

44 [illegible]
401 [illegible]
37 [illegible]
453 [illegible]
525 [illegible]
351 [illegible]
582 [illegible]
111 Albert, Kostka [illegible]
400 Droch, cerník
277 Lid. lék.
461 de Carro

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR

ADOLF SRB

ROČNÍK XLIX

1919

MAJITEL A VYDAVATEL:

NAKLADATELSTVÍ J. OTTO V PRAZE

Tiskem »Unie« v Praze.

Obsah 49. ročníku Osvěty.

KRÁSNÉ PÍSEMNICTVÍ.

Verše.

Prósa.

Vzpomínky.

NAUČNÉ STATI.

KRITIKY A REFERÁTY:

Písemnictví.

Obzor divadelní a hudební.

(Referuje dr. Jaromír Borecký.)

Rozhledy po dějinách nejnovějších.

Referuje Adolf Srb. Stať v každém čísle.

R. 1919. ČÍS. 1

OSVĚTA

El. Krásnohorská:

Žij, Slovanstvo!

Žij, Slovanstvo! Ty lípo, jejíž kořen
v taj pravěký jak pohádka je vnořen,
jak pohár naplněna mednou mízou,
jak vínem šumíc listnatou svou řízou,
jež s mohutných ti snětů skvostně visíc
lne k nim jak srdcí na tisíce tisíc!
Tak sladký dech vlá v haluzích jen ve tvých,
když obsypána květem na všech větvích,
svou vůní opojena, koruna ti zvučí
včel — myšlenek tvých — ruchem, při díle jak bzučí.

Žij, Slovanstvo! Ty kmeni naší víry,
ty strome naší lásky, našich tuch!
Žij, ostřeženo svými bohatýry,
v nichž ožil báchorkových reků duch.
Nechť peň tvůj mnohokráte v bouři vzteklé
zlých božstev závistí byl rozštěpen,
až černal ve plamenů žhoucích pekle
a smrti děs mu vjížděl do tepen:
jak rány vojínovy po zápase
i tvoje srostly, zelenáš se zase!

Vy větve lípy, buďte všecky zdrávy!
Žij, slavná Polsko, siroto své slávy —
dnes dědičko! Ty nezhynulas ještě,
když trhaly tvé tělo katů kleště
a drápem v kusy rval tě hakatista.
Ty, věříc ve svou spásu jako v Krista,
byť bita na krev knutou násilnictví,
ty, velká v rekovství jak v mučednictví

a největší v té lásce nevýslovné
k své vlasti, v polských srdcích Bohu rovné:
žij, Polsko radostná! Dar svobody své přijmi,
jak toužili tví pěvci žalmy prorockými!

A ty, ó, Černá Horo chudá, skalná,
tak malá a tak veliká, tak valná!
Ty, Srbsko, zkrvácené při obětech
tak úchvatných, ty, vražděné i v dětech
a znova zmladlé, znova v křepkém boji!
Kdo, Srbsko! vypěje kdy mužnost tvoji?
Ty rode orlů nejvyššího vzletu,
tvůj svatý zápal plane všemu světu
jak slunce, žhoucí v kosmos nad ledovců témě!
Buď zdrávo, svobodno! Žij, zkvétej, srbské plémě!

A žij nám, sestro Jugoslavie!
Tvůj domov od Alp k vlnám Adrie
a k Dunaji buď požehnán! Nechť syčí
had zášti kol, ty, duše holubičí,
ty na hlavu mu šlápneš, opřena
o rodných bratří silná ramena;
Srb, Slovinec i Charvát, s námi Čechy,
již ochrání si vlastní svoje střechy;
jsme celý, čacký národ, nejen hlouček plachý,
a zúčtujeme s Němci, s Maďary i Vlachy.

Žij, krásná Slovači! Žij, drahé Slezsko!
Ač přetvářit vás chtěli na nečesko
a všecky pásky přervat, jež nás víží,
ač vaši lásku za žalářní mříží
a v poutech zdusit násilnictvo prahlo:
vždy srdcem k srdci nás to k sobě táhlo,
až nebe, zem i peklo v krutém boji
když rozhodly, svět uzřel, že jsme svoji,
zrak Svobody až poznal, klamem neopředen,
že jedna krev a vůle — že jsme národ jeden!

Čím ale tebe zdravit, Čechie,
ty dávná, velká, světlá legie
týchž heroů, jimž svět se klaní dnes?
Ty, jejíž prapor vždy se skvoucně nes
jen za právem a pravdou, za myšlenkou;
ty, překonavši smrti němotu a děs,
ó, dej mi výmluvnost! Mé slovo jest tak chudé,
jen srdce v hrudi mé ti bouřnou láskou hude:
Žij! S dívčou se Slovenkou, sestrou Moravěnkou
a s panenskou tou naší mladou svoboděnkou! —

Však v jasu zjevů blaživých a lepých —
hle, zápasiště příšer, dravců slepých,
ký chaos to? — Ó, Rusi nešťastná!
Dřív domov ideálů nám tak blízkých,
teď výheň vášní ukrutných a nízkých,
a padlých duší spousta propastná!
Tam pyšné carství — kolos na hliněných nohou
se zemětřasem shroutil na Rus přeubohou,
a ona šílí! Hřeší! Kdy se bude káti?
Kdy nad prokletím jejím přestaneme lkáti?
Kdy její genius k ní usmířen se vrátí?
Kdy svitne vzkříšení zas v národě tom velkém,
a kdy zas Rusko sroste se slovanským celkem?! —

Ó, věřme: duše slovanská se vzchopí
jak poselkyně smíru za potopy,
a tonoucí zas naleznou svá vesla,
by loď jich záchrany v hloub nepoklesla;
pak pro vlast, pro lidskost i pro osvětu
zas budou sloužit bratřím svým a světu.
»Jsme jeden duch a cíl« k nám zavolají.
Pak prapory nám v každém slávském kraji
se jarně ověnčeny rozevlají
tím věncem srdcí z lípy ratolestí,
jenž sluje: svornost, svoboda a štěstí.
Tak zhyne zhoubných svárů satanstvo,
a hymnický šum lípy zašelestí:
Žij k nesmrtelnosti, žij, Slovanstvo!

Dr. *Fr. Fiedler:*

Náš československý stát.

Zda každý z nás jest si s úplnou jasností vědom velikosti doby, kterou právě prožíváme? Uprostřed překotného vývoje velkých událostí, které den co den za sebou na nás se hrnou, nejsme ani s to, abychom pochopili plný dosah všeho toho, co se u nás a kolem nás děje; teprve až události ve svém vývoji dospějí k určitému bodu zralosti, až bude lze jich celý chod i úplný výsledek v celkové souvislosti přehlédnouti, teprve potom před zrakem budoucího dějepisce vystane v nezastřené mohutnosti obraz netušených, kromobyčejných převratů, jimiž přeměněny staleté, za skalopevné pokládané základy dosavadní struktury státního života ve východní polovici Evropy a snad též v polovici Asie. Pro dosah převratů těch sotva najdeme v minulosti výstižného měřítka. Ani pád veliké římské říše, rozprostírající se v době římských imperátorů po celém téměř tehdy známém světě kolem Středozemského moře, nelze s dnešními událostmi srovnati. Ne-

boť římské imperium rozkládalo se ve své prvky po dobu trvající několik století, než nastal konečný rozvrat a z něho vyrostl nový světový státní pořádek. Tentokráte však rozpadly se dvě veliké říše, ruská a rakousko-uherská, na ráz, takřka přes noc; ve třetí veliké říši proveden náhle státní rozvrat, který přeměnil úplně její základní povahu. A již proskakují pověsti, že převraty šíří se ještě dále. Musime kráčeti ještě o několik století nazpět do historie, až do starověkých dob Alexandra Velikého, abychom našli státní převrat, vlastně shroucení státního pořádku tak náhlé, tak úplné a tak obsáhlé, které lze přirovnati tak trochu k shroucení dnešnímu. V krátké době od roku 334 až do roku 327 př. Kr. shroutil Alexandr Veliký se svými macedonskými falangami velkou perskou říši, jež po jeho předčasné smrti rozpadla se rychle za stálých, z jednoho konce říše na druhý s měnivým výsledkem se posunujících bojů v nové státní útvary diadochů. Jak veliký byl to převrat, měřen na událostech tehdejší doby, jak skrovný však, měřen na událostech dnešních dnů! Jiného přibližně obdobného případu sotva najdeme.

Rozsáhlé území východní polovice Evropy a západní polovice Asie pokryto jest troskami státních útvarů. Na rumišti tom musí odklizeny býti nejprve trosky, musí do odklízecích prací zaveden býti jakýs takýs pořádek, aby mohlo přikročeno býti k stavbě budov pro nové státní útvary, lepší než byly starší. Jediné místo v tomto rumišti, které podařilo se před troskami na všech stranách se sesouvajícími ochrániti, na kterém mohlo, jakmile katastrofa v sousedství nastala, ihned započato býti s novou stavbou a s novým zařizováním státní budovy, je náš český stát. Příští dějepisec, který bude s to, aby vnikl do všech podrobností spletitých poměrů doby předválečné a válečné a rozuzlil všechny dnes ještě zapletené nitky zamotaných jednání rozhodujících činitelů, vysvětlí našim potomkům pravé příčiny, které ve své souvislosti přivodily dnešní poměry, jež na nás, znající jen hrubé zevní obrysy událostí právě prožitých dob, musí svojí ohromující úchvatností působiti jako pravý zázrak.

Železný chod dějin, který po dlouhých, staletých trudech osvědčil českému národu tolik přízně, ukládá mu neobyčejné povinnosti. Český národ musí podati důkaz, že tato přízeň není nezasloužená, není náhodná, nýbrž že je v něm skryto tolik politické vyspělosti, tolik zralé politické síly, aby na území do jeho rukou odevzdaném vytvořil státotvornou svou činností spořádaný, moderní stát. Je to úkol velký a zároveň čestný: na území, jež dle chystaných plánů rozprostírati se má od Šumavy a Krušných hor až k samým východním hřebenům Karpat, připraveny mají býti novým veřejným řádem podmínky, aby ve všech životních oborech, do kterých státní moc může zasahovati, zabezpečena byla občanstvu možnost všestranného rozvoje ve směru mravním, osvětovém, politickém, hospodářském i sociálním.

Hranice území příštího našeho státu nejsou ještě tak vytyčeny, aby mohly býti přesně v mapu zakresleny. Němci v Čechách a na Moravě, nerozhodní ve volbě mezi hospodářskými svými prospěchy na jedné a agitačními povely jednostranného nacionalismu na druhé straně, jsou na rozpacích, mají-li setrvati v dnešním společenství a vstoupiti tak do

svazku nového státu, či mají-li připojiti se k ohlašovanému státu Německému Rakousku a sdíleti s tímto budoucí osudy. Ve slezském Těšínsku vystupují Poláci se svými národnostními nároky. V Uhrách bude třeba odděliti slovenské území od maďarského. V těchto sporných bodech, nevyjasní-li se dříve, přinesou konečné rozhodnutí mírové smlouvy.

Státní formou nové naší říše bude republika. Nebylo třeba o tom debatovat ani hlasovat, nebylo také třeba to nějak vyhlašovat. Vytrysklo to samo sebou z hloubi veřejného mínění. Ještě před válkou mohli udržeti se v Evropě státní formy, vycházející ze středověkých názorů, že pramenem veškeré státní moci je panovník z boží milosti ustanovený. Válkou podkopány základy monarchických soustav, uznávajících svrchovanost a původnost panovnické moci. Pádem carismu v Rusku povalen hlavní sloup této soustavy. Mohlo-li rakousko-uherské mocnářství přes neblahou dualistickou svoji skladbu tak dlouho se udržeti, vděčilo to přísné monarchistické soustavě; obé, dualism i monarchie sdílejí stejný osud. Ale i v Německu, kde monarchistická státní soustava, posilovaná vojenskou a byrokratickou vládní formou, zdála se býti neotřesitelnou a proti jakýmkoli útokům obrněnou baštou, snímán za posledních nepříznivých válečných obratů z této soustavy atribut za atributem, až na konec překvapujícím obratem, jaký ani při nejpečlivějším inscenování na jevišti nebyl by možný, stará soustava úplně smetena a na její místo postavena nejdemokratičtější státní forma, republika.

Vraceti se k státní formě monarchie s panovnickou svrchovaností, která se za války odstraňovala neb přeměňovala, takže zbyla již jen v Turecku, bylo by proti duchu doby; přežilé a odbyté nauky a z nich prakticky vyvoděné formy státní nelze již vzkřísiti. Nový stát mohl by, kdyby veřejné mínění nebylo vlastně již rozhodlo, voliti tedy mezi státní formou demokratické monarchie nebo republikou. Obě tyto formy vycházejí z téhož zásadního východiska lidové svrchovanosti: všechny moci ve státě spočívají na vůli lidové, i nejvyšší moc státní, kterou vykonává panovník v demokratické monarchii, vykonává tento z vůle lidu; ústavou pak určeno, jakým způsobem lid tuto svoji vůli v řízení státních záležitostí projevuje. V tomto směru anglický, italský král nemá zásadně jiného postavení než president republiky Spojených států neb Francie. Rozdíl mezi demokratickou monarchií a republikou záleží, nehledíc k zevním poctám s monarchickým postavením hlavy státu spojených, hlavně v tom, že nejvyšší orgán této (president) ustanoven je na určitou dobu volbou, kdežto nejvyšší orgán monarchie určen již napřed buď dědickým právem nástupnickým (dědičná monarchie), nebo volbou na doživotí (volební monarchie). Rozhodnutí mezi monarchickou a republikánskou státní formou mělo by tehdy dalekosáhlého zásadního významu, kdyby šlo při tom o starou formu monarchie z boží milosti, nebo o formu konstituční či representační monarchie. Je-li tato forma za dnešního lidového hnutí odbyta a může-li při tomto rozhodnutí jíti toliko o demokratickou monarchii, postrádá volba státní formy zdánlivé své ostrosti. Vždyť panovník v demokratické monarchii může

nadán býti skrovnějším mocenským vlivem, než president republiky; praktický doklad toho máme před sebou: anglický král a president Spojených států. Nerozhoduje o moci a postavení hlavy státu jméno, nýbrž ústavní výměra pravomocí. Vyslovilo-li se u nás v Čechách lidové mínění bez rozpaků pro republikánskou formu, je to důsledek bezpodmínečně demokratického jeho smýšlení; i představitel nejvyšší moci ve státě má býti určen čistě demokratickým způsobem, volbou spoluobčanů na dobu časově ohraničenou.

Československý náš stát bude tedy republikou. Všechna přání nesou se k tomu, aby byl republikou demokratickým duchem ovládanou, sociálně a národnostně spravedlivou. Těmto stěžejním požadavkům musí vyhovovati ústavní a správní instituce, které si zřídí.

Demokratické zřízení předpokládá neomezenou účast občanstva ve všech veřejných orgánech a korporacích, které jsou povolány, aby rozhodovaly o povšechných záležitostech státních, tedy všeobecné volební právo při ustanovování orgánů a korporací, volbou k výkonu státních funkcí povolávaných. Toť požadavek běžný, jakož i další požadavek, aby politickým menšinám zabezpečeno bylo při tom zastoupení. Ve směru tomto sotva naskytnou se zásadní rozpaky, leda jen v podrobnostech provedení. Zásadní rozpory mohly by však vyskytnouti se, pokud půjde o rozhraničení vzájemných mocenských poměrů mezi zákonodárnou a výkonnou mocí, tedy mezi parlamentem na jedné a vládou se správním ústrojím na druhé straně. Nemohouce pouštěti se zde ani v nejpovrchnější výklad o tomto veleobsáhlém státovědeckém problému, uvádíme k orientaci čtenáře jen tolik: Zákonodárná moc (parlament) určuje ve formě zákonů vůli státu; výkonná moc skrze podřízené ústrojí správní provádí tuto vůli. Nemá-li dojíti k rozporům mezi zákonodárnou a výkonnou mocí, musí výkonná moc býti obmezena, aby nepřekročovala své pravomoci a nemohla na místě vůle povolané k zákonodárné moci postaviti svoji vůli; přes tuto obmezenost má však výkonná moc i vůči moci zákonodárné vypravena býti takovou měrou neodvislosti a samostatnosti, aby též z vlastní iniciativy mohla říditi státní činnost tak, jak úkoly státní toho vyžadují. Stojí takto proti sobě dva požadavky, jež má ústava státu rozřešiti: podřízenost výkonné moci vůli lidového zastupitelstva, současně pak neodvislost této moci v plnění státních úkolů. Ve velkých demokratických státech rozřešena tato otázka různě. Ve Francii systémem vlády parlamentární a byrokratickým ústrojím správním. Parlament volí presidenta republiky, vláda pak, skládajíc se z členů parlamentární majority, zabezpečuje vůli parlamentu převahu a byrokratický správní aparát, vládě úplně podřízený, vyzbrojuje ji dostatečnou silou. Ve Spojených státech zase systémem plné odluky výkonné moci od moci zákonodárné. President republiky, volený přímo z lidu, ustanovuje si a řídí vládu (státní sekretáře) třeba i z osobností mimo parlament stojících sám, nejsa parlamentu odpověden. Výkonná moc soustředěna takto v rukou presidenta, nadaného sice plnou samostatností oproti parlamentu, ale obmezeného přece jen dostatečně nejúčinnějším způsobem, totiž hlasovacími lístky občanstva. Pak také tím, že podroben jest zákonům a že o ústavnosti jeho vládních opa-

tření rozhoduje soud (vrchní spolkový soud). Této neodvislosti presidenta jakožto hlavy výkonné moci oproti parlamentu odpovídá zase samostatnost parlamentu jakožto zákonodárného sboru oproti výkonné moci. V Anglii, jejíž státní formou je monarchie, vládní formou však vlastně parlamentární republika, platí jako ve Francii systém parlamentární vlády; ale této není podřízen byrokratický správní aparát, ježto anglický local government je typickým představitelem demokratické občanské správy. Dle zkušeností, pokud lze je z příslušné literatury sledovati, osvědčuje se nejlépe způsob ve Spojených státech zvolený. Tamní president, opíraje se o miliony občanů jej zvolivších, je skutečnou hlavou vlády, nikoliv jen representační figurou, je jako neobmezený šéf vlády opravdovým ředitelem státních záležitostí i může proto provozovati účelnou zevní i vnitřní politiku; jeho závislost na veřejné kritice voličstva poskytuje nejbezpečnější ochranu, že ani nejodvážnější president nevybočí z hranic ústavou mu vytyčených. Za války každý mohl stopovati, jak mocné postavení zaujímá president Wilson, mnohem mocnější než král v Anglii, obmezený tamním parlamentárním systémem vládním. Slabiny francouzského parlamentárního systému oproti systému Spojených států jsou známy: měnivost vlád, nebezpečí kolísavosti vládní politiky, časté parlamentární zápasy politických stran o vliv a účast ve vládě, vývoj samovlády několika málo vůdců politických stran; do víru těchto zápasů mohl by býti stržen i byrokratický správní aparát na újmu zájmů občanstva, ohrožených stranickým postupem tohoto aparátu. V Anglii tyto slabiny parlamentárního systému vládního nevyskytují se nápadněji proto, že stojí v tamním parlamentu proti sobě jen dvě velké strany, liberální (Whigsové) a konservativní (Toryové), v programových zásadách nevalně se lišící, společensky v názorech se shodující, jež se navzájem ve vládě vystřídávají; mimo to politické zápasy odehrávají se mezi politickými stranami ve formách mnohem klidnějších než ve státech na pevnině, i nejsou proto obraty ve vládě v Anglii v řízení státních záležitostí nějak zvláště citelny. Na pevnině až dosud ve francouzském a anglickém systému parlamentárních vlád spatřován dokonalý vzor demokratické úpravy poměrů mezi zákonodárnou a výkonnou mocí. Bylo by dobře, abychom v našem vlastním státě, až tento problém bude trvale řešen, obrátili svoji pozornost k systému ve Spojených státech zavedenému a uvážili, nebyl-li by při pestrosti politického, národnostního a sociálního zvrstvení občanstva našeho pro československý stát tento systém vhodnější.

Ježto otázka příští státní formy je již ve prospěch republikánského zřízení rozhodnuta, půjde zde vlastně o otázku příští vládní formy: má československý stát býti republikou lidovou, ve které rozhodujícím činitelem státní moci je lid sám a parlament jen zprostředkovatelem, jen nástrojem, skrze který lid tuto moc vykonává, či má býti republikou parlamentární, ve které parlament je rozhodujícím činitelem státní moci a volba jen prostředkem, aby činitel tento byl ustaven. Na rozhodnutí této zásadní otázky, zda má býti nositelem státní moci lid sám, či parlament, závisí potom podrobnější obsah ústavní listiny.

Československý stát má býti republikou sociálně spravedlivou. V tom mezi námi dojista svornost od nejprvnějšího do nejposlednějšího občana. Ale jak neskonale obtížno to provésti! Již Pilát položil Ježíšovi otázku: Co jest pravda? Dnes by táž otázka mohla zníti: Co jest sociální spravedlnost? Do bran nového našeho státu vkročíme ve starém zvrstvení, každá třída společenská, každá vrstva hospodářská přináší s sebou staré své názory, staré zhuštěné své tužby a požadavky. Na půdě nového státu budou zase nejosvícenější a nejschopnější osobnosti lámati si hlavy odvěkým problémem, starým zrovna tak jako lidstvo samo, jak překlenouti prohlubeň, která se rozevírá mezi zaměstnavatelem a zaměstnaným, mezi podnikatelem a dělníkem, mezi majetným a nemajetným, mezi kapitalistou a vyděděncem, mezi boháčem a proletářem, mezi duševním a hmotným pracovníkem. Každá z těchto vrstev vkládá do sociální spravedlnosti význam svůj, význam odpovídající palčivým zájmům vrstvy. Třída těch, jež nejvhodněji lze označiti jako organisátory výroby, oběhu a distribuce, a jež z přirozené setrvačnosti brání se proti náhlým otřesům v hospodářském životě, spatřovati bude i příště sociální spravedlnost v tom, zlepší-li se poměry a postavení dělníků neb zaměstnaných měrou nejvýše možnou, arciť s podmínkou, že zachovány budou při tom dosavadní instituce právního řádu hospodářského, soukromé vlastnictví, volnost smluvní, poměr námezdní, co do základů; sociální spravedlnost je v tomto případě totéž co sociální reforma. Socialistické naše strany, které zastupují zájmy dělnictva a zaměstnaných, shrnují svůj názor a politický program o sociální spravedlnosti v jediné slovo: sociální republika; tím míněn stát, který nejen svou ústavní a politickou skladbou, nýbrž také svým právním řádem hospodářským hověl by zásadnímu stanovisku, které zaujaly směry hlásící se k socialismu.

Stanovisko socialismu k ústavní a politické skladbě státní je vyjasněno a všeobecně známo: republikánské zřízení, všeobecné volební právo, lidová vláda, lidová správa, finanční pořádek zatěžující vrstvy majetkové, antimilitarism, pacifism: stanovisko to sdílejí z největší části i měšťanské strany. Až dosud nebylo však podrobně ještě vysvětleno, jaký hospodářský obsah socialistické české strany vkládají ve své programové heslo sociální republiky. Víme asi tolik, že česká sociální demokracie přikloňuje se ke kolektivistickým zásadám Marxovým v tom smyslu, jak německou sociální demokracií podrobněji byly rozvedeny v programech ze sjezdů v Eisenachu (1869), Gothě (1875), Erfurtu (1891). Víme dále, že druhé křídlo českého socialismu, representované stranou socialistickou, kloní se spíše k zásadě francouzského socialismu, k zásadě zájmové solidarity jednotlivých skupin zaměstnaných, jak představoval si ji přední její průkopník Louis Blanc. Víme však také, opírajíce se o neskonalou řadu zkušeností, že v rozporech tak zásadního dosahu, jakým je rozpor mezi směrem sociální reformy a směrem sociální republiky, ačli nemá rozhodnutí vloženo býti do rukou železné a slepé moci, musí hledáno býti východisko ve vzájemných ústupcích, tedy v kompromisech. K tomu vybízí přímo u nás pozoruhodný popud vycházející v posledních dnech z odborových organisací dělnických, které předložily Národnímu vý-

boru a dne 7. listopadu uveřejnily soupis svých sociálně politických požadavků. Události kolem nás mluví přesvědčující mluvou pro to, aby takový popud nebyl podceňován. Veliké státní převraty, které provedeny v rozsáhlých říších ruské, rakousko-uherské a německé, převraty, které nejsou jen ústavními převraty, nýbrž spíše již společenskými rozvraty, o nichž nemůžeme v tuto chvíli ani tušiti, podaří-li se rozpoutané vlnobití ještě včas a na pravém místě uklidniti, či bude-li se bouře dále a dále hnáti, posílily nesporně hnutí sociální nejen v těchto říších, nýbrž ve všech státech evropských a snad též i ve státech mimoevropských. Problém sociální, kterému měšťanská společnost v jednotlivých státech až dosud obratně se vyhýbala, povolujíc tlaku dělnických vrstev ponenáhlými, jen krok za krokem prováděnými ústupky na poli sociálně reformním, posunut nejnovějšími státními převraty a společenskými rozvraty v celé své šíři mezi nejpřednější problémy státních úkolů; žádný stát nebude se moci spoustě nejtěžších otázek z tohoto problému vyvírajících vymknouti. Neboť velká ideová hnutí nelze ani zastaviti na hranicích států ideovými celními šraňky, ani potlačiti uvnitř policejními kordony a úředními zákazy. Otázky z problému sociálního vyvírající budou neskonale obtížnější a nebezpečnější než všechny dosavadní sporné problémy politické a ústavní. Při významu, který vrstvám, jež označují se běžně jako sociální, ve skladbě československého národa náleží a při vynikajícím vlivu, který bude jim i dále při vybudování státu náležeti, bude a musí býti jedním z nejpřednějších úkolů nového našeho státního útvaru, aby nakreslen byl podrobný plán, podle kterého provedeny mají býti soustavně všechna sociální opatření, jimiž zásada sociální spravedlnosti mohla by býti heslovitého svého nátěru zbavena, na pevnou půdu konkrétních požadavků postavena a ve skutek uvedena. Je to také vlastním zájmem výrobních vrstev, aby, zahajujíce znovu neb rozšiřujíce svoji hospodářskou činnost, mohly své hospodářství novým poměrům přizpůsobiti. Právě zmíněný soupis požadavků odborových organisací dělnických musí býti proto vítán, ježto nasvědčuje, že tyto vrstvy oceňují správně rozsah obtíží, kterými velké politické převraty působí na vývoj hospodářských poměrů, že nechtějí nový stát v obtížné době prvních jeho kroků v probuzeném životě zatížiti rozvinutím otázku sociální v plné její šíři a že nekladou proto požadavky, které znamenaly by rozvrat právních základů dnešních hospodářských poměrů, nýbrž že spokojují se prozatím s opatřeními, jež v celku označiti lze za sociální reformu většího, soustavného slohu. Odborové organisace — a buďme tomu povděčni — naznačují tu cestu klidného vývoje, kterému dlužno dáti přednost před náhlými, z obvyklého zákonného postupu se vymykajícími převraty.

Československý stát má býti republikou národnostně spravedlivou. Splní-li se všechny naděje, které věrohodnými zprávami k nám přinesenými byly vzbuzeny, nebude náš stát národnostně jednolitý, nýbrž smíšený. Bude dle těchto zpráv čítati 6,3 miliony Čechů, 2 miliony Slováků, 3,5 miliony Němců, 0,25 miliony Poláků, 0,5 miliony Maďarů, a k tomu prý snad ještě něco Rusínů. Čísla tato jsou ovšem jen přibližná, hledíc k tomu, že hranice státní nejsou

dosud určitě stanoveny a že dosavadní sčítání obyvatelstva — zvláště v uherské oblasti — sotva poskytují správný obraz. Český národ se slovenskou větví bude ve státě, tak, jak hledíc k historickým, zeměpisným, hospodářským i národnostním poměrům podle našeho pevného odhodlání vybudován býti musí, zahrnovati skoro tři čtvrtiny všeho obyvatelstva, bude tedy svým počtem rozhodujícím činitelem ve státním životě a svým zeměpisným osídlením jádrem, kolem něhož podél pomezních čar kupiti se budou ostatní národové. Každý z těchto podél hranic rozložených národů bude sousediti bezprostředně s národnostním státem vlastních soukmenovců. Národnostní tyto státy, hranice československého státu obepínající,. mohly by státi se ohnisky, jež by působila nebezpečnou přítažlivostí do československého státu. I kdybychom předpokládali, že výsledkem mírových smluv bude zřízení Svazu národů, kterým znemožněny aneb ztíženy budou války, irredentism na periferii československého státu ohrožoval by za všech okolností vnitřní sílu státu. Nesmíme připustiti, aby na obvodu československého státu panovaly poměry jako na obvodu bývalého mocnářství rakousko-uherského. Z toho vyplývá sám sebou závěrek, k jakým cílům směřovati má národnostní politika v novém státě: získat národy pro stát, aby za vůdcovství českého národa vytvořena byla z nich vyšší politická jednotka. Nikoliv však jen mocí, národnostním útiskem, úmyslným přenárodnostňováním, takové prostředky zůstanou českého národa vzdáleny, ježto příčí se jeho lidovému cítění a demokratické jeho povaze. Nepůjde přece jen o to, abychom československý stát zřídili, nýbrž půjde o více, abychom zabezpečili mu pro všechnu budoucnost trvanlivost a rozkvět. Z válečných běd a utrpení odnáší si evropské lidstvo mnoho tvrdých zkušeností, vykoupilo se z mnoha předsudků a omylů. Jedním z takových omylů, který do nás navštěpoval imperialistický proud předválečného vývoje státního života na zeměkouli, bylo přeceňování síly moderního státního organismu. Organism tento prý je — tak bylo evropskému obecenstvu suggerováno — nejsilnějším ze všech organismů lidských, tak silným, že podřizuje své svrchované moci všechny možné jiné svazky, jež lidstvo pojí navzájem, svazky společenské, stavovské, náboženské i národností. Horečná rozpínavost států na venek, stále tužší podřizování všech životních poměrů občanstva pod dozor a poručnictví státních orgánů uvnitř zdály se před válkou nasvědčovati tomu, že stojíme tu před vývojem neohraničených, nedozírných cílů a konců. Ale válka podťala tento státní imperialism právě v nejbujnějších jeho výrostcích. Poučila nás, že v různých odvěkých svazcích, jež si lidstvo uvnitř států i přes hranice těchto vybudovalo, tkví neobyčejná morální i ideová síla, rovnocenná síle státních organismů, ba za jistých okolností sílu těchto organismů překonávající. Poučila nás zvláště o mohutné síle národnostních svazků i o tom, že národy vyspělé a sebevědomé připoutati lze trvale k státnímu svazku jen mravními a ideovými pojítky, jež jsou pevnější nad fysická pojítka mocenská a že tudíž příští státní pořádek založen musí býti na silnějších základech, než jest pouhá moc. Osudy ruské velmoci, říše německé a pro nás zvláště významné osudy mocnářství rakousko-uherského,

jež rozmetala nesnášelivá národnostní politika německá a maďarská, sloužiti musí za poučení a zároveň za výstrahu. Jedině správnou zásadu pro národnostní politiku ve smíšeném státě naznačili nám naši političtí vůdcové již v roku 1848, když po prvé mohli zasáhnouti tvořivým způsobem v politický vývoj napsavše na svůj politický štít: rovné právo národnostní, stejně spravedlivá péče o hospodářské a osvětové zájmy každého národa. Tuto jedině spravedlivou zásadu opakovala česká politika stále a stále, až s ní na konec zvítězila. Dovede-li český národ touto zásadou získat pro českou státní myšlenku národy uvnitř hranic československého státu, podá tím nejpřesvědčivější důkaz o státotvorných svých schopnostech. Dojista získá tímto způsobem i Němce z českých zemí trvale pro svůj stát, třeba dnes vzedmuté vlny nacionální agitace nechtějí se ještě s novým státem spřáteliti.

Pro vývoj národnostních poměrů v československém státě rozhodující význam bude míti, jak vytváří se poměr mezi Čechy a Němci. Svým počtem předčí oba tito národové všechny ostatní; Češi představují polovici, Němci čtvrtinu obyvatelstva, předpokládajíc, že vytváří se obvod státu tak, jak hlásala poslední poselství ze Švýcar. Svou osvětovou vyspělostí a hospodářskou pokročilostí budou oba tito národové nejsilněji zúčastněni na rozvoji státu. Němci mají v Čechách, na Moravě a ve Slezsku obsazeno území, jemuž — nehledíc k strategickým poměrům — nelze upříti značný význam hospodářský pro celek nového státu, ježto zvláštní hospodářská povaha tohoto území doplňuje vhodně hospodářskou samobytnost českého zemského tělesa a ježto mimo to přes toto území vedou nejkratší a nejdokonalejší spojovací cesty k světovým tržištím a k moři; nebylo to jen vtipem, říkalo-li se před válkou, že Hamburk je hlavním přístavem pro české země. Tyto okolnosti budou po míru, zrovna tak jako před válkou, nutkati, aby hledány byly cesty k národnostnímu dorozumění s Němci a to tím spíše, že za nových poměrů bude postavení české oproti Němcům snazší a výhodnější, než bylo před válkou. Nehledíc k tomu, že všeobecný pokles světového vlivu Německa, nepříznivým výsledkem války způsobený, zeslabuje morálně posici Němectví v českých zemích, může dnes český národ do jednání s Němci vstoupiti s uvolněnými rukami. Při dřívějších vyjednáváních českoněmeckých musili čeští vyjednavači brániti se proti dvěma frontám; jednak proti Němcům, kteří hájili německého separatismu v zemských a starorakouského centralismu v státních institucích, jednak proti vládě, která zastávala se uniformity zákonodárství i správy, posilujíc tím vydatně německé stanovisko. Dnes fronta vládního centralismu odpadla i bude moci český národ vyjednávati s německým jako rovný s rovným bez dřívějšího úzkoprsého a Němcům nadržujícího vládního poručníkování. Je příznačno a snad i dobrým znamením, že leckteré hlasy z německé strany vítají odpoutání od dřívějšího vládního, vídeňským duchem prosáklého poručnictví jako úlevu. Bylo-li před válkou každé zahájení dorozumívacích jednání s Němci provázeno u nás s obavami, že jakýkoliv národnostní smír musili bychom vykoupiti obětmi pro náš vývoj nepříznivými, po míru, až ustáleny budou naše státní poměry, odpadne tato obava sama sebou.

Také po stránce věcné bude v novém státě rozpor česko-německý zjednodušen. Absolutistický režim v Rakousku snažil se vtisknouti státu ráz německý. Tím získali Němci ve státě výsadné postavení v ohledu národnostním; jejich řeč byla vlastní řečí všech úřadů, jich školství věnována zvláštní péče, ústřední úřady byly v rukách německých, německá věda, německé umění, německá žurnalistika prohlašovány za oficielní representanty Rakouska. Do ústavních listin z dob konstitučních nebylo o těchto německých výsadách pojato ni písmenko; ale ústavy ve skutečnosti prováděny úplně v duchu německých výsad z dob absolutistických. Odůvodňováno to tak, že Němci v Rakousku žijí ve zvláště důvěrném poměru k dynastii a k státu, že jsou státním národem. Krátkozrakost řídících státníků vídeňských nepostřehovala, jak takovým tříděním národů klade výbušné podkopy pod státní existenci. Své národnostní výsady ve státě prohlašovali Němci za právo, které platí v Rakousku všude, nejen ve státních institucích, nýbrž i ve veřejném zřízení zemí bez rozdílu, tedy i v těch, kde Němci jsou jen menšinou. Vyjádřeno to bylo v německém svatodušním programu heslem: Němec z Čech nesmí býti hůře na tom, než Němec ze Štýrska neb Solnohradska. S tímto nárokem své národní výsadnosti ve veřejném životě v oblasti celého státu chodili Němci do českoněmeckých vyrovnacích porad. Hájili-li proti nim čeští zástupci zásady rovného práva, neuznávajícího privilegovanosti, nemohlo dojíti k celkovému dorozumění, leda jen o některých z celku vyňatých bodech (ku př. moravský pakt). Nový stát, nová situace! Absolutistické národnostní výsady starého státu rozmetány současně se starým státem. Německý občan národnostně postaven na roveň každému jinému občanu. Že tříčtvrtinová většina československého národa vtiskne novému státu svůj ráz, je přirozeným důsledkem poměrů, na nichž žádná moc nemůže ničeho měniti, protože bez jakéhokoliv lidského přičinění rozhoduje v tom ohledu nepřekonatelná síla čísla. Tento ráz státu nemůže však býti překážkou, aby německému občanu nebyla přiznána taková výměra národnostních práv, jaká je příkazem moderních názorů v národnostním rovném právu a národnostní spravedlnosti vůbec a ve vzdělaném státě rozumí se sama sebou tak, jak v soukromém životě slušnost. Provede-li se k tomu poctivé demokratické zřízení zvláště v odvětví státní správy, zbaven bude rozpor česko-německý nejostřejších hrotů.

Tato cesta směřující k národnostní dohodě s německými příslušníky československého státu může nastoupena býti za jediné, ale nutné podmínky: němečtí krajané musí přihlásiti se nepokrytě a poctivě k tomuto státu. Dokud však Němci v českých zemích ovládáni budou snahou, vybudovati si vlastní svůj stát, aneb připojiti území jimi osídlené k jinému státu, nechť k Německému Rakousku či dokonce k Německé říši, není jednání o dohodu vůbec možné, ježto postrádalo by věcné základny; není přece možno dohodnouti se o společné cestě mezi stranami, z nichž každá dojíti chce k cíli v opačném směru položenému.

Jen letmo a jen úryvkovitě naznačeny některé velké úkoly československého státu. Takových úkolů bude dlouhá řada. Mnohé začí-

nají se již prováděti, mnohé se připravují. Uprostřed nejkrutější válečné vřavy, z krve českých legionářů, prolité na vzdálených bojištích, uprostřed převratů a katastrof, jež otřásly státními budovami kolkolem, vyrostl náš československý stát. Nastává mu mírový úkol, těžší úkolů dosavadních, aby novým státním poměrům zajištěna byla oprávněnost a budoucnost. Třeba spojit všechny schopné síly národa k souladnému vybudování života v novém státě, aby v něm mohl každý po přestálých válečných útrapách klidně a volně dýchati a v obnovené právní bezpečnosti pod ochranou právních institucí vlastního státu pracem svým se věnovati.

Univ. prof. Dr. *Drachovský:*

O nejbližších požadavcích správy finanční a vůbec financí státních ve státě československém.

Branná a finanční síla spojeny v rukou prvku organisačního jsou prvým podkladem a praktickým základem možnosti každého a jakéhokoli cíle sledujícího celku státního. Jest tudíž tím spíše aktuální zabývati se problémy, které z tohoto poznání vyplývaly pro Národní shromáždění a nově organisovanou správu finanční. Jest toho tím spíše potřebí, že posavade nebylo problémům těmto věnováno tolik péče praktické, kolik potřebovaly.

Dvojí úkol finančního hospodářství státního, úkol opatřovati hmotné potřeby státní a neméně důležitý úkol sociálně politický, nebo všeobecně národohospodářsky politický, totiž chrániti slabé, vychovávati domácí činnost hospodářskou, zdokonalovati ji a konečně i pomáhati při regulaci rozdělení majetku a důchodu mezi obyvatelstvo, jest úkolem obtížným a zejména v poslední své části velmi stranicky politickým. Právě to snad bylo důvodem, když některé strany počaly v tomto směru uplatňovati svůj hospodářsko-politický program, že ponechána látka době, kdy zastupitelstvo národa zvolené na základě všeobecného a rovného práva hlasovacího podá přehled po skutečném poměru sil, dá stranám velikým do ruky vedení a zabezpečí minoritám právo kritiky, což vše bude volnější v době, kdy primitivní starosti o založení státu budou překonány.

Nejsem toho mínění, že na tomto poli může zůstati klid: jest naopak existenční otázkou našeho mladého státu, aby celá řada opatření byla provedena v době pokud možno nejkratší.

I. V oboru finanční správy samé jest to:

1. provedení finančních opatření na základě posavadních předpisů v platnosti zachovaných nutných;

2. doplnění zařízení správních scházejícími členy;

3. změnami ústavními a territoria státního odůvodněná nová úprava předpisů finančněprávních.

II. Dále jest však potřebí, aby bylo provedeno dílo finančně likvidační starého Rakousko-Uherska, kde bude nutno uzavříti ujednání

buďto smlouvou mírovou samou, nebo zvláštními smlouvami mezistátními:

1. rozdělení státních dluhů (v tom i poukázaných již pensí);

2. rozdělení státních aktiv nemovitých i movitých;

3. rozdělení běžící agendy správní v nejvyšších resp. ústředních orgánech;

4. rozdělení poštovní spořitelny (o likvidaci Rakousko-uherské banky promluvím v souvislosti při otázce valutové).

III. Samostatné postavení v otázkách všeobecně finančních zajímá otázka valutová.

IV. Konečně jest potřebí učiniti opatření za účelem trvalé nebo přechodné fundace financí státních, zejména v takových oborech úhradních, kde jest nebezpečí v prodlení hledě na možnost zachycení základu daňového a přípravy pro případné budoucí dalekosáhlé projekty finanční. Potřebný jest i poukaz na finance autonomní.

Látka jest velmi obsáhlá, musím tedy býti stručný a zejména poukázati na řešení, moha bližší odůvodnění podati později, kdyby snad něčemu nebylo porozuměno, důvody nenahlédnuty, nebo se projevila polemika.

I. 1. Ve smyslu posavadních předpisů, které, pokud nebyly výslovně zrušeny nebo nové ústavě neodporují, musí býti dále zachovávány, třeba následující věci zaříditi:

a) Zabezpečiti dostatečnou surovinu z domácího pěstění pro státní továrny tabákové.

b) Stanoviti kontingent daně pozemkové v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dle posavadních kvot (na Slovači jest daň procentová, tedy kontingentu stanoviti netřeba).

c) Stanoviti kontingent všeobecné daně výdělkové pro r. 1918 a 1919. Stanovení jeho staniž se hledě na daň členy společností berních posud placenou, po přičtení přibytků a srážce úbytků. Totéž platí ve smyslu uh. zák. čl. XI. z r. 1909 i pro Slovensko. Nový návrh správy finanční na zrušení kontingentu všeobecné daně výdělkové setká se asi se značným odporem vrstev živnostenských, v jejichž prospěch byl kontingent tento r. 1896 zaveden.

d) Změniti ustanovení o cle retorsním, jež nemůže nadále platiti proti zemím dohody.

e) Stanoviti válečnou daň na r. 1919 (viz i pod čís. IV.).

f) Vydání amnestie berní pro případy dodatečných správných přiznání berních ve prospěch státu československého a rovněž vydání analogické amnestie poplatkové i v těch případech, kdy nenastává beztrestnost na základě účinné lítosti, nastane-li jen za spolupůsobení poplatníkova pro stát výhodnější vyměření poplatku, než bylo za starého režimu předpokládáno. Zde konečně nejdůležitější je vyhláška, že nepoužije se nových dat nazpět.

g) Provésti rozdělení Cech na trestní okresy dle nařízení ze dne 28. září 1917, ř. z. č. 398, které pro odpor německý bylo sistováno nař. ze dne 17. října 1917, ř. z. čís. 410.

h) Zastaviti placení daně válečné titry válečných půjček (bylo zatím provedeno).

i) Prodloužiti působnost řádu o dani z přírůstku nemovitostí pro fondy zemské; dále působnost zemské přirážky k dani z vína a samostatné zemské dávky ze soukromé spotřeby vína a vinného moštu.

2. Úřady ústřední dříve ve Vídni a v Budapešti třeba nahraditi ústředními úřady a orgány pražskými a to:[1])

a) Ministerstvo finanční (bylo již zatím zřízeno).

b) Generální ředitelství tabákové režie jako sekci ministerstva finančního.

c) Ředitelství důchodku loterního.

d) Ředitelství státního dluhu.

e) Generální ředitelství katastru daně pozemkové.

f) Ústřední pokladnu státní; tuto bylo by možno spojiti s pokladnou státního dluhu.

g) Poradní sbory ministerské, zejména poradní sbor celní, jehož mínění musí býti slyšeno v celních kontroversách.

h) Nejvyšší účetní dvůr, který arci nemohl by více podávati presidentovi přímé návrhy, nýbrž parlamentu. Bylo by vhodno, kdyby také v jeho čele stál parlamentní ministr vedle vicepresidenta-státního sekretáře.

i) Kontrolní komisi státního dluhu, kterou by — pokud není dáno jiných předpisů — arci musilo zříditi národní shromáždění.

j) Kontingentní komisi pro všeobecnou daň výdělkovou, jež by měla prováděti také rozdělení kontingentu všeobecné daně výdělkové na Slovači.

k) Nejvyšší soud důchodkový pro rozhodování důchodkových přestupků v nejvyšší instanci.

l) Konečně nutno pověřiti pražský úřad pro vyměřování poplatků kompetencí k vyměřování tax, jež posud měl ústřední úřad taxy a poplatky vyměřující ve Vídni.

Některé úřady by mohly býti pouze vybudovány, tak pražský úřad kolkovní, úřad mincovní, zkušební stanice technické finanční kontroly v Praze a laboratoř hlavního celního úřadu tamtéž.

3. Změna poměrů ústavních i territoria bude žádati následující změny posavadních předpisů:

a) Zřízení úřadu pro nákup soli, ježto bude ji opatřovati takřka výlučně v cizině.

b) Zřízení úřadu pro státní domény u ministerstva orby, jenž by měl péči o hospodaření na státních statcích, které patrně budou značně rozmnoženy.

c) Sjednocení ředitelstev státních drah dle principu territoriálního.

d) zařízení samostatné zdejší loterie třídní místo posavadní vídeňské.

e) Territoriální uzavření působnosti z daně umělých sladidel.

f) Zřízení samostatné poštovní spořitelny (zatím z části provedeno).

g) Stanovení podílu státu Československého na zisku i reservách cedulové banky (viz ad III.).

[1]) Zvláštního ředitelství dvorní a státní tiskárny není zapotřebí, ježto úkol ten obstarává pražská tiskárna místodržitelská.

h) Rozdělení základu berního při všeobecné dani výdělkové podniků i za hranicemi našimi v území bývalého Rakouska i Uherska zúčastněných provede se nadále stejně, jako by šlo o podniky částečně cizozemské, tedy uloží se autonomně daň na podnikání tuzemské.

i) Totéž platí i při dani výdělkové podniků veřejně účtujících, při čemž ustanovení výlučně ve prospěch vídeňský daná o značné části předpisu »v sídle« (v ústředně) podniku nelze v této ostrosti do nových poměrů přenášeti.

j) Pro dávku celní nutno stanoviti novou celní čáru a tuto osaditi úřady celními, dále určiti autonomní celní tarif (snad bude možno s některými modifikacemi užíti předběžných prací rakouských; za všech okolností však bude výhodno, abychom u všech nově se tvořících států zakročili, aby dle možnosti ujednáno bylo jednotné celní schema). Odpadá odvádění cla ve prospěch nákladů společných, jichž více není. Odpadá přijímání poukázek na zlato Rakousko-Uherské banky, ale mohou na jejich místo nastoupiti poukázky cedulové banky Československé.

Celní úvěr, stejně jako u daní spotřebních vůbec, u soli, výrobků horních a tabáku, nemůže býti bez dalšího kryt titry výpůjček bývalého Rakouska a Uherska, zejména nikoliv válečnými půjčkami. Ke krytí mohou sloužiti pouze převzaté titry, pak arci jiné připuštěné československé papíry atd., pokud pak jde o kurs, třeba stanoviti rozhodným kurs bursy pražské.

k) V oboru daní spotřebních dlužno učiniti opatření jednak hledě na výše (sub *j*) zmíněné zajištění úvěru, jednak v tom směru, že není více dualistické vzájemnosti s Uhrami, státního spojení s Bosnou a Hercegovinou i s ostatními zeměmi bývalého Rakouska. Odpadá povinnost analogické úpravy, odpadá však také přestupní řízení a jeho výhody pro bezcelný neb aspoň výhodný pohyb zboží těmto daním podrobeného po celém území bývalé říše Rakousko-Uherské. Vývoz bude vývozem do ciziny, dovoz pak dovozem z ciziny. Přirozeně kompetence nejvyššího soudu správního nebude více v záležitostech celních i daní konsumních se týkajících vyloučena; proto bylo by uvážiti, zda i v těchto skoro ojedinělých případech správního řízení finančního třeba zachovati ještě tři instance řádné, nebo by stačilo, jako v ostatních oborech správy finanční, stanoviti pouze stolice dvě.

V oboru daně lihové třeba stanoviti kontingent lihový pro celé území státní; pomůckou byly by kontingenty lihovarů do nového území státního přikázaných. Jednání o výrobních bonifikacích hospodářských lihovarů možno opětně zahájiti, ježto vzájemnost s Uhrami více nevadí.

Potravní daň z masa a vína jest vesměs převésti do režie státní.

l) V oboru taxovním odpadne pravděpodobně veliká část tax vybíraných v záležitostech šlechtických, za propůjčení řádů, titulů a j. p. milostí zeměpanských.

Předpisy o vyvarování dvojího zdanění zejména v oboru poplatkovém mohou býti až na další považovány za platné mezi státem Československým a Maďarským, ježto spočívají na vzájemných úmlu-

vách, a možno jich zajisté užíti analogicky také na poměr vůči ostatním státům na teritoriu bývalého mocnářství vzniklým, arci jen potud, pokud tu bude vzájemnosti. Pravděpodobně tato opatření bude záhy nutno nahraditi mezinárodními smlouvami.

Zvýšení daně dědické v zemích zdejších vybírané bude na prospěch pouze zdejších fondů nemocničních.

Třeba stanoviti termin, od kterého směnky v území bývalého mocnářství mimo stát československý vydané a ev. tam splatné považovati jest za směnky cizozemské a po případě průběžné, jako vůbec stanoviti jest termin pro okamžik, ode kterého listiny vyhotovené mimo stát československý, ale na území bývalé monarchie, považovati jest za vyhotovené v cizozemsku.

Při dani bursovní třeba stanoviti, že také státní dluhopisy československé podléhají výhodné sazbě uzávěrkové, kdežto dluhopisy uherské, německo-rakouské a j. států na území monarchie vzniknuvších po 28. říjnu 1918 nemohou na našich bursách bez dalšího této výhody požívati.

Poplatnost řízení před soudem nejvyššího maršálka dvorského nemá pro náš stát více významu.

V oboru daní transportních třeba vzíti zřetel na změněné poměry a zejmena bude potřeba uzavříti úmluvy zdaňovací o pravidelných spojeních traťových, aby nenastaly překotné změny v nákladech dopravních tím spíše, že posavadní závazek jednotné úpravy tarifů a obmezení sazbami maximálními na drahách soukromých odpadá.

m) Po 28. říjnu 1918 odpadá u nás jakékoliv finanční osvobození bývalého císaře a členů bývalé císařské rodiny a také jakákoli fora specialica pro tyto osoby.

n) Pro prodej státního majetku základního máme jednak v českých kruzích za platný uznávaný předpis obnoveného zřízení zemského, že pro zcizení státních statků české koruny třeba je schválení sněmu zemského království českého; jest otázkou otevřenou, jejíž řešení patrně díti se bude s hledisek politických, jak dalece budou z toho činěny důsledky pro zcizení nastalá od doby Josefa II., zejména pak v dobách vídeňského liberalismu.

Pak jsou zde ustanovení lenního práva pro statky bývalého arcivévody Bedřicha ve Slezsku.

Konečně jsou zde ústavní kontinuitu zachovávající předpisy práva uherského o státních statcích na Slovensku.

Všechny tyto předpisy musí arci pro budoucnost splynouti s jediným předpisem, stanovícím kompetenci parlamentní pro veškerá zcizení státního majetku nemovitého.

o) Emisse státního dluhu spadne ve výhradní kompetenci parlamentní (viz i I. 2. i).

p) Také kompetence ke stanovení případného znárodnění některého majetku posud soukromého spadne výhradně na parlament.

A) Změny v oboru řízení byly celkem již naznačeny. — Právo rozpočtové musí býti upraveno ústavou, ve kterémžto směru posavadní zkušenosti vedou k podání návrhů:

α) na sjednocení celého rozpočtu;

β) na případné vsunutí rozpočtů zemských;

γ) na zákonné stanovení způsobu rozlišení potřeb a úhrad na řádné a mimořádné;

δ) na zákonné stanovení opatření pro případ, že by rozpočet nebyl projednán vůbec nebo včas;

ε) na včasné opatření úhrad pro návrhy nákladu vyžadující;

ϱ) na účelné parlamentní projednání rozpočtu i státní závěrky účetní a stanovení příslušné zodpovědnosti ministerské;

η) na vydání státního zákona komptabilitního.

Potřeby společné (bývalé) z rozpočtu odpadají stejně, jako listina civilní, kabinetní kancelář a říšský soud; zato vsunouti jest náklad na presidenta a jeho kancelář povolovaný.

r) Společné potřeby i úhrady a orgánové je spravující i řízení k nim se vztahující odpadají vůbec stejně, jako různé zvláštnosti dílčích států z bývalého společenství monarchie Rakousko-Uherské vyplývající (v oboru celním, daní nepřímých v těsném spojení s průmyslovou výrobou stojících, stanovení mince a jednotky peněžní, správa a řízení železničních tratí týkajících se obou bývalých polovicí říšských, náklad na země zabrané).

Společný majetek státní musí býti rozdělen, a to nemovitosti případnou území, v němž leží; pokud pak jsou mimo bývalý obvod říšský (zejm. budovy vyslanecké a konsulární), třeba o jejich rozdělení učiniti úmluvu zvláštní. Základem pro rozdělení by byl odhad a počet obyvatelstva dle posledního sčítání lidu na jednotlivé státy vypadající stejně, jako při majetku movitém.

Společné závazky došly by projednání společného při úmluvách o rozdělení břemen (viz II 1).

s) Změny nutné pro hospodářství zemské i autonomní vyplynou teprve ze zákonné úpravy těles těchto.

II. O likvidování bývalého hospodářství společného byla učiněna zmínka sub I. 3. r.

1. Rozdělení státních dluhů bývalého Předlitavska i Zalitavska bude dosti tvrdým oříškem jednání mírového.[1])

Nebude pochybnosti, že státy dědící budou musiti rozděliti mezi sebe státní dluhy kontrahované před válkou a také za války způsobem normálním.

Třeba zde lišiti tři komplexy těchto dluhů, a to dluhy bývalé předlitavské, bývalé dluhy uherské a konečně bývalé dluhy jiných snad států, pokud by při úpravě hranic přišly v úvahu. Nejsprávnější bylo by děliti každý komplex zvláště, a to dle počtu obyvatelstva, které tu bylo za posledního sčítání před válkou, tedy roku 1916, ježto změny v době válečné jsou většinou náhodné a nenaznačují správně schopnost osídlení jednotlivých částí území, o niž v poslední řadě také při posouzení síly hospodářské jde. Jiné znaky jsou příliš nepřesně zjistitelné, a proto nedoporučuji, aby byly brány za základ.

---

[1]) Zemské dluhy Bosensko-Hercegovské zůstanou nesporně Jugoslavii.

Jedinou výjimku mohou tvořiti dluhy investiční, zejména železniční. Dluhy tyto možno rozděliti jednak dle toho, ve kterém území investice se stala, při drahách pak dle délky trati, která tím kterým územím státním probíhá.

Vlastní dluhy válečné, jejichž typem v Rakousko-Uhersku a v Německu byly t. zv. válečné půjčky, by arci dle obvyklých názorů práva mezinárodního sem bezpodmínečně nespadaly: jednak proti ústavnosti některých, zejména v bývalém Rakousku, možno vznésti závažné námitky, jednak jde o půjčky, jež byly emitovány přímo proti státu našemu, dokonce v pozdějším stadiu válečném vojenskou mocí vládnoucímu a mezinárodně uznanému. S druhé strany arci nelze zapříti, že právě tyto půjčky a zálohy cedulové banky to byly, jež zachránily valutu před úplným shroucením, což by bylo sice nijak neuspíšilo konec války (bylo by se rekvirovalo bez placení), ale jistě zasadilo hospodářskému životu i v našem státě těžko lečitelné rány. Upisování těchto půjček zúčastnily se také různé ústavy, na př. fondy pensijní a pojišťovny, pokladny sirotčí a množství lidí odvislých. Pouhé škrtnutí tedy může s sebou přinésti závažné potíže sociální a těžkou nespravedlnost; přijetí pak značného podílu těchto půjček zatížilo by stát tak těžce, že by se za dlouhá léta z tohoto břemene nemohl vzpamatovati — jak drasticky vylíčil prof. Koloušek ve »Venkovu«.

Z tohoto dilemmatu jest východisko dvojí, za všech okolností však násilné. Vnitřní charakter těchto půjček a zprávy donesené ukazují, že nebude, zejména se strany vítězné dohody, žádného nátlaku, abychom tyto půjčky vůbec přijali, spíše naopak.

Prvé východisko jest schematické: přijal by se podíl na půjčkách ať dle skutečných obnosů v našem území státním se nacházející, ať dle klíče obyvatelstva předválečného; okamžikem převzetí pak by nastala násilná konverse na $^1/_2$ až $1^0/_0$ní zúrokování i ustanovení, že půjčky tyto jsou nevypověditelné, ač správou státní kdykoli vykupitelné dle denního kursu, maximálně za nominale. To by znamenalo zatížení úrokové 5 až 10 milionů korun za každou miliardu a možnost konsolidace kdykoliv.

Namítnouti by se dalo, že tímto způsobem sice vyjde se vstříc všem; ale právě těm, jimž by bylo nejvíce prospěto, že se nepomůže — ač přirozeně každý přiznati musí, že válečné poměry a politické převraty žádají od každého přinesení nějaké oběti.

Proto by bylo zdánlivě výhodnějším, aby postupováno bylo způsobem druhým, který by sice byl s jedné strany násilnějším, se druhé však by snad měl účinky sociálně příznivější. Způsob ten spočívá v tom, že by i stát náš prohlásil, že zásadně nepřejímá žádné válečné půjčky státu dřívějšího; ale ve případech důležitých zřetelů sociálních byl by ochoten vypomoci těm, kdož tímto opatřením se dostali před konkurs. Lze se však obávati, že při provedení tohoto návrhu uplatnily by se vlivy politické tou měrou, že by byla efektivně honorována většina těchto půjček v tuzemsku se nacházejících.

Valutové výpůjčky u neutrálů musili bychom asi poměrně převzíti z důvodů politických; valutovou výpůjčku v Německu však bychom

ve případě nutnosti mohli kompensovati s válečnou náhradou, jejíž podíl bychom přirozeně i pro sebe mohli reklamovati.

Vedle těchto věcí však přistoupí ještě jiné závazky. Jest to otázka náhrad vítězům, otázka znovuvybudování území válkou dotčených, převzetí běžících závazků starého státu (pensí, dluhů dodavatelům) a podpory invalidní i vdovské a sirotčí pense vojenské.

Zde především nutno konstatovati, že my, kteří jsme byli od počátku proti válce, a jejichž moc branná dokonce neposlední má zásluhu o výsledek války, nemůžeme nikdy a nikým býti činěni zodpovědnými za spousty válečné v území operačním a mimo ně, že tedy za žádných okolností nemůžeme býti povinni nějakou válečnou náhradou ve prospěch států koalovaných, z nichž jedním sami jsme. Není naší věcí na tomto místě rozsuzovati, kdo tyto pohledávky za starým Rakousko-Uherskem má honorovati, ale jedno jest vytknouti, že při těchto pohledávkách bývalé mocnářství není dlužníkem ani jediným, ani největším.

Stejné stanovisko musíme zaujati vůči nárokům na znovuzřízení, mohouce dokonce sami žádati za náhradu škod válečných bezprostředních i prostředkovaných na svém území utrpěných.

Rozdělení pensí již splatných nutno předsevzíti dle posledního služebního místa pensistova, u pensistů ústředních úřadů hleděti jest na pensistův původ. Že tím by bylo Německé Rakousko více zatíženo, než ostatní země, jest jenom spravedlivo, ježto také ono ústřední úřady nejvíce personálem dotovalo. — Nerušený převod služby do státu nového by nutil k tomu, aby služební léta ztrávená za státu dřívějšího ve službě veřejné byla dle tehdy platných předpisů počítána do pense; arci nové povolení výslužného z pokladny státu Československého by se mohlo státi pouze pro ty osoby, jež v čas svého pensionování byly ve službách státu tohoto. — Nároky odvozené (vdovy, sirotků) řídily by se příslušností, jež by tu byla pro nárok hlavní, kdyby nebyl smrtí zmařen býval.

Jiné nekonsolidované závazky starého státu jsou dluhy u banky Rakousko-Uherské. O těch viz pod čís. III. Nevýplatky hledě na závazky vůči dodavatelům jsou arci povahy velmi choulostivé. Podle platného práva uzavřel tu dodavatel s oprávněným zástupcem dřívějšího státu zcela pravoplatnou smlouvu, jejíž uplatňování před soudem není nijak pochybno. Jest jiná otázka, jak dalece zástupce dřívějšího státu jednal v mezích svého zákonného oprávnění, kdy mohl by stát žádati od něho po případě náhradu škody a mohl jej stíhati trestně nebo disciplinárně. To by se musilo vyšetřiti individuálně.

Pro dělení uznaných takových závazků bylo by zachovati podobné principy, jako při dělení ostatních dluhů státních. Tak nevýplatky investiční děliti jest podle území, jemuž investice zůstala; ryze válečné objednávky mohou býti, pokud snad jsme jich neužili nebo nechceme užíti pro sebe, z důvodů stejných, jako půjčky válečné, odmítnuty, a učiněna pouze pro poškozené tuzemce opatření výpomocná, sociálně-politicky odůvodněná. Ostatní snad dluhy resortní lze rozděliti dle předválečného počtu obyvatelstva.

Podpory invalidní a vdovské i sirotčí pense vojenské nelze jinak děliti, než dle státní příslušnosti percipientovy.

2. Rozdělení státních aktiv: sem spadnou státní dráhy, budovy a zařízení, státní domény, státní telegraf a telefon, státní saliny, doly a hutě, zásoby výzbroje, výstroje, zboží, hotovosti pokladní a zásoby záručních směnek a p., státní podíly na různém majetku a podnikání.

Tu především odmítnouti sluší analogii práva soukromého, že by bylo lze k částečnému krytí konkursní podstaty bývalého mocnářství sáhnouti na tato aktiva, a to proto, že u nových států nejde o sukcesi ve práva státu předchozího, nýbrž tvoří se nová svrchovaná moc z práva vlastního, která na se bere disposici státním majetkem, jehož okupací původně nabývá. Lze tedy uznati pouze taková břemena, jež na majetku byla pravoplatně zajištěna (na př. zajištění salinek na rakouských salinách alpských, dluhy železniční), jej objektivně tížila.

Jinak i jinde osvědčené pravidlo, že pro rozdělení nemovitostí jest rozhodnou příslušnost teritoriální, osvědčí se patrně i zde. Německé Rakousko a stát maďarský bude míti zejména ve Vídni z toho určité výhody, ale tu třeba jest navzájem žádati, ježto zemím našim schází sůl, aby jim vyhrazen byl podíl na alpském monopolu solním. — Podniky a budovy předaly by se se zařízením; pouze pro státní dráhy bylo by dodržeti, že vozový a lokomotivní park a ostatní movité zařízení dělí se dle příslušnosti k ředitelstvím, a kde toto kriterium nestačí, dle délky tratí územím jednotlivých států probíhajících.

Stejně jest postupovati při státních podílech na různém majetku a podnikání.

Dělení ostatních movitostí státních jest arci obtížnější. Tak zásoby, výstroj, výzbroj, hotovosti pokladní, berní směnky atd. podléhají patrně okupačnímu právu nastupujícího státu, ale bude dlužno žádati ještě od státu německo-rakouského a maďarského, aby poskytl poměrnou náhradu za ústřední hotovosti pokladní v bývalých hlavních městech soustředěné, dále jednání mírové přinese patrně rozdělení výzbrojních a výstrojních předmětů podle hledisek strategických a mír zajišťujících.

3. Rozdělení agendy správní u úřadů ústředních musí se říditi dvojím principem: co bylo vyřízeno ve třetí instanci *a nemá obsahu politického*, budiž považováno za vyřízené; akty u ústředních úřadů ještě ležící a vyřízení politické povahy dnem 28. října 1918 počínaje vydaná, buďtež předány kompetentním instancím nových států. Předání aktů staniž se s priory; archiv ministerstev finančních i bývalé dvorské komory budiž za účasti odborníků rozdělen. Odborná cena knihovny ministerstva finančního dle všeho asi nedovolí provésti rozdělení její, jež bylo by kulturní škodou. Bylo by však žádati aspoň zveřejnění této knihovny.

Posavadní společný i nespolečné účetní dvory uzavřete účtování, pokud bylo společně provedeno, a odevzdejte závěrky svoje všem zúčastněným parlamentům.

Spory zahájené, ale nevyřízené, před soudem říšským a správním, buďtež ex officio zaslány kompetentním instancím, u nás nejvyššímu soudu správnímu.

4. Poštovní spořitelna rakouská i uherská musí býti rozděleny, při čemž však varuji před přijímáním jejich závazků, ježto podle vší pravděpodobnosti jsou velice zatíženy válečnými půjčkami, z čehož vyplyne nejistota o vkladech a saldech k dobru u nich vykázaných.

Shledají-li se při likvidaci aktiva menší než pasiva, třeba pasiva všechna poměrně zmenšiti a mohou samostatné ústavy nových států převzíti s příslušnými hotovostmi a j. cennostmi pouze restringované závazky vůči posavadním kreditorům posavadních spořitelen poštovních. (Dokončení.)

El. Krásnohorská:

Vzpomínky na K. Světlou a S. Podlipskou.

Věnovány Anežce Cermákové-Slukové.

Rychle a bouřlivě doplnilo a doplňuje se prvé dvacetiletí, uplynulé ode chvil, kdy jsme se rozloučili se vzácným zjevem dvou znamenitých sester spisovatelek, z nichž každá vynikala rázem svým vlastním, od směru sestřina silně odlišným, ale k vysoké úrovni dospěvších a stejné úcty hodných, každá ve svém oboru i v osobitosti své. Dne 17. prosince 1897 zemřela mladší této sesterské dvojice, Sofie Podlipská ve věku 64 let, dne 7. září 1899 pak následovala ji sourozenka starší a slavnější, Karolina Světlá, v poslední rok před dovršením sedmdesátky svých let a koncem svého století.

Nelze věru říci, že jsou zapomenuty; památka Podlipské srostla s náčelným jménem nejskvělejšího období české poesie a na vždy se vymyká netečnému přehlédnutí, odkaz Světlé pak žije nevadnoucí svěžestí v dílech jejích, náležících k nejpopulárnějším spisům českým, v nových a nových vydáních vycházejícím. Tím více jest ku podivu, že za dvacetiletí po smrti obou spisovatelek ani jediná obsažná, vážná studie literární nebyla věnována životnímu dílu jedné neb druhé, ač obě stály čestně na předních svých místech od dob Boženy Němcové až do předvečera věku našeho. Čtenářská obec česká si zatím oblíbila četbu životopisnou i literárně odbornou o duševních našich předácích; vychází z per povolaných hojně monografií v essayích i v knihách též o literárních zjevech méně pozoru hodných, o některém předmětu zvláště v oblibu vzatém píše i čte se opět a opět, ale dvojhvězdí Světlá a Podlipská jako by nemělo pilné důležitosti pro zkum literárních hvězdářů našich

A přece nelze namítati, že snad nedostatek pramenů a zpráv jest na závadu platnému posouzení obou těchto proslavených autorek, pro osvětlení jejich díla, povahy i činnosti životní. Tak drahocenného materiálu nenalezne se hned zase ke studiu některého vynikajícího jedince, jako právě k ustálení pravých podobizen jejich. Nejen že

z různých per vyšlo o jedné i druhé hojně článků drobnějších, částečně třebas jen příležitostných, ale majících tu přednost, že je podali současníci, bezprostřední svědci jejich života i snah; nejen že již zvěčnělá Teréza Nováková, též na základě osobního zkušení, zbudovala skromnou, srdečnou svou knihou v Matici Lidu Karolině Světlé první památník literární ve smyslu přátelském, tak jako naopak ukázal Leandr Čech svou knihou kritickou, na jakém stanovisku tehdejším mohl určitý nepříznivec nalézti důvody k znehodnocení tvorby romantického rázu Světlé; to vše by ovšem bylo málo, nepodávajíc vážnému studiu ani malé částečky základu tak pevného, jaký podaly obě autorky samy pracemi svými autobiografickými i jaký hlavně získala pilnou svou snahou a láskyplnou prací nejbližší, nejoddanější přítelka obou velkých těch žen, ušlechtilá neť zvěčnělého prof. Petra Mužáka, manžela Kar. Světlé, paní Anežka Čermáková rodem Sluková, pravá dědička ryzí povahy lidu rodného svého kraje, Poještědí, v níž si tak nadšené libovala naše romancierka Světlá.

U této zbožňované bytosti prožila Anežka Sluková více než 20 let, od svého dětství až do posledního dechu drahé své »paní tetičky« a byla nejvděčnější, nejoddanější opatrovatelkou i strážkyní její osoby i duševní její pozůstalosti, stejnou péči věnujíc jak spisům jejím, tak i jiným písemným památkám po Světlé samé i po sestře její, milené své tetě Sofii Podlipské. Napsala krásnou řadu vzpomínek poještědských na Světlou i jejího chotě,[1]) vydaných v časopisech i v roztomilé knize, mnoho pak jiných rázovitých obrázků z tamního kraje, jejichž barvitý půvab i životná pravdivost dosvědčují nevšední talent k původní tvorbě a jsou neocenitelnými ukazateli i doklady ku posouzení poještědských látek děl K. Světlé. Paní Anežka Sluková s pietou nejvěrnější prozkoumala i srovnala vše, co písemného zůstalo zachováno po obou jejích tetách, vybrala ze spousty korespondence celé množství dopisů velké zajímavosti, všecky je opsala (bylať i za života Světlé neúnavnou její písařkou) a buď sama uveřejnila, buď k tisku připravené odevzdala opisy dědicům, chráníc originály jako skvostné památky k účelům dalším. V každé bydliště, ve kterém Světlá i Podlipská prožily několik svých let, paní Čermáková-Sluková nahlédla, ba umožnila nahlédnouti i jiným; každý předmět z domácnosti jejich, každý jejich návyk, každý jejich žal i radostný okamžik, každou jejich příhodu, každou jim poněkud zajímavou známost chová nesmazatelně v paměti. Ze všeho toho mimo vzpomínky své výše zmíněné podala již veřejnosti hlavně bohaté, věru skvostně cenné a významně obsažné výběry dopisů v Ženských Listech, v Ženském Světě i knižně. Pravé unicum, jež snad v žádné jiné literatuře nemá sobě rovného, jsou dopisy obou spisovatelek z mladých let, důvěrná to korrespondence

---

[1]) Paní Čermáková-Sluková vydala knižně tyto své práce: »Vzpomínky na Karolinu Světlou«. (Nakl. J. Otty.) — »Karolina Světlá ve stycích s Janem Nerudou«. (Nákl. J. Otty.) Dále pak spisy jiného oboru, totiž pohádky a povídky pro mládež: »Z pohádky do pohádky«. (Nákl. pí. Danzerové-Storchové.) »Povídej, povídej!« Nová sbírka oblíbených pohádek. Pro české dítky upravila An. Sluková. (Nákladem týmž.) »Našim poupátkům«. Sbírka povídek pro české dítky. Upravily An. Sluková a E. Krásnohorská. (Nákl. J. R. Vilímka.)

sesterská, jež s podmaňující sympatičností otvírá líbezný, bezpečně pravdivý průhled v život jejich rodinný za dob manželství, objasňujíc přesvědčivě zároveň úžasný duševní fond, nebývalé u tehdejších žen vážné vědění a vysoké hledisko názorů, o nichž tyto vznešené dvě bytosti ženské si činily svá sdělení tak prostince, jako by se dorozumívaly o věcech běžných a každodenních. Mám za to, že nikdy podobná dvojice sester žádné literatuře nedarovala takové schránky perel, jimiž jsou dopisy mezi Světlou a Podlipskou. Jak za tuto sbírku, jest naše písemnictví povinno díkem zásluze paní Čermákové-Slukové též za poznání dopisů Světlé s Juliem Zeyerem i s Janem Nerudou; jména těchto účastníků sama již ručí za vrcholnou zajímavost důvěrných oněch dokumentů, k jichž uveřejnění by asi žádný z původců nebyl dal schválení, jež byly ale naší veřejností přijaty s nejdychtivějším zájmem.

Ještě větším překvapením, ba netušenou událostí byla kniha obsahující dopisy Sofie Podlipské a Jaroslava Vrchlického z doby jeho pobytu v Italii a bezprostředně po jeho návratu do Čech. Srovnavši a věrně opsavši tento písemný rozhovor dvou sobě spřízněných duchů, rozsáhlý i vnějším objemem i vnitřním obsahem, odevzdala tuto památnou sbírku dědicům, kteří ji, jak známo, roku loňského vyslali s úvodním slovem F. X. Šaldy na veřejnost. Krom toho věnovala paní Čermáková-Sluková svou péči i zápiskům, které si S. Podlipská po mnohá léta činila s vytrvalostí obdivuhodnou, zaznamenávajíc v nich dojmy a zvláště jí zajímavé příhody prožitých dnů, úsudky o lidech i knihách, rozjímavé úvahy o problémech a otázkách všeobecných, které zaujaly zvláštní její pozornost. I z těchto někdy jen ve spěchu nahozených, někdy pečlivě stylisovaných črt vypsala věrná neteř se šetrnou pietou charakteristické stati, které se dle nejlepšího uznání jejího hodí pro četbu vůbec a hlavně k životopisnému a povahopisnému badání.

Jest samozřejmo, že literární historik má pro studium Světlé a Podlipské na snadě hotový, pečlivě naschráněný poklad spolehlivého materiálu, za jehož přístupnost vděčíme největší měrou paní Čermákové. Avšak byla by škoda nenahraditelná, kdyby vedle těchto památných dokumentů nebylo v čas dbáno i jiných, neméně cenných a za delší dobu již nedostižných pramenů zjištěním osobních pamětí současníků spisovatelek zvěčnělých, kteří jim byli blízcí a znali je ne z podání či z dohadů, nýbrž ze živé skutečnosti. Těchto důležitých svědků rok co rok ubývá, a nemělo by býti přispění jejich promeškáno. Na místě nejpřednějším dlužno za hlavní zpravodajku pokládati opět paní Anežku Čermákovou, neboť nikdo nestál oběma slavným sestrám blíže než ona i neznal zevrubněji všecky stránky jejich povah i soukromého jejich žití.

Proto přece však troufám si napsati tyto vzpomínkové řádky míníc, že nebudou zbytečny, a sice z té příčiny, že jsem poznala drahou Světlou i Podlipskou mnohem dříve, než jejich o řadu let mladší neteř, jež teprve, když jsem již s oběma slavnými paními byla spřátelena, spatřila světlo světa. Znala jsem je tedy za dob mladšího jejich vývoje, v lesku a síle rozkvetlé ženskosti, v úplni kypícího

talentu i citu; Anežka Sluková seznala je až po tomto vzestupu, na samém již vrcholu života, jenž překročil své poledne, chýle se v druhou polovinu svou. Pokouším se tedy podati několika věrnými rysy obraz velevýznamných těch dvou žen, jak se mi v duši zrcadlil ve mladší jejich době.

Seznala jsem obě tehdy již slavné paní r. 1863, sotva překročivši patnáctý svůj rok. Domov můj byl oživen uměleckými snahami bratrů, o 8 a 10 roků mne starších, a četných přátel jejich, hudebníků a výtvarníků, k nimž se družili i tak opravdoví stoupenci snah literárních, jako Adolf Heyduk, A. V. Šmilovský a Josef Durdík; v tom směru nebyla jsem tedy zanedbána; poněvadž však veškery naše styky s těmito mladými vzdělanci byly zcela jen domácí a nenucené, neznala jsem forem společenských a vědomí tohoto nedostatku mě skličovalo pokaždé, kdykoli jsem se ocitla ve společnosti širší a cizejší. Tím sklíčenější jsem byla ve skvělém kruhu, v němž jsem po prvé spatřila Karolinu Světlou. Bylo to na plesu v pohostinné domácnosti Dra Fr. L. Riegra, i měla jsem věru velkou příčinu chvěti se v rozpacích, neboť hostitel mě na základě jakéhosi listu, který jsem napsala jeho neteři, spolužačce své Boženě Machačkové (později provdané za J. U. Dra. Hanče), prohlásil za talent a svěřil mě Hálkovi, aby tento mě představil paní Světlé. Jak pochopitelno, bylo mi tak dětinsky úzko, že jsem místo radosti cítila jen ohromnou tíseň, chovala se zajisté nejapně i mluvila zajíkavě, při čemž nebylo možno, aby osobnost Světlé způsobila mi v duši jiný dojem, než oslnění. Napolo omráčena překvapením a ostychem, mohla jsem si o paní Světlé uvědomiti jen tolik, že jest to dáma krásy zcela neobyčejné, vzhledu přísného a imponujícího, hlubokých, pronikavých očí, vybrané zdvořilosti a vytříbených forem etiketních; vůči ní jsem přese svou zaleklost chápala tolik, že paní Světla neví co si mysliti o tak zamlklé, rozpačité holčině a že si ponechává na příhodnější dobu, aby se jí podívala do duše. Odnesla jsem si tísnivý pocit, že jsem byla před jakousi královskou bytostí postavena do výsluní, jež jí odhalilo jen mou ubohost. A zcela zbytečně jsem se jako pravá dětina trápila domněnkou, že jsem se paní Světlé zdála nesmírně domýšlivou pošetilkyní. Nenapadlo mi, že paní Světlá tím svým pevným, zkumným zrakem ve mžiku postřehla, jak vzdálena jsem hrdosti, k níž mě příznivé mínění Dra Riegra mohlo lákati.

Po několika dnech, pozvána se starší svou sestrou a jejími přítelkyněmi, navštívila jsem přívětivý dům »U Halánků«, kdež nezapomenutelný Vojta Náprstek po prvé obeznamoval Pražanky s americkými stroji šicími. První známá osoba, kterou jsem tam spatřila, byla paní Karolina Světlá. Srdce ve mně poplašně zabušilo, ale než jsem se vzpamatovala k úkloně, již nádherná její postava sama přispíšila mi vstříc; sama podala mi ruku a vítala mě s takou přívětivostí, že bylo zřejmo, jak ráda mě tu vidí a jak zvědavě si přeje dopíditi se toho, jest-li na onom Drem Riegrem tušeném nadání přece něco nebo nic. A hned mě dovedla k sestře své Sofii, jež se od zajímavého stroje ke mně obrátila s živou účastí; bylo mi jasno, že obě dámy již o mně mluvily a budou krásnýma, zpytavýma očima svýma zkoumati mou

třepetající se dušičku. Ale v domě joviálního Náprstka již mi nebylo tak úzko jako v salonech u Riegrů; nenucené chování přítomných, obyčejné úbory dam za střízlivého světla denního, to vše na mou plachost působilo konejšivě, nade vše pak mi ulehčil neodolatelně příjemný způsob, kterým paní Podlipská si dovedla okamžitě získati každou mladou dívku. Vlídností obou slavných sester osmělena, již jsem si troufala bez bázně jim odpovídati a přede vším si je bystrým, ač jen patnáctiletým okem prohlédnouti, nejdříve ovšem jejich zevnějšek.

Ne patnáct, ale padesát roků bylo by mohlo svými zkušenostmi tížiti mou hlavu, a ještě bych se jistě nebyla dovtípila, že tyto dvě dámy mohou býti sestrami, kdyby mi rodinný jejich původ nebyl býval dobře znám; tak nepodobny si byly navzájem. Jen mohutnost postavy a jistá patricijská grandezza vystupování, u Světlé silněji patrná, byly zevními známkami jejich příbuznosti. Při prvním pohledu zdála se Podlipská krásnější a milejší. Nevýslovně něžné, blankytné její oči teple zářily výrazem téměř andělským; vysoké, bělostné čelo, hebounce vroubené světlohnědými vlnkami vlasů, trůnilo s klidnou důstojností nad spanile utvářeným oválem obličeje nejlíbeznějšího, jehož květinová barvitost zůstala svěží až do samého stáří. S harmonicky jímavým vzezřením tím souhlasilo každé hnutí i slovo vzácné té paní, jež byla ušlechtilým typem oné lahodné ženskosti, která podmaňuje srdce všech nevybízenou, samovolnou dobrotivostí, zahřívá jemným svým přídechem mateřským a nezdolně budí úplň důvěry v duších přístupných jejímu kouzlu. Avšak sladký tento typ ženství byl mi již známější též u jiných paní a zvědavé mé oči, nenáchylné k nazírání blouznivému, za to tím dychtivěji pozorné na každý předmět nový a zajímavý, odchylovaly se od zjevu Podlipské za čaromocnou přitažlivostí, která mě na ráz upoutala k zázračné bytosti Karoliny Světlé; tak z blízka se jí ocitnuvši tváří ve tvář vycítila jsem neklamným, zdravým pudem, že stojím před něčím kolosálním a dosud netušeným, před hlubinami ducha a vznosnými jeho silami, které rozšiřují hranice poznatelného světa a zveličují obor lidského myšlení. Arciť nedovedla jsem si tehdy kouzlo to zdůvodniti a vysloviti aniž analysovati svůj dojem, ale účinek byl zde, byl bezprostřední, i přijala jsem jej s dychtivou radostí a vniternou předzvěstí, že se mi otvírá přístup k duševnímu pokladu, který náleží k oněm velikým a převzácným, jejichž úryvky mi byly dosud známy jen z knih, ne ze života. A síla dojmu toho zajisté způsobila, že jsem ani dost málo na to nepomyslila, abych jej zakryla; nebylať jsem vůbec schopna přetvářky, a jemnocitná Podlipská asi určitě poznala hned tehdy, oč méně jsem pro ni zaplanula, než pro sestru její.

Ovšem hltala jsem zjev Světlé očima jako slova její sluchem i duchem. Tak jako úsměvně vlídná tvářnost Podlipské byla v plné shodě s její povahou, charakterisovalo i seriosní vzezření Světlé duševní život této jedinečné ženy. Z klasicky pravidelných rysův obličeje, jež u ní příroda vymodelovala se zvláštní delikátností a tvárnou určitostí, zíralo dvé pevných, nikdy se neklopících, hluboce tmavých očí, jejichž vážný pohled — to bylo hned zřejmo — neutkvíval jenom na povrchu

či zdánlivé podobě věcí i lidí, nýbrž pronikal do jádra, do duše. Nebyl to pohled vyzvídavý ani vyzývavý, nýbrž pohled zdrželivý, vyčkávavý, rozjímavý — pravý pohled myslitelský. Obličej Světlé, přese všecku přísnost linií, byl přiokrouhlený a rázu slovanského; úměrné hladké čelo neslo lebku mohutnou, širokou, leskle pokrytou vlasem ebenově černým, vždy beze vší líbivosti hladce po skráních přilehlým a v týle v jednoduchý uzel spleteným. Celá ta hlava byla lepá jako vybraný model pro sochaře, zvláště pak distinguovaná ústa, jemné chřípí a hrdé obloučky obočí byly poutavého půvabu. Přisnědlá pleť dodávala celé fysiognomii ještě více rázovitosti, jako by náležela k tomuto typu krásy, jemuž by barvitost běloružová sotva byla slušela výhodněji než bronzový nádech pleti, s nímž se shodoval i zádumčivý výraz tváře.

Též mluvou se obě sestry nápadně od sebe různily. Nikdy se mi nepřihodilo, aby mě nějaký přízvuk, spád hlasu či obrat řeči u jedné z nich upomenul na druhou, jakž tomu často bývá u členů téže rodiny; nebylo tu znáti žádných společných zvyklostí mluvy. Hlas Podlipské byl slabšího a zastřenějšího zvuku, výmluvnost její si libovala v květnatosti výrazů a v sentencích; Světlá mluvila hlasem čistého, zvonového zvuku, řeč její měla přirozenou plynulost a volívala vyjádření nejjednodušší, nejpřiléhavější, nehledala příkras, ale bývala úchvatně zdůrazněna pádným krokem důvodů neb oživena vzletem planoucích otázek, domyslův a úsudků. Podlipská se jevila zpytavému pozorovateli hned od počátku jemnější, ale slabší, každému bližší a tím — aspoň mé všetečnosti — průměrnější; mne odměřená přívětivost Světlé nezarážela, kritická zpytavost otázek i pohledů jejích nestudila, ale to, co pod klidně uhlazeným povrchem obcovacím se nad veškerou pochybnost hluboko uzavíralo v nitře jejím, budilo žhavý můj zájem a vábilo mě nezdolně k ní.

První náš hovor se týkal skoro výhradně mé četby a podobných otázek; patrně chtěla Světlá poznati, mnoho-li asi celkem jsem získala z těch nahodilých drobtů vědomostí, jež jsem si osvojila školským i dalším domácím vzděláním; cítila jsem, že jsem u výslechu, i byla jsem při tom zcela jako ve svém živlu. S touž určitostí, s jakou se Světlá ptala, odpovídala jsem neméně přímě a přesvědčeně, než jak pronášela slavná paní náhledy svoje; přivykla jsem v domácím kroužku přátelském, že jsme se navzájem všichni pozorovali, zpytovali a kritisovali s upřímností, jež byla hlavním půvabem a tmelem jeho. Neměla jsem vůbec jiného pojmu, než že se mluví proto, aby se mluvila pravda; a u Světlé bylo mi hned zjevno, že mluví pravdu a chce slyšet pravdu. Bylo mi u té vážné, přísné dámy proto zcela volno jako doma, přese všecku mou úctu k ní plnou hlubokého obdivu. Světlá mohla při první oné rozmluvě i později poznati asi tolik, že mé vzdělání bylo velice chudou, nahodilou strakatinou beze všeho ladu a skladu, ale též, že to málo, čeho jsem nabyla, tkví ve mně pevně, že o tom přemýšlím a soudím, že ta nebohatá zrnečka nepadají na neúrodný suchopar. To jí stačilo, aby se ze zájmu o mne odvážila velkého nebezpečí . . . Či zná někdo nebezpečí hrozivější, než říci mladé čekatelce před branou jízdárny Pegasovy: »Přineste

mi ukázku svých veršů?« A Světlá mi tato slova řekla, ba opakovala, s důrazem opravdovosti mi je na srdce kladouc. Jako však tehdejší mládež — aspoň ženská — byla mnohem skromnější než nynější, nebyla bych si troufala obtěžovati proslavenou spisovatelku celým balíkem načmáraných rukopisů. Slušně jsem opsala, jak nejpěkněji jsem dovedla, na jediný půlarch několik svých básniček, které se mi zdály aspoň trošku snesitelny, a donesla jej paní Světlé; zajisté ne z marnivosti, ale proto, že po tak určitém a pro mne čestném vyzvání bylo by bývalo nevděkem za její laskavost, ba přímo nezdvořilostí neučiniti, jak mi uložila.

Nemám proč se nepřiznati nyní ve svém stáří, že si nedovedu do dneška dost ujasniti, co vlastně v oněch mých dětinských pokusech zdálo se lidem osvíceným, jako byli Dr. Rieger, Hálek a Světlá, známkou básnického talentu. Ve škole vedle spolužaček lhostejných, zřídka snaživých, mohla hlava tak zvídavá, jako moje, vyjímati se vtipněji; ale učelivost jest něco jiného než literární talent, jehož jsem necítila a si neosobovala a jehož vysvědčení nemohu spatřovati v povrchních oněch veršovaných hříčkách, které jsem psávala z popudu cizího, po přání našeho domácího kroužku, jehož někteří účastníci si jich žádali jako textů k hudebním skladbám a jiní k illustracím. Nelze mi jinak než říci, že jsem se lyry neuchopila s důvěrou ve svůj »talent«, o němž jsem naopak chovala nejkritičtější pochybnosti. Avšak choroba u mne rozhodla: jedinými nástroji ku práci, kterými jsem mohla vládnouti, byly hlava a péro. I myslím, že Světlá ne k vůli mým veršíkům, ale k vůli čemusi jinému skládala ve mne tolik nadějí: že totiž její bystrozrak vystihl v dívčích mých úsudcích a názorech silnou touhu po pravdě a pracnou vůli jíti za její stopou, děj se co děj. Ano, domnívám se, že si mne oblíbila pro totéž, čím sama mne okouzlila a na vždy k sobě připoutala: pro neúprosnou, poctivou upřímnost myšlení. A poněvadž tato bezohledná odvaha ku pravdě, která mě rázem podmanila Karolině Světlé, nemluvila ke mně z lahodivého idealismu její sestry, zůstala Podlipská zájmu mému tehdy již a pak i později značnou měrou vzdálenější.

Světlá, doporučivši některé mé verše Hálkovi, tehdy redaktoru »Lumíra«, uvedla mě tím v šestnáctém roce mém do veřejnosti. Zajisté tak učinila, aby mě podnítila ku práci jiné než hravé. Dobře znajíc chudobu mého vzdělání, snažila se nahrazovati v něm aspoň nejhrubší nedostatky a laskavě starala se mi o četbu. Půjčovala mi knihy vždy výtečného zrna a obsahu znamenitého ať beletristického ať filosofického, ať přírodovědeckého, které mě uváděly v nadšení, ač byly jen výběrem nahodilým, pestrými zlomky neznámých mně celků.

A při tom hned se mi ujasnilo, jaký jest rozdíl mezi skutečným, silným talentem, geniální hlavou, jakou byla Světlá, a nadáním tak mírným, jakým mne samu příroda obdařila. Též Světlá postrádala pevného základu školy, též ona v domově svém se pídila po vzdělání bez vůdce a rádce, ale k jaké obsáhlosti a hloubce vědění se propracovala, jakých duševních pokladů všeho lidstva ve svém vědomí nastřádala a zužitkovala! Jí byly všecky kulturní vymoženosti přehledným celkem, vývoj jejich ležel jako jasný obraz před duševním zrakem

jejím, a v tomto velkolepém prostředí byla jí bytost naše národní bodem, k němuž se sbíhaly všecky paprsky jejího pozorování, jejího zájmu, její snahy a lásky. Každý výmysl její fantasie, který vyhranila v umělecké dílo, uzrával nejen na výsluní tvořivého vkusu, ale pod vůdčími paprsky poznání životně i vědecky zjištěného. Nejen literatura, ale všecky obory moderních nauk byly jí povědomými oblastmi. Ale přece s výjimkou: vědy mathematické zůstaly jí vždy cizími; nejen že k nim neměla sympathie, ale že jim upírala vůbec i jistotu důkaznou a chovala hlubokou pochybnost o spolehlivosti jejich. O této její nedůvěře k číslům snad budu ještě míti příležitost ku připomínce.

Stejně vypěstovaným a vědomostmi prosvíceným intellektem vynikala i Sofie Podlipská, a obě sestry získaly duševní své bohatství stejným způsobem: vlastní silou vůle i talentu, ale také za podpory téhož přátelského přispění. Stálť jim oběma za let již plně rozkvetlých po boku vzdělanec ducha nevšedního, muž zasluhující si nejuznalejší památky, M. U. Dr. Josef Podlipský, snoubenec a pak manžel Sofiin. Výtečný tento člověk, jehož přednosti jsou dosti málo známy a oceněny, seznav úžasně skvělé hlavy obou sester Rottových, s radostí se přihlásil k úkolu nejochotnějšího prostředníka mezi nimi a pomůckami vzdělávacími, tehdy ještě ženám na desatero zámků uzavřenými. Byl jim živou knihovnou přenosnou; zásoboval je četbou vážnou, hlavně nejdůležitějšími zjevy moderní literatury vědecké, jejíž výběr činil sám a sice rukou tak šťastnou, že Světlá až do konce svého života s vděčností vzpomínala velkého dobra, jež jí přátelsky prokázal. Není věru divu, že služby tyto s nadšením konal dvojici sester tak výsostného ducha, nad něž znamenitějších žáků si nikdy nemohl žádný mudrc přáti. Bylo to dvé bytostí, u nichž nejen duševní nadání, ale i tělesné ústrojí obdiv budilo jako mistrovské dílo přírody.

Měla jsem dosti málo příležitosti, abych pozorovala, jakým způsobem pracoval duch Sofie Podlipské, přijímaje v sebe obsah vědeckých či uměleckých výplodů jemu podaných, však i to málo stačilo, abych poznala obdivuhodnou obsáhlost, pružnost a mnohostrannost jejích vloh, jimiž v některých oborech vynikala i nad Světlou; bylať na př. v znalosti jazyků nejen vyškolenější, majíc živější zájem o jich studium, ale dospěvši též ve vlastní tvorbě lehčího a — což dlužno říci — češtějšího slohu mluvy, jež u ní méně upomínala na cizojazyčnou výchovu než u Světlé. Skvělé nadání Sofiino bylo podporováno i štěstím plného zdraví; jí nebyla námaha námahou, únava únavou; zmoknout do poslední nitky, dusit se vedrem, zápasit se zuřivým větrem, vyhladovět, nevyspat se, to vše jí bylo žertem, skoro zábavou, o které vypravovala se živým humorem. Neméně zdravý a svěží byl i její duch. Vášnivě milující matka, jíž byly děti její nejen idoly, ale nejvyšším blahem i účelem života, dovedla bdít u lože těžce nemocného synáčka a při tom studovati dějiny starého Říma, ne snad roztržitě a povrchně, ale tak opravdově, že si získala podrobnou jich znalost již pro vždy. Jí bylo snadno po celé dni i noci čísti nebo psáti, ne vždy na sladký povel vnitřního vnuknutí, však bohužel přečasto dle hořkého příkazu potřeby zevní, jež poháněla vdovu a matku do práce pro hmotný zisk, aby uživila své zbožňované děti a udržela

se ctí tu skromnou svou domácnost. Na jak vysokém stupni mravním skví se život této těžce zápasící a zářivě čisté povahy nad úrovní nejedné geniální ženy též krutými zkouškami stíhané, ale o tolik slabší, oč jen se ženská síla mravní může různiti! Jí nebyla ctnost formulkou měšťácké úzkoprsosti, jí byla přirozenou složkou životního krasocitu, jemuž důstojnost ženy byla přede vším nepostradatelna. Ten spravedlivý soudce musí teprve přijít, jenž ocení Podlipskou jako spisovatelku i jako zápasící ženu a matku, jako charakter. A tím výše dlužno měřiti mravní sílu její, čím méně jí ulehčovalo rozmarné štěstí svízelnou tíhu vdovství. Než o tom později.

Jak u Světlé, tak u Podlipské seznala jsem záhy vedle úžasné pronikavosti a rychlosti úsudku, vedle paměti pro mne bezpříkladné a vzácného daru předvídavosti též nesmírnou jemnost smyslů fysických. U Podlipské jsem při stycích méně častých řidčeji mohla stopovati známky této dokonalosti tělesného ústrojí, u Světlé jsem však přečasto zažila v tom směru překvapení takových, že jsem ani nevěřila vlastnímu zraku a sluchu. Ačkoliv po celý čas, co jsem ji znala, byla Světlá churava a zvláště za let mladších trpívala nemilosrdnými bolestmi hlavy, později též očí, přece byl tělesný její instrument zázrakem výkonnosti. Nikdy jsem neviděla tak virtuosně sloužit někomu oči, nervy, ba i prsty, jako Světlé. Pracovat u psacího stolu v horečném chvatu den a noc, bez oddechu a jen mimochodem nějaké sousto přijímajíc, a vypracovati tak jedním rázem myšlenkově vzrušnou novellu v náčrtu i na čisto — Světlá všecky své práce totiž opisovala, některé partie i vícekrát — a necítit dříve únavy, než až po vykonaném úkolu: k tomu jest třeba energie čivů hodné závidění. Sto jiných pracovníků by nestačilo ani beze všeho duševního přičinění, pouze mechanicky za tu dobu tolik archů vůbec naplnit písmeny, bez odpočinku a bez ochabnutí sil. Takovým způsobem napsala Světlá »Okamžik«, pozoruhodnou to novellu těžkého zrna tendenčního, jež náleží k nejvážnějším jejím pracím téhož oboru. Dívajíc se na Světlou píšící, viděla jsem pouze, že jí ruka s tím silným korkovým držadlem přelétá po archu jako kmitající se cívka strojem hnaná, a než jsem se nadála, obracela již list. Bylo i znáti na písmě jejím, jak je spěšné.

Myslím, že Podlipská zajisté pracovala neméně rychle; jinak by ani nebyla mohla napsati tolik literárních prací, tak ohromné množství dopisů a nad to ještě výpisky ze zajímavé četby, nárysy obmýšlených prací, zápisky deníkové, aforismy, ba i verše. (Pokračování.)

Fr. Herites:

Svátky v staré měšťanské rodině.

Narození Páně pojímáno jako oslava velikého, světového příští.

Již příprava k tomu, předzvěst na svět přijití Spasitele, církevní advent prožíval se s hlubokou náboženskou účastí. Maminka naše denně chodila na roráty a nás děti, pokud jsme dovedly přemoci lákavé teplo postele, brávala s sebou. V zasklené skříni parádního

pokoje, pečlivě uzavřené, tedy zvědavcům a ničitelům, hlavně nám dětem nepřístupné, pečlivě mezi sklem a porculánem uložen byl voskový sloupek neobyčejného rozměru, pocházející ještě od babičky, sotva do pola dosud ohněm strávený. Viděli jme v tom rodinném sloupku voskovém, chovaném mezi rodinnými poklady, vždy něco zvlášť skvostného a drahoceného, zdálo se nám, že posázen je drahokamy, ačkoli ve skutečnosti byla to jen bezcenná, barevná sklíčka, kterým i dovedný voskář své řemeslně opravdu pěkné dílo vyzdobil.

Tento sloupek vždy na roráte coeli maminka brala do kostela a zde jej rozsvěcovala. My jsme mimo to měli drobné sloupky své vlastní a ještě svíčiček od kostelní báby bylo přikoupeno, takže jsme udělali velkolepou iluminaci celé lavice poblíže oltáře, která nám náležela, kde se v neděli o deváté tlačily a o přednost zápasily paničky místní honorace; maminka zasedala tu jen leda časně ráno právě na roráty, kdy bylo jisto, že nikdo z panstva sem nezavítá.

Jen prostí lidé přicházeli a maminka, pokud jen místo stačilo, sama se krčíc, zvala je do lavice. Staré písně o rose nebeské jsou jistě krásné a povznášející a všechen lid je znal. Mám v paměti starší ženu, která mezi námi sedíc, všechny ty písně adventní spolu vyzpívala, ačkoli měla nehezký, křiklavý hlas, což nám dětem bylo velice k smíchu, nejvíce když spustila: »Kdož jsi v zarmoucení, najdeš potěšení v Panně Marii,« při čemž se hlas její zvláště chvěl a třásl, jak polykala slzy vnitřním pohnutím.

»Jistě že ji něco mnoho bolí,« řekla maminka na naše posměšné, rozpustilé poznámky o zpěvu té neznámé ženštiny, když jsme vycházeli z kostela. »Každý hledá a nalézá útěchu tak, jak právě dovede, v zármutku, v hoři svém životním, jehož každý z nás máme . . .«

Ta slova utkvěla mně tak hluboko v mysli, že jsem nikdy se neusmál výrazům náboženského citu ať kohokoli a jakýmkoli způsobem na jevo dávaným a přišly doby, kdy jsem krásná slova maminčina teprve náležitě pochopil.

Štědrý večer znamenal pro nás děti řadu zábav nás plně zajímajících a poutajících.

Už před tím trhnutí kaprů vyžadovalo naši pozornost a účast, která se jevila v tom, že jsme zmocnili se všech rybích měchýřů a použili jich k hlučné střelbě, jinak zcela neškodné, leda že stará naše Kačena se jí polekala, což se nepochybně dělo jen pro naše obveselení, neboť byla hluchá jako pařez a neslyšela by ani ránu z děla.

Nemenší účastí naší bylo třeba při pečení vánoček, které jsme zlatěžluté, máslem potřené, nosili po schodech dolů do pekárny, nalezající se v průchodu do domu a odtud pak slavnostně zase nahoru jsme vynášeli podařené vonící pečivo, kde vítáno bylo »Pánbůh požehnej božímu daru«!

Mandle a hrozinky určené do calt měly v nás ovšem škodné nepřátele a bylo asi už při nákupu počítáno s přirozenou dětskou mlsnotou, ano když jsme s bratrem stali se malými studentíky, dostávali jsme vždy talířek »Studentenfutter«, směs z obou těch cizokrajných plodin přírodních.

Několik štědrých dnů, když bylo sněhu a mržlo, pamatuji se, že jsme s otcem na saních si vyjeli po silnici do lesa a zde plnými doušky vnímavých dětských duší zřeli jsme krásu posněžených sosen, smrků a jedlí, na nichž mezi rampouchy s větví visely šišky jako pozlacené v ozáření slunečním. Ten osvětlený les v zimním hávu svém, v posvěcení vánoční nálady působil jistě dojmem daleko mocnějším, než mají dnešní děti z ojedinělého stromku vánočního, ozářeného světlem svíčiček.

My jsme za dětství mého žádného stromečku dle dnešního všeobecného obyčeje neměli, nebylo to tehdy ještě zavedeno. Jen jednou provisor v lékárně, Němec rodem, pokusil se o uplatnění »Ježíška« v rozměru přímo nádherném, což asi přimělo otce, že příštím rokem zase odstavil takové vzájemné podarování vánoční, které — jak se vyslovil — šlo všechno na účet jeho kapsy. Zůstalo jako dříve na kolik let ještě jen při sv. Mikuláši, jakožto dárci daleko skromnějším a méně nákladným.

Ke stolu se zasedalo o Štědrém večeru hned jak nastával soumrak, když zazvonilo klekání, kterýž výkon starý kostelník Plánsker toho dne vždy nápadně uspíšil, neboť už sám měl hlad po celodenním postu.

Zachován byl také u nás, vyjímajíc dětí, jež v poledne kávou nasyceny, ačkoli se zdráhaly, aby viděly »zlaté prasátko«, ale nakonec jako prarodiče v ráji kousnutím do zapovězeného ovoce vždy podlehly, čímž přicházely o bájeslovný požitek, který se v letech dospělejších už nikdy nenaskytá.

Ke stolu nesměl zasednouti lichý počet účastníků, což by znamenalo, že jeden z nich do roka a dne smrtí odejde. Byl-li počet rodinných členů lichý, přizván někdo, aby doplnil sudý počet a jednou, když se na to nějak zapomnělo, přibrána byla k štědrovečerní hostině jedna ze služebných. Pokládala si to za velkou čest a vyznamenání, ale nebylo jí volno v tom nezvyklém prostředí, lžíce a vidlička jí padaly z ruky, že co chvíli na sebe obrátila pozornost a jak jen mohla, sebrala se a vytratila do kuchyně, kde se mezi neumytými ještě hrnci a talíři, v okolí svém každodenním teprve pořádně najedla.

Mezi večeří dostavil se pastýř betlemský. Zatroubil mocně pod okny a veden byl ve vší poctě nahoru, kde hojně podělen a obdarován houskou, jablky a ořechy, začež se odvděčil novým hlaholem své pastýřské trouby, který z blízkosti vypadal, jako by mrtvé z hrobů měl vyvolati.

Nás děti to vše přímo okouzlovalo, neboť jsme ve svých myslích dětských, ačkoli jsme dobře znali obecního pastuchu, dovedli zcela dobře srovnati, že zavítal k nám v jeho podobě pravý pastýř betlemský, aby zvěstoval nám zvláště narození Spasitele.

Celý plastický obraz této světodějné události poskytl nám nazítří »Betlém«. Ani ne tak ten, který byl postaven v kostele, jako daleko více ten, jejž každoročně zřizoval místní chudý řemeslník ve své nepatrné světnici, již stavba Betléma téměř celou vyplňovala tak, že musil se ženou vystěhovati se kamsi na půdu. V kostele bylo mnoho papírových, lepenkou podlepených herců i lidských i zvíře-

cích, ale zde bylo vše pravé; muž řezal si sám vlastnoručně nejen malého buclatého Ježíška v jeslích, Pannu Marii a svatého Josefa, oslíčka a kravičku za nimi v chlévě se nalézající, ale i všechny pastýře a ovečky po kopci rozlezlé i psy je střežicí, též lid přicházející ze všech stran s dárky pro Ježíška, muže, ženy, děti, ano i Svaté tři krále, již za hvězdou jim se zjevivší rozjeli se na velbloudech ze svých vlastí a zde šťastně stanuli, aby novorozenému králi světa odevzdali zlato, kadidlo a myrhu.

Dobrý ten muž stavěl svůj opravdu umělecký Betlém docela nezištně, jen pro svou osobní kratochvíli a s upřímnou radostí vykládal dětem i velkým z celého města i z dalekého až okolí k němu se scházejícím nejen o svém díle, ale o celém tom mysteriu palestýnském, jež začalo v betlémském chlévě, dovedl hovořiti jako z kazatelny. Hraje při tom na housle starý ten člověk, ačkoli jinak neslynul zvláštní pobožností, ano na děkanství byl zapsán jako člověk nábožensky podezřelý, proto že má nad postelí viset obrazy Husa a Žižky, zpíval stejně vroucně a upřímně se svými malými návštěvníky »Narodil se Kristus Pán, veselme se — z růže kvítek vykvet nám, radujme se! Z života čistého, z rodu královského nám, nám narodil se«. — —

Sylvestr se nikdy u nás za mého dětství neslavil jako den rozpustilého, nevázaného veselí, jak se už tehdy i v menších městech namnoze dělo, jak zejména v posledních letech se rozšířilo a nabylo podoby dnes ustálené.

Sylvestr slavil se u nás tak jako na vsích jihočeských všude se vždy slavil, jako den rozjímání a kajícnosti. Ani pak později nechodil jsem, anebo aspoň rád jsem nechodil do hlučných společností, pozdravujících přechod ze starého roku do nového bouřlivými jásoty, žerty, vtipy a pitím a — třeba nesypal bych svou hlavu popelem a netrhal roucho své, jak aspoň obrazně ještě moji rodiče o tomto »dies-irae« činili — trávím na Sylvestra doma se svou rodinou až podnes.

Nový rok náležel gratulacím všeho druhu. Blahopřáli příbuzní a přátelé, ústně i písemně; hlavně přicházeli gratulanti, jimž Nový rok znamenal jistý a určitý příjem, na který se namnoze celý rok těšili jak na svá »pšeničná děla« a bez něhož by opravdu ani živobytí uhájiti nemohli při nepatrných skromných službách a platech, jež poskytovalo jim veřejné jejich zaměstnání. Přicházeli obecní strážníci, ponocní, kalkant, který našlapoval měchy varhan a v čele průvodu nesa kříž provodil každého na hřbitov, k poslednímu odpočinku. Chodili i chudí, zestárlí a zmrzačelí, chodily i žebravé děti; nikdo nebyl a nesměl býti oslyšen, vyjíti na prázdno.

Zajímavá návštěva dostavovala se o Novém roce v samé poledne, ještě mezi obědem.

Zaklepav, do pokoje vstoupil pan regenschori se svým vycvičeným sborem chlapeckým, který se za ním vehnal jak velká voda.

Vysoký, hezký člověk s obrubou černých vousů po tvářích a pod bradou, zůstal s dětmi státi u dveří, ačkoli se hned nechalo jídla a byla hostu nabídnuta židle.

Aby vás Pánbůh zachoval
v tomto Novém roce!
Aby vám Pánbůh štěstí dal
v tomto Novém roce! — —

byli spustili již kluci a jejich kapelník vpadal do toho svým hlubokým basem.

Poté přistoupil regenschori a blahopřál pánu i paní domu. Otec mu v obálce šetrně do ruky vtiskl bankovku, hochům pak zvlášť hozen peníz do pokladničky, kterou jeden z nich nesl a prali se za každými dveřmi o to.

Regenschori na chvíli si sedl, ale jen aby spaní nevynesl, hned zas utíkal, pospíchal velice, neměl mnoho času, maje do večera celé město obejíti. Nebyl se vším také nikdy hotov, jen tak sotva přední domy schodil a na předměstích chodil s chlapci ještě kolik dní po Novém roce blahopřát; na konec posílal už jen kluky samotny po malých domcích a chaloupkách, kde se mnoho nedostávalo, jakož i po mlýnech, jichž táhla se celá řada po proudu i proti proudu Blánice, kam zas mu bylo trochu daleko a jen se o kořist odtud přinesenou, sestávající po většině ve viktuáliích, se svými zpěváky rozdělil.

Vzpomínám na tuto návštěvu novoroční jako na milou událost, ačkoli pan podkrajský na »takovou vznešenou žebrotu«, jak se vyslovil, zle se katil. Bylo také ze strany obce hned za působení Františka Gregory na kůru vodňanském jednáno, aby se za přiměřenou náhradu vzdal toho ponižujícího jej obcházení města. On však nechtěl přivolit, jakož i pak, když odešel do Písku, stejně jeho nástupce, ačkoli si dosti stěžoval, že časy jsou čím dále pořád horší a horší.

Na Nový rok si vždy na tu věc vzpomenu a těšilo by mne jistě neobyčejně, kdybych mohl zaslechnouti to minulé, uplynulé »aby vám Pán Bůh štěstí dal« ! — —

Svátek svatých Tří králů byl kostelníkův den. Taktéž za poledne hned z děkanství, kam šel nejdříve, přišel k nám na dům. Vystoupil na židli a křídou na dveře vlastnoručně napsal své K + M + B +; jen v předních domech prokazuje tuto poctu, dále pak už tříkrálový zápis na dveře prováděli jen ministranti.

Jak přišel, tak odešel, s výrazem důstojnosti vysokého církevního hodnostáře v oholené tváři, jak si navykl ve svém kostelním zaměstnání, ačkoli byl jinak člověk docela světský a znám byl a rád viděn všude v hostincích, jako veselý šprýmař a světák.

Na Tři krále v kostele světila se voda, kterou po léta dodávala pumpa na našem dvoře, odkud se pak ubývající hladina v kostelních kropenkách po celý rok doplňovala.

Čerstvě svěcené vody nosili si lidé po džbánech a v hrnečkách, až kostelník láteřil na to plýtvání. Také na dům k nám dostalo se džbánečku svěcené vody, z něhož nejdříve naplněna cínová kropenka u dveří. Maminka připravenými klásky pšeničními požehnala napřed sebe, pak pokoj obývací a všecky druhé pokoje, i kuchyň, špíži a chodby, i schody a zašla se džbánečkem v ruce i do pozadí domu, kam se do prostranné komory ukládalo všecko nepotřebné harampátí,

vešla i tu dovnitř, ačkoli se tolik bála myší, jichž žilo tu hojně v ničím nekaleném pokoji a vykropila prostranství.

Při svém svěcení modlila se potichu zažehnávajíc zlo a svolávajíc požehnání boží na dům a obyvatelstvo jeho — —

Nejbližší svátek byly Hromnice. Úděl jejich je dosti smutný — svěcení svěc, jež se rozsvěcují při umírání.

Ale v přírodě, venku bylo již nějak veseleji, byť i mrzlo ještě jen praštilo a pod nohama chroupalo. Den byl delší, den, kterého svatá Lucie upila, aniž mu co přidala, který na Nový rok se protáhl o slepičí krok a na Tři krále o celý krok byl dále, nyní vyvstával už z noci a zapadal do noci o celou hodinu.

Z jihu vracel se skřivánek, ačkoli krčil se ještě v brázdě a nevylétal do výše nad pole a luka s radostným zpěvem, který nás tolik oblažuje a obveseluje.

Z kostela přineseny řádně vysvěcené dvě svíce voskové a byly pečlivě uloženy v prádelníku, mezi zásobami prádla. Maminka modlila se jen při tom, aby těch hromniček nebylo zapotřebí, leda k rozsvícení při bouřce, aby nikdo z drahých jejích neopouštěl svět při smutném, matném svitu jejich světel, rozžehnutých po stranách starého dřevěného krucifixu, otočeného růženci, z nichž jeden prababička dostala na památku od poutníka do svaté země. Bohudíky se toho nedočkala maminka naše — až sama začala tu řadu umírajících, jež rychle pak rostla k nesmírné žalosti těch, kteří zůstávali.

S radostí pozdraveno vzkříšení Páně.

Celé čtyřicetidenní postní před tím dodržováno s pravidelností církevně předepsanou. Nejen v pátek jako po celý rok, ale též ve středu byl půst, z jehož újmy hlavě rodiny pomáhalo se rybou nebo smaženými žabkami. My děti dostávali jsme bramborovou polévku a buchty nebo vdolky k obědu, takže se nám po mase pranic nestýskalo, k večeři byl oukrop a po něm pečené brambory, které jsme dlaní rozbíjeli na obráceném talíři, nebo i sýra, který jsme s jakousi pobožností jedli, protože jsme dostali jen malý kousíček, ježto dětem mnoho by nebylo na noc zdrávo, což jsme však nikdy neuznali a podezřívali jsme naše živitele jen z důvodů úsporných.

Na neděli smrtelnou děvčata po městě chodila se »smrtkami« a naše sestry také si připravily pěknou, do peřinek zabalenou panenku, kterou starostlivě chovaly v náručí jako později pak své vlastní děti.

Květná neděle znamenala veselí, ačkoli byla vlastně vstupem do tragedie golgatské. Ráno již časně z vesnic přicházeli synkové a chasníci s kočičkami na vysokých z prutů spletených tyčích, namnoze tak obrovských rozměrů, že byly jim úředně dole usekávány. I pak ještě dva, tři kamarádi museli podepříti sehnutou tyč, aby mohla projíti chrámovými dveřmi a zde kočičky nahoře pentlemi svázané vztyčeny býti až ke gotické klenbě chrámové.

Také u nás nikdo z domu nevyšel a domů se nevrátil bez rozvíjejícího se květenství vrbového, jež pak za svaté obrázky nad svými dětskými postýlkami jsme zastrkávali. Otec náš jako purkmistr obdařen byl úřadně a po službách božích přinášel krásný, od zdola až

na vrchol plný stříbrných jehnědů vysoký prut ze staré jívy, která pro slavný patronát u jednoho hajného na dvorku chována a každoročně ke cti a chvále boží na památku vjezdu Spasitelova do Jerusalema byla ořezávána, o svou budoucí korunu olupována.

Odpoledne jsme chodili do polí dívati se jak všude do prázdných ještě brázd nebo do vycházejícího již ze země osení venkované, modlíce se, zapichují kočičky, aby chránily tu budoucí spásnou úrodu před pohromou a zkázou.

Náš otec byl svobodomyslný muž, ale v pašiový týden přítomen byl všem církevním obřadům a na odpoledních hodinkách po tři dny recitoval střídavě s kněžími u oltáře latinsky žalmy Jeremiášovy, což nám slovům nerozumějícím připadalo jako hádka mezi těmi dvěma tábory.

Odlet zvonů na Zelený čtvrtek zůstává mně v nevyhladitelné paměti krásou zkazek a bájí, jež o tom dle starých zděděných tradic maminka uměla vypráavěti. Hluboce dojaty byly naše dětské mysle, když naposled s věže chrámové zahloholil hanebnou válkou dnes už ztracený souzvuk sv. Marka, sv. Jana a Panny Marie, překrásně zharmonisovaný, do něhož hudebně zapadal i klinkot umíráčku z malé vížky kostelní. Pak umlkly zvony a neozvaly se až na Bílou sobotu, když vrátili se ze své cesty do Říma.

Časové období mezi tím vyplňovaly skřeky řehtaček a klapaček. Zúčastnili jsme se ovšem také těchto koncertů, jimiž mládež obojího pohlaví »vyzváněla« poledne a odpoledne na hodinky chodili jsme do kostela téměř výhradně jen za tím účelem, abychom v tlačenici dětí vyčkali, až starý pan děkan u oltáře zaklepá klíčem a tím dá znamení k rozpoutání pekelné vřavy z kostela se řítící, jíž se, obrátiv se od oltáře, tak srdečně dovedl rozesmáti.

O Veliký pátek v duších našich dětských měnil se držený tu půst na znamenitou hostinu, neboť byly »jidášky s medem«, což se nám zamlouvalo velice.

Na Bílou sobotu večer po vzkříšení skončil přísný půst a na stůl přišel velkonoční beránek.

Zdržení se masitých pokrmů neměl jistě žádného významu pro přemnohé, kteří po celý rok téměř masa nejedli, jak tehda také na vsích bylo a byli i měšťané, kteří ve své zbožnosti vymýšleli si jiné zdrženlivosti, jež ukládali jim horší sebezapření, nežli půst od masitých pokrmů. Starý ševcovský mistr Kodát po celé dny odřekl se šňupání. Aby za strašnou sebetrýzeň svou se odměnil, stál na Bílou sobotu večer v kostele u samého oltáře upraveného na boží hrob, a když pan děkan s monstrancí obrátil se k lidu a zanotoval: »Vstalť jest této chvíle ctný Vykupitel« — starý Kodát už se déle nezdržel a s hlasitým »ano, vstalť jest,« nacpával si vyhladovělý nos lačně ze své sandavky.

Průvod z kostela se symbolem Kristova těla vycházel ven a za hlaholu zvonů obešel náměstí ve všech oknech osvětlené.

V nemnohých městech je vzkříšení tak krásné a tak důstojně dojemné jako v mém rodišti. Nám, kteří jsme jako děti vše prožívali, zůstává jistě milou vzpomínkou.

Kristus vstal z mrtvých!

Celá příroda vstala z mrtvých ze zimního spánku a proto každý i dnes tak rád pozdravuje Velikonoce, jako znamení toho zázračného probuzení, z mrtvých vstání.

Otec jako hlava obce, patron kostela, s obnaženou hlavou kráčel v průvodu těsně za panem děkanem pod nebesy, nesoucím monstranci uvázanou kolem krku, aby se nestala žádná nehoda. Nebesa nesli čtyři starší měšťané, jimž se říkalo proto nebešťané a v pozdějších letech, když se uvolnil mnohý zastaralý tlak, měl strážník obecní co dělat, aby sehnal i posledního potřebného »nebešťana«.

Maminka o vzkříšení zůstávala doma, neboť se bála, aby se nestalo žádné neštěstí od hořících svíček, jejichž knoty musela ostříhávat, aby jasně planuly na cestu církevnímu průvodu. Při tom své modlitby tiše šeptala naše dobrá maminka, jistě ne za sebe, ale za muže svého a za nás, své děti.

Nadělali jsme jí už tehda četných a velikých starostí.

A což teprve později, když jsme vyrůstali a rostli nejen z dětských šatů, ale i z dětského myšlení a cítění!

Přišly doby, když jsme její zbožné mysli téměř se posmívali, když jsme kde a jak mohli všude potírali její starobylé křesťanské zvyky a obyčeje, zděděné po kolika generacích, jež se nám modernistům nijak nezamlouvaly a nijak neodpovídaly našim světoborným myšlenkám.

Padlo moje mládí do květu materialistické filosofie, jíž plna byla má hlava. Buchnerův »Kraft und Stoff«, Moleschotův »Kreislauf des Lebens«, staly se naším evangeliem, později přibyl Darwin se svým učením o původu člověka.

To vše se nedalo nijak srovnat s evangelickou prostotou a pokorou křesťanskou, kterou vyplněn byl maminčin život.

Bořili jsme chrámy, káceli jsme modly.

Dělali jsme to vše jistě poctivě a s plným přesvědčením, věřili jsme v to vše, pro co jsme horovali a zápasili.

Teprve dnes vyvstává ve mně žal nad tím, co jsme srdci naší maminky tím způsobili a ona jako ulekaná, zakřiknutá, své city a projevy náboženské téměř skrývala, bojíc se revoltujících, výbojných synů svých jimi pobouřiti...

Svátky svatodušní nedosahovaly již nikdy významu toho, jako předcházející Vánoce a Velikonoce. Svatý Duch jako třetí božská osoba byl vždy i v církvi poněkud zanedbáván a utlačován. Nemám z dětství zvláštních vzpomínek na svátky svatodušní, snad proto, že život v tom plném rozvití krás přírody více poután byl vnějškem, nežli stěnami rodinného obydlí.

Následoval už jen svátek Božího těla, jehož pro nás hlavním půvabem bylo pletení věnečků i předstihovali jsme se s jinými dětmi, aby ty naše byly nejkrásnější. Nestačila nám ani naše zahrada s množstvím květin, ale chodili jsme do polí a luk, abychom aspoň pomněnek nanesli na své věnečky. Květin byla tak spousta a zbytek rozcupován pro košíčky našich děvčat, jež do bílých šatů oděny, sypaly kvítí do zeleného čerstvého sítí, jímž vystlána byla cesta, kterou po náměstí od oltáře k oltáři kráčel průvod.

Po skončení bohoslužeb u každého ze čtyř oltářů seprali se kluci o březoví, jímž byly obklíčeny, i nedali jsme si ujít příležitosti, abychom také domů přinesli aspoň větev urvalé kořisti.

Svátek svaté Trojice byl u nás zvláště slaven, ježto v parádním pokoji na vykládaném prádelníku stála zasklená skříň, v níž byly ze dřeva pěkně vyřezané figurky Boha otce a syna, nad nimiž vznášel se Duch svatý v podobě holubice, všecko vyšperkováno zlatým dracounem a umělými květinami ze skleněných korálků a stříbrného drátu, mezi nimiž leskla se broušená skla, jak veliké krůpěje rosy.

Byla to klášterní práce naší babičky, která byla vychována u jeptišek v Jihlavě a tam se naučila stavět takové památky, jež tolik si oblíbila, že podělovala jimi i své známé, mnohdy snad k malé jejich radosti, neboť takový dar zaujal mnoho místa a byl v celku bezcenný, ačkoli dosti peněz naň vynaloženo. Nás děti však dosti bavily tyto babiččiny výtvory, jež dědoušek měl v takové úctě, že i jako starý muž v Netolicích choval ještě plný pokoj takových zasklených skříní, Adama a Evu v ráji, bičování pána Ježíše, Krista na modlitbách v zahradě olivetské se spícími apoštoly a z pozadí již vystupujícími žoldnéři se zrádcem Jidášem v čele.

Slaveny ovšem i jiné svátky, zejména sv. Jan, který znamenal bez, šeřík, jímž hojně vyzdobena jeho zkroucená postava, snesená k tomu dni s půdy. Sv. Václav, který v naší krajině přijíždíval již na bílé brůně, první sníh napadával nám k radosti, pozdravován jako předzvěst blížícího se hroudování, stavění sněhuláků a otiskování svých postav v kyprém sněhu, do něhož jsme celým tělem se na znak položili, čímž jsme získávali své věrné portréty místo fotografií, jež tehdy byly ještě na skle, vzácné velice.

Na sv. Jana Křtitele večer neopomenuli jsme jíti za město podívat se, jak na horách všade planou ohně, a padla za oběť všechna košťata v domě, jež jsme tajně dodávali svým kamarádům ze školy, kteří měli více bezuzdné volnosti, než my a mohli pálení čarodějnic osobně zúčastniti se na račickém kopci.

Svátkem byla i každá neděle. V sobotu bylo všecko vyčištěno a umyto, vydrhnut i náš starý dubový stůl, u kterého jsme jedli, aby důstojně uvítán byl den sedmý, v který po usilovné šestidenní práci i Hospodin odpočíval.

Všichni převlečeni do čistého prádla, svátečně ustrojeni, pozdravovali jsme neděli, den Páně.

Do kostela museli jíti nejen my, ale též všecky služebné a maminka by si byla pokládala za hřích, kdyby je neposlala, ačkoliv mnohdy se k tomu zvlášť neměly a snad také často paní šidily, místo v kostele na modlitbách tu hodinku pěkně vyšňořená panenka postála před kostelem se svým galánečkem, modlíce se k sobě vzájemně.

O dvou svátcích jen ještě se zmíním, o svátcích našich rodičů.

To byly veliké svátky pro nás, k nimž dostavovala se celá procesí gratulantů, jichž řadu my děti jsme zahajovali naučenými veršíky.

Nejhlavnější věcí při tom byla kytice, uvitá z kvítí naší zahrady a podaná oslavencům nejmladším členem naší dětské družiny, pokud

byl schopen ji unésti, neboť byla ohromná a solidně vázaná, bez klamu a falše, ne jako později se dělo, z květů na drátkách.

V kytici otci podané na sv. Antonína byly pivoňky a žluté lilie, jichž výplň tvořily melisa, balšám, abrotan, yzop a jiné voňavé květiny léčebné, jež se pěstovaly v naší zahradě. V kytici, mamince na sv. Annu podané, hlavní podstatou byly růže, v tehdejších dobách nebylo ještě tisíce druhů dnešních remontánek a čajovek, byly jen růže červené, nejkrásnější až podnes ze všech růží na světě stolístky a růže bílé, jichž přílišná úroda nebyla zvlášť pozdravována, ježto znamenala, že zemře tohoto roku mnoho žen při porodu.

Obě kytice byly hojně propleteny travou pentličkou, která z nich bujně vyčuhovala tak, že by v dnešních kyticích způsobilo to pohoršení.

Ta milá travka pentlička, kterou druhdy měli v každé i nejmenší selské zahrádce, dávno vyšla z módy.

Nikdy však neopomenu v Královské oboře nad jejími trsy tu pěstovanými jako nad krásným, uplynulým snem mládí přátelsky se zastaviti . . .

Při obědě o svátcích našich rodičů pilo se vždy víno.

Dostali jsme také, ovšem při úzkostlivosti naší maminky o naše zdraví jen několik kapek do sklenice vody, ale i to při nezvyklosti naší na všecky jiné nápoje mimo vodu a mléko vesele nás rozjařovalo a k všelikým bujnostem a výstřednostem svádělo.

Hlavní nám bylo ze všeho, že se připíjelo, přiťuklo, sklenicí o sklenici zacinkalo.

Na zdraví našich drahých rodičů! — —

Otec pil v ty dny z poháru z pravého českého křišťálového skla, který dosud chovám jako milou památku, abych z něho pil při zvlášť slavných příležitostech.

Posledně ten pohár z pravého českého skla vyprázdnil jsem v kruhu své rodiny v den prohlášení našeho osvobození ze staletých útrap, na zdar drahého našeho československého státu a krásnou, slavnou budoucnost našeho národa! — —

Karel Anderle:

Co jest politika populační?

Více vzájemné lásky a méně sobectví.

Úkolem těchto řádek jest, vymeziti pojem a rozsah politiky populační neboli *zalidňovací.* Tento termin stal se u nás poslední dobou sice velmi běžným, ale nijak sympatickým, jak z různých projevů a článků vypozorovati lze. Pozorujeme jakousi *předpojatost* a *zaujatost* vůči novému zjevu, snad právě proto, že pojem a rozsah politiky populační je nesprávně chápán a proto také význam její zůstává nedoceněn. Myslím, že zaujatost vůči politice populační zavinil hlavně asi způsob, jakým v Německu chtějí řešiti politiku zalidňovací, způsob, který v kruzích liberálních a sociálně-demokratických

naráží na prudký odpor, poněvadž je založen na principu násilí. Jinými slovy řečeno, různými opatřeními má býti na německém státním občanu vynuceno, aby plodil tolik dětí, kolik stát mu *předpisuje,* nebo hodlá v budoucnosti předepsati. Charakteristické pak je konečně i to, že politikou zalidňovací zabývají se v Německu (hlavně v Prusku) především *všeněmci* a *stoupenci militarismu.* Tím ovšem je dán ráz i směr politiky zalidňovací.

Militaristický zřetel v politice zalidňovací byl patrný i z některých projevů rakouských Němců. Byl zaznamenán a kritisován denním tiskem a nevzbudil ovšem mnoho sympatií pro politiku zalidňovací! Vedle vídeňské společnosti pro politiku zalidňovací v Rakousku ustavuje se právě v Praze »Česká společnost pro otázky populační«, nebude tudíž od místa několika slovy se rozhovořiti o politice zalidňovací v Čechách a především rozptýliti některé předsudky. Připomínám ještě, že mluvím jen za svoji osobu, nikoliv snad jménem některé korporace.

Politika zalidňovací není toliko voláním po nových, hojnějších porodech, smysl její je mnohem *hlubší!* Přední zásadou politiky populační je: *udržeti na živu to, co existuje*, a umožniti každému jedinci, aby v mezích dané možnosti a podle svých schopností stal se užitečnou silou pro společnost i národ. Stavíme-li jako *základní program* politiky zalidňovací takovouto snahu, pak nepochybuji, že bude všude přijata sympaticky. Pokusil jsem se naznačiti cíle české politiky zalidňovací ve zvláštním článku o »Ochraně mládeže« (v časopise vydávaném Českou zemskou komisí pro péči o mládež), kde jsem pojednal podrobněji o jednotlivých bodech.

O nějakém zřeteli militaristickém v českém programu populačním není ani stopy. Nevoláme po nových porodech, aby stát měl více vojáků. Volání po nových porodech pokládáme za zbytečné, hazardní, ba zločinné do té doby, dokud jsme v naší sociální politice nedospěli ještě tak daleko, že dovedeme také na živu udržeti a vychovati dítky, které již byly na svět přivedeny. Nemělo by přece smyslu nějakými opatřeními podporovati zvýšení porodnosti, když každoročně ještě v Rakousku na tisíce dítek nedostatkem péče umírá již v prvém roku (*v Čechách* zemřelo na př. r. 1911 *38.162* kojenců [!], *v Rakousku* pak za posledních 40 let něco přes *8 milionů kojenců*) a další početné tisíce zemrou dříve, než dospěly a než jejich síla může se uplatniti ve prospěch národa. Bylo by to mrhání kapitálem i lidskou energií, neboť téhož výsledku můžeme se dopracovati zvýšenou péčí o děti, snižováním úmrtnosti, zlepšení hygienických poměrů atd. Nejméně pak dosáhne se něčeho voláním po vlastenecké povinnosti nebo zrádcováním. Pouhým vlasteneckým apelem, vlasteneckými frázemi nedospěje se cíle, tu zkušenost už udělali ve Francii a v podobném smyslu vyjadřují se i prozíravější hlasy v Německu, neboť že by Němci byli *patriotičtější* nežli Francouzové, bylo by zajisté směšno tvrditi. A tak nezbývá než práce *kladná,* která přihlíží ke skutečnosti i k psychologii mas, která nepovažuje lidi za pouhý mechanismus, slepě poslouchající pokynů a přání vlády, *ale která staví od základu*, která počíná ochranou dítěte ještě před jeho zrozením, ochranou

matky a podporuje zdárný, zdravý vývoj dítěte až do let mužných. Znovu opakujeme, že nezáleží na *mnohosti*, ale *jakosti*.

V tom smyslu politika zalidňovací znamená *vyšší hodnocení života* každého jedince, vyšší nazírání na život, stojí tedy v pravém opaku toho, co mají po většině na mysli v Německu a je také opačným pólem dnešního nesmírného mrhání životy lidskými na bojištích i daleko za válečným pásmem uvnitř území. Dnes nemá velké ceny život lidský, ale právě proto je třeba učiti se novému hodnocení života, a nevěřím, že by nám válka i v tomto směru nepřinesla obratu; nové, velké poznání bývá vždy vykupováno velkým utrpením. Dnes ještě sotva tušíme, jak válka otřásla samým zdrojem lidství, a teprve budoucnost nám jednou odhalí nesmírné škody, jež válka proti lidstvu nakupila.

Volá-li se tedy také v Čechách po politice zalidňovací, znamená to, že chceme napříště zabraňovati mrhání lidskými silami, že chceme zachraňovati dítky, jež podvýživou nebo nemocmi v hekatombách hynou, nebo z nichž vlivem poměrů a prostředí vyvíjejí se tvorové antisociální, ačkoli včasným zasažením lze je zachovati trvale životu i vychovati z nich řádné občany. V tom smyslu jsouc pojímána, ukládati bude politika populační společnosti, národu, obcím velký úkol, jehož ovšem nelze za den splniti a rozřešiti.

Existuje v Čechách několik společností, které už plní leccos z toho, co vřaďujeme do programu politiky zalidňovací, ale je právě zapotřebí všechny ony snahy *soustřediti*, organisovati a postaviti na širší basi. Co je dnes dosud úkolem jednotlivých společností, musí se zítra státi podstatnou částí úkolů každé obce, země a státu. Neboť jen na takovémto širším podkladě může politika zalidňovací také dosáhnouti cílů, které jí o životě národa předurčujeme. U nás opravdu otázka populační jest ještě příliš málo známa, tříští se o množství specielních otázek a je na čase ukázati vnitřní souvislost snah v různých oborech se jevící.

Plní tedy především politika populační úkol *lidský*, potom také ovšem *národní*, zabezpečuje zdárný rozvoj národa do budoucnosti. Nechceme na nikom dobývati půdy, nechceme se státi národem světovládným, ale chceme *brániti* rodné půdy, v níž po staletí zapustila kořeny naše národní bytost. Obklopeni mořem germánského světa, které svoji nezměrnou sílu chce ještě dále různými opatřeními zesilovat a rozmnožovat, musíme i my chopiti se prostředků, aby naše národní država nevzala ujmy.

A přece konec konců voláme po *rozmnožení porodů!* Ale je veliký rozdíl mezi cílem naším a cílem Němců: my chceme *obranu*, Němci chtějí zástupy nadšených dobyvatelů světa. My nechceme pak volati ke všem vrstvám po rozmnožení populace, ale především obracíme se k třídám inteligentním a majetným. Neboť nikde přece není psáno, že třídy sociálně výše postavené mají privilej na bezdětnost nebo soustavu dvou dětí a že naopak je *povinností* tříd nižších a proletariátu, aby přiváděly na svět nekonečný počet dětí. Všechny třídy společnosti mají stejnou povinnost k lidství, k zachování rodu, stejnou povinnost k národu: *býti článkem živoucího řetězu, který spojuje minulost s budoucností.*

Co mám na mysli slovy, že konec konců přece voláme po porodech, pěkně podáno bylo už před lety v »Čase« (v červenci 1914). V besedě pod čarou napsal pan ksy v článku »Vpád luxu« tato pozoruhodná slova: »Ale ten rostoucí počet našich inteligentů, kteří se rozhodli na celý život pro dobrovolnou bezdětnost, mne naplňuje úžasem. Ti mladí, zdraví muži, kteří nezatouží po tom, aby jejich krev šuměla ještě ve varu života nad jejich hrobem! Ty mladé ženy, které nezatouží po tom, aby přitiskly teplou dětskou hlavičku na svá prsa!«

»Následky této dobrovolné neplodnosti se dosud arci nejeví v statistice o vzrůstu obyvatelstva, neboť zlo zachvátilo zatím jen poměrně nečetnou vrstvu národa. Uvažujte však o následcích povahy mravní, jimiž působí na kvalitu národního celku, ne-li ještě na jeho kvantitu. Hle, lidé vzdělaní a hmotně slušně postavení, kteří by mohli poskytnouti svým dětem lepšího vychování a příznivějších podmínek životních, tráví svůj věk v neplodné samotě a sobeckém požitkářství; a prostý, chudý lid, zápasící s nedostatkem, nese sám těžká břemena, jež mu ukládá pud o zachování národa. Děti jsou vylučovány z ovzduší blahobytu, v němž by mohly radostněji žíti a zdárněji se vyvíjeti, a zůstávají jen hosty nouze, účastníky nedostatku a dědici krutých zápasů o kousek místa na slunci. Že se v těch zápasech tuží síly? Ano, ale také se lámou. A co se v nich utratí času, vloh a mravních zásad — tří nejcennějších statků národa!

A na tomto stupni se vývoj nezastaví. Nemluví-li o úkazu statistika dnes, bude o něm mluviti za několik desetiletí. Lid půjde za příkladem inteligence a životní míza národa začne vysýchat.

Nevrťte nedůvěřivě hlavami, nepoukazujte na dnešní plodnost chudiny. Nikde, pravil jsem, nedějí se přechody z extrému v extrém rychleji než u nás. Dnes naivní idealismus — a zítra otrlý materialismus; dnes ztřeštěný radikalism — a zítra bázlivé lokajství; dnes nespoutaná plodnost — a zítra bezdětnost.

Řekněte, že se tatáž tendence uplatňuje také u jiných vzdělaných národů? Ach, to jsou národy veliké, bohaté, mocné, které již dosáhly všeho, o čem se jim snilo, to nejsou národy, zápasící o holý život. A pak — my je předstihneme všecky, jako vždycky předstihujeme své vzory v bludech. Francouzové mají svůj systém dvou dětí; naše inteligence zavádí systém žádných dětí.«

Byla to tenkráte vlastně jakási malá anketa, které se účastnily »Čas« (Gamma, ksy, Berta Pštrossová), »Národohosp. Obzor« (prof. Gruber) a k níž se připojily ještě hlasy i některých jiných listů. Nemohu zde probírati všech názorů a myšlenek v článcích projevených, ale tolik podotýkám, že anketa byla vážným projevem o materialistickém životě naší inteligence. Hospodářsky a kulturně učinili jsme neobyčejné pokroky, ve všech oborech vykazujeme krásné úspěchy, z národů slovanských jsme národem kulturně nejvyspělejším — ale vedle cenných vymožeností kultury vsákli jsme také jed, který počíná již zhoubně účinkovati na kořenech stromu našeho národního života. Stíny kulturního světa staly se také majetkem naším, přejaty však byly poměrně rychle, mnohem rychleji, než odpovídá přirozenému pochodu a vývoji, my se k nim ani tak nepropracovali vlastním vý-

vojem, jako spíše pouze je přejali. A v tom vězí pro nás nemalé nebezpečí. Stane-li se materialistické nazírání na život majetkem většiny národa, chová v sobě zárodek zkázy, který neodvratně podlamuje a podlomí životní sílu i národa sebe většího!

Vývoj a osudy světovládného imperia římského mohou nám toho býti neklamným důkazem. Barbarské hordy nebyly by nikdy dovedly podvrátit a vyvrátit moci světové říše římské, kdyby materialism nebyl už dávno pronikl všemi společenskými vrstvami římského státu. Nestačí tedy říci, barbaři zničili říši římskou, musíme se ptáti, *jak něco takového bylo možno*, *proč* ji dovedli zničiti? Odpověď nám dají autoři, kteří pravdivě vyličují život římské společnosti v době císařské, život, který už stojí ve znamení naprostého úpadku, kdy ani náboženství, tradice, zákony, ani jiná opatření nemají již té moci, aby dovedly vdechnouti společnosti, jsoucí již v úplném rozkladu, života sílu. Rozvrat a zkáza musela se dostaviti s logickou důsledností, nebylo vyhnutí, nebylo záchrany...

Nejlepší zákony a nejlépe vypracovaná opatření rázu hospodářského zůstanou bez ohlasu pro budoucnost národa, nezmění-li se také životní názor nejširších vrstev, nebude-li materialism nahrazen novým, vyšším pojímáním života. Přiznejme si, že také v naší výchově bylo mnoho pochybeného a že zejména dívčí mládež bude třeba budoucně vychovávati jinak. Válka postavila politice zalidňovací do cesty mnoho nových, nečekaných překážek a otřásla neskonale zejména tím, co v politice zalidňovací je samozřejmým, přirozeným základem. Myslím tím *rodinný život*. Nechť se zamyslí každý aspoň na okamžik nad tím, co vše přispívalo za války *k rozkladu* rodinného života, oč více trpěli právě ti, kteří měli četnější rodinu!

Znovu vybudovati rodinný život a chrániti ho proti rušivým vlivům, to musí býti předním příkazem reformních snah politiky zalidňovací, neboť rodina jest základní jednotkou společnosti, národu, státu. Uplatňují-li se pak v životě státu síly, které ruší rodinný život, a nedovede-li stát včas těchto rušivých sil odstranit, vynáší sám sebou ortel smrti. Postavit rodinný život na nový základ, vzbuditi touhu po rodinném životě, vyvolat radost z dětských hlaviček, ulehčit rodinám výchovu dítek, zmírniti tíhu břemen, které větší počet dítek rodině přináší, a upravit materielně i duševně poměry tak, aby dítky pociťovány byly jako *radost* v rodině, aby byly nezbytným doplňkem šťastného rodinného života — a nikoliv aby považovány byly za přítěž a břímě, které rodinný život zatěžuje a činí nesnesitelným — to vše bude úkolem politiky zalidňovací.

Život lidský učinit šťastnějším, plnějším, zabránit, aby dítky neproklínaly rodičů, že je zplodili a rodiče aby neklnuli dětem, že z nich udělaly otroky života, to je smyslem a cílem politiky zalidňovací. Ať každý člověk ví, že má *své* místo zde na zemi, že má právo na život, ale ovšem, že mu život ukládá také velkou povinnost a odpovědnost k sobě, k bližnímu, k potomstvu, k národu a lidstvu.

A podaří-li se takto vyrovnávat a smiřovat protivy a nesrovnalosti, vyrovnávat disharmonie, které nasel život, ale také lidé sami

v život vnesli, podaří-li se rodinný život učiniti nezbytnou podmínkou pozemského štěstí, pak nebude třeba volati po nových porodech . . .

1. Příznačná pro poměry německé je také zpráva, která nedávno zaznamenána byla denním tiskem. »V Lotrinsku na Röchtingových dolech hostenbašských zavedli zvláštní zvýšení příplatků ženatým horníkům na děti. Místo dosavadních 2 marek jim vyplácejí 6 marek příplatku na každé dítě, ale s podmínkou, že horníci podepíší smlouvu, podle které se zavazují dáti své dítky, jakmile dovrší 14. rok věku, jedině a výhradně do práce na důl této firmy. Dítě takového horníka, sotva se narodí, má tedy býti prodáno na splátky otcovu zaměstnavateli, a když vychodí školu, nesmí si voliti jiného povolání, musí jíti dělat pro pána, jemuž bylo už v kolébce prodáno.« (»Právo Lidu«, 18. srpna 1918.)

2. Doba válečná k dosavadním institucím přidružila jednu novou, *všenárodní* instituci, »České srdce«. Byla by to nezměrná škoda, aby zánikem války vzalo za své také »České srdce«. Je dobrým základem pro *praktické* řešení otázky populační, pro zdárné provádění politiky zalidňovací. Bude třeba jen tuto organisaci ještě rozšířit a doplnit a bude pak moci ve spojení s ostatními sdruženími býti základem politice zalidňovaci.

3. Jak málo se dosud rozumí politice zalidňovací v Rakousku, doklady toho mohli bychom citovati do nekonečna. Vydáno bylo několik hesel, napsáno několik brožur, vyřčeno několik frází, ale jakmile prakticky se má myšlenka uváděti v život, vidíme pravý opak toho všeho, co dosud bylo psáno. Vláda na př. slíbila prováděti racionelní politiku zalidňovací, ale zatím nechává na tisíce dětí, matek a kojenců denně zmírati hlady, vláda sama zdražuje *chléb* a *mouku* a nechápe, že další tisíce tím odsuzuje k smrti hladem, že zdražením chleba jsou především postiženy početnější nemajetné rodiny. Ne — to není politika zalidňovací, to je pravý opak a člověk věru nechápe, jak se to vše může díti za souhlasu ministerstva výživy, minist. sociální péče a minist. pro lidové zdravotnictví, při čemž současní i bývalí ministři vedle jiných vysokých hodnostářů jsou zároveň členy vídeňské společnosti pro zalidňovací politiku . . .

Inž. *Antonín Prokeš*:

Příspěvek k dějinám moravských universit.

V minulých dnech připomínali jsme si 140. výročí založení university v Brně. Bylať rozkazem císařským tehdá přeložena universita olomoucká do Brna, aby po krátkém trvání — čtyřech letech — znovu byla přemístěna do Olomouce a nato, za několik dní — docela zrušena. Pohnutá jest historie této university. Bylo s ní, na rozdíl od druhých universit, se strany vládní macešsky nakládáno tak dlouho, až konečně byl jejímu živoření učiněn konec. Připomeňme si krátce historii této první vysoké školy na Moravě, o jejíž existenci

i v nejširších kruzích studované inteligence není známosti. Jedná se sice o latinský ústav, později jen s německou vyučovací řečí, ale vždyť i na pražské universitě byla čeština v té době jen Popelkou. Než přes to význam moravské university na české probuzení na Moravě jest nesporný.[1])

Dějiny moravské university možno děliti na tři období, z nichž prvé obsahuje období až do panování cís. Josefa II., druhé zahrnuje dobu josefinskou a třetí končí zrušením university vůbec. S dějinami university souvisí i historie t. zv. »Stavovské Akademie«, o níž se též zmíníme.[2])

I.

První usilování o založení university na Moravě datuje se z doby Přemysla Otakara II. a biskupa Brunona.[3]) Avšak vývoj školy při dómu olomouckém na vyšší stupeň děl se jen velmi poznenáhlu, takže o počátcích university možno mluviti teprve za Maximiliána II. R. 1566 založil totiž olomoucký bisk. Vilém Prusinovský z Víčkova v Olomouci čtyřtřídní jesuitskou kolej z bývalé školy kathedrální, jakožto obranu proti šířícímu se protestantství. Rok nato přistoupily k tomu dva semináře s konviktem pro chudší šlechtické jinochy. V koleji učili jesuité humaniora a theologii. Škola brzy měla šest tříd a počet žáků stoupl r. 1569 na 225. Když papežem Piem V. byla jesuitským akademiím povšechně dána privilegia povyšovati na hodnosti doktorské, byla i olomoucká *kolej povýšena* na universitu 22. prosince 1573. Význam její stoupl zejména po vydání nařízení pap. Řehořem XIII. r. 1580, že mladíci ze Skandinavie, Dánska, Pruska, Livonska, Uher a Polska, kteří chtějí se státi duchovními, musí studovati theologii v Olomouci. Tak vzniklo t. zv. *nordické kollegium*, kdež vyučovalo se filosofii a theologii. Privileje jeho potvrdili Rudolf II. (1581) a Matyáš (1617), který povolil universitě vlastní soud, pozůstávající z členů akademického senátu fakulty filosofické a theologické. Příznivci jejimi byli zvl. bisk. Stanislav Pavlovský a zvl. kardinál Dittrichstein. Vypuknutí třicetileté války na krátko přerušilo vyučování, ale již 18. ledna 1621 zahajují jesuité znovu vyučování na universitě, bohatě nadané statky od císaře. Jesuité měli svrchovanou moc, rektor jejich koleje byl vždy rektorem universitním, obsazování professur bylo jen v moci řádu. Nedostatek uiversity spočíval také v tom, že neměla *právnické stolice*. Teprve r. 1679 vymohli si stavové moravští stolici občanského práva, jež přednášel *světský* professor. To byl počátek sporů na universitě, ježto jesuité nechtěli připustiti světský živel do sboru professorského. A tak teprve za Karla VI. vznikají další dvě právní stolice, jež však netvoří fakulty a jsou rozstrkány v soukromí a obsazeny špatně placenými professory. Zvláště nechtěli strpěti jesuité přednášení církevního práva prof. Hollandem.

---

[1]) Srovnej J. Bartocha: »Čeština na bývalé universitě v Olomouci.« 1906.
[2]) Šembera: »Stavovská Akademie v O.« Č. Č. M. 1840.
[3]) Prasek: »K dějinám škol Olomouckých«. 1901 a 1903.

Stejné překážky stavěli jesuité rozkvětu tzv. »*Stavovské* čili *rytířské Akademie*« v Olomouci, jejíž žáci byli chovanci jesuitského šlechtického konviktu.[1]) Řád tvrdil, že osnova Akademie se nesrovnává s domácím řádem konviktu (tanec!) a vyhražoval si právo na přednášení církevního práva. Musí se přiznati jesuitům, že dovedli přilákati na školy své spousty žáků všemožnými prostředky.[2]) Stavové moravští však neustávali ve snaze vybudovati další světské právnické stolice. Tak žádali na cís. Karlu VI. zřízení dvou stolic, r. 1728 dokonce čtyř professur právních a čtyř lékařských. Nařízením císařským došlo však jen k zřízení dvou stolic veř. práva (1732).

Stejně *odmítavě* jako její otec stavěla se k snahám stavovským cís. Marie Terezie (1740, 1746), ježto nechtěla vybudováním právnické fakulty vzbuditi konkurenci starým universitám v Praze a Vídni[3]) a výslovně omezila práva absolventů těchto tří učilišť právních. Vyšší úřady byly vyhrazeny jen vídeňským a pražským právníkům, kteří jedině mohli býti promováni za doktory. Tím zasažena mladému právnickému učení těžká rána, takže r. 1754 studovalo zde jen 40 posluchačů a za tři roky zanikla jedna právnická professura. Běh filosofie byl r. 1753 určen na dva roky. Ale filosofická fakulta měla konkurrenty v různých klášterních a městských »*filosofických učilištích*« (o jakých píše též Jirásek ve Filosofské historii[4]) kde učilo se humanistickým vědám až po rhetoriku. Posléze příslušným cís. nařízením byla tato konkurrence omezena.

Novou epochu slibovalo omezení práv řádu jesuitského a konečně i jeho zrušení (1773). Jako jeho matka tak i Josef II. připravoval reformu školství. Již r. 1762 byla universita podřízena t. zv. zemské

---

[1]) Dějiny Stavovské Akademie v Olomouci úzce souvisejí s historií olomoucké university, jejíž fakulta právnická byla v dosti těsné souvislosti s Akademií. Jak již podotčeno byl za Max. II. založen v Olomouci šlechtický konvikt pro výchovu synků šlechty, aby byli v zemi tehdy katolicismu odcizené získáni výchovou mocní příznivci šlechtičtí. Jako universita, tak i tento ústav postrádal celé století stolice právnické a teprve r. 1670 stavové usnesli se zříditi professuru práva obec. a církev. Tento professor byl prvým členem později zřízené Akademie. R. 1724 navrhl totiž tehdejší krajský F. Šubíř z Choliné zřízení zvl. *Akademie* pro všestranné vzdělání dorostu šlechtického nejen v právech, ale i v řečech a gymnastickém cvičení. Sněm návrh schválil a císař jej potvrdil 20. III. 1725. Předměty Akademie byly: 1. ob. a círk. právo, 2. frančina a historie všeobecná, 3. umění *inženýrské* (algebra, geometrie, civil. a voj. stavitelství a zeměpis), 4. jízda na koni, 5. šerm a házení kopím a 6. tanec. Akademii vydržovali stavové, kteří škole velice přáli. Hr. Sak z Bohuňovic odkázal veliké peníze na postavení zvl. budovy, která — div osudu — po prohlášení Olomouce pevností (v 7leté válce) zabrána pro voj. *pekárnu* (!) a později pro zbrojnici (1767). Z vyplacené náhrady vystavěli stavové novou budovu na Bělidlech, kdež za nynější doby byla umístěna v pověstných budovách čes. reálka.

[2]) Srv. Denis: »Konec české samostatnosti« II., str. 205 a 210. Dle Wolny-ho »Markgrafschaft Mähren«, 1839, stoupl počet universitních posluchačů z 1000 v r. 1618 na 2000 (!) v r. 1664, ačkoliv byla škola odkázána jen na cizince a nebyla v přízni domácího obyvatelstva.

[3]) Dr. Mayer: »Kulturgeschichte« 1901, D'Elvert: »Geschichte der Studien- u. Schulwesen« 1857.

[4]) Ještě v Schematismu moravském z r. 1840 čteme o filosofických učilištích mimo jiné v Brně, Mikulově (piaristé) a j.

studijní kommissi, zavedena každoročně volba rektora i děkanů fakult a později vyhradila si panovnice ustanovovati i kancléře a professory (z navrženého terna). Za M. Terezie bylo rozšířeno studium právnické, stále jen jednoroční, jehož absolvent mohl zastávati jen nižší úřady v menších městech. R. 1767 zřízena stolice přírod. a kanon. práva, r. 1772 stolice policej. a kamerálních věd. Zrušením řádu ztratili jesuité všecky stolice bohoslovecké a exjesuitům zůstaly jen dvě stolice filosofické. Stolice ethiky, církevních dějin, metafysiky a p. byly jim odňaty. Od r. 1778 a 1779 odbývalo se na universitě kollegium německé a *české* pastorálky. Stolice světových dějin (1776) nemělo dlouhého trvání. Vůbec vývoj university následkem náhlé změny professorského sboru velice trpěl a tak r. 1774 již byla chystána a vypracována nová učební osnova pro fakultu filosofickou i bohosloveckou, a sice na prvé fakultě byl odbor mathematiky, historie a filologie. Význam pro naše národní probuzení mělo ustanovení učitele *češtiny* r. 1775. Významný krok v organisaci znamenalo odloučení právních stolic od theologické fakulty, ač tím dosud neutvořena nová právnická fakulta a tak starý zmatek trval dále. Charakteristické jest, že konečně kommisse vyslaná k vyšetření poměrů universitních zjistila neurovnaný stav poměrů: zkoušky se neskládaly a vysvědčení se vydávala bez nich . . .[1])

II.

Největších převratů a změn doznalo universitní studium za *cís. Josefa II.* Vláda jeho nevyznačovala se přízní vysokým školám, neboť císař přál pouze školám, přinášejícím přímý užitek veškerenstvu. Jako neměl porozumění pro umění, tak ani nepřál pouhému pěstování věd bez praktického použití. Pěstění věd bylo dle něho věcí soukromé píle učenců a nikoli university. Proto celkově nepřál filosofické fakultě. Zmíněné nepořádky na universitě přiměly hr. Vettera k tomu, že navrhl císaři přeložení university se seminářem a Akademií do Brna, sídla zemské vlády, aby byl prý na universitu lepší dohled. Jisto jest, že město sevřené hradbami, s malým počtem civilistů, bez společenského ruchu, pouze s jedinou tiskárnou, nehodilo se za sídlo vysoké školy.[1]

A tak císař rozkazem z 15. června 1778 nařídil *přeložení* university do *Brna*, kamž rovněž o něco později přemístěna universitní bibliotheka. Sídlo školy bylo na Zelném trhu, v paláci Dittrichstejnově a jiných třech upravených budovách jesuitské kolleje, později proměněné v kasárna.[2])

Začátek vlády císaře Josefa II. sliboval netušený rozkvět universitě, jejíž přední osobou byl prof. J. Monse, F. Karpe a j., zejména po zřízení studia anatomicko-chirurgického, stolice dějin všeobecných a prohlášením studia práv za samostatné. Žel, slibný vývoj netrval dlouho; císař chtěl vychovati pro nově zřizované státní úřady vzdělané

---

[1]) R. Dvořák: »Dějiny Moravy«. 1902.
[2]) Dr. Šujan: »Vlastivěda moravská«.

úřednictvo a tak staral se hlavně o rozvoj učení právnického, lékařského a bohosloveckého, pokud to vyhovovalo jeho cílům v souhlase s požadavky osvícenské doby. Věda dle něho nepotřebovala podpory státní, v čemž císaře utvrzoval jeho rádce.

Rozkvět brněnské university žárlivě sledovali měšťané olomoučtí i arcibiskup, domáhajíce se zpětného přestěhování university do jich města. Císař jejich naléhání vyhověl 12. září 1782, kdy nařídil přestěhování university, Akademie i semináře a o rok později i bibliotheky,[1]) jež byla bohatě rozšířena o knihovny všech zrušených opatství a klášterů, v téže době hojně rušených. Sama byla umístěna v zrušeném kostele sv. Kláry a učiněna veřejně přístupnou obecenstvu, jak dosud hlásá latinský nápis na budově. A tak brněnská universita měla pouze krátké trvání (1778—1782).

K všeobecnému překvapení dva dny po dekretu přesídlovacím císař universitu olomouckou vůbec *zrušil*. Stejný osud stihl university *v Inšpruku*, *Št. Hradci* a *Freiburce* . . .

Akademie stavovská byla rovněž zrušena a vyjma stolice právní přenesena do Vídně a spojena s Terezianskou Akademií (11. ledna 1787). Na místě university ponechal Josef II. v Olomouci tzv. *lyceum* s dvanácti professory, a sice čtyři professoři pro theologii (čtyřletý běh), tři pro práva (dvouletý běh), dva pro lékařství (dvouletý běh) a tři pro filosofii (dvouletý běh). Lyceum podrželo ráz vysokoškolský, zejména právo povyšovati na doktory filosofie a bohosloví, volbu rektora (bez názvu »magnificus«), ale vzata mu pravomoc soudní. Od 12. července 1784 vyučováno na všech vysokých školách jen německy, vyjma bohosloví a církevního práva.

III.

Po úmrtí Josefově byly mnohé reformy zrušeny. Stavové moravští domáhali se obnovy university i Akademie. Poslednímu požadavku Leopold II. vyhověl (29. IV. 1791) a tak stavovské učiliště znovuotevřeno r. 1792. Za to snahy professorů lycea po přemístění jeho do Brna zůstávaly bez užitku, ačkoliv se opakovaly již od dob císaře Josefa II. Marně poukazovali na nevhodnost pevnosti za sídlo vyšší školy; ale měšťané a arcibiskup olomoucký, jak ještě později uvidíme, vždy byli proti přemístění školy. A tak trvalo lyceum v Olomouci dlouho s professurou pro theologii, právo, politiku, medicinu, chirurgii, logiku, metafysiku, prakt. filosofii, čistou mathematiku a fysiku s právem povyšovati za doktory bohosloví a magistry filosofie.

R. 1783 bylo na lyceu 319, r. 1784 289 a r. 1786 již jen 281 žáků. Ani klesající počet žáků nepřispěl k příznivému vyřízení žádostí professorského sboru. Teprve panování *cís. Františka II.* znamená *lepší* dobu pro lyceum. R. 1801 zřízena zde professura náboženské vědy a řecké literatury, r. 1806 světových dějin. Stavové všemožně

---

[1]) Dle zápisků stálo toto stěhování na onu dobu vysoký peníz 45 tis. zl., dle jiných docela desetkrát tolik. Co by se bylo mohlo za ten peníz na universitě zříditi!

snažili se napraviti pohromy josefinské. Při Akademii zřídili r. 1808 stolici polního hospodářství (k čemuž r. 1824 připojena přírodní historie). Konečně r. 1810 studium právnické *rozšířeno* na 4 roky. A tak vážnost učení dík výborným silám učitelským stoupala, ale práva školy zůstala omezena. V letech 1812 zabývali se stavové myšlenkou položiti základ k řádnému studiu *zemědělství* zbudováním čtyř professur polního hospodářství a lesnictví, ale neblahý stav financí válek napoleonských byl rozhodujícím při zamítavé odpovědi císařově. Za to dal císař popud k založení stolice vlaštiny při Akademii r. 1815. Vyžadoval to prospěch říše míti úředníky znalé italštiny, neboť tenkrát k Rakousku patřily italské provincie. Stavové použili této příležitosti k žádosti *o stolici češtiny*. Císař k tomu sice svolil 3. listopadu 1815, ale ke skutečnému zřízení stolice došlo až za 16 let (29. VIII. 1831, kdy obsazena Ant. Bočkem). Učení jazyka českého dělo se ve dvou bězích, jeden pro Němce, druhý pro Slovany, nejméně s předvzděláním gymnasiálním.

Vyjma filologického vzdělání zdokonaleno na lyceu i učení *lékařsko-chirurgické*; bylo rozšířeno o anatomii, porodnictví (babický kurs) a soudní lékařství. Přednášeli čtyři professoři. Babičky skládaly zkoušky v obou zemských jazycích. Pokrok školy nejlépe znázorňuje zvýšení počtu světských professorů ze 7 na 18 v letech 1782—1826. Jen počet theologů se nezměnil. Knihovna čítala tehdy 40 tisíc svazků, při škole byly sbírky anatomicko-pathologické, hudební, přírodní, fysikální a mincovní. Učení lékařské, čítající r. 1787 jen 18 žáků, mělo za Františka II. již 100 posluchačů. Úroveň školy se tedy zvyšovala, ráz její byl vysokoškolský, ale práv vysoké školy neměla.

Teprve po dalších prosbách, ke kterým se zejména připojil arcib. Rudolf, císařův bratr, *povýšil* cís. František II. lyceum na *universitu* 11. září 1827. Byla to universita úplná (*universita Františkova*), kde i právní fakulta obdržela promoční právo, což dřívější právnická fakulta neměla. Na medicině se směli aprobovati jen ranlékaři, zubní lékaři a porodní babičky.[1])

Sídlo university (nyní theologická fakulta) bylo při kostele P. Marie Sněžné, v nádherné konviktní budově, dokončené r. 1667 a 1719.

Vývinu university bránily poměry v úzkých prostorách pevnostních. Historie se opakovala. Sněm moravský se mnohokrát zabýval přemístěním university i Akademie do Brna.[2]) R. 1837 (19./20. září) jednal sněm o reorganisaci Akademie a přeměnu její v techniku v Brně. Současně podali stavové žádost za přemístění university do Brna. Dokládali žádost různými důvody, zvl. že většina úřadů a šlechty

[1]) Rovněž Akademiestavovská byla v téže době v době rozkvětu. Měla tyto personalie: 1. professor přiroz. (dříve veřej.) práva, 2. prof. řím. a círk. práva, 3. prof. oekonomie a historie přírodní, tito tři professoři byli *zároveň professory universitními*, 4. stolice češtiny, 5. vlaštiny, 6. franštiny, 7. stavitelství, měřictví a rýsování, 8. jízda, 9. šerm a 10. tanec. V čele Akademie stál stavy volený ředitel (obyčejně šlechtic či vysoký kněz) a při ústavě byly bohaté sbírky oekonomické, strojové, plány a knihovna. Stavové neustávali ve snaze docíliti přeložení Akademie do Brna a přeměny její *v technické* učiliště, což skutečně docílili (1847).

[2]) Dvořák: »Jednání sněmů moravských« 1906.

sídlí v Brně, kde jsou i vhodnější společenské poměry, a že ve vojenské Olomouci trpí mravnost žáků; konečně osobovali si stavové určité právo z toho, že přispívali finančně na vydržování obou ústavů (zejm. při přesídlení v r. 1778 půjčili 66 tisíc zl. na opravu budov brněnské university). Ale arcibiskup dal nepříznivý posudek k žádosti, neběží prý o dosažení vyššího účelu státního, nýbrž jen o prospěch jednoho města a stavu na úkor druhého města. Zasahuje se do starobylých zvyků a činí se příkoří arcibiskupství, jež přispívá velikou dotací na universitu. Ve vojsku jest silná kázeň, takže o snížení mravů žáků nelze mluviti, tím více, že předměstí brněnské se silnou populací dělnickou spíše může škoditi mravům žáků. Ale stavové se usnesli, aby Akademie byla *každým způsobem* přenesena, i kdyby nebylo usnesení dáno nejvyšší schválení. 1. října 1846 měla Akademie započíti činnost v Brně, což nazval hr. Vetter »loupeží« na universitě.

Stav university v letech čtyřicátých byl tento: roční dotace obnášela 26 tisíc zlatých a kromě čtyř ředitelů fakult čítala 26 professorů: 5 theologů, 5 právníků, 7 mediků a 9 filosofů. Při universitě bylo 160 stipendií (7.360 zl. ročně). R. 1832 zde studovalo 629 žáků. Při Akademii byl jeden ředitel, 7 professorů, 120 žáků a roční náklad činil 5797 zl.[1]) V knihovně byli čtyři úředníci a sluha.[2])

V této době neměla však universita dlouhého trvání. Vánek svobody let osmačtyřicátých jen se lehce dotkl školy, aby pak mráz reakce a absolutismu vše spálil.

IV.

V bouřných letech 1848 byla na krátko zrušena svoboda vyučování. Finanční potíže státu přiměly vládu k různým úsporným opatřením. R. 1849 prohlášena byla fakulta *lékařská* za *samostatnou*. Hlavní ránu dostala však universita prohlášením svobody učení. Ubylo posluchačů práv i filosofie, ježto byla zrušena povinná návštěva předmětů filosofických těm, kteří hodlali studovati lékařství a práva. Professoři byli bídně placeni a proto o úřad professorský se odborníci nijak neucházeli. Jest zajímavo sledovati společenské zprávy z novin v téže době. Byly přece mnohé schůzky a význačné příležitosti v Olomouci (schůzka císařů). Mezi hodnostáři vítajícími panovníky nečteme však ani jedno jméno universitního hodnostáře.

A tak roku 1851, před úplným rozkladem university, studovalo na universitě olomoucké 300 řádných a 9 mimořádných posluchačů (zimní semestr) a 277 (7) v letním semestru. Konalo se 107 přednášek od sedmnácti professorů, dvou supplentů a šesti s. docentů.[3]) K srovnání uvádíme, že v téže době čítala pražská universita 1524 posluchačů. Byly to však pohnutky finančního rázu, nikoli menší návštěva, jež přiměly vládu k pozvolnému rušení universitních fakult v Olomouci. Jistě byl to postup ukvapený ... V r. 1851 ještě naposled

[1]) Wolný: »Die Markgrafschaft Mähren« 1839.
[2]) Viz »Schematismus des Mark. Mähren« 1840.
[3]) »Pražské Noviny«. 1851 a 1855.

volil se úplný senát universitní. Za rektora byl zvolen Dr. Weis, děkanem bohoslovců Dr. Malý, právníků Dr. Michel, filosofů Dr. Fick. Za celý rok vybráno v zimním (letním) semestru na kolejném theologické fakulty 26 zl. (11 zl.), právnické f. 1649 zl. (1286), filosofické f. 342 zl. (288), celkem 2017 zl. (1585), z nichž 5% se odvedlo státu a ostatek docentům. Dotace na knihovnu činila 1000 zl. stř. Téhož r. 1851 byla rozkazem cís. Františka Josefa *zrušena fakulta filosofická*. *Stejný osud* stihl 10. srpna 1855 fakultu právnicko-státovědeckou a 20. září 1855 přestalo úřední působení ak. senátu. Professor civil., soud. řízení, rak. obch., směneč. práva a finančnictví dr. O. Horák byl přesazen na universitu lvovskou, prof. polit. věd, stat., pol. zákonů Dr. Koppel do Krakova, prof. filosofie práva a trest. práva Fr. Weis do Št. Hradce, prof. civ. práva V. Michel do Inšpruku, prof. řím. a círk. práva E. Šváb do Pešti. Tak z bývalé university *zůstala až po dnešní časy* pouze theologická fakulta, umístěná v budovách bývalé university, a universitní knihovna.

Bývalá c. k. *lékařská fakulta* existovala v Olomouci ještě dvacet pět let pod názvem »lékařsko-lazebnický« ústav a také se několikrát jednalo o její přemístění do Brna s ohledem na léčebné ústavy (nemocnice, blázince a p.). Její charakter lze posuzovati z toho, že professoři její měli plat jako na vysokých školách. Podobné *chirurgické ústavy* byly ještě v Inšpruku, Solnohradě a Lvově.[1]) V čele ústavu stál ředitel, jenž nevyučoval. Běh na ústavě byl tříletý a měl se zde vychovávati »nižší léčebný personál«. V prvém běhu vyučovalo se: úvodu do chirurgie, fysice, chemii, botanice, anatomii a pitvě. V druhém běhu: fysiologii, farmakologii, pathologii, terap., recept., porodnictví a veterinářství.

V třetím roce: nemoc. praxi, sp. pathol. a terap., očkování, sp. chirugii pathol., operacím, soud. lékařství, zákonod., soud. pitvě, bandaž., očnímu lékařství. Přijímáni byli za posluchače, kdož se chtěli po živnostensku vyučiti jistým znalostem lékařským. Vyžadovalo se odbytí 4 tříd hlavní školy s prospěchem aneb 4 tř. gymnasia. Skládaly se dvě přísné zkoušky 1. z chirurgie a za 2. z porodnictví, načež byl udělován titul diplom. *ranlékaře* (Wundarzt, Patron der Chirurgie und Geburtshelfer). Ústav byl zrušen r. 1874.

Tak skončila universita moravská. Málokterá vysoká škola měla takové pohnuté osudy a podléhala tolika změnám.

Historie našeho novodobého usilování o druhou českou universitu na Moravě jest známa. Každoročně za míru opakovaly se manifestace za druhou naši universitu, jejímž sídlem může býti *jedině* Brno, co největší kulturní středisko země. Široká naše veřejnost pomalu vůbec zapomněla, že bojujeme nejen za spravedlivý požadavek vyspělého kulturního národa, ale také za něco, co zde ještě skoro *nedávno* bylo. Těžký osud byl dán do vínku moravské universitě — totiž boj. Zápas o protestantství byl jejím prvým úkolem a dokončení národního probuzení v poněmčelých městech bude jejím konečným úkolem, doufejme již nedaleké budoucnosti.

[1]) Srv. Jireček: »Handbuch des Unterrichtswesen in Österreich« 1868.

Dr. *Jindřich Veselý:*

Loutkář Jan Nep. Lašťovka a jeho „Faust“.

Mezi potulnými umělci českými, kteří pěstovali prostonárodní dramatiku pomocí dřevěných homunkulů — parodistů Komedie lidské — na základě knížek lidového čtení, mělkých i hlubokých, časových i věčných, a na základě her původu domácího i cizího, — mezi loutkáři — komedáři byla cháska všelijaká. Také skutečný šlechtic se mezi nimi vyskytuje, totiž *Celestin rytíř z Freienfeldu*, jenž se narodil při mši v děkanském chrámu v Klatovech. Svým kavalírským jednáním byl však aristokratem *Jan Nep. Lašťovka.*

O žádném loutkoherci — nevyjímaje ani Matěje Kopeckého — se nevypravuje po Čechách tolik historek, jako o Lašťovkovi.

Ředitel měšťanských škol Tykač tvrdí o něm, že vynikal nejen vyšším vzděláním nad své kolegy, nýbrž i uvědoměním vlasteneckým, spojeným se statečností a rázností, která se nelekala konfliktů s úřady ani s mocnými stranami, že byl ucelený mravní charakter, připomínající svou rekovností Žižku. Loutkář Karel Novák označuje ve svých pamětech Lašťovku jako »Mošnu mezi loutkoherci«, jiní pak dokonce s nadsázkou říkají, že »kus Havlíčka bylo v tom rebelantovi«.

Správně ho asi charakterisuje K. Šípek:*) »Už v jeho zjevu bylo cosi rekovského. Vzrostlý, rozložitý, masivní, to, čemu se říká hromský člověk. Nosil černý, měkký širák, sametovou kamizolu a vázanku s vlajícími cípy. Z ústroje i oholené tváře hleděl artista, jak by se řeklo nyní, komediant, jak se říkalo tenkrát. Ale komediantský průměr převyšoval o několik hlav ... Říkalo se, že na jeho pimprlata se chodí dívat oficíři, pro něž hrál však Lašťovka též jen česky. S plukovním hodnostou, jenž s ním vyjednával o německé představení, hovořil principál po německu, jako když bičem mrská, a když udivený plukovládce na tuto okolnost poukázal, odpověděl prý Lašťovka: »*Ano, pane obršt, já německy umím, ale moji aktéři ne!*«

K. Šípek vzpomíná, že Lašťovka hrál »Žižkovu smrt« od Kolára (ve své úpravě), i opravdové kusy pro dospělé, a to nejen na př. Lumpacius vagabundus od Nestroye, nýbrž i — Ahnfrau od Grillparzra s názvem »Pramáti čili Strašidlo v hraběcí hrobce«, a líčí velmi zábavně, jak Lašťovka uměl jednati s nadutým Vídeňákem.

Podle křestního listu narodil se Jan Nep. Lašťovka, vulgo Honza Lašťovák, r. 1824 v Mal. Bubnech (okres Karlín) jako syn polního mistra; matka byla dcera pražského měšťana Jana Valtra. Lašťovka se vyučil pekařství, ale záhy se chytil loutkáře Kašíka z Opolan u Poděbrad, kdež byl společně s Fr. Landgráfem. Později sešel se s Václavíkem, nevlastním otcem Ant. Festové, jíž si tak oblíbil, že, když mu jí otčím nechtěl dáti za ženu, unesl ji jako Břetislav Jitku, jen že bez boje a ne na koni, nýbrž s kytarou pod paží. Lašťovka s Toničkou se uchýlil k loutkáři Janu Kubeškovi, jehož žena Anna byla Toničky Festové sestra. Mnoho let býval v zimě u Ku-

*) Český loutkář, I, 29—32.

beśky, v létě u cirkusů pánů Beránka a Vinického, kde byl »silným mužem Herkulesem«, drže na svém těle až osm statných mužův a skákaje též t. zv. »francouzskou trambulínu«, kdežto jeho žena byla krasojezdkyní. R. 1855 byli oddáni ve Smolnici. *Lašťovka zemřel r. 1877* v Praze ve Všeobecné nemocnici a pochován na Olšanech. — Lašťovková, rozená Festová z Dobřichova u Vysokého Mýta r. 1825, zemřela r. 1894 v Labské Týnici. Hned od roku 1895 měl koncesi na divadlo s veškerým příslušenstvím Antonín Kaiser, narozený r. 1845, schovanec Lašťovkův od r. 1856. Kaiser pojal za manželku Annu Kubeškovou, dceru Jana Kubešky, čímž se stal synovcem Lašťovkovým. S jedinou dcerou Kaiserovou Marií se oženil Karel Novák, syn hostinského, jenž podnes má pověstné divadlo Lašťovkovo a jeho loutky, které prý nemají oné »poskakující chůze« známé u pimprlat ani »komediantského dialektu« . . .

Lašťovka v každé štaci seznámil se vždy nejdříve s poměry. Ráno už se procházel městem, poslechl nenápadně prodavačky pečiva, též v hostinci slovo tu a tam pronesené poskytlo dosti látky k večerní hře, kdy — zvláště při závěru — sršely vtipy na pochybné místní veličiny i na úřady přející Němcům. Mnohý návštěvník divadla se prý srdečně smál svému sousedu, když si ho p. principál právě dobíral, ale často v příštím okamžiku hlasitě zaklel, když i na něho došlo.

Však míval proto Lašťovka potíže s úřady, — »moc ťopal«, vyprávěl mi o něm osmdesátiletý loutkář Šimek. Leckdy, když býval odváděn k soudu, vzal rychle pod kabát Kašpárka nebo Škrholu a pak se dovolával spravedlnosti, on že jako nic, to že ty figury . . .

Pravidelně Lašťovka improvisoval. Mnohdy měl opakovati hru, jež se velmi líbila, ale druhého dne se ptával: »Nevíš, Toničko, co jsem včera mluvil?« A Tonička odpovídala, zvláště když byla doručena »obsílka«: »Tys toho namluvil až moc!« Tak vypravovala Anna Kubešková, která ještě svobodné své tetě Lašťovkové sloužila a u ní zůstala až do smrti, a končila: »Mívala s ním chudák Tonička potíž a později říkala, že nechce na to ani vzpomínat.« — Lašťovková sama neuměla číst, a když kdysi Lašťovka měl zase velké opletačky s úřady pro své »vejšprechty«, spálila mu plno jeho rukopisův, obávajíc se, aby muži neuškodily.

Kavalírství a furiantství své ukázal Lašťovka v Pardubicích, kde mu chtěli půjčiti sál jen tehdy, zaplatí-li z něho 10 zlatých a to 8 dní napřed. Lašťovka zaplatil ihned 80 zl., ale — sál zavřel, nepustil do něho nikoho a vůbec nehrál; tím ovšem potrestal též hostinského, jenž se těšil na dobré obchody z hostů Lašťovkových.

Lašťovkova dřevěná společnost soutěžila úspěšně s herci jinými. Kdysi hrál s Lašťovkou v Chrudimi ředitel Pokorný. Lašťovka měl plno, Pokorný prázdno. Lašťovka zašel si do hostince a četl noviny. Po chvíli vstoupil Pokorný a stěžoval si přítomným na malou účast, zle láteře na Lašťovku, kterého neznal. Hosté se usmívali a kašlem upozorňovali na Lašťovku. Konečně Lašťovka vstal, přistoupil k Pokornému a pravil: »Nazdar, kolego! To mě těší, že ti moji dřevění herci vaše živé potrhali!« Lašťovka slíbil pak Pokornému, že opustí Chrudim.

Největší proces měl Lašťovka pro t. zv. epištolky a Bachusovo kázání. V Libici u Poděbrad slavili posvícení, jehož se účastnil Lašťovka s Toničkou. Společnost vyzvala Lašťovku, aby něco provedl, načež Lašťovka oblékl košili a začal odříkávat Bachusovo kázání. Nešťastnou náhodou šel mimo hostinec kněz, nahlédl do okna a udal Lašťovku, že se rouhal, že odříkával posměšné litanie. Četníci odvedli Lašťovku v poutech. Když se za něho zaručil švagr Kubeška, byl propuštěn z vyšetřovací vazby. Při hlavním líčení v Nov. Bydžově, kde byl krajský soud, zachránil Lašťovku svým svědectvím myslivecký mládenec, po němž Lašťovka před soudem vše opakoval, co říkal v hospodě, — soud se prý tenkráte válel smíchy; onen kněz byl později odvezen do ústavu pro choromyslné.

Lašťovka sám byl velmi nábožný, ale svým způsobem; obraz Ukřižovaného měl vždy nad ložem, a nikdy nezačínal představení, dokud se nepoznamenal křížem, ale — kněze neměl rád a do kostela chodil zřídka, kdežto denně vycházíval do polí ke kříži, kde se modlíval.

Nejznámější Lašťovkovo dueto bylo »Ach, jsou to zlé časy«, do něhož byly vplétány narážky na současné poměry společenské i politické. V dopise, který píše Lašťovkovi z Nov. Města nad Metují 15. XI. 1869 J. Jodas, v referátu o hrách Lašťovkových, tištěném v »Národních Listech« a v »Poslu z Prahy«, jest úryvek z dueta:

V Novém Městě ticho jako v hrobě,
Šosáctví a copu ku ozdobě,
Ach, jsou to zlé časy!«

Dostal se mi do rukou silný svazek rukopisů Lašťovkových, jež působí zvláštním dojmem. Poznáváme z nich v pisateli člověka nejvýš vnímavého pro minulost jako pro přítomnost, pro poesii jako pro prósu, vážného, rozmarného, břitkého, nebojícího se říci svůj nezávislý soud o českém životě soukromém i veřejném.

Podle »Přehledu«, psaného vlastní rukou Lašťovkovou, obsahovaly rukopisy 480 stran velké čtvrtky, z čehož 109 stran bylo svázáno, mimo to byly jednotlivé listy velké (Vítězství — Faust — Žižka — Spiknutí — Nebožka — Pan Franc — Mikuláš — Mařena — Škrhola — Mordulína — Lumpáci — Posvícení — Veselý pohřeb) a malé; četné listy scházejí, mimo to jsou však mnohé listy nečíslované.

Největší slávě těšil se však Lašťovkův »*Doktor Faust*«.*) V rukopisech Lašťovkových sice není zachován (z celých her jeho v rukopise jest »Záhuba Žižky u Přibyslavi«), ale ti, kteří Lašťovkovi pomáhali hráti, byli nuceni naučiti se mu přesně, jak Lašťovka poroučel. Podle tradice, která u dobrých loutkářů jest vůbec velmi spolehlivá, hraje »Fausta« dosud věrně loutkář Novák, jehož manželka pro mne napsala z paměti »Lašťovkova Fausta«; závěrek jejího rukopisu (tužkou) připomíná, že Lašťovka byl Herkulesem u cirku Beránkova, pak zpěvákem se švagrem Kubeškou, doprovázeje zpěv své Toničky hrou na kytaru. U loutkáře Kašíka bylo mu mnoho strádat. Šťastným se cítil teprve, když obdržel koncesi na loutky. První jeho vystoupení bylo

*) Mimo loutkáře K. Nováka, jenž hraje »Fausta« Lašťovkova věrně, hraje jej též loutkář Emil Tříška a jeho »dynastie«.

v Hradci Králové, kde hrál »Pana France«. První čtyři loutky mu řezal Alexa a dekorace maloval Tichý »na hradbách«.

Pozvánky k divadelním představením měl Lašťovka malé, rozměru 13×20 cm., tištěné u S. Pospíšila v Chrudimi. Na »ceduli« zvoucí na představení »Doktor Faust« čteme:

DOKTOR FAUST.

Bájka ve čtyřech jednáních. Sestavil dle Göthe, dle Kolára a dle komediantské makulatury s pomocí Mefistofela a jeho P. T. pánů kolegů pro loutkové divadlo.

J. N. Lašťovka.

NB. Páni čerti budou, jak se samo sebou rozumí, dle novější mody adjustirovaný. —

»Faust« od Lašťovky jest originelní, takže zasluhuje, aby byl otištěn a stal se tak přístupným našim faustologům.

Kdežto Němci vydali si celou řadu prostonárodních »Faustů« loutkových jevišť a srovnávali i srovnávají s texty »geniálního barbara literatuty« Marlowa, jenž byl předchůdcem světového Shakespeara, — badání české utkvělo na záslužných pracích univ. prof. Dr. A. Krause:

»Faustiana aus Böhmen«,
»Faustsplitter«, ale hlavně
»Das böhmische Puppenspiel vom Doktor Faust«,

kde přeložena do němčiny hra Kopeckého teprve r. 1862 vydaná s přečetnými změnami upravovatelů (zkratka D) a hra od A. B., rovněž teprve r. 1862 vydaná (J).

R. 1911 povolila III. třída České Akademie podporu na vydání mé knihy »Johan doktor Faust starých českých loutkářů«; vlastním inspirátorem celé myšlenky o prohloubení historie českých dynastií loutkářských a jejich repertoiru byl univ. prof. dr. Jiří Polívka. V knize »Johan doktor Faust starých českých loutkářů« otiskl jsem podle starých rukopisů »Fausta« od Lagrona (L), Maiznera (Mr) úplně, mimo to poznámky z »Fausta« od Peka (Pk), Kočky (K) a jiných. »Doktora Fausta« podle všech rukopisů sestavil jsem ve »Sbírce souvislé četby školní«, pořádané prof. Strejčkem u Topiče. Různé vysvětlivky, které se časem naskytly, uveřejnil jsem v illustrované revui »Český loutkář« roč. I. a II. v »Národopisném koutku«, dále v »Loutkáři« roč. I., II. i III.*)

»Faust« Lašťovkův přejímá některá místa z Göthova »Fausta«, přeloženého r. 1863 Josefem Jiřím Kolárem, celek však jest jeho.

Stávalo se, že v městě, kde hrál Lašťovka, byla zároveň společnost herců. Herci ohlásili »Fausta«, Lašťovka ohlásil taky »Fausta«. A stal se div, že Lašťovka hrál před plným sálem a výborně, že

*) »Faust« Matěje Kopeckého vyšel r. 1862 v »Komediích a hrách« u Vilímka, pak jednotlivě s novými úpravami u Storcha v Praze, kde vydána též další úprava od Rady v »Storchově nár. loutk. div.« čísle 62. Rovněž pro děti vydal Jaroslav Burian, knihkupec v Písku, »Doktora Fausta dle Ant. Lagrona«, upravil P. I. P. o 46 stranách; vydání to jest rozebráno.

všichni byli nadšení, herci však měli prázdno a mnohý nedočkal prý ani konce hry! Takový byl chlapík Lašťovka!

Ve »Faustu« Lašťovkově vystupují tyto *osoby:*

Faust, *doktor*.
Vagner, jeho famulus.
Mefistofeles.
Kašpárek, sluha u Fausta.
Šach, vladař perský.
Fatyma, jeho dcera.
Kairo, její snoubenec.
Mustafa, velkovezír.
Alexandr král (jako mrtvola).
Helena (jako zjev).
Titus, Hanibal, Mokrovous, — strážci u Fausta.
Dva duchové.
Pekelná chasa.
Stráž u šacha.

Jednání I.

(Faustova studovna.)

Faust (sedí u stolu, na kterém jsou knihy):

Tak jsem nabyl, ach, v libomudrctví,*)
v právích, v lékařském umění,
i bohužel v bohomluvectví
dost trapného naučení.
Zde stojím teď ubohý troup
jak dřív, nevěda víc o kloub.
Nazván jsem mistrem, doktorem,
a tak vodím jako ouhorem
školáky již desátým rokem
semotam za nos matným krokem.
A vím, že vědění se krátí,
ba to mi skorem srdce zvrátí!
Jsem ovšem mudrc na všechny ty skopy,
doktory, mistry, písaře, pochopy,[1])
pochybnost, vrtocha na mě se nezavěsí,
peklo i ďábel více mne nepoděsí.[2])
Jsem za to zbaven každé veselosti,
nedůvěřím víc své učenosti,[3])
nedůvěřím se pravdu líčit,
že by mohl koho vést a cvičit.[4])
Nemaje statku, peněz prost,
nemám ni jména, slávy skvost.
Ba, dél by nechtěl ani pes tak žíti!
Ku kouzlům, magii jsem musel útočiště vzíti,[5])
zda duchů síla a jich zvěst
mi neodkreje tajů klest,[6])
bych v psotném potu — bídný chám —
nemusel hlásat, co nevím sám.[7])
Již vzhůru! Prchni v světa hluky!
A kniha plná tajností [8])
od Nostradama vlastní ruky

*) Faust, tragedie od Goethe, překlad od J. J. Kolára, nákl. I. L. Kobra.

snad bude průvodčím ti dosti!
Poznáš, kde která hvězda plane,
až pojme příroda tě v ruch,
pak duševní ti síla vstane,
poznáš, jak k duchu mluví duch![9])

(Hledí do knihy.)

Teď světlo mám!
V kouzelném písmě těchto znaků[10])
tvořící příroda se jeví mému zraku.
Co onen mudrc děl, teď teprv mám.[11]) —
Ha, co to? Toť země duch! Nuž, jen blíže, blíže,[12])
mne již opouští trud i světa tíže.[13])
Novou již v sobě cítím sílu, tak že bych chtěl
prolítnouti svět, zápasit se všemi živly.
Cítím v sobě sílu, že mě víc nepoděsí hromu
divoký třesk ani oheň propasti pekelné.
Měsíc, hvězdy i hadí ohnivé blesky chtěl bych
strhnouti k sobě, veškerou mocnost přírody
chtěl bych podmaněnou míti.
Hoj, duchové!
Z temné země
v blesku dostavte se ke mně!

Duch: Kdo mne volá?[14])

Faust: Strašlivý přízraku!

Duch: Mocně jsi mne k sobě v svět vybízel,[15])
v duchů tajemství plnou dereš se říš,
tu jsem, co chceš?[16])

Faust: Běda, já tě nesnesu!

Duch: Mě spatřit bylo tvoje přání,
chtěl jsi poznat tvář mou, slyšet duchů hlas.[17])
Čeho se, nadzemčane, lekáš? Kde je ta síla, kterou
se's honosil? Kde ta smělost, jížto's chtěl k sobě
strhnout tajnost přírody? Hi, hi, Fauste, jseš ty to,
jenž před duchem se třeseš, svíjíš,
jak děsně plazící se červ?[18])

Faust: Jak? Já že se děsím? Snad proto, že tvar tvůj jest dým a oheň?[19])
Neucouvnu! Já jsem Faust a tobě roveň.[20])

Duch: Mně roveň? Hi, hi, tedy slyš dráhu mou a pak
vyřkni, jsi-li mi roveň.
V života proudech, v hrůze a bouři[21])
zmítám se všady,
tkám plné řady,
porod i mření,
to věčné tření,[22])
sta tvorů pokácím,
život v prach zvracím,
tak držím lidstva zde tkalcovský stav[23])
a utkávám božstva si tajemný háv.[24])

(Pokračování.)

Písemnictví.

V této rubrice budeme přinášeti kratší referáty o novinkách knižních, aby stala se časem jakýmsi přehledem toho, co vychází. Referáty těmi chceme spíše jen upozorniti na knihu, načrtnouti stručně její relief, nežli kriticky ji rozbírati. Kritickým rozborům zjevů zvláště významných budou jako až dosud věnovány od případu k případu obšírnější essaye v přední části listu.

Fr. S. Procházka: *Černý orel.* Listy odvahy a důvěry. (»Knihy Zvonu«, r. I. kn. 8.) — Kniha časová. Ne však v pomíjivém slova smyslu. Kniha, která zamyslila se nad minulostí, aby tím více porozumění přinesla přítomnosti. Ale ta přítomnost je bohudíky také již minulostí, neboť byla to doba války, strádání tělesného a ještě více duševního, v němž jediné posilovala, zvedala, nabádala pevná naděje. Hluboké byly stíny, jež na celý život náš vrhaly dravčí peruti černého orla. Již dlouho před válkou. Náš básník vycítil to na své cestě Pruskem. Zaznamenal si z ní několik dojmů, ale dojmy ty daleko přesáhly význam pouhé cestopisné črty básnické, jsou vytušením blížící se bouře, jsou proroctvím, shledávajícím známky její už v historických předpokladech ze zápasů Germánstva s polabskými Slovany. »Včera« nazývá se ten oddíl, z něhož haraší německé meče, duní slavnostní děla, alej vítězů dělá mezi svými mramory nové místo pro nejmladšího císařského zrozence. V Monbijou mihne se básníkovi rokoková idylka velkého Fricka, s flétnou v šose a s posměšným francouzským filosofem po boku, aby hned za chvíli z flétny stala se maršálská hůl. V arsenále potkává se básník s děly od Králové Hradce, na jichž kolese zdá se mu ještě tkvíti prsť jeho otčiny. Na rixdorfském hřbitově notuje si trpkou písničku exulantův, u Věrad chápe touhu po zámořské moci, zpívá ódu síle Vlny, v Sasnici má z obrněnců »Noční hry na moři« vidění, že posléze rob vzkřikne hrajícím si pánům své mohutné: ne! U moře vedle několika nálad čistě krajinářských vzpomíná osudu baltických Slovanů (»Arkoně«, »Skřivani na Arkoně«, »Pramen«, »Vyslanec« — balada z r. 1168, »Elegie o zvonech«, nová pěkná variace na starou zkazku námořnickou). Ale básník neuspává se jen elegií minulosti, moře jest mu i příkladem. Příkladem pro vlastní národ.

Výspu s orlím hnízdem smést,
výspu vražd a lupů mstivých,
vytrysknout až k výši hvězd
přes hlavy všech bohů lstivých
naučíš nás, moře? (»Výboj moře.«)

Následuje oddíl »Předvečer«, který vrací se do domácích poměrů, politických a sociálních (»Březen«, »Písnička o klenotech«, »Starý bastion na Hané«, »Česká legenda«, »Zvony a kladiva«), literárních (»Alois Jirásek«, »Jos. V. Sládek«), národních (»Šestá Olympiada«). Nejpočetnější jest však oddíl poslední, »Dnes« 1914—1918, kde básník se vypořádává nejdříve s truchlými zažitky svého života, aby po tak intimně krásných verších, jaké věnoval památce své ženy Pavly, »Curriculum«, hledal zapomenutí v ironii, satirickém pošklebku, jako bič

fičící písničce, tu a tam ve válečném obrázku, jak přinesla jej mobilisace, ale pak vyléčen, znovu silný a věřící v pevný kořen národa, vypial se k hymnickým tónům básní »Jitřnímu slunci« a »Přísaha národů«. F. S. Procházka neohání se ve své poesii třpytnými slovy, nenutí se do velikých pós a naučených gest. Má v ní vždy cosi lidově zdravého, prostého, sukovitého. Mohlo by se o ní říci, co napsal Aškerc o své Muse: »Moje Musa rozhýčkaná, bledolící není slečna...« Ale má mužné rysy a jako ta Aškercova bojuje s tyrany. *J. B.*

Zikmund Winter: *Ze starodávných radnic.* Řada II. (Zikmunda Wintra Sebrané spisy. Sv. XII.) — Znamenitý náš kulturní historik zůstavil celou řadu obrázků, jež jsou na půl cestě mezi vědou a krásnou prósou. Vědecká jest jejich pravdivost, jich historické založení, archivními doklady do nejmenšího detailu podepřené, a beletristické jest jejich podání, jadrný, plastický sloh, jímž ty obrazy minulosti ve vší živoucí slávě, vážnosti, chmuře i humoru vyvstávají před našimi zraky. Ať vypravuje nám o řečnickém umění prokurátorů XVII. věku, ať prozrazuje klípky a všeliké výtržnosti ze soudních radničních knih lounských, vážnější případy trestních soudů městských, končící často i exekucemi smrtelnými, spory Netolických s Budějovickými, nebo příšerné ortele lounských knih smolných a tajemství žalářů pardubských, ať píše neveselé kapitoly o rakovnických žebrácích, nebo humorně probírá ze snůšky nadávek lidskou nezdvořilost, ať podává jasnou relaci o posledních písmácích před soudem v Čechách, v Rakovníce 1750—81, nebo dotýká se procesů čarodějnických, jindy amnestií »na chvilku«, totiž těch, jež o korunovaci Matyášově Ferdinandem I. uděleny zavřeným dlužníkům, kteří však v dané lhůtě dluhů svých zaplatiti nemohli, ať veselejší listy obrací z historie českého pivovarnictví či ještě rušnějšího vinařství, z knih tak řečených perkmistrových, vždy jest to týž rázovitý, upřímný, silnějšího slova se neštítící Winter, který nás plně svými znalostmi a svým vypravovatelským, do starého světa úplně vžilým uměním zaujme. Škoda, že do některých »Historických třístek«, vesměs z dobrého fládru, zasáhla neomalená ruka censorská. V novém vydání zajisté bude pamatováno na restituci. Ale i odběratelům prvního vydání (1917) měl by poskytnut býti doplněk. —*ϱ.*—

Arbes mládeži. Výbor z jeho spisů mládeži dospělejší upravil Ot. Svoboda. Vydal J. Otto v Praze. — Dlouho již těžce pociťován byl nedostatek řádného výboru z osobité tvorby Arbesovy. Pan Ot. Svoboda podjav se obtížného toho úkolu, vynasnažil se, aby v malé knížce byly zastoupeny pokud možno všechny obory spisovatelské činnosti Arbesovy. Tak pojal v ni kromě několika povídek a satir v obsahu a úryvcích alespoň čtyři romanetta i román »Messiáš«. Ovšem naskýtá se zde otázka, má-li mladistvý čtenář z díla takto upraveného pojem o celé skladbě a o tom, jak autor v ní se skutečně jeví. Jinak však jest výbor, jemuž předeslána poutavě psaná stať životopisná, plně schopen vzbuditi u mládeže zájem o spisovatele, jenž v celku svého díla vymyká se jejímu obzoru. *Rad.*

Obzor divadelní a hudební.

Z dramatické tvorby.

Po dlouhých letech vrátila se Gabriela Preissová jevišti. Snad veliký úspěch, jehož i v cizině dobyla si »Její pastorkyňa«, třeba v předělaném, hudebním rouše, vrátil jí důvěru v dramatickou sílu; neboť jest jisto, že více než polovina Janáčkova úspěchu tkví již v samé látce a jejím básnickém rozvržení. Podobně již dříve »Gazdina roba« projevila nosnost své dramatické konstrukce i ve svém zopernění. Ale obě hry žijí mimo to svým vlastním divadelním životem, nebyvše zhudebněním zatlačeny, naopak znovu a znovu jsouce vyhledávány a působíce s jeviště stále svěže hlavními složkami svého uměleckého projevu: dramatickou koncepcí, znalostí života, ethnografickon barvou.

Také nová práce Gabriely Preissové vyrostla z lidového ovzduší. Podnět k ní dala autorce vlastní její povídka, hutná, dramaticky spádná povídka, kterou, mistrně vyprávěnou, Preissová zahájila pátý ročník »Topičova Sborníku« v říjnu 1917 a kterou pak zařadila do své knihy »Zahrady«. *Dvě ukolébavky* jmenuje se i povídka původní i její dramatické zpracování. Děj povídky vypráví nám o chudé, pracovité švadleně Doušce, kterou zklamala první láska, zanechavši jí jen bídu, hanbu a synka Jiříka, jemuž děti ve škole nadávají »financ«, poněvadž otec jeho byl finančním strážníkem. Po šesti letech odříkavého, práci věnovaného života, Douška podlehne nové touze, jde za kudrnatým, snědým truhlářem, ještě neplnoletým, odněkud z Uher, do společné domácnosti. Žijí s počátku šťastně, mají roztomilá dvojčátka, Karlíka a Karličku, ale nakonec truhlář začne litovat, že nebyl v lásce Doušćině první, a vylítne jí z klece za čerstvějšími a opentlovanými frajerečkami své domoviny. Od té doby Douška zapomněla se usmívat. Vychází mezi lidi, jen když odevzdává práci, a do kostela, kde o ranní pokleká v koutku u dveří. Svým dětem je dobrou matkou. Jiříkovi, když je vysmíván a jednou dokonce svévolně dětmi jsa honěn, za stálého pokřiku nadávky »financ«, rozbije si čelo, vypravuje útěšné pohádky o chudobných syncích, kteří přece dojdou štěstí, a uspává jej konejšivou ukolébavkou, kterou si sama vymyslila. Hocha ujme se pak slovinský kněz, vychová jej na své faře, a matka také se přestěhuje do jiného kraje, kde jí neznají, a kde žíti může své práci a svým druhým dětem. Farář vymůže Jiříku jako nemanželskému dítěti dispens, aby mohl vstoupiti do semináře, Karlík se dobře učí, z Karličky stává se švarná dívka, a matka začíná věřiti v nové štěstí, již se nekrčí u dveří kostela, doufá v nový život na vznešenějším společenském stupni, jejž bude žíti ozářena kněžskou důstojností synovou. Již chystá si slavnostní šaty na primici. V tom jako blesk nová rána srazí ji s jejích snů ... Karlička vrátí se jí z Prahy pobledlá, přepadlá. Vyzná se jí svým pokleskem. Matčina minulost vrací se v osudu dceřině. Ale matka, tak trpce vyrušena ze svých snů o společenské rehabilitaci, zatvrdí se v kritické chvíli a vyhání dceru. Jest to jen v prvním, nejsilnějším návalu dojmu. Když procitne ze mdloby, uvažuje, že vezme

Karličku do Vídně, cestou na primici, aby ji tam ukryla. Ale Karličku již nepoveze. Najdou ji utopenou. Douška také již na primici nejede... Oběma synům až po pohřbu pevným písmem oznámí, že Karlička znešťastnila při projížďce loďkou... Uplynou dvě léta po smutné události. Velebníček Doucha, dověděv se, že Karel složil učitelské zkoušky s vyznamenáním a dostal hned místo, s radostí rozjede se k matce. Nalézá ji zvadlou, utahanou, tělesně zestárlou, ale i duševně zničenou. Matka zhroutí se k jeho nohám a křečovitě je objímajíc, zpovídá se mu, že zavinila smrt dceřinu. S posledním slovem doznání opustí ji síly, a jen bolestný pláč lomcuje jejím tělem. Syn odnáší ji na pohovku, na touž jutovou pohovku, na níž matka mu kdysi ustýlala a kolébavkou jej konejšila. Teď je to syn, který konejší matku. A ukonejší ji tou nejkrásnější, nejkonejšivější ukolébavkou, jaká kdy s lidských rtů splynula. Ukolébavkou křesťanské lásky a odpuštění.

Prostý tento děj, který má i rušné, dramatické momenty, i mohutnou lyriku, vybízel přímo k zdramatisování. Autorka, odhodlavši se k některým změnám, jako k většímu zdůraznění převahy mateřského práva nad otcovským, rozvrhla jej na tři jednání, objímající dobu dvacíti let, a tím nastala nutnost rozšíření, které provedeno sice velmi obratně a vyplněno celou řadou postav znamenitě životu odpozorovaných, bystře a plasticky do životního rámce zasazených, s význačným autorčiným smyslem pro lidovost, ale na druhé straně uvolnila původní hutnost a soustředěnost povídky. Kdyby se byla spisovatelka rozhodla pro zpracování jednoaktové, vnitřní dramatičnost látky byla by lépe vystoupila. Asi tak, jako vystupuje v bolestně pravdivé a k popravě ukonejšující aktovce »Tatík Riekmann« Karla Streckera, svého času censurou u nás zakázané jako žhavý protest proti trestu smrti a proti vtíravé k němu pastorově přípravě, kde ne tvrdá slova knězova, ale soucitná ukolébavka starého žalářníka poskytne odsouzenci poslední útěchu. Než i tak, ve své spíše epické šíři zůstalo dílo Gabriely Preissové divadelně velmi účinné. Prvé dějství tvoří realisticky pestrou, náladovou exposici, druhé obsahuje vlastní niterné drama vracející se viny, i zevně dramaticky velmi účinné, vypiaté a spádné, třetí jest lyrickou dohrou, nepůsobící však jen svou melodramatickou tklivostí, nýbrž úchvatným, zladěným lyrismem vyrovnaného názoru životního, shovívavého k vině a hluboce lidského. Tak jeví se nám práce Gabriely Preissové jako šťastný návrat k dramatické tvorbě, jíž autorka při svém zřejmém pro ni nadání neměla by se již nikdy na tak dlouho vzdalovati. Jestiť dramatická tvorba činností, jež ze vší literární tvorby vyžaduje nejvíce zkušenosti a praxe, a těch možno v potřebné míře nabýti jen stálým stykem s jevištěm.

Hra, jež o své premiéře, dne 21. listopadu, i při dalších reprisách těšila se velkému úspěchu, zvláště svou citovostí, nalezla na Národním divadle pochopení režie i herců. Z těch vynikla představitelka hlavní postavy, matky Doušky, jež v dramatě přezvána Drahošovou, pí. Dostálová, vystihnuvši duševní hloubku prosté ženy z lidu, v její tvrdosti i v jejím zhroucení citově vznícené trpitelky za nezákonné mateřství.

*

Cizí tvorba, jež u nás nalézá vždy vděčnou půdu, třeba nešlo po každé o díla hodná cti uvedení, zavála na Národní divadlo komedii Bernarda Shawa *Mesaliance*, v překladu i režii Karla Muška (po prvé 15. listopadu). Původně myšlena jako filosofující dialog bez scénického rozdělení, mnohomluvná hra baviti chce spíše nápady a vtipy, duchaplnými rozpravami a bojovnými diskusemi, v nichž paradox a oxymoron, snaha překvapiti a udiviti, omráčiti — hrají nejdůležitější úlohu. Aspoň důležitější nežli děj, ba nežli sám problem, jímž tu jest nerovnost rodová, ale nechápaná již jako nechuť aristokratismu k plutokracii a demokracii, nýbrž naopak. K tomu přistupuje rozpor starých a mladých, rodičů a dětí, jako spor generací, v němž pošklebující se ironik staví se ovšem na stranu mladých. Ostrá pozorování, satirické šlehy, tepající různé zvrácenosti společnosti a moderních hesel, křesavé nájezdy a kousavý posměch tvoří známý přitažlivý půvab Shawova slohu. Z účinkujících jsou mu nejblíže pí. Sedláčková a p. Deyl.

V extrémech pohybuje se s oblibou repertoar Městského divadla Kr. Vinohrad. Na jedné straně operetta a fraška, na druhé nejsmělejší experimenty literární. Tentokrát po úspěchu s Ibsenovým »Peer Gyntem« učiněn pokus neméně odvážný s *Nebožskou komedií* Zygmunta Krasińského. Veliký »anonym Polsky«, jehož geniální dílo jest nejhlubším rozborem revolučních vášní, hodí se do nynější doby plné převratů a rozvratů. Jest krásné vzpomínati ho v době, kdy k odčinění spěje křivda spáchaná národu polskému, největší zločin, jenž dle jeho slov spáchán byl po Kalvarii. Na ní umučen Syn Člověka, zde celý národ. Krasiński cítil do krve křivdy svého národa, bolestně prožíval i jiné záhady: rozpor rodičů, padající chmurným stínem do jeho dětství, jehož obrazem je Jiřík; rozpor mezi konservatismem (hrabě Jindřich, Muž) a revolucionismem (Pankrác), jenž podává nejúplnější obraz, spíše prorockou věštbu chronické sociální revoluce evropské, jaký kdy dle mínění Stanislava Tarnowského byl napsán. Skvělá básnická dikce, tak znamenitě zachycená překladem Fr. Kvapila, plná lyrismu, poesie a smělé obraznosti, tvoří přední kouzlo *Nebožské komedie*, z něhož bohužel na jevišti a v ústech herců mnoho se ztrácí. Přes to účin celkem dobře hraného a krásně vypraveného díla, jež prvně provedeno 21. listopadu a od té doby častěji, zdá se nabývati trvalosti.

Komedie Pisemského *Baal*, jež náleží ještě repertoarnímu programu nebožtíka dramaturga Kampra, uvedena dne 6. prosince v plynném překladu dra Bořivoje Prusíka. Jest to realistická hra staršího, ale dobrého zrna, plná hořkosti, stupňující se místy až k pamfletu na společnost ruskou let sedmdesátých. Alekséj Feofilaktovič Pisemskij (1820—81) vidí ji pachtit se v jediném honu a shonu za penězi, které jsou jí Molochem, modlou, tím jeho Baalem. Dílo bezútěšného realismu, které však upoutá ostrou kresbou povah. Vinohradským tento genre svědčí, a hráno bylo dobře.

Dr. *Jaromír Borecký.*

———————

Rozhledy po dějinách nejnovějších.[1]

Světová válka je skončena. Po čtyry a půl roku trvajícím nevýslovném utrpení oddychuje si lidstvo a hledí toužebně míru vstříc. Válka neskončila se tak, jak původcové s bezpečností očekávali, skončila se úplnou porážkou jejich. Zpupné Německo a sdružené s ním Rakousko-Uhersko, Turecko a Bulharsko ocitnou se před soudnou stolicí mírové konference vítězů.

Nejdráže zaplatilo Rakousko-Uhersko šílený postup svůj: svou existencí. Nedbajíce varovných hlasů prozíravých státníků učinili dynastie a rádcové její ze staré říše doménu dvou národů, Němců a Maďarů, kteří ostatní národy — většinu obyvatelstva — udržovali v porobě. Aby hegemonie ta udržena byla, spřáhli se vůdčí státníci rakousko-uherští s Německem a stali se otroky světovládných choutek císaře Viléma II. Došlo ke koncům, k nimž za takovýchto okolností dospěti musilo: říše rakousko-uherská k pádu dávno zralá se zhroutila a na jejích troskách povstávají nové státní útvary. Kapitulovalo Bulharsko, kapitulovalo Turecko, kapitulovalo — za nejtěžších podmínek — Německo. Císař Vilém, tento šílenec na trůně německém, který chtěl celý svět pokořiti u svých nohou, který se považoval za náměstka samého Boha a který ještě před ne krátkým časem hlásal, že Německo musí zvítěziti, uprchl na holandskou půdu a byl donucen podepsati abdikaci.

A Vilém II. pohnán bude před soud jako zločinný původce této strašlivé války, jako původce všech těch nezměrných běd a tohoto neskonalého utrpení lidstva. Zbaběle se snaží, svaliti vinu se sebe. Marné úsilí ... Rakousko-Uhersko bylo již r. 1917 na konci svých hospodářských a vojenských sil. Prohlásilo v Berlíně, že mu nelze ve válce pokračovati. A jaké dostalo se mu odpovědi. Že budou vysláni do Rakousko-Uherska němečtí komisaři, kteří budou tyto síly kontrolovati. A když Rakousko-Uhersko prohlásilo, že bude nuceno uzavříti separátní mír, pohrozeno mu z Berlína — vypovězením války. A tak bylo na smrt vysílené Rakousko-Uhersko donuceno ve válce pokračovati až k úplné porážce.

Rakousko-uherská říše se rozpadla a český národ stal se samostatným. Budiž vděčně vzpomenuto, že k velikému úspěchu tomu přispěli z velké části naši hrdinní legionáři, kteří bojovali po boku čtyřdohody a před jejichž skvělými činy s úctou a obdivem sklání se vzdělaný svět.

Za nesmírného nadšení zahájeno dne 15. listopadu t. r. v Praze Národní shromáždění. Shromáždění zahájil předseda Národního výboru dr. K. Kramář, který vzdal nejprve díky těm rekům, kteří dali život svůj za svobodu vlasti. Pak vzdal vřelé díky T. Masarykovi, Dru Benešovi a Štefanykovi za všecko, co vykonali pro naši samostatnost. Vzpomenuv pak velkého jména amerického presidenta Woodrowa Wilsona, jehož český národ vždy s nehynoucí vděčností bude vzpomínati a vyslav pozdrav spojeným s námi národům prohlásil:

---

[1]) Za války byli jsme nesnesitelnými poměry censurními donuceni tuto rubriku vynechati. Ježto se poměry změnily, zavádíme ji opět, vyhovujíce přání od mnoha věrných přátel »Osvěty« vyslovenému.

»Všechna pouta, která nás vázala k dynastii habsbursko-lotrinské, jsou přervána. Konec jest smlouvám z r. 1526 i pragmatické sankci. Dynastie habsbursko-lotrinská pozbyla na trůn český veškerých práv a my svobodně a volně prohlašujeme, že náš stát československý jest svobodnou československou republikou!«

Bouřlivý potlesk provázel slova ta, načež prof. dr. *Tomáš Masaryk zvolen jednomyslně presidentem republiky.*

V téže schůzi zvolena pak první vláda republiky a sice dr. *Karel Kramář* (předseda), dr. *Edv. Beneš* (zahraničí), *Gustav Habermann* (vyučování), *Václav Klofáč* (národní obrana), *Karel Prášek* (zemědělství), dr. *Alois Rašín* (finance), dr. *Frant. Soukup* (spravedlnost), dr. *A. Stránský* (obchod), *Jiří Stříbrný* (pošty), dr. *Vavro Šrobar* (zdravotnictví), dr. *Milan Štefanyk* (vojenství), *Ant. Švehla* (vnitro), dr. *Lev Winter* (lidová péče), *Frant. Staněk* (veřejné práce), dr. *Is. Zahradník* (železnice), dr. *Bohuslav Vrbenský* (zásobování).

Proti naší republice zdvihl se odpor se dvou stran: od Němců v Čechách a od Maďarů. Maďaři vzpírají se brannou mocí přivtělení stolic slovenských. V naší republice utvořili si Němci z území, které prohlašují za německé, svůj stát »Deutschböhmen«. Jedni i druzí si neuvědomují, že jsou spoluzodpovědni za všecko, že oni byli poraženi a že nebudou diktovati oni.

Kurt Eisner, president bavorské lidové republiky, uveřejnil důležité tajné diplomatické listiny z rozhodujících dob válečných zápletek. Listiny tyto staví události do nového světla. Dle tvrzení berlínských a vídeňských vládních kruhů bylo nešťastné ultimatum Rakousko-Uherska Srbsku bez vědomí německé vlády odesláno a zakročení Německa vysvětlovalo se spojeneckou politikou. Německý říšský kancléř Bethmann-Hollweg a státní tajemník ubezpečovali stále, že Německo chtělo válce zabrániti a rovněž tak ubezpečoval císař Vilém. Svého času uveřejnil berlínský oficiósní list »Nordd. Allg. Zeitung« depeše, které měly nezvratně dokázati, že se Německo snažilo mezi Vídní a Petrohradem prostředkovati a mír zachovati. Z Berlína i z Vídně opakovalo se tvrzení, že válka byla oběma říším vnucena. Ačkoliv již z odhalení, která učinil bývalý německý velvyslanec v Londýně kníže Lichnowský, vyšlo na jevo, že berlínská vláda všecky následky vídeňského ultimata dobře uvážila. Listiny, které Eisner uveřejnil, dokazují, že krok, jejž Vídeň učinila, byl dobře rozvážen, že berlínská vláda byla o všem, co se dálo, dobře uvědoměna a že spíše uvážila následky, které ultimatum míti musí. A císař Vilém měl tolik odvahy, že při zahájení války Německo obelhával slovy: »Uprostřed míru nás přepadli!«

Z odhalení Eisnerových dozvídáme se: Bavorský vyslanec hrabě Lerchenfeld podal dne 14. července r. 1914 své vládě zprávu, v níž se vyslovil: »Krok, který vídeňský kabinet podniknouti odhodlán jest, bude podniknut dne 25. t. m. Odklad této akce má příčinu v tom, že chtějí vyčkati odjezdu Poincarého a Vivianiho[1]) z Petrohradu, aby mocnostem dvojspolku[2]) se neusnadnilo dohodnutí o eventuální protiakci.

[1]) President a ministr zahraničních záležitostí francouzské republiky.
[2]) Rusko a Francie.

R. 1919. ČÍS. 2.

OSVĚTA

Václav Burian:

Ľudevít Štúr a jeho vztahy k Jihoslovanům.

I.

Mocnou vzpruhou v znovuzrození národa československého (jakož i národů slovanských) koncem XVIII. a začátkem XIX. století bylo vědomí slovanské příbuznosti, jehož se dopracovávali naši první buditelé historickými, archaeologickými a jazykozpytnými studiemi.

Vědomí to nebylo ovšem zjevem docela novým. Již od nejdávnějších dob žilo ve Slovanstvu jakožto projev spřízněné krve a příbuzné řeči, jehož ve středověku přibývalo s rozšířeností jednotlivých slovanských říší a spisy jednotlivých spisovatelů, ale teprve koncem XVIII. stol. probuzený také u nás zájem historický a filologický seznamoval s ním častěji. Josef Dobrovský pak potvrdil to povědomí vědecky. Národ náš, částečně již probuzený, chopil se té myšlenky jako odůvodněné naděje a uváděl ji v život jako zásadní prvek svých snah obrozenských. Jí »zažehnávali naši přední buditelé pocit své malosti« a jí snažili se liknavé nebo dosud neuvědomělé Čechy získávati. Proto tolikrát a v tolikeré obměně se s ní shledáváme ve spisích našich buditelů a zejména v tak zv. obranách jazyka českého. Jako vzácný odkaz přecházela s generace na generaci: hřála, posilovala, oživovala!

Také na Slovensku tou dobou vědomí slovanské příbuznosti mělo své hlasatele. Tam, ač život národní byl rozštěpen ve dva tábory — katolický a evangelický, přece myšlenka slovanské příbuznosti žila a vinula se jako červená nit jeho oběma literaturami.

Katolická strana Bernolákova, jejímž snahám a snům dal básnický výraz teprve Jan Hollý, pokračujíc v duchu starší literární tradice (Daniel Krman, M. Bél, P. Doležal) stupňovala své slovanské vědomí v ohnivou víru o prapůvodu svého slovenského kmene.

Evangeličtí Slováci, u nichž teprve po vydání tolerančního patentu císaře Josefa II. písmnictví zase *ožilo*, nezůstali v ohledu slo-

vanském za katolíky. Když Dobrovský vědecky odůvodnil slovanskou příbuznost, evangelíci, píšíce v duchu staré literární tradice řečí českobratrskou, přáli si výslovně jazykové jednoty česko-slovenské a zavrhovali jazykovou odluku Bernolákovu jakožto škodlivé drobení síly národní. Poučivše se u Dobrovského, že slovenčina jest jen podřečím češtiny, cítili zajedno s Čechy a prohlubovali a rozšiřovali své národní vědomí zájmem o ostatní Slovany. Jako Češi, zřeli i oni v mohutném Rusku svou i všech Slovanů mocnou oporu.

Tak myšlenka slovanské příbuznosti i na Slovensku stala se hybnou silou snah obrozenských.

Když pak v Čechách po éře Dobrovského, kterou počítáme po rok 1810, uvazoval se ve vůdcovství mladší generace obrozenské Josef Jungmann a řešil obrodu českou na nejširším podkladě slovanském — tato starší generace evangelických Slováků, s Jiřím Palkovičem v čele, postavila se však na stanovisko konservativní, přiklonila se k Janu Nejedlému, trvajíc na zděděném požadavku češtiny veleslavínské jako řeči spisovné, a byla proti jazykovým novotám Jungmannovým a pravopisným reformám Hankovým.

Rozhodné slovo tou dobou měl na Slovensku Jiří Palkovič. Jako profesor řeči a literatury československé na prešpurském lyceu mohl mnoho vykonati pro věc slovanskou; ale stanuv jednou na vytknutém již stanovisku, zůstával celkem hluch k mladším ideám období jungmannovsko-kollárovského a vybíjel svou energii vydáváním časopisů »Týdenníku« a »Tatranky«, které ovšem tiskl starou veleslavínskou češtinou a českobratrským pravopisem. Začátkem třetího desítiletí XIX. století většina jeho současníků již pomřela, on sám pak pro mladší myšlenky neměl porozumění — a tak v tu dobu rozhostilo se zase po Slovensku mrtvo. Starší ideje se vyžívaly a nové dosud se tam neujímaly...

Teprve, když se Kollár a Šafařík ujali po Jungmannovi vedení v našem znovuzrození, počal také na Slovensku zase živější ruch národní. Kollár i Šafařík, tkvíce svým filosofickým zakladem v době Jungmannově, přejali od něho myšlenku slovanskou a učinili ji i oni podkladem další své činnosti buditelské. Mládež slovenská se k nim přiklonila, žila z idejí a děl jejich a nové české literatury a nadšeně se chopila myšlenky slovanské, již dovedli k takovému rozšíření a prohloubení právě oni, její sourodáci. Po vzoru jejich odsuzovala odsouzenou již odluku Bernolákovu, snažila se o pevnější semknutí své s Čechy a v duchu jejich všeslovanství vytrvale se zasazovala o literární a kulturní sblížení slovanské.

Nejnadšenějším hlasatelem těchto kollárovsko-šafaříkovských idejí na Slovensku stal se Ľudevít Štúr. Roku 1831 přišel do Prešpurka, a to již s probuzeným zájmem slovanským, jehož nabyl u prof. Pece za rábského pobytu. Vzdělávaje se v duchu české romatiky obrozenské a současného polského messianismu, jehož vliv možno zříti zejména v jeho nadšení a činu z něho plynoucím, zasahoval již za svých studií účinněji do studentského života mládeže prešpurské, až se stal po r. 1833, kdy z Prešpurku odešli starší zakladatelé Jednoty, jejím organisátorem a vůdcem.

Na lyceu prešpurském studovalo tehdy dosti mládeže srbské a chorvátské a v době sněmův uherských přicházelo tam s chorvátskými poslanci také dosti právnického dorostu chorvátského, takže v Prešpurku (vedle Pešti) myšlenka slovanské vzájemnosti, slovanského porozumění, jak se o něm horovalo v nové české literatuře, prýštila z potřeb skutečného života, jenž se měl obroditi v duchu a pravdě a uhájiti si svého bytí proti rozpínavosti maďarské.

Česká romantika obrozenská rozšířila své snahy obrozenské i na ostatní Slovany, zřela v tom svůj historický úděl, a čím blíže k r. 1830, tím více obracela své starostlivé zraky k Jihoslovanům, kulturně nejopožděnějším, jimž pomoci považovala za svou bratrskou povinnost.

Za vedení Palkovičova vykonalo se na Slovensku málo v tom směru, Palkovič zanedbával svého postavení — a tak nebylo do vystoupení Štúrova uvědomělejší shody mezi slovenskou a jihoslovanskou mládeží prešpurskou. Teprve od příchodu Štúrova do Prešpurku a jmenovitě v letech 1835—1838, kdy zastupoval Palkoviče, nastal v tom směru kýžený obrat.

Štúr hleděl vždy s nově příchozími, ať Slováky, Srby či Charváty, navázati známost a získati je Společnosti československé, v niž přeměnil dřívějši Jednotu. Z myslí jejich vymycoval obmezený místní patriotismus a pak je teprve rozohňoval myšlenkou slovanskou. Sám byl dokonale znalý řeči srbo-chorvátské, mládež slovenskou povzbuzoval, aby se jí učila, seznamoval ji i s písmem cyrilským, všechny pak: Slováky, Srby i Chorváty vyučoval polštině, aby mohli čerpati z bohatství polské literatury, krátce vše, o čem horovali Kollár a Šafařík a s nimi česká romantika, snažil se uvésti ve skutečný život, aby slovanská vzájemnost nebyla toliko slovem, nýbrž aby přešla v maso a krev všech Slovanů. Proto zdůrazňoval tolik cestování, aby tak Slované se blíže poznávali a sbližovali. S odcházejícími pak navazoval čilou korespondenci, aby to, co bylo zaseto, nezahynulo nedostatkem vláhy nadšení.

Tak za jeho vedení vážněla mládež slovenská a jihoslovanská v Prešpurce. Chorváti a Srbové od jeho vystoupení navštěvovali častěji sedění Společnosti, zejména Srbové se jich hojně účastnili; Štúr obstaral vždy za tou příčinou nejlepší řečníky, kteří příslušným jazykem nadšeně vítali hosti. Také v zpěváckých kroužcích účastnila se hojně mládež chorvátská a srbská, mezi níž nejednou Štúr zprostředkoval shodu a porozumění.

Prostřednictvím sněmovní mládeže chorvátské seznámil se Štúr i s poslanci chorvátskými, jako byli: Bužan, Klobučarić, Metell Ožegović, baron Kulmer a j., a s předními obroditeli chorvátskými: hrabětem Jankem Dražkovićem, Ljudevitem Gajem a Ivanem Kukuljevićem-Sakcinským.

II.

Jihoslované do r. 1830 celkem málo vykonali ve svém znovuzrození; teprve začátkem čtvrtého desítiletí nastal u jednotlivých větví jejich vlastní ruch obrozenský v duchu západoevropských myšlenek, které se k nim dostávaly buď přímo spisy německé romantiky nebo nepřímo, prostřednictvím českým.

Srbové si sice dobyli politické samostatnosti na Turcích, ale osvětově dosud málo pokročili; literaturu a vlastně všechen život veřejný ovládalo popstvo, které nepřálo novotám; psalo starým jazykem, který byl směsí rusko-staroslověnsko-srbské řeči, a hledělo všemožně znemožniti reformy Vuka Karadžiće, který zaváděl fonetický pravopis a za řeč spisovnou uváděl obecnou mluvu srbskou. Z toho vznikly mezi Srby boje, jež byly zaujatě vedeny s obou stran a pro něž Srbové se kulturně jen zvolna vyvíjeli. Kulturní střediska srbská byla mimo Srbsko: *ve Vídni*, *Pešti*, *Karlovcích*, *N. Sadě a Prešpurce*. V Pešti působil na Srby Jan Kollár, v N. Sadě od r. 1819—33 Pavel Jos. Šafařík a v Prešpurce as od r. 1833—1844 Ludevít Štúr. Šafařík a Kollár hned s počátku schvalovali snahy Vukovy, hleděli jim získati mezi Srby souhlasu, ale pro nízký duševní stav národa srbského a pro nepřízeň popstva práce jejich se nedařila, jak si přáli. Myšlenka slovanské vzájemnosti, již k Srbům zanášeli a na jejímž podkladě se snažili s Vukem založiti národní znovuzrození srbské, zůstávala téměř bez ohlasu. Jedině Vuk a několik jeho přátel byli v pravém slova smyslu uvědomělými Slovany. Teprve později, když dostávala se k veslu generace, již vychovali Kollár, Šafařík a Štúr, myšlenky Kollárovy a Šafaříkovy docházely porozumění.

* * *

Kulturní a politický stav Chorvátů do r. 1830 byl vskutku žalostný. Maďaři totiž z týchž idejí západoevropské romantiky a z odporu proti germanisačním snahám rakouské vlády obrodili se národně vkrátké době měrou netušenou. Zavrhli latinu a němčinu a snažili se po příkladu Němců vnutiti svou řeč i Chorvátům a vůbec všem nemaďarským národům v Uhrách, tedy také i Slovákům a Srbům. Již r. 1790 byli nuceni Chorváti předati svou zemi v ruce Maďarův, ovšem za tou výminkou, pokud se Chorvátsko nezvětší a nezesilí, aby mohlo míti a vydržovati si svou samostatnou vládu. Roku 1825 žádali již Maďaři, aby Chorváti přijali maďarštinu za svůj jazyk. Hned r. 1830 prohlásili pak království Chorvátské za část Uher. Takový stav trval až do r. 1832. S jedné strany se tedy v Chorvátsku maďarštilo, s druhé pak germanisovalo. A národ chorvátský málo dosud konal na svou záchranu. Pracovalo se sice také u Chorvátů na poli národním, byli spisovatelé, kteří nadšeně budili národní vědomí (Verhovac, Mikloušić, Kristjanović, Tito Brezovački a j.), ale pracovali »úzce a nekriticky. Myslili jen na sebe a na svůj kraj, byli plni předsudkův a pobožnosti, čímž vlastně sami podporovali dřímotu.« (Đuro Šurmin, Hrvatski preporod, I., str. 75.) Teprve kol r. 1830 nastal u Chorvátů obrat k lepšímu. Vlivem západoevropských myšlenek obrozovacích a přímým působením Šafaříkovým a Kollárovým postavili se [1]) Chorváti v čelo všech Jihoslovanů jako jejich duševní vůdcové a jali se osnovati svou obrodu na širším podkladě slovanském a tak stali se apoštoly jihoslovanské jazykové, literární a kulturní jednoty čili tak zv. idey ilyrské. Mužové, kteří tento obrat k lepšímu způsobili, byli hrabě Janko Dražković a Ljudevit Gaj.

[1]) A. Springer ve spise Geschichte Österreichs seit dem Wiener Frieden, I. díl, správně oceňuje, proč jediné Chorváté toho byli schopni.

III.

V Čechách, na Moravě a na Slovensku byl věnován největší zájem rodící se ideji ilyrské a národu chorvátskému, který ji uváděl v život. Viděli v tom naši buditelé kus uskutečňující se zdravé, sjednocující snahy, jež i politicky mohla dalekosáhle působiti. Neboť ilyrismus měl hned ve svých začátcích politický smysl: snažil se sjednocením živlu jihoslovanského (podle tehdejšího pojmenování — ilyrského!) co nejvíce zeslabiti živel maďarský, jenž stával se nebezpečným nejen Chorvátům, nýbrž i uherským Srbům a Slovákům. V tom směru také vskutku radili a dávali pokyny všem Jihoslovanům Jan Kollár,[1]) P. J. Šafařík i Ľudevít Štúr.

Štúr v Prešpurce, jak již bylo poznamenáno, působě v duchu idejí Kollárových a Šafaříkových, byl nadšeným přívržencem idey ilyrské a vychovával v tom duchu i mládež prešpurskou. Jak totiž Štúr a Slováci vůbec neměli přáti plného zdaru ideji ilyrské, když tentýž útlak a totéž bezpráví, jehož bylo zakoušeti Chorvátům od Maďarův, cítili sami na svém těle! Ve zdaru věci ilyrské viděli i svůj zdar národní! A Štúr — nadšenec, vždy pohotový hlasatel hesel — hlásil se k ilyrismu i zevně, nose ostentativně rudou ilyrskou čepici.

Když Gaj jal se r. 1835 vydávati své Noviny s přílohou Danicí, jež měly sloužiti vzdělání lidu a propagaci myšlenky jihoslovanské jednoty, Štúr odbíral je pro sebe a pro mládež slovanskou v Prešpurce, jak jasně vysvítá z jeho korespondence s Gajem. Sám pak také přispěl do Danice, přeloživ pro ni píseň »Nitra, milá Nitra«, která byla vytištěna v Danici 1837 v čís. 22.

S Gajem byl v písemném styku od r. 1837—1845; dopisy ty vydal v soustavné korespondenci Gajově (jež však asi není úplná!) dr. Velemir Deželić v Gradja VI. Z dopisů oněch vane čisté nadšení pro věc slovanskou, pro jihoslovanskou jednotu a pro sblížení jižních Slovanů se severními, což prováděl i ve skutečnosti, zprostředkuje výměnu časopisů a knih českých za jihoslovanské.

Z dopisu ze dne 19. října 1837 se dovídáme, že Štúr toho roku o prázdninách procestoval Uhry až do Pešti a »u tamějších Slovanů se pobavil«. Odtud psal svým přátelům do Prešpurka a poslal jim srbské knihy od Milovuka, Vidakoviće a Pavloviće.

Zajímavý je dopis Štúrův z r. 1837, který vlastně je provoláním k mládeži ilyrské; poslal jej Gajovi pro Danici; tam však nevyšel. Danice totiž toho roku přinesla posudek o knize polského spisovatele dra Maciejowského »Historia prawodawstw Słowiańskich«, v níž Maciejowski praví, že »není lidu v celém Slovanstvu, který by méně pečoval o svou národnost, jako Slováci«. Štúr zmiňuje se o tom prosí, aby Chorváté toho nemyslili o všech; vyzývá drahé bratry ilyrské, aby se někdo z nich rozjel také na Slovensko, aby tak poznali, že i stav jeho se lepší, ač dosud hrozně úpí pod maďarisací. Největší zlo vidí ve slovenských odrodilcích, v »oněch bídných duších«, kterých zajisté u Chorvátů není, neboť krev jejich jest svěží a citlivá a duch

---

[1]) Brožurou »Sollen wir Magyaren werden?« 1833.

schopný. Štúr ovšem ve svém nadšení přeháněl, neboť ani u Chorvátů nebylo tomu v tom ohledu o mnoho lépe. Gaj stejně měl co činiti s odrodilci, kteří pokrok věci národní tak ztěžovali!

Štúr byl nadšen Chorváty, kteří nejvíce se činili ze všech Jihoslovanů. Z dopisů jeho Gajovi vane ono nadšení a úcta k nim pro jejich slovanské počínání. Tak psal Gajovi v dopise ze dne 24. února 1838: »My na Chorváty zvláště se těšíme.« V dopise tom prosil dále Gaje, aby jim získal nějakého dopisovatele, aby stále mohli sledovati vývoj idey ilyrské.

Podobně psal také Čechu K. B. Štorchovi do Prahy v dopise ze dne 24. dubna 1837:[1]) »Horvati jsou Vám výborní, nejvýbornější juni. Mají již tři společnosti v Záhřebě; jednu v semeništi, jednu na akademii, třetí v gymnasium. Nářečím všem slovanským se učí, naše knihy kupují. Danica je převýborná, noviny občanské za Pražskými stojí. Kéž by ale Česká Včela Danicou býti chtěla!«

Chorváti vskutku si zasluhovali vřelé lásky Štúrovy. Hrabě Dražković a Gaj, vycházejíce z politických zájmů, ze živelního protitlaku protimaďarského, slibovali si lepší budoucnost svou a jihoslovanskou vůbec od jazykové, literární a kulturní jednoty a politické solidárnosti všech Jihoslovanů, čehož nutným důsledkem bylo zavedení společné řeči spisovné a jednotného pravopisu. Za nejschopnější považovali Gaj i Dražković a jejich stoupenci nářečí štokavské, básnicky již zdokonalené dubrovnickými klasiky a nejvíce rozšířené, zvláště když je svými reformami zaváděl i v Srbsku Vuk Karadžić za mluvu spisovnou. Připravivše svým záměrům půdu novinami a články v Danici, zavrhli za souhlasu Šafaříkova a Kollárova svou kajkavštinu a přijali r. 1836 za řeč spisovnou štokavštinu, což je jazykově sjednotilo se Srby. Na Slovincích bylo, aby ve jménu jihoslovanského zesílení učinili podobně, avšak individualistickým snažením Kopitarovým a Prešernovým k tomu u nich nedošlo.

Na Chorvátech tedy měl Štúr jasný vzor pro své slovenské snahy. Chorváté musili se nejdříve sjednotiti sami[2]) a pak teprve mohli přistoupiti k sjednocení ostatních Jihoslovanů. Podobně i Štúr snažil se za účelem mocnější obrany proti Maďarům buď co buď sjednotiti roztříštěné Slováky, uvědomiti je o národní totožnosti a uhájiti jim všech lidských práv. Před svým odjezdem do Němec (r. 1838) dosud nevěděl, jak to vše provésti, ač již v tu dobu možno zřejmě u něho znamenati neobyčejnou péči o rodnou slovenčinu, kterou i sám Kollár hleděl zušlechtiti svými novotami a již Šafařík uznal za přímou dědičku staroslověnské řeči.

Teprve po svém návratě z Němec (1840), po důkladné přípravě a pod zvýšeným útiskem maďarským přistoupil k realisaci svých snah, jež celkem se podstatně pozměnily, takže stály mnohdy v příkrém odporu proti dřívějšímu jeho kollárovsko-šafaříkovskému horování. V Halle nadchl se filosofií Heglovou a v duchu jejím řešil otázku

---

[1]) Dopis ten uložen je v korespondenčním oddělení bibliotéky Musea král. českého.

[2]) Nejprve sjednotili se jednotným pravopisem Gajovým.

slovanského poslání v Evropě. Nabyl přesvědčení, že význam Slovanů tkví v poesii, která formálně i duchovně musí míti všechny individuální znaky ducha slovanského. Z toho pak jako nutný důsledek vyplýval další jeho názor, že je vlastně třeba zachovati a rozvíjeti, nikoli omezovati danou kmenovitost slovanskou, jevící se zejména v řeči a písmě, a tak přiblížil se těmito názory slovinským separatistům Kopitarovi a Prešernovi, jejichž vlivem Slovinci nepřistoupili k ilyrismu, nýbrž ponechali si svou kajkavštinu, kterouž se sjednotili, založivše tak samostatnou kulturu národní. Jejich kulturní dílo stalo se mu také od té doby vzorem.

Na Chorvátech tedy poznal Štúr, čeho možno dosíci sjednocením národa, na Slovincích pak vedle toho měl jasný příklad, jak toho sjednocení dosáhnouti. Vrátiv se z Německa a vida, že Slováci neodolají zvýšenému útisku maďarskému, nesjednotí-li se: katolíci i evangelíci, šlechta i lid, a neuvědomí-li se národnostně — rozhodl se po příkladu Slovinců zavésti za řeč spisovnou domácí nářečí slovenské střední oblasti karpatské, čímž jedině mělo býti dosaženo skutečné jednoty kmene slovenského. Pokrok Slovinců odůvodňoval jeho naději ve zdar toho kroku, v němž viděl jediný záchranný prostředek pro Slováky. A z jeho dopisu Gajovi ze dne 3. prosince 1840 vysvítá, že již tehdy zabýval se tou myšlenkou. Tehdy Gaj navštívil Slovensko, ale Štúr se s ním nesešel, neboť musil odjeti do svého domova. V uvedeném dopise lituje, že se s ním nesešel, že se s ním chtěl poraditi o důležité věci. Chtěl patrně slyšeti úsudek praktického Gaje, nežli veřejně vystoupí se svou myšlenkou zavedení nářečí slovenského za řeč spisovnou.

Připraviv půdu svému odhodlání a získav pro ně své přátele, provedl r. 1844—1846 jazykovou odluku. O nevoli, jakou vyvolal jeho krok v Čechách, víme; «Hlasové» (1846) byli rozhodným vetem proti jeho počínání. Zajímavo je sledovati, jaký ohlas měla jeho odluka u Jihoslovanů, zvláště u Chorvátů, kteří v duchu českého literárního panslavismu snažili se kulturně a jazykově sjednotiti všechny Jihoslovany, což si slibovali, jak již bylo výše vysvětleno, od zavedení společného spisovného jazyka. Se stanoviska toho viděli i Chorváté v odluce Štúrově rozkol a odsuzovali jeho počínání. Ovšem nedálo se to tak všeobecně, jako tomu bylo v Čechách. V čís. 38. Danice 1847 zmínil se A. Tkalčević ve svém článku »Kratak opis duga putovanja« o Štúrově odluce a odsoudil jeho názor na slovanskou vzájemnost černými barvami. Praví, že ho hrůza pojala při pomyšlení, že by po vzoru Štúrově i chorvátští kékavci povýšili své nářečí na jazyk spisovný. Podle jeho slov rozkol Štúrův jest jako jed, který může proniknouti veškero Slovanstvo a rozdrobené údy jeho ještě více rozkouskovati. Rozkolem svým, praví dále Tkalčević, zasáhl Štúr i do ilyrské jednoty jakožto špatným příkladem.

Štúr hájil se v Danici v čís. 47., definuje svou vzájemnost jakožto jednotu tužeb a směrů, jakožto projev skutečného života, nikoliv papírový projev literární. Je to prý docela přirozeno, odpovídá to docela zákonu přírodnímu, že národ probouzející se promluví svým přirozeným hlasem. A výtce Tkalčevićově, že rozkolem svým zasáhl

i do ilyrské jednoty, čelil výovodem, že takové jednoty ve smyslu Tkalčevićově (literární) mezi Jihoslovany de facto není, když totiž jinak Chorváté, jinak Srbové píši, lišíce se od Chorvátů azbukou, jinak i Štyřané, Krajinci a Korutanci. A pravil dále, že přirozené a dobré je počínání Slovinců a Bulharů, kteří se chopili svého nářečí, které jest jim nejbližší, nejsrozumitelnější, a které je všechny v jeden celek víže.

Tkalčević odpověděl ještě v 51. a 52. čísle Danice; i tu odsoudil odluku Štúrovu a jeho schvalování separatismu slovinského a bulharského a zapřisahal Štúra, aby nevnášel rozkolu do mladého hnutí ilyrského, které je teprve na cestě k oné vytoužené jednotě.

Ivan Kukuljević ve svém cestopise »Pogled u Štajersku, Beč, Peštu i Požun« (Danica 1847, čís. 4., 5., 6., 7., 8., 9.) zmiňuje se rovněž o činnosti Štúrově na Slovensku, jak sám se o tom přesvědčil, když na podzim r. 1846 navštívil Prešpurk, kde poznal osobně Štúra a četnou jeho literární družinu.

Přiznává upřímně, že ještě nikde nenašel tak vřelé sympatie pro vše slovanské, tolik jednotné duševní práce, tolik čisté a svaté vůle povznésti Slovanstvo, jako právě tam. »L'udevít Štúr«, praví dále, »stojí uprostřed svobodného kola nejen zdejších junáků, nýbrž i veškerého nejnovějšího obrození Slováků. Jeho docela národní duch pracuje neustále slovem i pérem; a ostatní jeho druzi, v těsném a přátelském spojení s ním, postupují bez jakéhokoli hluku a křiku, tiše, ale pevně v jeho duchu.« Dále informuje veřejnost chorvátskou o rozepřích, jež nastaly mezi Čechy a Slováky pro jazykovou odluku Štúrovu. Praví, že kdo chladnokrevně slyšel a pozoroval právě se slovanského širokého stanoviska obě dvě strany, může i chladnokrevně pronésti soud, že nebylo vlastně příčiny k celé té podrážděnosti. A vysvětluje proč: »Česká strana má historickou minulost a nejasnou budoucnost za podklad, slovenská pak *praktickou živou přítomnost.* Po staletí vládl u Slováků v literatuře český jazyk, aniž se národní život u nich probudil; několik let působí se jazykem lidu a hle! národní duševní pokrok, jakého nikdy dříve nebylo viděti! Vedle novin založeny byly již i dva časopisy, vedle časopisů vychází kniha za knihou, vedle knih zakládají se spolky literární a vedle nich i družstva zemědělská atd. — a to vše v národním duchu slovanském.« A zakončuje: »Ze všeho toho se může usouditi, že jest u Slováků *duch* docela slovanský, který je řídí, prostředky pak, kterými pracují, jsou praktické, které u všech Slovanů spíše chvály než příkoří zasluhují... Co pak se týče vztahu jejich (Slováků) k nám, měl jsem příležitost viděti, že právě my Chorváti, kromě několika našich ilyrských plemen, u žádné větve slovanské nemáme tolik sympatie a lásky, jako právě u oné panonské, po 7 století historií, ústavou a korunou s námi sjednocené.«

Porozumění pro snahy Štúrovy projevil také starý hrabě Janko Dražković. Když r. 1846 meškali Štúr, Hurban a Mazur ve Vídni stran audience, navštívili ho tam a byli jím posíleni ve svých záměrech. (Slovanské Pohl'ady III. str. 86.)

Ilyrský básník Stanko Vraz, který v duchu jihoslovanské jazykové a literární jednoty zřekl se své rodné slovinčiny a psal zavedeným

nářečím štokavským a snažil se, aby tak i Slovinci jednomyslně učinili — viděl zajisté v odluce Štúrově nezdravé drobení, proti čemuž vždy zásadně vystupoval. Žel! že nedošlo k popsání cesty, již vykonal na podzim r. 1845 na Slovensko, vraceje se z Prahy, kde pobyl několik neděl.[1]) Tehdy poznali se spolu osobně Štúr a Vraz a dá se souditi, že spolu mluvili o potřebách slovanských a o slovenské odluce. Podle svědectví Frana Ilešiče (Zbornik znanstvenih in poučnih spisov VIII. str. 13.) upozornil Vraz Štúra, když již se odluka stala, na kulturní dílo Bleiweisových »Novic«. Také ze vzájemné jejich korespondence vysvítá, že vyměňovali si své názory o slovenské vzájemnosti a o prostředcích vedoucích k povznesení národního života kmenů slovanských. Dopisovali si spolu asi od r. 1842. Fran Ilešič ve zmíněné již studii (Zbornik VIII. str. 12.) uvádí, že Štúr přijal od Vraze 5 dopisů. Co je zachováno z dopisů Štúrových jemu, není možno zjistiti, neboť korespondence Vrazova dosud marně čeká úplného svého vydání. Rovněž ani korespondence Štúrova nebyla dosud shledána a vydána. Z úryvku jednoho dopisu Štúrova, který uveřejnil ve své předmluvě Marković (Izabrane pêsme Stanka Vraza, str. CVI.), jasně poznáváme novější názor Štúrův na ilyrismus. Píšeť tam: »Hrvat je od života vašega nerazlučiv, jer da niste Hrvati, nebiste imali tako izrazita duševnoga života. Ilir je kako abstrakcija nješto mrtvo, hladno. Jedina občenitost jest slavenstvo, ne ilirstvo, budi svatko Slaven u svojem osebujnem plemenu.«

Štúr, jak již bylo výše poznamenáno, změnil podstatně své názory po svém návratě z Němec. Proti dřívějšímu svému herderovsko-kollárovskému panslavismu, jehož nejnadšenějším byl dotud hlasatelem, jeví se nyní jako vyložený individualista. A v duchu toho individualismu požadoval i pro jihoslovanské kmeny volný individuální vývoj, jevící se zejména v řeči. Odtud jeho sympatie pro Slovince a Bulhary. A v duchu svých theorií o mohutném celku slovanském, složeném z individuálně vyhraněných kmenů slovanských, zavrhoval ilyrství, jeho uniformitu, jevící se v zavádění jedné řeči a jednoho mravu pro všechny Jihoslovany. Tím ovšem nebyl proti kulturní vzájemnosti jihoslovanské, která jako každá vzájemnost musí se jeviti v jednotě snah a směrů; tím také nezmenšila se ani jeho úcta a láska k Chorvátům, kteří vtiskli ilyrstvu svůj význačný národní ráz, a s nimiž poutalo Slováky společné maďarské nebezpečí.

Názory Štúrovy a odluka jeho nebyly tedy u Chorvátů tak všeobecně odsuzovány, jako tomu bylo v Čechách. Příčinu toho nutno hledati zejména v okolnosti, že Chorváti již od r. 1839 pod mocným vlivem maďarského nacionalismu a pod zvýšeným útiskem jejich imperialismu byli nuceni cítiti nacionálněji, čehož u Čechů nebylo, neboť ti dosud spíše budovali na historické minulosti a blouznili o slavné budoucnosti, zatím co přítomnost jim vlastně unikala pod rukama. Té chápali se, jak Kukuljević vypozoroval, Slováci; Štúrova jazyková secesse byla jen praktickým prostředkem.

[1]) Z dopisu St. Vraze dru Fričovi z prosince r. 1845 vysvítá, že Vraz hodlal popsati svou cestu do Prahy, na Moravu a na Slovensko. Dopis ten uložen je v pozůstalosti rodiny Fričovy při bibliotece Musea král. českého.

Knihu Štúrovu »Narečia slovenskô« přeložil do ilyrštiny Max. Pleševički a pojednal v čís. 10., 11., a 12. Danice 1848 o Štúrovi a jeho sporu s Tkalčevićem. Ujal se tam Štúra a odsoudil Tkalčevićovy výpady. Vedle uvedené příčiny nacionálnějšího smýšlení u Chorvátů jest v jeho vývodech znamenati i ohlas šířícího se západoevropského individualismu a realismu, s nimiž dostávalo se poznenáhlu i vystřízlivění z všeslovanského idealismu kollárovského.

Události r. 1848 ještě více sblížily Slováky a Chorváty. Tehdy myšlenka slovanská stanula ve znamení hesel svobody a národnosti. Téměř u všech rakouských Slovanů z potřeb doby vznikla myšlenka společného sjezdu slovanského, kde by se Slované poradili a stanovili pevné základy a prostředky společné vzájemné práce za účelem dosažení politické samostatnosti. Jos. V. Frič ve svých Pamětech, III. díl, str. 21. připisuje autorství této myšlenky Štúrovi. Štúr již časně z jara (začátkem dubna) ve Vídni nadchl pro tuto myšlenku Poláky a Chorváty, zejména Ivana Kukuljeviće a barona Dragutina Kušljana a pak koncem dubna pokračoval v té agitaci v Praze. Kukuljević pak myšlenku Štúrovu první uvedl tiskem do veřejnosti.

Za sjezdu slovanského v Praze stýkal se Štúr s Chorváty: s básníkem Stankem Vrazem, baronem Kušljanem, Maksimem Pricou, Tadijou Brkićem, drem Miroslavem Dražićem ze Slavonie, Josipem Prausem, Bogoljubem a Jovanem Georgjevići z Oséka, s Vatroslavem Lisinskim ze Záhřeba, Fr. Tkalcem, M. Topalovićem a T. Brlićem, kteří se toho sjezdu zúčastnili.

Češi a Jihoslované stanuli v poradách na sjezdu slovanském na stanovisku austroslavismu; Štúr pak v otázce té shodoval se s Polákem Libeltem a Rusem Bakuninem, zacházeje ve svém radikalismu za hranice Rakouska. Ještě v jednom bodě rozcházel se Štúr s Chorváty. Štúr požadoval, by Slovákům a nemaďarským národům v Uhrách dostalo se stejných práv s Maďary, kdežto Chorváti nechtěli vůbec s Maďary vyjednávati. Teprve za revoluce protimaďarské sjednotili se úplně společným postupem Chorváti i Slováci, postavivše se rozhodně na půdu austroslavismu a odhodlavše se dobýti si mečem svých práv na Maďarech.

Když bouřemi svatodušními byl Slovanský sjezd v Praze násilně přerušen, rozprchli se jeho účastníci do svých domovů. Štúr a Hurban prchli s Chorváty do Záhřeba, kamž také někteří jihoslovanští účastníci pražského sjezdu se utekli, doufajíce tam pokračovati v slovanském sněmu. Z Čechů za nimi tam přibyli mladíci J. V. Frič, Fr. Zach a z Vídně Mikovec.

V Záhřebě v domě Kušljanově byl Štúr svědkem příprav chorvátského odboje proti Maďarům; příprav těch se sám horlivě účastnil, chystaje současně povstání na Slovensku. Jako Chorváti, tak i on všelikou naději skládal na chorvátského bána Jelačiće, který s vědomím sice, ale bez podpory rakouské vlády měl vésti protimaďarský odboj. Tam také však stal se svědkem oné až příslovečné slovanské nesvornosti vida, jak dosavadní vůdce chorvátský Gaj, nespokojen jsa s obratem věcí na slovanském jihu a žárle zjevně na Jelačiće, dobrou věc mu ztěžoval a autoritu jeho podkopával, jako by v něj nebylo

lze dosti spoléhati. Leč Štúr důvěřoval Jelačićovi, jejž osobně poznal a jímž byl přesvědčen, že s Maďary není možno nijaké dorozumění.

Koncem srpna r. 1848 opustil Štúr se svými přáteli Záhřeb a odebral se na Slovensko, aby se ujal s Hurbanem vůdcovství odboje, aby tak společně s chrabrými bratry chorvátskými pomohl pokořiti úhlavního nepřítele slovanských národů v Uhrách. Byl to úkol, na nějž vlastně po celý život se připravoval a jenž jej přece jen zklamal!

IV.

Ze Srbů měl Štúr nejvíce styků se studující mládeží srbskou v Prešpurce. Jak již výše bylo popsáno, vychovával je v duchu slovanském, šířil mezi nimi myšlenky Kollárovy a Šafaříkovy a budil v nich zájem a lásku k mladému hnutí ilyrskému. A je to opravdu jeho zásluha, jak to i předčasně zemřelý dr. Jovan Skerlić ocenil, že tak zvaná srbská Omladina, jejíž průkopníci byli z hojné části Štúrovi vychovanci z Prešpurka, ujala se začátkem druhé polovice XIX. stol. idey ilyrské, rokem osmačtyřicátým z Rakouska téměř nadobro vypuzené, a uchovala ji (ovšem více méně v podobě panserbismu) době přítomné.

Tak v hnutí Omladiny proslulý Svetozar Sveslav Miletić byl žákem Štúrovým v Prešpurce, kde po jeho příkladu svolával k sobě srbské, chorvatské a slovenské druhy, kteří mezi sebou uzavřeli »svaz věčného přátelství.« (Jovan Skerlić, Omladina i njena Književnost, str. 7.) Pod Štúrovým dohledem vydával v Prešpurce časopis »Slavjanke«.

Srbové hned s počátku svého obrození cítili nacionálněji nežli Chorváti, kteří nejvíce z Jihoslovanů podlehli vlivu české romantiky obrozenské. Měli vždy velmi vyvinutý cit nacionální a pak lekali se Gajových styků s vládou rakouskou. (Jovan Skerlić, Omladina str. 206.) Proto ojediněle jen přistupovali k ilyrismu, neboť zarážel je abstraktní název »Ilyr«, jemuž měli obětovati své staré, slavné jméno »Srb«. Teprve, když chopila se vesla generace, jíž vychovali Kollár, Šafařík a Štúr, myšlenka jihoslovanské vzájemnosti, která se jevila již ve skutečnosti v jazykové jednotě u Srbů a Chorvatů, došla u Srbů širšího uznání a stala se podkladem k dalšímu sblížení bratrských větví jihoslovanských, aspoň na poli literárním a kulturním.

Ze starších byl Štúr v osobním a písemném styku s metropolitou slovanské církve Rajačićem a Nikanorem Grujićem, jemuž r. 1846 psal: »Srbi u Modri jesu vrstni mladići . . . Vlada medju njima duh dobar i sloga.«

Na Slovanském sjezdě v Praze r. 1848 stýkal se osobně s vyslanci srbskými: Vukem Karadžićem, Jiřím Daničićem, Nik. Grujićem, drem Subotićem, Jiřím Stojakovićem, Pavlem Samatovićem, Ž. Stefanovićem, Zlatojevićem—Petrovićem, T. Novakem, Pavlem Stakićem, Nikolou Ristićem, Pavlem Ridjićkim, Jiřím Popovićem, farářem Piterou z Bělehradu, M. Panićem, Mitarem Oreškovićem, Drem Jiřím Natoševićem, Jiřím Mijatovićem, Jovanem Lazarovićem, Kostou Petrovićem,

Jiřím Jankovićem, Filipem Hristovićem, Adamem Dragosavljevićem a Jiřím Atanasjevićem.

Záležitostem srbským na sněmě slovanském věnoval se stejně horlivě jako chorvátským. Když se jednalo o tom, má-li sjezd poslati k panovníkovi do Inšpruku deputaci, která by podporovala srbskou deputaci z Karlovců, žádající, aby země, které byly dříve pod vojvodou spojeny, byly spojeny také nyní, Štúr výmluvně se za to přimlouval a jeho vývodům nutno přičísti, že sekce česko-slovenská i Poláci na to přistoupili. Deputace ta však přece odeslána nebyla.

Štúr byl i v osobním styku s knížetem Michalem Obrenovićem. Když meškal po přerušení sněmu pražského v Záhřebě, vyhledal ho tam důvěrník knížete Michala a vyzval ho, aby navštívil knížete. Štúr tedy zajel k němu do Rohiče, a tam ho kníže přijal pln nadšení pro věc slovenskou a daroval mu několik desetitisíc na protimaďarský odboj slovenský.

Jest nesporno, že Štúr měl zajisté více styků se srbskými pracovníky, než jak na tomto místě bylo podáno. Není však možno věc tuto podrobně zjistiti, neboť v srbské literatuře dosud málo je vydávána korespondence ze starší doby.

Jako Štúr měl veliký vliv na srbské znovuzrození, tak ani sám nezůstal bez vlivu srbského. Jeho záliba pro prostonárodní poesii slovanskou, nebyla-li vůbec probuzena sběratelskou činností Vuka Karadžiće, tož jistě jí byla mocně podnícena. Nádherné zpěvy srbské, které Vuk vydával a které uváděly v nadšení i západní Evropu, působily zajisté i na básnickou duši Štúrovu.

A jest také víc než pravděpodobno, že Štúr rozhoduje se, zda má zavésti za spisovný jazyk slovenský živé nářečí slovenské, měl na mysli i vzor Karadžiće, který rovněž zaváděl za spisovný jazyk srbský lidovou mluvu proti obligátní dosud srbštině.

V.

Na příslušných místech této práce bylo již promluveno o příčinách a cílech, jež vedly Štúra k jazykové odluce na Slovensku. Chtěje sjednotiti Slováky na nejširším podkladě lidovém a snaže se je vzdělati živou jejich mluvou, aby jich tak uhájil od pomaďaření a zachoval je pro budoucí slavný celek slovanský — odhodlal se Štúr k svému kroku, když totiž marno bylo doufati ve vydatnou nějakou pomoc odjinud. Naději ve zdar svého počínání čerpal zejména z obrození slovinského, které od té doby stalo se mu vzorem.

Slovinci, jak známo, nepřistoupili k ilyrismu, nepřijali nářečí štokavské za řeč spisovnou, jako to učinili Chorváti za účelem širší jednoty jihoslovanské, nýbrž ponechali si své nářečí slovinské, jež básnicky zdokonalil básník Fran Prešeren, a snažili se, seč byli, založiti si samostatnou kulturu národní a dopracovati se všech podmínek kulturního národa. Aby získali i nejširší vrstvy lidové své věci národní, domáhali se již od r. 1838 (byl to hlavně lublaňský literární spolek) povolení novin; ale všechny snahy byly by vyzněly naprázdno, kdyby se byl o tu věc nezasadil sám arcivévoda Jan,

který již od dřívějších let podporoval hmotně i duševně německé i slovinské země alpské. Na jeho přímluvu byly Slovincům r. 1843 noviny konečně povoleny. Redigoval je Janez Bleiweis a tiskl je tak zv. gajčící t. j. pravopisem upraveným podle českého a chorvátského, čímž teprve vlastně sjednotil Slovince.

»Kmetijske in rokodelske novice« (Selské a řemeslnické noviny) byly, jak již sám název naznačuje, věnovány poučování nejširších vrstev, s nimiž Slovinci, osamotivše se, museli za každou cenu počítati; při tom však neuzavíraly se ostatním důležitým otázkám, které urychlují rozvoj vzdělanosti: školství, jazykovým studiím, literatuře atd. Bleiweis, počítaje správně s dosavadní zaostalostí lidu slovinského, počínal si zřejmě pedagogicky.

Štúr vida pokrok, jakého se Slovinci zavedením novin dopracovali, tím spíše se domáhal povolení novin. Obdržev r. 1845 povolení vydávati »Slovenskje národňje novini« s literárně poučnou přílohou »Orol Tatránski«, jal se postupovati zřejmě podle vzoru Bleiweisova. Vysvítá to jasně ze zprávy, kterou přineslo 20. čís. Orla Tatránského r. 1846. Referuje se tam o pokroku Slovinců a o Bleiweisových Novicích, které jsouce řízeny s neobyčejným rozhledem došly značného rozšíření v Kraňsku, Korutanech a Štýrsku, takže měly v tu dobu 1263 předplatitele. Dále se tam s důrazem oznamuje, že mezi odběrateli jsou vedle nejvyšších stavů i sedláci a živnostníci, což prý jest největším svědectvím tomu, že mezi Slovinci počíná osvěta zapouštěti hluboko kořeny. Zpráva ta pak končí povzbuzením: »Slováci, zhlížejte se v těch svých bratrech.« [1])

Podobné nadšené projevy a radost z pokroku Slovinců můžeme čísti i v Orlu r. 1847 v čís. 47. a 55. Mimo to téměř v každém čísle shledáváme se s kratšími nebo delšími zprávami z literárního a veřejného života slovinského.

Také z Hurbanových Pohľadů z r. 1851 (ze dne 25. července) se přesvědčujeme, jak Slováci vzali si za vzor Slovince. Hurban tam schvaluje počínání Slovinců, že se starají především o život svého národa a snaží se nejprve jej vzbuditi, což podobně činí i Slováci.

Štúr tedy a jeho stoupenci, poučujíce o pokroku u Slovinců, snažili se tak obhájiti svou jazykovou odluku a zároveň přesvědčiti nerozhodné dosud Slováky, že i jim kyne naděje v lepší budoucnost, chopí-li se věci opravdově jako Slovinci.

Slovinci zase naopak věnovali také vřelý zájem hnutí slovenskému. Novice ze dne 12. listopadu 1845 přinesly oznámení Štúrových novin a Orla; dne 8. prosince 1847 přinesly článek »Hvala Slovenskih novin«, v němž se oceňuje kulturní význam Štúrova podniku. Dne 13. ledna 1847 pak oznámily Hurbanovy »Slovenskje Pohľady«.

Zda se spolu osobně znali Štúr a Bleiweis, není možno bezpečně zjistiti, neboť Slovinci nemají přesných zpráv o životě Bleiweisově za pobytu ve Vídni.

---

[1]) Zbornik znanstvenih in poučnih spisov VIII. str. 6.

Na kongrese slovanském v Praze 1848 stýkal se Štúr se slovinskými delegáty: A. Globočnikem, Aloisem Sparovičem, Ondřejem Grlovičem a Vinkem Želnikem (Jos. Apih: Slovenci in 1848 leto, str. 125). Bleiweis ani Miklosich v Praze nebyli.

Politické události r. 1848 a 1849 sblížily Slováky zase více s Chorváty; společné zájmy a společné nebezpečí maďarské vedlo přirozeně i na společné cesty. Podobně zase Slovinci tím pevněji se přimkli k Čechům, s nimiž je poutala táž koruna a totéž státní zřízení.

Po roce 1850, kdy se již jeví úpadek v smýšlení Štúrově, nebylo asi užších vztahů mezi Štúrem a Jihoslovany. Štúr, zklamán ve svých snech a osamotiv se v Modré, upadl v pasivní rusofilské blouznění.

Univ. prof. Dr. *Drachovský*:

O nejbližších požadavcích správy finanční a vůbec financí státních ve státě československém.

(Dokončení.)

III. Jednou z nejobtížnějších, arci také dnes publicisticky nejvíce ventilovaných otázek jest úprava valuty nových států a osud posavadní měny korunové.

Pokud otázka tato souvisí s převzetím státních dluhů, bylo na to poukazováno výše.

Musí se však státi *rychle*, neboť jest nebezpečí návalu bývalých rakouských bankovek do území státu československého. Se zadostučiněním možno konstatovati, že dle zpráv z Národního shromáždění aspoň pro budoucnost učiněno kontrolní opatření proti volnému vydávání bankovek. Hospodářské důvody však nutí, aby bankovky posud jako peníze zde obíhající byly ponechány prozatím na zdejší účet.

Úprava valuty má dvě stadia: aktuální nyní přechodné a pozdější definitivní. Přechodné musí býti tak vybudováno, aby definitivnímu upravení nebylo praejudikováno. Přechodní úprava ihned má tyto požadavky.

1. Založení samostatné cedulové banky a poštovní spořitelny (o posledním viz II. 3. *f* a II. 4).

2. Zabránění přílivu hromadně vydávaných bankovek posavadní Rakousko-Uherské banky. Tato banka vůbec má likvidovati a o zbylých aktivech nebo passivech rozhodne mezistátní úmluva. Dalších bankovek však rozhodně vydávati nemá.

3. Zjištění obíhajících bankovek ve státě Československém okolkováním v krátkém terminu; okolkování mohou předsevzíti všechny veřejné úřady. Bankovky neokolkované nemají u nás míti dále kurs; bankovky okolkované spravuje pod státním dozorem banka cedulová státu Československého. Tím se neprejudikuje případným nárokům na finanční náhradu požadovanou v mírovém jednání od ostatních

států utvořených na territoriu bývalého mocnářství ani budoucímu osudu této měny.

4. V cizině se nacházející bankovky Rakousko-Uherské banky nejsou státem Československým prozatím uznány; zda a jakou jejich část by tento stát byl v budoucnosti ochoten financovati, rozhodne jednání mírové. Principem zde bude, že mohli bychom uznati pouze ty bankovky v cizině, které tam se dostaly na základě objednávek z území našeho státu vyšlých, pokud již se nevrátily na základě platů za zboží ze zdejšího státu vyvežené. Příslušná šetření statistická buďte íhned zahájena.

5. Objeví-li se potřeba platidel, budiž pomaháno státem v prvé řadě zálohami skládanými v korunách okolkovaných do Československé banky cedulové; k vydávání samostatných bankovek prozatím korunové měny budiž přikročeno jen tehdy, kdyby mimo nadání projevila se značná nouze o platidla. V tomto posledním případě hledě na potřebu obchodu třeba vydávati především bankovky malé. Národní shromáždění však rozhodlo se pro vydávání náhradních platidel Zemské banky.

6. Buďtež učiněna opatření za účelem utvoření zlatého a stříbrného (tento poslední jest arci pouze podpůrným) pokladu cedulové banky Československé. Opatření tato mohou se státi:

a) ustanovením, že podíly bankovní třeba složiti ve zlatě a ve stříbře (toto poslední v obmezené míře);

b) předáním zlatých a stříbrných peněz ze státních pokladen do banky cedulové;

c) výzvou k obecenstvu, aby zdarma nebo za přiměřeně stanovenou náhradu odevzdávalo zlato a stříbro do této banky;

d) vhodnými nákupy drahého kovu z ciziny a zlatých devis;

e) posílením tuzemského dolování na zlato ve prospěch výhradný cedulové banky;

f) vykoupením nezpracovaného nebo hrubě zpracovaného zlata a stříbra u zlatníků a stříbrníků, arci s ponecháním zásoby, jež by nerušený chod těchto živností až do pravděpodobného otevření hranic zaručila;

g) přikázáním případného podílu zlata ze zásoby zlikvidované Rakousko-Uherské banky;

h) zachováním platby celní v efektivním zlatě, pokud jde o dovoz luxusní;

i) snahou o platy v minci kovové při placení z ciziny.

7. Bankovní úhrada spočívá v případném převedení části bankovní úhrady likvidující Rakousko-Uherské banky, pak v krátkodobé úhradě bankovní za vykázané bankovky od cedulové banky státu Československého. Zbytek obíhajících bankovek prozatím kryt není, jest však pod státním dozorem. Rakousko-Uherská banka musí likvidovati; dluhy státní u ní kontrahované se annullují za převzetí příslušné části bankovek do správy příslušných států nových.

Státní podíly aktiv rozdělí se dle počtu obyvatel, ostatek akcionářům.

8. Za účelem opatření cizozemských platidel a udržení přiměřeného kursu okolkovaných bankovek korunových budiž zřízena devisová ústředna v přímém spojení s úřadem regulujícím dovoz i vývoz.

Projevují se názory, že všechna tato opatření mohou býti provedena teprve tehdy, až bude zjištěno a zajištěno territorium státní. Dle zpráv přinesených delegáty našimi ze Švýcarska možno až na některé maličkosti territorium státní již nyní vytknouti. Ostatně možno opatření toto na území, jehož posud fakticky ve své moci nemáme, svého času doplniti, arci nikoli na základě tam snad mezitím nahromaděných bankovek, nýbrž dle prokazatelné zásoby v den pro konstatování rozhodný. Nedá-li se toto konstatování ve větší míře provésti, vezme se za základ obnos, odpovídající zásoby v analogických krajích zjištěný. Hledě na výhody z věci plynoucí nepovažoval bych i případné snad nesrovnalosti pro jednotlivce v území posud neopanovaném vyplývající za rozhodny.

Výhody z těchto přechodných opatření plynoucí jsou tyto:

Projeví se u nás prvý energický krok k nápravě valuty a tím i současně se zvýší její směnná hodnota vůči valutám cizím (rozhodné pro nákupy v cizině) i její kupní síla v tuzemsku (rozhodné pro gažisty všeho druhu. Nebudou arci *pouze* poživatelé výdělku a platů míti z této úpravy zisk, nýbrž i kapitalisté, pokud mají svůj kapitál v penězích hotových nebo v hodnotě peněžní; ale to je podmínkou spravedlivého uložení případné daně ze jmění, a nutnou podmínkou daně ze zisků válečných [jest na př. nespravedlivo zdaniti ze zisku válečného jednotlivce, který má po válce 100.000 znehodnocených K a měl před válkou plnohodnotných 20.000 K; tento jednotlivec za nynějších poměrů má vlastně po válce v rukou méně skutečné hodnoty, nežli měl před válkou]).

Tímto způsobem může odpadnouti prozatím přepočítávání nové jednotky na starou, ježto trvá vlastně dvojí měna vedle sebe, resp. může restrikce býti co nejvíce obmezena. Nejsem pro restrikci — aspoň značnou: ta stihne nejvíce dělníky a gažisty, jejichž požitky nesníží beze záruky trvalé hodnoty nového platidla, kdežto těch, kdož mají kapitál investovaný, se vůbec nedotknou, těch, kdo mají kapitál v hotovosti nebo uložený, se dotknou hledě k okamžitému aspoň zvýšení kupní síly nových peněz jenom menší měrou, po případě (dle obratnosti hospodařícího) vůbec nikoliv.

Podán bude dále pevný praktický podklad, na němž možno založiti jednání o převzetí části bankovek bývalé Rakousko-Uherské banky.

Zvýšením hodnoty peněz zmírní se věcné náklady státní a zvýší se hodnota úhrad plynoucích do státních pokladen.

Vyloučí však se zejména možnost dalšího zatěžování likvidačního znemožněním dalšího výdaje bankovek Rak.-Uherské banky také na náš účet (bylo zatím, jak výše řečeno, provedeno jinak).

Jest dalším samozřejmým důsledkem, že při tomto vývoji věci nebude poškozen hospodářský život v souvislosti úvěrové (na př. elokované staré vklady).

Z důvodů vážných však může se také žádati, aby byla bankou cedulovou dle možnosti úhrady vydávána plnohodnotná platidla ihned,

čímž získalo by se spolehlivého *početního* základu pro měření hodnot a bylo by možno docíliti účelného tvoření cen. Tím bylo by lze modifikovati názor výše ad 5 vyslovený. Takovýto poměr byl v Rakousku svého času mezi měnou konvenční a vídeňskou.

B. Po dobu přechodní, jejíž trvání nelze předem v letech vyjádřiti (snad 2 až 5 let dostačí), nutno z prvých opatření zachovati opatřování drahého kovu, regulování dovozu a vývozu a ústřednu devisovou.

C. Požadavky pro definitivní úpravu valuty jsou:

1. Založení valuty na měně zlaté a připojení jednotky k rozšířené jednotce mincovní, n. př. franku. Konformování s porušenou měnou německou nebo ruskou není pro nás vhodné.

2. Mince razí výhradně stát ve vlastní mincovně; mince kurantní jsou ze zlata a je povinna banka cedulová svůj zlatý poklad neprodleně dáti raziti. Osobám soukromým jest volno za ražebné ve státních mincovnách dáti raziti mince kurantní ze zlata vlastního. Také valutová půjčka, pokud bude v efektivním zlatě, se přerazí; s vydáváním zlata všeobecným resp. volným směňováním bankovek se však počne až po konsolidaci banky. Zlaté mince posavadní měny korunové považují se za mince obchodní; ovšem dále se nerazí a ponenáhlu stahují.

Mince drobné razí se výhradně na účet státní; prozatím přejímají se v obyčejném oběhu z mincí drobných 1 K = 1 sok. = 1 fr. atd. Tento stav potrvá tak dlouho, až stanovený kontingent drobných (pro počátek značnější) se narazí v nové formě a vymění. Od té doby nepřijímají se více drobné měny rakouské jen dle své vnitřní hodnoty. Stříbrné zlatníky počítají se za drobné.

3. Banka cedulová založena budiž pro novou měnu na kovovém krytí třetinovém bez obmezení maxima výdaje bankovek; poradnímu sboru u cedulové banky dosazenému pod předsednictvím státního guvernéra banky budiž vyhraženo rozhodování o výši diskontu i obmezení výdaje bankovek. Poradní tento sbor sestávej z odborníků bankovních, ze zástupců výroby prvotní a průmyslové a ze zástupců dělnictva a vůbec gažistů.

4. Banka cedulová přejímá výhradně státní službu ve zlatě, vede obchod devisami za účelem udržení kursu naší valuty v cizině; jinak její bankovní obchody krycí jsou výhradně krátkodobý eskont a lombard. Mimo případy mimořádné (válka) neprovádí obchodů zápůjčkových se státem. Státní službu pokladní (mimo zlatou) rovněž nekoná, ta přikázána budiž poštovní spořitelně, jež zároveň má míti správu státního dluhu a péči o udržení kursu státních dluhopisů.

5. Za účelem úpravy valuty budiž uzavřena v cizině značnější (úměrná obíhajícím bankovkám) půjčka valutová, jež rozdělena bude ve dvě části: prvá, v efektivním zlatě resp. ve zlatých devisách, dána bude státem k posílení zlatého pokladu banky, druhá, v cizozemské valutě běžné, bude k disposici úřadu pro regulování dovozu a vývozu. Stát každoročně přispívá značnějším obnosem ke zmenšení posavadního oběživa papírového do banky cedulové tak dlouho, až se dosáhne krytí třetinového; od té doby státní příspěvky přestávají a

zbývající snad státní garancie za bankovky obíhající zmenšuje se každoročními odpisy ze zisku bankovního.

6. Bankovky cedulovou bankou převzaté jsou původně arci odkolkované bankovky měny korunové; jejich převedení na bankovky nové měny stane se dle průměrného kursu devis na místo, s nímž budeme v době převodu míti největší hospodářské styky mezinárodní (v úvahu přijde jistě Bern, Paříž, Amsterdam, snad i Řím). Předpokládám, že hledě na důvěru finanční potenci našeho státu projevovanou přepočítací kurs bude poměrně výhodný.

V tom případě, že by hned od počátku byla tu měna dvojí, jsem pro to, aby poměr hodnotný vytvořil volný obchod, neboť každé zákonné stanovení poměru jest jednak libovolné, protože není pomůcek pro stanovení jednotného poměru (domy stouply o 50%, některé požívatiny o 1000%, některé mzdy o 60, jiné o 600%, nečítaje výhody vedlejší atd.; i kursy devisové jsou umělé), a stanovení toto má všechny národohospodářské nevýhody cen oficielně stanovených.

Ventiluje se otázka, zda vůbec jest přejímati dědictví měny korunové, a spojuje se řešení této otázky s problémy sociálními. Dle mého soudu této souvislosti zde není. Zejména velký kapitál není nikdy thesaurován nebo umístěn v penězích měnových: tu přijde v úvahu pouze investice. Za to majetek malý a střední bývá uložen v bankách, záložnách, spořitelnách a p. ve formě úložky peněžní, v papírech úvěrních, po případě leží doma pro případ náhlé potřeby. Tyto vrstvy malorolnické, dělnické, řemeslnické a úřednické, staří lidé chovající úspory pro svoji výživu a pohřeb, by byly podobným opatřením ožebračeny a přirozeně rozčileny. Zda je to politické, netřeba vykládati.

Také silné přepočítání, třeba odstupňované, jak navrhuje profesor Horáček, vede k velikému zmatku hospodářskému, jak na některé úkazy správně poukázal Dr. Dvořák.

Uvážíme-li však možnost dvojitosti měny, kdy stát pomocí banky cedulové vydává jednak plně fundovanou měnu zlatou, jež přijde v úvahu pro běžné závazky státní i nové závazky, vedle čehož existuje arci znehodnocená měna papírová, jež slouží k vyrovnávání starých závazků korunových, měna, která jest veřejně spravována, tvoří svoji hodnotu volným obchodem hledě na to, že jest možno jí v určitém poměru platiti veřejné i soukromé závazky, a že ji stát ponenáhlu umořuje, objeví se nám arci perspektiva dlouhé cesty sanační, ale vedoucí jistě k cíli bez otřesů hospodářských. Že to není cesta populární, toho jsem si plně vědom.

Následky odmítnutí nebo podstatného devalvování posavadní měny korunové, jež jsem výše pouze naznačil, jsou známy, a přirozeně bych je rozvedl, dá-li k tomu případná polemika příležitost.

IV. Těžký jest úkol, který má řešiti příští fundování financí státních. Není možno posud říci, jaké náklady čekají nás v této době, a přibližný hrubý výpočet by nám ukázal velikou část mimořádné potřeby státní bez úhrady. K této potřebě přibudou ještě náklady restaurační resp. zařizovací, jež nevyhnutelně dosáhnou velikých obnosů. A nesmíme se klamati: třeba nebudeme ve státě vojáckém,

přece jenom pouhý pohled na mapu nás přesvědčí, že také náklady na obranu země nezmizí. To, co snad s jedné strany bude méně na nákladech osobních, snadno se spotřebuje na druhé straně na nákladech věcných. Můžeme počítati, že v podstatě hlavní úsporou našich výdajů vojenských bude, že nemusíme budovati branné síly námořní.[1])

Tedy — podle posavadní praxe finanční — znamenalo by to ponechání posavadních daní a dávek a j. úhrad státních, zvýšení jejich a přibrání nových.

Třeba že můžeme s jistotou předpokládati, že naše berní síla bude podstatně vyšší než vykazovaly rakouské statistiky, že nebude moci Vídeň a Pešť také vyssávati naše berní prameny, že naše správa veřejná bude účelnější a časem levnější než posavadní, přece jen musíme se hroziti toho, že by na každou hlavu obyvatelstva měly vypadati berní sumy snad ve stokorunách posavadní měny se pohybující. Jestli co, tedy jistě tato okolnost především musí varovati před každým vážným ohrožením naší způsobilosti k obětem pro stát, zejména před odvážnými pokusy měnovými.

Za všech okolností zůstane arci princip spořivosti dlouho vedoucí zásadou naší správy finanční; s druhé strany třeba intensivně se zasaditi o provedení posavadních předpisů daňových a poplatkových. Zlepšení techniky a řádné provedení předpisů jsou vysoce důležité okolnosti, které na výnos daňový vykonávají vliv rozhodující. Tak je nesporno, že v oboru poplatkovém finanční mravnost silně pokulhává za vlastností touto vypěstovanou ve státech jiných; ukazuje-li statistika, že na dani důchodové (»z příjmu«) vybírána bývá skoro polovice z nezatajitelných gáží, kdežto pro všechny ostatní druhy důchodů vybývá něco málo přes polovinu, jest to zjev, který po napravení techniky daňové přímo křičí, a tak jest tomu v celé řadě případů jiných. Organisace i osazení úřadů finančních i způsob úřadování budou neposledními úkoly, jež v tomto směru stát náš bude řešiti. Doporučoval bych tu:

a) zařízení samostatných úřadů finančních v prvé i druhé instanci a zrušení posavadního sloučení instance prvé pro daně přímé se správou politickou (osobní spojení instance druhé patrně odpadne samo sebou), a to úřadů spojených pro všechny obory správy finanční;

b) instance prvá budiž zřízena pro obvod dle možnosti malý, třeba při posavadních úřadech berních. Připojení služby účetní a pokladní k administrativě by tu nevadilo, naopak, ostatně převedením státní služby pokladní co nejvíce na spořitelnu poštovní odpadla by většina výkonné služby pokladní;

c) administrativnímu oddělení budiž přikázáno s dostatek sil pomocných, a úřednictvu vyměřujícímu budiž umožněno a přikázáno přesné sledování majetkových poměrů a vývoje hospodářského v okresu;

---

[1]) Měl jsem příležitost vysloviti v přednášce konané dne 2. prosince 1918 v Měšťanské Besedě pražské názor čísly doložený, že i při ponenáhlé úpravě měny, dvoumiliardové půjčce valutové, převzetí všech starých závazků vůči cizině (arci s nárokem na náhradu od ostatních států na území bývalého Rakousko-Uherska) a 1% zúročení válečných půjček bylo by lze počítati s rozpočtovou potřebou kol 2 miliard K, což by stát náš dle mého soudu snesl.

d) budiž používáno účelně pomocných živlů autonomních;

e) řízení trestní budiž svěřeno odborným orgánům a intensivně prováděno; tresty povahy zahanbující nebuďte z trestního práva finančního vylučovány, pokud morálka finanční se nezlepší. Na její výchovu budiž i při všeobecné mravní výchově mládeže poukazováno;

f) posavadní centrálně bureaukratický systém úřední budiž nahrazen soustavou referentů s dozorčím právem šéfovým;

g) výkon služby vymáhací budiž postaven pod bezprostřední kontrolu oddělení administrativního; při tom však lhůty platební buďtež upraveny přiměřeně dle potřeb poplatníkův.

Specielní požadavky pro jednotlivé daně vymykají se z rámce toho pojednání.

Pokud jde o případné zvýšení posavadních úhrad, možno říci, že až snad na některé jednotlivosti posavadní zvýšení byla tak ostrá, že nelze počítati s dalším zvyšováním; spíše někde by účelnější vybudování po případě snížení sazeb vedlo k příznivějšímu výsledku finančnímu, ježto by zmizela přílišná prémie defraudační (n. př. při dani dědické; korrelátem by arci musilo býti obmezení intestátní posloupnosti pobočných příbuzných).

Zvýšený výnos může poskytnouti monopol tabákový; nově zavésti by bylo monopol zapalovadel a rafinační monopol lihový. Monopol solní by bylo arci podržeti. Také raffinační monopol cukerní mohl by přijíti v úvahu.

Přiměřená úprava správy státních drah a ulehčení od pasivní sítě drah alpských musily by vésti k podstatnému zvýšení úhrad odtud plynoucích.

A právě v oboru podnikání veřejného třeba hledati nápravu státních financí. Návrh Goldscheidův, aby stát pomocí daně ze jmění stal se spoluvlastníkem na značné části kapitálu, stal se velikým spolupodnikatelem, odpovídá jistě sociálním snahám doby, ale jest zároveň důležitou schůdnou cestou z posavadní mizerie finanční. Nechť daň ze jmění v oboru majetku a podnikání užitek poskytujícího děje se naturálním odstoupením podílu; tím nebude hospodářský charakter podniku dotčen, vzpruha další podnikavosti ochromena, ale přece bude moci stát automaticky bráti podíl na příznivé konjunktuře hospodářské, jíž po válce zde můžeme očekávati, jíž v zájmu svého udržení a vývoje musíme podporovati.

Bude také dobře, nebude-li stát hned výlučným podnikatelem, třeba se zdálo, že vývoj tímto směrem se bere, neboť i to — jak ostatně sám Kautský žádal — má-li se díti s úspěchem, musí se díti cestou vývoje.

Některé podnikání asi přejde většinou do rukou státních, a to dle všeho správa větších komplexů lesních, jež se n. př. v Prusku velmi dobře osvědčila.

Za to hospodaření státní na zemědělských latifundiích bylo by vystřídáním jednoho velkostatkáře druhým. Zemědělská výroba stává se intensivnější rozšířením působiště pouze do jisté míry: rozšiřování další děje se pravidelně na úkor intensity využitkování. Proto bude nejvhodněji použíti půdy zemědělské, jíž státu se dle pravděpodobnosti

dostane, také k založení domovin, zejména pro invalidy a jiné bezzemky. Domoviny tyto byly by sice zatíženy mírným nájmem (státní finance nedopustí posud poskytování takových statků zdarma), ale byla by dána možnost za příznivých podmínek nabýti úplného vlastnictví. Domovinami podělení invalidé by arci neměli nároku na invalidní podporu, jako vůbec bude úkolem hospodářským i mravním opatřiti osobám těmto spíše řádné životní povolání, než je odkazovati na podporu.

V ostatních směrech, kde daň ze jmění bude se platiti penězi, bude její význam nepatrný; kde bude majetek nanejvýš k výživě majitelově a jeho rodiny dostačující, daně z majetku také býti nemůže. Za všech okolností budiž daň z majetku uložena sice brzy, ale rozhodně již zvoleným parlamentem.

Daň ze zisků válečných potřebuje reformy v několika směrech:

a) stanovení pojmu válečného zisku, kterým není rozmnožení majetku pravidelnou cestou beze souvislosti s hospodářskými poměry válečnými nastalé;

b) stanovení jednotky hodnotné na basi pevné měny, neboť mnohé z t. zv. zisků válečných jsou pouze fiktivní, hledě na znehodnocení měny;

c) odstranění zadních dvířek (reserv a počítání fiktivních daní) i zase možnosti dvojího zdanění z předpisů posavadních o dani válečné;

d) stanovení výměry daňové hledě na ostatní zatížení, tak aby poctivému patentu neuložilo se celkové berní břímě větší, než činil celý jeho čistý zisk, neboť nikdo nebude na daň dopláceti a nic neničí tak berní morálku, jako takový nerozvážený předpis. Celkový výpočet sazeb berních musí se pohybovati v rozumných mezích.

Budou-li tyto podmínky splněny, bude také výnos daňový mnohem uspokojivější než posud, a účinky sociální se budou moci projeviti žádanou měrou.

Širší pozměna a nové vybudování hospodářského podkladu státního budou úkolem dalšího vývoje finančního i politického.

Ph. Dr. *F. Šeracký:*

Základy moderního logicismu.

Kdežto dříve budovala se filosofie skoro vždy na podkladě metafysickém, je charakteristikon nové doby dějin filosofie, že zde činí se základní disciplinou filosofickou hlavně psychologie a logika. A netoliko ve filosofii, nýbrž i ve vědě odborné (na př. v matematice a fysice) oba směry, t. zv. psychologism a logism, se dají postihnouti, zápasíce zvláště v přítomnosti o primát s prudkostí co největší.[1]) Psychologism ukazuje na psychicky lidský původ všeho našeho poznání a vědění vůbec, hlásaje naprostý relativism a subjektivism noetický,

---

[1]) U nás Vorovka (Úvahy o názoru v matematice, nákladem Akademie v Praze 1917) řeší spor obou směrů ve prospěch psychologismu.

logism naopak prohlašuje, ježto nám je třeba poznání nadsubjektivního, absolutně platného, že nikoli na psychologii, nýbrž na logice poznání je zakládati filosofii.[1]) Zastanci toho směru ve filosofii hledají obyčejně své východisko u Kanta, tak v Anglii v XIX. st. zvláště Hamilton, Bradley a Green, ve Francii Lachelier a Boutroux, v Německu všecky t. zv. novokantovské školy s marburskou v čele. Moderní logisti nekotví dnes však tak v Kantovi jako spíše v Leibnizovi a Bolzanovi, jak zvláště ukazuje typický směr v logicismu t. řeč. fenomenologická filosofie Husserla a jeho školy.

Již Leibniz povstal proti Lockovi, doplňuje jeho: »Nihil est in intellectu, quod non ante fuerit in sensu — *nisi intellectus ipse*«. Dle Leibnize eksistují totiž dvojí pravdy: rozumové — apriorní (vérités de raison), zkušenostní — aposteriorní (vérités de fait), z nichž jen prvé jsou bezpečně jisté a pravdivé. Podobně dnes chce Husserl[2]) pouhou logickou analysou pojmů vyšetřiti, co na nich samých apriori je dáno a je tedy jinak úplně nezávislé na (psychickém) aktu empirickém — stejně jako u Leibnize bez jakýchkoli předpokladů (psychických) nutno jen obírat se tím, co myšlení a poznání samo o sobě jest a jaké jsou pak jeho (logické) formy. Vyšetřují se tu pojmy čistě jen dle jich vlastností a nikoliv co o nich jako o obsazích určitých zážitků platí. Pravda vůbec dle Husserla dá se bezprostředně *nazírati* tím, že uvědomujeme si (logickou) zákonitost myšlení, povznášejíce se od psychických zážitků k objektivním či ideálním vztahům pojmů či pravd, jež jsou též jediným naším bezpečném věděním.[3])

Jak patrno vrací se moderní logicism znovu k Bolzanovi, k jeho rozlišování aktů a předmětů poznání. Spisy Bolzanovy znovu teď se vydávají a zvláště v Rakousku počet stoupenců Bolzanových se vzmáhá. Bolzanovský logicism kotví právě v Leibnizovi, ale svým rázem už náleží době moderní, pročež též bez Bolzana nelze porozuměti ani dnešnímu logicismu.[4])

---

[1]) G. Uphues (Zur Krisis in der Logik 1903 str. 3) praví takto: »Počet těch, kteří považují psychologii za základní vědu (Grundwissenschaft) pro filosofii, stále se tenčí, každý se teď kloní k tomu, dáti logice přední místo mezi disciplinami filosofickými.«

[2]) Z Husserlových spisů jmenuji tu pouze knihy: Philosophie der Arithmetik 1891. Logische Untersuchungen I. Prolegomena zur reinen Logik. II. Untersuchungen zur Phänomenologie und Teorie d. Erkenntnis 1900—1. Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Vedle toho napsal Husserl více článků časopiseckých, k nimž dle potřeby bude poukázáno. O Husserlovi v naší literatuře psal již Čáda. (Č. Mysl IV. a XV.)

[3]) »Co je pravda, je absolutně o sobě pravdivo, pravda je identicky jediná, ať ji chápají v soudě lidé či pralidé, andělé či bohové«. (Logische Unt. I. str. 127.)

[4]) Husserl sám (Log. Unter. I. 225) věnuje Bolzanovi tato vřelá slova: »Wissenschaftslehre od B. Bolzana z roku 1837 (nově vydaná 1914 od A. Höflera) je dílo, jež daleko převyšuje vše, co ve světové literatuře v systematické logice bylo provedeno. Bolzano sice nepodává čisté logiky v našem slova smyslu, ale de facto podal ji ve svých dvou prvých svazcích své knihy čistě a vědecky přesně a vypravil ji takovým množstvím originálních a vždy platných myšlenek, že musí pro vždy platit za jednoho z největších logiků všech časů.«

Bolzano, tento »Leibniz na české půdě«,[1]) jak jej právem Durdík zove v době největšího rozkvětu romantismu ve filosofii — německého idealismu — připíná se organicky k Leibnizovi a jeho metodě ve filosofii, jež chce pro všechna tvrzení přesných důkazů pomocí ujasnění pojmového. Byla to především matematika, jak sám Bolzano přiznává, která pro svou jasnost a průzračnost od dětství poutala zájem nadaného filosofa. Beletristický způsob ve filosofování nenáviděl Bolzano z celé duše, proto jeho nepřekonatelný odpor k Heglově filosofii: »Nemyslí nic zřetelně, hraje si pouze s obrazy a každou jen povrchní podobnost dvou věcí už udává jako jich totožnost« (Wissenschaftsl. IV 718). S Leibnizem usiluje Bolzano o zdokonalení a prohloubení filosofického vědění, snaže se především oproti Kantovi zreformovati a zcela na nové základy postaviti *logiku* tak, aby se mohla státi základem vší filosofie.

Svůj logicism nečerpá Bolzano ze scholastické logiky, jak mylně se J. Bergmann domnívá, nýbrž zde základem mu byla matematika (Bolzano je též zároveň slavným matematikem), kterou už chápe zcela v moderním smyslu jako čistě pojmovou vědu (čas a prostor jsou čisté pojmy, nikoli názory). Filosofii definuje si Bolzano odtud jako vědu o objektivních svazcích ideálních pravd (Was ist Philosofie? s. 27) a prvý přesně odděluje od sebe logické a psychické, liše u každého zážitku jeho psychický proces a logický obsah ve smyslu dvojdělení Leibnizova. Řeknu-li na př.: $2 \times 2 = 4$, nevyřkl jsem aktem samým žádné pravdy. Toto moje vypovídání, souzení je fakt (psychický), což však výpovědí míním, totiž pravda sama, jež tvoří obsah mé výpovědi, není žádný fakt, žádný děj v čase probíhající. Akty mého souzení a myšlení probíhají vůbec v čase a jako takové jsou psychické fakty a podléhají určitým zákonům, jako kterákoli jiná fakta. Naše pravda však, kterou myslíme, nepřichází a neodchází, nevzniká a nezaniká. Tak na př. pravda, že $2 \times 2 = 4$, je nezávislá na tom, zdali ji myslím čili nic, zda vůbec od někoho je myšlena čili nic, majíc jako všecky pravdy charakter nadčasový čili dle Husserla jsouc jen »ideální možností« platnou pro říši ideí.

Toto rozlišování aktu a obsahu poznání má vždy původ v úmyslu učiniti smysl myšleného neb mluveného nezávislým na všem myšlení a mluvení samém. Tak může pak Bolzano dospěti k vědě o sobě a k pravdě o sobě. Bolzano praví: »Větou o sobě rozumím nějakou výpověď, že něco jest neb není, ať je to pravda čili nic, ať je někým slovně vyjádřena čili nic, ba i ať je v duchu myšlena čili nic.[2]) Proto též věty o sobě nemají nijakého bytí. Jen věta myšlená nebo vyslovená, t. j. myšlenka (akt) na nějakou větu má eksistenci v duchu, jenž myšlenku tu právě má, kdežto věta o sobě tvořící obsah myšlení není nic existujícího. Tím právě myslí Bolzano, že unikl identifikaci vět o sobě s Kantovými věcmi o sobě, ježto ony nejsou hypostasovány.

Druhý stěžejní pojem filosofie Bolzanovy je pravda o sobě, jež znamená určitou vlastnost, jež přináleží větám o sobě, vypovídají-li

---

[1]) Bolzano měl ostatně i velký vliv na naše národní probuzení; o tom viz článek Mašlaňův (Česká mysl XVI.), kde je i udána celá příslušná literatura.
[2]) Bolzano: Wissenschaftsl. I., odst. 19.

o něčem, jaké jest nezávisle na jakémkoli vyjádření. Obsah věty $2 \times 2 = 4$ je pravda o sobě, protože ať myslíme si ji neb proslovíme kolikrátkoli, obdržíme vždy touž pravdu, jež jen znovu našemu duchu se podává. Tak na př.: »Taylorova věta pro funkční teorii zůstane týmž teorémem, ať sebe více matematiků si ji myslí. Obsahový fond musí být tedy vždy zbaven vnějšího roucha (myšlení), aby pravda o sobě mohla se objeviti.« Pravda o sobě jako věta o sobě nemá eksistence či reality.[1])

Eksistence jedné pravdy o sobě lze dle Bolzana vždy předpokládati a to v tom smysle, že my ji ve svém skutečném myšlení můžeme chápati. My můžeme si totiž pravdu o sobě představiti, neboť Bolzano činí rozdíl mezi pouhým myšlením na nějakou větu a aktem souzení. Vysvětlení rozdílu tohoto podáno na příkladě: »Rovnostranný trojúhelník je též stejnoúhlý« — je věta o sobě, co popatřením na ni v duchu čtenářově vznikne, je myšlená věta čili subjektivní představa o větě; co konečně konají ti čtenáři, kteří jí poznávají pravdu věty vyjádřené, je soud.[2]) Pouhé myšlení na větu, nebereme-li zřetele k její pravdivosti, zve Bolzano »představování«, t. j. »vše to, co jako část ve větě se může naskýtati, ale samo o sobě ještě netvoří věty«. Lze si tedy o větě učiniti představu, aniž naše představa musí býti zaroveň soudem, větou.

Ale identitu představy o sobě a předmětu představovaného vůbec Bolzano důsledně popírá.[3]) Mimo představy předmětové eksistují přece též představy, jež nemají svého předmětu, ale i u těchto lze dle Bolzana mluviti o představách o sobě. O pojmu trojrohého čtyrhranu lze vždy mluvit, ale nikoli si jej prostě myslit; i tu však konáme určitý akt myšlení — myslíme si přece nějakou představu, jež mu nějak odpovídá. Představu o sobě je tedy chápat jako abstraktní moment při obsahově stejných aktech představování, mající čistou logickou (nikoli metafysickou) eksistenci, sice jinak bylo by si ji představovati ve smysle idee Platonovy.[4]) Jinak řečeno, představa o sobě jest jen pendant (logický) příslušného aktu (psychického), jak dobře porozuměl Bolzanovi Husserl, rozlišiv u aktu materii a kvalitu, kdežto předmět sám eksistuje mimo akt a může být k němu jen přimyšlen.

Předmět představy dle Bolzana jest jen určitý obsah představy, totiž obsah nikoli jen jako součet všech jejích součástek, nýbrž i způsob, jak tyto jsou vzájemně spojeny.[5]) Na př. představy: »neučený syn učeného otce« a »učený syn neučeného otce« mají týž obsah, ale

[1]) Bolzano podobné pojetí pravdy míní už nalézati u Hollmannových »Veritates nemine cogitante« neb, jak Ulrich praví: »Objective verum est, quod revere ita se habet nec me vec alio cogitante, nec nisi mec aut alius ratione habita.« Podobně Leibniz má »cogitationes possibiles«. Bolzanovo ponětí pravdy stojí v ostré protivě ke Kantovi (Palagy: Kant und Bolzano str. 1, 2); oproti Kantovu názoru pravda o sobě může býti představována aniž je tu příslušný akt, tedy čirý objektivism, logicism oproti Kantově subjektivisaci a částečné psychologisaci poznání.

[2]) Tamtéž odst. 23, str. 99.

[3]) Tamtéž odst. 49.

[4]) Bližší viz v knize Bergmannově: Das philosophische Werk Bernard Bolzanos str. 39 neb u Květa: Leibnizens Logik odst. 44.

[5]) Wissenschaftslehre I, odst. 56.

nikoli týž předmět. Obsah je vždy pouhá suma částek, kde nezáleží na formě jeho spojení. Je patrno, že »obsah představy«, jak my obyčejně si jej definujeme, je pro Bolzana »předmět představy«, jenž dle Bolzana vykazuje tytéž částky jako obsah, ale s příslušnou živostí, jak je právě dána určitým aktem.

Základní omyl Bolzanův a pak celého logicismu tkví v tom, že lze oddělit větu jako akt a větu jako obsah. Oddělíme-li však od věty její obsah, nezbude nám psychický akt, nýbrž čistě mechanický, fysický pochod, jenž ovšem nemá žádného vztahu k obsahu objektu, ale též ne k subjektu. Tu mohu na př. počítajícího nahraditi počítacím strojem, a výsledek bude týž. Psychické a logické nelze tak prostě bez vzájemného porušení oddělovat a nezávisle na sobě vyšetřovat. Podobně slovo nemající obsahu je flatus vocis, něco jen čistě mechanického, ale nikoli psychického.

Totéž platí o Bolzanově lišení obsahu a předmětu představy. Obsah bez aktu je mu pouhá suma částek, ale tím opět čistě něco mechanického, co nemá k našemu subjektu žádného bezprostředního vztahu. Názorovou živostí je u Bolzana nadán jen předmět, jak je dán příslušným aktem, ale tu naopak něco tak čistě objektivního, na nás nezávislého nelze si mysliti. Husserl přejal úplně všecky tyto distinkce Bolzanovy, propracoval do podrobností, ale pojmy dané původně čistě logicky hleděl zároveň i psychicky vysvětliti. Jeho fenomenologie chce pojmy vysvětliti na názorně daném — na fenomenech. Podstata fenomenologické metody Husserlovy spočívá v tom, že se tu předem předpokládá čistý obsah logicky daný, ale má-li býti tento noeticky zkoušen, musí býti a posteriori převáděn na původně dané názory (psychické).

Husserl tedy přes veškerý svůj důrazný odpor k psychologismu (jemuž věnuje celý první svazek svých »Logických vyšetřování«) zavádí určitý kompromis logicismu a psychogismu, čili, jak sám říká, buduje si čistou či fenomenologickou teorii poznání.[1])

Tuto fenomenologii vymezuje si ihned Husserl oproti přírodovědě na jedné a psychologii na druhé straně. Čistá fenomenologie Husserlova má býti jakousi základní vědou vůbec. Jako jest psychologie věda o psychických fenomenech, přírodověda věda o fysických fenomenech, je čistá fenomenologie věda o fenomenech vůbec.

Psychologie stejně jako ostatní přírodovědy klade přírodu naivně realisticky, kdežto čistá fenomenologie řeší problém, jak poznání ze zkušenosti jako vědomí může dojíti k určitému předmětu, jak pochody vědomí mohou míti o sobě eksistující skutečnost.[2]) Krátce řečeno: psychologie stejně jako přírodověda je věda o skutečnostech (matter

---

[1]) Husserl sám blíže vysvětluje pojem a úkoly své fenomenologie (Archiv für system. Philosophie sv. X, 1903, str. 440). »Úloha fenomenologie je možnost poznání, které je omezeno čistě logickými pojmy a zákony ozřejmiti postupem k jeho původu a tak řešiti otázky, které činí protivu mezi subjektivitou aktu poznání a objektivitou předmětu poznání (pravdou a bytím). Fenomenologie má tedy vysvětliti poznání, nehledíc na žádné metaphysické tendence a přivádějíc pouze k platnosti vlastní myšlenku logických ideí.«

[2]) Philosophie als strenge Wissenschaft, Logos I, sešit 3, str. 298.

of fact dle Huma), takže jejich fenomena jsou stejně reálné děje, které se dějí ve světě prostorově časovém, fenomenologie čistá či transcendentní je věda ne o skutečnostech, nýbrž o podstatách (eidetická, *εἶδος*), její fenomena jsou ireální, každý bezprostřední vztah k empíricko-reálnímu bytí je vyloučen, ježto naše zážitky je bráti právě jen čistě fenomenologicky.

Ale i pro fenomenologii jako pro ostatní vědy platí empirický princip: veškero poznání počíná zkušeností a v ní zůstává i se svým předmětem. Podobně jako každá věda má svůj zvláštní předmět šetření a její poznatky (= správné výpovědi) prýští z určitých názorů, tak i fenomenologie má určitou originární zkušenost, a to vnímání ať vnější či vnitřní, takže její předmět — svět vůbec — je souhrn vší zkušenosti vůbec. Ale tím, že poznání počíná *se zkušeností*, není zároveň řečeno, že jest jedině *ze zkušenosti*.[1]) Každý zákon dá se sice odůvodniti jedině na základě indukce z jednotlivých zkušeností, ale aby byl obecně platný, nedá prý se odvozovati pouze z jednostranné skutečné zkušenosti, nýbrž naše zkušenost vždy musí býti rozšířena o zkušenost možnou a tak psychický názor vždy doplněn logickým názorem.

Proto fenomenologické hledisko vůbec docílí velkých změn pojetí odborných vět samých. Tyto, předpokládajíce vždy určitou realitu se vztahy časově prostorovými, nutně involvují určité zákony či pravidla faktická, jimiž čistě náhodná skutečnost je formována. Tato původní náhodnost skutečnosti musí však býti obmezena nutností, jež přes pouhý faktický stav časově prostorového uspořádání přenáší se k nutnosti a obecnosti pokud se týče podstaty její. Ke každé zkušenosti vůbec náleží vlastně podstata (eidos) čistě pojmová, jež ovšem může vykazovat různé stupně pravdivosti. Individuální předmět není tedy pouze individuální, nýbrž má sám už sobě určité predikáty, jež musí vůbec nutně míti, aby i jiné (sekundární) vztahy se mu mohly přikládati. Na př. každý tón má předem určitou podstatu a pak teprve určité sekundární vlastnosti (výšku, zabarvení atd.[2])

A to je právě význačno pro Husserlovu fenomenologii, že my tuto apriorní podstatu můžeme bráti jako ideu, jež je dána aktem ideace. My můžeme tedy »podstatu« bezprostředně nazírati, neboť každý individuální názor může ideací přejíti v eidetický. Nazírání podstaty je totiž dle Husserla rovněž vědomí o nějakém předmětu (jenž je tu dán, ale nikterak nijaké prchavé přítomnosti, kde je možno více způsobů nazírání: vnímání, představování atd.), nýbrž v originárním čistém názoru. Nazírání »podstaty« je tedy podmíněno individuálním názorem,[3]) ale naopak individuální názor je nemožný

[1]) Logische Untersuchungen I, str. 75.

[2]) Ideen zu einer reinen Fenomenologie etc., str. 8.

[3]) Na př. v geometrii máme vždy dánu přímku neb úhel individuálně, ač s nimi jinak operujeme čistě obecně, abychom došli vůbec obecně platných zákonů. Vůbec všecky soudy dle Husserla k svému odůvodnění potřebují určitého nazírání »podstaty«, třeba bylo toto dáno někdy pouhou fantasií (tamtéž str. 14), proto čisté eidetické vědy lze vždy budovati (čistá logika, matematika atd.). Jich postup je vždy apodeiktický, jich ideál je methesis universalis (str. 17).

bez ideace, při čemž oba způsoby nazírání jsou principálně různé, jak podává už sám rozdíl mezi skutečností a »podstatou«.

Nazírání »podstaty« je tedy mnohonásobný akt, jenž může býti prováděn vnější či vnitřní zkušeností, vzpomínkou, fantasií atd. a je vždy charakterisován bezprostřední evidencí. Tato není nijaký zvláštní cit neb mystický hlas, jenž volá: »Zde jest pravda«, nýbrž jí jest toliko myšlení názorově dáno.[1]) »Jako princip všech principů« platí pak věta, že každý originárně daný názor je pramen poznání, ale jen v mezích, v nichž je právě dán. Pravda, poznání je tedy bezprostředně dáno evidentním názorem, ale tento kotví předem v podstatě platící pro veškeré názory apriori.

Otud ihned plyne pro pojem Husserlovy fenomenologie (filosofie): fenomenologie jako věda eidetická neliší se od věd zkušenostních svým *předmětem,* nýbrž *stanoviskem:* vědy zkušenostní odborné jsou dogmatické, obírajíce se věcmi tak jak jsou bez zřetelu k filosofickým problémům, kdežto fenomenologie, postupujíc napřed co nejobecněji, teprve pak přistupuje k posouzení konečného smyslu a hodnoty dogmatických věd. — Husserl podrobně a velmi pěkně vysvětluje blíže rozdíl ve stanovisku filosofie a věd odborných.[2])

Je-li člověk na přirozeném, naivním stanovisku, pak je časově prostový svět s věcmi i živoky pro něho prostě zde. Na tento svět vztahují se jeho theoretické i praktické zájmy. Na tomto stanovisku může se člověk obrátiti refleksivně i k svému já a jeho zážitkům a podobně předpokládati, že i jiné subjekty mají týž vnitřní svět jako my. Tyto všecky přirozené tese musí se však radikálně změniti, má-li se dojíti k filosofickému hledisku. Tato změna však nezáleží v tom, že popřeme skutečnost tohoto světa, nýbrž my nevzdáme se přirozené víry v něho, nezměníme své přesvědčení o něm, nýbrž jen uzavřeme jej do určitých hranic. (Wir klammern die Welt ein.) Toto omezení naší naivní víry v eksistenci vnějšího i vnitřního světa charakterisuje Husserl jako Pyrhonovské zdržení se úsudku ukvapeného o tom (*ἐποχή*), kdy naše víra neochvějně je nám ponechána, ale jen v určitých mezích.

Dle Husserla fenomenologie (filosofie, či věda o podstatách) vzniká dříve než jednotlivé vědy odborné (vědy faktové), jimž pak sama dává svou metodu. Není jen eksistence světa takto přistřižena, nýbrž »epoche« propadají zároveň všecky vědy, vztahující se na tento svět a to v tom smysle, že žádné z jejich vět sebe více evidentních neužívá se v stejné platnosti jako věd fenomenologických. S »vyloučením« přirozeného fysického světa jsou totiž zároveň »vyloučeny« všecky předměty, jež jsou činěny závislými pouze na hodnotících a poznávajících funkcích vědomí, tedy všecky přírodovědy i duchovědy. Toto »obmezení« jde však ještě dále ke každé jednotlivé vědě, kde lze vždy rozeznávati eidetickou část (ontologii) a část obírající se prostě fakty (na př. »čistá« a »obyčejná« psychologie, geometrie atd.).

(Dokončení.)

---

[1]) Tamtéž str. 300.
[2]) Tamtéž str. 48.

El. Krásnohorská:

Vzpomínky na K. Světlou a S. Podlipskou.

Věnovány Anežce Čermákové-Slukové.

(Pokračování.)

Zajisté byly obě sestry nadány i velikými fysickými prostředky jim vrozenými, které jim umožňovaly vyniknouti znamenitým vývojem všech schopností; mohla jsem se však o všestrannosti vloh těchto mnohem názorněji přesvědčovati u Světlé, než u sestry její. Viděla jsem ji mnohonásobně i při všedních výkonech domácenských, byvši často a za všelikých okolností bezprostředně jí na blízku. Nemilovala sice obyčejných prací ženských, považujíc je u žen schopných činnosti duševní za mrhání času, ba leckdy i za koketerii chtějící se nejapně přilichotiti vkusu všednosti, zvláště v očích mužů; tak nemohla ani idolu svému, Georges Sandové, odpustiti jistou kapitolu životopisnou, ve které se slavná autorka zmiňuje, že ji kterási událost zastihla, když krájela nudle. Světlá si leckdy posteskla na hospodyňskou pedanterii své matky, která zavěšovala na křídla její mladosti závaží nejprosaičtějších, bezduchých prací, přes to však měla v sobě více zděděné oné pedanterie, než sama tušila, a byla v obvyklých dovednostech ženských mistryní — snad i proti své vůli. Udržovala ve všem svém inventáři v kuchyni a špíži, ve skříních i schránkách, na psacím stole svém i v knihovně tak přísný a určitý pořádek, že všecko hledání kteréhokoliv předmětu muselo býti vyloučeno, a běda, nebylo-li něco nalezeno bez odkladu na svém místě! Často churavějíc a nemohouc vlastnoručně zachovávat vzornou tu přehlednost a příručnost nejbližších potřeb, žádala téže přesnosti od osob, kterým byl úklid v jejím příbytku povinným úkolem, ač nebyla každá z nich obdařena tak neomylnou pamětí, ani tak tušivým důmyslem jako její velitelka! Avšak nejen v soustavném kultu pořádku, i ve zcela hmotných ručních výkonech mohla Světlá závoditi s nejvycvičenější hospodyní. S jakou obratností, s jakou jistotou a elegancí brala do ruky vše, nechť to bylo cokoliv! Viděti Světlou šít, plést, stříhat neb řezat, bylo skutečně podívanou. Ruka s jehlou jí jen létala, pletací jehlice se jí v prstech kmitaly tak, že ani zrak jiných nestačil je sledovati. Virtuosní pohyblivost prstů jejích vštípila mi přesvědčení, že se nemýlila rodinná tradice, která pravila, že Johanna podivuhodně prospívala ve hře na klavír a byla by se jistě dopracovala stupně uměleckého, kdyby nebyla drobným rukám jejím vadila přílišná krátkost prstíků, která jí v studování těžších skladeb tolik překážela, že jí až odklonila od dalšího pěstování hudby.

Největší však obdiv — ba pravý podiv — u mne budil neobyčejný organism Světlé bystrostí jejího zraku. Ačkoliv často churavěla neduhy očními, byla jsem u ní svědkyní zrakových výkonů mně až nepochopitelných, takže bych asi sotva byla v pravdivost jejich uvěřila, kdybych o nich pouze uslyšela. Povím jen o jednom příkladě ze mnohých. Navštívila jsem ji, když trpíc prudkou bolestí hlavy a očí

dlela na loži za zástěnou, v pokoji, v němž bylo při spuštěných záclonách valně šero. Hovoříc s ní v tmavém jejím koutku, pravila jsem, že jsem obdržela dopis od Eman. Tonnera, z něhož jí přečtu místo, obsahující vzkaz pro ni. Odstoupila jsem ze stínu zástěny ven na místo poněkud méně temné, kde jsem dost namáhavě přečtla několik řádků ze zmíněného dopisu. »Nic více?« ozvala se Světlá nespokojeně. »A proč mi chceš tajit, co Ti Tonner píše o páteru Štulcovi?« Věru jako vyjevená pohlédla jsem na Světlou plna úžasu. V husté polotmě, v níž jsem sotva viděla na řádky přímo před zdravýma svýma očima, viděla Světlá chorým zrakem přes šířku pokoje, co psáno v dopise v mých rukou k ní pozpátku obráceném. Zmínka o páteru Štulcovi byla zcela bezvýznamná, avšak nahodilá ona ukázka bystrozrakosti Světlé zůstala mi nezapomenutelna.

Jest pravděpodobno, že i Podlipská byla obdařena vzácnou měrou a jakostí schopností smyslových a jiných fysických, avšak nemohu o tom uvésti dokladů tak zřejmých; možno i naopak, že přirozená výbava obou sester se různila velmi značně, zvláště připomeneme-li si, jak správně Světlá nejednou tvrdila, že zdědila povahu po své matce, kdežto sestře její Žofii uděleny byly do vínku vlastnosti otcovy. Postřeh ten opíral se o skutečnost tak zjevnou, že překvapovala každého hned při prvním setkání se sestrami za přítomnosti jejich rodičů, zvláště pak Johanny s matkou její. Za let mladších, dokud paní Rottové nepovadla svěžest krásy a Světlá následkem duševních zápasův i tělesných útrap se zdála starší, než byla, podobnost obou mohla vésti až k omylu v osobách. K této shodě vnějšku přiléhala i vnitřní příbuznost citových a návykových sklonů; byl to souhlas, který právě v živém nesouhlase míval své důsledky. Jako namnoze jinde pozorovala jsem i zde, že často se vyskytuje trvalý nelad mezi matkou a onou dcerou její, která jest nejvěrnější její odlikou, obdrževši od přírody všecky význačné vlastnosti matčiny; připadává mi téměř, jako by v nich totožné poly magnetu se navzájem odpuzovaly. Zvláště pak musí to znatelno býti u osobností stejně horké krve, silných popudů a krajně pevné vůle; a tak tomu bylo u oné dvojice bystroduchých paní obdařených tak podobnou přirozeností, ale tak nestejným stupněm vzdělání a tak různými pojmy o účelu života.

Paní Rottová, pravý typ předbřeznové staroměšťanky silně patricijského rázu, vyzbrojená všemi předsudky své doby, příslušnými k nim zákony slušnosti a dávkou kastovní hrdosti, spatřovala slávu dokonalé dcery v tom, aby svým rodičům k libosti a ke cti se vycvičila na řádnou hospodyni, ve společnosti se zastkvěla a dobře se provdala — to jest za muže pověsti nepokalené, stavem i mohovitostí aspoň rovného rodině její. Úzký ten obor ženského povolání i štěstí byl jako pevnost hájen energickou matkou proti střelám novot, které budívaly v srdci dceřině podezřelou ozvěnu. Avšak rozmar přírody neušetřil ani přísné dámy libovolnou svou hrou; vložil do duše její vedle všech rozumově praktických tužeb též zrnéčko romantismu, které pokradmu pučíc, někdy překvapovalo svými výhonky v názorech a nápadech jejích. Toto sémě mimovolnou hojností napadalo do duše její dcery Johanny, v níž rozkvetlo v nádhernou fantasii tvůrčí, pře-

růstajíc a přizpůsobujíc si všecko ostatní duševní dědictví, jež jí bylo údělem po matce.

Z úhrnu vlastností matčiných a dcerou zděděných nejvíce na povrch vystupovala stejná jejich letora, ohnivá, prudká a vytrvalá. Světlá bývala tak bezbranně ovládána horoucností a nutkavostí svých popudů, nechť vzešly z citu nebo z rozumového přesvědčení, že by u ženy tak sebevědomé, ducha tak protříbeného, nebyla závislost taková na bezděčných vlivech ani pochopitelna tomu, kdo neznal rodného pramene, v němž měla původ svůj. V obsáhlé duši Karoliny Světlé vřelo mnoho podvědomého, co se projevovalo v nejedné mimochodem se prozrazující, jí samou ani nezpozorované odchylce od principů jejího nazírání, v nejedné zvyklosti a formě jednání neb usuzování, jež cize se lišilo od celku této povahy velkého slohu, jako by k ní ani nepatřila. — Podobné nesrovnalosti ostatně by se asi nalezly u každého, byť žulového charakteru, kdyby bedlivé zkoumání mělo příležitost krok za krokem jej bystře a z blízka pozorovati.

Táž dramatická napiatost, která činí děje Světlou zbásněné tak úchvatně poutavými, táž odvaha k tragické pravdě vůči životním záhadám nerozřešitelným žádnou smířlivou utopií, všecka ta plamenná hloubka sálající pod tokem běžného žití, jak je líčí silné umění jejího péra, jsou odrazem živého jejího nitra, jsou pravou odlikou životních románů, v něž se jí nezdolně vtělovaly osudy lidské, prošedší jejími vjemy, jejím soucitem a rozsouzením. Takový obraz života, vášnivě pohnutý a očistně přísný, jaký se jeví v novelistické její tvorbě, žil v jejím přesvědčení jako vyzkoušená, nepopiratelná skutečnost. Všednost, prostřednost a mělkost pro ni neexistovaly, aspoň jí nestály za povšimnutí. Věnovala svou pozornost jen tomu, co k sobě strhlo plný její zájem; tak činila v básnické tvorbě i v holém žití; nevěděla však, že v tom i v oné nejednou přenášela náplň vlastní duše na chudou prázdnotu vedle sebe, že v krásném, šlechetném sebeklamu přecenila, ba zidealisovala zjevy, kterými se zanítilo její srdce neb její fantasie.

A fantasie byla královnou v říši vnitřního světa jejího. Jakkoliv mohutné a hluboké kořeny zapustila v mysli její filosofická rozvaha, jakkoliv nezměrně vznětlivé a horující bylo její cítění: nejpředněji přece panovala žití jejímu kouzelná velmoc, obrazotvornost, již v dětských a dívčích snech, později v nesmrtelně krásné tvorbě básnické, pak v hadačských výkladech života a v zápasech s jeho přeludy, posléze v mystickém zpytování záhad věčných.

Při všem, cokoli Světlá myslila, cítila a konala, byla jí fantasie nerozlučnou důvěrnicí, ba nejednou i napovědou. Způsobila jí mnohý dojem slastný a povznášející, po němž následovalo rozčarování a mnohý černý klam, jenž falešnou stopou ji odváděl od pravdy, již co živa hledala nade vše toužebně celou svou zanícenou duší. Ovšem pak nejžádostivěji hledala poznání pravd krásných, utěšujících a blaživých. Jak často se mi vyznávala slovy: »Mně jest nejhlubší duševní potřebou klaněti se něčemu velkému a čistému, vtělenému v živé podobě, v člověku. Jsem šťastna, naleznu-li někoho, v kom vidím předmět své důvěry, svého obdivu a uctívání. Ale shledám-li, že jsem se v něm

klamala, že jest to jen všední tvor, který mě ošálil přetvářkou anebo i zradil — pak jest konec všemu, pak odvrátím se od něho tak lhostejně, ba znechuceně, že by mohl divy dělat — a již mě nezíská ani neusmíří. Jak bezmezný byl můj obdiv, tak bezmezné jest pak mé pohrdání.«

Ó, kolikrát pykala za nadšení svých pojmův o osobách, které si některou pěknou stránkou svého jednání neb i jen krásnými, byť skutkově nedoloženými slovy získaly její sympatii! Důvěřujíc jim skutečně až bez mezí a poznávajíc s úžasem, že jsou to lidé obyčejní, tuctoví, jejichž viklavé lešení mravní se jen pro její zraky přiodělo líbivou dekorací, třebas i vypůjčenou, zanevřela pak proti nim hněvem tak hořce žalostným, jako by byla utržila ránu, jež se zacelí jizvou a nesmí nikdy být znova otvírána. Nikdy nepřipustila, že ti, ve kterých se zklamala, jsou snad omluvitelni svou nedostatečností, bezděčnou svou nedůsledností, slovem — že jsou to lidé průměrní, neschopní dostáti vyšším požadavkům. »Ty, Eliško, snad znáš nějaký průměr povah?« vyčítala mi kdysi; »každá mizernost mohla by se tedy krýti omluvou, že u průměrných povah se sama sebou rozumí? Jdi mi s tou průměrností, ať se na tebe opravdu nerozzlobím.«

I přiznávám se: bávala jsem se nemálo, že sama též nedostačím příznivému pojmu, který si o mně Světlá utvořila v náhlé — snad že i přenáhlené své zálibě přátelské. Řekla jsem jí kdysi, že se strachuji okamžiku, až její přísnost uzná, že i já jsem zklamala její očekávání. »To se nestane,« odpověděla mi bez rozmýšlení. »Povím ti, Eliško, proč tebe mám tolik ráda: pro jednu vlastnost, které se jistě nikdy nespustíš. Ty, Eliško, chceš v každém případě a ke každému být spravedliva.« Radostné slzy mě polily, že to řekla. »Ty, Johanko, jsi více než spravedliva ke mně,« děkovala jsem líbajíc vřele její ruku. — »Víš, Eliško,« pravila, »vím to, že bývám více než spravedliva, ale někdy také méně. Mně chybí tvá rovnováha. Někdy mi bývá tvůj klid i nesrozumitelným.«

»Ku příkladu?« zeptala jsem se s překvapením.

»Ku příkladu: nemohu pochopit, Eliško, jak ti je možno vydržet vedle takové sopky, jakou jsem já.«

»Zrovna tak bych se mohla divit, Johanko, kterak ty vedle sebe ztrpíš takovou zmrzlou hromadu hlíny, mne totiž.«

»Však nejsi tak klidna, jak se stavíš; vím, že leccos v tobě vře, ale ty to tajíš.«

Domněnka, že se přetvařuji, mě sice bolela, ale nikdy a žádnými důkazy jsem ji nedovedla Světlé vyvrátiti. Ba při jisté episodě, při které Světlá si nemohla vysvětliti, proč nejsem ani tak popudliva, ani tak zvědava, jak předpokládala, řekla mi do očí: »Mělas jít k divadlu! Znamenitá jsi herečka! S takovou mistryní přetvářky, jako jsi ty, ještě jsem se nesetkala.« Neměla jsem jiné odpovědi, nežli snad bolestný výraz tváře, neboť Světlá hned si pospíšila mě chlácholit: „Nechtěla jsem ti ublížit; vím, že se přemáháš a klidnou tváříš jen ze šetrnosti ke mně, abys nerozdmychovala mého rozčilení ještě více, a rozumím tvému přátelství.« —

Doma i jinde bývala jsem považována tehdy v mládí — i také později — za velice temperamentní, ba unáhlenou a prudkou, a teprve

u Světlé jsem se dozvěděla, že jsem až k nevíře rovnodušna, až nepřirozeně mírna a střízliva. Vedle Světlé jsem se ovšem při vší své sanguinické čilosti zdála býti poměrně putičkou, tichou beruškou. Nitro její bylo, jak sama řekla, opravdu sopkou; temperament její výbušný, bouřlivý a horoucí nehrál však jen sanguinickými plameny lehko vzniklými a lehko zas hasnoucími; trvalý to byl oheň vyšlehávající z výhně hluboko zanícené a dohořevší teprve až ve vysokém stáří. Kterak při této náladě mysli po celý život trpěla příhodami i lidmi, kterak trpěla hlavně sebou samou, může si představiti jen ten, kdo podobného ustavičného, sebe sama stravujícího žáru byl blízkým svědkem. Byl to žár, jemuž všudypřítomná fantasie přinášela stále nové potravy, rozjitřujíc jej vláním křídel svých. Byla jsem toho svědkyní, jak Světlá, když kdosi v dopise se jí vyslovil, že si nepřeje zasahování třetí osoby v obvod své působnosti, Světlá, považujíc to za výčitku namířenou proti ní, tak byla touto maličkostí trýzněna, že po celé tři neděle nebyla s to činiti nic jiného, než přecházeti po pokoji sem a tam, hrýzti svou vnitřní trpkost a přesvědčovati se víc a více, že ji pisatel chtěl smrtelně uraziti. Byla jsem jista, že i noci obětovala tomuto sebemučení, a věru jsem se bála o její zdraví a rozum, než ohromná ona vlna její předrážděnosti zas opadla. Palčivá napiatost její mysli nenacházela ani oné úlevy, jíž poskytuje i horkokrevným sanguinikům často přeblahý dar humoru; tento host k ní sice též někdy zavítal, což rozkošně dokazují některé z nejlepších výtvorů jejích, ale velmi zřídka — jen jako když ptáče ze sadu zabloudí do nízké světnice a plno úzkosti slídí, kudy by zas co nejrychleji odletělo. Za chvilek, kdy duši Světlé zjasnil humor a tvář její úsměv, bývalo nám, mladším jejím zbožňovatelkám, jako o velkém svátku. Častěji však nás napomínala: »Co vy to pořád máte s tím chychotem? Chcete si život obraceti v žert? Život je vážný, a s vážné stránky máte naň hleděti.« — Sama pojímala vše se stránky nejvážnější, ba zádumčivost, jak se nám zdálo, byla nerozlučnou družkou každého pocitu a pomyslu jejího.

V době, kdy mně bylo dopřáno přiblížiti se tomuto jedinečnému zjevu mezi paními českými, shromažďovala Světlá u sebe vybraný kroužek dívek, na které chtěla působiti povzbouzením jich k vlasteneckému uvědomění a sebevzdělávání; do dneška téměř všecky již se rozloučily se životem; z nich památku veřejnou zůstavilo jméno Berty Mühlsteinové. Ctily jsme slavnou spisovatelku veškerou horoucností mladých srdcí, byla nám bytostí posvátnou, a když jsme z jejích zrakův i zřídka jen z neurčitého slůvka některého hádaly, že není šťastna, těžce jsme nesly žalostné to tušení, hledaly jsme příčiny a souhlasily jsme všecky, že manželství její, jakkoliv ctihodným mužem byl její choť, nemůže pro ni býti blahem a uspokojením, nýbrž spíše pramenem tesknoty. Starší a romantičtější hlavičky mezi námi začaly býti zvědavy, jak asi bylo se srdcem naší zbožňované paní za dívčích jejích let, i spřádaly si hned domněnky, že jakási stará, nešťastná láska asi tíží srdce její. Já, nejmladší dětina a smíšek mezi všemi, sama neměvší o lásku ani nejmenších starostí, nevěřila jsem, že by se tak geniální žena jako paní Světlá snad mohla trápiti pro nějakého

»ctitele«, pro kterýžto druh mužů jsem jako mladý blázínek měla fanfaronsky málo uctivosti.

Netušily jsme vesměs — a ze všech nejméně byla bych uhodla sama, že zamyšlená, vážně rozjímavá a bystře soudící paní právě před kratičkou dobou prozápasila v nitře svém a ukončila onen životní román pro dívčí zvědavost nejpřitažlivější, pro ženskou účast nejjímavější. Byla to doba po přerušení známé již korespondence Světlé s Janem Nerudou a po posledním dějství dramatu tiše odehraného mezi oběma těmi geniálními bytostmi.

Nejsem a nikdy jsem nebyla zaujata pro uveřejňování intimit nejskrytějších a nejúzkostlivěji tajených, jimiž propleteno bylo žití znamenitých lidí, prací svou náležících veřejnosti. Dopisy ony byly by zajisté zůstaly posvátným tajemstvím a nikdy se nedostaly do neznámých, namnoze profanních rukou nejširšího čtenářstva, kdyby uveřejnění jich bylo dost málo záviselo na mně. Má zajisté právě nejzasloužilejší jednotlivec nejvíce práva, aby byl ctěn a chráněn nejdůvěrnější koutek životních jeho pamětí, který si výslovně vyhradil jen pro sebe, nanejvýše snad pro nejužší kruh svých osobních přátel. Když ale relikvie taká již počinem jiné vůle jest odevzdána veřejnosti a vřelý zájem či zvědavá lhostejnost může tajemství její libovolně přetřásat — a také přetřásá, pak není možno nevšímati si objevu tak nevšedního a psáti o původcích jeho s tvářností krtka, jenž vyplašen z podzemního doupátka na denní světlo, počíná si v plné sluneční záři jako slepý. Snažíc se podati pokus charakteristiky Karoliny Světlé, nemohu mlčelivou přetvářkou popříti své vědomí o existenci oněch dopisů, ano jsem tím více povinna vzíti je na zřetel v plném jejich významu, čím blíže jsem stála pisatelce závažnější části jejich a čím nahodilejší domněnky, někdy až dobrodružného rázu, dovolil si z nich vyvozovati pouhý rozmar něčí fantasie.

Johanna Rottová za dívčích let svých bývala oblétána mladými muži, ucházejícími se o její ruku. Byli to většinou bohatí synové měšťáckých domů, vychovaní jen pro živnost a pro zábavu, kteří cítili jiskrný půvab dívky tak nadobyčejné, nemajíce ani tušení, jaká propast odděluje duševní její výši od jejich všednosti. Mezi nimi nemohla zanícená idealistka nalézti reka svých snů a tužeb — a rok za rokem míjel, nechávaje srdce její v nejcitlivější jeho hlubině nevyplněno. V tu prázdnotu vnesl Petr Mužák, její učitel hudby, závan oživující, ne snad enthusiasmem uměleckým, nýbrž tím, že mezi bezbarvými, napolo neb zcela poněmčilými pražskými synky připoutal tento venkovan, rodák z hor Ještědských, pozornost její k sobě svou českostí a nadšením svým zájem pro myšlenku vlasteneckou. Johanna, jejíž otec dávno již seznamoval své dcerušky se starobylými znamenitostmi Prahy a nejedním pietním slovem o bývalém významu království a národa českého mysl jejich vzrušil, přicházela vstříc názorům svého učitele hudby srdcem otevřeným a dychtivým, i stala se zanícenou jejich stoupenkyní, poznávajíc jako ze zjevení z českých knih, které jí Mužák přinášel, že není duch český jen slavnou a smutnou upomínkou, jak s tesknotou myslíval otec její, nýbrž že okřívá novým životem a spěje ke splnění oněch nadějí, které z jarní bouře roku 1848 zavzněly také

v konservativní, uzavřený domov její. Učitel hudby stal se jí brzy učitelem češtiny a vřelý vlastenecký mluvčí horoucím přímluvčím za vlastní toužebnou žádost, aby mu oddala srdce své i ruku pro celý další život.

Petr Mužák stal se profesorem kreslení a krasopisu na české vyšší reálce v Praze, a Johanna Rottová provdala se zaň z čirého citu vlasteneckého s idealistickou představou, že uvědomělý choť ji zasvětí v službu národa a ve vznešené úkoly pracovnice na české roli. Ovšem že pak v manželství nezbytné povinnosti domácí vymáhaly svou přednost a prosaická skutečnost se stavěla mezi mladou nadšenkyni a vysněnou její činnost. Krom tohoto snadno vysvětlitelného zklamání přinesl i bližší, každodenní styk s vyvoleným mužem mladé ženě své rozčarování, stíraje víc a více všecko romantické kouzlo s života, jenž mnohem střízlivěji a zploštěleji k ní přistupoval, než jak byl očekáván; známý to osud každé blouznivé, ohnivé hlavičky dívčí, jakmile se ocitla pod čepcem. Avšak obvyklé tyto příčiny ochlazení byly by se obvyklým též způsobem vyrovnaly, kdyby nebyly tomu vadily hlubší, nepřekonatelné neshody.

Kdyby bylo pravda, co tak často se tvrdívá: že povahy opačné se přitahují, bylo by toto manželství nutně se stalo nejšťastnějším na světě, neboť větší dva živé opaky spojiti než povahy K. Světlé a prof. Mužáka nebylo by snadno, ba spolužití jejich bylo upevněno jen obapolným, čestným přesvědčením o bezvýhradné poctivosti obou a společným, do krajnosti věrným zápalem pro českou věc. To dvé bylo pramenem vzájemné důvěry a úcty, která pojila manžely doživotně vřelým, nejlepším přátelstvím. Ale mimo tuto pásku všecky ostatní tužby, náklonnosti a podmínky živótního štěstí je rozváděly nesblížitelnými rozdíly.

Byla by musila Světlá chápati »průměrnost« nejčetnějších druhů povah a míti s nimi sympathii, aby byla nalezla vnitřní uspokojení po boku svého manžela. Prof. Petr Mužák byl nejroztomilejším, nejjoviálnějším, nejdobromyslnějším člověkem a společníkem, pokud mohl jednati s lidmi dýšícími v jeho nejvlastnější sféře: v počestné, »zlaté« prostřednosti. Jakmile však se žádalo, aby se přizpůsobil někomu, kdo k němu mluvil se sféry jiné, k níž myšlenkový obzor jeho nedosahoval, hned býval hotov se svým odsudkem, řka pokaždé: »S tím mi dejte pokoj, to jsou ztřeštěné ideály, to jsou hlouposti!« A poněvadž Světlá měla takových ideálů plnou hlavu i plné srdce, dostávalo se jí každodenně nejednoho takového odbytí, které ji ranilo. Naproti tomu zas jí samé chyběl všechen smysl pro to sladké duševní pohodlí, v jehož obvodu si Petr Mužák vybíral své záliby, zábavy, zájmy a předměty hovoru. Světlá nejen nervosně tím trpěla, když její muž jí do nějaké filosofické četby, do přemýšlení o nějakém těžkém problému sociálním nebo do samé práce literární vpadl ku př. rozjařeným návratem z areny, odkud si ve výtečné své paměti přinesl triviální texty i nápěvy operetních kupletů, které reprodukoval krásným, ale neškoleným tenorovým hlasem, žádaje si, abychom my jeho posluchačky, byly jimi nadšeny jako on. Někdy bylo pro mne smíška, neodolatelně zábavno pozorovati ten jeho naivně radostný

požitek z tak laciných banálností; ale ubohé Světlé nejednou při nich vytryskly z očí slzy, které rychle potlačila. — Však ani ušlechtilejším jeho libůstkám nevěnovala Světlá účasti, která by zas jemu byla vyhověla; bylť oddán svému povolání, školnímu vyučování kresbě i malbě, takřka vášnivou láskou, studoval zvláště horlivě nové methody francouzské oboru toho a nesmírně rád hovořil o nich s každým, kdo jej chtěl vyslechnout. Mne tato jeho učitelská vášeň dojímala opravdu mile, a profesor Mužák býval šťasten, mohl-li si mne »přivrtat« k svému pracovnímu stolku, obložit jej obrázkovými sešity, tabulkami a modely pro perspektivu i vykládat mi jejich účely a své názory o nich; směla jsem mu třeba opponovat a s ním se příti — to nevadilo, jen když jsem měla zájem pro jeho barvičky, předlohy a methody. Světlé bylo lhostejno, učí-li se žactvo dříve pokrývat plochy a potom kreslit obrysy či naopak, a její neúčast nemálo rmoutívala horlivého odborníka.

Prof. Mužák zajisté bezděčně vyciťoval vyšší duševní stupeň své choti a nebyl prost domněnky, že její netečnost vůči oněm věcem, které jej zajímaly, prozrazovala do jisté míry pohrdání oborem jeho, a to jej bolelo, ačkoliv sám se netajil, že ony otázky, o kterých hloubal zanícený duch jeho choti, pokládal za zbytečnosti, pro ženštinu naprosto nevhodné. Takové byly s obou stran příčiny, pro které chladlo a šeřilo se ovzduší mezi manžely.

Zajisté usuzovala Světlá správně pravíc mi kdysi: »Můj muž by byl šťasten, kdybych jej třebas obtěžovala největší neskromností požadavků a nejvzdorovitějšími rozmary, kdybych chtěla na každý měsíc nový klobouk a to hodně drahý, lóži v divadle, fiakr do Stromovky, každý týden nějakou hostinu a na každou saisonu do lázní, jen kdybych s ním oceňovala ty jeho arénní frašky a praobyčejné povídačky, třebas i klevetivé! Ale že nehovím té zlaté všednosti, činím jej nešťastným.«

Tak jsem seznala poměr mezi nimi, když mi bylo dopřáno sblížiti se s paní Světlou r. 1863, a jen z těchto poznatků mohla jsem si sestrojiti představu o něm, jaký byl o několik let dříve, než se Světlá stala spisovatelkou a než se pokusil Jan Neruda vznítiti v srdci jejím pro sebe plamen náklonnosti více než přátelské.

Jest známo z autobiografických »Upomínek« Karoliny Světlé, že se na dráhu spisovatelskou vypravila takřka bez úmyslu, když po smrti jediné své dcerušky ztížena těžkou melancholií, chtěla se z ní léčiti duševním zaměstnáním a zabývala se proto písemnými pracemi z počátku dle předloh francouzských, později původními. První svou práci odevzdala veřejnosti bez vědomí svého muže, jenž tedy zřejmě nebyl důvěrníkem jejím a stal se jím teprve později, když pseudonym nové brillantní spisovatelky vzbouzel již velkou pozornost a osoba za ním se skrývající již literárnímu kroužku byla známa.

(Pokračování.)

Dr. *Jindřich Veselý:*

Loutkář Jan Nep. Lašťovka a jeho „Faust".

(Pokračování.)

Faust: Tys činný duch, jenž obíhá širý svět[25])
ale já se cítím dosti silen rovnati se tobě.
Duch: Tys roveň duchu, jako jseš sám,
ale nikdy ne roveň mně![26]) (Zmizí.)
Faust: Ne tobě? A komu pak? Já, boha podobenství, že ani tobě roveň nejsem?
Vagner (vystoupí).
Faust (pro sebe): Ha, ten mi proklatě přichází vhod!
Vagner: Odpusťte, slyšel jsem vás deklamovat,
zajisté řeckou truchlohru jste četl.[27])
V tom umění chtěl bych se trochu vycepovat.[28])
Faust: Co neznáš, nehoň se po tom a nemař marně poklid duše své.
Vagner: Já ale dle mého mistra toužím po vyšším umění,
chci ale jen jedním okem zašilhat tam, kam vaše oči jasně vidí.
Faust: Zisk poctivý ti více vynese než klamné blouznění.
Vagner: Odpusťte, jest to přece blahé povídání,
poznat duchy v jejich horování.[29])
Faust: Nic nechtěj na světě vědět než svůj denní běh!
Všichni ti velcí mužové, jenž nabyli veliké poznání v idei, a objevili to světlo tajemství mnohé luze, byli páleni a křižováni. Již stavme o tom řeč, a prosím, bysi odešel.
Vagner: Tak učeně se tady stále bavit chtěl bych, ó věřte, pane, celý život svůj! Já vždy s pilností za vámi jsem hleděl! Vímť již ovšem mnoho, však rád bych všechno zvěděl.[30]) (Odejde.)
Faust (samoten): Proč — nepovolán — mne z tajemného bádání vytrhuje bídný země červ, jehož blbá touha nasytí se dopíděním kusa toho mrzkého kovu! Tím já se nikdy neuspokojím!
Víc než cherub chci svou sílu mocně hnáti do všech žil přírody.[31])
Bohům se chci rovnat, tu věčnou proniknouti mlhu si žádám a neploužit se více po zemi co bídný lidský stín, jemuž se všeliké mumraje, jako dům, dvůr, bud ženy, děcka hled na oči staví, bud oheň, voda, dýka aneb jed.[32])
To se mne netkne, a přec jsem roveň červu,
jenž prachem v psotě žil,
jejž poutník rozšláp' a zpět v prach pohrobil.[33])
Já nejsem prach jak jiní druhové,
mě smí se rovnat jen tajných zřídel duchové!
Ozve se hlas: Synu smrti! Krátký jest čas
tvého zde žití, k vědám spěj zas, —
tajemství zanech, pro tě jest svět,
moudrost tu poznáš, až přijdeš zpět!
Faust: Jaký přelud mne tu obestírá?
Co mě v tomto světě molů uzavírá?
Mám najít zde, po čem jsem stále toužil,

mám to snad poznat z nesčíslných kněh,
že člověk všude v trampotách se soužil,
že sem tam kdosi přece šťasten zdech?[34])

Hlas: Pro hlas volání nemáš sluchů?
Nuž buď si roveň pekla duchu!

Faust: Kdo jsi, ty neznámý hlase? Proč se mi jinak nezjevíš? Ha, již tvé se výstražné ozývání svědčí patrně, že nejsem obyčejný druh a že již k tajným mocem rovnati se smím.
Již v plamenech zhyň,[35])
v jeku vody splyň,
zjev se v pekelné záři.[36])
Tam za kamny klet
zahal se v dým,
nestoupej již více k stropu sem,
polož se k nohoum mým,
znáš, že marnou zlobou čas neztrávím,
nečekej,
až to trojí světlo zplane,
nečekej,
až to nejhorší se stane.

Mefisto (v blesku): Aj, proč ten křik? Co stojí k službám?
Já učenému pánu vzdávám čest,
vyť jste mi nahnal notných potů.

Faust: Kterak se zveš?

Mefisto: Malichernost, kdo hloubku bytostí dle jména zkoumá. /

Faust: U tobě rovných být tak musí.
Kde důkaz dán,
že's právem můrou, zhoubcem, lhářem zván?[37])
Nuž tedy, kdo pak jsi?

Mefisto: . . . . Díl oné síly,
jež stále zlobu chce a stále k dobru pílí.

Faust: Co hádanka ta zastírá?

Mefisto: Jsem duch, jenž stále zapírá,
a všechno co se zove hříchem,
co zkázou, zlým,
to vše je vlastně živlem mým.

Faust: To's věru málo řekl, ač na polo tvou jsoucnost jsem poznal. Chci ale jasně vědět, kam tvá moc dosahá.

Mefisto: Chceš jasně, kdo že jsem? Hleď, mohu, kdy chci, projít bouří pekla, ohněm, hloubi mořem, vládnu též i hromem.
Kdy chci, na sta lidu v hroby skácím
a přec jen věčně marně se trmácím.

Faust: Tak chladná je tvá ďábelská pěst,
že život lidský chce jen potírat?[38])
Hoj, divný synu prasvětu, nemař zde déle čas,
již naučil jsem se tě znáti,
a kdy ti libo, přijdi zas.[39])
Teď však se hleď již odtud bráti!

Mefisto: Nemohu odejít,
překáží mi malá věc,
tam na prahu, tam, muří noha.
Faust: Aj, ty nepříznivče boha,
když tě to tak víže, kterak jsi sem přišel?
Kterak byl tvůj vtip tak poražen?
Mefisto: Jeden roh tam není dobře zatažen.
Nazpět to nejde, teď pozdě klíti na pohromu,
i čert nemůže někdy z domu.
Faust: Proč ale nejdeš oknem ven?
Mefisto: U strašidel a ďáblů platí zákon ten:
tamtudy, kudy jsi vešel, musíš zase ven! [40])
To první měl jsem na vůli, v druhém však jsem otrok.[41])
Faust: I v pekle máte práva? Toť je velký pokrok!
Tím způsobem se s vámi mnoho [42])
a s bezpečností jednat dá?
Mefisto: Co od nás slíbeno, to jistě každý má,[43])
a nic se nestrhne mu [44]) z toho.
Teď prosím však, račiž mě propustit! [45])
Faust: Já nehonil se za tebou,
tys sám se zaplet v nasypanou chrast.
Kdo čerta chytil, drž ho pod sebou,
sic po druhé mu nepoleze v past! [46])
Mefisto: Nuž a co žádáš ode mne?
Faust: Bys stal ses mým vždy věrným sluhou na celý čas mého života, ne však tak, abych co každý bídný druh žil, jenž pro vezdejší chléb se klopotil. Chci prohlédnouti veškeré světa divy, chci zírat i v tajemnou duchů říš, a to mi jen tebou bude možné. Již tedy neodkládej, marný každý spor! Nechceš-li mé nabídnutí přijmout a je-li pravda, co jsi vyřkl, že jsi chycen zde, tedy po prvé, co stojí svět, zhyne ďábel v pasti.
Mefisto: Ale vyřkni, pane, kam až mají meze služby dosáhat?
Faust: Neobmezeně chci, abys vše vykonal, co za vhodné uznám.
Mefisto: Toť příliš mnoho, však chci se tobě volným státi,
se mnou-li chceš však spojený
po cestách života se bráti.
Faust: A co mám za to plnit já? [47])
Mefisto: Předlouhá lhůta k tomu se ti dá.
Faust: Ne, ne, ďábel je egoista
a nečiní tak zhola čista,
co prospěchem se jiným zdá.
Již pověz výjimku, ale [48]) zřejmě dost,
neb tajný [49]) sluha bývá nebezpečný host.
Mefisto: Já chci ti sloužit zde po všechen čas
a věrně, hbitě, k všemu se zavázat.
Až se však oba sejdem jinde zas,[50])
musíš mi stejnou službu proukázat.
Faust: To jinde, to mne málo hněte [51])
žít chci však hojně zde na světě,[52])

již nechci slyšet o té báji,
že život jinde může kvést,
že blaženost tam výše v ráji
a dole zas že peklo jest.
Mefisto: Poznávám, že nebloudíš v snech,
se mnou se spoj[53]) a v těchto dnech
poznáš mé vtipy nehlídané
a věci divné, nevídané.[54])
Faust: Vím, ba toužím tebou mnoho, velmi mnoho viděti, věz však, že touhu mou tak leccos neukojí. Zlato, sláva, lásky hled nemá pro mne ceny pražádné! Já chci vidět tajemné ústrojí tvorstva i přírody, živlům rozkazy dávat, kdy mi mají býti k posluze. A v tom-li oboru mi sloužit nemůžeš, nespojím se nikdy s tebou.
Mefisto: Již dnes ti ve všem jako chrt[55])
chci sloužit dle pořádku,[56])
jen ještě jedno, pro život a smrt,
prosil bych o několik řádků.
Faust: I něco psaného, pedante, mám ti dát?
Cos neučil ses muže slovo, slovo muže znát?[57])
Vždyť[58]) pergamen, co malbou písma svítí,
jest strašidlem, jehož se všichni štítí!
Však co chceš, zlobohu? Nemař marně slov![59])
Chceš papír, pergamen či mramor nebo kov?
Mám perem, rafijí či dlátem psáti?
Máš svobodno si voliti.
Mefisto: Nač tolik žvástu žmoliti
a všecko do vysoka hnáti?
Hodí se k tomu každý list,
ty ale podepíšeš jej kapkou krve.[60])
Faust: Stačí-li to, že budeš jist,
tož[61]) staň se, jak jsem řekl prve.
Mefisto: Krev, příteli, je zvláštní šťáva!
Faust: Ó neboj se,[62]) že svou smlouvu zruším!
Vše vykonám podle tvého práva,
však dosáhnout chci to, co v sobě tuším.[63])
Než počnem, slyš můj směr!
Přespříliš jsem se hrdě dmul
a přec jen patřím v třídu tvou,
duch velebný mne zavrhnul
a zamkl svůj byt přede mnou.[64])
V myšlenkách mých je pouhá běda,
mně oškliví se každá věda.[65])
Ať se již bol i rozkoš daří,
nechť mysl má se stále jaří,[66])
jen v střídavém tom krocení
muž statečný se ocení.[67])
Mefisto: Já žádné meze nekladu. Kdy počnem?
Faust: Ještě dnes se vydáme na cestu.
Mefisto: A kdy se vrátíme zpět?

Faust: Nikdy dříve, dokud mne úplně nezmrzí svět,
pak jsem tvůj neb jiného, to mi stejno jest.
Mefisto: Platí.
Faust: V pokoji-li kdy uspokojen lehnu,[68])
nechť raděj zhynu hned a víc se nehnu.
Ba, mne když v pochlebenství svodíš,[69])
že samolibě zevšedním,
chuť k rozkoším-li ve mně zplodíš,
to budiž dnem mým posledním,
tu sázku kladu.
Mefisto: Platí, platí.
Faust: . . . . Pak ti náležím!
Zvolám-li kdy k pomíjející době:
Tys spanilá! Ó zůstaň! Neprchej!
pak sevři v okovech mne k sobě,
pak rychlou záhubu mi přej!
Nechť mi pak umíráček zvoní,[70])
tys služby prost a můžeš jít,
nechť orloj rafiji svou skloní,
má hodina pak může bít.
Mefisto: Rozvaž to dobře, my to nezapomenem!
Faust: Úplné právo k tomu máš,
jáť rouhavě se nezavážì;[71])
vždyť sluhou zůstanu, to dobře znáš,
zda tvůj aneb jiného, na to se víc netáži.[69])
Mefisto: Pane, mohu teď na čas odejít?
Faust: Volno ti, však s větrem o závod mé myšlenky vždy stopovati máš,
po čemž můj chtíč zatouží, ať bleskem vykonáš!
Mefisto (zmizí).
Faust (zvoní).
Kašpárek (vystoupí): Pane, zvonil jste to na poplach, na mě anebo na zvonek?
Faust: Chci tě míti u sebe.
Kašpárek: Já jsem k službám, — však nejraděj sám pro sebe! — Co se líbí?
Faust: Slyš! Všetečný sluha jest zkažené jablko na škodu zdravým!
Kašpárek. Ať se hodí tedy do padavek!
Faust: Rozuměj mi, ty nejsi milovník písma? Aniž jsi zvěďavý?
Kašpárek: Pane, já písmo mnoho neznám a zvědavý nejsem — ale staré babičky rád za dveřmi poslouchám!
Faust: Já na neurčitou dobu opustím svůj domov, proto ti chci mnoho, velmi mnoho pod opatrování zanechat.

Můj Vagner je chtivec, jemu nemohu můj nejdražší poklad, totiž mou knihovnu svěřit.

Trestám ovšem každou nedovolenou všetečnost přísně, u tebe toho však nebude potřeba. Než se kdy vrátím, jseš pánem mé studovny, a nesmí do ní mimo tebe nikdo, a byť se třeba mým nejlepším přátelstvím dovolával.

Kašpárek: Pane, jsem na to hrdý, že mně tak mnoho důvěřujete, a to také ne nadarmo; nebo kde já jsem, brána pekelná je zavřená a páni čerti musejí tak dlouho doma za kamny sušit zuby, dokud já je nepustím.

Faust: Tím pádem bude má knihovna tak dobře střežena, jako by ji sám Mefisto opatroval.

Kašpárek: Kdo pak to je ten Mefisto?

Faust: Můj nový sluha, vtipný to chlapík, je to buď zlý duch anebo ďábel sám.

Kašpárek: A to je — se mi zdá — jedna banda! Ale mě nepředělá! Je-li duch, tak nemá maso žádné a kostí, ani co by knoflík stlouk — pak ho vecpu do lískového ořechu, prásknu na něj pedlíkem a nezbude z něj nic! Je-li to ale ďábel, tedy ho dopálím, pak mu uteču na led; poněvadž páni čerti mají koňské nohy, nejsou ale na ostro kovaný, tedy poběhne-li za mnou, klouzne, práskne sebou a nos i lebka s rohama udělá pangrot.

Faust: Malá hlava, ale v ní je víc než třeba.

Kašpárek: Hm, my máme vůbec ted v hlavě mnoho, za to ale v kapsách nic, a kde co tam je, toho po tence, a to je smutná diference!

Faust: Přeučený je již svět! — Dosti o tom, spoléhám se na tvou bystrost, nevím, kdy se vrátím zpět. Kdyby se mi ale zachtělo tebe míti u sebe, dostaneš zprávu — zamkni knihovnu a chvátej, kam ti bude veleno. Teď však střez pilně poklad, který ti zde zanechávám pod opatrováním, nedotýkej se ale mých kněh, sice se ti výplata dostane. (Odejde.)

Kašpárek: Zkrátka se-se nebojíme se!
A co by se nám také mohlo stát?
Zapovězené ovoce chutné nejlépe, a tyto umouněné knihy, co pak v nich tak hrozně tajného vězí? Kdyby mně můj pán tak přísně nebyl zakázal do těchto knih se podívat, snad by mě to ani nenapadlo. Ale co se zapovídá, nejvíc se dělá (Prohlíží knihu.) Ale to jsou divné čmáry, hm, hm, to je něco latinského. (Čte.) Su-ky-mu-ky-škro-be-fá-ry-pu-ky. A to je kapitálská řeč! (Čte dále.) Me-ko-me-ko-dan-tes. (Dostane ránu.) Co to? Já jsem tu pánem a chci mít v študiorum latinikum pokoj! (Čte.) Hok-ju-di-kum-ma-xi. (Dostane zase ránu.) S dovolením, čeho moc, všechno škodí! Jednu stranu si nechám líbit, ale dvěma stranám se trhat nedám (Čte.) De-funktus-meus-ka-pu-kapu. (Dostane novou ránu.)
I hrome, ted toho mám dost!
Má-li toho být vinna tato umouněná kniha,
tedy pod stůl s ní, ať nezlobí svět!

Hlas: Za všetečnost tvou výplatu dostaneš, hlupáku,
nehaň, čemu nerozumíš, sprosťáku!

Kašpárek: Ty syčáku! (V tom ruka uchopi Kašpárka, který se vzpouzí a křičí.) Pusť mne, ručinko, do smrti nebudu žvejkat latinu!

(Opona.)

JEDNÁNÍ II.

(Krajina.)

Faust: Nu, ještě nejsme u cíle?
Mefisto: Jak ti libo, počnem třeba hned.
Noc Valburginu máme,
libo-li ti, hned se v kouzla dáme.
Zde nám každý z duchů musí k službám být.
Faust: Rád bych dřív, než se pustím v široký obor světa, věděl, s čím se vydám na cestu. Mnoho jsi mi slíbil, a vím, že také mnoho splníš, však neviděl jsem ni jedno z tvých tajných kouzel. Co jsi posud konal, bylo jen obyčejné lidské klopocení.
Mefisto: A ty žádáš mnohem více?
Faust: Darmo jsem ti nedal krví psaný úpis, tlachale!
Mefisto: Hola, pane, jsemť já mocná hlava,
a proto také užiju zde domácího práva.[73])
Hoj, vy sladká luzo, stavte se již v krok,
na zvolání pádem ke mně v skok![74])
Ať již temno aneb ať se svítí,
roztáhněte mocných kouzel sítí!
Co se od vás žádá, hned musí býti zde,
mistr váš Mefisto k službě vás zve.
(K Faustu.) Nu, co by se ti, milý pane, nejdřív přálo žádati?
Faust: Můj duch bloudí v říši duchů,
jen ty cesty k nim chci znát,
chci však tajné duchy k sobě
všady pro pohodlí zvát!
Mefisto: Ze všech duchů já jsem nejmocnější. Co chceš v světě více mít? Či pochybuješ o pravdě mých slov?
Nuž vyřkni, já ve tajnost zřím,
jaký přeješ si zde šprým?
Chceš tanec? Pitku? Lásky svody?
Jen vyřkni, jaké přeješ si mít hody!
Faust: Bychom se mohli řádně pobavit,
chceš se co čaroděj čili co ďábel představit?
Mefisto: Jsem ovšem zvyklý tajit svoje spády,
však v dnešní noci ukážu své řády.
Chceš jen stíny anebo hmoty celé aby ti zde odpovídaly?
Faust: Jen stíny prozatím.
Mefisto: Mistra v náboženství,
jenž hádal se zde před sta lety,
ať zprávu dá, co z nás tam někdy bude.
Mefisto: (kyne).
Duch (se zjeví): Co káže mocná vůle vaše?
Faust: Mám se státi tobě rovným,
až těla schráň se sebe shodím?
Duch: Mně rovným chceš býti,
tož opusť rychle světa žití.

Faust: Ani mne nenapadlo již svět opustiti.
však to bych věděl rád, co po smrti mám býti?
Duch: Ty žádáš vědět o věčnosti? —
Poznáš všechno, hleď jen rychle žíti přestati. (Zmizí.)
Faust: Ha, ha, ha, to je výborné, krásné to máš sluhy?
Tolik tajností, co mi tvůj duch odkryl, věděl jsem již co malý žák.
Mefisto: Vol tak něco pekelného, rovného mně!
Faust: Tedy volím zde mít d u c h a v r a h o v a, ten se jistě ke mně lépe zachová.
Mefisto (kyne).
Duch (se zjeví). (Pokračování.)

Prof. Dr. *G. Domabyl:*

V Albertově dědictví.

Dne 30. září 1900 byl profesor Eduard Albert, chirurg světového jména, pochován do hrobky hřbitovního kostelíka sv. Vojtěcha v Žamberku.

Po dlouhých osmnácte roků chodil jsem kolem Albertova zamilovaného tuskula — villy se zahradou — ale vkročiti na místa Albertovou památkou posvěcená jsem se ostýchal; nechtěl jsem je vidět jinak, než jak je Albert vytvořil a měl rád. Ale i z venku byly patrny leckteré změny, jimž dědictví po Albertovi podlehlo. Již druhý rok po smrti jeho bylo tuskulum prodáno. Škoda, že rodné jeho město dalo si je ujíti a nezískalo je samo, ovšem na udržení zahrady jako veřejného parku nebylo peněz, pro zřízení nějakého veřejného ústavu nebylo myšlenky, tím méně pochopení. Celé dědictví, zařízenou villu se zahradou, polnostmi, kusem lesa, budovami koupil nový majitel za nepatrný peníz 35 tisíc zlatých, který opět ne sice zcela, ale jistě značnou měrou získal rozprodejem jednotlivých uměleckých a památných předmětů. V dolejší části zahrady postavil koupelny a zřídil vodoléčebný ústav. Po jeho smrti r. 1905 přešla villa se vším příslušenstvím do vlastnictví českého pomocného spolku pro nemocné plicními chorobami a značným nákladem zřízen tam léčebný ústav. Staré budovy byly upraveny, přizpůsobeny, rozšířeny, nové vystavěny — a v dědictví Albertově lidský soucit a křesťanská láska pečuje o trpící — zcela v duchu, jímž Albert byl naplněn.

Na všecky ty změny jsem se díval jen z dálky — ale letos jsem již vnitřnímu nutkání neodolal.

Vyžádav si dovolení ředitele ústavu p. Dra Rud. Lukese, vkročil jsem dne 19. července hořením vchodem do zahrady — a přišel tak přímo ke hlavní budově. Nyní jest rozšířena a otevřenými lehárnami opatřena.

Téměř poznat jsem se nemohl. Park jest sice rozdělen týmiž cestami jako dříve, tytéž skupiny stromů, tatáž zákoutí — a přece vše jiné. Zahrada vyspělá, stromy vysoké, zkošatělé, místy, jako na

straně východní a jižní, bylo třeba některé vykácet, aby slunce mělo větší přístup na zelinářské záhony. Tišina Vrchlického pod třešní se stolkem zachována, ale vyhlídka na město již částečně zarostla. Vrchlický tam rád sedával. S Vrchlickým jsem se po prvé setkal u Alberta v r. 1891. Přijel jsem v srpnu (18.) na několik dní do Žamberka na návštěvu. Albert byl již na ville a Vrchlický jeho hostem. Mistrovou vlídností a roztomilostí byl jsem unesen. Hovořilo se o všeličem, hlavně ovšem o světě literárním a tak se přišlo také na báseň »pan Tvardovský« a její osudy. Bylať censurou zapovězena a teprve později propuštěna. Vrchlický s úsměvem poznamenal, že mu c. k. censura učinila reklamu. Mluvilo se o důvodech zápovědi, a rozhovor přešel na erotické náměty básnické vůbec. Vrchlický hájil básníkovu svobodu v předmětu i líčení, jen když celková konečná idea jest ušlechtilá; proti tomu bylo poukazováno, že ušlechtilá idea sama nezabrání erotickým dojmům, jež mohou škodlivě a svůdně působit na nevyspělou mládež, jež přece hlavně tvoří čtenářstvo děl básnických. Albert disputu jen naslouchal. Na dotaz, zda by dal mistr všecky básně bez rozdílu čísti mladistvým svým dětem, přiznal, že nikoli, podotýkaje: jest to věcí rodičů a vychovatelů dbát, aby se dětem a vychovancům nedostala do rukou četba jich věku nepřiměřená.

Hlavní budova, villa sama, jest nyní na jižní, ke městu obrácené straně, v přízemí rozšířena přístavbou — prostornou místností, připojenou prostředkem své délky na bývalou selskou světnici. V místnosti této vyučují se děti v ústavu školou povinné, a proto jest opatřena potřebným nábytkem i příslušnými obrazy. Na stěně jest starý dřevěný kříž s Ukřižovaným; kříž tento býval za dob Albertových v selské světnici v koutě nad stolem, jak to až dosud po venkově jest obvyklé. Hlavním nábytkem v této světnici býval velký silný stůl, barvy tmavohnědé jako všechen jiný nábytek. Stěny byly asi do polovice pokryty tmavohnědým dřevěným pažením, na pravé straně od vchodu byla velká kachlová kamna, od nich pak táhla se podél stěny lavice až k oknu, stůl byl v rohu, na stěnách byly zbraně a okrasné mísy. Dvě okna šla na jih ke městu, mezi nimi byl menší stůl, bývaly na něm knihy, časopisy, krabice s doutníky a rozličné jiné drobnosti; židle u stolu byly silné, na způsob venkovských.

Od r. 1892 býval jsem o všech prázdninách v Žamberku a stýkal jsem se s Drem Albertem velmi často a v posledních jeho letech denně. I v prázdninách býval velmi činný; denně dopoledne a — po krátkém zotavení spánkem — odpoledne pracoval na svých publikacích, anebo aspoň opatřoval jejich tiskovou korrekturu — a pak na procházku. Pravidelně kolem 10. hod. dopoledne a po 4. hod. odpoledne zastavoval se se svými přáteli a hosty pro mne v sousedství, ohlašuje se žertem, rozmarnou poznámkou — a šli jsme. Chodívali jsme po nejbližším okolí Žamberka, jehož krásné kouty a útulné, malebné rozhledy Albert jako žamberský rodák velmi dobře znal. Někdy jsme také vyjeli na voze, a to tehdy, když se Albertovi zachtělo pokochat se ve krásách některého vzdálenějšího horského zákoutí jako Klášterce, Pastvin, horního Kunvaldu, Bartošovic, Litic a j., anebo když se chtěl jimi novému hosti pochlubit. Při vycházkách nezapomínal trpících,

jež i přes to, že sám klidu potřeboval, po přání navštívil, jim ochotně a nezištně poradil, a bylo-li třeba větší operace, je k sobě na kliniku do Vídně pozval. Vzpomínám, že jsme jednou pomáhali Albertovi »spravovat« žamberského obecního strážníka. Byl to starý D., tehdy již asi 60letý, který si pádem vyrazil rámě z ramenního kloubu; léčení se dělo nedbale, a teprve po několika týdnech — snad asi po desíti — když přijel »pan rada« na prázdniny a viděl milého D. s ramenem těžko hybným, poskytl mu náležitou pomoc. K napravení ruky bylo třeba fysické síly, požádal tedy Albert svého přítele, poštmistra a tehdy purkmistra Schopfa, občana Prause a mne o pomoc — a spojeným silám, jež ovšem Albert zlatou svojí rukou řídil, se vkloubení podařilo — D. nám častěji děkoval za to, že jsme ho tak dobře »spravili«.

Za dřívějších let bavíval se Albert na večer se svými přáteli v hostinci »U modré hvězdy«, ale v posledních asi pěti letech trávíval večery v kroužku své rodiny a přátel. Sedával u stolu na rohu pod křížem na lavici, byli-li hosté, níže. O hosty nebývala nouze. Přicházeli za ním se všech stran, krajů i národů, obzvláště pak vynikající osobnosti z české společnosti, učenci, umělci, politikové a přicházeli k němu na přátelskou návštěvu, ale také za poradou a dohodou v některé věci pro naši českou veřejnost důležité. Ve mnohých případech býval Albert tichým prostředníkem a o našich věcech informátorem kruhů vídeňských — a národním našim zájmům i jednotlivým osobám prospíval více než se mohlo státi cestou úřední a veřejnou; to bylo mezi jiným také důvodem, proč se vzdaloval veřejné činnosti politické. Jinak se ovšem o politiku velice zajímal. V listopadu 1899 ku př. píše v soukromém listu: »politika dělá kotrmelce. Bojím se, bojím a dej Pán Bůh, aby se to ještě zejtra, v pozejtří obrátilo.«

R. 1894 snad v měsíci září navštívil Alberta v Žamberku Dr. Fr. Lad. Rieger se svojí dcerou pí. Červinkovou. Pouhá přátelská návštěva to, myslím, nebyla; soudím z toho, že mezi tím co damská společnost, jež byla sezvána, se bavila v selské světnici, hovořili oba naši velikáni v soukromí; o čem, ovšem nevím. Při této příležitosti jsem po prvé tváří v tvář patřil a mluvil s naším vůdcem národa — a dobře pamatuji se na slova, jimiž mne Dr. Rieger, když jsem mu byl představen, oslovil: »Duchovenstvo bylo vždy v národě našem činitelem velice důležitým.« Za této návštěvy byla selská světnice také na několik chvílí dvoranou taneční, ovšem že dívky přítomné z nedostatku vhodných tanečníků byly nuceny tančit spolu. Tehdy i pí. Červinková si zatančila.

Snad v r. 1895 nebo 1896 byl na ville hostem president vrchního zemského soudu Rumler; při přátelské večeři, k níž Albert některé své přátele pozval, Rumler zábavě více naslouchal, než aby se jí sám zúčastnil, ale několika anekdotám ze života soudcovského se upřímně zasmál a přese všecku upiatost i nějakou sám vyprávěl. Do památní knihy se zapsal jako nejvyšší sudí v království českém.

Pravidelnými hosty na ville o prázdninách bývali Vrchlický, pak Albertův přítel již z let studentských ředitel gymnasia roudnického Jos. Černý a professor gymnasia v Truhlářské ulici v Praze Dr. Fr.

Šembera. Tento byl rodem z Helkovic u Žamberka, kdež býval jeho otec učitelem. O prázdninách přicházíval do Žamberka a bydlíval ve městě v bytě soukromém. Vrchlický a Černý bydlívali ve ville. Hovory točily se kolem záležitostí veřejných, událostí politických, zjevů života uměleckého, vědeckého a bývaly kořeněny také žertem, vtipem i satyrou. Vrchlický rád vyprávěl z českého literárního života a jeho zákulisí, o svých cestách, někdy četl v důvěrném kroužku některé básně, jež se jinak k uveřejnění nehodily. Ředitel Černý a Dr. Šembera vyprávěli leccos ze života školského, Šembera obzvláště míval zaměřeno na tuhé, byrokratické formy školských úřadů a často žhavým šlehem ocenil leckteré protiživotní opatření nebo nařízení moderních »pajdagogů«, jak je nazýval. Vážné, vědecké rozhovory oživoval překvapujícími poznámkami. Tak přišlo se také kdysi v hovoru na činnost a zásluhy velikého papeže Řehoře VII., Šembera jako historik je s uznáním ocenil a skončil svoje slova žertovnou poznámkou, že veliký tento papež měl také chybu a sice, že nenařídil celibátu také professorům, při tom zablýskal Šembera významně veselýma svýma očima; zdávalo se mu totiž někdy, že ho příliš tísní střevíc — jeho paní.

Několikráte ve veselé chvíli »páchaly« se epigramy na známé osoby, a bylo radosti, podařil-li se epigram také někomu, kdo z básnického cechu nebyl — obzvláště projevil-li Vrchlický spokojenost s formou. I jiné hříčky slovné se prováděly; tak hledávaly se někdy rozličné rýmy a vznikly z toho rozličné žertovné rýmovačky, které sice horlivě byly zaznamenávány do notesů, ale jinak uveřejněny nebyly; nehodily se k tomu.

Také bratra Dalmatince hostila jednou Albertova villa, snad asi v r. 1893; byl to vojenský námořní důstojník, kapitán Kovačević z Rovigna, snědý, krásný muž, spíše zamlklý než hovorný, Žamberk a okolí se mu velice líbily; něco bližšího o něm mi známo není.

V prvém poschodí villy byly pokoje obytné a hostinské. Jeden z nich jest nyní označen nápisem Libuše, snad na památku pí. Libuše Bráfové, ale tato, pokud vím, nikdy hostem na ville nebyla; snad to jest týž pokoj, který se dříve na paměť dvojí návštěvy její sestry nazýval pokojem paní Červinkové. Jiný pokoj má nápis: Rezek. Jest to týž, v němž přebýval ministr Dr. A. Rezek jako host v r. 1900. Za jeho návštěvy také Albert náhle zemřel. Již v r. 1895 onemocněl dnou a neurasthenií; po delší dobu nekonal na klinice přednášek, neléčil, neoperoval. Povstal z lože, opět učil, ale z počátku beze všeho jiného zaměstnání; 29. listopadu 1896 píše: »praxi neprovádím, ale čtu. Už jsem sedm týdnů nepřetržitě četl a k vlastnímu velikému uspokojení. V kollegiu na sebe zapomenu«. Později také zase léčil i operoval, ale již měrou omezenou. Jeho dříve skalopevné zdraví již se zcela nevrátilo — sklerosa cev zůstala, a obtíže žaludeční a snad i srdeční se dostavovaly. Na osvěženou podnikl r. 1898 se svojí paní cestu po Německu. Cesta tato účinkovala naň dobře; píše o ní rozmarně v r. 1899: »mně to cestování po Německu v loni celou mysl osvěžilo. Člověk vidí stále nové věci a nemá času myslit na žaludek, játra a jiné užitečné věci. Jen to mne mrzí, že jsem se mezi tím stal takovým starým strejdou. Teď bych rád honem všecko ještě viděl.«

Proto také r. 1899 podnikl opět se svou paní cestu do Dánska a Švédska a již v dubnu také mne vyzval, abych jel s sebou. Konala se ve druhé polovici srpna. Na cestě z Vídně zastavil se Albert u ředitele Černého v Roudnici. Vyjel jsem z Hradce Král. dne 22. srpna a dne 24. srpna jsme se sešli v Hamburku. Jeli jsme pak na Kiel, Korsär, Kodaň, Malmö, Štokholm a nazpět do Kodaně. V Kodani jsme se 31. srpna rozešli. Albert se tam zdržel po několik dní, aby si odpočinul a také přehlédl, případně vypravil došlou poštu. Já jsem se vrátil na Bukovec a Berlín domů — asi za týden jsme se zase sešli v Žamberku. Cesta byla velmi krásná, a dosud rád vzpomínám na některé rozmarné události. Albert byl celkem mysli veselé a cítil se zdravý. Jen neurasthenie se někdy hlásila; jevila se také úzkostlivou obavou před hotely se dřevěnými schodišti, v takových nechtěl naprosto přenocovat. Bývalo to někdy dosti obtížným, ježto v Dánsku a Švédsku jsou dřevěná schodiště pravidlem. Když jsme přišli do hotelu, bylo první starostí shlédnouti schody, byly-li dřevěné, tázali jsme se po hotelu se schody kamennými a šli jsme tam, nebylo-li však vyhnutí a museli jsme zůstat, pak museli Albertovi vykázat nebo uprázdnit nějakou místnost v přízemí. Bál se v noci požáru. Někdy býval na cestě zamlklý a zamyšlený. Přemýšlel na velkou práci, jak ji sám nazval, o vnitřní architektuře kostí. V pozdějším listu nazývá otázku tuto polem málo zoraným a nehnojeným. I mezi jízdou se najednou zamyslil, vytáhl z kabátu fotografie lidských kostí a jich řezů a bedlivě je prohlížel. Na této cestě zmínil se jednou také o tom, že by ho němečtí jeho kollegové rádi umlčeli. Byl jim patrně věhlas uvědomělého českého učence nepohodlný — a nechtěli mu jeho studie ve svých časopisech uveřejňovati, a proto, ač byl již věku pokročilého, zdokonaloval se ve znalosti francouzského jazyka, aby mohl psáti do odborných časopisů francouzských, jako ku př. do pařížské »La semaine medicale«. Jednou také bylo na něm pozorovati smutek. Bylo to na lodi, když jsme jeli z Kielu do Korsäru. Stál na lodi vzpřímen, nehnutě, a vítr pohrával mohutným jeho vousem i pláštěm. Připadal mi jako hrdina vzdorující nepohodám a bouřím životním — ale v oku jeho byla zasmušilost. A příčina? Na sdílnou otázku svěřil se, že povšimnul si toho dne zjevu, který jest pro něho vážným upozorněním. V ranní stolici byla krev a vysvětluje to pravil: cevka praskla někde v žaludku nebo ve střevech a krev se vylila; a stalo-li se to tam, může se státi jinde, třeba v mozku — a pak konec. Byl jsem zaražen a nevěděl jsem, co bych řekl. Ale takové chvíle více na cestě nebylo. A když jsme se opět sešli v Žamberku, liboval si tu cestu, a zavazoval mne, že budoucně půjdeme zase spolu. Tehdy se chystala již v Paříži na r. 1900 výstava.

Z jara 1900 opětně mne na cestu připomenul, podotýkaje, že zajede také do Londýna, poněvadž byl jmenován čestným členem královské společnosti anglických chirurgů (Royal College of Surgeons of England); společnost slavila 26. července 1900 své stoleté trvání. V červenci mi oznámil, že v Paříži bude mezi 1. a 10. srpnem a že bychom se mohli sejíti v Paříži, jako loni v Hamburku. Za místo setkání stanovil restaurant Monferoni poblíž opery. Mně ovšem jeti

tehdy nebylo možno. Albert vyjel se svojí paní asi v polovici července z Vídně na Brussel, pak do Blankenberghe, kde se zdržel asi osm dní a pak odjel do Londýna, aby tam již 26. července byl. Z Londýna pak odjel do Paříže. V Paříži měl na schůzi lékařů přednášku v jazyku francouzském a byl spokojen, že se mu zdařila. Uznání, jehož se vědeckému jeho věhlasu při těchto příležitostech dostalo, bylo mu zadostučiněním za řevnivé umlčování a zneuznání německých kollegů. To byl také jeho poslední triumf v životě. Vrátiv se z cesty pochvaloval si, že se mu na cestě dařilo dobře a s uspokojením vyprávěl o svých cestovních zažitcích. V Žamberku konal své obvyklé vycházky, ale zkoušel již mnoho vnitřními bolestmi. Skoro denně přicházely bolestné záchvaty, říkal, že jest to tak, jako by vzteklý pes zmítal se na řetěze a za sídlo bolestí udával tak mezi srdcem a žaludkem. Stoupání činívalo mu jisté obtíže. Poznámky, jež někdy v hovoru ke svým známým z mládí činil, nasvědčovaly, že si byl vážného svého stavu vědom. Ale to bývaly jen okamžiky. Jinak byl milý, vlídný, ano žertovný jako jindy. Asi v polovici září jsem ze Žamberka odjel. Ale již po několika dnech dal mi vzkázat, abych ještě přijel, že jest u něho návštěvou ministr Rezek. Vrátil jsem se tedy do Žamberka 23. září odpoledne a večer jsem byl již na ville. Dny byly tehdy velmi pěkné a Albert se svým hostem vyjížděl do okolí. Večery jsme trávili pohromadě. Po večeři, jež bývala asi k 8. hodině, hráli jsme asi hodinu taroky, pak se ještě asi hodinu hovořilo a tak k 10. hodině upozorňovala pečlivá Albertova choť,. že jest čas, abychom šli spat. Hovor se zase obíral veřejnými záležitostmi. Ministr Rezek pověděl leccos z politického zákulisí. Projevil také, že jest pro rozličné obtíže svým úřadem znaven, o ministerském předsedovi Dr. Körberovi tvrdil to také. O sobě řekl, že by šel hned do kostela Pánu Bohu poděkovat, kdyby ministerstvo padlo. Myslím v pondělí 24. září procházel se dvorní rada Albert s Rezkem před večeří dole v parku; když jsem k nim přišel, hovořili právě o pensi a o tom, že by si Rezek mohl dole v Albertově parku postaviti villu. Rezkovi se to z počátku líbilo, ale pak rozmysliv se, pravil: »Po celý rok bych tady bydleti nemohl, a jen jako letní »voluptuarium« by to bylo pro mne přece drahé.« V úterý odpoledne jsme pohromadě vyjeli vozem do Litic. Při stoupání na hrad byl dvorní rada stižen bolestným záchvatem, který však brzy přešel. Po večeři byla opět hra v taroky; Albertovi přálo štěstí, vyhrával. Po 9. hodině skončila hra; pak se zase rozvinul rozhovor o politice, který se však přes upomínání Albertovy choti mimo obyčej protáhl až asi do 11. hodiny. Pak jsme se rozloučili. Podal mi ruku se slovy: »Dobrou noc, s Pámbičkem.« Druhého dne z rána po 8. hod přiběhl Albertův sestřenec se zdrcující zprávou: »Strýček jest mrtev.« Na villu jsem téměř letěl a zastihl jsem Alberta spícího již spánek smrti. Ležel na levém boku, hlava spočívala skrání a lící na podložené levé ruce, a ruka pravá ležela natažena na pokryvce halící tělo až po hruď. Pokryvka byla zcela hladká, bez záhybů. Smrt zastihla Alberta asi brzo po usnutí. U lože stáli paní, rodina svata Svaty, ministr Rezek a někteří přátelé v pláči. Pochován byl v následující neděli 30. září odpoledne za veliké účasti hostí

z Vídně, Prahy a širokého okolí ze všech vrstev společenských a mnoha vděčných, jimž byl zdraví vrátil a život zachoval. Úmrtní masku Albertovu sdělal sochař Fr. Rous; jedna uložena jest v museu města Králové Hradce. Pochován byl do hrobky hřbitovního kostela sv. Vojtěcha, který byl s paní svojí postavil. Z jara 1901 byl převezen do Vídně na ústřední hřbitov a tam do čestného hrobu uložen. Spí — ne však ve své vlasti, již horoucně miloval, v níž si hrobku připravil, v níž zemřel a také již pochován byl — ale v cizině. Ovšem v dubnu 1900 zasílaje ke svěcení hřbitova a kostelíka báseň: »Sv. Vojtěchu, Slavníkoviči« podotýká: »Já nevím, budu-li pochován v Žamberce a nebude-li hrobka odevzdána účelům obecným. To ať si rodina, až umru, sama vyřídí.«

Vrchlický zmiňuje se 31. října 1900 o Albertově úmrtí, píše: »Nevím, jestli se pamatujete na jednu naši společnou vycházku ke kapli? Bylo tak podzimně v náladě a všichni — Svata, Albert, Šembera, Vy a já jsme se na té lavičce tak podivně odmlčeli. Dnes věřím, že budoucnost vrhá své neúprosné stíny daleko napřed. Co zmůžeme v tom? Bráti vše jak je a neopouštěti jen sebe. A tak Vám tisknu ruku v svaté jeho památce.«

Z pokoje, v němž bývala knihovna, se vyjde na zasklený balkon. Za pěkných, slunných dnů pracovával tam Albert, maje před sebou roztomilý pohled na své rodné město. Tam bývalo bílé poprsí Albertovo nadživotních rozměrů, dílo sochaře Strachovského. Svým úbělem bylo již z dálky patrno, hlásajíc i po smrti přítomnost Albertova ducha, když ne již těla. Poprsí toto koupil Dr. Kašpar v Praze.

Na pravo od villy jest pyramidka sestavená z kamenů a cihel snesených ze starých zdí a hradeb některých českých měst. Albert přál si v ní míti také nějaký úlomek ze staré městské zdi královéhradecké. Pyramidka končí gotickou fialou z chrámu sv. panny Barbory v Kutné Hoře. Upomíná na starou naši svobodu a slávu. Dále na východ jest návrší uměle nasypané, několik pouze metrů vysoké, se stolkem na horní plošince ve stínu stromků, zcela pravidelně rozestavených. Bývala s výšinky této pěkná výhlídka k Orlickým horám i na město. Vzrostlé křoviny, jimiž plášť kuželové této mohyly jest porostlý, nyní všecku vyhlídku zastírají. Albert zde sedával spřádaje myšlenky, zatím co teplý večer do údolí a na boky ztemnělých kopců se ukládal. K památným dnům 15. a 16. srpna 1908, v nichž odhalena byla na rodném domě Albertově pamětní deska, dílo Fr. Rouse, mistr Vrchlický zaslal báseň na tuto »rozhlednu duchů«. Oslavnou řeč při této příležitosti měl na náměstí žamberském professor Jarník.

Od villy na západ, ke kraji stráně posunutý jest vztyčen kříž. Již dávno před villou býval na tom místě dřevěný kříž, říkalo se mu ruský kříž, ježto dle pověsti pohřbeni byli na tom místě za válek napoleonských ruští vojáci. Albert zřídiv park, postavil kříž nový; tělo Ukřižovaného na plechu namaloval lékárník v Klosterneuburku Viktor Krch. Býval obrácen k městu. Nyní jest vzrostlými stromy zakryt, od města jsa odvrácen shlíží na volný prostor, hustým křovím i stromy chráněný, nynější »lesní školu« v letní době pro děti, léčící se v sanatoriu.

Provázen jsa pečlivým správcem ústavu scházel jsem k hlavnímu východu. Mezi stromy ještě jako by se míhala postava Albertova a s ním jeho žák, bývalý primář a chirurg nemocnice v Hořicích Dr. Levit, který přicházel navštívit svého mistra a učitele a nenalézal ani dosti času, aby mu vylíčil všecky těžké případy, jež léčil, operace, jež vykonal. Činil tak počet ze své práce a těšil se, když doznal mistrovy spokojenosti.

Mezi tím co vzpomínky na každý kmen i kámen upoutané se budily, naslouchal jsem výkladům o nynějším díle, v něž péčí spolku českých lékařů a obětavou a nezištnou prací ředitele p. Dr. R. Lukese dědictví Albertovo jest proměněno. I nyní jest to duch lásky k bližnímu, který tam sídlí. Kéž splní se všecky plány, které pro blaho trpících neunavná péče na tomto místě snuje.

Karel de Wetter:

Příběh Petra Rozmarýna.

I.

Jaro se vracelo.

Městečko, ležící v podzámčí, s měděnkovitě zelenou kostelní bání a dřevěným mostem přes říčku, svléklo téměř přes noc sněhový kožíšek a odělo se májově.

Zalito sluncem, zaskvělo se všecko v svěžích, měkkých barvách, jako půvabný akvarel v rámci jasně zelených zahrad a luk, pod hedvábně měkkým blankytem, protkaným stříbrnou šedí oblak. Jabloně a třešně počínaly svítiti bělostí květů.

Vlaštovice s jiskřivým švitořením oblétaly starou věž.

Pěnice a slavíci stavěli hnízda v bezových keřích, prorůstajících zvětralé zdivo polozřícených městských hradeb. Pole za nimi byla zlativě hnědá a kde zůstala kaluž po nedávném dešti, leskla se jako střepina roztříštěného zrcadla. Břízy v dálce svítily bělostí voskových svěc.

Všude lesklo se slunce, vše svítilo a hrálo svěžestí barev, zevšad dýchala vůně otvírající se země, svěžího lupení a rozpukávajících květů.

Petr Rozmarýn, myslivecký mládenec ve službách Jeho Jasnosti Jana Oktaviana knížete z * * *, pozoroval z okna svého zámeckého obydlí všecky tyto sladké divy navrátivšího se jara.

Jeho nevelký pokojík v druhém zámeckém patře, jenž býval dříve kabinetem komorníků, za dob, kdy knížata obývala * * * zámek, byl všecek vyšperkován měkkým zlatem májového slunce.

Nedávno rozpučelé, svěží, jasně zelené lupení prastarých lip, zastiňujících v těchto místech celé nádvorní zámecké křídlo, vnikalo mu téměř otevřeným oknem do pokojíku. Byl všecek čistě vybílen a svítil čistotou.

Nikde nebylo stopy nepořádku nebo neladu; vše bylo pečlivě upraveno, vše na svém místě.

Nábytku bylo tu poskrovnu, ale každý kus dobře zachovalý, skoro zánovní. Bylo tu lůžko, skříň, knihovna a psací stolek. V rohu,

u okna stály malé varhánky s nevelkým měchem a řadou dřevěných píšťal. Byla to vlastní práce myslivcova. Na zdech viselo několik barevných litografií genrů Waldmüllerových a dvě nebo tři vybledlé podobizny v rámečkách ze smrkových šišek. Ve výklenku nedaleko kachlového krbu, pod skupinou srnčích parůžků viselo lovecké náčiní: dvě pušky, dvouhlavňovka a stará nabiječka, tesák, pistol, brašna a čutora.

Nad lůžkem visel klokočový růženec.

Petr Rozmarýn dostal jej od své matky, když ho vypravovala do světa. Nebylť zdejším rodákem, ani z okolí nepocházel.

Daleko odtud, někde v horách se narodil, v zapadlé myslivně, pod zelenou chvojkou starých hvozdů.

Byl jediným dítětem.

Matka zemřela mlada, v květu let. Otec, panský lesní nejzapadlejšího horského revíru, byl zastřelen pytláky.

Tenkrát odbyl zrovna sedmnáctiletý Petr nižší lesnickou školu a byl ihned přijat do knížecích služeb.

Celý rok pobyl na osamělé myslivně, v srdci lesů.

Kníže, zavítav sem kdysi, zpozoroval na mladistvém myslivci podivnou zamlklost a uzavřenost.

Chybí mu svět, společnost — myslil si, a jsa mu nakloněn, přidělil ho službou v zámku * * *, ležícím v bezprostředním sousedství nevelkého okresního města.

Petr Rozmarýn se však této změně příliš netěšil.

Nemaje v celém světě přítele ani příbuzného a jsa od přírody samotářem, uzavřel své srdce, jak se zdálo, ještě více světu, ponechávaje je otevřeno jediné své lásce a vášni — přírodě, slunci, lesům. Přes to, že v městečku bylo možno účastniti se družných besed a zábav, mladý myslivec jich nevyhledával; věru, spíše se jim vyhýbal.

Petr Rozmarýn žil samotářsky.

Svou službu vykonával přesně, k plné spokojenosti všech.

Nikdo nemohl mu nic vytýkati — nikdo nezdál se býti jeho nepřítelem. Zámečtí, jak bylo patrno, měli rádi tohoto zádumčivého hocha, plachého a nesmělého jako nejbojácnější srnka jeho lesů, s příjemnou, skorem dívčí tváří a velkým, modrým zrakem důvěřivého dítěte. Jediné, co mu všichni vytýkali, byla jeho uzavřenost; jeho samotářství, stálá jeho zamyšlenost.

Zámecký správce často vrtěl nad tím hlavou. Starý lékař viděl v jeho podivném chování světobol, starou nemoc mládí, jež přejde časem sama sebou.

Ale mýlil se; stará nemoc nepřecházela.

A tak nikdo, jako by nerozuměl mladému myslivci, a on sám nikdy neotevřel nikomu své srdce.

Petr Rozmarýn neměl důvěrného přítele, jemuž svěřujeme sladká i hořká tajemství dvaceti let.

Nikdy až dotud neměl milenky.

Ženy byly mu hádankami. Nikdy se nedotkl žádné z nich, ať prodejné, ať počestné, nepoznal rozkoše polibků, nikdy nevybil své vášně v objetí ženy.

Stále sám a sám, stále hluboko v sebe ponořen, žil, jak se zdálo, více v přeludech než ve skutečnosti; více v snech než v životě. Měl toliko jedinou viditelnou náklonnost; náklonnost živelní a prudkou, o níž bylo lze říci, že je jeho jedinou vášní.

Lesy. —

Petr Rozmarýn byl podivnou povahou.

Zádumčivý ten hoch trpěl často neurčitým, hlubokým steskem po nedosažitelném a nepojmenovatelném. Byl hnán a zmítán jako lodička bouřlivými touhami po neznámých rozkoších a neoznačitelných blaženostech. Zdálo se mu často, jako by tu byl cizincem.

Podivný, chimerický svět rozprostíral se v jeho snech. Toužil žíti na jiných hvězdách a na jiných světech, lepších, zářivějších a harmoničtějších, ač dobře věděl, že by ani v ráji nebyl šťasten, kdyby tam neměl svých lesů.

Oh, ano, lesy, jeho lesy!

Miloval je, jako miluje pták rodné své hnízdo; byl dítě lesů. V zeleném, tajuplném soumraku starých jedlí, borovic a modřínů, v podivných, táhlých šumech a šepotech lesa, v lepkavé vůni jeho pryskyřic, svěžím výdechu jehličí, vlhkých mechů a hub, pohádkovým ševelem lesních pramenů a nápěvy lesních ptáků — tím vším cítil se šťastnějším — pokud toto uzavřené, osamělé srdce mohlo se otevříti paprsku pozemského štěstí.

Jinak neměl pro něho život jiných radostí; číš jeho rozkoší a plesů nedotkla se nikdy těchto mlčenlivých, uzavřených rtů.

Náhle však byl otřesen celý jeho život v samých základech.

Neznámé, kdesi v hlubinách jeho nitra tlumené plameny zašlehly náhle v mocném vzplanutí a zachvátily všechnu jeho bytost, jako požár zachvacuje dům, aby obrátil ho v popel a ssuť.

A tak všechen jeho vnitřní život zvrátil se náhle v trosky, z jichž popela, jako ohnivá, báječná hvězda vznesla se jeho láska; první a poslední v celém jeho smutném životě.

Petr Rozmarýn zamiloval se do krásné, počestné ženy; do mladé ženy hněvického statkáře, teprve před nedávnem přistěhovavšího se na starý, rozsáhlý dvůr, sotva hodinku za městem, zakoupený od knížete.

Uzřev paní Rubenovou před několika dny v kostele, sedící v lavici před samým oltářem, v zlatěhnědém jarním šatě a v žlutavém kloboučku na černých vlasech, seraficky krásnou, jako světice starého mistra, s velikými, srními zraky v zastínění lepého obrví, jež zvyšovalo ještě jich čisté záření, s hlavou cudně skloněnou nad modlicí knihu — zře ji tak, mladý myslivec upoután byl rázem jako divem k této až dosud neznámé mu ženě. Jako by ho opředlo jakési nezlomné, podivné kouzlo, jako by magická jakási síla, dosud mu neznámá a netušená, zvrátila v něm vše a upiala všechno jeho myšlení i cítění k této krásné ženě, jež, jak se mu zdálo, přicházela ve rmut života zrovna s hvězd.

A Petr Rozmarýn zamiloval se do Kristiny Rubenové veškerým žárem svého samotářského, nevybitého mládí.

Upial k ní všechny své až dosud neurčité a marně se spalující touhy, zakotvil v ní všechny smutné radosti a sladké smutky svých

dvaceti let. Láska jeho byla čistá, tichá a osamělá. Vzešla z nejspodnějších hlubin jeho nitra a piala se k nebi; tak z mlčenlivé, zapadlé lesní tůně vynoří se náhle čistý, pohádkově krásný květ leknínový, aby za tichých nocí vydechl k nebi svou vonnou duši a zasvítil nejčistší rosou v lesku hvězd.

Ani v nejsmělejších snech nedotekl se mladý milenec svého ideálu. Bělostná rouška zakrývala pro vždy tento saiský obraz, posvátný obraz na oltáři jeho osamělého srdce, k němuž se modlil, jejž vzýval, k němuž se usmíval a jejž skrápěl slzami; svatý obraz Madonnin, k němuž odnášely se jeho nejčistší sny jako balsamický dým vonného kadidla.

Viděti ji a býti ji na blízku, byť o tom ani netušila — to bylo teď největším Rozmarýnovým blahem.

Měl sice několikrát štěstí, setkati se s ní v městečku, v panské besedě, kde byl jí představen, leč nepromluvil s ní nikdy více, než několik slov. Stačilo mu, dívati se na ni a políbiti jí pak ruku na rozloučenou, aby potom všecky následující dny a noci naplnil si zlatými sny a azurovými legendami o krásné paní.

Někdy, kdy neviděl jí příliš dlouho a kdy touha býti jí na blízku byla nesnesitelnou, opouštěl zámek a bloudil osaměle večerním soumrakem kolem hněvického dvora; často prodlel tam až do pozdní noci, nespatřuje ji sice, leč blažen, že je jí na blízku, jako netušený, bdělý strážce jejích snů.

Toliko jednou, ke sklonku této zimy, prodlel v její společnosti poněkud déle. Bylo to v * * * ské myslivně, kam byla tenkrát zahnala metelice četnou loveckou společnost, mezi níž byl i hněvický statkář se svou chotí.

Tu byl jí zcela na blízku, viděl ji chvějící se zimou a ohřívající si krásné, bílé ruce u ohně velikého krbu. Oh, jak rád by byl chopil drahé ty ruce do svých žhoucích dlaní! Jak blažen pokryl by je polibky i slzami!

Rozmlouvala s ním tenkrát tak měkce, tak něžně, jako by byla jeho sestrou, s níž se mnoho let neviděl a s níž se teď setkával za zimního nevlídného dne v radostné záři krbu.

Hovořili spolu o lesích a Petru Rozmarýnovi bušilo při tom tak mocně srdce, že se obával, aby je neslyšela.

Sám tenkrát věru ani nevěděl, co jí všecko řekl; byl nadobro zmaten, omámen, očarován, jako lovec staré báje, uváznuvší v tenatech vil.

Statkář Ruben sotvaže si všiml své ženy. V hněvickém dvoře zajímal se, jak se zdálo, více o své potahy a sýpky, než o ni a dvě své děti, hošíka a dcerušku, zůstavuje je zcela péči matčině, zatím co sám věnoval všechen svůj čas svému hospodářství, nezameškávaje ani jediného dojení a jsa svědkem každého otelení se jeho nesčetných krav. Ve společnosti nalezli jste ho vždy u hracího stolu. Jinak to byl poctivý, dobrosrdečný člověk, jehož největším uspokojením byla bohatá žeň a jemuž stačilo ke štěstí, mohl-li získati nový kus dobytka nebo několik měr nových polí.

Tenkrát seděl Ruben také při piketu a mladý myslivec, vždy nějak stísněný a zakřiknutý statkářovou bezprostřední blízkostí, cítil se po

prvé v její přítomnosti jaksi volnějším. A jak se tak na ni tenkrát díval, skloněnou nad ohněm, uzřel náhle, jak azurová, hedvábná stužka, proplétající její tmavou kadeř, rozvázavši se patrně cestou, spadla na zem, zrovna k jeho nohám.

Zvedl ji naráz a nepozorován ukryl ji za ňadry.

Modrá stužka byla mu od onoho dne nejdražší věcí; stejně drahou, jako klokočový růženec jeho mrtvé matky. Věru, ještě snad dražší, neboť nemoha se od ní odloučiti, nosil ji v záňadří jako amulet. Mnoho dnů se pak spolu neviděli.

A to bylo příčinou, že Petr Rozmarýn, touže jí býti na blízku, putoval zase za soumraků k hněvickému dvoru.

Jednou za nepohody a plískanice nastudil se tak, že ležel dva týdny.

Nedbal však toho a sotvaže se pozdravil, opakoval své tajné noční potulky. Zámečtí myslili, že koná službu v lesích.

Petr Rozmarýn bděl zatím netušen nad spánkem Kristiny Rubenové. Kdysi, opřev se o strom na pokraji nedalekého lesa, díval se tak dlouho do osvětleného jejího okna, pokud nezhaslo. Usnul pak stoje, zimou i únavou, a hajný našel ho polozmrzlého, ležícího v sněhu. Tenkráte bylo jeho počínání všem divno; nikdo však neměl potuchy o jeho šílené lásce k hněvické paní.

Mladý myslivec teď už ani do městečka nevycházel. Samotařil. Uzavíral se ve svém odlehlém pokojíku se svou láskou, jako lakomec se zavírá se svým pokladem.

Nikomu nepodařilo se dostati ho do hostince nebo do některé z místních zábav. Přišel jen tehdy, doslechl-li, že budou tu Rubenovi. Jinak vymluvil se vždy na službu nebo na churavost; nikdo netušil, jak těžce stůně jeho srdce! —

Jeho mládenecký pokojík stával se jevištěm podivných scén.

Tam byl Petr Rozmarýn teď nejšťastnějším. Nikdo ho tu nerušil, a jeho lovecký pes byl jediným svědkem a soudruhem jeho plesu i hoře. Petr rozmlouval s ním často hlasitě o své lásce, svěřoval mu své sny a touhy — často položil svou horečně žhavou hlavu na jeho měkkou srst, aby se vyplakal ze svých nekonečných, marných stesků a tuch.

Jeho dřevěné, domácí varhánky ozývaly se teď smutnými písněmi; myslivec hrával nejčastěji staré písně kostelní, najmě mariánské; ve svých vzrušených představách spojoval paní Rubenovou s pannou Marií, obetkávaje ji azurem a zlatem nejčistších snů.

Oh, ano, snil o ní, vždy jen o ní, za dne i noci, doma i v lesích. Nikdy nezhostil se ani na chvíli této sladké vidiny; kdyby byl putoval na kraj světa, byla by ho tam provázela jeho nekonečná láska i jeho bezedná bolest z její marnosti. —

A tato láska tak krutá i povznášející a blaživá, jeho peklo i jeho ráj, byla nad jeho život.

Neboť vlastní jeho život neměl, jak bylo patrno, v jeho očích více ceny, než život jeho psa.

Byl odhodlán zemříti každým okamžikem pro ni; pro její úsměv, pro její slzu. S jejím polibkem na čele byl by umíral nejsladší smrtí.

Takový byl Petr Rozmarýn, dítě lesů; takový byl jeho život.

S Rubenovými nebyl se od onoho zimního honu až dotud setkal.

Konec zimy byl zvlášť nevlídný, nepohoda stíhala nepohodu, všecek kraj byl promočen tajícími sněhy a denní plískanicí.

A teď bylo konečně zcela jinak.

Jaro tu bylo — jaro, jaro! —

A oči myslivcovy obrátily se z okna v širý, zelenající se kraj, zalitý sluncem.

Tam, v dálce, na nevysokém návrší svítila mezi stromovím bílá zeď výstavného stavení s cinobrově červenou novou střechou — Hněvický dvůr. —

Tam byla ona — nejsladší vidina jeho života — —

A hned za dvorem zelenaly se svěže lesy; jeho lesy, jeho domov. Jarní lesy, probuzené z hlubokých zimních dřímot, rašící a vonící novými mízami a šumící novými, podivnými písněmi v záchvěvech jarního vání...

Petr Rozmarýn neodolal.

Oblekl se, strhl se stěny pušku, zavolal psa a chvatně vyšel zámeckým dvorem do polí; k lesům, k hněvickému dvoru.

Sotvaže mu první staré sosny zašuměly nade hlavou, bylo mu lehčeji. Něco jako by se rozšiřovalo a rostlo v jeho stísněném srdci, něco jako by rozpínalo křídla jeho duší.

Jarní lesy šuměly...

Krásně, slavně, jako hudba vzdálených varhan.

Oh, což tu nebyl v kostele? Neprodléval v nejpodivuhodnější z kathedral?! —

Neozývali se tu kol něho zevšad podivné, mystické hlasy božstev?! — A nebyla-li každá jeho myšlenka modlitbou, neodnášela-li se každá jeho tucha k oblakům, nesplýval-li každý jeho sen v zlatou sluneční zář? —

Smrákalo se už, když Petr Rozmarýn opustil lesy a přiblížil se k Rubenovu dvoru.

Nastával vlažný, jarní večer.

Tichý, setmělý kraj oddychoval zvolna, jako by už v prvním zasnění, svou vlhkou, kořennou vůní.

Rozmarýn, došed skoro až ke dvoru, opřel se o kmen staré břízy a díval se upřeně do oken. Cekal, až rozsvítí.

A pak, když už byla kolem skoro noc a kdy z jejího okna — oh, Petr Rozmarýn dobře znal toto okno vedoucí do zahrady! — padla do temna žlutavá zář, přiblížil se až k zahradnímu plotu a ukryt za cihlovým pilířem, pozoroval osvětleným oknem část jejího pokoje.

Měl toho dne štěstí.

Spatřil ji náhle, v prostém domácím šatě, skloněnou u stolu nad nějakou ruční prací. Měla obnaženou šíji a rozpuštěný vlas. Nikdy nezdála se mu býti tak krásnou! Stinítko lampy promítalo na její tvář bledě zelené světlo; jako by ji ozařoval svit luny — —

Co se vše dělo té chvíle v jeho srdci!

Jak nekonečně trpěl! — A jak nevyslovně byl blažen! —

Věděl to jen Bůh. —

Přišed té noci pozdě domů, Petr Rozmarýn dlouho nemohl usnouti. Marně převaloval se na svém lůžku — marně počínal znovu a znovu starou modlitbičku z dětství. — Marně!

Noční temnota vzněcovala jeho zjitřenou obraznost.

Zřel ji, stále ji s obnaženou šijí a rozpuštěným vlasem. — —

Jeho vznícené čivy zabouřily, vzkypělé vlny smyslnosti po prvé narazily na zlatý člun jeho ideálu. Tiskl ji v duchu v žhoucí náruč a líbal ji, horoucně ji líbal — — A pak uvědomiv si marnost všeho a nedosažitelnost, rozplakal se jako dítě.

Teprve se zapadajícím měsícem upadl v spánek.

V těžký, horečný sen, při němž vyrážela z jeho rtů podivná slova, a kdy jeho prsty lačně zarývaly se do podušek. —

A tys netušila o ničem — o ničem, Kristino Rubenová!

II.

Stav mladého myslivce stával se den ze dne povážlivější; šílenství srdce — tak bylo možno nazývati jeho utajovanou lásku.

Chodil bled, přepadlý s modravými stíny pod očima a jsa náhle osloven, byl tak překvapen a odpovídal tak nesouvisle a podivně, jako by byl spadl s měsíce. Jeho myšlenky těžce valily se mu hlavou jako kameny. A jeho oči, dostávající jakýsi skelný, podivný lesk, jako by se dívaly neustále v daleký, jiný svět. Žil v chimerickém světě přeludů a vidin, v daleké modré říši, již si sám vysnil, kde královala jeho bílá láska.

Lidé se mu téměř protivili.

I starý, zamlklý zámek byl mu příliš rušným; i prchal odtud jak jen mohl do širého kraje, do polí a do lesů.

Nastaly vlahé noci červnové; safírové noci, kdy nebe zářilo démanty hvězd a všecka země byla jediným vonným výdechem květů a trav.

A za takových nocí Petr Rozmarýn nechodil ani spat.

Bloudil lesy, nočními, hluboce dřímajícími lesy, v jichž tajemných stínech tvořila magická světla noci tisícero divů a čar. Měsíční paprsky klouzaly po štíhlých kmenech starých sosen jako prsty hudebníkovy po flétně, hladina lesních tůní svítila safírem, každá stezka byla stříbrnou stužkou a na pasekách jak by ležel čistý sníh.

Takové byly jeho lesy v čarovném svitu luny; tu bylo možno bloudit, bez konce bloudit a nekonečně snít . . .

Tu bylo možno beze svědků vrhnouti se na kyprý, vlhce vonný mech a svlažiti žhoucí spánky čistou noční rosou.

Tu bylo možno dosyta se vyplakat.

Z lesů pouštěl se pak Rozmarýn polními cestami k hněvickému dvoru. Této cestě se nikdy nezpronevěřil; znal ji napamět a nebyl by tu zbloudil ani se zavázanýma očima.

Zprvu stačilo mu postáti si u zahradního plotu přede dvorem, s hlavou opřenou o pilíř a dívati se do tmavého jejího okna, kde leskl se měsíc jako stříbrný, mystický květ.

Jeho pes, znavený dlouhým putováním a vyhladovělý, usínal často u jeho nohou.

Petr Rozmarýn nepociťoval únavy; stačil mu zcela krátký spánek téměř už v ranním soumraku.

Jednou odvážil se přelézti plot a přiblížiti se až k samému oknu. Tu stanul a napiatě naslouchal. Zdálo se mu, jako by ho byl kdosi v temnu zpozoroval.

Srdce prudce mu zabušilo; záchvěv malého lístku ho poděsil. Noční lyšaj, mihnuvší se kol jeho hlavy s tajným šelestem, naháněl mu strachu. Slyš, tam tikl ze sna pták!

Rozmarýn klesal rozechvěn do trávy; byl jist, že na něj kdosi výstražně volá.

Zděsil se sám před sebou a chtěl se zase vrátit. Oh, což se nepodobal vetřelci? Nepodobal se nočnímu lupiči?!

A přece nebylo v jeho srdci ničeho, kromě nesmírné lásky.

Setmělé okno přitahovalo ho však magickou mocí.

Vzpamatoval se zase a vystoupiv na podezdívku, zadíval se v její pokoj. Nezřel však nic jen stín, temno — temno; měsíc byl zašel zrovna za oblak.

Petr Rozmarýn však čekal.

Hle, tu se zase nebe rozzářilo a stříbrný paprsek pronikl oknem do zešeřelého pokoje.

Petr Rozmarýn se zachvěl, vlna vzkypělé krve prudce udeřila mu v spánek — — Uzřel její lože — Ruben měl svou ložnici v protějším křídle dvora — zastřené mušelínovou záclonou — a za ní, jako luna v závoji mlh — odpočívala Kristina Rubenová; v bílém, nočním rouše, krásná jako spící Maria, s rozpuštěným vlasem, splývajícím s podušky jako pohádkový pramen, s lehce pootevřenými rty —

Její bílá hruď byla téměř všecka obnažena a Petr uzřel levý její prs, bílý mateřský prs, s růžovou aureolou na vrcholu, zdvíhající se a klesající v harmonickém jejím oddechu — —

Byl blízek šílenství, v hlavě zahučela mu krev jako vodní jez — pociťoval závrať; sladkou, omamnou závrať smyslů — — —

Jako bez vlády klesl do trávy a přitiskl rozpálené skráně k zemi.

Chlad noční rosy navrátil mu poněkud rozvahu a klid. Přisahal si, že co živ neodváží se již něčeho takového.

Pak se dal přímo k zámku a znaven, usnul s prvním kuropěním. Druhého dne však zrušil svou přísahu.

Byl by zešílel, kdyby nebyl za noci nastoupil svou tajnou cestu k hněvickému dvoru; byl by zemřel, kdyby nebyl aspoň na okamžik přiblížil svůj horečně planoucí zrak k jejímu oknu!

A to se opakovalo pak noc co noc, ať byla temná, ať měsíčná, za pohody, za deště i bouře.

Někdy nešel ani do zámku spat.

Ulehl nedaleko dvora do trávy, pod strom, pušku po boku a psa u nohou.

V zámku myslili, že koná noční obchůzku v lesích a přespává v některé hájovně. —

Uprostřed léta byly jeho noční potulky přerušeny příjezdem knížete. Všechen zámecký život byl obrácen na ruby.

Rozmarýn měl mnoho práce a téměř ani chvilky oddechu.

Kníže měl ho rád a přál si ho míti všude s sebou; na objížďkách panství, na honu i u stolu.

Petr musil ho provázeti, kam se otočil; Jeho Jasnost vyhradila si ho cele k osobním službám. Staří myslivci mu téměř záviděli; Petr nebyl tím však nijak šťasten; naopak, trpěl nesmírně.

Jeho noční vycházky docela ustaly, hněvický dvůr jako by mu byl vzdálen tisíc mil.

A přec byla jeho duše stále u ní, dnem i nocí, stále jí na blízku, byť jí byl sebe více vzdálen.

Konečně tato muka ustala; kníže odjížděl.

Před odjezdem učinila Jeho Jasnost některé změny a povýšení v personálu * * *ského panství.

Petr Rozmarýn dostal platební přídavek a byl jmenován osobním myslivcem. Tohoto vyznamenání nedostalo se ani nejstarším.

Rozmarýn nebyl tím o nic šťastnějším. Byl-li šťasten, bylo to jedině proto, že byl kníže pryč, že si mohl oddechnout a oddat se cele svému dřívějšímu životu.

Hned prvního volného večera vydal se k hněvickému dvoru.

Měsíc stál v první čtvrti a kraj byl ponořen v modravý stín.

Když se Rozmarýn přiblížil k zahradním dveřím, uslyšel v besídce tlumený hovor. Marně se namáhal rozeznati ve stínu rozmlouvající.

Ani hlasu nerozeznal.

Všecek vzrušen, skryl se za husté křoví a čekal.

Nečekal dlouho. Zahradní dvířka se otevřela a jakýsi stín pohyboval se odtud chvatně luční cestou k městu. (Dokončení.)

Písemnictví.

Růžena Schwarzová: *Radostné ráno.* Básně. (Bibliotéka Fondu Julia Zeyera, č. 20.) Fond Julia Zeyera uvedl již do světa mnohý talent, který se nadále v literatuře neztrácí a svým vývojem potvrzuje správné rozpoznání poroty, jejíž úkol jest velmi zodpovědný. I tento svazek z letošní soutěže potvrzuje, jak porota má porozumění pro mladé autory a umí vycítiti, co v kom jest. Poetické nadání Růženy Schwarzovy jeví se velmi svěží. V básních jejích zračí se temperament živý, dětsky všem dojmům přístupná duše dívčí, prozpěvující si s úsvitem dne, jásající vstříc jaru, tančící v slunci. Sní o něžném milenci, s nímž, pokyne-li Bůh, s úsměvem vejde v neznámo, modlí se, aby přišlo království boží, v němž všichni budeme bratry. Jest přesvědčena, že žal jest úrodný, že bolest je dobrý učitel. Život připadá jí jako pěšinka bílá, po níž rozhází své písničky. Jest jí vůbec ještě jen »radostným ránem«, po němž přichází obdiv »zemi divotvorné«. V ní, podobně jako Theera, láká ji nejvíce město, tajuplný spoj minulosti s přítomnem, svod tisíců duší, jež sobě jsou cizí a přece sloučeny touž opájivou atmosférou, ruch ulice, klid domova, v němž rudý ohníček stává se jí životním motivem. Jednou jest to Tábor, který ji naplňuje vírou, že bude, co bylo; jindy Praha,

jež ji objímá hebkými rameny, Praha, jež ji uchvacuje vichřicí života i snem zapadlých koutů. Když se však nejvíce omámí hořícím plamenem života, zatouží zpět po horách, po lučinách. Poslední oddíl, »Můj máj«, jest jakýmsi denníkem, v němž zapsala své dojmy třináctiletá, rozšířila je šestnáctiletá, kde s roztomilou naivností žabky líčí účinek dopisu:

Sluncem letím rozjásána
— bohatá jsem jako kněžna —
srdce, zpurný zbojník, výská...

Vloudily se sem vzpomínky, vloudila se zoufalost první lásky, ukrutně vážně se stavící zoufalost, ale hned v zápětí sleduje ozdravění. Přišlo s poznáním, že láska je vítr, jenž oblaka blankytem putující přivane a zase odvane. Básnířka ještě se z ní trochu vyzpovídá, ale již její srdce je zalito štěstím, jež propuká v hlasitě štkaný, šťastný pláč. Ale celkem vzato, básnířka sotva ví, proč je šťastna, ví jen, že jest šťastna, nevědomým, o to však krásnějším štěstím mládí. Jest to vše jen jeden a týž hárající plamen citu, který se touží vyplápolat, vybouřit, a který v hlubokém, uměleckých podnětů plném přátelství (báseň »Návrat« připsaná Růženě Svobodové) spatřuje svůj přístav. Temperamentní básně našly si formu moderně uvolněnou, ale zachráněnou před rythmickou nekázní vnitřní zpěvností. *J. B.*

Poslední svazky Světové knihovny. A. N. Ostrovskij: *Bouře.* Drama o pěti dějstvích. Přeložil Vinc. Červinka. Realistická skladba tvůrce novodobého ruského dramatu, prolnulá dusným ovzduším despocie, v rodinu přenesené, takže mladým »bez podvodu nelze žíti«, jest tragédií ženy Kabanovovy Kateřiny, trápené jeho matkou, dům ovládající. Protitypem Kateřiny jest švegruše její Varvara. Kdežto Kateřina, prohřešivši se proti manželu, nesnese svého tajemství a morálně pak tchyní umučena se utopí, Varvara klidně podvádí a posléze z domu uteče. Kabanov jest slaboch, úplně ovládaný matkou. Ta pak jako zlý duch tyčí se nade vším, neustálým rozkazováním týrajíc své okolí. Protějškem jest jí kupec Dikoj. Kromě Borise a Kudrjaše, milenců Kateřiny a Varvary, doplňuje rámec dějový ještě několik osob, sice méně důležitých, ale neméně dobře pozorovaných. Z mistrného uspořádání výstupů široce založených dějství, směřujících k úplnému jevištnímu účinku, poznáváme v dramatické stavbě i povahokresbě nejlepší práci Ostrovského. Z dramatu pak samého, tak znamenitě vystihujícího tehdejší stav ruské společnosti, pochopujeme i nynější osudy národa.

Bret Harte: *Susy.* Přeložil Jiří Felix. Druhá část trilogie »Pestré osudy Clarence Branta« v poutavém ději opět splétá cesty hocha a dívky, známých z prvého dílu, aby posléze je rozdvojila. Povahy osob předchozí části docházejí hlubšího prokreslení. Za dějiště vzal si spisovatel tentokrát kalifornské *rancho*, zajímavě líče život tamější. Jemné zauzlení románu rozetne třetí díl trilogie, jenž dosud čeká vyjití.

Dr. M. W. Meyer: *Svět planet.* Přeložil A. Muťovský. Stručná knížka neobyčejně jasně poučuje nás o světě oběžnic, jehož

jsme nepatrnou částí. V době, kdy mluví se tolik o zpřístupnění vědy všem vrstvám, jest uvádění takových spisů v našem písemnictví nejlepším krokem k uskutečnění veliké oné myšlenky.

Podobným duchem nesen jest též spis dra Justina V. Práška: »*Aegaeové*«. Na základě nejnovějších výzkumů obeznamuje nás spisovatel s dějinami předchůdců Řeků. Jest to další článek v řetěze statí z kulturního dějepisu starověkého, pomalu již se skládající v ucelený obraz.

Villiers de l'Isle-Adam: *Patero povídek*. Přeložil P. M. Haškovec a J. Rejlek. V každé povídce výboru jest zastoupen jiný genre. Jedna rozechvěje nitro hlubokým symbolem, jiná prodchnuta jest tajemnou spravedlností dějin, třetí vyvolává v sytých barvách obraz Sparty, kam přibíhá nešťastný posel Leonidův, čtvrtá satiricky šlehá život šlechty ve Výmaru (mnoho vtipu setřeno nepřeložitelností slovních hříček), pátá líčí krutou bídu velikého Miltona a vypravuje o neznámé básni jeho, k jejímuž zaznamenání nedbalé dcery pozdě přicházejí, takže stařec ji mezi tím zapomněl. Čteme-li, neubráníme se dojmu bezprostředního sdílení.- Cítíme, že spisovatel to, co píše, hluboce prožívá. Hloubka pojetí těchto povídek a krása slohová v nejplnějším smyslu v duších čtenářů opravdu doplní obraz tohoto »vznešeného bojovníka za obrození duchovlády prostřed hrubého materialismu«, jak přeje si v úvodě prof. P. M. Haškovec. —*i*—

W. Wyspiański: *Varšavanka*. Přeložil a úvodní studii napsal Jar. Borecký. (Sborníku světové poesie svazek 129.) Wyspiańského *Varšavanka* jest v době konečného osvobození národa polského krásnou vzpomínkou na dřívější jeho marné pokusy o uvolnění. V dramatě, pojmenovaném dle vlastenecké písně revoluční, zachycuje básník náladu bitevního dne, protkanou tenkou nití dějovou; skládá v ni duši národa v postavách hrdého Chłopického, něžné Anny, osudovostí proniknuté Marie. Jak celkové ovzduší, tak vzrůst i pokles napětí jednotlivých scén obráží se v mistrném verši, jehož rythmické útvary se proto neustále mění. Tu dílo ovšem kladlo veliké požadavky na překladatele, aby vystihl ráz originálu. Podařilo se mu to ve všech jemnostech vzácného díla. což svědčí o hlubokém porozumění. Z něho vyplynula též velice zajímavá úvodní studie, osvětlující ducha geniálního Poláka i jeho tvorbu, zvláště dramatickou, plnou nádherných a odvážných visí, získávajíc tak pochopení pro skladbu čtenáři předkládanou. —*m*—

Anton Pavlovič Čechov: *Pestré povídky*. Část III. Přeložili P. Chrudimský, A. G. Stín, Al. Zapletal, V. Červinka. (Ruské knihovny svazek LXIX.) Knížka název svůj plně zasluhuje. Čechov rozvíjí v ní stupnici tónů, od vážného, truchledojemného až k satirickému a rozpustilému. Zvláště pak kombinací jich dociluje plného účinku. Nejpůsobivější tu jest spojení satiry s tónem vážným, dávající pravdivost životní. Hluboko v duši čtenářovu vryje se taková povídka, kde směje se, aby na konec zaplakal. Někdy též dává spisovatel vyniknouti realismu, jenž jest pojítkem celé knihy, ostřeji tím, že na okamžik vrátky snu vylétne si v říši fantasie.

I v humoru miluje trochu zasněnosti. Rád líčí prostý lid, znamenitě jeho psychologii vystihuje. Mistrně zachycen hovor lidu, v němž dokonale obráží se způsob jeho myšlení i vyjadřování. Tu jest zásluhou pánů překladatelů, že svéráz takových míst není převodem setřen. —*l*—

Werner von Heidenstam: *Pouť svaté Brigity.* Přeložila M. A. Peškova. (Ottovy laciné knihovny národní svazek 254.) — Švédský spisovatel rozvíjí nám před očima nádherný obraz středověku, ne jen rouchem středověku, ale duchem, neboť všechny ty osoby, jež na dějiště uvádí, jsou každým coulem dětmi své doby. Hlavním dějem románu není ani tak cesta Brigitina do Říma a Svaté země, jako spíše duševní chod v ní se odehrávající, směřující k naprosté dokonalosti. Brigita líčena jest jako žena, jdoucí přímo za vytčeným cílem, mocným vlivem své osobnosti podmaňující celé okolí své myšlence. Vedle ní nejzajímavějším typem jest dcera její Karin. Lpí na světském životě a ztěžka se podrobuje přáním matčiným. Posléze ji však pochopuje, »stává se jí z dcery sestrou«. Přítelem Brigitiným jest zpovědník její Petr, cele oddaný její myšlence. Obraz doplňují dva synové Brigitini, její přítelkyně, dřívější její zpovědník Matyáš, převor z Alvastry, krejčík Pedro, král Magnus a jeho rytíři, papežové a kardinálové, královna Neapolská, Colla di Rienzi, potulný Tomáš, lodníci, poutníci a mn. j. Kromě zajímavých obratů psychologických okrašlují román četná barvitá líčení krajin i měst. Celý ten veliký apparát, kterým pracuje, spisovatel mistrně ovládá, nedávaje se jím nikdy odtrhnouti od hlavního děje, takže vnější svět jen odleskem padá v život Brigitin a jejích přátel. Román jak jemností námětu a jeho zpracování, tak dobovým koloritem zanechá v čtenáři hluboký dojem. *Rad.*

Obzor divadelní a hudební.

Nepřemožení.

Nové dílo Jos. B. Foerstra, čtyřaktová zpěvohra *Nepřemožení,* není hudebním dramatem v obvyklém slova smyslu. Děj svým námětem, jejž skladatel sám si zbásnil, kolísá mezi románem a symbolickou vidinou. Román byl by sám o sobě dosti všední. Syn hraběcího zahradníka Viktor, virtuos na housle, zamiluje se do komtessy Alby, neteře hraběte Xavera, který je však přistihne při prvním polibku právě v den, kdy neteř svou za příčinou urovnání svých rozvrácených hmotných poměrů chystá se zasnoubiti knížeti Royovi. Viktor musí pryč, do světa. Alba, domnívajíc se, že Viktor se jí odřekl dobrovolně, podá ruku Royovi a teprve po šesti letech setká se s Viktorem, slaveným již umělcem, v saloně šlechtice Velvarského. Omyl vyjde na jevo, Alba sezná neutuchlou lásku Viktorovu, ale jako čestná žena nemůže poddati se hlasu svého srdce, ani když Viktor v roztoužení, na zoufalství hraničícím, vnikne do jejího bytu a krajně stupňuje šílenou svou odvahu. Alba ochrání se v posledním okamžiku jediné konvenčním cinknutím na lokaje. Uplyne dalších

deset let, zestárlý hrabě Xaver přijde se jí vyznat, jak odstranil kdysi Viktora, aby mu nezhatil plánů s bohatým sňatkem. Zde těžko lze chápati právní podstatu zápletky, jak mohla svatba neteře zachrániti statky strýcovy, ale budiž; psychologicky je zpověď hraběte však ještě méně zdůvodněna. Od přišedšího návštěvou šlechtice Jiří, také kdysi hrabětem z týchž pohnutek od Alby odstraněného, kněžna Royová dovídá se o těžké melancholii Viktorově. Shledalť se s ním někde u Neapole, duševně skoro ztraceným. Zvěděvši to, cítí Alba po vyznání strýcově přímo povinnost Viktora zachrániti. Odhodlá se spřetrhati všecky pásky konvenční lži a spěchá za umělcem, jejž zastihne v úchvatném zákoutí pobřežní krčmy tupě hledícího do dálky moře. Nastane shledání, vysvětlení, mlhy melancholie ku podivu snadno se trhají, milenci klesnou si v náručí a za klesající tmy, symbolicky měníce se v stíny, »odhmotněni a zduševněni« odcházejí. Splynutí duší, věčnost lásky, jež nemůže přemožena býti životem Jak patrno, teprve tato idea dává románku dvou milujících se duší vyššího posvěcení a významu. Je to credo jemné Foerstrovy duše: nepřemožitelnost lásky, lásky silné, pravé, čisté, odhmotněné. Lásky, jež objímá svět, jejímž jedním výrazem je náboženství se svým hlubokým citem mravním, druhým umění.

Tato víra v povýšenost umění je dědictvím romantismu. Moderním je tu její promítnutí v symbol. Bez tohoto symbolu byla by to látka dosti wertherovská, sentimentální a rozervaná. Symbolismus a pak jakýsi povznesený l'art-pour-l'artism ji uklidňuje, vyrovnává, modernisuje. Ten také smiřuje s látkou, jejíž šlechtické ovzduší není pro naše dny a toliko v tomto symbolickém prosvětlení stává se přijatelným.

Hudba Foerstrova má známou svoji tvář. Měkká, zasněná, bez velké originality, ale vždy vybroušená, plna osobního cítění, jež vlastní život promítá v umělecký sen, a lyricky teplá. Není tu mocných dramatických projevů, i ty, jež se vyskytnou, jako v proměně druhého dějství, vybíjejí se spíše širokými mélismy. Typ zpěvohry Foersterovy je powagnerovská orchestrální drobnomalba, mající již pro každý přízvuk vášně, obrat situace, detail povahokresby, illustraci zevního dění i náladu psychy své osvědčené prostředky. Foerster podbarvuje tento typ jednak sklonem k Massenetovi (v sentimentalismu), jednak k Debussyovi (v harmonických zvláštnostech). Celé dílo je projev ducha neobyčejně ušlechtilého, umělecky vyzrálého, což jeví se zejména též v krásně znějící instrumentaci, lyricky velmi citlivého a vřelého. Ze všech dosavadních děl byla nám »Eva« nejbližší svým realismem, češstvím, dramatičností, »Jessika« svou všelidskou poesií. Připadne Foerster na látku, jež bude jeho »vysvobozujícím slovem«? *Nepřemožení* zdají se nám býti jen peripetií v tomto tvůrčím dramatu boje umělcova s látkou.

Premiéra, jež připadla na 19. prosince, vynesla skladateli úspěch velmi čestný, jenž zůstal i při reprisách dílu věren. Jemně Karlem Kovařovicem nastudováno, nalézá v paní Horvátové (Alba), pp. Mařákovi (Viktor), Humlovi (hr. Xaver), Ouředníkovi (kníže Roy) oddané interprety. Také p. Lebeda vhodně uplatnil jako Renald svou vlohu pro charakterisační komiku. Touto postavou

si skladatel trochu beckmessrovsky zapolemisoval o melodice. Ale co platno! Ti staří přece jen melodii rozuměli,.jak nejlépe svědčí rozkošný citát z Haydna. Dr. *Jaromír Borecký.*

Rozhledy po dějinách nejnovějších.

(Prvé poselství presidenta Masaryka. — »Deutschböhmen«. — Slovensko. — Národní shromáždění. — Wilson v Evropě. — Zmatky v střední Evropě. — Theodor Roosewelt.)

President československé republiky T. G. Masaryk slavil dne 21. prosince r. 1918 svůj triumfální vjezd do Prahy. Takové slávy v matičce Praze dosud nebylo. Národ český uvítal s nevýslovným nadšením svého osvoboditele, který po čtyrech letech nejkrušnější námahy ve třech dílech světa přinesl nám samostatnost, které po tři století postrádal. Národ český vzdával Masarykovi svůj dík za vše, co on pro něho vykonal.

V Národním shromáždění uvítán byl presidentem Tomáškem, který přečetl slib presidentův: »Slibíte jako president republiky československé na svou čest a na své svědomí, že budete dbáti blaha republiky a šetřiti zákonů.« Jasným hlasem složil president slib.

Na den 22. prosince pozváni členové Národního shromáždění na hrad pražský, aby vyslechli prvé poselství presidentovo. Čelný anglický list »Times« vyslovil se: »Prvé poselství prvého presidenta republiky československé jest událostí *světových dějin*. Když president Masaryk povstal, aby je přednesl ve starodávné audienční síní Habsburgů v Praze, byla to více než inaugurace — znovuzrození starého národa a více než pád dynastie a říše, která byla kdysi největší v Evropě. Skutečnost, že tu stál, jakožto zvolená výkonná hlava svých krajanů, vydávala svědectví netoliko o triumfu svérázného národa, jejž vyvedl z pouště, nýbrž i o triumfu demokratických zásad a ideálů, které oslavovalo toto plémě v celých svých dějinách.«

Masaryk vytknul všecky problémy, jež bude mladé republice v středu Evropy řešiti a označil její vztahy k jejím vítězným spojencům. V našich domácích záležitostech konstatoval především, že Čechy jsou naše v celých svých historických hranicích. My jsme vytvořili tento stát a tím určeno i státoprávní postavení Němců v Čechách, kteří přišli do země jako emigranti a kolonisté. My máme úplné právo na celé přírodní bohatství české země. My nechceme a nemůžeme obětovati své značné menšiny a jsme přesvědčeni, že Němce k nám víže jich hospodářský prospěch a závisí na nich, jak se k nám postaví. I když nikdy nepřipustíme odluku smíšených krajů, bude Němcům plně rovnoprávnost zaručena. Utvoření samostatné provincie »Deutschböhmen« jest úplně vyloučeno. Nejde o znásilnění německé menšiny, pouze jejich sobecká germanisační panovačnost musí býti odstraněna. — Strůjcům násilnického dualismu a spoluzodpovědným za tuto všecku strašnou válku: nechceme zlé spláceti zlým, ale trváme na tom, aby Slovensko v plném smyslu náleželo k nám a mělo vhodné hranice pro svůj rozvoj. Poměr náš k sou-

sedním německým zemím rakouským vytvoří se podle toho, jak se Němci zachovají k nám. Reorganisace východní Evropy a rozřešení východní otázky vůbec je vlastním cílem nastávajícího míru. President vymezil poměr náš k Polákům, označiv dohodu ve Slezsku při dobré vůli Poláků za snadnou. K plnému provedení všech úkolů, jež se od nás očekávají, jest důležitá a soustavná vnitřní práce nezbytnou. Že se presidentovi podařilo, zajistiti nám finanční pomoc spojeneckých zemí, jest dalším dokladem jeho prozíravé práce. Provedení řádné správy na základě promyšleného a době přizpůsobeného plánu, jenž v sobě zahrnuje také pronikavé sociální reformy v duchu demokratické svornosti, musí se díti postupně. Také naše vojsko, jež tvoří část spojenecké armády, musí býti zorganisováno a ukázněno. Válkou dosáhli jsme svého cíle a jest nyní na všech občanech dobré vůle, aby presidentovi pomohli vybudovati vzorný demokratický stát.

Prvé poselství presidentovo nalezlo vřelý ohlas v celém českém národě. Němci trvají na svém odporu. Jejich »sněm«, který musil zasedati ve Vídni, prohlásil, že trvá na utvoření státu »Deutschböhmen«. Jejich »zemský hejtman« Dr. Lodgmann vytýkal Masarykovi, že jest imperialistou a obviňoval český národ, že chce Němce znásilniti. České vojsko obsadilo všecka důležitější města v smíšeném území bez vážného odporu Němců a v celé zemi panuje pořádek. Také na Slovensku byla důležitější města naším vojskem obsazena a ministr Dr. Šrobar provádí energicky novou úpravu těchto z jařma maďarského vyproštěných krajů.

Národní shromáždění česko-slovenské republiky pracuje horlivě. Z důležitějších zákonů, o nichž se usneslo, budiž uvedeno hlavně zavedení osmihodinné denní práce a odstranění šlechtictví. Také zásobování lidu věnuje se náležitá péče. Pohříchu, že se dosud nepodařilo zmírniti ohromnou drahotu všech životních potřeb a že lichva s nimi dosud bují. Těžce doléhá na obyvatelstvo nedostatek uhlí. Vážně ohroženy jsou doprava, veřejné osvětlování a průmyslové podniky.

President *Wilson* přibyl v posledních dnech měsíce prosince do Evropy a dostalo se mu ve Francii skvělého uvítání. Mírové jednání se připravuje. V Německu jest úplná anarchie, mezi socialisty vládnoucími a neodvislými pod vedením Liebknechtovým zuří v Berlíně vražedný boj o vládu, v Rusku řádí bolševici dále, Poláci válčí s Ukrajinci a vztahují ruku svou netoliko na Těšínsko, ale i na Slovač, o jejíž rozdělení mezi sebe a Maďary prý vyjednávají, v Uhersku jest všeobecný rozklad, Italové dorážejí stále na Jihoslovany. Jest již nejvýš na čase, aby mírová konference, která se má sestoupiti dne 14. ledna, zjednala pořádek, ač bude-li s to.

Bývalý president Spojených států severoamerických Theodor *Roosewelt* zemřel dne 4. ledna 1919. Byla to vedle Wilsona nejvýznamnější osoba v Americe. Roku 1904 byl zvolen jako kandidát republikánské strany presidentem. Zůstal v bílém domě washingtonském do r. 1908. Ve světové válce postavil se na radikálnější stanovisko než Wilson proti středním mocnostem i proti severoamerickým Němcům. Byl přítelem a podporovatelem tužeb národa českého.

R. 1919. ČÍS. 3.

OSVĚTA

Jan Rokyta:

Nemluvněti.

(Jitce Reinerově.)

V čas bouře děl jsi přišlo, v pušek hřmění,
ó dive lidské lásky v poupěti,
v čas rozpoutaných světobornych dění,
kdy lidská smrt a much se stejně cení,
v čas pláče, nářků, slzí, prokletí.

Kdy otcové a synové a bratří
kdes v dáli neznámých nám hor a niv
dnem, nocí v ledovou tvář smrti patří,
kdy otrok nové doby trpí za tři
a zmírá neznám hlavu nakloniv.

Kdy zpustošené země peklem hoří,
co jinými se plíží žlutý hlad,
kdy tisícům smrt kyne na dně moří,
kdy však i trůny chvějí se a boří,
jichž nemoh zápas věků rozviklat.

V čas bouře, bídy, zoufání a děsu —
však také nenadálé naděje,
jež jako prvosenka pokraj lesů,
jak protěž zkvétá skalním na útesu,
kde dosud byly sněhu závěje.

Tak zrodila se nám jak ty, ó děcko,
když nejméně jsme se jí nadáli,
když osud vzal nám, co jsme měli, všecko,
když byli jsme jak zotročené Řecko,
než Byron k němu vyplul do dáli.

Tak milá jsi jak ty, ó dcerko drobná,
  však stejně nemluvná a tajemná,
snům našim rovna a zas nepodobna,
jen slibující, radost stonásobná,
  že může vyrůst z ní nám do temena.

Ó rosť a zkvétej, poupě nerozvité,
  naděje naší smavý symbole:
ať zaskvějí se krásy tvoje skryté,
ať jimi z nevěrců jsou proselyté,
  ať utěšíš je v zemském pádole!

Až rozvineš se vonným června květem
  a s tebou snad i naše naděje,
my, zanechavše tento život dětem,
žít budem dále ve vás, vaším vznětem,
  jenž novým sluncem se vám zaskvěje...

29. IV. 1917.

Dr. *Jan V. Novák:*

Jan A. Komenský a Habsburgové.

Příspěvek životopisný.

Ve slavném díle o konci naší samostatnosti národní [1]) *A. Denis* tvrdí, že pro zemi českou v rozhodné době dějin jejích bylo velikým neštěstím, že nemohla milovati svých králů, protože jimi nebyla milována.

Náboženské osamocení a boje proti celému světu v XV. stol. učinily Čechy nedůvěřivými ke králům z rodů cizích. Již král Vladislav, ač byl zvolen po přání krále Jiřího a nebyl povahově silnou individualitou, nezdomácněl v zemi nikdy a nemohl neviděti úspěšných pokusů rodů šlechtických o zúžení moci královské. Proto raději vyhýbal se stykům s rody panskými a posléze sídlil v Uhrách. Rovněž první panovník z rodu Habsburského, ač lnul k dědičce království, Anně Jagailovně, upřímnou láskou, zůstal přece po celé téměř čtyřicetileté panování národu našemu cizincem.

Nebyloť Ferdinandovi I. ještě ani 24 let, když byl zvolen králem českým, uměl dobře několik jazyků, především španělsky, ale česky správně mluviti neuměl nikdy. Pro národ český neměl vůbec porozumění, nechápal tužeb jeho reformačních ani významu otázek náboženských v Čechách; nejslavnější hrdinové národní byli mu jen buřiči a lupiči. První tento král z rodu Habsburgů vyniká nad své nástupce energií, s níž hledí proti oligarchickým snahám stavovským upevniti moc královskou, ale o štěstí země a národa při tom neusiluje, pouze o rozšíření moci rodové. A to věděli také příslušníci našeho

---

[1]) Vydání Vančurova z r. 1893 str. 358—359.

národa, zvláště šlechta, proto byli vždy hotovi k odboji, nejvíce po smrti královny Anny, v níž pozbyli upřímné ochránkyně.[1]) A tradice zakladatele rodu trvala i za panovníků následujících, vyjímaje snad Maxmiliána II., který v mládí chtěl přestoupiti ku protestantství, byl vůbec mužem dobrého srdce a hleděl spíše vznikající protivy mírniti. Ale též on ke konci života podléhal reakci.

Pravdu má zajisté stará sentence latinská: »Proprium est humani ingenii odisse, quem laeseris«.[2]) A těch urážek od nastoupení rodu v Čechách bylo věru dosti a přibývalo jich, čím více se nově založenému řádu jesuitskému dařilo celou říši Habsburgů dostati do vleku. Při tom je nadmíru zajímavou okolností, že jako jesuitům, tak i Habsburgům nejvýš se protiví nejnárodnější církev česká, *Jednota českých bratří*, ač k ní náleželi občané nejpilnější a nejklidnější, ač tato společnost na tu dobu nejlépe luštila svým zřízením také sociální otázky říše. O zničení Jednoty usiloval již první Habsburg na trůně českém, nástupci jeho na témž trůně toho jména třetímu povedlo se očistiti země české od příslušníků toho vyznání úplně.

Z poměrů těch si vysvětlujeme, že muž, jenž nehynoucí láskou a obětavostí objímal všecko lidstvo, jehož prostota a upřímnost budila podiv všech současníků, *Jan Amos Komenský*, mohl býti pokládán za úhlavního nepřítele panujícího rodu, tak že mu i zatčení hrozilo, když se přiblížil k hranicím říše Habsburské. A prorok, jehož věštby Komenský latinským převodem šířil po světě, *Mikuláš Drabík* z jihomoravské Strážnice, přetrpěl půl roku po smrti Komenského v Prešpurku bolestnou a potupnou smrt.

O poměru Komenského k rodu Habsburskému je posud velmi málo známo z příčin přirozených, ač kdysi proroka Lednického (Drabíka) znal celý svět, a proroctví jeho ve vydání knižním vyvažována zlatem. Proto dotkneme se tuto některých rázovitých momentů toho poměru, odkazujíce výklad jiných podrobností do životopisu, jenž bohdá brzy odevzdán bude tisku.

I.

Komenský dožil se vlády pěti císařů z rodu Habsburského. Narodil se za Rudolfa II. (— 1611), v cizině pobyl a činnost kazatelskou zahájil za krále Matiáše (— 1618), psancem byl a z vlasti se vystěhoval za Ferdinanda II. (— 1637), přežil i nástupce jeho Ferdinanda III. (— 1657) a dožil se ještě řady let panování Leopolda I. (1657—1670). Z dlouhého života jeho dobré dvě třetiny (52 léta) připadají v období zřejmého nepřátelství Habsburgů k národu českému, a útisky, které Komenský sám zažil, nejtíže nesla církev, jejímž službám věnoval nejlepší své síly.

Právě v prvních letech života jeho protivy náboženské i politické se přiostřují, jako bývá na počátku nové doby. Noví mužové vstupují na politické jeviště. V Čechách se strany katolické jest to

[1]) Královna Anna zemřela v lednu r. 1547 ve 44. roce věku.
Je zvláštností ducha lidského, že nenávidíme toho, koho jsme urazili.

vedle známých obětí pražské defenestrace, Jaroslava Bořity z Martinic a Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, Zdeněk Popel z Lobkovic, od r. 1600 nejvyšší kancléř království, jenž také odepřel svůj podpis na Rudolfově majestátě tvrdě, že králům nenáleží právo rozhodovati o náboženských otázkách. Se strany evangelické byli to členové Jednoty, Karel st. z Žerotína a Václav Budovec z Budova, kteří trvali i po návratu z ciziny v živém styku s radikálnějšími kalvinisty. Bylo tedy již tehdy lze tušiti, že reformace katolická, skončivši hlavně úsilím jesuitův úspěšně svou činnost v zemích alpských, pokusí se skrze mladého a čilého biskupa olomouckého, kardinála Františka Ditrichšteina, odchovance Říma, v témž směru i na Moravě, aby posléze udeřila i na nejpevnější a nejnebezpečnější baštu protestantismu, kacířské Čechy. Při tom bojovnost katolické strany ukazovala, kam se nakloní vítězství.

Komenskému bylo deset let, když vyšel z návodů špatných rádců císaře Rudolfa II. osudný mandát proti bratřím (podeps. 29. srpna 1602), jenž dal roku násl. Budovcovi podnět ku prvému slavnému vystoupení na sněmě. Zbavovalť pod záminkou náboženské úpravy poměrů na základě kompaktát valnou většinu národa všech práv a ničil jejich zásluhy o říši.

Tři léta potom Komenský jako chlapec třináctiletý prchá z hořící Strážnice, kde jako úplný sirotek dlel u své tety Zuzany Vokálové a chodil do městské školy. Vypálili ji zuřivé roty Štěpána Bočkaje, magnáta uherského, které vpadly na Moravu z jara 1605 a nenalézajíce odporu poplenily ji hrozně až po Holešov. Tehdy také podlehl zkáze dvorec Komenského v předměstí uherskobrodském Neradicích, jenž i v letech pozdějších zaznamenává se jako »požár« (spáleniště). Komenský tehdy pozbyl nejen útulku, ale i části soukromého majetku.

Obrana země ponechána úplně stavům, kteří v poskytování pomoci byli dosti liknaví a sebrali jen nepatrné síly válečné, a tak se vpády opakovaly hned následujícího roku. Proto není divu, že mužové tak vlasti oddaní, jako byl Žerotín, zoufali nad současnými poměry a hledí všemožně, aby se z nich vybředlo. V r. 1606 také připadá slavná »Obrana Žerotína ku p. Jiříkovi z Hodic«, která přímo viní vládu Rudolfovu ze všelijakých pletich a nedbalostí, jimiž úpadek zemí českých přivoděn. O Moravě dokonce tvrdí historikové, že za celou pozdější válku třicetiletou nepoklesla tak, jako v desíti letech před ní. Rozbroj v rodě panovnickém brzo potom poskytl stavům příležitost, aby provedli své úmysly. Žerotín přidržel se Matiáše a po marném přemlouvání šlechty české k odboji proti Rudolfovi způsobil odluku Moravy od Čech, stavové čeští vymohli si na svobody náboženské zvláštní majestát.

V těchto letech vidíme Komenského kolísati mezi tužbami srdce a poměry. Touha jeho nesla se za povoláním vyšším, ale poručníci ho v tom nepodporovali. »Přiznávám se,« dí v I. kap. Labyrintu světa, »že jednoho, druhého, třetího tajně chytati jsem se počal, ale každého hned zase pustil, protože jsem při každé věci i nesnadnosti i marnosti něco znamenal.« R. 1608 dostává se Žerotín v čelo

zemské vlády na Moravě a téhož roku přichází Komenský na jeho bratrskou školu do Přerova, aby se naučil latinsky, t. j. věnoval učení vyššímu. Tři léta potom odchází do ciziny, aby nabyl vzdělání akademického.

V Čechách strana pod obojí používá tehdy zmatků v rodě panovnickém, že si získává takové svobody náboženské, jakých neměla nižádná země evropská v době, kdy vrchnost též určuje náboženství stavů poddaných. Aby si je zajistila, smlouvá se dokonce protestantská většina s bratrskou menšinou a v rámci společné konfesse a konsistoře připouští jí dosti značné odchylky v obřadech a kázni církevní.

Tato blahovůle dochází uznání též za hranicemi, jak patrno ze smírného spisu německého theologa Davida Parea, učitele Komenského v Heidelberce. Nadepsal jej »*Irenicum*« a dotýká se v něm také stavovského porovnání v Čechách. Roku 1609 ukázala prý se křesťanská spravedlnost českých stavů všemu světu veřejně, a němečtí theologové, kteří jen pravdu převracejí, mohou se před ní zastyděti. V církvích svorných mají theology kříže, pohrdatele slávou, ale církve německé mají theology slávy, kteří nezkusili kříže a nevzdají se vysokého ducha, než je stihne jiná metla boží. V předmluvě ke konfessi císaři předložené Čechové prohlašují výslovně, že se v základních článcích náboženských shodli, a opravdu osvědčují svornost společnými sněmy, poradami, poselstvími, odpověďmi atd. Proto spisovatel vybízí německé theology a stavy k následování.[1])

Pln horlivosti a bohatě jsa opatřen vědomostmi, vrací se Komenský po tříletém pobytu v cizině přes Prahu do vlasti. Tu dožil se zajisté záhy bolestného zklamání. Poměry na Moravě se bohužel ani za Matiáše nezměnily, naopak místo záruk náboženské svobody dostalo se od císaře stavům pouze neurčitého prohlášení, že nikdo pro náboženství nebude pronásledován. Zatím však nebylo sněmu, aby výbojná strana katolická na něm neurážela zemského hejtmana Žerotína, že byl bratrem, aby nebyla rozhodovala právě naopak, než on radil. A brzo po návratu Komenského do vlasti (26. února 1615) Žerotín vzdává se své hodnosti.

Ani v Čechách požehnání náboženského míru netrvalo dlouho. Nebyloť instance, která by bděla nad šetřením získaných svobod a bránila třenicím, když vrchnosti překážely poddaným v provádění toho, co jim majestát povoloval. Byloť poddanství v našich zemích již v XVI. věku značně utuženo, jak patrno z protestů kazatelů tehdejších a známého pořekadla: »Chlap (sedlák) jako vrba: čím víc jej osekáváš, tím víc obrůstá.« K selskému stavu pro jakékoli bezpráví byla patrně vždy cesta otevřena. Mohlo se v tom, co tehdy bylo nejpalčivější, v náboženských otázkách, díti jinak?

Na svobody sociální, rozšířené za císaře Matiáše i po městech, poukazuje ostatně i spisek Komenského, vydaný r. 1618, kdy byl již samostatným správcem duchovním ve Fulneku. Nazval jej »*Listové*

---

[1]) Kap. XVIII., str. 85—88. Stať souhlasí s pozdějším míněním Komenského, jenž právě byl žákem Pareovým, když dílo vznikalo.

do nebe«, poněvadž záleží z pěti listů, dvou lidských a tří Kristových, jimiž luštiti chce podle zásad křesťanských neshody mezi boháči a chuďasy. Tu píše hned v prvním listě, že není na světě, kdo by chudých politoval neb aspoň vyslechl nářky jejich, proto že jsou nuceni utíkati se k nebi. Odmítají sice domněnku, že by si přáli rovnosti stavů, ale dožadují se aspoň před Bohem stejného místa s lidmi vznešenými. Rozmařilý život těchto vylíčen je podrobně, proti němu staví se chudoba Kristova (l. III.). Rovněž dosti je tu podrobností o nemilosrdném chování k chudým (l. II.).

Že fulnecký »pastýř beránků«, jak Komenského nazývali, stál při straně utiskovaných, nemůže býti pochybno, poněvadž podle zachovaných pověstí z Fulneka ani jinak nepokládal za dovoleno křivdy opláceti. Ale ovšem způsobiti nějaký násilný převrat ve prospěch rovnosti stavů nepokládá za dovolené, poněvadž různost lidí jest odůvodněna i zjevy přírodními. Jinak nesvědčí spisek naprosto o nějaké spokojenosti s poměry současnými.

Téhož roku, kdy spisek vydán, nespokojenost v Čechách propuká ve zjevnou vzpouru. Nedávno zvolený král z rodu Habsburgů prohlášen za zbavena trůnu, a brzo potom nastolen Fridrich Falcký. Že Komenský tehdy nenásledoval příkladu Žerotínova, jenž zůstal rodu císařskému věren, sám se přiznává (v kap. XIX. »Labyrintu světa«). Allegoricky přibarvená příhoda ze života jeho je nám jasna.

Ferdinand II. zbaven trůnu (»zviklala se pod ním stolice a rozsmekla, i vypadl na zemi«), zvolili si jiného krále („jiného sobě vedou a sázejí výskajíce, že tu jinak bude, než bývalo«), a kde kdo hleděl přispěti k upevnění trůnu jeho (»hlobil a tvrdil, kdo mohl«). I Komenský hleděl přispěti (»klín či dva přistrčím«) soudě, že z toho povstane obecné dobro. S tím arci všickni nesouhlasili. V tom však svržený vládce se opět sebral a vyrazil proti vzbouřencům, až je rozprášil, a někteří při tom popraveni. Komenský z úděsu nad tím nemůže se ani vzpamatovati, a teprve když mu průvodce připomene, že se vyšetřuje, kdo Fridrichovi horlivěji pomáhal, uvažuje, má-li se dáti též na útěk. Ale činí to teprve, když mu nebezpečí přímo hrozí (»zavadím o šermující okolo mne kyj«). Proto se také rozhoduje, že se již ničím takovým nebude obírati (praví svým vůdcům: »Nech se kdo chce těch hor dotýká, ne já«).

V čem záležely klíny, jež Komenský přikládal k stolici Fridrichově, nelze přímo uhodnouti. Snad to byla promluva k osadníkům, v níž poukazoval na přednosti mladého krále kalvinisty, vyznáním blízkého bratřím. Ale snad se také míní spis, jímž varoval souvěrce od přestupování k církvi římské. Sestavoval jej asi r. 1618—19 pozoruje, že »mraky pronásledování se stále shánějí, a blesk že co nejdříve udeří«, když císaři, sklíčenému přesilou nepřátelskou, přispěl na pomoc náčelník katolické ligy, bavorský vévoda Maxmilián, jenž z Horních Rakous vtrhl do Čech, prošel jimi až k Plzni a obrátil se ku Praze, nikde nenalézaje významnějšího odporu.

Je to »*Retuňk* proti Antikristu a svodům jeho«, kde obšírně dokazuje neoprávněnost, s níž si církev římská osobuje přednost před církvemi jinými, a zejména uvádí četné důkazy, že podle svě-

dectví Písem papež jest Antikristem a svůdcem světa (kap. XXI.). Proto je též nenáležité jeho církve se přidržovati. Také vybízí tu (v kap. XXXI.) vrchnosti křesťanské k ohledu na víru lidu.

Že se k dílu takovému odhodlal, vysvětlujeme si z pevného jeho přesvědčení, že nepravost světská záhy bude přemožena, blízko že je tisícileté panování Kristovo, jak se předpovídá před koncem světa ve Zjevení sv. Jana. Soudil tak zároveň s jinými zbožnými muži pozoruje, jak nevinnost jest utlačována, nepravost že slaví vítězství.

Tušený blesk udeřil dne 8. listopadu 1620, ale následků tak osudných, jaké brzo potom nastaly, nikdo se nenadál. Komenský hořekuje nad nimi v útulku nyní neznámém, když ho jímala svrchovaná úzkost nad osudem vlasti, zbavené vší pomoci. Tu dostavovala se pokušení, zvláště v noci, když bdě z rozčilení uvažoval o stavu země a církve, jakož i o svém vlastním osudu.

Pevná víra v Boha vede ho arci k tomu, že v Písmech hledá útěchy, zvláště v proroctví Jesaiášově, jenž také své krajany těšil proroctvími o pokoření Babylona a budoucím štěstí Israelitů, jakož i o návratu ze zajetí.

Z rozjímání toho vznikl spisek, nazvaný »*Truchlivý*, t. j. smutné a tesklivé člověka křesťanského nad žalostnými vlasti a církve bídami naříkání«. Má ráz rozhovoru spisovatelova s rozumem, potom s věrou a posléze s Kristem. Dovídáme se odtud, jak současné poměry politické mocně vzrušovaly vnímavou mysl, a co se jí dotýkalo nejhlouběji. Nejsou to jen útisky cizích národů, jimiž Čechové tehdy trpěli, nýbrž spíše vítězství nepravdy, potlačování pravdy boží, jak vylíčeno i v »Historii o těžkých protivenstvích církve české, kap. L. sl. Vše je pro národ ztraceno, až i naděje v lepší doby. Důvodem trápení zdá se Komenskému hříšnost jeho krajanů, kteří páší všeliké nepravosti, a to bez rozdílu stavu a hodnosti. Také posměch nepřátel se lidu sklíčeného bolestně dotýká, neboť ve své vítězoslávě »i proti nebi ústa stavějí a po všech na zemi jazyk vozí«; a přece za tu zpupnost nestíhá jich pomsta boží. Katolíci dokonce i ligu spolu smluvili a zavázali se přísahou, že učení čisté i všecky, kdož se ho přidržují, po všech národech vyhladiti chtějí, aby ani znamení a památky nezůstalo. Také prohlašují, že Čechy dědičně drží a držeti budou, to že se změniti nemůž. Ale Kristus ke Truchlivému prohlašuje, že proti Babylonu přivede shromáždění národů velikých z krajin půlnočních, kteříž se sšikují proti němu a dobudou ho, protože se veselí a plesají dráči dědictví božího. »Ó Babylone,« hrozí mu, »než zvíš, polapen a vzat budeš, protože jsi se směl potýkati s Hospodinem!« A takových kleteb se tu pronáší řada.

Jak patrno již z těchto několika zmínek, spisovatel »Truchlivého« přímo se staví proti nepřátelům vlasti, i proti Bohu reptá, že jim takového štěstí dopřává.

Již tehdy byl roztrpčen současnými poměry, ale ještě více zavrhuje veškeren řád (vlastně: nelad) světský v »Labyrintě světa«, vzniklém r. 1623, kde koná přehlidku současných stavů. Že při tom nejhůře pochodil stav vojenský, vysvětliti lze neblahými zkušenostmi, jež Komenský měl o způsobu jeho života. Ale nemnoho lépe posu-

zuje vrchnosti. Shledávať u mnohých netoliko nenáležité tření se do úřadů, ale i veliké nedostatky při konání úředních povinností, jak patrno především ze scény soudní, která je z nejzdařilejších v celém spise (kap. XIX.). Proto pozoruje též správu politickou dospívá ku poznání, že vrchnosti slují sice správci světa, ale při tom že nesprávy je všude plno.

Není tedy ani divu, že »Práva a zřízení zemská«, za prvních Habsburgů několikráte vydaná, satiricky nazývá »Žravá hryzení zemská« a »Dravá šizení zemská«. Na hradě Štěstěny opět pozoruje život pánů světa, ale nemůže v něm najíti záliby, vida vratkost jeho (kap. XXVI.). I šalby ve správě světa vylíčil obšírně ve scénách na hradě královny světa Moudrosti světské, zajisté podle vlastního uznamenání poměrů současných (kap. XXXII.). Pravý soud o té správě pak za poutníka pronáší Šalomoun (kap. XXXIII.). Ale i jeho poselství na světě končí nezdarem (kap. XXXV.). Komenský tu patrně míní naznačiti, že i nejmoudřejší lidé marně by se pokoušeli čeliti neřádům světským, protože by buď lstí nebo násilím práce jejich jistě byla zmařena.

Při tom však Komenský není přítelem násilných převratů, jak patrno ze spisu »*O sirobě*« z r. 1624 (kap. XI. a XII.), neboť káže i k vrchnosti přísné poddaným chovati se trpělivě, oddaně a pobožně.

A přece bylo čím dál hůř, jak se dovídáme z II. dílu »Truchlivého«, sepsaného rovněž r. 1624. Tu setkáváme se i s takovýmto výkřikem: »Půl druhého jsme opět léta v bídách těch strávili, a nercili konce nevidíme, ale vidíme před sebou propast jakousi bezednou, do níž padáme čím dál hlouběji. Nebo co v tom čase opět lidí pomordováno! Co pozajímáno! Co hladem, morem, zimou a nahotou, hořem a žalostí, strachem a zděšením pomřelo! Co chrámů zodjímáno! Co kněží vyhnáno! Co vyššího i nižšího stavu lidí ochuzeno! Co jich vězením a trápením rozličným, aneb také chytrými svody o duše připraveno! A není na tom světě k spomožení naděje žádné. Ujímá-li se kdo toho od východu neb od západu, všecko se trhá, a sami ti, kteříž pomáhati se praví, do větších nás bíd tlačí, loupežemi, pálením, mordováním a zajímáním, ach, nastojte! nás hubíce. Ti pak, kteříž nás pod ukrutným jhem drží, více se proti nám nevinným jitří a zlobí, k hrdlu již sáhati a na řád pleniti se strojíce.“ A jinde Truchlivý naříká: »Válka nás nejedna, než několikera stírá; mor od polu pustých některých měst zanechal; či co dím: zanechal? Ještě žere. Drahota jest všech věcí, o jakéž ani slýcháno není, daní a poplatků nad lidskou možnost nejen od vrchnosti, ale od zběři vojenské se ukládá, v loupež jsme; a co nejtěžšího, tyranství se a kvalt provodí, nad těly i dušemi lidskými; a ještě k horším věcem naprosto se schyluje nejen u nás, ale vůkolí po národech. Ach, časů nešťastní jsme se dočekali, na jakéž otcové naši ani otcové otců našich mysliti neuměli.«

Úzkosti, jichž výmluvným výrazem je tento spis, plně jsou odůvodněny, přehlédneme-li aspoň některé dekréty, jež v těch letech proti nekatolíkům v našich zemích byly vydány.[1])

[1]) A. Gindely, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, vyd. Tupetz 1894.

Ke konci r. 1621 (13. prosince) vydán obecný dekrét vypovídací proti nekatolickému duchovenstvu, odůvodněný aspoň jednáním jeho před defenestrací a po ní. V říjnu r. 1622 pozbyli svých míst i lutherští faráři pražští, protože Praha zbavena práva patronátního. V polovici r. 1623 uložen šlechtě závazek, že na statcích nově získaných usadí jen kněze katolické. V květnu r. 1624 šlechtě nekatolické vzato právo užívati k svým zápisům desk zemských. Téhož měsíce uloženo arcibiskupovi, aby pátral po nekatolických kazatelích (predikantech). Za dva měsíce potom v městech královských pohroženo měšťanům, že pozbudou práva měšťanského i cechovního, nepřestoupí-li na katolictví. Roku 1625 arcibiskup hrozí konfiskací majetku i nekněžím, nevrátí-li se v lůno církve katolické. Toho roku nebylo dalších přísnějších výnosů, protože trvalo v zemi přímoří, což malomyslnost ještě posilovalo.

Sňatky zakázány nekatolíkům počátkem r. 1626. V lednu t. r. také obnoven rozkaz o zatýkání zjištěných kazatelů. Koncem dubna pak dána obyvatelům městským lhůta dvouměsíční na přestoupení nebo vyprodání nemovitého majetku. Obecná konfiskace těch statků pak podepsána dne 4. června. Roku 1627 na svátek Ignáce z Loyoly (31. července) posléze císař podepsal patent, že nikdo nemá býti v zemi trpěn, kdo se nepřihlásí k víře katolické.

Zajisté bylo tedy k hořekování a zoufalství příčin dosti.

(Pokračování.)

Ph. Dr. *F. Šeracký:*

Základy moderního logicismu.

(Dokončení.)

K vědám odborným čitá Husserl i nejformálnější vědy, jako na př. logiku a ontologii. Zdálo by se snad, že tyto discipliny jsou eidetické (filosofické), neboť »co se zde vyšetřuje, jsou vždy předměty a co formaliter pro ně vůbec platí«. Ale kdokoli se obírá větami neb pojmy, počíná prý si stejně jako každý specielní odborník a pak teprve provádí studium čistého vědomí deskriptivní analysou.[1]) Logické věty jsou aksiomy (na př. věta o sporu), ale jich absolutní platnost lze na tom, co je dáno, učiniti »eksemplárně názorným«.

To vede konečně k otázce: co nám zbude, když »obmezíme« všecky předměty a vědy a provedeme do konce fenomenologickou redukci?

K tomu třeba si předem uvědomiti, že my obmezujeme pouze *přirozenou tesi* světa skutečnostního a hodnotního, který při našem dogmatickém a naivním počínání v praktickém a v předfilosofických vědách je ovšem nezávisle dán na vědomí. Toto obmezení znamená pouze tolik, že už nečiníme těchto tesí a nežijeme v nich. Nezůstane nám tedy prázdné nic, nýbrž předměty naší reflekse, jak se jeví nám

---

[1]) Tamtéž str. 112.

ve své immanentní podstatě; necháme své zážitky dále plně platiti, ale nevyšetřujeme jich obsahu dle jejich nároků na platnost.[1])

Fenomenologické residuum — vlastní předmět fenomenologie je dle Husserla »čisté vědomí ve svém absolutním bytí«, t. j. celý obsah poznání ve všech jednotlivých vědách i se všemi klady transcendentní skutečnosti, ale tak, že tyto nejsou už *naše předpoklady*, nýbrž *prostě objekty* našeho vyšetřování. Fenomenologická redukce zabrání každému soudu o vnímané skutečnosti, ale nikoli soudu, že vjem je vědomí skutečnosti (již ovšem nesmí předpokládati) a nebrání popisovati zážitek vjemový, daný uvnitř určité zkušenosti.

A co platí o vjemu, platí též o obrazivosti, myšlení, krátce o všech intentionálních[2]) zážitcích. Intentionalitu, která charakterisuje vědomí v pregnantním smysle, je dle Husserla označiti jako jednotu vědomí a podobně celý proud zážitkový, jako proud vědomí. Předmět fenomenologie — proud vědomí se všemi svými částmi, které právě v něm jsou vědomy — je tedy něco imanentního, co nepředpokládá nic mimo vědomí, ač ovšem čisté zážitky lze v jich podstatě názorově chápati.

Obírá-li se však fenomenologie podstatami, nikoli skutečnostmi, jak lze dojiti od čistého fenomenologického vědomí ke skutečnosti (reálné), jež je přece jeho stavy dána? Zde došel Husserl ke kořenům noetického problému vůbec.

Počitky a vjemy jsou zajisté v prvé instanci *povahy psychické*, jak nikdo nebude popírati. Dívám-li se na bílý, hladký list, přede mnou ležící, vidím jeho barvu i cítím jeho hladkost a mohu po případě i oba počitky od sebe odloučiti. Ale my chceme ve vjemu zároveň bezprostředně chápati i *fysické vlastnosti věcí* a v tom smysle bude se nám bělost jeviti jen jako nějaká vlastnost předmětu (bílého). Jak tedy možno bílé považovati současně za psychické i fysické?

Je snadno, jak činí psychologism, hypostasovati původně čistě psychické jevy a bráti vjemy a představy za jediné reální předměty našeho poznání. Počitky a představy vezmou se tu prostě jako něco

---

[1]) Husserl tento názor objasňuje na př.: Dejme tomu, že hledíme s potěšením na kvetoucí jabloň. Na naivním přirozeném stanovisku je jabloň něco eksistujícího v transcendentní skutečnosti prostorové a vjem i cit libosti jsou psychické stavy, náležející reálním lidem. Mezi jedním a druhým reálnem, reálním člověkem či reálním vjemem na jedné straně a reální jabloni na straně druhé eksistují realní vztahy (tamtéž str. 182). Provedeme-li nyní fenomenologickou redukci, bude úplně lhostejno, zda-li já sám a strom je reální či zda-li jen poměr mezi námi je reální, ježto po tom všem se neptáme a vylučujeme to vůbec. Tato tetická skutečnost není sice logicky pro nás, ale přece zůstane vše při starem. Též fenomenologicky redukovaný zážitek (vjemový) je vjem o této kvetoucí jabloni a též redukovaný cit je libost z tohoto prýštící. »Strom« podrží vůbec všecky kvality i charaktery, se kterými byl předem dán, netratě v tomto vjemu i v tomto zalíbení nižádné nuance. V redukovaném vjemu pak jako podstatu shledáváme ono vnímané jako takové Ale toto »jako strom vnímané« jako takové není skutečný strom (fysický), nýbrž jen fenomenologický.

[2]) Je patrno, že Husserl výrazů »intentionální«, »intence« užívá ve smysle scholastickém, kde znamenají vždy, že poznání naše má směr k určitým objektům.

daného, ale vlastní jejich problém, jak právě zkušenost jej s sebou nese, zůstává neřešen. Vždyť počitek a představa, jsouce zde pouze psychické funkce, mohou býti *jen způsoby,* nikoli *předměty poznání samého.* Je patrno, že předem nutno něco doplniti: Totiž otázku po tom, na co se vztahují počitky a představy?

Husserl řeší noetický problém, jda úplně v šlépějích Bolzanovy filosofie. Husserl pojímá vědomí jednak s úplnou konkrétností, jednak eideticky, t. j. každý reální zážitek má vždy určitou formu (psychickou), určitou intuitivní podstatu a pak obsah (logický), jejž lze brát o sobě.[1]) Husserl vůbec, chtěje bráti celý problém co nejobecněji, usuzuje: U každého noetického momentu je (po aristotelovsku) rozlišovat látku (ὕλη) a formu intentionální (μορφή). Hyletické je to, co je v zážitku konkrétní, reální, kdežto noetická forma (νόησις) formuje látku řídí ji určitým směrem a dává jí teprve smysl. Naopak lze říci, že každý intentionální zážitek je noetický, neboť má smysl.

Husserlovi nejsou »věci« tak bezprostředně dány psychickými zážitky. Naše počitky mají pouze *směr, intenci* k fysickým věcem, jež nejsou jimi vnímány neb představovány, nýbrž *pouze myšleny.* Husserl stejně se školou würzburskou (Külpe a jeho žáci) považuje též myšlení za elementární proces vědomí vedle pociťování a představování.[2]) My můžeme na př. na dříve nazíraný dům neb poslechnutou hudbu pouze mysliti, aniž je třeba představiti si je v názorné formě a naopak mnoho, o čem prý mluvíme neb slyšíme, nedá se vůbec nazírati.

Předmět jako něco fysického mimo psychického nenáleží psychické podstatě počitku, věci nemohou eksistovat jako pouhý komplex počitkový, nýbrž nutno je fenomenologicky předpokládat. Každý vjem neb představa je charakterisován určitou předmětností: ve vjemu je něco vnímáno, v představě představováno, ve výpovědi vypovídáno, v žádosti žádáno atd.

Mají-li nyní naše stavy představovati nám jak fysickou tak psychickou stránku předmětů, nutno dle Husserla lišit jich akt a obsah (předmět[3]).

Proud fenomenologického našeho žití má tedy vždy dvě stránky: 1. hyletickou, obsahovou, 2. aktovou či noetickou v nejširším smysle t. j. ze sensuálního materiálu, jenž sám o sobě nemá smyslu, stává se noesí konkrétní zážitek. Předmět při každém fenomenologickém zážitku je pouze myšlen, ne zažit (zažit je pouze obsah), skutečný objekt je venku, jak jej vidíme, fenomenologicky však je pro Husserla pouhé noema. Nikoli tedy předmět sám, nýbrž jen jeho obraz ve vědomí je nutným korelátem noese. Barva stromu daná vjemově je

---

[1]) Tamtéž str. 179 a násl.

[2]) Bližší viz u A. Messera: Empfindung und Denken. Lipsko 1903.

[3]) V novější theorii poznání i psychologii častěji se setkáme s líčením počitku jako aktu (psychického) a jako obsahu (fysického). Tak definuje A. Höfler (Psychologie 1897, str. 13) počitek jako vjemovou představu co s nejjednodušším fysickým obsahem. Podobně A. Pfänder (Psychologie 1904, str. 278) považuje počitek za druh předmětnosti, pociťované pak označuje jako fysické. Carl Stumpf (Erscheinungen und psychische Funktionen 1907) liší vůbec jevy jako obsahy a jako funkce.

táž jako fenomenologicky redukovaná u skutečného stromu. Tato barva sama o sobě = noema. Noemata jsou tedy data čistého názoru (myšleného) a vjemu vnímané jako takové, jež právě musí býti vnímáno (ne na př. představováno[1]).

Podobně každý intentionální zážitek má vždy podstatné části o sobě a pak určité charaktery (skutečnosti, faktivnosti atd.). U každého noematu musíme tedy lišit různá »stínítka«, jež se seskupují kol »centrálního jádra«. Noematický obsah je relativně konstantní vůči libovolným a attentionálním modifikacím a vůbec určité noese jsou podmíněny též různými mody pozornosti. Noema jest jen naše konstrukce předmětu oproti hylesi, jež dává konkrétní zážitky v originále — jest imanentní eidos, noesis pak obsahuje jen to, co v noematu je skutečně dáno a to právě v témž modu, čímž zážitek právě dostává určitý smysl, jenž je zároveň určitý charakter vědomí (jež se tím stává noetické).

Husserl liší tedy stejně jako Bolzano v noematu obsah a předmět. Dle Husserla má intentionální zážitek noematem jednak vztah k předmětu, jsa vůbec vědomí o něčem a jednak funguje jako určitý obsah pro danou noesi.[2]) Každé noema vztahuje se na předmět a má »jeho prostřednictvím« určitý obsah, při čemž předmět zůstává týž i při noesi. Předmět pro dané noema jest pouze myšlen bez všelikých subjektivních příměsků, ať již zveme jej »věc«, »vlastnost«, »příčina« atd.

Jestliže eksistence předmětu pro intentionální zážitky dá se do určité míry dokázati, je větší nesnáz spojena s určením *aktu* psychického. Dle Messera (loc. cit.) rozlišování aktu a předmětu lze provésti ponenáhlu každodenní zkušeností. My vidíme věci, ne svoje počitky (= pociťování), naše já a jeho akty při zažívání nepřichází k vědomí, není zažíváno předmětně, neb není než pouhým svazkem počitků.

Husserl, postaviv zprvu ostře proti sobě akty a předměty poznání, když došel k přesnému formulování pojmu aktu, najednou objeví, že máme-li vůbec o jich eksistenci vědět, musí být pro nás též nějakým předmětem či obsahem, jejž však definuje čistě intentionálně (jako vědomí par excellence.[3]) Neboť co zve se vzhledem k myšlenému předmětu představou, může se zřetelem k představám akty doprovázeným zváti naopak pojetím appercepcí.

Ale tu se naskytla Husserlovi nová otázka: má akt vedle tohoto intentionálního obsahu ještě nějaký »reální« obsah? Husserl odpovídá si kladně, neuváživ, že tím oproti předmětu poznání nastane určité zdvojení obsahu. Je-li nyní reální obsah zážitku (obsah v našem dřívějším pojetí) nezávislý na formě aktu (vnímání, představování

---

[1]) Tamtéž str. 184.

[2]) Tamtéž str. 265 a násl.

[3]) Logische Untersuchungen II[2], str. 385. Husserlova formulace zní takto: Jsou dvojí intentionálni zažitky: 1. obsahy, při kterých předmětové intence se konstituují imanentními charaktery zážitku (akty). 2. obsahy, kde toho není (předměty). Naopak akty jsou zažívány, ale ne předmětně, předměty jeví se nějak, ale nejsou zažívány.

atd.), jsa dán apriori čistým názorem, bude intentionální (aktový) obsah zážitku úplně nezávislý na aktě, jímž je dán, ač přece musí míti též určité vztahy k předmětu poznání. Odtud liší Husserl u každého aktu materii a kvalitu.[1])

Materia aktu je vlastně předmět sám daný čistě intentionálně, t. j. jen psychicky zažívaný (ježto předmět sám nemůže býti zažíván). Zároveň materia aktu bude mu zprostředkovat mezi aktem a předmětem, neboť materia aktu, jsouc podmíněna předmětem, bude též míti k němu směr intenci. Materia aktu udává právě zvláštní smysl, jímž předmět je myšlen. Řeknu-li na př. Karel IV., mohu si jej velmi různě mysliti: buď jako otce vlasti, nebo zakladatele české university, neb císaře římského atd. Předmět aktu tu zůstává stále týž, ale je podán vždy v jiném smysle, jak právě je dáno různou materií aktu.

Kvalita aktu bude nyní asi to, co bychom nazvali nejužším pojmem aktu, t. j. pokud nemáme zřetelu k obsahu aktu. Týž předmět můžeme si mysliti jako »skutečný« neb jen čistě jako »představovaný«. Kdo na př. přejde od naivně realistického nazírání na svět k idealistickému pojetí světa, nemusí měniti materii svých intencí, t. j. svět zůstane pro něco tak, jak byl dříve, jen způsob, jak si jej myslí, bude tu jiný. Kvalita aktu je tedy jen abstraktní moment aktu, který je závislý na materii aktu, proto též Husserl za podklad dalšího zkoumání bere si jen materii aktu, postupuje stále čistě logisticky. Jako vždy volí si určitou proposici, z níž pak deduktivně chce všecky vlastnosti materie vyvinouti. Předpoklad jeho tu jest známá věta Brentanova: »Každý intentionální zážitek je buď představa, neb má představu za základ«.

Tak vysvětlí si Husserl identičnost materie při proměnlivé kvalitě. Identita materie (předmětu) spočívá jen na základní představě téže (obsahu), když akt sám se mění, ať je to soud, žádost atd., a tuto zve Husserl »čistou« představou.[2]) »Čistá« představa, t. j. představa par excellence, řekněme intelektuální akt vůbec, je základ ostatních (i neintelektuálních) aktů. Ale nyní »čistá« představa je právě jen představa, jak lze u ní rozlišovat materii a kvalitu? Husserl pomůže si snadno, operuje dle potřeby s představou čistě logisticky (jako obsahem), tu zas čistě psychologicky (jako aktem); rozeznává u představy dvojí pojem: představa (psychicky) jako kvalita (podobně jako soud, otázka atd.), 2. představa (logicky) jako materia, která je podstatou každého úplného aktu (i představovacího) a je tedy čistá evidence (logická) sama.

Vjem oproti představě je pro Husserla až sekundárního významu. Při vjemu ovšem jako při ostatních aktech lišíme kvalitu a materii. Na př. raduji-li se při vnímání, pak charakter radosti je vjemový, jako naopak materia vjemu je materií pro radost.[3]) Při vjemu ovšem oproti představě (v psychologickém smysle) zdá se předmět zúčastněn živěji či ve vlastnější podobě. Při představě z fantasie »jen se před

[1]) Tamtéž str. 411.
[2]) Tamtéž str. 427 a násl.
[3]) Tamtéž str. 443.

námi vznáší, t. j. látka (= čistá představa) může tu býti vždy táž, ale kvalita se může měniti.

Představu a soud liší Husserl čistě po bolzanovsku jen formálně (co do kvality). Představy jsou pouhé nominální akty, kdežto soudy objektivační akty, t. j. představa vždy musí býti vyjádřena jedním neb více slovy tvořícími celek, kdežto soud už o nějaké představě něco vypovídá. Oboje představa i soud mohou býti positivní neb nepositivní, t. j. vztahovat se k reálnému neb pouze myšlenému bytí, ale positivní jméno není ještě soud, nýbrž »jen k soudu svým obsahem vede«. Soudy jsou naopak jen modifikovaná jména, ale tato modifikace není empirícko-psychologická neb biologická, nýbrž čistě fenomenologická. Pro soud příznačný je především akt »belief«, akt souhlasu jako samostatná intence, jemuž blízké intence jsou domnění, očekávání, naděje atd. K původní představě přistupující nová intence změní ji i v soud, materie dle Husserla zůstává v obou případech táž, ale v prvém případě byla pouze představována, nyní je souzena. Tak operuje Husserl dle potřeby brzy s logistickým brzy s psychologickým pojmem soudu.

Tak představa jest Husserlovi jediným fundujicim aktem pro ostatní, jak vůbec je příznačno pro logistické teorie poznání. Předmět každého aktu je předem určitá představa obsahová, která eksistuje jako u Bolzana nezávisle na aktu samém. Jen aby nějak vztah mezi předmětem a aktem umožnil, Husserl zavádí tu nový pojem materie aktu, takže pak může říci, že předmět není sice aktem zažíván, ale je vždy jím myšlen, maje bezprostřední vztah (obsahový) k materii aktu. Vztah zážitku k předmětu může ovšem (psychologicky) být silnější neb slabší dle kvality zážitku (vjemové či představové) atd., ale logicky (obsahově) zůstává vždy týž.

Husserl přes slibné počátky své fenomenologie upadá přece jen zas do eleatské filosofie, jež chtěla myšlením pochopiti bytí samo.

Vycházeje z Leibnice a Bolzana, chce dosíci podobně co nejvyššího zmatematisování či objektivisace poznání, proto povznáší se nad »antropologickou stránku vědy«, chtěje dojíti k objektivním či ideálním vztahům pravd a věcí samých.[1])

Věci a pravdy jsou mu tudiž apriori spolu dány, neboť »nemůže nic býti, aniž by bylo tak a tak určeno, a že je tak určeno, je právě pravda o sobě, jež tedy tvoří nutný korelát bytí o sobě.«

Ideální jednota věcí a pravd po bolzanovsku je ovšem dána jen abstrakcí od myslících bytostí v soudech. Konáme-li nějaký akt poznání, »zaměstnáváme se předmětem«, kterýžto právě (jak poznáváme) je naším aktem kladen či myšlen. Ale pro Husserla, je-li předmět dán čistým názorem soudíme s evidencí, pak jsou věcné vztahy nám skutečně dány a jimi věc sama jako taková, jak právě poznáním je myšlena. Předmět jako takový není pak už jen myšlen, nýbrž i poznán jaký jest — je aktuální pravdou, jak podána je evidentním soudem.[2]) Pravda o sobě je tedy dle Husserla ideálním

---

[1]) Logische Untersuchungen I., str. 227 a násl.

[2]) Tamtéž str. 229.

korelátem prchavého subjektivního aktu poznání, povznešená nad veškerou rozmanitost různých aktů i poznávajících individuí.

Poznání podmíněno je tak určitými zákony, které se zakládají jedině na obsahu poznání a jsou tak abstraktní, že neobsahují nic z poznatku jako aktu poznávajícího subjektu. Od předmětů docházíme přímo k pojmům a možnost tohoto aktu poznání je apriorně způsobena poznáním pojmového bytí, které se nám jeví na př. pomocí názorné představy určitého předmětu.

Proto speciálně úkolem Husserlovy fenomenologie je nejprve (logickou) zákonitost myšlení přivésti na nejvyšší stupeň dokonalosti, aby každý pak mohl nazírati pravdu těchto nepodmíněně platných zákonů. Staví se tu tedy zákony nikoli pro věci, jež eksistují nezávisle na nás, nýbrž zákony (logické) pro myšlení, jež však zároveň platí i pro věci (adequatio rei ac intellectus).

Tak logicism, třeba sebe více byl »psychologicky« založen, končí vždy entologismem. Již v starověku logicism vedl k identifikaci myšlení a bytí a totéž opakuje se i nyní, učiní-li se úkolem filosofie jen určení platnosti našeho poznání cestou čistě logistickou.

»Převážnou většinou tvořeno jest od dob Aristotelových,« praví B. Erdmann (Logik I.,[1]) odst. 60), že »nutnost logických zákonů je nepodmíněná, jich platnost tedy věčná.« Důkaz tohoto tvrzení hledán obyčejně v nemyslitelnosti jich opaku: Kdežto opak každé skutečnosti (matter of fact) je možný a neobsahuje sporu, platí čistě logicko-matematické zákony nevývratně, jsou věčné pravdy (vérités eternelles), neboť prý spočívají jedině na nutnosti myšlení a jsou tudíž nadčasové i nadprostorové bez empirického původu. »Že slunce svítí«, je pravda skutečnostní, nikoliv logická; na jiném místě a v jinou dobu nemusí totéž platit. Řeknu-li však, »že slunce svítí« ve smyslu jeho trvalé vlastnosti, pak tento soud je obecně nutný, neboť neplatí jedině hic et nunc (není pouze skutečný, nýbrž i nutný). A odtud činěn ihned závěr: Ježto naše faktické poznatky odpovídají skutečnosti »nepřesně«, proto musíme míti jiné obecně platné poznatky a ty nám mohou dáti jen naše logicko-matematické pravdy, jež jsou povahy čistě intuitivní. Tyto pak jako takové budou ihned základem vší zkušenosti, samy nemohouce žádnou zkušeností býti vyvráceny.

Tak argumentuje logicism, ale přihlédneme-li blíže, je patrno, že logické zákony platí nutně, plyne bezprostředně z podstaty našeho představování a souzení, na něž jsou vždy vázány, t. j. jsou zákony myšlení dané naší přirozeností a nic více. Jsou tedy čistě formální zákony, určující průběh myšlení za daných podmínek. Logicism však tyto čistě formální zákony, stoje na čistě naivním stanovisku (podobně jako všecky odborné vědy), identifikuje s zákony reálními, platícími pro skutečno vůbec. Zákony našeho myšlení, platné původně jen pro myšlení, stávají se všeobecně a absolutně platné vůbec a z logiky stává se tak ontologie, jež chce správně danou zákonitostí (logickou) pochopiti skutečnost samu.

[1]) Zákony logické jsou čistě formální, proto nelze nahraditi logiku jako disciplinu také nějakou psychologii myšlení. Logika jako taková je vždy samostatná disciplina, již nelze ztotožnit s psychologií.

Ale ve skutečnosti i veškery zákony logické pochodí ze zkušenosti a jich platnost není absolutní, nýbrž jedině člověčská. My víme jen o našem myšlení, praví Erdmann (loc. cit). Od našeho různé — myšlení nějaké vůbec nemůžeme jako nadřaděný druh k tolika různým způsobům myšlení konstruovati. Slova, jež by se zdálo, že takové popisují, nemají plné moci od nás, jež by k tomu úkolu stačila, neboť každý pokus podati to, co představují, je vázán vždy na podmínky našeho představování a myšlení. Naše logické zákony a formy jsou ovšem do jisté míry absolutní a nadindividuální, platíce všeobecně a nutně pro určité specifické, lidské myšlení, ale toto nedá se tak beze všeho přenášeti na filosofické (noetické) představy a soudy. Jednostranný logicism, právě jako psychologism, musí vždy ztroskotati.

MUDr. *Jaromír Frus:*

„Nepraví šílenci v blázincích".

I.

Simulanti chorob duševních.

Před časem přinesly »Národní Listy« mezi »Různými zprávami« pod názvem »Odyssea nepravého šílence po pařížských blázincích« zmínku o »experimentu« amerického redaktora *Stewarda*, který prý, chtěje zjistiti, upadají-li lékaři choromyslných po delší praxi opravdu v »manii«, že v každém člověku vidí šílence, odejel do Paříže, kde třikráte po sobě simuloval šílenství. Po prvé prý se vydával za císaře Napoleona a prohlásil, že odjíždí do Londýna, kde se ožení »s královnou nehynoucích vděků, Viktorií«, což mu vyneslo čtyřměsíční pobyt v ústavu u sv. Anny; po druhé — za několik dní poté, co byl propuštěn — vystoupil prý ve kterési kavárně na stůl a jal se zpívati nábožné písně, což mu zase vyneslo známost s Bicêtrem [1]); po třetí posléze hlásal, že bude reformovati křesťanství, aby život jeho vyznavačův odpovídal jeho hlásané morálce — což vedlo znova k jeho internování, tentokráte v blázinci charentonském.[2]) Po každé tedy byl uznán za choromyslného a dopraven do blázince, odkudž však vždy zase po čase byl propuštěn, dvakrát jako uzdravený, po třetí prý jako polepšený: nikdo z lékařů nepoznal prý na něm přetvářky. Steward své zkušenosti pak uveřejnil, uvedl všechna

---

[1]) *Bicêtre*, starý zámek u Paříže (asi 1 km. jižně) s největší francouzskou nemocnicí, založenou Ludvíkem XIV. r. 1656, v níž se od r. 1710 přijímaly též osoby choromyslné, umístěné později ve zvláštním oddělení. Na jižní straně ústavu jest jedna z ochranných tvrzí pařížských (Fort de Bicêtre) Srv. Ottův Slovník Naučný, díl IV. str. 18.—19.

[2]) *Charenton*, město u Paříže (asi 1 km. jihovýchodně, při stoku Marny a Seiny) s velkolepým a proslulým blázincem. Také blízko tohoto města jest jedna z ochranných tvrzí pařížských (Fort Charenton). Srv. Ottův Slovník Naučný, díl XII., str. 63.

data i jména lékařův a zakončil svou thesi, svrchu dotčenou, patrně positivním závěrem, jako mathematikové: quod erat demonstrandum. Případ způsobil prý »velké vzrušení« — — —

V čí hlavách toto velké vzrušení vzniklo, o tom zpráva pomlčela; jistě to nebyly hlavy ani příliš duchaplné, ani příliš vtipné. Neboť celá ta historie vypadá už na první pohled hodně »amerikánsky«: muž, který se přece snad jako redaktor pokládal za intelligentního a dokonce i za normálního, nenalézá vhodnějšího a účelnějšího zaměstnání, než vážit dalekou cestu přes oceán — proč toho experimentu nepodnikl doma, v Americe? — pouze za tím účelem, aby se — stavěl bláznem, dával se na měsíce zavírat do blázinců, pokoušel se klamat lidi dětinskými nápady a zkoumal dojem svého zbytečného a daremného počínání; kolik českých lidí uzná je za projev člověka duševně normálního? A uzná-li, jaké vlastní mínění si o výsledku Stewardova pokusu učiní? Někdo snad řekne, generalisuje případ Stewardův: ano, lékaři choromyslných vidí opravdu v každém člověku šílence, když mohli duševně zdravého Stewarda, který si z nich tropil jen šašky, celé měsíce jako šílence mít v ústavu; někdo jiný obmezí tento soud snad jen na lékaře, kteří Stewarda pozorovali; opět jiný vzpomene si na plemenné rozdíly mezi pozorovaným a jeho pozorovateli a vyloží si případ hledě mimo jiné právě také k těmto rozdílům; a také se snad najde někdo, kdo zase poukáže na přiznaný fakt, že ošetřující lékaři propustili Stewarda dvakrát jako *uzdraveného*, čehož by přece nemohli učinit, kdyby v *každém* člověku viděli šílence!

Pan Steward tedy, věříme-li celé zprávě, předstíral neboli *simuloval* duševní nemoc. Není pochyby, že *lze* psychosu simulovat, a v praxi se také s jednotlivými případy takové simulace setkáváme. Ale veliká většina těchto simulantů se záhy pozná, neboť předstírají duševní poruchy velmi nejapně a nemotorně, a nebývá tudíž nesnadno rozpoznat, kdy běží o skutečnou chorobu neb aspoň chorobný příznak, a kdy o předstíranou. Jestiť na př. manický stav něco docela jiného, než chvilkové zběsilé mlácení a kopání rukama a nohama kolem sebe, nebo bohopusté láteření nevybranými, byť i nesouvislými slovy; melancholie něco jiného než pouhé bědování a nářek, byť i po případě s pohrůžkami neb opravdovými (ale tu obyčejně opatrnými) pokusy sebevražednými; a pod.

Kdysi jsme měli v ošetřování muže, který po jakémsi úrazu předstíral úplné zblbnutí: stavěl se, jako by zhola nerozuměl otázkám, jako by nikoho, ani nás lékaře, nepoznával, díval se tupým, vyjeveným pohledem před sebe, nemluvil a pod. Ale ve výrazu jeho obličeje, v jeho fysiognomii byl hned s počátku jakýsi rys budící podezření strojenosti, a když zanedlouho přece rozvázal, odpovídal zcela nepřirozeně z cesty: když se mu na př. ukázal klíč s výzvou, aby řekl, co to je, rozmýšlel se dlouho, než předložený předmět označil jako »železo« a pod. Tím nás arciť v našem podezření jen utvrzoval: byloť zřejmo, že ve své úloze »neumí chodit«, že neví, jak se v daném momentu zachovat, aby udržel zdání, že je skutečně duševně chorý. Posléze vida, že mu už nikdo nevěří, a znechucen

také nevděčnou úlohou žít ve stálé přetvářce — simulanta obyčejně dosti brzy omrzí nosit trvale, t. j. po celé dny a týdny a za všech okolností, takovou nepřirozenou společenskou škrabošku, i odhazuje ji dříve nebo později sám rád! — přiznal se a udal též *motiv* svého počínání: hodlal takovým způsobem vytlouci na pojišťovně pohodlnou rentu. Tento muž nevěděl právě, jako to neví většina simulantů, že i duševní nemoci mají své příčiny, svůj často velmi charakteristický počátek i průběh, své význačné příznaky; že na př. při blbnutí, jež simuloval, nezanikají *rázem všecky* získané vědomosti a znalosti a pod. Nevěděl, jako to simulanti vůbec nevědívají, chce-li kdo aspoň s nějakými vyhlídkami na úspěch simulovat duševní chorobu, že je třeba, aby o duševních nemocech neb alespoň o té z nich, kterou by hodlal simulovat, také něco věděl; a to nejen o příznacích, nýbrž také o průběhu jejím.

Těchto vědomostí však nelze nabývati tak docela snadno a prostě: nestačí tu přečíst si na př. nějaké knižní pojednání o příslušných věcech, budiž si sebe srozumitelněji a výstižněji psáno. Neboť jako se na druhé straně z pouhých knih ještě nikdo nevzdělá na lékaře, tak se z nich ani nenaučí stonat a klamati *trvale* lékaře, zvláště odborného, simulací. Vždyť takové pojednání ani nemůže obsahovat všechno to, co by bylo třeba vědět a umět, aby bylo lze s úspěchem a na dlouho klamati zkušeného praktika, jenž se neopírá toliko o konkretní vědomosti a znalosti, nýbrž i o zvláštní, jen praxí získatelný odbornický vtip, o jakousi, abych tak řekl, v cit vtělenou kvintessenci všech svých dosud získaných zkušeností, čehož nemůže nahradit žádná kniha. Proto na př. bývají druhdy jednotlivé diagnosy mnohých slavných lékařův i jejich žákům nemalým překvapením; ale proto také se stává, že dotčený lékař nedovede ani toho podivuhodného myšlenkového pochodu, jímž ke své diagnose dospěl, týmž svým žákům věrně reprodukovat: jako by byl spíše vycítil než poznal, oč v daném případě běží. Tak vypravuje prof. *Albert* o slavném francouzském chirurgu *Dupuytrenovi*, jak jednou jakýsi případ, imponující svými příznaky všem lékařům jeho kliniky za částečné vymknutí krční části pateře, rozpoznal jako prostý rheumatismus krčních svalů, jak se tato jeho diagnosa dalším průběhem a zvláště léčebným effektem naprosto potvrdila, ale jak podivně a zřejmě nevýstižně tuto diagnosu ve svých »Leçons orales« odůvodňoval. A přece lze v oboru chorob tělesných jednotlivé chorobné změny průměrně snáze a ostřeji zachytit a rozlišit nežli v psychiatrii!

Žádný popis tedy nenahradí faktické zkušenosti, a proto také je tak obtížno naučit se *dobře* simulovat. Obtížno nehledě ani k tomu, že mnohé choroby duševní bývají provázeny i příslušnými příznaky tělesnými, změnami funkcí ústrojných (úpornou nespavostí, změnami výživy atd.), čehož teprve nelze dobře napodobiti.

Snáze ovšem než určitou duševní *nemoc* lze simulovati, t. j. *vědomě* předstírati některý chorobný *příznak*, zvláště takový, který se obmezuje na sféru v podstatě subjektivní; tak na př. přeludy smyslové (sluchové, zrakové, chuťové, čichové) nebo bludné představy podobného rázu, jaké předstíral pan Steward. Měli jsme kdysi

v ústavě chovance, bývalého hostinského, ztroskotanou existenci, který přišel s údajem, že se za ním, když kráčel přes náměstí, najednou v patách vynořili jacísi tři chlapi, kteří se naň umlouvali a pořádně ho prohnali: ať prý zaměřil kamkoli, všude byli za ním... Mimo tyto ryze subjektivní údaje jevil pouze mírnou vyjevenost; nic neukazovalo na nějaké blouznění pijácké, jež by bylo, hledě ku povolání dotčeného muže, nejspíše bývalo na snadě, ani na chronickou pobloudilost (paranoiu) s přeludy smyslovými a z nich prýštícím stihomamem. V ústavě se náš muž rychle vpravil do nových poměrův a záhy se také zaměstnával výpomocnými pracemi v kanceláři, kde se dobře uplatňoval, požívaje značné volnosti. Od svých přeludů měl pokoj až do té doby, kdy mu bylo oznámeno, že bude z ústavu propuštěn: tu se zase hned objevily — alespoň v jeho řeči; ba vyslovil se nepokrytě vůči ošetřovatelům, bude-li opravdu musit z ústavu (do kterého byl také sám, bez průvodu přišel), že ví, jak se zase do něho dostane. Neměltʼ venku kde se uchytit, kdežto v ústavu žil bezstarostně a spokojeně... Vše tudíž ukazuje na to, že svoji domnělou poruchu duševní simuloval, ač se k tomu z opatrnosti nikdy nepřiznal.

Takovéto a podobné případy bezvadně posouditi může býti zajisté podle okolností velmi obtížno, právě tak, jako posouditi hodnověrnost té neb oné výpovědi člověka duševně normálního. Jak *dokážeme*, že ta ona osoba lže, nemáme-li možnosti ze lži ji *usvědčit?* Myslit si to nebo i být o tom subjektivně přesvědčeni můžeme zajisté přečasto; ale odvodit z tohoto svého přesvědčení rozhodující důsledky smíme zajisté jen tehdy, když se nám udá lživost nějak prokázat. Tak i psychiatr může často míti dojem, že ho ta neb ona osoba klame, že simuluje; ale k tomu, aby ji rovnou prohlásil za simulanta, nestačí zajisté pouhý takový dojem, nelze-li mu dodati váhy určitými známkami spolehlivějšími.

Avšak i pro takovéto pochybné a podezřelé případy psychiatrie nashromáždila již a má k disposici mnohé a cenné zkušenosti, které pomáhají uvádět na pravou cestu. Tak na př. osoba skutečně nemocná na své přeludy nebo chorobné domněnky zpravidla nějak *reaguje:* určitými náladami, určitými affekty (strachem, zlostí atd.), určitým chováním a jednáním, jehož už nelze tak dobře simulovat; také se přeludy nebo matné představy nedostavují *na zavolání;* a pod. I je tedy vůbec nevděčno a nevyplácívá se simulovat duševní poruchy; zisk tu bývá zpravidla mnohem menší než ztráta.

Proto vídáme, že nejčastějšími simulanty bývají osoby skutečně — duševně defektní: slabomyslné, hysterické, mravní zhýralci. Osoba se dopustí těžké urážky na cti a ještě jiných deliktův; jest sice odjakživa prchlivá, lehkomyslná, nestálá, v žádném postavení dlouho nevydrží, ráda se napije, má i jiné známky degenerační — ale před soudem ještě nestála, a nyní jí hrozí nejen stíhání, nýbrž i odsouzení: jak mu ujíti? Staví se tedy choromyslnou, dá se dopravit do blázince. Strana uražená uzná, že utrhač nebyl při dobrém rozumu, a — upustí od žaloby. Momentánní nebezpečenství je sice zažehnáno, ale sociální důsledky zvoleného kroku jsou zajisté závažnější, než by byl

i skutečný půhon před soud, který by byl mohl snad skončiti také smírem . . .

I dokážeme-li tedy, že osoba simuluje, nemusí tento fakt sám o sobě ještě nikterak znamenati, že jest eo ipso duševně zdráva. Záleží zajisté velmi mnoho také na pohnutce, *motivu* této simulace. Neshledá-li se »rozumného« motivu, třeba vždy míti na paměti, že simulantova náchylnost lháti nebo podváděti může býti *chorobná*. U pana Stewarda byl udávaný motiv simulace — snaha přesvědčit se, vidí-li psychiatři v *každém* člověku šílence — při nejmenším velmi podivínský a arrangement zřejmě nelogické; neboť, chtěl-li by otázku, kterou si dal, správně rozřešit, nesměl by jednak *simulovat* šílenost (neboť, simuluje-li, a připustíme-li na okamžik i možnost nejrozsáhlejšího generalisování z jeho ojedinělého případu, může dospět nanejvýš ke tvrzení, že psychiatři vidí v každém *simulantovi* šílence — nikoli v každém člověku vůbec!) a jednak by musil napřed dokázati, že sám jest opravdu duševně docela zdráv. K tomu však nestačí pouhý předpoklad nebo pouhé jeho vlastní tvrzení, že tomu tak jest; neboť zkušenost učí, že jest velmi mnoho choromyslných, kteří se za duševně nemocné naprosto nepokládají, kteří se naopak proti jakékoli pochybnosti o jejich normalitě energicky ohražují; a to bývají právě tací pobloudilci (paranoikové) s bludy velkomamnými, jaké simuloval Steward, nebo s bludy stihomamnými, s hallucinacemi smyslovými a pod. Kdysi mi jeden nemocný z této skupiny řekl za hovoru s nádechem jakési shovívavé povýšenosti: »Já nejsem žádný blázen — *vy* jste blázen, protože máte fixní ideu, že jsem blázen *já!*«

O takových nemocných, ačkoliv jejich tvrzení, že jsou duševně úplně zdrávi, je zřejmě mylné, přece nikdy neřekneme, že duševní zdraví simulují. Takového obratu (ostatně vůbec neobvyklého) mohli bychom užíti jen o člověku, který by o sobě věděl, který by také pro sebe uznával, že je duševně nemocen, ale který by vědomě a úmyslně chtěl ve svém okolí buditi dojem člověka duševně zdravého; paranoici na př. jsou však sami o svém naprostém duševním zdraví nezviklatelně přesvědčeni. V této okolnosti tkví také známka, podle které se simulant často pozná: ten hledí lékaře přesvědčit o své předstírané nemoci, jejíž simulované příznaky staví okázale do popředí, zvláště tehdy, je-li pozorován — kdežto pravý šílenec z některé kategorie psychos, jež by bylo lze nejsnáze simulovat, právě naopak tvrdívá a opakuje, že je zdráv, a své nemoci pouštívá nejvolněji uzdu zrovna tehdy, když tu lékaře není, když si myslí, že není pozorován neb aspoň ne tak bedlivě: chová se tedy právě naopak než simulant.

Není tedy ani jisto, byl-li p. Steward opravdu tak zdráv duševně, jak se sám za to vydával . . . Jeho počínání jest však každým způsobem velmi lichotivým vysvědčením pro pařížské blázince, vážil-li tak dalekou cestu jen proto, aby se přesvědčil, lze-li se »zdravému« člověku do nich dostat, a cítil-li potom, když se mu to opravdu podařilo, potřebu nespokojovat se jen jedním »experimentem«, nýbrž inscenovat hned tři po sobě: zajisté se mu tedy v blázinci nevedlo

špatně, když tě mu nepřekáželo ani obmezení osobní svobody, člověku anglosaského plemene přece tak drahé! Mají to ti Francouzi ostatně vůbec nějak divně zařízeno se svým blázinectvím; tak jsem četl jindy v »Národních Listech« tuto zprávičku:

»*Podivné starobní zaopatření.* V jižní Francii navštívil prefekt ústav pro choromyslné. Tam stal se mu nápadným stařičký chovanec, který působil naň dojmem úplně rozumného muže. Během hovoru se ho prefekt tázal: ‚A kdo nařídil vaši dopravu do ústavu?' ‚Naše obecní zastupitelstvo. Byl jsem polním hlídačem a, když dožil jsem se výslužby, obecní zastupitelstvo připadlo na nápad, jak by ji ušetřilo. Má právo na obsazení jednoho bezplatného místa v tomto ústavě, a právě nebylo nikoho, koho by bylo nutno sem dodati. Proto mi navrhli, že místo výslužného poskytnou mi toto zaopatření. Jsem vdovec, děti mám odrostlé, a tak tedy jsem nabídku přijal a dodnes jsem neměl důvodu toho litovati.'«

Je-li tato zpráva pravdiva, byla by velmi otřesena pevnost Stewardovy dedukce: bylať by z ní patrno, že ve francouzských blázincích pobyt není vyhrazen toliko choromyslným, že tedy každý obyvatel blázince nemusí ještě být eo ipso pokládán za šíleného — neboli, Steward byl by se namáhal z valné části nadarmo ... A přece ho celá věc stála hodně času a patrně asi také peněz! Podivní lidé, tihle Američané — — —

Ne, psychiatři netrpí manií vidět v každém člověku šílence. Ale mají zajisté zbystřený smysl i pro lehčí úchylky od normálního stavu, resp. života duševního, jako má na př. právník zbystřený smysl i pro lehčí úchylky od právního nebo zákonného stavu, hudebník i pro nepatrné dissonance a pod. Proto také průměrně dříve a snáze poznávají známky porušené činnosti duševní u člověka, kterého jeho nejbližší okolí pokládá snad ještě za docela zdravého; leč, bohužel, v oblasti duševního života po stránce zdravotní cítívá se kde kdo povolaným znalcem i soudcem, a proto se mínění psychiatrova zpravidla potud nedbá, pokud mu nějaká osudná událost nedá za pravdu. Nechtějí za žádnou cenu vidět šílence v lidech zdravých, a proto také shromažďují zkušenosti a budují methody, jimiž by duševní stav osob, o něž běží, mohli prosvítit až do nejtemnějších koutův, aby takto, pokud možno, zmařili podmínky úspěchu i případným — simulantům.

II.

Osoby, stojící na hranicích duševního zdraví a duševní nemoci.

Není ostré hranice mezi duševním zdravím a duševními nemocemi, jako jí není mezi dnem a nocí, mezi světlem a tmou. Je plno úchylek od normálního života duševního, s nimiž se na každém kroku setkáváme a jimiž i sami trpíme, aniž nám přijde na mysl viděti v nich hned cosi chorobného; tak si někdy nemůžeme živou mocí vzpomenout na nějaké jméno, název, datum a pod., nebo se přeřekneme, chybně něco přečteme nebo napíšeme; jindy zapomeneme vykonati něco, co jsme si umínili, nebo provádíme něco docela

nevědomky, automaticky a pod. Každému z nás se někdy něco stane v *roztržitosti.*

Slavný francouzský fysik *Ampère* pověsil kdysi, odcházeje z domova, na dveře svého bytu tabulku s oznámením, že odešel a přijde až večer, aby případný návštěvník přišel také až večer; po chvíli však se z jakéhos důvodu vrátil domů, ale zahlédnuv na dveřích tabulku a seznav obsah jejího návěští, obrátil se a — chodil až do večera ulicemi, aby si teprve pak připomněl, že *on* přece do večera čekat nemusil. Jindy, docházeje domova, spatřil na ulici před domem stát kočár; že se právě zaměstnával v mysli jakýmsi problémem, užil ihned zadní černé stěny kočáru k výpočtům, jež na ní křídou prováděl, a pokračoval v nich i potom, když se kočár hnul, utíkaje za ním, dokud stačil. Geniální chemik *Pasteur*, zakladatel bakteriologie, pojídal prý kdysi ve společnosti třešně tak, že každou jednotlivou splachoval dříve ve sklenici vody, než ji dal do úst; když se tomu kdosi divil, Pasteur jal se vykládat motiv svého jednání, ale v roztržitosti pak vodu se spláchnutým prachem i bakteriemi sám — vypil.

A podobných dokladů bylo by lze uvést množství o nejrůznějších lidech — vypravujíť se obecně jako anekdoty. Vídeňský lékař *Freud* napsal kdysi celou knížku [1]) o takových drobných příhodách, jež namnoze sám na sobě vypozoroval a si zaznamenal, a pokusil se též o jejich psychologický výklad, jehož však tuto dále sledovati nemůžeme. Jeden z lapsů, které Freud cituje, přihodil se jednou kterémusi předsedovi rakouské poslanecké sněmovny, když *zahajoval* schůzi sněmovny větou: »Za přítomnosti tolika a tolika pánů prohlašuji schůzi za *skončenou!*« — což si znalci tehdejší politické situace vykládali prý tak, že si předseda v duchu patrně přál, aby schůze, od níž neočekával nic dobrého, byla už u konce, a že se mu tato tajná myšlenka připletla citovaným podřeknutím na jazyk.

Další stupeň na tomto pohraničním přechodu směrem k oblasti pathologické tvoří povahy již očitěji abnormní. Prof. *Heveroch* pojednal o nich před lety v řadě přednášek »universitní extense« a potom i knižně;[2]) tu probírá, hojnými a poutavými příklady illustruje i psychologicky objasňuje celé skupiny takových podivínů, lidí »s porušenou harmonií duševní«: tak vznětlivců nebo zase lidí nápadně netečných; podivínů s vetřelými strachy (bojících se na př. jíti přes náměstí, přes most, nemohoucích setrvat v divadle ze strachu, že se to všechno každou chvíli musí zřítit atd.), mrzoutů, hypochondrů; lidí nápadně sebevědomých nebo zase ponížených a pokorných; lidí s nápadně bystrou nebo zase chatrnou vnímavostí, pamětí, nadáním; nestálých, rozhazovačů nebo zase skrblíků, náruživců, dobrodruhů, potrhlých, fanatiků, degenerovaných atd.

U těchto lidí neběží již o pouhé nahodilé příhody, jako jsou svrchu uvedené, o pouhá klopýtnutí na denní pouti životem nebo

---

[1]) *Freud:* »Zur Psychopathologie des Alltagslebens«. 1904. Referát o spisu přinesla též Haškovcova *Revue* v neurologii etc., ročník II., str. 316 a násl.

[2]) *Heveroch:* »O podivínech a lidech nápadných«. V Praze, Hejda a Tuček, 1901. (Biblioteka lékařských spisů populárních, sv. VII.)

povoláním, nýbrž o trvalejší úchylky od průměrného typu duševního zdraví, o určité nápadnosti v jejich myšlení, cítění nebo jednání, které sice ještě nemusí působiti a také nepůsobívají dojem duševní choroby, psychosy, ale které přece již obecně imponují za cosi nezvyklého, neobyčejného, anormálního. Ba jednotliví tací podivíni mohou se, právě proto, že abnormálnost jejich osobnosti bije tak snadno do očí, zdáti laikům chorobnějšími než leckterá osoba opravdu choromyslná, na př. než leckterý pobloudilec (paranoik), s nímž se možno dlouho bavit o různých věcech, aniž kdo pozoruje v jeho řeči, soudnosti, paměti, v jeho chování cos chorobného — pokud se nezabočí do oblasti jeho bludných představ nebo přeludův. A pak mnozí choromyslní umějí tak obratně zakrývati a tajiti své chorobné příznaky neboli, jak říkáme, dissimulovati, že mohou i zkušeného lékaře přivésti druhdy do rozpakův a nejistoty o svém skutečném stavu, tak že teprve delší pozorování je s to, aby případ jak náleží objasnilo.

Snad se každý z nás setkal někdy v životě s nějakým člověkem podivínským, neboť lidé toho druhu vyskytují se ve všech stavech, ve všech vrstvách společenských. Sám se pamatuji na př. na souseda, který byl povoláním zedníkem, ale věděl a uměl ještě přemnoho nejrůznějších věcí jiných: hojně četl, znal leccos z dějin i z politiky, mimo to truhlařil, hodinařil, zhotovoval povětrnostní budky s panáčkem a panenkou, originální hračky, důmyslné lapačky na hraboše, byl zkušeným pomologem, knihařil atd. Při tom vzor dokonalé poctivosti a nezištnosti. Jsa velmi střídmý a skromný našetřil si malé jmění, z něhož půjčoval sousedům — beze záruk, jež důsledně odmítal, i když mu byly nabízeny. A druhdy se ani o své nehlásil: kdysi mu radili, aby a jak by se hojil na kterémsi svém dlužníku neplatovi, ale on rádce odbyl: »Vždyť on (sc. dlužník, o nějž šlo) ví, že je mi dlužen!« — a nedostal ovšem nic. Bydlil na samotě skládající se ze 2 chalup, nad údolím, kam denně docházel do vodárny (byltě také panským vodákem); i stalo se někdy, že už slezl přes půl vrchu na cestě k domovu, když se vtom, náhlou myšlenkou jsa jat, zas obrátil, aby šel třeba jen — poškádlit sousedova psa u budky uvázaného. V létě pozdě do noci opravoval a dláždil cesty a vodoteče v celém jednom úseku údolním, ač to nebylo jeho povinností a ač za to od nikoho nic nedostával. Na sklonku svého života postavil si nový domek podle vlastního plánu, slohu velmi podivného, s plochou střechou, na níž k jedné straně uprostřed stál fingovaný domeček se slepými okénky, v jehož jednom rohu vyúsťoval nad střechu komín (k tomu prý právě ten domeček na střeše zřídil, aby komín nevyčníval nad plochou střechou osamoceně), ve druhém schody z půdy na střechu.

Nebo jsem znal učitele, výborného jinak muže a znamenitého paedagoga, který žil osaměle v chalupě, odkudž denně vážil cestu do školy a z ní přes hluboké údolí, jež dělilo samotu, v níž bydlil, od vlastního města, kde vyučoval; na zdech svého mládeneckého bytu, čistě vybíleného, vykreslil si, maje znamenitý talent malířský (jako jeho příbuzný a jmenovec, který se stal slavným českým

malířem), jednak kolekci sličných postav dívčích v životní velikosti, shlížejících nad hlavou a z boku na jeho lůžko v koutě umístěné, jednak (v protějším koutě) jakýsi druh pekla z čertů, bazilišků, ještěrův a jiných potvor. Celé hodiny i celé noci toulával se po hlubokých lesích vyrážeje ze sebe druhdy zvláštní, pronikavé skřeky, jimž sám říkal »slovanské zvuky«. Originální v každém směru, při tom též velmi vzdělaný a sčetlý, byl povahy vznětlivé a velmi prudké, ale při tom přec obecně oblíbený a, jak už jsem podotkl, dobrý učitel; přes to nebylo ho lze pohnout k tomu, aby se podrobil zkoušce způsobilosti, ačkoli mu bylo se strany velice vlivné, která znala jeho úspěšné působení ve škole, zaručováno, že stačí, aby se jen objevil před zkušební komisí — o ostatní že mu netřeba se strachovati: všecko marno — nedostavil se . . .

Leckterá z osob, o nichž tuto jednáme, octne se za svého života také v ústavě, stane-li se společensky nesnesitelnou nebo dokonce v některém směru nebezpečnou, nebo vystupňuje-li se její nenormálnost ve skutečnou a zřejmou poruchu duševní. A naopak: chovanci ústavů pro choromyslné jevívají velmi rozmanité podivínské zvláštnosti a bizarnosti; také o tom obsahuje spis *Heverochův*, jejž možno upřímně doporučiti čtenářům, kteří mají o tyto věci zájem, množství konkretních dokladův z praxe i z příslušné literatury.

Nejvíce pozornosti a druhdy i hluku ve veřejnosti budívají případy, v jichž posouzení ani odborní znalci lékařští nebývají vždy jednotni. Běžívá tu o osoby stojící na hranici duševního zdraví a duševní nemoci a octnuvší se v konfliktu se zákonem. Tehdy brává soudce na potaz znalce psychiatry a předkládá jim otázku, může-li čin spáchaný býti pachateli přičítán za vinu čili nic (neboli, byl-li pachatel, dopouštěje se činu trestného, *příčetným* — může li zaň býti činěn *odpovědným*). Otázka, jak vidno, není vlastně lékařská, nýbrž právnická, ale právník nemůže si na ni dát odpovědi sám — potřebuje opory v posudku lékařském, jejž by však chtěl v každém případě mít *přizpůsobený této své potřebě*. Lékař však, snaží-li se mu vyhovět, ocitá se druhdy na půdě zase svému nejvlastnějšímu oboru poněkud cizí, a v tom právě tkví hlavní kořen růzností, jež se občas vyskytují v míněních různých znalcův o jednom a témž případu — růzností, z nichž se pak namnoze neprávem vytlouká kapitál proti psychiatrii a psychiatrům. Neprávem proto, že zmíněné různosti znaleckých posudků nekotvívají obyčejně v *psychiatrickém* zachycení daného případu — jednotlivé anomalie v duševním stavu člověka, o nějž běží, postřehne zajisté každý *znalec*, byť i snad ne stejně rychle a stejně bystře — nýbrž právě v jeho oceňování k účelům *soudním*. Zákon nezná doposud takových hraničních forem, případů, kterých nelze už zařadit v oblast úplného duševního zdraví, ale také ještě ne v oblast zřejmé duševní chorobnosti; zná jen alternativu: ano či ne — a pak nejvýš ještě jen nějaké okolnosti polehčující, a v příslušném řízení očekává od lékaře, že jako znalec také tak určitě odpoví: buď že pachatel je příčetný, nebo že je nepříčetný.

A po této stránce ovšem se mínění znalců může druhdy rozcházet: pachatel může jednomu znalci imponovat *ještě* za příčetného,

druhému *už* za nepříčetného, byť třebas oba znalci konstatovali u něho *tytéž* úchylky; na venek přesunuje se však tento rozpor mezi lékařským nálezem, který může býti jednotný, a soudním oceněním nalezených fakt, které přes onu jednotnost nálezu může býti různé — rozpor podmíněný, jak už naznačeno, mezerou v zákoně, přezírajícím existenci případů přechodných, hraničních — docela křivě skoro výhradně jen na lékaře psychiatry, jako by jenom v nich nebo v jejich vědeckém oboru tkvěl jediný původ a příčina případných takových nesrovnalostí.

Přes to není takových případů, kde by rozpor byl tak patrný a dalekosáhlý, příliš mnoho, a ještě jich ubývá tou měrou, jakou přibývá zkušeností o nich. Svým časem se zajisté i zákon přizpůsobí odůvodněnému stanovisku vědeckému — musí se přizpůsobit, neboť ve vědě je stálý život, vývoj a pokrok, třeba linie toho pokroku nebyla vždy rovná, nýbrž vlnivá a časem i hodně klikatá; a tento vývoj vede stále k novým a novým poznatkům a zásadám, s nimiž se konservativní ztrnulost zákona dříve nebo později vždy musí vyrovnat, pokud je s nimi v odporu, nebo pokud z jakéhokoliv důvodu přestala vyhovovat — a připustí případnější forensní hodnocení i takovýchto případů: tím spíše, že v civilním řízení soudním moderní nazírání už si zjednalo platnost, jakož jest patrno z obsahu císařského nařízení ze dne 28. června 1916 o zbavení svéprávnosti, podle kterého mohou býti osoby *pro duševní nemoc nebo duševní slabost* zbaveny svéprávnosti *buď úplně nebo jen částečně;* analogicky dojde tedy asi také při budoucí revisi trestního zákona ku přiměřené změně příslušných ustanovení, tak aby se přihlédlo k existenci těch hraničních případův a pojala pro jejich posuzování ustanovení zvláštní. V některých zákonodárstvích se to také již stalo, a stanoví se v nich vedle pojmu úplné také pojem částečné nebo *zmenšené příčetnosti,* čímž se také právně uznává a přijímá *relativnost* pojmu příčetnosti. O těchto otázkách nemůžeme tu dále jednati; ale už z toho, co bylo až dosud uvedeno, vysvítá, tuším, nade vši pochybnost, jak je důležito, aby se, když se sdělávají zákony, přihlíželo při kusech, jichž se týče, také k dobrým zdáním příslušných odborných korporací neb anket, v našich otázkách tedy také k dobrým zdáním nebo návrhům psychiatrův. (Dokončení.)

Jan Hejret a Josef Hejret:

Sibiř – Kavkaz – Turkestan.

Kulturní, hospodářské a politické poměry.

Úvod.

Na zříceninách někdejší carské ruské říše buduje se nové, republikánské Rusko, jehož budoucnost opírati se bude hlavně o přiuralské a sibiřské obilní oblasti, dále o bohatý Turkestan a Kavkazsko. V těchto oblastech jest dosti úrodné půdy pro ruské kolonisty, zde

jest dostatek uhlí a rud pro ruský průmysl, odtud může nová republika hned po ukončení války vyvážet nesmírné spousty obilí, másla, koží, dřeva, kovů a jiných surovin. Již z hospodářských důvodů musí se proto dohoda postarati o uspořádání ruských poměrů. Neboť Rusko jest velikým dlužníkem států západoevropských a jest proto v zájmu jeho věřitelů anglických a zvláště francouzských, aby mu pomohli na nohy. Avšak jedině nejrozsáhlejším vykořistěním nesmírných hospodářských pokladů svých kolonií může se ruská republika zotaviti z těžkých hospodářských ran, jež jí byly způsobeny těžkou válkou a vnitřními zmatky.

Již před válkou Evropa, zvláště politické a hospodářské kruhy, všímaly si Ruské Asie. Ruský postup v Zakavkazsku, Střední Asii a na Dálném Východě narážel často na zájmy mocných soupeřů. Vznikaly srážky rusko-anglické; byly doby, kdy Angličané viděli ve své podrážděné obrazotvornosti táhnout kozáky do Indie. Rostla řevnivost mezi Ruskem a velmocí japonskou, která ne neprávem nazývána bývá tichomořským Albionem. V dobré paměti jest ještě rusko-japonská válka, v níž ruská armáda šla od porážky k porážce a ruské loďstvo kleslo na dno tichomořské. Britská říše podporovala tehdy mravně i finančně Japonce.

V Evropě již tehdy ozývaly se hlasy, jež varovaly před žlutým nebezpečím. Zmíníme se jen o pověstném obraze Knackfusově, který svého času vyvolal obrovský rozruch (1895). Sedm národů evropských, s Germanií v čele, svoláváno jest andělem do boje za nejsvětější statky lidstva proti nebezpečí hrozícímu z Dálného Východu — obrovské postavě Budhy, obklopené mračny, v nichž se vznáší strašlivý drak. A pod tím výmluvný nápis: »*Völker Europas, wahret euere heiligsten Güter. Wilhelm I. R.*« — Obraz malován prý byl podle císařova návrhu. Ve skutečnosti ovšem většina evropských velmocí mnula si radostně ruce nad východoasijským neúspěchem ruským, nad jeho domnělým zhroucením.

Válka rusko-japonská tvoří v dějinách ruské Asie nesmírně důležitý mezník. Porážky mandžurské a tichomořské otevřely ruské vládě oči. Ukázaly, jak vratká jest ruská moc v Asii. Od války rusko-japonské věnovala ruská vláda zvýšenou pozornost svým osadám a pracovala horečně na jich zalidnění a hospodářském rozkvětu. A tato koloniální politika ruská v Asii jest jedním z největších aktiv carské vlády, ač největší zásluhu o rozkvět Ruské Asie a vytvoření přátelských styků mezi ruskými osadníky a četnými domorodými národy, měla především povaha ruského kolonisty, jeho dětinská dobrota, láska k bližnímu, která viděla v domorodcích jen mladší bratry a ne otroky, barbary a inferiorní plemena. Ruský mužík obdělával asijskou půdu zpočátku primitivně, jako ve své staré vlasti. Ale obdělával ji s láskou a pracovitostí. »Dejte nám půdu!« volali selští zástupci v dumách carského Ruska. »Dejte nám půdu!« ozývalo se z ruského venkova i za revolučního státního převratu. Touha po půdě vedla ruské mužíky do stepí sibiřských i předkavkazských, k pobřeží Tichého oceánu i hluboko do srdce střední Asie. — Značně do pozadí ustupuje proti touze po půdě i bažení po drahocenných kožišinách a i »auri sacra

fames« — »zlatá horečka«. V Ruské Asii objevena sice byla velmi mnohá naleziště zlata, ale nikdy nezpůsobilo zde zlato tak bouřlivé převraty jako v Kalifornii, Klondyce nebo jihoafrických nalezištích démantů.

Tvrdý boj se stepní přírodou a výstředním podnebím kontinentálním vytvořil v Asii nový typ ruský, ruské Asiaty, kteří jsou k evropským Rusům asi v tomže poměru jako američtí Yankeyové k evropským Anglosasům. Příroda zdokonaluje smysly, rozšiřuje duševní obzor, dává podmínky pro vznik vyšší kultury, vychovává muže rázné a pracovité. Ruský mužík dychtí po vzdělání. V Evropě nezbývá mu však času, neboť se musí ustavičně starati o uhájení svého živobytí. V Asii dostal mnohem více půdy, vede se mu lépe a může proto více času věnovati svému vzdělání. Asijští Rusové přímo žízní po duševní stravě. A představme si nyní, že statisíce našich válečných zajatců žilo mnoho měsíců mezi ruskými osadníky, že osud dal tak Ruské Asii statisíce výborných učitelů. Představme si, že spousty sibiřských a kavkazských zemědělců přivedla válka na statky a do průmyslových podniků středoevropských, kde provozováno jest nejmodernější intensivní zemědělství — a uvidíme ihned, jaký význam bude míti světová válka pro hospodářský život Ruské Asie, i když nepočítáme s tím, že zvýšená poptávka a nebývalá cena všech zemědělských výrobků a průmyslových surovin bude silně lákati k intensivnějšímu hospodaření.

Ruská Asie má před sebou nejskvělejší budoucnost. Má nesmírné plochy úrodné a dosud neobdělané půdy, nekonečně rozsáhlé lesy, spousty užitkových i drahocenných nerostů, dostatek uhlí a rud kovových. Její řeky a přilehlá moře oplývají nádhernými rybami, pro chov skotu a moderní mlékaření a máselnictví jsou zde nejskvělejší podmínky. Ruská Asie může se státi zásobárnou vyčerpané Evropy, může vyvážeti nesmírné množství obilí, tuků, másla, koží, lnu, bavlny, rud, uhlí a celé řady jiných předmětů.

Bylo by nejvýš žádoucno, aby naše republika navázala hned po upravení poměrů na Rusi styky s bratrskou republikou a pokusila se dobýti pevné posice na trzích ruských v Evropě i v Asii. Tato práce chce poskytnout českým čtenářům přehledný obraz rozsáhlých oblastí ruských, kamž osud zavál za světové války nesmírně mnoho příslušníků našeho státu, většinu jen na čas, mnohé však na vždy!

I.

Z historie ruských výbojů v Asii.

V dějinách staletých bojů národa ruského s mohamedánskými národy asijskými tvoří dobytí veliké tatarské pevnosti Kazaně (1552) vojsky Ivana IV. kulminační bod nedozírného historického významu. Teprve tímto skvělým vítězstvím získala si mladá říše moskevská definitivní mravní převahy, teprve rokem 1552 začínají se ruské výboje na východ, jak již zcela správně poznal Karamzin.

Ještě za vlády Ivana IV. rozšířila se ruská říše až za Ural a mocný panovník uděluje rodině bratří Stroganovů právo výhradního

dolování na nerosty v bohatých dolech uralských. Báňské podniky Stroganovské bývaly velmi často pleněny loupežníky ze sousedního chanátu sibiřského. Proto najal si Stroganov k ochraně svých podniků kozáckého atamana Jermarka, který byl právě pro loupeživý život odsouzen k smrti. Jermark se svými druhy přešel na Ural a zahájil výboj proti chanátu sibiřskému. Měl jen 850 mužů, většinou kozáků. — Sibiřský chán Kučum ztratil rozhodnou bitvu a dal se na útěk. Jermark vtrhl vítězně do Sibiře, hlavního města Kučumova, ležícího v blízkosti dnešního Tobolska. Postupoval pak dále z poříčí Irtyše do poříčí Obu a pronikl až k hranicím bucharským. Poslal zprávu carovi o dobytí nové koruny. Car prominul smělému dobyvateli trest smrti. Ne dlouho těšil se však Jermark carské milosti. Zahynul na dalších výbojích ve vlnách Irtyše. Památka Jermarkova žije dosud v srdcích všech kozáků. Donští kozáci vystavěli Jermarkovi v Novočerkassku skvělý pomník: Slavný dobyvatel stojí na žulové skále s praporem v jedné ruce a s korunou v druhé. Působí dojmem ohromné síly a odvahy. Pomník nese dva nadpisy: »Jermarku Donci roku 1904« a »Donskému atamanovi Jermarku Timofejoviči od vděčného potomstva, na památku třístoletí vojska donského 1570—1870. Ukončil život ve vlnách Irtyše 5. srpna roku 1854. — Rusko, historie a církev hlásá Jermarkovu věčnou památku!«

Jakmile roznesla se po Rusku zpráva o velikých výbojích v Asii, o rozlehlé Sibiři oplývající drahocennými kožišinami, ihned hrnuly se tlupy kozáků a jiných dobrodruhů za »Kamenný pas« (Ural), kamž je lákala touha po kořisti a slávě bohatýrské. Ještě kolovala v žilách kozáckých bujná krev jejich předků, kteří na malých loďkách pronikali k branám cařihradským a vraceli se vždy domů s obrovskou kořistí! Jen veliká smělost kozáků může nám vysvětliti rychlý postup ruské moci do hustých lesů sibiřských. Kozáci postupovali z úvodí jedné řeky do úvodí řeky druhé. Směr pronikání kozáckých hloučků jest označen linií nejstarších měst sibiřských: Tobolsk (založen roku 1587), Tomsk (1604), Jenisejsk (1619). Irkutsk (1632). O necelých deset let později setkáváme se již s 20 Rusy, vedenými Ivanem Moskovitinem, na pobřeží moře Ochotského (1639). Rychlost ruského postupu do Sibiře byla tak úžasná, že může býti srovnána jen se smělými výboji španělskými v Americe. Španělé naráželi v Americe na odpor velikých národů, Rusové v sev. Asii na zlobu přírodních živlů. V tom snad jest hlavní rozdíl mezi výboji španělských dobrodruhů a ruských kozáků, obojí dobrodruzi se smělostí sobě úplně vyrovnali.

Současně s postupem na východ pronikali kozáci po velikých řekách na jih a na sever. Dostali se na svých malých loďkách do ústí sibiřských řek a plavili se pak dále podél sibiřského pobřeží až k ústí nějaké jiné řeky a proti proudu neznámého toku do vnitrozemí, k novým lovištím. Většina smělých plaveb tohoto druhu nebyla popsána. Jen náhodou zachovaly se nám podrobnosti o některých kozáckých plavbách v Ledovém oceánu, hlavně o těch, při nichž došlo k sporům o nová loviště. Zvláště pamětihodná jest plavba kozáka Dežněva, jemuž se podařilo proplouti úžinu Behringovou (1648) a obeplouti tak nejvýchodnější bod Asie. Výboje kozáků mají tedy i značný

kulturní význam: Soudobé geografické vědomosti byly jimi znamenitě obohaceny. Byly vyvráceny všechny povídačky o různých exotických národech severních a podle výpovědí kozáků byly zlepšovány mapy. Další velikou zásluhou kozáckých výbojů bylo získání obrovského území pro evropskou kulturu.

Veliké zásluhy o rozšíření ruských výbojů v Asii měla doba Petrova. Za vlády Petra Velikého ovládnuto definitivně Jakutsko a založeno město Jakutsk (1632), objevena Kamčatka, která však byla vojensky ovládnuta teprve roku 1697. Zajímavo jest, že objevů a výbojů ve vých. Sibiři účastnili se vynikající měrou i Švédové, zajatci z bitvy u Poltavy.

V době Petrově zaslechli kozáci od domorodců pověsti o existenci veliké řeky na jihu. Ihned vypravili se tlupy dobrodruhů z Tomska, Jenisejska a od Leny k jihu. Mohutný Amur byl objeven! Zde narazil však ruský postup na odpor mocného státu čínského. Kozáci blížili se k přirozeným hranicím budoucí Ruské Asie. Pevný základ k výbojům amurským byl položen založením Nerčinska (1658). Z Nerčinska postupovali kozáci k Amuru a založili zde řadu vojenských osad, z nichž vynikl zejména Albasin. Tu se však vypravilo 15.000 Číňanů proti Albasinu a postrašení Rusové vzdali se smlouvou nerčinskou (1689) všech amurských výbojů. Právem pokládali Rusové smlouvu nerčinskou za nejhanebnější mír, jaký kdy uzavřeli.

Po dohodě nerčinské vyvíjel se mezi Ruskem a Čínou celkem dosti přátelský poměr. Upřímnějšímu přátelství překážela však přílišná domýšlivost čínského dvora. Číňané viděli v Rusech nekulturní divochy, drsné nezdvořáky, neznající ani špetky dobrých mravů, ani zrnka z veliké moudrosti Konfuciovy. A Rusové zatím pronikali svou kulturou do Mongolska a jiných krajin čínské říše, pronikali tiše, nehlučně. Za vojskem přicházel kupec, za kupcem řemeslník, za řemeslníkem rolník. Mongol se dívá na ně udiveně, pije čaj, zkouší vodku a zdá se býti spokojeným. Ruská vzdělanost se mu líbí, neboť jde od srdce, bez ran a především bez pokořujících ceremonií.

Osmnácté století jest vyplněno postupem ruské moci k jihu, zvláště proti proudu Irtyše a Obu. V letech 1730—35 po šestiletých tuhých bojích pokořeni Kirgizové. Současně pronikala ruská moc do krajin mezi řekou Uralem a jezerem Aralským. Zde narazili Rusové na odpor výtečně organisovaných států mohamedánských: chanátu Chivského a Bucharského. — Postup ruský do Střední Asie byl tak na dlouhou dobu zadržen.

Smlouva nerčinská podvázala na dlouhou dobu Rusům ruce na Dálném východě. Rusové drželi jen malou část levého břehu mohutného Amuru. Aby zabráněno bylo konfliktům s Čínou, zakázal car jakékoliv výpravy (i vědecké) na jih od Ochotsku. Vědomosti o ústí Amuru a geografických poměrech na Dálném východě vypadaly ovšem podle toho. Myslilo se, že Amur se ztrácí v písku (!) a že Sachalin jest poloostrovem. Tu dorozuměl se však Gennasij Ivanovič Něvelskij tajně s ruským místodržitelem hrabětem Muravjevem a vjel na dopravní lodi »Bajkal« z Ochotsku do ústí Amuru. Potom se vrátil do Petrohradu. Zde očekávalo ho však trpké zklamání. Měl býti postaven před

vojenský soud za přestoupení carského nařízení, a jen přímluvě ministra vojenství knížete Menšikova mohl děkovati za vyváznutí. Ministr zahraničních záležitostí hrabě Nesselrode nazval Něvelského »zemězrádcem« (!), který nezasluhuje pardonu. Něvelskij věděl, že okupace ústí Amuru jest životním požadavkem sibiřského východu, a pro blaho Ruska neváhal znovu dáti v sázku svůj život. Podnikl o rok později novou cestu k ústí Amuru, vylodil posádku v čínské osadě a vztyčil nad ní prapor sv. Ondřeje na znamení ruské suverenity. V Petrohradě způsobilo nové přestoupení carova nařízení veliké vzrušení. Byl ustaven zvláštní soud, který vynesl tento rozsudek: »Město Nikolajevsk, založené Něvelským, bude zbořeno. Něvelský pro opětovné přestoupení vůle panovníkovy jest degradován na prostého námořníka.« Do záležitosti se však vložil sám car Mikuláš I. Udělil Něvelskému audienci, roztrhal v jeho přítomnosti rozsudek a pronesl památná slova: »Kde jednou byla vztyčena ruská vlajka, odtamtud nesmí již býti nikdy sňata!« Slova ta zdobí dnes pomník admirála Něvelského ve Vladivostoku. A skutečně Nikolajevsk již Číně vydán nebyl. Ruský místodržitel kníže Muravjev vymohl na Číně smlouvou aiginskou postoupení levého břehu Amuru až k ústí.

Příkladem Něvelského řídil se o něco později generál Ignatěv. Když se nemohl dohodnouti s čínskou vládou o rozsah smlouvy aiginské, zahájil na vlastní pěst postup proti Číně a dokonce podal pekingské vládě ultimatum. Využil úspěšně nesnází čínské vlády (francouzské a anglické vojsko stálo před Pekingem) a prostředkoval se zdarem mezi ní a francouzsko-anglickým expedičním vojskem. V odměnu za to postoupila čínská vláda Rusku smlouvou pekingskou (1860) území mezi Amurem a řekou Ussuri (dnešní Ussurijsko) a svolila k zřízení ruských konsulátů v Urze a Kašgaru. Smělá iniciativa byla ostatně vlastní většině ruských vojevůdců na Dálném východě a při veliké vzdálenosti od Petrohradu rozhodovala vlastně ona o rozšíření ruských hranic na Tichomoří. Vzdálený Petrohrad přihlížel celkem dosti lhostejně k vývoji událostí.

Stávalo se velmi často, že jednotliví ruští komandanti obsazovali o své újmě části čínského a turkestanského území, ovšem že na okrajinách čínské říše (v Mongolsku a Džungarsku) nebyly podniky ty tak křiklavé jako na Amuru, nepříliš vzdáleném od čínské residence. Vereščagin vykládá o hospodaření ruském v čínských okrajinách mnoho zajímavých podrobností: K stavbám kasáren brali ruští velitelé téměř výhradně jen cihly ze sousedních čínských měst. To jim ovšem nevadilo, aby si dali každou tisícovku cihel od státu pečlivě zaplatiti. Důstojníkům na Dálném východě vedlo se velmi dobře, měli mnoho vedlejších výdělků. Pravili Vereščaginovi, že kdyby dali koňům vše, co stát předpisuje, tu by prý jim koně od přebytku musili padnouti. Stejně kdyby prý rozsvítili v kasárnách předepsaný počet svíček, tu by si vojáci myslili, buďto že se velitel zbláznil, nebo že uspořádal nějakou slavnostní iluminaci. Mezi vojskem a důstojnictvem byl však vždy přátelský poměr, který zvláště v dobách nouze nesl skvělé ovoce. Jen dokonalým souladem mezi vojskem a důstojnictvem můžeme si vysvětliti úspěchy slabých ruských sborů proti mnoho-

násobné přesile bojechtivých domorodců. Získáním Ussurijska byl položen pevný základ k rozvoji ruské moci na Dálném východě, zvláště když ve Vladivostoku získalo Rusko výtečný obchodní a válečný přístav. V téže asi době postoupilo Japonsko Rusku jižní část Sachalinu výměnou za ostrovy kurilské.

K válečným akcím na Dálném východě bylo užíváno jen slabých sil, neboť větší část ruské armády, určené pro výboje v Asii, byla zaměstnána na Kavkaze. Těžké boje kavkazské přiměly také ruskou vládu k dočasnému zastavení výbojů na třetím jevišti ruského koloniálního rozmachu — v Střední Asii.

Již Petr Veliký seznal důležitost Turkestanu jakožto střediska transitního obchodu mezi Evropou a Indií. Byl však tak zaměstnán na jiných místech, že se nemohl odhodlati k větší akci proti mocným chanátům středoasijským. — Severní část stepí turkestanských byla tehdy ovládána kočovnými Kirgizy, jižní loupeživými Turkmeny. Úrodné, ale těžce přístupné kraje při Syr a Amudarji a na dobře zavlažených svazích pohraničních pásem horských byly středisky mohamedánských chanátů, z nichž Buchara, Chiva a Kokand byly nejmocnější. Chivští a bucharští despotové byli nebezpečnými sousedy. Netrpěli ve svých zemích ruského obchodu a každého zajatého příslušníka ruské říše prodali do otroctví. Rozlehlé stepi turkestanské byly nejlepší ochranou zpupnosti bucharské a chivské.

První větší ruská výprava proti mohamedánským chanátům, vedená Perovskim (1839), ztratila za kruté zimy přes 10.000 mužů a vrátila se bez úspěchu. Vláda poznala z výsledku nešťastné výpravy, že před ukončením bojů na Kavkaze v Turkestanu nic nepořídí, a proto chovalo se ruské vojsko v Střední Asii po několik desítiletí čistě defensivně. Místodržitel orenburský navrhoval dokonce, aby byla zřízena veliká, 100 kilometrů dlouhá zeď na ochranu ruského území před vpády mohamedánských loupežníků.

Za vlády energického Mikuláše I. byly obsazeny ruským vojskem »Carské ostrovy« v jezeře Aralském, čímž získán byl důležitý opěrný bod pro další vojenské operace. Hlavní zásluhy o další výboje v Turkestanu měl generál Skobelov, vojevůdce, jakého Rusko od dob Suvorova dosud nemělo. Známý jest jeho výrok: »Hanebno začínati vojnu jen tak, že se chce. Ale ještě hanebnější jest, když vítěz nedovede svých úspěchů využíti. Po vítězství přestává řeč o velkomyslnosti k poraženému. Kde stojí nepřítel proti nepříteli, tam musí býti konec všeliké sentimentálnosti. Buď já uškrtím tebe, nebo ty mne!« Tak řízný velitel hodil se skvěle pro výboje proti lstivému, loupeživému nepříteli. Skobelov rozhodl definitivně osud Střední Asie.

Při dalších výbojích musilo Rusko postupovati velmi opatrně. Politika ruská musila se varovati všech příkrých anexí. Roku 1875 zabrán byl ruskými sbory Kokand, nejúrodnější krajina Střední Asie. Již již sahalo Rusko po chanátu kašgarském; zde narazilo však na otevřený odpor Anglie, která vyzbrojila chánovi 40.000 vojínů, dodala děla, střelivo a důstojníky. Roku 1870 obsadilo Rusko Kuldžu a přilehlé krajiny, jež však roku 1881 vydalo zpět Číně výměnou za územní kompensace při řece Illi.

Současně pokořeni byli turkestanští Kirgizové a ruská moc zapustila mezi nimi pevné kořeny. To vedlo k dlouholetým bojům mezi Ruskem a chanátem Kokandským. Roku 1864 dobyta pevnost Turkestan, o rok později vzat po třídenních bojích útokem Taškent, veliké stotisícové město. Vojenská moc Kokandu byla zlomena, přes to, že Buchara zasáhla do dalších bojů a emir bucharský, jehož slovo bylo váženo v celé mohamedánské Asii, dal hlásati svatou válku. Ruská vláda ujišťovala stále Anglii, že nemá dobyvačných plánů, ale při tom se připravovala k rozhodující ráně. Zřízeno generální guvernerství turkestanské a za prvního guvernera ustanoven generál Kaufman, výtečný voják a organisátor. Emir bucharský utrpěl těžkou porážku a byla mu uložena velká válečná náhrada. Když se však zdráhal platiti, tu vytrhlo silné vojsko Kaufmanovo proti němu a dobylo důležitého mohamedánského města Samarkandu (1868). I další boje sváděny byly hlavně na Samarkandsku. Kaufman zanechal posádku v dobytém městě a táhl rychle do vlastního území bucharského. Za jeho zády oblehlo asi 60.000 domorodců Samarkand, ale posádka hrdinně se uhájila. Roku 1868 uzavřen mír. Chan postoupil Rusku Samarkand a okolí. Roku 1873 uvedena byla Chiva ve vasalský poměr, který ve skutečnosti nelišil se příliš od anexe. O dva roky později vypuklo ve Ferganě povstání proti chanu Kokandskému, chan i s haremem uchýlil se na půdu ruskou a Fergana byla přivtělena přímo k ruské říši.

Za nedlouho srazil se znovu vliv ruský s anglickým, tentokráte v Afganistanu. Anglie podržela vrch, ale Rusové odškodnili se záhy pokořením rozsáhlého území turkmenského. Skobelev porazil v několika bojích tak dokonale Turkmeny, že zlomil navždy jejich vojenskou sílu. Památný jest Skobelovův útok na Geok-Tepe. Skobelev nepopřál poraženým Turkmenům času. Za šest dní po vítězství u Geok-Tepe vnikl již do Aschabadu, upokojil obyvatelstvo a přiměl uprchlíky k návratu. Cesta na Merv byla volná. Rusko podalo sice Anglii formální prohlášení, že Mervu neobsadí, ale odehrával se zde pouze proces obdobný zakryté anexi Chivy a Buchary. Rusové pronikli tak až k perské a Afganistanské hranici. Pohraniční obyvatelstvo perské bylo vděčno ruské vládě za to, že je ruské vojsko zbavilo nájezdů turkmenských loupežníků. Poměr rusko-perský utvářil se velmi přátelsky. Perský šach postoupil Rusku ochotně část území, jehož Rusové potřebovali k stavbě zakaspické železnice. Tím dosaženo bylo nynějších hranic ruského Turkestanu, Pamir byl pozdější dohodou anglo-ruskou prohlášen za neutrální pásmo.

Pro domorodé obyvatelstvo Střední Asie přineslo ruské panství mnoho výhod. I zde se uplatnil skvělý ruský kolonisační system, který neopovrhuje domorodým obyvatelstvem, nýbrž se k němu přibližuje a porušťuje téměř bezděky. Rusko dalo širým oblastem turkestanským bezpečnost, osvobodilo je od tyranidy drobných mohamedánských chánů, obnovilo staré zavodňovací systemy, staví železnice a stará se všemožně o hospodářský rozkvět nových provincií. Při tom vystříhá se ruská kultura náboženského fanatismu, takže Moha-

medáni se cítí pod novou vládou stejně volnými jako kdysi pod vládou svých slavných chanů.

* * *

Dalším jevištěm ruského koloniálního rozmachu jest Kavkaz a přilehlé krajiny Přední Asie. Za počátek ruských výbojů v oblastech přilehajících k moři Kaspickému může býti pokládáno zabrání důležitého tatarského přístavu Astrachaně při ústí Volhy. (Za Ivana IV. 1554.) Tím získána byla úplně mohutná komunikační linie volžská, spojující vnitřní Rusko s Kaspickým mořem a ruskému vlivu otevřeny rozsáhlé krajiny ovládané tehdy Persií. Již za vlády Borise Godunova (nástupce cara Ivana IV.) zasáhlo Rusko činně do vývoje událostí v oblastech kavkazských. Moc ruská však byla ještě příliš slabá k větším podnikům na tak vzdáleném bojišti. Ruské vojsko v Daghestanu poraženo a ruský chráněnec Alexandr kníže Kachetinský ztratil trůn i hlavu. Přes to skládaly od té doby křesťanské národy kavkazské naději v pomoc velikého křesťanského státu severského.

Teprve v době Petra Velikého zasáhlo však Rusko znovu ve větší míře do bouřlivých událostí kavkazských. Vnitřní spory perské a nepřestávající různice mezi drobnými samostatnými státy na obou stranách Kavkazu dávaly Rusku vítanou příležitost k vojenskému zakročení. Petr I. odhodlal se k rozhodnému kroku proti Persii. Chtěl se zmocniti kaspického pobřeží, jemuž přičítal veliký význam obchodní. Ruské loďstvo vyplulo za vedení slavného ruského cara z ústí Volhy (1722) a obsadilo důležitý přístav Baku. Obratným využitím vnitřních sporů podařilo se tehdy Rusům zmocniti se celé severní Persie s přístavem Reštem. Trvalým ziskem výpravy bylo však jen obsazení některých oblastí v Daghestanu, nepočítáme-li ovšem s nesmírně velikým mravním účinkem skvělých ruských vítězství. Doba Petra Velikého a jeho nástupkyně Kateřiny jest také důležitá tím, že se v ní Rusko zvolna přibližovalo ze severu k horskému hřebenu kavkazskému. Založením kozácké linie kubánské a grebensko-těrecké vytvořilo si Rusko vhodnou základnu pro příští veliké operace na Kavkaze. Roku 1774 získali Rusové Kabardu a o něco později i území Osetinců, kteří se dobrovolně poddali ruské říši. Tím dostal se Rusům do rukou nejdůležitější přechod přes Kavkaz. Současně šířil se mocně vliv ruský v Zakavkazsku. Stálé nebezpečí ze sousední mohamedánské Persie přinutilo krále gruzinského Heraklea, aby se dal pod ochranu Ruska (1783) a od té doby bojovaly na ruské straně všechny drobné státy národů gruzinských. Nástupce krále Heraklea odstoupil své území Rusku (1801). Tím zapustila ruská moc pevné kořeny v Zakavkazsku a v několika letech rozšířila se po všem území obývaném křesťanskými národy Kartvelskými. Rozvoj ruské moci v Zakavkazsku vyvolal však mocný odpor v sousední Persii. Spory rusko-perské vybíjely se v těžké válce, jež trvala od roku 1806—13. Rusové získali válkou značných výhod, potřeli odpor některých kavkazských kmenů, ačkoliv Persie zasáhla do bojů značnými sbory. Roku 1813 uzavřený mír (Gulistanský) byl vlastně jen krátkým příměřím. Vliv

perský srážel se stále v Zakavkazsku s zájmy ruskými a tak došlo záhy k nové válce rusko-perské (1826—28).

Perský princ Abbas Mirza v čele 35.000 vojínů zahájil boj proti slabým ruským sborům, vedeným Jermolovem a Paskievičem. Slabé ruské sbory přešly k útoku proti přesile nepřátelské. Perské vojsko utrpělo těžkou porážku a dalo se na útěk. Přes 10.000 zajatců nechalo v ruských rukách. Rusové vtrhli do důležité pevnosti Erivanu a postupovali rychle na Teheran. Persie na nátlak britské diplomacie zahájila mírové vyjednávání, jež by se bylo téměř rozbilo následkem útoku fanatických Peršanů na ruské diplomatické poselství. Slavný básník Gribojedov byl obětí tohoto útoku. Mírem Turkmančanským (1828) musila se Persie vzdáti Erivanu a přilehlých krajin až po řeku Aras. Tím byla vytvořena pevná přirozená hranice mezi Ruskem a Persií. Mezi oběma státy vyvinul se pak záhy přátelský poměr.

Současně s ukončením bojů rusko-perských v Zakavkazsku zahájena byla však řada těžkých válek rusko-tureckých. Bojiště rusko-turecké v Asii bylo sice vždy druhořadé, přesto měly však úspěchy ruské na něm dobyté veliký význam, neboť Turci byli jimi zvolna zatlačováni od Kavkazu a tím byli definitivně odříznuti bojovní horalové od ostatního mohamedánského světa.

V první válce rusko-turecké (1828) dobyl Paskěvič důležité pevnosti Karsu a Erzerumu (1829). Turecko musilo po ukončení války postoupiti Rusku města Poti, Anapu a Achalkalaki s přilehlou krajinou. (Mír Drinopolský 1829.) Tím byl Kavkaz úplně odříznut od Turecka.

Přestávek mezi jednotlivými válkami užíval geniální Jermolov k definitivnímu pokoření kavkazských horalů. Za všech válek do této doby mohly mohamedánské státy spolehati na vzbouření kavkazských kmenů za zády ruských armád. I v míru potřebovali Rusové 200.000 mužů k úplnému krytí severního a jižního svahu Kavkazu. Dobrodruzi z celého Ruska, zchudlí šlechticové, zadlužení důstojníci, vše hrnulo se na Kavkaz. I dva největší soudobí spisovatelé ruští Lermontov a Tolstoj účastnili se bojů kavkazských a vylíčili je nádherně ve svých spisech. Postup ruský do hor děl se velmi opatrně. Na důležitých místech byly stavěny pevnosti a káceny lesy. Teprve po dokonalém pokoření území a jeho opevnění byly posunuty hlídky do předu. Při tom byly stavěny železnice a země kolonisována. Náčelníku Čečenců Šamylovi podařilo se založiti mocný stát a čeliti téměř čtvrt století mohutným ruským armádám. Ještě za války krimské zachvátil požár vzpoury celý Kavkaz. Teprve po ukončení nešťastné války krimské potřelo Rusko vzpouru na Kavkaze, dobylo hlavních ohnišť vzpoury, která byla stále rozdmychována Anglií. Nejmocnější horský kmen — chrabří Čerkesové, složili však zbraně teprve roku 1865 a dali přednost vystěhování do Turecka, neboť nechtěli sestoupiti do nížiny, jak jim bylo vládou nařízeno. Za válečného tažení v roce 1878 získalo Rusko část Armenie s pevností Karsem a přístavem Batumem. Tím bylo dosaženo nynější hranice rusko-turecké.

Vojenské dobytí Kavkazu bylo ukončeno a přikročeno k dobývání kulturnímu rozsáhlých oblastí. Především musilo si obyvatelstvo

zvyknouti evropskému pořádku, odvyknouti loupežnickému a nevázanému životu, vzdáti se náboženského fanatismu. I v tomto ohledu přinesla činnost ruských úřadů záhy pěkné výsledky. V divokých horách kavkazských, v nichž ještě před několika desítiletími číhal divoký horal na Rusy s kindžálem v ruce, prosí dnes všude jeho vnukové zahraniční turisty o zpropitné.

El. Krásnohorská:

Vzpomínky na K. Světlou a S. Podlipskou.

Věnovány Anežce Čermákové-Slukové.

(Pokračování.)

Kterak by nebyl tak pronikavý pozorovatel jako Neruda postřehl ihned, jakmile se s vysoce zajímavou mladou paní setkal v domácnosti její, že má před sebou bytost hlubokou a v celé své hloubce rozbolestněnou steskem osamělosti na poušti, — bytost, jíž bylo k duševnímu i tělesnému zdraví třeba, aby mohla veliké své schopnosti vysvobodit z umrtvení, vyvinout k plné jejich síle, rozpnout svá křídla a vyžít se vzletem, k němuž byla povolána? Že byl okouzlen ženským zjevem tak úžasné, dosud nepozorované nádhery, kdož by se tomu divil? Div by byl, kdyby okouzlení ho *nebylo* zachvátilo. A že z duševní přízně, z touhy pomoci vznešené bytosti do patřičné jí volné výše, rozplanula se vášeň nechtějící uznati mezí ani překážek, bylo důsledkem jediné možným u mladého muže rázu Nerudova.

Zbytečno by bylo opakovati, co z uveřejněných dopisů Světlé a Nerudových jest známo každému, kdo se zájmem sledoval tento zjev. Stačí připomenouti si, že Neruda si v tomto poměru počínal jako dobyvatel bezohledný, pokoušející se všemi prostředky, bez úzkostlivého výběru, živelnou silou vášně strhnouti cit Světlé k sobě, ona pak, ta bytost plamenných vznětů, že dovedla svá vnitřní hnutí opanovati touž silou vůle a mravní mohoucností, kterouž vypravila tolik hrdinek na životní pout do svých novel a románů, i podříditi to, co v lidské bytosti jest pouze živelného, vyššímu vůdcovství myšlenky očistné, ethické. Ušlechťující vliv ženin na muže, jenž tolikrát jest v básnických výtvorech jejích s ideálním zápalem zdůrazněn, byl i v pravdě života uvědomělým účelem jejího jednání. Ušlechtěním zachrániti milujícího i po případě milovaného muže, toť cílem rekyň autorčiných, v jichžto řádě autorka sama jest první a nejpřednější. Bylo po uveřejnění dopisů slavné oné dvojice s mnoha stran užito výrazu, že Světlá chtěla býti vychovatelkou — ba řečeno i že »guvernantkou« Nerudovou. Nechť to bylo míněno s příhanou pedanterie či bez ní, zjevno jest, že chtěla geniálního muže zachrániti, vyvésti z rozháranosti a neladu, v němž se potácel mezi nadšením a cynismem, mezi hvězdami a bažinou, mezi ideálem a negací, i zachraňovala jej nejen vzrušujícími a důvěřivě krásnými slovy, nýbrž i skry-

tymi skutky, tajně věnovavši jediný svůj diamantový šperk na zaplacení jeho dluhu. Kdosi řekl, že jí nebylo těžko provésti tak ctnostný úkol vedle Nerudy, když ho nemilovala; avšak napíše-li žena tak ohnivých citů a tak hrdě přísné povahy vášnivému zbožňovateli, že citu svého proň nezapřela ani ve chvíli soudné, kdy povolovala půda pod jejíma nohama, jak napsala Nerudovi Světlá v posledním oněch dopisů, pak dopustil by se náramného nedopatření ten, kdo by mínil, že srdce její snad bylo v klidné rovnováze s chladnou povinností.

Ale právě poslední ten její dopis zůstal nedoručen. Nevěrná její přítelkyně, která byla prostřednicí tajné oné korespondence, patrně ze zvědavosti přečtla si dopis onen a uschovala si jej, aniž Světlá měla tušení, že se nikdy nedostal Nerudovi na oči. Byla — či nebyla si zrádkyně toho vědoma, jakým nástrojem osudu ji učinila její všetečnost? Co by se bylo stalo, kdyby se byl Neruda dočetl onoho vyznání Světlé? Byl by tak bez odporu ustoupil právům manželovým, jak učinil nepochybně v domněnce, že Světlá skutečně proň necítila více než vychovatelka, »gouvernantka«, pro svého chovance? A co mohla si Světlá myslit o Nerudovi, o muži, jenž na takové vyznání, za takových okolností mu učiněné, jí ani neodpověděl? Mám pevně za to, že kdyby Neruda byl poslední onen dopis její obdržel, nebyl by se tím životní román mezi ním a Světlou ukončil, nýbrž byl by teprve začal, a ohromuje mě otázka, jaký asi by pak byl jeho průběh? Kdož ví, nejsme-li však nevěrné přítelkyni povinni díkem za ošklivý čin, kterým pásku mezi těmi velikými duchy a srdci tak zákeřně přetrhla? Kdož ví, nebyl-li by román jejich pokračoval osudně a končil neblaze, — ba snad i tragicky?

Vzpomínám si na hovor, který jsem kdysi před lety měla se Světlou. Mluvily jsme o jejím románě »Láska k básníkovi« a já netušíc, jaké ohlasy z vlastního života autorčina jsou uzavřeny v této knize, tázala jsem se jí, proč dala rekyni voliti raději smrt místo odboje proti tradicionelnímu řádu povinnosti. »Proto, že by to z mého péra byla lež,« řekla Světlá. »Jak to?« podivila jsem se. A jak jsou mi nyní osvětlena slova její odpovědi, ana pravila s důrezem: »Kdybych byla sama na takovém rozcestí, jednala bych právě tak, jak učinila má hrdinka.« S chvěním jsem na to myslila, pročítajíc onu korrespondenci po tolik let mi neznámou, ba ani pozdálí netušenou.

Ještě jedenkrát hovořila se mnou Světlá v podobném smyslu proti porušení manželství, a sice tehdy, když jsem vydala nepatrnou svou veršovanou povídku »Vlaštovičky« v Poetických Besedách, jak známo Nerudou redigovaných; kárala mě, že má rekyně tak nerozvážně přervala svazek mladého svého manželství, jakmile seznala, že byla milovaným svým mužem oklamána; na mé důvody odpovídala asi takto: »A co zákon? A co svět? Co bezochranné postavení její i jeho v budoucnosti?« Ovšem mluvila též, že omyl v lásce jest neštěstím, který nemá býti trestán otrockým poutem mezi dvěma lidmi, kteří příliš pozdě poznali, že mezi nimi láska trvalá přestala býti možna; slýchala jsem z úst jejích rozhorlené projevy proti nelidskosti, jakou jest nerozlučitelnost manželství, a proto mě velice

překvapila, obhajujíc pojednou to, co — dle neprozíravého mého zdání — tolikrát odsuzovala. Naše pře o té věci, na mé straně ovšem žádnou zkušeností ani životní moudrostí nepodepřená, byla s obou stran neústupná a zůstala konečně nerozřešena; a přemítám-li nyní o sporu onom mezi námi, ani dosud se neodvažuji utvořiti si s jistotou pojem o subjeklivním stanovisku Světlé v příčině této; i nevím, nekřivdím-li jí do jisté míry, vysvětluji-li si je v některé chvíli vlivem mateřské krve v jejích žilách a mateřského dědictví v podvědomých popudech a sklonech; zdává se mi, že přísná bezúhonnost mravnostních tradicí, kterou paní Rottová uctívala ve všech ryze měšťáckých normách jejích, nezůstala bez účinku na geniální dceru její, která si ji v ohni svého ducha přetavila a vytříbenou přivtělila v ethický svůj ideál. S tím zdají se mi býti v souhlase jiná mně v paměti utkvělá slova Světlé, kdysi mne upozornivši se znatelným uspokojením, že ze zásady vyloučila ze své tvorby každý milostný poměr nedovolený, každou nemanželskou rodinu. To mě ovšem naplnilo údivem u romancierky, kterou jinak pudil její genius hlavně zasahovati do tragických hlubin života a která se přece vyhýbala tomu širému oboru tragiky, zvláště valně se odehrávající v prostém žití i v prosté duši lidu venkovského. Nemohu najíti jiného rozluštění záhady té, nežli že snad uvízla ve velikém rozhledu K. Světlé vrozená, bezděčná, jí samé neznámá stopa zděděné morálky matčiny.

Říkává se, že kroužky intelligence naší pražské jsou — neb aspoň bývaly — se zálibou klepařské; dokladů by se k tomu nalezlo zajisté dost, ale mám také k obraně tehdejší společnosti silný důvod v tom, že, ačkoliv jakýsi počet lidí, žen i mužů, o životním onom románu naší Světlé věděl, zůstala věc ta celkem neznáma i těm, kdo se jak o slavnou tu paní, tak o Jana Nerudu živě a zblízka interesovali, ku př. má mladá maličkost. Náhoda tomu chtěla, že jsem měla časté styky s osobami, o kterých jsem později nabyla důkazů, že byli zarputilými nepřáteli Světlé a jí i vyzrazením tajemství jejího vyhrožovali, avšak to čestné svědectví jim musím dáti, že ani stínu domněnky o tom, co mezi oběma oněmi skvělými duchy se odehrálo, nevštípili ani tehdy hned v polodětskou mou mysl, ani za let pozdějších v uzralé mé vědomí; pocházela-li jejich zdrželivost z úcty k slavné spisovatelce české či snad ze šetrnosti k mému mládí, nemohu nyní rozsuzovati.

První zvěst o tajemství onom byla mi vržena ve tvář asi za tři neb čtyři léta po smrti drahé Světlé, a sice z pohnutky nejšerednější. Táž stará zrádkyně, která před 40 lety se nezdráhala prostředkovati a krýti korespondenci, jejíž poslední list si ponechala v rukou jako zákeřnou zbraň, Nerudovi ho neodevzdavši, — táž intrikantka přišla mi odhalit dávné ono lyrické drama dvou ohnivých srdcí, — a proč? Poněvadž jsem se starala, aby byl naší Světlé postaven v sadě Karlova náměstí skrovný pomník, od kteréhož pietního podniknutí chtěla osoba ona mě odvrátit, poctu velké zesnulé zmařit a proto především ji v mých očích ponížit a — jak myslila — zhanobit. Tak jednala její důvěrnice a »přítelkyně«! Sobě pak musím

dáti svědectví, že jsem hned i z jedovatých jejích slov rázem nabyla určité a zcela správné představy o poměru mezi oněmi dvěma nadobyčejnými bytostmi; hned jsem uhodla a zrádkyní do očí pověděla jediný možný výklad: že Nerudův cit byl zajisté horoucně hluboký, úmysl Světlé pak ideálně povznesený nade všecku všednost; ušlechtiti, zachrániti že chtěla planoucího ctitele svého.

Kéž by se dílo každého zlomyslníka potkalo s tak dokonalým nezdarem jako pokus oné nenávistnice, jež se těšila, že na hrob Světlé vrhne stín potupný. Úmysl její měl účinek zcela opačný: dopisy mezi Světlou a Nerudou vyměňované byly uvítány literární veřejností se zvýšenou sympatií k oběma těm znamenitým osobnostem, zvýraznily osobitou tvářnost obou našemu nazírání tím plastičtěji a ozářily zajisté Světlou novým leskem nejen zajímavosti, ale i ctihodnosti, ba některé kritické hlasy se přiznaly, že teprv těmi dopisy se jim umožnilo doceniti tvorbu Světlé na základě poznání, že zásady, zdůrazněné v dílech jejích, se skutečně shodují se zásadami jejími životními. Dle mého zdání by ovšem bylo správněji říci, že *povaha* Světlé může býti spravedlivě doceněna, když se oněmi dopisy stalo zjevno, že Světlá ve svých spisech poctivě hlásala jen to, čím se z přesvědčenosti řídila ve svém životě.

Seznámena se slavnou paní Světlou až po ukončeném tomto dramatě jejího srdce, často jsem si všimla, že kdykoliv přišla mezi námi řeč na Jana Nerudu, jevila se u ní značná podrážděnost; arci neměla jsem ani potuchy, proč mluvila o něm s tak zvláštní nervosní trpkostí a pronášela o něm úsudky, které se mi zdály až příkré i přes to, že sama jsem naň hleděla bez růžových skel a chtíc, nechtíc vyciťovala při něm nedostatek prostosrdečnosti a otevřenosti, těch vlastností pro mne nejpřitažlivějších. I myslívala jsem si, že Neruda jí dával nejméně příčiny, aby se nevraživě od něho odvracela, neboť kdykoliv a kdekoliv o ní se vyslovil veřejně či v soukromí, projevoval se o ní jako čestný rytíř, s nejvybranější chválou plnou obdivu a úcty. Ba, uměl si vyhledávat i příležitost, aby též v soukromí, s veškerou nejdelikátnější reservou, jí dal nenápadně znáti, že ji nad jiné vyznamenává; tak na př. poslal výrobnímu spolku darem všecky spisy vyšlé v Kobrově Národní Bibliotéce, jen spisy Karoliny Světlé mezi nimi chyběly. »Jest vidět, co panu Nerudovi je tak drahocenno, že toho nedá nikomu, jen pro sebe si to nechá,« řekla jedna z přítomných dám, a tvář Světlé zazářila, — viděla jsem, že jí dárcova mlčelivá dvornost zalahodila. Příčina podobných jednotlivostí byla mi ovšem tehdy zahalena v neprůhledné neznámo.

Ani domácí pospolitost mezi Světlou a jejím chotěm nedala mi tušiti, co se před krátkou dobou mezi nimi událo. Po bouřlivé přeháňce, jaká přeletěla nad hlavami tohoto manželstva, bylo by ve mnohé jiné domácnosti příšerno a nevlídno, snad hrozivo, svárlivo — — avšak u Mužáků nebylo dusné tíhy v ovzduší; nic neprozrazovalo, že se zde nedávno půda třásla, jako by k podzemnímu výbuchu se chystala. Drama se odehrálo při úplně uzavřených dveřích, bezvadný klid kryl každý ohlas jeho; někdy sice sem dýchla nálada čímsi zatížená, u Světlé zřejmější než u jejího chotě — snad

tím, že více trpěla než on — ale neprozrazovala nikdy nic vážnějšího, za čím by bylo lze tušiti více než jakousi všední, nahodilou mrzutost. Manželé oba se chovali se stejnou důstojností navzájem k sobě, i vůči světu s největší taktností kryli každý svou ránu a nedali nikomu ni nejmenšího pohoršení; čestně a s odhodlaným sebezapřením obstáli v těžké zkoušce své. Že tak činili nejen pro zevní decorum, ale z upřímné vůle napraviti nerozlučný svůj svazek až do míry nejmožnější, dokázalo vše, co následovalo. Nedali mezi sebou vzniku žádnému podezřívání a vzájemnému mučení, ale vyhledávali styčných bodů, ve kterých si byli blízci až k úplnému porozumění a souhlasu, a na základě těch vypěstovali srdečnou mezi sebou vzájemnost a doživotní, klidně svorné přátelství.

Takový byl mezi nimi poměr v době, když jsem prvně seznala jejich osobnosti a jejich domácnost. Zevně bylo tu všecko rázu pokojného, bez závady pěkného; a táži-li se nyní, jaké to bylo uvnitř, v duších, dávám si tuto odpověď, vyváženou ze vzpomínek a úvah mnoholetých: mám představu, že dopisy Světlé, které Neruda prof. Mužákovi po jeho vybídnutí předložil, učinily na manžela, jako na každého nynějšího čtenáře, hluboký dojem svou mravní opravdovostí, svou ušlechtilou čistotou a pevnou s ní spojenou statečností; mám za to, že zvýšily v něm úctu pro jeho choť a osvítily jej poznáním duševní výše její, s níž se nemohl měřiti, ale jíž dovedl bez reptání, bez závisti, ano vděčně se klaněti. Naučily jej vážiti si ženy tak vysoko vynikající duchem nad něj samého.

Nebájím, ale čirou pravdu dím tvrdíc, že jsem prof. Mužáka hned od počátku poznávala jakož obdivovatele geniální choti jeho. Obdiv ten, jenž během let stoupal zároveň s jejím literárním významem, jevil se s dobromyslnou nestrojeností a opíral se o zcela jiné důvody než o literárně kritické, kteréž u něho byly nemožny prostě z té příčiny, že spisů jejích vůbec nečetl. Ale viděl, kterak vznikají, znal jejich genesi, byl nejbližším svědkem jejího tvoření, jež budilo v něm úžas nelíčeně radostný, znal pak dále úspěch těchto spisů své Johanny, cítě zajisté i dobrodušnou hrdost, že jest to jeho žena, jejíž práce jsou tak vynikající a populární, zvláště volila-li k nim slavná autorka ob čas thema dle jeho pokynu a návrhu, neboť nejednou slyšela jsem ji starostlivě říci: »Mám do čtrnácti dnů napsat novellu a nemohu si vzpomenout na vhodnou látku ke kratší práci; poraď mi, Mužáčku, honem poraď, o čem bys myslil, abych psala!« — »Toť se ví, že ti poradím,« odpovídával Mužáček opravdu honem, s největší ochotou; »však jsem ti již několikrát říkal, Johanno, abys napsala něco o . . .« i jmenoval buď chalupu neb obyvatele její a připomněl nějakou příhodu jejich hospodářskou či rodinnou. »Ty, Eliško,« říkával, vypravoval-li mi takovou událost, »víš, hodím jí jen takové zrnéčko, jen takový máček, a ona již chodí po pokoji, s rukama nazad, točí palci a hněte — víš, co hněte? Z toho zrnka máku zeměkouli! A než bys napočítala do tisíce, má ti novellu v hlavě hotovou! Slyšíš? Celou hotovou! Jen sednout a napsat ji, a šups do tisku s ní!«

Tím větší bývala jeho radost z literárních novinek z péra jeho choti, že themata, jež jí navrhoval, pocházela vesměs z otcovského

jeho kraje, z Poještědí. Byl tak horoucně oddaným synem rodné své půdy, že hluboká láska, kterou pojala Světlá k Poještědí a k jeho lidu, zajisté jej blažila více, než kdyby byla blouznivou lásku věnovala jemu samému. Byl živou částí toho Ještědska, které Světlá tak zbožně milovala i velebila, a spokojil se radostně i vděčně touto částkou její lásky. Bylo to silné pojidlo mezi oběma, mocně utužené kovovou pružinou vědomé, plamenné českosti, pronikající obě bytosti jejich až do konečků čivů; vlastenectví přesvědčené, neznající ústupků ni slev, a udržované v stálém ohni velikými i malichernými násilnostmi, kterými cizácká zpupnost neustávala pronásledovat český národ i lid, zvláště v tak zvaném uzavřeném území. Vlastenecký cit nemohl u obou ani býti jiný než hluboce upřímný a rázný, neboť mu byla základem skalopevná poctivost dvou povah přese všecku různost přirozených vlastností a sklonů přece tak rovnocenných v mravním svém jádře, že úcta i důvěra mezi nimi vzájemná učinila soužití jejich až do konce utěšeným, harmonickým, krásným a v nejlepším smyslu vzorným.

Domácnosti této, jejíž útulnost byla vykoupena tak vážnou zkouškou, chyběl k dokonalé útulnosti jen jeden půvab: děti. Prof. Mužák by byl přešťasten býval, kdyby byl měl vlastní drobnou rodinu, i troufám si totéž tvrditi o jeho choti. Poněvadž jim však smrt tak záhy vyrvala jedinou dcerušku, přenesli oba svou lásku na potomstvo nejbližších příbuzných: na pokrevné Mužákovy v Poještědí a na dítky ovdovělé sestry Johaniny, Sofie Podlipské. Prof. Mužák staral se nejprve o své sourozence, pak o děti jejich a posléze o děti těchto dětí; pečoval dle krajné možnosti, aby se jim dostalo dobrého, praktického vychování, aby se vedle chudého, pohorského hospodářství polního vzmohli na nějakou živnost či na povolání zabezpečující jim příznivější los, i nešetřil žádných obětí k tomuto cíli. S nejradostnější horlivostí a štědrotou pomáhala mu Světlá v této »svaté snaze«, jak nazývala otcovskou jeho lásku k celému jeho rodu, — pomáhala mu hmotně i duševně, aby tam v těch hraničářích menšinových proti dobývavým nárazům němectva zachráněna byla možnost nepoddajného, vytrvalého češství, — a díky osudu, že z přičinění toho uzrálo ovoce zdaru! O poještědské omladině, když jsem poznala, jaký duch v ní vládne, napsala jsem kdysi, že jsou to »hoši z křemene a kvítí«, a že takými jsou, jest valnou měrou výsledkem působení rodu Mužákova.

(Pokračování.)

Karel de Wetter:

Příběh Petra Rozmarýna.

(Dokončení.)

Rozmarýn nepozorován nadběhl tomuto stínu a ukryt za ořechový kmen v aleji, vedoucí ode dvora k městu, rozeznal i jeho podobu. Byl to Borutan, mladý místní agronom, vrátivší se teprve před nedávnem z hlavního města do svého rodiště a zaujavší rázem přední místo v maloměstské společnosti.

Nebyl krasavcem; leč přímost jeho povahy a srdečnost, jiskřivost ducha a elegance zevnějšku získaly mu naráz náklonnost všech. Byl výborným hudebníkem, tančil jako taneční mistr, a byl nevyrovnatelný společník. —

Petru Rozmarýnovi sevřelo se srdce. Borutan — oh, ano, to byl muž — jediný všech, k němuž mohla Kristina Rubenová obrátiti své krásné oči; jediný, kdož mohl tuto počestnou ženu, žijící v ústraní a nepochopenou mužem, strhnouti na své srdce.

A marná, bezmocná žárlivost zaryla se jako červ v nitro mladého myslivce.

Vracel se domů krajně vzrušen, sevřen a stísněn.

Oh, nebyla už jeho! Kdosi mu ji vzdaloval, kdosi sáhal mu po jeho idolu, kdosi ho o něj olupoval! —

Borutan — Borutan! —

A přec nemohl ho nenáviděti; jeho dobré srdce toho nedovedlo. — Trpěl však strašně touto myšlenkou; nedala mu pokoje, ani za dne, ani za noci.

Oh, musil nabýti jistoty, musil se přesvědčiti! Musil věděti více, mnohem více!

A potuluje se pak zase večer co večer kolem Rubenova dvora, Petr Rozmarýn záhy se přesvědčil, záhy nabyl kruté jistoty.

Kristina Rubenová scházela se potají s Borutanem.

Kde se spolu seznámili a jak vše vzniklo — zůstávalo záhadou. Jisto však bylo, že se tu scházeli, potají, za nepřítomnosti Rubenovy. Někdy prodlévali v zahradní besídce, jindy vídal Petr mladého muže v jejím pokoji, u klavíru. Nikdy však nepozoroval, že by se jí byl dotkl, že by ji byl za ruku uchopil nebo políbil; to byla jediná rosná krůpěj v pekelný oheň jeho marných muk a bolestí.

Oh, ať bylo jak bylo, ať slučovala oba vášeň nebo víra v nejčistší ideál, Petr Rozmarýn viděl, že jeho sen je u konce.

Jeho zlatý ostrov zavalilo moře; modrá jeho říše byla zpustošena. Jeho světla zhasla. Všude kolem v jeho životě rozhostilo se temno, Oh, nic, zcela nic nepoutalo ho teď k životu! Viděl to jasně.

Láska, jež byla až dosud jeho životem, usmrcovala ho.

Ani lesy nedovedly vrátiti mu uklidnění.

Toulal se teď celé noci krajem jako přízrak; prchal před lidmi a často vídali ho, jak kráčí polem, rukama rozkládá a sám k sobě hovoří.

Doma napadala ho často podivná podrážděnost čivů; v zámecké kanceláři měl nejeden výstup, a starý vrátný, jenž mu obstarával domácí službu, dostal od něho pro nic za nic nejeden výtopek. — Jeho vnitřek i zevnějšek den ode dne pustl. Nejedl mnoho a hubeněl jako trapista; i šat mu ošuměl a sešel.

Jednou opil se vínem a roztříštil své malé varhánky. — Druhého dne plakal na jejich troskách jako dítě.

Zámecký lékař, podrobiv ho bedlivé prohlídce, zjistil krajní podráždění čivů, udělil své rady a nařídil příslušné léčení.

Leč povážlivý stav myslivcův nijak se tím nezlepšil. —

Petr Rozmarýn cítil, že se řítí kamsi hloub a hloub, v hrůzné, strašlivé temno! Oh, musilo to přece míti nějaký konec! Všechny cesty jej mají, ať k hvězdám, ať v propast.

A Petr Rozmarýn uzřel náhle před sebou jediné ukončení své klikaté, ponuré stezky — jedinou branku, otevírající mu východ ze strašlivého žaláře jeho duševních muk. — Černou, záhadnou branku, vedoucí do země, odkud není návratu.

III.

Bylo parné letní odpůldne.

Městečko, ponořeno v slunce, bylo ztichlé, ulice skoro liduprázdné. Zdálo se, jako by si bylo podřimlo v žáru letního dne.

Vše jako by horkem bylo malátné a ospalé.

Modrozlaté dýmy vlekly se líně po střechách.

Kolem kostelní báně sotvaže přeletěla kavka. Říčka, lesknoucí se v zelených březích jako modravěstříbřitá ocel, hučela jako ze sna. V zámku i v podzámčí bylo ticho.

Skoro všechen panský personál byl venku; v zahradách, u řeky nebo v lese. Jediný, kdo zůstal v celém odlehlém křídle, byl Petr Rozmarýn. Byl tu sám, uzavřen na klíč ve svém pokojíku, a sedě u stolu, zabýval se podivnou prací.

Nabíjel bambitku.

Byla to stará zbraň, předovka, a dala věru práci, než byl hotov.

A jak se mu ruce podivně třásly?! A jak byl všecek bled a oči vytřeštěny?!

Když byla pistol nabita, Petr položil ji před sebe na stůl a zadíval se na starou zbraň.

Byla věru stará, mnohem starší než on sám.

Veliká, těžká bambitka, staré, vzácné práce, s uměle rytou taženou hlavní a jasanovou rukojetí, vykládanou perletí a stříbrem.

V rodině Rozmarýnů byla více než půl století.

Petr pamatoval se na ni už z nejrannějšího dětství. Visívala nad ložem v malém pokojíku pro hosty, ověnčena zežloutlým dubovým lupením. V rodině požívala jisté úcty. Byl to dar někdejšího knížete Petrovu dědovi.

Tenkrát měla stará zbraň už svou legendu; jeden z princů usmrtil se jí v zámeckém parku proto, že kněžna matka vzpírala se jeho sňatku s krásnou dcerou panského lesníka.

Proto byla vyloučena z knížecích komnat a dostala se tak do zapadlé myslivny. Leč její historie nebyla tím ukončena.

Petr Rozmarýn pamatoval se živě na tragickou příhodu, jež se byla udála tenkrát v rodné myslivně.

Kdysi, za bouřlivé noci, kdy hrom otřásal stavením v základech a blesk za bleskem osvětloval světnici jako za dne, zabloudil v osamělou myslivnu pocestný.

Neznámý cizinec, zahalený v plášť, s kloboukem hluboko do očí. Mluvil cizím nářečím a žádal o přístřeší.

Petrův otec vykázal mu onen malý nádvorní pokojík, kde přespávali vždy hosté a kde nad postelí visela stará knížecí zbraň.

K ránu, když už byla bouře za horami, třeskl v pokojíku výstřel. Vešli tam a hle! Cizinec ležel na lůžku mrtev; v pravici svíral křečovitě rukojeť staré pistole, jíž se byl usmrtil.

A na srdci, kudy projela kule, nalezli prostřelenou podobiznu neznámé krásné ženy. Jinak neměl cizinec u sebe zhola nic, jediného papíru, z něhož by bylo možno zjistiti jeho osobnost.

Ani úřad nic nevyšetřil, a tak neznámý pohřben byl za zdí lesního hřbitůvku a jeho hrob záhy zarostl lopuchou a býlím.

To byla druhá oběť staré knížecí pistole.

Kdo bude třetí? —

Petr Rozmarýn to věděl.

Tato třetí rána byla určena pro něho; bylo to tak jasné, tak určité a nezvratné.

Oh, ano, jedině kus olova navrátí mu všechen klid, všechno štěstí — o němž tu marně snil a pro něž se mučil v trudných dnech a bezesných nocech.

Proč také žíti dále, v bolesti a smutku bez konce a beze dna? Žíti bez cíle a beze světla, věčně jen ve stínech a tmách?! Proč žíti, když hvězda, k níž upínal své zraky a jež vedla jeho sny v modrou, divuplnou říš nejčistšího ideálu — když toto nebeské světlo náhle spadlo v prach!

Věru, nemá nikoho na zemi, pro koho by žil; a není tu nikoho, kdo by ho želel.

Zmizí, zapadne, jako kámen vržený do hlubiny vod.

Vlny se zavrou nad ním — a slunce dál bude plát a lidé půjdou dále za svou rozkoší i hořem — bez něho, aniž by vzpomenuli!

Ano, je konec, všemu konec! —

Nač prodlužovati jen o den toto utrpení? —

Stačí přec malý kousek olova — a tajemná brána věčnosti je otevřena. Smrt nebude už záhadou.

Bude vědět pak vše, vše; vše vidět a slyšet, budou mu zodpověděny tisíceré otázky, jež už od pravěku hlodaly jako červ v mozku lidstva. Co je věčnost? Co Bůh?! —

Co po smrti? — Noc nebo světlo? —

Světlo, jistě jen světlo! —

Což to nekázali kněží od stvoření světa? — Nesnila všecka náboženství o životě duší? —

Nebyl-li tu nový, jiný život! —

A cesta k němu se mu teď otevírala.

Stačí stisknouti kohoutek staré zbraně — a je volný, zcela volný a vznese se v novém rouše mezi zářící světy, v nekonečný boží dům, kde bude možno říkati každému slunci bratře a každé hvězdě sestro. —

Ano, tam nalezne jeho žíznivá duše čisté, kastalské zdroje pravdy a poznání, tam shledá se s těmi, jež kdysi miloval. —

Tak snil mladý myslivec, dívaje se na starou zbraň.

Byl pevně rozhodnut, nastoupiti poslední cestu. Musil, nebylo vyhnutí! Podivná, magická síla diktovala mu nabíti zbraň a on musil

uposlechnout. Tu nebylo možno mysliti na odpor a odklad. Vše musilo jíti tak, jak šlo. —

Nedlouho potom, Petr, maje starou pistoli v záňadří, provázen psem, opustil zámek. »Šťastnou cestu, pane« — volal na něho, jak obvykle, ze vrat starý klíčník. — »Šťastnou cestu!« —

A Petr Rozmarýn vzdaluje se zámku, myslil si, že tato cesta bude dojista nejšťastnější.

Pak se dal do lesů.

Loučil se se svým zeleným královstvím.

Naposled zahučel mu starý les nade hlavou, naposled obestřel ho svým líbezným, dumavým šerem — —

Oh, ano, staré jedle šuměly dnes tak smutně a tesklivě, jako by mu dávaly s bohem. Byla to tajemná, bolestná píseň beze slov.

A zlaté krůpěje pryskyřice svítily na staletých kmenech; starý les plakal pro Petra Rozmarýna . . .

Mladá laňka zjevila se v klestí, a její krásné, zádumčivé oči spočinuly na okamžik na smutném myslivci. —

Pak plaše zmizela v hloubi lesů.

Nad lesní tůní chvěla se poloopadaná vodní růže — jako obraz ztroskotaného štěstí. —

Hlasy lesních ptáků mu dnes zněly teskně, zevšad padal smutek a stín.

Rozmarýn prchal jako štván z lesů.

A staré bory táhle šuměly a jemu se zdálo, že všude kolem slyší jich staré, varovné hlasy:

»Vrať se k nám! Vrať se k nám!« —

Rozmarýn nedbal a spěchal odtud; nemohl se už vrátiti — nikdy, nikdy!

Pustil se polní cestou k hněvickému dvoru.

Chtěl ještě naposled uzříti Kristinu Rubenovou; naposled spočinout pozemským zrakem na její kráse, zachytiti ji v duši a vznésti se s ní v nekonečnost.

Nedaleko dvora, na pokraji březového háje se zastavil.

Tu usedl si do vysoké luční trávy a pes beze štěkotu, jakoby zamlklý, schoulil se u jeho nohou.

Slunce zapadalo.

A tu Petr Rozmarýn vyňal ze záňadří starou bambitku a ohledav ještě, že je vše v pořádku, položil ji podle sebe do trávy.

Zlý nástroj smrti ležel klidně a nevinně v lůně vonících trav.

Vysoké metlice, žebříčky a jitrocele skláněly se nad ní hustě, jako by ji chtěly ukrýti ve svůj zelený stín. Luční květ pronikal až do černé dutiny ocelové hlavně.

Rozmarýn pozoroval tupým pohledem malé, cinobrové sluníčko, putující po lesklém kovu. Přiblížilo se až k jícnu. Tu se však zastavilo, jako by tušilo, že v černém otvoru skrývá se smrt, a rozepiavši svá křidélka, vzneslo se v čistý, modrý vzduch — k slunci — k životu!

Petr Rozmarýn chopil se staré zbraně.

Ocelová hlaveň zaleskla se jako stříbro v záři zapadajícího slunce . . .

Slunce! Slunce! — Život, mládí, krása! — Oh, všecky tyto věci zasvítily mu naposled v slunečním odlesku na hlavni staré pistole — —

Myslivec čekal, až slunce zapadne zcela za lesy. Měl k svému činu potřebí stínu.

Když se setmělo, povstal a maje zbraň v ruce, přiblížil se ke dvoru. V tom donesl k němu vítr ohlas zvonu; v městečku odzváněli večerní Zdrávas. —

A tu Petr, zdolán naposled mocným pohnutín, klesl do trav a modlil se polohlasitě starou modlitbu z dětství . . . Jeho chvějící se kolena naposled dotkla se země. — Jeho slza naposled skanula jako rosa do vonných večerních trav . . .

IV.

Srpnová noc nadcházela.

Jedna z nejčarovnějších, jež dalo toto léto.

Nebe bylo poseto myriadami hvězd.

Země, snící v smaragdových stínech, vydychovala omamnou vůni posečených luk.

Toho večera prodléval mladý Borutan v hněvickém dvoře.

Ruben byl ho pozval na večerní partii šachu, čímž označoval vždy tučnou večeři, počínající vařenými raky a končící zvěřinou za doprovodu starého vína, jež si byl přivezl z Rakous; v šachy sám nikdy nehrál. Ponechával je zcela své paní a Borutanovi. Po večeři prohlásil Ruben, že se podívá trochu k sousednímu nájemci. Byl rozjařen a chyběl mu piket.

A tak, vsednuv do své dvoukolky, opustil dvůr, ponechávaje tu mladého Borutana; žárlil na něho právě tak málo, jako na kteréhokoliv ze svých čeledínů.

Ostatně věřil slepě své ženě a nikdy ho nenapadlo, že by se dala někým svést.

Co se týče Borutana, pokládal ho jako všichni, za nepřístupného všem ženám, nenazývaje ho jinak, než mramorovým rytířem.

Mýlil se však, jako se mýlilo všecko městečko.

Netušil, že mramorový rytíř je šíleně zamilován do krásné jeho ženy; nevěděl, že Kristina Rubenová obětovala tomuto mladému, nevšednímu muži celou duši; že, spatřujíc v něm ideál muže, milovala ho veškerou něhou svého čistého srdce. Vášeň zůstávala zatím vzdálena této sladké idyle dvou srdcí, sněné v zelených samotách, uprostřed luk a lesů. —

Stačilo jim, býti si na blízku, viděti se a čísti si v očích sladké evangelium lásky. —

Leč tento věčný azur zvolna kolem nich bledl; mládí se svou horoucností, něhou i vášní hlásilo se víc a víc o svá práva — propukalo a naléhalo. Jako by těžká, dusivá mračna kupila se kolem nich.

Bylo třeba bouře, aby se toto ovzduší očistilo; bylo třeba ohně, aby spálili v něm svou vášeň.

Dlouho tlumené hlasy smyslů ozývaly se stále mocněji; dravci řvou tak po své daleké kořisti.

Marně se oba bránili; bouře byla neodvratnou.

Každým okamžikem cítili se blíže propasti. Vzdalujíce se svých hvězd, řítili se hloub a hloub do stínu; bylo to sladké i hrozivé.

Děsili se oba chvíle pádu, leč chvěli se přes to sladkou dychtivostí.

Obávali se samoty, jež je lákala.

Onoho srpnového večera, záhy po odjezdu Rubenově, procházeli se dlouho v stínech zahrady.

Noc nadcházela, zářivá, vlahá a vonná, kladouc se na zelený kraj líně, unyle a sladce, jako odaliska na svůj kašmírský koberec.

Oba byli jako zmateni.

Var krve bušil jim v spánky a jak se dotekla ruka ruky, jak by je spaloval jeden společný žár.

Oh, této čarovné letní noci bylo těžko brániti se samu sobě!

Zvala je tisícerými neslyšitelnými hlasy k rozkoši. Všude byl její stín, sladký a vonný, slibující ukrýt sladký jich hřích.

A nikdo nemohl být svědkem, kromě hvězd. —

A hvězdy nezrazují! —

Kristina Rubenová naposled dotekla se pohledem okna, polozakrytého lupením révy.

Za ním spaly její děti . . .

A posléze, zapomínajíc už na vše, zmatena svou láskou i vášní, přitiskla hlavu milencovu na polorozhalená, bílá ňadra, chvějící se vášnivě a sladce, jako dvé vodních růží v lesku hvězd — —

Žhoucí jeho rty dotekly se růžových jich aureol . . .

A pak tiše a oddaně, jako v opojném snu, chystala se vzdáti se mu.

Náhle třeskl do hlubokého ticha noci výstřel.

Ostrá, prudká rána, proťavší jako ocel mlčenlivý noční stín.

Oba ztrnuli; bylo jim, jako by byli na ráz procitli ze sna.

Echo nočního výstřelu chvělo se dlouze jich duší. —

Kristina Rubenová lehce se vymanila z jeho náruče. — V bledé její tváři zračila se neurčitá úzkost.

Ani Borutan nedovedl střásti tísnivého dojmu.

»Pojďme«, řekla pak tiše, obracejíc se ke dvoru. »Mám tušení, že se stalo neštěstí.« —

Na nádvoří překvapil je hluk a šum.

Lucerna skotákova míhala se jako žlutá hvězda šerem, mezi oživlými stíny sběhnuvší se čeledi. —

Co se stalo? —

Hle, tu nedaleko studně, pod starým ořechem, obklopovalo několik mužů a žen jakéhosi muže, ležícího na rozestřené slámě. Pes choulil se u jeho nohou a žalostně vyl.

Rubenová, přistoupivši v průvodu Borutanově blíže, zůstala jako omráčena.

V záři hvězd poznala tvář Petra Rozmarýna.

Sinavou, smrtelně bledou, se zrakem zavřeným.

Ležel, těžce oddechuje a dutě chroptě; potůček šarlatové krve stékal mu s prsou po jeho šedém kabátě, třísně zelené výložky.

Pravice myslivcova svírala křečovitě pažbu staré bambitky.

Čeledín, kleče na zemi, snažil se zastaviti krev obvazem z režného plátna; mladá děvečka omývala mu tvář vodou.

»Střelil se nedaleko dvora. Pod hrušní, u samého zahradního plotu« — slyšela Rubenová jako v dálce hlas starého ovčáka.

Žena stádo domů, uzřel tam mužskou postavu. Stála vzpřímena, jako socha.

Pojednou se zalesklo cosi, jako ocel; to byla hlaveň pistole.

Pak krátký, rudý záblesk — jako by křesadlem křísl — rána houkla — a muž padl do trávy. —

Ovčák běžel horem pádem k němu a odnesl ho do dvora.

Paní Rubenová byla hluboce dojata. Chvěla se všecka, nebyla schopna slova.

Všichni byli jako zmateni.

Teprve Borutan vrátil jim rozvahu.

Čeledín musil hned na koně a do města pro lékaře, a těžce zraněný myslivec odnesen do statkářova příbytku.

Tu ho položili na starou koženou pohovku, a paní Rubenová sama podepřela mu hlavu svou vyšívanou poduškou, starou poduškou, na níž často odpočívala a jež měla dolíček po její krásné hlavě.

Tam spočinula hlava myslivcova. — —

Po té Borutan rozhalil mu hruď a pokoušel se zastaviti krev, vyvěrající stále z rány; byla hluboká a zela těsně pod srdcem. — Leč horký její proud dral se nezadržitelně ven; bylo už těžko zastaviti tyto šarlatové, žhoucí prameny, jimiž vycházel život z mladého těla. —

Kristina Rubenová skláněla se jako milosrdná sestra k nebohému. Její bílé, krásné ruce byly potřísněny krůpějemi jeho mladé krve... V krásných těch očích svítily perly slz.

Oh, kéž by bylo možno ho zachrániti!

Jak je strašno, umírati tak mlád! —

V tom se Rubenová zachvěla jako list, v její sličné, vždy lehce zardělé tváři nebylo krůpěje krve. —

Zpod rozhaleného myslivcova kabátu vypadlo cosi na zem; nedlouhá, hedvábná stužka azurové barvy — —

Kristina Rubenová zvedla ji chvějící se rukou; byla to její stužka, modrá stuha, jíž nosila kdysi ve vlasech a jíž onoho zimního dne pohřešila — —

I Borutan poznal tuto stužku a zhluboka vydechl.

Zraky obou se setkaly a hluboké dojetí v nich zasvítilo.

»Miloval vás, Kristino, miloval vás a zemřel, neboť nedovedl žíti bez vaší lásky« — zašeptal jí těsně u hlavy.

Porozuměla.

Proud slz vytryskl jí z očí; několik těchto čistých vroucích kapek, svítících čistotou rosy, skanulo na čelo myslivcovo.

V tomto okamžiku otevřel Rozmarýn oči a spočinul na ní pohledem nevýslovného smutku i neskonalé něhy.

Zdálo se, že nevidí kol sebe ničeho, kromě ní. —

A jeho bezkrevné rty se lehce pohnuly, jako by chtěl cosi říci.

Nebyl však s to; místo slov ozvalo se v jeho hrdle duté zachroptění.

Leč to, co jí chtěl říci, cítila jasně v jeho oku.

Loučil se s ní.

Jako by jeho duše, smutný, bílý pták, vztahující svou peruť k hvězdám, chtěla si odnésti s sebou lesk jejích čarovných očí, něhu jejího úsměvu, krásu její tváře — tam daleko v neznámo, v modravý, hvězdný kraj . . .

Pak se jeho oči uzamkly, rty stiskly, hruď přestala se zvedati Byl konec.

Kristina Rubenová chopila se jeho stydnoucí ruky, dojata, beze slov. A pak, když dvorští lidé, pomodlivše se za myslivce, opustili pokoj, sklonila se k jeho mrtvé hlavě a přitiskla své korálové rty na jeho bílé, mladé čelo, ledově studené.

Spi klidně, dobrý hochu! Šťastně, měkce spi! — —

V tom přicházel zámecký lékař. Bylo pozdě; mohl zjistiti jen smrt. Uloživ pak mrtvolu na vůz, odvezl ji do zámku.

Příštího dne zvědělo všecko městečko o myslivcově skonu. Kde kdo litoval jeho mladého života.

Starý vrátný sám ho oblékl do svátečního stejnokroje se zlatým dubovým lupením na zelených výložkách, sám uložil ho do prosté, dubové rakve a ovinul mu ruku klokočovým růžencem; týmž, jenž visíval nad jeho lůžkem a jejž mu byla dala matka s sebou, kdy odcházel z domu. Teď se s ním zase k ní vracel. — —

A modrá hedvábná stužka byla neznámou rukou položena na jeho srdce — ať zetlí i s ním! —

Třetího dne byl myslivcův pohřeb.

Všechno městečko i blízké okolí vyprovodilo ho poslední cestou. Šest zámeckých myslivců v šedých stejnokrojích, s tesáky po boku, neslo jeho rakev.

Šest jiných zatroubilo mu nade hrobem na lesklé lesní rohy naposled halali — halo — —

V odlehlém koutě starého hřbitova, těsně při zdi, zastíněné kalinou, byl Rozmarýn pohřben. —

Jeho osamělý hrob byl v krátku pokryt zeleným drnem.

Smutný, osamělý byl hrob myslivcův.

Neznámá ruka zasadila tam bílou růži. Krásnou, bílou růži — čistou a vonnou, jako byla tvá tklivá vzpomínka, Kristino Rubenová!

Zámečtí dali mu postaviti na hrob prostý, železný kříž.

Dnes je všecek nakřiven, oprchalý a rzivý.

Zbloudí-li tam někdy váš krok, přečtete na něm jen stěží tento nápis:

Zde očekává z mrtvých vstání
PETR ROZMARÝN
osobní myslivec J. J. Jana Oktaviana
knížete z ***. * 1862, † 1883.
Pomodlete se za jeho duši!

Věřím, že tak jistě učiníte.

Říjen 1917.

Dr. *Jindřich Veselý:*

Loutkář Jan Nep. Lašťovka a jeho „Faust“.

(Pokračování.)

Faust: Divných to sluhů v žoldu svém máš!
Mefisto: Zkus ho!
Faust: Aj, ty milý dobrodruhu, nemohl jsi se jistě stěsnat na světě s těmi hlemýždi jako já! Nuž, pověz, milý, chci zvědět, jak se ti vede tam, kde jsi teď?
Duch s dýkou: Dřív ti tuto dýku v krvi zbrodím.
pak tě do věků věčnosti v lůno hodím! (Zmizí.)
Faust (k Mefistovi): Pryč, příšero! Všechno je klam a mam! Já snil o tajnosti světa, o moci duchů, a tys touhu tuto ve mně ještě více nítil, a teď ani odpovědi mocni tvoji zkřítkové nejsou?
Mefisto: Nedurdi se, milý pane,
a vol jen něco šprýmovného, hned se stane!
Faust: Já již nevolím nic. Kliď se mi s očí, nic nejsi než bídný plevel, vyvržen někde z neznámého kraje! Nemluv mi již o ničem a prchni, chci být samoten, prázden všech tvých klamných přízraků.
Mefisto: Hleď, teprv počínáme a jak jsi již netrpělivý!
Jen poshov, takto tě opustit ani nesmím.
Však já najdu předmět, který ducha i choutky tvé ulahodí!
(Kyne, představí se tanec dam.)
Faust (po tanci): Proč vytrhuješ mne z toho blahého zjevení, takového, co si přeji věčně vidět.
Mefisto: Přej si mnohem více, vše se stane,
však ale zde věčně nebudeme sedět.
Faust: Veď mne kamkoliv, jen vždy a všady mně tak
krásných tvorů před oči nahromaď!
Mefisto: Jak, pane, nezatoužils ještě nikdy po jiném díle světa?
Faust: Co tím chceš říci?
Mefisto: Inu, tak přes široké moře větrem plavat, myslím,
že by ducha tvého bavilo.
Faust: A kam až myslíš?
Mefisto: Do Brazilie. V té zemi zlata, perel a drahých kamenů mnohou nevídanou vzácnost spatříš a tak obohatíš vědy své. A nad to nabydeš příležitosti zkusit se ve svém novém umění. Vladař perský strojí nevídanou slavnost, přijdem právě vhod.
Faust: Jakou to slavnost?
Mefisto: Zasnoubení dcery své. Jest to v tomto věku nejsličnější ženský tvor na celé světa kouli.
Faust: Kdo ví, zdaliž tak vábná, jak bývala moje Markétka.
Mefisto: Ó Fauste, ty neznáš ohnivé zraky, ty neznáš vášnivé půvaby dívek z krajin tak bujných. Ó tam se tobě jiným varem rozklokotá krev.
Faust: Ale odkud ty vše tak dopodrobna znáš?

Mefisto: Hy, hy, ty chceš znát tajnosti přírody a mně se divíš, odkud znám tajnosti zemské!

Faust: Pravdu díš, již mne veď kam ti libo; více na tě hněvivým nebudu. Jen ještě jedno! Mého sluhu Kašpárka rád bych tam měl u sebe.

Mefisto: Než jsi vyřkl, již je o to postaráno. Tvůj sluha všady bude kráčet za tebou. (Odejdou.)

Kašpárek (vystoupí): Tu jsem! Krok za krokem stopuji mého pána a ani nevím proč! Jako by mně někdo šeptal!
Knihovnu jsem doma zanechal panu raráškovi. Když má můj pán takovou bandu ve službě, tož ať mu hlídají domov. Já již brzy sloužit přestanu a stanu se sám panem doktorem. A přede mnou budou teprv mít páni čerti rešpekt! Co jsem z knih mého pána vědět potřeboval, to jsem již do hlavy vtlouk. A teď je potřeba jen začít. — To musím říct, že je ten pan Mefisto chlapík! Panu Faustovi představil zde takového andílka, že kdyby byla má a na lačný žaludek mně vždycky takovou kalamajku zatančila, já bych nechtěl jen jednou za den jíst. Ale kdo ví, co ještě nebude!
Kus tý ešplikace, co pan Mefisto mumlal, já taky umím, tedy začnu a uvidíme, co se nám okáže. (Mumlá.)

Čerti (se objeví a skáčí).

Kašpárek: Ale to je mejlka v kvadrobě!
Ty, co tady byly prvé, byli jako andílkové, nebyli tak havranojelitové barvy, — a jak klapou podrážkou!

Čerti (se ztratí).

Kašpárek: Aj? Kde pak jsou? Tohle jsou zdvořilí páni komedianti, kdežto mnozí za málo komedie jdou mockrát vybírat a ještě s hubováním, tihle upláchli bez platu, jak by fouk. Ňáká to pyšná banda!

Hlas: Kašpárku, půjdeš za pánem!

Kašpárek: Kdo to povídá? To zas ta ručinka mne bude tahat za kůži! (Ruka se objeví a chytí Kašpárka za hlavu.) Já půjdu za pánem třeba do kroupové kaše, jen pusť mne, ručinko!

(Opona.)

JEDNÁNÍ III.

(Zahrada u šacha.)

Šach, *Fatyma*, *Kairo* a *Mustafa* (sedí). *Stráž.*

Šach: Veliký jest prorok. Moji milí, dnešní den jest jeden z nejskvělejších dnů mého žití. Jest to den zasnoubení mé dcery. I nabývám mocné rámě pro mou říši v tobě, milý princi Kairo. Složím své vladařské břímě na mohutné tvé rámě. Jest to den, v němž se vracím v tichý odpočinek. — postupuju svůj trůn i žezlo síle bujaré. A tak jak já jsem se snažil silou všemožnou o blahobyt mého lidu, o slávu země, tak doufám, že i ty, můj milý, činiti budeš, a pak můj lid i já budeme tebe žehnati.

Kairo: Sláva země — moje pýcha, a štěstí lidu našeho bude štěstí mé.

Šach: A proto, by den tento nám nikdy z paměti nevyšel, zasvětíme jej pro příští doby slavně a důstojně. Sezváno jest z celé země mužů ve všelikém umění proslulých, kteří kratochvilné zábavy nám vytvoří. Ba, až tam z dalekého dílu Evropy dostavil se k nám jakýsi doktor Faust a honosí se předstihnouti všechny učence naší říše. Těším se na ten zápas těch velikánů a také jsem již k tomu rozsáhlé přípravy nechal učiniti. Sem musí se každý z oněch zápasníků představiti, před našimi zraky musí své umění provádět. Koho zde odměníme, ten se představí veřejně všemu lidu. By však neutrpěla pověst našich učených mužů před cizincem, předvede se onen pověstný Faust první a aby spíše propadl, požádané budou od něj věci zhola nemožné, ať zničeno jest pyšné jeho honosení. (K stráži.) Nuž, můj milý, na dané znamení uzavřená jest pod ztrátou hrdla každému nepovolanému zahrada tato, a můj rozkaz zní, nechť se první učeň dostaví!

Stráž (odejde).

Ruka (pustí Kašpárka před šacha; leknutí).

Kašpárek: Oh — krkus — po latinikus — praskus.

Šach: Aj, co to znamená? Kdo tento jest a kdo jej sem představil?

Mustafa: Jakoby z větrů před tebe padl, mocný panovníku.

Šach (ke Kašpárkovi): Otrocké plémě, již odpověz, kdo jsi!

Kašpárek: Ach, meus — krkus — bolus — bolemus.

Šach: Kdo z vás, mojí milí, rozumí této řeči?

Mustafa: Nesoudím, jasný pane, že by to byla nějaká souvislá řeč. (Ke Kašpárkovi:) Padni v prach, otroku, než ti nechám hlavu srazit sám! Mluv, kdo jsi!

Kašpárek: Ruka velkus — hlavu smáčkus, praštit se mnou — do zahradus, já famulus doktor Faust.

Šach: Jak? Ty jsi doktor Faust? Což je vaše země země trpaslíků a skřítků?

Kašpárek: Stříškus? — Zémus? — Strpaslíkus?

Mustafa: Otroku, již jasně odpovídej, neb ti hlavu srazím sám.

Kašpárek: Mám jí nazbyt? Kdy se člověk tluče stále mezi latináři, doktory, čerty a rukavičkáři, tak mu také z jejich umění něco v hlavě uvázne.

Šach: Chci věděti v pravdě, kdo jsi.

Kašpárek: Já tady nejsem nic, — doma ale jsem biblioteka doktora Fausta.

Šach: Já dal ale rozkaz, aby vystoupil on sám. Kdo tobě kázal přijít sem?

Kašpárek: Můj pán nic nedělá sprostého. Než on přijde, pošle on napřed avangardu, a to je zlatá ručinka, pan Mefisto a já.

Šach: Tedy tvůj pán si počíná co kníže?

Kašpárek: Ach, ano, ale ta ručinka mne často hrýže.

Mustafa: Jasný šachu, pouhé rouhání jsou jeho drzá slova, nech jej napíchnout na rožeň.

Kašpárek: Hoho, myslíš, že jsem koroptev? A kýž tě šlak, kam mě ta dobrá ručinka zanesla! Slavějí tu ti blázni masopust a mají

hlad! Ten tam jmenoval »šáchy«, — tak jmenujem smrkové a jedlové šišky na topení! — — A jak mají zachumlané hlavy! Jistě včera mnoho skákali a dnes stůňou a mají hlad!

Šach: Slyšte, moji milí, co to káže za nesmysl bídník ten? (Ke Kašpárkovi:) Ajta, skřítku, již se ztrať, než tě nechám hodit hadům za potravu.

Kašpárek: Konečně bude mít ze mne menažerie melšpajs! — Bídná, hladová tu země, všichni se tu chtějí ze mne nasytit! To si pohrýžete, jestli se totiž dám! — Pan Mefisto mi nevyložil, co tu mám dělat, a zůstanu-li tu chvíli, ti lidožrouti se do mne pustí a ani lebka z mé doktorské hlavy se domů víc nenavrátí.

Šach: Dejte mu baštonádu!

Kašpárek: Nač to? Já bulku nehraji.

Šach: Dobře, nechám já ti zahrát! — Ty jsi doktora Fausta sluha? — Kde je tvůj pán?

Kašpárek: Zastavil se nejspíš u strejčka Jupitera na plech piva.

Šach: Leť rychle pro něho, a není-li tu ve dvou okamženích, tedy tě zítra hlava netlačí!

Kašpárek: Hlava ne, ale bota! — Já musím mít praslužebnickou fizáš, kam se obrátím, každý mi poroučí! Můj pán — ten pan Mefisto — ručinka — (V tom ruka ho vytáhne. Leknutí.)

Šach: Viděli jste moji milí? — Je-li onen Faust již tak mocen v umění svém, že služebnictvo posílá povětřím napřed, pak jistě vyvede divy, které od něho požádáme, a tak zahanbí veškeré naše učence. (Troubení).)

Faust (vystoupí): Hluboce se klaním tvé jasnosti, panovníče mocný. Promiň mé smělosti, pakliže se ve kruh tento slavný vtírám a při tom snad nedosti slušně si počínaje. Jsem tu cizincem, neznám zdejších obyčejů. budu však hledět všemožně tvou jasnost si naklonit.

Šach: Jaká to směle pronešená slova a jaký to důstojný vzhled. — Vítaný nám buď, a že volno ti vstoupit ve kruh náš, to důkazem, že i k cizím učencům jsme nakloněni, pokud totiž té náklonnosti se hodnými být osvědčí.

Faust: Toho ti můj um dosvědčí. — — (Spatří Fatymu.)
Ha, co vidím, jaké to rajské vnady?[75])
V jaké to zabloudil jsem sady?
Zda možno, že to živá krása?[76])
Což vskutku v těle tom se stkví
všech rájů neskonalá spása?
Bdí můj zrak či spí?

Šach: Aj, co pána v tomto okamžení
přivádí ve také pomatení?

Faust: Ó nebesa, to dítě krásné jest,
jí podobná nevběhla do mých cest![77])

Šach: Již, muži učený, odhrň oponu svého umění a rci, co provedeš nám zde!

Faust: Má prsa hoří, tratím vid a sluch,
již honem odtud, pryč, jinam, na volný vzduch!

Šach: Co znamená to dumání? Již jasně pověz nám,
čeho jsi mocen a znám?
Mefisto (šeptá něco Faustovi).
Faust: Ha, teď opět úkol můj mi povídán! (Vzpamatuje se.)
Již povel, jasný pane,
co že ti libo jest,
v okamžení se ti stane,
to ručím, — na mou čest.
Šach: Jak — Co požádám, že se stane? — Můžeš ty vědět, co ve svém ňadru a úmyslu mám? — — Nuž, tedy, představ mi sem krále *Alexandra*, před sta lety dávného to panovníka, jehož přísný pohled pronikl mnohého člověka až do dna duše.
Faust: Málo věru volíš sobě,
hned vyplním přání tobě.
Jak si jej přeješ viděti? Jak byl do rakve vložen aneb
jak na trůně seděl za jeho panování?
Šach: Přeji si jej viděti tak, jak do rakve byl vložen.
Faust (kyne).
Alexandr (se objeví).
Šach: Jeho oko! — — Vezmi si ten předmět zpět!
Faust (kyne).
Alexandr (zmizí).
Šach: Na tento výtvor jsi mohl být připraven, — Já zde si přeji viděti ještě jeden předmět. — Představ mi sem sličnou *Helenu*, kteráž byla tak krásná a spanilá, že skrze ni velké město Troja vzalo zkázu.
Faust: Ano, milý pane,
jak si přeješ, se ti stane. (Kyne.)
Helena (se zjeví a pak zmizí).
Šach: Jsem překvapen, milý doktore, a to v takovém stupni, že se cítím býti chud za tyto zjevy se ti odměniti.
Nevděčným však nebudu. —
Vyřkni, co ti mám dát za odměnu?
Již žádej, co chceš.
Faust: Zdá se mi, že to běh světa,
že každý, s čím doma plýtvá,
to v cizině rád a pilně sbírá, a tak i já chci.
Šach: Nevím, čeho si přeješ?
Faust: Jedinou jen květinu z tvého zde sadu.
Šach: Jakou to květinu?
Faust: Fatymu, tuto, jež sedí ti po boku.
Teď jen v jejím oku
ponořena jest duše má.
I můj domov rodí děvy krásné, ale tak plamenným zrakem ještě žádná nepronikla v duši mou.
Šach: Nešťastníku, cos to vyřkl? Jen pohostinnost povinná mě víže že tě okovy nesevřou. Věz, že tato jest dcera má a tuto její snoubenec.
Faust: To mě málo brání, mám tvé slovo.

Šach: Drzý dotěravče, byl bys v stavu žádat i trůn můj již proto, že jsem ti své slovo dal?

Faust: Třeba i trůn! — Buď on kdokoliv, kdo slovo čestné lehkověrně v sázku dává, váhu jeho nedbajíc, chlapcovsky plýtvá sectí a důstojností muže, — a čím výše postavená osoba, tím spíše mají býti světější slova dané. — Ale komu to tu kážu? — Pohříchu jest to již nakažlivá choroba velkých mnohých hlav, jenž hlásají lidu, jak slovo muže má být svaté, a sami si s ním žerty tropí.

Šach: Platí to mně?

Faust: Třeba i tobě.

Šach: Při bradě velikého proroka, živ můj dvůr neopustíš! — Holá, zavolejte stráž a vrhněte to chlípné zvíře do nejhlubšího vězení.

Faust: Nikdo z vás se nehni s místa! — Teď je řada na mně rozkazovati! — Mohl bych násilně unést tuto sličnou krasavici a nikdo by mi nebyl v stavu zabrániti. Já žádám ale za odměnu, která mi byla ústy tvými přiřknuta, a kterou jsem si nevynutil. Když ale tvé slovo neplatí, bude platit mé. — — Nikdo z vás se nepohni s místa, kde sedíte, až se za dobré mi uzná vás propustit! — (K Fatymě:) A ty, sličná hvězdo, cítíš-li ke mně lásky plamen, již vstaň a mne následuj.

Fatyma: V kraj světa, milený,
děva tě doprovodí.

(Oba odejdou. Ostatní sedí přimraženi. Volání: »Ona jest okouzlená! Fatymo! Stráže! Chyťte ho! Půl říše za jeho hlavu! Za ním!«)

(Opona.)

JEDNÁNÍ IV.

(Les.)

Faust (sám): Ó duchu vznešený, tys dal mi vše
zač jsem tě prosil. Tys marně neobjevil [78])
mi v plamenu svou převelebnou tvář!
Tys podrobil mi krásnou přírodu,
dals mi sílu ji cítit, jí užívat.[79])
Ty mi přeješ v její tajemné lůno
jak ve přítele ňadro vzhlížeti.
Tys naučil mne znáti tvory, jenž v tichém háji
v větru, v bouři, ve vodě, v lese, hučí, víří, rachotí.
. . . . . Tys dal mi blaženství,
jež mne k bohům vždy blíže a blíže nese! [80])
Ó pozbav mě druha, ke kterému jsem přikován,
a který chladně ničuje dary od tebe mi dané
dechem svým morovým.
V mých prsou dmýchá divoký oheň,[81])
bídně klopýtám od chtíče k požitku,
touhou mru. — —
Vše se mi v cestu staví.

Ze skalních stěn,
ze větru, vody i z vlhké křoviny vystupují
stříbroskvělé podoby prasvětů.[82])
To důkaz dán, že dokonalost ještě nedána jest člověku.
... Ó krásná děvo, proč mi přáno není
splývat v lásce v sladkém, blahém opojení?
Ó že jsem v prvním rozčilení
života svého nepozbyl!
Mefisto: Nu, jsi již snad živobytí syt?[83])
Kterak tě na dlouho to může těšit?
Jeť ovšem dobře, poznat tento byt,
však potom na novo zas máme hřešit.
Faust: Ba, viděl bych tě raděj v dálce,
než trápiti mne v taký den.[84])
Mefisto: Nu, rád tě nechám na zahálce,
to opravdově řekni jen!
Po celý den mám plné ruce prachu,
a co mu vhod, neb co mu dělá strachu,
na nose pánu není značeno.
Faust: Nu, to zas převýborně zní!
Chce díky za to, že mne svedl!
Mefisto: A jaký, tvore pozemní,
bys beze mne byl život vedl?
Z té bludné obraznosti dráhy
na dlouho jsem tě vyprostil,
a beze mne byl bys se záhy
z té zeměkoule vyprostil.
Co tady v sluje, v skalní díry
jak výr zalézáš z hloupé víry?[85]) —
Toť krásná, sladká kratochvíle!
Sedí ti posud doktor v týle![86])
Faust: Jaký jsem tu opět poklid získal duši,
to pekelná tvá mysl jistě že netuší,
sic kdybys jen zdání o tom měl,
ďábelstvím bys opět mi jej rušit chtěl.
Mefisto: Toť věru nadpozemský zálet,
zde po horách se v bahně válet,[87])
na místo rozkoše zde v puchu sedět,
často v hloupé, černé škrábaniny do kněh hledět.
Faust: Fi — na tebe!
Mefisto: . . . . Hleď, to ti nejde k duhu;
máš právo kydat fi na svého sluhu?[88]) —
Bych krátce děl, já přeju ti tu radost,
hloupostí činit sobě zadost.[89])
Na dél se tomu sotva podrobíš.
Vždyť znovu počínáš zas chřadnout,
a půjde-li to dále, musíš zvadnout,
a v hrůze, šílenství se rozdrobíš.
Již dost! Tvá láska v komůrce tam dlí,[90])

hned žalem bledne, hned se zase rdí.[91])
Ve všech jí [92]) smyslech jediná jen vláda,
to [93]) že tě převroucně má ráda.
»Ó kéž bych byla ptáčkem!« takto zpívá,[94])
tak celý den, tak o půlnoci zívá.[95])
Tu se směje, tu zas moří,[96])
v tom náhle do pláče se dá,
pak pokojná se být zas zdá
a stále láskou k tobě hoří.[97])

Faust: Hade, hade!
Mefisto: . . . . Má tě, kdo ti kličky klade!
Faust: Již prchni, ať je toho dost,
již nejmenuj tu krásnou ženu! [98])
Netoužím již po jejím sladkém věnu,
hloupá to byla smyslnost.
Mefisto: Hle, ona myslí, žes ji opustil,
a ty ses toho také jistě dopustil.
Faust: Nemožno mi více u ní pookřáti,
jiné děvy blaho chci si přáti,
pro jinou cítím v srdci bol.
Mefisto: Jak? Opět za jinou? A tu chceš opustit?
Faust: Chci a musím! —

Slyš, Mefisto, ta děva, již jsem od tebe představenou dvakrát viděl tančit, zajímá celou mou duši. Mluv, prosím tě, jest to tvor živý anebo jest to výmětek tvých kouzel?

Mefisto: Prosím tě, pomni na tu,
kterous přes daleké unes' moře,
marně působíš jí hoře.
Faust: Nevzpomínej mi na ni více!
Odveď ji domů, vrať ji zpět,
já jiné vidím pláti líce,
vidím růžovaný květ.
Již přiveď mi tu sličnou Helenu!
Mefisto: Tu? — To nemohu.
Faust: Jak? Ty mi odporuješ, zlobohu?
Proto vzal jsem tě k posluze, bys se mi v odpor stavil?
Bys pekelnou svou chladností mě vší rozkoše zbavil?
Mefisto: Jak ti pěkně sluší ten hněv!
Faust: Otrocky ses zavázal mi sloužit,
i kdybych od tě na sta žádal děv!

Mefisto: Skutečně, to již odpusť, pane; já jen myslil, že té děvy ohnivé bude přeci škoda, a hle, ona jsouc mnou porozníťěná opustila z lásky k tobě rodinný krb, opustila ženicha a ještě jednou po domově dalekém si nezasteskla. — Ona jest tak sličná, tak milování hodná, že — —

Faust: Dosti toho! Já jsem její lásky syt,
u jiné teď krásky chci v blahu opět žít!
Bez její lásky nelze mi víc žíti!
Bez její lásky protiven mi svět.

Helenu když nemám míti,
nechci dýl zde býti,
ať se zřítím rychle v bývalý prach zpět!
Když nemám více žádné doufání,
že všechnu rozkoš pro mě svět musí zde rodit,
tož zhasni život směle v zoufání,
nechci se v prachu, kalu, co bídný červ zde brodit.
Ó ty spanilá, zůstaň a neprchej,
ó nech, ať zřím ve lásky usmání,
blaho lásky své mi přej,
sic přivedeš mne k zoufání! (Odchází.)
Mefisto: Hoj, postůj, pane!
Faust: Co chceš?
Mefisto: Mohu tvým slovům již jednou věřit?
mohu dle nich také měřit
a to dnes posledně?
Faust: Nač mně to povídáš? . . . . (Dokončení.)

Písemnictví.

Josefa Jungmanna *Vybrané spisy původní i přeložené.* Vydal Karel Hikl. »Česká knihovna zábavy a poučení«, vydávaná Ústředním spolkem českých professorů a pořádaná po Fr. Bílém Janem Satranským, přinesla již mnoho výborného, co slouží netoliko mládeži středoškolské, pro niž v první řadě určena, avšak i prospěchu obecnému. Takové Sedláčkovy pověsti historické, Branišovy dějiny umění, Ruthovo bájesloví řecké a římské, Šafránkovy úvahy o české osvětě (jak jeví se z dějin středních škol) a Bílého o našem obrození, Černého stati o Lužici a lužických Srbech, Satranského národní pohádky se znamenitou studií Jiřího Polívky, Bartošovy rozbory, ukázky a výklady lidových písní československých, výbory z Havlíčka, Hálka, Heyduka, Vrchlického, Sládka, Světlé, Nerudy, Jiráska, Wintra, životopisy Němcové od Vávry a Máchův od Voborníka, literární studie Arne Nováka »Myšlenky a spisovatelé«, přetisky jako »Příhody« Václava Vratislava z Mitrovic, ty a jiné, jež nemůžeme tu všechny uvésti, jsou knihy, po nichž rád sáhne i čtenář dospělý a najde v nich bohaté a přesné poučení, vydatný zdroj ušlechtilé zábavy. Nový svazek, 36., právě včas vzpomněl velikého, poslední dobou poněkud do pozadí zatlačovaného zjevu Josefa Jungmanna. Ale jestli kdy opět, tož právě v naší době je s prospěchem čísti jeho úvahy o jazyku českém, o různění jeho a potřebné jednotě, o klassičnosti v literatuře, vtipné řešení sporu ypsilonového, ukázky básní, z vypravování mudroslovných a rationalisujících pohádek (»Plivník«), z překladů veršem a prósou, jež vesměs pro poznání vývoje českého jazyka a nesmrtelných zásluh Jungmannových o vzkříšení slovního jeho pokladu nemalé jsou důležitosti. Vydavatel, p. Karel Hikl, otiskuje dobře volený výbor svůj z prvních znění časopiseckých a knižních, jazykově charakterističtějších,

jadrnějších, namnoze i čistších, provází jej poznámkami a předeslal mu oceňující literárně-dějepisný úvod, svědčící o rozhledu jak po písemnictví domácím, tak cizím. Více mohlo býti řečeno o rythmech indických, jimiž Jungmann chtěl obohatit české básnictví, rovněž o Bürgerově »Lenoře« a její po celém světě rozšířené látce (viz Osvětu 1912 a Topičův Sborník I., 1913—14.). Ve výběru básní neradi postrádáme básnicky nejuspokojivější Jungmannovy verše »Musy«. *J. B.*

Euripides: *Foeničanky.* Tragedie. Přeložila Dr. Klára Fuxová. (Světová knihovna č. 1327-29.) Tragika rodu Oidipova nalezla v Euripidovi ne sice svého největšího básníka — tím zůstane Aischylos přes svoji tvrdost, mohutností předstihuje i propracovanějšího a psychologicky jemnějšího Sofokla — ale svého básníka nejlidštějšího, nejdojímavějšího. Schází mu ovšem jednotnost, je mnohomluvný, ukázal se však mistrem ve spojení skoro tolika osudů, kolik jest osob, a v nových rysech, vtesaných staré látce (Jokastin pokus o smír bratří, věštba Teirésiova, hrdinná oběť Menoikeova). Překlad pracován je s láskou, čte se plynně, je básnický a prodchnut pochopením ducha hellénského. Ale proč »Foeničanky« a ne Foiničanky (ač v textu Foibos a ne Phoebus)? Tragedie a ne tragédie (když ne »tragoedie«, což by odpovídalo latinskému tvaru titulu)? V přepisu jmen řeckých vůbec nedbáno označení délek (Jokaste, Antigone a pod.). Než to jsou maličkosti, jež spíše než překladateli dlužno klásti na účet nevyrovnanosti dnešních pravopisných pravidel. Pěkný překlad sl. Fuxovy je nám radostným dokladem, že směrodatná překladatelská činnost Králova nese ovoce, vytvořila školu. —*ρ.*

Władysław Loziński: *Buzovická madonna.* Z polštiny přeložil Jaroslav Rozvoda. Středem děje poetické povídky vesnické jsou osudy obrazu, darovaného ubohou poštovní poslicí Nasťou pro nově stavěný kostel. Obraz moderním pojetím (malíř, od něhož jest vytvořen, znázornil madonnu jako žnečku) stane se předmětem sporu. Jedni (zvláště muži) považují jej za »kacířský«, ježto není v přísném slohu byzantinském, jedni (zvláště ženy) ho hájí. Tu zajímavo jest právě líčení rozmanitého jeho pojímání a kolísání davu mezi oběma stranami. Nepřátelé obrazu již docházejí vítězství, farář jej odnáší do své vsi. Mezitím zemře malíř, a žebračka, která modlila se u mrtvoly jeho, rozhlásí, že madonna přišla ho navštívit (byla to malá jeho sestřenka, jejíž podobu v obraze zidealisoval). Buzovičtí jdou si pro obraz a vloupají se do kostela. Nasťa, mrštivší sekyrou po přispěchavším četníku, jest jím zastřelena, dav četníka zažene a slavnostně se »zázračným« obrazem se vrací. Důležitější děje jest však Nasťa sama, typ nevzdělané matky venkovské, která chce »přilepšiti svému synu na onom světě« nějakou fundací, zvláště pak psychologický pochod, který k rozhodnutí ji vede a tápavé hledání příslušného předmětu fundace. S rozvitím děje Nasťa jest zatlačována poněkud do pozadí řadou venkovských postav, ale zachycených jen v hrubých, ač dostatečně charakteristických rysech.

Tím vzniká trochu nesouměrnosti. Osoby z městečka (malíř, sestřenka jeho a její příbuzná hraběnka) zůstávají čtenáři zvláště co do vzájemného vztahu dosti záhadné. Spisovatel tímto odstupňováním jasnosti kreslených postav dociluje, že čtenář vidí příběh očima Nastinýma, nebo tam, kde třeba více objektivnosti, očima některého vesničana, kterým ovšem osoby městské jsou vzdálenější a tím i méně známy. Dílko vyznačuje se pevností komposice. Spisovatel s analytickou přesností sleduje zápletku, která i při poměrně klidném průběhu místy (zvlátě v závěru) nabývá dramatického rozpětí až k divadelním takřka účinkům. Přes realism dosti ostrý nad celou povídkou vznáší se pel poesie, který činí tuto jemnou a bystře vyprávěnou povídku zvláště působivou. *Rad.*

August Strindberg: *Gotické pokoje.* Ze švédštiny přeložil Viktor Šuman. (Knihovny Zlaté Prahy svazek 78.) Spisovatel, hodlaje líčiti osudy generace z konce století, jak praví v podtitulu, volil si za dokumentární příklad rod Borgů a jejich přátele, scházející se občas v gotických pokojích, společenském středisku tehdejšího Štokholmu. Jiného vztahu mezi názvem a látkou není, čímž jeví se volba dosti capricciosní. Děj, který jen při jediné z osob, redaktoru Gustavu Borgovi, nejčistší povaze, mnoho trpící pro ušlechtilé ideály v brutální době, nabývá větší důležitosti, jinde, jsa pln episod, většinou slouží autorovi jen za záminku, aby mohl rozbírati vady společnosti a palčivé otázky, většinou specielně švédské, ač pronáší též svůj soud o affaiře Dreyfusově. Vede odvážný řez vředy moderního lidstva, z nichž širokým proudem provaluje se hnis. V tom je celý Strindberg, odvážný, drsný, až krutý. Naturalista a pessimista. A pak, nezapomínejme: nepřítel žen. Zabývaje se hlavně ženskou otázkou a soužitím v manželství, prvou vůbec pohrdá dovozuje, že její zásady jsou důsledky nesprávného úsudku, že ženy nežádají rovnosti, ale nadvlády nad muži, že myšlenka, pokládati ženu za základ nové společnosti, jest zvrácená, v druhé otázce pak zvláště ukazuje neblahý vliv ženského hnutí a za příčinu zla v manželství označuje ženu. Ve svém nepřátelství k ženám jeví se spisovatel ovšem velice jednostranným, někdy až přepiatým. Při jednotlivých postavách nejde autorovi o nějakou jemnou individuální povahokresbu. On činí je pouze zástupci jednotlivých myšlenkových proudů. Tak, vytkneme-li aspoň nejdůležitější, starší generaci tvoří liberál Gustav Borg a jeho bratr lékař, darwinistický materialista, tlumočník spisovatelových názorů na ženu, mladší generaci pak Gustavův syn Holger a dcera Ester, jež vychována zprvu zcela neženský, pocítí směšnost a nemožnost takového života i setřese pouta výchovy, a její milenec hrabě Max, kteří všichni již stojí pod vlivem okkultismu Swedenborgova, nebo později jemu podlehnou. Poukazem na tento směr jako vlivný na vývoj nových pokolení v století dvacátém dílo končí. Při vrcholném naturalismu, bezohledně vystupňovaném někdy až v hrubost a v jednostranný pessismus zavádějícím, jemuž přizpůsoben jest i břitký sloh, nezatěžovaný ozdobami, veškery problémy, které autor si nadhazuje, sice vždy velice přesně a bystře rozbírá, ale na-

mnoze jich ani neřeší, zůstávaje věren vytčené úloze pouhého vypravěče osudů generace, takže čtenář odnáší si dojem disharmonie, již rozvésti jest podle poukazů závěru úkolem budoucího století. *Mil.*

Obzor divadelní a hudební.

Činoherní novinky.

Národní divadlo nechová se k autorům stejnoměrně. Jednou vypíná požadavky do krajní umělecké výše, jindy je shovívavo a pouští na své jeviště i hry, které ani vlastně nejsou pro ně psány. To platí o *Kašpárkově mamince* (poprvé 4. ledna 1919). Karel Mašek myslil a psal hru svou jako »kus pro loutky«. Obecenstvem svým představoval si mládež, zatajující dech, smějící se a jásající podle toho, jak zamilované její loutky, ti princové a princezny, králové a královny, sedláci a selky, poustevníci a světci, duchové, čarodějové a draci, Kašpárkové a Škrholové trpí, vzdychají, bojují, oheň a síru soptí, zjevují se a straší, zázraky dělají, zaklínají, žehnají, smějí se a radují, vtipy a špičky házejí, starosvětskou moudrostí a vychytralostí baví, silou své prosté přirozenosti a pravdy vítězí. Karel Mašek zná dobře poesii loutek a dovedl ji roztomile zachytiti do jakési revue všech nejoblíbenějších pohádek dětských. Základním thematem, spojujícím všechny ty nejrozmanitější báchorkové i legendární typy od Ježíše a sv. Petra, Bílou paní a sv. Ivana až k Popelce, Švandu dudákovi, Dlouhému, Širokému a Žarookému, jest honba za štěstím, jež nám stále uniká, poněvadž jest štěstím jen potud, pokud jest nedosažitelnou vidinou. Že nesmí ani Kašpárek se svými rozoumky a Škrhola se svými rozumy scházeti, rozumí se samo sebou. Ale je tu také taková dobrá maminka, která ztělesňuje lásku a zdravý smysl lidový, a ta jest tou teplou, vše objímající náručí i rozšafným korrektivem všeho toho pachtění se a bažení. A tkví v tom také trochu symboliky, která za doby útlaku, kdy dílko povstalo, jistě mocněji byla by k citu promluvila. Ovšem pro velké divadlo i při tak umělecky plnokrevných výkonech, jaké podávají pí. Hübnerová (Kašpárkova stařičká maminka) a p. Čapek (čilý Kašpárek), jest celek při vší roztomilosti příliš křehký a útlý, než aby mohl působiti stejně silným dojmem, jakým rozechvíval by dětské dušinky v podání loutkovém. Decentní hudba p. Jana Kunce a pohádkovitě přiléhavá výprava p. Karla Štapfra přispívají seč možno k udržení stylu a nálady.

Od dětské této hry jest k romantismu Jesenské a realismu Mahenovu tak obrovský krok, jaké asi dělal Dlouhý v pohádce, skok, jaký vede od naivní čistoty dětské přes propast vášně k tragice nebo přes utrpení a rmut bídy k vysvobození smrtí. Dne 24. ledna uvedena Růženy Jesenské dramatická báseň ve čtyřech dějstvích *Attila*. Dílo vyvolalo živou kontroversu jak co do pojímání a oceňování historické poesie vůbec, tak co do pojetí historických nebo polohistorických postav autorkou zvlášť. V prvém směru nemají pravdy ti, kdo historismus v tvorbě básnické snižují, na cosi

mechanického, nerci-li řemeslného stlačují. Vážnější jsou námitky věcné proti užití pramenů méně hodnověrných nebo druhotných. Přebarvení hunského dobyvatele na Slovana, kijevského cara přicházejícího uspořádat a osvobodit svět, jest dosud ojedinělou vědeckou(?) fantasií. Spojení jména Attilova s Gudrun zná toliko pozdější, k úpadku již se sklánějící epika, kdežto »Píseň o Nibelunzích« ví jen o pomstychtivé Kriemhildě. S výkladem Attily jako slovanského bohatýra nemohu se spřáteliti. Chceme-li však užíti díla Jesenské v jeho čistě poetických kvalitách, musíme se přes toto základní její stanovisko k látce přenésti. Pak možno uznati silné citové rozpětí a čivní napětí, jež hru vytvořilo a na výši divákova zájmu udržuje. Attila sl. Jesenské je velkodušný, ideově mocný, tělesně krásný, mohutný i jemný, stejně velký podmanitel národů jako uchvatitel žen, nemenší vládce než milovník. Drama překypuje vášní i něhou. Je tu láska, jež trpí a činí dobro, ženským typem jejím jest slovanská choť Attilova Jelena, a je tu láska, která vyssává a zabíjí — Germánka Gudrun. Tato stává se vlastně osou dramatu, jemuž nechybí do tragiky než ono nezadržitelné a nezachytitelné, co uměleckému dílu dodává vnitřní pravdy. Autorka unášeti se dá většinou žárem svého temperamentu a kombinuje výjevy velké vnější účinnosti, citově háravé, rušné a výbušné, smyslně barvité, má v moci básnický výraz sytý a vášnivě rozhořelý, nenalézá však ještě vždy niterného vztahu ke svým postavám, jež jsou spíše vidinami a symboly nežli lidmi. Tento symbolisující novoromantism je však příznačný celé tvorbě spisovatelčiny poslední faze, jest to její směr, a není spravedlivo ji pro něj odsuzovati. Její dílo dlužno posuzovati s této její základny, a tu, třeba nebyla základnou našeho uměleckého názoru, dlužno uznati, že slečna Jesenská přináší směru svému krásné básnické kvality: plastické slovo, dramatický zdvih i spád, stručnost i napětí, scénickou náladovost (zvláště v podání tryzny a kvasu), vášeň cítění, vznešenost gesta i symbolu. Ušlechtilé chtění autorčino podporováno bylo zdařilým podáním se strany představitelů, z nichž vynikli zvláště pí. Dostálová jako démonická Gudrun a p. Deyl jako rytířský Attila.

Na opačném pólu dramatické tvorby stojí tříaktová hra Jiřího Mahena *Nebe, peklo, ráj* (po prvé 6. února). Jest to válečné drama realisticky, až ponuře a krutě viděné, ve své analysi utrpení samo skoro již trapičské. Soucit divákův napínán jest, až přepiat vypoví další službu a na konec takměř lhostejně přihlíží k rozuzlení té tělesné bídy i duševních muk, jichž po tři jednání učiněn byl svědkem. Karel Vičar, majitel pily, vrací se z války slep a s ochrnutou míchou. Vrací se proti své vůli, vyhledán milující a milovanou ženou ve vojenské nemocnici, kde chtěl raději dotrpěti, než takto se vrátiti. Ve svém utrpení nepřemýšlí doma o jiném, než jakby Blaženu od sebe odvrátil. Když však záměr s přítelem Roubalem, správcem pily, se mu nepodaří a ten vyslechnuv jej náhodou, úmyslně urychlí svůj sňatek s učitelkou Klárou Drábkovou, slepec dojde k poznání opravdové lásky své choti Blaženy, odhodlá se sobě i jí ukrátiti muka teskného života. Nebem byla dříve jejich láska, peklem učinila jim

život válka, morfium dovede je oba do ráje vykoupení. Ponurý příběh podán v celé realistické přímosti, naze, ve větách skoro stenografických, úsečných, trhaných, prudkých. Je tu několik výborných episod: revírník Holle se svou Irenou, kontrast kypícího života proti bědnému živoření přítelovu, nebo výjev s nahluchlým sluhou Aloisem, jemuž Vičar nabízí část svého jmění, jakožto světlá předzvěsť temného odhodlání. Plyne tu mnoho slov, jež raní soucit diváků. Je tu však i únava z té monotonní šedi života odsouzeného od počátku hry jen k utrpení. Cosi melodramatického, citlivůstkářského vznáší se v ovzduší Mahenovy hry. Případná podání, plná realistické opravdovosti, odvrátila však toto nebezpečí. Naši herci, od znamenitého výkonu Vojanova v úloze slepcově až po mysliveckou episodu p. Hurtovu, vyznají se v mistrném nanášení životních barev, ve výstižném ovládání pravdivých přízvuků.

Z činnosti Městského divadla Král. Vinohrad je mi zaznamenati literárně cenný pokus oživiti jedinou komedii slavného romanopisce Gustava Flauberta, *Kandidát* (dne 8. ledna). Hra nezapře geniální spár minuciosního pozorovatele života, je sice dnes již retrospektivou, ale retrospektivou literární, kdežto v životě jsou stále tytéž zjevy ještě možny. Právě pro tuto možnost zdají se některé výstupy přímo aktuálními neminuly se účinkem na obecenstvo, jež z nich vycítilo skoro satiru na poměry domácí. Původní premiéra byla 15. ledna veršovaná dohra k Molièrovu »Amfitryonu«, Otokara Fischera veselohra *Jupiter*. Básníka nietzscheovského rázu a dramatika velkých historických obrazů poznali jsme tu jako nenuceného humoristu, který nelekal se nebezpečné blízkosti velikána charakterní komedie a uchopiv se vždy vděčného veseloherního triku: obrátit situaci, dovedl výborně zabavit obecenstvo. Salvy smíchu kvitují offenbachovskou persifláž, jež čiperně hrána dožívá se četných repris.

Dr. *Jaromír Borecký.*

Rozhledy po dějinách nejnovějších.

V Praze, dne 10. února.

Atentát na doktora Kramáře. — Z Národního shromáždění. — Těšínsko. — Co proti národu Českému chystal bývalý arcivévoda Bedřich. — Události v Německu. — Mírová konference v Paříži.

Mladá republika naše poskvrněna hned na počátku svém politickým zločinem. Dne 8. ledna spáchán na ministerského předsedu dra *Kramáře* atentát. Osmnáctiletý mladík, výpomocný písař, Alois Šťastný napadl dra Kramáře vycházejícího z jeho úřadovny v předsíni a vypálil na něho dvě rány, aniž ho zranil. Útočník a jeho společník, studující Gregor, byli zatčeni. Udali, že jsou členy mladé generace sociálně-demokratické, že nebyli spokojeni, že se »buržoasie« zmocnila vlády na ukor proletariátu, a ježto jest doktor Kramář představitelem této vlády, usnesli se jej odstranititi.

V Národním shromáždění, které vyšlo z kompromisu mezi jednotlivými stranami, zaznamenati dlužno politování hodný zjev, že účastenství členů bývá zpravidla — i při důležitých předmětech jednání

nedostatečné, že mnohdy činí obtíže je zahájiti, a že častěji mívají řečníci, jen několik posluchačů. Tato nedbalost zasluhuje pokárání. Aby docílilo většího účastenství, nařídilo předsednictvo, že každý člen musí přítomnost svou svým podpisem zjistiti. Sociálně-demokratický předák *Modráček* doznal, že se naše republika po dobu svého trvání neukázala ani buržoasní, ani kapitalistickou, ale výslovně socialistickou tím, že nejdůležitější zákony, které Národní shromáždění dosud vydalo, splňují dlouholeté tužby sociální. Jest to především zákon o osmihodinné denní době pracovní a zákon o podpoře nezaměstnaných. Druhý zákon zajišťuje každému, kdo prokáže, že je nezaměstnán a nemůže dostati práci, podporu ve výši nemocenského.

I reformou volebního řádu do obcí, která přijata ve schůzi dne 7. t. m. v druhém čtení, přišlo se přáním sociálních demokratů velice vstříc. Jejich stoupenec dr. *Meissner* je zpravodajem a vyslovil se, že se reformou odstraňují všecky volební výsady majetku, inteligence i pohlaví, a že volební právo bude nejenom všeobecné, nýbrž i poměrné, aby na správě obecní měly účast všecky vrstvy, všecky třídy a všecky národnosti. Nový volební řád přiznává politickým stranám velká práva. Volič musí se napříště rozhodnouti pro kandidáty, kteří mu budou diktováni. Právu žen učiněno okázale zadost a všecky omezovací návrhy zamítnuty. Otázka volební povinnosti byla podnětem sporu, ale nakonec přijata.

Ve schůzi Národního shromáždění dne 9. ledna rozvinul doktor Kramář *vládní program*. Oznámil, že první starostí nové vlády bude, aby byly volby do obcí s největším urychlením provedeny. Rovněž tak bude vláda pečovati, aby se co nejdříve provedly volby do ústavodárného sněmu. Ve směru hospodářském a sociálním bude vláda jednak odstraňovati zlo, provázející každou válku, jednak bude vyvinovati práci tvůrčí. Lichvu se životními potřebami bude stíhati jako největší zločin proti lidu a státu. Snahou vlády bude, aby přísným a bezohledným prováděním zákona o daních z válečných zisků vrátila státu nepoměrné obohacení jednotlivců a aby pronikavým opatřením, zejména dávkou ze jmění, postarala se o nápravu valuty.

Dále jest vláda odhodlána zjednati státu úplné ovládání nejdůležitějšího produktu výrobního: uhlí. Vyvlastnění velkostatků přesahujících určitý výměr, má vláda za nezbytnou potřebu poválečného hospodářství. Vláda jest si vědoma své povinnosti, že musí vší silou působiti k tomu, aby byla všecka péče věnována řádné výchově mládeže. Vláda jest také odhodlána všemi prostředky hájiti pokoj a pořádek v naší republice. O vládním programu rozpředla se za velké neúčasti členů shromáždění debata, v jejíž průběhu prohlásil dr. Kramář, že státu československému jsou jeho historické hranice zaručeny. Zajímavé bylo prohlášení, jež učinil sociálně-demokratický předák Bechyně, totiž, že česká strana sociálně-demokratická zamítá taktiku a státní ideál bolševický a stojí na půdě demokratické republiky.

Československá republika musí sváděti také boje s Poláky o *Těšínsko*, které oni prohlásili za své území. Dne 27. t. m. obsazen Těšín našim vojskem. Obsazení stalo se na rozkaz dohody.

Tiskový odbor vojenského státního úřadu pro *německé Rakousko* vydal knížku obsahující zprávy, jež arcivévoda Bedřich jako nejvyšší velitel podával císaři a jež se týkají hlavně českého národa, kterému tento pověstný »vojevůdce« věnoval mnohem větší pozornost než svému hlavnímu úkolu. Již dne 26. listopadu 1914 žádal důrazné zakročení státní policie, dohled na poštovní zásilky, přísný postup proti českému tisku a českým obcím, omezení spolkového zákona, zavedení vojenského polního soudnictví v Čechách a na Moravě, časté domovní prohlídky, nejostřejší censuru, potlačení novin, rozmnožení policie a po případě bezodkladné zavedení stanného práva v českých zemích. Dne 5. prosince 1914 domáhal se okamžitého propuštění místodržitele knížete Thuna a jmenování řízného generála náčelníkem politické správy v Čechách. Dále žádal bezohledné odstranění »kompromitovaných« státních úředníků, potrestání kněží státu nepřátelských světskými soudy, odevzdání českých redaktorů stanným soudům. Dne 28. března 1915 usiluje znovu o vojenskou diktaturu v Čechách. Svým naléháním vymohl skutečně propuštění místodržitele knížete Thuna a jmenování hraběte Maxe Coudenhova místodržitelem v Čechách. Opětně žádal odstranění všech zásad slovanským národům přiznivých.

V *Německu* zuří boj mezi sociálními demokraty u vlády se nalézajícími a mezi socialisty směru nejradikálnějšího, tak zvanými Spartakovci, v jichž čele stáli Liebknecht a Rosa Luxemburgová. Boje stupňovaly se v občanskou válku velkého rozsahu kteráž zuří v Berlíně a v některých velkých městech německých. Spartakovci jsou prý ruskými bolševiky penězi podporováni. Liebknecht a Luxenburgová byli dne 15. ledna zatčeni. Když byl Liebknecht po prvém výslechu odvážen do vyšetřovací vazby, pokusil se o útěk a byl zavražděn. Rovněž zavražděna Luxemburgová při dopravě do vyšetřovací vazby. Vládní straně nepodařilo se dosud Spartakovce zdolati. Že bývalý císař Vilém má dosud velmi mnoho půdy, vysvítá z toho, že mu k jeho šedesátým narozeninám zaslána holdovací adresa, na niž sebráno v několika dnech 132.000 podpisů. Všeněmecké listy vyslovují naději, že Německo bude vbrzku zase císařským. Volby do německého národního shromáždění konaly se dne 19. ledna. Spartakovci snažili se marně je překaziti. Starosocialistická strana jest v národním shromáždění stranou nejpočetnější, ale nadpoloviční většinu mají tak zvané strany měšťácké. Sídlem shromáždění ustanoveno z ohledů bezpečnostních město Výmar.

Dne 12. ledna byla v Paříži zahájena *mírová konference*. Národ český zastoupen jest předsedou ministerstva drem Kramářem a ministrem zahraničním Benešem a do Paříže vyslán velký počet expertů všech oborů. Jedním z prvých předmětů jednání byla otázka, kdo válku zavinil. Komisi pro vyšetření vinníků předložen dopis, který zaslal Vilém II. Františku Josefovi v prvých dnech války. Vilém píše mu: »Rve mi to duši, ale musíme všecko zaplaviti ohněm a krví, zardousiti muže, ženy, děti a starce. Nesmí zůstati ani jeden strom, ani jeden dům ušetřen těchto prostředků hrůzy.«

R. 1919. ČÍS. 4.

OSVĚTA

Dr. *Jan V. Novák:*

Jan A. Komenský a Habsburgové.

Příspěvek životopisný.

(Pokračování.)

II.

Z ciziny přinesl si Komenský, jak jsme vyložili, touhu po náboženském míru. S tím úzce souviselo přesvědčení, že mír takový je nedaleko, nepřátelé pravdy boží že záhy budou potřeni. V něm Komenského utvrzoval t. zv. *chiliasmus*, víra v příchod tisícileté říše Kristovy.

Původu je víra tato židovského, ale přenesla se i mezi křesťany, u nás pak zvláště v prvních letech husitství byla velmi rozšířena. »Ohavnost spuštění na místě božím« právě válkou třicetiletou a řáděním cizí soldatelsky v našich zemích očividně se dostavila, sluhové Antikristovi, jesuité, provozovali nerušenou nadvládu již nejen v zemích rakouských, ale i na Moravě a v Čechách, jež se přece po bouři květnové vyhnáním jich zdály zabezpečeny, tolik lidí nevinných trpělo již několik let nevýslovná muka: jak by vše to nebylo posilovalo naději v obrat, když tu byla přímá svědectví, že vše se záhy napraví a obnoví.

Svědectví tato jsou *v nových zjeveních*, jimiž tehdejší svět a především naše země hojně byly zaplavovány.

»Sabbath« církve si totiž někteří fanatikové té doby představují jako skutečnou obnovu židovského státu, politickou vládu Kristovu na zemi. Proti tomu se Komenský ovšem stavěl již prvním spiskem »O andělích«, v němž nepřipouštěl nových zjevení, v »Listech do nebe« pak se vyslovoval též proti rozrušení trvajícího pořádku společnosti lidské, jejž teprve Kristus svým příchodem má urovnati. Podle »Ráje srdce«, II. dílu »Labyrintu světa«, odpočinkem takovým bude pravá církev Kristova, nad níž se Spasitel světa teprve může ujmouti vlády, až se rozšíří po všem světě. V ní také splynutí věřícího člověka s Bohem bude úplné. Stejně bolestné nářky nade zkázou vlasti

a církve v »Truchlivém« (ve II. díle z r. 1624) končí pevnou nadějí, že lidem nevinným dostane se úlevy zakročením Kristovým.

Útěchy v tom směru poskytovala četná proroctví věštců, jež se ozývala od samého počátku války. Komenský zejména znal spisy náboženského blouznivce *Pavla Felgenhauera*, Němce z Buškovic na Podbořansku, jenž v l. 1619—1622 žil na Žatecku (v Liběticích) a vydal tu dva chiliastické spisy (»Chronologia oder Wirkung von den Jahren der Welt« a »Speculum temporis« jako obranu prvého spisu), proti nimž se ozvaly hojné protesty. Také tento blouznivec čekal říši Kristovu, horlil proti hádkám o náboženství, proti zkaženosti duchovenstva a pod. Takových fanatiků v bouřlivých těch časech bylo hojně, ale proroctví některých měla i ráz politický, neboť útisk vojenský a politický pociťoval se tehdy nejvíce.

Rozhodný obrat ve smýšlení Komenského nastává teprve r. 1625, kdy poznal osobně sprotavského proroka, jircháře *Krištofa Kottera*, ve družině zbožných lidí, kteří rovněž věřili v božské jeho vnuknutí, zároveň i četl spisy německého theosofa *Jakuba Böhme* ze Zhořelce, zejména jeho »Mysterium pansophicum«. Také jemu je cílem této vševědy vysvobození dítek božích z pout zla.

Ve styk s Kotterem dostal se Komenský z jara r. 1625 cestou do Lešna, byv vypraven od bratrských kněží českých, aby jim vyjednal útulek v polském městě, do něhož se příslušníci Jednoty po prvé stěhovali již r. 1548. Od faráře Abrahama Menzla ve Sprotavě (v knížetství Hlohovském ve Slezsku) dostal Komenský též rukopis proroctví, aby si jej přečetl u uvážil, může-li býti pokládán za vnuknutí boží. Přesvědčiv pak se o obmezenosti věštcově, jehož teprve farář Menzel naučil psáti, a velikolepých obrazech jeho proroctví, zvláště pak o shodě se Zjevením sv. Jana a apokryfickou IV. knihou Esdrášovou, Komenský uvěřil v pravost proroctví a pořídil si, čekaje ve Sprotavě návratu bratrského staršího Martina Gratiana Gerticha do Lešna, nejen opis věšteb, ale i doslovný jich překlad do češtiny, k čemuž připojil obšírnou předmluvu, datovanou dne 26. května 1625.

V ní praví, kdyby se i sto učenců sestoupilo na sepsání takového proroctví, že by toho nesvedli. Kotter pak že může míti slova taková buď z chorobné fantasie, nebo tvrdí to z opovážlivosti. Než je zdráv a muž zbožný, ale neučený. Nikdo jiný mu toho nemohl sděliti, neboť za své věštby ještě došel posměchu. Mimo to mnohokráte byl zkoumán a vždy říkal totéž. Ostatně překladateli se zdá, že tu je všude jako v Písmech »stilus Spiritus sancti«.

Imponovaly mu zajisté smělé obrazy a symbolické jich výklady, jaké Komenský nacházel též v knize našim husitským předkům chiliastům zvláště milé, ve Zjevení sv. Jana.

Proroctví Kotterova vztahovala se z největší části na Fridricha Falckého, s nímž se i prorok sešel ve Vratislavi dne 5. prosince r. 1620, tedy necelý měsíc po bitvě bělohorské. Kurfirst ovšem nevěřil v božské poslání, jež mu prorok přisuzoval, třebas se mu vítězství nad Ferdinandem II. zprvu nezdálo nemožným. Ale obrácení Turků na křesťanství (do r. 1630) a opětný rozkvět evangelia v době několika let nemohly přesvědčiti člověka chladného rozumu, jenž

aspoň poněkud znal poměry současné. Úplný triumf jesuitů nad evangelíky neopravňoval tehdy nadějí v blízké povalení Babylona a podvrácení moci papežské. Ale Komenský, muž náchylný k mystice, jemuž celý Starý zákon byl pouhým symbolem Nového zákona a života křesťanského, soudil o tom jinak, jakkoli již minula doba, do níž hlavní události obratu měly se uskutečniti. Víry té nezviklaly ani úsudky, jež o Kotterovi slyšel v Berlíně, kam zašel ještě před návratem do vlasti. Zvláště šlechta česká a moravská, která tu žila pod ochranou kurfirsta Jiřího Viléma, vyslovovala pochybnosti, že by Bůh takovému tulákovi a zahaleči, jakým Kotter líčen, svěřil své poslání. Beztoho prý prorokuje, aby si pomohl ze zaviněné nouze. Jiní ovšem věřili a čekali, že král dánský s velikým vojskem pomůže utlačeným evangelíkům; proto že prý již sbírá válečnou hotovost.

Komenský byl z těch pověstí dosti znepokojen; protože svůj překlad i opis německý Kotterových proroctví již vypravil do Čech po svém švagru Jiřím Laurinovi, bál se, aby se věc nedostala do nepravých rukou a nevzbudila proti bratřím nového pronásledování politického. Ale na zpáteční cestě posílen byl opět ve své víře superintendentem Krištofem Storchem (Pelargem) ve Frankfurtě n. O., který ho též potěšil, že nepracoval marně.

Ani v Čechách poselství Komenského nebylo přijato s obecným nadšením, s jakým je četl tchán Komenského, senior Jan Cyrill, jenž dal opis překladu také poslati do Prahy a na Moravu. V Praze zvláště někteří kněží tam skrytí a opatrnější šlechticové tušili z věci jen nebezpečenství, kdyby tomu někdo uvěřil na úkor pravé víry, nebo kdyby nepřátelé na základě takových výmyslů počali bratří pronásledovati.

Proroctví Kotterova počala dne 11. června 1616. Obyčejně se mu zdálo, když se ubíral někam přes pole, že vidí muže v šeré suknici, jindy jiného v šatě fialovém, nebo zase dítě asi pětileté, od nichž se dovídal poselství božího. Také míval vidění zvířat spolu zápasících (nejčastěji lvů), nebo znamení na nebi mu všelijak vykládána.

Tak šerý muž poprvé mu řekl, nebude-li svět činiti pokání, že bude krutě potrestán. Proto vyzval Kottera, aby to světu oznámil. Ten však mlčel a sdělil to pouze známým jednotlivcům.

R. 1620, dne 6. září, dostal zprávu o císaři Ferdinandovi, že jest zavržen Bohem. Čtyři dni potom prorokováno Kotterovi, že mocný panovník bude vyhlazen, protože více miloval papeže než Boha. Nedlouho potom se opakovala věštba, že jeden se stolice své spadne a již na ni nesedne (míní se ovšem císař).

Králi Fridrichovi se doporoučí klid, dává se mu výstraha před jedem a ukládá se mu, aby si zachoval naději.

Jinde obrací se prorok proti říši německé slovy: »Ó ty německá země, ó ty zmatený Babylone a duchovní Sodomo a nevěrný a neposlušný Jerusaleme! Tři vojska na tebe přijdou: povolané, vyvolené a věřící: povodeň od východu (Betlen), příval od půlnoci (králové severští), král nad králi (sultán) od jihu.«

Jinde věštec oslovuje Vídeň: »Babylone krásný, pokrytý, gruntu nemající, na seně a strništi vzdělaný, falešné jest tvé učení, falešný tvůj život i skutkové tvoji zlí.«

V jiné věštbě prorok zvěstuje, že boj proti německé zemi vede lev z pokolení Juda (Kristus) a vede jej skrze lva východního (Betlena G.) a severního (krále dánského). Všickni tu pášou nepravosti, ač světlo znají, proto budou dvojnásob potrestáni.

Roku 1623 Křištof Kotter i s rodinou stonali morem, a tu dne 11. března přišel k němu jeden z duchů, poradil mu lék, Kotter pak ve vidění ocitl se na hradě pražském, kde spatřil císaře, krále Fridricha a kurfirsta saského Jana Jiřího. Vedle nich ve skřínce byla česká koruna, kterou prorok vstavil na hlavu Fridrichovu, což schválil kurfirst i císař. Tento dodal: »Kdo z domu rakouského k císařství chtěl, musil dávati dobrá slova nevěstce, bláznu a knězi.« Prosil pak Krištofa, aby se za něj modlil, nebo že jest zatracen, nevyprosí-li ho někdo ze zbožných křesťanů. Posléze zlořečil papeži.

V proroctvích roku 1624 Kotter prorokuje o nevěstce (papeži) a jejím potrestání. Z toho že připadne strach a lekání na mocného krále, jehož vojsko též zahyne.

A v jiném vidění z téhož roku volá: »Ó Babylone, nespoléhej na moc svou ani na to plzké štěstí, kteréž na tě spadlo jako na opilého, jemuž se sní. Ó Babylone! nespouštěj se na to, že meč tvůj zvítězil, a neheroltuj, že lučiště tvé trefilo nepřátely. Jerusalemským šlo také po vůli jejich.« Trojí hrom, jímž Babylon působí, podle Kottera jest: 1. moc a síla, 2. zázračné štěstí, 3. bohatství, sláva a přízeň.

Vidění Kotterova obsahují množství obrazů, symbolů, jež byly již v té době malíři podnětem k četným obrázkům, ale osten proti Vídni je většinou průhledný. Proto i šíření překladu opisy, jak se tehdy dělo, mělo zřejmou tendenci protidynastickou, tím více vydání tiskem (r. 1628, snad v Lešně?). Na předmluvě Komenský podepsán je začátečními písmeny (I. A. C.), ale tehdy již byl trvale usazen v cizině a návratu mohl se nadíti pouze úplným obratem věcí, k čemuž zajisté ještě nesvítala nejmenší naděje.

K činům, jež sledují podobný účel, náleží také návštěva Komenského u Fridricha Falckého v Haagu, kde kurfirst žil ve vyhnanství. Připadá v r. 1626, kdy Komenský dlel několik měsíců v Berlíně za účelem nám nyní neznámým. Tu byl také usazen někdejší zemský hejtman moravský, Ladislav Velen z Žerotína, jenž dne 2. září (a 9. listopadu) 1622 in contumaciam odsouzen byl k smrti a ke ztrátě všeho majetku. Tehdy vdova po kurfirstovi Falckém Fridrichovi IV., Juliána Oranžská, dala si zavolati choť jeho (Annu Maxmiliánu z Oprštorfu) a sdělila jí, že syn její Fridrich, bývalý král český, se poptával, nebylo-li by možno dostati opis všech proroctví Kotterových, jež tehdy kolovala i jednotlivě v opisech. Do Berlína vdova kurfirstova zavítala k své dceři, choti kurfirsta Jiřího Viléma. Proto Komenský dopsal faráři Menzelovi, aby zjednal skvostný exemplář všech proroctví. Menzel pak dal opis také illuminovati.[1]) Když svazek došel do Berlína, Žerotín chtěl jej dovézti do Haagu; ale ochuravěv, vypravil za sebe Komenského.

[1]) Chová se nyní v královské knihovně berlínské.

V Haagu Komenský ohlásil se duchovnímu rádci kurfirstovu, Dru. Altingovi, a žádal o radu, jak odevzdání provésti. Alting vyprosil si rukopis, přečetl jej a pak se vyslovil, že asi někdo učený proroctví upravoval, ostatně že již prošla léta, ve kterých se proroctví měla vyplniti. Že by tedy snad stačilo knihu zapečetěnou kurfirstovi poslati, aby si v ní mohl čísti. Ale Komenský měl patrně nařízeno spis odevzdati osobně, proto si vyžádal soukromé slyšení a oslovil kurfirsta účelnou řečí.

Projevil nejprve přesvědčení, že knížeti ve zkoušce věrnosti a trpělivosti, kterou naň Bůh seslal, zajisté se dostává hojně útěchy z Písem sv. Ale lidem za pravdu trpícím že se od Boha uděluje také útěcha zvláštní, jak patrno ze znamení na nebi i na zemi, jež se právě ukazují. Některým dostalo se i vidění, vztahujících se ke změně poměrů, jako jsou právě vise Kotterovy. Proroka samého že kurfirst již poznal osobně ve Vratislavi. Též proroctví jeho jsou snesena a týkají se nejvíce rodiny kurfistovy, proto je náležité dáti také jemu o nich vědomost. Kníže nemusí jim věřiti, ale mají se u něho chovati jako v posvátném archivě, aby se nemohlo tvrditi, až se vše splní, že se proroctví upravila teprve podle děje, zároveň aby se osvědčila pravdivost jejich. Dbá-li se zajisté při změnách poměrů výkladů politických, aspektů astrologických, neb i dohadů chytrých lidí, proč by se v takové příčině odmítala proroctví?

Kurfirst přijal od Komenského knihu, podivil se objemnosti její a dal si vyložiti význam obrázku, na němž se sultánovi podával překlad bible do turečtiny, potom si dal vyložiti smysl celého proroctví, zvláště o volnosti církve a hlásání evangelia nevěřícím. Posléze Komenského laskavě propustil.

Z celého jednání patrno, že se Komenskému i tu jednalo hlavně o zjištění pravdy, a že byl ideově přesvědčen, že k ní přispěl. Na poměr bratří k rodu Habsburskému právě tato audience Komenského vrhá velmi ostré světlo. Zároveň se vysvětluje, proč tolik členů české šlechty bydlilo v prvních letech vyhnanství v Braniborsku, očekávajíc odtud pomoci proti císaři, ovšem marně. Rozmařilec Jiří Vilém, panovník neschopný činů, jenž ve všem se spravoval pokyny svého důvěrníka, hrab. Adama Schwarzenberga, dal se jím dokonce převésti na stranu císařskou, takže později zabránil svému švagru Gustavu Adolfovi, králi švédskému, v zabrání Pomořan. A když po vpádu Švédů do říše byl přinucen s nimi se spojiti, vedl válku vlažně, až r. 1635 vešel s císařem ve spolek, tak že země jeho vydána Švédům v plen. Při tom byl hr. Schwarzenberg jediným katolíkem v celé vládě.

Na podzim r. 1627, kdy poručeno bylo všem nekatolíkům odejíti ze země, potkáváme se s Komenským v Podkrkonoší, kde připravoval odchod bratří do ciziny. Bydlil tehdy v Bílé Třemešné u Dvora Králové. Zámeček (tvrz a dvorec?) při té vsi byl stálým bydlištěm paní Esthery Sádovské, rozené ze Vchynic a Tetova, jakož i tří nevlastních synů jejích, Václava Ferdinanda, Jana Jiřího a Petra, neboť otec jejich, Jiří Sádovský ze Sloupna na Sádové a Žíželevsi, hejtman kraje Hradeckého, dlel většinou za veřejnými záležitostmi mimo dům. Tu meškal také delší dobu tchán Komenského Cyrill. Poněvadž chlapci

dospívali věku školského, učil je bratrský kněz Jan Stadius, při čemž mu Komenský byl rádcem.

V době tohoto pobytu dostalo se Komenskému samému příležitosti, že mohl pozorovati věštkyni, která pronášela též věštby politické. Byla to *Kristina Poňatovská*, dcera bratrského kněze Juliána Poňatovského, rodem polského šlechtice, ale v Čechách dávno naturalisovaného, který byl dlouho správcem bratrské školy v Mladé Boleslavi, ale byv odtud vyhnán, uchýlil se do Prahy, posléze stal se knihovníkem Karla st. z Žerotína v Rosicích u Brna; dceru svou Kristinu po smrti své choti dal v ochranu svobodné paní Zárubové z Hustiřan, rodem Angeliny (Engelborgy) ze Selkingu v Rakousích. Ta bydlila sama s dcerou na zámku v Branné, kdežto choť její, svob. pán Václav Záruba z Hustiřan na Třebověticích, Štěpanicích, Branné a Žumberce, muž hrubý a pití oddaný, bydlil na jiném dvoře mezi čeledí.

Děvčeti bylo tehdy 17 let; následkem rozčilení ze současných událostí, jakož i nenáležité životosprávy v době vývoje tělesného ochuravěla nervosně a trpěla hysterickými záchvaty rázu epileptického, při čemž mívala vidění o událostech současných.

Jsou sice částečně odleskem četby Apokalypse a Žaltáře, čímž se Kristina v té době zabývala, zároveň však jsou výmluvným dokladem toho, jak se na politické poměry současné hledělo.

Věšteb dostávalo se jí od andělů, mimo to vídala krásného mládence, s nímž pobývala v zahradě, bývala jím pohoštěna a okrášlena, vedle svrchované úcty cítila k němu erotickou náklonnost a proto nerada se s ním loučila. Též s vážným starcem se často potkávala. Však teprve po dvouměsíčním trvání visí, snad následkem dohadů Komenského, dovídáme se, že jsou to osoby sv. Trojice, Otec (»Starý věků«), Syn (»věčné Slovo Otcovo«), před nimi pak ohnivá osobnost třetí, ale jim rovná.[1]) Ti také rozhodují o osudech světa.

První věštby politické dostalo se Kristině dne 15. prosince 1627 o trestech na ty, kdož se Bohu protiví. Také vidí věštkyně děla proti nim.

O dvanácte dní později (hned po vánocích t. r.) vidí Kristina, jak muž v bílém rouše hasí svíci a láme ji, protože vně je pěkná, uvnitř pak nečistá a převrácená. Potom jinoch v bílém rouše posílá dva meče proti pyšným, kteří se mu vzpírají, jeden od severu, druhý od východu. Místo nich usazuje pokorného a bohabojného sluhu, jemuž i dává meč, aby zvítězil nad bezbožnými (= král Fridrich). Svému lidu slibuje mír a potěšení, nebude již proti němu horliti.

O dva dny později Bůh posílá ozbrojené tisíce svatých proti bezbožníkům; vůdcem jejich je muž s mečem v ústech.

Dne 11. ledna Kristina přivedena k hustému lesu, do něhož nebylo viděti, na nějž padal oheň. Byla to rota Antikristova, všecka modloslužbou, bludy a zločiny prorostlá, jež má býti z kořene vyhlazena. Téhož dne viděla ve veliké vodě velikého hada. Jest to ten,

---

[1]) (»Nebeský oheň a Duch«). Komenskému zdálo se to nejdokonalejší představou božích osob.

jenž místo soudu a spravedlnosti provádí nespravedlnost a násilí, místo pravé bohoslužby bludy a modlářství zavádí. Proto jest i zkáza jeho blízko. Vskutku též pohlcen byl zemí.

Dva dni potom uviděla dva lvy, červeného a modrého, kteří roztrhali orla, sedícího na vysokém stromě, sklepavše ho odtud, potom vyvrátili a rozlámali též strom. Také dům uviděla, vnitř plný neřesti ač na vnější pohled krásný. Byl to veliký Babylon (Vídeň), určený k zahynutí. Přichází ještě bílý lev, a ti tři lvové rozbijí dům. Volají, že padl veliký dům, plný hrůz a nečistot.

O čtyři dni později (17. ledna) veštkyně spatří hada, jenž požírá ryby ve vodě, totiž svůj lid. Je to nepřítel boží a lidský, jemuž v té době dáno jest tolik moci, že svůj lid požírá, ale špatně to zažije, Kristina pokouší se ho zabíti, ale marně, povede se to teprv andělovi.

Následujícího dne Pán předpovídá věštkyni, že potopa přijde od severu a východu na babylonskou nevěstku, jež se opila krví svatých a sedí na velikém zvířeti. Dorazí ji a zbaví moci, bohatství a síly, spálí ohněm hněvu.

Dne 19. ledna Pán poroučí psáti vojskům od severu a východu, aby se podrobila jeho vůli. Západu káže psáti, aby uvážili, co učiní. Jihu nechť Kristina ohlásí prokletí a věčnou záhubu, nikdo že se nad nimi nesmiluje, neboť nepravosti jejich že nemohou býti zahlazeny, a zápach z nich že proniká až k Bohu.

Druhého dne (20. ledna) zírá na veliký zápas jižního vojska se severním a východním. Severnímu přichází na pomoc veliké vojsko z nebe. Sedm jeho vůdců posadí na trůn pokorného sluhu Páně (= Fridricha). V listech věštkyni psaných uvádí se počátek zkázy zvířete (= papežství) na podzim r. 1628.

Opět den potom tři andělé hlásí Kristině, že k ní třetího dne přijde Pán a ukáže jí Fridricha, sedícího na trůně, s kvetoucí korunou na hlavě, naproti tomu že spatří přelomené žezlo bezbožných, zničenou jejich sílu a rozšlapanou velebnost. Andělé se jí ptají, co o tom soudí, obrátí-li se Ferdinand a bude-li činiti pokání? Odpovídá, že srdce královo je v ruce boží, proto že jej může obrátiti, ale zachoval-li si ho ke dni soudu, kdo by to mohl odvrátiti?

Dne 23. ledna Kristina spatří všecky tři osoby sv. Trojice. Na vysoké stolici spatří císaře Ferdinanda, proti němu papeže, jemuž k nohám padají lidé. Pán jí vyloží, že to je muž, jenž znepokojil svět a pohnul královstvími a zpustošil okršlek zemský, jehož národové musí býti poslušni. Jako ohnivý drak přeletěl prý zemi, bral od národů zlato a stříbro a dával jim za to bezcenný papír. I přišli dva mužové od severu a východu, porazili oba a rozbili jejich stolice. Teprv potom nastal klid. Dříve však přiveden Fridrich, jenž se zazelenal jako strom. Poručeno císaři a papeži, aby ho usadili na trůn. Pán ho povzbudil, aby jen usedl, on že sdělí spravedlivost jeho všem národům. Duch boží pak obestřel ho plameny, císař a papež vstavili mu korunu s nebe spuštěnou.

Dne 25. ledna poručil Kristině Pán napsati list Valdšteinovi, »vzteklému psu«, a zavézti jej do Jičína. Odevzdati jej měla buď vé-

vodovi samému nebo jeho choti a vyzvati ho, aby se kál, jinak že bude zahlazen střelou boží. Osud té výpravy je znám odjinud.

Začátkem února Kristina pod ochranou Komenského dostala se do Lešna, kde měla vidění již 9. února. Spatřila muže, svolávající troubou království severu, východu a západu proti Babylonu, neboť přišel čas zkázy jeho. Dva dni potom bylo jí oznámeno, kdy se vše to stane, až totiž se vzbouří národy proti národům, a bezbožníci až nakupí své nepravosti.

Proroctví Kristinina jsou ovšem daleko četnější, ale tuto jsou z nich vybrána pouze ta, v nichž se tají politický obsah. Ta byla také ve zvláštním překladě německém vydána r. 1632. Originálu proroctví těch, jejž u sebe Komenský choval ještě v Amsterodamě, bohužel neznáme. Nemůžeme tedy říci, pokud se překladatel přidržoval své předlohy a pokud ji převodem upravoval. U Drabíka aspoň úprava ta zasahuje hodně hluboko, jak se ze srovnání lze přesvědčiti. Ale sloh Drabíkův toho také vyžadoval.

V Lešně při věšteckých záchvatech Kristininých hned od počátku bývalo přítomno dosti diváků, kteří se chtěli účastniti neobyčejné podívané, jak dívka chorobou ztrnulá náhle se zvedla, činila různé posuny, chodila a mluvila atd. Zvláště šlechta hojně chodila ke Komenskému, takže byl brzy osobností velmi známou. Že pak Kristina byla z rodu šlechtického, považovali ji zajisté i za příslušnici svého stavu a podle rodu za Polku, ač polsky sotva uměla, a otec její, v mládí katolický mnich, dlouho z vlasti byl vzdálen. Také majitel Lešna, hr. Rafael Leszczyński, považoval ji za svou příbuznou a dal prozkoumati její stav tělesný třem slavným lékařům, kteří se tehdy náhodou v Lešně sešli, když tam na jaře r. 1628 zavítal. Byl to osobní jeho lékař, Vlach Marek Eugen Bonacinna, osobní lékař císaře Rudolfa II. a latinský básník Matiáš Borbonius z Borbenhaymu, jenž se tudy ubíral do vyhnanství do Toruně, a osobní lékař polského krále Zikmunda III. Augusta Matiáš Vechner ze Wšowa. Všickni tři lékaři soudili, že vise dívčiny mají souvislost s tělesným stavem jejím, poněvadž dospívajíc ráda jídala pepř a zázvor, z toho snad že mívá záchvaty ochrnutí podobné, a kdyby se toho vystříhala, že by vše pominulo, jak se i později stalo. Ani tolik osob kol lůžka jejího že není zdraví jejímu na prospěch. V tom smyslu také vydali své dobrozdání, ale nepřesvědčili ani Komenského ani jeho přátel, kteří vídali neobyčejné symptomy nemoci dívčiny, jejichž luštění způsobem přirozeným nechtěli připustiti. Zaráželo je na př. i to, že dívka prvotně vidění svá zapsala zcela správně, ale žádaného opisu nikterak nedovedla poříditi.

V tom svém mínění byli ještě posíleni, když dne 27. ledna r. 1629 po prudkých bolestech Kristina vypustila ducha, jak jí bylo předpověděno, ale opět ožila a od té doby méně trpěla svou nemocí, později dokonce úplně se pozdravila a vstoupila ve sňatek.

Že svět současný spíše souhlasil s Komenským, jenž proti dobrozdání lékařskému vydal traktát »O pravých a nepravých prorocích«, vysvětluje se dosti snadno sensací celého případu, o němž se pověst záhy donesla též ke dvoru vídeňskému, takže rozšiřovatel proroctví mohl býti počítán i mezi protivníky rodu císařského. Ale ani u své

církve Komenský nedošel plného souhlasu se svou věrou v proroctví, a shromáždění bratrských kněží, které se sešlo počátkem března roku 1629 v Lešně při příležitosti pohřbu superintendenta Martina Gratiana Gerticha, rozhodlo, aby se věc umlčela pro uvarování neshod v církvi. Ale i politické ohledy zde rozhodovaly, že bratří ještě doufali v návrat do otčiny.

Jinak se vyplnění proroctví zdálo býti blízko. Moc císařova byla sice znovu upevněna pokořením Dánů r. 1628, ale od severu blížil se evangelikům spasitel v osobě švédského krále Gustava Adolfa. Pomohl Stralsundu, když Valdštein naň připravoval útok, rozšířil svou moc na úkor Polska ve východních Prusích a chystal se zakročiti ve prospěch nekatolíků v Německu, jimž hrozil osud Čech a Moravy, jak se aspoň podobalo. Vydatná pomoc, od císaře vypravená království Polskému, podávala ostatně i příležitost obrátiti se proti Ferdinandovi II.

Jaké nadšení budila blízká pomoc i v Německu, patrno ze slov slavného tehdejšího theologa německého, Jana Valentina Andreae, jehož vřelým ctitelem byl i Komenský. Vítá evangelického hrdinu na švédském trůně jako »den grossen Helden, den Retter Deutschlands, den besten der Zeit, das Muster eines christlichen Fürsten«.

I bratří čerpají odtud dobré naděje a pilně sledují běh událostí současných, tím více Komenský, jenž k účelu tomu doplňuje své spisy opravné (»Didaktiku« připojeným »Obnovením škol v království Českém« a na opravu poměrů církevních »Haggaea obživlého«). Že i kurfirst saský se vzchopil, ač dotud zůstával v klidu, zdálo se býti podporou šťastného vývoje obratu. Neboť na podzim r. 1631 Sasové obsadili Prahu, a z měst saských exulanti čeští stěhovali se za nimi, vracejíce se na místa ve vlasti, jež před tím zaujímali. O návratu jednají též schůze bratrské, jakkoli se hned příslušníci té církve na cestu nevypravují, spravujíce se moudrou opatrností. A že byla na místě, ukázalo se v květnu r. 1632, kdy Valdštein zmocnil se opět hlavního města českého.

Na podzim t. r. pak přímo pohroma stihla ty, kdož pevně věřili v proroctví. Neboť dne 16. listopadu padl král Gustav Adolf v bitvě u Lützenu, a téhož měsíce zemřel v Mohuči král Fridrich na úplavici. S ním klesly v hrob mnohé naděje exulantů.

Ohlas událostí těch jevil se i na synodě bratrské, konané v dubnu r. 1633 v Ostrorogu, kde dožadováno odmítnutí proroctví.

(Pokračování.)

Dr. Karel Chytil:

Jakob Burckhardt,

nar. v Basileji 25. května 1818, zemřel tamže 8. srpna 1897.

Vynikající německý odborník — byl to zvěčnělý ředitel Umělecko-průmyslového musea berlínského Julius Lessing — vyjádřil se jednou za rozhovoru v kruhu musejním a umělecko-historickém, jak je podivno, že největší německý poeta, největší historik a největší

malíř XIX. století byli vesměs Švýcaři — Gottfried Keller, Jakob Burckhardt a Arnold Boecklin.

Tito tři velicí Švýcaři byli přátelé a za dob pobytu Burckhardtova v Curychu sešli se někdy v oblíbené hospůdce Kellerově. Cenění Kellera, jehož stoleté narozeniny připadnou na tento rok, stále roste.

Boecklin, o deset let mladší obou (nar. r. 1827), byl v době onoho výroku, bylo to kol r. 1900, vskutku všeobecně uznáván. Že následoval odklon nové umělecké generace od něho a »der Fall Boecklin«, na věci nic nemění. Před tím zpřehodnotil pod podobným titulem Friedrich Nietzsche Richarda Wagnera, který přední svá díla skomponoval na půdě švýcarské, kde i Nietzsche působil.

Velikému Kubíkovi — Köbimu po basilejsku — neubrala doba ničeho na jeho významu. Pakliže by snad někdo, mluví-li se o dějepisu XIX. stol. vůbec, navrhl jméno jiného německého historika, ostalo by nesporným, že Jakob Burckhardt byl největším historikem umění v XIX. století, německým, ne-li světovým.

Ještě dvacet let před válkou byl činným a četná díla jeho, vydaná ještě po smrti jeho prodloužila jeho literární činnost až do našich dnů. Jako by byl stále ještě mezi námi. Tu suché biografické datum nám připomíná, že roku 1918 jest tomu sto let, co se narodil, že nastala povinnost, věnovati mu vzpomínku o jeho centenariu.[1])

Život Burckhardtův plynul klidně, jako život učence a profesora, bez velkých zevních událostí a příhod. Burckhardt sám vylíčil jej prostě na sklonku svého života v úvodu ku »Erinnerungen aus Rubens« (r. 1897), v životopisném nástinu, který byl veřejně čten o jeho pohřbu. Pro seznání jeho povahy jest zajímavo sledovati tuto autobiografii.

Pisatel těchto řádků, tak počíná, Jakob Kristof Burckhardt, narozen v Basileji dne 25. května 1818, jakožto čtvrté dítě tehdejšího vrchního pomocníka, později antisteta Jakoba Burckhardta a jeho manželky Markéty Susany, rozené Schorendorfové. Rodinný život byl šťastný, smrtí matčinou r. 1830 utrpěl první bolest v životě.

Tak zjednal si u něho platnost již záhy dojem veliké pomíjejícnosti a nejistoty všeho pozemského a určil jeho pojímání věci, při celém jeho způsobu mysle, jinak k veselosti založené, jež byla nepochybně dědictvím po jeho zvěčnělé matce.

Děkuje školám basilejským za to, že se nemusel přepracovati a že nepojal žádné nenávisti proti učení, zvláště pak za onen základ ve starých řečech, který jemu ve všech dobách jeho života umožnil plné seznámení se starověkem. Po absolvování pädagogia následoval 1836—37 pobyt na tři čtvrtě roku v Neufchatelu, kde jemu otevřen vstup v myšlenkový svět francouzský a připraven druhý duševní domov.

Dle přání otcova oddal se 1837—39 na basilejské universitě studiu theologie, načež mu zvěčnělým otcem dovolen přechod ku

---

[1]) Tento článek jest rozšířený otisk přednášky, kterou měl autor v »*Kruhu pro pěstování dějin umění*« v Klementinu dne 14. list. 1918.

historické vědě. Svého zabývání se s theologií později nikdy nelitoval, nýbrž považoval ji za jednu z nejžádoucnějších příprav, kterých se může dostati badateli dějin. V letech 1839—43 přináležel universitě berlínské, s výjimkou letního semestru 1841 ztráveného v Bonnu.

Ne příliš systematicky nýbrž v střídavém útoku z různých stran, hleděl se zmocniti své nynější odborné vědy. Potkalo jej štěstí, že odevzdal dvě objemnější práce pro Rankeho seminář a že obdržel jako odměnu spokojenost velikého tohoto učitele. Krom historie však odedávna jej mocně vábilo pozorování umění a vedle bohatých duševních podnětů všeho druhu, které Berlín mu poskytoval byla tamnější musea od počátku pro něho pramenem učení a kýženého požitku. Dostalo se mu údělem poučení a blízkého obcování s Františkem Kuglerem, kterému pak v podstatě za svůj duševní směr měl děkovati. Šlechetná osobnost otevřela mu obzory široko nad dějiny umění.

Po delším pobytu v Paříži (1843) habilitoval se r. 1844 na basilejské universitě jako docent dějin. Od jara 1846 dlel v Berlíně a Italii. Z jara 1848 stal se učitelem dějin na reálním oddělení paedagogia, ale při přeměně tohoto ústavu ve školu průmyslovou roku 1853 pozbyl tohoto místa a odkázán byl v podstatě na literární činnost, zprvu opět v Italii, pak v Basileji. Rozhodný obrat nastal pro něho povoláním za profesora dějin umění na polytechnice v Curychu, kde nastoupil na podzim r. 1855. Z jara r. 1858 povolán na universitu v Basileji, které přináležel odtud jako řádný profesor dějin.

Když v prvních letech spracování podniknutých spisů bylo ukončeno, žil výlučně svému úřadu učitelskému. Úkol své akademické stolice, podle potřeb menší university, spatřoval ne tak ve sdílení specielní učenosti, jako ve všeobecném nabádání ku dějinému názoru na svět. Druhé činnosti, vyučování na paedagogiu, vzdal se — nerad —, aby za to vedle historie převzal pokud možno úplné pensum dějin umění, tak že v letech 1882—86 obnášela jeho akademická povinnost týdně 10 hodin.

Často vystupoval také před obecenstvem města, z počátku vlastními cykly přednášek, později v řadě všeobecných podniků toho druhu, které konají se dílem v aule, dílem v Bernoullianum. Přeje si, aby paměť posluchačů universitních, žáků z paedagogia a posluchačstva zimních přednášek mu byla zachována i za hrob, vážil si vždy vysoko tohoto úřadu v celém jeho rozsahu a zříkal se ze srdce rád při tom literárních úspěchů. Skrovný blahobyt ušetřil jej v pozdějším čase před tím, »aby musel psáti k vůli honorářům a žíti v otroctví knihkupeckých obchodů« (in der Knechtschaft buchhändlerischer Geschäfte zu leben).

»Výstrahy blížících se těžkostí stáří přiměly jej koncem r. 1885, že zakročil o propuštění z úřadu učitele dějin; na jeho přání ostala mu ještě od podzimu r. 1886 stolice dějin umění. Astmatické potíže přinutily jej v dubnu r. 1893, aby zakročil o úplné propuštění.« Za málo let na to, r. 1897, 8. srpna Jakob Burckhardt zemřel.

Zdá se býti podivným, že Burckhardt v této stručné autobiografii, která byla zároveň jeho autonekrologem, a v níž s takovou oddaností mluví o svém učitelském povolání v nejširším slova smyslu, mlčí téměř úplně o své činnosti badatelské a spisovatelské. A právě ta učinila jej slavným daleko za hranicemi jeho rodného kraje a města a dopomohla mu k jménu světového zvuku. Nemluvil o ní ze vrozené skromnosti, anebo proto, že mluvila sama za sebe? Zdálo by se, že právě tato činnost, tak rozsáhlá a mnohostranná a složitá nepůsobila mu při jeho fenomenálním talentu a neúnavné píli, systematicky řízené, žádných obtíží, že hravě střádal svůj obrovský materiál a hravě jej roztřídil a zpracoval. Praví se, že pro svá velká díla sbíral látku po dvě přípravná léta a za třetí rok je napsal. A vedle toho co jiným štědře udílel ze svého, co věnoval nevděčnému úkolu spolupracovníka a pokračovatele, jehož jméno nepřišlo ani na titul, a co posléz zůstalo rozpracováno, nedokončeno, a mnohdy sic připraveno a neotištěno. Řada pojednání, která uzavíral ve svém psacím stolku, vydána teprve po jeho smrti jako opus posthumum. Celá jeho spisovatelská činnost jest čistě spontánní, vzniklá z vlastního popudu, nanejvýš podnětu přátel, nakladatelstva a nakladatelské podniky přímo perhoreskoval, jak nepokrytě sdílí ve svých dopisech a jak vysvítá i z jeho zmínky v autobiografii.

Na kolbiště literární vystupuje velmi záhy, již jako studiosus v časopisech švýcarských pojednává o stavitelských památkách své vlasti, o katedrálách, o münstru svého rodiště.[1])

Jeho prvotiny *samostatně* vydané jsou: *Die Kunstwerke der belgischen Städte* (1842) a *Konrad von Hochstaden, Erzbischof von Köln* (1843). Obé povstalo pod direktním vlivem ovzduší Kuglerova. První spis věnován jest Franzovi Kuglerovi a pojednání o zakladateli dómu kolínského psáno jest úplně v duchu Kuglerově, jenž právě tehda zabýval se kolínským dómem. Burckhardt sdílel tehda ještě náhled Kuglerův o německém původu a duchu gotiky, která nazývána germánským slohem. Také výraz byzantinský sloh, ve smyslu »románský sloh«, jest podílem z terminologie Kuglerovské. Ale v průvodci po městech belgických jeví se již také lví spár pozdějšího autora »Cicerona«.

V knížce neveliké, o půl druhém stu stránek provádí autor cestovatele po sedmi městech belgických od stavby ke stavbě, od objektu k objektu, jejž stručnými slovy osvětluje a charakterisuje. Připojuje historické poznámky i jakési esthetické hodnocení věcí a jich autorů, proplétá popisy exkursemi z dějin umění a pouští se do porovnávání umělců i dob. Jest sice patrno, jak je nesen názory tehdejších německých historiků umění, jako byl právě Kugler a Schnaase, na jehož »Niederländische Briefe« se v předmluvě odvolává, zejména jak v partiích o středověku jednajících nevyprostil se úplně z pout německého romantismu, ale v mnohém jadrném výroku zračí se samo-

[1]) Jeho doktorská dissertace byla práce z Rankeova semináře: Quaestiones aliquot Caroli Martelli historiam illustrantes r. 1843. — O prvních spisovatelských a badatelských pokusech pojednává obšírněji v jeho životopise *Hans Trog, Jakob Burckhardt.* Basel. 1898. Str. 9—25.

statnost a rozhodnost jeho úsudku. I moderního umění si všímá, ale vždy se stanoviska kritika dosti chladného, jenž měří moderní produkci měřítkem velkého umění starých.

Ačkoliv svými prvotinami hlásí se hned z počátku do řady historiků umění, tehda ještě řídké, zůstává i nadále stále na široké basi všeobecné a kulturní historie. Tuto basi nikdy neopouští, v obavě aby se nezaběhl a nezavlékl v specialismus, a vždy se k ní vrací, i v pozdním věku. Tak oddává se studiu celých velkých period, významných epoch. Tyto epochy musí jej však zajímati, a v nich vyhledává, co je v nich zajímavého, a co je zároveň tímto charakterisuje. Má plně smysl pro interesantnost, smysl vrozený, povzbuzený slovy Rankeho, v historickém semináři v jeho přítomnosti pronesenými: »Meine Herren, entwickeln sie in sich den Sinn für das Interessante.«

V tom spočívalo jeho umění, že dovedl z balastu podrobností vybrati si, co se mu zdálo významným, odloučiti dobré zrno od plev, roztříditi, ovládnouti veškerý materiál a vytěžiti z něho to nejpodstatnější, čeho bylo třeba ku vybudování celku. Uznal-li za dobré, posloužilo k tomu i leccos anekdotického i z tradice čerpaného. Takovou poutavou epochou mu byla doba Konstantinova, renaissance, vznikající baroko, ale také i vyspělá perioda antiky. Své historiografické credo vykládá s otevřeností, která jej charakterisuje v úvodu ku prvnímu velkému spisu: »*Die Zeit Constantins des Grossen*«, který vyšel poprvé v Basileji r. 1853. V něm vytkl si za úkol, vylíčiti onu půli století od vystoupení Diokletiana až ke smrti Konstantinově v její vlastnosti jakožto epochu přechodu. Osobnost Konstantina samotného ustupuje vlastně do pozadí a jeho době platí jen poslední čtvrtina knihy.

»Nejednalo se mu,« jak praví o svých intencích, »o historii života a vlády Konstantinovy, a také nikoliv o nějakou encyklopaedii všeho vědění hodného, co se vztahuje na onu dobu, nýbrž sebrány býti měly význačné, podstatně charakteristické obrysy tehdejšího světa k názornému obrazu.« Autor nepsal vůbec v první řadě pro učence, nýbrž »pro myslící čtenáře všech stavů, kteří tak dalece hledí sledovati vylíčení, pokud jest s to poskytnouti rozhodné, zaokrouhlené obrazy«. »Při pracích universálně-historických lze býti již o prvních zásadách a úmyslech různého mínění, tak že na příklad tatáž skutečnost zdá se býti jednomu podstatnou a důležitou, druhému úplně nezajímavou, jako pouhý brak. Proto odevzdává se autor, jsa na to připraven, že jeho způsob pojednání bude potírán jako subjektivní. Bezpečnější by bylo bývalo na příklad, z existujících historií Konstantinových pomocí kritického zkoumání sestaviti novou a opatřiti ji příslušným počtem pramenových citátů, avšak takový podnik nebyl by měl pro autora *onen vnitřní půvab*, který jedině jest s to veškeré namáhání vyvážiti. Tím nemá býti námi vysloven rozsudek nad různými způsoby zpracování této látky; dosti, když bude jen popřáno také našemu její místečko na slunci.«

I v jiných případech odůvodňuje Burckhardt své názory slovy, kterými již napřed hledí odzbrojiti možného odpůrce a jež tají v sobě

polemiku proti námitkám, které by mohly býti proneseny. Došlo-li k nim skutečně, Burckhardt s nimi nepolemisoval, nepozvedl péra proti nim, byť se někdy i jeho citlivosti dotkly.

V »Konstantinu« hledí Burckhardt v různých oborech ducha a lidské činnosti sledovati zanikání starého a vznikání nového světa, v němž dosud křesťanství není hlavní složkou. Úpadek pohanství počíná mizením božstev, antický život a jeho kultura stárne. Dobou Diokletiánovou vnikají a množí se nové elementy: stupňování ceremonielu, změny kostýmu, kolosalita nových staveb, konkurence materiálu s formou. Burckhardt jest jeden z prvých, který vyciťuje vliv orientu a význam doby a umění Sasanovců, v níž vidí mnohou podobu s křesťanským středověkem. Když zmiňuje se o skalních reliefech sasanidských, praví, že v nich rovnají se oni perští zápasníci ve svých brněních a opeřených helmách, se svými kopími a meči, s těmi skvělými postroji svých koní naveskrz rytířům našeho středověku«. A dodává: »Tato romantika jest v nejrozhodnějším odporu proti římskému životu, jako vše bezplánovité (wie alles Planlose). S úměním výtvarným v jeho pozdním stavu u Římanů, se stavitelskými podniky a poměry velkých měst, Cařihradu, Říma, Athen a Jerusalemu, zabývá se v několika statích. Za křesťanství nastává vítězství malířství nad skulpturou; křesťanství potřebovalo vypravovacího neb symbolicky kombinujícího, tudíž na postavy bohatého umění. S historií byzantinskou zabýval se i později ve svých přednáškách více než kdokoliv ze současníků.

Burckhardt s povděkem doznává v »Konstantinu«, jak na něho působili francouzští historikové, kteří mu ukázali, jak takovou látku sluší komponovati, a jak z věcí po jich zajímavé stránce těžiti. Methodě, kterou nastoupil svou dobou Konstantinovou, zůstal do smrti věren, a že cílem svým se neminul, ať kritikové nad lecčím se pozastavovali, tomu svědčí okolnost, že kniha po letech r. 1888 dočkala se nového vydání.

Neuplynula ani dvě leta a Burckhardt vydal r. 1855 novou knihu, kterou postavil se do prvních řad tehdy žijících historiků umění — byl to »*Cicerone: Eine Anleitung zum Genuss der Kunstwerke Italiens*«.

Všeobecnými dějinami umění zabýval se Burckhardt neustále také již z té příčiny, že převzal nevděčnou práci z přátelství ke Kuglerovi obstarati druhá vydání jeho spisů: »Handbuch der Kunstgeschichte« a »Geschichte der Malerei«, obě 1847. V Kuglerovi našel nejen rádce, ale i vřelého přítele. V domě jeho v kruhu přátelském, jemuž vládla choť Kuglerova Klára, seznámil se Burckhardt s mladými literáty a umělci. Byli tu jmenovitě Emanuel Geibel, Fritz Eggers, Theodor Fontane, malíř Adolf Menzel, který illustroval Kuglerův spis o Bedřichu Velikém, z mladších Paul Heyse a historik umění Vilém Lübke.

Reflexy vřelého poměru obou, Kuglera a Burckhardta, jeví se v dedikaci, kterou tomuto posílá Kugler, nadaný duchem poetickým, ze svého venkovského zátiší Bellevue u Köpenicku své »Kleine Schriften«, jež vyšly r. 1853. A tak zahajuje i Burckhardt první vy-

dání svého Cicerona věnovacím dopisem »an Franz Kugler in Berlin«. »Plod opětovného delšího pobytu v Italii, kterýž Ti, nejmilejší příteli, zde odevzdávám, patří Tobě právem. Mohl bych Ti jej věnovati, poněvadž jsem žil po čtyři léta v Berlíně jako dítě Tvého domu a od Tebe mně svěřeny byly veliké práce, anebo poněvadž vůbec nejlepší část svého vzdělání mám Tobě co děkovat; ale nejraději má toto věnování Ti připamatovati naše pokojné procházky v letní písčině, jakož i zimním vlhkem a sněhem vašeho okolí.«

Cicerone, kniha stanic, »Stationenbuch«, na pouti ke kráse — »Wahlfart zur Schönheit« jest plodem několika delších cest po Italii. Autopsie byla autorovi hlavní podmínkou a v předmluvě považuje za svou první povinnost označiti její mezery, vyjmenovati ona místa a kraje, které buď vůbec nenavštívil, anebo jen zběžně neb v nezralém věku. Vypočítává je jmenovitě. V těch případech musel spolehnouti na »guidy« — tištěné průvodce a literaturu, pak rytiny a vyobrazení, jichž tehdá bylo ještě poskrovnu. Fotografie ovšem neexistovaly. A vzpomeňme si na to, jaké bylo tehdejší cestování po Italii; ne o mnoho změněné, než za dob Götheových a Rumohrových. Železniční spojení v Italii vzmohlo se teprve po r. 1860; v letech čtyřicátých a padesátých cestovalo se jako za starých dob — s veturiny, na mulatech a — pěšky. V odlehlých končinách strašili ještě briganti. Bylo třeba znalosti jazyka, i znalosti lidu a to rodilému Švýcaru nečinilo potíže; vlaštinu a frančtinu ovládal jako svůj rodný jazyk. Do vlaštiny a literatury vlašské uvedl jej Luigi Pichioni, učitel a kolega na gymnasiu.

Ale takové cestování nebylo bez poesie a romantiky. V nedostatku reprodukcí musel badatel sám sahati k tužce, skizzovati, kresliti, tak jako to činil Kugler.

Jistá zručnost kreslířská byla nutnou historiku umění hlavně v oboru architektury. Již pojednání o památkách švýcarských provázel reprodukcemi dle vlastních kreseb. Od města k městu, od předmětu k předmětu spěchal mladý badatel s tužkou v ruce, kreslí a zapisuje, objevuje, odkrývá nové světy, koná první práci soupisnou, inventarisační. A tento ohromný, osobně nasbíraný materiál, jme se roztřiďovati v přehledné skupiny dvojím směrem, historicko-genetickým a topografickým. Obojí stanovisko kombinuje v přehledu, svou zvláštní methodou, která vyžadovala na jednotlivci kolosální práci a o jejímž výsledku praví prostě: »Uspořádání knihy, na něž čtenář za pomoci pečlivého rejstříku brzo si zvykne, bylo tím jedině možným, měl-li v tak úzkém prostoru docílen býti hlavní účel, pojednání o památkách dle jich umělecké hodnoty a jich podmínek.«

Úmysl autora dle předmluvy byl, »podati přehled důležitějších uměleckých děl Italie, který by poskytl spěšnému cestovateli rychlou a pohodlnou zprávu o tom, co jest, tomu, kdo déle prodlí, nutné slohové parallely a základy k lokální historii umění v každém případě, tomu však, kdo v Italii již byl, příjemnou upomínku«. Slovy nechtěl a nemohl plýtvati, popisování mělo sloužiti jen k tomu, aby učinilo pozorna na podstatný detail aneb usnadnilo vyhledání a poznání dotyčných předmětů; nečiní nároku na to, aby sledovalo a vy-

slovilo nejhlubší myšlenku, ideu uměleckého díla. »Cílem, který mně tanul na mysli, bylo spíše naznačiti obrysy (Umrisse vorzuzeichnen), které by mohl cit diváků naplniti živým citěním.«

Ale nad tento program poskytl Burckhardt mnohem více, daleko více, než pouhé vodítko pro cestovatele; Cicerone jest skutečnou historií umění, v genetickém postupu, s jasným roztříděním na skupiny a vytčením všeho významného stručnou, přiléhavou charakteristikou umělců a jich děl. A jestliže praví autor, že obětoval sloh — den Stil gebe ich preis — možno říci naproti tomu, že vytvořil nový, zvláštní sloh, úsečný, jadrný, zhuštěný, plný obsahu.

Svým obsahem i svou formou stal se »Čič«, jak jej Burckhardt nazýval, brzo nepostrádatelným průvodcem každého badatele, znalce a milovníka umění. Jeden z prvních, kdož dle něho cestovali, byl Vilém Lübke na společné cestě se Schnaasem. Znovu a znovu vydáván, byl Cicerone přeložen do světových jazyků, frančtiny i angličtiny. Druhé a třetí vydání obstaral Albert von Zahn, jenž rozšířil Cicerona přídavky a vsuvkami, nutnými zvláště následkem přemístění předmětů neb nových výsledků bádání. Čtvrtým vydáním ujal se redakce Vilém Bode — »unter Mitwirkung des Verfassers und anderer Fachgenossen« — jak stálo na titulu. Způsob a rozsah přepracování smluven byl mezi Burckhardtem a Bodem za společného pobytu v Římě a ve Florencii.

Bode zpracoval nově zejména skulptury a s části malířství středověku a ranní renaissance, oddíly o architektuře zůstaly téměř nezměněny. Po čtvrtém vydání následovala ještě celá řada dalších.

Italie, země kaštanů a fresek, jak ji nazýval, nepustila Burckhardta ze svého objetí, dokud neuštědřil jí a kulturnímu světu další plody svého ducha — klassické dílo »*Die Cultur der Renaissance in Italien*« 1859 a dějiny renaissančního stavitelství v Italii »*Geschichte der Renaissance in Italien*« (1867) v publikaci »Geschichte der neueren Baukunst«, která vlastně byla pokračováním díla »Geschichte der Baukunst«, Kuglerem počatého.

»Die Cultur der Renaissance« jest uznaně nejproslulejší kniha Burckhardtova.[1]) Jest to široká půda, kterou mnohostranně vzdělal, aby z ní vyklíčilo pravé pochopení této fase v dějinách vlašských, její podmínek, hybných sil a výsledků, vnitřních i vnějších. Tuto basi zároveň vytvořil i pro pochopení umění renaissančního, od něhož vlastně vyšel. Ač o umění se zde zvlášť nejedná, cítíme jeho blízkost, jeho vztahy ke všem těm zjevům, jimž autor věnuje pozornost. Synthesou formuluje definice doby a ducha renaissance. Ve zřízení státním, ve společnosti, na jednotlivci sleduje vznikání individualismu, jemuž děkuje moderní kultura za svou svobodu; vedle zdokonalení osobností, zušlechtění, konstatuje i neblahé zjevy, které provázejí individualismus, mravní anarchii, násilí, zločinnost, sledující určitý účel, kterýž jí má sloužiti za omluvu, i postavu »absolut-

---

[1]) Kniha přeložena do frančtiny, vlaštiny, angličtiny, polštiny i maďarského jazyka. Český překlad K. Kováře a A. Gottwalda »Kultura renaisanční doby v Italii« vyšel v »Knihovně osvětové« (49, 50) r. 1912.

ního zlosyna, jenž páše zlé činy jen pro zlo!« Na základě podrobné znalosti současné literatury rozebírá ostatní složky, znovuzrození starověku, humanismus a latinisaci, objevení světa a člověka v jeho krásách, společenského ducha, zjemnění života, slavnosti a mravy.

Ta široká basis, vylíčená názorně, živými barvami, skvělým slohem, mohla býti doplňována, ale nikoliv zvrácena. Buduje na ní Müntz, v historii umění renaissance, částečně i Taine, a u mladších historiků umění bylo jednou zvykem uvésti se nějakým dodatkem, nějakou partií, jako to učinil Janitschek spisem »Gesellschaft der Renaissance in Italien« (1879.[1])

Pro essayisty otevřel Burckhardt rozlehlé pole, a jeho knihu samotnu možno označit jako soubor essayí, směřujících důmyslně k určitému celku. Jedno mu bylo vytýkáno, že mlčí o filosofech renaissance, ale to mělo asi svůj původ v základní povaze Burckhardtově, jenž pro filosofické výklady neměl interessu a byl příliš historikem, než aby světový vývoj chtěl kontrolovat a své líčení dirigovat nějakým filosofickým systémem. Jestliže filosofii mlčky opomenul, označil v předmluvě výslovně vyloučení umění jako mezeru, které má býti zvláštním dílem odpomoženo. K celkovému dílu, jež by všeobecně jednalo o výtvarnictví renaissance, nedospěl a slib svůj částečně jen splnil zpracováním architektury.

Pro architekturu měl Burckhardt smysl neobyčejně vyvinutý; rád o ní badal a hovořil, a rád obcoval s inteligentními architekty, jako byl Alioth, Heinrich Lucae a ohnivý mladší přítel Geymüller. Za jeho pobytu v Curychu působil na tamní technice Gotfried Semper, a Vilém Lübke, s nímž společně vydával onu »Geschichte der neueren Baukunst« byl jeho pozdějším nástupcem na universitě curyšské. V požitcích, jež poskytuje umění architektonické, nespokojoval se Burckhardt zevnějškem, façadou a detaily, nýbrž hledí vystihnouti krásy prostoru, prostorového umění a ingeniosního založení, celku i jednotlivostí, v jich harmonii a rytmu.

Velkolepé schodiště, půvabný dvorek, vedlejší koridor, pohled do budovy i z ní, vzbuzují u něho pocity estetického požitku a uznání, ba i nadšení. Východisko Violleta le Duc od konstrukce a historický vývin architektur z momentů konstruktivních neposkytuje mu úplného uspokojení a třeba že nesdílel metafysické názory Geymüllerovi na architekturu, předce vidí v její dílech i hlubší, vnitřní proces, jenž není tak snadno sledovat a slovy vystihnout. V architektuře se vyjadřuje ideální vůle ryzeji než kdekoliv jinde.

(Dokončení.)

---

[1]) Vliv methody Burckhardtovy jeví se na př. i v některých partiích s obšírností rozvedených v Thodeho Michel Angelu, u Chledovského, jenž zabíhá do podrobností, ba v románovém líčení u Merežkovského. Taine nazval knihu Burckhardtovu »livre admirable, le plus complet et le plus philosophique, quon ait ecrit sur la renaissance italienne«.

Jan Hejret a Josef Hejret:

Sibiř – Kavkaz – Turkestan.

Kulturní, hospodářské a politické poměry.

(Pokračování.)

II.

Ruská Asie.

(Všeobecná charakteristika.)

Staletými výboji rozšířilo Rusko svou moc v celé severní Asii, od Uralu až po Tichý oceán, od Severního Ledového moře až k mohutným horským řetězům středoasijským. Ba překročilo již na mnohých místech tyto přirozené hranice: zmocnilo se Zakavkazska, proniklo svým vlivem do Armenie a Persie, zasáhlo do vnitřních poměrů severních okrajin říše čínské (Mongolska a Mandžurie), obsadilo Amursko a Ussurijsko, sahalo již po samostatnosti Koreje, kde však našlo v Japonsku mocného soupeře. Musilo ustoupiti poněkud zpět a přenechati celé Jižní Mandžursko a Koreu žlutému svému rivalu. Hlavní část Ruské Asie zapadá však dosud do rámce vytvořeného přírodou.

Ruské državy asijské liší se svým rázem velmi značně od ostatní Asie, za to se však podobají velmi evropským oblastem ruské říše. I hranice Ruské Asie nejsou tak určité proti Evropě, jako proti ostatní Asii. V stepích při Kaspickém jezeru nemůžeme o nějaké přirozené hranici ani mluviti a také Ural není tak významnou hranicí jako mohutná horská pásma středoasijská, jež oddělují velmi určitě Ruskou Asii od ostatních asijských oblastí. Ruskou Asii můžeme proto vším právem pokládati za důležitou oblast přechodní mezi Evropou a Asií, kulturou evropskou a východní, ovšem jen Ruskou Asii pokud vyplňuje přirozený geografický rámec. Zakavkazsko, některé kraje středoasijské a tichomořské musíme již pokládati za území čistě asijské.

Do příchodu Rusů tvořila Ruská Asie přechodní oblast i tím, že zde nebylo žádného usedlého obyvatelstva. Nesmírně rozsáhlé tundry severoasijské byly obývány kočovníky sobími, sibiřská tajga (souvislé pásmo lesů prostírajících se mezi Uralem a Tichým oceánem) jen malými národy loveckými, jižnější stepní oblasti kočovníky turkotarskými, majiteli velikých stád ovcí a koňů. Obyvatelstvo Ruské Asie lišilo se tím velmi nápadně jak od zemědělského obyvatelstva evropského Ruska, tak i od bohatých usedlých národů středoasijských a východoasijských, které zasahují jen v Turkestanu (Sartové, Tadžikové, Uzbekové) a na Dálném východě (čínští a korejští dělníci) na půdu Ruské Asie. I v tomto ohledu tvořilo tedy Asijské Rusko důležité přechodní pásmo mezi oběma zemědíly. Dnes setkáváme se v Ruské Asii s velikými plochami půdy, obdělané ruskými kolonisty. Rusové tvoří svým počtem rozhodného činitele v Ruské Asii a domorodé národy podléhají rychle ruskému vlivu. Není vzdálena doba, kdy nebude rozdílu mezi Ruskem asijským a evropským.

Pak teprve vynikne důrazněji veliký význam přirozených hranic, jež oddělují ruské oblasti asijské od ostatní Asie a vytvořují z nich mohutný, samostatný celek, který se přirozenými podmínkami podobá více Evropě nežli Asii.

Ruská Asie liší se velmi značně od ostatních kolonií evropských na půdě asijské: Osady anglické, francouzské i holandské jsou obývány velikým množstvím usedlých domorodců, takže v nich není místa pro evropskou kolonisaci. Angličané, Francouzi a Holanďané mohou se usazovati ve svých asijských osadách jen jako obchodníci a úředníci. Nemohou nikdy vytvořiti důležitou část populace svých kolonií. Vláda jejich nad miliony domorodců není přirozeně tak pevná, jako vláda ruská nad severní Asii, která poskytuje statisíce, ba miliony kilometrů čtverečních úrodné půdy pro usazení evropských kolonistů. Proto nemůžeme a nebudeme moci ani v budoucnosti nikdy mluviti o Asijské Anglii nebo Francii, ale za to můžeme již dnes mluviti vším právem o Asijském Rusku, neboť Sibiř, Turkestan a Kavkazsko jsou již dnes sídly milionů ruských osadníků a samostatnými kulturními ohnisky ruského národa. Ruská Asie jest již nyní jednou z nejlépe kolonisovaných evropských osad. Jednotlivé části mocné ruské říše v Evropě i v Asii poutány jsou k sobě nejen zájmy hospodářskými, nýbrž i zájmy kulturními a náboženskými. Asijské osady stávaly se před válkou stále ve větší míře podkladem velmocenského postavení a hospodářského rozkvětu ruské říše.

III.

Z dějin sibiřské deportace.

Právě tak jako všecky ostatní osadní mocnosti, vytvořila si i ruská vláda z nejpustších a nejdrsnějších oblastí svých asijských držav veliké trestanecké kolonie, kamž posílala každého, jehož přítomnost v Evropě se jí zdála nebezpečnou. Při vyslovení jména Sibiř bezděky vynořuje se na mysl smutně proslulý obraz ruské deportace do pusté »lednice sibiřské« a nad každým, jehož postihl krutý tento osud, dělán byl již předem kříž. Skutečnost nevyhovuje sice zcela takovým představám, ale přes to poskytuje sibiřská deportace ponurý a zoufale smutný obraz.

Sibiřská deportace jest zjevem velice složitým. Za Ural posílala carská vláda válečné zajatce; tisíce povstalců ze vzbouření polských, desetitisíce přívrženců nihilismu, propagandy, terroru, revolučního a sociálního hnutí, nezřídka osoby velmi vznešené, členy carské rodiny a nejvyšší státní hodnostáře, učence a spisovatele směru liberálního, zkrátka Sibiř byla jakýmsi bezpečnostním ventilem ruské říše. Dosáhlo-li napětí v evropském Rusku nebezpečných rozměrů, záklopka se otevřela a Sibiř přijala do svých nepřehledných oblastí všechny nepohodlné živly. Jedinec, ba tisíce jedinců tam zaniklo jako zrnko písku v moři. Nikdo v starém, předrevolučním Rusku nebyl jist, že jednoho dne nebude musit se vydati na dalekou cestu za Ural. Členové všech vrstev společenských, od nejposlednějšího bědného mužíka až po členy carské rodiny, tam byli posíláni, pokud

ovšem nebyli odstraněni kratším a pohodlnějším způsobem za palácových revolucí.

Zvláště v neklidných dobách popetrovských okusilo mnoho členů carské rodiny, všemohoucích hodnostářů a milců slastí sibiřské deportace. Každá změna na trůně měla v zápětí nedobrovolnou cestu hlavních přívrženců starého režimu na Sibiř.

Na Sibiř posíláni chudí i bohatí, studenti i nevzdělaní kozáci, dělníci i šlechtici, klidní občané i revolucionáři, členové carského dvora, církevní hodnostáři, váleční dodavatelé, zkrátka representanti všech vrstev ruské společnosti, členové všech národů ruské veleříše, vyznavači všech náboženství. Dostalo se tam mnoho nevinných, ale naopak zase mnoho vinníků lstivě se vyhnulo deportaci, zvláště když měli dosti peněz k podplácení činovníků, nebo dosti odvahy a štěstí k zdařilému útěku.

Za vlády Alexandra II. stala se prý tato charakteristická příhoda:

V letech sedmdesátých odhalena v Petrohradě banda penězokazů. Jejím účastníkem byl také generál Nelidov. Byl odsouzen k ztrátě občanských práv a do Sibiře. Jeho hezká manželka namahala se velice, aby byl osvobozen, ale car řekl, že platí právo, ačkoliv Nelidov byl jeho oblíbencem, a snad právě proto, aby se neřeklo, že mu straní. Někdo poradil manželce generálově, aby se obrátila na úplatného tajemníka carova Abramoviče. Pan tajemník opravdu slíbil, že za úplatek 100.000 rublů vymůže aby generál byl osvobozen. Abramovič poradil manželce generálově, aby podala žádost za milost pro manžela, kterou pak sám mocnáři předložil; car ji přečetl, ale napsal pod ni osudná slova: »Osvobodit nemožno poslat do Sibiře.« Abramovič, který generálové určitě slíbil, že osvobození vymůže, nehnul ani brvou a cara nepřemlouval. Ale udělal jednoduše za první slovo císařského rozhodnutí čárku, takže znělo: »Osvobodit, nemožno poslat do Sibiře,« a předal spis dále. Nelidov byl ihned propuštěn. — Když druhého dne dal se ohlásiti u cara k audienci, aby mu poděkoval, byl car překvapen. »Ale vždyť je to nedorozumění!« zvolal car. »Zavolejte tajemníka.« Abramovič dal mu spis a pravil klidně, že si dovolil připojiti čárku, kterou patrně Jeho Veličenstvo zapomnělo. V první chvíli byl car zuřivý, ale potom radoval se, že jeho generál byl zachráněn.

Anekdota tato jest jistě velmi charakteristická pro tehdejší ruské poměry.

Zmíním se nyní o nejvýznamnějších událostech v dějinách sibiřské deportace: Z dob nejstarších jest zajisté nejpozoruhodnější deportace zvonu Ugličského, který byl tak »smělý«, že volal do zbraně proti carské moci. Za Petra Velikého posláni do Asie švédští zajatci z bitvy poltavské, v téže době setkáváme se na Sibiři s charvatským slavistou J. Križaničem, který se odebral do Ruska, aby získal cara pro své panslavistické plány. [Jagič na základě nových badání dokazuje, že Křižanič na Sibiři nebyl!] O století později prchá do sibiřských pralesů pověstný rozkolnický kozák Pugačev, pozdější vůdce strašlivé kozácké revoluce, která poprvé ukázala carskému dvoru, že i trpělivost prostého lidu není nekonečná! A opět později

Kateřina II. posílá sem autora »Cesty z Petrohradu do Moskvy«, spisovatele Radiščeva (1749—1802), který vystupuje příkře proti nevolnictví, což tehdy bylo pokládáno za vážnější nebezpečí nežli živelní vzbouření kozáků Pugačevových. Celé století musilo ještě uplynouti, nežli názory bystrého publicisty doby Kateřinské získaly půdy k nejširší ruské společnosti. Car Pavel I. posílá na Sibiř několik vojenských oddílů přímo z vojenského cvičiště, protože udělaly nějakou chybu při vojenské parádě! To jsou asi nejpozoruhodnější případy z prvých 250 let sibiřské deportace (do roku 1823). Tehdy byla ještě deportace zjevem ojedinělým a nenabyla ještě ani v jediném případě tak úžasných rozměrů, s jakými se setkáváme v minulém století. Celkem bylo v průběhu těchto 250 let posláno do Ruské Asie asi 1,000 000 duší. — Po válkách napoleonských uplatňují se v nebývalé míře myšlenky liberální a různé revoluční proudy. Carismus proti nim bojuje násilím, popravami a zvláště deportací, které záhy nabývá úžasných, dosud nebývalých rozměrů.

Za prvé vhodné příležitosti (zmatků, jež nastaly po smrti Alexandra I.) dochází k prvému vážnému revolučnímu hnutí, známému pod jménem spiknutí děkabristů (podle ruského názvu měsíce prosince — děkabru), jehož se účastní několik revolučních spolků — petrohradský »Spolek Severní«, seskupený kolem bratří Muravjevů a »Jižní spolek«, v čele s Pestělem, jenž mluví již o federaci Slovanů a rozdělení půdy mezi mužíky. Vzbouření bylo však předčasné. Pluky, jež zachovaly věrnost, snadno zvítězily, a nastalo zatýkání a kruté potrestání vinníků. Čelní vůdcové povstání (Ryljejev, Pestěl) popraveni, ostatní potrestáni deportací. Musili pracovati těžce v dolech, později v Čitě. Teprve roku 1829 sňaty vězňům okovy. Čas utíkal jim hrozně pomalu, ale po 5—10—20 letech zvolna se přizpůsobovali sibiřským poměrům. Roku 1856 přišla amnestie (za korunovace Alexandra II.). Ze 121 deportovaných dožilo se jí jen 19. Vrátili se domů staří, churaví, ale bez hněvu a reptání i se svými manželkami, které dobrovolně následovaly své muže do nehostinné Sibiře. Kněžna Volkonská popsala všechno strádání děkabristů v svých zajímavých francouzsky psaných Zapiskách, jež vyšly i v německém a ruském překladě. Lev Nikolajevič Tolstoj chtěl učiniti tragoedii děkabristů podkladem velikého historického románu, ale napsal jen malý zlomek, neboť studiem pramenů byl přiveden k myšlence napsati román o nejskvělejší době moderní historie ruské, době veliké války osvobozovací v roce 1812. Tak vznikl slavný román »Vojna a mír«. Také Puškin a Někrasov opěvovali s nadšením mučedníky povstání děkabristického a obětavost ušlechtilých žen, které šly za nimi do vzdálených krajů východosibiřských.

Od vzbouření děkabristů nabývá revoluční hnutí stále širších rozměrů, větší energie a rafinovanosti. Vzniká nihilismus, hnutí propagandistů, terorismus a posléze uplatňují se proudy anarchistické a socialistické. Kromě toho musí vrstvy zpátečnické stále bojovati s umírněnými stranami liberálními. Úměrně se vzrůstem stran liberálních a stálým rozmachem »Podzemního Ruska« nabývá ovšem i deportace stále větších rozměrů. Od roku 1823 do 1858 bylo

deportováno 304.618 duší, roční průměr 8.700 duší, mužů i žen, příslušníků všech národů a stavů. Zvláště pozoruhodné bylo odsouzení a deportace členů revolučního kroužku Petraševců a Čajkovců. — První z nich byl sdružením nadšené omladiny z kruhů šlechtických a literárních, seskupené kolem M. V. Bataševiče Petraševského (1819 až 1867). Roku 1849 byli členové kroužku odsouzeni k smrti, ale na popravišti ohlášeno jim, že trest smrti se mění carskou milostí v deportaci na Sibiř. Členem sdružení také byl později se proslavivší F. M. Dostojevskij (1821—1881), jenž žil po 4 roky v sibiřském »Domu mrtvých« (omské káznici).

Dlouhý pobyt na Sibiři měl nesmírný vliv na filosofické názory a uměleckou tvorbu Dostojevského. Teprve zde poznal prostého ruského člověka, přilnul k němu jako k bratru, a uvěřil jeho síle. Věřil, že jedině mužík zachrání Rusko. Na mužíku budoval své světové názory a řešil složité sociální problémy. Co protivilo se tomuto nazírání, zavrhoval. Byl nepřítelem atheismu, měšťáctva, německého velkoprůmyslu a kapitalismu vůbec. Byl přesvědčením demokrat a panslavista, reklamoval Rusky právo na Dardanely. Byl věrný přivrženec pravoslaví. Na Sibiři ponořil se do Svatého písma — jediné knihy, kterou zde mohl čísti. Odtud vidí naši spásu v pokoře a strádání, v plnění Kristových přikázání a hledání Boha. Soucitně pohlížel na katoržníky, nalézaje v každém člověku lidskou něhu a cit. Již při loučení s bratrem před cestou za Ural pravil: »V žaláři není zvěř, nýbrž lidé; snad hodnější nežli jsem já!« Sám později vyslovil se k příteli Solovjevu: »O, bylo to pro mne veliké štěstí, Sibiř a žalář! Tam teprve jsem poznal sebe sama, Kristu jsem porozuměl, ruskému člověku jsem porozuměl a pocítil jsem, že i já jsem členem ruského národa. Všechny mé nejlepší myšlenky zrodily se mi tehdy v hlavě. Nyní se jen vracejí a to ne tak jasně! — Roku 1859 vráceno bylo Dostojevskému šlechtictví. Přestěhoval se zpět do Evropy, stal se apoštolem vyděděných členů lidské společnosti, šiřitelem lásky k bližnímu, víry v nesmírné náboženské poslání Slovanstva a autorem světového jména. —

»Kroužek Čajkovců« náleží k směru propagandy. Jeho členové »chodili mezi lid«, šířili snahy revoluční mezi dělnictvem a dávali lidu vhodnou četbu (Dějiny pugačevského povstání a podobné). Čajkovskij byl od roku 1871 stíhán že rozšiřuje revoluční knihy mezi akademiky, dělníky a sedláky. Řada členů kroužku poslána na Sibiř, mnohým podařilo se uniknouti do ciziny. Tak P. A. Kropotkinovi, členu staré šlechtické rodiny, zdařil se smělý útěk z vězeňské nemocnice do ciziny, kdež byl činný publicisticky. Jeho spisy jsou cenným příspěvkem k dějinám ruského revolučního hnutí. Kropotkin byl tak šťastný, že dožil se uskutečnění svých snů. Vrátil se za nynější ruské revoluce do Petrohradu, kde byl nadšeně uvítán. Vždyť byl vlastně svými názory duševním otcem bolševiků! —

Vypočítávání všech obětí sibiřské deportace v těchto palčivých dobách vedlo by příliš daleko. Zmínky zasluhuje však deportace revolucionáře Bakunina, jenž i u nás v Praze za svatodušních bouří roku 1848 hrál jistou úlohu. Z vypovězených přivrženců hnutí nihi-

listického vyniká zvláště Černyševskij, autor slavného románu: »Co dělat?«, jenž prožil na Sibiři 21 let! K deportovaným z kruhu propagandistů, o nichž již byla řeč, nutno přičísti ještě sympatického autora dojemných povídek ze sibiřského prostředí G. A. Mačteta, jenž pobyl v území deportačním šest let. I na jeho tvorbě možno viděti účinek sibiřského pobytu, jenž vtiskuje jeho pracím pečeť lidskosti, dosti podobné učení Tolstého. Veliký příliv deportovaných do Sibiře nastal zvláště po revolucích polských (1830, 1863), a v dobách, kdy vrcholí terorismus, zvláště však za revolučního hnutí, jež provázelo válku rusko-japonskou. Mnohým revolucionářům podařilo se uniknouti ze Sibiře, hlavně přispěním politických přátel. Tak unikli teroristé Savinkov a Geršuni, kteří řídili útok na ministra Pleva (Geršuni byl též původcem pověstného atentátu na carský vlak u Borku). Oba usadili se ve Švýcarsku, jež bylo vždy eldorádem ruských revolucionářů. Jiní dva sibiřští vyhnanci Šiško a Volkonskij po svém útěku do Švýcarska založili v Ženevě časopis »Revoluční Rus«. Z revolucionářů uchýlivších se do Anglie vynikl zvláště apoštol nového lidstva Stepňak, autor výborného díla o »Podzemním Rusku«. Také za světové války posílala carská vláda všechny nepohodlné živly, zvláště socialisty a poslance dumy, na Sibiř, což ostatně činí i Rusko revoluční. Jest zajímavo, že mnoho vůdců současného ruského revolučního hnutí zná sibiřskou deportaci z vlastní zkušenosti. Mnozí jsou rodáky sibiřskými, jiní prožili sami smutný osud politických vypovězenců (Lenin, paní Bizenková známá z konference v Brestu Litevském, univ. prof. Hruševský, vůdce Ukrajinců) nebo se mu vyhnuli útěkem do ciziny. (Trockij.) —

*

Ruský trestní zákoník znal do nedávna těchto osm trestů: popravení, nucená práce (katorga), deportace na Sibiř (ssylka na poselenie), polepšovna, pobyt na pevnosti, vězení, vazba a peněžitá pokuta. Tři nejkrutší tresty byly provázeny ztrátou občanských a stavovských práv, u šlechticů ztrátou dědičného a osobního šlechtictví. Političtí provinilci byli pravidelně odsuzováni k deportaci do určitého místa Ruské Asie. Z něho nesmí se vzdáliti. Jsou stále hlídáni četnictvem. Dostávají od vlády plat na výživu. Politického života se nesmí účastniti. Mnozí z nich se usadí, ožení se a udělají tu kariéru. Z politického trestance stává se tak nezřídka bohatý kupec, jehož si každý váží. Neboť na Sibiři neplatí vězení za nic nečestného. Kdo chce po vypršení trestu domů, může jíti buď na své útraty nebo na útraty státní — etapně. Nejsmutnější a nejsvízelnější z celé deportace byla daleká cesta z ruských vězení na Sibiř v kibitkách, ale někdy i pěšky. Nezřídka trvala tato cesta dva roky. Lid venkovský vybíhal ze svých domků, kdykoliv zaslechl zvonky kibitek nebo zpěv pěšky jdoucích »nešťastníků«, jakž nazýváni byli po celé Sibiři političtí vězňové. Přinášeli, co mohli, neboť obyvatelstvo sibiřské pohlíží s láskou a úctou na politické trestance. Vidí v nich oběti svaté věci. Matky je ukazovaly dítkám se slzami v očích a modlily se za ně.

(Pokračování.)

MUDr. *Jaromír Frus:*

„Nepraví šílenci v blázincích".

(Dokončení.)

K illustraci zmíněných rozporův, okolností jejich vzniku a jejich důsledků poslouží některé příklady, po leckterých stránkách velmi zajímavé, které si dovoluji v následujících řádkách poněkud obšírněji reprodukovati.

Jeden z nich udál se před lety ve Francii a je důkladně popsán ve knize Julesa *Falreta.*[1]) Týká se mladého, 19letého chovance semináře v Pont-à-Mousson, který byl značně zatížen dědičně: v rodině bylo neméně než 9 členů abnormálních; padoucí nemoci, mrtvice, pijáctví i skutečné psychosy se v ní vyskytly, těžké hlavničky s prudkým blouzněním, povahy výstřední a bizarrní — takže se v kraji rodině jinak neříkalo než »blázni Jeansonovi« (les fous de Jeanson). Hoch si přinesl na svět značné nadání, jevil časnou inteligenci, ale též povahu umíněnou, svéhlavou, nezkrotnou. Vychováván byl přísně, ba tvrdě. Když mu bylo 8 let, přestál hlavničku (tyfus), kterou měli před ním už jeho sestra, jež touto chorobou zemřela, a jeden bratr, který po ní zůstal mdlého rozumu; on sám za nemoci dlouho a prudce blouznil. A po ní už nikdy nenabyl své bývalé bystrosti; stal se výstředním, podivínským, nestálým, jeho nálada se měnila — někdy byl mírně rozjařen, pak byl pilný a horlivý; a jindy zas byl stísněn, pak nebyl téměř schopen práce. Sám říkal těmto měnivým svým stavům *lunes* (vrtochy).

Když mu bylo 14 let, byl dán do chlapeckého semináře v Pont-à-Mousson, kde v něm také viděli podivína: nic nedělal tak, jako druzí, měl své zvláštnosti, vstal na př. v noci a šel do kaple rozsvítit svíčku; stavíval »španělské zámky«, kolísal ve svých myšlenkách i citech vůči svým profesorům i vůči svým rodičům, kolísal i ve věcech náboženských: brzy byl velice zbožný, brzy zase rouhač a svatokrádežník. O velikonočních prázdninách toho roku, kdy spáchal zločiny, o nichž se hnedle zmíníme, žádal na rodičích 20 frankův, aby si mohl koupit harmoniku, a když mu nevyhověli, odloučil se od společného rodinného stolu a celé prázdniny jedl pak sám ve svém pokojíku. Také jeho erotické city byly zvláštní: dvakrát zahořel prudkou láskou, po každé k jednomu ze svých — spolužákův; ale jeho láska byla vždy platonická, popřel rozhodně (a nebylo důvodu mu nevěřit), že by byla měla v sobě i jen stín nemravnosti — a ostatně, nebyla nikdy opětována... Posléze zanevřel na seminář, do kterého byl vstoupil přece dobrovolně, a umínil si dostat se za každou cenu z něho.

Druhou jeho láskou byl jakýsi Jouatte, jeho spolužák v semináři. Jeanson osnoval absurdní plány, aby si získal jeho náklonnost; usmyslil si na př. vybrat z peněženek jiných svých spolužáků peníze a nakoupit za ně mlsků, jimiž by se Jouatte snad spíše dal obměkčit; leč v usta-

---

[1]) Jules *Falret:* »Les aliénés et les asiles d'aliénés«. Paříž 1890. Kapitola IX.: »Affaire Jeanson, accusation d'incendie et de meurtre.«

novenou k tomuto činu noc Jeanson — zaspal. Chtěl peníze na rodičích, a když mu jich nedali, napsal jim strašný dopis, začínající oslovením: »Rodiče zvrhlí (parents dénaturés)!« a svolávající kletbu nebes i země na ně: učinili prý ho nešťastným (vinil je totiž docela neprávem, že ho chtějí držet proti jeho vůli v semináři), ale on jim to oplatí — zhroutí se zoufalstvím k zemi, budou si rvát vlasy, plakat, křičet, bědovat — proč ho, když se narodil, nehodili do studně nebo ho jinak neutratili... hurlez, fils de Brutus! (vyjte, synové Brutovi!). Přežije-li pak duch jeho tělo, přeje si jenom to, aby se změnil ve vzteklého psa, aby mohl svým dobrodincům oplatit svůj dluh... Ale listu toho neodeslal, nosil jej několik dní při sobě v kapse.

Zatím přemýšlel stále, jak se dostat ze semináře (ač by k tomu bylo stačilo napsat rodičům, že v sobě necítí chuti k povolání kněžskému!); dává si posílat zakázané knihy, aby tak způsobil své vyloučení, a když se mu tento způsob nedaří, rozhodne se posléze hoditi onen příšerný, rodičům znějící dopis, jejž u sebe pořád ještě nosí, do listovní schránky převorovy. Asi k 10. hodině v noci vstane a učiní to; poté vejde do jídelny, odcizí tam zvoneček, knihu jakousi a kámen na obtahování břitvy, kteréžto věci zakrátko poté hodí do Mosely pod seminářem tekoucí, načež se pokouší vniknout oknem do studovny. Vtom se přižene bouřka — Jeanson se zděsí, vrátí se spěšně do ložnice, lehne a — usne. Ke 2. hodině v noci se znova probudí, vzpomene si na dopis vhozený do schránky převorovy, uvědomí si, že tentokráte bude opravdu vyhnán, i vstane, sejde do přízemí, vnikne do studovny, sebere tam s několika pultů knihy a sešity svých spolužáků a — zapálí je. Zatím co papír začíná hořet, napíše na zdi řadu hrubostí a urážek proti profesorům — přiloží na oheň — znova píše... Brzy ho začíná dusit kouř, v hlavě se mu rozbřeskne, že je ztracen, že ho zatknou, i vzpomene si v tu chvíli též na Jouatte-a, kterého tolik miluje a od kterého se teď bude musit snad navždy odloučit. I vznikne v něm náhle ďábelská myšlenka a nutká ho neodolatelně ke hroznému činu: popadne břitvu, utíká horempádem do ložnice — zdá se mu, že se za ním řítí jakési přeludy, a že celý svět ví už o tom, co právě provedl — a v ložnici svého spícího přítele — podřízne... Krev prudce vystříkne, Jeanson sám jme se křičet: »Hoří! Vrah!« — ale poté jde klidně ke svému lůžku, nestará se o křik a zmatek vůkol sebe, nepomyslí ani na to, aby svému nešťastnému spolužákovi v agonii nějak přispěl, nýbrž — hodlá si ulehnout a spát! Ale nemůže dobře dýchat, dusí ho to; i otevře okno a zůstane u něho, až ho přijdou — zatknout. Nebrání se, přiznává se docela chladně ke svému činu, líčí i jeho podrobnosti — vše bez affektu, bez lítosti.

Při výslechu vypravuje rovněž celý děj bez všelikého vzrušení, neodporuje si: jakási síla mocnější než jeho vůle ho nutkala k činu, jehož sice lituje, tak že, kdyby měl 100 životů, dal by je rád za to, aby svému nejlepšímu příteli vrátil život — ale výčitek svědomí necítí. Praví sám o tom: »Myslím málo na svůj čin. Zdá se mi, že jsem snil 4—5 dní... Mám-li o něm vypravovat, zdá se mi, že vypravuji o snu nebo o něčem, co jsem četl...« Oheň rozdělal, aby prý se pomstil svým učitelům, v nichž vidí své trapiče, ačkoli zase nemůže

neuznávat jejich dobrých vlastností; pro spáchanou vraždu nedovede pak udati jiného motivu než, že nechtěl, aby tu jeho přítel zůstal po něm, kdyžtě mu jinak bylo jasno, že sám je ztracen...

Vyšetřující soudce nařídil, aby pachatel byl dán na pozorování do ústavu pro choromyslné, dokud se nezjistí jeho duševní stav. Dva lékaři, dři. *Bonnet* a *Bulard*, pozorovali a vyšetřovali jej bedlivě plné 4 měsíce. Byla jim nápadna jeho mravní necitelnost a lhostejnost, byla nápadna i rychlost a snadnost, s jakou zvykl novému prostředí, i střídavost jeho nálad: brzy jevil nepokoj, modlil se nebo přecházel prudce po místnosti, sedal, zase chodil, druhdy i několik hodin hlasitě prozpíval; brzy zase byl naopak zmalátnělý, mdlý, ztrnulý. Ale konečný posudek podali v tom smyslu, že Jeanson nespáchal svých hrozných činů v šílenosti; že nebyl choromyslný ani před činem, ani při něm, ani po něm. Uznali sice, že jednání Jeansonova nelze vysvětlit žádným takovým motivem, jaký by mohl snad vésti ruku člověka vznětlivého, ale duševně zdravého, nebo zase obyčejného zločince (neboť Jeanson nevraždil ani z prospěchářství, ani ze msty, ani ze žárlivosti, ani z jiné podobné pohnutky); uznali také u pachatele zhoubné vlivy dědičné a přestálou hlavničkou způsobené, ale — ve všech zjištěných okolnostech dohromady viděli jen *náchylnost, praedisposici k šílenství*, nikoli ještě šílenost skutečnou; tato náchylnost byla s to, aby znatelně oslabila pachatelovu vzdornost proti zločinným impulsům, a sluší proto obžalovanému přiznati polehčující okolnosti, ale šíleným prý ještě není; neboť ví dobře, co je dobré a co je zlé, je si vědom hroznosti svých zločinův, a netrpí ani nespavostí, ani přeludy (hallucinacemi) smyslovými, ani bludnými představami, na př. stihomamnými atd., zkrátka žádnými příznaky charakteristickými pro některou z běžných forem šílenosti — jeví naopak intelligenci zachovanou, mluví a píše jasně i živě; ovšem však prý by se znalci nijak nedivili, kdyby se dříve nebo později doslechli, že Jeanson opravdu zešílel. Jeanson sám se ovšem taktéž nepokládal za choromyslného, ač uznával, že není jako jiní lidé, ba že trpí čímsi, co sám pojmenoval »maladie morale«, co prý od nějaké doby zotročilo jeho ducha a urvalo mu část jeho svobodné vůle: j'oserais presque me dire *automate*. Snažil prý se sám změniti svou povahu, ale marně: musilo prý přijíti takové neštěstí, aby přivodilo změnu v jeho životě — změnu jaksi opačnou té, kterou v něm způsobila kdysi jeho nemoc (t. j. ona hlavnička v dětství).[1])

Na základě uvedeného znaleckého posudku Jeanson byl také porotou v Nancy uznán vinným, a odsouzen na 20 let do káznice. Rozsudek byl pro jakousi formální vadu kasačním soudem zrušen; k novému líčení navrhl obhájce, aby byl přibrán jako znalec geniální a tehdy už slavný psychiatr *Morel*. Ten byl již řadu let před tím vydal svůj proslulý spis, jímž se stal vlastním zakladatelem nauky o degeneraci, a případ Jeansonův byl mu podnětem, aby o opráv-

[1]) Skutečně, osoby trpící chorobným nutkáním, aby to neb ono provedly, na př. aby zapálily (pyromani), aby něco ukradly (kleptomani) a pod., cítívají po činu určitou úlevu v duši, i když čin je ohavný a když jej jako takový třeba samy zatracují.

nění nost své nauky a svých závěrů svedl veřejně čestný boj.[1]) Ujal se věci se vší horlivostí a sepsal obsáhlý elaborát, jejž předložil též k posudku několika čelným repraesentantům vědy i praxe psychiatrické, jakož i Společnosti pro soudní lékařství (Société de médecine légale) v Paříži, kteří se všichni přidali k jeho mínění, hlásajícímu nemožnost toho, aby se Jeansonovi jeho činy přičetly za vinu. Posudek Morelův vyzněl tedy závěrem zcela opačným onomu, k němuž dospěli doktoři Bonnet a Bulard.

Aby svým vývodům dodal důrazu a pádnosti, Morel sebral z literatury řadu konkrétních případův obdobných, již rozsouzených; v jednom šlo o mladého muže, který vstoupil kteréhosi dne do pokoje, v němž jeho otec právě obědval se svojí chotí, nevlastní mateří jinochovou; znenadání, aniž mu byl dán nejmenší podnět k nějakému affektu, vytáhne pistoli a macechu beze slova zastřelí. Znalci uznali mladého muže za nepříčetného, ale podotkli hned, že, přestal-li být choromyslným takřka v zápětí po spáchaném činu, nepřestal tím být náchylným k různým dalším poruchám duševním, a že tedy při eventuální recidivě jest se obávati nanovo podobných náhlých a mrzutých důsledků jako při prvém záchvatu. A skutečně, onen jinoch, byv zproštěn obžaloby pro vraždu, skončil svůj život rok poté — zastřeliv se na hrobě téže své macechy, jím před rokem usmrcené...

Jiný případ podobal se jako vejce vejci případu Jeansonově — pravá a nápadná »duplicitas casuum«, tak pověstná mezi lékaři — a udál se několik let před činem Jeansonovým na druhém konci Francie, v provençalském městě Aix-u, kde také jeden seminarista, jakýsi Rimbaud, zasadil svému soudruhovi, jejž taktéž vroucně miloval, v noci nebezpečnou bodnou ránu do krku a levé paže. Jako motiv udal, že byl na konci svých studií, viděl tedy nutnost odloučit se od svého přítele, a proto si usmyslil zabíti jej, aby se s ním už nikdo jiný nemohl stýkati a míti jej rád, kdyžtě on už nebude dál moci. Také Rimbaud byl zatížen dědičně a jevil od mládí povahu výstřední a podivínskou: neuměl myslit a soudit chladně o tom, co jej poutalo, byl vrtkavý, nadmíru ctižádostivý, a už jako 10letý hoch kradl doma, aby si opatřil peníze na ukojení svých choutek cestovatelských a pod. Také R. vstoupil dobrovolně do semináře, ale posléze naň rovněž zanevřel a toužil dostati se z něho; ale zrovna tak jako Jeanson, místo aby prostě řekl, že není pro kněžský stav, přemítá o nejabsurdnějších plánech, jak způsobit, aby byl propuštěn, píše bohaprázdný a urážlivý list a zařídí věc tak, aby se list dostal do rukou jeho představených. Také R. přestál těžkou infekční nemoc — růži hlavy — ovšem na rozdíl od Jeansona nikoli v dětství, nýbrž asi 3 měsíce před tím, než spáchal svůj čin; ale za nemoci rovněž silně blouznil a od ní jeho podivínství a výstřednost také se zřejmě stupňovaly; na rozdíl od Jeansona obíral se však také myšlenkami sebevražednými (srv. předešlý případ). Také R. měl z duše rád svého soudruha, za nějž by podle vlastního doznání byl dal život, nežádaje si za svoji

[1]) *Morel:* »Traité des dégenerescences intellectuelles et morales de l'espèce humaine.« Paříž. 1856.

lásku ničeho jiného, než aby ho také on měl trochu rád. A přece ho vraždí (jen náhodou se stalo, že soudruh nebyl raněn smrtelně), a po činu necítí, rovněž jako Jeanson, žádných výčitek svědomí, jest po něm jako před ním zcela klidný, ba netečný.

Rimbauda uznali soudní znalci za nepříčetného, i byl sproštěn obžaloby pro vraždu resp. pokus vraždy, ale přece — proti znaleckému posudku — odsouzen aspoň pro úmyslné poranění. *Morel* však přes bystrost svých vývodů, přes poukaz na analogické případy, rozsouzené uznáním nepříčetnosti pachatelův, a přes velikou autoritu svoji (bylť na př. nějaký čas před aférou Jeansonovou pozván za znalce až do Mnichova!) neměl při obnoveném líčení o při Jeansonově vůbec úspěchu: J. byl přece jen pro vraždu odsouzen... Hrdě sklání se veliký muž před verdiktem poroty a píše Jeansonovu obhájci, pařížskému advokátu *Depéronne-ovi*: »Pohroma nemusí nás skličovat. Byli jsme souzeni a podlehli jsme. Ale za své mínění jsme vždycky odpovědni před soudem vědy, a k tomu se, ať přemoženi, ať vítězi, vždycky rádi obracíme — — Budeme přešťastni, pomohou-li naše společné námahy postaviti soudní psychiatrii na basi stejně přijatelnou úředníkům i lékařům.«

To jest tedy případ, o kterém byl i mezi zkušenými znalci spor, byla-li osoba jednající choromyslná čili nic. Všichni se shodli v popisu jednotlivých úchylek Jeansonova duševního stavu od normy duševního života, konstatovali souhlasně i důležité momenty příčinné; ale zatím co Bonnet a Bulard viděli v souboru těchto příčin i příznaků toliko náchylnost, praedisposici k choromyslnosti a pachatele tedy za skutečně choromyslného ještě nepokládali, Morel v témže souboru viděl už zvláštní typ opravdové šílenosti, totiž typ šílenosti *degenerační*. Prvním znalcům nehodilo se zařadit Jeansona do žádné *tehdy* známé kategorie duševních nemocí, neboť jeho čin nebyl důsledkem přeludů smyslových (stává se totiž druhdy, že cizí hlas jakýsi, někdy lidský, někdy třebas domněle i boží *navádí* dotčenou osobu, aby někoho zabila, vyzývá ji k tomu, ba poroučí jí to třeba s ujištěním, že na činu záleží časné nebo věčné blaho bytosti, o kterou jde, nebo s hrozbou, že dotčenou osobu, neuposlechne-li výzvy, čekají samotnou děsná muka), nebyl ani důsledkem bludu (jako bývá na př. u osoby, která se domnívá, že ji někdo jiný stále pronásleduje, že usiluje o její zkázu a záhubu, a která pak podniká vražedný útok na obranu proti domnělým útiskům); Jeanson nejednal také v zákalu vědomí jako epileptici, kteří se druhdy dopouštějí děsných činů, budících úžas a hrůzu svou slepou ukrutností, aniž o tom vědí — nebyl slabomyslný atd. Proto váhali; znali sice nauku Morelovu, ale ta byla tehdy ještě poměrně mladá, i neodhodlali se applikovat ji na zkoumaný případ. Dnes už jest arciť dávno obecně uznána, a také po jiných stránkách psychiatrie učinila valné pokroky; dnes tedy by případ Jeansonův byl dojista už všemi znalci posuzován jednomyslně. Vímeť, že se takové *impulsivní* přehmaty vyskytují právě u zatíženců, u degenerovaných, dosti zhusta.

Rimbaud i Jeanson jednali dojista impulsivně, a motivy, které pro své vražedné činy udávali, nevystihovaly pravé skutečnosti: jistě je

oba ve své mysli teprve *ex post hledali*, aby si sami nějak vysvětlili vznik svých činů, jež doopravdy spáchali bez úvahy a bez plánu. A tolik možno ještě na konec dodati: kdyby se Jeanson nebyl dopustil svých hrozných činův, snad by nikdo nebyl pomyslil na to, určovat tak přísně místo, které mu ve společnosti lidské přináleží; snad by v něm i nadále byli viděli člověka výstředního, bizarrního, podivína, jakých po světě běhá množství, bytost ani docela zdravou, ani zřejmě choromyslnou; ale došlo k činům, a v jejich důsledku položil *zákon* svou ledovou alternativu: aut — aut; buď zločinec — nebo šílenec . . .

*

O jedné speciální kategorii takových přechodných tvarů mezi duševním zdravím a duševní chorobou pojednává ve své knize dr. *A. Delbrück*, docent na universitě curyšské [1]), podávaje zároveň velmi podrobné chorobopisy svých případův. Jeden z nich je zvláště zajímavý tím, že osobu, jíž se týče, posuzovali — nikoliv ovšem současně — dva psychiatři z nejznamenitějších své doby, totiž curyšský profesor *Forel* a štyrskohradecký (později vídeňský) profesor *Krafft-Ebing*, a oba — různě. Běželo o jakousi služebnou R., dceru chudých vinařů nebo snad (podle jiných údajů) nalezenkyni. Jako dítě bývala prý líná, libovala si jen ve hrách chlapců; jako 20leté děvče dostala se za chůvu do rodiny kteréhosi hraběte, jemuž ji doporučil jeho známý, duchovní, ale ve službě četla nejraději jen romány, o děti svěřené valně se nestarajíc. Tu a tam nadhodila o sobě, že je španělskou princeznou, že dostane jednou mnoho peněz a velký zámek ve Španělích; kterési služebné, s níž se intimně spřátelila, řekla, že je nemanželským dítětem rumunského krále a neteří uherského primasa, odevzdávala jí často dopisy, které prý jí strýček kardinál jakožto přítelkyni své neteře posílá; dopisy ty, datované ze Říma nebo z Jerusaléma, donáší prý jí (R.) spolehlivý posel, poněvadž prý se strýček bojí posílat je poštou, aby se tím neprozradil náhodou její pobyt jejím nepřátelům, kteří ukládají o její (R.) život jakožto nápadnice trůnu. V dopisech, psaných chybně a neuměle ženskou rukou, primas projevuje potěšení, že jeho neť, ohrožená pronásledováním, našla tak hodnou družku: posílá jí za to své požehnání, modlí prý se za ni, vybízí ji, aby zůstala jeho neteři věrna a chránila ji, naráží druhdy i na její vznešený původ atd. Jednou svěřila chůva (R.) dotčené služebné dokonce dopis pocházející prý od jejích (R.) pronásledovatelů, jejž prý strýček kardinál šťastně zachytil a jí na výstrahu poslal; v něm se slibuje každému, kdo by ji, princeznu, vydal, odměna 1000 zl. a po jejím usmrcení dokonce 95.000 zl. Ale tento dopis (jejž bezpochyby, jako všecky ostatní, buď sama psala nebo někým třetím dala napsati) chůva R. později na služebné zase hrozbami vylákala. Služebná, důvěřujíc s počátku slepě domnělé »princezně«, půjčovala jí také peníze, celkem asi 135 zl.

---

[1]) Dr. *A. Delbrück:* »Die pathologische Lüge und die psychisch abnormen Schwindler.« Stuttgart, 1891.

Byvši ze služeb hraběcích propuštěna, R. sloužila u jakéhosi lékaře, s jehož dcerou navázala rovněž velmi intimní přátelství; i tu se vydávala za pronásledovanou, a udala dokonce jednou protokolárně před soudem, že byla náhle neznámým jakýmsi mužem na silnici přepadena a pobodána; jen že prý se tento »atentát« udál již asi před — 8 nedělemi! Soudní lékaři zjistili tehdy u ní na udávaném místě zranění — jenom zcela povrchní, sotva znatelnou jízvičku (ač tvrdila, že pozbyla tehdy, při onom udávaném útoku, mnoho krve!), o níž usoudili, že nevznikla vůbec bodnutím, nýbrž spíše — škrábnutím nehtem; shledali dále, že otvory v šatech jsou docela jinde než by musily být podle toho, jak líčila onen přepad a způsobené zranění, a navrhli, aby byl zjištěn — *duševní* stav vyšetřované. R. poté zmizela a psala později zmíněné rodině lékařově z Uher, že byla prozrazena, uvržena do podzemního vězení a že musí zemřít, nepošle-li se na její adresu včas telegram, že jí umírá matka . . . Ale zakrátko poté se objevila zase sama, živa i zdráva a vypravovala, jak měla být opravdu guillotinována, ale že ji v poslední chvíli zachránil kterýsi její ochránce převlečený za posluhu.

Nato žila u jakéhosi statkáře, který věřil v její vznešený původ a měl za to, že, hostě ji u sebe, udělá dobrý obchod. R. žila opravdu vznešeně, vypila až 2 litry vína a vykouřila až 5 doutníků denně, převlékala se do mužských šatů, brzy civilních, brzy důstojnických, aby prý ušla takto svým pronásledovatelům, a konečně za pomoci dotčeného statkáře, který jí také opatřil falešnou knížku čelední, utekla před svými domnělými nepřáteli do Švýcar. Tam žila přes celou jednu zimu v téže obci, ale u různých rodin, vydávajíc se zprvu za chudého medika potřebujícího zotavení po nemoci, později za bohatého, ale pro dědictví jakés pronásledovaného přítele kteréhosi biskupa; také jméno měnila. Většinu času ztrávila na lůžku, poněvadž prý trpí chrlením krve; ale nakonec se — zasnoubila s dcerou posledního svého hostitele, která ji stále pokládala za muže. Vypůjčila se také od místního duchovního 900 franků; ten ji konečně, prohlédaje věc, udal pro podvod. Byla zatčena, při čemž teprve vyšlo najevo, že je žena; z vězení propašovala lístek onomu duchovnímu, jímž mu oznamovala, že chtěla uprchnouti do Portugalska, že ho bude před soudnou stolicí boží žalovat pro »zradu«, že je skutečně *ten*, za koho se vydávala; uslyší-li, že zešílela, ať si řekne: to je moje dílo! — ona (nebo vlastně on) že by si raději překousl(a) tepnu, než by zradil(a) své přátele, a že pro něho (sc. duchovního) i pro svoji nevěstu určil(a) velké odměny.

Z vazby dána na pozorování do ústavu choromyslných. Tam rychle zdomácněla, spřátelila se brzy s ošetřovatelkami i lepšími chovankami, vůči lékařům však chovala se zdrželivě, předstírala těžkomyslnost; na otázky odpovídala zprvu vesměs, že neví, tvrdila, že neumí psát ani latinku číst, a teprve, když slyšela při přednášce (při které byla demonstrována), že taková nevědoucnost nejprostších věcí je jistou známkou simulace, začala odpovídat případněji; ale o svém domněle vznešeném původu se ve Švýcařích nikomu ani slovem nezmínila. Naproti tomu líčila podrobně onen »atentát«;

ale vidouc, že se jí nevěří, změnila svoji původní výpověď: nebyla prý při něm poraněna, poněvadž měla na prsou návěsek (amulet). Že chodila v mužských šatech, vysvětlovala všelijak: brzy tím, že se jí kdysi jako služebné jakýsi muž surově dotkl; brzy tím, že měla strach před oním útočníkem, který na ni podnikl zmíněný »atentát«; a opět jindy tím, že chtěla takto ujíti žalobě pro podvod (skutečně ji byla ona služebná, o níž byla řeč svrchu, pro podvod — že na ní vylákala těch 135 zl. — udala!). Jinak jevila jen mírnou ustrašenost, hlavně s počátku: prý jí připadá, jako by za ní stáli její nepřátelé — táže se: »Není-li pravda, že mi neublíží?« A pak trochu nepokojně spala, volala: »Pryč s tou dýkou! Vždyť já chci být chuda, nechci o tom dědictví nic vědět« a pod. Když jí řekli, že ji pokládají za simulantku, nebyla tím ani dost málo dotčena.

Lékařský posudek zněl v tom smyslu, že R. příznaky duševní poruchy, pokud lze zjistit pozorováním v ústavě, simuluje, že však trpí, patrně již od narození, vadnou konstrukcí mozkovou, jevící se jednak sklony homosexuálními (náklonností k vlastnímu pohlaví), jednak překypující fantasií, jež překáží jasnému myšlení a vede k instinktivní náchylnosti lháti a podváděti. Uznával tedy v zásadě příčetnost, i byla R. odsouzena na 4 měsíce do vězení. Když si trest odpykala, byla vydána soudu štyrskohradeckému, kde proti ní byla podána žaloba pro podvod, už svrchu zmíněná.

V Hradci byl její stav duševní vyšetřován nanovo prof. *Krafft-Ebingem.* Na něho její výpovědi působily dojmem hodnověrnosti; ale jemu také vypravovala zcela jiné věci než *Forelovi* a lékařům švýcarským vůbec. Vrátilať se ke svým dřívějším výrokům a představám o svém vznešeném původu.

Matka prý jí, umírajíc, řekla, že není jejím pravým dítětem; později, když sloužila na venkově, přicházeli prý za ní často jacísi 4 elegantní pánové z města a bavívali se s ní; mezi nimi byl jeden starší, už prošedivělý, a ten prý jí nosil psaníčka modrým voskem pečetěná, prý od jejích pravých, knížecích rodičů, často zároveň se značnou sumou peněz. Ona prý tyto dopisy vždy hned zničila, aby prý se neprozradila. Co dále zažila, utvrzovalo prý v ní přesvědčení, že pochází skutečně z knížecí rodiny: bylyť na ni podniknuty *dva* atentáty (dříve mluvila jen o jednom!), a kteréhosi dne vyzval prý ji zmíněný starší pán, aby v určitý den tam a tam přijela; vyhověla, načež prý jí onen pán zavázal oči a jel s ní v kočáře do jakéhos krásného zámku, kde jí teprve sňali pásku s očí. V zámku prý ji jakýsi plavovlasý, štíhlý pán, kterému ostatní říkali: veličenstvo!, objal a pojmenoval svojí dcerou — načež prý byla stejně záhadným způsobem dovezena zpět. Ve kterémsi kalendáři nalezla pak obraz rumunského krále a v něm poznala podobu svého otce ze zámku . . . Podobně fantasticky líčila nebezpečenství, které prý jí hrozilo v Uhrách, i kterak z něho vyvázla.

Peníze na cestu do Švýcar nedostala prý od onoho statkáře (o němž byla zmínka svrchu), nýbrž také od dotčeného staršího, prošedivělého pána; ve Švýcařích prý ji, když ležela chrlíc krev, jakýsi duchovní zaopatřoval a poslal jí poté 900 franků, které prý — pro

ni dostal; ona mu je chtěla později vrátit, ale on je nepřijal(!). Jakýsi žárlivý nápadník její milenky upozornil prý posléze na ni (R.) článkem v novinách policii, čímž byla prozrazena.

Později prohlásila Krafft-Ebingovi, že ji celá ta aféra rozhořčuje: vidí prý, že byla oklamána, jenom prý neví, zdali se ti pánové, majíce ji za dceru královu, v ní mýlili, či si s jejím štěstím opovážlivě zahráli ... Dříve se pokládala jen za dceru vinařův, až k ní přišli s tou zvěstí; uvěřila jim, a nyní prý tu stojí jako podvodnice! Nedivila prý by se ani, kdyby ji pokládali za pomatenou — vždyť prý jí samotné připadá všechno jako hádanka; ale přes to nemůže sama uvěřit, že by byla choromyslná — vždyť prý s těmi osobami jednala, psaní od nich měla v rukou, peníze dostávala ... Věřila prý pevně, že jest opravdu dcerou královskou, ale šílenost prý to nebyla, spíše omyl nebo »nabírání« se strany těch pánů: však prý se ještě ukáže, že ona jest jen obětí, že je podvedenou, nikoliv podvodnicí ...

Krafft-Ebing uznal ve svém posudku R. za choromyslnou, totiž za paranoičku t. zv. originární (tak se označují stavy pobloudilosti, v nichž se blud soustřeďuje hlavně na otázku původu, pošlosti z jiné, zpravidla vznešenější rodiny: nemocný nebo nemocná pokládá se za *podvržené* dítě, neuznává svých rodičů za vlastní a pokouší se druhdy své domnělé nároky — na př. jako potomek některého člena panovnického rodu — také energicky uplatnit) — a tudíž za nepříčetnou. Na základě tohoto dobrého zdání státní zastupitelství žalobu odvolalo, a osvobozené R. ujal se opět její dřívější hostitel, svrchu zmíněný — statkář, věře stále ještě v její knížecí původ ...

Tu se tedy dvě významné autority psychiatrické vyslovily velmi rozdílně o jedné a téže osobě. Ovšem, v Curychu neznali její minulosti, nevěděli, co všecko mluvila a jak jednala v domech onoho hraběte, lékaře, statkáře — neboť ve Švýcařích se, jak jsme viděli, chovala jinak než před tím v Rakousku. Naopak zase Krafft-Ebing dostal do rukou curyšský posudek teprve tehdy, když už svůj vlastní byl odevzdal.

Delbrück analysuje zevrubně oba posudky a shledává rozpor nevyhnutelným, staví-li se ostře alternativa: buď lež, nebo blud. Dospějeme-li ku přesvědčení, že *všecko*, co R. mluvila, je lež, t. j. *vědomá* nepravda, pak ji arciť nutno uznati za příčetnou a plně odpovědnou za její trestné činy; do kategorie simulantů, jak jsme o nich mluvili v I. části své rozpravy, nemohli bychom ji však přes to zařaditi, neboť jí, když vypravovala o svém vznešeném původu, o svém pronásledování atd., dojista nešlo o to, aby simulovala, předstírala *duševní nemoc.* Soudíme-li však naopak, že svým výpovědím alespoň z části sama věřila, že byla opravdu přesvědčena o tom, že pochází z královského rodu atd., pak sluší ji uznati za choromyslnou a tudíž nepříčetnou. Takové určité odpovědi nepožaduje však na lékaři jeho vlastní vědecký obor, nýbrž *soudce*, kterého zas k tomu nutí *zákon* neznající, jak už uvedeno, přechodných forem mezi duševním zdravím a duševní nemocí.

Skutečně soudí Delbrück, že R. nebyla ani absolutní lhářka, ani osoba jen a jen choromyslná, nýbrž směs obého: bytost hysterická

se sklony homosexuálními (erotickou náchylností ke vlastnímu pohlaví) a mohutnou fantasií, bytost nejsoucí posléze ani s to, aby sama rozpoznala skutečnost od produktů své fantasie. A navrhuje, aby se tento důležitý příznak, záležející ve směsi lhavosti a skutečného omylu nebo bludu, pojmenoval »pseudologia phantastica« (česky bychom řekli asi: »fantastické prášilství«), kteréhožto názvu se v psychiatrii skutečně také namnoze užívá.

*

Zdrželi jsme se u předcházejících případův trochu déle majíce za to, že psychologický, pokud se týká psychopathický ráz jejich zabaví čtenáře a znázorní mu také, že ani zkušeným odborníkům není vždy snadno posouditi správně a spravedlivě duševní stav té neb oné osoby, u níž jednotlivé úchylky od normálního zdraví duševního sice jsou, ale nikoliv tak ostré, aby mohly a směly býti prohlášeny hned za chorobné, osoba jimi postižená hned za choromyslnou. Takových přechodných, hraničních forem jest ovšem více druhů, než jsme mohli uvedenými příklady znázornit; náležejí k nim, přísně vzato — tu ovšem jen dočasně — také úvodní stadia různých psychos i zase rekonvalescence po přestálých vyléčitelných chorobách duševních; náležejí i přechodné stupně mezi normálním intelektem a slabomyslností.

Z nejdůležitějších — právě po stránce soudně-lékařské — jsou případy hraničící na jedné straně se vrozenou nebo navyklou zločinností a na druhé s tak-zv. mravní nezdravotou (*Moral insanity* nazval ten stav r. 1835 anglický lékař *Prichard*), totiž s duševní chorobou vyskytující se druhdy u osob zatížených dědičně, jevících i známky degenerační (na př. anormální útvar lebky) nebo jinaké anomalie činnosti nervové, a vyznačující se nápadným nedostatkem sil a kvalit mravních, mravní slepotou nebo necitelností při poměrné zachovalosti intellektu; tu je zvlášť nasnadě možnost rozporů v posuzování případův, o něž běží. Tato možnost by se valně zmenšila, příkrost eventuálních rozporů valně uhladila, kdyby se, jak už jsme řekli, zavedl do zákona pojem příčetnosti snížené. Prohlásí-li dnes na příslušný dotaz soudcův jeden znalec obviněného za příčetného, druhý za nepříčetného, bije tento rozpor — byť i k němu docházelo jen velmi zřídka — dozajista velmi silně do očí, a na venek musí se jevit nutně jako zásadní; soudce i veřejnost nebudou si jej vysvětlovat jinak, než že se jeden ze znalců každým způsobem mýlí. Ale tomu, jak jsme viděli, nemusí tak doslova být — stanoviska znalců mohou býti relativní: jeden vidí *už* šílence v osobě, ve které ho druhý *ještě ne*vidí; jednomu se zdá být už tma, druhému ještě světlo. Doopravdy jsou oba v soumraku — to, co u vyšetřovaného vidí, je jakýsi psychologický večer: ani denní jas normálního zdraví, ani temná noc choromyslnosti . . . Jeansona by jistě i dři Bonnet a Bulard byli uznali za *méně* příčetného, kdyby francouzský zákon byl znal ten pojem; a tu by již ten rozpor nezněl daleko tak ostře!

Otázku, kde a jak umístiti takové osoby stojící na hranicích duševního zdraví a duševní choroby, bylo by řešiti arciť jen v pří-

padech, kdy by byla prokázána jejich nebezpečnost (nehledě ovšem k péči chudinské a pod.). Dopustí-li se činu trestného, pak by se osoby se zmenšenou příčetností měly internovati buď v ústavech zvláštních, s mírnějším domácím řádem než je v trestnicích, nebo ve speciálním oddělení obyčejných trestnic, zařízeném ovšem též se zřením na duševní anomalie dotčených osob. V obou případech bylo by arciť osoby, o něž běží, zbaviti zároveň *částečně* svéprávnosti, a jejich internování mělo by trvati tak dlouho, pokud by trvala jejich nebezpečnost. Umístí-li se nyní takový, chceme-li ho tak nazvat, »nepravý šílenec« v ústavě choromyslných, poněvadž proň není toho času vhodnějšího místa jinde (ačkoliv není, pochopitelně, ani v ústavě vítán), je proň v tomto opatření potud výhoda, že jest ošetřován jako skutečně a zřejmě nemocný, jsa plně účasten lidumilných vymožeností, jež moderní psychiatrie do ústavů zavedla; a předržován tu bude tím méně, že řády ústavní přímo nařizují propouštět osoby i zřejmě (nevyléčitelně) choromyslné, nejsou-li obecně nebezpečné.

*

Jak vidno z našeho pojednání, nestačí vždy na správné posouzení duševního zdraví bližního pouhý průměrný, »zdravý« rozum, jak se kdysi tvrdívalo. Kde ovšem porucha duševní je tak zřejma, že nemůže ujíti ani průměrnému laikovi, tam ani úkol lékařův není těžký; ale sociálně právě nejdůležitější jsou takové případy, kde jednotlivé chorobné příznaky nebijí už tak zjevně do očí, kde jest potřebí je hledat, zjišťovat, oceňovat. A k tomu jest již nutně potřebí odborných znalostí a zkušeností.

Psychiatrie si hledí opatřovat tyto znalosti a zkušenosti, mnohdy za cenu pracného úsilí, a shromažďuje i střádá je horlivě, aby prospívala společnosti i jednotlivcům, byť i se jí za to nedostávalo vždy zaslouženého uznání a vděku . . . Má ovšem doposud své slabiuy a ví sama nejlépe, kde jsou a v čem záležejí; ale zkokonaluje se stále, reviduje a doplňuje svoje poznatky a tříbí svoje pracovní methody, učí se pořád líp a spolehlivěji pátrat, vidět, třídit, učí se rozpoznávat a, což jest zvláště důležito, i *předvídat* a z této předvídavosti *zachraňovat*. A kde je to možno, zkouší ovšem i *léčit.*

Jan Šafránek:

Český rolník v družině spisovatelské.

Z dopisů let čtyřicátých minulého století.

O *Janu Krouském*, rolníku katusickém (1814—1876), známo jest obecně, že v životě veřejném, ať politickém, ať hospodářském a samosprávném vykonal činy hodné uznání a trvalé památky. Ač byl samoukem, těžil hřivnou svého nadání a své nadšené lásky k národu po všechen čas svého života pevně a odhodlaně ve prospěch národa i když jemu samému údělem byla osobní ztráta nebo těžké protiven-

ství. Že písemnictví českému přál, je z té duše podporoval, také bylo známo; jeho na tehdejší čas znamenitá knihovna, z níž mladší literáti se vzdělávali, jakož i založení obecní knihovny v Katusicích je zřejmým dokladem.

Ale teprve z pozůstalých dopisů, od přátel posílaných, vyšlo na jevo, kterak také Krouský sám činně zasahoval do tvorby literární, skládaje podle potřeby články pro časopisy a povzbuzuje svých přátel, aby v pracích literárních vytrvali a v horlivosti o zvelebování českého písemnictví neochabovali. Zachované dopisy *dra Jos. Čejky*, *Jos. K. Tyla*, *dr. St. Kodyma* a zejména *Václ. B. Nebeského* svědčí, kterak jeho mínění i práce byla vážena v kruzích literárních a z řady drobných sice, ale nám nových poznámek postřehujeme i jeho příkladnou prácí pro zvelebení českého jazyka, obětivou lásku k českým spisovatelům a nadšenou horlivost o rozšíření české knihy. Jsou vesměs z let 1840—1858. Několik konceptů z týchž let tvoří vhodný doplněk oněch písemných styků, náleží také dějinám, tudíž i je prostě otiskuji.

I.

Dr. Jos. Čejka Krouskému.

1.

V Praze 25. ledna 1845.

Těšilo mne, Pane Krouský!, že jste šel poslechnout Škroupovu *Mši*, jížto bych hojného odbytu přál. Ovšem není Vám známo, jaké to byly nesnáze, dříve než se ten český textíček dovolil. V Praze se to nestalo, ale takořka ouskokem ve Vídni. Toť víte, české slovo v kostele, to prý již páchne *husitinou;* ti blázni! Pod jinou mši by se to ani více nepovolilo. Text ten bych myslil, že se dá dobře zpívat, ačkoliv je trochu nucený. Zprávu Vaši jsem dal do *Včely;* nehněvejte se. V naší politice leží teď jadérko, jemuž bychom přáli, aby 1000 odběratelů neslo. Tím bychom získali Syny B. Háze, aby naši literaturu podporovali, an oni jedině skvostné a nákladné věci podnikati mohou. Látka je letos ve Včele rozmanitá. Co Vám možno, učiňte pro ni, a máte-li jaké zprávy, pošlete mi je, já udělám na to *omáčku.* Tak zprávičky o sedláku, o řemeslníku a jejich stavu, o lásce k čtení, o zábavách nedělních, o potřebách lidu, po čem touží, jak se mu rozsvěcuje. To byste nám posloužil. Národ prostý má právo, vydat svou kritiku o literátech; oba se musí doplňovat. Jeden krmí, druhý zažívá; ten ale kdyby špendlíky nebo kamínky polykal, zajisté neztuční... Já jsem posud Škroupovu Mši ani neslyšel; v Praze by sotva se mohl český text zpívat. — Tyl se pořád chystá Nebeského básně vydat. Tuším, že k tomu brzo přijde. Buďte s Bohem, Váš od srdce Čejka.

2.

6. června 1845.

Drahý pane! Nescházelo mnoho i byli bychom na Kokořín si zajeli, když Václav u rodičů meškal. Pro krátkost času nemohli jsme se shodnout. Snad se to podruhé podaří a sice na sněmu v Katusi-

cích, ačkoli slíbiti nemohu. Rukopisy odevzdal jsem, jak v listu udáno bylo. Pozdravujte Nebeského, a řekněte mu, aby nemeškal a starou Prahu navštívil, kde opět chuti nabude k zamyšlené velké básni, jížto by potřeba bylo. Články dopisní vyjdou ve Včele, jakmile referát o výstavě dokončen bude. Zanímavá věc byla by zajisté, kdy byste chtěl sebrati látku ze života o panujících pověrách zvláště takových, s nimiž patrné zlé následky pro lid spojeny jsou. Udělali bychom z toho hřmotný článek. Co v listu Vašem o tom dotčeno, hodí se dobře. — Strany Židů byl u nás Dr. Červinka a Erben odporující strana; Erben z ohledů náboženských, žádaje, aby ty napřed uhlazeny byly, zvláště ony založené na talmudu, což se již děje v reformě frankfurtské a j. Červinka z vášnivého vlastenectví. Tento dal si říci, když slyšel, že zastávání naše děje se jen pod jednou výminkou, přilnou-li Židé k češtině, jak se ve Vídni, Roudnici, ve škole jejich Pražské k tomu schyluje. Žid vlastenec bude míti pak stejné směry s námi a o přednosti nebude ani zmínky. Na české modlitby Židů čekáme v netrpělivosti. — Ve Květech prý vyjde článek proti Nebeskému (ohledem na Židy); těším se, zavdáť to příležitosti k důrazné odpovědi. Václav si může hned nabrousiti. — Slyším, že je poptávka po knize pro Rychtáře od Krameriusa, které již k dostání není. Podívejte se, kdyby se někde vyskytla. Kdosi z Přeštic chce podobnou knihu sepsat, což by na škodu nebylo. Zatím ale bych Vás snažně prosil, abyste nasbíral myšlének a materialu ze zkušenosti, co by se do takové knihy hodit mohlo. Já budu redigovat na žádost Palackého knihu, která podle vzoru francouzského bude obsahovati nástiny a hlavní základy všech věd a umění od mluvnice až k astronomii. Je to výborná myšlénka, aby se podal obecenstvu obraz celého oboru vědectví. Matice vydá zeměpis vycházející z Čech vždy dále a dále výstředně pokračující od Zapa, pak historii Rakouska od Tomka, Morálku od Klácela, pak bibliotéku historií jinonárodních, III. díl Výboru, velkou mapu Čech, slovesnost Jungmannovu; pak bude Strobach žádat, aby směl přednášeti na universitě o právnickém slohu. Tiskne se Preslova botanika a téhož fysikální geografie je přichystána. Já snad se postarám o fysiologii a Staněk o diaetetiku, a tak zase několik děr zacpeme. Co pak nám Václav napíše? Mluvil sem s Tylem; bude-li příští sobotu příhodné povětří, přijedeme k polednímu do Boleslavi a pak Vás navštívíme. Dejte o tom, je-li možná, Nebeskému zprávu. Zatím buďte zdráv a dobré mysli a pamatujte na Prahu. Váš přítel Čejka.

3.

4. srpna 1845.

Z časopisů víte bez toho, drahý příteli!, že bude při zasvěcení železnice držena Česká beseda. Má to býti něco hezkého, skvostného. Při tom chceme, aby u výborstvu byli zastoupeni všichni stavové, a tedy také stav selský, jako na sněmu. Byl jsem vyzván, abych Vám písemně žádost výboru přednesl, zdali byste nechtěl tu funkci 20. t. m. večer na se vzíti. Je to pro jundu. Vždyť stačí, když ten den do Prahy přijedete. Černý frak, černé kalhoty, bílá kravata a vesta, to

je celý módní krám. To se v Praze za špetku zřídí. Pište mi, jestli s Václavem přijedete. Doufám, že ano. U Fastra sedí Havlíček a Malý někdy s Kodymem. Ostatní se rozutíkali od těch hanebných karabáčníků ve Včele. Ne ta věc, ale způsob a pohnútky Havlíčkovy kritiky, kterou více Štorchovi k vůli, než pravdě k vůli psal, rozhněvaly mě tak, že sem se zařekl, do Včely co více napsati. Po světě to dělá ostudu. Květy budou tuším příští rok čtyrykrát za týden (?) vycházet a Pospíšil hodlá získati spisovatele jen pro svůj list. Ať mi Václav píše, pod jakými výminkami by pouze do Květů psáti mínil. Já to s Pospíšilem vyjednám. Byl bych mu dříve psal, ale nemluvil sem s Jungmannem; teď mu dejte toto psaní přečísti, abych to v jednom odbyl. Jungmann prodá mu slovník za 30 fl. stříbra. Stranu dotčeného almanachu to odtud nejde. Musel by se někdo podívat do Lipska. Co se Václava týče, a o čem sem s ním v Praze jednal, v tom ať je spokojen, když mu slíbím, že se postarám, tak to půjde, a kdyby hrom bil. Mně na tom záleží tolik jako jemu. Ať si přečte, co sem napsal o Musejníku, že zápasíme teď posledně o život a smrt, jestli teď z nás nic nebude, tedy adio Česká zemi, zhyneme jako housenky po mrazu. Palacký ho žádá, aby v tom smyslu také do národu mluvil, bychom tu důležitost poslední hodinky lidu před oči postavili. Musí mu to udělat k vůli. Palacký chce se budoucně Musejníka sám ujímat. Ergo Václave, přilož ruce. Šafařík je nemocen, má tyfus, ale doufám, že se mu nic nestane. Požehnej Vás i Václava pán Bůh! Pište mi brzo. Váš Čejka.

4.

V Praze 12. října 1845.

Milý příteli! Lituji velice, že Vašeho laskavého pozvání užiti nemohu. Lékař je otrok svých nemocných a odříká se vší svobodné vůle. Nejstarší syn Šafaříkův dostal spálu, která, ačkoli pravidelně pokračuje, přece by v zlou stranu obrátit se mohla. Při takové nemoci trvá nebezpečí několik neděl. Ostatním pánům neopominu Vaše pozvání oznámiti, což sem u Kodyma již učinil. Bude-li jim možná na cestu se vydati, pošlou Vám zprávu v určitý čas, jak v listu Vašem zřetelně stojí. O p. Vinařického chorobě slyšeli sme od Dr. Staňka při tabuli, kterou Presl ke cti prof. Purkyně dával, a litovali sme o závod. Snad se již k dobrému kloní. Takoví muži nemají kdy stonat. Na to je ve světě luzy dost. Resurse měšťanská pokračuje vesele a, jak doufáme, ponese dobrý užitek. Měšťanstvo zvláště je bez jasného vědomí. Nebeský se ztratil jako pěna. Dnes jsem také psal Kapprovi, jehož básně u Tempského vyjdou. Račte je pak u Židovské strany podporovat. Rád bych, aby se zavedla subskripce. Titul je »*Růže Saronská*«. Vocelova báseň »*Labyrint Slávy*« se tiskne. Teď schází jen Nebeský; chodím pilně k Tylovi a doháním ho, aby jeho básně k tisku jednou již přichystal. Bůh Vás žehnej. Váš upřímný Čejka.

5.

V Praze, 30. prosince 1845.

Milý příteli Katusický![1]) Už sme si dávno nic nepověděli. Dnes mne k tomu přivedla zvláštní záležitost. Dovíte se totiž z novin, že obstarávám jednání týkající se Matice Ilirské; z oučtů p. Šafaříka vidím, že p. Vinařický zapomněl složiti svůj vklad na rok 1844 a na rok 1845, tedy dohromady 20 fl. stříbra; račte býti tak laskav a o věci té u něho se zmínit, aby se nehněval, že zas nový vydřiduch po kapse mu sáhá. P. Staňkovi odevzdám Teutu od Demetra, která mu co zakladateli dodána býti má. Nebeský mi psal, a jak si snadno pomyslit můžete, několik řádků toliko, kde mi poroučí pamětního umělce Picka, který chce v Praze o svém předmětu přednášení zavést. Musím mu odpovědět, což nerad činím, poněvadž mu dosud žádnou potěšitelnou zprávu o novém Museu, kam bych ho rád přivedl, podati nemohu. Pro dva nově volené asistenty je v návrhu Erben a Kodym. Tento snad to nepřijme, poněvadž nechce býti Němci Kordovi podřízen. U Nebeského je ta vada, že ho aristokracie tuze nezná. Ale všecku naději neztratím a Palackému budu lézt na krk. Z Novin a Včely doufám, že budete míti radost. Palacký je jich tajným protektorem; byl u Štěpána a vymohl, že je bude Medau moci prodávat za 4 fl. stř. a slušnou formu jim dáti. Havlíček je činný a dá si říci. My sme se s ním spojili (já, Rieger, Trojan, Strobach — Nebeského a Kapra bych mu rád získal a prosím o Vaši podporu); kde se může věci pomoci, tu přestává osobní kyselost a já především neznám nenávisti. Havel byl bez toho jen prostředkem a nástrojem p. Štorcha, toho jehněte, jak píše Nebeský. Ten slaboch si chtěl vyjeti na Tyla, sám to neuměl, a Havel šel na lep. Teď co dostal redakci, všecko to nepřátelsky od něho odpadlo. — Nelekejte se takových rozmíšek, a nic si z toho venku nedělejte. Náš život je tak čilý, že se nedá schvátit, nýbrž že sám bezděky každého uchvacuje. Bez pranice to nejde, zvláště když se s obou stran chybuje. Mně samému se péro na čas zhnusilo, když sem napsal referát o Matici, v němž nebylo ani slova mého, nýbrž jen pouhý opis protokolu, a když si p. Štorch na mne vyjel a ze lži mne veřejně vinil. Já se nemohl ospravedlnit proto, že sem jednání Matice proti vůli Sboru na veřejnost přivedl, aby porady tyto méně aristokraticky a tajemnostně vypadaly. Ale ta mizerie závistivá tomu nerozuměla. Teď sem si odpočinul a pustím se zase do toho; referáty o opeře, koncertech, kritiky, feuilleton budu dávat do Včely, protože u Květů velkých nadějí nekojím. Malý je tam redaktorem. Pospíšil byl u mne na radu. Já mu řekl upřímně, že bych Květy povznesl, kdyby mně platil za arch 10 fl. stř., tedy ročně 800 fl. stř. Z toho sem chtěl všecko zapravit a žurnál zvelebit. On by byl přijímal zisk a obstarával tisk. Ten nebožák tomu nerozuměl a nedal mi ani odpovědi. Teď dává Malému měsíčně 15 fl. stř. a bude opět honoráry sám platit — totiž neplatit. Já sám a paní Němcová nemůžeme s ním v pořádnosti ke konci přijít. A to má žurnál zvelebovat, když honoráry neplatí. Všimněte si raději Novin Pražských

[1]) Krouský poznamenal: obdržel dne 3. ledna 1846.

a sdělte mi Váš i okolních úsudek o nich. Resurse měšťanská pokračuje až milo. V lednu se otevře a to se budete muset přijít na ni podívat. Časopisů bude až hanba a dobře volených. Účastenství je vřelé, také z venku se přihlašují. Dej Bože, aby rok 1846 byl pro nás potěšitelný a ve smutném stavu nějaké změny přivedl, zvláště co se škol dotýče. Naše hlasy jsou hlasy bolestně volajících k mužům, jako je náš p. Winařický, k němuž se utíkáme, aby nezapomněl paedagogickou roli k našemu oblažení a oslavení vzdělávati. Kýž by p. Hnojek nezůstal o samotě, o němž slyším, že píše prostonárodně pitvu a tvarozpyt. V jakém způsobu to vede, není mi známo, ale takových populárních spisů je nám až hrůza potřebí. Věřte mi, že umím cenit práce filologické a bádaní historické, jakým se p. Winařický oddává, v nichžto někdy tajné semeno budoucích žní odpočívá. Jsou to jakoby zvony ulité bez srdce, které čekají, až pozdější příznivá chvíle se zbudí a kladivo do nich se zavěsí. Teď se to žene, každý přinese kus provazu a zvoní se šturmem, až vlasy dubkem stojí. Ale náš p. Winařický stojí jednou nohou v minulosti, druhou v přítomnosti, která se k němu modlí, aby na živý pramen učitelské moci své jak znamenité tak přelíbezné nezapomínal. My jsme nebožáci. my si až posud ani předměty sami voliti nesmíme, nýbrž jako školáci dostáváme úlohy a pensa od národní potřeby. Složte úctu obhájci Gutenberga a pište mi, zdali nezapomněl na zeměpis; tuším, že jste mi sám o podobném záměru jeho vypravoval.

Jak se Vám líbily Němcové Obrazy? Píše mi, že se tam kněží i úředníci durdí a snad se stane spiknutí. Duchovní prý nemohou pochopit, jak by mohla pověra mezi lidem panovat, vždyť prý hraje p. děkan pro samou liberálnost celý den s husary v karty. To je přece argument! Ale selky se mohou za ní zbláznit. V prvním čísle Včely je překrásné popsání selské svatby a bude následovat roztomilá povídka. Po čase by ta žena měla zase do Prahy přijít. Zdraví jí nechce sloužit. Polák Korsovský je v Praze a bude dávat koncerty. Jsou zlé časy, jen aby neostrouhal. Buďte s Bohem. Váš Čejka.

6.

V Praze 30. prosince 1845.

Milý příteli! Podivná věc. Dnes jsem dal list pro Vás na poštu. a večer dostal jsem list od Vás po poště. Těšil mne náramně. Jak uvidíte, opsal jsem ho doslovně, a dal co směrový článek (leitender Artikel) do novin, kde jako med poslouží. Přišel a tempo. My se Květů odřekli, protože v nich není ducha a nebude. Ti lidé myslí, že časopis sám sebou roste, jako dřevo v lese. Nikdo se nestará, co přijde, to přijde, jen když je to zadarmo. Palacký, který tak ochotně o všecko dobré se stará, tak že je teď ze starších jediný muž s energickým účinlivým srdcem, zakládá si mnoho na Novinách a na Včele, a my se chceme přičinit. Slib Váš, že napíšete něco podobného a pak o pauperismu (o chudině) přijímám do duše, a nezapomenu na něj; jestli nepošlete, budu upomínat. V Ost und West a v Bohemii jsou články proti průmyslové jednotě, první od Braunera, druhý od

Trojana. Pište Kodymovi, až Vám balíček pošle, aby je přiložil. Budete mít potěšení. Nebeskému napíšu co nejdříve supliku, rád bych ho pro Včelu získal. Věc je mi milejší než celý Havel Borovský, který však při tom všem více dobrých vlastností má nežli zkušenosti. Ti lidé, kteří ho použili za bič, teď ho hanebně opustili. Tak se děje. On zmoudří časem svým. Co bude mého možného, já mu radou i činem pomohu. Kdy bychom politické Noviny pozdvihlí, zbláznil bych se radostí. Já obdržel od Nebeského dva články; jeden o Janu Augustovi a jeho písních, ten už je vytištěn; druhý o filosofii, ten jsem dal opsat a odevzdal. Vocel ho přijal. O honorár se poptám. Zdali co jiného poslal, nevím, mně se to do rukou nedostalo. Pište mu to a mou adresu: Kaltes Bad, Postgasse III. Stock.

Brauner nemohl redakci přijmouti, protože mu dělala německá strana společnosti té (a k té náleží všichni vesměs) hanebné překážky; on měl jenom z němčiny překládat, jeho nepřátelé byli mu dáni za censory atd. Hrabě Thun se tak rozhněval, že snad se z presidentství poděkuje. Je to hrůza, ta hospodářská společnost! Palacký se rmoutí a radil Braunerovi, aby upláchl. On bude psát články o sobě. Já panu Zippovi od srdce nevěřím, je na vahách, ale v duši Němec. Dělejte jak chcete. Tu nám posud žádné blaho nekvěte. Těší mne, že se Vám Obrazy Němcové líbily. Musel jsem o Jesuitech krásné a smutné věci vynechat. Censura! jak je to smutná věc! Kodym mi ukazoval list od Vás, kde mne napomínáte, abych psal. Vidíte, už to činím, hned v prvním čísle Včely o divadle a feuilleton. Byly-li v témž listu peníze, tedy to všecko Kodym řádně obdržel a bude Vám psát. Pošlete mi co nejdříve něco tak pěkného jako tento list, a setrvám v přátelství. Váš Čejka.[1])

7.

V Praze 22. srpna 1846.

Milý příteli! Máte žně a protož málo času; tedy jenom v několika slovech Vám píšu, že sme ty židovské básně Kapperovy k tisku dostali; už se tlačí třetí arch. Máte-li tam v okolí několik praenumerantů, zaznamenejte si je a pošlete mi zprávu, kolik výtisků prý odbudeme. Rád bych to mezi lid připravil. Václav učený filolog a nedbalý básník tu byl, ale ztratil se jako smrad, chlap, a nejde více. Přijďte brzo do Prahy, po žních, toť se rozumí; či snad už máte po nich? tedy až vymlátíte, aby byly kapsy plné tolarů. Nového nic, čekáme na konstituci v — Prusích. Buďte zdráv a pište mi. Váš dr. Čejka.

8.

23. prosince 1846.

Milý příteli Krouský! Mám odvádět do Matice ilirské, pište honem p. Winařickému, aby mi ráčil co nejrychleji vklad odeslat. a můžete-li, přiložte 5 fl na Kappra a pošlete to poštou, nebo raději za-

[1]) Na rubu poznamenal Krouský: obdržel 3. ledna 1846.

ložte zatím za p. švagra z vlastního, abych to rychle měl. Nebeský bude psát do Včely. Havlíček dostane za Kappra v Musejníku a v Květech. Škola řemeslnická dělá ve světě rámus; čeládka i tovaryšstvo připlácí. Notné demonstrace. Václav je spokojen, dobře se mu u p. barona[1]) vede, tloustne a brzo bude učeným pánem. Jeho články v Musejníku se starým pánům zalíbily. Kdy Vás uhlídáme? P. Kazda inženýr chce založit Pernerovskou fundací u oné řemeslnické školy. Dobrá věc. Němcová se ptává, co děláte. Já říkám obyčejně že převýborně, a nelhu, viďte. Buďte s Bohem, nehněvejte se na tak krátký list, ale voda mi teče do úst; je to dnes už páté psaní a zejtra štědrý den. Veselé svátky! Pište honem, hned Vám odpovím. Kdyby někdo chtěl celého Tyla 10 svazků za čtyry zlaté stř., vím o něm. Je to už teď vzácnost, protože je rozebrán. S Bohem, Váš věrný, upřímný Čejka. $\frac{196.}{I.}$ (Dokončení.)

Dr. *Jindřich Veselý:*

Loutkář Jan Nep. Lašťovka a jeho „Faust“.

(Dokončení.)

Mefisto: Jak, pane, krátkou paměť máš.
Ty sám se krví mi zavázal:
»Zvolám-li kdy k pomíjející době:
tys spanilá, ó zůstaň, neprchej,
pak sevři v okovech mne k sobě,
pak rychlou záhubu mi přej!
Nechť mi pak umíráčkem zvoní,
tys služby prost a můžeš jít,
nechť orloj rafiji svou skloní,
pak hodina má může bít!«
Faust: Prázdná slova, výraz to okamžité fantasie.
A krví psaný list? — Tak málomocen jako ty.
Mefisto: Myslíš opravdu? V zaslepenosti svých vášní jsi ovšem často mou moc přehlédl, a pracné mé klopocení za pouhou dětskou hříčku jsi pokládal. Dnes však mou moc poznáš v pravdě strašlivé.
Ty jsi sám vyřkl nad sebou té smrti výrok
a tvá hodina dnes bude bít! — — — —
S udeřením dvanácté nás očekávej! — —
Pohýřil sis, pobloudil sis, —
tož výhost dej již všemu
a připravuj se na cestu.
Tys mocnost boha, živlů síly,
peklo, duchy zkoumat chtěl?
Červe z prachu,
poznáš strachů,
žes jen bídný, zemský pel. (Zmizí.)

---

[1]) z Neuberka, v jehož rodině byl Nebeský vychovatelem.

Faust (sám): Jak to krásně zní!
On vyhrůžky mi dělat smí.
Jak to v něm kypí, jak to vře,[99])
má hlava však rozumí hře.
A že jsem chtěl již zoufat,
teď sobě sám se směji.
Muž každý má veždy doufat,
nechť se i světy mstějí.
Nelekám se ďáblů sborů,
jsa sám ďáblem, zmůžu mnoho, —
po čem dychtím, bez odporů
rychle musím dojít toho.
Již dovedu si zkrátit trýzně doby,
co stát se má, to hned se staň!
Nechť její osud spadne na mé zloby,
i ona klesniž se mnou v stejnou daň! (Odejde.)

(Opona.)

PROMĚNA.

(Faustův pokoj.)

Faust: Až tak daleko to s tebou došlo, milý doktore? — Zrádný, ničemný duchu, tak sis tu pekelnou síť na mne roztáhl? Náruživou ve mně rozdmýchal touhu. Po milostném objetí spanilých děv dychtil jsem vždy jak jelen po pramenu.
A když jsem již myslel být u cíle,
strhls mě na scestí jiné,
a teď mně ještě drze osmělí se vyhrožovat hodinou smrti?
Ó ještě neplesej, ještě jsme účty spolu neskládali! —
I já se na své straně dovedu ohradit! — — — —
Já? Ó nikoli, jemu se stavět na odpor jest marné,
svět toho zloboha nezničí. — — — — — —
Ó nekonečný duchu, proměň opět tu ohyzdnou nestvůru v jeho psí podobu, jak se mi často v době noční zjevoval. Dej, ať opět se přede mnou v prachu plaziti musí, ať šlapat mohu po šíji toho zavržence!

Vagner (vystoupí): Odpusťte, pane, pakli nepřicházím vhod. —
Jest mi, jako by mě někdo z jizby do jizby mocně přeháněl.

Faust: Mně jest podezřelý celý svět, a přece jsem ještě nikomu z vás si nestěžoval. —
Co mi tedy ty chceš tímto říci?

Vagner: Že nelze mi déle v spolku vašem dlíti.

Faust: Nuže, volno tobě jesti,
můžeš, kam chceš, jíti.

Vagner: Odpusťte, já vás nechtěl popudit až k hněvu,
já jen bych rád ušel tomu zpěvu,
tomu pekelnému zkřehotání,
které v noci skoro bez ustání

ve všech koutech tropí příšer tisíce,
duchů, skřítků, ďáblů divoká směsice.

Faust: Viděl jsi je?

Vagner: Ne osobně, a kdybych měl spatřiti ty hrůzy a příšery, pak bych zde s vámi nestál jistě, poněvadž by to byla má smrt. Abych tomu ale předešel, dávám vám, učený pane, vědět, že hodlám opustit váš dům. —
Rád se uměním zabývám, kde ale i pes — sova —
kulich — výr — hučí — kňučí učenými tóny,
to se mi zdá, že již není s žertem,
že je ale každý kout zde obydlený čertem.

Faust: Lomcuje-li pověra tvým mozkem, popusť jí uzdu a jdi tam, kam tě vede hlouposti chtíč.

Vagner: Bez hněvu mne račtež propustit,
vždyť jen na čas, ne na vždy, hodlám dům váš opustit!
Pakli se to změní, přijdu zas
učenému pánu sloužit, —
pro mě ale ještě čas,
se s duchy, skřítky k peklu ploužit! (Odejde.)

Faust (sám): Viděl něco? Či mi chce ten zloboh Mefisto dříve všechno z domu vyštvat? A pak hodlá i mne ustrašit? Ó jak jest mně! Ještě nikdy v životě mém nesvírala mne taková tíseň — — —
— — — — — — — — — — — —
Jako malé děcko blesku, tak se každého šustotu lekám, a přece se mi zdá, že nemá svět v sobě nic tak hrůzného, co by mě zde poděsilo! (Zvoní.)

Kašpárek (vystoupí): Jak mne ulekl zvonce hlas!
Již jsem myslel, že jde pro nás ďas!

Faust: I ty také pěješ píseň hlupců?

Kašpárek: Pane, dnes zde tuším divných budeme mít kupců!
Budou bráti všechno všudy s šourem,
tak mi kňoural chromý pes s kocourem.
Jak prý dnes v noci dvanáctá bude bít,
tu že započne rarášek mlít.
Přivede prý ale samou černou chasu,
smete víc do pytle a k ďasu.
A my jsme již zde jen sami dva, —
já už vidím, jak nás v pytli má.
A kdyby se hned jeden bránit chtěl,
zdaž by směl?
Hned je tady dlouhá ručinka
a řádně člověku hned nacinká.

Faust: Tys mi, Kašpárku, přec jen milý,
zaopatř mi, ale v krátké chvíli
někoho sem na stráž, ale muže beze strachu,
odměnou jim bude zlata jako prachu.

Kašpárek: Ó což to! Já znám chlapiska,
za peníze, jak jim zapíská,
budou tančit, budou skákat,

i čerty prát a šťouchat, flákat,
že na místě šeredného vrčení
napadnout je musí bečení.

Faust: Leť již pro ně s chvatem,
zasypu je zlatem.

Kašpárek (odběhne).

Faust (sám): Tak, pane doktore! To jsou tedy výsledky tvého trapného namáhání? — Chtě vyzkoumat tajné moci a síly přírody, — klesl jsem ve větší zatemněnost, než když jsem počal. Chtě proniknouti mlhavou tajemnost člověka na druhém světě, — upadl jsem sám již zde v pověry nestvůru. — Jak? Já se nechat děsit pověrou? Pověra je bídný přelud chorobné obrazotvornosti. Já jsem však silen a zdráv! Bídný svůdník, jenž mne proudem světa vedl, vyčerpal předčasně mé životní síly; trosky pozůstalé, jež slujou tělo, ponechal v harc osudu. A osud ten sluje pověra a opět pověra! — Faust se nechá střežit, Faust se leká o svůj život? Největší učenec svého věku a utíká se pod ochranu k nevědomému lidu? O strašná to ironie osudu! (Klepá se na dveře.)

Kašpárek a tři strejcové (vystoupí).

Kašpárek: Tu jsou, pane, Hanibal, Titus a Mokrovous, že, hoši?

1. strejc: Vzácný pantatínku, poněvadž nás tentononc tuhle ten váš pahejlek zjednal na jakési hlídání a slíbil nám pytel zlata za noc, tak jsme tu.

Faust: Dobře jest. — Zlatem vám dnešní jedinou noc bohatě zaplatím, když vydržíte zde státi přes půlnoc na stráži a nepustíte nikoho do mé ložnice těmito dveřmi. Ale nikoho, ať přijde kdokoli! A ať chce cokoliv, vy odstoupit nesmíte!

1. strejc: I hrome! Cák tomu nerozumím? Žádného sem nepustíme, ať je kdo chce, a punktum.

Faust: Ale možné, že se vám zde zjeví něco nadpřirozeného, něco, co váš rozum nechápe. V takovém případě myslím, že nepodlehnete obyčejné slabosti lidské, — a pak marné by bylo vaše namáhání, všechno by bylo ztraceno, i zlato, které by se vám za odměnu mělo dostati.

1. strejc: E — hrome, když řeknu, že tu zůstanu, tak na tom dost! A tuhle můj syn Honza také něco uplatí.

Honza: Ba ne, táto, já radši dělám dluhy!

Faust: Mě volá povinnost k jiné práci. — Střezte pilně! A ty, můj věrný sluho Kašpárku, dohlédni mi častěji k nim, i ty budeš bohatě odměněn. — Dobrou noc! (Odejde.)

Kašpárek: Slyšeli jste, že vás mám pod holí — čili dohlídkou, tedy dle mého uznání budete placeni. Hoši, pozor, na mně záleží vaše štěstí, tedy pozor! (Odejde.)

1. strejc: U všech všudy rád bych věděl, co tu budem mít za melu! Že to tu čertovinou zapáchá, to bych soudil již z toho, že nás sem vyzvali na hlídku. Co je dobrého, lehkého, příjemného, to si vždy nechaj páni pro sebe. Kde se však musí kousat do živého, tam přijde řada na nás.

Honza: Ale dostaneme pytel zlata.

I. strejc: Však ho ještě nemáš! A jestliže si ho přece vyděláme, tak nám jistě za něj polovic kůže s těla odřou. (Vrčení a chvílemi bouřka.)

Honza: Táto, to je divný zpěv. — Mně se z něj dělá za ušima jinovatka!

I. strejc: Hoši, teď se musíme rozestavit. Kmotře, jaké pak si vezmete blumero?

Kmotr: Já bych myslel, abysme dali záda dohromady a uďáli karré!

I. strejc: Jak jste kmotr, tak jste brynda! — Já si vemu blumero anc, Honza blumero cvank a vy, kmotře, blumero trank.

Kmotr (dostane ránu): Kmotře, to jsem dostal ránu! Já jdu domů!

I. strejc: Jen hlídejte!

Kmotr (dostane ránu, vykřikne a uteče).

Honza: Táto, kmotr utek'

I. strejc: Kmotr byl odjakživa brynda. — Když je pryč, shrábnem za něj zlato a jemu nedáme nic.

Honza (dostane ránu): Táto, co mě tlučete?

I. strejc: Já? Vždyť tuhle čouhám.

Honza: Víte co, jděte si k těm dveřím sám.

I. strejc: Tak já si vemu blumero cvank a trank. — (Dostane ránu!) Honzo, víš co, když jsis to tam vybral, tak si tam buď!

Honza: Táto, vás to také žíhlo?

I. strejc: Jen hlídej!

Honza (dostane ránu): Táto, už mě to zas žíhlo.

I. strejc: Žíhni to taky!

Honza (dostane ránu): Táto, já jdu domů.

I. strejc: Honzo, pytel zlata!

Honza (dostane ránu a uteče).

I. strejc (sám): Hloupý kluk, nemá tátovu povahu, — však já neuteču! (Dostane ránu.) Hoho! Odkud to lítá? (Opět ránu.) Hrome, ta byla mastná! (Rány.) A že mi nedáš ještě jednu? (Rána.) A dej mi ještě jednu! (Rána.) Obludo, že se mi neokážeš!

Čertík: Tu mě máš.

I. strejc: Co jsi zač?

Čertík: Stráž doktora Fausta.

I. strejc: Já jsem stráž a dostanu pytel zlata.

Čertík: Neber zlato, co domů přineseš, do rána zmizí.

I. strejc: Leda bys to ukraď. (Rána.)

Čertík: Odejdi, nebo tě roztrhám! — Já tuto půlnoční dobu budu zde na stráži. (Rána.)

I. strejc: No, když jseš stráž, tak hlídej, — já přijdu pozdějc. (Rány. Štrejc uteče. — Bije dvanáct.)

Kašpárek (s lucernou; zpívá):

Dvanáctá noční již se blíží,
mnoho jich tvrdě spí,
mnohý taškář se plíží
pro kořist kolem zdí,
by přelstil ponocného
i psa v domě strážného,

 zticha oknem leze, —
nemohl najít dveře
do domu cizího.
(Uvidí čertíka.) A kde je první stráž?

Čertík: Co se ty, bídný červe, ptáš?

Kašpárek: Já jsem červ? Tak tě cinknu! (Uhodí čertíka a uteče. V tom sestrhne bouře, jeviště se promění v peklo, čerti nesou roztrhaného Fausta a vrčí. Za pekelného hřmotu opona spadne.

(K o n e c.)

Jak lze snadno poznati, jsou opravdu zvláštnosti »Fausta« od Lašťovky zpracovaného prý r. 1864, velmi mnohé. A třeba Lašťovka přijal celé skupiny veršův od Kolára, dovedl mu přec dáti samostatný ráz. Tato samostatnost jeví se zejména účinně ve scéně, kde Faust vyvolává (»citýruje«) duchy, a to mistra náboženství a ducha vrahova.

Loutkáři si vůbec velmi libovali v této scéně. Loutkářská dynastie Dubského z Mirotic (Pavel Dubský narodil se r. 1775, měl tři syny loutkoherce; nejmladší Antonín zdědil loutky mirotické řezby, po něm je obdržel zas nejmladší syn Tomáš) neuvádí sice na jeviště »ducha vrahova«, ale přivádí Fausta na hřbitov.

Faust: Zde jest tedy cíl mé cesty. Ó Fauste, na jakou dráhu života to činíš krok! Víš jistě, že dojdeš cíle svého, po kterém prahne duše tvá? To posud zahaleno rouškou tajemství. — Já zkoušel všecko lidské vědění, ale všade jsem byl odbyt s posměchem a výčitkami, i rozzuřil se můj hněv, že odvážil jsem se zkoušet přírodu a její tajnosti, že žádný to nemohl vypátrat. Tam kráčel jsem okolo hřbitova, kde mrtvému odzpěvují. Ha! Co vůkol šepce tu! Ne, to byl jen ohlas řeči mé.

Co mrtvo je,
to mrtvo zůstane! — — —

Co chtějí mrtví, že mě k svému prahu vábí? Být vaším bratrem, páni holohlavci, to ještě čas, — a Faust ni k vůli vám ni k vůli světu hladem nesejde! Jest síla jeho dosud rekovná a může na životě vynutit, by po vůli byl mu k úsluze. — Já vás zaklínám ponejprv, vy pekelní duchové, Malá diktyvosyn fernálie sdiabolikte huk audito, vy mně sem propusťte z horoucího sídla přede mě jednoho, o kterém v písmě vypisujete, že umí khumstu neb čerstvosti mnoho.

Hlas ducha: Nechtěj zkoumat moci mé, kroky své obrať ku své pomoci!

Faust: Darmo vzdoruješ moci mé. Znám slovo, a když je vyslovím, jak otrok se k mým nohoum povineš a budeš konat vůli pánovu.

Ven tedy z mlhavého kuklení,
já snesu nejhroznější zjevení.

Já chci tebe vidět!

Hlas: Ďáble všech ďáblů, vůli mi zjev,
horoucí peklo ti splatí můj hněv.

Faust: Nic nezpomůže vzpouzení tvé, zaklínám vás po druhé, štriks romilo kháran plůto, kháran áurou oštáfelost Mefisto!

Nyní teprve zjeví se Mefisto, s nímž Faust rozmlouvá a smlouvu podepíše.

— Toho, kdo zná různé variace českých »Faustů«, překvapí u Lašťovky »*ručinka*«, která byla jakýmsi dopravním prostředkem pro Kašpárka. A skutečně, Kašpárka přenáší opravdu »ruka«, totiž ruka loutkářova, na kterou je navlečena černá rukavice; působí to dosti pitvorně, když do světa loutek vsune se nyní cizí těleso jako deus ex machina v podobě černé ruky, která se chopí Kašpárka...

S touto »ručinkou«, jak říká Kašpárek, nesmí se zaměňovati »*bílá ruka*« a »*černá ruka*« u jiných loutkářů, kde ruka se objevuje místo anděla a čerta v oné situaci, kde Faust jest na pochybnostech, kterou cestou se má dáti a kdy slyší hlas na pravé a na levé straně. U Fausta, otištěného v maďarském časopise po dlouhém a známém monologu Faustově, se praví:

S pravého boku hlas anděla: Fauste, podej se do školy theologie, možný a vzácný budeš na světě tomto.

S levého boku hlas ďábla: Vrr, Fauste, Fauste, zanechaj školu theologickou a podej se do školy magickej!

Faust: Co jest to? S pravé i s levé strany přišla mně *ruka k dodání...*

Toto místo netřeba chápati ve smyslu přeneseném, že se nabízí ruka ke smlouvě, tedy smlouva. U některých starých loutkářů se objevovala skutečně při hlasu s pravé strany na téže straně *papírová bílá ruka,* která držela nápis: »Dej se do školy theologie, šťastný budeš na světě.« Podobně při hlase na levé straně se ukázala *papírová černá ruka*, s příslušným nápisem.

Takováto původní »bílá a černá ruka« držící nápis, odchylná tedy od »ručinky« u Lašťovky, byla též vystavena v »loutkářské výstavě«, kterou jsem pořádal r. 1911 od května do září v Národopisném museu československém; poznámky k tomu jsou též v »Loutkáři« ročník I., II. i III.

POZNÁMKY.

[1]) Kolár: písaře a popy.
[2]) Kolár: už mne nepoděsí. Další odchylky od Kolárova překladu číslovány.
[3]) nedůvěřím se víc...
[4]) že bych moh'...
[5]) K magii jsem musel...
[6]) neodkryje...
[7]) Vynecháno 36 řádek!
[8]) tajemnosti.
[9]) Vynecháno 13 celých řádek a ze 14. věta: Což jsemtě bůh?
[10]) V přečistých tazích těchto znaků.
[11]) znám. Dále 18 řádek vynecháno.
[12]) Ty zeměduchu stojíš blíže.
[13]) již mne opouští trudu tíže. Odtud dále u Lašťovky volně.
[14]) Tady opět jako u Kolára.
[15]) Přemocně k sobě mne vybízels, další verš u Kolára zcela jinak.
[16]) Není u Kolára.

semném vztahu k jeho rodišti — Vysokému Mýtu, a to v záležitostech soukromých. Šembera měl totiž ve Vysokém Mýtě po smrti otcově dům v bývalé ulici Damaškové, nyní Šemberově č. 125, jejž za své trvalé nepřítomnosti již od r. 1835 pronajímal. P. komisař L. najal tento dům v letech šedesátých minulého století od Šembery po jeho švakrovi a sestře. Tehdy nebylo všechno jasně vyjednáno — zvláště byl nový nájemce v pochybnostech o činžovních lhůtách — a proto si dopsal přímo Šemberovi do Vídně. Šembera byl v té době již na jedenáctý rok ve Vídni profesorem české řeči a literatury při universitě vídeňské a zároveň redaktorem českého překladu říšského zákoníka, nicméně vysokomýtský svůj domek stále si ponechával, mysle snad na svůj pozdější pobyt ve svém rodišti. Šembera, jak jest z dopisu patrno, velmi vlídně odpověděl. Mimoděk zachoval nám o sobě cenné svědectví, že měl rád přírodu a sám i pěstěním stromků se zabýval. Proto jsem považoval za nutné, aby dopis ten byl zachován, a získal jej od p. komisaře L. darem. Otiskuji jej zde úplně, ovšem v přepisu latinkou (originál je psán švabachem), podotýkaje, že právě v tomto časopise »Osvětě« ve 12. ročníku otiskl Ferd. Čenský v úmrtní rok Šemberův článek »Alois Vojtěch Šembera« na str. 481—496.

Dopis zní:

Mnoho vážený Pane!

Psaní Vaše, dané dne 5. t. m. jsem náležitě obdržel, a že jsem posud neodepsal, stalo se jediné tím, že jsem ustavičně pracemi tak zanesen, že jsem, den ode dne odkládaje, k odpovědi nepřišel.

O nějakém uražení neb čem jiném žádné řeči není.

Co nájmu z domu se týče, připomínám, že od smrti své matky r. 1835, nejprv od p. Luňáka, totiž od r. 1835—1844, a potom od svého švagra a své sestry 32 zl. stř. jsem dostával, a to již před 25 lety, kde na zahradě byly samé stromky mladé mého sázení, které tehda žádného ovoce nenesly. Hledě tedy k tomu, že Vaše příjmy, Vážený Pane, nejsou příliš skvělé a že mi synovec můj V. Brychta, psal, že jste muž opatrný a správný, chci Vám ten příbytek též za tento nájem, totiž 32 zl. r. č. přepustiti, a co zahrady se týče, to sobě vymíniti, abych ročně dva bedníky ovoce (když to pán Bůh požehná) obdržel, jak mi to sestra vždy mile ráda dávala, jakožto ovoce ze stromků, které jsem větším dílem sám z pecky sobě vychoval. Že v tom žádného soudce potřebí míti nebudeme, samo s sebou se rozumí. S vojáky bohda nebudete míti břemena, ježto se podobá, že bude svatý pokoj.

Co mi připomínáte, že moji přátelé si vymínili nějaký záhonek na rytině, o tom mně nic známo není. Chtěl-li byste sám k tomu přivoliti, bude Vaše vůle. Toliko p. strýc Litrbach, jakož se naději, bude ke stromům přihlížeti, zde onde něco štěpovati atd., což jest práce hospodářova, a v čem žádné závady není a nebude.

Nájem bude přijímati synovec můj, jak píšete, čtvrtletně napřed, vedlé obyčeje Mýtského. Mně ani na mysl nenapadlo, abych chtěl

něco nového uváděti a půlletní nájem napřed žádati; já jsem tehda psal o půlletním nájmu z polí a podotkl jsem, že jsem měl za to, že se platí napřed.

Ostatně doufám, že se budeme ve všem dobře snášeti a odevzdávám, jak mile se do domu přestěhujete, dům pod opatrování Vaše, žádaje, abyste přihlížel, aby nikde škoda se neděla, a znamenal-li byste co, abyste to snad p. Vojtěchovi Brychtovi neb mně samému oznámil.

S tím Vám přeji pod střechou domu svého štěstí a Božího požehnání. — Čině se Vám poručena, jsem

Vám

oddaný

Alois Šembera,

Landstrasse, Angergasse N. 364.

Ve Vídni dne 21. ledna 1860.

Přiložený list laskavě dodejte p. Vojtěchovi Brychtovi.

* * *

Dopis jest nezvratným důkazem, že Šembera svůj vysokomýtský domek neprodal, nýbrž pronajímal. Tím jistě dokazoval, že chce opět do svého rodiště svým časem se vrátiti, neboť měl je skutečně rád. O upřímné lásce Šemberově k jeho rodišti Vysokému Mýtu pěkně vypravuje Josef Bartocha ve své knížečce »Alois Vojtěch Šembera (21./III. 1807—23./III. 1882)«, vydané k oslavě stých narozenin Šemberových ve Vys. Mýtě r. 1907 — v kapitole »Šemberovy zásluhy o Vysoké Mýto« na str. 25—30. K ní se tedy tento dopis vztahuje, pokud se týče domku Šemberova.

Ale dopis tento kromě svých údajů životopisných, jakož i vedle své zajímavosti dobové ohromnou levností tehdejšího nájemného za přízemní domek i se zahradou a snad i polnostmi za pouhých 64 korun ročně, má význam hlubší. Je novým svědectvím obecně tehdy známé milé a vlídné povahy Šemberovy, jež se projevovala ve všem a všude. Slova »že v tom žádného soudce potřebí míti nebudeme« — anebo »doufám, že se budeme ve všem dobře snášeti« — jsou krásným svědectvím o ušlechtilé povaze Šemberově. Tím spíše pochopíme, jak asi trpěl, když objevem padělků Hankových obrátil proti sobě nevoli české veřejnosti, která ho stíhala až do samé smrti. Muž, jenž miloval své bližní a celý národ svůj, byl tupen téměř ode všech, ač hlásal pravdu, která teprve po jeho smrti byla uznána.

A ještě o jednom svědčí náš list: o neobyčejně ryzím i správném českém jazyku Šemberově, jehož dbal vždy a za všech okolností životních. —

semném vztahu k jeho rodišti — Vysokému Mýtu, a to v záležitostech soukromých. Šembera měl totiž ve Vysokém Mýtě po smrti otcově dům v bývalé ulici Damaškové, nyní Šemberově č. 125, jejž za své trvalé nepřítomnosti již od r. 1835 pronajímal. P. komisař L. najal tento dům v letech šedesátých minulého století od Šembery po jeho švakrovi a sestře. Tehdy nebylo všechno jasně vyjednáno — zvláště byl nový nájemce v pochybnostech o činžovních lhůtách — a proto si dopsal přímo Šemberovi do Vídně. Šembera byl v té době již na jedenáctý rok ve Vídni profesorem české řeči a literatury při universitě vídeňské a zároveň redaktorem českého překladu říšského zákoníka, nicméně vysokomýtský svůj domek stále si ponechával, mysle snad na svůj pozdější pobyt ve svém rodišti. Šembera, jak jest z dopisu patrno, velmi vlídně odpověděl. Mimoděk zachoval nám o sobě cenné svědectví, že měl rád přírodu a sám i pěstěním stromků se zabýval. Proto jsem považoval za nutné, aby dopis ten byl zachován, a získal jej od p. komisaře L. darem. Otiskuji jej zde úplně, ovšem v přepisu latinkou (originál je psán švabachem), podotýkaje, že právě v tomto časopise »Osvětě« ve 12. ročníku otiskl Ferd. Čenský v úmrtní rok Šemberův článek »Alois Vojtěch Šembera« na str. 481—496.

Dopis zní:

Mnoho vážený Pane!

Psaní Vaše, dané dne 5. t. m. jsem náležitě obdržel, a že jsem posud neodepsal, stalo se jediné tím, že jsem ustavičně pracemi tak zanesen, že jsem, den ode dne odkládaje, k odpovědi nepřišel.

O nějakém uražení neb čem jiném žádné řeči není.

Co nájmu z domu se týče, připomínám, že od smrti své matky r. 1835, nejprv od p. Luňáka, totiž od r. 1835—1844, a potom od svého švagra a své sestry 32 zl. stř. jsem dostával, a to již před 25 lety, kde na zahradě byly samé stromky mladé mého sázení, které tehda žádného ovoce nenesly. Hledě tedy k tomu, že Vaše příjmy, Vážený Pane, nejsou příliš skvělé a že mi synovec můj V. Brychta, psal, že jste muž opatrný a správný, chci Vám ten příbytek též za tento nájem, totiž 32 zl. r. č. přepustiti, a co zahrady se týče, to sobě vyminiti, abych ročně dva bedníky ovoce (když to pán Bůh požehná) obdržel, jak mi to sestra vždy mile ráda dávala, jakožto ovoce ze stromků, které jsem větším dílem sám z pecky sobě vychoval. Že v tom žádného soudce potřebí míti nebudeme, samo s sebou se rozumí. S vojáky bohda nebudete míti břemena, ježto se podobá, že bude svatý pokoj.

Co mi připomínáte, že moji přátelé si vymínili nějaký záhonek na rytině, o tom mně nic známo není. Chtěl-li byste sám k tomu přivoliti, bude Vaše vůle. Toliko p. strýc Litrbach, jakož se naději, bude ke stromům přihlížeti, zde onde něco štěpovati atd., což jest práce hospodářova, a v čem žádné závady není a nebude.

Nájem bude přijímati synovec můj, jak píšete, čtvrtletně napřed, vedlé obyčeje Mýtského. Mně ani na mysl nenapadlo, abych chtěl

něco nového uváděti a půlletní nájem napřed žádati; já jsem tehda psal o půlletním nájmu z polí a podotkl jsem, že jsem měl za to, že se platí napřed.

Ostatně doufám, že se budeme ve všem dobře snášeti a odevzdávám, jak mile se do domu přestěhujete, dům pod opatrování Vaše, žádaje, abyste přihlížel, aby nikde škoda se neděla, a znamenal-li byste co, abyste to snad p. Vojtěchovi Brychtovi neb mně samému oznámil.

S tím Vám přeji pod střechou domu svého štěstí a Božího požehnání. — Čině se Vám poručena, jsem

Vám

oddaný

Alois Šembera,

Landstrasse, Angergasse N. 364.

Ve Vídni dne 21. ledna 1860.

Přiložený list laskavě dodejte p. Vojtěchovi Brychtovi.

* * *

Dopis jest nezvratným důkazem, že Šembera svůj vysokomýtský domek neprodal, nýbrž pronajímal. Tím jistě dokazoval, že chce opět do svého rodiště svým časem se vrátiti, neboť měl je skutečně rád. O upřímné lásce Šemberově k jeho rodišti Vysokému Mýtu pěkně vypravuje Josef Bartocha ve své knížečce »Alois Vojtěch Šembera (21./III. 1807—23./III. 1882)«, vydané k oslavě stých narozenin Šemberových ve Vys. Mýtě r. 1907 — v kapitole »Šemberovy zásluhy o Vysoké Mýto« na str. 25—30. K ní se tedy tento dopis vztahuje, pokud se týče domku Šemberova.

Ale dopis tento kromě svých údajů životopisných, jakož i vedle své zajímavosti dobové ohromnou levností tehdejšího nájemného za přízemní domek i se zahradou a snad i polnostmi za pouhých 64 korun ročně, má význam hlubší. Je novým svědectvím obecně tehdy známé milé a vlídné povahy Šemberovy, jež se projevovala ve všem a všude. Slova »že v tom žádného soudce potřebí míti nebudeme« — anebo »doufám, že se budeme ve všem dobře snášeti« — jsou krásným svědectvím o ušlechtilé povaze Šemberově. Tím spíše pochopíme, jak asi trpěl, když objevem padělků Hankových obrátil proti sobě nevoli české veřejnosti, která ho stíhala až do samé smrti. Muž, jenž miloval své bližní a celý národ svůj, byl tupen téměř ode všech, ač hlásal pravdu, která teprve po jeho smrti byla uznána.

A ještě o jednom svědčí náš list: o neobyčejně ryzím i správném českém jazyku Šemberově, jehož dbal vždy a za všech okolností životních. —

El. Krásnohorská:

Vzpomínky na K. Světlou a S. Podlipskou.

Věnovány Anežce Čermákové-Slukové.

(Pokračování.)

Verše, k nimž mě zprávy o poještědských hoších, ba i vlastní jejich vlastenecké pokusy básnické rozjařily, zněly:

Omladině pod Ještědem.

Náš starý Ještěde, buď zdráv!
Buď zdráv a náš! Nechť pýchu svoji,
jak stooký svůj ohon páv,
si cizák na tvé pleci strojí.

Buď náš a zdráv! Svou lebku nes
jen po česku vždy hrdě vzhůru,
nechť dobyvač si na ní dnes
jak šišák zdvihá svoji stvůru.

Buď zdrávo vše, co kořenem
ti v ledví kotvíc, trčí v nebe;
vše naše buď, co pramenem
kraj drahý vlaží kolem tebe!

A zdráva buď, hoj, zdráva buď,
ty mračen honbo nad Ještědem!
Ať zabouří té hory hruď
a v kraji ohlas hřímá sledem.

Duj, povětří, jen zdrávo duj,
svým nezkroceným, divým váním,
nechť škůdce náš i prapor svůj
nám v posměch dme tvým žalováním!

Nechť nepřítel tvých lesů chvoj
si zpupně na věníky láme;
nechť vyje vlk, že každý zdroj
mu kalí české jehně známé!

Těch hvozdů dech — to náš je dech,
nám šeptají těch jehlic hroty,
nám pramenů těch šumný běh
dle dávné zpívá české noty.

Vždy, Ještěde, tvůj hlas je náš,
tvých bouří vzdechy — naše vzdechy;
tvůj zjev tu ční jak naše stráž,
kol náš je rod a naše střechy!

Ne, nevnikne dost hluboko
moc protivníků k srdci tvému,
a nestačí dost vysoko
až ke hvězd tvojich diadému.

Ni v nejhlubších tvých hlubinách
se srdce tvého nedoryje;
to ve tvojich vře dědinách,
to v prsou tvého lidu bije.

A pravé jsou tu děti hor,
jsou hoši z křemene a kvítí,
jimž úplňkem, jak v mladý bor,
až na dno duší slunce svítí.

A zářivě jak červeným
vždy leskem vzchází zora denní,
tak vědomím vždy plamenným
v těch junech česká krev se pění.

Jak, Ještěde, plá majestát
i v čapce hanby vždy s tvých skrání,
tak v mládeži tvé bude plát
vždy žhavě české vytrvání.

Je tvá, je tvá, ta naše mláď,
tvá omladina, tvoje mlází,
i zdráva buď, ať země máť
jak věnec si ji na skráň sází.

Buď zdrávo vám, vy děti hor,
jak sokolíkům v bystrém vzduchu!
Ať tuží vám ves cizí vzdor
jen v srdci čest a sílu v duchu.

K Vám pozdrav náš se nese v dál
a s naší láskou naše víra:
že vždy jste rod, jenž na svém stál
a nikdy svého nezapírá!

Té dědičné nám otčiny
že synové jste ryze krevní
a v poslední až hodiny
k ní ve své lásce ctní a pevní.

Nechť zlobný svět svou lest i děs
štve na vás, hrozbami nechť řádí,
vždy zůstaňte to, co jste dnes:
své vlasti peruť, jař a mládí!

Buď zdrávo vám, i braňte se,
ať hvězda nad Ještěda hlavou
zas česká štít svůj povznese
a čelenku jí podá pravou.

Teď kdyby tam i pranéř čněl,
by hyzdil Ještěda vám témě:
přec vytrvejž rod hrdých čel,
až zvítězí tam české plémě!

V Praze, dne 5. června 1913.

Tak v manželství Světlé dvě zevně prarůzné osobitosti, které se povrchnímu pohledu mohly zdáti neslučitelnými protiklady, spojily se v organickou, prozřetelně ba skorem něžně chráněnou shodu, která vyrovnávala jejich nesourodost tak, že bylo milo a teplo v jejich blízkosti, a nelze po dlouhé řadě let jinak než s úctou vzpomínati na dojemné ono dílo dvou lidí dobré vůle. Bylo to dílo tak poctivě vypěstované, že nezchatrnělo časem a nebortilo se, nýbrž čím dále tím pevnější podstaty nabývalo, zvláště když prof. Mužákovi se přestala zamlouvati konservativní politika našich »starých« a on, vyléčen z víry v možnost smírného vyrovnání se štvavými Němci a falešnou Vídní, se přimknul k ostřejší opposici »mladých«, čímž poslední neporozumění mezi manžely se vyjasnilo v soulad, kterým Světlá byla na výsost uspokojena, ba obšťastněna.

Neznajíc věcí minulých a nepředvídajíc budoucích, nechápala jsem s počátku dobře, jsem-li opravdu vítána aneb jen laskavou zdvořilostí trpěna v této domácnosti, kde mě ovíval pocit něčeho nepronikutelného a leckdy obava, abych tam nepřicházela jako vetřelkyně, dokonce snad jako vyzvědačka, slídící po příčinách, pro něž se tato geniální, zhusta churavá a vždy zádumčivá paní mladým, veselým očím zdála tak trpící. Ačkoliv mě Světlá velmi často k sobě zvala, netroufala jsem si přicházeti tolikrát, vyčítávala jsem si, že příliš směle, příliš »po svém« před ní usuzuji o předmětech našich rozmluv, ukládala jsem si přísnější zdrželivost jako povinnost, a i když jsem byla zvána na určitý den a hodinu, leckdy jsem poděkovala a se omluvila. Tak jsem byla pošetilá. Nemohla jsem však jinak; měla-li jsem všecky chyby na světě, jedné se mi jistě nedostávalo; dotíravá jsem nebyla a obtěžovati kohokoli jsem nechtěla. Až mi kdysi prof. Mužák svým otevřeným způsobem vyčetl, že si počínám, jako bych paní Světlé chtěla dělat milosti, kdežto jiné slečny si činí z jejího pozvání čest a rády ji navštěvují. Teprv toto spravedlivé pokárání mě zbavilo strachu, že zneužívám shovívavosti slavné spisovatelky.

Bylo by především mou radostí a vzácnou povinností vděčného srdce vylíčiti vše, co Světlá učinila pro mne samu, v čem záležel u mne její vliv, co vše jsem přímo či nepřímo získala ze širokého oboru jejích vědomostí, z rozhledu jejího životního, z nadšených podnětů, které na mne téměř jiskřily ze styků s duchem jejím. Ale kterak zachytiti dávnoletou pamětí i pérem všecky ony subtilní myšlenkové vztahy mezi námi, ty tisíce a tisíce podrobností v sděleních, v postřehu, v inspiracích společných a shodných neb odlišných a různosměrných, které tvořily obsah našich styků a nepochybně pro mne, mladší a duševně prostší, měly s její strany účinek mocný? Mohu-liž sama zjistiti, co ve mně se ujalo z atomů vznášejících se

v ovzduší jejím jako v paprscích slunečních? Mohu věděti, zdali právě to, co mi podávala nejskvostnějšího, nezůstalo mnou nepochopeno, nezužitkováno, opomenuto? S jistotou mohu tvrditi jen tolik, že mě milovala a duševní dcerou svou nazývala, že ve mne kladla naděje velké a že mě nad míru přeceňovala.

Nejintimnějši její očekávání jsem zklamala jistě, neboť přála si, jak jsem s jistotou poznala, abych na literární dráhu kráčela v stopách jejích, jako novellistka; kdykoliv jsem se však pokusila ukázati se jí poslušnou a napsati nějakou novelku, neuspokojila jsem ji, neboť mé nazírání v život nebylo obemčeno zářemi a tajemnými stíny romantismu, mé ovzduší bylo střízlivě průzračno jako světlo denní, a místo horující extase blýskával mi z očí i z duše šotek humoru; byla jsem sice dychtivě ochotna ke všemu hloubání a k »řešení otázek«, ale nedospělá má filosofie bývala všetečně kritická. »Střízlivou ženskou«, jak mě vždy nazýval prof. Mužák v praxi života, k nemalému odporu své choti, zůstala jsem i na papíře, kdykoli jsem na něm skutečný život chtěla vylíčiti dle pravdy tak, jak se mi jevil. — Přála si také, abych v povídkách obhajovala určitých idejí, snah, směrů; ani v tom nevyhověla jsem jí, namítajíc, že bych zásadní takové náměty zpracovávala raději přímo a bezprostředně ve formě úvah než v prostředí vymýšlených osob a dějů. Hlavně však jsem jí byla neposlušna tím, že jsem si libovala ve verších a pozbývala poetické nálady, psala-li jsem něco prosou.

»Věř mi, Eliško,« řekla mi Světlá nejednou, »že veršovaná poesie dohrála neb aspoň dohrává svůj úkol; *román* jest jedinou formou uměleckou, která může v sebe pojmouti všechen myšlenkový obsah doby moderní. A věř, že veršovaná poesie nikdy nebyla vrcholem literatury. Učiň pokus: vezmi kterékoli nejslavnější dílo básnické, míním veršované, ztlumoč obsah jeho prosou, bez příkras dikce poetické; jaká se ti objeví chudoba i slabost myšlenková! Žádný román by neobstál při tak řiďounkém obsahu ideovém.«

Zavrtěla jsem hlavou, ale než jsem slovem odpověděla, řekla Světlá: »Jen se o to pokus, prosím tě! Učinila jsem tu zkoušku několikrát, a vždy jsem se zhrozila.«

»So geht es dir, Zerglied'rer deiner Freuden,« odpověděla jsem.

»Co to cituješ?« řekla Světlá poněkud překvapena.

»Také verš, a sice závěrek básně Die Libelle; nemýlím-li se, napsal ji Goethe. Člověk chytil a zkoumal třpytivé šídlo, i zbylo mu v rukou tělíčko neúhledné s ubohou, šedou sítí křídélek. Kdo by popíral oprávněnost krásy formální, především by odpravil veškero kouzlo hudby. Co by zbylo z nejvznešenější symfonie, kdybys ji cenila dle obsahu ideového? Pro mne jest poesie nejbližší sestrou hudby, nejen tím, že rytmickým půvabem takřka s ní v jedno splývá, ale také tím, že citový, lyrický živel má v obou převahu.«

Nevím, souhlasila-li Světlá s mladým přítelem svým Jaroslavem Gollem, jenž mě v tehdejší době důtklivě napomínal, abych zanechala svého veršování k účelům hudebním, zvláště když náčelník domácího kroužku v rodině naší, Karel Bendl, zatouživ po vavřínech Smetanových a Šeborových, jal se mne přemlouvati, abych mu na-

psala text k opeře. »Poesie v službách hudby — toť Herkules ve službě Omfalině,« pravil mi v horlivosti Goll, i nebylo mi jasno, jak o tom soudí Světlá. Vím tolik, že měla pro hudbu jemnou a kritickou vnímavost, což jsem poznala ze sta nahodilých příkladů; mám však za to, že se tajůplným duševním účinkům hudby bránila zásadně; snad že přílišně rozechvívaly citový její svět a netýkavkové její nervstvo, neb snad že byla trvalou churavostí svou nucena odpírati si návštěvu koncertův i požitky toho druhu vůbec a nechtěla se zbytečně po nich roztoužit, neb snad že chtěla ohraditi konsenkventní své postupy myšlenkové vůbec proti živlu jim cizímu, jenž by jim vrhal v cestu otázky jinorodé, nerozřešitelné a pro ně zbytečné. Snad se nevlastnímu tomu oboru vyhýbala z ekonomického šetření vlastních sil.

Světlá nejen že nevyhledávala vzájemnosti s hudbou, však co jsem ji znala, nevkročila též ani jednou do divadla. Tuto abstinenci, tolik se lišící od horujících zálib sestry její Žofie, vysvětlovala mi takto:

»Vždycky, Eliško, čím lepší drama jsem uviděla na jevišti, tím více jsem byla zklamána. Žádné herecké provedení krásné práce literární neodpovídalo představám, které se mi nořily z duše při pouhé četbě její. Na jevišti mi překáželi herci, ač se to zdá paradoxním. Vždy se mi osoba interpretova stavěla do popředí před výtvor básníkův, vždy jakási façonovaná navyklost mi připománala, že Egmont a Don Carlos jsou jednou a touž osobou, vždy jisté nepojmenovatelné pohledy a přízvuky mi nedávaly zapomenout, že herci X. a Y., kteří si na jevišti přisahají přátelství, jsou za kulisami nejrozkvašenějšími nepřáteli!«

»Ale, Johanko,« pravila jsem kdysi žertovně, »čím více přetvářky a falše pozoruješ na jevišti, tím pravdivější tam vidíž obraz skutečného života.«

Světlá se rozohnila: »Nech si ten slavný skutečný život s jeho kramářskými úskoky a kuplířskými lichotkami tam venku za dveřmi, na kterých jest napsáno: Umění! Zde chci vidět pravdu života ne blátem vysmýkanou a úšklebkem zhanobenou, ale ozářenou ideálem, který plane před těmi, kdo se srdcem poctivým zkoumají strasti i bludy jeho a konají svá hrdinství, aby mu pomohli k východu na lepší cesty, ne pro komedii a pro potlesk budící závist soupeřů.«

Podotkla jsem kdysi, že romány Světlé chovají v sobě silný živel dramatický, který téměř nutí představovati si je ve formě divadelní. »Ano, sama to cítím, odpověděla mi; »forma dramat by se mi hodila, ba i zamlouvala nejednou výhodou, — ale musila bych si při tom myslit jen na herce ideální, jací by se jevili mé fantasii. Víš, Eliško, celý ten divadelní aparát se svými prostředky, jimiž chce dosíci iluse, ruší mi všecku ilusi a bere mi všecku náladu. Proto píši své práce jen knižně a nechávám si jejich děje odehrávati jen svými představami v duši.«

Jaký se v těchto zcela subjektivních dojmech a názorech jeví charakteristický rozdíl mezi Světlou a sestrou její! Sofie Podlipská, vyhledávající kde jakého poslechu hudebního i sama velmi ráda zpívající a klavírním cvičením svých dětí nadšená, nevyrušujíc se kriti-

cismem, přeslýchajíc i vady a nedostatky: bývala divadlem okouzlena i vábena do té míry, že přese všecku klidnost a šířku vypravovatelskou, příznačnou novelám jejím, pokoušela se o výtvory dramatické s nadějí, že se konečně domůže úspěchu. Pro divadlo horovala, a jeviště mělo málo obdivovatelek tak vděčných jako Sofii Podlipskou. Sympatické její pozornosti neušla ani jediná pěkná stránka hry, ani jediná zdařilá podrobnost v pojetí, v mimickém i v deklamačním umění vyjadřovacím u herců i hereček. Nikdo tak ochotně a rád nepromíjel, co se u nich objevilo vadného. Pamatuji se, jak jsme spolu byly nadšeny, když znamenitý Rossi nám ukázal vrchol svého umění v úlohách přiměřených jeho stáří a postavě; avšak Podlipská byla i nemladým, obrovským tímto zjevem očarována, nechť žádal, abychom si jinocha Romea přimyslili k jeho podobě, která celou jeho sentimentálně založenou tragiku lásky ohrožovala nebezpečnou blízkostí komiky.

A podobně, jako vůči světu divadelních lamp a malovaných pláten, zíraly sestry též na divadlo života, jehož jsme sami herectvem. Všecky jeho drsnosti a šeredy si Podlipská zkrašlovala svou ochotou k optimistickému obdivu, všecka jeho břemena nesla lehčeji na vzpruhách úsměvného idealismu a byla s osudem smířenější než sestra její, ačkoliv jí uložil tuhý zápas existenční, starost o děti a často trpce citelný neúspěch v literární práci. Jsou povahy, které si takto dovedou usnadnit svízelné úděly života, a jsou jiné, které těžce nesou nejenom nesnáze byť dosti malé, ale i v jasu poměrů příznivých se obklopují černými představami, obavami, ba vírou v zlo, kterého ani není. Takovouto sebemučitelkou byla Světlá po celou dobu od našeho seznámení až do věčného rozloučení našeho.

Bývala jsem velice dojata, vidouc duševní její utrpení, které se mi zdálo příčinami zevními neodůvodněno a zbytečno, z vnitřních však příčin psychologických — a nepochybně i fysiologických bylo nevyhnutelno. Zdravé, mladé mé mysli bylo leckdy nepochopitelno, čeho jsem byla svědkyní. Rozčilena úzkostí, předpokládala Světlá nepřátelství proti své osobě u mnohých, jimž ani na mysl nevstoupilo, aby jí ubližovali. Kolikráte předložila mi číslo některého časopisu, řkouc rozhorleně a poplašeně: »Přečti se tuten odstavec! Ten míří proti mně, to je výstřelek intriky, která si mě zvolila za terč, a uvidíš, že budou následovati výstřelky nové a nové!« Ba po nejedné návštěvě dam či pánů, ať neznámých ať i známých, byla-li jsem při ní přítomna, vyzývala mě Světlá rozechvěně: »Pamatuj si, Eliško, co slyšelas! Všimlas si, rozumělas? Vždyť to všecko čelilo proti mně, to je ohlas loveckého shonu, jehož já jsem vybranou štvanou kořistí!« I dávala slovům hostovým výklad, k němuž jsem ve své prostomyslnosti nemohla nalézti opodstatnění; Světlá však mnohdy s pláčem mi tvrdila, že se proti ní kuje zlovolné spiknuti, jako by mě přesvědčovala o pravdě zplna zjištěné. Ať šlo při tom o zájem literární či neliterární, stejně pociťovala osten ve sterém výroku psaném či mluveném, a stejně jí bývalo líto, že se nerozčiluji tím, co ji tolik znepokojovalo, vykládajíc jí to svým způsobem zcela prostě či — jak ona mínila — lhostejně. Někdy ve chvílích takových bylo těžko poznati Světlou, tu

skvělou, duchem sršící, okouzlující paní, jejíž názorové stanovisko bylo tak vyvýšeno nade všecku malichernost a nade všecken klam, jejíž myšlenky, oděné v slova ryze pravdivá a přímá, plynuly jako zlatý pramen z duše do duše; tu ženu velkého srdce a velkomyslné šlechetné vůle i ruky, nesobeckou, k sobě přísnou a ke všem ostatním laskavě roztomilou, jak bývala vždy, kdykoliv jí nemučil neblahý jakýsi přelud; tu bystrou a přece ideálně dobrotivou znalelku lidí, která každému pátrala do duše s tím úmyslem, aby v ní nalezla, co v ní se chová nejlepšího a nejkrásnějšího, radujíc se jásavě, zjistila-li v nich kus charakteru, nadšenosti či nadání.

Jak uměla vytušiti pravé jádro člověka a proniknouti k němu, aby vypučelo, vzrostlo a rozkvetlo, to dokázala nejlépe ve zkoušce praktické jakož organisátorka, když si vybírala kroužek spolupracovnic ku provedení oněch svých účelů, které ztělesnila a utvářila v trvalý odkaz svůj, českým ženám věnovaný, ve svůj Ženský výrobní spolek český. Kdokoliv si s interesem povšiml genese této jednoty ženské, tomu nemohlo ujíti, že do zakladatelstva jejího nebyla vybírána jména nejzvučnější, ne dámy representující smetanu tehdejší společnosti české, nýbrž účastnice neznámého významu, osoby pro veřejnost nové, spojenkyně skromné, které svou způsobilost měly teprve osvědčiti. Nebyla jsem mezi nimi, nestála jsem u kolébky výrobního spolku, žijíc za oné doby v Plzni a jsouc jen v povzdálí zasvěcena v záměr drahé Světlé. Jaký to úkol: zorganisovati takové podniknutí, tomu jsem tehdy nerozuměla ani za máček. I bylo mi již často krutě líto, že naše veřejnost má tak krátkou pamět a tolikráte již se proti pravdě prohřešila tvrzením, že jsem byla prý zakladatelkou Ženského výrobního spolku, nespravedlivě tím čin a zásluhu Světlé popírajíc a připisujíc někomu, kdo by v tehdejší své nezkušené mladosti byl asi vytvořil prapodivnou pitvoru spolku, neschopnou života a činnosti. Pravdou jest, že největší tento ženský spolek český vzešel z ducha i ruky Karoliny Světlé hned s dokonale upevněnou organisací, s jasným, určitým a plodným účelem i s důstatkem prostředků praktických, že Světlá vložila počátečné jeho dílo do rukou šťastně volených a že její skvělé jméno, milované a velebené po celé oblasti českého jazyka, získalo mu imposantní vstup do života, shromáždivši k zakládajícímu výboru hned na ráz přes 2000 členek.

To bylo r. 1871, a když jsem o tři léta později do Prahy se přistěhovala se svou troškou dobré vůle, přišla jsem k hotovému, činnost spolku byla již v plném proudu, škola jeho prospívala, pověst jeho vzrůstala a bezvýjimečná důvěra, která na samém počátku jeho vítala slavnou jeho zakladatelku, náležela již celému spolku i všem jeho kolem Světlé shromážděným spolupracovnicím.

»Ten spolek měl již mnoho žaček a každá se v něm užitečnému naučila,« řekla mi Světlá nejednou, »ale nejvíce ze všech naučila jsem se v něm sama, já nejstarší a nejdychtivější jeho žačka. Stal se mi tak vydatnou školou života, že by mi jí žádná universita nenahradila.«

Byla jí školou, někdy ovšem i pernou. A hle, skutečných obtíží, překážek a nevraživých předsudků, s kterými se potkávala praktická snaha zakladatelčina, nelekala se Světlá, hledíc jim neohroženě v ne-

přátelskou tvář; avšak černé fantomy její obrazotvornosti ani zde jí neopustily, a zmužilá náčelnice svého díla, chráníc je s veselou důvěrou proti dokazatelným úkladům nepříznivců, dle starého svého obyčeje chvěla se před stíny vlastních svých představ, hledajíc nebezpečí často právě tam, kde ho nebylo. A že již domnělá zloba nemířila proti její osobě nýbrž proti miláčku jejímu, spolku, mateřskou láskou její pěstovanému, tím více trpěla obavami, aby pikle nenabyly vrchu a nemařily díla jí tak drahého. Jako rejem děsivých přízraků mořena svými dohady, přečasto mylnými, upadávala v stav tak trapné rozčílenosti, že jí vysiloval jako citelná choroba a rozvážný lékař jí poradil, aby »toho spolkování« zanechala, že to její povaze přiměřeno není, a Světlá, nepochybně cítíc že měl pravdu, rady jeho uposlechla. I nebylo divu, že řada let spolku věnovaných jí unavila. Nebylať starostkou parádní, která by výboru jen v slávě vévodila jako panovnice uprostřed svého sboru, nýbrž pracovala, dokud jí zdraví sloužilo, zcela opravdově, přicházejíc do spolku dvakrát denně a zabývajíc se jeho péčemi mnohdy až do noci; sama řešila jeho obtíže, přemýšlela o jeho vybřednutí z nesnází, osobně vyjednávala s příslušnicemi i s cizími vše, co jen bylo lze vyříditi »doma«, to jest ve spolku. Jen pod střechy cizí, do úřadů, kanceláříů i »antichambrů« velkých či menších panstev nevkročila nikdy; nesnášelo se to s jejím přecitlivělým nervstvem; celý ten obor nutností zevních zůstavovala nám mladším, přeochotným jejím podřízeným, z nichž každá by byla ohněm šla na povel její. A může-liž něco býti důraznějším svědectvím, jakou že nám byla Světlá starostkou, než ona bezmezná, zbožňující láska, kterou jsme k ní lnuly a již věnujeme až do hrobu památce její, a než ta vděčnost, s níž si vzpomínáme na přísnou ale blahodějnou ruku, kterou nás vedla učíc nás sloužiti nejlepšími svými schopnostmi obecnému prospěchu, dobré myšlence a národní věci?

Když Světlá po desíti letech svého starostenství nám z výrobního spolku odešla, její láska k věci, její opravdovost a její šťastný směr zůstaly tam v nás. (Pokračování.)

Písemnictví.

Dílo Fr. S. Procházky. Kniha I. *Píseň o Činu a jiná epika.* Básník a redaktor, šťastný písničkář v národním slohu, Fr. S. Procházka začíná nákladem Unie vydávati své sebrané spisy. Jsme žádostivi, jak se bude presentovati životní dílo Procházkovo ve svém souboru. Bude v něm mnoho nového, co spisovatel dosud choval v zásuvce, neb co rozptýleno po rozmanitých časopisech nedávalo dosud obrazu souhrnného. Bude v něm jistě i mnohé překvapení, když se po letech shledáme se staršími výtvory básníkovými a budeme je znovu hodnotit. Přijde asi k mnohé korrektuře ustálených papírových úsudků, jaké dědívají se bezmyšlenkovitě z knihy do knihy. Vidíme to hned na díle, jímž r. 1885 Procházka vstoupil v Nerudových »Poetických besedách« do literatury a jímž také nyní

uvědoměle zahajuje souborné vydání svých spisů. Jest to allegorická pohádka: *Píseň o Činu*, jež našla porozumění u Nerudy, která založila spisovatelské jméno autorovo, ale později vynesla mu právě pro svou allegoričnost i mnohou výtku tu nejasnosti, tu vtíravé tendence. Dnes, kdy dochází nás již ve třetím, definitivním vydání, více než kdy jindy chápeme jinotaj básně, která zatím logickým chodem dějin vtělila se v skutečnost. Dnes více než kdy jindy podivovati se musíme ideové prozíravosti mladého tehdy básníka, chudého seminaristy, který již tenkráte správně ocenil kulturní zápas Slovanstva s Germánstvem, a přiznáváme mu rádi poetickou sílu, ježto mladistvé nadšeni, vlastenecký žár, slovanské cítění, švižná, lehká forma zachovala si celou svěžest díla nenuceně ze zpěvné duše plynoucího. K bohatýrské své allegorii připojil Procházka druhé pozměněné vydání realisticko-satirické povídky *Na úrodné půdě,* původně vydané v »Kabinetní knihovně« 1885. V lyrických partiích hlásí se tu již budoucí lidový písničkář. Zdravé pozorování života, půvab erotických, něžných přízvuků, satira i humor spojuje se v celek, na němž znáti sice dosti patrně vliv Sv. Čecha, který však zcela dobře zastupuje tehdejší naši básnickou povídku po boku Karla Legra a Jos. Jakubce. Jako třetí pojal autor do prvního svazku svých sebraných spisu *Jazyk*, báseň o osmi zpěvech, jejíž druhé vydání věnuje teď »vítězným vojskům českým«. Je to zase allegorie, psaná r. 1888 a knižně vydaná 1896 u Ottů, allegorie sice halící se v temné roucho pohanské dumy, ale z níž probleskává přec přes veškeru záhadovitost hrůzný obraz protireformace, a která v doslovu již tehdy marně obracela se proti tomu, co teprve republika dne 30. listopadu 1918 měla sílu odstraniti: ctění svátku svatojanského v národě Husově. Dílo Fr. S. Procházky je novým slibným článkem v řetězu souborných vydání spisovatelské generace let osmdesátých. —*or*—

Teréza Dubrovská: *Když slunce zapadlo . . . Písně a nálady.* (»Hovory básníků«. Pořádá Jaromír Borecký. Sv. VIII.) Básnířka, kterou jsme dosud znali jen jako pěvkyni sladké erotiky, písní jemným steskem podbarvených a hárajících touhou, v knize této, jež jest její třetí, vystupuje s tóny citově hlubšími, prožehlými životem a láskou k rodnému kraji slezskému. Život zasadil v poslední době autorce těžké rány ztrátou hlav nejdražších, a památce rodičů posvěcena kniha, jejíž prvý oddíl »In memoriam« celý jest věnován smutku a vzpomínání. Jsou to poetické cypřiše, sklánějící se něžně nad hroby, a jsou to písně, v nichž i nejdrobnější detail všední vzpomínky září třpytem diamantu. Ač v písních těch se chvějí slzy, není to přece poesie slzavá. Naopak, je v ní na poesii ženy až jistý mužný tón, který vyznívá zvláště ze »Slezských vzpomínek«. Je tu patrn vliv Bezručův, ale je též jasno, že Slezsko a hlavně Těšínsko ještě mnoho dá podnětů našim básníkům svou rázovitostí, pohnutými osudy, tím prolínáním se otázek národních a sociálních v každém jeho životním projevu. Poslední oddíl »Písně« obsahuje meditace umělecké, vlastenecké, nálady přírodní, ozvuky dobolevší lásky, vše obestřeno průsvitným závojem elegie, která k svým nej-

hlubším tónům vzepiala se v procítěných verších za Jar. Vrchlickým, a Hannou Kvapilovou. »Hovory básníků«, které přinesly již velmi zajímavé práce od Viktora Dyka, Ant. Klášterského, Josefa Šimánka, Jana z Wojkowicz, Jana Rokyty, Jaroslava Haasze a prvou českou anthologii slovenské poesie »Hlas Tatry«, jsou písněmi Terézy Dubrovské obohaceny o nové cenné číslo. —*k*—

Stanisław Wyspiański: *Veselka. Drama o třech dějstvích. Z polštiny přeložil Adolf Černý.* (»Sborníku světové poesie« č. 130.) Po »Varšavance«, prvním knižním překladu z Wyspiańského (předcházela »Kletba« v Slovanském Přehledu), jehož vydání dalo na se dosti dlouho čekati, vychází teď záhy druhý překlad ve formě knižní. Ač »Varšavanka« je dramatičtější, ve *Veselce* ještě více než ve »Varšavance« vystupuje geniálnost básníkova osobitou formou. Jedním z nejvrcholnějších děl tvorby Wyspiańského však činí *Veselku* obdivuhodné spojení realistického líčení svatby s hlubokým symbolem osudů národních. Oba živly úplně splývají, navzájem si sloužíce. Jednání se rozpadávají na četné výjevy, které v prvním aktu jsou jen volně spojeny jakožto chvilkové rozhovory svatebčanů, procházejících síní přiléhající k jizbě, kde se tančí. Od druhého jednání jsou však výjevy stále pevněji a pevněji spojovány jednotou nálady a odtud vlastně teprve se rozvíjejícím pásmem dějovým, až vrcholí v mistrný závěr. Verš ovšem zase těsně se přimyká k náladě, jest hudebním podmalováním každé věty. Překladatel zhostil se bravurně svého úkolu, aniž by co setřel jak s krás rythmických, tak s věrného realismu rozhovorů. *Rad.*

Lord Byron: *Childe-Haroldova pout. Přeložila El. Krásnohorská.* Druhé, opravené vydání. (»Sborník světové poesie«. Vydává Česká akademie věd a umění. Č. 131.) Velkolepé dílo Byronovo, jež inaugurovalo subjektivism v poesii XIX. století, vytvořilo nový druh literární, moderní epos reflexivní, protkaný hojně lyrikou, a mělo i své politické a kulturní důsledky jako hrdinná výzva k Evropě v boj za svobodu Řecka, jako burcování Španěl z jich duševní lethargie, jako obdiv Alp a nadšení pro věčné krásy Italie: dílo tak plodné na podněty a tak vznešené po stránce čistě poetické vychází poznovu v prvotřídním překladu Elišky Krásnohorské, nyní ještě vypulerovanějším do nejmenších podrobností. Prvé vydání vyšlo, jak známo, r. 1890 v »Kabinetní knihovně«, věnováno jsouc překladatelkou Karolině Světlé k šedesátým narozeninám. Vzorné překladatelské úsilí Elišky Krásnohorské dosáhlo tehdy plného uznání mistra básnického překladu u nás, Jaroslava Vrchlického. Překlad tento více, než co jiného, překlenul most mezi oběma silnými duchy naší poesie. Však také stačí přečísti si na př. nádhernou apothesu moře, abychom pochopili, že takové práce nutno si vážiti. Snad zajímati bude čtenáře, že překlad tento, ač úplně již vytištěn, nesměl za války býti vydán. Patrně se censura bála svobodomyslnosti Byronovy a jeho zápalu pro volnost národů ještě po stu letech! *J. B.*

Jan Osten: *Návštěva a jiné povídky.* (Knihovna »Lidového denníku« sv. X.) Třináct povídek, jež pěkně dokumentují vypravovatelské a pozorovatelské umění oblíbeného prosaisty. Osten zná život a dívá se do jeho víru s klidem člověka, jenž povznesen jest, co se vlastní osoby týče, nad všechen jeho hamižný ruch, ale jenž altruisticky, za své bližní, cítí srdcem jemným, pro vše dobré a krásné zaujatým, všemu trpícímu bratrským a se vším jasným a jásavým upřímně se radujícím. Osten zná půvab lesů a samot, zahrad a procházek zadumanou Prahou, ale též denní trampoty drobných lidí, jejich mnohé radosti, žaly a milkování. Čemu však jeho srdce jest nejvíc otevřeno, toť mládí a láska, láska a mládí, věčná dvojice, která se vždy na světě opakuje, vrací, nevyhyne a kteráž díla autorů, jež dovedou ji zachytiti tak, jako Osten, činí teplými. —*ϱ*.

Josef Křička: *Dítě a hudba.* (Spisů dědictví Komenského č. 186.) Kniha, razící »nové cesty v hudební výchově dětské«, obsahuje soubor her, písní a tanců, většinou na slova lidové poesie komponovaných. Skladbičky svou nehledaností a prostotou nápěvů, ze slov přímo vyvěrajících, plně jsou se svůj úkol, intensivně působiti na hudební smysl dítěte a jej prohlubovati. Ostatně jsou ověřeny kritikou zajisté nejlepší, kritikou samých dětí: jsouť v knize uvedeny jen ty, jež se jim líbily. Credo směru, jenž těmito prostředky pracuje, obsaženo jest v obšírné studii úvodní od Ferd. Krcha. Dle soudu jeho ideální výchovou hudební jest ona přirozená, přecházející od pouhého napodobování zvuků a rythmů okolí přes říkánky k písním. Ta dala nám skladatele našich národních písní, a jediné fond poznatků jí získaných může býti zdárným předpokladem pro snadný vývoj další. Cena zajímavé knihy spočívá zvláště v tom, že čerpáno z odborné zkušenosti. Všade jeví se znamenitá znalost dětské duše v jejích nejjemnějších projevech. Celkově nese spis pečeť pokrokové výchovy, která jest daleka všeho planého školního theoretisování, anobrž postupuje v plném souladu s životem a přírodou. *Mil.*

Závěť Dra Fr. Lad. Riegra. Nakladatelské družstvo Máje vydalo k stoleté památce narozenin Riegrových poznovu jeho závěť, jejíž slova měl by si každý Čech vštípiti v paměť nevyhladitelně. Ani v dnešní době radostného vzkříšení samostatnosti české nepozbývají varovná a nabádavá slova velkého vlastence a politika našeho ze své váhy a významu. Facsimile závěti je v druhém vydání provázeno transkribovaným textem. Kniha na krásném papíře vydaná ozdobena jest Riegrovou podobiznou od Maxe Švabinského, text doprovázen jest básní Vrchlického, předmluvou Dra Karla Mattuše a doslovem Dra R. J. Kronbauera, druhé vydání uvádí vřelými slovy Dr. Jaromír Borecký. Obálka ozdobena dřevoryty F. Koblihy. Celé vydání jest vůbec velice pietní, a lze očekávati, že dojde stejně vřelého přijetí, jako vydání prvé. »Budou-li synové a dcery národa našeho vždy dle těchto zásad moudře, svorně, horoucně a bez závisti pečovati o všestranné zvelebení jeho,« končí Rieger své výstrahy před závistí, »pak důvěřuji pevně, že povznesou sílu jeho kulturní i hmotnou v té míře, že odolá všem událostem a všem převratům politickým, jichž

směr a dosah napřed vyměřiti, neřku-li dle přání národa, zvláště malého jako náš, upraviti není ovšem dáno. Avšak nechtějme se spouštěti víry ve spravedlivé vyřízení osudu národův.« Jak krásně řečeno, jak čistě cítěno, jak jasně viděno! —*c*—

Obzor divadelní a hudební.

Národní divadlo vzpomnělo k třicátému výročí záhadného zmizení Emanuela Bozděcha jeho duchaplné veselohry *Světa pán v županu*. Parallelism výstupů působí v tomto díle sršivého scribeovského espritu pravým veseloherním dojmem, jenž dnes není již sice plně chápán v této své vysoustruhované úmyslnosti, který však vždy na jevišti zůstavuje účin v salvách smíchu, jež tyto symmetrické kombinace vyvolávají. Moderní kritika ocení spíše povahokresbu Napoleona i jeho dvoru, jež tu poněkud přistřižena záměrům spisovatelovým, než přece probouzí illusi, že vidíme rub zářivého zevnějšku, což přimíchává satirického tónu do hry, vynikající břitkou konversací a řídkou dnes v moderní tvorbě elegancí. Kvartet dam — Rydlová, Nasková, Sedláčková a Vrchlická — zasazen do slohové režie, plné lesku, vede si virtuosně.

Zpěvohra po letech znovu nastudovala hudební drama Modesta Petroviče Musorgského *Boris Godunov*. Je to dílo svého druhu jediné: pokrokové, ale svým vlastním způsobem, tak zcela odlišným ode všeho, co zvykli jsme jmenovati moderním hudebním dramatem. Z toho díla mluví ruská duše, a mluví z ní východ jako vědomá protiva západu. Harmonie průzračnými barvami ozařuje a objímá melodii, která jest vroucí, jako čistý pramen vyvěrající z trpící duše. Není tu polyfonie, ale je tu rythmika, není tu pevné dramatické souvislosti, jsou tu jen široké epické obrazy, volně k sobě přičleněné, není tu hlubokomyslné psychologie v orchestru, ale je tu skvělá instrumentace, jež dodává výjevům brzy drastických barev realistických, brzy pohádkové nádhery. Chvílemi máte dojem, že mluví k vám geniální dilettant, a zase přijdou scény, které mohl vytvořiti z ducha svého národa jen hluboký umělec. Provedení jest na českém jevišti velmi pečlivé.

Vinohradské Městské divadlo přineslo dvě cizí novinky krajně antithetické. Arcybaševovu realistickou *Žárlivost*, prudkou a drsnou hru skoro sensačního rázu, vybudovanou z drobnější prosaické črty autorovy, na níž samo o sobě mnoho není, poněvadž je vypravována beze stylu. Ale na jevišti působí affekt a effekt, a těch Arcybašev nabil do své komédie jako do leydenské láhve. A hned proti tomu přineslo van Lerberghova *Pana,* půl sen, půl krutý výsměch. Výsměch celému modernímu lidstvu a nejvíce klerikalismu. Pan, duše vesmíru, přichází do moderní doby, a co se tu s ním a kolem něho a s celým světem děje, jaké jsou reflexy jeho příchodu, jsou výjevy důstojné štětce největšího mistra flámské školy. Originální dílo působí rozruch jak svou rázovitou, svého druhu jedinečnou pod-

statou, tak smělostí režie, plnou bujných, životních, jásajících a rozkoší řičících barev. V takových experimentech je pan Hilar ve svém živlu.

Pantomima *Poslední smích*, kterou na text B. L. Raýmana složil Karel Nedbal, zklamala. Námět chce býti originální, činí k tomu již již pěkné náběhy, ale upadne proti přání p. autorovu, jemuž nelze upříti nadání, zpět v konvenci, třeba zde zahalenou v symbol mefistofelský. Hudba jest příjemně náladová, ale nic víc. Weinbergerův »Evelinin únos« stojí výše. Dr. *Jaromír Borecký.*

Rozhledy po dějinách nejnovějších.

V Praze, dne 10. března 1919.

Události na Těšínsku. — Německé špehounství v Praze. — Volby do Národního shromáždění v Německém Rakousku. — Nepokoje v »německém« území v Čechách. — Krvavé události v Mnichově. — Atentát na Clémenceaua. — Strašlivé číslice obětí války.

Dne 27. ledna vtáhli Čechové po schválení dohodou do Těšína. Poláci, kteří činí neoprávněné nároky na Těšínsko, postavili se na odpor a jsouce v přesile, počínali si vůči našim vojínům barbarsky. Poláci odvlékli a uvěznili sta, ba tisíce našich lidí z Těšínska, častovali je hladem a ranami, seštvali přistěhovalé obyvatelstvo z Haliče, hlavně dělnictvo na Karvinsku, a pod patronancí Polské rady v Těšíně a pod vůdcovstvím polských inteligentů, poštvaných od oficielních představitelů polské moci vojenské i civilní v Krakově, vraždili naše legionáře, kteří přišli z Francie Těšínsko osvobodit. Ministr národní obrany Klofáč podal Národnímu shromáždění zprávu, v které pravil: »Poláci ozbrojili proti našemu vojsku, vedenému dohodovými důstojníky, obyvatelstvo civilní, horníky, ba i žactvo středních škol. Pobíjeli naše hochy nejen v otevřeném boji, nýbrž i zákeřně způsobem, který nelze kvalifikovati jinak, než jako vraždou úkladnou. Bojovali proti nám zbraní i slovem a ani v boji slovním neštítili se nejhorších prostředků, lží a pomluv.« Dohodová komise vydala rozkaz, aby naše vojsko Těšínsko až po demarkační čáru vyklidilo.

V Praze učiněno dne 1. března sensační odhalení o německé špionáži v Praze. Vicekonsul berlínského zahraničního úřadu Dr. Schwarz, u něhož nalezeny usvědčující jej dokumenty, byl zatčen. Německý pražský deník »Bohemia« pro přímou účast na špehounství zastaven a bývalý německý konsul v Praze baron Gelbsattel donucen opustiti Prahu.

Dne 15. února konaly se volby do Národního shromáždění Německého Rakouska. Volby skončily se porážkou všech občanských stran i s křesťanskými sociály, kteří bezpečně očekávali vítězství. Na kandidátní listinu čechoslovenskou ve Vídni odevzdáno 65.626 hlasů a zvolen český kandidát Dr. Dvořák; také na venkově dohodnutím docílily české menšiny značného počtu hlasů. Volební boj byl krutý a krvavý. Na českých voličích páchány ne-

slýchané brutálnosti. Podávaje zprávu Národnímu shromáždění vyslovil se ministr Švehla: »Na taktice a způsobech německých nic nezměnila válka a jejich drtivá porážka. Všecky politické strany německé bez rozdílu zúčastnily se na tomto skandálu, nenašel se jediný německý list, který by jej byl odsoudil. Materiál došlý z Vídně jest ohromný, bude zpracován a poslán na mírovou konferenci. České plakáty se vůbec nesměly nalepovati, reklamační právo bylo pro české voliče naprosto illusorní. 34 českých podání nebylo vůbec vyřízeno. — Presidentem německo-rakouské republiky zvolen sociální demokrat Seitz. Shromáždění vyslovilo se pro spojení s republikou německou a usneslo se, že za »uzavřené německé území v Čechách« a země sudetské, kde nemohly býti volby konány, budou poslanci jmenováni.

V »uzavřeném území německém« udály se v den zahájení národního shromáždění německo-rakouského demonstrace proti československé republice. V některých městech, v Chebu, ve Falknově, v Karlových Varech, ve Stříbře, v Ústí n. L. a j. vrhl se poštvaný lid, vedený někdejšími rakousko-uherskými důstojníky a studenty, za zpěvu »Gott erhalte« a »Wacht am Rhein« na české vojíny. Na mnohých místech došlo ke krvavým srážkám, při nichž několik osob zraněno a zabito.

Dne 20. a 21. února byl Mnichov dějištěm krvavých událostí. Bavorský ministerský předseda Kurt Eisner (dříve se jmenoval Kostomlatský) byl na cestě ze zahraničního ministerstva zastřelen. Vrahem jest poručík hr. Arco Walley, který byl hned po atentátu zastřelen. Eisner byl jediným z nejvíce vynikajících publicistů sociální demokracie německé. Při zahájení sněmu bavorského dne 21. února došlo k strašnému výjevu. Sotvaže ministr Auer učinil sdělení o zavraždění Eisnera, vypáleno na ministerskou lavici několik ran z revolveru. Ministr Auer byl těžce raněn. Zároveň zastřelen poslanec Oesel z bavorské strany lidové a poslanec Tinn byl těžce raněn.

Na francouzského ministerského předsedu Clémenceaua podniknut dne 19. února atentát. Stařičký státník byl střelen do prsou. Ač jeho stav byl s počátku vážný, zlepšil se v krátké době tak, že se Clémenceau mohl již v prvých dnech měsíce března účastniti konferencí mírových. Atentát spáchal 23letý anarchista Cotting, který se vyslovil, že v Clémenceauovi »spatřoval největšího nepřítele lidstva«. Útok přispěl jen k rozšíření zasloužené popularity Clémenceauovy. Jménem Národního shromáždění zaslal mu president Tomášek soustrastný telegram.

Ztráty států, které byly účastny světové války, činí dle výpočtu velitele německého generálního štábu 7,354.000 mužů. V tomto počtu započítáni toliko vojáci, kteří buď padli aneb následkem zranění zemřeli. Jednotlivé státy ztratily: Rusko 1,700.000, Německo 1,600.000, Francie 1,305.000, Rakousko-Uhersko 800.000, Anglie 706.000, Italie 466.000, Turecko 250.000, Belgie 102.000, Bulharsko 100.000, Rumunsko 100.000, Srbsko a Černá Hora 100.000, Amerika 50.000.

R. 1919. ČÍS. 5.

OSVĚTA

Pavla Maternová:

Šlechtic práce.

Za Dr. ing. Richardem Jahnem, † 30. listopadu 1918.

Již několik měsíců je tomu . . . je to možno? Odešel nám vzácný, ryzí člověk, vynikající český pracovník, jeden z nejlepších českých lidí naší současnosti . . . A tato současnost se ani neohlédla po jeho čerstvě vtlačených stopách v české půdě! Odešel Richard Jahn — a my jsme se ani nesnažili zadržeti spěchajícího Asraela, aby nám, ještě než s ním zmizí do nenávratna, popřál odhalit ušlechtilou jeho tvář a zůstavil jeho zjevu blednoucí obrázek!

Střízlivě doznáno: české listy nepřinesly — až na stručný nekrolog v žurnálech — o Richardu Jahnovi ani písmene. Toto opominutí nesmí zůstati skutkem. Byli bychom špatní soudruzi, kdybychom zaslouženou čest nevzdali čestné památce vynikajícího soudruha vzestupu, padnuvšího na postupu za cílem, jenž svatý je nám všem. Že nebyl posud význam jeho také publicistikou vděčně oceněn — jako se jistě stalo i bez toho u vědomí veřejnosti, pokud Richarda Jahna znala blíž, lze vysvětliti pohnutostí chvíle, v níž zapadla bolestná pro nás událost jeho úmrtí. On odcházel, neúnavný zápasník za lepší příští národa — a ono přicházelo! Klesl bojovník za nezávislost, sílu, svobodu národa — a svoboda nadešla! Vyprovodili jsme v smutku ke hranicím bytí padlé její rytíře, avšak nehleděli jsme v smutku za nimi do neznáma, majíce zrak rozsvícený, mysl zanícenou červánky slunce, jež nám v mladé svobodě vycházelo. Vzejde nadobro? A bude — konečně — jasný u nás den? Takové otázky zaměstnávaly všecky mysli, zneklidňovaly každou hruď. Dnes, kdy už zase blíž jsme nesnadnou svou cestou národnímu ideálu, možno již i dlužno se poohlédnouti, kudy jsme k němu stoupali a kdo byl s námi — před námi — tou dlouhou, namáhavou cestou. Snad získáme zkušenosti, snad posily z toho pohledu . . . A proto, zůstavujíce budoucnosti ještě, bohdá, jasnější a také znalosti odborné, aby ocenila zplna a po zásluze odstouplého z národní dílny českého

pracovníka — přihlédneme aspoň k občanskému profilu *člověka*, jenž před letošní zimou v Richardu Jahnovi překročil hranice žití zdejšího.

Rodem byl Richard Jahn Pražanem. Světlo spatřil 8. července 1840, a rodina váženého státního úředníka, z níž vyšel, kde kolem prostého stolu zasedal velký kruh sourozenců, byla povždy střediskem neúmorné píle a pracovitosti. Zvláště matka této četné rodiny byla paní neobyčejně ušlechtilá, energická a statečná, přitom však i bytost jemného smyslu uměleckého a žena srdce dobrotivého. Dědictvím po dobré matce můžeme právem nazvati základní rysy charakteru Richarda Jahna, jimiž, rozvitými vlastní energií, vynikal po celý život. Neúchylná poctivost, ušlechtilá hrdost, čistota a zvláštní noblessa povahy zjednávaly mu vždy sympathii jemu podobných, respekt odlišných povah a úctu všech... Práce, vlastní práce svědomitá a vytrvalá vyznačovala jej již za časné mladosti, horlivého mladého studenta na akademickém gymnasiu, který už tehdy, v době tuhého absolutismu a reakce let šedesátých, v něž akademické studium jeho zapadlo, nejen netajil se svým přesvědčením národním a politickým; ale především chtěl prospěti národu vlastní vážnou prací, vlastním významem a cenou své ušlechtilé a vzděláním tříbené osobnosti. A vskutku vypracoval se téměř z ničeho — syn velké rodiny malého úředníka — k netušenému významu. Pracovitost jeho byla podivuhodná, ač zdraví nikdy nemohlo se nazvat železným: srdce nebývalo poddajným ani ocelové vůli k pořádku, trpělo slabostí a nepravidelnostmi. Této jediné fysické křehkosti také — ač teprv u věku téměř osmdesáti let — statný organismus konečně podlehl. —

Již na studiu technickém vyvinul mladistvý Richard Jahn zvláštní samostatnost sklonů a původnost názorů. Mnohá odvětví našeho nynějšího průmyslu technického a hospodářského se tehdá teprve tvořila, a tu jal se inženýr Jahn hned po vykonaných zkouškách činně zasahovati v tehdejší dosti ještě mladý hospodářský a průmyslový ruch český. Zařizoval rozsáhlé závody průmyslové, nejprve velkostatkům a jiným domácím i zahraničním podnikům, později v režii vlastní; účastnil se pokrokového ruchu novými vlastními vynálezy, zdokonalenými přístroji a zlepšenými prostředky výroby v různých oborech, zvláště v průmyslu pivovarském a lihovarském. Pracoval ve směru tom i literárně, založiv odborné časopisy, konaje přednášky, porady, účastně se schůzí odborných, stavovských i spolkových. Všude při této činnosti sdružené dbával o proniknutí k jádru nevyjasněných a sporných otázek, pracuje k společné věci, k povznesení a zdaru jejímu nejen bystrým, pronikavým duchem, ale i obětavýma, vždy čistýma rukama. Nejzřejměji vynikly jeho snahy v oboru zemědělského hospodářství. Hospodářské výstavy pražské již od let sedmdesátých měly v Jahnovi — hlavně v pracovních výborech — nepostradatelného pracovníka. Rozpětí svého bohatého nadání pracovního vůbec a organisátorského zvlášť dovršil inženýr Richard Jahn svými nezapomenutelnými zásluhami o Zemskou jubilejní výstavu v Praze, k jejímuž vzniku, uskutečnění i úspěchu — jak hmotnému tak i mravnímu přispěl — doma i za hranicemi —

s největší obětavostí, jak již mu bylo příznačno, stejně jako o několik let později k první velké výstavě inženýrství a architektury, jíž byl živou a životadárnou duší i pevným opěrným ramenem.

Než i umění českému byl Richard Jahn činným přítelem a ochráncem. V majetek jeho přešla krásná galerie obrazů, k níž základ učinil před více než sto lety jeden z jeho předků se strany otcovské, Jan Quirin Jahn, sám své doby věhlasný malíř, a sbírku tuto, do nedávna jednu z největších a nejlepších soukromých obrazáren v Praze, rozmnožoval s láskou a znalostí vzácnou po celý svůj věk. Byl členem Národohospodářského ústavu při České Akademii, byl členem družstva Národního divadla, byl i členem městského zastupitelstva a členem praesidia městské rady pražské, byl říšským poslancem za Staré město pražské, členem Obchodní a živnostenské komory, Obchodního soudu, Volebního sboru, Úrazové pojišťovny, byl členem Pracovní rady a Průmyslové rady ve Vídni. Nelze mi vypočísti řady spolků a pracovních sborů zdejších, v nichž postupně neb i současně po dlouhá léta byl činným. Je věcí odborně zúčastněných současníků, aby toho vzpomínali . . .

A jako se těšil vážnosti ve své činnosti politické, důvěře v působení občanském a jak na slovo vzatým byl odborníkem, jako jím lesku přibývalo kruhům veřejné práce a jako znaly jeho velkodušnost kruhy umělecké, tak býval vždy štědře humánním v každé potřebě, jež o přispění k němu se uchylovala; zvlášť přízniv býval mladým, snaživým pracovníkům technickým, jimž vyhledati přiměřené pole činnosti ať přímluvou jinde, ať ve vlastním závodě bylo mu skutečnou radostí, osvědčoval-li se chráněnec svou povahou i přičiněním. Kolika mladým, nadaným lidem pomohl takto tiše, bez nároku na vděčnost ku předu! Jen v tmavém oku cosi mu zablýsklo jako světlá jiskra z velkého ohně nadšení, které neustále háralo v jeho duši, proskočivši k vědomí světélkem tichého uspokojení, podařilo-li se mu pěkné nebo dobré jakés dílo . . . Takovým jevil se inženýr Richard Jahn — za pozdějších let svých čestný doktor věd technických — ve svém působení veřejném. *Šlechticem práce* býval nazýván: v naší publicistice u příležitosti sedmdesátých narozenin, před devíti lety, byla mu přiznána skvělá občanská tato pocta. — A co říci o životě jeho soukromém — o této světu ztajené, leč bouřím života přes to neunikající čarovné studánce, zrcadlící tak neklamně ráz i povahu člověka? Chceme-li bližšího cos o tom seznati z minulosti Richarda Jahna, třeba se ohlédnouti po svědectví živoucím; podá nám je ochotně kterýkoli z devíti bujarých sokolíků, statných to vnuků, jež tady zesnulý zůstavil z trojí větve své rodiny v počtu třinácti zdravých vnoučat svých. Poslyšme jediného z nich, junáka, předbojovníka mladé republiky na drahém Slovensku, kde se svěřenými sobě četami obsazoval vnuk kraj za krajem, město za městem právě ve dnech, kdy zde děd jeho umíral, kdy město rodné jej pochovávalo za slétání posledních opozdilých lístků s našich jilmů a lip a za schvívání prvních bílých vloček sněhových na olšanské hroby. Tehda, zastižen zprávou o dědově neočekávané smrti teprv asi za týden po události té, psal junák

vnuk své matce v prvních dnech prosincových od tatranských hor. Vidíme řádky z Ilavy, Beluše, z Žiliny, z Turčanského Martina a posléze z Kubína — z první české čety, jež vnikla, nesouc svobodu, až k srdci našeho Slovenska, by nám je vychvátila z rukou nepřátel:

... »Z útržku novin teprve včera jsem se dověděl ... Jako by mi někdo tupou ránu dal! Ochromila mne, zničila. Ale netrvalo to dlouho, nesmělo ... Ještě bouřněji chopil jsem se své povinnosti, která byla posvěcena posledními slovy toho, jenž, drahý, odešel. A budu ji konati tím nadšeněji a horoucněji, neboť nemohu zapomenouti na chvíli svého loučení s dědečkem. Vím, proč se tak vzrušil, vím, proč tak smutně vzpomenul svého stáří![1]) Zavzpomínal se do svého bouřného opravdového mládí, plného ideálů a nadšení, vžil se do činorodých dnů studentské politiky a bojů — a zatoužil zpět po možnosti vrátiti se k nim. Záviděl nám krásnou závistí starce, v jehož znaveném těle nestárne nadšený duch. A nemoha se jinak zúčastniti slovenské věci, sílil alespoň mé blouznivé srdce, celičkou tvář mi zlíbal, ruku vášnivě tiskl! — — —

— — Ach dědečku, dědečku, bojuji s Tebou, jdeš po mém boku, jdeš vedle mne! Ty, který jsi byl zázračným vzorem už mého dětství, který jsi strhl k sobě všechnu moji rodovou lásku a pýchu — všechny opouštíš, ale mne neopustíš! Rytíři nestárnoucí, který jsi přemohl malost světa, abys odešel ve dnech veliké radosti! ... Vedle mne kráčíš, veliké srdce, a nebude lze na Tebe zapomenouti! Vzpomenu na Tebe vždy, kdykoli budu za bezohlednou touhu po činu nenáviděn, vzpomenu na Tebe, až budu pro náhodný projev srdce milován, vzpomenu na Tebe, jestliže kdy, byť stařec jako Ty, dočkám se velkého převratu, vyplnění svých snů! — — —

— — — Ach, matinko, vždyť nejsi opuštěna, nejsi sama ... vzpomeň, máš šest bojovníků života, kteří se hrdě hlásí k Tvému rodu! —«

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Mám za to, že nikdo nemůže zesnulého lépe — neb aspoň upřímněji a věrněji charakterisovat než to učinil bezděky ve svém listě z vojny, črtaje své řádky tužkou za večerů po únavných dlouhých denních pochodech a zápasech k úlevě vlastní duše a k posilnění matčině mladý vnuk Richarda Jahna. Ale řádky ty značí ve své spojitosti s dobou více než výlev citu jednotlivcova a více než ohlas ojedinělého případu. Ta slova mají zde svou ideovou ozvěnu v tisíceré mysli; takým pohledem pohlíží všecko naše mládí ke světlým vzorům, kdy, dílo zdejší dokonavše, odcházejí; neboť takto cítěná jednota života, snahy, práce, ideálu, takové uvědomění si vyšší spojitosti, hlubší souvislosti všeho našeho bytí a konání: toť, co nám dává naši sílu a odvahu, naši nezdolnost mravně zdravého národa.

Proto nechť je slyšán šíře i tento výkřik junáckého srdce od Tatry k Vyšehradu! Světlý Stín, za nímž byl zavolán, přijal v něm slib. —

---

[1]) Stalo se týden před smrtí, za zdraví zdánlivě ještě neporušeného v rodině dceřině, před odjezdem *tří* vnuků s vojskem na Slovensko.

Kolik našich — dnes mladých — »bojovníků života« vybojuje vítězství . . . splní přísahu mládí? Šlechtictví práce nelze získati jen dědictvím — již bez vlastního přičinění . . .

Sad jabloní zarůstá svahy,
štěp zlatý kde před lety stál . . .
Spěj dále, ó národe drahý —
spěj bez mezí dál!

Dr. *Jan V. Novák:*

Jan A. Komenský a Habsburgové.

Příspěvek životopisný.

(Pokračování.)

Dočítáme se ve zprávách o Komenském, že je s podivením, kterak duch tak bystrý a pronikavý mohl podléhati takovým zřejmým pověrám, jako byla současná proroctví, a to i na úkor správného úsudku lékařského, jak se stalo při Kristině Poňatovské.

Soud takový nepřihlíží k stanovisku té doby, jíž věštby nebyly pověrou, nýbrž vážným a významným nadáním osob, jež jinak nepožívaly zvláštního vzdělání.

Jen tak si dovedeme vysvětliti, že i kurfirst Fridrich při osobním setkání s Kotterem na slova jeho dal vážnou odpověď. Věštec utěšil vypuzeného krále o konečném vítězství, ale zakládal je na třech podmínkách:

1. Aby byl vždy ochoten k míru, neboť nepřijmou-li nepřátelé míru, dostane se Fridrichovi pomoci od severu (z Dánska) a od východu (od Betlena Gabora).
2. Aby se varoval nepřátel, kteří usilují o jeho smrt (otravou).
3. Aby měl před očima příklad patriarchy Jakuba, jenž s pomocí boží konečně zvítězil nad nepřáteli.

Kurfirst odpověděl, že přijímá první sdělení jako rozkaz, druhé jako napomenutí, třetí že mu bude zrcadlem.[1])

Meškal tehdy ve Vratislavi, čekaje na sněm stavů slezských, a prorok svými slovy zajisté potvrdil jeho přesvědčení, že není ještě vše ztraceno jedinou kratičkou bitvou, při níž sám jen náhodou nebyl přítomen.

Bohužel Čechové se nevzchopili, ani Morava po rozhodnutí Žerotínově nebyla svorná a byla tedy pro Fridricha ztracena, jen na Slezsko se upínaly naděje jeho, ač Vratislav nechtěla přijmouti jeho vojsk, tak že byl nucen odtud vyjeti ještě před vánocmi r. 1620. Slezsko však i svou polohou i smýšlením stavů zůstalo pro něho nadále zemí nejpříhodnější, jakkoli mu již v březnu násl. roku oznámili, že se vrátili v poslušenství císařovo. Ve slovech Kotterových

---

[1]) B. Mendl, Fridrich Falcký a české naděje pobělohorské. ČČH. XXIV, 1919, str. 97.

a obsahu věšteb jeho lze pozorovati náladu mysli obecného lidu. I v Čechách a na Moravě zajisté na tisíce věrných evangelíků trvá v pevné naději v obrat a zalétají v duchu za mladým králem souvěrcem, jenž zapadl až do vzdáleného Haagu holandského a brzo prohlašuje ochotu vzdáti se koruny, budou-li jen čeští stavové zůstaveni při svých statcích, právech a náboženské svobodě. V tom je tehdy hlavní rys chování Fridrichova, právě bratřím tak sympatický, že proti pyšné Vídni, jež se nechce skloniti, ani když věci císařovy stojí velmi špatně, vede si pokorně, takřka na sebe zapomínaje, aby jen zachránil svobodu víry. Byl též od počátku vítán stavy jako zachránce svobod, ač rozuměl jimi jen volnost vyznávati evangelium, o katolíky nedbaje.

Spojení s Fridrichem pro stavy české nepomíjí ani v takové vzdálenosti. Již koncem listopadu 1621 dostavuje se do Haagu deputace Čechů všech tří stavů poděkovat Holanďanům za jich dobrodiní, za něž se chtěli odvděčiti, jakmile by s králem se vrátili do vlasti.

Veliký spolek proti císaři chystal se r. 1623 ze západu a z východu, zároveň pomoc turecká. Betlen Gabor vtrhl na Moravu, a bývalý hejtman zemský Ladislav Velen z Žerotína předložil Fridrichovi návrh politické restaurace, dožaduje se zároveň opětného dosazení v úřad hejtmanský. Stavů provinilých je prý málo. Táže se, jak s nimi jednati, zejména bylo-li by vhodné zabrati jim statky, rovněž statky duchovenstva. Vyhnanci měli by se vrátiti, aby podporovali hejtmana v činnosti protikatolické.

Také v Čechách očekával se záhy obrat, což trvalo ještě r. 1624. Koncem r. 1625 smluven v Haagu spolek Dánů s Anglií a Holandskem a opět přimlouváno o vpád do Čech, protože vyhnanci tvrdili, že se obyvatelstvo šmahem bude přidávati k nepřátelům. To se tvrdilo opět r. 1626, když se Mansfeld blížil Slezsku. Fridrich pak přál si vstoupiti v čelo vojska, jež chystala Anglie. Ale výsledek výpravy ve Slezsku i v Uhrách byl ubohý.

Odleskem všeho toho zklamání a opětných nadějí je to, co čteme v proroctvích Kotterových a Poňatovské, pokud bylo lze jim dávati výklad politický, jak činil Komenský.

III.

S exulanty bratrskými sešlo se do Lešna kol 50 kněží, mezi nimi dosti mladých a vzdělaných. Poněvadž nebylo možno hned všem opatřiti místa v duchovní správě, užší rada uložila jim práce literární ve prospěch církve, na něž ve vlasti času nebylo. Sestavili zejména konkordance z bible Kralické.

Jiné dílo společné bylo významu politického, majíc upozorniti cizinu na útisky, jimiž církev česká strádala v dobách starších, zvláště ve válkách náboženských. Je to známá »*Historia persecutionum ecclesiae Bohemicae*« (»*Historie o těžkých protivenstvích církve české*«).

Původně určena byla za pokračování spisu anglického theologa a reformátora *Johna Foxa* (1517—1587), zprvu profesora v Oxfordě,

posléze redaktora klasiků v Basileji, jenž se strojil vydati veliké dílo »The Acts and Monuments of the Church«, ale vytiskl jen I. díl, vypisující pronásledování v Anglii a ve Skotsku, počínaje Wiklefem (vyd. v Basileji r. 1559). Jakýmsi pokračováním o jiných zemích byla »Martyrum historia« od *Jindř. Pantaleona*, profesora v Basileji, sáhající po r. 1563. V obou knihách z mučedníků českých uvedeni jsou jen Hus a Jeronym.

Když tedy počalo nové pronásledování, vyzváni byli Čechové v Holandsku žijící, aby sebrali z dějin své církve další doklady. Než však se to stalo, pominula příležitost získanou látku umístiti v cizině, proto bratří se rozhodli pořídití vydání samostatné. Počíti mělo od nejstarších dob a sáhati do r. 1632 (»Ferdinando II. Austriaco regnante«). Dodatek na titule (že se tu »vykládají neslýchané dotud tajnosti politické, záměry a pletichy, jakož i pravé příčiny válek přítomných a hrozné o nich soudy«) přidán snad teprve před I. vydáním (1648), a to Komenským, jenž spis uvádí mezi svými díly (v listě P. Montanovi 1661).

Z předmluvy je patrno, že pořadatel nebyl příliš spokojen s tím, co mu od některých účastníků dodáno, neboť se mu to zdálo obsahem nedostatečné a ve výkladu kusé, ale nadál se, že vydáním budou pobídnuti jiní svědkové hrozných událostí válečných, aby podali další materiál do konce války. Většina spisu (kap. XLII. až CVII.) věnována je skutečně době Ferdinanda II. a III.

Nové símě nepokojů, praví se v kap. XL., zaseto bylo v zemích českých již před klidnou poměrně dobou panování císařů Maxmiliána II. a Rudolfa II., a to uvedením jesuitů do Čech za Ferdinanda I. Símě to vzešlo mocněji nejprve za krále Matiáše, zvláště pak za Ferdinanda II. (kap. XLII.).

Střediskem a vrcholem výkladu jest arci líčení popravy na náměstí staroměstském v Praze, neboť právě ta byla v cizině nejznámější, týkajíc se tak vznešených osob a majíc vedle stránky náboženské význam eminentně politický. Proti tomu katolická reformace v městech českých (XC.—CII.) ustupuje zcela v pozadí. Nejméně místa věnováno jest lidu selskému, ač vlastně zkusil nejvíce. Ale k tomu byl podle obecného názoru tehdejšího vlastně určen.

R. 1632 Komenský zvolen starším své církve, zároveň svěřeno mu sekretářství (»písařství«) Jednoty. Tím stal se jaksi střediskem jejím. Uznání to souviselo zajisté s významem, jehož nabýval na škole lešenské, ale také po všem světě učeném, neboť jeho »Brána jazyků« šmahem zaváděna do škol německých a polských a překládána do nejrůznějších jazyků. Také u majitele města, hrab. Rafaele Leszczyńského, Komenský těšil se značné oblibě. Vše to bylo mu podnětem ku pracím ještě významnějším; neboť chtěl se o to pokusiti, aby znovu upravil všecko badání vědecké a učinil je přístupným i mládeži.

Proto jal se Didaktiku, prvotně určenou jen krajanům, nově upravovati a zároveň převáděti v učenou latinu, aby se podle ní všichni lidé učili všemu (»omnes omnia docendi artificium«). Obnovené to dílo mínil pak postaviti v čelo spisů, jež nazval »vševědnými«.

Tato činnost zajímala tehdy již také širší veřejnost, jak se o tom sám přesvědčil. Navštívilť ho v Lešně rakouský baron Jan Ludvík Wolzogen, Sociňan, který v Polsku žil ve vyhnanství a náležel mezi sloupy novoariánství. Ten vraceje se z Vídně, představil se Komenskému a vyptával se ho, co nového chystá po Bráně jazyků. Byl prý o to dotazován v sídelním městě od vyslanců německých knížat a měst, ale nedovedl na to odpověděti, ač také v Polsku bydlel. Tu Komenský předložil mu k četbě svůj latinský převod Didaktiky. Baron četl rukopis dva dni, potom jej vrátil a řekl, aby spisovatel knihu věnoval raději císaři římskoněmeckému, všem králům křesťanským, knížatům a obcím. Komenský se usmál a mínil, že by to byla osobivost (»Mein Herr, wer einen Gesang hoch anfängt, muss eine gute Stimme haben oder bald aufhören«). Tu Wolzogen namítl, že jesuité zmocnili se škol a tím stali se pány světa, ale nemají nic takového. I radil Komenskému, aby ve vševědu pojal všecek obor didaktický, a nabízel se, že mu pomůže v oboru mathematickém Ale vševědec choval se k té nabídce zdrželivě, boje se jakéhokoli spojení se Sociňany, a tak baron odešel s nepořízenou.

Poslední léta prvého pobytu v Lešně (1637—1641) Komenský pilně se obíral sbíráním látky pro vševědu, jíž chtěl otevříti vstup do poznání vědeckého, jako Brána jazyků zaváděla do latiny a do správného pojmenování všech věcí. Ohlášení takovéto velikolepé osnovy postavilo ho mezi učenci tehdejšími na místo vynikající, neboť požadavek podobný vyslovil nedávno před tím zemřelý (1628) filosof anglický lord Francis Bacon. A z úspěchu prvé Brány bylo lze souditi, že se pokus podaří, neboť s tím spojiti se měla pečlivá revise všech poznatků vědeckých, pro zjištění bezpečného podkladu badání nutná, jíž by však jediný člověk třebas nejpilnější sotva byl provedl. Proto nabízela se mu s několika stran podpora hmotná i pomoc odborná.

Jednal o ni nejprve s mladým hrabětem Bohuslavem Leszyńským, jenž po otci zdědil Lešno. Nežli však to jednání dospělo k cíli, zavolal Komenského do Londýna přítel jeho *Samuel Hartlib*, jenž několik let před tím vševědné jeho návrhy rozšířil tiskem.

Uvážíme-li, že na trůně anglickém tehdy seděl Karel II., bratr choti krále českého Fridricha Falckého, jehož rodina ještě chovala naděje v příznivé rozluštění české otázky, vysvětlíme si, že Komenský přijal tuto nabídku a vydal se na cestu s novými nadějemi v politickou pomoc svým utištěným krajanům. Uslyšev pak, že jest povolán samým parlamentem, jenž chystal tehdy četné otázky reformní, načrtl v Londýně osnovu velikolepé úpravy obecného vzdělání, jež by řídil sbor učenců, majících své středisko v hlavním městě britském, kteří by také rozhodovali jako mezinárodní tribunál ve sporech politických. Posledním účelem zřízení toho byla by záruka obecného míru a rozšíření osvěty křesťanské do vrstev nejširších po všem světě. Zárodkem mohla býti kollej dvanácti učenců, již Komenský v Londýně měl zříditi.

Bohužel neklid politický, jenž tehdy v Anglii nastával a vedl posléze k odstranění království a uznání protektorátu Cromwellova,

oddálil provedení záměru, k němuž se smýšlení v parlamentě zdálo příznivým. Proto Komenský přijal nabídku ze Švédska, válčícího s Německem, aby pro školy toho království upravil knihy k učení latinskému. Tu očividně již přímo spoléhá na pomoc politickou pro krajany, jak patrno z jednání oblíbence a pozdějšího zetě jeho Petra Figula s kancléřem Oxenstiernou v červenci r. 1643, tedy asi po půl roce od té doby, co Komenský vstoupil do služeb p. Ludvíka de Geer, vojenského dodavatele armády švédské. Od Komenského vezl Figulus Oxenstiernovi opis díla v Anglii vzniklého, nadepsaného »*Via lucis*«, o němž se Komenský kancléři zmínil při jednání ve Štokholmě, a zároveň list, k němuž posel přidati měl výklad politický. Král francouzský (Ludvík XIV.) vypravil totiž do Osnabrucku, kde poslové jeho zahajovali mírové jednání, učence a státníka Hugona Grotia, aby smlouval též mír mezi církvemi. Proto Komenský dal svému poslovi návrhy za církve evangelické, aby také Švédové mohli zahájiti vyjednávání, kdyby k němu vůbec došlo. Též o zakročení ve prospěch českých vyhnanců se při tom jednalo, jak patrno z odpovědi kancléřovy. Rovněž na svobody království Českého Švédové měli upozorniti.

Figulus jednal s Oxenstiernou dvakrát (dne 4. a 22. srpna 1643). V prvním slyšení kancléř podrobně vyložil, jak třeba na poměry české hleděti, zejména že účelem vpádu krále Gustava Adolfa do Německa bylo vrátiti obyvatelstvu ztracené svobody a povznésti náboženství evangelické. Za to že král bojoval přese všecka nebezpečenství. Též správcům říše se zavázal, že věcí evangelíků neopustí, ale pomůže všem bez rozdílu. Ježto pak království České je nejpřednějším údem a hlavou říše německé, musí se na ně pamatovati v první řadě. Exulantům kancléř vzkázal, že litují poměrů jejich a že se postarají, aby svobody zemské byly zachovány, království České jako přední království a kurfiřství v říši aby se z nich opět těšilo. A kdyby snad přece nezvítězili, o návrat vyhnanců že se přece postarají, aby nastal opět stav, jaký byl před válkou (do r. 1620). Svou odpověď Oxenstierna přednesl pak celé státní radě a ve druhém slyšení oznámil za ni poslovi Komenského: 1. Exulanti čeští nechť jsou přesvědčeni, že jejich věc poslům do Münsteru přede všemi jinými byla poručena; 2. kdyby se tím jednáním ničeho nedosáhlo, že Švédové nesloží zbraní, pokud cíle toho nedosáhnou, ať se tedy vyhnanci zaň modlí; 3. za tím účelem ať sbírají svá privilegia; 4. ať bratří uchystají též své narovnání se stranou pod obojí; zatím však ať trvají ve svornosti a pokoji; 5. nechť si hledí udržeti přízeň Švédů, zvláště vynikajících osob mezi nimi. Zároveň měli zvoliti osobnost, jež by to stále připomínala.

Že vyhnanci čeští ze slibů tak závazných čerpali značnou potěchu, nemůže býti pochybno, zvláště když naděje svítaly také odjinud.

Zajímavý je po té stránce list, který dne 15. května 1643 nejmenovaný přítel poslal z Paříže Hartlibovi.[1]) Mluvil prý se dvěma agenty jakési společnosti indické, kteří se zajímali o osud evangelické

[1]) J. Kvačala, Korrespondence J. A. Komenského, II, 1902, str. 80—82.

církve v Evropě a navštívili též v Haagu dra. Haberfelda, bývalého osobního lékaře kurfirsta Fridricha Falckého. Nazývali se členy »společnosti koruny rytířského řádu«[1]) a ovládali skoro všecky jazyky. Disponovali prý ohromnými prostředky hmotnými a tvrdili, že mohou i vojsko vypraviti na pomoc protestantům. Nabídnouti měli splnění všech přání těm, kdož jsou v nesnázích.

Dne 25. června t. r. týž přítel píše, že mu Haberfeld první zprávu na dotaz jeho potvrdil. Agenti zvláště prý pátrali po tom, zdali Habsburgové neutlačují evangelíků. Jednatelé prošli Německem, ale nechtěli přiznati, jaké prostředky hmotné mají k disposici. Tvrdili jen, že král jejich vládne asi 17—18 královstvími. Bohužel shledali prý, že se němečtí protestanté neštěstím ještě zhoršili, proto že jsou nuceni vrátiti se s nepořízenou.

Z téhož listu se dovídáme, že se upínaly nové naděje na syna Fridrichova Ruprechta, že převezme dědictví otcovské a s vojskem anglickým nebo skotským vtrhne do Čech.

Proti těmto fantastickým pověstem zdálo se reálnějším, co jinde a blíže se zdálo vyjednáno. Po smrti krále Gustava Adolfa a Fridricha Falckého knížata německá ve Frankfurtě n. Moh. zarazila sbor, jemuž předsedal kancléř Oxenstierna; raditi se měl o společném postupu ve válce. Když se r. 1643 sešel, vypravilo se k němu z Míšně poselstvo českých vyhnanců ze všech tří stavů (po osmi z každého stavu), aby jednali o zachránění Čech. Dostalo se jim podobné odpovědi jako Figulovi, potvrzené i listinou s pečetmi, že Čechám jako přední zemi v říši vrácena bude svoboda.

Převzal-li tedy Komenský nevděčnou úlohu, sestaviti jazykové knihy pro Švédy, ač tehdy již pokládal za svůj životní úkol vševědu, činil to zajisté v pevné naději, že vyplyne z toho značný prospěch církvi a zuboženým krajanům. Ale zapříti se dokonale přece nemohl, a proto v těch letech často kolísá mezi zálibou a převzatou povinností. Že však velmi bedlivě sledoval veškero jednání o mír, jež se malichernostmi protahovalo do nekonečna, je vysvětlitelné. Jeviloť se čím dále tím patrněji, že ani Ferdinand III., ač nebyl tak vysloveným fanatikem jako jeho otec, nebude náchylnější k restituci nekatolíků, když nechtěl náboženských svobod povoliti ani stavům říšským, ač měli za sebou dvě mocné říše, Švédsko a Francii. Bylo k tomu třeba ještě nových porážek, při čemž se poměry posléze tak utvářely, že v Praze studenti pod jesuitou Jiřím Plachým hájili města proti Švédům, zatím co Komenský prosil kancléře, aby se Čechův ujal.

Posléze Němcům přece slíbena amnestie a obnova poměrů před r. 1618. Ale prohlášení o Češích učiněného se strany švédské posel císařův hr. Trautmannsdorf ani nechtěl vyslechnouti do konce, zvláště když se dožadovalo stejné platnosti občanů katolických s nekatolickými, čehož před tím nikdy nebývalo, poněvadž příslušníci jiných vyznání než katolického bývali jen trpěni. Proto také později Oxenstierna (1647) činil Komenskému trpké výčitky, že se účastnil mírového jednání náboženského (»Colloquium charitativum«) v Toruni

[1]) »Societas coronae equestris ordinis.«

r. 1645, neboť tu většina jesuitská nemohla mysliti než nejvýš na toleranci pro mizející menšinu nekatolickou v Polsku, nikoli na rovnoprávnost. Ostatně se ukázalo, že ani toho nebylo, jak sám Komenský poznal hned v úvodní schůzi.

Bohužel všecky snahy Komenského a všecky naděje souvěrců jeho, že zakročení vyjednávajících států bude míti dobrý výsledek, ukázaly se marnými. Ještě před podepsáním podmínek mírových Komenský zvěděl, že církve evangelické v Německu budou uznávány, ale v zemích českých že císař nestrpí nikoho mimo katolíky. Proto naposled obrací se s úpěnlivou prosbou na kancléře, připomínaje mu též sliby jeho, že nebudou opuštěni, a přece že opuštěni byli. Je bolestné pro příslušníky země, z níž vyšlo evangelium, že mají padnouti, aby jiní mohli žíti. Zároveň píše bisk. Janu Matthiae, jaký je pro Čechy rozdíl mezi stavem r. 1618 a 1624. Švédové že by mohli dosíci všeho, poněvadž ve Vídni jest úplný zmatek.

Skutečně dva dni po podepsání podmínek mírových (26. října 1648) poslové švédští ucházeli se u císaře o zmírnění článku, týkajícího se Čechů, ovšem marně. Komenský pak omlouval Oxenstiernovi své naléhání osudem národa, jemuž i po válce údělem budou útisky, takže neužije ovoce tolika strastí, jichž se dožil ve válce.

Ratifikace míru v Norimberce počátkem r. 1650 pak potvrdila, co bratří tušili, že smluvné státy sotva co změní na podmínkách jednou stanovených, že jim tedy jest určeno zemříti v cizině.

Pod dojmem toho osudu Komenský skládá »*Kšaft umírající matky Jednoty*«, v němž církvi římské přeje, aby vyšla ze svých ohavností po příkladě Jednoty. A nemůže-li, nemajíc k tomu vůle, ať se jí zjeví krev těch, jež zhubila, vnitř pak ať ji trápí zlé svědomí.

Na březen t. r. bratří svolali sněm, aby se uradili, co v těch poměrech počíti, zda se dobrovolně rozejíti, či trvati ještě jako církev dále. Rozhodnuto setrvati do konce a vypraviti do Uher Komenského na potěchu bratřím moravským tu usedlým, z nichž se nikdo na sněm do Lešna nedostavil. Po dlouhé době zase Komenský stanul poblíž půdy své vlasti.

V Púchově setkal se opět s někdejším spolužákem Mikulášem Drabíkem, jenž prorokoval již r. 1644 knížeti Jiřímu I. Rákóczimu tresty boží, nebude-li poslušen věšteb. Opravdu r. 1645 vojsko císařské vpadlo do Uher a poplenilo krajiny při Váhu. Jiří I. chystal proti tomuto útoku velikou výpravu, a Drabík mu předpovídal, že bude zvolen králem uherským a zničí panství císařské i papežské. Ale mír Linecký skončil nepřátelství, kníže Jiří rozšířil své statky, ale koruny se nedočkal. Tu Drabík přenesl všecka svá proroctví na syna jeho Zikmunda.

Komenský vymlouval sice nejprve Drabíkovi jeho sny, ale když věštec naříkal, že si nemůže pomoci, a předložil mu svá proroctví, z nichž se všelico vyplnilo, jako dávno předpovídaná pout jeho do Uher, uvěřil tomu, co tu bylo o budoucnosti hlásáno. Nevadil mu ani rozháraný život visionářův, pro nějž kdysi zbaven byl kněžství, jak o tom i sám Komenský hlasoval.

Vydav se ze Slovenska na pozvání kněžny Zuzany do Lešna učiněné do severovýchodních Uher (vl. Šaryšského Potoka, letního sídla knížete Zikmunda a kněžny vdovy), obdržel tu i sliby politické o pomoci proti Rakousku, opraví-li latinskou školu v tom městě podle úmyslů vševědných. Proto i ponechání jeho v Potoku na delší čas skoro vynuceno, neboť starší dosti dlouho otáleli s rozhodnutím. O politickém významu pobytu Komenského v Uhrách bratří jinak dosti byli poučeni, neboť naděje v obnovení významu rodu Fridrichova nepotuchly ani tehdy, když se nejstarší syn neosvědčil vhodným zástupcem myšlenky odvety za otce. Byloť v Sedmihradsku pomýšleno na spojení knížete Zikmunda s dcerou Fridrichovou Jindřiškou. Svatebních slavností Komenský chtěl použíti k agitaci ve prospěch českých vyhnanců. Proto podal mladému knížeti při jeho návratu do Šar. Potoka (na jaře r. 1651) spis obsahu agitačně-politického, rázu allegorického (»*Sermo secretus Nathanis ad Davidem*« — »*Tajný rozhovor Nathanův s Davidem*«), kde sám vystupuje jako rádce králův, knížete pak myslí si jako muže k tomu vyvoleného, aby vedl svůj lid k lepším poměrům místo zavrženého Saula.

Ve spisku nejprve odůvodňuje, proč užil písma, když se přece s knížetem denně stýká. Stalo se to z důvodu, že by nedovedl ústně vše tak vysloviti, mimo to vše psané že trvá, a kníže může návrh písmem ustálený zrale uvážiti. Nepíšeť mu jako soukromník soukromníkovi, ale jako zástupce své církve k osobě, která již svým postavením je zavázána plniti rozkazy boží. Svým slovem rád by podporoval odvahu jeho. Jest to i povinností jeho, neboť se jedná o spásu církve. Svou radou chce mu hlavně ukázati způsob, jak by mohl známou věc provésti. Příležitost k tomu bude o sňatku, neboť na takovou slavnost sjede se mnoho vynikajících osob nebo jejich zástupců. Mohlo by se jí tedy použíti k založení společnosti, jaká byla zamýšlena již na počátku války a obrala si za účel opraviti a oblažiti svět, zároveň zničiti řád jesuitský.[1]) Kdyby se kníže postavil v čelo takové společnosti, získal by si zásluhu o svůj rod a národ, proslavil by se u sousedů a v celé Evropě, ale též u Turků a po všem světě. K tomu ho pobízejí též věštby (Drabíkovy), a je-li Bohem určen k té úloze, splní ji. K tomu však je kníže také zavázán nastávajícím poměrem ke vznešené rodině, na niž se vztahují četná proroctví (Kotterova a Poňatovské). Prostředky na povznesení rodiny má již na snadě, prostředky na vyrvání kořisti lvovi (= císaři) zná od otce, přemůže i společnost světoborných gigantů (= jesuitů), která by si ráda opatřila moc nade všemi trůny světa. Ovoce již je zralé, třeba jen je utrhnouti. Nechť tedy kníže podá ruku východu, ohlásí to západu a severu, neboť i hlas lidu volá ho k činu. Příležitost taková se již nenaskytne.

Nezapomíná ovšem při tom Komenský ani na opravu světa pomocí vševědy, ale tendence spisu je zřejmě politická.

---

[1]) R. 1619 vyšla brožura: »Secta heroica, beatrix, reformatrix eademque iesuitiperda. Auctor Eugenes Philanthropos.«

Došlo-li o svatbě k nějakým poradám politickým, není známo, lze však o tom pochybovati, poněvadž tomu nepřála kněžna matka, která chtěla s rodem císařským žíti v míru. Ale jinak přiřčena byla Komenskému při sňatku vynikající úloha, neboť oddával knížete s jeho nevěstou. Za důvod uvádí, že nevěsta neuměla ani latinsky ani maďarsky, z kněžstva přítomného pak nikdo neuměl německy. Že tím kníže Zikmund zároveň poctil váženého vševědce a reformátora, nemůže býti pochybno.

K činům, jichž si tehdy Komenský podle návodu Drabíkova přál, ovšem nedošlo i z jiné příčiny. Manželství knížete Zikmunda bylo totiž velmi krátké, neboť Jindřiška Falcká zemřela již po tříměsíčním životě v Potoku (dne 28. září 1651), a kníže následoval za ní čtyři měsíce potom (4. února 1652).

Prorok Drabík hrozil celému rodu zkázou již před tím pro neposlušnost, ale o mladé kněžně mluvil jako o živé, když dávno již byla mrtva. Dodatečně arci vysvětloval pochybení své všelijak, a povinnost odporu proti rodu Habsburskému přenesl na knížete Jiřího II., jinocha oddaného válečnictví, ale také požitkům, v nichž si uherská šlechta tehdejší zvláště libovala.

Také Komenský hleděl v tom smyslu na knížete působiti prostřednictvím jeho rádců, z nichž vrchní ředitel statků Ondřej Klobusický byl též nakloněn víře v proroctví, kdežto druhý rádce, Jan Jindřich Bisterfeld, všemožně odporoval vlivu prorokovu.

Jinak se Komenský nemohl klamati o moci knížecí, která naprosto by nebyla stačila na zdolání vojů císařských. Proto odcházeje z Uher zůstavil knížeti spisek obsahu národohospodářského, jímž ho upozorňuje na pravý stav jeho země a staví proti tomu poměry v národě vzdělaném a pokročilém. Nazval jej »Gentis felicitas« (»Štěstí národa«.[1]) Ukazuje v něm, že opravdové štěstí národa nespočívá jen v úrodnosti země jeho a lidnatosti obyvatelstva, nýbrž i v čilosti a pracovitosti jeho, s níž mizí náklonnost ke zločinům, ubývá úmrtnosti a přibývá blahobytu. K tomu náleží též dobrý stav školství, ale také dobrá správa státní. Tu může vykonávati pouze úřednictvo téhož jazyka a národnosti, jako je většina obyvatelstva. Proto se Komenský dožaduje i panovníka, který by s národem cítil, a to může býti pouze muž z téhož národa. Pak národ takový je náležitě schopen obrany a těší se pozornosti a uznání všech okolních národů.

Účel spisku byl zajisté knížeti jasný, třebas nám Komenský jeví se v něm především bystrým pozorovatelem poměrů a praktickým národním hospodářem, na tu dobu vynikajícím.

I po návratu do Lešna (v červnu 1654) Komenský zůstával s Uhrami ve spojení, neboť o vojenských přípravách knížete zajisté byl dostatečně poučen, jakkoli nebylo ještě vysloveno, proti komu směřují. Maje veliké a významné styky s Anglií a se Švédskem, prostředkoval diplomatické spojení těchto zemí se dvorem knížecím, chovaje k tomu účelu i své zvláštní posly, hlavně z mladých členů Jednoty. Jakou důležitost přikládal této své činnosti, patrno z listu,

---

[1]) Podrobný obsah tohoto spisku v Národohospodářském Obzoru r. 1916.

poslaném brzo po návratu z Uher příteli Hartlibovi, v němž napomíná, aby při jednání politickém vedli si opatrně, protože nějaký vynikající muž v Uhrách prý se vyslovil již před rokem, že císař má tři úhlavní nepřátele, jakéhosi Duraea, prostředkovatele smíru mezi církvemi evangelickými, jenž zároveň s Komenským r. 1641 byl povolán parlamentem do Anglie, Komenského a ještě třetího, jehož jménem neznal. Byl to asi Hartlib.

Také byl Komenský přesvědčen o pravdivosti zprávy, dodané mu na Slovensko, když se vracel ze Šar. Potoka, že mu někde na hranicích hrozí úklady, nastrojené rakouskou vládou, pročež vrátil se do Lešna jinou cestou. (Dokončení.)

Dr. *Karel Chodounský*:

Léčba lidová, přírodní a vědecká.

1. Choroba a zdraví.

Obecně se za to má, že se choroba a zdraví odlišují jako černá a bílá a že hranice mezi oběma jsou tak ostré, jako mezi mořem a pevnou zemí. Ale zdraví, čili normální stav člověka není žádnou hodnotou stálou, nýbrž kolísavou, takže zhusta se nedá poznati, trvá-li ještě. V těle se dějí nepřetržitě změny živé látky následkem reakcí na vnější i vnitřní popudy i následkem samovolné výkonnosti organismu, a jistá míra těchto změn může se projeviti již jako chorobný příznak a konečně také jako choroba.

Hneme-li na př. rukou, vydali jsme určité množství energie ze zásob příslušného svalstva, spotřebovaného v pohybu. Za toho děje udál se rozklad látek — při čemž vznikly produkty (kyselina mléčná, uhličitá, kreatinin a j.), jejichž hromadění ve svalstvu a těle při déle opakovaném pohybu způsobuje únavu. Unavený člověk ještě zůstává zdravým v obecném slova smyslu; — ale potřebuje odpočinek, musí již stav svůj napravovati, léčiti ho, aby se únavné látky z těla vylouhovaly. Neučiní-li tak, dostavují se do týraného svalstva křeče, což už nelze počítati v stav zdraví. Ale s námahou svalovou spjata jest také činnost srdce a plic, která, když přemírou pohybu vybičována byla na nejvyšší stupeň, způsobiti může trvalé porušení zdraví a po případě i smrt náhlou — vypovězením výkonu srdečního. A tak při všech výkonech tělesných i duševních se dějí změny naší živé hmoty, stále se tu boří a staví, děje se škoda i náprava — a zdraví trvá, dokud obojí si drží přibližnou rovnováhu. Menší její porušení nepokládáme za nemoc, — vždyť každý časem na sobě pocítil nevůli, kdy byl jako rozlámaný a kdy práce nešla od ruky atd., a přece se po ty dny necítil nemocným. Vše také minulo beze stopy. Ale jindy potrvají podobné neurčité příznaky ještě třetí i pátý den, stupňují se, večer dostaví se malé horečky a pozvolna člověk upadá v chorobu, třebas v tyfus. V tomto případu trvala choroba

již od nejprvnějšího projevu nevůle, ač se tehdy člověk pokládal za zdravého.

Jsou choroby, které se ohlašují bouřlivě, tak na př. zánět plic, neštovice, spála a j. V zdánlivě plném zdraví dostaví se prudká třasavka a po ní silná horečka a dotyčná choroba jest tu. Zda tyto nemoci skutečně počínají teprve náhlou třasavkou? Jsou to nemoci infekční, které počaly okamžikem nákazy, vnikla-li v místo, kde měla dobré podmínky rozvoje. Zde se mikrob vzmáhal, vnikal v širší oblasti těla, způsoboval změny a poruchy, které člověku na vědomí nepřišly. Teprve když otrava organismu se dovršila v určitý stupeň, propukla choroba zjevně třasavkou, — avšak hubila tělo již několik dnů dříve. Zdraví a nemoc nemají ostrých hranic, protože organismus proti každému porušení se brání, a nemoci teprve po kratším neb delším boji zjevněji podléhati počne.

Obrana jeho nepřestává v žádném dalším období nemoci, brání se až do posledního okamžiku.

Poznali jsme, že za každé nemoci děje se v těle dvojí pochod a sice jeden příslušný chorobě a druhý obraně. Oba se splétají a proplétají někdy k nerozuzlení. Teprvé v poslední době podařilo se z větší části jeden každý vystopovati a rozlišovati — k velkému prospěchu trpících.

2. Hojivá síla organismu.

Druhdy vše, čím nemocný trpěl a co jevil, se pokládalo za příslušné pochodu chorobnému, za špatnou a škodnou věc — až teprve v čase novějším se poznávalo, že mnoho z těchto jevů jsou pochody, jimiž se organismus brání, škody napravuje a hojí.

Vnikne-li na př. tříšťka neb jiné cizí těleso pod kůži, zpuchne zasažené místo, ztvrdne a po případě konečně zhnisá. Vše to jest obranou. Tříšťka podrážděním vyvolá hned reakci v drobných cevách, z kterých se v poraněný prostor vyrojí miliony bílých krvinek.[1])

Následkem toho naduří místo — neboť kolem tříšťky se utvořil ochranný val z krvinek, čímž organismus získal času, že mohl nerušeně buď cizí těleso pevnou blanou opouzdřit a tím neškodným učinit, aneb se přetvoří val bílých krvinek v hnis, který si dovede cestu razit ven — a s výtokem hnisu vyplove i cizí těleso. Tříšťka poranila jen kůži, roztrhala tkáň a způsobila výron krevní.

Takové pochody hojivé zavádí organismus po každém porušení a v každé chorobě. Tak na př. vznikne soubor určitých příznaků po pozření zkaženého pokrmu, prudší látky a p., které shrnujeme jménem katarhu žaludku. Bývá tu v počátku vrhnutí, pak se povlekou sliznice vrstvou hustého hlenu, trvá nechutenství atd. Vrhnutím zbavuje se organismus částečně příčiny katarhu — však zřídka úplně. Krátce trvající setrvání dráždivé látky na sliznici (úst, jícnu, žaludku) působí

[1]) Bílých krvinek jest několik druhů; jsou do velké míry samostatným živlem, jakous zdravotní policií organismu, vždy pohotovou k mnohostranné obraně; dovedou prolínat nejjemnějšími drobnohlednými sparami cev v ohrožený prostor.

však již škodně a vyvolává hojivou mohutnou obranu, kterou představuje také známý povlak hustého hlenu na sliznicích nemocného katarhem žaludečním stiženého.

Přesvědčiti se můžeme o tom pokusem (konány v ústavu slavného Pavlova v Petrohradě). Vpravíme-li do žaludku zvířete na př. roztok lihový 0·2% sublimátu s 10% dusičnanu stříbrnatého, vyroní se hned ze sliznice vysoká vrstva hlenu — obraz to prudkého, hlenového katarhu. Přináleží tento příznak skutečně chorobě samé? Uvažme, vniklá dráždivá látka trvalejším působením by ohrožovala a poškozovala žlázy travné, hlouběji v sliznici ponořené. Aby tyto byly uchráněny, vykonati musila poblanka, totiž její epithel, ohromnou práci vyroněním ochranné vrstvy hlenu — pod níž žlázy se uchovají netknuty.

Síla samohojivá jest vlastností živé hmoty vůbec, ba vyskytuje se i v říši nerostů; známoť jest, že si na př. krystal poškozenou svou hranu dovede spravit sám. A čím nižší jest v soustavě bytost, tím mohutněji se tato síla jeví. Z rozpolténého prvoku zcelí se dvě nová individua, dostalo-li se každé polovině po půli jádra bunečného. Vyšší zvířata dovedou si nahraditi ještě celé ztracené části těla, rak na př. klepeto, pulec ocas atd. S postupem vyšší a vyšší organisace vždy pevněji a pevněji utužuje se jednota všech jejích elementů, čímž síla regenerativní a reparativní se omezuje do míry, jakou jeví člověk a ssavec vůbec.

A míra této síly zůstala ještě člověku mohutná. Uplatňuje se každý okamžik života, neboť stále musí náš organismus vyrovnávat poškozování vyvolané vnějšími i vnitřními podněty — abychom zůstali zdrávi.

A tato síla projevuje se nejen při místních škodách a nemocích, nýbrž ve všech chorobách, celý organismus zachvacujících.

Pro příklad uvádíme boj jeho proti infekci a chorobám infekčním. Tyto vyvolány jsou v každém případu buď drobnohlednými plísněmi (bakteriemi, kokky), aneb nejmenšími z živočichů, prvoky, — představujícími jedinou drobnohlednou buňku. Vniknou-li tyto choroboplodné bytosti do těla na př. třeba nepostřehnutelnou oděrkou kožní (neporušenou kůží nepronikají) nebo padnou-li na sliznici nosu, úst a p. a nacházejí-li zde výhodné podmínky k svému rozvoji — pak člověk podléhá té které chorobě, již ten který mikrob vyvolati s to jest.

Roznašečem těchto drobných choroboplodných tělisek jest nemocný člověk, po případě zvíře. Obsaženy jsou v jeho výměscích, vydechuje je, vykašlává, vykaluje a p. Poletují pak v okolí nemocného ve vzduchu (mluví-li nemocný stižený katarrhem, lze mikroby choroboplodné nachytati na desku několik metrů od úst vzdálenou), ulpí na předmětech nejrůznějších, čímž vším se může nákaza šířiti. Jak snadno se to stává, nejlépe viděti na šíření chřipky a rýmy. Obě choroby způsobeny jsou nejmenším ze známých prvoků a proto snad také nejsnadněji se šířícím. Z jediného bytu dovede se chřipka i rýma rozšířiti rychle po celém velkém městě a odtud rozšiřuje ji člověk do širších a širších oblastí — lhostejno, jaké roční počasí neb jaká pohoda právě panuje, neb lhostejno jaká jest půda neb

její konfigurace, neb poloha na zeměkouli. Chřipku i rýmu roznáší člověk. Přinese-li je některý člen rodiny domů, onemocní někteří z ostatních, někdy všichni.

Ovšem, každý onemocněti nemusí, kdo se s nemocným stýká, neboť nemusí každému nákaza vniknouti do těla. A když náhodou některá těliska do těla vnikla, jest možnost, že je organismus zdolá, než by byla s to nějaké škody způsobiti. Všude jest obrana pohotově. Na sliznici úst, nosu, hltanu a j. jest výměšek žláz a ten obsahuje látky (v množství různém), vývoji mikrobů více neb méně nepříznivé. Dojde-li přece až k celému hnízdu na sliznici, neb proniknou-li mikrobi do těla, vzbudí hned celkovou neb místní reakci, jejíž výsledek jest mobilisování bílých krvinek proti vetřelcům. Vyrojí se z cev, útočí na mikroby, uchvacují, pohlcují je a ničí. Je to boj na život a na smrt — jak z fotografií toho děje vyčísti možno. Vidíme tu krvinky s pohlcenými — jiné již s rozpadlými mikroby, neb krvinky, z nichž ještě kus mikrobu vyčnívá — neb krvinky samy již podlehlé a v trosky rozpadlé. Mečnikov, objevitel tohoto děje, nazval jej fagocytosou a bílé krvinky toho druhu fagocyty. Zvítězí-li bílé krvinky, může celý děj minouti, aniž by člověk co znamenal. Jinak množí se mikrobi s úžasnou rychlostí a otráví svými jedovatými produkty organismus a člověk propadá té které chorobě. Ale organismus neustává ani pak v další obraně. Šťávy tělesné, zvláště syrovatečina krevní, obsahují protijedy jak proti mikrobům, tak i proti jejich produktům, aneb je organismus následkem specifického podráždění počne vyráběti ve většině případů v dostatečném počtu. (Na tom spočívá také význam očkování, které způsobí výrobu protijedů neštovic.)

V tomto období reaguje organismus již prudčeji, člověk jeví příznaky horečky a infekční choroby vážnější, jako neštovice, spála, kloubový rheumatismus, zánět plic zahajují toto období svého průběhu třasavkou, jíž sledují vysoké horečky v zápětí. Co značí horečka? Jaký má význam?

3. **Význam horečky.**

Druhdy pohlíželi lékařové na horečku a laikové pohlížejí na ni do dnes jako na věc škodlivou, všecko zlo zaviňující i po případě smrtné zakončení choroby. Nové poznatky takový názor nepotvrzují, jak v následujícím rozvedu.

Horečky se dostavují až na nepatrné výjimky v průběhu chorob infekčních, z nichž každá jest vyvolána zcela určitým (specifickým) mikrobem, jehož zplodiny otravují organismus *svým* způsobem, a jimž se organismus brání tvorbou protilátek, *v každé chorobě jiných.* A tyto jedy a protijedy byly studovány a poznány. Víme, že určité z nich dovedou podražďovat tepelné ústředí v mozku a způsobovati projev horečky. Tyto látky jmenujeme pyrogenní a že jsou také asi různé specifické povahy, usuzujeme z toho, že *se povaha a průběh horečky různí podle choroby.* Má-li býti obrana organismu úspěšná, musí se výroba protijedů díti v každé chorobě

jinou cestou, jiným chemismem, a protože se výroba ta děje prostřednictvím horečky, jak z přibývání jejich protijedů za horečky důvodně soudíme — musí za každé choroby jeviti tato jinou podstatu a jiný průběh.

Dále jest známo, že prudkost horeček téže choroby u lidí nebývá stejná a že se střídají celé epidemie téže nemoci tu s velmi nepatrnou, tu zase s vysokou horečkou. To jest vysvětlitelné poznáním, že týž druh mikrobů okolnostmi nabývati může tu větší, jindy menší jedovatosti. Ba dovedeme si vypěstovati celé chovy odstupňované síly. Nasadíme-li si na př. kulturu mikrobů zánětu plic, vypěstovanou z chrchlů těžce nemocného, a opatříme-li ji dobře, tu víme, že máme mikroby prudce působící a že psi takovými infikovaní vesměs do čtvrtého nebo pátého dne zánětem plic podlehnou. — Potřebují-li pro pokus kultury méně jedovaté, stačí, zahřejí-li tutéž po 10 minut na 55° C. Určitými pochody docíliti se dá chorobotvorná kultura nejprudší, rychle smrtící jedovatosti a čtenář by soudil, že asi také vyvolá nejprudší horečky. Pokusy ukazují, *že se tu horečka* po takové infekci zvířete *nedostaví* a že zvíře za všeobecného poklesu sil rychle podléhá. *Těžkou, náhlou otravou ochromen tu byl organismus tou měrou, že se k jakékoliv obraně ani vzchopiti nemohl.* Vyskytují se podobné případy i u lidí. Tak objeví se v epidemii pravých neštovic někdy neštovice černé, které nejsou zvláštní odrůdou nemoci, nýbrž jen těžkou její formou. V těch může být s počátku náběh horečný — ale i tu zjistiti se dá již všeobecná ochablost, neštovice podlévají se krví, zakrňují, vyskytnou se i mimo ně na kůži podlitiny neb krvácení sliznic, a za *poklesu* teploty pod normál nemocný v kratinké době umírá.

I jiné zkušenosti získané u lůžka nemocných utvrzují názor o účelnosti horeček. Tak nás poučuje statistika výsledků chorob horečnatých, že právě ty, které jsou provázeny nejprudšími horečkami, největší procento uzdravení vykazují. Na př. tyf zvratný 92—98%, tyf skvrnitý 75—80%, žlutá zimnice 65%, mor 50—60%, ač se horečka při nich vesměs pohybuje po celý průběh mezi 40—42° C. Ještě příznivější výsledky jeví zánět plic, prudký hostec kloubový, spála, sepse, tyf a j. choroby vysokými horečkami provázené.

Naproti tomu takové choroby infekční, jež probíhají bez horeček, vlekou se rok za rokem a samovolně se nikdy nezhojí — jako na př. příjice, malomocenství.

To vše přímo vtírá úsudek, že horečky v chorobách hrají v obraně organismu úkol důležitý.

A přes to není námitka bezdůvodnou, že sdělené výsledky nemusily býti zpříčiněny horečkami, nýbrž třeba jinými pochody, a oprávněna jest otázka, na jakých poznatkách jim hojivé výsledky přisuzujeme?

Usuzujeme tak z fakta, že za průběhu horeček organismus vyrábí protijedy a látky, které účinně ničí jak mikroby chorobotvorné tak jejich zplodiny jedovaté. Takové antitoxiny, bakteriolysiny, agglutininy, jak je dle účinku nazýváme, byly poznány a poměrné

množství jejich v krvi za všech fází choroby zjištěno. Ale tyto látky byly již z krve také osamoceny a pokusně byla jedné každé účinnost vyšetřena. Není tedy žádných pochybností o léčivém významu horeček. Badáním zjištěno dále, že za horeček do jistého stupně také životnosti bílých krvinek, o jejichž úloze již bylo promluveno, přibývá. Za vysokých horeček životnost jejich jest pravda stlumena, ale nahražuje ji právě tenkrát zvýšená výroba protijedů.

Však zbývá ještě zodpověděti, neporušují-li vysoké teploty jakost krve, nezaviňují-li tukovou degeneraci (přeměnu) mnohých vnitřních ústrojů, zejména svalu srdečního, ledvin a jater, čímž vážně bývá ohrožen náš organismus v prudkých chorobách infekčních a nejsou-li vysoké a trvalé teploty příčinou schátrání a zhubenění nemocného! Vše to se psalo na účet horeček.

Aby následky *vysokých teplot* byly zjištěny, podrobovali badatelé zvířata nepřetržitému působení teplot 40°—42° C po 25 dnů i ukázalo se, že nedoznala změny ani jakost krve, aniž došlo k tukové degeneraci některého vnitřního ústroje — a nepozorováno ani značnějšího schřadnutí zvířat. Jest jisto sice, že se děje za vysokých teplot zvýšený rozklad látek v těle, ale podrobeny jsou mu jiné látky za horeček a jiné za pouhých zvýšených teplot. Zde rozklad se děl na účet uhlohydrátů, kdežto tam na účet látek dusíkatých, což jest pro hodnocení a význam děje rozhodujícím.

A jak je s domněnkou, že by se teplota sama na sobě státi mohla bezprostřední příčinou smrti, kdyby vystupovala třeba o málo nad 42° C a sice proto, že by tu snad srdce podléhalo ochrnutím, jak se také za to mělo.

Odpověď dal zase pokus. Dovedeme srdce zvířat z těla vyříznuté proháněním výživného roztoku jeho dutinami a odstraňováním rozkladných látek při práci jeho vznikajících udržovati skoro libovolně dlouho v dobré činnosti. V pokusech za naším účelem proháněn tentýž roztok srdcem postupně výš a výše ohřívaný a tu srdce *studenokrevných* se zastavilo teprve teplotou 45° až 47° a srdce *teplokrevných* teprve po prohánění roztoku na 80° a 92° C ohřátého, při čemž naměřena teplota svalu srdečního 55° a 60°. Z těchto pokusů jest patrno, že výše teploty při horečkách, k jakým vůbec dospěti může, srdce ohrožovati s to není.

Smrt může ovšem nastoupiti za trvání vysoké horečky, — ale tato označuje nám jen tíže onemocnění a tíži nastalé z toho otravy organismu, a těm právě nemocný podléhá, nikoliv pouhé vysoké teplotě těla.

Vysoké teploty v horečkách jsou jistě příčinou některých poruch, jako jest blouznění, nespavost, bolesti hlavy, porušení trávení, neboť mírní se, neb mizí s klesáním vyšších teplot, — však všecko to je převáženo prospěchem, které horečka nemocnému přináší.

Až do poslední čtvrtky minulého století veden byl boj proti horečkám, vlastně proti vysokým teplotám při horečkách — ale nedocíleno jím ani zkrácení chorob, ani sebe nepatrnějších výsledků co do úmrtnosti, neboť léčbou tou zůstávaly příčiny i pochody chorob nedotčeny a zůstal jí nedotčen i pochod horečky sám.

Touto léčbou se docilovalo pouze chvilkové úlevy a jen chvilkového snížení teploty.

Položen-li byl nemocný v chladnou lázeň, sklesne teplota jeho třeba z 39° na 37°, ale sotva že minula chvíle od lázně — již zase se sune teplota k dřívější výši a proto musely být lázně mnohokrát za den opakovány, aby poněkud usunuty zůstaly nedůležité sice, ale obtěžující příznaky, o nichž bylo již promluveno. A stejné výsledky měla léčba protihorečnatými (antipyretickými) léky, kterými se vesměs dociluje snížené teploty *pouze* utlumením mozkového ústředí tepelného a nikoliv působením na chorobný pochod. Účinek velké dávky chininu, antipyrinu, aspirinu a p. trval 2—3 hodiny, ale sotva že se ústředí mozkové z utlumení probralo, vyšinula se teplota za třasavek na starou výši.

Léků, které by odstraňovaly horečku odstraněním příčiny neb prospěšným působením na pochod choroby, máme málo. Takovým jest na př. chinin proti malarii. A tu se chinin nepodává v době horečky, nýbrž několik hodin před očekávaným záchvatem, v době, kdy nemocný má teplotu zcela normálnou. Víme totiž, jaký čas vyžaduje chinin k vstřebání a docilujeme tak, že se v největším množství setká v oběhu krevním s mikroby malarie — když se byly rázem z krevních tělísek (kde se vyvinují) vyrojily. Chinin umrtví je dříve, než byly s to očekávaný záchvat vyvolati.

Patrno z vylíčeného, že dnes k horečkám, třeba prudkým, pohlížíme klidněji než druhdy, víme, že jsou nezbytným průvodcem chorob a že znamenají účinnou sebeobranu organismu. Pokud stav nemocného dovoluje, *nezasahujeme* v jejich průběh, totiž nesnažíme se srážeti teplotu nemocného násilně, mírníce ji obklady, a jeví-li se toho potřeba zavinováním nemocného chladnými rouškami, omýváním a p. Jen za vyminečného stavu nemocného zasahá lékař v horečce energičtěji — a to v pravé chvíli a s pravým prostředkem. Naznačil jsem tím *některé* cesty, jakými se organismus brání a jakými prostředky škody utrpěné spravuje a mám za to, že pověděné stačí k informaci širších kruhů, neboť nelze tu látku vyčerpávat.

Poznali jsme, jakým jest organismus sobě lékařem, jakou léčivou sílu dovede projevit, — tu sílu již starověkem tušenou, tu »vis medicatrix naturae«. Skoro by se mohl čtenář po tomto rozkladu otázati, k čemu vůbec že pak je léčba, když snad vše si dovede obstarat tělo samo? A když by se pomáhati mělo a muselo, zda pak by výsledku docíleno bylo lahodněji a správněji přírodním lékařstvím a p.

Jest proto záhodno poukázati k podstatě vědecké léčby, o níž širší kruhy nemají jasnějšího názoru.

4. Medikamenty.

V lékařství přešly snad všecky zkušenosti, léčebné způsoby a prostředky lidu, a takové, které se kontrolou klinickou a pokusnou osvědčily, byly podrženy. A nezavírá se jim lékařství ani dnes ještě, jak na př. prozkum prostředků a jedů používaných africkými a americkými domorodci svědčí.

Poměr lékařské vědy k lidové léčbě není odmítavý. Pohlížíme k ní jako ke všem primitivním lidovým proudům, tajícím v sobě zhusta dobré jádro, zastřené mylnými a zbytečnými příměsky. A také pochopujeme, že se vedle lékařství udržuje, vězíť to v povaze širokých vrstev lidových.

Tajemnost bude vždycky vábiti, jakož i domněnka, že lidová léčba vládne způsoby a prostředky vědě neznámými a v lékařství nepoužívanými. Konečně povaha a průběh mnohých chorob přiváděti jim bude i nadále klientelu, byť pokroky v lékařství byly sebe skvělejší a sebe více do očí bijící.

Jsou tu choroby vlekoucí se, nevyléčitelné, aneb lepšící se teprve prodlením dlouhé doby, jsou choroby, jež se vyhojí samy a někdy i přes špatnou léčbu, a jsou tu celkové nervosy, hypochondrie, neurasthenie a hysterie, podléhající suggesci. V některých z nich může míti lidové lékařství výsledky skutečné neb zdánlivé a takové šíří fama a nikdy nezdary! Tak vyrůstají proroci z lidu v nimbu famy strhujíce *k jejich osobě* důvěru davu. Vzpomínám tu nedávné slávy proroka faráře Kneippa, jehož Wörishofenská klientela byla světová. Ale smrtí jeho poklesla Kneippiánská léčba a Wörishofen pustl; marně o jeho udržení usilovali zasvěcenci následovníci. Každá doba a každá zem má takové proroky — a každá doba viděla je i se způsobem léčby mizet v úplném zapomnění.

Široké kruhy lidové jsou si přece vědomy, že lidový lékař nemá znalostí o zdravém a tím méně chorobném člověku, že nezná příčiny a povahy chorob a že se nemůže vyznati v poznání choroby, vyžadující dlouholeté studium theoretické i praktické. Vždy jim stačiti bude domněnka, že »prorok« dovede lépe léčit než lékař.

Mám proto za vhodné nastíniti v hlavních rysech úroveň, na které dnes léčba stojí, a pomíjím tu všecku operativní a orthopédickou, dietetickou i cvičnou, léčbu elektřinou a různými světelnými paprsky a j., obmezuje se jen na *medikamentosní*, o níž jest nejvíce předsudků a největší brojení.

Až do doby rozkvětu věd, zvláště biologie, chemie a fysiky mělo lékařství téměř všecko léčivo od lidu převzaté, a bylo to bohaté a velké dědictví nahromaděné celými věky a všemi národy světa. Nebyl to jen heřmánek a šalvěj, lopucha a divizna, nýbrž také opium a chinová kůra, náprstník a strofant, z nichž vyloupnuto účinné jádro, morfín a chinin, digitalin a strofantinin. Ze set rostlin vybrušovány byly tak brilanty, jimiž se poklad náš léčebný honosí. Byl to ohromný pokrok, když se počátkem minulého století dařilo osamocování těchto účinných jader ze surovin, neboť tím teprve bylo umožněno přesné ordinování léků. Obsah jejich v surovinách totiž kolísá podle druhu rostliny (chinovníků na př. jest přes 50 druhů), dle ročního období, za kterého se sbírá, dle pásma a stanoviště a půdy, na kterých roste. Ale suroviny samy lid znal a upotřeboval. Jak důkladně dovedl v tomto směru přírodu vybrakovati, svědčí na př., že seznal všecky rostliny, jež obsahují koffein (jsou to: keř kávový a theový, Paulinia sorbilis, Ilex Paragu (americké thé »Maté«), Cola acuminata (káva sudanská) a Theobroma Cacao (ze semen, obsahujících malé procento

koffeinu a příbuzný theobromin, se vyrábí kakao), které jsou domovem v různých krajinách asijských, afrických a amerických. — Lid je všecky poznal a všech použil k výrobě poživatin a léčiv.

Vedle látek z tohoto pramene obohacena byla léčba léčivem v laboratořích seřizovaným na základě našich vědomostí o účinku určitě stavených sloučenin a skupin chemických. Seřizovány tak léky *s předvídaným* účinkem — a po studiu jejich účinku pokusném zaváděny do praxe — jako na př. antipyrin, aspirin, chloroform, chloral atd., Právem se vytýkala tu převýroba, která však nemá s vědou co činit a také byla z valné části již střesena. Osvědčené zůstalo a těžko bychom je postrádali.

Všecky léky byly ohodnocovány a všestranně probádány, aby se poznal účinek i příčina jeho na organismus, o čemž chci se několika slovy zmíniti.

Vstřebaný a již v oběhu krevním kroužící lék přijde sice ve styk se všemi ústroji těla, ale nezachycuje se ve všech, nepůsobí proto na ně, nýbrž zachycuje se jen v zcela určitých, jejichž elementy jedině umožňují více neb méně pevnou vazbu s dotyčným lékem. Pro příklad poukazuji k lékům nervovým jako jsou morfín, chloroform, strychnin, atropin atd. Některé se zachycují pouze v určitých buňkách velkého mozku, jiné v určitých buňkách míchy, jiné až v samém zakončení nervu — a proto působí jen pouze na tyto okresy anebo jejich prostřednictvím. Tak na př. můžeme morfínem zmírniti bolesti jakéhokoliv místa těla, ale vždy jen stlumením čivosti ústředního nervstva. Vpravíme-li v krajinu jaterní injekcí náležitou dávku morfinu při bolestech od žlučových kaménků, přestanou v několika minutách bolesti, a nedosáhli jsme tak rychlého účinku proto, že jsme morfin vpravili v sousedství místa bolestivého. Stejně rychlý účinek docílili bychom v tómto případě také vstřiknutím morfínu v předloktí nebo v podkolení. Z každé části podkožního vaziva se morfín rychle vstřebá a vnikaje v oběh krevní, splaven jest k mozku a tu teprve se váže s živou látkou jeho buněk. Teprve pak nastane úleva v bolestech. Různé léky čivost ústředí tlumící neb dráždící mají různé působení dle toho, v kterých jeho okresech se vážou.

Z nich vyvolá na př. podrážďující strychnin tetanické křeče všeho svalstva těla a sice tím, že se zachycuje především právě v těch buňkách míchy, z kterých se sbírají kořeny nervů hybných.

Jiná látka, kurare, se váže zase jen v zakončení těchto nervů a ochrnuje je, následkem čeho se znemožní každý pohyb svalstva těla.

Ale neobmezuje se vazba léků jedině na nervové elementy, nýbrž známe takové, které se zachycují v jiných tkáních a ústrojích. Látky skupiny náprstníkové se na př. vážou toliko ve svalu srdce a dovedeme je tak přesně dávkovat, že dle potřeby jsme s to jimi zesilovati a současně zvolňovati jeho ochablý a současně urychlený výkon; víme ale také, jak dlouho vazba toho kterého léku v svalu srdce potrvá a jinak proto ordinujeme náprstník a jinak strofant, ač obě látky jsou téhož účinku. Léky močopudné vážou se v určitých ústrojích ledvin a působí tu jednak dráždivě a jednak pouhým zesilením výkonu ledvin, což pro výběr léku v tom kterém případu nemoci jest

vědou ohodnoceno. Takových léčebných skupin stejného působení jest řada. Připomínám ještě, že se léky za styku s živou hmotou mění a že změny ty jsou prostudovány a částečně již zužitkovány; poznali jsme také, kterými cestami se z těla a za jakou dobu vylučují. Toho všeho se v léčbě dbáti musí. Jest jasno, že již s těmito prostředky, které nám poskytla příroda a které byly získány zkušeností a jež byly pořízeny v laboratořích, zasahovati můžeme v průběh chorob vědomě a prospěšně i v určitých případech radikálně. Ale léčba se neobmezuje pouze na ně.

Další skupinu tvoří léky, které se vážou v těle chorobotvorných mikrobů, aniž by byly našemu organismu nebezpečny, k nimž náleží určité přípravky arsenové a chinin při tropické malarii a zvláštní kombinace organických arsenových a jodových sloučenin při syfilidě. Jest to počátek velké léčby, o niž usilováno od prvních dob poznání příčiny chorob nakažlivých. Znali jsme již před desítiletími hojně látek mikroby smrtících, ale upotřebení jich v léčbě člověka ztroskotávalo se na jejich jedovatosti. Teprve Ehrlichovi se podařilo počátkem tohoto století sestrojení oněch sloučenin, které ničí v těle nemocného mikroby příjice a tropické malarie, aniž by ohrožovaly člověka. Jsme na počátku nové dráhy a není příčiny pochybovati o dalším pokroku úspěšné vnitřní desinfekce při chorobách nakažlivých, dosud léčbě radikální vzdorujících.

A obohaceni jsme byli o další novou skupinu látek, výtěžek to studia o samoobraně organismu v nakažlivých chorobách. Otravné produkty za nemoci vznikající vydražďují organismus k výrobě protijedů a oboje krouží v krvi, v jeho syrovatčině; vyrobí-li se dostatek protijedů, zobojetní se všechny otravné látky a choroba se zhojí. Ty jedy i protijedy byly z valné části již poznány, ze směsi krevní osamoceny a účinek jejich pokusem vystopován i v praxi upotřeben.

Určitým upotřebením oněch jedů docilujeme úpornosti (immunity) organismu proti té které chorobě a vpravováním oněch protijedů nemocným daří se nám léčba v těch případech, kde organismus sám jich dostatek nevyrábí a nemoci podléhati počne. Tak na př. docílíme u zvířete úpornosti proti difterii, když jsme mu byli vpravili opětovanou, velmi slabounkou dávku jedu difteritického, tak že pak beze škody snáší smrtící jeho dávky. Organismus zvířete jsme přiměli tímto způsobem k nadvýrobě protijedů. Cenný byl další poznatek, že účinnost jejich se neruší, vyjmeme-li je z krve immunisovaného zvířete. Stačí, vstříkneme-li krevní serum takového zvířete jinému, aby se i to stalo immunním, a můžeme se o účinnosti téhož sera přesvědčiti i tím, že jed difteritický, chovaný ve zkumavce, jím k neškodnosti zobojetníme.

Podobným pochodem immunisujeme člověka proti různým chorobám infekčním a takovým pochodem léčíme nemocné, když organismus jejich k výrobě protijedů nedostačuje a to s výsledky skvělými.

A doplňuji tento rozhled po léčivu ještě skupinou hormonů. Řídící síla v těle, která bdí nad správnou, souladnou výkonností našeho organismu, má k ruce mimo jiné také šťávy, které se vynořují ze zvláštních žlaz, postrádajících vývodů, jako jest na př. žláza štítná, nadledvinky a j.

Význam těchto žlaz zůstával dlouho utajený, až konečně byl vystopován po příznacích, jejichž příčina vězela v onemocnělé neb zaniklé žláze. Odstranění na př. *celé* žlázy štítné (vole) způsobuje kachexii strumiprivní, při které se dostavuje úbytek inteligence, tupost a konečně zblbnutí, vedle zvláštního zduření podkožního vaziva. Ponechá-li se ale třeba méně než třetina této žlázy v těle, tu se již zmíněná choroba nedostaví. Onemocnění brzlíku u dětí způsobuje záduchu se smrtelným zakončením, při onemocnění hypofysy (žlázy ležící v lebce) dostavuje se akromegalie s přeměnami tkáně kostní a se zduřením obvodných částí těla atd. Tyto zkušenosti vedly na stopu účinku výměšku těchto žlaz, i látek v ní obsažených, jež slovou hormóny. Každý z nich má svůj úkol, doplňují se navzájem, neb po případě se ruší a každá nesprávnost v jejich množství a jakosti vyvolá nesoulad ve výkonnosti našeho organismu v některém směru, aneb způsobí onemocnění.

I vyráběny byly výtažky z těchto žlaz a dobývány z nich jednotlivé účinné látky, jimiž konány byly pokusy, až konečně přistoupeno bylo k léčbě s dobrým výsledkem. Některé z těchto látek došly všeobecnějšího upotřebení, jako na př. adrenalin nadledvinek, jehož lze upotřebiti při náhlém hrozivém poklesu krevního tlaku vůbec. Vstřiknutí určité dávky stačí, aby se krevní tlak okamžitě vyšinul, čím zažehná se hrozící nebezpečí z hlubokého poklesnutí tlaku krevního. Nevyčerpal jsem ovšem tímto přehledem po léčivu látku, ale tím se již dá vytušiti jeho bohatství i účinnost.

Také laikovi musí být patrno, jak veliký byl učiněn pokrok v léčbě chorob a jak úspěšně můžeme v průběh chorob zasahovati a po jisté hranice jej ovládat. Jak by to uboze stálo s nemocnými, kdyby zůstali omezení na pomoc lidového neb »přírodního« lékařství!

Odstraňte naši léčbu a lidstvo bude opět propadávati vyjmenovaným již a druhdy nevyléčitelným chorobám, které dnes v ohromné většině případů naprosto zdoláváme. Lidé zase podléhati budou prudkým infekčním chorobám v případech, ve kterých sebeobrana organismu selhává a nedostačí a kde jsme s to zaskočiti týmiž látkami, jimiž sám se bránil a jichž dostatek vyrobiti s to nebyl. Zase budou zmírati tisícové, když v průběhu choroby náhle počne váznouti výkon srdce, ledvin neb plic, jež léčivem dovedeme okamžitě křísiti. A je-li možno pomoci jinou léčbou, vytlačeno-li srdce výpotkem pohrudničním z polohy, neb dusí-li se nemocný následkem přeplavení trubic dýchacích zánětlivým výpotkem a p.?

Jedině naší léčbou zdolati se mohou nepřetržitě trvající, hrozné trhavé křeče eklamptické, žádná jiná nedovede mírniti záchvaty padoucnice a prodlužovati jejich mezidobí. Co by bylo s případy vnitřního, chirurgicky nedostupného krvácení, co s chorobami, které provázeny jsou nesnesitelnými bolestmi, jako na př. v strašně dlouhém průběhu rakoviny, úbytí míšních a j.

A jaké záruky dává lidový a přírodní lékař nemocným? Léčba předpokládá dokonalé ovládání vědeckých poznatků o životě vůbec a vědomosti o chorobném i zdravém člověku zvlášť — neboť jen za

těchto podmínek jest umožněno poznání nemoci, na kterém jedině spočívati může správné léčení.

Vědomosti tyto ovšem nejsou uzavřeny, badáním posunovati se bude pokrok stále ku předu a tím také pokrok v léčbě; tak již dnes předvídáme s velkou pravděpodobností, že nezůstane při ovládání oněch infekčních nemocí, jež již dnes v moci máme, nýbrž že ovládneme je všecky a tušíme, že jsme na správné cestě, která nás dovede k radikální léčbě dvou nejobávanějších chorob, tuberkulosy a rakoviny, ačkoliv si netajíme, že se na svízelné této dráze ještě dožijeme mnohého zklamání, než cíle dojdeme. Neníť badání a práce v lékařství z jiného konání lidského.

Každý pokrok ve vědomostech způsobiti může opravu neb změnu v dosavadní léčbě a proto jest lichou výtka, že naše léčba jest kolísavá a že dnes kaceřuje to, co jí včera ještě bylo svatým. Kolísavou se může zdáti jen laikovi, neboť viděl, jak druhdy lékaři naléhali na př. na pouštění žilou — neb nedávno ještě na potírání horečky a j. a jak to nahrazováno léčením jiným. Pokroky v léčbě nelze zváti kolísáním léčby. A jsme si dobře toho vědomi, že nespočívá *všecka* naše therapie na nerozborných poznatcích vědeckých a že jsou tu mezery, kde si musíme vypomáhati jen zkušenostmi, neboť praxe sloužiti musí i tam, kde nám věda ještě podpory neposkytla. Však ani takové zkušenosti nepostrádají poměrné spolehlivosti, neboť prošly klinickou kontrolou všech škol světa.

Zdá se mi konečně záhodným, zmíniti se ještě o velmi oblíbené a rozšířené výtce, totiž že prý otravujeme nemocné nejrůznějšími jedy a že jim do těla vpravujeme cizí a tělu nepřístojné látky.

Jde o to, co rozumíme slovem jed a co jsou tělu nepřístojné látky. Laik by řekl na př., že jedem jest každá látka, která v malém množství otravuje. Ale není látky, která by byla otravná v jakkoliv malém množství a jsou látky pokládané za zcela neškodné (na př. kuchyňská sůl), jež v jistém množství otravují. Kyselina kyanová náleží k nejprudčeji otravným, ale hořké mandle, jádra švestek, broskví a j. se pojídají, ačkoliv tento jed obsahují a ačkoliv víme, že 50 hořkých mandlí může dorostlého a 5 hořkých mandlí dítě nadobro otrávit. Jedna stotina gramu morfinu neotráví, za to již stotina gramu atropinu velmi těžce a již tři tisíciny gramu akonitinu rovněž. Jsou látky, které otravují teprve v dávce 5, 10, 20 g. atd. — kde jest hranice množství, dle kterého bychom byli s to děliti látky na jedovaté a nejedovaté?

Každá látka jest do jisté hranice neškodnou a tyto hranice jsou při všech používaných látkách známy; *lékařské dávky těchto hranic nedosahují* a proto také léčivem otravováni býti nemohou.

Namítne se, že k otravě dochází dlouhočasným opakováním malých dávek jako na př. morfinu; jsouť obecně známy vleklé otravy morfinem. Ty však nejsou zaviněny nikdy správnou léčbou, nýbrž samovolným zneužitím léku nemocným, když si jej opatřuje bez vědomí lékaře. Delším používáním se účinek morfinu otupí a uvykl-li nemocný jeho příjemnému působení, touží po něm i když příčina, pro kterou byl předepisován, dávno zanikla; pak nemocný samovolně stupňuje

dávky z 1 stotiny na 3, 5, 10, 20 až 150 stotin a propadá neúprosně těžké vleklé otravě. Tím ovšem vědecká léčba vinna není.

Ale ta ve *výminečných* případech smí a jest povinna dávku obvyklou překročiti, na př. při rakovině operaci nedostupné, při tetanických křečích a p., *když jinak útrapě čeliti nemůžeme.*

Stejně neoprávněna jest výtka, že tělu vpravujeme látky cizorodé — chemické různé sloučeniny.

Organismus sám jest dokonalou laboratoří chemickou, vyrábějící velmi rozmanité chemické sloučeniny týmž způsobem jako chemik. Látky plavené v oběhu krevním přeměňuje oxydací, redukcí i hydrolysou a sestrojuje z nich nové sloučeniny a přetvořuje tak i své vlastní produkty dissimilační a mnohé z nich jsou totožnými s našimi léky. A hospodářství těla potřebuje také nevyhnutelně nejrůznějších látek minerálních, jako jsou kalium, natrium, kalcium, jod, chlor, arsen, železo, mangan, síru, fosfor a j. Požíváme je i řadu jiných v potravě a nikomu nepřipadlo pozastavovati se nad takovou »nepřístojnou« potravou, jež tyto »cizorodé« látky obsahuje.

* * *

Taková jest podstata vědecké léčby. Jest přiléhající k výkonům organismu a jednotlivých jeho orgánů, neruší jich, nekřižuje se s jejich směrem, nýbrž podepírá a povznáší, když ochabují. A v mnohých chorobách, kde organismus nestačí k obraně, zaskočí léčba těmitéž látkami, jež proti chorobě vyrábí sám. Neznásilňuje přírodu nikdy, docilujíc nápravy jen cestou mírnou. V léčbě obsaženy jsou zkušenosti i vědomosti všech věků, ona představuje hranici, ke které duch lidský dosud proniknouti byl s to.

Proto končím s právem: *lidovou a přírodní léčbou jest jedině vědecká.*

Jan Šafránek:

Český rolník v družině spisovatelské.

Z dopisů let čtyřicátých minulého století.

(Dokončení.)

Bylo by vysoce zajímavo čísti listy Krouského, posílané Čejkovi; žel těch není, neboť pravdě nejpodobněji byly zničeny požárem v osudné noci červnové roku 1848, kdy s mlýny staroměstskými podlehly dravému živlu také Královy lázně a v nich Čejkův byt. Vyhořel úplně. V pozůstalosti Krouského je zachován koncept listu, psaného Čejkovi, ze dne 31. prosince 1846, jako odpověď na poslední zachovaný list jeho ze dne 23. prosince 1846. V něm se čte: »Odpusťte, že jsem již dříve peníze za 10 exemplářů Kapperových básní neodeslal; čekal jsem pouze na nějakou příležitost, ale nevyskytla se, pročež je nyní po poště odesílám, totiž 5 fl. Vinařickému stran Matice ilirské co nejdříve vyřídím. O Nebeském je mi známo,

že bude spolupracovník na Včele. Psalť mi list. Je to věc důležitá, neboť na dvou těch časopisech je nám nejvíce záleženo; jen aby se hodně rozšířily a cíle se nechybily; vždyť ten politický život se u nás posud jen v hadry odívá a o žebrotě se vleče. Myslím ty dva časopisy, jak nyní se censura ukazuje, mohly by silné obecenstvo získati, nejlépe v měšťanstvu, by se nemusily živit jen od samých ohledů a milosti. Rovnost a svornost ať jest jejich heslo, přímá pravda s poctivostí budiž kotvice bezpečnosti. Havlíček svůj úkol v novinách výtečně provádí, jeho články mají vždy jisté tendence, jen více pozorného a všímavého čtenářstva schází. Bůh ví, novinářem být je tuze těžká věc za nynějších poměrů a ta Včela, ta aby ani přírodu nekochala, nebo jakmile jen u rostliny zabzučí, již slyší: ja, ja, noli me tangere. Toť aby zkameněla, neb aby byla Proteem a každému jen zálibu prorokovala. Havlíček má jen rozvážlivěji jednat a ne hned vše tisknout, co se mu jen zakmitne a co přímo na osobu čelí. Těšil jsem se, jak ste mi ráčil jednou psát, že budete Havlíčkovi nápomocen; on nic jiného nepotřebuje, ale nevím, jak s toho sešlo a sejít mohlo, ano se tu jedná o dobro věci samé. Což ani naděje nemáme mít, že zase nastoupíte předešlou dráhu svou? Škoda každého okamžení, nepřijde zpět! Z tolikeré hřivny tak málo těžit, nechci říci — ale chci říci, abyste drahý pane doktore něco psal, nám k prospěchu a potěše a sobě k oblažení za dobré vědomí. A to jest nejlepší, O škole průmyslové. Vyřiďte paní Němcové mou zvláštní úctu a doložte, že jí za její články vzdávám srdečné díky. Ta drahá paní, ta mně tak píše z duše. Její báchorky jsou tuze oblíbeny, já je alespoň musím nejvíce z mých knih lidu půjčovat.«

II.

Jos. Kaj. Tyl Krouskému.

1.

V Praze, 11. února 1848.

Drahý pane a příteli! Na stokráte Vás pozdravuju a maje právě skrze drahého p. Vinařického lacinou příležitost, v krátkosti Vám něco k srdci kladu, co jsem již dávno odeslati měl. Snad jste si všimnul v některém časopise, že chystám knihu pro lid? Je to »*Vojta, chudý čeledín*«, kniha, jakouž posud nemáme. Zdravé, přirozené čtení, v Němcích, původně ve Švejcařích, s náramnou oblibou přijaté! Nežli ho pošlu do světa, musí dostat patrona — a kdež by měl hledat lepšího, nežli je »Katusický rolník«? Dovoltež tedy laskavě, abych toto své vzdělání jinojazyčného spisu Vaším jménem přiozdobiti a s malou dedikací k lidu poslati směl! Zběžně psaný rukopis nechtěl jsem Vám k nahlédnutí poslati; čekal jsem, až bude několik archů tištěných, abyste se přesvědčil, co Vám asi podávám, a poněvadž mě p. farář právě svou návštěvou poctil, posílám to skrze jeho ruce! Z těchto sedmi archů již něco poznáte. Již mi tedy tu radost prokažte a poctěte mého Vojtu svým jménem. Podepište laskavě přiložený list a poštou mi jej zašlete! Čekám na něj — a

poněvadž si nyní s tiskem pospíšíme, čekám na něj, doufaje, že přijde *brzo!* Ostatně se poroučím v další přízeň Vaši a trvám na vždy v úctě Vašich zásluh o naši národnost a píšu se s radostí Vaším upřímným ctitelem Jos. Kaj. Tyl«. Bydlím na Starém městě, v poštovské ulici, č. 321, ve 2. poschodí ve dvoře.

* * *

Koncept odpovědi zachován. V záhlaví poznámka: Známe se; přijímá Jan N. Krouský. Po ní se čte: »Drahý pane a příteli! Vašeho Chudého Vojtu jsem skrze p. Vinařického obdržel a kus ťoho zdravého čtení, které ste mi odeslal, s velkým potěšením přečetl. Z té částky možno již arci účel knihy poznati; pročež Vás snažně žádám, byste mi laskavě ostatní částku, jakmile bude dostisknuta, po poště odeslal. Přejete si nějakého patrona pro Vašeho Vojtu, dobrá; Vojta jak je živý, čilý, pohyblivý jonák, jistě nám na rukou při křtu nezahyne, pročež se mu s největší ochotností za kmotra stavím. Tím jest jedno přání vyplněno — ale druhé mám já, totiž: aby mně bylo dovoleno Vojtovy křtiny vystrojit s tou, podle venkovského zvyku výminkou, že Vy, drahý otče, s nějakými svědky ony křtiny svou přítomností poctíte. Čas k tomu shledání račte sám dle své možnosti určiti. Ještě něco; myslím si, ty Vojto, Vojto, kdybys se byl na půdě české zrodil, byl bys si zasloužil — po venkovsku řečeno — nejlepší kravičku i s teláťkem ze stáje; ale co platno, dobrá věc zůstane dobrou věcí, pročež hleďme jej na naší půdě pěstovati a dobrého chlapíka na nohy postaviti, oč že se vytknutého cíle nechybí? Až bude Vojta dokonce vystrojen, račte mu do tlumoku za 20 fl. stř. těch knih naložit a mně ho do Katusic s nimi odeslat, abych mohl po vůkolí rozšířit a dobré věci jakž takž býti nápomocen.

2.

Tyl Krouskému.

V Mladé Boleslavi 10. září 1854.

Velectěný pane. Drahý příteli! Račte laskavě prominouti, že Vás těmito řádky navštěvuji. Těšil jsem se, že k Vám ještě jednou osobně zavítám; ale postavení moje pohlcuje všechen čas v trudném zaměstnání. Poněvadž se však přiblížila nová, rozhodná doba v živolě mém, obtěžuji Vás tímto listem. Jistá osoba (A. Wind) nabízí mi totiž koncesi svou, a já bych rád této příležitosti ku zřízení nové společnosti použil, jelikož jsa pánem jejím a netoliko režisérem jako nyní, mohl bych rázněji působiti a snad i mou existencí poněkud upevniti a zlepšiti. Nemám ale bohužel k podniknutí tomu pro začátek potřebného skrovného fondu, a protož utíkám se k některým příznivcům, jichžto mysl ušlechtilá vůbec známa jest — a jmenovitě k Vám, ctěný a dávný Příteli! — a prosím snažně, abyste mi nějakou *maličkostí* k žádoucímu cíli dopomoci ráčil a vděčného člověka svým dlužníkem učinil. Budu spokojen se vším a těšiti se myšlénkou, že snad z jednotlivých krůpějí přece potůček zroste, jenž by unesl loď

mého doufání — mých znovu probuzených nadějí! Cítím arci dobře, že jest moje žádost nepříležitá — vím dobře, že jest odvážlivá: ale očekávám přece, že se mi dobrotivě promine, jelikož nechci vlasteneckou obětavostí svých příznivců snad jen plýtvati; mámť před očima příliš vážný cíl a chci vším namáháním z této pomoci vyprošené k obecnímu prospěchu kořistiti a o zvelebení divadla českého pečovati. Není-li tedy vyplnění mé snažné prosby, ctěný příteli, v tuto chvíli u Vás naprosto nemožné: račte mne vyslyšeti, a doufání mé v pomoc z rukou příznivců posilniti. Usiluji o to dorážlivě, poněvadž se má rychle rozhodnouti, jak se asi v příštích dnech osud můj utváří. Očekávaje laskavé rozhodnutí jsem s hlubokou úctou Váš cele oddaný J. K. Tyl. Pozejtří jedeme z Boleslavi, ale posud nevím, jestli do Brandejsa nebo do Hradiště.

* * *

Jaká byla Krouského odpověď a jaký výsledek prosby, kterou se Tyl též na jiné přátele současně obracel, není mi známo. Písemné zprávy není. Krouský nikdy nikomu nezmiňoval se o svých podporách přátelům a bylo-li kdy i jen letmo dotčeno jeho účinlivé ochoty, s nevolí říkával: Což neznáte, co dí písmo? Nemá levice věděti, co pravice učinila. Tolik však jisto, že Krouský Tyla za jeho pobytu v Boleslavi tehdy velmi přátelsky podporoval, jej s domácími rodinami seznamoval a přízně pro divadlo se dožadoval. Žijí dosud pamětníci, kteří nedávno při kterési vzpomínce tak dosvědčili. Že Tyl koncese divadelní nedostal, toho byly příčiny jiné; věrohodný a nad jiné povolaný životopisec Tylův, J. L. Turnovský, při přátelské návštěvě kdysi potvrdil, že pouze nedostatek peněžních prostředků zklamání nadějí Tylových nezpůsobil. Ano i to se mnou sdělil, že v posledních chvílích strastiplného života svého těšil se Tyl přátelské účasti Krouského a že radost nad peněžitým příspěvkem, vloženým do dopisu Karla A. Vinařického, švagra J. Krouského, ohlásil Tyl již umírajícími rty svému okolí.

III.

Dr. Kodym Krouskému.

1.

V Praze, dne 27. března 1844.

Veleváženy pane a vlastenče! Nejsa sice s Vámi osobně znám, osměluji se nicméně s žádostí na Vás se obrátiti. Týká se spisu mnou vydávaného, jehož účel jest, ku vzdělání i duševnímu pozdvižení národa našeho přispívati. Aby však cíle toho dosáhnouti se mohlo, a spis do nejmnožších rukou se doslal, nevím k tomu jiné lepší rady, leč když horliví a osvěty milovní vlastenci, žijící po krajích českých, se ho ujmou a cestu mezi lid mu proklestiti hleděti budou. Známa však vroucí láska k vlasti jakož i veliká účinlivost Vaše, proto na Vás svou snažnou prosbu vzkládám, abyste se mi v tom svou laskavou pomocí propůjčil a k rozšíření »Zábav neděl-

ních« v okolí Vašem přispěl. Posílám Vám p. Plačkem prvního svazečku 20, druhého též 20, dohromady tedy 40 výtisků v ceně po 10 X stř. svazeček jeden. Přál bych, aby se jich nedostávalo a já o doslání nových požádán byl. Pakli byste mi v tom svou vůli neoznámil, tedy bych třetího svazečku, který 20. dubna vyjde, opět 20 svazečků zaslal. Učiňte co můžete. Zavděčíte se tím nejen spisovateli, ale tuším svým časem i lidu našemu. Bůh Vašemu blahému počínání žehnej a mějte se dobře. S úctou Váš Dr. Kodym.

2.

V Praze, 4. února 1845.

Váš dopis jsem dr. Čejkovi odevzdal; byl mu velmi milý, zde Vám na to odpověď posílá. Objednané rychlovary nejsou posud hotovy, já je dal dělat u plechaře v Karlíně — jménem Mencla — horlivého to vlastence a jak mi slíbil, budou za 14 dní jistě hotovy. Co novinu mohu Vám sděliti, že od půl roku dostaneme nový časopis, vydávat jej bude Jednota promyslová; posud není však ustanoveno, v jak velkém objemu. Já bych rád v nevelkém, aby co možná nejlaciněji přišel, nebo ten si musí čtenářstvo teprve hledati a připravovati. Půjde-li po mém, bude tak vycházeti, jako hospodářské listy ale laciněji, totiž za 48 X stř. ročního předplacení. Já byl požádán, abych jeho redakci přijal, ale není mně to možné, jsem jen zvolný dělník a musil bych pak v Zábavách přestati a to nechci, na těch mi více záleží, nežli na časopise promyslném neboť ty mají být základem promyslného i všelikého jiného vzdělání. Ostatně mne velice těší, že, jak jste mi psal, čtenáři mých Zábav jsou spokojeni a jsem Vám povděčen, že se o jich rozšíření horlivě zasazujete. Já při tom zisku nehledal, můj cíl i má odměna je, když ku vzdělání národu přispávati mohu a ten to uznává. Vyprosím si pěkné poručení na p. faráře Kovanského, na Vašeho p. otce a p. manželku, jakož i na Vaše sousedy, co mne tu navštívili. S Bohem Váš upřímný přítel Dr Kodym. — Zde Vám spolu odesílám 21 kusů osmého svazečku, ostatní račte do Boleslavi dodati. Nejnovější novinka je, že včera v měsíční schůzi promyslové jednoty rozhodnuto bylo, aby se vydával řemeslnický časopis polovic česky, polovic německy, každý týden půl archu. My se tomu bránili, ale byli jsme konečně přemoženi. Jestliže teď ještě k tomu pouze český dostaneme, či ne, nevím.

3.

V Praze, 20. ledna 1846.

Milý příteli! Zaslané mi peníze rád jsem uviděl. Pruské nebo Rakouské, vše jedno. Děkuju Vám srdečně za Vaše přátelské vynasnažení, které jste k vůli mým Zábavám tak ochotně podnikl. Tím způsobem je tedy naše pořádnost zúplna vyrovnána. Přál bych si, abych tak o všech ostatních říci mohl, u mnohých to silně vázne... Jak pak se Vám líbí Noviny? není-liž pravda, ty nabývají života. Havlíček je chlapík, plný ohně i také rozvahy; a teprv před několika měsíci zletil. Což až on ještě víc zkušeností nabude a dále vy-

spěje! Pěkná v něm naděje. Jestli pak Jste také tomu rozuměl, co stran té hádky o průmyslní školu tam o Rubenu a jeho bratřích stálo? Ruben je zde direktorem malířské akademie, ouhlavní náš nepřítel, který se však to nahlas říci ostýchá, proto za sebe Kranera nastrčil. Ale nic neškodí. My odporem rosteme a se tužíme i také očišťujeme. — Katusické dopisy se zde velmi líbí. Jadrná to a nelíčená pravda. Přejeme si takových více. Račte mé srdečné pozdravení vyřídit p. far. Vinařickému . . . potom i čtenářům mých Zábav; povězte jim, že mi selský lid nejmilejší,, k jehož pozdvižení všechny své síly a umění vynaložiti chci, že však k tomu jiné cesty není, než jenom osvícením a vzděláváním ducha jejich. Váš Dr. Kodym.

IV.

Nejčetnější počtem jsou zachované dopisy, které **Václav B. Nebeský** Krouskému posílal. Mám 30 obsažných dopisů Nebeského, 9 stručných informačních zpráv a tři koncepty listů, které Krouský Nebeskému poslal. Pokud v nich co bylo pro život básníkův důležitého, ochotně jsem dal panu prof. dru Jos. Hanušovi k užití.[1] Uveřejniti plně listů těch dosud není možno; také jsou většinou bez datování a bude nutno podle obsahu dříve zjistiti dobu složení. Kromě otištěných *celých* konceptů *ostatní koncepty Krouského* jsou toliko zlomky, náčrtky k dopisům. Někde čtou se pouhá hesla, o nichž přátelům zprávy podával, někde však zachovány odstavce úplně vypracované. Co z nich pozoruhodno, tuto otiskuji. Pozná z nich laskavý čtenář, jak tehdy pracovali šiřitelé národní osvěty, kdy neměli jsme českých nakladatelů a knihkupců a kdy vroucí láska k písemnictví sílila je v starostech o národ přes nepřízeň doby.

Janu Kollárovi, pěvci Slávy Dcery, jenž v letech 1831 vydal první díl svých kázní a řečí, psal Krouský někdy před rokem 1844 dopis, v němž se děje zmínka o přání Kollárově, aby pomáhal zjednávati předplatitelů na druhý díl, který potom r. 1844 byl vydán tiskem. Krouský píše:

Obdržení zvacího lístku ku předplacení na »Kázně a řeči« od Dr. V. Sfaňka mne pobídlo, že jsem záhy k panu pastorovi na Kovanec[2]) spěchal, abych mu list odevzdal a spolu vybídl k přihlášení se na řečené dílo. Nebylo však třeba moc povzbuzování, anť již toužil po vyjití druhého dílu kázání. Po uplynutí několika neděl byl jsem poctěn návštěvou pana pastora Straky, kdy mně mezi jiným sdělil onu pro mne potěšitelnou zprávu, že má 35 předplatitelů. To převýšilo opravdu žádost i očekávání mé a vzbudilo v mé duši nelibost k některým vlastencům, že se zvláště v Praze žádný veřejně v čelo předplácení tak důležitého díla nepostavil. — Krásný to důkaz jak moc vypůsobí horlivá snaha; jak účinkuje řeč důvěrná a srdečná na náš lid. V tak malé osadě a tolik zápisníků (t. předplatitelů). O tom bych i já nemálo důkazu mohl položiti, že schválení a doporučení

[1]) Viz Dr. Jos. Hanuš, Život a spisy Václ. Bolem. Nebeského, Praha 1896.
[2]) Strakovi.

dobrých knih napomáhá a prospívá našemu milovanému lidu; bohužel že posud tak málo pěstována ona cesta vedoucí k osvětě! — dílem z nevědomosti o trvání jaké československé literatury, jednak také vinou netečnost a lhostejnost jedněch, bludné předsudky druhých, strach před znikáním početí jiných — na ty poslední ať dosloví (promluví) báseň Čelakovského (z Růže stolisté XCVII). Bolný to obraz, klamná touha, vše se zdá jen kráčet z dlouha! — Ale přece nebudiž zadána naděje; budoucnost ukáže, co horlivá snaha málo čítajících dovede . . . Požádání p. pastora, bych na se zaslání peněz převzal, konečně důvěra i vroucí láska, kterou k Vašnosti stále chovám (mohou Květy, roč. 1841, čís. 32 pod lit. J. K. dosvědčiti), mně byla pobídkou, že jsem mile rád tu věc na sebe vzal a to tím více, ana se mi vyskytla příležitost, kdy mohu s vroucí láskou hlubokou poklonu Vám složiti. — Z roku 1844 píše *Krouský dru Jos. Čejkovi:*

[Záhlaví: Referát od dr. J. Čejky.] Pan Chocholoušek proved hodně hloupý kousek se zápisníky (předplatiteli) na jeho Templáře; a to ten, že zápisníci neobdrží nic . . . Je to mrzuté zvláště pro mne, an jsem ho do moc míst v Mladé Boleslavi představil, kde předplacení obdržel. Nyní na mne dynují, abych to nějak sprostředkoval. Ale jak? Slyším, že převzal na se komisi p. Medau a že se přičiní, aby to nějak urovnal. Bylo by tak potřebí, k zachránění dobré pověsti Chocholouška i jeho románu, který se vůbec chválí, i pak k zachránění dalšího předplácení. Na Kollárovy Kázně sám mám deset předplatitelů. — Z roku 1845 píše *Krouský V. B. Nebeskému:* Byl jsem v Praze, mluvil s dr. Pichlem, dr. Čejkou, Storchem, Riegrem a jinými, jenom se Sabinou ne. Není k nalezení. Byl jsem třikrát u Sandtnera kde píše, mluvil s paní, která si naň tuze stěžovala, že je nepořádný ve svém započetí. Nenašel jsem ho, ale náhodou mně skrze některé věci psal a tak vím, kam se naň obrátit ohledem vašeho požádání. Dr. Čejka mi říkal, že jste mu psal interessantní list. Jedno oddělení Vaší velké básně má již uchystáno pro Květy. Zdá se mi, že to nějak bude pokulhávat s Vašimi básněmi, když nejste v Praze. Myslím si, že Čejka si tuze na starost to nebéře — pište mu stran básní a to úsilně. Pichl odjede z Prahy, myslím do Pardubic za lékaře. Vocel se oženil, vzal si z Kutné Hory B. J. Štětkovou, dne 12. listopadu byl oddán. S panem Němcem jsem též mluvil, dá Vás pozdravovat. Jeho paní je něco málo churava, nestrachujte se. — Z roku 1845 píše *Krouský V. B. Nebeskému:* Turnovské besedy slavně — každý první čtvrtek v měsíci se držejí. Pozvání až do našeho vůkolí zabíhá. V Hradišti budou též dále pokračovat. Na začátku byl u mne Mácha ještě se dvěma vlastenci stran vydání pozůstalých spisů po zemřelém jeho bratrovi. Já však nemohl jeho přání vyplnit a to z nedostatku kovu, pak také kdybych i peníze obstaral, zase ze strachu, že bych k žádnému pořádku s nimi nepřišel. Rmoutilo mne to, že jsem nijak nemohl přání splnit. Povahopis je přes polovici vypracován, ale Mácha stýskal si na Sabinu, že s ním nemůže přijít ke konci a že bude musit povahopis až naposled dát tisknouti. Dílo myslím jistě vyjde . . .

Na konec malou poznámku. Spravedlivo jest měřiti a posuzovati dílo jednotlivců netoliko podle jejich sil a výsledků pracovních, nýbrž

také podle doby a prostředí, ve kterém žili. Mluví-li se o záslužné práci Krouského, nesmí nám na mysli tanouti uvědomělý český rolník našich dní, obdařený všemi vymoženostmi časovými a vládnoucí rozsáhlým statkem nebo vydatným jměním. Nezapomeňme, že Krouský prožil své mládí za útisku národního, kdy nebylo českých škol, v ponížeností stavu svého, kdy nebylo národního bohatství. Na počátku svého samostatného hospodaření byl velkostatku ještě povinen robotou. A třeba že jeho otec, po dlouhá léta moudrý rychtář obecní, výkupem z osobní práce na velkostatku omezil synovu robotu na povinnosti tažní a přípřežní v době žní, odevzdal nicméně synu svému statek toliko prostřední velikosti, ve výměře asi 140 korců, stavení staré, pohodlné sice, ale dřevěné a při tehdejším tříletém hospodářském postupu i láci obilní (průmyslové byliny, řepka a cukrovka tehdy se nepěstovaly) hospodářství málo výnosné. Krouský hospodář nebyl bohat vezdejšími statky; bez pobídky z činorodé lásky k národu přihlásil se k práci vlastenecké a konal ji věrně, poctivě a obětivě. Tím trvalejší bude u vděčného potomstva jeho památka. —

Dr. Karel Chytil:

Jakob Burckhardt,

nar. v Basileji 25. května 1818, zemřel tamže 8. srpna 1897.

(Dokončení.)

V renaissanci dosáhla architektura všech ideálů, platných i pro moderní život. V době, kdy se praktická činnost XIX. století počala odvraceti od slohů středověkých, vykonal i Burckhardt bez hluku a apelů na veřejnost pořádný kus úkolů propagace. Veleknězem renaissance — Grosspriester der Renaissance — nazývali jej Kugler a Schnaase. Tak jako jeho obdiv se soustředí na vlašskou renaissanci, tak také v moderní tvorbě nesdílí nadšení pro renaissanci německou neb francouzskou. Zdá se mu, že i Geymüller ve svém horování pro francouzské památky renaissance jde daleko. Když vidí v letech osmdesátých, jak celé ulice hemží se znovuzrozenými arkýři, neklidně silhouettovanými štíty, ulehčuje si slovy: »To má částečně Lübke na svědomí.« Prorokuje pád této mody, která v brzké době s krachem zmizí se světa. »Snad již za deset let nebude chtít tyto arkýře, voluty, obelisky atd. ani pes ani kočka žráti.«

Svou historií vlašské renaissance založil po svém, originálním způsobu. Shledal záhodno, »aby vedle vypravovacích dějin umění nastoupilo též vylíčení dle věcí a druhů, jaksi druhý systematický díl, tak jako se to stalo od dob Winckelmanna s uměním klasického starověku.« »Při takovém parallelním zabývání se s tím, co k sobě náleží, vyplynou mnohé resultáty, které historie dle umělců vypravující obyčejně nezdůrazňuje. Pudící síly, které ovládají celek umění, praecedence, které jsou podmínkou jednotlivého umělce při jeho tvorbě, vystupují zde do popředí, kdežto dějiny umělců budou míti vždy velkou přednost, že smějí líčiti individuality v jich moci a plnosti.«

Můžeme uznati, že system, jejž Burckhardt volil, jest pro vylíčení architektury zvláště příhodný, jelikož tento obor umělecké činnosti jest mnohem odvislejším od okolností mimo osobnost umělcovu ležících a na něho působících, než na příklad malba, neb i plastika.

Není to kniha, která by se dala čísti v jednom dechu, bez přetržení, jako »kultura renaissance«, ale jako tam, jest i zde podivuhodné umění roztřiďovací, kterým jest spořádán obrovský materiál, doložený příklady z pramenů literárních a uměleckých památek. Pro doklady volil autor nejstručnější, registrující formu, jednotlivé kapitoly a paragrafy, na něž kniha rozdělena, mohly by býti podkladem objemným pojednáním.

Lübke zjednal si o knihu zásluhu, že obstaral většinu illustrací, v tomto díle obzvláště hojných, a učinil jí tak přístupnější a názornější. Novější vydání obstaral Dr. Heinrich Holtzinger.

Z téhož hlediska, třeba že ne v téže formě, hodlal Burckhardt vylíčiti celé umění renaissance, ale toliko některé partie zpracoval a jakési náběhy v několika směrech podnikl. Materiálu použil z pravidla pro veřejné přednášky, jež konal v aule universitní. Několik statí úplně zpracovaných nalezlo se v jeho pozůstalosti. Dohotoveny byly v posledních letech jeho života 1893—1895 a vydány r. 1898 v Basileji pod titulem: »*Beiträge zur Kunstgeschichte von Italien*« s krátkým úvodem H. Troga, jenž podotýká, že na nich není ničeho měněno. Tři pojednání: »*Das Altarbild*«, »*Das Porträt*«, »*Die Sammler*« tvoří společně velmi objemnou knihu. Jiná započatá práce o malířství bitevním — über Battaglienmalerei — zůstala následkem rostoucí tělesné slabosti ležeti. Řada kratších statí a přednášek ze všech oborů historie vydána právě pod titulem *J. Burckhardts Vorträge*.

Jedna z jeho posledních prací, která vyšla krátce po jeho smrti (r. 1897), věnována fenomenu z jiného ovzduší, než vlašské renaissance, avšak přece s ní všemi vlákny souvisí. »*Erinnerungen aus Rubens*« Basilej (1897). Umění, erudice, výchova renaissanční vrcholí zde ve velkém flamském umělci doby barokní. Jemu patří sympatie mládí autorova a průběhem hlubšího zabývání se s ním ještě rostou. V pozdním věku vrací se mysl starého badatele do končin, jimž věnována první jeho práce, do belgických měst. Zjev Rubensův a jeho dílo probírá po svém způsobu zevrubně všemi směry, bez velkého vnucujícího se aparátu vědeckého, v brillantní, poučné a poutavé lektuře. Jest to vroucí, až nadšené ocenění mistra, místy takřka apologetické a zároveň hymnus velkého západu renaissanční epochy. Příklad, jak Burckhardt sám si představoval umělecké monografie, životopis umělce ve vypravovatelském tonu.

Maximou Burckhardtovou bylo psáti jen o tom, co jeho samého zajímalo a toho ovšem bylo dosti mnoho.[1])

---

[1]) Z řady menších pojednání buďtež uvedena dvě, která se zabývají lokální historií v době renaissanční: »*Erzbischof Andreas von Krain* und der letzte Concilsversuch in Basel 1482—1484.« (Beiträge zur vaterländischen Geschichte. Bd. V.) a »*Ueber die Goldschmiedrisse* der öffentlichen Kunstsammlung in Basel (Basler Taschenbuch 1864).

Uzavřel-li nějaké thema, přenechal je s klidem jiným, aby je doplňovali a na něm dále pracovali. Sám obrací se k jiným látkám. Od r. 1870 začíná se zabývati poznovu řeckou kulturní historií a vrací se tak k thematům a tužbám svého mládí. Vzor Winckelmannův, příklad Otfrieda Müllera, přátelství s Dümmlerem nepřestávají naň působiti. Souvisí to také s jeho profesorskou činností, jeho učebním úkolem. V jednom dopise (24. října 1868) zaříká se čísti římskou historii; jest mu to »erdrückende Menge von Thatsachen«. Za to svítá mu jiné kollegium z temna budoucnosti vstříc, jež ho přinutí všechny římské a řecké autory sukcessive a s moudrým rozdělením času pročísti: o duchu starověku — »über den Geist des Alterthums«, do jisté míry ve smyslu kultury renaissance«. »Stojíť v starých autorech ještě tolik pamětihodného, čeho málo kteří si všímají.«

Předběžný plán rozvržen r. 1870, v letním semestru počal čísti o 4 hodinách. Z přednášek vyrůstalo dílo, jež r. 1880 jal se připravovati pro tisk. Ale mnohé okolnosti mu bránily, aby dílo úplně zpracoval a vydal. Přednášky své, jak bylo jeho obyčejem, zahajoval proslovem. Uvedl, že tento kurs jest a vždy zůstane pokusem, a upozornil na to, že jest »nefilologem«, »Nichtphilologe«, kterému budiž nějaké filologické nedopatření tu a tam odpuštěno.

Jako úkol si stanoví: podati historii řeckých způsobů myšlení v názorech a vystihnouti poznání živoucích sil, budujících i ničivých, které v životě řeckém byly činnými. »Nikoliv vypravovatelsky, ale ovšem historicky chceme pozorovati Řeky v jich podstatných zvláštnostech. Na to, na historii řeckého ducha má celé studium se zaříditi.«

K tomu připojuje úvahy o kulturní historii vůbec, která pro něho má pramenově »primum gradum certitudinis« v daleko větší míře, než historie dění. Jako vždy opírá se Burckhardt o prvotní prameny, k vědecké odborné literatuře sahá jen povšechně, a výsledky specielního badání novějších dob namnoze ignoruje. Jest v tom u něho v jeho stáří jistá oekonomie práce a času, pracuje-li bez ohledu na velkou část dosavadního vědeckého badání, ale rozhoduje při tom ještě něco jiného: »pocit, že mu zabývání se vědeckou literaturou nejlepší část nálady pro tvorbu dle vlastních pramenů ubere, a že pro jeho zvláštní úkol tato nálada jest podstatnější, než plné zužitkování práce jiných.« V celém rozvrhu a postupu, jenž vydal na čtyřsvazkové dílo, jest mnoho analogií s Konstantinem a kulturou renaissance. Uměním výtvarným zabývá se šestý odstavec, následující sedmý věnován jest poesii a hudbě; i pro ostatní oddíly jsou mu často památky výtvarného umění pramenem.

Burckhardt si nepřál, aby toto jeho pozůstalé dílo bylo vydáno, ba ve své poslední vůli si zakázal přímo jeho uveřejnění, ale málo neděl před smrtí dal k tomu svému synovci Jakubu Oerimu svolení. Bedřich Nietsche, jenž znal tyto přednášky od posluchačů, nabádal ku dosažení tohoto souhlasu. Roku 1898 vydán první svazek díla »*Griechische Kulturgeschichte*«, jež se dočkalo již čtvrtého vydání.

Ještě jeden obor písemnictví Burckhardtova, jenž nebyl určen vůbec pro veřejnost, dočkal se uveřejnění po jeho smrti — jeho epistolografie. Starší generace věnovala dopisům více péče a lásky,

než my, kteří je píšeme v chvatu, téměř po obchodnicku. Právě, že poštovní doprava trvala déle, a také více stála, zasedlo se k dopisování snad řídčeji, ale za to podávány zprávy a náhledy obšírněji. Korespondence nejsou pouze dokumenty doby a lidí, ale mají i formou svou cenu literární. Z korespondence Burckhardtovy vydáno mnohé v časopisech a sbornících, tak dopisy s Gottfriedem Kinklem, Wilibaldem Beyschlagem, Friedrichem *Nietschem*, ale také v samostatných knihách. Knižně vydány dopisy na *Maxe Aliotha*, pod titulem »*Briefe an einen Architekten*«, *Korrespondence s Friedrichem z Geymülleru a s Pavlem Heysem.* Z těch tří bylo přátelství s Heysem nejstarší.[1])

Z kroužku u Kuglerů odnesl si Burckhardt do svého domova oddanost mladého studenta a poety k tomu, který si během času získal nejzvučnější jméno na poli německé literatury, až na konec ve vysokém stáří uznán hodným světové ceny Nobelovy. U Kuglerů seznamil se Heyse se svojí pozdější chotí, Gretou, dcerou domu. V kruhu dívek, jež se tam scházívaly, platil Burckhardt pro svůj sarkasmus za zloboha — »reene Bosheit«, ale když odešel z onoho kroužku, cítil se jako ve vyhnanství a v prvních dobách podepisuje se v dopisech »Eminus« — vzdálený.

Bylo to r. 1849, kdy poprvé navštívil mladý poeta jako potulný scholár na své prázdninové cestě Burckhardta v Basileji a další styky udržuje korespondence, ne zrovna rozsáhlá počtem vyměněných dopisů, ale bohatá duchem a obsahem. S počátku vede si Heyse poněkud ostýchavě, ale s uctivostí před starším druhem pojí se srdečnost, která se rok od roku stupňuje v intimnost rovného k rovnému. Právě r. 1849 Burckhardt sám vydal anonymně svůj poetický pokus »Ferien. Eine Herbstgabe«. Jaký ohlas zaslaný svazeček vzbudil v mladém poetovi, vyslovuje Heyse diskretně a vřele. Vystihuje správně celou povahu Burckhardtovu, když praví o jeho verších: »Jedno Vám závidím, že jste ve verších vřelý a barevný, bez romantiky. Blížíte se v tom starým, ti ten umělecký kousek také dovedli, jenž dneska se jen Mörikemu chce dařiti. Doufám, že rozumíte, co míním, vypadlo to trošku pošetile.«

»Warm und farbig, ohne Romantik«, takové jest líčení, takový jest sloh Burckhardta, jednoho z největších ličitelů a stylistů mezi historiky.

V tomže dopise (6. list. 1849), zaslaném z ovzduší university bonnské, přichází Heyse se svými starostmi kandidáta doktorství, který chce voliti látku pro svou dissertaci. Této otázce věnován mnohý skvostný passus korespondence prvních dob. Heyse hledá látku v dějinách umění. Rád by nalezl něco dosud neznámého, něco do sebe stuleného, jako v Goetheově fialce na louce. Heyse by měl nejraději něco, co by se v kraji, v němž dlel, dalo shlédnouti. Chtěl

[1]) Der Briefwechsel von Jakob Burckhardt und Paul Heyse. Vydal Erich Petzet, J. T. Lehmann, Mnichov 1916. — Briefwechsel mit H. v. Geymüller. Herausg. v. C. Neumann. G. Müller, Mnichov 1914. — Jakob Burckhardt, Briefe an einen Architekten. 1870—1889. Detto 1913. — Nietsche Fr. W., Gesammelte Briefe. Herausg. von Petr Gast u. A. Seidl. Band III.

by nějaký malý bod v historii umění ostřeji pozorovati, v krátkých hodinách studie konati, materiál sbírat, ale vede se mu jako mnohému, hledá, rozvažuje, těká od látky k látce.

Burckhardt na jeho otázku o thematu neodpověděl. ale Kugler mu navrhl thema o stavebních hutích středověku. Látka, která v plánu, v němž měli míti podíl i svobodní zednáři, rostla, při konkretním zpracování se scvrkala z pustého širého moře v ostrůvek čistě ohraničený. Illuse o stáří a mystičnosti hutního zřízení, o zvláštním mystickém smyslu v uměleckých formách, pocuchal na konec Burckhardt úplně, a místo očekávaných rad přiznává se tklivě: milé dítě, rád bych sám quoad stavební hutě od Vás s mírným namaháním něčemu se naučil; dáti nemohu Vám ničeho.

Konec konců volil Heyse látku z historie literární, v květnu r. 1852 promovoval v Berlíně.

S Burckhardtem-historikem radí se Heyse také o látkách ku svým poemům. R. 1849 zasílá mu svou prvotinu »Jungbrunnen«, pracuje na Aristomenovi. Látky, které mu Burckhardt na jeho přání navrhuje, jsou většinou voleny ze starověku, dle starých autorů, jako Dio Cassius, Prudentius.

Výjimku činí jedno thema, jež i nás zvláště může zajímati. V červnu r. 1864 upozorňuje přítele na bitvu na Kosově poli (1389), »kde to hlavní, za jeden den a sice ve stanu Amurata I., se odbývá, »vzadu daleko v Turecku«; není v tom žádné velko- neb maloněmectví, žádná reformace, žádný klerus, vůbec nic, na co by mohlo obecenstvo připojiti nějaký fanatismus partaje. Snad by se dal zachytiti nějaký z oněch momentů, právě nyní, kdy ve Vídni koukají do Srbska po očku a kdy takový kus by dostal jakousi aktuálnost. Mravní problém: věrnost Milošova v protivě ke krvelačnosti synů sultánových naplnila by celý kus největším napětím, co možno. A vylíčiv děj, dodává: Avšak snad najdeš na první pohled něco, co veškerou cenu thematu ztroskotá. Vím dobře, že jsem skrovný rádce, i kdyby tomu bylo třeba také jen proto, že již docela více nevím, jak se dramatično vyjímá na jevišti.[1])

Heyse pokynu nepoužil, ale jak právě tato látka Burckhardta zaujala, o tom svědčí jeho biograf Trog, jenž byl jeho žákem na gymnasiu. »Ještě podnes jest nám,« praví, »jako bychom slyšeli Burckhardta vypravovati historii Srbska ve XIV. stol. o bitvě na Kosovém poli a mluviti v této souvislosti o srbských národních písních, o královiči Markovi s jeho podivuhodným koněm.« Burckhardt sám pomýšlel na poetické zpracování nějaké východní látky, jak sděluje v květnu 1855. »Reju delší čas na čistém sujettu fantasie, trochu ve způsobu Abbassidů, ale nebude asi z toho nic.« Míní tím Abasidy od Platena, — nebylo skutečně z toho nic.

Zájem o poesii a umění východu a jihu sdílela celá doba, od velkých romantiků francouzských, jako byl Victor Hugo, po německé nadšence krotšího rázu, jako byl Heyse. Geibel překládá ze španěl-

[1]) Č. 45. Str. 125 a 192. Pramenem byl Burckhardtovi Hammer, »Geschichte des Osmanischen Reiches«.

štiny, Schack, jeho druh, zabývá se uměním Arabů. Heyse noří se do literatury vlašské a překládá básníky staré a nové Italie a tvoří v jich duchu. Zde působí vzájemná výměna náklonností obou druhů; překlady Heysovy z vlaštiny a vlašské motivy v básních, novellách a dramatech, zejména Italienisches Liederbuch setkávají se u Burckhardta vždy s největší pochvalou. Monolog »Michel Angelo« (1852). veršovaná novela »Rafael« (1861), tragoedie »Fornarina« (1895), vyrostly buď přímo ze styků básníka s Kuglerem a Burckhardtem nebo z reminiscencí na umělecko-historické studie a k jedné z novel »Die Kaiserin von Spinetta« dal Burckhardt přímo podnět a látku. Poslal-li jemu Heyse některé své opus, vyslovuje svůj úsudek o něm nepokrytě, namnoze humoristickou formou.

O dějinách umění a výtvarnictví jedná později korespondence s Heysem již jen příležitostně, zato obsahem dopisů s Geymüllerem jest výlučně architektura, zejména doby renaissanční. Studie o Bramantovi, objevy jeho kreseb, velké publikace Geymüllerovy a ještě větší jeho projekty jsou nepřetržitým pásmem, jež probíhá celým dopisováním; k tomu doplňky k Ciceronu a diskuse o architektech a jich dílech; »Italia diis sacra« (dle slov Pliniových) jest chrámem jich společných obětí. »Ať jsem byl sebe více vzdálen od Basileje, píše Geymüller ve svých zápiscích, »pokoj Jakoba Burckhadta připadal mně jako střední bod světa, kterým jsme byli přitahováni, my občané a služebníci renaissance.« Věrný amico a sequace posílá St. Peter und Bramante-Geymüller Burckhardtovi krátce před jeho smrtí, svůj poslední dopis, oplývající slovy útěchy, přátelství, vděčnosti a obdivu (8. April 1897).

Korespondence s Geymüllerem pohybuje se ve vyšších, vznešených sférách, kdežto dopisy Maxi Alliothovi mají zase jiný charakter; sestupují na půdu zemskou, jest v nich cosi intimního, familiárního, ba buršikosního. Není to vždy určeno jen Alliothovi, nýbrž v době, kdy bydlel v Basileji, zároveň celé společnosti stolovní, a ta neskládala se z učenců, umělců a odborníků, nýbrž z přátel, kteří se scházeli ke svému symposiu ve Veltlinerhalle a pak v »Kunsthalle«, aby se pobavili a podebatovali o všem, co města, společnosti a jich užší obce se týkalo. Ze svých cest po Německu, z Londýna i Italie rozepisuje se Burckhardt o všem, o umění, divadle, hudbě, společnosti, o krajině a lidech, o osteriích, kavárnách, restauracích a o dobrém víně. Jen v dopisech Alliothovi do Paříže posílaných jde převahou o výtvarnictví.

Z dopisů, v nichž se často vyjadřuje sans-gêne, jasněji vyciťujeme, kam se skláněly jeho sympathie v umění, hudbě, poesii i politice. V historii umění zachovával zprvu plnou objektivitu, přímo chladnou, jak žádáno na badateli, ale později nesnaží se zatajovati, komu dává přednost. Že to bylo především klasické umění renaissance, jest pochopitelno. Bramante, Leonardo, Michel Angelo, Rafael, Tizian — a k nim přistupuje Rubens. Ale tak jako jej někdy Michel Angelo skoro odpuzuje svou násilnou mohutností, jest mu i Correggio v některých freskách odporný.

Starší jej zajímají hlavně po vývojové stránce, tak jako staří Nizozemci. Pro Dürera nejeví zájem a jest ku podivu, že i Holbein, pýcha Švýcarů, jej nechává chladným; ve svých dopisech z Londýna se o něm ani nezmiňuje. Jeho patriotismus lokální jen jednou se u něho probouzí, když shledává v Národní galerii londýnské podobiznu kardinála, která tehda obracela na sebe pozornost. Připisuje ji Heintzovi, jehož podobiznu Rudolfa II. vídeňské obrazárny velebí jako »podivuhodně energický portrét«. Ani Rembrandt netěší se u něho nepodmíněné přízni (viz »Vorträge«) a ať tomu jest jak je, nevyhledává příležitosti, aby se o něm a mistrech holandských rozhovořil.

Zajímavý jest jeho poměr k baroku. V Ciceronu vystihuje jej charakteristikou neobyčejně trefnou, v době kdy se o umělcích baroka ještě nemluvilo, aneb vlastně přestalo mluvit. Čím dál nabývají architekti baroka u něho většího zájmu a v očích jeho rostou. Jsou to přece jen velicí následníci Bramanta, praví a přičítá jim za zásluhu, že se nedali svésti svévolemi Michel Angelovými, jichž se úmyslně dopustil na Porta Pia, této pramáti všeho barokního. Jako v dopisech ku Geymüllerovi se jeví opravdová úcta k mohutné produkci baroka, tak vidíme z dopisů s Alliothem, jak horlivě sbírá a doporučuje stará obrazová díla mistrů barokních, Serlia, Vredemana de Vries, Pozza a Bibieny. O malířství barokním praví (Altarbild str. 141): »Jak lze očekávati, kráčí již bez našeho přičinění, celé malířství vlašské doby barokní, nejen oltářní, novému a vyššímu oceňování vstříc, dle toho, jak jeho výbornější práce opětně shledáme jako dokonalé, životné, v sobě konsekventní výtvory a jak jeho mistrům bude záviděn jich zabezpečený svět obrazový, svatý i profanní, v jehož mezích dovedli býti mohutnými.« V dopisu k Alliothovi z Říma r. 1875 shrnuje své nové kredo slovy: »Mého respektu před barokem přibývá každou hodinou a brzo budu nakloněn, považovati jej za vlastní konec a hlavní resultát živé architektury. Má nejen prostředky pro vše, co účelu slouží, ale také pro krásné zdání.« Neprávem prohlašuje se Burckhardt vůči baroku za velikého hříšníka..

V názorech na současné umění zůstal dosti konservativním. Vítá obrození belgického malířství, na něž nyní se již zapomíná, ač pro rozvoj českého malířství mělo neobyčejný význam; příznivě oceňuje Delarochův hemicykle, vedle něhož v parallele Kaulbachova doba reformační pochodila značně hůře. Delacroix jen částečně se těší jeho přízni a o francouzských realistech soudí, že výborně malují krajiny a zvěř, ale jich figurální stránka mu nekonvenuje. Míněn patrně Courbet a Fontainebleauští. Jeho měřítkem zůstávalo vždy klassické umění renaissance. Z mladších cenil Pavla Baudryho pro jeho vervu a příbuznost k Tiepolovi. Jeho malby v opeře pařížské se mu zamlouvají, také plastiky Carpeauxovy, ale architekturu Garnierovu — žertem jej jmenuje Grenier — špýchar — odsoudil bez milosti. O Makartovi mluvil s velikým uznáním. Boecklin byl jeho přítelem, až později nastalo mezi nimi jisté odcizení. Burckhardt byl horlivý navštěvovatel divadel a milovník hudby, sám hrál na piano a rád zpíval. I zde jeho oblíbenci jsou staří — Mozart, Beethoven a, jak snadno pochopitelno, vlaští maestři — Bellini, Rosssini, Verdi.

Z činnosti Wagnerovy uznává jen jeho první práce: Tannhäusera, Holanďana, Lohengrina, pozdější jsou mu nesnesitelnými.

Při tom nedává se říditi nějakými pravidly aesthetiky, nýbrž toliko svým citem a svou zkušeností, nabytou názorem. Jeho povaha neměla zalíbení ve filosofických systémech, spekulaci, abstrakci.

Starší universitní filosofové se svými systémy mu nebyli po chuti, později zabýval se Schopenhauerem, maje sám sklon k pesimistickému názoru světovému.

V dopise Nietzschovi 1879 praví o sobě: »Do templu vlastního myšlení jsem, jak známo, nikdy nevnikl, nýbrž po celý život jsem se kochal ve dvoře a síních peribolu, kde vládne obrazné v širším slova smyslu.«

A přece patří Burckhardt k historikům filosofickým a o jeho filosofickém názoru dějin vyšla specielní pojednání. Jeho názor světový a dějinný jeví se stejně v Konstantinu jako v kultuře renaissance i Řecka a zejména v koncisním aforistickém nárysu »*Weltgeschichtliche Betrachtungen*«, které vznikly jako přednášky r. 1868 a 1871, jaksi in margine tehdejších dějů, a vydány po jeho smrti Jakobem Oerim. V tomto tak zvláštní filosofií proniknutém díle praví téměř ostentativně: »Především nepodáváme žádnou filosofii dějin; ta jest kentaurem, kontradikcí in adjecto.«

A tak jako má Burckhardt svou filosofii dějin, tak má přece jen také svou aesthetiku, čistě osobní a praktickou k vlastní potřebě. Svému žáku Rahnovi, když dotazoval se na aesthetiku, radil: aesthetisujte na vlastní pěst. Burckhardt sám jest rozený a přirozený aesthetický duch, to dokazuje jeho kritičnost, jeho hodnocení a charakteristika umělců a výtvorů. V jeho stručných popisech obsažen jest trefný a namnoze dosud platný posudek aesthetický.

Tutéž methodu zachovával i při svých výkladech, v nichž demonstroval mnoho reprodukcí a provázel je poznámkami; svých názorů nikomu nevnucoval, přenechávaje každému, aby si volil, co mu konvenovalo. Chtěl buditi a budil všeobecný zájem v posluchačstvu universitním i širším. Chtěl buditi víru, že umění jest jednou z velikých mocností dějin lidstva, a že to stojí za namáhání s ním se trvale zabývati. S výchovou jednotlivců na odborníky se nezabýval. Nebyl přítelem seminářů a institutů, ale svou sbírku fotografií rozmnožoval na cestách, pokud jen skrovná dotace stačila, s úsilím a radostí. Ve své vzpomínce vypravuje Wölflin, jak byl doporučen Burckhardtovi, aby dostalo se mu rady pro studium a jak Burckhardt místo odborného návodu poskytl mu řadu všeobecných pravidel životních.

Do specielních otázek zřídka se později pouštíval, překřtívání děl na jména autorská, změny v atribucích, to nepatřilo k jeho zálibám; žertem nazýval ty, kteří se tím zabývali a stále nové změny v »Ciceronu« vyžadovali, »atribuzler«; početný vzrůst mladých historiků umění — »hundert aufgenudelte Kunsthistoriker, gente che non ha posto nè in cielo, nè in terra,« praví v jednom dopise — vyvolává dle jeho zdání honbu po uprázdněných místech.

Ačkoliv mnozí odborníci k němu přicházeli do Basileje, sám na svých cestách jich nevyhledával, nerad činil jim návštěvy a také kongressů se vystříhal. Bylo-li mu uděleno nějakou učenou společností členství, s potěšením je přijímal, ale vyznamenáním řádovým se vyhýbal. Charakteristická jest episoda v dopisech s Heysem, jehož prostřednictvím nabídnut mu byl bavorský řád Maxmiliánův, uprázdněný úmrtím Schnaaseovým. Odmítl jej, vymlouvaje se na místní poměry, ale vedle švýcarského demokratismu, tkvěly příčiny v jeho vlastní povaze, která vyhýbala se všemu, co by jeho nezávislost a soběstačnost, jeho svobodnou osobnost mohlo ohroziti. Z té příčiny a z příchylnosti k rodnému městu odmítal nabídky odjinud, na př. povolání na universitu berlínskou, a i z Curychu se vrátil domů, když naskytla se příležitost. Chce ostat v Basileji — tak blízko u Italie. Správně uznáno za zbytečné diskutovati o tom, zda by se byl ve větším středisku, než byla Basilej, rozvinul k činnosti ještě skvělejší. Právě, že si sám utvářil svůj život, že šel svojí vlastní cestou, stal se tím, čím byl, sám jsa spokojen v kontemplativním klidu a skrovném blahobytu. Když se mu zachtělo, vrhl se do cizího víru na cestách, ale nervosní chvat velkoměst byl mu čím dál tím více proti mysli. Jeho životní názor a život vyplýval ze sloučení dvou starořeckých, sobě protivných filosofických směrů, jež pěkně a téměř apologeticky charakterisoval ve své »Griechische Kulturgeschichte", kynismu v jeho snaze po neodvislosti a omezení potřeb na nejskrovnější míru, a epikurejismu, jehož hedonismus obmezuje na duševní a smyslové požitky, nezamítaje přitom i chuťové, třebaže nebyl labužníkem toho druhu, jako na př. Rumohr, jenž vedle svých umělecko-historických pojednání napsal knihu o kuchařském umění. Skrovným, třeba útulným, byl garconský příbytek basilejského Diogena, jenž byl prost manželských pout, v předměstí St. Albanském, v domě jakéhosi pekaře, o několika piecách, jichž hlavním luxusem byla knihovna, pianino, malá zásoba dobrých ročníků vína a krásná vyhlídka z okna. Jednou pomýšlel na získání vlastního domku, ale sešlo s toho a zůstal »chambergarnistou« do smrti. V posledních letech, kdy již vzdal se vší činnosti, čítával ještě ve dvou autorech — byl to Homer a Vasari.

Blaho obce, jmenovitě v kulturních věcech, leželo mu na srdci, rád poskytoval radu v otázkách uměleckých, a když se rozmáhal v Basileji stavební ruch, bděl spolu s jinými nad památkami města. Tak podařilo se zachovati bosácký klášter, určený k rozbourání, v němž nyní nachází se historické museum. Nietzsche uznal jeho zásluhy o město slovy: »Jest to Jakob Burckhardt, jemuž v první řadě děkuje Basilej své předáctví v humanitě.«

Nietzsche byl od r. 1864 po 10 let kolegou Burckhardtovým na universitě, cítil v něm cosi kongeniálního, co jej k němu vábilo. »Neznám nikoho,« píše jednou, »který by se mnou sdílel takové množství předpokladů, jako Vy; zdá se mi, že jste si vyhlédl tytéž problémy, že na stejných problémech podobným způsobem laborujete, snad dokonce silněji a hlouběji jak já, ježto jste mlčelivější.«

Ale vpravdě bylo mnoho ve světovém názoru a povaze obou, čím se lišili, a Burckhardt při všem obdivu choval vůči Nietzschovi

pocit vnitřní hrůzy. Byly to právě mravní principy, ethos a jeho základy, na nichž trval nezvratně, a to jej od Nietzscheho dělilo.

Burckhardt v tomto ohledu neodával se ilusím. Ovládán jsa jistým fatalismem, znal lidstvo z historie a věděl, že v přítomnosti není, nebude lepší. V politice domácí stal se konservativcem, v upomínkách na poměry minulé byl laudator temporis acti. Vše se měnilo vůčihledě v horší, to sleduje hlavně na Paříži a — Římě. Starý Řím ještě trvá, a před jeho moderními čtvrtěmi nutno zavříti oči, ještě okolí za branami nepozbylo svých krás a falernské, Frascati, Velletri chutnalo jako druhdy. Ale lid, společnost, sociální poměry se změnili. I jinde i doma. Jest to vlastní stáří, které se hlásí se svými obtížemi, ale jsou zde vůbec dny, o nichž lze říci, »že se mi nelíbějí«. »Es ist nimmer schön« stává se jeho refrainem. Vývin lidstva, sociálních poměrů, politických událostí sleduje s obavami. V mládí pod vlivem společnosti u Kuglerů a ještě více v kruhu studentstva bonského planul pro Němectví, ale kultura románská jej plně zaujala a v tom směru byl vpravdě latiník; od války francouzsko-německé nastává ochlazení a úplný odvrat vůči ideálům a bytosti Němectva. Nedovede se srovnati s principem touhy po moci, neboť moc je mu zlá sama sebou (böse an sich). Ku dvoum hlavním representantům soudobého Německa a jeho vůle a snah, dosíci moci, nepohlíží s nadšeným obdivem, nýbrž s jistou, netajenou hrůzou; byli to Bismarck a — Mommsen. V otázce velký či malý stát, staví se — rodilý Švýcar — na stranu tohoto. Snahy velkého státu v dějinách směřují ku dosažení velkých zevních účelů. Malý stát poskytuje opravdovou skutečnou svobodu; jest místečkem ve světě (Fleck auf der Welt), kde největší kvota příslušníků států může býti občany v plném smyslu. Malý stát může se státi v první řadě sídlem kultury, ve velkém státě jest moc primérním, kultura nejvýš sekundérním cílem. Ví z dějin světových, že velké státy neměly trvání. I velikosti Německa prorokuje příští pád.

V dopisech poslední doby mluví častěji o blížící se válce. Myšlenka války a revoluce vzbuzuje v něm pocit hrůzy; když komuna pařížská zničila Tuillerie, byl vyděšen strachy o poklady Louvru. A tak při pomýšlení na novou válku jat jest stálými obavami o statky a budoucnost kultury. Zní to jako proroctví, praví-li ve »Weltgeschichtliche Betrachtungen« se zřetelem k válce r. 1866 a 1871.: »Dnešní války jsou sic části jedné velké všeobecné krise, ale jednotlivě pro sebe bez významu a účinků pravých krisí. Občanský život ostává při tom ve svých kolejích a zrovna ty nejuboženější existence z nouze ostávají všechny při životě; tyto války zanechají však enormní dluhy, to znamená, ony nastřádají tu hlavní krisi pro budoucnost.«[1]

* *
*

---

[1]) Vedle autobiografie Burckhardtovy a uvedené životopisné skizzy Trogovy přinášejí biografická data a osobní vzpomínky, pojící se namnoze k referátům o jeho činnosti, různá pojednání: *Allgemeine deutsche Biographie* Band 47. (Nachträge, článek Burckhardt.) — *Gelzer H.* Ausgewählte kleine Schriften. 1907. S. 295—367 VIII. Jakob Burckhardt. (Otisk z Zeitschrift für Kulturgeschichte VII. 1900.) — *Joël Karl.* Jakob Burckhardt als Geschichts-

Od smrti Burckhardtovy válčeno na dálném východě a »tam vzadu v Turecku«. Srbové vítězně přešli Kosovo Pole. A pak rozpoutala se ona válka, v níž Německo utkalo se s větší částí románského světa za účasti Anglů a Slovanů. Belgická města obrácena v ssutiny a týž osud již kynul i Italii, která se svými poklady přes čtyři léta uzavřena světu.

Válka schýlila se ke konci a s toužebností očekáváme doby úplného pokoje, kdy zase budeme moci my historikové a přátelé umění, staří i mladí, zajeti do země kaštanů a fresek a s »Číčem« ve vaku putovati po stopách a za průvodu Jacopa Borgoduro, velikého Jacopa da Basilea, jak jej nazývali odborníci italští.

Jan Hejret a Josef Hejret:

Sibiř – Kavkaz – Turkestan.

Kulturní, hospodářské a politické poměry.

(Pokračování.)

Starší soudruzi je všemožně podporovali. Vítali je s radostí, vždyť to byly živé noviny, které nejlépe mohly referovati o všem, co jest jim ve vzdálené vlasti nejdražší. A političtí vězňové potřebovali zase pro začátek mravní pomoci a zkušenosti svých starých druhů. Vždyť musili začíti zcela nový život a často byli ještě k dovršení všeho zlého týráni nesvědomitým úřednictvem. Většina deportovaných však se rychle přizpůsobovala novým poměrům a pilnou prací si zajišťovala snesitelný život. Byli to vesměs lidé zvyklí krutému boji!

Sprostí zločinci nepolitičtí nejsou přirozeně u domácího obyvatelstva tak oblíbeni jako političtí, ale ani jich neštítili se Sibirjaci, kteří jsou prosti všech předsudků. Jen když měli vůli se polepšiti a státi se dobrými členy lidské společnosti. Strašlivý pobyt v pověstných katorgách byl jim dostatečným očistcem! Katoržníci posíláni do zlatých dolů, musili ryžovati zlato, stavěti cesty a železnice, káceti les, snášeti po řadu let surovosti a zuřivost svých dozorců. Do let šedesátých bylo jim vypalováno na čele a tvářích Kainovo znamení [slova: Vor (zloděj) nebo: kat (zkratka za katoržník), aby jim byl stížen útěk. Nade dveřmi sibiřských žalářů mohl býti dán vším právem nápis z brány do Dantova pekla: »Vzdejte se vší naděje, kteří sem vstupujete . . .« Po uplynutí doby nucené práce musil pobýti zločinec ještě 6 let na Sachalině jako vyhnanec, potom 6 dalších let jako osadník bez občanských práv, výjimečně směl se usaditi na Sibiři, ale do evropského Ruska ještě nesměl. Kdo by byl mohl vrhnouti

---

Philosoph: ve Festschrift zur Feier des 50jährigen Bestehens der Universität Basel 1910. S. 337—476. — *Neumann Carl.* Jakob Burckhardt Politisches Vermächtniss. Deutsche Rundschau. 1907. — Z kruhů umělecko-historických vzpomínky žáka Burckhardtova *Prof. H. Wölflina* v Repertoriu für Kunstwissenschaft. XX. (1897) a v Zeitschrift für bildende Kunst. XXIX. (1918).

kamenem po takovém mučedníku, jenž tak strašlivě pykal za svůj zločin! Dovedeme si představiti, s jakou radostí vítali deportovaní carské manifesty, které jim zmírňovali nebo odpouštěli zbytek trestu u příležitosti korunovací, jubileí carské dynastie a podobných příležitostí. Plakali vždy jako děti a mnohý samou radostí pozbyl rozumu

Strašlivý byl osud každého, kdož se pokusil o útěk. Byl přikován k radvanci a musil voziti v dolech rudu nebo uhlí po celý život. I když se mu útěk zdařil, neměl vyhráno. Musil se skrývati v lesech a jen za noci přibližoval se k osamělým dvorcům sektářů a bývalých deportovaných, kde dostal za práci jídlo a šaty. Často se uprchlíci usazovali uprostřed lesa a tak vznikaly celé osady, o nichž nikdo nevěděl, ve vzdálenosti mnoho desítek kilometrů od nejvzdálenějších ruských osad. Vláda hrozila přísnými tresty za podporování broďáků, jakž byli nazýváni uprchlí katoržníci. Přes to dává domácí obyvatelstvo stále potraviny do zvláštních výklenků pro uprchlíky. Úřady je stále pronásledují, neboť mnozí z nich se živí loupeží. Mnoho ubohých broďáků zahyne v sněhových vánicích a za oblevy se objevují jejich zachovalé mrtvoly, jež lid nazývá »sibiřskými sněženkami«.

Sibiř přijímá bez předsudků všechny deportované ušlechtilé vyhnance politické i všechny vrahy a zločince, kteří prodělali očistu v strašlivých katorgách. I ve vrahu vidí Sibiřané člověka a podávají mu ruku, aby vybředl ze své dosavadní mravní bídy a stal se důstojným členem lidské společnosti. Drsné podnebí sibiřské, divoká příroda, velmi řídké zalidnění, vše to přispívá k intimnímu sblížení lidí, kteří si vycházejí s radostí vstříc a odhazují všechny předsudky.

*

Strašlivá tragika sibiřské deportace nalezla mohutný ohlas v ruské literatuře, která hojně se zabývala sibiřskými náměty, zvláště líčením ponurého života deportovaných nešťastníků. Nechceme se zde ovšem šířiti o různých dobrodružných románech a novelách, k nimž přirozeně poskytovala Sibiř i Kavkazsko vhodného rámce, kteréžto práce nijak se obsahově nelišily od podobných plodů krvavé a dobrodružné literatury jiných národů, snad jen tím, že děj se neodehrával v Abruzách nebo Karpatech, nýbrž na Kavkaze a v sibiřských pralesech. Podobným sibiřským romanopiscem jest Kalašnikov, nazývaný »ruským Cooperem«, a řada jiných. Jednu dobrou stránku měla však přece dobrodružná literatura let třicátých. Obracela pozornost čtenářů od cizích námětů k domácí půdě a zvykům a připravovala tak půdu pro další rozvoj literatury.

V dalších periodách setkáváme se již s mnohými autory, kteří sami poznali z vlastního názoru Kavkaz a Sibiř, znali dokonale tamní poměry přírodní, lid i kraj, všechna utrpení deportovaných a podrobnosti z jejich těžkého života. Tak povstala celá literatura kavkazská a sibiřská, zvláště povídková, a práce cestopisné, díla národopisná a obrázky ze života. Největší literární cenu mají ovšem kavkazská díla Lermontova a Puškina, krásné obrázky z bojů kavkazských od Lva Nikolajeviče Tolstého, na jehož uměleckou tvorbu a mravní názory měl kavkazský pobyt veliký vliv, dále básně Polon-

ského, který přeložil krásné ukázky z literatur domorodých národů. Lázeňský život kavkazský zachytil spisovatel Ščeglov, zajímavé povídky kavkazské zanechali Korolenko a Gnědič. Také bosák Maxim Gorkij zahájil na Kavkaze svou literární činnost. Z literatury o životě deportovaných dosahují veliké literární a všelidské ceny zvláště mohutná díla Dostojevského, jemuž po bok se staví Maksimov, Sokoloskij, Štěpanov, Liněv, Infantěv, Timoščenkov a mnoho jiných autorů sibiřských povídek a obrázků ze života asijských domorodců. Deportovaný právník M. A. Krolj vynikl svými národopisnými studiemi, spisovatel J. P. Juvačev (Miroljubov) poutavým dílem o sachalinských katorgách (»Osm let na Sachalíně), o nichž psali také redaktoři Doroševič a Krasnov. Pochmurné dojmy z návštěvy sachalinských katorg odnesl si také slavný *Anton Čechov*. Velmi rozsáhlou literaturu o deportaci vytvořila domácí sibiřská škola, zvláště Jadrincev. V nové ruské literatuře zpracoval nejlépe sibiřské náměty *Korolenko* a Mamin-Sibirjak. V. G. Korolenko poslán byl jako student do Jakutska a z tříletého tamního pobytu napsal mnoho dojemných obrázků, prodchnutých silnou láskou k bližnímu a touhou po pravdě, čímž přibližuje se značně Dostojevskému. I v největších lotrech nachází Korolenko v drsném Jakutsku svědomí, kajícnost, touhu po práci a usmíření s Bohem a lidmi. *Mamin-Sibirjak*, rodák z uralského kraje, zpracoval v svých četných pracích hlavně náměty západosibiřské a uralské. Zvláště sociální poměry v báňských podnicích uralských popsal s nevšedním realismem. Z obou těchto spisovatelů bylo něco přeloženo do češtiny. Osud sibiřských vyhnanců působil velmi mocně na přední ruské autory. Básník Žukovskij se vřele ujímal děkabristů u cara, Někrasov pěl nadšeně o jejich heroické vytrvalosti, Lermontov sešel se s nimi na Kavkaze a podlehl jejich vlivu, Tolstoj orodoval za ně prostřednictvím své tetičky, dvorní dámy hraběnky A. A. Tolsté a vzdal jim hold ve svých Děkabristech, Čechov podnikl dalekou cestu na Sachalin, aby poznal katorgy z vlastního názoru.

V moderním státě nebylo možno udržeti při životě přežilý otrocký system katorgový. Úkazem ze dne 1. ledna 1907 byla deportace přizpůsobena západoevropské trestní soustavě. Vzniká válka světová a nový velký příliv zaznamenává sibiřská deportace. Vítězství ruské revoluce učinilo ovšem deportaci sibiřské náhlý a neočekávaný konec, jenž zajisté radostně překvapil všechny deportované. Vrátili se v triumfu do své vlasti, kde zatím nalezli uskutečněny nejedny své smělé plány, pro které byly carskou vládou poslány na Sibiř. To ovšem jejich radost z náhlého osvobození mnohonásobně zvýšilo. A zatím co tisíce deportovaných vracelo se do Petrohradu, nastoupil poražený car se svou rodinou smutnou cestu do sibiřského Tobolsku. Dojemné tragedii sibiřské deportace dostalo se tím opravdu důstojného zakončení.

IV.

Kolonisace Sibiře.

Jakmile se roznesla po Rusku zpráva o výbojích Jermarkových na Sibiři, o zabrání rozsáhlých končin oplývajících drahými kožišinami a drahokamy, ihned vydaly se celé tlupy dobrodruhů za »Kamenný Pas« (Ural). Touha po objevení nových lovišť vedla je dále a dále. Přecházeli z úvodí jedné řeky do úvodí řeky druhé, až konečně stanuli na pobřeží moře Ochotského. V jednotlivých strategicky důležitých místech se kozáci usazovali, zakládali osady a vykořisťovali přírodní bohatství nepřehledných lesů a tunder. Kozáky můžeme pokládati za prvé předchůdce ruské koloniální politiky v Asii.

Za kozáky přicházeli obchodníci. Usazovali se v jednotlivých kozáckých osadách. Vedli výměnný obchod s domorodci. Za trochu špatné kořalky a mouky získávali drahocenné kožišiny. Není divu, že počet obchodníků v kozáckých osadách stále vzrůstal. V té době musilo býti do sibiřských měst dováženo obilí a jiné potraviny. Kozáci zabývali se jen lovem a honbou. Jinou práci pokládali za něco nečestného.

Další etapu v kolonisaci Sibiře tvoří deportace politických vězňů — nejsmutnější zjev v dějinách Ruské Asie. Nabývá velikého významu roku 1754. Již v dřívějších dobách nebylo vypovězení na Sibiř nijakou zvláštností. Petr I. poslal tam švédské zajatce z bitvy u Poltavy, a podobných případů našli bychom více. Počet vypovězených stále stoupal. Konečně dostoupil obrovské výše 10.000 za rok! Sibiř neměla z deportace velikého užitku. Jisté množství vypovězenců, zvláště politických, usadilo se tu sice trvale a prospělo zemi svými znalostmi — ale proti tomuto zisku musíme postaviti značné stinné stránky: Sibiř nabyla všude špatné pověsti. Navrátivší se vězňové líčili strašlivé podrobnosti o »sibiřské lednici«, »hnusné zemi galeí« a t. d. Kdo nemusil, na Sibiř se nestěhoval. Sibiřské deportační území dělilo se tehdy na obvod západní a východní. Irkutsk byl jejich hranicí. Do západního obvodu byli posíláni lehčí provinilci (odsouzení k trestu 2—3 roků), do oblasti východní zločinci těžší (na 4—10 let). Státní příspěvek na výživu deportovaných byl malý. Kolísal od 8 do 16 rublů na měsíc. Ženatí dostávali v celé Vých. Sibiři obnos 19 rublů. To na výživu rodiny ovšem nestačilo. Něco si vydělati mohli jen řemeslníci, o něž jest v Sibiři nouze. Hůře vedlo se inteligentům. Vychovatelská činnost ve školách jim nebyla dovolena — a také úředníky se státi nemohli. Živili se proto velmi často soukromými kondicemi. Car Mikuláš II. u příležitosti své korunovace (1896) zmírnil značně osud vypovězených nešťastníků. Odsouzencům k nuceným pracím slevuje se nařízením jedna třetina trestu, doživotní nucená práce mění se v dvacetiletou. Ministr vnitra se zmocňuje, aby v souhlase s ministrem spravedlnosti podal zprávu o zločincích, kteří druhem svého provinění nebo lítostí a dobrým chováním zasluhují zmírnění trestu, přesahující všeobecnou amnestii.

Trestanecké kolonie byly pro Sibiř, rychle rozkvétající velkým břemenem. Často se stávalo, že vězňové unikli. Nemohli se přirozeně

živiti jiným způsobem než loupeží. Tím trpěla bezpečnost některých krajů. Proto přijala celá Sibiř s velkým povděkem carský úkaz ze dne 12. června 1900, jímž byla provedena nová obrovská změna v deportaci: Nařízena doprava všech zločinců odsouzených k nuceným pracím na Sachalin a do Jakutska. Gubernské město Jakutsk stalo se tak hlavním bodem deportace. Jím procházely všechny »party« vypovězených, sem byli posíláni všichni nemocní. Jest zajímavo, že staré kolonie deportovaných snaží se ze všech sil pomoci nově přibylým. Příchozí měli obyčejně málo peněz, a vládní příspěvek býval různými úředními ceremoniemi o několik měsíců zdržen. V zimě 1903—4 bylo posláno do Jakutska 200 vypovězených. Deportovaní byli pečlivě hlídáni, takže útěk byl nemožný. Nejtěžší provinilci byli posíláni na Sachalin, kde pracovali v dolech. Po válce rusko-japonské bylo dopraveno na Sibiř přes 13.000 vypovězených, z větší části politických vězňů, jimž se vede nyní na Sibiři dosti dobře. V poslední době usazuje se značné množství propuštěných vězňů v jednotlivých sibiřských krajích. Za odsouzenci stěhují se na Sibiř i jejich rodiny, jež vydělávají si zde těžce kousek chleba.

V druhé polovici minulého století začíná zvolna ustupovati význam nedobrovolné kolonisace do pozadí. Za to stále rozhodněji přibývá na významu dobrovolné kolonisaci zemědělské. O stěhování do vzdálených krajů asijských nemohlo býti ani řeči, dokud bylo v úrodné černé zemi »Nového Ruska« dostatek volného místa. Kromě toho nedovolovalo ruské nevolnictví mužíkovi vystěhování ze statku barynova. O počátcích vystěhovalectví do Asie může se proto mluviti teprve po roku 1861, kdy car Alexandr II. zrušil nevolnictví a tím i hlavní překážku volného pohybu obyvatestva. Reformy cara »Osvoboditele« při vší své geniálnosti zcela neuspokojily. Zastaralé zřízení »mirové« a zvláště malé množství půdy, jež bylo dáno sedlákům v černozemí, musilo vésti k veliké krisi. Sedláci dostali ovšem reformou dosti půdy, průměrně asi $3^1/_2$ desjatiny na každou mužskou duši. Při velikém vzrůstu obyvatelstva a ruském způsobu hospodaření, jenž dosud nezná hnojiva, nestačila však brzy půda uživit všeho obyvatelstva. Vznikalo veliké množství zemědělského proletariátu, který se stěhoval do měst a tvořil tovární dělnictvo. Ale továrny nemohly také přijímati nekonečné množství dělníků. K dovršení všeho následovala řada neúrodných let. Vymrskaná půda dávala slabou úrodu. Jaký div, že venkované poslouchali s nadšením zprávy o nesmírných plochách volné půdy v Sibiři a v zámoří, že se dali snadno zlákati cizozemskými agenty k vystěhovalectví za oceán.

Jest charakteristické, že vláda nestarala se nijak o řízení vystěhovalectví a že trpěla dosti dlouho činnost zahraničních agentů. V těch dobách stěhovalo se z Ruska hlavně mnoho Poláků a Židů. Proud vystěhovalecký šel přes Libavu (Dánské paroplavební společnosti), Berlín a Oděsu. Tisíce vystěhovalců odjíždělo tudy bez pasů. V novější době dopravuje vystěhovalce z Ruska »Dobrovolné loďstvo«. Ze statistiky přistěhovalecké Spojených Států vyplývá: Roku 1887 přistěhovalo se do Spoj. Států z Ruska 30.766, roku 1897 přes 25.000, roku 1900 již 90.788, roku 1901 85.257 duší. V těchto

číslech jest ovšem značné procento ruských Židů, jichž vystěhování ruská vláda ráda oželela.

Současně s vystěhovalectvím do Spoj. Států vzrůstala i emigrace na Sibiř. Kolonisté usazovali se hlavně v úrodnych krajích při Obu a Irtyši. Vláda snažila se však obrátiti proud vystěhovalců i do východních oblastí, zejména do Amurska. Obtížná, týdny trvající cesta byla ovšem vážnou překážkou těchto snah. Na příliv vystěhovalců mělo značný vliv objevení bohatých zlatonosných oblastí na různých místech sibiřských. Tisíce, ba desetitisíce zlatokopů hrnuly se do pustých krajů. Celkem však přistěhovalo se na Sibiř v dlouhé době od roku 1882 do roku 1899 jen 1,117.000 duší. Postupné vzrůstání přílivu vystěhovalců osvětlují tato čísla: Roku 1891 přistěhovalo se 87.000; roku 1892 již 92.000, 1892—95 bylo vystěhovalectví vládou zakázáno (!), za to však hned roku 1896 vzrostlo na 200.000 duší!

Po vystavění sibiřské dráhy a vlastně až do války rusko-japonské nestarala se vláda příliš o zemědělskou kolonisaci v Asii. Stávalo se velmi často, že vystěhovalci neznajíce sibiřských poměrů prodali doma své usedlosti, nenalezli však na Sibiři připravené půdy a proto se musili vrátiti, ovšem velice ochuzeni. To se stávalo v 50%. Proto vláda nařídila, aby vystěhovalci vyslali na Sibiř vždy napřed jednoho zástupce (chodjaka), který by se informoval o sibiřských poměrech a našel si vhodnou půdu. Zařízení toto se skvěle osvědčilo. Počet vracejících se vystěhovalců nepřevyšoval v poslední době patnáct procent.

Výdaje, které při usazování rodin v blízkosti železniční dráhy nepřevyšovaly 150 rublů, stouply posíláním kolonistů dále do tajgy a na Dálný východ až na 500 rublů i více. Usazování kolonistů v Ussurijském obvodu stálo vládu 650 rublů za rodinu.

Neúspěch ruský za války rusko-japonské měl obrovský vliv na ruskou kolonisační politiku. Ruská vláda seznala, jak chabé jest ruské postavení na Dálném východě, a proto věnovala od té doby větší pozornost hospodářským poměrům východních oblastí. Rozhodla se připravovati půdu pro kolonisty ze státních prostředků, stavěla silnice, studny a snažila se všemožně usnadniti kolonistům těžké začátky. Velice napomáhají vystěhovalcům půjčky, jichž jim vláda poskytuje. Výška půjček řídí se obtížemi, které musí vystěhovalci překonávati. V Záp. Sibiři nepřesahují 200 rublů, na východě stoupají až na 400 rublů. Často se stává, že vystěhovalci dojedou do neznámých končin — bez peněz. Vláda se musí pak o ně dlouho starati. Není divu, že náklady na kolonisaci značně stoupají. Roku 1896 nedělaly ani 500.000 rublů, roku 1910 přesahovaly již 25,000.000 rublů. Také různé spolky starají se o kolonisty. Tak petrohradské »Obščestvo pomošči pereselencam« poskytuje vystěhovalcům pomoci a zřizuje lékařskou pomoc v jednotlivých asijských městech. To vše bylo před válkou.

Vystěhovalci dostávali mnohem více půdy, než měli v Evropě, průměrně dostávají kolonisté usedlí ve vsích 8—10 desjatin na muže, kolonisté žijící v dvorcích 25—50 desjatin, bez ohledu na

počet mužských členů. Půda stává se majetkem vystěhovalce, obdělá-li v prvém roce alespoň třetinu svého pozemku. Vláda poskytovala kolonistům vojenské úlevy a vymohla jim i snížení železničního poplatku na sibiřské dráze. Urychlením dopravy a lékařskou pomocí zmenšila se značně úmrtnost (z 3·6 na 0·17 procenta). Kolonisaci značně prospělo přeložení vězeňských osad do Jakutska a na Sachalin.

Od roku 1905 do roku 1913, tedy v době zvýšené péče ministerstva orby o asijské državy usadilo se v Asii 3,000.000 obyvatel. Největší příliv nastal po ukončení války rusko-japonské, kdy vzrostl počet vystěhovalců na Sibiř na půl milionu duší a udržel se na této výši po několik let (1907 — 577.000, 1908 — 759.000, 1909 — 705.000). Ale velké množství vystěhovalců musilo se v těchto dobách vrátiti, neboť vláda nebyla připravena na tak veliký nával kolonistů. Následek tohoto zklamání jevil se ovšem v letech příštích, kdy počet přistěhovalců kolísal jen mezi 200—300.000 duší. Roku 1913 dosáhl již však opět 337.000 duší a i v roce následujícím (1914) udržel se na této výši (336.000 duší). — Za války se ovšem zmenšil na nejnutnější minimum.

Pokles vystěhovalectví z Ruska po maximu 1907—9 může býti vysvětlen tím, že nejvýhodnější území v blízkosti sibiřské dráhy jest již zalidněno a snad i reformami v evropském Rusku. Zvláště velice dobře působila v poslední době »Selská banka«, jejíž účelem jest poskytovati hospodářům půjčky na koupi pozemků. Vedle toho zaváděly se všude hospodářské stroje a scelovaly pozemky. Následkem rozkouskovanosti polí ztrácí se evropskému Rusku na 1,200.000 desjatin výborné půdy. Do nedávna bylo třeba k zcelení a novému rozdělení pozemků jednohlasného souhlasu. Před válkou stačila již dvoutřetinová většina. Selským obcím, které se rozhodly pro scelení pozemků, poskytoval stát dlouhodobé půjčky. Ruská agrární politika v poslední době nabývala jisté plánovitosti.

Hlavní vystěhovalecký proud šel v poslední době do úrodných krajů Záp. Sibiře, do korunního území altajského a některých částí Střední Asie. Bylo potřeba značné energie a značných obětí vlády, aby část proudu svedla na Dálný východ, kde každý evropský kolonista jest oporou ruské moci proti žlutým přistěhovalcům. Na Dálném východě setkali se ruští kolonisté s proudem jdoucím opačným směrem, s kolonisací žlutou. Ussurijsko a Poamuří, které náležely po dlouhou dobu Číně, byly obývány čínským obyvatelstvem, usedlým jen v nepatrné části jižního Ussurijska. Rusové stali se sami původci žluté kolonisace ve Vých. Sibiři. — Ruští kolonisté, zvláště kozáci, přijímali do svých služeb laciné dělníky z Korejska a Mandžuska, ba dokonce i vláda používala k stavbám přístavním ve Vladivostoku a Nikolajevsku žlutých dělníků, vytrvalých a laciných. Kozáci pak, kteří nikdy práci v přílišné lásce neměli, šli tak daleko, že dali svá pole Korejcům do nájmu a potloukali se celý den v hospodách. Zvláště v době, kdy Rusko pojalo Koreu a Mandžusko do sféry svých zájmů, příliv saisonních dělníků nabyl tak hrozivých rozměrů, že ruské úřady musily proti němu energicky vystupovati. Hrozilo nebezpečí, že provincie

východní budou úplně zaplaveny žlutou rasou a tak bez boje ztraceny. Roku 1908 bylo prý v Amursku a Ussurijsku 120.000 žlutých dělníků. I v Zabajkalsku pracovali již Číňané, Japonci tvoří pak důležité obchodní kolonie ve Vladivostoku a Nikolajevsku a pronikají svým kapitálem a tovary do Východní Sibiře. Ruská vláda snažila se obrátit proud ruských kolonistů na východ a vystavěti tak ruskou kolonisací hráze proti žlutému přílivu. —

Přehlédneme-li zkrátka dějiny ruské kolonisace na Sibiři, tu seznáme, že od dob Alexandra II. zvolna vzrůstá a stává se plánovitější. Dnes tvoří již ruský živel na Sibiři souvislý pruh podle sibiřské železnice a hlavních řek. Ruské kolonie rychle vzrůstají, sibiřská města rostou s americkou rychlostí. Kde před několika desítiletími stálo několik dřevěných domků, stojí dnes obrovské, kvetoucí město Novo-Nikolajevské, jež má již na 100.000 obyvatel. Rusové nenutili domorodců, aby přijali ruské zvyky a náboženství. Mírumilovný postup ruské vlády měl při tom skvělé výsledky a nejrůznější národy se přizpůsobily úplně novým poměrům. O hospodářské budoucnosti Sibiře nepochybuje dnes již nikdo. Největší západoevropští znalci vyslovili se nadějně o veliké ruské državě severoasijské, o této »zemi budoucnosti«, jakž nazval Sibiř norský učenec Dr. Nansen.

Rozsáhlé pole kolonisační činnosti ruské skýtají dosud některé oblasti Kavkazska a Turkestanu. Předkavkazí jest souvisle kolonisováno ruským obyvatelstvem. Zde působí již dlouho různé prvky ruské kolonisační činnosti. Již v době Petra Velikého utíkali se tam příslušníci různých sekt, zavrhujících službu vojenskou. V době Kateřiny Veliké přeloženi sem kozáci ze zrušených oblastí jihoruských a tím umožněna kolonisace až k Těreku a Kubani. O kolonisaci Zakavkazska můžeme mluviti teprve po zdolání odporu horských kmenů a vybudování komunikačního spojení s evropským Ruskem. Dosud netvoří zde však Rusové souvislých ploch zemědělského obyvatelstva, nýbrž jen kolonie úřední a kupecké v městech. Mírumilovná politika ruská, působení úřadů a škol má značný vliv na domácí obyvatelstvo: Národové kavkazští se rychle přizpůsobují novým poměrům. Někteří z nich mluví již rusky a osvojili si dokonce i ruské mravy a způsoby. Také v Střední Asii jest ruská kolonisace teprve v počátcích. — V druhé polovici minulého století bylo sice teprve dobyto Turkestanu »krví a železem«, ale krátká doba od jeho pokoření uplynuvší dostačila již ke kulturnímu dobytí některých oblastí. Teprve v posledních letech otevřena větší část Turkestanu ruské kolonisaci. Zvláště na úrodné půdě získané umělým zavlažením jsou usazováni ruští zemědělci. — Rusové tvoří již nyní ve všech městech mocné osady a vedle starobylých měst domácích vznikají tak moderní velkoměsta evropského rázu. Přes to však jest kolonisace Turkestanu a Zakavkazska teprve v počátcích a Rusům otvírá se tu velmi slibné pole pro nejbližší budoucnost.

V.

Administrativní rozdělení. — Rozloha.

Administrativní rozdělení rozlehlých ruských oblastí v Asii bylo před válkou v přechodném stavu, který měl býti hned po ukončení světové války zaměněn rozdělením novým, správnějším a účelnějším. Geografickými podmínkami a přírodními poměry rozdělena jest Ruská Asie ve tři rozlehlé, dosti samostatné celky: Kavkaz, Turkestan a Sibiř. Jediným správným rozdělením politickým bylo by proto vytvoření tří rozsáhlých správních celků, které by vyplňovaly úplně přírodou vytvořený rámec.

Již před desítiletími vyhověla ruská vláda částečně potřebám asijských oblastí tím, že vytvořila z gubernií kavkazských t. zv. generální guvernerství kavkazské (kavkaz, kavkazskij kraj) a z gubernií středoasijských generální guvernerství turkestanské. Zato rozsáhlé oblasti sibiřské byly rozděleny v řadu gubernií, z nichž každá tvořila samostatný celek, podřízený přímo úřadům petrohradským. Hospodářské a kulturní zájmy Sibiře vyžadují, aby rozsáhlé gubernie sibiřské byly spojeny v jednotné správní území, k němuž by přirozeně byly připojeny i části evropského Ruska za Uralem ležící. —

A nyní několik podrobností o velikosti a rozdělení jednotlivých částí Ruské Asie. Generální guvernérství kavkazské (sídlem jeho byl Tiflis) zabíralo plochu 466.623 km^2. Mělo roku 1910 téměř 12,000.000 obyvatel. Skládalo se ze 14 gubernií a oblastí, jak viděti z přiložené tabulky:

Název gubernie a oblasti	Hlavní město	Počet obyvatel	
		roku 1905	1910
Bakinská	Baku	851.000	1,013.900
Batumská	Batum	155.800	164.300
Daghestanská	Derbent	599.200	675.800
Jelisavetpolská	Jelisavetpol	942.600	1,007.800
Karská	Kars	343.500	370.600
Kubanská	Jekatěrinodar	2,223.400	2,625.800
Kutajská	Kutais	912.000	990.800
Stavropolská	Stavropol	989.400	1,231.100
Sukhumský okres	Sukhum	108.700	132.000
Těrecká	Vladikavkaz	1,023.700	1,182.700
Tiflisská	Tiflis	1,138.400	1,163.600
Černomořská	Novorossijsk	70.000	126.200
Erivaňská	Erivaň	901.900	957.100
Zakatalská	Nova Zakatala	—	93.400

Mnohem složitější byly správní poměry v Střední Asii. Zde se zachovaly až do našich dob dva mohamedánské státy — emirát bucharský a chanát chivský. Jsou sice úplně na Rusku závislé, avšak formálně vládnou v nich dosud dynastie turkotatarských Uzbeků. — Největší část Ruské Asie tvoří generální guvernerství turkestanské a

několik stepních gubernií. Velikost a počet obyvatelstva jednotlivých gubernií, spolu s jejich hlavními městy, ukazuje přiložená statistika.

Jméno gubernie		Hlavní město	Velikost □ verst	Počet obyv. roku 1910
Syr-darinská	Turkestanské gubernie	Taškent	441.837	842.200
Samarkandská		Samarkand	60.598	1,169.900
Ferganská		Kokand	80.667	2,034.200
Semirjećenská		Věrni	328.966	1,858.200
Zakaspická		Aschabad	535.084	440.800
Akmolinská	Stepní gubernie	Akmolinsk	512.222	1,047.300
Semipalatinská		Semipalatinsk	405.819	1,188.200
Uralská		Uralsk	313.328	775.400
Turgajská		Turgaj	386.502	617.200
Buchara (emirát)		Buchara	173.098	1,500.000
Chiva (chanát)		Chiva	57·376	800.000

Zbývá se ještě zminiti o guberniich sibiřských. Statistika opět osvětlí nejlépe správní poměry sibiřské:

Jméno gubernie	Hlavní město	Velikost □ verst	Počet obyv. roku 1910
Tobolská	Tobolsk	1,219.230	1,818.400
Tomská	Tomsk	744.576	3,170.300
Jenisejská	Krasnojarsk	2,233.929	859.100
Irkutská	Irkutsk	638.198	674.900
Zabajkalská	Čita	542.339	833.400
Jakutská	Jakutsk	3,482.533	315.600
Amurská	Blagověščensk	393.316	217.700
Přímořská oblast	Chabarovsk	1,621.695	330.700

Gubernie tobolská, tomská, jenisejská a irkutská tvoří tak zvanou Sibiř Západní, zbývající Sibiř Východní. Rozdělení Sibiře na Západní a Východní jest ovšem rázu čistě geografického. Administrativně jest každá gubernie zcela samostatným celkem.

Podle nejnovějších výměrů Ruské Asie (generála Tilla a plukovníka Šokaljského) zabírá Sibiř s územím v Střední Asii plochu 16,380.130 *km*²! (Více než $1^1/_2$ Evropy!) Z toho připadá na Sibiř 12,391.920 *km*², na Stř. Asii 3,488.210 *km*², Chiva 50.470 *km*², Buchara 216.460 *km*². — Tillo započítal do Ruské Asie i území evropského Ruska za Urálem, jež měří 233.070 *km*². Že na takových nesmírných plochách země setkáváme se ovšem s poměry neobyčejně rozmanitými, nemůže nikoho překvapiti. (Pokračování.)

El. Krásnohorská:

Vzpomínky na K. Světlou a S. Podlipskou.

Věnovány Anežce Čermákové-Slukové.

(Pokračování.)

Již nejednou jsem vyřkla svůj obdiv prozíravého toho důmyslu, s jakým dovedla Světlá ku patřičným úkolům nalézati pravé lidi. Kdo na př. měl tehdy pravý pojem o vzácném charakteru a nevšední síle pracovní, skrývající se v paní Emilii Bártové? Paní ta, spíš v německých než českých kruzích vyrostlá, byla našincům nejenom neznámá, ale budila u nich zastaralým rázem svého vzdělání i společenského vystupování, jmenovitě pak svou neznalostí moderní češtiny, silné pochybnosti o svých schopnostech. Však Světlá řekla mi: »Seznáš v ní poklad,« a skutečně jsem jej poznala. Tak opravdově, tak horlivě a obětavě zahořela pro svůj úkol ve spolku jen ona, vždy myslíc na věc, nikdy na osoby a zvláště ne na osobu svoji. Světlá byla jí bohem i jeho prorokem zároveň, naše účetní, slečna Lauermannová, jejím orakulem a já — díky za to památce její! nejdůvěrnější její přítelkyní. Upřímná, energická tato paní zapracovala se do věcí spolkových celou duší tak, že když r. 1880 Světlá starostenského úřadu svého se vzdala, nikdo ani z povzdálí nepomýšlel na volbu starostky jiné než paní Bártové. Vedle ní nezapomenutelna mi jest jednatelka sl. Dora Hanušová, nepostradatelné a vždy nadšeně činné naše factotum, získavší si můj obdiv a sympatii mou hlavně onou bezpříkladnou oddaností osobní, kterouž lnula k Světlé. Nikdo nebude pochybovati, že jsem měla Světlou vášnivě a s hlubokým, vděčným obdivem ráda; ale nastokráte jsem si řekla, že má láska k ní »musí se schovat« před slečnou Hanušovou, jež byla vždy hotova pro Světlou, ba na pouhý její pokyn učiniti vše, co jiným se zdálo i nemožno. A s jakou znalostí povah oblíbila si Světlá Elišku Lauermannovou, prostou, jadrnou tu venkovanku, jež s odhodlaností překvapující přišla třiatřicetiletá dát se zapsati do obchodní školy spolkové mezi spolužačky 14—15leté! Nápadna touto moderní snahou a starosvětským zevnějškem, vzbudila pozornost Světlé neobyčejnou měrou, a brzy, když obchodní škola dospívala ke konci prvého svého pololetí, již bylo zjištěno, že tato »stará slečna« jest její perlou a chloubou. Nevycvičena valně venkovskou školou, nýbrž za to živou praksí v obchodě svých příbuzných, prospívala tak, že po ukončení kursu stala se spolkovou účetní, i zůstala mu obezřelým, podnikavým, záviděníhodným »finančním ministrem«. Celou pak řadu jiných spolupracovnic, jichž si Světlá vyhledala šťastným svým bystrozrakem, mohla bych uvésti.

A jaké to byly funkce, k nimž ustanovila geniální ta žena mě, majíc o mých schopnostech bůh ví jak skvělé ponětí? Mnohé účastnice spolku se domnívaly, že mne, svou přítelkyni, ba miláčka svého, postaví na prvé místo vedle sebe a že budu čímsi jako spoluvládkyní její, a proto nechybělo ani těch, které mě uvítaly v kruh spolkový nerady. Ale Světlá překvapila všecky, neurčivši pro mne krom péče

o »Ženské Listy« žádného výslovného povolání, ba nenavrhujíc mne ani do výboru spolkového, kamž teprve po řadě let jsem byla zvolena. »Ty, Eliško, jsi ve spolku sekretářkou, starostce, totiž mně, k ruce,« řekla mi k nemalému mému uspokojení. Nebyla jsem tedy vázána k ničemu přesně vytknutému a omezenému, ale při častém ochuravění nebohé Světlé bylo mi ji zastupovati ve všem jednání spolku, vnikati do všech oborů jeho prací a prostředkovati mezi starostkou a ostatními účastnicemi.

Řekla-li Světlá zajisté dle zkušení a pravdy, že spolková činnost byla pro ni znamenitou školou, stonásobně ještě platnější školou byl spolek pro mne za oné doby, kdy jsem v něm nebyla skoro ničím a přece skoro vším, jako nějaký všudybyl (či Verneův Passepartout) seznávajíc všecky jeho starosti správní, finanční, školské i časově povšechné, stýkajíc se s množstvím osob různého věku i povolání, dam i pánů, našinců i Němců, vnikajíc v zákulisí na různých stupních aparátu byrokratického, politického, samosprávného, žurnalistického, — slovem: uvedena v plný proud praktického života i jeho specielních tajů v oborech, kam nikdy nedohlédne dívka či paní pracující jen mezi čtyřmi stěnami své domácnosti, ba kam nepronikla ani geniální Světlá, vyhýbajíc se, jak jsem již výše podotkla, s nervosní úzkostlivostí kancelářům, antichambrům a podobným místům, ovšem ne vždy vábivým. Zde ovšem stávala jsem tváří v tvář mužům, při vnitřním řízení spolkovém pak tváří v tvář paním a dívkám, i byla to pro mne vysoká škola života, jež mi snad nahradila více, než jsem ztratila jako dívka nepřístupností všech učeben poněkud vyššího řádu. Říkala-li Světlá ne bez důvodu, že jí byl spolek ten školou, oč více příčiny jsem měla nazývati se žačkou jeho vděčnou a významu jeho pro poznání života si vědomou! Jakýmž mi to byl učitelem ten výrobní spolek, v němž kročeje mé předcházela žena tak vznešeného ducha i srdce, hlava tak vrcholně vzácná! Jíti po stopách Karoliny Světlé, slýchati její úsudky a názory nejen o ideálních otázkách, ale též o věcech nejskutečnějších, seznamovati se co chvíle dopodrobna s metodami jejího průkopnického podnikání, pozorovati její jednání a jeho kladné i záporné výsledky, zdaliž to nebylo výchovným cvikem nejcennější jakosti? Vždyť *ona* šla jakož iniciátorka přede mnou, ona se utkávala s nejpernějšími protivenstvími počátku, ona prorážela hlavou zeď a svými ranami i zkouškami vykupovala zkušenost nás mladších. Nebýti žačkou tupou a míti před sebou takovou mistryni, nebylo-liž to štěstím, jakého se málokomu dostane? Jak mnohé důležité naučení, jež jsem si získala, bylo zaplaceno její obětí! Vždyť jsem se učila nejen tím, co činila výtečně, však i tím, čím šlechetná, nadprůměrná ta bytost v průměrném chodu skutečnosti se přepočítávala a klamala, chybujíc! Učila jsem se z příkladu jejího, jak jednati jest záhodno, i také jak jednati jest neradno. Co vytrpěla ta drahá vzácná bytost svými omyly, v něž ji snadno uváděly žhavost jejího citu a životnost její fantasie, co těmi omyly vytrpěli jiní, toho všeho byla jsem na vlastní své cestě pak ušetřena. Kolikráte více byla bych se musela učiti z vlastních omylů a chyb, kdyby nebyla Světlá ty kalichy hořkosti vypíjela přede mnou a nedala mi z nich darem vý-

strahy neocenitelné! Tak draze vykoupených nauk jsem ovšem nikdy nezapomněla.

Že Světlá nesnesla na delší dobu břemene činnosti spolkové, bylo takřka nevyhnutelným důsledkem veškerého způsobu jejího myšlení a cítění i z velké části jejího fysiologického základu. Nebyla utvořena k tomu, aby se s klidem podrobila nutnosti přizpůsobiti se úrovni celého sboru osob jiných, duchem jí nerovných, ze kterých se skládalo řídící těleso spolku. Přirozeně vyciťujíc, že v hloubce a jádře svých intencí není dosti idealisticky pochopena, byla plna hrozivých představ, dohadujíc se nebezpečného nepřátelství proti spolku i proti sobě. Bývala zmučena obavami, neměla klidné chvíle, a každého, kdo ji chtěl přesvědčiti o nepodstatnosti jejích domněnek, měla buď za krátkozrakého optimistu aneb za planého, nepravdomluvného těšitele; hlavně mne jala se považovati za příliš důvěřivou, poddajnou hračku v rukou intriky. »Ty lehkověrná,« říkávala mně, »ty si troufáš myslit, že z jediných úst slyšíš slůvko pravdy?«

Odpovídávala jsem na to, že posuzuji každého dle činů a nikoliv dle slov, dávno jsouc přesvědčena, že i nejbídnější duše dovede mluvit jako anděl, a naopak že někdy za řečí všední a neobratnou je skryto zlaté jádro. Nic nebylo platno: Světlá stále o mne se bála nedůvěřujíc, že jdu svou cestou po pevné půdě s očima otevřenýma. Zvláště se vystupňovaly obavy její, když jsem r. 1891 sama byla postavena v čelo výrobního spolku jejího. Byla mučednicí zlověstných představ a nezískala klidu nikdy.

Ustavičný nepokoj a vnitřní žár, těsně spojený se vznětlivostí jejího čivstva, spaloval, jak se mi zdálo, mohutné síly její urychlenou měrou, což se jevilo, bohužel, v brzkém, zajisté neúmyslném odpočinku po skvělé práci její tvůrčí. Když literární její plodnost se vyvrcholila nejpamátnějšími jejími výtvory a za příležitosti padesátých jejích narozenin nejširší kruhy jak iteligence tak prostého lidu ji nadšeně zahrnovaly krásnými důkazy svého obdivu a vděku, minula její tvořivost již zenit svůj. Nepsala po té době již mnoho a nedosahovala již síly a hloubky plodů svých nejlepších. Nebylo to zajisté únavou ani znechucením, proč její mohutné péro jí vypadávalo z ruky, ale úbytek tělesné pružnosti, chorobně vadnoucí stav celého organismu to byl, čím ochabovala její nálada ku práci, dříve tak nutkavá a radostná.

Za let svých dřívějších řekla mi Světlá nejednou: »Těším se na své stáří. Věř mi, Eliško, že si nemohu představiti příjemnějšího odstavce žití než — býti matronou. Jak je asi člověku blaze, když všecky ty vášně, jež jej mučily, utichnou a rozhled po životním celku se klidem ujasní! Zkušenosti, jichž duch nabyl v boji s nepřátelským osudem, stanou se pak teprve užitečnými nám pravdami, přáteli, strážci, rádci, ba zákonodárci pro naše vědomí a přesvědčení. V té uklidněné pohodě ještě neubývá hned sil, schopnosti jsou ještě pohotové, — ano, těším se na těch několik podzimních, plodných let, než přijde mráz s ledem i sněhem a všecky síly umrtví.«

Tato představa drahé Světlé snad by byla vždy pravdiva, kdyby stáří přišlo každému v průvodu neporušeného zdraví. Tomu, bohužel,

u Světlé bylo jinak, zdraví její bylo již dříve podryto. Věk matrony dolehl na ni trapnou tíhou, která stlačila křídla jejího genia s výše slunného světla ke stínům mystickým. Vždy byl její život více nebo méně samotářský, což při hořké její nechuti proti všedním povahám bylo vysvětlitelno; avšak znenáhla vše, co běžného, přirozeného, slovem: skutečného, vše, co se proudem života valem hrne, se jí odcizilo, zprotivilo, ji víc a více osamocovalo. Pozvolným postupem přestávaly jí zajímati věci vezdejší a vábily ji představy nadlidské i nadzemské, otázky věčna i života posmrtného. Nejsilněji se vzmohl u ní tento směr myšlenek po smrti jejího manžela († 1892), pro nějž truchlila po všecka potomní léta svého žití; tolik bylo mi hned tehdy zřejmo; nyní však, když vím, co tehdy mně neznámého se událo o 30 let dříve mezi ní a Janem Nerudou, nemohu jinak než domnívati se, že již o půl roku dříve smrt Nerudova dala hluboký podnět její touze po vniknutí do tajů záhrobí, takže se jala dychtiti po stopách, které by mohly vésti duši její na cestu setkání s dušemi mrtvých. Vyzvala si na pomoc veškeru okultistickou literaturu, pokud jen jí byla dosažitelna. Julius Zeyer byl horlivým jejím pomocníkem a souvěrcem asi ještě rozhodnějším, než byla sama. Mám však pevně za to, že nebyl to Zeyer, kdo ji na tuto cestu přivedl, nýbrž že oba se z vlastního podnětu ubírali týmž směrem a přidružili se k sobě.

Světlá učinila několikráte pokus, aby ve mně vzbudila zájem pro tento druh »studia«, jehož jsem ve své nevěrecké duši za žádné studium nepovažovala, poněvadž jsem kdysi před tím, podrážděna slepou duchověrou jiných, mnohem nepatrnějších osob než ona, celé prázdniny věnovala »vědecké« četbě oboru toho, svědomitě louskajíc svazky z per autorů akreditovaných, zvučného jména požívajících. A poněvadž mě to nepřesvědčilo, nýbrž naopak, v neúctě k tajné této vědě utvrdilo, k čemuž jsem se Světlé přiznala, bývala opravdu zarmoucena, kdykoliv jsem ji navštívila a při knihách takých zastihla; vědělať, že to, co se jí jevilo jako snaha nejdůležitější, nemá pro mne podstaty ani půvabu, — že propast se pojednou otevřela mezi námi.

Tehdy jsem se mohla nejjistěji přesvědčiti, že nejsem »herečkou« jak mě Světlá nazývala, kdykoliv se domnívala, že se přetvařuji. Nebyla jsem s to tvářiti se, jako bych duchověře již přicházela vstříc, ačkoliv jsem věděla, že bych tím chorou, osamělou, zádumčivou, předrahou přítelkyni velice potěšila, nebyla jsem schopna takové lži. Vyčítávám si leckdy, že jsem se k ní v tom snad zachovávala tvrdě, a bývá mi toho vážně líto. Ale pomyslím-li si nás obě v obráceném poměru, jsem jista, že by Světlá tím méně byla bývala schopna podvoliti se z přátelství lži a klamu.

Když však duch tak bystrý a přísně opravdový v knihách oněch nacházel tolik pozoruhodného, byla bych se ráda přesvědčila, co bych tam nalezla snad také, i často jsem ji prosila, aby mi některou z nich půjčila aspoň na půl dne domů; omlouvala se však, že to nejsou knihy její, i vybízela mě, abych do nich nahlédla hned u ní. Byly to knihy německé i francouzské, hojně opatřené obrázky dle snímků fotografických, které měly býti dokladem k textu a důkazem o jeho pravdivosti. Ne, nedovedla jsem se tvářiti dosti zdrželivě při pohledu

na ony potvůrky z bavlnky, znázorňující, jak se z beztvárného chumáče postupně vyvinuje podoba lidského těla, nebo na ty polozřetelné postavy v draperiích z bílých prostěradel, představující duchy zjevující se vedle živých věřících, v plné síle zřetelných na druhé polovici obrázku; připomínalo mi to smavá léta dívčí, kdy můj bratr s přítelem Fiedlerem si zařizovali fotografickou dílnu a pro žert také vyobrazovali různá zjevení duchovitá; znala jsem příliš dobře tyto manipulace, mne nebylo možno zaslepiti podobným úskokem fotografickým; marně jsem však Světlé vysvětlovala, jak se takové zázraky dělají.

Trvala na svém, že zpytování záhrobí jest nejdůležitějším úkolem pro vědu, mravouku i náboženství. »Vždyť ani nevíme, proč a kterak nutno žíti, abychom smýšleli a jednali správně, to jest v souhlase se svrchovanou vůlí přírody. Dokud nevíme, čím vlastně v kosmu jsme a k jakému účelu je nás tu potřeba, zač stojí náš živoř? Máme se proplahočit tolikerou jeho trýzní jen proto, abychom se konečně rozsypali v bezduchou troucheň? Nestojí snad za to, abychom vší silou pátrali po svém určení a snažili se o zjištění, že jsme se narodili pro cosi více, než abychom zapadli v nicotu? Ty, Eliško, se tedy spokojuješ tou všední dočasností vezdejší a není ti potřebou dobadati se v nekonečnu lepších úmyslů vůči nám?«

»Jsem vnitřně přesvědčena,« odpovídala jsem, »že se cílů věčna nikdy nemůžeme dobadati, protože všecka konstrukce lidská, všecky schopnosti našeho vnímání jsou zařízeny pro konečnost a nikoliv pro nekonečnost. Važme si toho, co jest našeho skutečně, zařizujme si život, jak nejušlechtileji dovedeme v té konečnosti, která nám náleží, a vůči onomu velikému taji, jehož nemůžeme proniknouti, musíme se v bezmocnosti své ozbrojiti jen pokorou; tak, Johanko drahá, na to pohlížím.«

Jakmile Světlá tehdy zaslechla slovo »pokorou«, zahořela v tváři. »Ani slyšet nechci o pokoře!« křikla na mne hněvivě; »měli bychom se snad pokorně klaněti takové přírodě, takové všemoci, která by zavázala nám oči, ucpala nám ústa, povalila nás do odpadků a naše duše v nich zašlapala? Ne, proti takové přírodě znám jen boj, jen odboj, a nemluv mi již nikdy o pokoře! Tak mizernou přírodou se nespokojím, chci přírodu lepší, hledám ji a neustanu hleděti, až jádro jejího tajemství naleznu!«

»A nenalezneš-li ho, Johanko?«

»Nemluv mi tak, Eliško! Ve mně žije tušení, ba pevná víra, že čeho hledám, naleznu! Ó, však té věčné přírodě přijdu na kloub, věř mi! Nikdo nemůže větší silou pátrati, upřímnější vůlí zkoumati, opravdovějším úsilím hledati a přemýšleti! Učinila jsem si to jediným úkolem pro celý život, který mi ještě zbývá; a nenajdu-li přesto nic, pak snad máš pravdu, pak nenajde snad již nikdo.«

Nezapomenutelna zůstala mi tato rozmluva, nezapomenutelno náhlé vzplanutí ohně a síly, jímž zazářila všecka bytost Světlé v onom okamžiku nadšení; avšak on minul, a vše zas pokračovalo smutným svým chodem; i tělesná churavost drahé trpitelky, i nedostatek duševní energie, chabnoucí den po dni více.

Nevšedně jest zajímavo, co mi o tomto období posledních let naší Světlé vypravuje nejpozornější, neúnavná její strážkyně, její anděl i zbožňovatelka, paní Anežka Čermáková-Sluková. Dle jejího svědectví, naprosto nejspolehlivějšího, Světlá oněm svým přátelům, kteří v mystické své představy věřili skalopevně a k nimž náležel jmenovitě Julius Zeyer, vytrvale odporovala námitkami a pochybnostmi, jiným pak, kteří — jako já — zavrhovali nauku oněch věřících i proroků jejich buď jako sebeklam, či jako vědomou šalbu, že snažila se vyvraceti kritickou jejich skepsi a porážeti tvrzením odborných svých autorit protidůvody jejich. Nebyla jsem nikdy při tom, když Světlá vyvracela oněm věřícím jejich víru, mně pak tu víru jejich mnohokráte doporučovala jako věrohodnou; jsem však přesvědčena, že bylo tomu tak, jak paní Čermáková tvrdí. Dle toho bych usuzovala, že Světlá sama měla v nitře svém pochybnosti a že chtěla být usvědčena buď věřícími o jejich lichosti, o jejich podstatnosti, buď nevěřícími, a že i tímto způsobem si zůstávala důsledna v tom, co činila i dříve po celý svůj život: hledala cesty ku pravdě.

Takovým směrem nesly se její myšlenky, když za dnů pohody — těch posledních, jež prožívala — sedávala v stínu křovin v oblíbené své řadě sedadel na Karlovu náměstí, vzpomínajíc, jak by se její Mužáček těšil z kvetoucích růží, z vůně posečené trávy, z bujné vegetace dobře zalévaného sadu. »On by tu ještě tak rád byl zůstal, život jej tolik těšil, on tolik miloval rostliny, slunce, ptáky, všecky tvory, a jak přál lidem! Vše musel opustit — a kde je teď? Eliško, kde teď je Mužáček?

Tesklivému srdci velké té ženy přinášeli mnozí a mnohé útěchu, jakou právě ve své prostoduchosti měli za vhodnou, a příliš často měli za to, že se jí zavděčí hořkými doslechy z třetích a čtvrtých úst znetvořenými, neb otravnými vymyšlenostmi a pomluvami, berouce jí důvěru v nejlepší přátele, v nejplatnější činitele v národě, v osoby a věci, na něž dosud spoléhala uklidňující její naděje. Tak v tom kvetoucím sadě kalili štíři i hadi zlých jazyků poslední západy jejích dnů.

Zhroucenost bytosti její dala se zvláště znáti při úmrtí její sestry Sofie, jež ji předešla o dva roky. Již srdce ubohé Světlé, jako vyhaslá sopka, nemělo ani síly k velikým výbuchům žalu. Snášela tuto ztrátu poměrně s chmurným klidem, jako by neklamné tušení jí věstilo, že jest to rozloučení jen na krátko, a brzy po milené mladší sestře, že též svoji unavenou hlavu položí k věčnému spánku.

Vykoupila si jej mnohým ještě utrpením, i není pohledu žalostnějšího, než byl obraz geniální, mohutně charakterní té ženy, jak se jevila v duševním vysílení a v tělesné zničenosti své, než ji z těžkých, vleklých útrap konečně vysvobodil prudký zánět a polobezvědomé zesnutí.

A přece pravdu měla v mystických svých dohadech: *její* duše zůstala ve vroucím spojení s dušemi živých, její duch se projevuje kruhům našim nejvýmluvnější řečí básnické krásy, její nesmrtelnost žije nám na vždy v díle jejím. (Dokončení.)

K. Osman:

Zaprodán.

Celá ves již spala. Jen v hospodě »U zlatého kola« bylo ještě o jedenácté živo. Kázalť tam, na židlici široce rozložen, mlynář Rous.

»A já povídám, sousedé, chlapík, jak vínko! Čím starší, tím ohnivější!« zasmál se starosta Kejř, ukazuje palcem pravice k vedlejšímu stolu.

Ostatní smáli se s ním.

Jen stařičký farář zakýval povážlivě hlavou a pohlížeje přes okraj brejlí na mlynáře, pronesl ztichlým hlasem: »Špatně to s ním jednou skončí! Mladý ještě ženáč a místo u ženy a dětí sedí celé večery, ba noci jen v hospodě! Prolévá zbůhdarma hrdlo, karbaní a chvástá se, co všecko ve světě ještě nedokáže — a zatím propadá mlýn zkáze.«

»Ba právě, velebný pane,« přejal mu slovo nadlesní, »pamatujeme přece všichni, jak vypadal mlýn za jeho nebožtíka otce. Radost se podívat. Ve světnicích jak u nás na zámku, všecko zařízeno, všeho hojnost a práce, že se musila i přespolní chasa najímat; a jděte se tam dnes podívat! Bledá, ustaraná žena, děti ve své jaré veselosti zakřiknuté, světnice vybrakovány a chasa nemá přečasto celý týden co na práci. A milostpán? Rozhazuje rozumy a židovy peníze po hospodách! Je už po celém kraji znám, jak falešný groš.«

»A jaký duch vládne dnes ve mlýně!« vmísil se do hovoru učitel Palouš. »Za otce i děda Rousova býval mlýn střediskem uvědomělého sousedstva celého okolí a na naší palčivé půdě jako by vlastenci zrovna vyrůstali; a zmiňte se dnes před Adamem o národě, jeho potřebách a snahách — vysměje se vám pohrdlivě do očí! Ba věru, za těch deset let, co starý Rous hnije, na mlýně se všecko rozpadává. Dobře jste, velebnosti, řek', špatně to tam jednou skončí!«

»Že špatně?« usmál se zámecký doktor, »ba neřek' bych, pane učiteli. Plevel nezajde, a pamatujte si, co vám dnes povídám, že přijdou ještě časy, kdy se bude Rous nad námi ještě vypínat! Špatné povahy mívají nejvíc štěstí.«

Učitel chtěl cosi namítnouti, téže chvíle však pootevřely se dveře a v nich objevila se rozespalá tvář práška z Rousova mlýna. »Pane otče, máte jíť domů,« hlásil od prahu.

Mlynář, třísknuv kartami na stůl, zaklel. »Kdo tě poslal, kluku?«

»Hospodyně. Byl u nás ještě před chvilkou Jeiteles a sháněl se po vás. Přišel z města a chtěl s vámi hned mluvit, ale sem jít nechtěl. Tak abyste to věděl!« a hoch spěšně vyklouz ze dveří.

Rous zrudnuv zlostí ve tváři, jen se zasmál. »Židák! Čert ho vem!« A nakloniv se trochu k svému sousedu, syknul mezi zuby: »Nemoh' bys mi, Hejrete, půjčit do neděle tři stovky? — mám platit směnku a ten vydřiduch se nedá odbejt! A nenechám si přece dát mlýn na buben pro mizerné tři stovky!«

»Nedělám to rád, kazí to přátelství,« odpověděl mladý Hejret.

»No, mezi námi jaktěživo ne! Tak co? Vidíš, že mi dnes štěstí nepřeje!«

»Nu pro tentokrát —« a Hejret vysázel před mlynáře žádané peníze. »Ráno si k tobě přijdu pro úpis! A domů nepůjdeš?«

»Kdo, já?« a Rous se drsně rozesmál. »Dávej!«

»Darebák!« pronesl dosti hlasitě starosta.

Rous obrátiv se napolo, prohodil zpupně: »Pozor na jazyk, starosto, abys toho jednou nelitoval!«

U panského stolu zvedli se k odchodu — — —

Jitro svítalo již nad krajem, když se Rous vracel ke mlýnu.

Kráčel vzpřímen, pevným krokem. Byl z těch vytrvalých pijáků, kterého snad žádná míra nezdolá. Jen čelo měl zakaboněno. Vřela v něm zlost při pomyšlení, že musí vypůjčené peníze nechati shltnouti Jeitelesovi — mohlť s nimi zítra zkusiti štěstí ve městě! Beztak poslední dobou jako by se peklo proti němu spiklo! Všecko se mu hatí! Ne a ne vyhráti a sázeti už není čím! Jeiteles nejen že více nepůjčí, chce dokonce ještě své, a sličná Rozárka na »Zavadilce« začíná si hleděti zámožného správce — svobodníka . . .

Pádně vkročil do světnice.

Jeho dosud mladá žena seděla u otevřeného okna. Tvář měla skrytu ve dlaních.

»Co sedíš, Madleno?« ptal se Rous zlostně.

»Čekám na tebe. Ještě v deset hodin byl u nás Jeiteles. Čím mu chceš zaplatit?« Zvedla tvář ze sepiatých dlaní, bledou, ustaranou.

»Pah! Penězi!« zasmál se Rous nedbale.

Podívala se naň vyčítavě. »Rozhlédni se kolem a po celém domě, je-li tu ještě něco, co bys moh' prodat, aby ses zbavil dluhu.«

»Co se na to ptáš? Že tys' toho sem tolik přinesla!« vykřikl drsně.

»A lituji i toho, co jsem přinesla — svého mládí, svého štěstí, celého zmařeného života.«

»Mohla sis' vzít Vítka! Byla bys dnes paní polesnou a ne ženou zbankrovatělého Rouse.«

»Máš pravdu! Měla jsem své srdce zapřít a jít za hlasem rozumu, a kdyby jen proto, abych své děti neviděla jednou žebráky. Ne, Adame! Toho jsem se nenadála, když jsem po prvé překročila práh tvého domu, že po dvanácti letech tak daleko to mezi námi dojde, že . . .«

Mlynářovu tvář přeletěl mrak. »A kdo tě odtud vyhání?« pronesl mírněji.

»A ty se ptáš, Adame? Mám se snad ještě dále dívat na tvůj pustý život? Vyčerpávat duši i tělo až na dno, abych neměla pak ani tolik síly k životu a k práci, abych uchránila děti od žebroty? A denně mám slyšet při vší klopotě ještě tvoji výčitku, že jsem nepřišla do mlýna s klínem plným zlata, abys moh' víc rozhazovat? Jaké štěstí, že se tvůj otec téhle chvíle nedočkal! On, který všechnu naději v rozkvět našeho rodu a své snahy v tebe skládal! Mohu-li tu dále zůstat, když vidím marnost svých proseb, svého úsilí, když všecko se hroutí a rozpadává? Nemám nikoho víc, kdo by se mne a dětí ujal. Musím se odhodlat k tomu kroku, nad kterým mně srdce puká, dokud je čas, dokud mohu alespoň pracovat . . .«

»Ne! Ty zůstaneš!« vykřikl Rous pánovitě. »Anebo si jdi, ale děti necháš zde!«

Mladá žena zachytila se hrany stolu. »Ne, to nikdy, ne!«

»Pak musíš i ty zůstat!« pokrčil chladně rameny.

»Ty budeš jednou pykat svého života, Adame, a těžce litovat, až tvůj synek, vida tvůj příklad, bude ve tvých šlépějích vyrůstat...«

»Kdož ví?« usmál se mlynář ironicky, »možná, že se zvrhne po tvém rodě!«

»Cti by tím neztratil!« a mladá žena se vzpřímila.

»Pomalu, Madleno! Dokud já jsem jeho tatínkem, bude vyrůstat tak, jak já uznám za dobré! A teď dost; mám tvých rozumů a řečí až po krk! Až Jeiteles přijde, nech mě vzbudit.« A bouchnuv za sebou dveřmi, odcházel ven — lehnout si pod jabloň na sad.

Madlena hleděla za ním, až zašel.

Těžký povzdech zvedl jí prsa; slz dávno již neměla.

První záblesk slunce hrál laškovně v jejích černých vlasech, chvěl se a třpytil na jejím bílém čele, tak předčasně vráskami rozrytém; — dotknul se i měkce a hřejivě jejích rukou, křečovitě na prsou sepiatých. Zdálo se jí, že paprsky vlévají v její srdce místo úlevy ještě větší smutek...

Co přináší jí toto krásné, nové jitro? Nic, nežli novou bolest, novou křivdu!

A zrak mladé ženy zadíval se na stěnu nad ložem, kde visel obraz Adamova otce, jehož oči mírné a úsměvuplné hleděly jí v tvář tak — jako v oné chvíli, když před smrtí se s ní loučil a kladl v její srdce, v její ruce štěstí svého syna, budoucnost a rozkvět rodu — a společné jejich síle své šlechetné zásady a snahy.

Minulo jen dvanáct let od onoho dne a ona tu stojí osamělá s dvěma útlými ratolestmi, na troskách majetku a štěstí!

»Otče! Ne, to není má vina!« vykřikla bolestně, klesajíc u lože na kolena. »Já opatrovala v srdci svém lásku k tvému synu i tvému domu jako vzácný květ. Odčiňovala jsem svoji chudobu lopotou a starostmi, dokud síly mi stačily. Dala jsem mu syna, aby měl život jeho útěchy i cíle, a vedla děti ve tvých šlépějích, aby jednou tobě rovny byly, ke cti tvé památce, tvému jménu; a dnes? Otče!«

Teprve ráno, když dole na nádvoří nastal ruch a život, zvedla se těžce jako v mrákotách, a vyšla ven mezi chasu k práci; — bledá, se rty semknutými.

Obraceli se po ní s politováním.

»A milostpán chrápe bezstarostně tamhle pod jabloní,« prohodil starý Matěj, pohrdlivě odplivnuv...

Asi k desáté hodině se Rous probudil; slunce mu pražilo do tváře. Protáhl se a pak pohlédnuv úkosem přes plot do aleje, neplíží-li se již někde stín lichvářův, rychle vstal.

Hmátl bezděčně po náprsní kapse. »Ano, jsou tam, tři stovky Hejretovi,« zahučel spokojeně.

»Mohl bys s nimi zkusit štěstí! Zahrát si za městem na »Zavadilce«. Podívat se, co dělá svůdná Rozárka a zablýsknout se před ní zase jednou penězi. A Jeiteles? Pah! Kdož ví, přijde-li a ostatně — ať čeká!«

V nádvoří bylo ticho. Chasa s hospodyní byla na senách. Mlýn stál.

Nikdo nebude mít potuchy, kam odešel! Vykročil ze vrátek sadů. Hned se však zle zamračil.

U soustruhu, blíže plotu, seděl Matěj, ořezávaje pořízem nové šindele.

»Tys zůstal doma, Matěji? K čemu? Tahle práce má dost času!«

»Je nezbytna; zatéká do mlýnice. A někdo doma být musí,« dodal stařec s důrazem.

»Jsem zde snad já, ne?« vybuchl mlynář nakvašen.

»Pána je třeba při práci,« odmítl klidně Matěj a ukázal směrem k lukám.

Mlynář se hryzl do rtů, ale musel mlčeti. Po chvilce se tázal, jako mimoděk: »Neřek' včera Jeiteles, kdy přijde? Vypravil bych se k němu sám.«

Matěj hodil hotový šindel stranou a podíval se plně do tváře mlynářovy. »Nevím. Nemluvil jsem s ním. Vyhýbám se takovým pánům zdaleka. Ale musel mít po čertech nakvap, sháněl se tu dvakráte po vás. Jen za vámi se mu šibalovi nechtělo . . .«

»Dobrá, zajdu k němu. Řekni hospodyni, ať mne k obědu nečeká!«

Vykročil ze vrat, směrem k městu. (Pokračování.)

Písemnictví.

Ignát Herrmann a jeho poslední tvorba. Právě minulé zimní období přineslo přátelům tvorby Herrmannovy tři nové jeho knihy, dýšící z každé řádky milou důvěrností, s jakou obratný vypravěč zasvěcuje nás v tajemství lidských duší. Zvláště platí to o dvou knihách, románech »Vdavky Nanynky Kulichovy a co se kolem nich sběhlo« a »Příběh jednoho dne«. V třetí, »Vánočních koledách«, převahu má humor. Ač rozmanité jsou jeho odstíny, přece vždy cítíme, že jde přímo od srdce. Oba románky čerpají děj z všedního života drobných lidí, v každém však zpracovává spisovatel svou látku jinak. Ve »Vdavkách« kaleidoskopicky rozvíjí před očima čtenářovýma celé pásmo figurek, do nejmenších podrobností kreslených. Osoby ty jsou více typy nežli individua, a vy vzpomínáte si, že tu onu kdesi jste viděli, ta že snad žije ve vašem sousedství, s jinou že sám se stýkáte: v každé poznáváte nějaký známý rys. Vždyť jsou tak přirozené, jako by z života přímo vystřižené! Odtud ten pocit intimnosti, tak hřejivý, jehož kouzlo zvýšeno jest ještě mistrným vypráváním, plným poesie, poesie tak ryzí a nevyumělkované, ale přece tak krásné, jako luční kvítí. — Naproti tomu v »Příběhu jednoho dne« nebere si spisovatel za úkol jen kreslení postav, nýbrž sleduje psychologické změny, jež odehrávají se v nitře dvou hlavních osob (ostatní jsou jen rámcem), dívky a mladého muže, jemuž se vzdala. Jestliže ve »Vdavkách« drobnomalba zavedla k rozkypění do šíře, zde jest vše co nejsoustředěnější. Mistrné je tu zejména stěsnání příběhu na jediný den. Sám pak psychologický proces — dívka trpí

poznáním, jaké zkáze jde vstříc, to vycítí milenec, dotud sobec (a snad tento rys povahy právě dívku podmaňoval), i napraví, čím ublížil — zajisté skýtá bohatě příležitostí k zachycení jemných odstínů duševních hnutí. Autor je plně vykořistil a provedl s jistotou, potvrzující znamenitého znalce lidské duše. Vůbec mistrné podání nálad, soustředěný děj, propracovanost psychologického postupu i charakteristiky osob samých tak se tu prolínají v jeden celek, že tvoří dílko skutečně dokonalé. Všechny tři knihy pak dokazují, že Herrmann i při stálé volbě látek z oblíbeného ovzduší dovede vždy vyzvednouti nový zvuk z mnohotvárné symfonie života. *Rad.*

Josef Šimánek: *Bratrstvo Smutného Zálivu a jiná prósa.* (Topičovy Dobré knihy původní. 9.) – Autor »Háje satyrů« pokračuje v osobitém tónu, jejž si našel a jímž od knihy ke knize upevňuje své appartní postavení v české belletristice. Kult antiky, bohatý detail starožitnický, sklon k mystice, esoterism, záliba v okkultních naukách, bystrá vynalézavost nových a napínavých situací, exotika a erotika, nadšení pro krásu, zvláště pro krásu ženského těla ve smyslu antickém, zahrnujícím shodu s přírodou a prudkou radost ze života, rys grandezzy a skoro španělské hrdosti, výraz tu broušený jak damascenka, tu sytý a háravý jako kolorit Rubensův, tu připomínající bujnost starých flámských mistrů, ale při vší krevnatosti vždy elegantní a poetický, přes některou nonchalanci, tak pěkně slušící mládí, přec správně ražený: — toť relief Šimánka, dobrodružného romanciéra i hutného vypravěče vzrušujících novell. Všechny tyto tóny zní a vibrují také v této nové jeho knize. Okkultism a dobrodružnost jen ještě zesíleny v románu, spíše romanettu »Bratrstvo Smutného Zálivu«, antika svítí a hoří z připojených tří povídek »Keř Farannův«, »Dryada«, »Sokyně«, podaných s vybraným, až virtuosním uměním spisovatelským a originálně vymyšlených. V románu hraje hlavní úlohu duch, sídlící postupně v sedmi ženských tělech. Když přijme na sebe jednu podobu, ostatní těla spí. Světoběžný mladý gentleman Oldřich potká vždy v jiné končině, jednou v Kahýře, jindy v Madridě, Athénách, Londýně, dívku podivné krásy, která má pokaždé jiné oči a vlasy, přece však je táž. A kdykoli ji uzří, potká ho hned v zápětí nějaké neštěstí, dívka však zmizí. Hledá ji, posléze vypátrá, že stopy její vedou do Bratrstva Smutného Zálivu. Je to řád, mající sídlo v neprobadaném nitru Indie a provádějící dozor nad intellektuálním vývojem lidstva. Řád má právě přesídliti do Prahy, která bude podle proroctví v archivech některých okkultních společností — zajímavo, že román psán r. 1916, v plném proudu války — střediskem světového obrodného hnutí esoterického. Po přestálém dobrodružství mezi neznámým národkem Ziarů, zapomenutým tu od šedého dávnověku, zdivočelým a ustrnuvším na někdejším dosti značném stupni kulturním, kde přítel Oldřichův Jan zažije dobrodružství obdivuhodné lásky s veleknězkou Agajah, dostanou se oba, provázeni verneovsky zkrojeným bombayským professorem a dobrým střelcem Simpsonem, konečně do Bratrstva Smutného Zálivu. Tam nalézá Oldřich sedmého dvojníka své hledané krásky a pouhým pohledem naň umírá. Neboť nesmí spatřiti

království absolutní krásy. Teď teprve Oldřich smí poznati onu, jež se tu nazývá Niké (Vítězka). Jako paprsek sluneční rozkládá se v sedm barev, tak Oldřich spatřil krásnou ženu pokaždé jinou a přec touž. Potkávala jej v závojích, které odkládala vracejíc je Matce Zemi. Jako včela vydavši žihadlo umírá, tak ona, přivolavši mu neštěstí, po šestkráte zemřela, aby po sedmé znovu se zrodila konečně k plnému, nepřetržitému životu. Teď sklání se k jeho tuhnoucímu tělu, a tiché slzy skanou jí na tvář Oldřichovu. Sotva však slzy dotknou se zledovělých lící, vrací se Oldřichovi život. Život vyšší. Jest očištěn a může branou Veliké Sfingy proplouti s Niké ve člunu, řízeném mužem s Dionysovým žezlem v ruce, k bílému městu filosofie, nad nímž zvedá se Akropol se sochou Palladinou, a přijmouti zasvěcení nejvyšších pravd. — Z pouhého náčrtku viděti, jak jest esoterická látka zajímavě a nově zpracována. Ovšem teprve půvaby a vkus Šimánkova barvitého slohu činí ji uměleckým dílem vybrané jakosti. Z povídek je zvláště »Keř Farannův« kabinetním kouskem. —*j*—

František Jan Škroup, Josef Kajetán Tyl: *Kde domov můj? Vydal a úvodní studii napsal Adolf Cmíral.* Časová knížka obsahuje životopisy skladatelů hymny naší, v zajímavých pak poznámkách historicky hudebních pečlivý vydavatel od popisu premiéry »Fidlovačky« a okolností s ní spojených, uváděje i životopisy pěvců, kteří mají podíl na znárodnění písně, přechází k hudebnímu rozboru, načež všímá si nejčastějších chyb přednesu. Spisek doplněn jest podobiznami skladatelů, snímky jejich rukopisů a úpravami písně s průvodem klavíru na 2 ruce (dle vydání ve »Věnci«) a pro 4ruční klavír a varhany (od vydavatele). Akt piety k prosté písni, jež stala se národní hymnou, i k jejím skladatelům. —*l.*

Ernest Renan: *Život Ježíšův. Z frančiny přeložil Adolf Gottwald.* (Světová knihovna č. 1334—40.) Slavné dílo, jež své doby způsobilo tolik rozruchu (1863 jakožto prvý díl »Počátků křesťanství«, jichž dalšími svazky jsou »Apoštolové« 1866, »Sv. Pavel« 1869, »Antikrist«, 1873, »Evangelia« 1878, »Církev křesťanská« 1879 a »Marcus Aurelius« 1881) dostává se do rukou českého čtenářstva v době, kdy stav vědy orientální, z jejíchž vymožeností na základě vlastního hlubokého studia Renan čerpal svou koncepci skepticko-realistickou života Kristova, již opět pokročil, mnohou podrobnost přidal nebo pozměnil. Zůstává však stále stejně úchvatným živý způsob podání Renanova, rozpětí jeho obraznosti, jíž spojuje a buduje fakta, mocný dech oživující myšlenky. Renan jest filosof, historik, básník a kněz v jedné osobě. Vyvolává z minulosti obrazy překvapující životnosti, líčí krajiny, mravy, postavy, jako by se před našimi zraky prostíraly, rozvíjely, k novému životu povstávaly. A činí to jazykem tak čistým a přesným, ohebným a jasným, malebným a rozvlněným, že uchvacuje. Nebylo vždy snadno vystihnouti překladem tento půvab. Avšak ani v překladu neubráníte se ještě dnes velikému dojmu, jímž Renan zasahá do duše lidské, vraceje Ježíši za urvané svou skepsí božství celou velikost a vznešenost trpícího lidství. —*r*—

R. 1919. ČIS. 6.

OSVĚTA

Jozef Kuffner:

Nad válečnou mapou.

Z paběrků k otázce slovanského dávnověku. (Z řady třetí.[1])

Hodně jste se najezdili prstem po mapě za dlouhá čtyři léta a více, co trvala strašná válka! Tu na Západě, zase na Východě, na Severu i na Jihu pronikali jste ku podrobnostem kraje v končinách dalekých, kam noha vaše nikdy snad ani nevkročila. Přestupovali jste pohoří, sledovali toky řek a potoků, zjišťovali města, vesnice i samoty, lesy a močály a vtiskali si do paměti jména a názviska, o kterých se vám před tím nikdy nesnívalo. Jaké kouty a zálehla dosud nepovšimnutá naučil se tu objevovat na povrchu pevniny průměrný čtenář novin, laik u věcech běžného krajepisu a obrazu poloh! Jaký smysl pro podrobnosti kraje a polohy znenadání se tu probouzel zpod živého zájmu o postup válečných dějů! Jaká *jména cizorodá*, pitvorná, nikdy před tím neslýchaná a nevyslovovaná navykl si co den slýchat a opakovat!

Co chvíli známý známému sděloval svůj objev.

— Tenhle Laon! Co byste řekli, nezní-li málem jako naše — Louny?

A druh hned opáčil:

— A vedle Péronne! Není-li náš Beroun nebo naše Brno?

A případů ze zápisníku množství! Metz, naše Mez, Meze! Beaumetz, vlastně Pomez, Pomezí! Místa vskutku nedaleko hranic položená. Toul — Důl, Doûbs — Dubec, Dubice, Tourn — Turně, Tarnov atd.

Arci, hned i odpor, přirozená nedůvěra se hlásila o slovo.

— Náhodná podoba! Přeludy zvuku. Hříčky! Třeba mít se na pozoru s těmi věcmi!

Zajisté. Jenom ne se ukvapovat s domysly! Leč, shody jsou tak nápadny, bijí tolik do oka! A především, množství je tak překvapné!

[1]) Viz *Věda či báchora.* Řada první r. 1912. Řada druhá r. 1918. V Praze, F. Topič.

Doklady nové a nové za každým krokem a obratem. Tu Wörth, Verdun, Vrede — naše Vrdy, Vrda! Zde Monthenault — Motol, Montchalon — Močál, Stenay a Etain — Stěny, Ostrevent — Ostrava... Podoby na podoby!

— Božínku! Francouzská mapa a připomínat názvuky — odkud že? Až někde z českého kraje! Bláhovost!

A přece jen samo vše se nabízí. A nejen z francouzské mapy! I vedle z belgické, flanderské, švýcarské, italské!

— Konečně, budiž! Shoda zvuku. Celkem, hříčka. Jaký pak v tom smysl, ty věci zvlášť vytýkat a dokonce — sbírat?

— A přece, smysl! Není-li psáno, co znamenají podobné shody zvuků u nás blíže? Souzvučné názvy v Čechách a třeba v sousedním Sasku nebo v Prusku, v Pomořansku...

— To je jiná! Vše je tu známo, vyloženo z dějin. Obyvatelstvo bývalo tu kdysi slovanské, později zněmčeno. Názvy v kraji zbyly. Vše tu jasno, jisto. Leč tam, na Západě! V Belgii, ve Flandrech, ve Francii a pod.? Dějiny přec o žádných Slovanech zde nic nepraví.

— Nepraví-li, je to mrzuté, pravda! Svědectví názvů však nedostačí-li? Kde zbyly názvy, tam bývali obyvatelé. A mají-li zbytky po dávném obyvatelstvu slovanskou svoji barvu a zvuk, pak ti dávní obyvatelé byli — Slované. Toť zřejmo.

— Kollárovština!

— Na slovu nesejde. Jen když světlo přináší!

— Kollár byl básník, hlasatel, věštec. Němci ho přímo prohlásili za zbrklého fantastu. Také slovanská úřední věda nemálo ohrnuje nos nad Kollárovým vědectvem. Co tedy s jeho výklady?

* * *

Vskutku, vážná otázka! Vědectví, cesta za poznatkem pravdy. Kdo *je* vědcem, kdo *není*? Probíraje se starými zbytky a památkami jazykovými snažil se Kollár dopídit se světla o věcech a poměrech časů dávno zapadlých. Skláníte se nad dnešní válečnou mapou a těžko bráníte se úžasu. Jak podivuhodné světlo právě z nauky Kollárovy padá do spousty jazykových záhad, které se před vámi nakupily. Mimoděk vtírá se vám otázka: jakže je tedy s Kollárem? Byl pouhý fantasta, anebo byl *víc* než průměrná — vědecká hlava?

Kollár své vědecké práce skládal a vydával *jen* po česku. Tenkrát, před sedmdesáti a více lety, mělo to své následky. Nebylo ještě českých škol, jenom idea vzcházela v plné záři. A službu idey kladl silák vždy výše, nežli vlastní osobní úspěch. Německá věda nemohla práce Kollárovy ani znát ani cenit. Německá veřejnost znala leda ukázky a výňatky z Kollárových básní. Jestli odtud prohlášen za velkoslovanského blouznivce, nepotřebuje nás trudit. Česká věda se teprve rodila. Pozdější pak domácí věda úřední docela se přimkla k německé vědě. Víme proč.

Žádáte-li povolaného soudce, *koho* tedy vzít na slovo?

Nás vzdálené potomky proto svrchovaně zaujme, kterak o vědeckých prácech Kollárových soudil — Šafařík, sám vědec světového jména? Byli oba důvěrní druhové z mládí. Setkali se spolu v jed-

notném zápalu pro ideu a záhy přímo v přátelské horlivé spolupráci. Oběma dávno vysvitl význam krajinných názvů, jmen místních i osobných pro otázku stáří a vývoje jazyka. Vzdáleni od sebe sdělují si písemně své názory a myšlenky. Obapolné dopisy skýtají vzácný pohled do duchové dílny obou předáků našeho probouzejícího se národně osvětného ruchu.

R. 1825 vyšlo pozoruhodné svého oboru dílo, Pašičova Sbírka *srbských jmen*. V listě o tom poznamenává Šafařík z Nového Sadu příteli do Pešti:

— Pašič dobře učinil, že Jmenoslov (slovník jmén) sebral. Já *cosi podobného* zamýšlím, aspoň sbírku *pro budoucnost*, ale historicko-diplomatickou, počnouc od nejstarších . . .[1])

A protože brzy nato druh z Pešti sám zaslal doklad stejného zájmu, čile naň navazuje:

— Jmenoslovem Jste mne velmi obradovali. Učinili Jste vážný krok. Časem se to doplní a co tu i tam mylného, opraví. Naději se, že Vám v krátký čas asi tisíc *slovanských* jmén pošli a to z čistých pramenův . . .

Těsná spolupráce byla navázána. Pokud ovšem velká vzdálenost a obtíže poštovní dopravy dovolovaly. Za to v názoru na úkoly a způsob postupu byla shoda úplná. Jen *práci rozdělit* třeba, aby časem i námahou mrháno nebylo.

— Poněvadž já jména také sbírám, učiníte mi věc velmi milou, jestli mi odpíšete náležitě a výslovně, které prameny Jste *Vy už* dokonale vyčerpali. Nechtěl bych zajisté čas mařiti *opětovným* jich probíráním . . .

Tak práci svého druha Šafařík docela *za svoji* přijímá. Vzájemnost i důvěra tedy naprostá.

— Jestli Vy cos podobného hotujete a jestli to vydati míníte — píše jindy — pošli Vám zásobu *svou*, jestli ne, tedy *učiňte naopak* . . .

Nejvíce palčivý je rozpak s výkladem slov a názvů. Kterak vysvětlit, co proudem věků na starých jménech bylo zatemněno? Jak uvést v soulad s okolnostmi dob ty přežitky neznámo kterých časů? Tu je příkazem nejbedlivější obezřelost. Přátelé sdělují si své domněnky, otevřeně vyměňují námitky a pochybnosti.

— Co se Vám zdá o slovu Venet, Henet či Ant? Či ho Slované *sami* užívali? Nemohlo-li by se s ním naše Hont, Hontci, Hijenc, Hana, Hanáci etc. spojit?

Anebo:

— Každý máme takořka svůj systém v hlavě (pro výklad) ku př. Skythae = z kýty anebo *skytati* se. Pročež, jestli by se Vám při tom onom jménu zdálo, že neslovanské, račte poznamenati, mohli bychom to raději vypustit docela . . .

A právě v těch odhadech Šafařík si zvláště cení schopnosti a vědomosti přítele Kollára a soudu jeho naléhavě se dovolává.

---

[1]) Dopisy Pavla Joz. Šafaříka Kollárovi. Čas. Čes. Mus. r. 1873.

— Druhý svazek už hotov, přepsán. Tu právě *mnoho etymologie* a proto se bojím aristarchóv. O, byste to mohli přečísti a mně tu i tam *Vaše zdání* oznámiti! . . .

Jindy:

— Račte přečísti tuto druhou částku mé rozpravy a jestli by se Vám to neb ono nevidělo, *zvláště* co do *etymologie jmén*, poznamenati . . .

Vyciťuje potřebu shání se Šafařík pilně po mapách. Tou dobou kartografie nebyla ještě tuze vyvinuta. Zvláště o podrobnější mapy je nouze.

— Prosím Vás srdečně, račte mi zaopatřit mapy krajů a krajin slovanských. Bez nich zajisté při svých pracech nijak býti nemohu . . .

Pro určité případy má své pevné požadavky.

— Chtěl bych zvědět, které krajiny ta mapa obsahuje. On (knihkupec Müller v Pešti) ji asi před rokem v Budínských Novinách ohlásil. Račte dobře nahlédnouti, psána je řeckým jazykem. *Má-li* Makedonii, Thracii, něco z Bulgarie, Serbie, Albanie *čili nic?* Po tom, je-li speciálná, má-li *jen* města či *také* vesnice poznačené . . .

Podrobnějších map i pro potřeby praktické bylo pořídku. Stařinověda pak, sama ještě v plenkách, sotva že si byla povšimla té pomůcky. Neposlední příčina lichých představ a zmatků, jaké se tu hned v základech byly uhnízdily.

— Stopy staré Slovančiny (na Balk. poloostrově) Vám tak krátce ukázati nemohu . . . Ale času třeba, aby se toto stabulum Augiae vycíditi mohlo . . .

Jindy zase:

— Já jsem už aspoň *sto* starých měst a míst v historii srbské našel a *určil*, o kterých Raič . . . a po něm Engel . . . že »kde sú byly, neizvestno«. Toť ovšem snadná odpověď! U mne nesmí být ani ta nejmenší ves »neizvestna«, třeba by byla ještě za časů Attilových *shořela* . . .

Sama pak vůdčí idea práce?

V máji r. 1823 sděluje Šafařík příteli do Pešti, že »k nevýslovnému potěšení svému« dostal ze Lvova novinky. Mezi nimi také Rakowieckého »Pravdu ruskou«.

— Vyznati se musím, píše, že co jsem živ nižádné slovenské dílo srdce mého tak neoblažilo, jako toto. Otvírá se tu *cele nový svět* slovenský před očima . . .

Co do základního názoru rozvinuje Rakowiecki ideu *starousedlosti* slovanského živlu, *dávnou vzdělanost* plemene a povahu *slovančiny* jako evropského *prajazyka*.

— Starożytność języka slowiańskiego, z którego grecki, laciński i *wiele innych*, wzięły swój początek, który wygórowawszy do wysokiego stopnia doskonalośći, podlegaiąc okolicznościóm, *podielonym zostal* na *znane teraz* dyalekty . . .

Nápadno je, kterak za starověku, jak doklady svědčí, Řekové se svými sousedy snadno se dorozumívají. V Iliádě hrdinové obou táborů mluví spolu bez tlumočníků. Také s Makedonci, Thráky a jinými sousedy dobře si Řekové rozumějí. Jsou ty jazyky různých kmenů

zde vystupujících zřejmě pouhými *dyalekty určitého* jazyka, jenž tehdy širo po oblastech vládl. *Který* jazyk to byl? Rakowiecki soudí, nemohla to být než slovančina. Názor *svojí dobou* silně narazil. Všecka německá věda postavila se na odpor. Jakž by, Slované! Což tu nebyli vůkol samí — Keltové?

Kdo jsou Keltové? Co je keltština?

Nabýti světla v té otázce stalo se nejnaléhavějším úkolem pro evropskou stařinovědu!

Mladý Šafařík těžce nese zmatek představ, jaký v těch věcech zavládl po vší oblasti německé vědy. A mladá slovanská věda? Ocitla se téměř docela u vleku německém. Kolikrát si do toho nepoměru stěžuje prohlédavý mladý pracovník.

— Věřte, milý příteli, že nám bludné domnění a učení Němců v mnohém ohledu nejvíce škodí... i nejlepším hlavám našim rozum balamutí. Většina našich badatelův *jen tomu věří*, co Němci *o nás* učí...

Vyskytl se typický příklad.

— Nemohu Vám vypravit, kterak mne čtení Parrot-ova »Über Liwen, Lätten und Esten«, Stuttg. 1828, 2 Bde, mne vzbouřilo! Tento člověk s takou lehkovážností rozpráví... Pojav jednoduše Keltów do kotrby, naplnil celou Evropu Kelty a všecky řeči toho světa převrací na keltickou... Jeho etymolgie jsou horror!...

Takových Parrotů byla řada. Ucpali doslova německou vědu po celé říši. Těžký úkol nadcházel tu slovanskému úsilí, zjednat přístup paprsku světla do té spousty a zácpy. Mladý Šafařík je odhodlán, vezme úkol na svá bedra.

— Buď jak buď, já na bojiště vystoupiti a s těmi německými »Recken« potkati se, hotov jsem. Ustrnul jsem neustupně na základech domnění mého o starožitnosti slovenské. Všecko, všecko ji potvrzuje a každý den mi nové důvody přináší...

Jindy oznamuje:

— Mezi tím já jsem svou cestu našel a obral. Nech kritici křičí a mne tepou, mně to už všecko jedno... Já pojal národ náš s vyššího stupně ohledu: jeho starožitnost, jeho velikost, jeho *prastarost v Evropě* jsou už pro mne *ne zahádky více*, nikoli, jsem o tom všem téměř s matematickou jistotou přesvědčen...

Tak se zabírá mladý badatel do svého úkolu. Vůči obtížím pak, jež do cesty se staví, těší se vědomím, že není zcela samoten, opuštěný pracovník, jedinec. Předkládaje příteli své rozpaky a pochybnosti o různých záhadách, vyzývá dojemně:

— Jestli možná, pište mi o těch a takových věcech a sdělte mi *své* myšlénky a plány. Nebylo-li by dobré, kdyby jsme se *nějak tou prací podělili*... Třeba na to *celý život vynaložit*, třeba tu ne dny, ale celá *léta bádati*...

Takový je od počátku poměr Šafaříka ke Kollárovi. Dva přátelé, důvěrní spolupracovníci, sloučení ideou společného zápolu. U věci oba jsou za jedno. Jen úkoly rozdělit a každý svému údělu věnovat — celý život.

Ve svém podniku proti přesile bludu a předsudku spatřuje Šafařík v Kollárovi jedinou svoji oporu.

— Předvídám, že mé pojednání celý houf kritiků proti mně vzbudí. Kdybyste aspoň Vy *se svým* pojednáním brzo na bojiště vystoupili, abych nestál na něm *sám*. Já čím více bádám, tím více se o pravdivosti svého systému přesvědčuji . . .

Přání, vespolek se uvidět na kolbišti, bok po boku, opětovně a nalehavě se hlásí.

— Jak toužebně čekám na *Vaše* pojednání, o kterém nic nevím . . . Dobře byste učinili, kdybyste *co skorej* vystoupili s ovocem svého bádání . . .

Nechuť pak k »methodě« německé vědy a její výsledkům znenáhla přechází ve skutečné opovržení:

— Vůbec, čím dále v těch německých čmáraninách šťárám, tím více se mi hnusejí . . .

Ani po té stránce nebylo odlišného mínění ve dvojici přátel. Hesla, rozdělit úkoly, Kollár se vší opravdovostí se přidržel. A co silák Šafařík neunavně svážel a přitesával své balvany do základů nauky, byl přítel Kollár, jako bystrý jezdec za cílem, ve zkumném souběhu vždy o několik hlav — napřed.

*

Veřejné myšlení, strojová bytost, má svou mechaniku. Stisk na určitém místě způsobí převrat na idejném obzoru, průměrné lidičky přes noc se stali velikány, cenná díla i významné činy bez ohlasu zmizely v propadlišti. Kollárův případ je křiklavý. Muž znamenitého ducha v nejkratší lhůtě v jistém okrsku t. zv. vzdělaného světa učiněn bytostí málem ne politování hodnou. Neznaje řádky jeho díla odchovanec nauky pohlíží s patra své vyvýšenosti na Kollára jako na ubohého blouznílka, jehož rozkladem nejlépe ani se neobírat.

Šafařík soudil jinak:

— Co píšete, předrahý příteli, že bych tu sbírku já vlastníma očima přehlédati měl, tomu já jináče rozumím. *Vaše* oko, milý příteli, v těchto věcech *jestli ne ostřejší*, jistě ne tupější. Vy mé žádosti neodepřete . . .

Samy okolnosti vedly oba přátele rozděliti sobě úkoly. Šafařík pracuje o základech nauky, viděl se nucena, soustředit svoji pozornost k území slovanskému a leda ještě k nejbližšímu sousedství. Kollár užil časem volnosti, pustil se dále. Po letech vraceje se s hojnou kořistí z italské cesty, hlásí radostně:

— Nebo větší díl jmén měst, vesnic, hradův, řek a vrchův v Horní Italiji jsou slavjanského původu . . .[1])

Tak i ve Švýcarsku. Svědectví kraje pak potvrzena nachází doklady starověké literatury.

— Slova slávská . . . již u nejstarších latinských básnířův užívaná, nalézáme ku př. u Plauta, asi 200 př. Kr., odkudž viděti, jak dávno již Venetoslávové v Italii bydleli a s Latiníky sousedili . . .

Vývody šly ovšem docela napříč obecně platným představám. Ve škole i na veřejnosti, podle německého názoru, kde kdo vidí

[1]) Cestopis.

střední Evropu »vycpánu Kelty«. Nebylo jinak možno. Kollárova vědecká kořist z italské cesty přijata obecně za »výplod zbloudilého mozku«. Přijaté heslo mechanicky přechází z úst do úst, ze spisu do spisu. A představy tak vštípené mají svou setrvačnost. Leda vzpurnější semotam mysle zmocnila se občas touha, vyplnit nějakým obsahem dutinu hesla.

— Keltové? Tolik Keltů všude za starověku! A dnes nikde po nich památky? Kdo vlastně byli ti Kelti?...

Z mladších současníků Kollárových mezi českými literáty nejživěji zaujala otázka *Vinařického*. Bylo proč. Muž měl svůj rozhled po věcech a jazycích slovanských, měl svoji znalost starověké literatury, ba i svůj živý zájem pro zjevy a vědy přírodní. Všecky podmínky byly dány, aby mysl naráz byla upoutána záhadou »keltismu«. A nikterak chvilkově. Na to byl pozdější, za doby kruté reakce *jediný* odhodlaný zápasník za právo národního jazyka, příliš náruživým milovníkem světla a pravdy a příliš bystrým a jasným myslitelem. Byv jednou zaujat, už nepovolil. Úřední životopis Vinařického nic o tom sice nevypravuje, ale jisto je, vedle naléhavých prací svého úřadu i závazků literárních, náš »mistr českého hexametru« — jediný titul uznání, jakého se mu úřední kritikou dostalo — všechen svůj volný čas věnoval své zamilované otázce, temné *záhadě starověku*. Druhové z mládí nevěděli si rady s přítelem, který občas jim připadal jako posedlý tak »zbytečnou a jalovou« myšlenkou. O dávné Kelty se zajímat! Za dne se po nich shánět, v noci pro ně nespat! Jaké podivínství! Kroutili hlavami, vtipkovali, ba i povážlivé domněnky pronášeli.

— Především zde byl Vinařický a jen jako Prahou prolétl, oznamuje v říjnu r. 1837 Čelakovský příteli Chmelenskému.[1]) Přišel ke mně večer v 9h a byli jsme spolu něco přes hodinu. Jeho však *jediná a jediná* rozprávka po ten celý čas nebyla o ničem jiném, leč — o Keltech...

Trudit se otázkou, co a jak bývalo s národy v Evropě někdy před — dvěma tisíci lety! Jaká nevčasnost!

Rok na to týž dopisovatel témuž adressátovi:

— Dnes týden tu byl Kováňský (Vinařický, farář v Kováni na Boleslavsku). Začátek, prostředek a konec rozprávky byli — Keltové...

Vinařický byl z téhož fládru povaha jako Šafařík a Kollár. Pokud látka vykazovala svoji hloubku, nepopustil. A látky leda přibývalo, po léta a desítiletí! Malomocnými vtipky a poznámkami přátel, kteří nedovedli chápat, nedával se vyrušovat. Vytrvalý borec ideje, leda že občas se ožene proti muškám, jež dorážejí.

— Smějte se, vy učení pánové, jak libo! píše jednou. Možná, že se příliš časně smějete. I nekritisujte knihy, jichž ani titule neznáte...[2])

---

[1]) Čelakovského Dopisy.
[2]) Dopisy Vinařického.

Útočnější pokusy dovedl ovšem i rázně a přiléhavě odkázat do pravých mezí.

— Panu Malému (Jakub) se zlíbilo, dotknout se v Dennici mého bádání o Keltech ... Kde pan Malý *přesvědčení* svého nabyl, že Kelti a Slované byli »odjakživa *rozdílní* národové«, dlužen jest nám pověděti. Dokud toho nedokáže, zůstanu *při svém*, k čemuž mne zpytování bedlivé skoro všude památek keltických dovedlo...

Sám útočný a k satirickým popichům vždy chutě nastrojený Čelakovský znenáhla povoluje. Nemoha přímo odporovat, v listu z Vratislavi, dává se zkrotka na ústup.

— Pravím s oním Maďarem, protínajícím svoje fousy od západu k východu: lehet — nem lehet (možná, že tak, možná, že i ne tak)...

V listopadu r. 1842 zní dopis Vinařického do Vratislavi zcela věcně. Dosavadní vtipálek už sám se byl přiklonil k vážným rozpravám.

— Zmínil Jste se o Tacitově Germanii. Nacházíte tam směsici živlů německých a slovanských. Dobře, můj milý, dobře Jste uhodl. Moje studie hezky pokročily. Až se sejdeme, přinesu Vám snad *své mapy* podle Tacita a Ptolomea...

O sedm let později datován je jakýsi přehled dosavadního úsilí. V listě milému známému[1]) do Karlových Varů, vzpomíná Vinařický r. 1849:

— Zabývám se už 24 léta studiem starokeltických památek. Nasbíral jsem pečlivě na 3000 keltických názvů zemí, krajů, míst, rodů, osob a pod. nalezených u Herodota, Strabona, Césara, Tacita, Plinia, Ptolomea a j. Srovnával jsem je se slovanskými . . .

Dvacetčtyři léta usilovného zájmu! A třeba doložit, tichého, světu ukrytého, nijakým lakadlem vnějšího úspěchu nesíleného, jen ryzí touhou po světle živeného zájmu! Však po té stránce předmět zájmu sám o sobě pro zkoumavého ducha byl poutavý i vděčný dost, skýtaje pracovníku tichou rozkoš zvědné snahy, ukojené dobytými poznatky.

Z nejdráždivějších úkolů, jež badateli se stavěly do cesty, bylo, řešit souvis a smysl záhadných starožitných *nápisů*, objevených na různých předmětech, nádobách, kamenných deskách, vyrytých do kovové plochy skvostů, do kamejí prstenů a pod.

V listě kováňskému sousedu Antonínu Markovi, libuňskému děkanu a hloubavému vlastenci, jednou sděluje ukázku:

— Výtěžek z mého nálezu památek na obrazových kamích (Abrasces-Gemmen) snad bude přece chutnější, než ledabylá etymologie, byť i grimmovská byla.

Na ukázku zde kladu:

---

[1]) Francouzskému učenci de Carro, jenž v Karlových Varech po řadu let vydával cenný Almanach.

Za vojú na koimě peč-
i peûm je týn a Boj-
pán a kyňa W-
anie ta moj-
má žen-
y i dě-
ť
iz i že-
ny zem-
aň a cujny
panny a gojny b-
áby jmajú u týna a we-
si poně Dunaje — byt . . .

Za wojú = za vodou, koima = kolma, peč = pecka = skála, Boj = obyvatel, cujny, gojny = cudny, hodny, kyňa = kûnig, knjaz . . .[1]) Co, Vašnosti, tomu říkáte? V Praze mne za blázna mají . . .

Tak občas, poodhrnuv záclonu dovolil badatel důvěrnějším přátelům nahlédnout do tajů své pracovny. Tichou rozkoší poznatku tak vypestřoval si život stranou od všedního hlomozu. Ještě co kanovník vyšehradský obírá se Vinařický otázkami látky, jíž ke dnu nemožno se dočerpat. Po smrti pracovníka, jak bývá, pozůstalost pracovníka odevzdána Museu. Snad časem najde se někdo, aby srovnal nakupená zde bohatství, živý doklad, kterak mocí neúkojné snahy z prvotných temnot rodí se a prokřesává světlo poznání.

*

Kollárova italsko-švýcarská cesta měla svůj objevný význam, nemálo prospěvši výpravě za ideou. Čeho se Šafařík, Vinařický a jiní leda pracně domakávali nad spoustou zmatených zpráv a nedokonale opatřených pomůcek, horlivému poutníku *za cesty* novým, neznámým *krajem* rychle se ujasňovalo. Národnostně rozpadá se Švýcarsko na své trojí přesně ohraničené pásmo. Svůj původ a své názvy v kraji si ovšem každá strana vykládá po svém způsobu. Leč jaký výklad! Švýcarské němectví! Francouzský a italský ráz kantonů románských! Jak daleko že sáhá to všecko *nazad* do minulosti? Sotva někam do středověku. A před tím, co a jak asi bývalo? Kdož poví! Bytost národů a lidstva je tak obklopena temnotami. Z temnot minula vyšly, do temnot budoucna se ubírají. Jak rozřešit, co se ukrývá v temnotách nepronikných? Podle své přírody, není-li lidstvo bytost vlastně bez paměti? A usilovat, aby člověk přes to si zjednal světlo do toho bezpamětna, není-li jednáno *proti* samé přírodě, proti příkazům nezměnného osudu? Není-li tu od věků vepsán krutý zákon všemu, co dýše, žít svoji chvíli a nikdy *nezvědět*, co bylo, ani co bude? Však právě ta zpupná snaha, vzdorovat příkazům a určením slepých mocností, není-li vlastní smysl a obsah všeho, co nazvalo lidstvo svou vzdělaností?

Němečtí obyvatelé švýcarského Berna mají svou místní bajku o tom, jak prý vzniklo jméno jejich města. Pisatel cestopisu si to poznamenal.

---

[1]) Asi třetina řádek, jež ukázkou v listě jsou uvedeny.

— Co tu pocestnému v oči padá, je množství *medvědů*, dílem živých, ve příkopě vůkol města chovaných, dílem vyobrazených na domech a branách města . . . Tato láska a úcta obyvatelů města k medvědům má svůj původ prý odtud, že na tomto místě před tím les plný medvědů býval, na jakouž památku prý i jméno Bern (od Bär) městu dáno . . .

Smysl bajky je zjevný. Snad nebyli Němci zrovna první obyvatelé v zemi, ale aspoň vzdělanost sem donesli, město »založili«. Jméno města je německé. Tak, sveden zdáním, bádavý německý duch už se octl na scestí. Lid v území francouzském a italském má zase svoje brejle. Náš pocestný, zbystřen zkušenostmi už doma nabytými, nedal se medvědí bajkou mýlit.

— Věř tomu, kdo chceš, *my* jméno Bern do *té třídy* klademe, do které *Beroun* a jiná *podobná* . . .

Tedy třída! Hledisko vyšší, nevázané už těsnou oblastí národnostních hranic. Bern, Brenner, Beroun, Verona, Brno . . .? Tak vzdálená od sebe jména různými zřeteli! A přece — táž třída!

Pouť krajinou skýtala objevy, jakých badatel doma ve svých knihách a skoupých na slovo i údaj mapách nemohl se dohledati. Možno-li, aby pocestný Slovan ve Švýcarsku nebyl překvapen, slyše zelené břehy řek jmenovati »lučinami« (die beiden Lütschinen, u Interlak), slují-li hory — *Horne* (Matter*horn*, Eggis*horn*, Finstera*horn* etc.), hlubiny vodní — *tůně* (Thun, Thonon etc.), rozchody pramenů a potoků — *roztoky* (Rohstock, Rosenstock etc.)? A přece tu všude, než byl kraj poněmčen a porománštěn, nebývali prý než samí — Kelti!

Pozorovatel zatím přibližně odhadoval rozpolohu věcí:

— Původní obyvatelé Helvetska či Holovatska byli Slávové a Keltové, o čemž nejen dějiny, ale i mnohá posavad udržená jména vrchů, dolin, řek a krajův, anobrž i mizerné zlomky a pozůstatky slavo-keltických nářečí svědectví podávají . . .[1])

Slávové *a* Keltové! Tedy Slávové *vedle* Keltů. Zcela uzřetelněn, pevně stanoven poměr obou představ zatím ještě — nebyl. Nově získaná látka byla posud příliš čerstvá, doklady příliš nové, dosavadné učení pak a jeho představy příliš vkořeněny. Zjistiv dávnověké slovanské stopy a památky, nespěchá Kollár ještě prohlásit Kelty přímo

---

[1]) Kollárův Cestopis vyšel r. 1844. Hned následujícího roku jiný »cestující vlastenec«, blíže neoznačený (Palacký?), v pěkně psané zprávě sděloval v Musejníku své dojmy ze Svýcarska: »Na cestě do Pfefferských lázní vedoucí leží vesnice *Ragaz* nazvaná, jméno to již tenkráte, když jsem, chystaje se k cestě Švejcarské, mapy těchto krajin zpytoval, pozornost mou zbudilo, neboť podobnost jména *Ragaz* se slovem *rákos* dosti patrné jest. Teď pak jsem se přesvědčil, že Ragaz se rozkládá na rovině naplavením Rýna utvořené, rokytím a rákosím *až dosavád* tu a onde porostlé. Před časy místo Ragaz uprostřed krajiny bahnité, rákosím pokryté leželo a Slovany (snad) obýváno byvši slovanské jméno obdrželo. V domnění tom *potvrzen* jsem byl, shledaje, že v lázních Pfefferských místo se nalézá, kteréž podnes *Laasen* (lázně) sluje . . . Neboť v těchto krajinách upomínají jména místní *dosti zhusta* na někdejší obyvatelstvo slovanské, na př. Bludenz, Raduna (Bludeč, Radina), blíže Bludenze nalézáme vesnici Hratz (Hradec), nedaleko téhož města leží Nuzider (srov. Nezidero, Neusiedlersee) atd. . . .

za Slovany. Spokojuje se v polosvitu vědoma bytostí jakýchsi Slavo-Keltů, ponechává otázku ještě otevřenu.

Nějaký rok po tom, shrnuje vědeckou kořist obou podniknutých cest, vydává své hlavní dílo: *Staroitalii Slavjanskou.* Nic neubírá významu idejně silné práci, ba spíše potvrzuje její význam, že bylo rozeně uduseno, sotvaže spanilé spatřilo světlo světa. Na povel panujícího názoru jest na místě popraveno. Není jiného poměru mezi ideami jako mezi živočichy v lese. Had hada-li nepozře, drakem se nestane.

*

R. 1868 rozloučil se se světem Vinařický, nedospěv sdělit veřejnosti výsledek svého zamilovaného studia. Téhož roku zato nový muž s hotovým dílem se přihlásil. Vyšel ve Vídni znamenitý Šemberův spis »Západní Slované v pravěku«. Co předchůdci kde tušili a naznačovali, Šembera vyslovuje plně a nepokrytě. Bystrý pozorovatel, samostatný pracovník!

— Ohledávaje (r. 1850)... v centrálním archivu vídeňském *zevrubné mapy* dolnorakouské, nalezl jsem na nich tolik slovanských jmén řek, potoků, hor a pahrbků, lesů, hájů, tratí a osad od největších až do nejmenších (výše jednoho tisíce), že jsem nemohl míti za jiné, nežli že Slované, *co původcové* tolika jmén dávnověkých, byli v Rakousích *domovem* od časů předhistorických, *nepřibyvše* do nich ani ve století VI., ani ve *kterémkoli jiném* ... (Dokončení.)

Dr. *Jan V. Novák:*

Jan A. Komenský a Habsburgové.

Příspěvek životopisný.

(Dokončení.)

IV.

Dostav se po prvé do Uher jako posel své církve (z jara r. 1650), Komenský po prvé přejímá úlohu pomocníka (adjunkta) lednického proroka *Mikuláše Drabíka.* Ukládá se mu totiž za povinnost věštby jeho uváděti ve známost širého světa. Že se to má díti latinou, výslovně nařízeno v listopadě t. r. Že pak proroctví Kotterova a Poňatovské byla jen jakousi předehrou k tomu, co Drabík stále hlásal, zničení domu Rakouského, Komenský přeložil také ty.

Po návratu do Lešna r. 1654 čekal s vydáním »hlasu božího«, až by soudy boží osvědčily jeho pravdivost. Váhal z obav před neblahými následky pro zbytky své církve, pokud by nenastal očekávaný obrat. Ten se arci zdál býti blízko, když král švédský vyzýval Rákócziho na válečný výboj proti Polsku. Smlouva o tom podepsána byla v prosinci r. 1656. Hned potom kníže s vojskem bohatě vypraveným vrazil do Polska. Část jižní byla brzy v jeho moci, a čeští vyhnanci se nadáli, že se odtud obrátí k západu, jak Drabík před-

pověděl dne 14. února 1657. Té příležitosti tedy užil Komenský a dal věštby pro veřejnost upravené do tisku. Práce pokračovala velmi rychle, neboť v prvních proroctvích mluví se o smrti Ferdinanda III. († 2. dubna 1657), a v červenci se tisk chýlil ke konci. Vydání se ovšem neprodávalo, poněvadž proroctví byla tištěna jako rukopis a rozdávána pouze nejvznešenějším osobnostem. Název »*Lux in tenebris*« (*Světlo v temnostech*) souvisel s účelem, proč vidění byla vydána, totiž aby sice byla světlem v temnotách zmatků současných, ale chovaným ve skrytě a ukazujícím jen zasvěcencům, jak Bůh svými zjeveními chce je sklíčené církvi objasňovati. Vydavatel nemínil ovšem svou publikací drážditi zuřivost nepřátel, nechtěl podněcovati k válkám, nýbrž přál si jen, aby Bůh obrátil srdce mocnářů. Mlčeti však již nemohl, když se ukázalo poslední předzvěděné znamení (smrt císařova).

Zajímavo je, pod jakým zorným úhlem si Komenský přeje, aby věštby jím vydané se čítaly. Svět prý je tak zkažený, jako býval před potopou. Nejvíce zkázy je však mezi křesťany; vždyť i papež je velikým Antikristem, babylonskou nevěstkou Apokalypse. Chůvou té nevěstky je říše římskoněmecká. Bůh nemůže již hleděti na tu spoustu, proto zkazí svět potopou, ale tentokráte záplavou krve. Popudí tedy národy k obecnému zmatku, z něhož povstanou strašné války. S koncem jich nastane i zkáza papežství a domu Habsburského. To se stane skrze národy, poštvané jejich tyranstvím, kteří se shluknou se všech stran světových, nejprve ovšem ze severu a východu (Švédové, Rákóczi a falckrabí rýnský). Ale žádoucí dílo se povede jen spojením jejich a pak se zdaří velmi rychle, až svět nad tím užasne. Urychlí je Turci a Tataři, začež se jim dostane světla evangelia. Před koncem světa posléze nastane všeobecná reformace a rozkvete čisté ctění Boha.

Jak patrno, Komenský vkládá všude do proroctví svůj sen o konečném vítězství dobra, jehož znamením bude vláda Kristova, jeden ovčinec a jeden pastýř.

Bohužel byl ze snu toho velmi záhy vyrušen nepříznivými soudy o své úloze při vydání a o tom, jak je uspořádal. Sám brzo uznává, že bylo chybou všecka proroctví najednou vydati jako zjlštěné již pravdy, čehož arci není, místo pouhého výtahu, zároveň s poukazem na to, co se již splnilo, mimo to chybil uváděje tolik jmen osob, jež se tím ocitly v nebezpečenství.

Pochybnosti ty vznikly zajisté z námitek církve, neboť proroctví byla vytištěna beze svolení starších, jak Komenský výslovně podotýká. Také zklamání politické z úspěchu výpravy knížete Rákócziho se dostavilo. Když totiž voje uherské dostaly se až ke Krakovu, nastal obrat tím, že král švédský byl nucen stáhnouti svá vojska z obsazeného Polska proti Dánům. Polákům pak dostalo se posily ze západu pluky císařskými, a tak se zdálo, jako by jen proti Uhrům soustředilo se veškeré úsilí ohrožené říše. Rákóczimu tedy zůstala jen možnost ustoupiti na východ, až obsadil Varšavu. Ale i to město bylo záhy obklíčeno voji císařskými, Tatary a Litevci, že knížeti nezbylo než přijmouti potupný mír. I posádka krakovská se vzdala přemoci vojů

rakouských. Rákóczi pak s vojskem rychlými pochody ustupoval od Varšavy ještě dále na východ. Zradou Litvína Sapiehy posléze zbytky vojska jeho přímo zavedeny v zálohu tatarskou, kdež po zoufalém odporu podlehly. Vrchní vůdce Jan Kemeny s důstojnictvem a 12.000 vojíny jati a odvlečeni na Krym, ostatek rozprášen nebo padl. Kníže unikl záloze a s lehkou jízdou dostal se do Sedmihrad. Tu zvěděl, že ho sultán pro neposlušnost sesadil, protože nepožádal o dovolení k výpravě, ač ho i věštba k tomu vybízela. Hvězda rodu Rákóczich pak upadala, nešťastný kníže marně se bránil svému neblahému osudu.

Také pro církev bratrskou se poměry od té doby vyvíjejí čím dál nepříznivěji. Ještě Ferdinand III. varoval knížete Jiřího II. před vpádem do Polska (v Přemyšlu skrze biskupa Szelepczenyho), arci marně, jménem mladistvého císaře Leopolda pak poslal arcikníže Leopold Vilém, biskup olomúcký a pasovský, Polákům na pomoc pod vedením Hatzfeldovým 16.000 mužů. Nemohlť prý připustiti, aby Polsko katolické připadlo luteránskému králi švédskému nebo reformovanému knížeti Jiřímu, ač již kníže Janusz Radziwill vybízel otce jeho, aby se domáhal trůnu polského.

Zklamání Komenského z vývoje událostí docela proti daným věštbám bylo zajisté nemalé. Není proto divu, že Drabíkovi činil trpké výčitky. Ale nadějí svých do budoucna se přece nevzdal, pevně věří ve vítězství evangelia, v úpadek papežství a pokoření Habsburgův. Toho důkazem je politická brožura, sepsaná v prvních dobách pobytu jeho amsterodamského, ale vydaná tiskem a do různých jazyků přeložená mnohem později. Latinský originál, citovaný názvem »*Syllogismus orbis terrarum practicus*«, není bohužel posud znám, ale německý překlad politického agenta Komenského, Jana Jak. Redingera, nadepsaný »*Üblicher Vernunft-Schluss oder Schlussrede der gantzen Welt*«.

Brožura obrácena jest přímo proti rodu Habsburskému a papežství, jež tehdy představoval Alexander VII.

V úvodě spisovatel vybízí lidi, kteří dovedou pozorovati svět, aby si povšimli, že se na něm vše děje podle logického závěru (syllogismu). Toho rázu jest i věc, na niž by rád obrátil pozornost. Proto ji podává ve způsobu dvou návěstí a dožaduje se, aby svět sám k nim připojil příslušný logický závěr.

Návěstí hořejší jsou mu usnesení míru ke konci války třicetileté, zejména záruky za jeho trvání. Smluvní mocnosti se totiž sjednotily na tom, kdo by proti míru tomu jednal, po případě odporoval provedení jeho, ať to jest osoba duchovní či světská, že propadnouti má trestu po právu a ve skutečnosti, že se na něm má vymáhati náhrada, ale mír že má stejně trvati i dále, a všichni účastníci míru že jsou vázáni hájiti všech podmínek mírových proti komukoli, dokonce i zbraní že jsou povinni se chopiti, aby tomu násilí bránili.

Návěstí dolejší jest list papeže Innocence X., obsahující bullu proti míru westfálskému. V ní praví, že z horlivosti o dům boží ukládá si péči, aby stálá vážnost církve katolické neporušeně byla zachována, a práva duchovní aby nikým nebyla rušena. Proto prý s citem niterné bolesti slyšel o míru, smluveném dne 6. srpna 1648

mezi císařem Ferdinandem a jeho spojenci a mezi Švédy s jejich spojenci a přívrženci, jakož i 24. října 1648 mezi Ludvíkem, králem francouzským a jeho přívrženci, jímž proti apoštolské církvi římské vzbuzeno mnoho předsudků, ač papežský posel míru odporoval, že články takové jsou ničemné a neplatné. Že pak vyjednavatelé nebyli k jednání splnomocněni, články ty jsou navrženy bez rozmyslu, neboť žádná smlouva, bez rozhodnutí stolice papežské učiněná, nemá platnosti. Proto papež prohlašuje mocným tím listem články obou mírů za ničemné, marné a bezmocné. Zároveň že nikdo není povinen jich se držeti, ač jsou potvrzeny přísahou, protože papež je zatracuje a zamítá ze své moci.

Následuje I. závěr předběžný, jímž se obviňuje dům Habsburský, že podporoval rušení a oslabování míru, neboť připustil, aby tato bnlla papežská r. 1652 celý měsíc byla k veřejnému čtení přibita na dveřích chrámu Svatoštěpánského ve Vídni, mimo to Švédům odepřel léno nad Pomořany a vévodstvím Brémským, ač jim bylo přiřčeno oním mírem.

Ve II. závěru předběžném se ukazuje, že v Osnabrucku za stolici papežskou míru odporoval Fabius Chisius, jemuž se za to dostalo hodnosti kardinálské a nástupnicřví na stolici římské po Innocenci X. Zvolil si jméno Alexander VII., aby dokázal neplatnost věštby, že papežství zanikne za papeže toho jména, a při korunovaci prohlásil, že sám u sebe učinil slib tří věcí, jež chce jako papež provésti: 1. smířiti všecka knížata katolická, 2. roznítiti spory mezi knížaty nekatolickými, 3. dáti podnět k vyhubení kacířství.

První věc mohl by prý provésti kardinál Mazzarini, jenž má v moci srdce svého krále. Toho bylo by lze získati slibem, že bude zvolen papežem, získá-li si zásluhu o stolici římskou. Předčasná smrt mu to arci překazila. Potom papež smířil Turky s císařem a hleděl Anglii poštvati proti Holandsku, takže je napadla strašným loďstvem, při čemž teklo mnoho krve křesťanské a způsobeno, že dva mocní národové oslabeni. Také biskup v Münsteru poslán jako bojovník proti Holandsku. V tom zabránil král francouzský, že pomohl utiskovaným Holanďanům a Němcům proti jich nepřátelům.

Konečný závěr božský a lidský: Může ujíti pomstě, kdo tak jedná? Může utéci, kdo porušil závazek? Že nastane brzo katastrofa, nelze pochybovati. Vždyť již král francouzský Ludvík XII., jsa oslaben válkami skrze papeže Julia II., dal r. 1508 raziti minci s nápisem: »Vyhladím jméno Babel!« Při dvoře papežském ukázala se podivná znamení: Pečeť papežská nalezena přelomena, a prsten rybářský, jenž spadl papeži s prstu, se roztříštil. Nechtěl-liž tím Bůh ukázati, že zlomeny budou nástroje, jimiž se tam jedná?

Bohužel ani takovéto působivé vývody nemohly Čechům pomoci z jejich bídy. Proto v mysli Komenského tím více utvrzuje se důvěra, že Bůh přímo zakročí na ukončení zmatků, poněvadž ani tak hrozné války současného lidstva nepolepšily. Útěchu tu čerpal z proroctví, jež zcela určitě předvídala konečný obrat. Je tedy vysvětlitelno, že pokládá za svou povinnost vůli boží hlásiti zvláště těm, na něž se vztahuje.

Činí to zase r. 1663 jinou brožurou, tentokrát německou, nadepsanou »*Letzte Posaun uber Deutschlandt*«, jíž se obrací ke knížatům německým v Řezně shromážděným jako druhý prorok Jeremiáš a dává jim výstrahu, kdyby hlasu božího neuposlechli. V ní hlavní vinu pokleslé mravnosti přičítá kněžím a vládám. Z pokleslosti mravů vznikl nedostatek sil, že nemohou odolati návalu tureckému, neboť i náboženské sekty působí rozkol v obyvatelstvu. Pomoci tu může jen revise míru Westfálského, že by se odstranily jeho nedostatky. K tomu však lze přikročiti jen tehdy, zavládne-li spokojenost ve všech vrstvách společnosti. Tak vrátí se opět někdejší německá důvěra. Zároveň se povznese síla říše proti Turecku.

Také ve Francii hleděl Komenský rozhodující kruhy upozorniti na věštby, které šířil. Jednatelem jeho při dvoře francouzském byl švýcarský theolog Jan Jakub Redinger, který přibyv do Amsterodamu vyučoval zde na škole pod dozorem Komenského a vydal znovu některé jeho spisy (Vestibulum, mluvnici a školské hry s německým překladem). Potom stal se správcem latinské školy ve Frankenthale (v Rýnské Falci) a také zde zaváděl methodu svého mistra. Proroctvím Drabíkovým zprvu nevěřil, ale později dal se přesvědčiti, že sjednocení lidstva pro evangelium provésti lze pouze přímou pomocí božskou. A když r. 1664 vyšel nový německý překlad proroctví Kotterrových a Poňatovské, Redinger opustil školu a vydal se s knihami věšteb na cestu do Paříže, aby prostředkoval dodání jich králi Ludvíkovi XIV.

Ten cítil se příjemně dotčen věštbou, že bude císařem římským, ale katolickému jeho přesvědčení se nelíbilo, že se papež nazývá Antikristem. Též arcibiskup pařížský přijal výtisk proroctví, ale žádoucího výsledku se tím nedosáhlo.

Proto se Redinger odhodlal k jiné cestě, mnohem nebezpečnější, totiž do tábora tureckého v severních Uhrách. Ubíral se přes Frankfurt n. M., Lipsko, Prahu a Vídeň do Komárna, u Nových Zámků na Slovensku pak dospěl cíle své cesty. Předveden před vezíra a vojenské velitele, jimž vykládal obsah proroctví, že Bůh užíval Turků jako metly na křesťany a ještě jich užije. Tím že se křesťanstvo vzpamatuje, sjednotí se a obrátí posléze i Turky na pravé křesťanství činu. Za to vezír hrozil smělému řečníkovi smrtí, ale potom dal si ho zavolati ještě jednou a vybídl ho, aby mu vyložil smysl obrázků v proroctvích Kotterových (»Lux in tenebris«), zároveň kázal Redingerovi objasniti smysl mohamedanismu jako nejlepší a nejprostší víry. Proti tomu Redinger namítl, že Turci tak soudí, neznajíce Písem zv., ale že změní své smýšlení, až dostanou bibli svým jazykem tištěnou, jež se chystá v Holandsku. Proto Redinger posléze žádal, aby ho vzali s sebou do Turecka, kde by se mohl přiučiti jejich jazyku a samému sultánovi vyložiti bibli. Táhl pak s vojskem skutečně až do Mohače, ale odtud unikl před hrozící popravou do Valašska. Na cestě zpáteční stavěl se u Drabíka v Lednici a dostal od něho listy pro německá knížata evangelická s vlastním podpisem prorokovým. Ale ani ta cesta svým výsledkem neznamenala mnoho.

Zatím Komenský chystal nové vydání proroctví, rozhojněné novými dodatky a doplněné celými dějinami a životopisy visionářů, které byl před tím na svou obranu již samostatně vydal (»Historia revelationum«, 1659).

Hlavní titul nového vydání od prvního se mnoho neliší (»*Luxe tenebris*«, »*Světlo z temnot*«), ale přídavky k němu jsou mnohem honosnější. Vydavatel nazývá vise »nejslavnějšími zjeveními božskými, jež byla učiněna ve prospěch toho věku«. Obsah jejich určuje blíže tak, že: 1. vyslovují se v nich žalostivé nářky nad nejvyšší zkázou lidu křesťanského; 2. nekajícím ohlašují se strašlivé tresty; 3. vykládá se, jak posléze Bůh (po zničení Babylonů nepravých křesťanů, židů, Turků, pohanů a všech národů pod nebem) zřídí novou církev, opravdu obecnou, plně zářící světlem darů božích, a jaký bude stav její až do konce věkův. Konec titule dokládá, že je to tištěno s výsadou krále králův a pod přízní všech králů pozemských kdekoli na světě opět se má otiskovati, až by se vše stalo známým všem národům a jazykům pod nebem.

Napřed čtveré poslání (dimissio): 1. císaři římskému Leopoldovi, jehož vydavatel vyzývá ku pokání a k lítosti v zájmu osobním i celého rodu. Snad prý by se mu ještě mohlo dostati odpuštění. 2. Papež Alexander VII. se vyzývá, aby se probudil a následoval příkladu apoštolů, neboť obsah zjevení vztahuje se na něho, aby se buď obrátil nebo zahynul. 3. Králům, knížatům a státům se ukládá, aby sami vládli, pečovali o blaho svých zemí a byli svorni. 4. Král francouzský se přímo povzbuzuje, aby svolal křesťanský sněm (koncil), urovnal na něm spory církevní i politické, jež křesťanstvo zhoubně rozdvojují, aby andělé, až světu opět bude vrácen mír, mohli znovu zapěti: »Sláva Bohu na výsostech a na zemi pokoj lidem dobré vůle!«

Teprve za tímto složitým věnováním následuje omluva nového vydání knihy, od něhož přátelé Komenského zdržovali. Chce prý tím zmírniti vespolné záští ve světě a naopak povznésti vzájemnou přízeň. Jemu samému jako letitému starci na životě prý již nezáleží, zbytky Jednoty ať se z toho neobávají zlých následků, neboť první vydání neublížilo ani církvi ani obci. Římské církvi války nevyhlašuje, ač jí může vytknouti záštiplné chování, jehož přibylo se vzrůstem primátu papežského. S ním dostavily se babylonské zmatky, jež nemohou zůstati bez trestů. Vedlo k těm zmatkům sektářství, a to zase vzniklo z osobivosti papežů, konati vše po právu i proti právu. Pak se Komenský obrací přímo na papeže, aby doznal pravdivost tvrzení toho, a předkládá mu, co papežové o sobě rozhlašovali, že jsou bez hříchů a stojí mimo zákon, že jim náleží vláda nad světem a rozhodování o osudech jeho.

Krále a knížata vydavatel vybízí, aby uznali obecnou pokleslost světa a ujali se ho, proto i nové vydání proroctví staví pod jejich ochranu. Vybízí je: 1. aby zastavili války, 2. aby zabránili pronásledování, 3. aby zadrželi působení moci papežské, 4. aby povznesli slávu boží, 5. aby povzbudili národy k nápravě mravů. Dále žádá, aby ke knize proroctví jím vydané chovali úctu a ujali se ochrany nad ní.

Tehdy také zdála se Komenskému příhodnou doba, aby vydal tiskem politickou brožuru proti císaři a papeži, kteří bránili provedení míru Westfálského (»Syllogismus orbis terrarum practicus«, 1657).

Z jara r. 1666 pak vypravil s oběma spisy Redingera do Paříže, kde syn kurfirsta Fridricha Ruprecht chtěl je králi Ludvíkovi XIV. osobně odevzdati. Ale Redinger se jako posel neosvědčil, utrácel mnoho peněz a vedl si spíše jako vyslanec mocného krále než jako posel proroka žebráka a pomocníka jeho, skromného biskupa zničené církve. Kromě toho smlouval se Redinger s jakýmsi novinářem, aby o příchodu jeho podal veřejnou zprávu, kdežto zatím Komenský si přál, aby o účelu poslání jeho se zachovávalo úplné tajemství. Vyzrazení mělo prý by pro posla nejhorší následky, pokud by nebyla provedena censura spisů, kterou měla Sorbonna uloženu. Z toho mohl prý se král snadno pohoršiti a poslovi dáti hlavu stíti. Proto již 13. května vybízí ho Komenský, aby se vrátil, protože se poslání jeho nezdařilo; nechce ani poslati dalších výtisků proroctví. Hraběti de Commingis a pařížskému arcibiskupovi vypravil sice ještě listy, jimiž upozorňoval na význam věšteb, není nám však patrno, zdali to oba mínili vážně. Kromě toho styděl prý se již Komenský dožadovati se na panu Vavřinci de Geer dalšího nákladu na vydržování vyslance v Paříži, což jistě stálo hodně peněz.

Spoléhal-li tedy Komenský na řevnivost mezi králem francouzským a císařem, že by snad mohla vésti k válce a oslabiti Rakousko, nebylo mu přáno, aby se toho dočkal, tím méně mohl odtud čekati nějaký prospěch pro své krajany.

I slibný pokus zjednati Turkům překlad bible, o němž se již pracovalo, který měl též býti agitačním prostředkem vedle skutečné snahy uvésti Mohamedány v lůno křesťanství, zůstal nesplněn, ač máme zachován list, kterým Komenský chtěl provázeti výtisk překladu, tureckému sultánovi vypravený.

Ve své závěti životní (»Jedno potřebné« — »Unum necessarium« z r. 1668) v poslední kapitole Komenský uvádí »labyrinty«, ve které osudy životními byl zaveden. Jmenuje mezi nimi též chiliasmus, totiž pevnou víru v blízkou tisíciletou říši Kristovu. Nevzdal se jí ani po všech nezdarech, s nimiž se potkávala činnost jeho politická, ba ještě po této závěti hájí důvodnost této své víry. Tím si také vysvětlujeme, že neustává věřiti zlopověstnému proroku Drabíkovi, ani když také mezi kněžími bratrskými v sousedství žijícími vyskytli se rozhodní odpůrci visionářovi, kteří poukazovali na nezřízený život jeho rodiny, na neúspěchy, které míval se svými věštbami, na prudkost prorokovu proti jakýmkoli pochybovačům a marné vyhrůžky nejhroznějšími tresty atd.

Ceské museum chová rukopisy Drabíkovy, také rozsáhlý svazek jeho proroctví. Poměr jeho k vydání latinskému, které pořídil Komenský jako »pomocník«, může tedy podrobně býti stanoven, což se bohdá stane v dohledné době. Ale již zběžný pohled na písmo Drabíkovo, nehledíc k vysokému jeho věku, vysvětluje nám všelico z povahy jeho, a denník, který se rovněž zachoval, zajisté doplní nepříznivý náš soud o lednickém prorokovi. Proti osobivosti a trou-

falosti, s jakou Komenskému ukládá propagaci svých visí, položíme zajisté úžasně nízkou úroveň vzdělání Drabíkova, která se dosti odchyluje od soudu slavného vševědce, k němuž dospěl po delším soužití s prorokem v Šaryšském Potoce (v lednu r. 1651). A domlouvá-li mu později pro jeho dopis králi francouzskému, jejž se prorok pokusil sestaviti latinou nesmírně chybnou, přes to však že neochabuje tím víra jeho v pravost věšteb, musíme přiznati, že se ocitujeme před jednou ze záhad lidského ducha, pro něž těžko nalézti uspokojivé vysvětlení. Nejspíše se přiblížíme pravdě, usoudíme-li, že víra Komenského v božskou prozřetelnost, která k určitému cíli vede všecko lidstvo, přenášela ho přes malichernosti, na kterých spoléhal nepříznivý soud současníkův o lednickém věštci. Tato víra dávala Komenskému viděti v dáli lepší osud jeho národa, třebas pro přítomnost k tomu podkladu nebylo, ta mu dávala pevnou naději, že božská jiskra poznání v lidstvo vložená přenese je přes propast bludů a zločinů.

A ta prozřetelnost ušetřila ho ještě na prahu života a smrti. V polovici listopadu r. 1670 v klidu zesnul v posledním svém útulku, jsa ctěn a vážen ode všech, kdož cenili životní jeho dílo. Ze vševědy povedlo se mu dovršiti aspoň dvě základní části, a tak odvedl svůj dluh světu, pokud na to stačil.

V letě r. 1671 pak ruka soudu prešpurského postihla i »velezrádce« lednického. Koncem dubna t. r. ve Vídeňském Novém Městě padly hlavy dvou »velezrádců« jihoslovanských, Zrinského a Frankopana, jejichž ostatky si národ právě odvezl ve vítězoslávě do vlasti. A v červnu došlo i na Drabíka. Nastal konec beztrestného jeho zátiší, a »prorok«, stařec nad hrobem, přinucen odvolati svá proroctví, potom provedena nad ním krutá poprava, jež se nespokojila pouhým utracením jeho života. Rukopisy jeho přetrvaly i tuto pohromu a dožily se dob, kdy chápeme všelicos z vytrvalosti prorokovy a pomocníka jeho, poněvadž panství rodu Habsburského dožilo se osudu, jakého dochází vše, co lidstvem bylo zbudováno.

Jan Hejret a Josef Hejret:

Sibiř — Kavkaz — Turkestan.

Kulturní, hospodářské a politické poměry.

(Pokračování.)

VI.

Poměry přírodní.

Zemí protiv nazvati bychom mohli vším právem rozsáhlé oblasti ruské v Asii: na severu proslulá sibiřská tundra, nízké bažinovité území, jež se táhne od Uralu až k pobřeží tichomořskému. V zimě, která trvá na tundře 8 měsíců, mění se rozsáhlé krajiny v úplnou poušť. Zvířata a ptactvo stěhují se k jihu. Jen kmeny

severosibiřských nomádů kočují se svými stády v zimě po tundře, neboť sob dovede si i pod sněhem nalézti dostatek potravy (mechů a lišejníků). Sob jest severskému kočovníku zdrojem výživy, hlavním zvířetem dopravním, poskytuje surovin na výrobu teplých oděvů a stanů. Stáda sobí jsou jediným jměním tunderních národů, bez nich by nebyl život na tundře možný. Zkrocení soba můžeme proto vším právem pokládati za skvělý kulturní čin. Spadá zajisté do dob velmi dávných, neboť sobí kultura je společná všem národům severským. Zima na tundře trvá plných 8 měsíců. Zbytek roku, severské léto, odměňuje se za to skvěle obyvatelům tundry za zimní útrapy. Bažiny a močály rozmrzají na povrchu, pokrývají se bujnou zelení mechů, lišejníků, různých křovin, trav a nádherně kvetoucích bylin. Mračna vodního ptactva přilétají od jihu a usazují se na močálech.

Ledový medvěd, divoký sob, vlci, polární lišky, hranostaji a mnoho jiných živočichů oživuje krajinu. Slunce jest po několik neděl téměř bez přestávky na obzoru, teplota dostupuje značné výše, jahody, maliny a brusinky zrají rychle na výsluní. Rozsáhlé plochy půdy pokrývají se hustým kobercem lišejníků. Islandský lišejník dodává jim svou pestrostí krásné ozdoby. Léto na tundře netrvá však dlouho a přichází opět zima, drsná zima severská, která proměňuje rozsáhlé krajiny v rozsáhlou bílou poušť.

K jihu přechází tundra v oblast sibiřské tajgy, nesmírně rozsáhlých souvislých lesů, jež se táhnou od pohoří uralského na východ až po Amur a Tichý oceán. Sibiřské lesy sahají do krajin mnohem severnějších nežli lesy evropské. Při *Jeniseji setkáváme se s prvními* stromky (malými zakrnělými modříny, jež rostou osamoceně a podobají se více keřům nežli stromům) již na 69⁰ 43'; při Leně na *72⁰ sev. šířky*. Dále na jihu přicházíme do skutečného lesa, ovšem značně řídkého a nízkého, který tvoří jakési ostrůvky v tundře. Čím dále k jihu postupujeme, tím více lesy houstnou a zabírají větší plochy. K modřínům přistupuje jedle a bříza. Stromy jsou stále vyšší a za nedlouho přicházíme do typické tajgy, která pokrývá nesmírné prostranství záp. Sibiře a téměř celou Sibiř východní. Vedle modřínů a jedlí jsou zde hlavně topoly, jeřáby a cedry, dále na jihu borovice, břízy a osyky. Nekonečná tajga jest jenom tu a tam přerušována mohutnými řekami a rozsáhlými lesy listnatými, které vyrůstají na půdě lesů zničených požáry. V severních částech tajgy rostou jen stromy nízké, neboť kořeny nemohou pronikati do hloubky a rostou *proto ve směru vodorovném*. Každý strom potřebuje pro sebe značnou plochu a to je hlavní příčinou veliké řídkosti lesů *severosibiřských*. Rozsáhlé kraje, v nichž se lesům nedaří, pokryty jsou velikými pastvinami; sibiřská tajga jest sice v jižní části dosti hustá, ale přes to neodpovídá nikde našim představám o pralesu. Podrost tvoří jen křoví, které neklade nijakých překážek chůzi. Země jest pokryta vysokou vrstvou jehličí a suchého listí, vzduch jest naplněn silnou pryskyřičnou vůní. Veliké množství jahod, brusinek, malin a rybízu sbíráno jest každoročně v sibiřské tajze. Mnoho dravých zvířat nalézá zde dosud úkrytu. Medvědi, vlci, jeleni, rysi a lišky, losi, kozorožci, divoké ovce, tetřevi, tetřívkové, vymírající soboli a bobři ji

oživují. Do lesů amurských zabloudí dosti často ze sousedního Mandžurska tygři a tibetští medvědi. Tunguzové a řada jiných národů živí se lovem v rozsáhlých lesích, lovením ryb v ohromných sibiřských veletocích. Lesy v záp. Sibiři, která jest nekonečnou rovinou, sahají značně na jih, až po šedesátou rovnoběžku. Ve vých. Sibiři (od Jeniseje na východ), prostoupené vysokými horskými pásmy, zabírá tajga téměř všecku půdu, takže jen malé plochy nížiny mezi horskými pásmy jsou stepí a hodí se pro zemědělství. Jen při Amuru rozkládá se zde rozsáhlejší nížina, jež jest však z části bažinatá. Jižní části lesů amurských podobají se již značně skvělým lesům jihoevropským. Setkáváme se tu s jabloněmi, švestkami, dubem korkovým, břízami a divokou révou vinnou. Také v Usurijsku zaujímají skvělé listnaté lesy rozsáhlé plochy půdy.

V západní Sibiři přechází tajga v nepřehlednou travnatou step, která se úplně podobá stepím jihoruským. Je to nejhustěji zalidněná část Sibiře, obilní komora ruské Asie. Přechod z tajgy do stepi jest velmi neurčitý. Rušivá činnost lidská zasahuje již z nedostatku půdy i do úrodných oblastí lesních. Jinak představuje nám step západosibiřská, pokud není v role proměněna, obrovskou rovinu pokrytou vysokými travnatými pastvinami. U řek a potoků rostou malé skupiny topolů, které přispívají značně k zpestření jednotvárné scenerie území. Step má svou vlastní květenu, značně odlišnou od rostlinstva našeho. Zato zvířena stepních oblastí neliší se příliš od druhů evropských, vyznačuje se však větším množstvím dravců (medvěd, vlk, liška a t. d.). Značná část stepi jest proměněna v obilní pole. Na jihu přechází step v předhoří pohraničných horských pásem, která spadají zvolna do ruské Asie a poskytují velmi úrodné a dobře zavlažené pozemky. Pohoří jsou silně zalesněna. Tak na Altaji ve výši 300—800 metrů pohybujeme se v pásmu lesů borových a březových. Stoupáme-li do větší výše, přicházíme postupně do pásma lesů modřínových, jedlových a smrkových, ve větší výši jsou jen pastviny rázu alpského.

Na jihu přecházejí stepi sibiřské v území kirgizských stepí, které dostupujíce výše 500—600 metrů, oddělují velmi výrazně nížinu západosibiřskou od nížiny turkestánské. Zcela zřetelně jeví se v terénu, že kirgizské stepy jsou posledními výběžky horského pásma uralského a hor altajských. Hospodářský význam těchto oblastí jest nesmírný. Jsou obilní komorou Sibiře. Nížina turkestánská byla kdysi dnem moře. Moře Kaspické, jezero aralské a řada vysýchajících solných jezer jsou jeho posledními zbytky. U moře Kaspického přechází nížina v rozsáhlou proláklinu, položenou značně hluboko pod hladinou moře. Vysoká step Usť-Urt, řeky Amu a Syr rozdělují turkestánskou rovinu v několik oblastí: Kara-kum, step přecházející místy v souvislé plochy písku, Kyzyl-kum a Hladovor step, ležící na sever od úrodného Samarkandska.

Rozsáhlé oblasti středoasijské, které byly kdysi dnem mořským, zazelenají se toliko na jaře, kdy rozsáhlá step hýří nádhernými květy a bujnou zelení. Typickym příkladem stepí středoasijských jest proslulá »Hladová step« v severní části Samarkandska. Na jaře jest

pokryta bujným kobercem zelené trávy, zdobeným tisíci květů. Nesmírné spousty zvířat, ptáků a kočovníků ji oživuje. Hle již koncem května rostliny žloutnou a step se pokrývá solnou přikrývkou. Nesmírné spousty suchých rostlin a bílé kostry hladem zahynulých zvířat zesilují dojem hladové smrti, s níž spojeno jest toto území v písních a vypravováních nomádů. Za velikých veder letních vadne však všechno rychle a život soustřeďuje se jen v oasách a uměle zavodněných krajích při řekách, kde daří se skvěle ovocným sadům, bavlníkovým plantážím, vinicím a zelinářským zahradám usedlých sartských zemědělců. Na úpatí pohraničních hor, kde rozváděny jsou četné horské bystřiny v umělá zavodňovací zařízení, daří se všude rostlinstvu subtropického rázu. Kulturám bavlníkovým, tabákovým a rýžovým. Nížině středoasijské tvoří nádherný rámec vysoká horská pásma středoasijská (Hindukuš, Pamir, Thian-šan, Sajanské pohoří — nejvyšší z nich Chan Tengri dostupuje výše 7.300 metrů) jež jsou zároveň i skvělou přirozenou hranicí Ruské Asie. Na jejich úpatí, výborně zavlaženém, rozkládají se nejbohatší oblasti Ruské Asie, úrodná Horní Buchara a skvělá Fergana, jedna z nejúrodnějších oblastí asijských, země opravdu zasluhující si názvu ráje. — Lemována jest horskými pásmy, která pokryta jsou skvělými lesy. Ve výši 1290—1800 metrů přicházíme do souvislých lesů ořešníkových, se stromy velmi starými, nezřídka i stoletými. V lesech ořešníkových roztroušeny jsou četné jiné stromy ovocné, takže v době květů jest celé Fergana kvetoucím rájem. Není snad v Asii úrodnějších krajů nad nejjižnější oblasti Turkestánské.

Velmi utěšený ráz mají i ruské oblasti Zakavkazska, které jest rozněž jednou z nejbohatších oblastí ruské říše. Pod ochranou mohutného pohoří Kavkazského, jež odděluje Evropu od Asie, jehož vrcholky, pokryté ledovci, přesahují výši 5000 metrů, daří se všude přírodě subtropického rázu. Na jižním svahu Kavkazu roste vavřín, vinná réva (do výše 1000 *m*), ořešníky (1400 *m*), žito a ječmen (1800), bříza (2400—2500), různé křoviny i pastviny rázu alpského, až k sněžné čáře (4300—4400). Všude se daří révě, kukuřici, obilí, ovocným stromům. Na vlhkých místech může býti pěstována rýže a bavlník, na místech zvláště dobře chráněných palmy, fíky a jiné druhy jižního ovoce. Z průmyslových rostlin pěstuje se len, konopí a bavlník. U Batumu učiněny se zdarem pokusy s pěstováním bambusu a čajovníku. Řekami Kurou a Rionem odděleno jest Zakavkazsko od Armenie, hornaté krajiny tabulového rázu s rozsáhlými vysokými oblastmi vulkanickými, úrodné roviny, které teprve čeká na hospodářské využití.

Od Zakavkazka velice se liší Předkavkazsko, které jest vlastně pouhým pokračováním obilních stepí jihoruských. I zde setkáváme se s proslulou černou zemí, která přechází v značné části gubernie stavropolské v solné stepi. Na jihu přechází Předkavkazsko v lesní oblasti, pokrývající severní svah Kavkazu, nejdříve v lesy listnaté, pak jehličnaté a v pastviny rázu alpského. V Předkavkazsku neliší se zvířena příliš od fauny evropské, horské pásmo Kavkazské jest však již zcela samostatnou oblastí. Kavkazské lesy oplývají množ-

stvím jelenů, kamzíků a kozorožců, vzácností jsou bobři. Medvědi, lišky, vlci, kuny a řada jiných dravců nachází dosud útulku v rozsáhlých lesech kavkazských. V stepích předkavkazských jest dosud mnoho vlků, do Zakavkazska nezřídka zabloudí tygr ze sousední Persie.

Také vody Ruské Asie, zvláště jezero Kaspické, Tichomořské vodní oblasti, Ledový oceán a veliké sibiřské řeky vyznačují se velmi zajímavou faunou. Jsou důležitým zdrojem hospodářským, neboť poskytují spousty výborných ryb k obživě obyvatelstva. Kaspické jezero i Bajkal mají zvláštní druhy tuleňů, v Ledovém oceánu a oblastech tichomořských vyskytují se dosud v dosti značném množství tuleni, mroži, lachtani, velryby. Nerozumné hubení mělo v zápětí rychlé vymírání mnohých zvířat. Soboli, bobři a všechna ostatní zvířata, poskytující drahocennou kožešinu, jsou již dnes v Ruské Asii vzácností, mnohá zvířata byla již úplně vyhubena, tak mořské krávy, žijící v úžině Behringově, v krátké době necelých třinácti let (1741 až 1768), ač jich tu žily miliony.

Ruka lidská vykonává i v málo zalidněných oblastech Ruské Asie značný vliv na přírodní poměry. Přes to jest dosud květena a živočišstvo sibiřských a kavkazských oblastí bohatější na druhy nežli flora a fauna evropská, neboť tu rušivá činnost lidská netrvá ještě tak dlouho. Krátká doba ruské vlády změnila dosti hluboce přírodní poměry některých oblastí. Rozsáhlé stepi sibiřské a kirgizské byly proměněny v úrodná pole, rozsáhlé oblasti bezvodých stepí středoasijských proměněny v nesmírně výnosné kultury bavlníkové, ale zato vykáceny rosáhlé plochy lesů sibiřských a lesními požáry způsobeny veliké škody v sibiřské tajze. Mnoho zvířat bylo za krátkou dobu téměř úplně vyhubeno, mnoho domorodých národů, dříve velmi mocných, přivedeno na pokraj záhuby. Ráz celých krajů se rychle mění, panenská příroda ustupuje všade přičinlivé ruce ruských kolonistů.

VII.

Sibirjaci.

Převládajícím živlem v dnešním obyvatelstvu rozsáhlé Sibiře jsou Rusové. Obývají úrodný pruh stepního území západosibiřského na sever a na jih od velké železnice sibiřské, tvoří převážnou část obyvatelstva v území při sibiřských veletocích, kolonisovali rozsáhlé oblasti v Zabajkalsku, Amursku a Ussurijsku. Představují na Sibiři nejsilnější obyvatelstvo usedlé, živel městský a úřednický. Domorodci (Samojedi, Ostjaci, Jenisejci, Tungusové, Jakutové, Burjati atd.) ustupují před nimi na sever a na jih, nebo se přizpůsobují novým poměrům. Ve všech sibiřských guberniích tvoří dnes Rusové převážnou většinu obyvatelstva, jen v gubernii Jakutské udrželo si dosud většinu obyvatelstvo domorodé a v Přímořské oblasti nutno počítati se stále více se uplatňujícími Žlutými sousedy. Západní Sibiř (gubernie tobolská, tomská a jenisejská) jest dnes velikým souvislým územím velkoruským, jež sahá od severosibiřské tajgy až k jižním hranicím

sibiřským. V tomto velkoruském území jsou četné malé ostrovy polské, německé a maloruské, žijí tu příslušníci všech národů rozsáhlé říše ruské.

Sibiřští Rusové dávají si rádi název »Sibirjaci«. Jsou hrdi na svou novou vlast. V mnohém ohledu liší se od obyvatelů evropského Ruska. Ze staré vlasti přinesli si vědomí o příslušnosti k velikému národu ruskému, přinesli si pravoslaví, staré zvyky a obyčeje, staré slovanské pohostinství a mnohé jiné dobré vlastnosti. Stálý boj s drsnou přírodou učinil je energickými a podnikavými. Rychlý vzrůst bohatství přispěl značně k tělesnému i duševnímu zdokonalení sibiřských Rusů. Sibiřská města mohou směle býti postavena po bok nejkulturnějším městům ruské říše. Mají mnoho škol, divadla, spolky, knihovny, vyvinutou žurnalistiku, footbalové kluby. Věnují veliké obnosy na kulturní a sociální potřeby. Drsný boj o život měl veliký vliv na vytvoření povahy sibiřských kolonistů. Učinil z nich muže nebojácné, energické, prosté všech předsudků. Sibiř záhy se otevřela pokrokům moderní doby. Jeví se to velmi dobře v rychlém zdomácnění hospodářských strojů na venkově. Rozsáhlá nížila přispěla značně k pověstné »široké povaze« Sibirjaků, s níž se ostatně setkáváme do jisté míry i u evrovských Rusů. Stálý styk s politickými vypovězenci a pozorování velikých vad ruské státní soustavy přispěl značně k oposičnímu smýšlení sibiřské veřejnosti. Celá Sibiř hlásila se vždy do oposičního tábora a vysílala do dumy poslance radikálních stran.

Sibirjaci představují nejlepší a nejzdatnější část ruského národa. Vynikají velikou tělesnou silou, energií a podnikavostí. Jsou dobře živeni, vyznačují se velikou hrdostí a sebevědomím. Sociální rovnost byla vždy jejich hlavním znakem. Během doby odlišili se velmi značně od ostatních Velkorusů, ale přes to zůstali vždy věrnými členy ruského národa a bojovníky za jeho svobodu a samostatnost.

VIII.

Asijští kozáci.

Od ruských kolonistů v asijských oblastech, podnikavých, pokrokových a po vzdělání toužících, liší se ostře obyvatelstvo kozáckých stanic — »nejvěrnější služebníci cara«, slavné kozácké regimenty kavkazské, sibiřské, zabajkalské, amurské a ussurijské. Zvláštní hospodářské, kulturní a vojenské postavení kozáků zasluhuje vším právem pozornosti.

Jermarkovo tažení na Sibiř vytvořilo novou epochu v dějinách celého kozáctva. Kozáci, jichž hlavní vlastností byla vždy touha po svobodě, jak již jejich jméno prozrazuje (kazak = volný, svobodný), táhli v celých tlupách do území zauralského, kamž je lákala naděje na kořist a slávu junáckou. Podrobnosti o většině kozáckých výprav se sice nezachovaly, ale i to, co o nich víme, zajišťuje skvělým kozáckým dobyvatelům věčnou paměť v historii. Jména sibiřských dobyvatelů Jermarka, Dežněva, Čeljuskina a mnoha jiných budou zajisté vždy ctěna v celém Rusku.

Výboji Petra a Kateřiny Veliké bylo dosaženo Černého moře. Odpor krimských Tatarů byl brzy zlomen, jihoruské kozácké osady pozbyly svého významu. Kozáci musili se buďto vzdáti dosavadního loupeživého života, nebo přesídliti do kozáckých oblastí na Sibiři, zvláště na Dalném východě.

V starších dobách spravovali se kozáci svým vojenským kruhem, jenž si volil atamana, hetmany a ostatní správce. Později obmezila vláda silně práva kozácká. Od roku 1827 stál v čele kozáků všech jedenácti oblastí následník trůnu, jakožto vrchní ataman všeho kozáctva. Větší část svých práv, starých zvyků a bojovného nadšení udrželi si však kozáci dosud.

Kozácké vojsko liší se zřízením značně od ostatní branné moci ruské. Mladí kozáci jsou zařaděni v devatenácti letech do přípravného oddělení, v němž se vycvičují vojensky po dva roky. Pak přestupují do »služby činné«, která jest rozdělena na tři třídy po čtyřech letech. V prvé třídě slouží kozáci aktivně ve zbrani, v druhé a v třetí jsou v míru na dovolené a bývají jen jednou do roka svoláni k vojenskému cvičení. Po uplynutí 12 let »činné služby« slouží kozáci ještě 5 let v záloze. Kozácké vojsko tvoří hlavně jízdu a dělostřelectvo, ačkoliv staví též jisté množství pěchoty. Ve válce rusko-japonské se kozáci, vedení Samsonovem, Miščenkou a Rennenkampfem, velmi osvědčili.

Před válkou skládalo se kozácké vojsko z jedenácti oblastí, z nichž byly v Asii rozloženy: kordon kozáků sibiřských, oblast kozáků kubánských (53.000 mužů), těreckých (13.000), zabajkalských (13.000), amurských (2000) a ussurijských (1000). Kozáci pomísili se silně s domorodým obyvatelstvem. Zvláště Tataři, Burjati a Kirgizové vstupují rádi do kozáckých svazků. Nejsilněji se pomísili s domorodým obyvatelstvem kozáci před lety se usadivší na Kamčatce, kteří se liší od domorodců jen červenou páskou na čepici. Určité zbraně ani uniformy nemají — ač jsou počítáni k hotovosti kozácké a dostávají ročně od vlády rubl platu, dále v naturáliích 28 liber mouky a 10 liber krupice.

Kozácké stanice dostaly od vlády daleko větší množství půdy, než selské vesnice a dvorce. Na každého mužského člena dostaly 20—30 desjatin dobré půdy a k tomu ještě jednou tolik do zásoby. Kromě toho jest mezi jednotlivými obcemi kozáckých oblastí mnoho volné půdy, jež bývá obyčejně dávána důstojníkům. Půda jest společným majetkem celé stanice. Hospodaření kozáků jest velmi extensivní: kozák naloží na jaře na těljegu semena a primitivní železný pluh, vyjede do polí a na vhodném místě zaseje obilí. Pak se již o pole nijak nestará. V době žní přijede opět na pole, sklidí úrodu a vrátí se domů. Tak hospodaří několik let na jednom místě, potom se obdělá někde jinde několik desjatin obecní půdy a hospodaří na ní stejným způsobem. Kozák nemiluje příliš práci: oseje jen tolik pozemků, kolik nezbytně potřebuje pro svou obživu. Musí však vyrobiti nějaké množství másla pro vývoz, aby mohl koupiti své ženě bavlněné látky a sobě hospodářské stroje. Kozáci oblíbili si totiž rychle hospodářské stroje, neboť seznali, že si jimi značně usnadní práci.

Kozácké stanice rozeznají se na první pohled od zemědělských vesnic a dvorců. Jest zajímavé, že kolonisté a kozáci se příliš nemilují. Žádný kolonista není přijat nikdy do svazku kozáckého, ani sňatky mezi vesnicemi a stanicemi nejsou obvyklé. Kozák byl hrdý na své postavení, byl »nejvěrnější služebník cara«. Vojenské poslání bylo mu dosud hlavním zaměstnáním. Podobají se do jisté míry středověkým rytířům. Kulturní a hospodářské pokroky se u nich jen zvolna ujímají. Tím se liší nejvíce od pravých Sibirjaků, kteří jsou pokrokoví, volí oposiční poslance a přičiňují se o rychlý rozkvět své nové vlasti.

Jediným zaměstnáním, které kozáky baví, jest chov koní a dobytka. Kůň jest miláčkem kozáka. Jest jeho pýchou a největším statkem. Podle koně poznáváme, máme-li před sebou kozáka bohatého, či chudého. Skotu a bravu váží si kozáci hlavně proto, že jim poskytuje obživu a suroviny k výrobě oděvu. K doplnění úvahy o hospodářském životě asijských kozáků nutno dodati, že kozáci mají výhradní právo na rybolov v některých řekách a jezerech, tak zvláště kozáci těrečtí a uralští na rybolov v Kaspickém moři.

Pro Ruskou Asii největší strategický význam mají osady kozáků amurských a ussurijských. Osady kozáků amurských — Pokrovskaja, Albasin, Ignatiskaja a jiné — byly založeny po roce 1858 na ochranu hranic rusko-čínských. Počet obyvatelstva amurské oblasti přesahuje značně 20.000 duší. Neúspěch ve válce proti Japonsku otevřel vládě oči a námořní ministerstvo se usneslo rozmnožiti počet obyvatelstva Amurské kozácké oblasti na 50.000 duší, aby uzavřelo končiny Dálného východu žluté kolonisaci. Ovšem výsledek tohoto opatření jest velmi problematický. Kozáci nejsou totiž oddáni zemědělství a dávají svá pole do nájmu, obyčejně Korejcům a Číňanům. Dosud se musí do Amurska přivážeti obilí ze Západní Sibiře. — Od kozáků amurských liší se značně kozáci ussurijští. Do území ussurijského bylo před 40 lety posláno několik set rodin zabajkalských kozáků. K nim se připojilo značné množství osadníků a tím byl položen základ k vzniku samostatného kozáctva ussurijského. Ussurijští kozáci jsou velmi přičinliví. Vykáceli husté lesy, zřídili si osady, obdělávají výtečně pole a vyznačují se značnou bohatostí a vzděláním. Jsou bílými vranami mezi lenivými a nevzdělanými kozáky ostatních oblastí.

Kozácká ukolíbavka.

(Z Lermontova přeložil Karel Havlíček Borovský.)

Spi, synáčku, můj překrásný,
hajej, hajinkej!
ticho hledí měsíc jasný
do kolíbky tvej;
písničky ti budu zpívat,
očka zavírej,
pohádky budu povídat,
hajej, hajinkej!

Bujný Těrek šumným během
cestu si proryl,
zlý Čečenec leze břehem,
kindžál vytasil:
tatík tvůj je kozák starý,
v boji tuženej,
nic se neboj, spi, můj malý,
hajej, hajinkej!

Půjdeš sám, až dojdou roky,
drahou vojenskou
na vraníku v skoky, skoky,
píku před sebou;
dám ti červený čabráček,
stříbrem vyšitej,
žes můj milý jedináček...
hajej, hajinkej!

Až budeš z domu vycházet
kozák bojovník,
já tě budu vyprovázet,
zařehce koník;
popláču si, ujda matce
v smutné noci tej.
Spi, andílku, tiše, sladce,
hajej hajinkej!

Budu já s božskou pomocí
čekat na tebe,
budu věštit celé noci
modlit se ve dne;
budu myslit, že tam teskníš
v krajině cizej;
teď se o nic starat nesmíš,
hajej, hajinkej!

Obraz patrona svatého
na cestu ti dám;
modli se, klekna před něho,
vzhůru k nebesám;
a když počne boj úžasný,
na mať vzpomínej;
spi, synáčku můj překrásný,
hajej, hajinkej!

(Pokračování.)

Josef Kratochvíl:

Věštba.

Slyš, jak z dálky zní a letí
zas a zas
věštcův hlas:
»Vzhůru, lide zotročený,
zvůlí cizí zamořený!
Povstaň s jarou silou lví,
která ví,
kde tvých útrap kořen tkví,
vyvede tě ze zajetí.

Po tři věky jsi v něm hynul
tak, až div,
že jsi živ.
V hrozných trýzních z tvého těla
míza živná vyprýštěla.
Opuštěný ode všech
v okovech
nic jsi neměl mimo vzdech,
který se rtů tiše splynul.

Ó jak se tvůj tvrdý katan
chechtem smál
v šíř i dál,
když tě zaslech' zasténati
mučidel svých na podstati!
Když tě volal smrti sýc
a tvá líc
bledla stále víc a víc,
šklebil se mu z tváře satan.

Zklamal se však ve své touze,
    ač ní vřel,
    kudy šel.
Nenadešlo dosud ráno,
by moh' výsknout: Dokonáno!
Bídným Lazarem jsi byl
    beze sil,
přec však pořád ještě žil;
umíral až příliš dlouze.

Znenadání v slední chvíli,
    v které tíž
    smrti již
padala v zrak oka tvého,
nalezl jsi Krista svého.
Řekl k tobě: »Vstaň a choď!
    S beder shoď
slabost svou a za mnou pojď!
Víra ve mne neomýlí.«

Zázrak stal se těmi slovy.
    Na čelo
    sletělo
z nadoblačných nebes plání
veliké ti požehnání.
Zdráv jsi z lože zveď se zas,
    v oku jas,
že ti uzrá zlatý klas,
odepřený Lazarovi.

A co více! Jak by vjela
    do žil, cev
    svěží krev
z neznámého tobě zdroje,
okovy jsi rozbil svoje.
Uniknuv zlým nástrahám,
    pán svůj sám
vcházíš ve svobody chrám
s věncem květným kolem čela.

Před vším lidstvem očištěný
    z potup, han,
    z četných stran
které s ohyzdnými kaly
na tvou hlavu dopadaly,
s duší bílou jako sníh
    v růžových
rozplýváš se nadějích
k velkým skutkům posvěcený.

A tvé srdce? — Umlčené,
ať je rval
drsný žal,
nebo radost napojila,
když je maně navštívila,
nad všednosti hluk a tiš
výš a výš
tíhne v ideálů říš
pro vše krásné roznícené.

Konec, konec ponížení,
lide můj,
stůj co stůj!
Zůstaneš-li věren sobě
jako dřív i v příští době,
silný pevné vůle vzmach
jeho prach
setře v málo hodinách.
Ty sám dojdeš povýšení.

Z noci smutné minulosti
jasný svit
dne ti třpyt.
Rychle kráčej k svému cíli
pod ochranou dobré víly,
která brzy klíčem svým
kouzelným
otevře všem zemím tvým
bránu slavné budoucnosti.«

Antonín Bebr:

Fragment lyrický.

V předměstském parku v stínu platanů,
kde vodotrysk melancholicky zpívá
a zkolébává duši v nirvanu
svou věčnou písní, jež tak sladce nyvá,

kde v ticho zní jen věžních hodin hlas
a růže kvetou samotářsky, kradí —
kdys v pozdním létě, v nejtklivější čas,
kdy tažní ptáci v trojhrany se řadí,

kdy slunce již je žlutě umdlené
a babí léto závoje své skládá
mdle stříbrné na zlato ruměné
trav, listí, které zvolna k zemi padá,

kdy opálovou modří svítí vzduch
a motýli v mdlém poletují vlání —
v ten čas on vkročil v lásky čarokruh;
jak, nevěděl a nepochopil ani.

* *
*

Sad prázdný byl a jako vymřelý.
(Jak bývá, s tichem samota když stojí.)
Vše mlčelo, jen stromy šuměly
a fontán zpíval věčnou píseň svoji.

Šel, v ruce knihu hořkých sonetů,
a neviděl, jak léto kolem svádá,
jak ptáci již se řadí k odletu,
jak růže chřadnou a jak stromů řada

své dukátové listí pouští v let,
jak bílá vlákna vznášejí se vzduchem.
Čar svádání ho zajmout nedoved,
jak jat byl myšlenkou a básníkovým duchem.

Však náhle cítil pohled. Očí dvé
že upřeně se odkuds na něj dívá,
i zvedl oči z hořké knihy své.
Šla proti němu. Krása věčně živá.

Jak sen se zdála, jako zjevení.
Dvé očí jako hvězdy o půlnoci.
Antické hlavy cudné schýlení.
Šla proti němu plna světic moci.

Šla kolem, přešla. Ohlédnout se bál,
až za chvíli se dlouhou ohléd' za ní.
Stín růžový však už se vzdaloval.
Šla, mizela jak zlatý oblak ranní.

Už nevrátil se k hořké knize své.
Mdlou cizí myšlenka mu pojednou se zdála.
Nějaké v srdci zvuky jásavé,
nějaká píseň z duše se mu drala.

* *
*

Jak zkrásněl svět, jak barevným se stal
a každé ráno plné slibů bylo!
Lesk duhový na tváři země hrál,
jak v prvé dny, když boží vzniklo dílo.

Růst cítil sílu, jež by zmohla svět,
a žasnul, jak moh slepým dosud býti
a věčné zřídlo krásy nevidět
a míjet zázrak, jímž se život třpytí.

Sny samotářské vyhnal z duše své
a místo nich tam v slávě uved ženu
a svoje srdce mladé, vášnivé
vrh bez váhání lásky do plamenů.

S abstraktní výše myšlenek a snů
sestoupil na zem, na záludné nivy,
kde pozlátkovou svoji korunu
mu na čelo vtisk lásky demon lstivý.

* * *

Hry vášně marné zrak mu zkalily,
stesk smrtelný ho po životě zchvátil.
Jak Samson kdys na klíně Dalily
on ducha svého vzdornou sílu ztratil.

Jak otrok stál a schýlil hlavu svou.
když rouhavých slov slyšel výsměch biče;
on, který kdysi zbožně u nohou
klek před bělostným zjevem Beatrice.

* * *

Jak míjí čas, vše s sebou unáší
ku břehům zmaru, jenž je neodvratný.
Chceš marně zdržet, co ti nejdražší:
stín, fantom, sen a vzdušný přelud matný.

Jak míjí čas, vše sebou unáší.
A je tak dobře. Mrtvé leží hříchy.
Jsou mrtvy zrady. Msty už nestraší.
A srdce září prosto rudé pýchy.

Boh. Bauše:

Biotechnika.

Poslední půlstoletí bylo velmi plodné na vynálezy ve všech oborech technických. Nutnost zvýšiti prostředky výživy, dopravy, pohodlí a styků národů vedla geniální vynálezce, vytrvalé pracovníky — jindy snad pouhá náhoda k objevům, v dalším vývoji dalekosáhlým. Jest však jen jedna matka všech vynálezů: — toť příroda. Není vynálezu v celé rozmanitosti technické práce lidské, pro kterou by nebylo vzoru v přírodě; třeba v jiném materiálu provedeném; ale princip tu proveden mnohem jednodušeji, dokonaleji a již tisíciletí před kulturou lidskou. Živé stroje, jaké pracují ve volné přírodě, v živé rostlině, volném zvířeti uskutečňují dávno ideu našich umělých strojů i v nejmenších rozměrech, bez plýtvání sil, cestou přímou, bez onoho bloudění, zklamání a neúspěchu, jakým důmysl lidský hledá mnohdy při vynaložení všeho důmyslu východisko své práce.

Stroj umělý překonává v mnohém stroj přírodní, ale jakými oklikami, jakým plýtváním vynaložených sil! Jakkoli jest ústrojnost nekonečně rozmanitá u jednotlivých druhů, jeví se životní zjevy jen jako souhrn těchže fysikálních sil, které platí všeobecně. V živých organismech poznáváme výjevy sil, které jmenujeme teplo, práci mechanickou, elektřinu, světlo, účinky chemické, které ovšem není tak snadno číselně ustanoviti a zkoumati, jako je inženýr sleduje ve svých strojích. Starší i novější fysiologové vidí v živých organismech skutečně páky, kladky, čerpadla, záklopky; souhra těchto ústrojů popisována jakožto *mechanika zvířecí.*[1]) Ústroje pasivní potřebují síly hybné, a touto měla býti dříve zvláštní síla životní, která u zvířete vše přivádí do hybu, a tím naznačili nepřekročitelnou hranici mezi stroji neživými a živoucími.

Dnes pracuje se methodami mnohem přesnějšími i na výjevech životních a se stanoviska theorie o jednotě sil. Zákony oběhu krve, pohyby svalů a kloubů, výjevy endosmosy, optické a j. dějí se v živém těle dle těchže jednoduchých, fysikálních zákonů všeobecně platných, jenže často dosud způsobem nedostižně napodobitelným. Pole badání, které se zabývá studiem vynálezů v přírodě se vyskytujících označuje se jakožto *biotechnika* (*ὁβίος* = život a technika, též z řec. činnost umělecká neb řemeslná, jako se mluví o biomechanice a pod.).

Hlavním úkolem biotechnika jest dokázati, že zákony, dle nichž sestrojujeme naše stroje (v nejširším smyslu), uplatňují se stejně v přírodě živoucí, že zvíře, rostlina i člověk ve své ústrojnosti jen pak skutečně pochopeny býti mohou, když porovnáme je s technickými pomůckami umělými.

Pro tyto své pomůcky bral člověk vždy jen vzory z přírody, třeba neuvědoměle, zákonité příčiny účinku poznal až později, ale idea nástroje pochází z pozorování skutečných zjevů, které člověk jen napodobiti dovede dost nedokonale.

Nežli sestrojil si čerpadlo na tlak a na zdviž, mohl viděti v činnosti sosák komára, chobot slona, i pysky kojence přiložené k bradavce prsní; idea jednou zrozena vede pak vždy dále až ku pneumatickým zdvižím v přístavech lodních.

Na vlastním těle poznal vzory ke svým nástrojům: čelisti i ruka jsou kleště, pěst kladivo, prst vrták, prsty hřeben, vidlice, nůžky, dlaň lžíce, naběračka, veslo.

Viděl, jak ptáci polykají kaménky, by lépe trávili, troucí při peristaltickém pohybu obsah zaživadel, jak oblázky třením vznikají, obroušením nabývajíce kulaté podoby z kusů hranatých; příroda má dost času, člověk při krátkém svém životě spěchá; viděl, jak kámen proudem vody na jednom místě otáčený vydlabe kulatý kotel t. zv. »hrnce«; nejstarší mlýny zakládají se na podobném účinku.

V rostlině i zvířeti nalezl člověk technické formy v jednotlivých ústrojích uskutečněné, jichž idea vedla k dalekosáhlému upotřebení a rozvedení. Když vnikl do jemné stavby stébla, lodyhy, kmene rostlin,

---

[1]) Srov. Borelli »de motu animalium« 1685; modernější J. Morey »La machine animale, locomotive terrestre et aërienne« (Paris 1878) a jiné.

seznal zde základní formy své techniky ideálně upotřebené pro vystupování šťav do výše, endosmosu, pevnost, pružnost, soudržnost, chemické pochody; roury a cevy až vláknovité, ústroje plošné, stavivo v podobě buněk, sloupy, nosiče a což nejdůležitější šroubovnici a spirálu, která vine se v cevách jako páska otáčená kol pevné tyčinky. Co tu jen vynálezů následovalo s poznáním šroubu, od vrtáku, mlýna, propelleru tak důležitého při pohonu lodí, turbině, vzducholodí a pod. Řasa *Ornithocescus* představuje formu turbiny v rozměru mikroskopickém; vyskytují se i turbiny pracující ve stojaté vodě!

Pro nejlepší své vynálezy najdeme vždy vzory v ústrojné technice. Klavír i telefon mají vzor ve stavbě ucha lidského (Cortiho orgán, bubínek), aparát fotografický a nástroje optické v oku, trkač (hydraulický beran) v srdci atd.

Jsou technické problémy, o jichž rozluštění lidský důmysl dosud marně usiluje. K těm náleží na př. *světlo*, jaké vydávají zvířata a rostliny. Jasně září naše elektrické žárovky, abychom však drátek do svítivosti rozžhavili, jest třeba určité teploty, a toto teplo s upotřebenou k tomu elektrickou energií jest ztraceno, neupotřebitelné, bezcenné. Platíme vznik *světla* příliš *draze*, neboť poměr k vyzařování světla upotřebeného, tmavého, tedy bezúčelného vyzářování, obnáší jen 2%.

Takového zbytečného plýtvání příroda nezná: přirozené světlo, jaké vydávají naše světlušky neb tvorové hlubin mořských, vzniká chemickou cestou, bez zbytečné okliky upotřebením tepla. Světlo, které nehřeje, marně hledáme uměle vzbuditi. K zesílení světla dost slabého užívá příroda též *reflektorů* a *čoček*, a zařízení toto jest úžasně překvapující. Studiem tím zabýval se *dr. O. Thilo* v Rize (Leuchtkörper und Scheinwerfer im Thierreich). Rak hlubin *Nematocelis* má na př. oko zapuštěné do průsvitných buněk je obklopujících. Za okem svítivým jest zvláštní vrstva sklovitá, na zadní straně barvivem neprůhledně krytá, takže paprsky světla odráží. Zrcadlo toto jest parabolické a velmi vpřed pošinuté. Co jest účelem tohoto památného zařízení?

Osvětlování ulic ještě před 150 lety bylo bídné; bylo používáno jen olejových lamp s lasturovitým reflektorem, který jen málo ke svítivosti přispěl. Tenkráte magistrát pařížský r. 1765 vypsal cenu pro způsob, jak osvětlení ulic nejlépe zaříditi. O cenu se ucházel též teprve 18tiletý *Lavoisier*, tehdy ještě neproslavený chemik. Práce jeho tehdy ještě pro praktické překážky nebyla korunována, ale akademie udělila mu zlatou medaili. Lavoisier ve své práci vytknul, že třeba paprsky ze svítivého bodu vycházející soustřediti ve světelný soujem, a tento určitým směrem říditi parabolickým reflektorem, v jehož ohnisku svítící těleso se nalézá. Svazek paprsků vychází pak rovnoběžně s osou paraboly, a světlo se tím více zužitkuje, čím více paprsků reflektor zachycuje.

Tak jest i zřízeno oko raka; úplně jak vykládal Lavoisier, vrhá reflektor poměrně rozsáhlý svazek soustředěných paprsků raku na cestu, jako se užívá u svítilen automobilů; žádný inženýr nedovedl by lépe světlo oka využitkovati tím způsobem, jak to zde příroda vytvořila.

Jinak jsou u téhož raka svítivé body na břiše se nalézající utvořeny. Zde jest reflektor kulovitý a vržený paprsek zesiluje se ještě čočkou, takže silně se osvětlí místo to, kde klepeta uchopiti mají kořist.

Svítivé orgány raků a ryb hlubin mořských, ale i ryb při povrchu žijících (jako Anamalops Katoptron a Photoblépharon palpebratus z malajského souostroví) mají ústroje v mnohém ohledu technicky zajímavé. Tyto orgány mají zvířata ve své moci, takže mohou bleskurychle světlo uhasnouti a opět rozsvítiti, jako užívají otáčivé střídání majáky. Mnoho zůstává badatelům tu ještě temné, ale studium svítivých zvířat slibuje poznati ještě tvary reflektorů, které ještě technika osvětlování ani nezná a může přinésti mnohý pokrok v tomto oboru. Ryby poskytují biotechnikovi však nejen svítivými orgány, ale i v mnohém jiném ohledu zajímavé jednotlivosti ve své stavbě, které mohou přinésti i praktický užitek a zůstávají vděčným polem badání pro vynálezce i laika. Ryby byly vzorem pro lodě, ponorky, torpeda, řiditelné vzducholodě; jak prostředí účinkuje na tvar živých tvorů, ukázal *Frederic Houssay*, prof. Sorbony Pařížské, v pojednání »Forme, puissance et stabilité des poissons« (1912).

Stabilita, rovnováha při pohybu pod vodou jest životní otázkou používání ponorek. Doufejme, že nebude více bestiálné zbraně této se užívati ve válkách, ale vývoj a konstrukce podmořského člunu byl výkon zajisté důmyslný, jenž se jen zvrhl, jako všechny novější vynálezy, na něž by jinak právem mohlo lidstvo býti hrdým, na prostředek zkázy. Tragika vynálezu spočívá i v tom, že první myšlenka podmořské lodi ani nepochází od Němců, kteří v tak rozsáhlé míře používali konstrukce proti zemím, z nichž vynález měl původ.

Houssay vychází od pozorování plovounů, jako jsou žralok, pstruh, losos, okoun, parma, sardina, sleď, kapr, doráda. Voda, prostředí, v němž ryby se pohybují, moduluje plastickou stavbu ryb dle způsobu plování, proměnlivé rychlosti, řídí umístění ploutví atd. tak, aby ryba kladla vodě co nejmenší odpor, nabyla stabilnosti a pohyblivosti. Modely pokusné byly pak sestrojovány dle vzorů živých. U těch rozluštila příroda dávno všechny problémy co nejdokonaleji.

Thilo obral si ke studiím vzdušný měchýř u ryb a došel též k zajímavým výsledkům.

Naše parní kotle potřebují k měření tlaku páry t. zv. manometrů, které strojníkovi naznačují sílu tlaku páry; stoupá-li tento příliš, zeslabuje se účinek otevřením pojišťovací záklopky.

Rozeznávají se dva typy manometrů: jeden jednodušší, kde pára tlačí sloupec vody do výše, druhý složitější, kde pára tlačí na kruhovitou vlnitou pružinku v kulatém mosazném pouzdru, odkud přenáší se pohyb na ručičku, v číselníku tlak ukazující.

Oba tvary vyskytují se ve stavbě těla některých ryb. Umístěny jsou na vzdušném měchýři, jenž slouží rybě k tomu, aby svou specifickou váhu mohla vyrovnat s vahou obkličující ji vody, tak aby mohla klesat a stoupat ve vodě.

Měchýř naplněn jest vzduchem, tu pod větším, tu pod menším tlakem dle toho, nalézá-li se ryba ve větší neb menší hloubce. U všech ryb není měchýř stejně vzduchem naplněn a zařízení manometru

nalézá se jen tam, kde častěji a značněji tlak se mění. Tak u *piskoře*, jenž zdržuje se obyčejně u dna, v jistých přestávkách však vynořuje se ke hladině vody. Děje-li se to z hloubky jen 10 m, již zmenší se tlak vody o celou atmosféru. Měchýř by musil prasknout, kdyby piskoř neměl možnost záklopkou pojišťovací tlak říditi. U ryb s chabým měchýřem (jako u okouna, pulce) není podobné záklopky, ale vyskytuje se u silně naplněných měchýřů štiky, lososa a pod.

Typ kapalinového manometru nalézá Thilo u sleďovitých ryb, kde měchýř ústí dvěma tenkými rourkami ústícími v dutině lebeční. Roste-li tlak v měchýři, sděluje se rourkami k mozku; zde si buňky mozkové uvědomí, že třeba záklopku pomocí svalů pootevřít, aby přebytečný vzduch mohl uniknouti.

Manometr pákový možno poznati u kapra; také zde jest zařízení, kterým mozek se uvědomuje o stavu tlaku v měchýři panujícím; i na mrtvé rybě možno ono zařízení, obdobné manometrům u kotlů užívaným, pozorovati. Toť nové pole studií, jimž základ položil slavný inženýr *Reuleaux* ve své nauce o *kinematice*, kde okazuje, jak určité pohyby geometrických útvarů dějí se za geometrických poměrů, které platí též ve zvířectvu.

Biotechnika nalezne v tomto směru bohatou studnici pro pokrok a nové dráhy prací technických. Americký inženýr *Thurston* poukazuje na to, jak v organismech možno všude poznati silotvorné stroje, zákony statiky ve stavbě rostlin a zvířat, zvláštní prameny elektřiny u ryb elektrických, ve pletivu pavučiny směrná pravidla pro stavby mostů. Všude přeměnu, hromadění a rozdělení energie, jaké našim inženýrům jsou dosud neznámé.

Dle téhož autora je studium živých strojů silotvorných pro techniku proto tak cenné a jest pravděpodobno, že okazuje cesty, jakými příroda světlo, elektřinu a mechanickou práci plodí, nepoměrně úsporněji, nežli člověk, když sil těch užívá. »Rozhodně jsou cesty tyto podstatně rozdílné, a nepochopitelně účinnější, jakožto přeměny mnohem jednodušší, nežli se jakýmkoli dosud objeveným pochodem prováděly.« Konečný cíl biotechniky jest tedy úplné objasnění zákonů působících v živém stroji, pak již se najdou cesty, jak jich též upotřebiti.

Byli mezi učenými zastanci války — zvlášť dokud neznám byl výsledek. — Válka prý byla a bude vždy největší zpružinou všeho pokroku, vší vynalézavosti a podnikavosti. — Jaký to omyl! Možno, že mnohý slibný vynález zůstával před válkou nepovšimnut, mnohým se plýtvalo co materiálem bezcenným, jehož se chopila výroba náhražek. Když přišla válka, chopila se brutálně všeho, co hodilo se ku prostředkům nepřítele ničícím. Ale nového? Zlo může vždy jen opět zlo plodit. Válečný byrokrat vraždil i vynalézavost. Všechny vynálezy, v neblahé válce tak hrůzným způsobem užívané, staly se již před válkou, v klidné soustavné práci laboratoří a mohly přinésti lidstvu pravé požehnání, kdyby se jich k účelům ničivým nebyla zmocnila krutá soldateska. Tak pro zemědělství je jistě spasným anglický vynález, jak získati kyselinu dusičnou ze vzduchu pomocí elektrického záření a získati náhražku za mizející ledek draselnatý. Avšak bez náhražky přirozených dusíkatých sloučenin ze synthese vzduchu nebyla

by válka tak dlouho a strašně mohla trvati. A to, co mělo půdu naši omladiti a zúrodniti, vystříleno ke zkáze a utrpení všeobecného hladu. Positivního, trvalého zisku v náhražkách nezplodila válka nic podstatného.

Snad ale technika válečná dala lidstvu nové idee vynálezů? I zde nalézáme všude v přírodě vzory, ovšem jednodušší, lacinější a dokonalejší. Výbušné miny, které dnes i po válce otravují a ohrožují cesty mořské, bloudíce odtržené oceanem, mají pravzor ve zvonovitých slimejších, při jichž dotknutí ucítíme palčivou bolest, jsou polypové, kteří podivuhodným mechanismem vyvozují šrapnelovitý účinek, jsou broučci prskavci útočící škodnými plyny, jsou ryby po kořisti střílející paprskem vody a pavouci poskytující pavučinou vzor jak rybářům, tak i válečníkům. Pták jest dosud nedostižným vzorem letadla, jenž vznášeje se nad hladinou moře, vyzvídá tah ryb, by vybral si tu kořist; drak oheň soršící, bazilišek pohledem usmrcující, svítivé ryby světelné čmouhy do tmy vysílající, kunovitý smraďoch mefitickými zápachy útočníka zapuzující — a tak do nekonečna: to vše poskytlo člověku myšlenky k jeho brutálním zbraním na zkázu lidstva.

Nuže *biotechnika* má ušlechtilejší snahu a nalézá blahodárnější vzory v tiché dílně přírody. V té také neobejde se život bez boje a třenic, ale také ne bez vzájemné pomoci a harmonie, která končí vítězstvím nejvhodnějšího, nejlépe životu přizpůsobeného. Pro hromadnou zkázu sil nejzdravějších a statků nejcennějších příroda vzorů nemá, a co jest proti přírodě, buď prokleto i pro všechny časy budoucí.

El. Krásnohorská:

Vzpomínky na K. Světlou a S. Podlipskou.

Věnovány Anežce Čermákové-Slukové.

(Dokončení.)

V nejposlednější době svého utrpení mívala Světlá chvíle, kdy si byla úplně vědoma ztráty svých sil duševních a blízkosti svého konce. Hrozné ty chvíle snášela s neochvějným klidem, s hrdinstvím stoickým, a jakkoliv se za let šťastnějších hrdě bouřila proti krutým libovolnostem přírody, jež se nám vnucují jako zákon její věčný, nejkrutějšímu jejímu rozsudku přec jen se podrobila beze vzpoury — s pokorou, jíž se tak nesmířlivě byla odříkala. Nanejvýš sarkasmem o malomoci lidské někdy ulevila nevysloveným svým pocitům, nedomyšleným svým otázkám a pochybnostem. A po smrti nabyla ochablá její tvář výrazu svého nejvýmluvnějšího, jako za dob vzletu a květu, výrazu vznešeného, klidně triumfálního, jako by ji ozařovalo tajemné vítězství dosaženého poznání, po němž tak vášnivě toužila . . .

Skoro si vyčítám, že jsem napsala tyto vzpomínky na ženu tak širokřídlého ducha; cítím, jak slabé bylo na to péro mé, jak úzký obzor můj, jak chatrná má schopnost povahopisná. Kéž tedy skromná

ta črta povzbudí povolanějšího, aby vykonal, seč jsem nebyla. Ale bude-li zpytovati svéráz velké této ženy v zrcadle spisů jejích, půjde cestou bezpečnou, a doufám, že nalezne v nich ony živly, které kolovaly jejím žitím a přímo z krve a bytosti její se vtělily v její vytvory, jež dají, bohdá, i mnohému mému skromnému postřehu za pravdu.

Dobrý přítel se mi divil, jak zevrubně uvádím v těchto vzpomínkách nejeden velmi dávný výrok zvěčnělé Světlé. Sama však se nedivím, že tolik úsudků a prohozených slov jejích jest mi nezapomenutelno. Ba s neobyčejnou živostí vracejí se mi některé vývody její na paměť opět a opět v době dnešní, na obratu národního osudu našeho, při znovuzřizování samostatnosti naší. Kolikráte již vzpomněla jsem, jak mi Světlá kdysi řekla: »Věř mi, že nikdo nemá svou věc tak rozvážně a dobře zařízenou jako církev. Náboženství stojí na základě nepřemožitelném, spojivši vrozenou touhu po Bohu v jednu velmoc s přirozeným egoismem lidským. Za lásku k Bohu slibuje odměnou nebe, za pozemské utrpení v náhradu blaženost věčnou, za kajícnou víru odpuštění vin. Řekni, která jiná instituce dovedla svůj zájem tak popadnouti za pravý konec? Nejen v křesťanství, i v jiných věroukách působí týž motiv, stejně uspokojující ideálnost i sobectví, a věř mi, že si lidstvo přese všecky atheistické náběhy nikdy nedá vzíti náboženství, zvláště národ náš, v němž jest myšlenka božství tak hluboce zakořeněna, jak dokazují jeho dějiny.« — Pokud vím, odpověděla jsem jí: »Dle toho, Johanko, soudíš, že pokrok osvěty bude přinucovati církve k reformám a opět reformám i sbližovati věrouky víc a více s pravdou vědecky zjištěnou a se skutečnými potřebami kulturního života, že však jich nikdy nevyškrtne ze řady institucí nepostradatelných.« Zamyslila jsem se, a zamyšleně si připomínám hovor onen za dnešních dnů. — Ještě jiné však její uvažování ozývá se mi za přítomných dob neodbytně v mysli. »Největším neštěstím člověčenstva,« pravívala Světlá často, »jest pohodlnost tak zvaných lidí dobré vůle. Pověz mi, Eliško, čím to jest, že lidé nepoctiví, hrabiví, mstiví, vůbec zlí mají ku provádění svých záměrů odvahu, vytrvalost, chytrost, důmysl a energii, kdežto lidé mravně neúhonní bývají bázliví, neteční a nejapní, aby něco podnikli a rázně chránili? Proč lotři jsou tak čilí, opatrní a smělí? Proč lidé ušlechtilí tak rádi věží ve svém koutku nečinně a mají nejraději svatý pokoj jako praví tichošlápkové? Věř mi, tím osudným rozdílem vázne všechen pokrok celého světa, jenž by měl docela jinou tvářnost, kdyby nebylo oné lenivé lhostejnosti v táboře lidí dobrých. Zlo má proto tak velký úspěch ve světě, že jeho vykonavatelé jsou parátnější a přičinlivější. Anebo myslíš, že jest to tím, že lidé špatní mají k disposici více pomůcek, totiž prostředky dovolené i nedovolené, kdežto dobří užívají jen dovolených?« — Pamatuji se, že jsem na to odvětila: »Myslím, že lidé šlechetní mají naproti tomu více prostředků v ctnostech vlastních jen charakterům nejlepším: v sebeobětování, v odhodlanosti třebas až mučednické — — —« »V tom právě se mýlíš!« vpadla mi Světlá do řeči. »Obětuje-li se jednou za čas šlechetný nadšenec za dobrou věc, jest to téměř historickou událostí; ale zlosyn dává stále, denně všanc své bezpečí, své jméno, svou svobodu, svůj život —

vše to dává v sázku i lupič a vrah za lotrovské své záměry! Kdy najdeš u počestných lidomilů a vzorných občanů tolik statečnosti, tolik síly vůle?« — Ještě cítím, jak mě tehdy zamrazil dojem jejích vážně a hořce promyšlených slov; i zamrazila mě dálná jejich ozvěna nastokráte znova za dob právě prožitých, za kterých jsem nesčíslné vzpomínky vysílala k ní, k myslitelce té před žádnou pravdou neustupující, tážíc se v duchu, jak by asi posuzovala události dějin nejnovějších . . .

— Nikdy neuslyšel nikdo tak nemilosrdných výroků z úst sestry její, něžné optimistky Sofie Podlipské. Stýkala jsem se, jak již pověděno, celkem málo s vynikající touto vzdělankyní a vysoce nadanou, básnicky naladěnou zpytatelkou duší, s tou bytostí ušlechtile typickou v tradicionelním smyslu ryzího ženství; nebyla jsem k ní poutána bezděčnou mocí sympathie a přečasto nesouhlasila jsem s jejími názory; tím hlubší popud však mě nutká oceniti vzácné její ctnosti a osvětliti — pokud možno *zastaviti* křivdy, které na ni — vědomě či nevědomě — byly páchány, dokud žila, a jejichž důsledky tíží i na jejím hrobě.

Již jsem v této stati pověděla, že téměř na každého působila individualita Podlipské přitažlivěji a že zejména paními a matkami staropočestného rázu domácenského pokládána byla za jedinou skvělou výjimku mezi spisovatelkami, proti nimž mívaly babičky a prababičky nynější mládeže staroznámý předsudek. Němcová rozháranými svými poměry nemohla jim imponovati, vedle ní stála Dobromila Rettigová vysoko na základě své kuchařské knihy; Světlé však u nich nestačila bezúhonná pověst řádné hospodyně, neboť nemajíc dětí, nemohla je přesvědčiti, že žena může se věnovati spisovatelství při dokonalém plnění všech povinností ženských, tudíž i mateřských. Jen Podlipská dokazovala před jejich zraky tento zázrak. Avšak i mužům, jak starým tak mladým, zamlouvala se v zálibu i v důvěru mnohem více než Světlá. Líbeznost její krásy, její řeči i všeho jejího chování okouzlovala mimoděk. Podlipská nedovedla nikomu říci nepříjemnou pravdu, odmítavé slovo do očí, nedovedla odepříti žádné prosbě, slibujíc vlídně vše, oč byla žádána, nikdy skoupě neodměřovala chvály někým očekávané, povzbuzujícího uznání někým požadovaného, nečiníc tak z licoměrnictví, nýbrž ze skutečné, vrozené dobroty, kterou zdědila z povahy svého otce, jenž ovšem přispíval lidem v jiných oborech života a měl k tomu více možnosti v hojnosti přiměřených prostředků. Pochopitelno, že Podlipské bývalo často nemožno při nejlepší vůli a snaze splniti, co dobrosrdečně slíbila, že její chvála nebývala vždy zasloužena, že její uznání selhávalo dosti často proti chladnějším úsudkům jiných; raději však snášela všecka z toho vyplývající zklamání vlastní a všecky výčitky jiných, vůbec každou pozdější nepříjemnost, než by byla přímo a hned, byť nejšetrnějším způsobem, někomu řekla ve tvář pravdu nemilou. Nebyla s to někoho vědomě zarmoutiti; avšak i tato slabost ji obestírala andělským jakýmsi jasem v očích velké většiny těch, kdož se s ní setkávali. — A nikdy za celý život, což mohu věrně dosvědčiti, neželela Světlá, že se netěšila tak velké oblibě jako sestra její, ba radovala se jen, že Sofie v ní nachází potěšení a útěchu. Byloť Podlipské čím dále tím více útěchy zapotřebí, neboť ji osud nešetřil nikterak. Úcta k ní však jen ještě vzrůstala, čím více svízelů ji stíhalo.

Tak jako skvělá sestra její Světlá byla osobností v nejvyšší míře zajímavou, touž měrou byla Podlipská zjevem dojímavým.

První rána, která jí těžce ublížila pro celý život, zasáhla mladé srdce její, zmařila dívčí její lásku a rozloučila ji s vyvolencem ušlechtilým, jejího srdce i ducha důstojným. Jak známo, prokmitla již jinde do veřejných zpráv nápověď o poměru mezi dr. Vilémem Dušanem Lamblem, Sofií Rottovou (později Podlipskou) a sokyní její — Boženou Němcovou. Tato kouzelnice, nečinivší si nikdy skrupulí, šlo-li o podmanění mužského srdce, ač byla přítelkyní sester Rottových, neváhala způsobiti bezohledně roztržku mezi zaslíbenci Sofií a Vilémem i podvrátiti jejich naděje v budoucí spolužití. Dlouho trpěla Sofie bolestným vědomím, že ruka přítelkyně ji oloupila o životní štěstí. Útěchu, jaká jí byla možna, nalezla si v pokračujícím sebevzdělávání a v pokusech o tvorbu literární, nevšedních v poměru k tehdejší době a slibných pro budoucnost. Jak známo, podněcoval ji v tomto směru dr. Josef Podlipský, jenž se ucházel o srdce a ruku její. A jako by bylo Sofii usouzeno bývalo, že jí kalich bolesti vždy bude podán rukou nejpřátelštější, přivolal jí vstříc i tento snoubenec nebezpečnou soupeřku, ne v intimním oboru lásky, ale na poli práce a slávy literární. Dr. Podlipský to byl, jenž, jak známo, s nejnevinnějším a nejlidštějším úmyslem lékařovým přiměl chorou sestru své nevěsty k tomu, aby pro uzdravení své se oddala určité činnosti a sice perem; když pak se v tisku objevily první pseudonymní práce Karoliny Světlé, k nadšené radosti sestry její, netušil nikdo, že krásný poměr dvou sester spisovatelek, které již od dětství byly spolu jedna duše a jedno snění, se stane pramenem žalu pro ně obě, hlavně však pro Sofii.

Jsem hluboce přesvědčena, a čistě přejná povaha Sofiina vždy tomu zřejmě svědčila, že nebyla schopna žárlivosti literární proti drahé a obdivované sestře; viděla jsem již i polodětskýma svýma očima, že Johannu milovala stejně vroucně jako za let dětských a pak oněch žensky rozkvetlých, ze kterých pochází bezpříkladně krásná sesterská korespondence jejich; avšak od prvního sblížení s oběma nemohl cit můj si zapříti, že pozoruje mezi nimi neviditelnou, průzračnou stěnu, oddělující je od sebe jakousi bolestnou přehradou co nejšetrněji zamlčovanou, nedotknutelnou a nevyslovitelnou. Tuto záhadu, jako nejedno jiné mysterium, vysvětlila mi posléze prostořeká hovornost matky obou spisovatelek způsobem zcela prosaickým. Bědujíc totiž nad »ubohou Sofií« — jinak, než s politováním nikdy nemluvila o mladší své dceři — žalovala, jak neochotně se k této zachovávají nakladatelé a redaktoři, přijímajíce práce její takřka jako z milosti, škrtajíce jí v nich libovolně celé odstavce, byť i právě v těch bylo uloženo jádro jejích idejí, a jak tím maří literární i hmotný výsledek usilovné denní i noční práce její, kdežto Johanně plyne uznání a štěstí samo do domu, o její práce se všude derou, její jméno stačí, aby kniha její měla dvojí i trojí vydání zajištěno.

Nezasloužené tyto nepřímé výčitky zajisté Světlá slýchala často z úst své matky, jež z mateřského soucitu stranívala dceři své mladší, záhy ovdovělé, starostí o děti obtížené a s neúmorným sebezapřením těžkému svému úkolu se věnující. Snad měrou větší, než Světlá ve

skromně bezstarostném svém postavení mohla chápati, byl osud k Podlipské přísný a zápas její perný i hodný úcty; že však matčiny nářky a narážky bolely a rozlaďovaly Světlou, kdož by se tomu mohl diviti? Či mohla za to, že jí sudičky udělily více lesku a žáru do duše, jejíž ohnivé výrony okouzlovaly, uchvacovaly čtenářstvo a jejichž odleskem byla sláva věnčící její skráně? Byla-liž tím vinna, že sestře její bylo dáno méně vzletu, méně obraznosti, méně síly — byla-liž za to odpovědna, že milovanou tu sestru převyšovala a mnohdy zastiňovala? Mimovolně vloudilo se tak mezi sestry něco nevyřčeného, rozpačitého, čeho jako by vidouce neviděly, cítíce necítily. Možno, že jiným, cizejším pozorovatelům to unikalo, ale pro mne toho býval vzduch plný jako zrádné vůně, která se v mé přítomnosti zhušťovala, neboť i já nepatrná holčina byla jsem mimoděk předmětem jakéhosi pocitu křivdy proti Sofii páchané: milovala jsem ji méně než Johannu, ona to cítila, i bylo jí to bolestno. Měla snaživé dívky vůbec mateřsky ráda, jakž by nebyla měla ráda i mne? Zajisté ji dojímalo jako nevděk, že se k ní netulím jako mnohé jiné dívky, spatřující v ní nejpovolanější svou vůdkyni a vychovatelku, svůj vzor a věštku svou. Podlipská chovala ve své duši nejen živou touhu po úkolech vychotelských, ale také upřímnou víru, že jest k nim nevšedně nadána, tudíž povinna. I nemohouc nepozorovati, že vliv ušlechtilé té její snahy u mne selhává, hledala příčiny ne ve mně, nýbrž v působení své sestry na zdrželivou, kritickou mou mysl. Nebylo jí dost jasno, že těsné mé přilnutí k Světlé má původ svůj ve mně samé, jsouc přirozeno a nevyhnutelno při směru celého mého předchozího vývoje duševního. Že pak sladké její illuse, její vzletné nálady a krásná její mudrosloví se mohly minouti s účinkem u mladé, jinak vnímavé dívky, bylo jí trapno. Všetečná má dušička však zcela bezbožně zkoumala zkušebním kamenem skepse, jsou-li byť nejvznešenější a zdánlivě úchvatné výroky její zlatem skutečné pravdy, a cítívala jsem, že Podlipská se nechává příliš poddajně unášeti myšlenkami půvabnými, ale co do své podstaty nespolehlivými, že příliš snadno ji uspokojuje ladný třpyt povrchu, kdež vnitřek neprozkoumán, že příliš ráda zpovšechňuje nahodilou jednotlivost poznání jako zjištěné pravidlo. Pěkná sentence, nechť třebas jen na líci mince, jejíž rub byl opakem jejím, stačila jí k nadšení a k víře. Zdávalo se mi vždy, že citový nástroj Podlipské vůbec nesnáší otázek nerozluštěných aneb jen nepříjemně rozluštitelných. Puzena těmito sklony chtěla viděti život kolem sebe v souhlase s představami a ideály své duše. Kamenitý život sám jest sice příliš tvrdý, aby se dal jemnou rukou tak poslušně modelovat, ale románová jeho obdoba může měkčeji hověti svobodě tužeb po krásném, smířlivém rozřešení každé záhady. Z téže příčiny výtvory její novellistické, ač vynikají sensitivní něhou a filosofickou rozjímavostí, ve výsledních závěrech svých postrádají nestrannosti pravdy, neboť nejhlubší tón — tragika v nich úplně chybí.

Podlipská ve svých výtvorech nikdy nedosáhla té síly a úchvatnosti, jakou si podmaňovala sestřina myslitelská odvaha letící na křídlech mohutnosti básnické. Ve výtvorech Podlipské se zdá, že se autorčina fantasie — ať úmyslně či nevědomky — vyhýbala všem

příkrým vzestupům a sklonům, všem krajnostem obzoru, libujíc si v rovinném středu rozhledu. Velkého uznání zasluhuje zdrželivost její vpravdě umělecká, s kterou se moudře a skromně, zcela důsledně odříkala všech nevlastních, napodobených pomůcek a působivých prostředků, které se nepodávaly samy z povahy jejího nadání, ač by podloudným jich užíváním snadně byla docílila effektu, ba třebas i sensace a tím i širokého odbytu svých prací a hmotného z nich užitku, jehož jí bylo při vezdejších starostech tolik zapotřebí. Nehnala se za lacinou slávou ani za zlatou popularitou. Přese všecka pokušení zůstala ve své tvorbě věrna jedinému zákonu: svému vkusu, pravdivému výrazu své inspirace, vlastnímu uměleckému »já«. Odepřela si všecky výhody odchylek na cesty cizí, byť květnatější a vděčnější.

S nemenší delikátností uměleckého svědomí volívala i látky, jež ji ke zpracování vábily a jichž výběr jeví u Podlipské jemně kritickou střídmost; bez chtivých nároků na vynucování dojmu líčila život v těch oborech, v nichž jej bezprostředně znala, život společenských kruhů středních, ponejvíce měšťáckých, postřehu jejímu nejbližších, jehož jednoduchému průběhu ni nejmenším klamem neb násilím nesnažila se přidávati zajímavosti, nešperkujíc ho zevními příkrasami, ať romanticky, satiricky či jinak zabarvenými. Líčila jej prostě tak, jak jej skutečně viděla, i soustřeďovala všechen zájem svůj a čtenářův k vnitřním dějům odehrávajícím se v srdci a duši svých reků, typů to zdánlivě běžných a povědomých, ve kterých však tvořivý její dohad vycítil vnitřní tichá, dramata i jejich ukryté porážky neb vítězství. I napsala v tomto směru věci překrásné, hluboce cenné, hodné, aby jim povolaný, nepředpojatý kritik konečně vzdal spravedlnost.

Pravda, že výtky, které redaktoři činívali pracím Podlipské, nebyly bezpodstatné. Hlavně se jí vyčítalo, že píše rozvláčně, a v té příčině se jí vždycky nekřivdívalo. Zabrána v myšlenku, do které se vžila se zálibou, letmo plnila stránky a archy s horlivou toužebností, ba skoro žárlivostí, aby ani jediný odstín toho, co chtěla vyjádřiti, neušel péru jejímu; psávala s chvatem, chytajíc okamžiky, kdy nebyla vyrušována ani domácími povinnostmi, ani návštěvami, a to bývalo nejčastěji za pozdních hodin večerních, nezřídka ještě k tomu po divadle. Což divu, že za takových okolností nebránila svému vzletu připomínkou, že ku práci belletristické jest třeba krom nadšení též umělecké rozvahy, i není vyloučeno, že leckdy ani v jiný čas neměla pokdy, aby autokriticky prozkoumala práci dnů minulých, zaujata nutkavostí nových a nových myšlenek — ba tísněna starostí naléhavou, aby práci svou co nejdříve dokončila a zužitkovala hmotně, pro potřeby drahých dětí svých. Mívala hotových rukopisů plné zásuvky a hlavu plnou přemítání, kde a jak by pro ně nalezla ochotné vydavatele. Tak prožívala vedle osobních a rodinných osudů celé martyrium neuznaného spisovatele.

Každá umělecká chyba i chybička, jíž se Podlipská ve spisech svých dopustila, bývala bystře zpozorována i na trvalé vědomí vzata, ale pro záslužné i půvabné přednosti jejích prací jako by svět náš byl slep a hluch. A přece ve tvorbě její jest tolik líbezného půvabu, tolik zdravé, s jemnocitnou skromností pověděné moudrosti, tolik upřímné i vážné intimnosti, tolik bystrozrakých perspektiv, detailních

postřehů, hloubavých výkladů života! V nehonosném rámci příběhů prostých otvírá se v nich přemnohý překvapující a dojímavý průhled do duší vzácných, všedními myslemi nepochopených a přehlížených; ale jak sladká v nich vane vůně rodinného krbu a lásky k němu, jak smiřující jas útěchy v těžkých stínech osudového zla. Již sama zevní forma vyjadřovací jest namnoze hodna obdivu; mluva Podlipské vyniká lahodou čistoty a bohatstvím nehledaně krásných rčení, i básnicky obrazných, i citově náladových, i filosoficky podložených. Krásné sentence a duchaplné reflexe se z jejího péra hrnou jako z nevysýchajícího pramene. Kresba postav, nejen tam, kde charakteristika jejich jest prováděna bezpečně dle skutečnosti, ale i kde nese na sobě stopy vymyšlenosti, jest vždycky důsledna, promyšlena a chová v sobě platnost dušeslovné i ethické poučky, někdy i zřejmě zdůrazněné.

Směr vychovatelský jest ve všech spisech Podlipské zjevný; pěstovala jej i v novellistice i v pojednáních čistě didaktických; se svěží roztomilostí promlouvá beze všeho vtěrného mentorství zvláště k srdcím dětí v přehojném množství knih, které věnovala mládeži; a přece jak ona díla její pro dospělé, tak i tato dílka pro dorost podceňována, ba přezírána byla i samými pedagogy z povolání, učitelstvem. V dětské četbě z pera Podlipské se však nacházejí tak rozkošné obrázky drobných i vážnějších příhod ze životního soukromí malých i větších lidiček, z povahopisu zvířat, z výkonu živlů, z krás i hrůz přírody, z představ obrazotvornosti i z pověstí dějinných, že i tento oddíl činnosti autorčiny sám o sobě by poskytl hojně látky odbornému studiu kritickému.

Zdá se mi, že nejvlastnější a nejkrásnější odznak tvorby této spisovatelky, jenž i v románech a novellách jejích nemůže ujíti upřímné pozornosti, nejvýrazněji jest znatelný v obrázcích láskyplně věnovaných duši dětské; a odznakem tím jest: srdce mateřské.

Nic není přirozenějšího než to. Podlipská byla zanícenou myslitelkou, snaživou — a myslím, že též ušlechtile ctižádostivou spisovatelkou, byla dychtivě učelivou vzdělankyní, činnou filanthropkou (zvláště ve spolku »Ochrana dívek«), byla oddanou milující chotí, sestrou i přítelkyní, ale nade vše — ideální, vášnivou matkou. — Matkou svých vlastních dětí přede vším.

Vše, co pod sluncem i nad sluncem krouží a žije ve vesmíru, vše, co na zemi raší, dýše, bouří či zraje, vše to mělo u Podlipské nejpřednější svůj význam ve vztahu k jejím dětem. Každý zdar či nezdar, každý pokrok či úpad ať rázu soukromého, ať všeobecnosti, ba celé vlasti se týkající, byl jí samé a jejímu sebezapření co jen možno méně důležitý, ale nejvyšší svou měrou závažný tím, co z něho mohlo vzejíti jejím dětem. Žila ve svých zrozencích a dýchala jen pro ně. Zbožňovala své děti tak, že duševní schopnosti a pěkné vlastnosti jejich spatřovala s nadšenou radostí v nejzářivějším světle. Měly-li snad též své nedostatky, Podlipská zajisté dovedla si je vyložiti co nejpříznivěji, s hlediska svého filosofického je považujíc za nutné doplňky celku, a měla oblíbenou zásadu: »Tout comprendre c'est tout pardonner«.[1])

[1]) Vše pochopiti jest tolik jako vše odpustiti.

A takovou láskou mateřskou přilnula i k vynikajícímu mladému muži, jenž nebyl jejím synem, ale duševně příbuzným přítelem a obdivovatelem. Každý ví, že to byl nejskvělejší a nejslavnější náš básník Jaroslav Vrchlický. Zbytečně a také marně bych ukládala chabému svému peru, aby vylíčilo — aspoň naznačilo delikátní poměr oboustranné sympathie a adorace mezi oběma těmito vzácnými zjevy; vždyť korespondence jejich vzájemná jest tiskem podána veřejnosti a mnohostranně o ní uvažováno; mých slov tu naprosto třeba není. Jen tolik podotknu, že objemná kniha památných oněch dopisů co nejvýmluvněji svědčí o nevšedním, mohutném kouzlu, jež spočívalo ve tvorbě i v osobní bytosti Podlipské, když jedinečný duch jako Vrchlický mohl četbou její práce zprvu pro ni, pro paní o mnoho let starší, nabýti tolik horoucího zájmu, že neupustil od snahy sblížiti se s ní i osobně a přilnouti k ní tak, jak vlastními výrazy v dopisech svých vyjádřil. Kniha ona, pravý to relikviář dvou drahocenných bytostí, byla již mnohonásobně předmětem posudků různých, ale konečným z ní závěrem jest si literatura dosud dlužna. Ze všeho, co dle mého vědomí o předmětu tom dosud napsáno, jest dle mého úsudku upřímný, vřele psaný, pravdivý a spravedlivý článek, který také výtečná matka a vychovatelka, Pavla Maternová o fenoménu onom napsala po vyjití knihy oné do Ženských Listů nejsprávnější.

Žel, že vše, z čeho kynula ušlechtilé idealistce, Sofii Podlipské, naděje štěstí, přineslo jí posléze tolik bolu. Tak ji slibně blažila zprvu dívčí láska, pak jednomyslnost se sestrou duchem i srdcem jí sourodou; blažilo ji nadání a povolání literární, spokojené manželství a život rodinný, nadšená příchylnost básnického veleducha a důvěra v krásnou budoucnost jejích zbožňovaných dětí: a vše to se jí zkalilo posléze a zesmutnělo žalostmi, jež v tom žití našem tak rády šlapávají radostem na paty.

Život její byl pln zápolení a těžkých svízelů; velikým pak štěstím, jež jí pomáhalo snášeti vše, bylo svěží její zdraví, jež se zdálo neudolatelno. A přec i tato přeblahá síla ji konečně opustila, zdraví její se proměnilo v těžkou chorobu plnou utrpení, z něhož ji vysvobodil teprve skon její koncem roku 1897. Sestra její, zbožňované děti, drahý její Vrchlický, — všichni již odešli, jen díla její zde zůstala i čekají na přátelskou, spravedlivou ruku, která jemným dotykem zobrací jejich listy, posvítí jiskrou porozumění v jejich krásy i pravdy a ovine spanilou skráň ryzí ženy, matky a básnířky vavřínem posmrtného zadostučinění.

K. Osman:

Zaprodán.

(Pokračování.)

Matěj vstal a díval se za ním. »Ať se na místě propadnu, netáhne-li na ‚Zavadilku'! Daleko to, brachu, dojdeš, po téhle cestě — — —!«

Rous kráčel alejí k městu, sotva půl hodinky vzdálenému. Oči mu touhou a vášní jen hořely.

V celém pokolení jeho rodu, kam až pamět druhých sáhala, nebylo mezi nimi karbaníků ani hýřilů. Až teprve tento zvrhl se v živý souhrn mrzkých náruživostí.

Pokud nad ním bdělo ostražité oko otcovo a držela ho železnou silou na rovné cestě životem jeho pěst, bylo s ním dobře.

Byl sice povahy zpupné, vášní nízkých a náchylný vždycky k podlosti, podléhal však vždy ne vlivu, ale síle otcovy vůle, a ten byl přesvědčen, že si v něm odchová syna takového, jací po drahná léta v rodu jeho odrůstali —: muže vážně život pojímajícího, muže práce a zásad, zdatného občana a věrného syna národa!

Nebránil mu, když vzplanuv vášní, přivedl si do domu děvče chudé, dcerku panského hajného, ba naopak! — pochválil jeho volbu, poznav lásku mladé ženy nejen k synovi, ale i ke všemu, co mohlo domu jejich přinésti zdar a čest.

A hle! smrtí jeho se všecko změnilo.

Vášně rozpoutaly se plnou silou, tak dlouho v jařmu udržovanou, a ani láska ženy, ani povinnosti, ba ani hrůza blížícího se rozvratu nedovedly je znovu spoutati!

Spoléhalť na své štěstí! Kdykoliv se octnul na samém již pokraji srázné plochy, vždy vyskytla se zase ruka pomocná, která ho zadržela, zachránila — — —.

A tak ani tentokráte nelekal se své lehkomyslnosti, dáti v pochybnou sázku peníze vypůjčené.

Prošel městem, aniž se ohlédl po domě lichvářově, a zastavil se teprve před hospodou na »Zavadilce«.

Sáhnul ještě jednou do kapsy, aby se znovu ujistil, že jsou tam peníze, a pak vešel s hlavou vypiatou do šenkovny.

»Dobrý den, Rozárko,« zdravil hospodskou, vdovičku, jejíž pomalá, švižná postava se mezi hosty hbitě otáčela.

Pohodila rusou hlavou a usmála se přes rameno záludně na Rouse.

Krev v něm vzkypěla. Byl již dávno lačen té ženy, drážděn stále její zdánlivou oddaností, tak dobře vypočtenou na vlastní prospěch! Dovedla ho mistrně za sebou lákati, vábit, pokud měl dostatek peněz, které bez rozmyslu u ní utrácel, a zase chytře ho udržovati dále od sebe, aby si nepokazila stejnou hru s jinými, kde byly mimo peněz i vyhlídky — na muže!

A Rous zapomínal u vdovičky i své důstojnosti. Přistoupiv k Rozáře, objal ji pravicí kolem boků. »Dnes si zahrajem!« prohodil a vytáhl z kapsy hrsť bankovek.

Rozára přimhouřila oči a úsměv na rtech jí zrovna sládnul. Přitiskla se, odstupujíc od nálevny, jako bezděčně k mlynáři a ptala se úlisně: »Budete hrát vedle? Už čekají!«

Rous jen přikývnul a pustiv ji z náruče, chtěl vejíti do vedlejšího pokoje, kam vpouštěla Rozára jen své důvěrné známé, kteří tam nerušeně probíjeli a prohrávali své peníze — a jimž dopřáváno tam i více — —, když tu proneseno ode dveří šenkovny jeho jméno. Obrátil se nevrle a spatřiv ošumělou postavu židovu, dupnul zlostně nohou. »Mizera!«

Také Rozára, tušíc, že jí ujde pro dnešek tučný lov, bleskla po židákovi zlostným pohledem.

»Pane Rous, hledal jsem vás včera doma a chtěl se vybrat dnes za vámi, ale náhodou jsem vás zahlédl na náměstí. Musím s vámi mluvit. Což pak vám vaše paní neřekla, že je rozmluva důležitou?« mluvil žid horlivě, rozhazuje rukama, ale přidušeně a chopiv Rouse za loket, táhl ho ode dveří hostinského pokoje.

»Má to tak na spěch? Právě jsem přišel a hodlám se trochu zdržet,« odbýval ho Rous, »chcete přece peníze, ne-li?«

Židák potřásl hlavou. »Ne. Teď se mi o ně nejedná. To má čas, směnku můžeme prodloužit. Chci s vámi mluvit o něčem jiném, nadmíru důležitém!« A sníživ ještě hlas, dodával tajemně: »Pojďte se mnou, pane Rous. Zde o tom jednat nemůžeme.«

»No, no! Totě zrovna zázrak, Jeitelesi, že vy chcete také jednou něco jiného, nežli peníze. Nu, chcete-li, tož pojďme!« A obrátiv se k vdovičce, prohodil významně: »Po poledni se vrátím, musím stůj co stůj toho správčíka ve vašem srdci přetrumfnout, rozumíte, Rozárko?«

Rozára pohodila rameny a již se otáčela mezi stoly. Kráčel mlčky podle žida zpátky k městu, marně si hlavu lámaje, co asi starý šibal má za lubem. V jeho furiantské pýše nechtělo se mu tak dalece ponížiti, aby se ho sám začal vyptávati.

Jeiteles zavedl mlynáře do pokojíku, v němž mimo objemnou pokladnu byl jen starý stůl a dvě rozviklané židle.

»Posaďte se, pane Rous, a pozorně mne vyslechněte. Dopadne-li naše jednání dobře, vaše škoda to nebude — — —!«

»A ještě méně asi vaše!« zasmál se mlynář uštěpačně.

»Ruka ruku myje!« odpověděl žid, pokrčiv rameny. A usadiv se proti Rousovi, počal mluviti pomalým, avšak důtklivým hlasem, klada za každé slovo důraz. »Promluvme spolu otevřeně, pane Rous. Vaše poměry nejsou, pokud vím, v posledních letech nikterak skvělými, a — nechci vás urážet, ale jen co je pravda, — nebýt mne, byly by ještě daleko horšími. A vy přece rád vesele žijete! Nu, žádný div, mladý člověk, a doma? jaká pak radost! Tedy, zkrátka a dobře, budete-li chtít, můžete si pomoci na nohy, že vám bude kde kdo závidět — — —.«

»Rád bych věděl jak! K věci, Jeitelesi!« přerušil ho mlynář, stávaje se netrpělivým.

»Jen strpení! Odvažujte každinké mé slovo jako zlato! Mluvil jsem náhodou tyto dny s ředitelem zdejších továren. To snad víte, s jak ohromným kapitálem a úsilím před rokem společnost továrny u nás postavila. A nebýt obzvláštní ochoty — však mi rozumíte — pana zdejšího starosty, nebyla by se sem společnost tak snadno dostala. Městská rada dost se proti tomu nabrojila, ale konečně si pánové přece dali říci; jeť pan starosta chytrý chlapík a škodu z toho neměl! Ale teď se jedná ředitelstvu o školy. Tolik úřednictva a dělnictva a jejich děti nemají škol. To víte, do české školy je posílat nesmí a nebudou. Správa továren vydržuje učitele, který obchází rodiny a tak vyučuje. Ale s tím je veliká potíž! Pánové

chtějí zde mít svoji školu. K tomu účelu městská rada pozemky prodat ovšem nechce a odbyla ředitele rozhodně — —.« Žid se odmlčel, poklepávaje kostnatými prsty na desku stolu.

Rous počínal chápati, s jakým asi návrhem se vytasí, a tvář mu náhle vzplanula nezkrotnou chtivostí. Mlčel však.

Po chvilce Jeiteles pokračoval: »Rokovali jsme o tom s ředitelem, co by se dalo dělat, a tu mne bezděčně napadlo, že byste mohl vy část svého majetku, velký sad a luka ležící mezi městem a mlýnem, která beztak pramálo nesou, společnosti na stavbu školy odprodat — hezky tiše pod rukou. Obec se sice bude bránit, horlit, to je jisto, ale co jim to bude platno? To víte, kdo platí, má váhu! O povolení se již společnost postará, jen co bude majitelkou potřebného staveniště. Z města je k vám kousek cesty a po čase se může stát, že se závody až tam rozšíří a obec vaše může pak mít nad rozkvětem radost.

Špatně byste při tom nepochodil, to mi věřte! Nu, co tomu říkáte?«

Rous byl příliš chytrým, než aby dal své radostné překvapení na jevo — jiného se mu při mrzkém židově návrhu nic v nitru neozvalo — —!

Stáhl rty k úsměšku. »To je těžká věc, Jeitelesi,« prohodil zdánlivě chladně.

Žid byl nemálo překvapen. Čekal, že bude mlynář poddajným a přeochotným a že ho pak na svůj prospěch notně utáhne — a ředitel nebude jistě také neuznalým. Zakabonil se, ale věda, že si nesmí Rouse rozhněvati, hned zase tvář vyjasnil. »A proč, pane Rous? Jaká pak je tu překážka?«

»Ne jedna, Jeitelesi! Za prvé uvažte sám, jak by pozbyl můj majetek bez sadu a luk na ceně, a pak — a to je po čertech zlá věc — co by tomu řekli sousedé, celá obec, ba celý kraj, až by společnost na mých pozemcích postavila německé školy. Znáte naše lidi, že se drží vší silou a hájí houževnatě svoji národnost — —.«

»Jsou však jiné prostředky, které tu zbytečně mařenou sílu zdolají,« přerušil ho žid.

»A znepřátelil bych si kde koho,« namítnul Rous.

»Pah! Co máte ze všeho toho přátelství? Až zabřednete do zmatků, ve kterých už teď až po krk vězíte, ještě hloub, jděte pak a hlaste se k těm přátelům, hledejte u nich pomoci —, odkopnou vás! Znám to! Takových bláhovců bylo už víc, kteří se na známé a přátele spoléhali.

Rozmyslete si to! Přemýšlejte o tom a uvidíte, že než rok se s rokem sejde, vy budete v kraji největším pánem. Nenaléhám na vás, určete si lhůtu k rozhodnutí a vzkažte mi pak, kdy byste chtěl s ředitelem promluvit,« a Jeiteles povstav, poklepal Rousovi důvěrně na rámě. »Máte dost rozumu, nebuďte nyní úzkoprsým, taková příležitost se vám každého dne nenaskytne!«

Také mlynář vstal. Podávaje židovi ruku, krčil jen rameny. »Nevím, Jeitelesi, to si budu muset dobře rozmyslit'. — Je to šlakovitá věc! A udělám-li to — lacino to nebude!« A náhle mu pro-

bleskla hlavou myšlenka, nad židem docela zvítěziti. »Byl bych bezmála zapomněl. Chci vám, když už jsem tady, zaplatit,« a vytáhnuv tobolku, vysázel před žida tři stovky, žádaje vrácení své směnky.

Jeiteles se sice sladce usmíval, v duchu však litoval, že je s ním Rous vyrovnán. Nu, však mu snad přece neujde —!

Vrátil Rousovi směnku a doprovázeje ho až ke schodům, ještě jednou mu domlouval: »Uvažujte dobře, abyste jednou nelitoval! Budu čekat' od vás zprávu, nebo přijďte raději sám.«

Mlynář jen kývnul hlavou.

Před domem lichvářovým rozhlédl se náměstím.

Na druhém konci města chrlily k obloze černý dým mohutné komíny továren, založených tu před rokem německou společností, jejíž duch začínal se krajem ponenáhlu šířiti.

Tu myšlenka mihla se sice mozkem mlynářovým, nebyla k ní ale přimíšena žádná hořkost. Zásady, tužby a ideály národa byly mu vždycky cizími, tak jako by ani pravdou nebylo, že je potomkem a synem svého otce — muže nad jiné vlastenecky probudilého!

Nic nešlo mu nad jeho vlastní sobecké zájmy! Těm byl každé chvíle hotov obětovati všecko ostatní!

Nevrátil se více na »Zavadilku«.

Umínil si, nepřekročiti tam více prahu, pokud nebude moci světu ukázati — to své příslovečné štěstí!

A s veselým, krátkým smíchem obrátil se cestou ke mlýnu ...

Rous nechal uběhnouti celý týden, nežli se znovu vypravil do města.

Dvakráte přiběhl od žida poslíček do mlýna s poptávkou po panu otci, a vždycky se vracel s nepořízenou, že nemá mlynář na vycházku do města pokdy.

A teprve v sobotu odpoledne, když se přibelhal Jeiteles sám s naléhavými domluvami, připověděl Rous, že tedy zítra dopoledne si s ním zajde k řediteli společnosti.

Po ten celý týden se mlynář ku podivu všech vyhýbal hospodám a přecházel mlčky po domě v patrném přemítání, s vráskou na čele a se rty stisknutými.

Hádali, že blíží se asi konec jeho hospodaření na mlýně — netušíce, jaké plány se rojí za tím svraštělým čelem, jaké překvapení jim Adam Rous chystá!

Před domem židovým stál panský kočárek, před ním Jeiteles netrpělivě přešlapoval.

Přivítal mlynáře jen zběžně, pobídnuv ho, aby se usadil. »Pan ředitel je charmantní pán. Máme k němu do vily sice jen čtvrt hodinky, ale předchází si nás. Jen vám znovu radím, pane Rous, žádné dlouhé rozvahy a držte se! Mezi námi — co hodláte za pozemky žádat?«

Mlynář se usmál. »Chtějí-li páni k nám, lacino se sem nedostanou. Nu, však vy to, Jeitelesi, také zadarmo neděláte!«

»Nu, to se rozumí! Ale radím vám, abyste nekladl požadavky přemrštěné, možná, že by toho raději nechali.«

»Nenutím je!« odmítl Rous zchytrale. »Není mi toho zrovna teď třeba; udělal jsem dobrý obchod.«

Žid rychle obracel: »Nu, neříkám, abyste snad majetek vyhodil. Společnost může platit, a chce-li něčeho docílit, výloh nelituje. Tak, kolik tisícovek?« vyzvídal úlisně.

»Řekl jste, Jeitelesi, sad a luka, ne-li? Dobrá, tím odpadá od hospodářství větší polovina. Tedy na prkno — —«

V tom zastavil již kočárek před portálem nadherné vily a mlynář seskočiv, jen ještě spěšně dodal: »Však uslyšíte!«

Lokaj s nosem ohrnutým k nebi oznamoval jim tvrdou, pomořanskou němčinou, že pan direktor už čeká, a uvedl je rovnou do jeho pracovny.

Ředitel Hurt, vytáhlý, nazrzavělý Němec, ani nepovstal se svého místa u psacího stolu a na pozdrav příchozích zakýval jen lehce hlavou, pokynuv na židli.

Jeho šedé, pronikavé oči hleděly chladně za skly skřipce do tváře mlynářovy. »Pan Rous?« tázal se lámanou češtinou ještě dříve, nežli mohl Jeiteles mlynáře představiti.

»Ano, pane direktor,« hlásil spěšně žid, několikráte se hluboce ukláněje.

Rous, ač veden jedinou nezvratnou vůlí a touhou — prospěšně prodati — neuznával za vhodné před chladnou blahosklonností ředitelovou se ponižovati. To by mohlo jeho plánům jen uškoditi.

Obrátil se napolo k židovi. »Pan Jeiteles mi před týdnem, pane řediteli, oznámil váš úmysl ohledně koupi dílů mých pozemků. Neměl jsem dříve času přijít vyjednávat.«

»Také to nijak nespěchá,« přerušil ho ředitel chladně, vystihnuv ihned účel poznámky mlynářovy. Padla tu kosa na kámen!

»Jak je libo.«

»A řekl vám, pane Rous, zde pan Jeiteles, k jakému účelu pozemku potřebujeme? Jsme zvyklými jednati otevřeně.«

»Ano, vím o tom. Na stavbu škol,« odpověděl Rous a bezděky se pod pronikavým pohledem ředitelovým zarděl.

»A německých,« poznamenal tento s důrazem. Mlynář, hledě stranou, přikývnul.

Rty ředitelovy stáhl pohrdlivý úsměšek. »Jste zde na pomezí špatní vlastenci,« pronesl nepokrytě svůj úsudek.

»Nu, pane direktore! Kdo pak si bude za našich špatných časů hledět takových hloupostí. Člověk musí vlastní kůži hájit,« vložil se do choulostivého hovoru Jeiteles, aby se snad mlynář necítil uraženým.

Toho se ředitel patrně neobával! Prohlédl Rouse znaleckým okem na první pohled. »Máte pravdu,« prohodil ledabyle. »Pochybuji však, že do jednoho tak zde smýšlejí a proto se vás, pane Rous, otevřeně ptám, jestli jste si věc, jak jsem vám vzkázal, dobře rozmyslil, abyste snad později nelitoval. Budete míti horké chvíle k přečkání!«

Rous jen se vypial. »Jsem svým pánem a nebudu se nikoho ptát o radu, co mám dělat!«

»Dobře! Je to vaší věcí a na náš vliv můžete vždycky počítati. To víte, my, co chceme, také prosadíme a litovati své ochoty nebudete! Za krátký čas se tu mnoho změní,« mluvil ředitel nyní již horlivěji. »Co máte takhle? Živoříte! Máme rozsáhlé obchodní styky. Dojde-li mezi námi k dohodě, budeme hleděti, abyste se vyšvihnul. Poskytneme vám příležitosti, případně i materielní pomoci, abyste mohl svůj obchod rozvinouti ve velkém. Můžete třeba skupovati obilí celého kraje a zboží vyvážeti k nám do Němec. Za krátký čas, jste-li dobrým obchodníkem, můžete býti boháčem. Záleží to jen na vás.«

Oči mlynářovy jen hořely.

A Jeiteles si zamnul ruce. »Nu, pane Rous, to by byl kšeftíček!«

»A nyní k naší věci! Ohlédli jsme se již před nějakým časem po vašem majetku a snad vám pan Jeiteles řekl, že počítáme s lukami a sadem. Luka rozdělila by se na stavbu školy a dětské opatrovny pro úředníky a dělnictvo našich podniků — a sad by zůstal pro učitele. Nuže, co byste požadoval?«

»Dvacet tisíc,« odpověděl Rous pevně.

»Oho! Co vás to napadá! Polovinu,« podotkl ředitel, obraceje se zároven k Jeitelesovi. »Řekl jste, že bude s panem Rousem rozumné jednání!«

Žid se kysele usmál. »Nu, však on si nechá říct. To je nápad, pane Rous — dvacet tisíc!«

Mlynář pokrčil rameny. »Pozemky mají tu cenu, není nijak přemrštěnou. Počítám s tím, že by na nich mohla stát továrna a pak, mohl bych je prodat někomu jinému. Neslevím!«

Němec ani brvou nehnul. »Pak obchodu necháme. Možná, že se nám naskytne věco jiného?«

»Nu, pane Rous, tohle si věru rozmyslíte,« domlouval Jeiteles. »Počítejte jen s výhodami a ziskem, který vám kyne z obchodních styků se společností! Nedohodnete-li se, usadí se tu za čas někdo jiný a vy můžete nechat mlýn stát.«

Rous to všechno uvážil, nechtěl ale, jat jednou chtivostí po blížícím se bohatství, jen tak povoliti. »Podejte tedy sám, pane řediteli, ale o polovině nemůže být řeči!«

»Dobře, abyste viděl, že s vámi solidně jednáme, tedy to rozdělíme; vy slevíte a my přidáme. Nabízím vám patnáct tisíc. Je to znamenitě zaplaceno a na prodej jiné straně dnes počítati nemůžete! Vedle naší konkurence se vám tu nikdo neusadí.«

A Rous dále neuvažoval. »Míníte-li splnit svoji přípověď stran oněch obchodních styků, jsem tedy srozuměn.«

»Dám-li jednou své slovo, pane, také mu dostojím!« podotkl ředitel mrazivě, hned však dodával mírněji: »Tedy ujednáno! Nechám smlouvu vyhotoviti, pošlu vám ji k podpisu — peníze dostanete na prkno — a my začnem na podzim stavět. Příštím rokem musí býti škola i opatrovna otevřena. Bude to státi ještě hezké peníze, ale my se obětí nelekáme, jedná-li se nám o naše vlastenecké zájmy! Kdyby vaši předáci a vy všickni, kteří máte dost a dost prostředků

po ruce, se vzájemně neubíjeli sobeckým prospěchářstvím aniž se vyčerpávali planými řečmi, nýbrž spojili se svorně v jediný šik — tak jako my — dnes nebyli bychom my tady pány!« zasmál se ředitel řezavě.

Rous jen stranou hleděl a mlčel.

»Nedivte se, že vám to otevřeně říkám. Očekávali jsme zde pro sebe sice mnoho, ale že tak snadno si vás získáme, to nás překvapilo. Je to podivuhodno, jak nebezpečnými mohou se státi peníze v pravých rukou.«

A doprovázeje oba ku dveřím pracovny, ředitel Rousovi ani ruky nepodal, jen pohrdlivě, s vysoka se za ním zahleděl — — —

Do týdne byla smlouva hotova a mlynář Rous vyplacen.

* * *

Od onoho dne vyhýbal se Rous bedlivě nejen hospodě »u zlatého kola«, ale i svým sousedům.

Čin jeho byl sice ještě tajemstvím, samotnému Rousovi se však zdálo, že jej má na čele psaný, a že mu ho lidé čtou s tváře i očí.

Ba ani doma se dlouho nezdržoval, ačkoliv žena jeho zdání o tom neměla, jak k penězům přišel.

Vyrovnal své dluhy, spravoval zchátralý mlýn a jako by to ani on nebyl — kdykoliv zašel na »Zavadilku« — ani se po herně neneotočil.

Chodil jen na zálety.

Zasedal vedle Rozáry, tušící nějaký příznivý obrat v jeho životě, a setrvával tu pozdě do noci, ba přečasto i do rána.

Zkrotlať vdovička nápadně ve svém hrdopyšném odmítání, nejen z důvodů, že se hodlal pan správce oženiti s jinou, ale hlavně proto, co jí dávno tanulo na mysli — upoutati Rouse úplně k sobě, docela ho sehnouti pod své jařmo a vypuditi konečně Madlenu, dávnou svoji sokyni, ze mlýna a usaditi se tam sama.

Dovedla chytře podněcovati plamennou vášeň záletníkovu, upírajíc jí ukojení, pokud by nedosáhla kýženého cíle.

Domyslila se změny jednak z veselé tváře Rousovy, jednak z jeho výbojnosti, s jakou se pojednou vypínal nad své soky.

Rous však i před ní mlčel, nedůvěřuje ženskému jazyku.

Dával se však na »Zavadilce« vidět, dělal »bastanda«, jak se o něm v městě i v obci vypravovalo. Karet se však více nedotknul. S přílivem peněz měnila se jeho hýřivost v dychtivou hamižnost. Byl pojednou jat nepřemožitelnou touhou po bohatství, po onom »vyšvihnutí«, které mu Němec slíbil ze spojenectví!

Od té doby zacházel si často do města a zastavil se zpravidla u Jeitelesa, s nimž míval důležité, dlouhé porady.

A když bylo po žních, skupovával Rous, k nemalému podivení celé obce obilí z celého kraje, a mlýn hučel dnem i nocí; nebylo pamětníka chvatu a ruchu, který tam teď panoval.

»Jakoby zázrakem!“ říkávali si sousedé a znovu si mezi sebou opakovali, jaké že to má Adam Rous štěstí!

Záhy mělo se jim dostati netušeného vysvětlení!

Jednoho dne dal náhle starosta Kejř svolati celou obec ke »Zlatému kolu« za příčinou důležitého rokování. Dostavil se kde kdo, jen mlynář Rous nechal po práškovi vzkázati, že má zrovna nutné jednání ve městě.

Starosta, který právě s vážnou tváří a hlubokou vráskou mezi obočím schůzi zahajoval, při této zprávě drsně a hořce se zasmál.

»Vyřiď svému pánovi, prášku, že taky ode dneška je vyobcován z rady naší počestné obce, pokud já budu jejím starostou!« zahřměl na hocha, který vyletěl ze dveří šenkovny, jako by do něho střelil.

Zraky všech přítomných obracely se dychtivě k brunátné tváři Kejřově.

»Oho, co pak se tohle stalo, starosto, že jste se tak zle na Rouse rozhorlil?« ptal se farář.

»Nic horšího se nemohlo státi!« A starosta vytáhnuv z náprsní kapsy složené listiny, podával je radnímu Hejretovi. »Čtěte!« Za hrobového ticha jal se tento hlasitě předčítati obsah, dle něhož akciová společnost stručně oznamovala, že počne příštím měsícem kopati základy k německé škole a dětské opatrovně a že stane se tak na pozemcích, zakoupených od mlynáře Adama Rouse; žádala zároveň formálně o povolení ke stavbě.

Po přečtení listiny trvalo dlouhou chvíli hluboké ticho.

»Jobova zvěst,« promluvil konečně farář.

»Padouch!« vykřikl Hejret, udeřiv pěstí na stůl. »A to, že bychom měli povolit, to trpět? Ne, nikdy!«

Doktor, jinak velice loyální člověk, celý ve tváři hněvem zrudnul. »Veliká by to byla pro nás čest!« podotkl ironicky.

»Proto se nám ničema poslední čas vyhýbal, jako zloděj světlu, že tak nekale jméno otce zneuctil,« řekl hořce Kejř.

»A proto on může dělat v městě ‚bastanda', když takhle přišel k penězům! Tací páni s nimi skrblit nebudou —,« smál se nadlesní, »a marným bude vaše bránění, sousedé; kdo má peníze, je pánem,« dodal významně.

Statkář Volter, nejbližší soused Rousův a kmotr jeho synka, poznamenal výhrůžně: »Zasloužil by chlap, aby odtud byl vypálen!«

»Mírněte se, sousedé,« napomínal farář, ač se mu hlas vzrušením chvěl, »zlo je už hotovo a neodvratno, tajně ukuto a my je nezlomíme. Nezbývá nám, nežli se zmužit celou silou a hájiti posvátná práva národa, nedati se zlým příkladem strhnouti a nedopustiti, aby se cizácký mor mezi námi rozšířil, nás zachvátil! Nezbývá nám, nežli zachrániti, co se zachrániti dá, před zkázou, na nás se hrnoucí; přívalu jejímu zabrániti více nemůžeme. Oni svými penězi nad námi zvítězí, to je jisto, nás však, kdož naši jsme a příště budeme, nechť si nepodmaní! To doufám, že je smýšlením i slibem každého z nás?«

»To přisaháme, že je!« ozvalo se jako jedním hrdlem.

»Dobře! Zkuste to, starosto, a podejte resolutní ohražení k zemským úřadům. Vím však předem, že všechny kroky budou marnými; neníť zbraně proti kapitálu,« mluvil farář dále.

»Tak je! Musíme se ohradit, nesmíme mlčky strpět téhle pohany, tohohle násilí!« přizvukoval Volter.

A s ním souhlasili i všichni ostatní.

»To je neslýchané, taková prorada na národu, na rodné obci i vlastním jménu. Aby tak nebožtík Rous vstal a mohl to slyšeti! On, který byl vždy čackým obhájcem práv národa a vřelým jejich zastancem; že takovou mohl zploditi stvůru, ani na mysl mi nejde,« horlil učitel, dobrý přítel nebožtíkův.

»Zde jablko daleko padlo od stromu! V těch žilách nekoluje ani kapka poctivé krve otcovy, a je s politováním a starostí na to pomyslet, že ten člověk má syna, který nedej Bůh, aby se po něm zvrhl«, uvažoval farář.

»Pokud je hochova matka v domě, je pod její ochranou a vlivem; jeť Madlena vzorná žena i matka a věrná Češka. Trvám však, že jejího pobytu ve mlýně je už na mále,« mínil Hejret.

»Jak to, sousede?« ptal se farář s podivením.

»Vy nic nevíte, velebný pane, co se už veřejně povídá? Že hospodská na ‚Zavadilce' bude asi brzy paní ve mlýně? Už vyjednává o prodej hospody a Rous tam vysedává celé dny,« dokládal Hejret.

»Takovéhle to je, povídáte? Nu, pak se ještě horších věcí dočkáme. A jednou to s ním špatně skončí!«

»S tím?« zasmál se doktor, »jak jsem nedávno řek: tu kopřivu ani mráz nespálí! Tomu se jaktěživo zle nepovede, kdyby měl třeba čertu duši upsat.«

»A druzí to za něj odpykají,« poznamenal hořce Kejř.

»Tedy v jeden šik občané!« provolal Volter. »Buďmež na všecko připraveni a nic nás nesmí překvapit! Jak se k nám jednou nepřítel dostal, bude hledět se drát dál a dále, a tomu alespoň zabránit jest naší svatou povinností! To se ctí naší jedno budiž!«

»Měli jsme to dříve vědět,« připomínal Hejret, »nežli jsme s ním uzavřeli obchody a tak ještě ke všemu nevědomky přispívali k jeho bohatnutí.«

»I bez nás by se tak stalo, brachu! Ten už nejedná na vlastní pěsť! Ten už je nadobro jejich a neprodáš-li mu ty, sto jiných se mu nabídne! Peníze brachu, jsou peníze!« přejal mu slovo soused Dokoupil.

»Dobrá, ale já se mu na sto honů vyhnu!« zvolal Hejret opovržlivě, »a to nechť udělá každý z vás!«

»Tak je!« souhlasili všichni při rozchodu.

* *
*

A do měsíce splnila se předpověď farářova. Rekurs vrácen s námitkou, kterou odůvodnila společnost, že pro tolik úředníků a dělníků národnosti »německé« je třeba také německých škol.

Mezitím změnilo se mnoho i ve mlýně.

Jednoho dne, krátce po oné schůzi u »Zlatého kola«, plela mlynářka na sadě záhony, když k ní pojednou přistoupil starý Matěj.

»Dlouho už si tady, hospodyně, ty záhonky opatrovat nebudete,« promluvil k ní trpce.

Mlynářka se vzpřímila od práce. »Co tím myslíte, Matěji?« ptala se a u srdce ji bodlo.

»Nu, toť by přece bylo zatrolené, aby hospodyně nevěděla o tom, co se v domě děje a o čem si už celá ves povídá!«

»Matěji! Vy dobře víte, jak to u nás chodí! Víte dobře, že jsem pomalu už jen oušlapkem svého muže; co se tedy divíte, že nic nevím o tom, co jste chtěl říci — a mezi lidi nechodím.«

»Ba právě, hospodyně! Nu, konečně by vám to musel pan otec přece říc, že prodal sad i luka.«

Mlynářka se usmála. »To mu nezazlívám Matěji; bylo třeba peněz! Jen líto je mně krásného sadu. Tak ráda jsem na něm pracovala a zapomínala trochu v té boží přírodě svých starostí i strastí.«

»Kdyby bylo jen to, hospodyně! Ale dostali jsme se tím hospodářovým jednáním do řečí celé vsi, ba celého kraje a na míle budou se nám poctiví lidé vyhýbat — — —«.

»Jak to?« přejala mu mlynářka kvapně slovo a celá ve tváři pobledla. »Čeho se dopustil?«

»Skutku prašpatného! Prodal společnosti, aby zde mohla vystavět německou školu«.

»Kdo?« vykřikla mlynářka.

»Náš pan otec!«

Mladá žena sklonila hlavu k prsoum v němé bolesti, která jí zalévala srdce i hrdlo.

Po drahné teprve chvíli zašeptala: »Je hospodář doma?«

»Nedávno se vrátil z města.«

Mlčky kráčela sadem ke mlýnu. Na nádvoří nakázala děvečce, aby vyřídila hospodáři, že má přijíti do světnice.

Rous, učiniv právě znamenitý obchod, zprostředkovaný ochotou páně ředitelovou, byl v nejlepší náladě. Jinak byl by sotva pozvání Madleny vyhověl.

»Nu, co pak je to důležitého, že mě necháváš volat od práce?« ptal se lhostejně, široce se usazuje za stolem.

Madlena stála u okna, svírajíc křečovitě lenoch židle. »Jsem tedy tou poslední, Adame, v celé vsi, kteráž se dovídám, žes část svého majetku prodal!«

Mlynář hryzl si mrzutě rty. »To jsou mé starosti,« odpověděl krátce.

»Snad by byly — za jiných okolností! Slyšela jsem však, že hodláš prodat Němcům — a tomu nechci uvěřit«.

»Již prodal! A Němcům — ano! Těm, kdož dobře platí!«

»Adame!«

»Nu, co proti tomu máš — ty!« tázal se posměšně.

»A ty se ptáš? Ty? Syn Vojty Rousa? Ty, jenž sám máš také syna, jehož jsi povinen vychovat v duchu svých otců, ke cti jejich památce, jeho národa i cti jeho vlastní?«

»Pah! Mám ho snad raději vychovávat v těch přežilých zásadách, pro žebráckou mošnu? Ne, co bývalo, dnes už není! Zde já jsem teď pánem a nikdo nemá právo mi radit a předpisovat!«

»Ani tvoje svědomí ne?«

Rous začínal se zle kabonit. »Nedělám si nikdy svědomí z toho, co uznávám za dobré!«

»A slyšel's už, co o tobě lidé soudí?« ptala se Madlena hořce.

»Málo mně na tom záleží! Kdo mi co dá, kdybych odtud musel táhnout ožebračen? Dej mi pokoj s vlasteneckými nesmysly! Vlastní blahobyt, vlastní osoba je mně přednější.«

»Na dobro jsi se tedy zaprodal? Z toho pošlý blahobyt, bude ti sloužit k veliké cti!«

»Dost těch zbytečných slov!« vykřikl Rous zlostně, vyskočiv s lavice: »Udělám, co sám budu chtít! A ty, jestli se ti to nelíbí, můžeš jít! Nedržím tě!«

Madleně zatmělo se před očima. Tedy je to přece pravdou, co dávno tušila, co si dávno podruhyně kolem ní šeptaly, — že se Adam nemůže té chvíle dočkati, aby ji z domu vypudil a přivedl si sem tu druhou — — —

Stiskla rty a mlčela — oběma dětem k vůli!

Než Rous, jehož hlavou stejná bleskla myšlenka, chtěl příležitosti k rozkolu využitkovati.

»A obě děti dám příštím rokem zapsat do německé školy, aby z nich jednou něco bylo!«

»Ne, to se nestane! Bůh ví, že ne! Na děti mám já tak stejné právo, jako ty!« A Madlena uzardělá, prudce proti němu vztáhla ruku.

»Pomalu, pomalu! Už jsem řek'! Já jsem tu pánem a po mé vůli se stane! Ne-li, — jdi!«

Ta slova navždy přetrhla pouto vížící ji posud k němu. Vztyčila se a tvrdý úsměv stáhl jí rty. »Potřetí to opakovat nebudeš! Ano půjdu! A nemohu-li svého synka zachránit před vlastním otcem, musím-li ho zanechat zde, v domě zneuctěném, alespoň dcerku vezmu s sebou! Hoch je mého ducha a statečný; ten se vám ubrání! ne-li teď, tož bohdá, až do rozumu přijde. Srdce jeho ani mně ani vlasti neodcizíte!«

A nepohlédnuvši více na Rouse, odvrátila se k oknu.

Mlynář, ač v něm zlost vřela, se opanoval, jsa v duchu rád takovému zakončení. — — —

»Máš cestu volnou,« pravil uštěpačně a vyšel ze světnice. — —

Madlena po odchodu mlynářově uvažovala, k jakému kroku se rozhodnouti. Byla tu těžká volba mezi srdcem a rozumem. Zůstati? Vytrvati ve svých povinnostech? Neopouštěti krb, jemuž věrnou zůstati přisahala před oltářem? Ó zajisté, že by vytrvala, zůstala, kdyby z každého mužova slova nevyznívalo jen přání, ba dokonce rozkaz, aby už šla.

Ale děti, děti? Bůh bdí nad nimi! Dcerku odvede s sebou; a synek? Ten na ní visel celým srdcem, celou duší! To byly pro ně oba svatvečery, nejkrásnější chvíle, když hoch přisedal po práci k ní a naslouchával jejímu vypravování o dědovi, k němuž matku vázala nejen hluboká úcta, ale i oddaná láska.

Otec byl mu jen pánem domu, jehož byl povinen poslouchati — ničím více!

Rous jakživ s hochem nepromluvil, nikdy ho nepolaskal, ničím nehleděl si získati vnímavé srdce svého synka, nad jiné děti téhož stáří duchem vyspělého a matčinou péčí zušlechtěného.

Proto ký div, že zůstal hochovu srdci cizím, nemilovaným — jen obávaným.

O toho hocha se mlynářka nebála!

Přece však váhala — —

Co dělat, co počíti?

Kdo jiný může jí v této přetěžké chvíli dáti lepší rady nad újce — faráře Valoucha? Zkušený stařec, který jejímu svazku manželskému před oltářem žehnal, jistě spravedlivě tu rozhodne. Uchýlila se k němu, otevřela mu celé své srdce, vyplakala před ním celý svůj bol a on jí radil, prosil, aby zůstala, že snad nechá se všecko ještě napraviti, — že sám s jejím mužem promluví...

A Madlena uposlechla.

Téhož večera zaklepal farář na dvéře mlynářovy pracovny.

Hlučné »dále« zvalo ho ke vstupu.

»Pochváleno jméno Páně,« zdravil s klidnou důstojností mlynáře, sedícího u psacího stolu.

Rous pomalu vstal a pohlížeje překvapeně na faráře děkoval: »Až na věky,« a hned připojoval: »vzácná pro mne čest; pan strýček bývá vzácným hostem ve mlýně —«

»Jako všude jinde, Rousi. Nemám času choditi po návštěvách a zajdu-li někam, jistě mne tam vede důležitá potřeba.«

Rous podal faráři židli a usadil se proti němu. »Vím, vím, pane strýčku, a jsem dychtiv, co vás dnes k nám přivedlo.«

»Žádné radosti, mlynáři! vzal jsem na sebe těžkou povinnost, jakou konám, Adame, v tomto kraji, co zde pánu Bohu sloužím, poprvé. A tím trapnější je to pro mne krok, že zrovna k vám mě vede — ke krvi zpřízněné.«

Rous počal tušiti příčinu farářova příchodu. Stáhl obočí a semkl rty. —

»Byla u mne Mandlenka, vaše žena —«

»Tak?! Snad žalovat?« přejal mu mlynář slovo.

»Ne tak, Adame! Jen s pokornou prosbou, abych včasným varovným slovem vás zadržel na cestě, kterou nyní kráčíte. Ubohá Madlenka! Myslím, že jí ani vlastní štěstí tak na srdci neleží, jako budoucnost dětí a čest vašeho rodu. Slyšel jsem i od sousedů zprávy, které mně hluboce zarmoutily, mlynáři, a nebylo by divu, kdyby za takových okolností —«

»Nerad poslouchám kázání, pane strýčku, řekněte krátce, co si přejete a je to,« přerušil ho Rous zpupně.

»Vím! Dávno jsem vás už v domě Páně nespatřil. Ale tentokrát mě vyslechnouti musíte, rozumíte, mlynáři?!« odpověděl farář s přísným důrazem.

»Mám jiné věci na starosti, nežli kostel —!«

(Pokračování.)

Písemnictví.

Bohuslav Knoesl: *Ozvěny a nápěvy.* Básně. V Praze. J. Otto 1919. — Třetí kniha básníkova. Nová etapa jeho tvořivosti, V prvé, vytyčené knihou »Martyrium touhy« (1896), je básníkem sytého slova, pompésního gesta, asketických tónů, v jehož horoucí vášni přimíšeno vždy něco morbidního, básníkem vyšlým z první české dekadence. Druhá kniha, »Hříčky s Nebem i Srdcem« (1904) postupuje k symbolismu: zpívají tam Pierroti své kuplety, poletují libely-myšlenky, tančí bubliny-city, na mostě duhy, ruku v ruce, usmívají se Rozkoš a Bolest, člověk jest citlivou plochou zrcadla nade dnem moře, kde dřímá pravěká síla. Forma se uvolňuje, rythmy kolísají, rým ustupuje. Druhá faze českého modernismu, jenž svůj novoromantism formuje přes dekadenci, plnou ještě smyslnosti, k étherickým symbolům duševního dění. Ještě však je tu mnoho z pathétického gesta, ještě slovo zpíjí se samo svým zvukem. Obrat značí báseň, které básník dosud do žádné svých knih nepojal, a kteráž uveřejněna v Zlaté Praze r. XXII. (1905), byla by mohla otevírati novou jeho sbírku. Nese název »Sloky úvodní«, a básník vidí sebe v ní mrtvým se vší svou láskou, žárem smyslů, falešným smíchem, ironickými vtipy, upřímností k lidem a neupřímností k sobě, marnými sny, touhou po božství a slabostí ve věcech lidských. Za čin jediné jasné chvíle, kdy dal výraz *prostému citu*, Bůh seslal mu stříbrný roh, aby zahrál naň, až Osud přitiskne svou tlapu na jeho čelo. Básník cítí prázdnotu, v níž visí mezi nebem a zemí, vyhýbav se Životu, jejž chtěl podvésti, a neměv síly, aby vyrazil z dusné atmosféry. Teď cítí, že je okamžik, aby zatroubil na svůj roh, ať stane se cokoliv!

> Ty musíš kráčet dál přes sedm dravých řek,
> přes sedm strmých hor, v jichž lůně oheň plane — —

Ještě se však chvěje, odstrašuje ho, že má trochu trpět. Vzmuží se však, dává s Bohem milované zemi a klamům jejích illusí, loučí se s marnostmi svými a zdvihne zmužile ke rtům posvátný svůj roh.

Nuže, ta stříbrná jeho píseň, značící návrat k prostotě, ke zvroucnění, k duši a Duchu, vyplňuje novou jeho knihu. Ještě doléhají sem některé ozvěny, básník nevzdal se naráz svého slovního bohatství, miluje sonet, má sklon k vybroušené formě, nerad se loučí se vznosným alexandrinem, vždy je to však myšlenka a cit, které vítězí již nad formou, nad vymodelovaným slovem. Doléhá sem trochu antiky, trochu romantiky, ale básník především hledá *oduševnělou krásu*, Musa zvedá jej k ohni bohů. Do jisté míry zůstal básník i zde citovou netykavkou, žárlivě střežící svůj sen a bojící se jeho znesvěcení uskutečněním, vidoucí štěstí v krásné myšlence, jež rythmem svým zapadne v šeď jeho života. To jsou snad vzpomínky odešlých dávných pěvců, jež nesměle ozvou se v dětech a vnucích. Básník vzdává se podzimní melancholii a kouzlu jejího »Nikdy více!« Podléhá, jako kdysi v dálné Persii Abú Táhir, elegii prchlé mladosti a volá za ní s ním skoro doslovně: ó žal, ó žal! Improvisuje na snivá plynoucí oblaka, noří se do ticha noci, naslouchá echům skal, slyší hlasy z dalekých hor i z hlubokých

vod, otázky, žádných však odpovědí, dumá nad vodopádem. Rozbouřená doba roznítila v snivém milenci přírody však i horoucně cit, který dosud tajil se na dně srdce, z obavy před profanací: hluboký cit k vlasti. Mluví z ódy »Mrtvým Vyšehradu«, plně vyznívá z básně »V době bojů«:

Je krásné, směti s duchy zápasiti,
a krásný dvojnásob je zápas ten,
když hvězda naděje nám svítí,
že z vítězství nám vzejde den.

A jestliže i zapředli jsme se v blud, domnívajíce se předčasně býti vítězi:

přec ani v nejtajnějším koutku nitra
zář nezradíme svaté hvězdy té,
nám slibující krašší úsvit jitra,
jež má nás slavné zřít neb pobité.

Dobře zladěná kniha, značící postup básníka vydávajícího málo, v dlouhých obdobích, ale jen promyšlené, prožité, probojované.

Nakladatelství dalo knize vkusnou úpravu, vyhýbající se všemu nápadnému a nucenému, co poslední dobou bývá hlásáno za bibliofilskou úpravu. Již pěkný frontispice liší se svou ladnou měkkostí od módních nyní rebusů a klikatin. *J. B.*

Robert Vaucher: *Bolševické peklo.* Přeložil dr. Jiří Guth. (Topičových dobrých knih přeložených sv. 25.) Velezajímavé zprávy dopisovatele francouzské »Illustration« otvírají široký výhled v hrůzy republiky sovětů, a brzy čtenáře vyprávění, duchem svrchované objektivnosti nesené, přesvědčí, že »Bolševické peklo« není jen reklamní název knihkupecký. Pečlivý pozorovatel, jenž dojmy své sděluje, bedlivě studoval poměr všech ruských názorů politických i filosofických (zvláště tolstojismu) k bolševictví, postavení sovětové vlády vůči lidu, její otročení Německu, i zamýšlí se nad příčinami posledního převratu. Jeho úvaze neuniká fakt, že zdrcující většinu mezi komisaři mají židé, pariové carského Ruska. Nejzajímavější poznatek o dnešním stavu (ukazujeť jej něčím čistě ruským): převeliká většina národa vůbec s vládou bolševickou nesouhlasí, jest však mravně tak slába, že není schopna čeliti »tavaryšům«, kteří jediní dnes v Rusku jeví energii. Jest sice malá elita skutečných vlastenců, ta však zcela jako by byla ztracena v moři nejhorší korrupce i anarchie. Spis jest důtklivým otazníkem nerozluštěné dosud východoevropské otázky. *Mil.*

Jean Aicard: *Černý diamant.* Přeložil Boh. Ždímal. (Ed. Zory 8.) Román rodilého Provençala, básníka i dramatika, jehož literární pout jest samý takořka úspěch, mistrného psychologa, se zvláštní oblibou nořícího se v jemné záhady dětské duše, smělého bojovníka, který ani za největšího rozpětí naturalismu nedal klesnouti ruce, vysoko třímající pochodeň idealismu, pěvce rodného kraje s jeho věčně měnlivým mořem — to dílo nese věru všechny známky oduševnělosti spisovatelovy. Vnější děj slouží jen svými událostmi k vyvolání dějů vnitřních, odehrávajících se v duších osob, jež v nich autor do nejsubtilnějších záhybů odhaluje. Vůbec zachytiti vzrušený

záchvěv lidské duše do posledního kmitu jest jeho uměleckým darem a také nejvyšším cílem psychologické studie, jakou mu román jest. Nesnaží se tvořiti typy. Sleduje individuum, kterak jeho charakter pod různými vlivy se vytváří a vytvořen jedněmi, podstupuje příležitostné boje s novými. Takovým individuem jest Nora-Černý diamant. Dcera bankéře Mitryho, obývajícího villu na provençském pobřeží, od útlého dětství odstrčena otcem, který na základě nesprávných dokladů domnívá se, že zemřelá manželka byla mu nevěrna, odstrčena a jen pod dozorem suchopárné německé učitelky Marty a jejího bratra, professora Gottfrieda, odporného člověka čistě německy zvrácených názorů, roste Nora. Neblahý vliv špatných učitelů vyrovnává poněkud vřelý styk s přírodou a přátelství s prostým venkovským mladíkem Jakubem. Tak se duše Nořina krystaluje v Černý diamant rodinného šperku, temný, ale přece podivně krásný. Marta hledí státi se ženou Mitryovou, aby ovládla jeho jmění. Bankéř snaží se tedy provdati dceru, i sezve své přátele. Nora zamiluje se do Víta Fresnaye, mnohem staršího nežli ona, který podrobuje si ji pevností povahy. V jeho lásce jest mnoho otcovského; snažíť se zahladiti stopy příliš volného vychování. Zatím odhalí se tragický omyl, pro který Mitry křivdil své ženě, i propustí německou dvojici učitelskou. Vzplanutím Nořiny lásky k Fresnayovi počíná vlastně druhá jaksi část románu. Dosud líčil se vznik dívčiny povahy, nyní její očištění Vítem od všeho špatného a povznesení k jeho ideálům. To děje se stálým bojem, který jest podán s virtuosní jistotou. Mezitím stanou se Fresnay a Nora manžely. Posléze nadchází jí pokušení nevěry; i tu Vít zvítězí, ale Nora cítíc, že přece by neodolala svodu, probodne si srdce jehlicí s černým démantem, aby smrtí dosáhla toho, čeho nebyla schopna dopnouti se životem. Ačkoli hlavní osobou románu jest Nora, i ostatní kresleny jsou s psychologickou hloubkou i pravdivostí. Krásná líčení i mistrně koncipované výjevy nenechávají zapomenouti Aicarda básníka a dramatika; nad oběma však stojí Aicard psycholog. *Rad.*

Otakar Fischer: *K dramatu.* Problémy a výhledy. Praha, Grosman a Svoboda 1919. — Autor vydává svůj první výběr divadelních článků v době, která jeví se mu mezníkem všeho našeho života. »Co bylo dosud snem naší literatury«, praví v předmluvě, »oč bojovala touhou a vzdorem, zámlkou a jinotajem, stalo se skutkem. A tím se naše drama, po průpravném zápasu národnostním a často i tendenčním, ocitá pod novými obrazy myšlenky světové a ryzího umění, problémů společenských a všelidského bolu. Láká tedy dnes ohlédnouti se po překonaných obtížích a zamysliti se nad tajemstvím budoucna; nutká mne to dnes, abych se vyznal ze své víry, že se dráha našeho umění blíží éře dramatické«. Sám básník dramatický, Fischer má užší vztah k tvorbě, hlubší a vřelejší pochopení jejích tajův, unikajících chladně pozorujícímu a pátrajícímu pouze-kritikovi. Velké znalosti literární, ještě trochu zatížené převahou německého studia, podpírají pevnost úsudku a umožňují volný rozhled. Mladý autor chce býti spravedlivým minulosti, snaží se proniknouti závoje budoucnosti, je však přirozeno, že puzen jest nejvíce k literární

generaci své vlastní a že s největším pochopením, láskou a uznalostí, přecházející někdy benevolentně i stíny, staví se k přítomnosti. Čtenáři Osvěty znají temperamentní i pečlivě dokumentovaný způsob Fischerova psaní z jeho studií v listě tomto uveřejněných. Jiné psal do České Revue, Cesty, pravidelné referáty ukládá do Národních Listů. Do svého výboru pojal jen ty, které mají širší bazi, řešíce, třeba na jednotlivém pouze případu, všeobecnější otázku některou. Zvláště zajímá Fischera problem historičnosti. Toť znáti, ať mluví o Hilbertovi, Dvořákovi, Dykovi, Mariovi, Mahenovi, Vojnovićovi, ať obrací zrak do minulosti českého divadla, k Tylovi, Kolárovi, Bozděchovi, Jeřábkovi, či do velké minulosti cizí dramaturgie, ke Corneillovi a Shakespearovi. Veliký Brit vede jej zároveň od otázek dramaturgických k záhadám režie. Není takřka otázky moderního dramatu, jíž by se byl ve svých studiích nedotkl a nedovedl ji spojiti s minulostí dramatického vývoje neb s historismem vůbec. Je předností jeho studií ten výhled z minula do budoucna. Pro jeho otevřené perspektivy rádi přehlédnete shovívavost k přítomnosti a jejím literárním konstellacím. Tam, kde stala se již uzavřenou minulostí, jako u Theerova »Faethonta«, o němž psáno vzácně upřímně, ten zápal o věc dovede vás i strhnouti. Souhrnem: kniha bystrých postřehů, plná nabádavých myšlenek. —*q*.

Romain Rolland: *Život Beethovenův*. Se svolením autorovým přeložila Marie Kalašova. (»Uměleckých snah« sv. CLIX.) »Beethoven« vydaný r. 1903 jest druhou částí umělecké trilogie: Michel-Angelo, Beethoven, Tolstoj, jíž stejně učený, jako umělecky hluboce založený duch Rollandův, rozdělený mezi drama, výtvarné umění a hudbu, snaží se ideově vypořádati se zjevy, které jsou mu vrcholnými v ideji výtvarné, hudební a literární. Jako v dramatech Rollandových převahu má filosof, znalec historického detailu a velký stylista, tak i v jeho trilogii estheticko-psychologické tři tyto prvky jeho tvorby projevují se zcela charakteristicky a souladně. V »Michel-Angelovi« dostoupil autor latinské dissertace o úpadku italského malířství v st. XVI. největšího rozpětí své schopnosti, na základě hlubokých znalostí interpretovati růst a smysl uměleckého díla. V »Tolstém« jsou to především ideje, které lákají filosofa. V »Beethovenovi« mluví neméně historik, jakým Rolland prokázal se již svou druhou thesí doktorskou, o počátcích lyrického dramatu (1895), nežli psycholog. Píše životopis důkladně osvědčený prameny, provází jej texty Beethovenových dopisů, myšlenek o hudbě a kritice, posléze pěknou bibliografií nejen životopisného a esthetického rázu, nýbrž nezapomínající ani podobizen Beethovenových. Ale celým spisem, všemi dokumenty života i tvorby proniká snaha odhaliti v životě a díle duši geniovu. A v tom jest tajemství analyse a slohu spisovatelova, že mety své dosahuje dokonale. Tím liší se a předstihuje německé vykladače Beethovenovy. Jeho podobizna Beethovena je pravdivá zevně, je pravdivá vnitřně. Hudební héros postaven před naše zraky v celé své duševní velkosti. —*q*.

Obzor divadelní a hudební.

Dvě ruské hry, jež poslední doba, puzena zájmem vniknouti do spletitých poměrů ztroskotané veleříše a hledajíc správně příčiny v podivných tajích široké duše ruské, vyhledala z pohotových překladových zásob, uvedly nás do světa tak rázovitého a zvláštního, že z analogií jeho možno činiti některé závěry. Na divadle Národním bylo to pětiaktové drama Aleksandra Nikolajeviče Ostrovského, *Bouře,* na městském vinohradském *Čejka* od A. P. Čechova. *Bouře* napsána sice již r. 1860, ale absolutism, jehož smutné důsledky z ní vyzírají, mnoho až do rozvratu a v jiném, terroristickém smyslu i za rozvratu se nezměnil. Absolutism přenesen v nejlepší této práci Ostrovského toliko ze státu do rodiny. Kupec Savël Prokofjevič Dikój a kupecká vdova, bohatá Marfa Ignátěvna Kabanová, vládnou ve svých domech s celým despotismem starého samoděržaví. Dikój jej provozuje na svém synovci, intelligentním absolventu obchodní akademie moskevské Borisu Grigorjeviči, který nucen snášeti jeho nadávky a útisky, poněvadž Dikój mu vyplatiti má v plnoletí dědictví, avšak výplata vázána jest podmínkou uctivého chování se k němu, on však má vlastní děti a řídí se zásadou: »Nač pak bych dával peníze cizím?« Kabanová drží opět jako na řetězu svou snachu Katěrinu a syna Tichona Iványa, jemuž i polibky pro ženu odpočítává. Jako pod každým despotismem vyvíjí se i pod krutovládou kupcové i kupcovou svět lži a podvádění. Zde stržena do něho Katěrina, duše žíznící po pravé lásce, ale poznávající jen muka lásky, úplně pak utonula v něm sestra Tichonova Varvara, jíž podvod stal se druhou přirozeností. Kátina duše je však jiná, brání se, brání, zapřisahá svého muže, aby ji zachránil, a když podlehne hlasu srdce, jest jí láska zase jen trýzní a její poměr k Borisovi nesmazatelným hříchem, z něhož východiště nalézá jen ve vlnách noční Volhy. Psychologie toho dramatu je úžasná, prostá, ale grandiosní, při vší mučivosti svého projevu podivně, čistě rusky teplá a hluboce citová. V provedení stála na výši situace Kabanicha pí. Hübnerové.

Čejka je čtyřaktovou hrou z uměleckého prostředí. Čechov uložil do ní mnoho vlastních zkušeností, čímž právě dílo stává se tak životním. Myšlenka utrpení tlačí se i v něm do popředí. Umění herecké i spisovatelské jest »uměním trpět«. Čejkou odstřelenou v rozletu jest mladá dívka, ovzduším chandra mladé ruské intelligence, prohrávající v mlhovinách citu, v chmurách bolestí a v nečinnosti chorobného podlomení život. Hra je z r. 1897, ale obraz skutečnosti nezměnil se ani po letech a je klíčem k dnešnímu úpadku, k bezvýznamnosti a slabosti bouřemi bolševickými potlačené intelligence ruské. Zdánlivě hra nezná děje, volné výjevy ze života sunou se tu bez dramatické sepiatosti, spíše jen jako dialogisovaná povídka. Ale cítíte, to pravé drama je venku, ne zde na jevišti, ve společnosti ruské, kde zrovna tak, jako zde na jevišti, míjejí se lásky, které mohly by býti hluboké, činorodé, plodné, mimo sebe ubíhají životy, které svému národu mohly býti požehnáním. A to jest tragika, nad niž není větší, a kterou Čechov při vší rozdrobenosti detailu, rozvleklosti hovorů a mdlé sou-

vislosti, řízené spíše náhodou, než udržované pevnou páteří dramatické formy, podává s celým svým známým mistrovstvím.

Vinohradští nalezli konečně příležitost vyplniti mezeru, jež zela v jich českém repertoaru: získali právo nastudovat Jiráskovu rozkošnou miniaturu z doby našeho znovuzrození, *M. D. Rettigovou.* Teplo, upřímná prostota, humor hry, rázovitá kresba postav i prostředí, z jehož biedermaierovské formálnosti a dobově uslzeného citlivůstkářství hřeje zdravý ohének vlastenectví, zvítězily na stylisované dobře scéně opět úplně.

Obě divadla rozdělila se také o dvě původní významnější práce, jež se v poslední době objevily. Národní ujalo se historického dramatu Rudolfa Krupičky, který svou groteskou »Velký styl« uvedl se dříve na Vinohradech jako dramatický talent velice pozoruhodný. Jako tam, tak i zde prokázal se dramatikem horké, dravé krve, jenž několika výjevy vzácně vypiatými dovede vzrušiti a strhnouti. Jako tam, tak i zde neprokázal však za cíl svůj pravdu, tam životní, zde historickou, nýbrž jde s celou rozhodností svého bujného temperamentu za fikcí svou básnickou, jíž upravuje si děj i postavy tak, jak se hodí k dosažení účinu, nikoli tak, jak mu je podává buď život současný, nebo historie. Tím opomíjením objektivní pravdy ovšem usnadňuje si své dílo, ale také je zbavuje základní podmínky trvalého života každého skutečně *velkého díla uměleckého.* Jen vnitřní pravdivostí, vystižením všelidského a přirozeného stávají se díla arcidíly, nesmrtelnými. Rudolf Krupička ovládá mluvu, rythmus slova i obrazu, je výborný technik, jemuž hračkou zadrhnouti v pravý okamžik uzel nahromaděných zápletek svých, až dech se úží, je smělý, má vervu, prudkou krev, jež dovoluje mu vypnouti náruživosti hrdin jeho až k paroxysmu smyslných vášní, krajně napne — ale nepřesvědčí. Ten dar mu ještě schází, dar dramatické přesvědčivosti. Jeho sedmiaktová tragédie jest vise moderní erotiky přenesená v pološero českých dějin, není však dramatickým vyřešením toho, co dějiny ty o sporu dvou mocných rodů o nadvládu v budovaném státu praví positivního a napovídají možného. Tím vniká do hry jistá libovůle, připomínající zastaralé prostředky romantismu, který též prozrazuje se nesoustředěním scén až rozmařile obrazností básníkovou kupených, spíše chrlených, nežli organicky vyvíjených. Vidno, že celek vymkl se autorovi z rukou, jednotlivosti ovládly, problem se zvrátil, thematem stal se v průběhu hry daleko více boj pohlaví, nežli boj dvou rodů. Vítězství ženy nad mužem, ne vítězství Svatopluka nad Vnislavem, Přemyslovce nad Vršovcem, toť výslednice dramatu. Z komposiční rozptýlenosti a hýřivé její exuberance ovšem plyne, že jednotlivosti stojí nad celkem. Velká idea se vytratila. Jsou tu však výjevy takové vervy dramatické a takové suggesce básnické — jmenuji jen první setkání se Svatopluka s Runou na Libici, v samém středu moci vršovské, v dějství třetím jeho srážku s representantem Vršovců, rovněž jeho monolog, dále milostný výjev na pavlánu, krvavý kvas závěrečný — že dlužno se jim pokloniti. — Hráno jest s napětím všech po ruce jsoucích prostředků a sil. Vynikají zvláště výkony p. Vojana (Svatopluk) a pí. Dostálové (Runa).

Městské divadlo vinohradské vypravilo s úspěchem a silám svým přiměřeně poválečnou komédii o čtyřech jednáních *Dědic* od F. V. Krejčího. Práce má léčivě ironický ráz. Válečný zbohatlík má syna, který mravními skrupuly veden, již již vzdal by se nečistého dědictví. V rozhodné chvíli objeví se idealismus Adolfův chatrným, jen vsuggerovaným jeho první láskou, učitelkou jazyků Věrou. Strach před existenčními zápasy a vliv praktické žabky Albíny, jež slabého a lehce dojmům přístupného Adolfa k sobě přetáhne, přivodí rozhodnutí zcela opačné, normálně šosácké. Věra prohrává lásku, ale i víru v lidi. Zbývá jí pouze útěcha, že mravní idea přece jednou zvítězí nad mamonem. Útěcha značně problematická. Hra je dobře ze života vyhmátnuta, obratně v celku i jednotlivostech stavěna, má pevně kreslené postavy, její humor a satira působí.

Zpěvohra Národního divadla vypravila aktovku *Starý král* předčasně zesnulého Jaroslava Jeremiáše. Je mnoho životní tragiky ve faktu, že mladý autor nedočkal se provedení své hry. Přes to však jisto, že právě provedením jejím utiší se rozruch aféry, kterou vyvolalo otálení s uvedením díla. Průtah nebyl zcela bezdůvodný, přihlédneme-li k podstatě textu, sexuálně psychopathické to dialogisované studie Remy de Gourmonta bez pravého dramatického života, a k velkým požadavkům, jež staví na orchestr partitura, hlavně co se týče obsazení nástrojů dechových. Jaroslav Jeremiáš byl krásný talent, o tom není sporu, měl na své mládí již velkou pohotovost technickou, velký smysl pro zvuk, inteligenci hudební i všeobecně uměleckou. Jeho dílo neubránilo se ovšem ještě cizím vlivům a nevyhranilo se k samostatnosti tvůrčí. Zůstává příslibem, na nějž bohužel nemůže následovati již splnění. A to jest, co naplnilo při poznání díla bolestí.

Dr. *Jaromír Borecký.*

Rozhledy po dějinách nejnovějších.

V Praze, dne 13. května 1919.

Mírová smlouva s Německem. — Generál Štefánik. — První státní rozpočet republiky československé.

V téže versaillesské síni, v níž r. 1870 bylo prohlášeno Německo sjednoceným císařstvím a pruský král Vilém císařem, oznámeny ve středu dne 7. května 1919 o 3. hodině odpolední německým zástupcům podmínky, za nichž vítězící dohoda jest ochotna uzavříti mír, o nějž poražené Německo žádalo. Roku 1870 přiveden byl francouzský státník *Jules Favre* v průvodu hulánů do síně a německý kancléř *Bismarck* oslovil jej ostře a mrazivě. Právě takového uvítání dostalo se tetokráte německým poslům. U přítomnosti presidenta Wilsona a zástupců všech dohodových a s nimi spřátelených států oslovil je francouzský ministerský předseda *Clémenceau* takto: »Není zde ani času ani místa, abychom užívali zbytečných slov. Máte před sebou ověřené zástupce malých i velkých spojených a spřátelených mocností, kteří bez oddechu po více než čtyři léta sledovali strašlivou válku,

která jim byla vnucena. Hodina hluboké úpravy účtů nadešla. Vy jste na nás žádali mír. My jsme ochotni vám jej přiznati. Tento spis, který vám odevzdá generální sekretář konference, vám poví, které podmínky jsme ustanovili. Abyste mohli prostudovati text, budou vám přiznány všecky politické ohledy, aniž bychom mluvili o otázkách dvornosti, které jsou obvyklé u všech civilisovaných národů. Abych vám také oznámil pravou stránku svého smýšlení, musím dodati, že tento druhý mír versaillesský, který se stane předmětem debat, byl velmi draze zakoupen národy, kteří zde jsou zastoupeni. Proto jsme se jednohlasně rozhodli, že musí se nám dostati všemi prostředky možnost všech zákonných zadostučinění, které nám právem náleží. Budu míti čest, seznámiti pány plnomocníky s postupem, jehož jsme použili při projednávání této záležitosti. Kdo by si přál přičiniti k tomu poznámky, dostane se mu slova. Plnomocníci němečtí mají lhůtu patnácti dnů, aby nám podali své repliky a francouzsky napsané poznámky k celku smlouvy. Tato smlouva má následující podpisy: *Spolek národů*, *geografické hranice Německa*, *politické podmínky evropské*, *Belgie*, *Luxemburg*, *Saar*, *Alsasko-Lotrinsko*, *Rakousko*, *Československo*, *Polsko a východní Prusko*, *Dánsko*, *Holandsko*. Dále podmínky týkající se *Ruska* a malých států, uznání *nových států evropských*, záležitosti *mimoevropské*, hlavní smlouva v příčině vzdání se *kolonií*, *Siam*, *Liberia*, *Marocco*, *Egypt*, *Turecko a Bulharsko*. Dále vojenské smlouvy námořní a vzduchoplavecké, váleční zajatci, zodpovědnost za válku, náhrady a nápravy, smlouvy rázu hospodářského a finančního, přístavy a vodní cesty, železnice, vzduchoplavectví, úprava a organisace práce, zásady okupace území, smlouvy závěrečné, provádění příměří, ukončení války, mírový stav. Před uplynutím lhůty 15 dnů budou míti němečtí splnomocněnci možnost zaslati odpovědi anebo položiti otázky o těchto záležitostech. Nejvyšší rada po vyšetření učiněných poznámek ve lhůtě naznačené odevzdá písemnou odpověď německé delegaci, při čemž jí dá lhůtu k definitivní odpovědi. Rozumí se samo sebou, že v případě, kdyby nám němečtí splnomocněnci dali odpověď ve dvou, třech, čtyřech neco pěti dnech, nebudeme čekati na lhůtu 15 dnů, abychom dali svou odpověď. Chce-li kdo něco podotknouti, nechť tak učiní.«

Na tento čistě věcný projev odpověděl vůdce německé delegace hr. *Brockdorff-Rantzau:*

»Pánové! My jsme hluboce prodchnuti slavnostním úkolem, který nás zde s vámi shromáždil a jehož cílem jest, dáti světu rychle trvalý mír. My si nečiníme žádných ilusí o *rozsahu naší porážky*, *o stupni naší nemohouconsti*, *my víme*, *že síla německé armády je zlomena*, my známe sílu nenávisti, jaké jsme zde propadli a my očekáváme formulování našeho dalšího bytí od vítězů, kteří jsou vedeni snahou, nás nechati platiti jako poražené a nás pokládati jako vinníky. Žádá se na nás, abychom se přiznali, že jsme jedině zodpovědnými za válku. Takové přiznání bylo by v jiných ústech lží, ovšem daleko jest nás abychom svalovali s Německa všecku vinu za vypuknutí války. Chování se německých vlád nelze ovšem nikterak omluviti. To, co tyto opomenuly učiniti v tragických dnech července, může

zajisté býti přičítáno k původu katastrofy. My však musíme zdůrazniti, že Německo, jehož lid byl přesvědčen, že podporuje válku obrannou, samo nese tíhu zodpovědnosti. Nikdo z nás netvrdí, že rozuzlení katastrofy datuje se jen od oné chvíle, kdy dědic trůnu rakousko-uherského padl ranami vrahovými. Po dobu posledního půlstoletí imperialismus všech států evropských otravoval chronickým způsobem mezinárodní situaci. Politika odvety proti politice expanse a opovrhování mezinárodním právem, to všechno přispělo k nemoci Evropy, která dosáhla vrcholku ve světové válce. Ruská mobilisace zbavila státníky možnosti uzdravení a vložila rozhodnutí do rukou mocností vojenských. Ve všech nepřátelských zemích rozhlašovaly se zločiny, které prý Německo spáchalo v době války. *V tomto směru jsme také ochotni přiznati se k nespravedlnostem, které jsme spáchali.* Nepřišli jsme sem proto, abychom zmírnili zodpovědnost oněch lidí, kteří vedli válku v ohledu politickém a hospodářském a započali zločiny, které byly spáchány proti mezinárodnímu právu. My obnovujeme prohlášení, které na počátku bylo dáno v německém říšském sněmu, *že se stala křivda Belgii* a my chceme tuto křivdu napraviti. Avšak v ohledu na vedení války není Německo jediným, které se dopustilo chyb. Každý evropský národ zná činy a osoby, na které se i ti z nejlepších krajanů rozpomínají jenom s nechutí. Nechci spláceti výčitky výčitkami, ale žádá-li se právě od nás pokání, nesmíme zapomenouti na příměří. Bylo třeba šesti týdnů, než jsme ho obdrželi. Bylo třeba šesti měsíců, abychom seznali vaše mírové podmínky. Zajisté nemají zločiny za války spáchané býti omlouvány. Ale byly spáchány v době zápasu o vítězství, v době starosti o národní existenci, ve stavu rozvíření, které otupuje svědomí národů. Statisíce nebojujících lidí, kteří od 11. listopadu zahynuli nasledkem blokády, bylo usmrceno s chladnou rozvahou, když pro naše odpůrce bylo vítězství již rozhodnuto a zaručeno.« Hrabě Rantzau skončil svou řeč slovy: »Národ německý jest hotov ve svém nitru smířiti se se svým tvrdým osudem, pakli nebude ublíženo základům míru. Mír, který by nebylo lze ospravedlniti před světem ve jménu práva, vzbuzoval by proti sobě vždy nový odpor a nikdo by jej nemohl podepsati, poněvadž by byl neproveditelný.«

Řeč tato přijata s mrazivým chladem a nikdo ani neodpověděl.

V návrhu smlouvy zřizují se dva nové státy: *československý* a polský. Hranice československé republiky s Německem zachová hranice z r. 1914. Německo má odstoupiti Polsku větší část horního Slezska, Poznaňsko na levém břehu Visly; hranice Německa s Francií jsou hranice ze dne 14. července 1870 (Alsasko-Lotrinsko má býti Francii vráceno); na levém břehu Rýna nesmí míti Německo opevnění ani branné moci. Uhelná pánev saarská odstupuje se Francii. Německo musí se zříci všech osad, má omeziti svou vojenskou moc na 70.000 mužů pěchoty a 30.000 mužů jízdy a 4000 důstojníků; německá vláda musí nahraditi veškeré škody válkou spojencům způsobené; po 1. říjnu nesmí míti Německo vojenských a námořních letadel; Německo má vydati spojencům všechny obchodní lodi; jako okamžitý krok k náhradě škod ukládá se Německu zaplacení závdavku

20 miliard marek ve zlatě do 1. května 1921. Mimo to 100 miliard marek zlatých v bonech, jichž část bude splacena v lodích neb jiným zbožím do dvou let. Mezispojenecká komise oznámí Německu před 1. květnem 1921 obnos této úhrady škod, způsobených občanskému obyvatelstvu na osobách a statcích a ustanoví způsob placení. Německá území ležící západně od Rýna a předmostí obsadí spřátelené velmoci na dobu 15 let; císař *Vilém* musí býti vydán zvláštnímu dohodovému soudu. To jsou nejdůležitější mírové podmínky, které způsobily v Německu ohromné zděšení. Německý ministrpresident Scheidemann prohlásil, že jsou nepřijatelné.

Naši republiku stihla přetěžká rána osudu: ministr vojenství dr. *Milan Štefánik* skonal smrtí tragickou. Dne 4. května po 11. hod. dopolední přiletěl dvouplošníkem nad Bratislav. Aeroplan sřítil se kolmo k zemi s výše as 400 metrů. Generál Štefánik a jeho průvodci zahynuli. Získal si slavného jména jako astronom a opustil povolání své, podnikl zmužile všecko, aby svému národu zasvětil síly své. Vyznamenal se hlavně v bojích u Arrasu, na srbské frontě a působil také na italském bojišti. Jako člen Národní rady pracoval r. 1916 v Rusku jako organisátor legií, v zimě 1916—1917 působil v Rumunsku, v létě 1917 vyslán do Ameriky konsolidovati akci československých dobrovolníků a řídil státní operace se Spojenými státy, r. 1918 provedl v Italii organisaci legií, pak se odebral do Francie, aby tam působil jako diplomat. Když bylo zapotřebí nového zakročení v Rusku, vypravil se tam přes Tichý ocean a přes Sibiř a vedl naše voje na sibiřské půdě. Ministrem války byl jmenován hned po prohlášení naší republiky. Osudem nedopřáno mu, aby vkročil do vlasti, kterouž osvobodil z jařma staletého. Když vracel se k nám, aby novou usilovnou prací pomáhal upevniti státní samostatnost naši, aby se snažil, by z nás nevymizel duch hrdinských dob, jichž on byl nejskvělejším representantem, zachvácen smrtí, aniž se dočkal díků svého národa. Andělem vlastenectví nazval jej krásně a výstižně francouzský vyslanec naší republiky Simon a vyslovil se, že nesmrtelná práce jeho náleží všem národům. Zemřel, ale bude žíti v srdcích svého vděčného, osvobozeného národa!

V Národním shromáždění naší republiky podal finanční ministr dr. Rašín *prvý státní rozpočet,* platící od 1. ledna do 31. prosince 1919. Řádný rozpočet vykazuje v příjmech K 2.300,000.000 a ve vydáních K 2.124,000.000, takže činí přebytek K 182,000.000, mimořádný rozpočet vykazuje na vydáních K 3 829,000.000, v příjmech K 505,000.000, takže schodek činí K 3.224,000.000. Vykázaný třímiliardový schodek zaviněn hlavně válečnými opatřeními. Uvedený schodek není však dosud zakončen. Do mimořádných příjmů zařazena na r. 1919 daň z válečných zisků a válečné přirážky k daním přímým 505 milionů korun.

R. 1919. ČÍS. 7.

OSVĚTA

Dr. *Antonín Kolář*:

Světová válka ve světle starověkých dějin.

Příspěvek k poznání německé mentality.

Snad u žádného z válčících národů nebyla věda všeho druhu, nevýjímaje věd duchových, zalarmována do služeb světové války a národa tou měrou jako u Němců. Hlásá-li se, a to právem, že věda není sama sobě cílem, nýbrž že má sloužiti životu, naskytla se jí právě za světové války vhodná příležitost, aby ukázala, že má skutečně praktickou cenu. Také historii dostalo se čestného úkolu dokázati, že jest vskutku učitelkou života, jak se o ní tvrdí, že jest s to, aby určovala lidské jednání, mravní vztah nejen jednotlivce k jednotlivci, nýbrž i národa k národu. Tento úkol byl svůdný zejména pro dějiny starověké, podceňované pro neplodnost studia dávné minulosti zdánlivě beze všeho vztahu k dobám přítomným, poněvadž mohly ukázati, že pro svou uzavřenost a ukončenost ve svých účincích a tedy snadnou přehlednost jsou nad jiné periody lidských dějin poučné i pro člověka dnešního. Není tedy samo o sobě chybou, že se Němci obrátili k starověké historii o poučení, že hledali parallely mezi událostmi války světové a starověkých dějin zejména proto, aby rozptýlili nejistotu, jakým směrem se budou válečné události vyvíjeti a jaká budoucnost je čeká. Jde jen o to, jak si při tom počínali, jaké parallely mezi přítomností a minulostí našli, čemu se z dějin starověkých naučili. A tu je zajímavo, že srovnáním zjistili, že ty zjevy starověkých dějin, jež mají obdobu na straně německé, byly provázeny zdarem, naproti tomu zjevy, mající obdobu na straně Němcům nepřátelské, končily se neúspěchem, neštěstím a pohromou. A poněvadž podle názoru těch badatelů, kteří činili taková srovnání, dějiny se opakují a stejné nebo podobné příčiny mají též stejné nebo podobné následky, byl jim na snadě závěr, že světová válka skončí se pro Německo vítězně. Dnes, kdy jest tato válka skončena, vidí Němci k svému ustrnutí, že je skutečnost usvědčila z omylu. Avšak ne teprve dnes, nýbrž

i za války, kdy výsledek obrovského zápasu byl ještě neznám, bylo jasno nestrannému, národním chauvinismem nezaslepenému pozororovateli, srovnávajícímu střízlivě a objektivně události více než dvoutisícileté minulosti a doby přítomné, že parallely uváděné německými badateli, podíváme-li se jim do tváře hodně zblízka, jsou většinou nesprávné a že neopravňují k tak optimistickému závěru. Tehdy byl by můj výklad býval účinnější než dnes, ale nesnesitelné censurní poměry v Rakousku bohužel nedovolovaly promluviti tak upřímně, jak by si byl člověk přál. Ale i dnes není tento výklad bez poučnosti a zajímavosti, poněvadž mezi událostmi dějin starověkých a války světové skutečně obdobnost jest, ovšem, jak uvidíme, poněkud jiná, než jak ji viděli badatelé němečtí, a poněvadž výklad o té věci jest zároveň zajímavým příspěvkem k poznání německé mentality.

Možno mluviti o světových válkách ve starověku? E. Meyer,[1]) jenž nejdůkladněji a nejpozoruhodněji srovnal tehdejší dobu s dnešní, odpovídá správně, že nikoli. Jako dnešní státy pojí vespolek oceán, tak byly státy starověké seskupeny kolem moře Středozemního. I říše perská, ačkoli měla volný přístup k oceánu Indickému, tíhla na západ k moři Středozemnímu, podobně jako již před tím říše babylonské, poněvadž na jeho březích se soustřeďoval kulturní život starověku. Tím jakož i svou obrovskou rozlohou připomíná Persie carské Rusko, jež vedle expanse na východ do Mandžurie k Tichému oceánu gravitovalo též na jihozápad na Balkán, aby se zmocnilo Dardanel, otvírajících mu Atlantický oceán. Jinak bylo by domem bez oken, ježto Baltické a Černé moře je zavřeno a Vladivostok na několik měsíců zamrzá. Jako dnes potřebuje velestát přístupu k moři a světová válka byla zápasem o něj mezi Německem, snažícím se rozraziti na dvou stranách onen kruh odevšad je svírající, tlakem na východ po souši a zbrojením na moři uvolniti si cestu na západ z moře Baltického a Severního, a mezi Anglií, jejíž existenční podmínkou jest ovládání všech moří, nemá-li býti odloučena od svých osad a ztratiti tak své velmocenské postavení, tak i ve starověku šlo v zápasech o rozhodné postavení států vzhledem k tehdejšímu »světovému« moři a o moc námořní. Toho rázu byly dva světodějné zápasy, jež by mohly býti pokládány za předchůdce války světové, a to útok Peršanů na Řeky a zápas mezi Římem a Karthaginou. Tento zůstal omezen na tyto dvě velmoci, ale onen, jak soudí někteří, na př. E. Meyer a H. Swoboda,[2]) byl Peršany proti Řekům smluven a společně proveden s Karthaginci a Etrusky, takže by mohl býti do značné míry nazván světovou válkou ve starověku.

Po prvé utkal se celý okruh národů středomořských od Španělska až k Indu r. 480 v zápase, v němž šlo o postavení národa řeckého a jeho kultury a tím o budoucnost evropské civilisace. Proti Řekům spojili se Peršané, Karthaginci a Etruskové. Výprava byla Xerxem promyšlena tak důkladně, jako málokterá jiná. Shro-

---

[1]) Vorläufer des Weltkrieges im Altertum. Sitzungsberichte der berliner Akademie der Wissenschaften 1918, I—IV, str. 18 nn.

[2]) Griechische Geschichte. V Lipsku a Berlíně 1914[4], str. 59 n. (Sammlung Göschen sv. 49.)

máždil všechny národnosti své říše, Karthaginci zase žoldnéře z Afriky, Španěl, jižní Francie, Sardinie a Korsiky. V tom podobá se branná moc perská, jež měla v této válce zasaditi Řekům hlavní ránu, barevnému koloniálnímu vojsku anglickému, ale s tím rozdílem, že jádrem branné moci anglické bylo dlouho loďstvo, kdežto těžiště branné moci perské bylo naopak ve vojsku pozemním, nikoli v loďstvu, jež tvořili příslušníci poddaných Foinikie, Egypta, Ionie, Karie a Kilikie. Současně s bitvou u Salaminy r. 480, v kterémžto ostrůvku vidí německá fantasie dokonce attický Helgoland,[1]) došlo na západě k bitvě u Himery mezi Řeky sicilskými a Karthaginci. Jest zajímavo a přece přirozeno, že velmoc pozemská byla poražena na moři a naopak velmoc námořní na souši. Soupeř početně silnější musil se přizpůsobiti svému slabšímu soku, chtěl-li ho zdolati, ale tím sebe sama zeslaboval. Ony boje byly však skončeny teprve vítězstvím Hierona sicilského u Kymy r. 474 nad loďstvem etruským. Hieron, jak praví Pindaros, vyrval tím Helladu z nebezpečenství těžké poroby. Je zajímavo, že až do bitvy u Aktia byly rozhodné bitvy svedeny většinou na moři. Někteří historikové, jako na př. J. Beloch,[2]) nevěří, že Karthaginští podnikli výpravu proti Řekům sicilským na rozkaz Xerxův, nýbrž soudí, že se tak stalo samostatně, že jejich podnik jest dostatečně motivován politickými poměry na Sicilii. Herodotos ještě nic neví o vzájemné souvislosti bitvy u Salaminy a Himery, ač má (VII. 166) zprávu, že obě vítězství byla vybojována téhož dne. Vnitřní souvislost mezi oběma událostmi byla prý sestrojena teprve ve IV. století. Nicméně svrchu uvedený názor, že šlo o smluvený společný úder proti veškerému Hellenstvu, nezdá se býti pravděnepodobný.

O jednotném a svorném odporu celého Řecka nemohlo však tehdy býti řeči. Na odpor se postavil jen asi jeden milion obyvatelstva na rozloze 30.000 *km*². Největší část řeckých obcí ochotně holdovala králi perskému, a Thessalie, Theby a Argos čekaly jen na příležitost, aby se mohly přidati na jeho stranu. Území, jež nebyla přímo ohrožena, vyčkávala, jsouce ochotna připojiti se k vítězi. Byla to Kréta, Achajové na Peloponnesu, Aitolie s Akarnanií, Korkyra se svým silným loďstvem a konečně osady u Černého moře, v již. Italii a Francii. Proti Peršanům postavily se pouze Peloponnes s Korinthem a osadami, Megara, Aigina, Atheny, Thespie, Plataje, města eubojská a některé Kyklady. Řecké věštírny, majíce asi velmi dobře zaplaceno, stály na straně perského krále, prohlašujíce boj Řeků za marný. Pro další vedení války za důležitou pokládá E. Meyer námořní bitvu u Artemisia, jež jest mu i zajímavá tím, že v ní vidí co do následků analogii k bitvě u Marny. Takticky byla nerozhodná, v podstatě dokonce Řekům příznivá — proto je oslavována jako vítězství — ale strategicky byla rozhodnou porážkou Řeků jako bitva u Marny r. 1914 rozhodnou porážkou Němců, jak E. Meyer zcela bez obalu přiznává. Útok Němců, kterým řítili se na Paříž, aby se co nejdříve

---

[1]) *H. Reich*, Die Flotte. Eine Tragoedie. V Mnichově 1918.
[2]) Griechische Geschichte, v Štrasburku 1914 II, 1², str. 71.

vypořádali s Francií a pak se vrhli na Rusko, byl u Marny zastaven a Němcům vnucen defensivní boj posiční, jenž jim zhatil všechny jejich plány a znamenal pro ně v nejlepším případě obrovskou ztrátu drahocenného času. A o ten právě jim šlo. Prodlení bylo pro ně nejen nebezpečenstvím, nýbrž skutečnou zkázou. Onou bitvou Němci světovou válku měli již na samém začátku prohránu. Jako Němci musili přijmouti způsob válčení, vnucený jim soupeřem, tak i Řekům vnutil podle Meyera vítěz zákon dalšího vedení války. Bitva u Artemisia byla v souvislosti s bitvou u Thermopyl a poněvadž Řekové průsmyku neuhájili a jejich loďstvo pod dojmem pádu Thermopyl opustilo své postavení u Artemisia, bylo celé střední Řecko pro Peršany úplně volné a Atheny padly bez obrany do jejich rukou. Řekové postavili se na poslední odpor u Salaminy a na Isthmu. Perské loďstvo bylo bouřemi a bitvou u Artemisia příliš zeslabeno, takže si nemohlo rozděliti úkol, jednak blokovati řecké loďstvo, shluklé u Salamíny, jednak udeřiti na Peloponnes. Ale kdyby prý se byl Xerxes nestaral o řecké loďstvo u Salaminy a, jak mu bylo raděno, poslal své loďstvo proti pobřeží peloponneskému, byl by se řecký odpor zhroutil, řecké vojsko bylo by se rozpadlo. Bylo by sice ještě došlo k ojedinělým bojům, ale vítězství z rukou Xerxových nemohlo již býti vyrváno. Podle Meyera Xerxes chybil, dav se svésti k námořní bitvě. Význam Themistokleův však nevidí Meyer v tom, že Xerxa přinutil k bitvě u Salaminy, nýbrž shodně s Belochem v tom, že se mu podařilo v době více než desítileté proměniti Atheny v námořní moc a uskutečniti tak myšlenku, že budoucnost Athen je na moři. Že perský útok možno odraziti jediné na moři, hlásal již r. 500 Hekataios Aristagorovi. Avšak srovnání bitvy u Artemisia s bitvou u Marny co do účinků na další vedení války není tak vhodné, jak by se snad na první pohled zdálo. Bitva u Artemisia neměla pro Řeky daleko toho významu jako pro Němce bitva u Marny. Není totiž patrno, že Xerxes vnutil Řekům svůj způsob dalšího válčení. Nerozhodná bitva u Artemisia přiměla jej k tomu, aby si proklestil cestu do středního Řecka bitvou pozemskou. Řekové mohli zastaviti postup vojska perského, ale nepodařilo se jim uhájiti Thermopyl, ať již zradou Efialtovou nebo neschopností Leonidovou, jak soudí Beloch, a Xerxovi otevřela se cesta do středního Řecka. Ale na konec přece jen nesvedl Xerxes bitvy pozemské, jak by bylo bývalo pro něho výhodnější, nýbrž bitvu námořní, v níž jediné viděl spásu Themistokles, drže proto loďstvo řecké pohromadě u Salaminy, ať již byl k ní přinucen Themistokleem nebo k ní přinutil Řeky sám, jak soudí Beloch. Podle Belocha rozhodl se totiž Xerxes pro námořní bitvu dobrovolně, poněvadž byl již září a blížila se doba rovnodenních dešťů, takže bylo třeba pomýšleti na návrat, ježto vojsko jeho nemohlo v Řecku přezimovati pro obtíže v zásobování. Návrat bez rozhodné bitvy byl by se však rovnal porážce. Proto přijal Xerxes na konec přece jen způsob válčení od Řeků. Že bude jeho loďstvo takticky poraženo, nemohl předvídati.

V tomto kritickém okamžiku zachránil Řecko geniální státník a vojevůdce, jací povstávají národům v světodějných okamžicích, The-

mistokles, kterého srovnává E. Meyer mlčky s Hindenburgem. Ale toto srovnání kulhá na obě nohy. Předně nelze srovnávati Německa s Řeckem, jak činí Němci, se svého stanoviska ovšem pochopitelně. Řecko bylo Persií skutečně napadeno, aby bylo podrobeno, kdežto Německo octlo se v kritické situaci svou vlastní vinou, tím, že spolu s Rakousko-Uherskem způsobilo světovou válku. Jeho válka, jak nyní je nesporně zjištěno, na př. Denisem, a jak nikdo ve světě kromě Němců od prvního okamžiku nepochyboval, nebyla válkou obrannou, jak namlouvají Němci světu a sobě, nýbrž útočnou. Že povstala proti nim Francie a Anglie a později skoro celý svět, zavinili si sami, ohrožujíce světovou rovnováhu svou rozpínavostí a imperialistickými choutkami. Dále, máme-li hledati analogický zjev k Themistokleovi jakožto vojevůdci, musíme mu postaviti po bok nikoli Hindenburga, dokonce ne již dnes, kdy je patrno, že Německa nezachránil a že byl vojevůdcem jen prostředním, ale velmi přeceňovaným, nýbrž Joffra, poněvadž zastavil postup německého vojska a tím učinil první krok k jeho porážce a přispěl tak rovněž k záchraně světa před panstvím Němců, jako Themistokles zachránil Řecko před porobou perskou. Jako státníku pak, jenž přetvořil Atheny ze státu pozemského v stát námořní, možno postaviti Themistokleovi po bok jedině lorda Kitchenera, jenž ještě za kratší dobu než Themistokles, za pouhá tři léta, učinil z Anglie, velmoci námořní, též velmoc pozemskou, takřka vydupav ze země milionovou armádu, když se v Anglii došlo k poznání, že jest třeba mocně zasáhnouti na západní frontě po boku Francie a Belgie, má-li dohoda zvítěziti a anglické dominium býti zachráněno.

Spartě přísluší zásluha, že v rozhodné chvíli, jež nastala Řecku před bitvou u Salaminy, uznala, že je nutno vyhnouti se bitvě na souši. Velmi šťastné bylo, že dostala vrchní velení, poněvadž jedině vrchnímu velení Sparty, jakožto vojenské autority, mohly se podrobiti autonomní řecké státy. Vojenský stát, jenž právem o sobě tvrdil, že je na souši nepřemožitelný, podrobil se strategii Themistokleově, při níž přes své vrchní velení byl nucen přenechati zásluhy Atheňanům. Podle Meyera hrála ve světové válce úlohu Sparty Amerika. Měla formální velení, kdežto hlavní výkon připadl Anglii jako v bitvě u Salaminy Athenám. Toto srovnání jest zase nevhodné. Amerika neměla vrchního velení, poněvadž není vojenskou autoritou, jíž jediné by ostatní spojenci byli uznali. Nastoupila jen na místo poraženého Ruska a pomohla nésti břímě války umdlévající Francii a Anglii, zejména po stránce finanční a technické. Její vojenská intervence byla na konci války teprve v začátcích. Ale vrchní velení patřilo jediné Francii, jakožto největší vojenské autoritě mezi dohodovými spojenci. A teprve když je Foch dostal, nastal na západní frontě obrat. Hrála tedy úlohu Sparty spíše Francie, ovšem s tím podstatným rozdílem, že ve výkonech i v zásluze o vítězství připadl jí podíl nikterak menší než Anglii.

Chtěli-li si Řekové udržeti ovoce svého vítězství a své postavení, jehož si dobyli, bylo třeba vytvořiti jednotu na obranu proti společnému nepříteli. Ale Řekové nedovedli odstraniti městské státy a vytvořiti jednotný národní celek. Všechny státy, veliké i malé, byly

roztrženy ve dvě strany na smrt se potírající: přívržence demokratického zřízení athenského a aristokratické ústavy spartské. V bojích, jež vyplnily V. a IV. století, vykrvácely v této své úloze. Ve válce peloponneské získává Sparta sympathie celého řeckého světa tím, že hlásá idealistický program: povalení násilného panství athenského, potlačujícího všechnu svobodu, obnovení autonomie a sebeurčovacího práva všech malých obcí. Pod jeho praporem shromažďuje spojence, spolek peloponneský a Boiotii s Thebami v čele. Byla to neuskutečnitelná utopie a pro Spartu nic více než účinná fráse; jí šlo o udržení a rozšíření jejího panství. Boj za demokracii, svobodu a sebeurčení malých národů ve válce světové pokládal Meyer rovněž jen za pouhé heslo, aby se stal, zejména malým národům, sympathickým boj, jejž vedla dohoda ve službách Anglie za zničení Německa a za udržení a rozšíření světového panství anglického. Avšak dohoda nebojovala za zničení Německa, za jeho vyškrtnutí z dějin, jak si v Německu myslili, nýbrž jen za zničení německého militarismu, jímž Německo ohrožovalo evropský mír, a za udržení světové rovnováhy, kterou chtělo porušiti. Neprávem vidělo Německo v Anglii svého největšího nepřítele, soudíc, že Rusko a Francie jsou jen ve službách anglických kramářů. Že nešlo Anglii o rozšíření jejího panství bojem, mohlo býti nezaujatému pozorovateli patrno z její zdrželivosti a jejího otálení, než se pustila do války. Ona projevovala mírumilovnost nejdéle. Bála se, že se Egypt a Indie odtrhnou, že se válkou právě naopak její panství rozpadne nebo aspoň velmi zeslabí. S počátku ovšem nemohla vydatně zasáhnouti v boj, nemajíc pozemské armády; když však viděla, že Rusko s Francií nestačí na zdolání nepřítele a že jde o existenci její i Francie, nezbývalo jí než vybudovati armádu na základě všeobecné branné povinnosti a přispěti k vítězství spojenců, aby i její panství bylo uhájeno. Meyer mohl snad podezírati dohodu a zvláště Anglii, že bojuje proti Německu ze sobeckých důvodů, pro svůj vlastní prospěch, pokud nezasáhla do války Amerika, ačkoli žádný Němec nemohl ani tehdy přikládati stejné pohnutky Francii, bojující jediné za svou čest a za své bytí. Jakmile však vstoupila do války Amerika, nebylo pochyby, že nejde jen o prospěch jednotlivých spojenců dohodových, nýbrž i o ideálnější cíl, o osvobození malých národů z jařma německého, o uplatnění práva a spravedlnosti místo moci a násilí ve střední Evropě. Odhodlala-li se demokratická Amerika k činnému zakročení na evropské pevnině po boku dohody, spojila-li svůj osud s osudem jejím, nemohlo býti sporu o tom, že to činí z poznání, že svoboda Evropy jest ohrožena, a z obavy, aby prušácká bota surově nezašlápla evropskou civilisaci, ježto si je vědoma toho, co by to znamenalo pro veškeré lidstvo, kdyby Německo mělo šířiti v Evropě kulturu svou.

Úkol, jenž se nezdařil národu řeckému, převzalo království makedonské. Filippos sjednotil za účelem společného výboje proti říši perské po prvé v řeckých dějinách celé mateřské Řecko kromě Sparty ve spolek, jenž učinil nemožnými vzájemné půtky a zaručil dosavadní poměry a zřízení. Řekové nepodrobili se ovšem Filippovi dobrovolně, nýbrž byli jím přemoženi a jednota byla jim násilně vnucena. Viděli

totiž v Makedonech barbary, ohrožující jejich samostatnost, a proto vzpírali se houževnatě jejich panství. Celý ten zápas obcí řeckých s Athenami v čele proti Filippovi probral zevrubně E. Drerup ve své knize »Aus einer alten Advokatenrepublik« (v Paderbornu 1916). Našel mnoho parallel mezi dobou tehdejší a válkou světovou a šel dokonce tak daleko, že na základě jich předpověděl zkrachování politiky dohodové a vítězství Německa ve válce. Jest proto třeba všimnouti si blíže jeho názorů.

Persie, odvěký nepřítel Řecka, jímž zůstává ještě i za dob Filippových, toť kolos ruský, řecké obce, toť spolkové státy německé. Makedonie, stát s vládou monarchickou a mohutnou organisací vojenskou, jest k obcím řeckým, s nimiž jest v jazykovém příbuzenství, v témž poměru jako vojensky silné Prusko k ostatním státům německým. Král Filippos byl muž poctivý a nezištný, jenž neměl v úmyslu Řecko zničiti, nýbrž chtěl utvořiti spolek makedonskořecký na výboj proti Persii se stejnými právy všech členů. Řekové však nechápali jeho snah. V Athenách vedle strany, přející jeho záměrům, s Isokratem, Fokionem a Aischinem v čele, byla mocná strana vlastenecká, vedená advokáty Demosthenem a Hypereidem, Lykurgem, Hegesippem a Polyeuktem. Ta viděla ve Filippovi úhlavního nepřítele Řecka. Aćkoli si Filippos stále přál míru, byl konečně donucen ustavičným štvaním strany protimakedonské zkrotiti násilím Řeky, vzpírající se jeho nezištným záměrům. Ačkoli Atheny měly hráti ve spolku řeckém podobnou úlohu jako dnes Bavory, měly ve spolku se silnou Makedonií zachrániti si aspoň něco ze svého dřívějšího lesku, klesly vinou advokátské politiky v porobu a s nimi všechny obce řecké. Politika králova a profesorská politika Isokratova zvítězila nad politikou advokátskou. Právě tak světová válka byla podle Drerupa válkou advokátů Anglie, Francie, Italie a Řecka proti králům mocností ústředních, a mohli bychom dodati, co Drerup nepraví, proti profesorské politice německé. Jak válka skončí, napověděl Drerup svou parallelou.

Dnes ovšem jest patrno, že byl Drerup prorokem falešným. Ale již tenkráte (r. 1916) vyskytli se rozvážní badatelé i mezi Němci, kteří odsuzovali Drerupovo klamání čtenářů falešnými přirovnáními. Co do nebezpečenství nemůže býti totiž Persie srovnávána s Ruskem. Tenkráte dokonce nešlo o to, jak s nadsázkou hlásá Drerup, stane-li se Řecko orientálním, či Orient řeckým. Byli sice tehdy v Řecku stoupenci oblíbené myšlenky panhellenské, ztrestati odvetnou výpravou Persii, těžící z rozervanosti obcí řeckých, ale vyhledával-li tehdy král perský diplomatických styků s Athenami a domáhali-li se Řekové jeho spojenectví proti výbojnosti Filippově, jistě nebyla říše perská pro Řecko, nad to ještě od ní oddělené mořem, tak nebezpečnou jako říše makedonská při své bezprostřední blízkosti. Právě tak Rusko bylo v dobách mírových nebezpečenstvím pro Německo jen v podrážděné fantasii Němců. Právě naopak byli a jsou stále Němci nebezpečni Rusku. Nadarmo nevysílali tam své inženýry a obchodníky, nadarmo nenakazili zemi bolševismem. Makedonii lze ovšem vhodně srovnávati s Pruskem, ale její vztah k obcím řeckým dokonce se nepodobá poměru Pruska k ostatním státům německým, zejména za

války světové, v níž vystoupila proti nepříteli říše německá jako jednotný a mohutný celek. Nevhodnost srovnání jest patrna z toho, že Drerup obratem dělá z Makedonie celé Německo a z obcí řeckých státy dohodové a mluví o boji politiky profesorsko-královské proti politice advokátské. Pokud jde o Makedonii, nebyla by charakteristika politiky její a jí přátelské zrovna nevhodná. Ale o politice advokátské nelze u Demosthena a jeho strany dobře mluviti, jak ukázali H. Swoboda[1]) a Fr. Cauer.[2]) Demosthenes a Hypereides byli advokáty, Lykurgos a Hegesippos nikoli. Aischines, náčelník strany filomakedonské, dovedl právě tak dobře advokátsky vše překroutiti jako Demosthenes. Cauer shledává politiku Francie a Italie přes monarchickou ústavu této advokátštější než v Athenách. Tam se vše projednávalo veřejně, takže bylo těžko působiti na lid, nebylo možno tajnými úmluvami postaviti jej před situaci, v níž není pro něj jiného rozhodnutí, než k jakému spěli státníci. Makedonie se svou monarchistickou politikou, provozovanou Filippem, stojí prý velmi blízko všem moderním státům, kde provozuje podobně několik státníků politiku za celý stát. V stálosti, jednotnosti a vypočítavosti této politiky měla právě Makedonie převahu nad demokratickou diplomacií athenskou. Isokratův zdánlivě vědecký rhetorismus přešel prostřednictvím společnosti římské k národům románským, u nichž má dosud svůj význam. Prostředky isokratovskými operují prý právě politisující advokáti dohody. Tak obrací Cauer názor Drerupův vlastně na ruby. V zápase mezi Athenami a Filippem šlo, jak poznali Kaerst [3]) a Swoboda, o důležitější věc než o pouhý boj advokátů proti králi. Šlo o zápas dvou různých politických zásad, o udržení samostatných řeckých republik proti nově vznikající moci monarchické. Řekové nedívali se na Makedony jako na své bratry, nýbrž jako na barbary, ať již právem nebo neprávem. Jejich absolutistická ústava byla jim nesnesitelnou. Význam Demosthenův jest v tom, že pochopiv nebezpečenství, hrozící Řekům od Makedonie, vystoupil na obranu svobodné obce demokratické proti panství zvůle jednotlivcovy. Swoboda srovnává tento instinktivní odpor Řeků proti absolutistické Makedonii dosti vhodně s odporem demokratické Ameriky proti evropským monarchiím, v nichž vidí tyrannie. Týče se to však jen nespravedlivých a násilnických monarchií mocností ústředních, v přední řadě ovšem německé a rakousko-uherské, nikoliv i ostatních. Osobnost Filippova tento odpor Řeků proti Makedonii jen posilovala. E. Meyer i Kaerst správně poznali, že Filippos neprovozoval politiky řecké, nýbrž makedonskou. Podle Kaersta pomýšlel hned od počátku své vlády na podrobení Persie, chtěje učiniti z Makedonie velmoc. To však bylo nemožné bez hegemonie nad celým Řeckem. Násilné sjednocování obcí řeckých zakrýval Filip pláštíkem všeřecké myšlenky na pokoření odvěkého nepřítele perského. Strana protimakedonská jistě nebyla tak krátkozraká, aby v něm byla viděla nepřítele Řeků zcela neprávem. Situaci zahraniční posuzovala jistě lépe než strana mu přející, jež v něm viděla nezištného sjednotitele Řeků

[1]) Deutsche Literaturzeitung 1918, str. 323 nn.
[2]) Wochenschrift für klass. Philologie 1918, str. 73 nn.
[3]) Geschichte des Hellenismus. I². V Lipsku 1917.

a záštitu řecké svobody. Takto dívá se na Filippa i Kaerst přes to, že mu nepřikládá tak ideálních snah. Jako Němci imponuje mu silná individualita Filippova a vojensky mocná jeho říše. Nechápe demokratické a svobodymilovné duše řecké, nemá Filippovi za zlé, že odňal Řekům možnost samostatného a svobodného života národně-politického, nýbrž chválí jej za to, že skryl řeckou kulturu pod přístřeším hegemonie makedonské; nestará se příliš o to, zda jí hrozilo nebezpečenství či ne. Vnitřní situaci posuzovaly obě strany v Athenách se stejnou krátkozrakostí. Nelze upříti, že Isokrates ze svého ústraní dobře poznával neschopnost Řeků sjednotiti se a správně soudil, že může pomoci pouze moc zahraniční, ale klamal se v osobě Filippově a nepřihlížel k tomu, že jeho úsilí narazí na odpor Řeků jako nevlastenecké, ba velezrádné. Řekové byli stále ještě opojeni svou slavnou minulostí, takže ve své hrdosti nesnesli, aby někdo cizí zasahoval do jejich osudů a dělal pořádek v jejich rozvrácené domácnosti. Demosthenes zase ve své krátkozrakosti neviděl, že Řekové nejsou schopni účinného odporu proti mladé, jednotné a na vojenských základech vybudované říši makedonské, nechápal, že proti činům Filippovým nepomůže jeho burcování Atheňanů z netečnosti, nemá-li sám činorodých myšlenek a nemají-li jeho krajané sil, aby je uvedli ve skutek. Vlastenectví, neschopné vtěliti se v činy, nebylo nic platno. Že Demosthenes v tomto zápase proti Filippovi podlehl, že se Řecko dostalo v područí makedonské, nezavinila advokátská politika Demosthenova, nýbrž všeobecná zchátralost celé soustavy řecké politiky, vybudované na městském státě, spějícím za Filippa k zániku. Pravou příčinu pohromy tuší Drerup sám, když upozorňuje, že se přeceňuje význam bitvy u Chaironeie. Ta prý byla jen vyvrcholením toho, co se připravovalo již od války peloponneské, v ní dostala viklající se budova řecké svobody pouze poslední smrtelnou ránu. Je pravda, že se po revoluci francouzské stavějí v čelo národů a za jejich nezadatelná práva bojují právníci místo theologů, kteří až do té doby řídili život národů. Možno vskutku mluviti o politice právníků jakožto ředitelů moderních států, a to všude jinde snad větší měrou než právě v Německu. Křivdili bychom však státníkům dohodovým, kdybychom jejich politiku nazývali advokátskou, t. j. jak Drerup tomuto označení rozumí, politikou nepoctivosti, překrucující pravdu a skutečnost. V tom smyslu byla advokátskou i německá politika profesorská. Drerup byl na omylu, domníval-li se, že v tomto svém zaujatém stanovisku k politice státníků dohodových našel klíč k pochopení politiky a povahy Demosthenovy. Tímto názorem si právě naopak cestu k správnému pochopení doby Demosthenovy zatarasil.[1]) A i kdyby bylo pravda, že advokátská politika Řecko zničila, ještě by z toho neplynulo, že se totéž bude opakovati i dnes, a to proto, že nelze srovnávati dnešní dobu s dobou tehdejší. Přirovnání Drerupova, o nichž jsem se již zmínil, jsou sice nevhodná, ale přece jen toho druhu, že možno o nich diskutovati. Co však říci tomu, srovnává-li Drerup potrestání Fokidy Filippem, vyzvaným Thessalií a Boiotií k zakročení proti ní, s krutým

---

[1]) *E. v. Stern*, Literaturzeitung 1917, str. 121 nn.

potrestáním Belgie od Němců za to, že se bránila proti porušení své neutrality, nebo dokonce s pokořením Černé Hory, ztotožňuje li jednání Diopeitha, ukládajícího obchodním lodím, jež projížděly Hellespontem, výpalné na udržování svého vojska, s anglickou blokádou nespolehlivých, Němcům nadržujících neutrálů, nebo přirovnává-li dokonce barevné vojsko anglické a francouzské na západním bojišti k vojsku athenskému, skládajícímu se z otroků v stříbrných dolech laurijských, jimž byla dána na návrh Hypereidův osobní svoboda, a z metoiků, obdařených attickým právem občanským, aby mohli býti zařaděni do vojska?

Filippovi nedopřál osud, aby mohl uskutečniti zamýšlenou výpravu proti Persii. To bylo dopřáno teprve jeho synu Alexandrovi, jenž jsa odchován řeckou vzdělaností a jejími ideály pojal dalekosáhlý úmysl dobýti světa v pravém slova smyslu. O jeho obrovském podniku vykládal v témž asi duchu jako Kaerst Wilamowitz-Moellendorff. Nevyjádřil sice plnými ústy tendence své přednášky, ale již z okolností, za nichž byla proslovena, a z toho, co možno vyčísti mezi řádky, jest zcela jasno, jaká přirovnání a tendence tanula Wilamowitzovi na mysli. Přednášelť o výbojích Alexandra Makedonského 4. dubna 1916 ve Varšavě před důstojníky generální správy.[1]) Stručný obsah a smysl přednášky jest tento. Makedonie, toť Prusko, Alexandros pak, toť nikdo menší než sám Vilém II., jenž také nese pochodeň německé kultury na východ, jako Alexandros šířil řeckou kulturu do Orientu. Vilém stává se vlastně nástupcem Alexandrovým, jenž přejímá jeho odkaz, poněvadž tíhne také k zálivu Perskému jako Alexandros, jenž chtěl při ústí Eufratu a Tigridu zříditi veliký přístav a učiniti záliv Perský výpadovou branou do Indického oceánu. Cílem německého »Drang nach Osten« jest spojiti Bagdad s oceánem a vyprostiti ústí Eufratu a Tigridu z cizí moci, aby byla opět Mesopotamie pro Turecko tím, čím byla pro Peršany, Řeky a Araby. Jaká to nezištnost, jež béře na svá bedra tak těžké břímě ne pro svůj prospěch, nýbrž pro lepší budoucnost musulmanského spojence. Alexandros byl si vědom svých mimořádných výkonů, jež ho stavěly vysoko nad ostatní lidi, a poněvadž věřil ve své síly, věřil ve své božství a chtěl, aby bylo uznáváno nejen od národů orientálních, nýbrž právě od suverenních států řeckých. Komu by při slovech Wilamowitzových netanul na mysli německý císař, jenž se sice nepokládal za syna božího, poněvadž to by bylo pro dvacáté století a snad i pro Němce koření příliš silné, zato však aspoň za náměstka božího na zemi, za nejvyšší hlavu církve protestantské a spolu s národem německým za nástroj božské prozřetelnosti, jež jim svěřila zde na světě veliké poslání? Tací lidé mají právo nakládati s ostatními jednotlivci i národy podle své vůle, ničiti města a kulturu starou ve jménu lepší nové, kterou jsou povoláni šířiti svými výboji. Vítězný postup německého vojska Belgií a boření jejích pevností jako domků z karet novými hmoždíři, jimiž byla překvapena Evropa, toť obdoba vítězného postupu Alexandrova podél

---

[1]) *U. v. Wilamowitz-Moellendorff:* Reden aus der Kriegszeit. Fünftes Heft. XI: Alexander der Große. V Berlíně 1916.

pobřeží maloasijského, na němž novými těžkými kusy rozmetal několik opevněných měst tak dokonale, že od té doby jeho novou zbraní byl úplně zvrácen celý dosavadní systém stavby pevností. Německá fantasie od E. Meyera přes Drerupa stává se bezuzdnější, až ve Wilamowitzovi dostupuje německé třeštění vrcholu. Tím nesmrtelnější jest ovšem nyní po porážce Německa v cizině — u Němců to není dobře možné — ostuda Wilamowitze a s ním zároveň veškeré politiky a filosofie německých universit. Advokátská politika nezničila Řecka, zato však německá profesorská filosofie a politika zničila Německo, poněvadž živila v národě bohorovnost a naduté velikášství, a neříká se nadarmo, že pýcha předchází pád a koho chce bůh zničit, že ho raní slepotou.

Celý svět čekal, že Alexandros, když si podmanil východ, dokončí své dílo též podmaněním západu a tím zachrání od zániku též hellenismus v Italii a na Sicilii a súčtuje s Karthagiňany a kmeny sabellskými v Italii. Vyslanci všech národů, nevyjímaje Římanů, dostavili se k němu do Babylonu, aby zvěděli jeho úmysly. Ale v tom jej zastihla r. 323 smrt a poněvadž nezanechal dědice, jenž by se ujal jeho záměrů, byl zbaven západ nebezpečenství, takže mohl jíti samostatně svou vlastní cestou. Tehdy právě počal se zápas mezi Římem a kmeny samnitskými o území střední Italie, jímž se rozhodlo téměř po čtyřicítiletém zápolení o osudech celého poloostrova a bylo založeno panství římské. Vedle toho odehrává se na jihu neméně velikolepý boj mezi Řeky sicilskými, jejichž síly shromáždil Agathokles, a Karthaginou, jenž se však po mohutných střídavých úderech skončil nerozhodně. Pokus Pyrrhův založiti v Italii samostatnou řeckou říši, skončil se nezdarem a vítězstvím Římanů ve spolku s Karthaginskými. Ale hned po vítězství rozpadla se tato koalice a deset let nato Řím, zasáhnuv na Sicilii, učinil krok z politiky italské do politiky světové a tím si určil celý svůj příští osud a zároveň osud celého antického světa.

Ze všech srovnání minulosti s přítomností jest nejvhodnější srovnání vzájemného vztahu mezi Římem a Karthaginou a mezi Německem a Anglií. Poměrně mladé, jednotné Německo, vojensky mocné a rozpínavé, toť mladý, vojensky zorganisovaný a rozpínavý stát římský. Anglie, posměšně nazývaná Němci »státem kramářů«, jest obchodní stát, ovládající veškerá světová moře jako Karthago celou západní oblast moře Středozemního. Když se Římu podařilo uvésti pod svou moc celou Italii, je pochopitelno, že se jeho imperialistické choutky, jednou projevené, tím nespokojily, nýbrž pokračovaly ve svém postupu dále. Nebezpečnou sokyní v nejbližší západní oblasti moře Středozemního byla Karthago. S ní bylo se třeba vypořádati. Snad cítili Římané instinktivně nebezpečenství ze semitské povahy a kultury pro sebe i celý tehdejší kulturní svět, ale jistě rozhodly o zničení Karthaginy u nich hlavně jejich vlastní sobecké cíle, jejich lakota a panovačnost. Nešlo tenkráte o to, bude-li svět foinický či latinský; Semité karthaginští, kteří vedli své války pomocí cizích žoldnéřů, stáli mravně příliš hluboko, aby byli mohli hráti úlohu Říma. Ostatně nestačili na to ani početně. Strach Římanů měl velké oči, viděli v Karthagině nebezpečenství pro sebe v barvách černějších, než v jakých skutečně bylo. Jestliže skutečně zachránili zároveň Evropu od vlivu semitského, jak se

jim někdy přičítá za zásluhu, jest to jen zásluhou bezděčnou. Bylo pošetilé, že Řím, jenž nebyl do první války punské mocí námořní, pustil se do války o Sicilii, kterou bylo možno vybojovati jediné na moři — válku na souši bylo možno vésti pouze na pevnině italské — s velmocí námořní. Ale Římané, kteří byli ve vedení války učelivými žáky svých nepřátel, byli odhodláni vybudovati narychlo loďstvo, naučiti se námořní válce od Karthaginských a přemoci je jejich vlastní zbraní. To se jim také vskutku podařilo. Námořní moc karthaginská byla zničena již první válkou punskou. Řím získal nejen Sicilii a Korsiku, k níž brzy na to se přidružila Sardinie, nýbrž stal se i zároveň velmocí námořní. V druhé válce punské nebojovalo se na moři již ve větším měřítku; Karthago vedla válku jen proto, že její vůdcové měli v Hispanii silné pozemské vojsko.

Podobně Německo ohrožovalo více Anglii než samo bylo jí ohrožováno. Úspěšnými válkami zmohutnělo politicky i hospodářsky. Tlačilo se na východ, na Balkán, kde Rakousko bylo jeho exponentem, a dále do Turecka a tím na dálný východ k zálivu Perskému. Poněvadž však usilovalo o to, míti co nejvíce osad, potřebovalo silného loďstva k jejich ochraně a pak proto, aby si uvolnilo cestu na západ, v které mu překážela Anglie. Na ni narazilo jako na nejbližšího soupeře, s nímž nutno se v přední řadě vypořádati. Proto hledělo se jí přizpůsobiti a státi se silnou velmocí námořní, ježto mezi Německem a Anglií mohlo býti rozhodnuto jediné na moři. Světová válka však zhatila tyto jeho plány. Okamžik k válce pozemské s Francií a Ruskem byl tak vhodný, že si Německo nemohlo vyčíhati příznivějšího. Proto nečekalo, až bude na moři ještě lépe připraveno a vrhlo se do války. Tím se však připravilo o výsledky svého horečného zbrojení na moři, jež kdo ví nebyly-li by se dostavily, kdyby bylo jednou došlo k válce mezi samotným Německem a Anglií. Důvěra Meyerova, že přizpůsobení se Německa Anglii bude provázeno pro ně stejným zdarem jako přizpůsobení se Říma Karthagině v první válce punské, byla vývojem událostí zklamána. Anglie poznala v pravý čas, že musí i ona napnouti všechny síly nejen na moři, nýbrž i na souši, má-li uhájiti své koloniální říše a své dosavadní prestiže na moři, přizpůsobila se, jak bylo možno nejrychleji, Německu a ostatním válčícím státům, stala se též velmocí pozemskou a po boku ostatních spojenců porazila Německo a tím pomohla osvoboditi Evropu od nebezpečenství německé kultury, jež jí v ní hrozilo jako kdysi snad v kultuře semitské. V té příčině nehrálo Německo úlohy Říma, nýbrž úlohu Karthaginy. A vskutku dnes se již Němci nepřirovnávají k Římanům, ač byli dříve na toto přirovnání hrdi a ono nikdy nepřestane býti správným, nýbrž srovnávají svou porážku s porážkou Karthaginy. Dávají tím jasně na jevo, že volí vždy taková přirovnání, kterých právě potřebují.

Hannibal chtěl jako Pyrrhos omeziti Římany na panství nad střední Italií. To bylo možné jediné tehdy, kdyby se byly spojily proti Římanům všechny státy a národy, ohrožené ve své nezávislosti. Ale Hannibal získal pouze již. Italii, Sicilii a Kelty, z cizích panovníků pouze makedonského krále Filippa III. Ze států menších daly se některé na stranu římskou (Aitolové), ostatní odřekly a zaujaly stanovisko vy-

čkávací. Protože se koalice proti Římu nezdařila, nedošlo tehdy k válce světové, ač válka nabyla rozměrů nebývalých, nýbrž zápas zůstal omezen jen na Řím a Karthaginu. K válce světové nedošlo ani později, když chtěl Hannibal strhnouti do války ve velkém měřítku krále syrského Antiocha III.

Paralellu mezi Římem a Německem rozvádí E. Meyer ještě dále. Řím nesnesl ve svém sousedství silného státu. Ne proto, aby dobyl světa, nýbrž aby měl trvalý mír a zabezpečený svůj vlastní nerušený vývoj, pustil se hned po pokoření Karthaginy do válek s Východem. Bohatá kořist, jež mu tam připadla, byla jen nádavkem, náhradou za výdaje a ztráty ve veliké válce. Meyer nepraví to sice výslovně, ale jest nesporno, že má na mysli vztah Německa k Rusku po míru v Brestu litevském. Německu tedy také nešlo o výboje, nýbrž jen o zabezpečení klidného vývoje. Divné zabezpečení, když k němu je třeba, aby všichni sousedé byli zdeptáni, ježto by jinak svou pouhou přítomností mohli ohroziti bezpečnost a klidný vývoj Německa! Myšlenkou Meyerovou otvírá se nám pohled do duše německé. Nyní chápeme, proč Němci stále volali, že vedou válku obrannou, ač sami ohrožovali jiné. Je to stihomam, jenž předráždil jejich fantasii tou měrou, že vidí kolem sebe jen samé nepřátele, kteří, jak se jim zdá, je buď již ohrožují nebo by je ohrožovati mohli, takže je lépe učiniti je již napřed neškodnými. Zde máme makavý důkaz, jak Němci zkreslují minulost, aby jí omluvili své jednání. Své intence přikládají Římanům, ač je to zhola nemožné. Kdo ohrožoval na východě bezpečnost a klidný vývoj panství římského v Italii, aby bylo třeba pouštěti se s ním do války? Řecký Orient byl politicky tak roztříštěn, že nebylo možno, aby se nestal snadnou kořistí Římanů, jakmile by se jim jí jen zachtělo. A potřebovalo Německo expanse do Asie, aby zajistilo bezpečnost své říše? Vidíme, že nevystačíme k pochopení jednání Němců jen se stihomamem; pracuje tu také faleš, jež zakrývá imperialistické choutky pláštíkem boje proti ohrožovatelům vlastní existence. Němci nejsou jen pouhými šílenci, nýbrž zločinnými šílenci.

Za několik desítiletí nebylo v dosahu světa kolem Středozemního moře státu, jenž by se byl mohl odvážiti postaviti se na odpor Římu. Bezpečnost Říma byla úplná. Ale Řím dopustil se podle Meyera chyby tím, že se neujal cílevědomě světové vlády; využil sice bez okolků výhod svého postavení, ale povinnosti, jež mu z něho vyplývaly, svalil na bedra bezmocných států vasalských, jež vytvořil. Tím byl jen stupňován zánik kultury a urychlena krise, která po staletých vnitřních i vnějších bojích nejhroznějšího rázu vedla k odstranění vlády republikánské a zavedení jednotné středomořské říše s vládou monarchickou. Mimo to zavinila politika Říma ztrátu východu za Eufratem pro kulturu hellenistickou. Ten byl ponechán reakci orientalismu, jenž se stále vítězně tlačil zase na západ a konečně proměnil do základů celou říši římskou. Meyer má starost, aby Němci neupadli do téže chyby jako Římané, až jim po vítězném ukončení světové války, v něž nepochybuje, připadne panství nad světem. Nechce se dále o tom šířiti, poněvadž úkolem historika není předpovídati a paralelly, jež prý se zde naskytují, patří budoucnosti. Ale i to, co napověděl,

stačí k blamáži německé domýšlivosti. Ostatně nemusil míti Meyer starostí, že si Němci nebudou věděti rady se světovým panstvím. Alldeutscher Verband a různí spisovatelé, jako Rohrbach, Frymann, Frobenius a generál Bernhardi vytkli již dávno cíle německému imperialismu a upravili mu cestu. Němci, jak jsme viděli, mají pochopení a obdiv pro státy vojensky silné, jako byla Makedonie a Řím, a proto nepřekvapí, že si vzali pro příští úpravu Evropy pod panstvím německým za vzor Sparťany. Přirovnali z přítomnosti ke starověku kde co, ale sebe ke Sparťanům dosud ne, patrně ze skromnosti. Chtěli udělati z Evropy obrovský stát spartský, v němž by svobodnými a plnoprávnými občany, *ὅμοιοι*, vykonávajícími politická práva, sloužícími ve vojsku nebo v námořnictvu a majícími pozemkový majetek, byli jediné Němci; ostatní národové neněmečtí, jež ovšem nebude možno odstraniti z nové Evropy, byli by perioiky a heiloty, na něž by se uvalily všední a hrubé práce. Nejlepší z nich by se přizpůsobili a dobyli by si znenáhla svého místa v řadách vítězů, ostatní byli by politicky a národně zahlazeni a mohli by se nejvýše uchýliti, kam by jim bylo libo.

Konečně podává Meyer ještě jednu parallelu. Jako válka Říma s Karthaginou značí zánik kultury antické, tak prý moderní civilisace překračuje světovou válkou svůj vrchol a spěje k zániku. Světové postavení národů evropských je prý otřeseno a nikdy již nebudou vládnoucím prvkem světových dějin. Po válce s Karthaginou nastoupila na místo národních států nivellisující světová říše a národní individuality s tvůrčí rivalitou byly nahrazeny homogenním, odnárodněným lidstvím. I vládnoucí národ propadl neodvratně tomuto osudu. Římské vládě nepodařilo se sloučiti četné národní kmeny italské v jednotný národ vyvíjející se pro světové panství, takže všechny snahy zachovati nebo opět obnoviti zvláštní postavení Italie ztroskotaly a jméno římské stalo se označením veškerého obyvatelstva říše. Meyer upozornil na to, jak veliké úkoly čekají německý národ vzhledem k světové kultuře, přestojí-li vítězně válku. Nesmí prý býti nerozhodný a nejistě tápati. Škoda, že se nevyslovil určitěji. Všeněmecký »kulturní« program na mysli míti nemohl, poněvadž jeho provedením hrozilo by evropské kultuře totéž znivellisování jako antické kultuře od imperia římského. Nebezpečenství znivellisování jest od kultury evropské odvráceno, nikoli však zásluhou Německa, nýbrž vítězné dohody, jež proti tendenci, rozděliti svět na několik ohromných oblastí velmocenských, vzkřísila k životu řadu nových samostatných útvarů národních, nevelikých sice, ale schopných plného života, jimž by se dostalo ve Svazu národů opory stejně jako útvarům silnějším. Německo i po té stránce hrálo úlohu Říma a vítězství dohody způsobí to, co by bylo způsobilo vítězství Hannibalovo v Italii, podobající se po té stránce aspoň částečně Rakousku. Bylo by uchránilo Řeky před cizím panstvím, vrátilo svobodu Oskům a snad i Etruskům a tak, ne-li odstranilo úplně, tedy aspoň oddálilo úpadek kultury, který způsobily výboje Říma. Že se evropská civilisace mění od základů, jest jisto. Že by však vítězství práva nad mocí, svržení jařma násilnických dynastií »z boží milosti« se šíjí národů a úsilí o vyrovnání křikla-

vých sociálních nespravedlností bylo krokem evropské civilisace k zániku, může tvrditi jen Němec nebo blázen.

Z toho, co jsem vyložil, jest patrno, že pro Němce dějepis není učitelem života. Dychtivé velikášství, jímž jsou stiženi, ničí v nich schopnost rozumně posuzovati a rozbírati jevy. Nerozhoduje u nich rozum, nýbrž cit; ten jest jejich vládcem a vůdcem. Zásady vštěpuje jim velitelsky hlas srdce, takže se hned stávají neochvějnými pravdami, jichž nechtí podrobiti posudku ani rozboru. Nejsou s to, aby nestranně vyložili minulost z ní samé a odvodili z ní závěry pro přítomnost, pokud je to vůbec možno. Vykládají naopak minulost podle nesprávně chápané přítomnosti, aby jí podepřeli to, co by měli rádi splněno v přítomnosti. Při veliké rozmanitosti dějinných jevů není divu, že najdou dosti parallel pro přítomnost, posuzovanou pod zorným úhlem jejich utkvělých představ. Tyto parallely na první pohled oslní a překvapí, ale podrobíme-li je bedlivému rozboru, rozplynou se v niveč. Proto bylo lehkomyslné činiti z nich závěry pro přítomnost a vzbuzovati jimi v mysli druhých neoprávněnou důvěru ve splnění zbožných přání. Naopak poznáváme z nich neobyčejnou složitost a mnohotvárnost událostí dějinných, jež nás opravňuje jen ve vzácných případech k tvrzení, že se dějiny opakují. Ale Němci jsou národem idealistů, národem žijícím v říši ideí, svých německých myšlenek, nikoli v říši střízlivé skutečnosti. Ani nejbystřejší Němec naprosto není s to, aby pochopil smysl myšlenky: není většího nebezpečenství nad domněnku, že něco skutečně jest, poněvadž si přejeme, aby tomu tak bylo. Tato výborná charakteristika, kterou o německé duši a jejích schopnostech podal A. Denis ve své Válce, potvrzuje se i tímto výkladem. Na Němcích splnila se krutě slova Demosthenova: *ὃ γὰρ βούλεται, τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἴεται.* Kdyby Němci nebyli hledali ve starověku jen potvrzení pro správnost svého názoru na přítomnost, nýbrž skutečného poučení pro své jednání, byli by si mohli postaviti před oči jediné osud světového panství Alexandrova a imperia římského, jež obě stejně vzala za své, ať byla vybudována na rychlo jednotlivcem nebo na pevnějších základech celým národem, nadaným neobyčejnou schopností organisační. Byli by tak poznali správnost slov Fichteových z jeho Řeči k německému národu, jimiž varuje Němce před nesmyslnou a ohavnou myšlenkou, že by jeden člověk — a, mohli bychom dodati, i jeden národ — měl vládnouti celému světu. Naproti tomu byli by poznali, že trvalejší jsou úspěchy získané převahou duševní v pokojné práci, než úspěchy získané fysickým násilím, jak toho dokladem jest národ řecký, jenž, ač dvakrát zdolán fysicky, ne svými, nýbrž cizími výboji rozšířil svou kulturu v celém tehdy známém světě východním i západním. Kdyby se svými klasiky méně chlubili a více je ctili a jimi se řídili, pochopili by slova Goethova:

»Wie viel bist du von andern unterschieden?
Erkenne dich, leb' mit der Welt in Frieden.«

L. Brtnický:

Maksimální cenník císaře Diokleciána z roku 302.

I.

Dějiny římské veleříše podávají velmi zajímavý příklad, jak již před 1600 lety stal se pokus potlačiti rostoucí drahotu stanovením maksimálních cen. Bylo to roku 302 za císaře Diokleciána. Vadou, které se dopustila mincovní správa římských císařů ve 3. stol. po Kr., bylo stálé zhoršování mince zlaté (aureus) i měděné. K nejistotě, kterou to vyvolalo v obchodě, přidala se lakotná spekulace a objevilo se závratné stoupání cen, kterým mimo jiné trpěli i vojáci v táborech a na pochodu. Hejna obchodníků provázela armádu a vojáci byli hlavně na ně odkázáni. Rapidně zvýšené ceny těchto kramářů a dodavatelů ruinovaly vojáky. To, vedle všeobecných nářků občanstva, pohnulo po delším váhání císaře Diokleciána a jeho tři spoluvladaře, že odhodlali se vyhlásiti ediktem cenník všeho zboží a stanoviti v něm míru, již cena překročiti nesmí.

Cenník, ačkoliv v ediktu je nazván »krátkým seznamem«, je velice rozsáhlý. Zahrnuje potraviny (obilí, zeleninu, maso, zvěřinu, drůbež, ryby, ovoce, nápoje, koření), výrobky řemeslné ze dřeva, železa, kůže, tkanin, ba i odměny za práci hmotnou i duševní. Výslovně se v něm praví, že udané summy nejsou míněny jako závazné ceny všech věcí (»ty stanoviti nepokládá se za spravedlivé«); očekává se, že v mnohé provincii budou ceny levnější. Ale summy uvedené znamenají hranici, která se nesmí překročiti.

Tento edikt byl vyryt do kamenných desk a v městech východní polovice říše veřejně vystaven. Zlomky nápisů těch byly během minulého století na různých místech nalezeny: v Egyptě, v Řecku, v Malé Asii. Jsou psány dílem latinsky, dílem řecky a byly častěji vytištěny a komentovány.[1]) Při neúplném jich zachování stává se tu a tam, že právě číslo cenu nebo množství udávající schází a naše zvědavost zastavuje se před otazníkem.

Cena udána je v denárech a římský denár té doby odpovídá 2·2 haléře.[2]) V tarifu uváděná římská libra je našich 327·45 *gr.*, míra sypkých věcí, *modius castrensis* má 17·5 litrů, míra na tekutiny, *sextarius* = 0·547 *l.* Chci uvésti pro historickou zajímavost řadu položek z Diokleciánova ediktu převedených na naši míru, váhu a měnu.

---

[1]) Srov.: *Corpus inscript. lat.* III. p. 801; *Waddington et Le Bas,* Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineur III. p. 145; *Waddington,* Édit de Dioclétien établissant le maximum dans l'empire Romain. Paris 1864. *Mommsen* v čas. Berichte über die Verhandl. der philol.-hist. Classe der sächsischen Gesellsch. der Wissenschaften. Leipzig 1851; týž v čas. Hermes r. 1890 (sv. XXV.).

[2]) Denár = $^1/_{50000}$ římské libry zlata. Je-li cena libry zlata (327·45 *gr*) = M 913·57 (dle Mommsena, Hermes 1890) čili 1096·28 K, vychází z toho, že denár = 2·2 h. Upozorňuji, že cena zlata počítána tu z r. 1890.

II.

A. Obilí, luštěniny, zelenina, ovoce.

Pšenice K ? — žito, hektolitr K 7·37 — ječmen, hektolitr K ? — oves, hektolitr K 3·79 — špalda, hektolitr K 6·31 — špalda tlučená, hektolitr K 12·63 — boby, hektolitr K 7·37 — boby tlučené, hektolitr K 12·63 — čočka, hektolitr K 12·63 — lněné semínko, hektolitr K 18·95 — konopné semeno, hektolitr K 10·10 — mák, hektolitr K 10·10 — kmín, hektolitr K 25·26 — artičoky 5 kusů K 0·22 — hlávkový salát, nejlepší druh, 5 kusů K 0·09 — hlávkový salát, horší druh, 10 kusů K 0·09 — ředkvičky veliké, ? kusů K 0·09 — ředkvičky menší, 20 kusů K 0·09 — cibule zelené, I. jakosti, 25 kusů K 0·09 — cibule zelené, horší druh, 50 kusů K 0·09 — kdyně, nejlepší jakosti, 10 kusů K 0·09 — kdyně, horšího druhu, 20 kusů K 0·09 — okurky, nejlepší, 10 kusů K 0·09 — okurky, horší, 20 kusů K 0·09 — melouny, větší, 2 kusy K 0·09 — melouny, menší, 4 kusy K 0·09 — kaštany, 100 kusů K 0·09 — ořechy, zelené, nejlepší, 50 kusů K 0·09 — ořechy, suché, 100 kusů K 0·09 — jablka, nejlepšího druhu, Mathianská nebo Salignianská, 10 (?) kusů K 0·09 — jablka, horšího druhu, 20 kusů K 0·09 — jablka, menší, 40 kusů K 0·09 — jablka granátová, největší, 10 kusů K 0·18 — moruše, košík objemu půllitrového K 0·09 — fíky, nejlepšího druhu, 25 kusů K 0·09 — fíky, horšího druhu, 40 kusů K 0·09 — hrozny, 4 libry (= $1^1/_3$ *kg*) K 0·09.

Maso vepřové, *kg* K 0·79 — hovězí, *kg* K 0·54 — skopové, *kg* K 0·54 — šunka, *kg* K 1·34 — jelenina, *kg* K 0·80 — jaternice vepřové, *kg* K 1·61 — jaternice hovězí, *kg* K 0·67 — bažant krmený K 5·50 — husa krmená K 4·40 — pár kuřat K 1·32 — jedna koroptev K 0·66 — pár kvíčal K 1·32 — pár kachen K 0·88 — zajíc K 3·30 — králík K 0·88 — selátko K 0·38 — jehně nebo kůzle K 0·26.

Máslo *kg* K 1·14 — olej, I. jakosti, litr K 1·62 — olej, horší jakosti, litr K 0·96 — ocet, litr K 0·24 — med, II. jakosti, litr K 0·80 — sůl, litr K 0·13.

B. Nápoje.

Víno, různé druhy, litr K 1·18 — víno, horší druh (vinum rusticum), litr K 0·32 — pivo (cerevisia), litr K 0·16 — pivo, jiný druh (zythos), litr K 0·08 — vína kořeněná (medem a pepřem), litr K 0·96 — víno, sladké asijské, kořeněné (caroenum Maeoticum), litr K 1·18, víno z růží (rosatum), litr K 0·80 — víno myrtové (z plodů myrtových), litr K 0·80.

C. Kůže.

Kůže hovězí, I. jakosti, nevydělaná K 11·— — kůže hovězí, I. jakosti, vydělaná na podešve K 16·50 — hovězí kůže, I. jakosti, na řemeny a pod. K 13·20 — kůže hovězí, II. jakosti, nevydělaná K 6·60 — kůže hovězí, II. jakosti, vydělaná K 8·80 — kozí kůže,

nevydělaná K 0·88 — kozí kůže, vydělaná K 1·15 — kůzlečí kůže, nevydělaná K 0·22 — kůzlečí kůže, vydělaná K 0·35 — kůže jelení, I. kvality, nevydělaná K 1·43 — jelení kůže, I. kvality, vydělaná K 2·20 — srnčí kůže, nevydělaná K 0·22 — srnčí kůže, vydělaná K 0·33.

D. Obuv.

Střevíce venkovské, bez hřebíků K 2·64 — střevíce vojenské, bez hřebíků K 2·20 — střevíce patricijské K 3·30 — senátorské střevíce K 2·20 — střevíce rytířské K 1·54 — sandály s dvojitými podešvy K 1·76 — sandály s jednoduchými podešvy K 1·10 — střevíce babylonské K 2·64 — střevíce purpurové čili fenické K 1·32.

E. Oděv

v té době nosil se již ne vlněný, jako v starších časech římských, nýbrž plátěný. Spodní šat byla dalmatika, opatřená rukávy, svrchní šat sluje anabola. Plátno se tkalo ve velikých továrnách těchto měst: v Skythopoli v Palestině, v Tarsu v Malé Asii, v Byblu v Palestině, v Laodicei v Syrii a v Egyptské Alexandrii. Zboží těchto továren mělo nestejnou cenu: nejvíce se platilo Skythopolské, ostatní v tom pořádku, jak jména uvedena levnější a levnější, tak že plátno Alexandrinské bylo nejlevnější. Jenom v Tarsu hotovil se dvojí způsob plátna a druhý byl na rovni výrobkům alexandrinským. Každá továrna kromě toho vyrábí trojí druh jakosti.

Z cen tohoto zboží, jež tarif uvádí, nepoučujeme se na neštěstí mnoho. Neuvádějí se ceny za jednu dalmatiku, anabolu, kapesník (faciale), nýbrž celých *kusů* (histos), aniž je známo, jak byly ty kusy veliké. Jeden takový *kus* na mužské dalmatiky nejlepšího druhu z továrny Skythopolské stál K 220·—, — nejhoršího druhu z továrny Alexandrinské K 45·80. — *Kus* plátna na kapesníky nejlepšího druhu z továrny Skythopolské ceněn na K 71·50 — kus plátna nejhoršího druhu továrny Alexandrinské K 27·50.

F. Mzdy a honoráře.

Zemědělskému dělníku ke stravě denně K 0·54 — cídiči stok ke stravě denně K 0·54.

Stavebním dělníkům denně ke stravě: zedníkovi K 1·10 — upravovateli vápna K 1·10 — dlaždiči mramorem K 1·32 — hotoviteli mosaikových podlah K 1·32 — malíři stěn K 1·54 — malíři nástěnných obrazů K 3·30 (? čtení nejisté).

Zámečníkovi, koláři, pekaři denně ke stravě K 1·10.

Pastýři, poháněči mezků, oslů, velbloudů ke stravě denně K 0·44.

Zvěrolékaři za pouštění žilou a pročištění hlavy za každé zvíře K 0·44.

Holiči a střihači vlasů za 1 člověka K 0·44.

Modelérovi soch denně se stravou K 1·65, — jiným modelérům K 1·10.

Krejčímu za svrchní šat (birrus), II. jakosti K 0·88 — za spodky K 0·44 — za gamaše K 0·09.

Vychovateli za hocha měsíčně K 1·10.

Učiteli čtení za hocha měsíčně 1·10 — učiteli počtů za hocha měsíčně K 1·65 — učiteli těsnopisu za hocha měsíčně K 1·65 — učiteli latinské nebo řecké grammatiky a učiteli geometrie měsíčně za hocha K 4·40 — učiteli řečnictví čili sofistovi K 5·50.

Advokátovi za podání žaloby K 5·50 — advokátovi za soudní stání K 21·—.

Jakkoliv podrobny jsou tyto ceny, nemohou nás ovšem poučiti o nejdůležitější otázce: v jakém byly poměru k cenám normálním, před vyskytnuvší se drahotou platným? A jaké výše dostoupily ceny za nastalé drahoty? Vidíme v tom »maksimu«, které je proti dnešní drahotě tak směšně nízké, jen potvrzení známého fakta, že kupní síly peněz od století ke století ubývá, a že stejné quantum zlata a stříbra neznamená ve stol. IV. stejné bohatství, jako ve stol. XX.

Poměr některých cen nás překvapí. Nečekali bychom, že králík (88 h.) má větší cenu než selátko (38 h.), jehně a kůzle (26 h.), ani že jedna koroptev (66 h.) je cennější než sele. Ale nezapomínejme, že takovéto oceňování je výsledkem labužnické chuti, jež v různých dobách a u různých národů je různá.

Měsíční plat učiteli za jednoho hocha, K 1·10, nezdá se skvělým, ale vzhledem k tehdejší láci neměli učitelé jistě hladové živobytí. Učil-li kdo 50 hochů, vyneslo mu to K 55·— měsíčně. Kdyby z této sumy utratil měsíčně K 27·44, tedy polovici své gáže, za stravu, mohl si dle cen tarifu za to koupiti na př.: 5 *kg* hovězího masa, 3 *kg* vepřového, 1 selátko, 20 *l* žita, 4 *l* čočky, 10 melounů, 100 fíků, 4 *kg* hroznů, 10 okurek, 1 *l* oleje, 1 *l* medu, 14 *l* nejlepšího vína.

Před tarifem, jehož malá část tu byla podána, předchází dlouhá předmluva, jež má vydání jeho ospravedlniti. Na čtenáře našich dnů působí nemile její rozvláčný, vyšperkovaný, místy skoro až básnický sloh — pravá protiva střízlivého výrazu nynějších zákonodárců. Ale obsah její s nejedné stránky je zajímavý. Podávám její překlad zachovávaje, pokud možno, slohový ráz.

III.

Edikt Diokleciánův.

»Císař C. Aurelius Valerius *Diocletianus* a císař M. Aurelius Valerius *Maximianus* a Flavius Valerius *Constantius* a C. Valerius *Maximianus*[1]) prohlašují:

Veřejná čest i důstojnost a velebnost Římská vyžadují, aby blaho našeho státu, jenž za světového pokoje a nejúplnějšího míru vděčně vzpomíná vedle nesmrtelných bohů i válek, jež jsme šťastně vedli — bylo řádně spořádáno a slušně opatřeno také výhodami míru, pro

[1]) Vynechávám v překladě dlouhou řadu úředních titulů jednotlivých vladařů.

který s tolikerou námahou bylo pracováno, abychom my, kteří jsme s laskavou přízní bohů loupežnictví barbarských národů, bujevší v minulé době, s porážkou národů samých potlačili, mír, na věky založený, řádnou a spravedlivou podporou ohradili.

Kdyby kroky, jimiž šílená lakota, neohlížející se na lidstvo, nejen v jednotlivých letech, měsících nebo dnech, ale skoro každou hodinu a v každém okamžiku za rozmnožením zisku pospíchá, nějakou rozumnou mírou byly zdržovány, nebo kdyby lidé obyčejných poměrů majetkových klidně mohli snášeti tuto bujnou zvůli, která je den ode dne nejhorším způsobem rozrývá: snad by bylo místo pro nevšímavost a mlčení, když by všeobecná trpělivost zmírňovala odsouzení hodnou ukrutnost a žalostný stav. Ale poněvadž nezkrocená zuřivost touží nepřihlížeti nikterak k obecnému prospěchu a nešlechetní lupiči ve vzmáhající se a ohnivě se roznécující lakotě pokládají to jaksi za mravní povinnost ve vydírání majetku ustoupiti spíše z nutnosti než dobrovolně, a nemohou více shovívati ti, kterým nejkrajnější nouze dala pocítiti žalostné poměry: sluší se prozřetelnosti nás, kteří jsme otci pokolení lidského, dáti zákon, jenž by nesnesitelné poměry ovládal, aby to, co přes dlouhé očekávání lidskost sama nemohla vykonati, bylo prostředkem našich opatření všeobecně zřízeno. A opatření této věci, jak celý svět jasně poznává a věci samy potvrzují, přichází skoro pozdě; to tím, že jsme chystali záměry a nalezené prostředky ještě zdržovali, aby lidstvo — jak se mohlo přirozeně očekávati — dopustivší se těžkých poklesků *samo* se napravilo. Pokládaliť jsme za daleko lepší, aby pokárání nesnesitelné loupeživosti, jež všeobecný úsudek vyslovil, bylo smazáno pochopením a dobrovolným rozhodnutím těch, kteří denně do horších skutků se vrhají, s jakousi zaslepeností k veřejnému zločinu se ženou, jednotlivcům i celé společnosti jsou nepřáteli a v těžkém hříchu nejukrutnější nelidskosti se dopouštějí. Přistupujeme tedy rázně k opatření, jehož věci již dávno nutně vyžadují, nebojíce se při tom stížnosti, že by se zakročení naší péče, jako nevčasné nebo zbytečné, zdálo příliš titěrným nebo nepatrným těm nešlechetníkům, kteří v našem dlouholetém mlčení mohli pociťovati napomenutí k mírnosti a přece nechtěli poslechnouti. Neboť kdo jest tak tupé mysli nebo tak vzdálen společného lidského cítění, aby mohl nevěděti, že při zboží, které se buďto dováží nebo v městech drobně prodává, nemírnost cen tak se rozmohla, že bezuzdná chtivost hrabivců nedá se zmírniti ani hojnými zásobami, ani řadou úrodných let? Vždyť není pochyby, že takoví lidé, kteří se v podobném obchodě vycvičili, stále jsou v mysli napiati a již z pohybu hvězd na větry samy a bouře dychtivě soudí a nemohou při své zlobě toho snésti, že laskavostí bohů pole a šťastné nivy jsou zavlažovány a vzbuzují naděje na příští úrodu; vždyť pokládají to za svou škodu, že přízní samého počasí věci hojně se daří. Jestliže někteří lidé jsou ovládáni stále snahou dobývati zisku i z darů božích a škrtiti všeobecnou šťastnou úrodu a zase v neúrodných letech kupčiti se zásevem a s prací zasevačů, jestliže někteří oplývajíce jednotlivě ohromným bohatstvím, které by celým národům hojně vystačilo, za výdělkem se honí a krvavé úroky vy-

máhají: zřetel ku všelidským zájmům radí, milí obyvatelé provincií, aby jejich lakotě stanoveny byly meze.

Ale třeba již vyložiti samy příčiny, které nás konečně dohnaly odložiti dlouho prodlužovanou trpělivost, aby se — ačkoliv je nesnadno zvláštním důkazem nebo spíše skutkem dokázati lakotu, po celém světě zuřící — přece naše volba prostředků objevila spravedlivější, když nemírní lidé budou přinuceni poznati dle nějakého označení a známek svou nezkrocenou dychtivost.

Kdož by tedy nevěděl, že opovážlivost, která obecnému prospěchu úklady strojí, všude, kudy naše vojska dle požadavku společného blaha jsou posílána, nejen po vesnicích a městech, ale i na celé cestě s kupeckým záměrem jim vstříc vychází a ceny prodejných věcí nikoliv čtyřnásobné nebo osmeronásobné, nýbrž takové stanoví, že žádný lidský jazyk nemůže ten výmysl a skutek vystihnouti? a že konečně voják, koupiv jedinou věc, někdy je zbavován i svého příplatku i pravidelného žoldu? že všechny příspěvky celého světa na vydržování vojska mizejí proti zavržení hodnému výdělkářství vyděračů? Tak že se zdá, že naši vojáci odvádějí celou svou odměnu za vykonanou vojenskou službu a přestálá namáhání prodavačům všeho zboží, aby tito lupiči jejich i samého státu každodenně tolik mohli nabrati, kolik se jim zlíbilo míti.

Pohnuti jsouce vším právem všemi těmito svrchu zmíněnými věcmi rozhodli jsme se, když již lidstvo samo o pomoc prosí, stanoviti — nikoliv ceny zboží (neboť to se nepokládá za spravedlivé, kdyžtě provincie někdy se honosí bohatým úspěchem kýžené láce a jako nějakou výsadou hojnosti —) nýbrž *meze* ceny, aby, kdyby se nějaká silná drahota vyskytla (bohové odvraťte to zlo!), lakota, která jakoby po nesmírných a daleko rozestřených rovinách se rozlévala a nedávala se zastaviti, hranicemi našeho ustanovení a mezemi mírnícího zákona byla zadržena.

Přejeme si tedy, aby ty ceny, které připojený krátký seznam obsahuje, tak byly v celém našem světě zachovávány, aby všichni vyrozumívali, že není dovoleno je překročiti; čímž ovšem není zabráněno v těch místech, kde bude viděti hojný příliv zásob, blahodárné levnosti, o niž nejlépe je postaráno, zadrží-li se na uzdě zmíněná lakota. Mezi prodavači však a kupci, kteří chodívají do přístavů a cizích provincií, musí býti při společném jednání takový postup, aby, vědouce, že ceny stanovené pro případ drahoty nesmějí se překročiti, v době prodeje tak přihlíželi k poměrům místa, dovozu a celého způsobu obchodu, aby dali na jevo spravedlivý úmysl, že ti, kteří zboží převážejí, nikde je nebudou prodávati dráže.[1])

Poněvadž pak i u našich předků, jak známo, ten byl způsob při stanovení zákonů, že odvážlivost byla krocena předepsaným trestem — ježto velmi zřídka se nalezne povaha lidská dobrovolně šlechetná a vždycky se ukazuje učitel-strach nejpřiměřenějším vůdcem k po-

[1]) Cena při prodeji *ve velkém* patrně musela býti taková, aby v prodeji *drobném* zachováno bylo *maksimum*.

vinnosti — stanovíme, aby, kdyby někdo odvážlivě se vzepřel znění tohoto rozkazu, postaven byl před hrdelní soud. A nikdo ať nemyslí, že se tím zavádí tvrdost, když každému je volno vyhnouti se nebezpečí skromnou poslušností. Témuž nebezpečí bude však podroben i ten, kdo z dychtivosti opatřiti si něco povolí lakotnému prodavači proti ustanovení. Takovéto viny nebude prost ani ten, kdo maje zboží k výživě a užitku potřebné, po tomto zákonu umíní si je zadržeti; neboť ještě větším trestem by měl býti stižen ten, kdo nedostatek způsobuje, než ten, kdo stanovením zákona otřásá. Vybízíme tedy všechny poddané, aby věc k obecnému prospěchu stanovenou s ochotnou poslušností a povinnou úctou zachovávali, obzvláště když zákonem toho způsobu jest patrně opatřeno blaho ne jednotlivých obcí a národů a provincií, nýbrž celého světa, k jehož záhubě, jak viděti, zběsile pracovali nemnozí jednotlivci, jejichžto lakotu ani úrodnost času ani bohatství, po němž se horlivě pachtili, nemohly zmírniti nebo nasytiti.

Ceny, jež při prodeji jednotlivých věcí nikomu není dovoleno přestoupiti, jsou níže uvedeny.«

IV.

Ačkoliv zákonodárci mluví sebevědomým tónem autokratických panovníků, přece neujde pozornému čtenáři, že cítili v duši pochybnosti a nejistotu. Zdálo se asi jim samým podivno a malicherno zasahovati mocí zákonodárnou do cen každodenního drobného obchodu a proto s vydáním zákona dlouho otáleli. Čekali, že snad rozhořčenost veřejného mínění sama donutí obchodníky ke zmírnění cen. Na druhé straně jsou si zase vědomi, že zákon přichází pozdě. Zajímavy jsou i silné výrazy mravní indignace, s jakou se lakota obchodníků odsuzuje. Soudíme dále ze slov ediktu, že drahota nebyla ustavičná ani všeobecně stejná. Stupňovala se někdy následkem méně příznivé úrody a vyděrači zvyšovali ji asi pověstmi o nepříznivé úrodě příští. Trest smrti, stanovený prodavači i kupujícímu pro přestupky ediktu, je dle našich pojmů nepřiměřeně krutý a jestliže zákonodárci omlouvají tuto krutost poznámkou, že »každý se může tomuto trestu poslušností vyhnouti«, je to důvod tyranů, kteří nerozumějí povaze lidské. Že po stanovení maksimálních cen zboží z obchodu zmizí, jak jsme to za našich dnů tolikráte zažili, předvídal již Dioklecián; proto stanoví trest smrti i tomu, kdo »zboží k výživě a užitku potřebné« zadržuje.

Historie praví, že edikt se cíle minul. Přese všechnu krutost a přísnost ukázalo se nemožným maksimální ceny vynutiti a edikt znenáhla zapomenut a vyšel z platnosti. Jako ironie znějí slova starého kronikáře, poznamenaná k r. 302: »za těchto konsulů rozkázali císařové, aby byla láce.« [1])

Tento historický příklad spolu se zkušeností našich dob ukazuje, že vyděračná lakota obchodníků je při drahotě vždycky příčinou

---

[1]) His coss. vilitatem iusserunt imperatores esse. (Fasti Idatiani.)

podružnou a rozpoutá se, když se jí dostane zvláštního podnětu, jakým bylo za Diokleciánových dob znehodnocení mince; a vybízí k úvaze o otázce: jak dalece je možno cenu zboží uměle, zákonodárnou cestou, upravovati.

Al. Zábranský:

Básnická kniha Fr. S. Procházky o králi Ječmínkovi.

Fr. S. Procházka vydal před patnácti téměř lety básnickou knihu o králi Ječmínkovi o 7000 veršů. Zdálo by se, že není dnes časovým psáti o ní, když tolik času uplynulo od jejího vydání. Ale je to pouhé zdání. Tehdy neozval se v moravské veřejnosti ani psí štěk po tom velikém básnickém činu básníka Hanáka. Nebude tedy na škodu, třebas opožděně, zmíniti se o něm ještě dnes a odčiniti tak poněkud krajanskou hanbu. Kromě toho téměř zázrakem se stalo, že ta báseň je dnes časová, což úzce souvisí s naším přechodem z otroctví do svobody.

Znáte pohádku o Ječmínkovi? Na Chropini vladl kdysi hanácký panovník. Vládl laskavě, ale pak se pokazil, stal se rozmařilým a utiskoval lid, z něhož vyšel. Když jeho choť se ujímala lidu, zanevřel na ni a zapudil ji. Na útěku porodila v poli v ječmeni synáčka, který nazván Ječmínkem. Na vladaře přišla lítost, ozvalo se svědomí. Dal hledati i sám hledal ženu i dítě, ale již jich nenašel. Jen poustevník mu prozradil, že jeho synu souzeno státi se osvoboditelem: až bude zemi nejhůře, přispěje s velikou mocí a vysvobodí ji z jařma. Vladař pak ze zoufalství vskočil do zámecké studny a zahynul.

Tato látka vzrostla básníku v zářivou píseň o volnosti a rovnosti sociální našeho národa a jeho vysvobození z jařma. Zdá se, že právě základní idea sociální ušla kdysi kritice, ačkoliv kapitoly I., II. a zvláště poslední (důvod zmizení Ječmínkova) ji krásně osvěcují, nehledě ani k celému zápasu a ujařmení lidu v básni líčenému.

Máme hledati Ječmínka opravdu v dobách mythických, předhistorických, jak bylo řečeno? Má příliš novodobě střižený kroj. Jest přece *osvoboditelem* lidu. S dobou mythickou by se tedy srovnávalo, aby lid osvobodil od líté saně, nestvůry požírající lidi, obra lidožrouta, jak o tom slýchati v pohádkách. Ale o tom není v pověsti o Ječmínkovi ani zmínky. Známe drobty své mythologie, víme či aspoň snažíme se vyloupnouti jádro, podklad, na němž ten který mythus spočívá. Řekne-li se, že snad v pohádce jest ukryt »*nějaký* pohanský mythus«, čeho tím získáváme?

Snad tedy Ječmínek má býti osvoboditelem z jařma, jaké pochází z přemožení a opanování jednoho národa druhým? Jsme poněkud zpraveni, jak dávno kdysi v končinách Evropy národové a kmeny jejich hnuli se ze svých původních sídel, jak jeden druhého tískl a ničil mečem i ohněm. Lid, jenž tehdy utonul v záplavě krve, neměl zajisté času, skládati legendy.

Taky lidská čeleď, ujařmená a splynuvší pak jazykem i krví s podmaniteli, nezanechává zkazek o své porobě. Takový odkaz předpokládá plné vědomí lidu o jeho jařmu a ovšem přirozenou touhu zbaviti se ho, anebo aspoň naději na vysvobození. Však víme, kolik slovanské krve utonulo v moři germánském, kolik a jakých kmenů slovanských bylo zněmčeno, a ovšem nás ani nenapadá, abychom se pídili po nějakých slovanských zkazkách o germánské porobě a naději na vysvobození z ní. Co nebylo vyhubeno, pozbylo národního svérázu, přestalo existovati, vědomí poroby se ztratilo a s ním i legendy, byly-li tu jaké. Ostatně i když v oněch temných dobách málo kulturních vědomí náležitosti k jistému národnímu celku nelze popírati, tož přece bylo daleko dnešní idey národnostní, aby mohlo býti hybnou silou snah a touhy po osvobození národním; v oněch dobách spíše se cítil hmotný útlak a dráždil nějaký čas k odporu. Když však věky se převalí přes utlačené a podmaněné, takže téměř památky nezbývá o jejich sociálním a státním zřízení, jak by bylo možno, aby se dochovala sebe menší stopa a známka porobení v podání lidu, který necítí útlaku, zmizevšího s bytností národa, a odtud snad přešla do sousedství?

Jen lid, jenž vyvázl z nějakého útisku a svou bytnost národní si zachoval nebo má dosud nějakou čáku k tomu, dědí s pokolení na pokolení památku o zlých časech a snahách, jak zniknouti zla, udržuje pamět o nadějích na vykoupení nebo je živí, a toto ústní podání pak nemizí ani tehdy, když lid nemá již příčiny čekati spásy; takové podání jest částí historického vědomí o něčem, co již není aktuální, příčina a původ jeho se zatemňuje, ponenáhlu se zapomíná, obsah podání se mění, až třebas utkví ve formě pouhého úsloví, lidového rčení.

A tím jsme, tuším, dospěli k jádru otázky o významu a stáří Ječmínkovy legendy. Co bylo jejím původem? Dovídáme se z ní, že marnotratný markrabí ochuzoval a tiskl hanácký lid. Tedy poddanství a nevolnictví lidu selského. To ovšem trvalo u nás sta let, bylo kruté a nesnesitelné, dávalo podnět k bouřím a vzpourám. První robotníci pamatovali ještě lepších časů, ta pamět s dalším přitužováním břemen šla stejným krokem v podání lidu, vědomí o bývalém životě ještě snesitelném šlo s pokolení na pokolení. Lid, nemající zastání a nedoznávající milosrdenství, otupoval sice bídou a bolestí, téměř zoufal, ale přece mu vzchází nesmělá naděje: však on někdo přijde, musí přijít, a pomůže nám. Snad se již narodil náš osvoboditel, a dobrý bůh ho někde skrývá a tají, aby násilník k němu nemohl. My sice netušíme, kde by mohl býti, ale věříme v něj. Také božské dítě se skrývalo před vrahy. Hle, nezlomná víra v lidskost, naděje v lepší příští a — chcete-li — víra v zázrak.

Jak daleko je od Chropině Přerov, sídlo českého bratrství, kde Komenský byl učitelem? Nebyla Chropiň taktéž sídlem Jednoty bratrské? Nenapsal Moravan Komenský svůj dojemný Kšaft, své proroctví o nábožensko-politickém vzkříšení svého lidu v době největšího útisku a porobení jeho? Nebylo by tedy divu, kdyby v Chropini nebo tam někde na blízku jeho proroctví bylo zapustilo hluboké

kořeny v lidu kdysi bratrském, aby se tam byla ujala víra, která psance Komenského přenášela přes hory do vlasti i přes zoufalou přítomnost, víra v osvoboditele z poroby nejen náboženské, ale i národní a sociální.

Ano tam, kde mívala své školy Jednota, jejíž poslední biskup v oné době tak strašně osudné jí posílal svá prorocká vidění, — tam zajisté lid první věřil s ním Bohu, že vláda jeho věcí k němu se zase navrátí, v tom kraji narodil se Ječmínek, vzešla víra s nadějí v jeho příchod a osvobození.

Že moment náboženský z legendy se ztratil, nemůže býti s podivem, uvážíme-li, že také bratrství v tom kraji vlivem reformace zmizelo. A tak v ní zbyl pouze moment hmotné poroby a výraz naděje na vysvobození z ní. Také lidové vědomí o politicko-národním ujařmení, nejsouc daleko tak živé jako za dnešních dnů, mohlo z ní vyprchati. A tak je zcela přirozené, že lid moravský, cele a úplně zaujat svým hrozným *hmotným* utrpením, jež se zdálo růsti v bezmezí, čekal vykoupení z bídy *sociální*, jen tomuto očekávání dal výraz v legendě.

Také domněnka, že legenda Ječmínkova se vztahuje na Svatopluka, zdá se lichou. Nejobšírnější podání pověsti pocházející od redaktora Otáhala obsahuje zmínku o hoře Záboru. To je živel zřejmě *umělý* v podání Otáhalově, pocházející z Kosmovy kroniky. Dle pověsti, zaznamenané Kosmou, král Svatopluk uchýlil se na horu Sobor, tam žil inkognito s poustevníky a teprve v hodině smrti jim prozradil, kým jest.[1]) Dle Otáhala setkal se otec Ječmínkův na té hoře s poustevníkem, jenž mu řekl, že syna nikdy nenajde. Místo děje zřejmě tedy přejato z kroniky Kosmovy resp. z pověsti o Svatoplukovi.

Ječmínek nemůže býti Svatoplukem. Ječmínek dle legendy jest přece osvoboditelem. Po ztroskotání říše velkomoravské Morava ovšem po půl věku pociťovala jařmo maďarské, zajisté velmi kruté, ale v té době padesátileté historické tmy, v níž Morava po svém pádu utonula, nevznikla pověst o Svatoplukovi, že je dosud živ, že se skrývá a že přijde vlast z cizího jha osvobodit, vždyť Kosmas ji zaznamenal již k r. 894,[1]) vznikla tedy *před* pádem říše velkomoravské, kdy země ještě osvoboditele z maďarské poroby nepotřebovala a nečekala.

Hanácký kraj je klasickou zemí zkomolenin, nejen jazykových. Také Ječmínka zkomolil, a čím více variant nasbíráte, tím větší zmatek shromáždíte. Pověst, jak ji zaznamenal Otáhal, je na př. nárámně mravoličnou historií, jež by se byla dobře hodila do čítanek před padesáti lety. Dle pověsti v rouše Otáhalově byl utiskovatelem domácí panovník, a Ječmínek, jak pověst nabubřele končí, stane se osvoboditelem z útisku vnějšího, z jařma cizího, osvobodí vlast od nepřátel zvenčí na ni dorážejících. Co s takovou rýmovačkou bez rýmů?

Hanácký lid kdysi, když mu bylo nejhůře, s dychtivou touhou hledal Ječmínka osvoboditele z útisku, a dnes je mu hledáním Ječmínka periodická policejní prohlídka po dědinách, při níž, jak autor

---

[1]) V. Novotný, České dějiny.

této stati téměř před 50 lety zvěděl, hlavně pátráno, zachovávají-li se pravidla protipožárová.

Haná již v letech šedesátých minulého věku vyzula se téměř úplně ze svého starobylého rázu, nejen z kroje. Kdo zná veliké sbírky lidových písní, Sušilovu a Bartošovy, žasne nad nepatrným počtem písní hanáckých; buď jich nikdy nebyla hojnost, anebo byly dávno zapomenuty, když oni sběratelé putovali po kraji. Chraniž mě Bůh ukvapeného úsudku, že by na Hané nebylo poesie, ale jistě nenadsazuji, že je tam již pramálo poetické vlohy a přemnoho nevšímavosti k opravdové poesii. Také Fr. S. Procházka ve svém doslovu k Ječmínkovi s šetrnou ironií na to ukazuje. Bylo tedy již pozdě, když se v tom kraji začaly shledávati zkazky o Ječmínkovi.

Ať je příčinou nedostatku nebo úpadku lidové poesie na Hané nedostatek a úpadek obrazivosti a z něho pocházející nemohoucnost podržeti a reprodukovati, co někdejší pokolení vytvořila, či něco jiného, jisto jest, že Ječmínek již neobchází s útěchou po Hané, není tam očekáván. Hanáci mají, co srdce ráčí. Kdysi bylo lidu největší oporou v tísni »jméno páně«, to bývalo jeho »nejpevnější tvrzí«, jak z nápisů na budovách ještě dnes se dočítáme, dnes jsou hanáckému lidu tvrzí, v níž se cítí nejbezpečnějším, jeho napěchované komory a sypky, jeho grunty s dveřmi a vraty na dvojí zámek zapaditý, v nichž i ta srdce stejně pevně uzamčena.

Nejprve tam sličnou podobu Ječmínkovu pokřivili a učinili z heroa figurinu, zkomolili pověst o něm, setřeli s ní půvab, stvořili si jakéhosi reka do zásoby, »dêbê snáď ešče jednó bêlo s nama zle, alebo — řeknime — dêbê se s nama snáď ešče *nejak* nepohorščêlo«, a pak na něj zapomněli. Nepoznali by ho, kdyby se snad u nich opět objevil, aby pohleděl na své dílo osvobození, ba ani by ho do gruntu nepustili. Panička Omastová nahlédla by klíčivou dírkou v zabedněných dveřích a nechala by ho venku stát. A pan Omasta, přikusuje domácí klobásy k četbě Agrárních Zájmů, by se jí leda pozeptal: »Kdo pak se to k nám dobéval?« »Jakésê bzďoch,« odpověděla by ona. »To's dobře ôdělala, paničko, že's šklôbana nepôstila.« Pravda, také jinde vězí lid v hrubém materialismu, jak již Renan a Zola pověděli, ale snad ani ne v takovém jako u nás.

Autor díla Vie de Jésu vypráví, jak se ocitl v palestýnském kraji Galilei. Tam prý teprve idea toho díla nabyla tvaru a vtělení; souhlas textů biblických s tamními místy a zázračný soulad evangelického ideálu s krajinou, jež mu byla rámcem, staly prý se autoru učiněným zjevením, líčení Markovo a Matoušovo nabylo tam podivuhodné lidské, živoucí a pohyblivé podstaty a podoby. Tam poblíž Libanonu prý poznal, že jen takový rozkošný okruh mohl býti kolébkou ‚království božího' a celým světem mystického snílka, největšího ze synů lidských.

Také básník Procházka putoval schválně do hanáckého Nazaretu Ječmínkova. Chtěje svou ideu tělem učiniti, nemohl jinak Poklonil se tedy hroudě, na níž Ječmínkovu máteř stihla těžká chvíle a kde víly jí přispěchaly na pomoc. Jeho pieta k té hroudě by zasluhovala, aby se mu na ní bylo dostalo takového štěstí jako Renanovi.

Nebyl-li tak šťasten, pak všecek obdiv a lásku naši za své dílo zasloužil si sám a sám.

Hned ve vstupních verších rozhazuje plnou hrstí zlato poesie po svém milém kraji, barvy jeho štětce září. Je to nádherný hymnus »Kde domov můj . . .«, jejž si pohádkář zaníceně prozpěvuje.

Kolébá se, pohoupává
plných klasů zlatá láva,
vlna k vlně dutím vánku
rozbíhá se nestálá — —

Psal mi nedávno starý, dobrý člověk hanácký, že ten zvláštní půvab hanácké přírody *plně* jímá snad pouze děti její. Je to pravda. Máte-li prostou vnímavou mysl Procházkovu, čtouce verše jeho, dovedli byste — bez nadsázky — v duchu čichati jemňoučkou vůni svlačce za jarní ranní rosy, rozpoznati těžkou vůni jiných polních květů, ve slunci rozdýchaných.

Nad koberec orientu,
bájných mistryň tkaniny
z brokátů a drahých kmentů,
přepych plá té roviny.
Krásná je a milostivá,
v piskotu když klasných pluch
oktet cvrčků v roli zpívá
za skřivánkem v modrý vzduch.
Silná je jak Ceres velká,
věčně svěží roditelka.

Vše, co ze svého dětství v paměti uchoval, a co v památkách shromážděno a uchováno ze starobylosti hanácké, staví čtenáři před oči, zasazuje to do díla na vhodných místech. Jako by všechno to starodávné bylo jeho soukromým pokladem, jímž se v poetickém koutku své duše kochá, probíraje se tím a zase to pietně ukládaje do nádherné skřínky, své básně. Tu skřínku zůstaví svému nevšímavému lidu.

Je to veliké panorama, jež nám staví před oči, a teprve když drahnou chvíli před ním stojíte, pozorujete opět a opět něco nového, čeho jste zprvu nepostřehli. Ani se vám nezdá, že to komponoval, ale že vám vypráví svůj krásný dětský sen.

Jeho popisná lyrika je překrásná. Má péro Alšovo, nemnohými čarami zachycuje obraz krajiny, dědiny, stavení, jizby, přírody. Náladovými výplněmi se netrmácí, a přece v jeho plastice je eminentní náladovost.

Kdo viděl ještě poslední zbytky hanácké minulosti, je dojat, poznává útulná návsí a jizby, zdá se mu, že s pece čučí přes granec do okének protějších chalup jako do syslích oček a na mrkavé hvězdičky nad kalenicemi, nebo že leží na trávníčku a tluče se patami do zad, zatím co jabloně, hrušně, třešně a slívy sypou na něj květy, nebo že si právě uřízl prut tam s té vrby u močidla a otlouká jej na koleně na šalmaj nebo píšťalku odříkávaje: »Oklóké se piščaleško vrbová . . .«, nebo že se vrtí do kolečka mezi housaty batolaty na návsi nebo si tam hraje na schovávanou pod rozpiatým na kolích plátnem na bílení nebo pod konopím a lnem, rozestaveným

do nízkých pyramid na sušení. Básník sice o tom všem nehovoří, ale vy jste si to přimyslili k jeho obrazu. A co já vím, co všechno ve vás vzbuzuje jeho kresba! Jen toho jste si ve starém, bláhovém srdci vědomi, že to všechno nemělo zmizet a že vás z toho světa neměli přesaditi jinam.

Nejpoetičtějšími passážemi básně jsou verše o královničkách, přástkách a především o jízdě králů o letnicích. Nemyslete, probůh, na episody zasazené do básně. Nikoliv, ta místa jsou nejživějšími součástkami děje, pevně spiata s fabulí v nerozlučný celek. A co říci o sněmu a reji čarodějnic v noci májové, o reji dobrých víl? co o besedách vodníka s klekánicí? Ty bájné bytosti nejsou lacinou stafáží, ty jsou přesvědčivým zosobněním víry toho kraje v dobré a zlé mocnosti, v tajemné síly, jež buď láskyplně podpoří všeliké lidské snažení v básni nebo je ničí. Kolik prostoduchosti, kouzla a dojemné odevzdanosti lidové v dobrý nebo zlý osud v nich tkví!

A nelze ani říci, že to vše pouze navléká jako korálky na hedvábnou šňůrečku. Jaké mythické kouzlo na př. podloženo slavnostem letničným a tajuplnému zmizení Ječmínkovu! jak poeticky jímavé je vtělení nešťastné královny, matky Ječmínkovy, dobroděјky hanáckého lidu, ve vrbu, dobroděјku a prostou zdobu hanáckého kraje! A jak prostinkých prostředků básník užil, aby hluboký smysl těch mythů nenápadně vyzdvihl! To vše dovede jen opravdový básník, aby ve výhni svého ducha a plameni svého srdce roztavil jadrnou rudu zašlých pokolení na zlato.

A jaký je poměr básníkův k jeho dílu, ono »proč« jeho básnického činu? Druhdy tomu říkali po starosvětsku vlastenectví. Dnes jinak se vyjadřují. Proč Kipling, světový poeta, napsal Šotkova Kouzla, proč ty zkazky starobylé Anglie, jistě pečlivě již zaznamenané, zpracoval v překrásný jednotný obraz?

Minulost lidi vždy vábila, jakási lítost nade vším zmizelým je jímá, tragika pomijitelnosti se v nich probouzí a zároveň dojemná snaha pustiti se v zápas s tou pomijitelností a zachovat co nejdéle budoucím kus přítomnosti, sebe sama, svého lidu. A tak se stává, že co v museích a po archivech shromážděno, bedliví historikové spojují a ucelují v jednotný obraz, cídí z prachu, jejž věky nanesly na to, co někdejší lidé zůstavili. A básníci zrovna tak. Čím jsou básníku ti někdejší lidé bližší a čím hlubší má rodové vědomí, tím více se snaží, aby pro budoucnost zabezpečil svými danými prostředky někdejší bytnost svého rodu, chce býti s ním osobitou kapkou v moři věčnosti, rozeznatelným atomem lidské kultury.

Procházka jest mezi básníky takovou výraznou osobností.

Do rámce starodávné Hané tedy básník zasadil děj a v něm ideu vysvobození svého národa z dlouhého jařma, a to vysvobození od základů, sociálního, se zhroucením se dynastie. Nesmíme však v jeho díle viděti barvy pouze červené, modré a bílé.

Jeho děj zakotvuje v dobách, kdy král Hanáků byl pouhým náčelníkem rodovým, kdy způsob hospodaření nutil ještě ke kooperaci a setrvání v nedílnosti, ke společnému vzdělávání společného majetku a společného užívání, kdy nebylo ještě rozvrstvení lidu ani

osobního majetku, ačkoliv se zdá, že hanáčtí rychtáři dědinští, o nichž se z knihy dovídáme, byli snad již skutečnými majiteli půdy, zemany, a vedle nich sedláci či »dědicové«, společně hospodařící na zděděné půdě. V hanáckém kraji, jak praví básník,

radost země s lidským blahem
splývala zde v jednotu;
za každým je doma prahem
láska sladká k životu,
není bídy, která pláče,
nikoho klad nemučí,
nikdo nehrá na boháče,
nikdo není nejchudší.
Země všem dá plod i vzduch,
slunce zlaté zaplaví je
v pospolité práce kruh.
Přímá všech je řeč i šíje.
A zde vládne dobrý král,
sedlák, oráč, rozsevač.
Vypínat se není nač.
Miluje, jsa milován,
bratr k bratřím, a ne pán.
Lid tam žije bez trudu,
bez přepychu *v rovnotě,*
poslouchaje v každém konu
lidství hlasu bez zákonů,
jenž je láskou v životě.
Král tam první lidu sluha,
skrze lid jen král je král,
lid je jeho duše druhá — —
Silný, zdravý lid a jarý,
toť královský majestát.

Avšak zlý duch, Mefisto, věčný našeptavač cynik, jenž z dobrých a lidských vládců dělá despoty, ujme se i na Chropíni svého díla, a brzy zvídáme, jak rostlo na Hané mnohotvárné otroctví lidu, jak se bouřil, jak vzpoura násilím potlačena, jak královna, ujímající se lidu, prchá před úklady královských rádců a krále sama, jak syn Ječmínek s pomocí dobrých mocností dostává se v bezpečí.

Procházkův Ječmínek osvobozuje svůj lid z jařma nejen hmotného, nýbrž i z politického a národního útisku, poddanství a nevolnictví, z pout militarismu, náboženského zatemnění, z otroctví židovského mamonu. Toť jsou složky našeho národního utrpení, jež se tyčí jako hrozné balvany z obžalob básníkových, jeho vřelou krví psaných, na dynastii a její drabanty: byrokracii, generály, šlechtu, vrchnost duchovní a plutokracii. Z idylly dávnověké Hané dává básník vycházeti těmto strašlivým, ďábelským mocnostem. Ale není to hanácký král, jenž lid otročí a deptá, je to *Habsburk. Haná je Austrií.*

Básník vypočítávaje, jakou urozenou chasou královský trůn byl otočen, praví, že to panstvo přišlo také ze Země Horní. Jen velmi shovívavý censor nebo rakušácký tupec nepoznal Ober-Oesterreich; ani se nedovtípil, komu platí slova varovná:

Zadrž, netup, neblahý,
i své vlastní přísahy!

Na to žezlo opentlené
přisahal tvůj celý rod — —
— — — — — — — — —
Vždy zle křivopřísežníku,
tím hůř králi bidáku.

Jak jen mohli váleční biřici a katové nerozuměti vojáčkovi básníkovu, jenž se chystá odepříti králi poslušnost?

Nabrat syny těch, jež dáví,
chtít, aby mu sloužili
pro pych nový, pro bezpráví
a zlo na zlo vršili,
to je špatná násobilka,
osudná královská mýlka.
I krev dozrá národů
posléz přece v úrodu.

A když básník vyzpíval všecek jásot země nad příchodem osvoboditele Ječmínka, téměř průhledně praví:

V pohádce to tenkrát bylo,
přej si, by se navrátilo.

»Mluvíš směle«, mohli bychom říci básníku, jako pravil zmíněnému vojáčkovi odpírajícímu poslušnost jeho druh méně statečný. Ta smělost nebyla však výrazem lehkovážné snahy, státi se mučeníkem, nýbrž projevem statečnosti, jež se nebojí mučenictví. Vzpomeňme si jen, že básník psal své dílo v době, kdy se již po Evropě ozývaly hlasy, předpovídající brzké rozpadnutí říše habsburské. Komu jinému než Habsburkovi mohla platiti básníkova líceň zhrouceného trůnu? Nebylo ani potřebí, »Hanáka« nahraditi v básni »Čechem«, aby se byla mohla stavěti rakouská šibenice pro básníka.

Kolik výsměchu, nenávisti, opovržení básníkova pociťujete, patříce na odporný pranýř, jejž staví prázdné pýše a nádheře trůnu, lakotě, hrabivosti a nelidské ukrutnosti dynastie, panovnickému dorostu, jenž má podobu podložených vodníkových hlaváčů —

— bledé tílko
a ručičky jako zbílko,
sama huba, hlava čtvrtce — —
Na krále to přece stačí?
Až moc, i mozeček račí.
Jíst, pít bude, taky spát,
jako jiní královat,
zvolna chodit, jezdit hbito,
pětkrát za den měnit šaty
a pak v noci incognito
potloukat se za děvčaty.

— drabantům, obstupujícím v půlkruhu trůn, kteří

nevědí, zkad přišli sami,
dle povelu umějí
ruce zvedat, nohou sekat,
prohýbat se, sklánět, klekat.
Neorají, aniž sejí,
stojí, civí, zahálejí,
sladké pletky osnují,
povýšení, v slovu skoupí,
královského trůnu sloupy —

— panovnickým znakům, jež

na hrotu je věží zříti,
na nádobí různých tvarech,
na hubatkách, na plucarech,
na stříbrném konvic víku
i královĕ kapesníku —

— vznešenému zaměstnání vladařů:

U dam dvorních když se znavil,
s koníky zas král se bavil;
střídání to tuze milo
navzájem se doplnilo —

— jejich vojáctví, v němž

kdy princ se rodí panský,
— tak ty věci slavny jsou —
vyjde z lůna po vojansky
na patičkách s ostruhou —

— tajným konferencím, potutelnostem tajných radů, kejklům vládním, deklamacím ministrů o státních zájmech a nepřátelích říše a trůnu, komediím sněmovním, byrokracii, vojenskému spojenectví, panským sídlům a jich držitelům, jímž král

. . . štědře rozdával
luka, pole bez orací,
navzájem by od nich bral
trůnu věrnou dekoraci,
do těch hrdel oddanou —

Na takové věci by nebyl stačil ani Brixen, kdyby drabanti habsburští byli bedlivěji a pozorněji četli.

Konečně jme se básník líčiti klíčící a rostoucí víru s nadějí lidu v příchod Ječmínkův, jeho skutečný příchod, svobodu, jeho šťastné kralování a tajuplné zmizení. Když vyzpíval jásavý hymnus lidu nad příchodem Ječmínkovým, praví:

Čarozpěv ten nikdy již
neuslyší světa říš,
leda jednou, jednou, jednou —
kam dnes oči nedohlednou!
V pohádce to tenkrát bylo,
přej si, by se navrátilo.

V těchto několika řádcích vidíte na dno duše básníkovy, zmučené — ne zoufalou beznadějí, ale neutěšenou přítomností, duše zanícené pro ideu čistého lidství a proto neochvějně doufající ve vítězství její, slyšíte dojemné odříkání, že jeho oči toho vítězství již nezahlédnou, vidíte na dno jeho srdce milujícího, pouštějícího se hrdinně v zápas s drtivým usuzováním chladného rozumu, jenž patří na hory nakupeného bezpráví a křivd a za ně dohlédnouti nemůže.

Pohádkou nazval svou velikou píseň, a přece jeho pohádka nemá pouze šťastný konec pohádkový, ***nýbrž stala se šťastnou, slavnou skutečností za našich dnů.*** Byl jasnovidným prorokem. Vizme, jak líčí před 14 lety příchod naší dnešní svobody:

Neztají se touha země,
vzkříšením když otěhotní,
k lidské duši mluví jemně —
— — — — — — — — —

Jaký div, že z těchto známek
nepokojen hnut byl zámek
královský a počal slídit —
Ale strach, ten strašný strach,
neodbytný králův brach,
černé niti všude snuje,
smělost jeho podlamuje —
— — — — — — — — —
Zatím jezdec jezdci šepce:
»Král se bojí« »A má proč.
Nejde o slepičí kvoč,
ale o trůn. Včil to začne.«
— — — — — — — — —
Jak to přišlo? Zpomala,
naše krev se ozvala,
trochu dýl to vždycky trvá,
zatím proutky vzrostly v drva.
I krev dozrá národů
posléz přece v úrodu.
Hanáci si na čas dali,
ale přec se rozkývali —
— — — — — — — —
Král zbyl sám. Jak list se chvěl,
hrůzou ani neviděl.
Cítil, v hloub že černou padá,
v sluch mu zahučelo: zrada!
a zas v echu: odplata!
Vítěz, mstitel ve zápětí
nezadržán za ním letí —
— — — — — — — — —
Pust byl zámek; zmizel král,
drabanti, vše a tak dál.
Zbyl jen zámek v stromů chládku
ze všeho zde na památku,
mramorových zpustlých prahů,
na památku, na výstrahu —

Zdaž se básníku před lety nezjevil moravský Ječmínek dnešních dnů, náš národní heros Masaryk? Není-liž to on, jemuž dobré víly kmotřičky dávají do vínku tyto dary:

Nechť je *šťasten,* dědic malý!
Nechť ho *mužná síla* krášlí!
Nechť je *dobrý!* — — —
Nechť je lidu svému svíce!
Dám mu *lásku* — — —
v ní on všecek, ona v něm
v nejvyšší ať sílu splynou.
Štítem budiž mu i zbraní,
které vše se v míru vzdává,
přemůže, však neporaní.
Jako slunce v nové děje
nechť jí zem i národ hřeje
do radosti, do hojnosti,
do budoucna do věčnosti.

Nebyl-liž on jako pohádkový Ječmínek na vychování u *mudrce* poustevníka?

— aby rostl jako kvítí
čistě, volně, přimknut k zemi,
jíž má záhy pánem býti,
úkol svůj by smysly všemi

pochopil — — —
aby moudrý byl a střízbý,
neb jen *moudrost silných* svit·
volnosti můž' roznítit
a dát lidu k obrodu
těl i duší svobodu —

Není-liž oním chasníkem Ječmínkem, jenž v pohádce zmužile vyjíždí vstříc starému králi?

V čele *hrdá síla* dřímá,
přísná kázeň života,
ale z modrých očí zpříma
hledí *sladká dobrota.*

Hle, jak se na něj hodí básníkovo uvedení Ječmínka v slavné panování!

Nebyl králem, neb byl bratem,
a přec prvý lidu byl,
neboť platit místo zlatem
moudrostí se naučil.
Nebyl králem, přec byl v čele,
neb měl silné srdce smělé,
mysl přímou, nezáludnou,
bohat jsa, čím jiní chudnou.
Když by divé násilí
v zemi jeho chtělo hýřit,
s láskou vstříc si popílí,
jíž zná všecko, všecko smířit.
Mezi lidem, lidu část
vzorem práce počal vlást,
poslušenství, robů ctnost,
změnil v mužů povinnost —

A když se jednou naplní čas našeho drahého Osvoboditele, zdaž nepromluví k nám hlasem zvonu jako básníkův Ječmínek, abychom vyslechli jeho vznešený odkaz?

Bratři, v cestu dalekou
musím jíti zavolán.
Zůstanem' však věčně spolu.
Přived' jsem vás z práce lázně
k prazákonu sebekázně,
pro jiné být šťastným v sobě.
Modly bázně leží v hrobě,
nechť ztad víckrát nevstanou.
Pryč jsou páni, velitelé,
znikli jako červík v hrudce,
bratři zbyli v ceně celé — —
Z jádra svého silou svou
dále v rozvoj porostou
přes tmy nové, přes osudy,
přes trudy a pohromy —
Věřím v světlo planoucí,
věřím v lásku horoucí,
věřím v lidství rozkvétání
světů nových, čistých sil,
k nimž jsem símě zasadil.
Věřím v žárné vtělení
velikých všech dychtění.
Věřím v zem svou širošírou
nejsilnější svojí vírou,

ve vás věřím, bratří mí,
v sílu vaši olbřímí,
která nenechá se sepnout
do otrockých víckrát pout.
Věřím, v srdcích že vás všech
budu živ jak jarní dech.
Slová má svým citem měř,
a, můj lide, se mnou věř!

Již není pochyby, *že básníkův ideál dnes do písmene se vtělil v našeho národního osvoboditele Masaryka,* a že, bylo-li by kdy národu opět potřebí víry a naděje v lepší budoucnost, bude ji čerpati z básníkovy slavné pohádky.

Josef Kuchař:

Uprchlé naděje.

I nejkrásnější květ uvádá,
jenž ráno ještě svěžím byl,
když vyschne jemu deštík rosy,
jenž pestrý kalich operlil.

A naděj sladká, osvěživá,
jež srdci dává sílu, vznět,
to vroucí lidské srdce zlomí,
když zklame je a dá se v let.

Lupínek spadá po lupínku,
jenž důvěřivě rozkvétal —
však ubohé co srdce zkusí,
než slední květ mu oprchal!

Pak v prsou vyprahlo je, pusto,
jak jícen sopky by se tměl —
a hluboký bol beznaděje
vráskami v tváři zkameněl.

To oklamané srdce lidské
tichounce z ran svých krvácí,
a na vždy zlomeno a svadlé
se zvolna k hrobu potácí . . .

Tak nejkrásnější květ uvádá,
jenž ráno ještě svěžím byl,
když vyschne jemu deštík rosy,
jenž pestrý kalich operlil.

Josef Kuchař:

Jarní povzbuzení.

Ty duše, která úpíš v hoři,
viz tonouti kraj v květu moři,
oblaka zlatá modrem plout —
Vzchop ku plesu se, ku radosti,
svých muk a starosti se zhosti,
dej v májové jim rose utonout.

Jen zaplaš svého srdce tíseň —
slyš jásavou skřivánka píseň,
jenž k nebi vzlétá nad tebou;
svrz s beder, co tě žalem trápí,
splyň s vůní květů, kraj jež ztápí,
dej odplout mukám s větrů šumnou hrou.

Nač smutku, nářku teskné dumy —
slyš, pohádkou jak lesy šumí,
v ni zaber se a rozuměj . . .
Však nevyřkneš lidskými slovy,
co kouzelného tobě poví,
jak opojný ti v duši spřede děj.

Báj jara zaplaší tvé mraky,
sluch udiví, okouzlí zraky,
že duše blahem zaplesá . . .
A nad smutkem a nad bolestí
si zlatou stezku duch proklestí
v říš rajskou, v otevřená nebesa.

Maryša B. Šárecká:

Výzva bohům.

Je slavnost v duši mé, k ní zvu vás, bozi,
chci podati vám radosti své dar,
i když blesk rázem obrátí ji v zmar
a závist vaše blahu mému hrozí . . .

Nechť zahynu, jak zahynuli mnozí,
však dříve krve svojí rudý žár
vám vliji při libaci ve pohár
a zhynu s gestem vítězné své pósy.

Chci před smrtí mít slunný, jasný den . . .
Ó, vstupte již, nechť pohodujem spolu!
Můj dům vás čeká květy vyzdoben,

a plný růží, plodů je můj sad . . .
Jsou velké chvíle, kdy ke svému stolu
i smrtelník smí hrdě bohy zvát.

Maryša B. Šárecká:

Allelujah.

Tvou chválu slyším, Pane, ve výkřiku,
jímž vítá život každý země tvor,
a výkřik ten se množí v hlasů sbor,
ve velkou píseň nadšení a díků.

A slyším ji i v tichém bystřin vzlyku,
i v ozvěně, již šíří pásma hor,
je chvalozpěvem stromů rozhovor,
země i nebe hlásá slávu vzniku.

Tu náhle divný, měkký vpadá zvuk
v chór radosti, jejž pějí milliony,
tak bolestné a sladké jsou ty tóny,

jak zněl by v nich jen ohlas dávných muk . . .
To rozzvučel se, jásot kolem tuše,
i křehký nástroj, jejž zvem lidská duše.

Jozef Kuffner:

Nad válečnou mapou.

Z paběrků k otázce slovanského dávnověku. (Z řady třetí.)

(Dokončení.)

Zřetelná mluva! A pozornost badatelova nezůstává obmezena na Dolní Rakousy, ale rozšiřuje se na všecku oblast alpskou, podunajskou i porýnskou. Kniha svými doklady a vývody rozptyluje nadobro šerednou mátohu t. zv. stěhovaček národů v dosavadní nauce Dějin. A protože v dějinách jako v přírodě zjevy spolu souvisí, navzájem se podmiňují, podporují nebo ničí, s představou stěhovaček padá i představa nemožného národa — Keltů. Pakliže oblasť alpská, podunajská a porýnská za doby předhistorické zalidněny jsou Slovany, nezbývá tu místa pro žádné Kelty. A mluví-li staré prameny o Keltech přec, tedy třeba hádanku mezi oběma jmény národů nějak vyrovnati. A Šembera už zjevně vyslovuje, co Vinařický svým udiveným přátelům za důvěrných chvilek snažil se leda naznačiti.

— Všechno to, co klassikové řečtí a římští Julius César, Strabo, Vellejus Paterculus, Tacitus, Ptolomaeus, Dio Cassius a j. psali o Sûevích,

Boemech, Markomanech a Kvadech, vztahovati se má, ne již k Němcům a Keltům, ale *k našim milým předkům* . . .

Probíraje slovo za slovem, jméno za jménem starého zeměpisu, ukazuje pisatel, jaké změny průběhem věků prodělávala jména v písmech doby a kterak v jádru zůstávají přece svému původu věrna.

— Město Pasov přivádí se ponejprve v Notitia Imperii ve způsobě Batava . . . V Životě sv. Severina jmenuje se Patava i Batava . . . v letopisech Fuldských z r. 845 Pattavia, v pozdějších listech latinských Patavia; v německých spisech vždy Passau v rozličných variantech: Pezouva, Bazava, Pazava, Pazzove a p. Nepochybujeme, že římské Batava i Patava a německé Passau je slovanský *Pasov*, jak Čechové to město *ode dávna* jmenují . . .

A mimochodem naskýtá se možnost, poopravit mnohý ještě vštípený předsudek neb liché ponětí. Tak hned německé slovo »burg« na př. (kommt, prý, von *bergen!*) také dokonce *není německého* původu. Nýbrž?

— Eugippius vypravuje (Život sv. Severina), že světec z kláštera svého u města Faviany (Vídně) chodíval na jiné osamělé místečko (ad secretum habitaculum) vzdálí 5 mil od Faviany, jemuž obyvatelé domácí říkali »burgus«, nepochybně nějaký *borek* neb *bůrek*, lesík borový . . . Eugippius nazval jej »burgus« jako Němci jmenují Burg ves Borek v Čechách a ves Borky v Lužici. Spisovatelé němečtí vykládají slovo Burgus za německé Burg čili kaštyl. Však kaštyl (hrad) nehodil se *k tichému modlení* a sv. Severin nebyl by opouštěl klášter, aby konal modlitby na místě hlučném, snad vojáky obsazeném . . .[1])

Tak spousta dokladů vede Šemberu k pevnému úsudku, co staří jmenovali tu Kelty, tu Illyry, tu Gally, Germány a pod., že nebyli a nemohli být než Slované. Kdo přesné výv ody knihy bedlivě sledoval, nemohl dále pochybovat, jak od základu lichý a skreslený je názor německé vědy na věci t. zv. germánského starověku. A slepými šiřiteli změtených názorů té nešťastné vědy byly až posud samy naše domácí, české vlastenecké školy a ústavy. Pisatel těšil se nadějí, jak účinkem světla, jež donesl, bude napříště učiněna přítrž zmatkům a nedůstojnému jařmu idejného otroctví.

— Bohda příště nebudou se už mládeži české vštěpovati nechutné povídačky o přistěhování se Bojů keltických pod vůdcem Sigovesem do Čech, o jich vyhnání skrze německé Markomany a vypuzení Markomanů skrze Slovany . . .

Muž byl sice připraven na všeliký odpor v jednotlivostech, maje na mysli »zvláštní povahu učenců českých a vůbec slovanských a přílišnou *bázlivost*, aby vypuzením keltických Bojů a německých Markomanů z pravěku českého . . . *nevytýkalo se nám*, že chceme *slovanštiti*« . . . neméně pak i odpor »oněch slavistů, kteří žádajíce sobě *míti pověsť* spravedlivých a nestranných . . . vydávají na újmu svému národu jména zřejmě slovanská za keltická a německá . . .« Celkem však byl přesvědčen, že světlo pravdy samo rychle nabude

[1]) Arci nejsou také všecky bory, borky a bůrky někdejší — borové esy. Bory, obory byly také *obranné* stavby. Borit = bojovat, borec = zápasník.

vrchu a to tím spíše, že »gordický uzel ethnografických otázek«, o němž je spor mezi učenci, nebude těžko protnouti.

— Nám se vidí, že ve skutečnosti žádného takového uzlu *není*, nébrž že si ho udělali archeologové *sami*, kteří do střední Evropy kladou samé Kelty, ač tam po nich není *ani stopy* . . .

Co do svých nadějí vlasteneckých se horlivý muž arci zklamal. Vychovatelé české mládeže nikterak tuze ne pěc ali, aby svůj názor na minulost vlasti za keltických Bojů a německých Markomanů poněkud poopravili. S poznáváním pravdy nemá lidstvo vůbec nijak naspěch.

Vedle Šembery a po něm sic ještě řada pracovníků pomáhala vyčišťovati průzor. Přes to však celé půlstoletí uplynulo, na školách vykládány mládeži »nechutné povídačky« vesele dále. R. 1902 autor záslužného spisu, znovupřehlížeje soubor nahromaděné spisby, shledává sice, kterak prý:

— Učení o keltických Bojích a německých Markomanech v Čechách a pozdní sem nastěhování Slovanů nejen není jisté, ale naopak spíše jest jako chybné zavrhnouti . . .[1])

Správnější názor na věci slovanského pravěku však podnes na školách, na širší veřejnosti a v samé úřední vědě marně se snaží zjednat sobě průchod. Všude tu má své vůdčí a výhradné slovo právě ono učení, jež třeba »co chybné zavrhnouti«. Život sám, jak vidět, s poznáváním pravdy nikterak nekvapí.

* * *

Zatím už s důstatek se vyjasnilo kolem pojmu posmívané tolik »kollárovštiny«. Názvy v kraji, tolik je jisto, nelze vykládat, jak se posud dálo, hravě a smavě dnešním domácím jazykem. Ani v Němcích po německu, ve Francii po francouzsku, v Čechách rovnou po česku a jinde podobně. Jméno města *Bern* nijak nesouvisí s německými *medvědy* (Bären), *Brandenburg* nemá činit s *požárem* (Brand), jako *Beroun* nevznikl z *bráti* (berounské koláče!) a pod. Jen prostomysl národa odedávna tak si pohrávala se slovy a představami, které si nedovede vysvětlit. Tak vykládali smysl českých krajových názvů naši ctihodní Kosmové, Pulkavové a Hájkové. Však už stejným způsobem na licho tlumočili svoje starobylé názvy dávní Řekové (Pausanias »Pouť Attikou«), ba i Židé ve Starém Zákoně (1300—1100 př. Kr.) podobně si vedou.[2]) Nic jinak i rozbíravý zakladatel německé nauky o jménech v kraji, Foerstemann, mnoho duvtipu vynakládal, snaže se směstnat konečně v rámec nějaké soustavy nezbednou pestrotu a ježatost německého místního názvosloví (Foerstemann »Ortsnamen«).[3]) Zdálo by se konečně na čase, aby jednou vysvitlo, proč německé »Vogelsangy« nelze vykládat jako půvabná místečka »ptačích zpěvů«

---

[1]) P. Papáček »Keltové a Němci či — Slované«?

[2]) »A když přestal mluviti (Samson), povrhl čelist (osličí) z ruky své a *nazval to místo* Ramat Lechi.« Kniha Soudců 15, 17. »I šel muž ten do země Hetejských, kdež *vystavěl* město a *nazval jméno jeho* Júza...« Kniha Soudců 1, 26 a pod.

[3]) Viz o tom blíže »Věda či báchora« str. 137 a další (Lehkověrná věda). V Praze 1912. F. Topič.

jako neméně i české Jaroměře nebo Hrdlořezy jako podivná zákoutí, kde předkové usilovali kdysi »změřit« snad délku — »jara« a jinde zase uřezávat svým bližním hrdla![1]) Jakže hluboko do minula dosahují dějepravy dnešních národů i záznamy vývoje jejich jazyků? Několik leda století, na prstech je spočteš. Za to názvy míst v kraji? Přežitky dob ztrácejících se v temnu neznámých dálek. Nelze dozříti jejich původu. Nacházíme jen zbytky a stopy a zjišťujeme určité vztahy. Jak správně vystihl náš pocestný badatel.

— My jméno Bern do té *třídy* klademe, do které *Beroun* a jiná *podobná* . . .

Třída názvů! Nic více. Jména smyslem i prostorem od sebe vzdálená a přece dle jistých známek na jistou třídu — to jest ke — *společnému původu* ukazující.

Na flanderské frontě, v úseku Izérském padl vám na mapě do oka název místa *Pervyse*. Jméno jako jiné, prázdná, bezvýznamná slupka zvuku. Francouzsky ani flámsky »Pervyse« nemá významu. Názvukem však vybavila se vám v paměti podobná jména z krajin odtud odlehlých. Najdou se v Čechách a vůbec ve Slovanech Perevizy, Previzy, Premyzy, Převýšky, Převýškovy a pod. Máme Prividzu v Tatrách (u Nitry), Prevezu až někde na jihu v Albanii, jsou Presswitze, Preschwitze, Preiswitze v Němcích. Nikde však, v žádném místním jazyku nevyvolává slovo *představu* určitého smyslu. Co je Preschwitz, co Preveza, co Pervyse? Jen tolik je zřejmo, zvukem a tvarem všecka ta jména po sobě volají, prozrazují určitý vztah, náleží do jisté — třídy.

V česko-saském Švýcarsku, nedaleko Těšína, na samé hranici země, trčí do výše skalisko nápadného vzoru. Dobře je známo turistům i pitvořinou svého názvu: Prebitsch-Thor. Ze spousty skalnatých rozkotů bije z daleka do oka podoba zvláštní branky. Dva vysoké balvany jako sloupy spojeny jsou třetím napříč jako naschvál položeným. Hříčka přírody? Anebo vskutku vědomá práce nějakých obrů, kteří tu v prvotných dobách řádili? Návštěvníci neopomíjejí lámat si horlivě hlavy křiklavou záhadou. Jisto je, poloha branky vysoko *přečnívá* své vůkolí. Do slova »převyšuje« (prebitsch!) obě sousedící pomezné oblasti, českou i saskou. Či snad by zvláštnost polohy byla společná i ostatním místům, označeným názvy příbuzné — třídy? Byl by vděčný úkol, návštěvou zjistit, jak se po té stránce mají věci aspoň některé z uvedených Pervyse, Previs a Prevez tak daleko od sebe po světě roztroušených. Úsudek byl by velice usnadněn, kdyby shodou poloh vysvitlo, že shodný byl kdysi zvuk i význam slova. A když název i smysl byl stejný, že lid téhož jazyka i stejné vzdělanosti obýval kdys všecko prostranství tak pro věky označené těmi body, od Pervysu ve Flandrech, přes německé Preschwitzy a Prebitsche, české a slovanské Previsy a Prividze až po Prevezy na Jaderském i Černém moři. Kdy to bylo? Kterého rodu a jazyka byl to lid? Či

---

[1]) Viz: »Ptačí zpěvy (Vogelsangy) a jiné stopy« v Osvětě r. 1913. Také »Věda či báchora«. Řada druhá. V Praze r. 1917, F. Topič.

snad — Keltové? Zvali snad Keltové předměty převyšující své okolí — převýškami?

Prameny mluví o Keltech. Dobře. Kdo však byli vlastně ti Keltové?

Občas vyskytnou se i v pramenech prapodivné stopy.

— Ještě r. 824 připomínají se nad samým Lincem (Hor. Rakousy) dávní obyvatelé, s nimiž tam dne 21. srpna t. r. biskup friesinský (z Bavor) Hitto, úmluvu o hranici učinil, přibrav 21 nejstarších pamětníků, jenž sluli: Lubiša (Liupisca), Semil (Zemilo), Lubník (Liupnic), Třebík (Trepigo), Lubín (Liupin), Velen (Uelen), Dobromysl (Dobromys) atd.[1]) . . .

Jsou snad Lubiša, Semil, Dobromysl a pod. jména — keltická? Pisatel sám je nazývá *Slovany* (isti Sclauani prope comanentes ibi presentes erant). A podobná jména osob kdysi »Kelty« obydlených uváděna jsou v pramenech mnohem dávnějších, středo- a starověkých. Po Keltech nikde památky. Jména mají slovanský zvuk, v krajinách slovanských platí namnoze podnes. Co pak?

Nakonec svědectva samotných jazyků! Kde se vzaly v *němčině* a *románčině* slova s pojmy zřejmě *slovanského* původu? Příbuznost indogermánská? La, la! Co jiného je německé *nest* a *nist* i francouzské *nid*, než otřelé slovanské *gniezdo*, *hnízdo*? *Nisten*? Je už, sedět v hotovém (hnízdě). Za to *hněst*, *hnísti* látku zpracovávat, stavět! Základný, širší pojem vždy je slovanský. A souvislost forem často zřetelněji se jeví v některém podřečí.

— Lutišci (Liège) nezaprou svoji francouzskou krev, sděluje německý pozorovatel, ač jejich jazyk tuze je pokažen, že by členem Francouzské Akademie sotva byl uznán za francouzský . . . Původní slova všelijak si zkracují a zpotvořují. Na př. lei po wei = laissez moi voir (dej se mi podívat), anebo serre l'hoû = ferme la porte (zavři dvéře) a pod. . . .[2])

Wei = otřelé *voir*, videre, vidět. Někdo-li upřeně před sebe zírá, nepraví-li se o něm také u nás, že — *vejří?* Hoû, hû, u = dvéře? Jak to? Starofrancouzské *huis* = dvéře. Dodnes »à hûis clos« = při zavřených dveřích. Hûissier = dvéřník, strážce u vchodu veřejných budov, slavnostních síní. Huis, hus, ûs = otvor, vstup, vchod, brána. Srovnej naše: *ust*, úzký, ústit! Za starověku po vší oblasti středoevropské *ústím řek* jinak se neříkalo: v Italii Ostia, v Německu a Švýcarsku (Aûst, Augst, Höchst a pod.) až po ústí Temže (Estia) v Britanii. Čím to, že pravěký hospodářský nástroj *srp* dodnes i ve Francii jinak neslove (serpe), ač Němci mezi námi dávno už se ustálili na své *sichel* (žihlo)? A neméně pravěký nástroj kruté původní spravedlnosti *gibet* (žibé), není-li jen naše obroušená trochu — *šib*enice (šibka = smyčka)? Množství přírodnických názvů sem ukazuje. Chroptivý obojživelník luhů a močálů nesluje-li Francouzům vlastně docela po česku *chrapoun?* (crapeau = žába, vlastně ropucha, *chropucha*). Anebo nádherně opeřený pštros = pestroš, pestroch, pestruch =

[1]) Šembera, Západní Slované v pravěku.

[2]) Georg Forster, »Ansichten vom Niederrhein«. Leipzig. Univ. Bibl.

aûtrûche (otryš). Tu i němčina zůstala věrna původnímu výrazu Vogel-*Strauß*. A kytka pestrých německých květin (strauß), není-li také jen po slovansku výsvitný *pestroš?* Kdo jiný, nežli Slovan, mohl nazvat *pavoní* květinu, která *nemá* — vůně? Pavoňka = pivoňka, jako patvora = pitvora a pod. Ač přes to románský a rozumí se i »vědecký« název: pivonia, pivoine vždy jest pokládán — za původní.

Takový je stav věcí Mluví sama tělesa jazyků, živý otisk poměrně dávné vzdělanosti. Volá, křičí svoje svědectví. Údaje a hlediska běžné dějepravy postižena jsou v klamu. Je vada někde v základech nauky. Kde asi?

Ejhle, smysl a význam — kollárovštiny!

A vrací se v upomínku ironický povzdech vlastence badatele z let čtyřicátých:

— V Praze mne za blázna mají, Vašnosti!

*

R. 1844 poprvé Šembera podával zprávu »O Slovanech v Dolních Rakousích«.

Stěžoval si do současné naučné spisby:

— Objevuje se táž nemalá mezera v obyčejných historiích Rakous, kdež o dobývavých Římanech, jejich nástupcích Vandálech, Hunech, Avařích a jiných sveřepých národech dosti obšírně, *nic však* o Slovanech a jejich zásluze *o zvelebu země*, o nížto naprosto *nic se neví* neb aspoň nemluví . . .[1])

Osmdesát let, bezmála celé století uplynulo, Kollárové, Šafaříkové, Vinařičtí, Šemberové a celá družina jiných vykonali své dílo prozpytu, nanesli světla do průzorů minula dosud temných. A v nauce přec jakoby se prstem nebylo hnulo. Mezera trvá dále. Jako v první polovině devatenáctého, tak i v druhém desetiletí dvacátého století o zásluze dávných Slovanů v Dolních i Horních Rakousích, v zemích Alpských i dalších oblastech na Západě nadále nikdo *neví*, nikdo *nemluví*. Dnes, jako před tím, obrátí-li se řeč na ty věci, v knihách i ve školách mluví se zase jen o Keltech, Římanech, Vandálech i těch ostatních národech, o Slovanech však »naprosto nic«. Což lidem učeným a neučeným, což vzdělanému světu a dokonce i samotné Vědě docela *nic nesejde* na doneseném světle?

Jisto je, s poznatkem pravdy nemá svět pospěchu. A neméně jisto, *bez* pravdy svět a život vždy se obcházel. Od počátku z temnoty bezvědoma rodily se běhy světa, pouhými legendami byly popsány stránky Dějin. A přihlédnete-li blíže, netřeba-li přiznat, také naše osvícená doba jako temné její předchůdkyně vždy bývá hotova, namísto pravdy vzít za vděk — pouhou legendou?

Či jsme právě za hrůz přestálých převratů sami nebyli užaslými svědky, jak to vře a klokoce v kotli vznikajících Dějin?

Na doklad jediné jméno: Hindenburk!

Kdo byl Hindenburk po dobu válečné vřavy? Zjev nadměrné velikosti. Zázračný muž, kterému nic není nemožno. Překoná všechen odpor, pokoří všecky mocnosti, dovede národ k samým vrcholkům

---

[1]) Č. Č. Musea r. 1844.

úspěchu a slávy. Hindenburk vítěz, Hindenburk spasitel, jediný nevyrovnaný, nedostižný Hindenburk! Uctíván a veleben jako světec, za živa kovem i mramorem polobůh vyzvedán na oltář, obklopován denně kotouči vonného kadidla, hymnami obdivu, pravá postava *legendární*. Tak obklopen jasem a září chystal se Hindenburk pro všechny časy usednout ve slavostanu Dějin, vyvýšen věhlasem nad válečníky všech dob, slavnější nad Alexandry, Césary a Napoleony. Takový bohatýr nadlidské postavy byl Hindenburk v očích všeho německého národa, všeho tisku, celé veřejnosti německé, až do poloviny posledního válečného roku. Ba i sám světový tisk ochotně přispíval šířit jeho legendu, neboť ve chvíli rozhodující, jak zkušenost učí, nikdo neodolá suggesci tištěné písmeny, ani tisk. Kdyby hříčkou slepé náhody, nějakým shlukem událostí, vážky osudu opravdu bývaly skloněny ve prospěch německé věci, Hindenburk Velikán Velikánovič byl by býval přijat za dějinnou *pravdu* celým světem.

A kdo je Hindenburk dnes? Kam se poděl zjev velmožného reka, k němuž denně u zbožné důvěře zvedaly se zraky milionů? Zmizela vidina, rozplynula se v niveč Zbyla krutá, střezvá skutečnost. Generál, jako sto jiných, prostý, malomocný muž, který ve chvíli těžké vykonal co mohl, svoji povinnost. Více nic. Muž, který odejde na zasloužený odpočinek, nikým dále nesledován, nevšímán. Tam Hindenburk *legendy*, zde Hindenburk *skutečnosti* a pravdy.

Anebo snad měly přece pravdu ty hlasy obdivu a nadšení, ty sbory chvalozpěvné, jež svého času denně vynášely slávu zázračného vojvody? Proč se tak náhle odmlčely? Muž přece nijak *nezměnil* svou podstatu. Byl-li velikánem *za* války, zůstal jím zajisté i *po* válce.

Věc je jasná. Odpadla *příčina* zpravodajského šumu a hluku. A příčinou nebyla *skutečná* velikost oslavencova, ale — jiný *podnět*. Byla zkroušenost myslí, byl stav duše národa za války. Byla potřeba, pozvednout mysli, udržet je na výši vzdoru a odolu. V takových dobách jeví se potřeba veliké víry, obraznost horečně pracuje, rodí se bláhové vidiny, vše vyrůstá do velikých obrysů, děje i postavy se nadouvají. Pro běžná měřítka života není už místa ni pochopu.

— Obraznost lidu! Horečnost chvíle! Budiž. Tak vznikaly možná legendy *minulých* věků. Blouznivé výtvory nevědomých, *zpozdilých* dob. Leč, naši dnešní dobu, považte! Doba *osvěty*, všeobecného pokroku?...

Není, zdá se, rozdílu mezi dobami v té věci. Ať temný starověk nebo osvícený novověk! Za všech časů lidé se svářili o pravdu, ale tápali jen *v legendách*. A tápou — podnes.

— Novověk má přece svoji školu a výchovu, své pyšné prostředky a vymoženosti vzdělanosti! Je tu tisk, výslovně pověřený úkolem osvětovým, povinností zjišťovat a šířit poznání a *pravdu!*...

A právě tisk je nejvydatnějším šiřitelem legend. Je věrným obstaravačem zájmů svého zákazníka, obecenstva. A obecenstvo? Nikdy si nepřeje poznat pravdu věci. Nýbrž? Chce jen zvědět pravdu svého zdání a přání. Běda tisku, který by se byl odvážil za války sdělovat německému národu *pravdu* o Hindenburkovi. Neodvážil se nikdo.

— Válečné zmatky! Výjimečná doba. Za doby *míru* je jinak. Tu má tisk své vznešené úkoly....

Ani doba míru není prosta válečných zmatků. Bojovná vřava zájmů trvá stále. Zájmy stran, tříd, vrstev, stavů, směrů a oborů ustavičně se potírají. Tisk ani na chvíli není zbaven své povinnosti, nazírat na věci ve světle určitého *zájmu*, nasazovat jisté brejle, přemršťovat měřítka, míchat barvy, krášlit, hyzdit, upravovat, překreslovat...

A věc pravdy?

Tone stále v záplavě pouhých — legend...

Vždy a všude. Potřeba zájmů nedá jinak. Prostírá se po všech oborech lidského snažení. Není tu žádné výjimky mezi obory. A je-li, jaký div, pakli že na konec se přesvědčíte, kdo na místě pravdy hájí a za pravdu vydává holou *legendu*, že je naposled i sama — Věda?

*

Napadla vám zprávička v tak zvané kulturní rubrice listů. Co chvíli takové proletí tiskem.

— Velkou sensaci budí studie profesora N. v otázce, kdy asi Slované, přicházející od Severu z krajin povislanských, přestoupili Karpaty a usadili se v dnešním Slovensku...

Studie budí sensaci! Takový novinářský obrat. Slovo sensace znamená rozruch, jakési pohnutí čivů, rozechvění širokého tělesa veřejností. Podle pravdy studie profesora nic takového nevzbudila. Vyjma nejužších zájemníků nikdo si práce jeho nepovšiml. Je tak málo lidiček, kterým ten loňský sníh nedává spáti. Přece však — sensace! A velká prý k tomu. V novinách jinak se nepíše. Přemrštěný sloh, zamířený na jisté chutě a smysly. Všecko vzedmuto nadmíru, význam či zásluha, ctnost nebo schopnost, všecko překrášleno nebo strženo do bláta, všecko obrazno, daleko od skutečnosti, legendárno, vše, oč se má čtenář zajímat, ať politika, literatura, umění, všecko. Třeba i Věda. Je právě úkolem tisku, budit sensaci, to jest, sloužit určitému záměru. Pravda je sice jiná, ale na pravdě nesejde. Jenom na zájmu. Touha po světle a pravdě ustoupila jiné síle a tou je život sám. Život, zápas zájmů. A zájem podle svých potřeb upřádá své — legendy.

A tak podle legendy tisku »budí sensaci« studie profesora, který je vyhlášeným zástupcem vědy. Je sice proti všem zkušenostem života i zákonům přírody, co milý profesor ve své studii vykládá, jak milí Slované přicházejí od Severu, přestupují Karpaty a usazují se na dnešním Slovensku. Od časů Kollárových, plné tři čtvrti století celá družina učených jasně a přesně dovodila, že věci pravdy v té otázce mají se docela *jinak*. To však nevadí *zájmu*, o který běží. Ten přede si svoji legendu dále. Také s Kollárem podle své potřeby zatočil. Údaje o Kollárovi zní tu velmi nemilostivě, ba přímo ironicky.

— Vždy snášel (Kollár) mnoho látky, pilně studoval, *ale* v ničem nedobyl si skutečných vědomostí odbornických, pouštěl se ve slo-

vanskou etymologii a *neznal ani* historického rozvoje slovanských jazyků, *tím méně* potřebných vědomostí pro jazykozpyt srovnávací...[1])

Ubohý Kollár, co všechno neznal a nevěděl podle legendy zájmového vědectví! Pravda je jen tolik, Kollár nebyl *povoláním* filolog. Anebo, lépe, svou — *živností*. Byl svým postavením evangelický kazatel. Konal sice studie a přípravy po různých oborech vědomostí, a to obsáhlejší a hlubší, nežli přemnohý odborník, opatřený žádoucími attesty, sám však opomenul postarati se o příslušné školské *známky*, úřední pečetě a výkazy, po případě titule a diplomy. To by sice, pravda, nemusilo vadit, jako nevadilo Dobrovskému. že povoláním theolog stal se budovatelem slovanské jazykovědy. Leč, ve světě hodnot legendárných takové nedopatření občas tuze na váhu dopadá. Kollár badatel o minulosti Slovanstva byl zároveň pěvcem Slávy dcery a elegie Polabanů. Octl se tak v prudkém sporu se vším vůdčím proudem idejného Německa. A když v rozporu *s německou* tedy nutně i s vlastní domácí — *úřední* vědou. Jsou věci, které tak spolu souvisí a mají za následek, že legenda se ukáže *silnější* pravdy třeba v samotné — vědě.

Kterak rozeznat, co legenda, co pravda?

Život, jednotný zjev. Všecky obory k sobě navzájem ukazují. Také všecky vědomosti a pravdy. Nemůže být pravdou v jednom oboru, aby nebylo v souhlase s pravdami druhých oborů. Tu je hlavní slabina nauky o Keltech a jiných národech, kteří odněkud někam přecházeli a po čase jinam zase se stěhovali. Všecky poznané zákony životazpytu tomu *odporují*. Zato Kollárův názor na bytí starých národů a jazyků je v plném *souhlase* nejen se všemi doklady, ale i s velikým zákonem vývoje a zkušenostmi věd přírodních. Těžko-li rozhodnout, *kde* tu pravda, kde — holá legenda?

*

A tak sedali jste skloněni nad svojí válečnou mapou, sledovali postup událostí krvavých, srovnávali údaje zpráv s okolnostmi bojiště a mimoděk se utvrzovali ve své — kollárovštině. Jsou konečně věci, jež nelze prostě posunem sprovoditi se světa. Jsou jména, která sama mluví, sama šíří světlo kolem sebe. Bellegarde na evropském Západě, ať už ve Francii nebo ve Švýcarsku, je jistě název téhož původu a téhož významu jako Belgardy někde na severu a východu Německa. A víc než dostatečně je vyloženo, proč Belgard v Pomořanech je téhož původu s různými Stargardy bližšího i vzdálenějšího okolí, s četnými Well- a Woll- i Weilhardy či -harty, jež natroušeny lze nalézti po německé říši. Ty pak zase vykazují naprostou přírodní i dějinnou souvislost s našimi českými Velehrady, Bělohrady, Velharty a Velharticemi. Další slovná i věcná totožnost s množstvím Vele- a Bolehradů dále na Východě, v Haliči, v Uhrách, až na jih po srbský Bělehrad na Dunaji a dále na Východ až po besarabský Bolegrad na Černém moři, není-li už mimo všecku pochybnost? Krátce, jednotná oblast celým prostranstvem střední Evropy od Východu na Západ! Dnes tak různorodá jazykem i životem a kdysi

---

[1]) Slovník Naučný: Životopis J. Kollára.

zjevně jednotná jazykem i vzdělanosti. Kdy a za jakých okolností utvářen byl ten jednolitý stav? Známá nám *Historie* nic o těch věcech neví, nedovede je vysvětliti. Mluví sice cosi, leč tak, že při tom *lichota* její zpráv a hledisek povážlivě se obnažuje. Zde vsunuta je zásluha našich Kollárů a Šafaříků! Mocně trhli záclonou, aby zjednán byl průchod paprskům světla. A to byly pomůcky a prostředky, jakými na svou dobu vládli, ještě tak chudé a nedokonalé. Kam byl by dospěl úsudek našich předborníků idey, kdyby už jejich zrakům byla se naskytala možnost přehledu, jaký do krajobrazu nové i staré Evropy dopuštěn je dnešní kartografií! Ve svých Starožitnostech, pravda, Šafařík ještě nijak se nedotýká slovanské minulosti západnějších oblastí Evropy. Myšlenkami však dávno sám zalétal směrem, kam později přítel Kollár odhodlaně pronikl. Uvažuje v listě ze dne 19. července 1827:

— Jungmann píše, že nalezeno, an v Britanii před Britany (či Anglo-Sasy) Serfen t. j. *Sorbi* obytávali. Škoda, že neurčuje autora! Jen praví: »Překladatel Ivanhoe Scottova píše v předmluvě« ... Tušim, německý překladatel. To harmonuje s *Venety armorickými a belgickými*, ti kupčili v Britanii....

Tak někdy statečným chodcům na úsilném postupu za světlem dějinné pravdy zamihotá cestou tenký paprslek a zase zmizí v temnotách nejistých zpráv a zmatených pověstí. Kdyby našim borcům byla bývala na ruku hojnost záznamů dnešních našich podrobných map a obrazů kraje! Nelze bez obdivu dnes uznamenati, kterak při vší skromnosti prostředků idea Kollárova už těsně vystihuje vztahy prokázané dnes skutečnosti. Jak chabý a bezmocný je rej neplodných představ, jejž titulární vědectvo už po celé století zarputile svádí kolem nešťastného přeludu označeného trefně Šafaříkem za »balamutu keltismu«.

K. Osman:

Zaprodán.

(Pokračování a dokončení.)

»Pravda,« vpadl mu stařec do řeči, »důležitější — a chvály hodnější,« dodal významně.

»Tak je, pane strýčku, to můžete vidět z božího požehnání, které se pojednou sneslo nade mlýnem!« přitakal Rous s vítězným posměškem.

»Byli rouhači a odpadlíci od Boha a národa, mlynáři, kterým ještě více štěstí přálo nežli vám, — a přece na ně došlo!«

»Nu, možná! Ale já držím své štěstí pevně v hrsti, pane strýčku, o to se nestarejte!«

»Nezapomněl jste jenom na Boha! Věrolomně opustil jste i svůj národ a zapřel svůj mateřský jazyk právě tam, kde jste měl dokázati odvěkému nepříteli naši sílu, naši věrnost a nepoddajnost! Ne! Vy jste se zaprodal, zapomínaje pro vlastní, sobeckou zištnost na

nebezpečí, kterému jste vydal celý náš kraj! Dost rukou bylo by se vám, v pádu potřeby, k hmotné pomoci nabídlo — nebylo by to po prvé. — Víte, co to znamená, zde na naší horké půdě, — německá škola?! Porobu lidu a zmar všech našich snah, všech přičinění, po drahná léta krušnými obětmi provázených! To je smrtelným hříchem, mlynáři!«

»Každému je košile bližší nežli kabát!«

»A děti, Adame? Vnukové Vojty Rouse?«

»Právě ony! Čím více jim zanechám, tím líp pro ně!«

»Ano, mamonu! A srdce, mysl, to vám není ničím? Co z nich takhle bude? Bez matky vyrostou, srdci otcovu odcizeny, v pomíjejícím blahobytu, nepřipraveny na život a jeho možné bědy. A budou před vašima očima vyrůstati bez radosti, protože bez lásky! Pášete na nich krutou křivdu, bera jim všecko, co může jim jednou v životě býti mocnou oporou proti jeho ranám.«

»To všecko, co zde mluvíte, pane faráři, u mne nic neplatí. Jak jsem Madleně řek', jestli se jí u mne nelíbí, může jít'! Do mých zámyslů si mluvit' nenechám a udělám, co za dobré uznám!« A povstav, opřel se mlynář oběma rukama o desku stolu. »A za své jednání a své svědomí já sám si budu zodpovídat'! Kdyby jiný se mnou takhle chtěl mluvit', tomu bych dávno byl dveře ukázal,« doložil, zlost a netrpělivost svou nikterak již netaje.

Farář se zvedl k odchodu. »Byl tedy můj dobrý úmysl marným?! Mlynáři, mlynáři! Tahle chvíle se vám v životě již nevrátí; snad budete po ní volati, ale bude pozdě! Buďte tu zdráv.« A smuten, s hlavou skloněnou, odcházel.

Dole, z podsíně vyběhla za ním Madlena s otázkou ve zraku.

»Všecko marno, Madlenko! S ním už není žádných řečí, žádných pořízení! Až toho bude třeba, já tebe i děti, kdykoliv — očekávám k nám.« —

Madlena sklonila se k jeho ruce, na kterou skanula horká slza.

»A kdyby to bylo ještě dnes?« zahlesla přidušeně.

»Přijďte!«

Toto jediné slovo farářovo vlilo útěchu a odhodlanost v její srdce.

»Čekejte mne. Takhle zde na dál zůstat' nemohu!«

Přikývl, dotkl se pravicí měkce její ustarané hlavy a pak pomalým, těžkým krokem opouštěl mlýn...

A ještě téhož podvečera loučila se mlynářka dole, v malé jizbě Matějově, se svým synkem. »Je možná, dítě, že se teď jen zřídka budeme vídat', že tě v krátkém čase otec pošle z domova; — pamatuj si tedy, synáčku, a v srdci uzavři mé napomenutí a ono budiž ti po celý tvůj život svatým! Poslouchej svého otce ve všem, buď mu oddaným a vzorným synkem, nezapomínej nikdy, — rozumíš-li mi, hochu můj? — nikdy, žes Čechem a že Čechem zůstat' musíš! Připomeň si vždy příkladu dědova a cti tak, vlastní věrností, jeho světlou památku! Slibuješ mi to, dítě drahé?«

Hoch přitiskl obě ruce matčiny vroucně ke rtům a zašeptal: »Slibuji, matinko — a celým srdcem...!«

Políbila ho na čelo a obrátila se k Matějovi, sedícímu za stolem s hlavou v dlaně zabořenou.

»Matěji! Vám kladu na srdce, abyste nad ním bděl, pokud je v otcovském domě, — vám ho svěřuji!

A ty, synáčku, — kdybys někdy potřeboval rady, pomoci, — až mne snad více nebude — jen na strýčka faráře a tohoto starého přítele se obrať, jen k jejich srdcím se uchyl! — A kdykoliv budeš moci, přijď se podívat' na matku!«

Hoch hlasitě zaplakal. Matěj přistoupiv k němu sevřel ho v náruč. Sledoval mlynářku s malou Madlenkou tiše odcházející jen smutným pohledem, ale v srdci si přisahal — toho hocha že mu mlynář nevyrve, neponěmčí...!

* * *

Do příštího léta byla německá škola i opatrovna postavena a ještě téhož roku zahájeno v nich vyučování.

Mezi prvními, kteří překročili její práh, byl synek ze mlýna.

Při nejbližší návštěvě u ředitele, kdež býval Rous poslední dobou častým hostem, pravil ředitel, poklepávaje mlynáři na rámě: »Držíte se, pane mlynáři! Víme již o tom, že jste dal přes všechny útisky, jež vám je v obci snášeti, svého syna zapsati k nám. Můžete se na nás spolehnouti, že vám toho kroku nezapomeneme! Nu a jak to stojí s vašimi poměry soukromými? Stěžoval jste si, tuším, nedávno, že vaše paní právě z oné příčiny od vás odešla; — pošetilá ženská!«

Mlynář jen mávl rukou. »Nebylo jakživo mezi námi shody a tak muselo konečně dojít' k takovému zakončení. A pan ředitel nic o tom ještě neví, že jsem se znovu oženil?«

»Že mluvíte! Jste vy přec jen chlapík! A že tak potajmu?«

»Po soudním rozvodu nechal jsem se hned v Uhrách oddat'. Mlýn nemoh' zůstat' bez hospodyně a —«

»Jste šibal! Jistě jste si špatně nevybral?«

Rous se zasmál. »Vdovičku, pane řediteli, vdovičku, hospodskou ze ‚Zavadilky'.«

Ředitel luskl prsty. »Sapristi! Ženská jako květ. Gratuluji! Až příště přijdete, udělejte nám tu radost a přiveďte svoji paní s sebou. Nu a obchody? Jak to stojí s uzávěrkou Hamburské filiálky?«

»Díky, pane řediteli, skvěle! A na doporučených akciích vydělávám tři tisíce — v jednom týdnu!«

»Bravo! Máte talent k bohatnutí, jen se držet! Nu vidíte, že nejsme nevděčnými. A propos, pane mlynáři, nedal by se koupiti ten kus úhoru, ležící při vašem sadu? Je tak při ruce, mohli bychom ho potřebovati — —«

Rous potřásl prudce hlavou. »Nemožno! Patří zápisem mé bývalé ženě — bylo to její věno — a ta ani píď půdy té nepovolí!«

»To je mrzuté. Mohl tam státi dům pro naše dělnictvo, bydlící mimo město. Nu, nemá to na kvap, kdož ví, co se později nestane. Kde žije vaše dřívější paní?«

Nach studu přece jen zbarvil mlynářovu tvář. »Na faře; ješ farář jejím příbuzným. Nestarám se o ni! Mohla povolit' a dělat' paní ve mlýně dál.« —

Ředitel se zachmuřil, ale jen na okamžik. Dovedl v sobě zakřiknouti cit, počínal-li se v srdci jeho ozývati. — —

»Máte pravdu! A co syn? Nezatouží vám snad po matce?«

»To sotva! Mám pevnou ruku, kterou si ho dovedu pro sebe udržet'. A ani se mi nezdá, že by ji snad postrádal; dovedeť s ním Rozárka dobře zacházet' a nic mu doma nechybí. Myslím, že bude po mně, tedy dost rozumným, aby dal plné hrsti přednost před hladovými ideály. Dnes to tak svět žádá!« Mlynář ani potuchy o tom neměl, kdo v Adámkovo mladé srdce vštěpuje úctu k mateřské řeči a lásku k národu. — — —

»Jen abyste se neklamal! Jak je stár?«

»Dvanáct.«

»Necháte ho studovat, či mu chcete předati obchod?«

»Myslím, že by takto lépe pochodil.«

»Najisto! Stoupáte a budete stoupat! Můžete mu tedy jednou otevříti pole k vynikající a skvělé budoucnosti. Pošlete ho do hospodářských nebo obchodních škol, ale někam v ‚říši‘; nabude potřebných pro obchod vědomostí i trochu ‚šlifu‘ a to postačí. Dobře vám radím.«

»A já se podle toho budu řídit',« dokládal Rous úslužně.

»Nedivte se, že se tak o vaše soukromné záležitosti starám, pane mlynáři — ale, jsem jak víte, dobrý počtář a mám pět dcer. Té nejmladší je osm. Nu, co byste tomu řekl?«

Rous zrudnul a tváře se mu pýchou nadmuly. »Pan ředitel žertuje?«

»Dokonce ne! Pět dcer je těžké břímě, pane Rouse, a ostatně váš syn, stane-li se naším člověkem, bude jednou znamenitou partií. Počítejte s tím plánem a řiďte jeho výchovu podle toho. A nyní na shledanou!« Doprovodil tentokráte mlynáře až ke schodům a při rozchodu mu joviálně stiskl ruku. — — —

Rous přijda domů, byl hned na prahu světnice, vypravené jako panský sál, vítán Rozárou, rozkvetlou nynějším blahobytem jak mladice, a dotazován horlivě, co že ho v městě tak dlouho zdrželo.

Mlynář posadiv se vedle ženy na pohovku, objal ji kolem pasu. »Však jsem měl příčinu se zdržet'! Hlavní trefa by mně nebyla tak milou, jako dnešní rozprava s ředitelem. Mám syna chystat' pro jeho dcerku.«

Rozára, dychtiva rovnati se milostpaním z továren, byla touto zprávou celá nadšena. »Jen aby nám Adámek plán nezhatil! Je takový zamlklý a podivín, jako by duchem pořád byl Bůh ví kde. Dělám, co mohu, aby na mne navykl a hoch se přece na mne dívá — jako na vetřelkyni.«

»To se poddá! Jen trpělivost! Až nabude rozumu, dá nám za pravdu a zatím také na ni zapomene. Nebude dlouho doma; po prázdninách ho dám na studie a až se vrátí, všecko se zatím změní i jeho povaha. A víš-li, že ředitel naléhavě mi připomínal, abych

příště přišel s tebou? Rosteme, rosteme, Rozárko! Dovedli jsme využitkovat' příležitosti, oba dva, ne-li? A mlynář jal se s mladickou vášní Rozáru líbat. — — —

* * *

Čas nyní na mlýně v tom přehnaném shonu za penězi jen letěl.

Dva roky uběhly jako voda od onoho dne, kdy se mlynář s ředitelem tak důvěrně smlouval. Od té doby bývali mlynář s mlynářkou ve městě přečastými hosty a plány vždy znovu osnovány a dotvrzovány.

Na mlýně všecko se změnilo, všecko rostlo mohutným rozmachem kapitálu!

Rousovi, nač se podíval, na co sáhl, vše se dařilo; až z toho divné kolovaly mezi lidem pověsti. — — —

Ba i toho se dočkal a brzy dost, že Madlena zemřela.

Nikdo mu nesměl nyní bràniti, když žádal svoji dcerku zpátky k sobě.

Stal se pánem na celé čáře!

A také svého panství, té své moci, využitkoval plnou měrou ve prospěch němectví. Nebyl věru vůči řediteli nevděčným. Pomáhali zdatně jeden druhému!

Mlynář započal svoje záslužné dílo s chasou.

Svým dělníkům uměl výborně vychvalovati prospěšnost německých škol a procházeje se s rukama v kapsách po rozsáhlých pekárnách, které na radu ředitelovou zřídil při mlýně, kázal jim, jací páni mohou jednou z jejich dětí býti, nechají-li je učiti na německých školách. »Beztak za krátký čas neuslyšíte zde českého slova a kdo je promluví, ten bude ostatním jen k posměchu!« končíval své horlení.

A slova svá dotvrzoval i skutky. Poskytoval dělnictvu, jednajícímu dle jeho návodu, všecky možné výhody, takže si jednoho po druhém získával.

A nejen jeho lidé, i přemnozí v obci tíhli k němu. Rozhlásiloť se po vsi, že kdo se mlynáři zachová, ten špatně nepochodí! Nechával takovým dobrým duším zadarmo mlíti, lacino jim prodával, kdo potřeboval, tomu bez úroku půjčoval — dobře při tom počítaje s jinými, dražšími úroky!

A bylo dost i těch, kteří s počátku po něm házeli, vidouce však jak si pomáhá, jak roste nad ně nade všecky, nechávali se svésti — puzeni závistí a zištností.

Cizácká řeč rozmáhala se víc a více až tam, kde o ní dříve ani slechu nebylo!

Tam, kde dříve byla jednota, nastával rozkol, panovalo prospěchářství, a těch věrných, vytrvalých, stále více ubývalo.

Mlynář jen si potajmu ruce mnul. Dařilo se mu!

* * *

Na tom kusu úhoru mezi jeho majetkem a německou školou postavil nádhernou vilu, určenou pro svou budoucí snachu; prozatím usídlil tam Rozárku.

Adámek poslán na studie, ovšem do německých ústavů v »říši«, a malá Madlenka nějaký rok za ním.

Když přijížděli spolu o prázdninách na krátký čas domů, bývali hýčkáni, ba zrovna oběma manžely na rukou nošeni; ne tak z lásky jako proto, aby se mlynářovi budoucí plány nezhatily.

Rozára stala se hotovou paní, podmanila si mlynáře úplně a dnes rozhodovala její vůle; mlynář jen obchodu si hleděl.

A Rozára dovedla také působiti na své okolí!

Dcerka, sotva že pobyla v cizině nějaký rok, vrátila se takovou, jakou si ji doma přáli. Mateřská mluva, kterou první slůvko žvatlala, první »Otče náš« se modlila, zdála se jí teď sprostou, hanlivou, — vhodnou jen pro hrubou čeládku; a také českého slova nepromluvila. — — —

Adámek, bezmála dvacetiletý, vzrostlý, sličný a připomínající celým zjevem nebožku matku, působil manželům tajnou starost, jíž jeden před druhým sice nevyslovil, kterou ale si přece v očích četli. Utěšovali se však, že synova trvalá zamlklost a nápadné vyhýbání se rušnému životu kolem něho, za dvě léta, která měl ještě v cizině pobýt, se přece změní, poddá.

Jen to je nesmírně mrzelo, že syn, kdykoliv se začalo u stolu nebo při vyjížďce mluviti německy, čelo zakabonil a zatvrzele mlčel.

Také návštěvám ve městě, u rodiny ředitelovy, dovedl se vždycky vyhnouti.

Za to dcerka, sotva čtrnáctiletá, uměla se ve společnosti otáčeti jak hotová slečna.

Poslední rok! Rous, sotva že se mohl návratu synova dočkati. Jednak, aby už stál u cíle svých dlouholetých plánů, více však proto, aby valnou část svých obchodních starostí předal mladým rukám, mladé hlavě. Necítilť se mlynář poslední dobou docela zdráv. Oddal se příliš shonu a pachtění po zlatě, což zdraví jeho roztřáslo, i přílišnému požitkářství, které pomalu, ale zákeřně zasedalo mu svými následky do týla. — —

A kýžený ten den také nadešel.

Rous jel si s kočárem pro Adámka, a Rozára připravovala doma opravdu slavnostní uvítání.

Adámek se jim vrátil na těle i na duchu nad svá léta vyspělým, že byla radost naň se podívati a jeho hovorům naslouchati.

Mlynář mnil se býti nejspokojenějším člověkem na zemi — tak se mu všechno dařilo!

Až tu pojednou celá ta umělá stavba, po celé skoro desetiletí pečlivě budovaná, ctí a zdravím zakoupená, majíc vyvrcholiti v kýženém cíli, náhle se zhroutila, jako když do domku z karet foukne!

Dveře jídelny široce se rozletěly a do nich vpadla, sotva dechu popadajíc, Rozára.

Bylo to sotva měsíc po návratu mladého Rouse.

Mlynáři překvapením noviny z rukou vypadly a nová, smělá kombinace bursovní, líhnoucí se právě v jeho mozku, poplašena vpádem paní mlynářky, uprchla.

»No, no! Totě zrovna, jako by ti nad hlavou hořelo! Co je?«

Rozára ani vydechnouti nemohla.

»No tak mluv! V pravé poledne tu přece nestraší!«

Mlynářka se vzpamatovala. »Do smrti bych se nebyla toho nadála, co jsem právě viděla. Jsem celá bez sebe. Považ jen, zhlédla jsem Adámka u plotu s dcerou Volterovou. — — — —«

»Hrome!« vykřikl Rous uleknut, a jeho otylá, bledá tvář zrudla. »To by tak bylo pěkné nadělení!«

»A ne, že by to byla jen náhoda. To náš ženský bystrozrak hned pozná! Adámek tam stál, opřen o plot, a ona měla hlavu položenou na jeho rameni a v ruce plno růží — z našeho sadu! Ti dva si, tuším, dávno rozumějí!« A Rozára div, že se nerozplakala.

»A takhle za našimi zády kluk mizerná! Ale na tatíka při těch pletkách zapomněl! To by tak hrálo, aby se nám plán zhatil! Hanbou bych se před ředitelem propadl. Nu, jen se upokoj, Rozárko, však si s Adamem promluvím. Nech mě ho sem zavolat'! Každé chvilky škoda, kterou bychom propásli.« —

»Ale jen mírně, Adame, tak spíš' u něho něco docílíš. Víš, že je citlivý a námi snad až přes příliš zhýčkaný. Celá se třesu strachy, jak to dopadne.« — — —

»Jak jinak, nežli že musí kluk poslechnout'! Má-li opravdu nějaké pletky s Volterovou holkou, nechá jich! O to se už postarám! A hned zítra pojede s námi k Hurtovým na námluvy.«

Rozára vyběhla z jídelny a v malé chvíli vracela se s mladým Rousem.

Ten neměl ani tušení, že byl při svém dostaveníčku pozorován.

»Tatínek by s tebou rád o něčem důležitém promluvil, Adámku,« hovořila k němu Rozára sladce, jak měla vůbec ve zvyku s ním mluvívati.

»To se divím! Před hodinou jsme všecky obchodní záležitosti dojednali. Chtěl jsem si právě vyjeti koňmo,« odpovídal Adam klidně svoji čistou češtinou.

»Nu ano! Nařídím sama, aby ti Mates osedlal ‚Dianu'; myslím, že tě otec dlouho nezdrží.«

»Ne, díky! Neobtěžujte se. Už jsem mu to nařídil sám!«

Vešli společně.

Rous měl již zatím útok na syna takticky promyšlený.

Adam podal otci ruku a posadil se proti němu, vyčkávaje, až k němu promluví.

»Divíš se asi, že tě nechávám volat, sotva žes odešel! Ale je to nutné! Dostal jsem zrovna od ředitele psaní, ve kterém nás na zítřek zve k večírku. Bude obzvláště slavnostní pro jeho i naši rodinu.« Rous se odmlčel, pozoruje synovu tvář.

Adam, jemuž nebylo posud o plánech otcových ničeho známo, lhostejně mu hleděl do očí.

»Ty ovšem tentokráte pojedeš s námi, týkát' se zítřejší návštěva vlastně jenom tebe.«

»Mne?« opáčil Adam udiveně. »Jak to? A pak, víte, tatínku, že nepojedu. S mojí osobou tedy nepočítejte. Nerad hrbím záda před

lidmi, kterým nejsem ničím povinován, a obzvláště ten Němec Hurt se mi do duše protiví!«

»Aj! Totě pro mne něco nového, slyšet tě takhle mluvit. Dojista že nevíš, že veškeren blahobyt, kterým tě i Madlenku zahrnujeme, děkujeme jen řediteli a stykům s ním?«

»To vím! A proto se také namáhám, abych pro svoji osobu nemusil na tento blahobyt dělati žádných nároků,« odpověděl Adam trpce.

Rous se hryzl do rtů. »Nu, naposled by ti bylo milejším, abys místo rozkazování musil zde mládkovat?«

»Až posud nemůže býti o nějakém rozkazování řeči — a nelibuji si v něm.«

»Dobrá! K čemu však poslouchám pošetilé posudky chlapce; nechal jsem tě zavolat proto, abych ti sdělil svoje rozhodnutí a ne, abych se s tebou přel o věcech, kterým dle všeho posud nerozumíš. Tedy, jak jsem řek', zítra pojedeš s námi k Hurtovým! Mezi ředitelem a mnou je dávno ujednanou věcí, že budeš jeho zetěm.«

Mladý Rous se k nemalému překvapení obou manželů hlasitě zasmál. »To je podařený žert,« prohodil konečně.

»Je to skutečně ujednáno, Adámku,« vmísila se do hovoru Rozára vidouc, že se mlynářovi počínají ruce chvěti rozčilením a hněvem.

Adamův pohled svezl se lhostejně po maceše, sedící vedle něho, od hlavy až k patě. Neodpověděl.

»Tak je! Věc je ujednána, Adame, a zítřejší večírek bude zásnubním,« dotvrzoval mlynář.

Tu Adam náhle zvážněl. »Ne, tatínku! Z těch zásnub nebude nic!« pronesl určitě,

»Oho, chlapče! Ještě jsi mi přes hlavu nepřerostl, abys tu moh' svoji pošetilou vůli prosadit,« horlil mlynář hněvivě.

»Odpusť, ale v téhle věci mám jedině já právo co rozhodovati! U Němce Hurta nikdy prahu nepřekročím!«

Rous udeřil pěstí na stůl. »A to by tak hrálo! Hanbou bych se propadl, kdybych měl řediteli odříc'.«

»Hanbě náš dům dávno uvykl,« prohodil Adam hořce.

»Mlč, sice! — —« a mlynář zvedl výhrůžně ruku, hned však ji nechal klesnout a dodával mírněji: »Chtěl bych ale taky vědět, proč se tak zarputile proti mé vůli stavíš?!«

»A kdyby jen proto, otče, že se mně ten člověk, který je vlastní příčinou pohany našeho rodu, až do duše zhnusil, dosti by na tom bylo! Mám náhodou v téhle věci jiné smýšlení nežli vy! Budu asi po dědovi a po své matce — věrným Čechem!«

»Chacha! Tyhle hlouposti by se ti časem z hlavy vykouřily, ale bude tu, trvám, jiná příčina, která ti překáží ucházet se o dceru ředitelovu.« A mlynář zadíval se vyzývavě v synovu tvář.

Adam se klidně usmál. »Máte pravdu; není to důvod jediný, je tu ještě druhý stejně pro mne pádný!«

»Aha! asi ten, že nadcházíš dceři Volterově?«

»Ano, otče. A ožením-li se jednou, tož jedině s ní!«

Mlynář se hlasitě rozesmál. »To bys uměl po čertech špatně počítat!«

»Zapomněl jsem, otče, při volbě svého srdce vůbec počítati!« děl Adam mrazivě.

»Nu, kdybys dále takhle smýšlel, daleko bys to dopracoval!«

»Hm! Nejsem zvyklý zahálce, aniž jsem jí navykl za tu dobu, co jsem doma. Dovedu pracovati a myslím, že se ve světě neztratím.«

»A Volter? Na něj jsi jistě zapomněl! Je mým nepřítelem od jisté doby« — mínil mlynář.

»Ano, vím!« přejal mu Adam slovo, »od té doby pro nás tak nectné, — mluvím otevřeně — kdy jste zapomněl svých povinností národních, občanských i otcovských. Ale toho vinu nenesu já, otče! Volter zná mé smýšlení, ví o mých úmyslech a schvaluje je. Mám v něm rozumného a pravého přítele.«

»I hleďme! Za našimi zády scházíš se s dcerou tatíkova nepřítele, ba dokonce i proti němu se spolčuješ! — —«

»Jaké spolčování, otče! Neměl jsem o tvých plánech ani potuchy a na mé styky osobní jste se mne nikdy neptal. Stačilo vám pojednati se mnou o obchodech a nic více. Byl bych vám jinak dávno řekl pravdu.«

»Hrome! Teď ale mám tvých vývodů dost! Projevil jsem ti svoji vůli a podle té se zachováš!«

»Ne, otče! Je mně líto, že vás poslechnouti nemohu, ale zkaziti si celé žití, muset sám sebou opovrhovati pro liché pozlátko, toho neučiním. Mne ve svých plánech vynechte!«

Mlynář nebyl chvíli ani slova mocen; zdálo se mu, že se zalkne zlostí nad tím náhlým zmarem svých dlouholetých tužeb. Teprve po chvíli promluvil: »Je to tedy tvoje určité rozhodnutí?«

»Ano, otče, nezvratné!«

»Buď si! Doprošovat se, nebo násilím tě nutit nebudu! Ale pamatuj si, že v mém domě, pokud k jinému nepřijdeš rozumu, pro tebe místa není! Jdi a zkus to, jak se ti povede ve světě beze mne! Však ty se ještě rád a brzy vrátíš!«

»Je to vaše poslední slovo, otče?« tázal se Adam dojat, ale odhodlán.

»Mé poslední.«

»Pak buďte s Bohem, ale navždy! Odejdu-li jednou odtud, vícekrát zde prahu nepřekročím!«

A mlynář, zarytě trvaje na své vůli, nechal syna odejíti, jsa toho pochybného mínění, že se záhy opět vrátí. — — —

A k večeru opustil Adam mlýn nikým nepozorován.

Statkář Volter, stoje na zápraží, právě cosi čeledínu chystajícímu potah nařizoval, když Adam vcházel do nádvoří.

Volter se široce usmál. »No, no, Adame! Snad ne někam na cesty?« zahovořil, vida vak v ruce mladého muže. »Ani slova mi o tom Milena neřekla, že se chystáš zase z domova, a přece jste spolu po ránu mluvili?«

»To jsem neměl, pane kmotře, ještě ani potuchy o svém odchodu. Přišlo to náhle, ale prosím vás, nechtěl byste zajíti do světnice nebo na sad? Rád bych s vámi promluvil.«

»Ale ano, ano, hochu! Zajděme na sad!« a odváděje Adama do stinného loubí, pravil náhle, takřka určitě: »Oč, Adámku, že jsi se s otcem nepohodl?«

»Uhodl jste. Opouštím také proto mlýn, abych se tam snad vícekráte nevrátil.«

»Oho! To je vážné slovo, Adame! Co pak se stalo, že takhle to mezi vámi dopadá? Snad naposled Milena je příčinou — —«

»Ne příčinou, pane sousede. Otec chtěl, abych se zasnoubil s dcerou ředitele Hurta. Odřekl jsem a to víte, že za takových okolností musilo dojíti mezi námi k výstupu, který mne donutil rodný dům opustiti.«

Volter zadíval se s účastí do tváře Adamovy.

»Jsi hodný a statečný hoch, Adame, a ve světě se neztratíš! Ostatně u nás, jak víš, budeš vždy vítaným hostem a Milena počká byť to i léta trvalo. Ale uvážil jsi, že se snad navždy s otcem rozcházíš a živobytí, třeba skvělé, zahazuješ? Abys jednou nelitoval! Rozmysli se, Adame, nežli bude pozdě!«

»Jako byste mě od dětství neznal, pane kmotře! Nezapomenu nikdy své cti a svých povinností. A takový dům, byť i otcovským byl, opustiti, není člověku za těžko! Nechci se loučiti s Milenou, jsem rád, že není doma. Řekněte jí jen, že se vrátím —« Hlas se Adamovi zachvěl.

»A kam hodláš, co počneš?« ptal se Volter.

»Dolů na jih. Mám v bratrském Srbsku dobrého přítele, s nímž jsem studoval. Byli jsme jediní dva Slované na ústavě a to nás sdružilo. Jeho otec má u Niše hospodářství a Vujićovým přáním bývalo, abych se k nim podíval. Použiji nyní jeho pohostinství a zkusím tam dole zároveň své štěstí.«

»Dejž to Bůh, hochu, a věřme, že se zase shledáme. Nechci tě z ničeho zrazovat'. Jsi dosti starým a rozumným, abys sám nad sebou doveď rozhodovat'. A poznáš alespoň kousek světa a jiný lid. »Přeju ti štěstí a tvůj vzkaz Mileně vyřídím. A Adame, peněz nepotřebuješ?« ptal se Volter důvěrně, klada ruku na rámě mladého muže.

»Ne, pane kmotře. Otec mne za studijních let penězi zrovna zahrnoval, spořil jsem a mám nyní, co potřebuji.«

»Jen svých krásných zásad, Adame, ve světě nezapomeň! Mysli na nás, jako bys na rodný dům vzpomínal,« domlouval statkář Adamovi. Dojat, vyprovázel ho až na rozcestí. Tam se oba přátelsky políbili a rozešli. — —

Prvním vlakem opustil Adam rodný kraj...

Nazejtří po odchodu Adamově byl mlynář nucen zajeti do města, aby řediteli oznámil ránu, která ho tak nečekaně stihla.

Ředitel přijal zvěst sice s mrzutě staženým obrvím, avšak obvykle klidně. »Nu, ještě není nic ztraceno, pane mlynáři. Kdož ví, nevrátí-li se pan syn dříve, nežli si sám myslíte; že se vrátí, je jisto! Horkokrevná mládež! Dnes se k smrti zamiluje, podnikne hrdinský

kousek útěkem z domova a zítra se vám kajícně a hladov vrátí,« utěšoval Rouse, jsa o svých slovech přesvědčen.

Rous se ovšem chránil říci řediteli úplnou pravdu, opakovati slova, jež mu Adam tak směle a nepokrytě řekl tváří v tvář.

Potřásl jen povážlivě hlavou. »Nevím, nevím, pane řediteli. Je-li Adam po mně, tak hned od svého zámyslu neustoupí.«

»A kdyby se tak konečně stalo! Jaká pomoc! Musili bychom býti také spokojeni. Proto se naše přátelské styky nijak nezmění, pane mlynáři! Vy budete se musit utěšovati dcerou a já jiným zetěm. Proto si hlavu nelamte! Nu, a jinak je všecko v pořádku?«

Mlynář přikývnul. »Všecko! Obchody jdou jak po vodě, nemohu si lepších přát' — a teď tohle mne stihne!«

»Už ani slova o tom, pane mlynáři! Však uvidíte, že dojde na má slova. A ne-li, o syna starost míti nemusíte. Nevrátí-li se, je to důkazem, že je silným a samostatným; tedy jen hlavu vzhůru, abyste i jinak jeho odchodem neutrpěl. Budete zase sám ke všemu — a léta jsou léta!«

»To je to, co mi leží v hlavě! Jak teď sám všecko zastanu? Byl obratným a pilným a moh' jsem se naň spolehnout'. Kdybych byl zdráv, ničeho bych se nelekal.«

»A nemáte tušení, kam se odebral? Snad byste mu mohl přece psáti?«

»Ani potuchy. Statkář Volter jistě o jeho plánech ví, ale než bych se toho doprošoval, raději se Adama odřeknu!«

»Jak vám pravím, pane mlynáři, žádné úvahy, však se to zase urovná. A nevrátí-li se vám syn, tož mlýn prodáte; není vám toho plahočení více třeba a můžete se zabývati jen bursou. A co slečna?«

Mlynářovo čelo se vyjasnilo. »Což ťa! Ta nám dělá radost. V té se nezklameme!«

»Nu vidíte! Teď budete míti nové starosti — hledati partii pro dceru.«

»Ó, ta si ještě počká. Je jí šestnáct, pane řediteli; ještě ani světa neužila.«

»Škoda, že nemám syna,« usmál se ředitel vyprovázeje mlynáře. »Ale nevadí. Přiveďte ji někdy k nám!«

Rozešli se obvyklým způsobem — — —

* * *

Mlynář po odchodu synově často do města nevycházel. Zdraví mu stále méně sloužilo a všecky starosti obchodní ležely teď na něm. A jen dlouholetý návyk, pachtit se za mamonem, zdržoval ho ještě od prodeje mlýna.

Konečně přece však podlehl tomu, co bylo silnějším jeho, co ho zdolávalo a přinutilo k poddajnosti; — byl nucen mlýn prodati a zakoupila ho ovšem společnost. Vyhnali na něm ještě dvě poschodí, postavili stroje a využitkovali vodní síly pro své továrny — — —

Rous usadil se ve městě.

Nezůstalo dlouho tajemstvím, co se ve mlýně nově událo.

Volter dal své rozhořčení mezi svými přáteli nepokrytě na jevo a tak bylo brzy známo, že si jediný syn ze mlýna musí hledati živobytí v cizině.

Kde, o tom dověděl se i sám Rous.

Jeho zarputilá hořkost proti synovi se nezmírnila; ba naopak! Chtěl se stůj co stůj od Adama, v němž ve své zaslepenosti viděl jen nevděčníka, docela odtrhnouti.

Zvěděv, kde se Adam zdržuje, poslal mu částku, která obnášela polovinu ceny úhoru, jenž oběma dětem připadl po matce; také k penězům něco přidal, aby lidé neřekli, že syna zkrátil, postaviv na jeho majetku rodinnou vilu. A zároveň mu stručně a určitě sdělil, aby na nic více z domu nepočítal, že takového syna se odříká a jej vyděďuje!

A od toho dne se v rodině mlynářově o Adamovi nikdo ani nezmínil.

Rous už se jen bursovními spekulacemi zabýval.

Ředitel Hurt, nevida více žádného prospěchu ze styků s mlynářem, obmezoval je a Rous, vždy prozíravý a pánovitý — se mu nevtíral — — —

Zapředl zato horlivé styky s Jeitelesem. Chytrák žid dovedl ho zaplétat do obchodů a kombinací, které mu vynášely tučné podíly ze zisku a přece vypočítavě jeho kapitál bez risika kryly.

Dařilo se jim to hezky dlouho, nad pomyšlení znamenitě! Až jednou jediný pochybný manévr přivedl těžkou katastrofu.

Žid z ní vyšel dosti hladce, Rous však přišel o dobrou polovinu svého jmění.

A tato rána zdraví jeho dodala.

Musil se zříci všech obchodů, všeho nechati!

Nastaly mu krušné dny tíživé osamělosti, nečinnosti a vážných do budoucna starostí.

Dovedlyť Rozára s Madlenou peníze rozhazovati plnýma rukama a Rous byl oproti své druhé ženě slabochem! Nedovedl jejímu hospodaření zabrániti. Nemoc ho zmalátňovala a Rozára to s ním už znala, aby ke všemu mlčel! Dělala paní a vedla dům, že se jí široko daleko žádná druhá nevyrovnala. Zrovna jako by peníze vybírala z bezedné studně.

Půda začínala se jim pod nohama bořiti — — —

Bylo to sotva na třetí rok po odchodu Adamově, když ho jednoho dne u Volterů radostně vítali.

Vrátil se do rodného kraje jen na krátko; přijel si pro svoji nevěstu.

K malému kapitálku matčina podílu přibylo ještě něco pilností a skromností, takže mohl koupiti v sousedství Vujićových malé hospodářství, které slibovalo jistou budoucnost.

A Volter byl pyšným na takového zetě a neméně na to, že mohl jediné dceři dáti věnem dvojnásobný podíl Adamův.

Adam, věren svému slovu, před otce ani nepředstoupil, sestru však byl by rád viděl a s ní před svým odjezdem z vlasti promluvil. Kdož ví, kdy se sem zase podívá — — —

Vyšel si za ní do domu otcova, byl však po delším čekání sloužícím krátce odbyt — že se dámy chystají na cesty a nemohou proto přijímati žádných návštěv.

Adam se trpce usmál. Co jiného mohl očekávati?! Vždyť věděl od Voltera všecko, co se tu událo po jeho odjezdu; celou tu změnu v domě otcově i veškeré obci. Líčilť před ním Volter, roztrpčen, obraz morální slabosti velké většiny krajanů, kteráž byla příčinou, že rozmach cizácký zde zvítězil.

A ta malá hrstka zbylých tu vlastenců bude dříve či později hmotně udolána a jednou snad i nucena z rodného kraje se vystěhovati — — —

A tak Adam opouštěl po druhé a snad naposled svoji domovinu bez hřejivé naděje, že se sem přece jednou zase vrátí a že tomuto kraji svitne znovu slunko lepších časů, že bude opět tak, jak bývalo před lety — za časů jeho děda.

Loučil se proto dvojnásob těžce, bolestně dojat — — —

* * *

Jednoho nedělního odpoledne na sklonku téhož léta, kdy se tu mladý Rous ženil, roznesla se obcí zpráva, že bývalého mlynáře stihla už ruka Páně — cestou z kostela, kam se poslední dobou přečasto uchyloval — — —

Zprávu přinesl zámecký doktor ke »zlatému kolu«.

Seděla tam hrstka »našich«, jako před lety, kdy patříval i Rous ještě mezi ně.

»Tak, pánové, víte-li už novinu z města?« ptal se doktor, sotva že vešel.

»Posud nevíme. Co je to důležitého? Jistě zase nic radostného pro nás!« mínil Volter.

»Důležitého nic, jen to, že ranila Rouse dnes odpoledne mrtvice. Slyšel jsem to od kolegy z města.«

Všichni umlkli a jen významně jeden na druhého pohlédli.

»Trochu pozdě; to mělo přijít' dřív',« prohodil konečně nadlesní. »Dřív', nežli nám sem nasadil cizáka a odloudil nám lid!«

»Došlo na má slova, že špatně to s ním skončí,« připojil farář.

»Sháněl, hromadil zlato! Rozára s jeho dcerkou mu ho teď roztáčejí. Jak nabyl, tak pozbyl!« dokládal Volter.

»Slyšel jsem už dávno o tom, že bude Rous snad ještě dříve, nežli oči zavře — žebrákem. Nepodařená spekulace na burse ho strhla a co ještě zbylo, o to se už ženské postarají. Objednávají si šatstvo z Paříže, drží si lokaje, kočár a jezdí po lázních a zábavách. Jaký pak div, že peněz ubývá jako vody v řešetě!« vysvětloval Hejret.

»Ještě, že se syn doveď opřít' a včas zachránit'. Statečný hoch! Jen škoda, že jsme ho z našeho středu ztratili —« promluvil starosta.

»Co by to bylo platno, aby se zde hmotně i morálně vykrvácel! Vinu otcovu by už nenapravil! Zde je už naše věc ztracena a Adam může v cizině našemu národu více prospět', nežli dnes zde!« přejal mu slovo Volter.

»Spolehněme se na to! Beztak nám za krátko nezbude, než abychom následovali, ne-li my, tedy najisto naši synové, jeho příkladu. Zde je pro nás už všecko ztraceno!« souhlasil starosta. »Toho bych se byl věru nenadál, že to zde u nás jednou takhle dopadne, že jediný člověk, a to člověk z našich, všechno úsilí, všechny dlouholeté oběti a naděje přivede za krátký čas nazmar! Jsme rozptýleni — je po všem!«

»Už nám nezbývá, nežli skloniti hlavy pod jařmo osudu a připraviti se na dny ještě horší,« pravil vážně farář.

»Pravda! Nepoddáme-li se — a to se nestane — cizí moc nás buď udolá nebo odtud časem vyštve,« souhlasili ostatní.

»Doslechl jsem o tom, že i náš baron vyjednává se společností o prodeji svého panství,« podotknul nadlesní.

»Není divu! Je po krk zadlužen, panství málo nese a Němci nebudou skoupými, jedná-li se o to, aby se tu na celé čáře roztáhli!« mínil doktor.

»Tak půjdeme jeden po druhém! Po vás i já. Jsem pod patronátem, a to víte, jak to pak se mnou dopadne, nebudu-li ochoten v našem kostelíčku kázati v cizí řeči,« připojoval se farář.

»Šťastnou by byla naše země i národ náš, kdyby to všude mělo dopadnout tak jako u nás!« zahorlil mladý Dokoupil. »Já budu první, kterýž si raději svůj vlastní krov nad hlavou zapálí, než abych ho předal do německých rukou, nebo jako odrodilec zde bohatnul.«

»Sám Bůh ví, jak se budoucnost naše utváří a jak to zde dopadne. Nu, nad strůjcem toho všeho — je už rozhodnuto!« usuzoval starosta při rozchodu sousedů — — —

* * *

A děli »u zlatého kola« čirou pravdu — měl teď mlynář Rous krušný život!

Ležel po celé dny v lenošce, zbaven je vlády celého těla i řeči. Stal se v domě pouhou nulou, ba břemenem pro svoje okolí a pro cizí ničím více, nežli kusem k ničemu nepotřebné hmoty!

Hledíval celé hodiny tupě do prázdna nebo pozoroval bez účasti rušný život kolem sebe. Nebylať oběma ženám jeho choroba nijakou překážkou v jejich obvyklostech; nedaly se jeho smutným, bídným stavem nikterak vyrušovati.

Shromažďovaly dále v domě veselé společnosti, strojily se, bavily, ba vyjížděly samotny na celé týdny do blízkých lázní po návštěvách a i dále do německých měst — — —

Zdálo se, že Rous už ani významu jejich ztřeštěného řádění nechápe; že to všecko, co se kolem něho děje, jeho smyslům uniká, že už docela jiné představy oblétají jeho ducha a zde že živoří už jenom tělo — — —

A kteréhosi dne letěla za Rozárou a dcerou do lázní depeše, že byl mlynář nalezen sloužícím v lenošce — mrtev.

Bylo po všem! Po shonu, chamtění, rozmachu a užívání!

Po otevření závěti shledáno, že celý majetek Rousův, odkázaný Rozáře a dceři, byl již dávno oběma promarněn a zbytek tak zadlužen,

že jim nezbylo nic více, nežli ona vila, stojící na tom kousku úhoru, nebožkou mlynářkou dětem odkázaného.

Nebylo pomoci, nežli vilu prodati; koupila ji za babku tovární společnost.

Život ve městě, kde hrály posud první úlohu, stal se jim teď ovšem zhola nemožným.

Ujely, aniž kdo věděl — kam.

A teprve po letech, když se již dávno na ně zapomnělo, přišla na obec upomínka z B... o náhradu pohřebních výloh za Rozáru Rousovou — — —

O Madlence neslyšel nikdo více; utonula kdesi v bahně velkoměsta — — —

V té době byl již rozklad celého kraje úplným!!

Řeči české tam dnes neuslyšíš — — —

Písemnictví.

Fr. Táborský: *Alleluja!* (S knižní výzdobou Fr. Kysely.) Husovská epopeja. Něco mezi básní lyricko-epickou a epem dějepravným. Báseň, která výrazně zachycuje dobu, postavy a povahy — v tom směru jest historická, pečlivě studovaná, podepřená v podrobnostech doklady —, a zase báseň, plná hlubokých reflexí a hymnického vzletu, lyricky rozevlané myšlenky. Jsou tu zpěvy jako prvý, »Notturno« (dopis Husův z Krakovce mistru Martinovi), druhý, pátý a jedenáctý »Listy Poggiovy«, které připomínají pevně konturovanou fresku historickou, představujíce takořka jen básnickou parafrasi dějinných dokumentů. Jsou tu i zpěvy, které neopouštějíce historickou půdu, dokreslují z obraznosti, kombinují, vytvářejí kontrasty, allegorisují a dramatisují. Takovým jest zpěv IV., »Ecce sacardos magnus«, kde proti slavnostnímu vjezdu papeže Jana, zmítaného pochybnostmi vládychtivého politika, postaven skromný příchod pokorného sluhy božího, mistra Jana, jenž přijíždí přes Bodamské jezero vesel, pln důvěry, jakou dává klidné svědomí a pevné přesvědčení, opravdovost pojímání úřadu kněžského. Kontrast nabývá tu přes veškeru šíři epického podání téměř dramatického účinku. Takovým jest i předchozí vylíčení cesty mistrovy (»Hlas země«, zpěv III.) v průvodu věrného Jana z Chlumu, kde loučení se rodné země s mistrem podáno s básnickou intuicí. Najdou se ještě stránky epické vláčnosti (zpěv VI. »Et in terra pax!«, půlnoční mše v kostnickém dómu, kterou slouží papež, a při níž prvním jáhnem sám Sigmund), ale čím více báseň blíží se vrcholu, tím stává se dramatičtější, formou (monolog Husův v klášteře dominikánském, plný extatické vroucnosti) i vnitřním založením (zpěvy VII. »Časová themata«, skoro divadelně pestrý obrázek ze zákulisí koncilu na dvoře královském, VIII. »Soudcové«, vzrušující výjev soudní s dovětkem skýtajícím pohled do politických pletich doby, IX. »Slovo královo«, monolog špatného svědomí, rozšiřující se v noční rozhovor zneklidněných manželů královských), ale též hymničtější (zpěv X., jenž dal básni jméno, Husovo mučednické »Alleluja!«,

zdušené teprve plameny hranice). I závěr, zpěv XII. »Dědicové«, stupňuje se v hymnus důvěry v národ a v sílu zasvěcení, v hymnus o podmanivé síle srdcí, o kráse hrdinství. Dílo má své délky a nerovnosti; spíše než soustředěným epem, jest volnou řadou výjevů, střídajících i roucho formální. Ale vážným, promyšleným a procítěným výtvorem nepřestává býti, jako nepřestává býti neseno posvěcením básnickým. —ϱ.

Antal Stašek: *Bohatství.* Tvůrčí energie, již spisovatel po letech odmlky, věnovaných praktickému povolání, v jeseni své rozvíjí, vymáhá si obdivu. Řada románů z péra Staškova roste, a nejsou to věru nikterak práce tuctové. Naopak, každá jeví spisovatele, který má co svému čtenářstvu říci, který zná život, mnoho pozoroval, viděl a zakusil, má však i sílu ducha, i obratnost péra o svá pozorování, myšlenky, zkušenosti se s čtoucím sděliti a to velmi suggestivně. Antalovi Staškovi přán jest dar pravého romanciera: vynalézti thema, životně postaviti figury, býti napínavým ve vypravování, spádným v ději. Také *Bohatství* je takovým plnokrevným románem. Thematem jeho jest mravní cena bohatství. Autor líčí svádivou jeho moc, porušující jeho vliv, zhoubnost jeho tam, kde nestojí za ním poctivá práce, kde neslouží vyšším cílům, nýbrž jen choutce po mamonu a poživačném životě. Představitelem tohoto je znobilisovaný továrník Marvan, ocitající se nad propastí úpadku a snažící se přeskočiti ji zdáním neotřeseného bohatství, pořádáním skvělého banketu. Jeho protichůdcem je bývalý jeho druh mládí, Vach, jenž se z pasáka přes bouřlivá a buřičská léta dělnická dopracuje studiemi, která umožnil mu přítel-důstojník, až postavení professorského, ale i v něm ocitá se ustavičně ve sporu s běžnými pojmy spravedlnosti a práva, jichž podstatu spatřuje mimo psaný zákon, a proto neváhá sám spravedlnost svémocně vykonávati. Smiřujícím živlem je tu láska, jež zvítězí ve vychovatelce Valburze a potlačí v ní touhu po penězích. Spojovacími vlákny jsou různé poměry rodinné, děti, jež nejsou opravdu dětmi svých rodičů, a jiné, napínavost děje zesilující, již již romantické příhody (na př. ona Machovce, v příkopech terezínské pevnosti zastřeleného, výjev soudní, episoda s darovaným šatem po zesnulé továrnici, v němž najde se doklad o pravém původu jejího syna), ale realistický postřeh, jakým vše vypravováno, líčeno a zdůvodněno, stmeluje celek v obraz života při vší románovité napínavosti přirozeně působící. Nejúčinněji podán jest výjev, kdy vyssávané dělnictvo přivedeno Vachem stává se svědkem Marvanova kvasu. Romancierské umění Staškovo nespočívá v jemnostech kresby psychologické a v bohatém detailu. Jest přímočaré, rudimentární, právě proto však účinné. —*j.*

Obzor divadelní a hudební.

Národní divadlo po úspěchu symbolické »Čejky« sáhlo k neméně symbolickému dramatu Ant. Pavloviče Čechova *Višňový sad*, které před lety, ještě více než rok před návštěvou Uměleckého divadla moskevského, naučivšího české obecenstvo te-

prve dívati se na ruské drama, uchvátilo nás, třeba v provedení skromnějším, v smíchovském cyklu »Kruhu českých spisovatelů« (v prosinci 1904). Symbolickým je ten krásný, rozlehlý višňový sad, jenž vinou slabé úpadkové generace, více mluvící, snící a utrácející statek i život, než pracující, vydělávající, budující a zdravé, přechází dražbou v držení pokolení sice drsnějšího, praktického, nepoetického, ale činného, podnikavého, silného, mužně rázného. Spisovatel nezapřel v sobě básníka, jenž se steskem ohlíží se za světem odcházejícím, jsa spravedliv, ač uznává jeho mdlobu a vyžilost, k jeho dobráctví, citovosti, k jeho smyslu pro krásu přeludu, a nedůvěřuje zcela světu, jenž ujímá se vlády. Jakýsi jemný smutek, resignovaná zamlklost je výslednicí básníkova názoru, jakoby napovídajícího, že po špatném zřídka kdy přichází dobré, že domnělý pokrok lidstva jest jen výměnou kulis a osob. Čechov, v próse nejdříve humorista, ale vždy podrobný, skoro drobnohledný pozorovatel života, vytvořil v dramatu nový sloh: nedramatický, ale přece živelně uchvacující, zcela dušezpytný, povahopisný, kreslící prostředí krajně realistickou methodou, ale náladami, jež vykouzluje, na výsost poetický. Jsou to nové dráhy, jež razí dramatu. Jen duch tak silný, který jako Čechov může všednost prozářiti poesií, smí se však na ně odvážiti bez bázně, že rozplihne... V hereckém provedení zdařilo se zejména představitelům drobnějších figurek, pp. Deylovi (Trofimov), Merhautovi (Tiščík), Váňovi (Firs), Tesařovi (Jáša) podati dobré typy, k nimž družila se ztroskotanka sl. Odstrčilové, dosti rusky vycítěná. Jinak právě v tomto směru u větších úloh mnoho scházelo, a také souhra nebyla valná.

Vinohradské Městské divadlo přišlo s Corneillovým *Cidem.* Je dnes záslužno buditi klassickou tradici divadla francouzského, jež u nás je s jeviště skoro již úplně neznáma. Tím spíše, že jde o tuto velikou apotheosu cti, které je v nynějším světě tak málo, a která právě ve státě znovu se zařizujícím, jako jest náš, měla by býti přímo republikánským ideálem. Tragédie Corneillova zbožstvuje ji sice ve feudálním rámci, ale ctnost zůstává ctností v každém okolí a v každé době, my mohli bychom si jen přáti, aby ideál cti, hlásaný tak básnicky mohutně historií Don Rodrigovy lásky k Chiméně a k vlasti, stal se zas ideálem nové doby, jež potřebuje žulových povah, silných, velikých, čistých duší. Kovově zvučné alexandriny Corneillovy, plné krásných myšlenek, přelity v český kadlub mistrem Vrchlickým, činily jisté obtíže hercům, zvyklejším próse a to ještě lehkonohé, jaká převažuje v repertoaru vinohradském. Hráno však bylo s poctivou snahou, a dlužno vyzvednouti zvláště Chiménu pí. Iblové.

Ve zpěvohře přineslo Národní divadlo za dobu, o níž mi referovati, toliko nové nastudování *Lakmé.* Delibes dovedl v tomto svém vážném díle spojiti gracii svých baletů s přízvuky dramaticky výraznými, orientální kolorit s moderním slohem konversačním a vše obestříti pelem své melodické a instrumentační vynalézavosti. V titulní úloze prokázala stálá hosť naší scény, slečna Kristina Morfova, plně přednosti svého hlasu i svého koloraturního umění pěveckého. Nemohla však přece z paměti vytlačiti nám dřívější představitelky této úlohy u nás, z nichž zvláště paní Marja

Bogucká vynikala poetičností. Vzácná tato umělkyně, bohužel naším divadlem nedosti využitá, zamihla se nedávno ojediněle jako Mařenka v »Prodané nevěstě«. Dala jí celý půvab prostého venkovského děvčete, humor, ráznost, cit i jemnost, slovem celou poesii toho nesmrtelného českého dívčího typu Sabinova-Smetanova. Vzorna v deklamaci zpívaného slova, hlasově znamenitě disponována, zpěvně dokonalá, herecky výrazna vytvořila roli v nejlepší smetanovské tradici, od dob pí. Petzoldové-Sittové poněkud zapomínané právě co do něhy a přirozené, nepodškrtávané, pravé dívčí veselosti, jakožto kontrastu stránce sentimentální. Po tomto zdaru měly by pí. Bogucké býti svěřeny i jiné úlohy smetanovského repertoaru, především v »Hubičce«, ve »Dvou vdovách« a v »Tajemství«. V *Lakmé* osvědčila se vedle sl. Morfovy též sl. Prokopova v úloze Malliky. Má příjemný hlas a v zacházení s ním mnoho od svého vzoru pochytila.

V nedostatku nového operetního zboží, jehož vídeňská výrobna snad konečně přece u nás přestane nalézati hltavé odbytiště, vinohradští oživili Sidney Jonesovu *Gejšu*. Nejsem ctitelem operetního genru, ani když přichází ze zemí našich přátel. Ale vždy jest v hudbě starší této práce ještě více jádra i snesitelnosti než v produktech, jež rozšiřovaly svou banální nákazu v obecenstvu našem až do nedávna. Dr. *Jaromír Borecký.*

Rozhledy po dějinách nejnovějších.

V Praze, dne 15. června 1919.

Z Národního shromáždění. — Kritická situace. — Bouřlivé události v Praze následkem drahoty. — Osnova mírové smlouvy s Rakouskem. — Události na Slovensku. — Obecní volby.

Národní shromáždění usneslo se o dvou důležitých zákonech: o vyvlastnění velkých statků a o reformě práva manželského. Poměry v shromáždění jsou stále neutěšené a všeobecný jest stesk, že naše prvá vláda republikánská nestojí na výši svého úkolu. Poměr mezi stranami, hlavně mezi socialistickým blokem a národními demokraty stává se stále napiatějším. Klub národní strany demokratické vytýká republikánské straně venkova, že za vedení svého předsedy ministra Švehly postupuje zpravidla společně se socialistickým blokem a že připravují pro Národní shromáždění socialisticko-agrární koalici, dále vytýkají ministrům dru Soukupovi a dru Vrbenskému agitační politiku a politiku táborovou, vytýkají pak ministru Švehlovi a vládě vůbec nedostatek energie vůči podvratným živlům a opozděnost v zakročování proti drahotě a lichvě a j. v. Tato nespokojenost způsobila, že národně demokratičtí ministři dr. *Rašín* a dr. *Stránský* podali demisi. President *Masaryk*, jemuž Národní shromáždění konečně odhlasovalo větší moc, hlavně právo jmenovati a propouštěti ministry, však demisi nepřijal a tím krise oddálena. Dusné ovzduší ovládá Národní shromáždění stále a šíří se do celé veřejnosti. — Oprávněn jest stesk, že naši ministři příliš mnoho mluví a málo jednají a že si počínají ne jako ministři celého národa, nýbrž jako zastavatelé zájmů svých stran.

Situace širokých vrstev lidových stala se následkem neustálého zdražování nezbytných potřeb životních nesvědomitými lichváři nesnesitelnou. Několik tisíc lidí v republice zmocnilo a zmocňuje se všelikých zásob potravin, obleků a jiných produktů životní potřeby a spekulují bezohledně s bídou milionů lidí. Vyhání ceny životních potřeb do závratné výše, lidem za plat pracujícím, hlavně třídám středním nedostupné. Opatření vlády proti lichvě jsou naprosto nedostatečná. Tyto nesnesitelné poměry způsobily, že Praha byla dne 23. května jevištěm politování hodných událostí. Počáteční důrazné sice, ale důstojné projevy lidu stupňovaly se záhy v povážlivé nepokoje. Staly se četné případy samovolného zasahování do cizího majetku a byla i osobní bezpečnost ohrožována. Na rázné zakročení všech rozvážných živlů získán však vbrzku úplný klid. Velice nemile působilo vystoupení ministra spravedlnosti dra *Soukupa.* Na táboře lidu, který se u večer před politování hodnými výjevy konal, proslovil řeč, v níž pravil: »Exekutiva soudní, úřady soudní nestačí na potírání lichvy, nechť lid vystoupí sám jako moc exekutivní. Nechť každý vezme si za povinnost stíhat lichvu a lichváře předvésti k zodpovídání. Nebude-li ani takto pomoženo, nelze zabrániti, aby lid netrestal sám.« Na interpelaci o věci té v Národním shromáždění, v níž se interpelanti Machar a soudruzi tázali, je-li možno, aby odpovědný správce spravedlnosti určoval tuto spravedlnost neodpovědným živlům ulice a tím sankcionoval lynch, terror a anarchii, odpověděl ministr dlouze, ale neuspokojivě.

Dne 2. června doručena německo-rakouské delegaci *osnova mírové smlouvy*, v níž ustanoveny hranice česko-slovenské republiky vůči Rakousku, které se má státi státem asi se 6 miliony obyvatelů, kteří zalidňují pásmo asi 60.000 *km*. Rakousku uloženo uznati úplnou neodvislost česko-slovenského státu, ochranu národních menšin a zaplacení značného válečného odškodnění. Osnova způsobila ve Vídni ohromné zděšení a prohlášena za nepřijatelnou. Přání německému za osamotnění tak zvaného uzavřeného německého území v Čechách nevyhověno.

Přebolestné události staly se na Slovensku. Již od delší doby rozšiřovaly se poplašné zprávy, že naše Slovensko, z jarma maďarského vyproštěné, jest vážně ohroženo Maďary, ale zprávy ty prohlašovány z povolaného místa za přehnané, a ubezpečovalo se, že nám na Slovensku nehrozí žádné nebezpečí. Ale pohříchu záhy se ukázalo, že zprávy ty přehnány nebyly, a mimo to doznáno, že Maďaři zabrali značnou část Slovenska. Maďarská rudá armáda — v Uhersku zmocnili se vlády komunisté s Belou Kuhnem v čele — vtrhla na naše území, aniž by nám z Pešti byla vyhlášena válka. Ministr národní obrany *Klofáč* podal dne 3. června zástupcům tisku výklad o situaci na Slovensku. Vylíčil těžké počátky naší vojenské moci začátkem listopadu. S nedostatečným vojskem a s naprostým nedostatkem materiálu provedena byla revoluce, obsazeno zněmčené území, zahájena akce na Těšínsku a na Slovensku. Na Slovensku musí míti naše vojsko obsazenu čáru 800 kilometrů proti Maďarům. Maďaři jsou proti nám ve výhodě, nejen způsobem, jakým mobilisují mužstvo do různých bolševických gard, ale i tím, že u nich zůstalo

množství materiálu z likvidace rakouských front a celý materiál německé v Uhrách odzbrojené armády Mackensenovy. O krvelačnosti a sveřeposti Maďarů docházejí hrůzné zprávy. Navzdor kritické situaci byl dosavadní vrchní velitel českého vojska italský generál Piccione odvolán. President Masaryk jmenoval pak náčelníka českého generálního štábu generála *Pelléa* nejvyšším velitelem a pod ním velí francouzští generálové *Hennocque* a *Mittelhauser*. Čtyrdohoda vyzvala maďarskou armádu, aby se neprodleně stáhla za určenou maďarskou hranici. Nebudou-li vlády spojenecké do 18. června uvědoměny, že tyto operace jsou skutečně provedeny, že si vyhradí spojenecké vlády úplnou volnost postupovati na Pešť. Vláda republiky česko-slovenské zaslala francouzskému ministerskému předsedovi Clémenceauovi telegram, v němž se vyslovila: »Drželi jsme se a držíme se od počátku této války defensivně. Konstatujeme: Maďaři pod nynější i dřívější vládou stále zákeřně ostřelovali naše pohraniční stráže, nepřekročili sice demarkační čáry, ale porušovali ji téměř denními útoky, jež si vyžadovaly četných životů. Zároveň přecházeli přes demarkační čáru maďarští agitátoři, kteří pracovali k revoltám. Zejména vytýkáme, že budapešťské vlády operovaly v našem území falešnými penězi. Občas došlo k menším pokusům o překročení demarkační čáry, avšak 30. dubna byla překročena demarkační čára u Komárna v míře větší. Takové výpady se opakovaly, když Rumuni nastupovali ve východní části. Maďarští úřadové prchli a celé kraje upadaly v anarchii, obyvatelstvo prosilo o okupaci. Za těchto pro nás neblahých podmínek musila část maďarského území býti okupována pro vlastní ochranu. Nynější budapešťská vláda připravovala tuto invasi již dávno. Zachytili jsme listy poslané z Pešti zdejším komunistům a z těch vyplývá nade vši pochybnost, že nynější invase měla sloužiti spojení s vojsky ruskými a německými. Právě tyto dny podařilo se nám chytnouti hlavní komunistické agenty z Pešti; jejich dokumenty a výpovědi odhalují tyto plány pešťské vlády. Maďaři na prvé vyzvání z Paříže neuposlechli. Jestliže svou ofensivu nezastaví a za demarkační čáru se nevrátí, budeme se musiti hájiti. V každém případě budeme od Maďarů žádati, aby zapravili způsobené škody a aby nám vrátili odcizený materiál. Tak zvaný komunistický režim jest hospodářským ochuzením a ochuzené obyvatelstvo se podněcuje proti ententě; kruhy imperialistické, nacionalistické a šovinistické užívají tak zvaného bolševictví, aby ententa nenašla prostředků na placení indemnity.«

Dne 15. června konaly se v republice česko-slovenské volby na základě nového, na všeobecném a tajném hlasování spočívajícím volebním řádě, dle něhož každá osoba mužského i ženského pohlaví, která dosáhla 21. rok věku svého a z volby vyloučena není, voliti povinna jest. Významné jest, že jsou s výsledkem všechny strany i Němci spokojeni. Objevilo se, že socialistické strany jsou v zestupu. Poučno jest, že v četných obcích zněmčeného území docílili Čechové značného zastoupení v obcích. Ukázalo se, že tak zvané uzavřené území německé jest územím smíšeným.

R. 1919. ČÍS. 8.

OSVĚTA

Adolf Srb:

J. S. Skrejšovský.

Část druhá.[1])

Roku 1875 uveřejnil vídeňský deník »Tagespresse« zprávu, že J. S. Skrejšovský jezdil po českých volebních okresích s bedničkou pruských tolarů a že uplácel voliče. Ačkoli nebylo jasno, jaký by mělo Prusko zájem na výsledku volby v Čechách, otištěna zpráva tato i v »Národních Listech« a v »Obraně«.[2]) Skrejšovský podal žalobu pro utrhání na cti. Spor s vídeňským listem vyřízen tím, že dáno Skrejšovskému úplné zadostučinění. Po mnohých odkladech konáno s »Národ. Listy« přelíčení dne 8. března r. 1876. Obžalovaný zodpovědný redaktor J. Barák neprovedl nabízený důkaz pravdy a hájil se tím, že nevěřil tomu, co v článku bylo obsaženo. Porota uznala obžalovaného vinným a soud odsoudil jej do čtyřnedělního vězení. Na druhý den konáno přelíčení s odpovědným redaktorem »Obrany« Jos. Toužimským, který se ospravedlňoval tím, že článek nepsal a že neví, jak se do listu dostal. Ostatně prý se domníval, že článek v »Tagespresse« se zakládá na pravdě, ježto časopis »Politik« uveřejňoval r. 1870 a 1871 články Prusku příznivé. J. S. Skrejšovský uvedl, že časopis jeho r. 1870—1871 psal skutečně ve prospěch Pruska a proti Napoleonovi. »Nejednaloť se« — pravil — »tenkráte císaři francouzskému o nic jiného, nežli aby Rakousko vpravil opět do německého spolku. A tu, tuším, nebude jediného uvědomělého Čecha, jenž by si přál opět starý německý spolek, a každý uzná, že píšíce proti císaři francouzskému, psali jsme v duchu lidu. Kdyby bylo skutečně dokázáno, že jsme se dali upláceti pruskými penězi, zajisté by nám to přirození naši nepřátelé pruští byli milionkrát vyčtli, jakmile jsme přestali psáti v jejich prospěch.« Porota uznala obžalovaného vinným a soud vyměřil mu trest desítidenního vězení. Před oběma líčeními uveřejnil vídeňský deník »Neues Wiener Tagblatt«,

[1]) Část prvou viz v »Osvětě« r. 1918.
[2]) Malý lidový list Grégrův proti »Brousku«.

jehož zpravodajem o českých věcech byl Kazimír Šembera, článek dotýkající se urážlivým způsobem rodinných poměrů Skrejšovského. Článek ten otiskl pražský židovsko-německý list »Tagesbote«, jehož zodpovědný redaktor byl na žalobu Skrejšovského dne 20. dubna 1876 odsouzen ke čtyřnedělnímu vězení.

Finanční tíseň na Skrejšovského stále více doléhala. Původ její vysvětloval takto: »Neobětovnost v mnohých národních a šlechtických kruzích, která při volbách na český sněm r. 1872 ochromovala volební agitaci v kurii velkostatkářské a jejíž následky byly konečně některým osobám velmi citelny, přiměly mne ke koupi statků v deskách zemských zapsaných na vlastní účet, abych tím ulehčil skrovnému fondu volebního komitétu. Neměl jsem pomyšlení, abych si ony statky podržel. Chtěl jsem je přiměřeně zaokrouhliti, provésti na nich opravy a dáti je opět do prodeje. Zůstaly však v mých rukou, neboť jsem byl čtvrt léta po pověstných volbách chabrusových zatčen a vězněn 17 měsíců, za kterouž dobu vypukla v národohospodářských kruzích krise, která zmařila prodej mých statků. Půldruhaletá odloučenost od domu a obchodu, v kterém se spravovalo jmění za $1^1/_2$ milionu, zadala mým hospodářským poměrům smrtelnou ránu, a když jsem konečně v létě 1876 úpadkem dvou firem přinucen byl uhraditi 70.000 zl., za něž jsem ručil, nesměl jsem, abych dostál svým povinnostem, učiniti mimořádné kroky. Kdybych nebyl měl na zřeteli interes politické strany, jíž jsem sloužil víc než tomu moje síly dovolovaly, mohl jsem učiniti, co dělá každá firma, již potká neštěstí, buď nabídnouti svým věřitelům vyrovnání anebo ohlásiti konkurs. V jednom i druhém případě jsem mohl získat. Neučinil jsem tak. Pasiva moje byla hrazena, potřeboval jsem jenom příročí. Především jsem chtěl zachrániti svůj politický orgán, jemuž jsem vedle 16leté práce podřídil všecky interesy, které bývají nejbližší. R. 1873 nabízelo se mi za »Politik« 600.000 zl., odmítl jsem to, nechtěje uvésti stranu v nebezpečí, a tak i r. 1876 záleželo mi především na zachování listu. Vše jsem byl ochoten obětovat, jenom list ne, který se honositi mohl, že prokázal straně služby, jichž se sotva dovolávati mohla. Raději jsem se odhodlal dáti v zástavu bohatou tiskárnu, nežli dáti z rukou »Politik«. Vyhledal jsem si čtyři přátele, jimž jsem se uvolil dáti do zástavy tiskárnu, když se na můj účet vypůjčí 40.000 zl. Ostatních 30.000 zl. jsem si již jinde opatřil. Oni čtyři páni svolili k navrženému prostředku. Když jsem jim ale sdělil, že ústav onen, který sehnati chce oněch 40.000 zl., je Svatováclavská záložna, vzali dva své slovo nazpět, nechtějíce na žádný způsob svěřiti své směnky tehdejšímu předsedovi záložny (Dru Karlachovi). Měl jsem výstrahy jejich, že tento pán užívá záložny k tomu, aby si zjednal moc ve všech kruzích . . . Dr. Karlach prohlásil, že sám převezme místo oněch pánů, s ostatními vezme do zástavy tiskárnu a peníze opatří. Smlouva byla podepsána. Druhý den přišel Karlach se svým advokátem a místo potřebných a smlouvou vyjednaných 40.000 zl. přinesl všecky moje a mých přátel na osobní úvěr ve Svatováclavské záložně eskontované, dosud nepropadlé směnky a cenné papíry s mým spolupodpisem, přiložil k nim několik tisíc zlatých a pravil, tím že je 40.000 zl. spraveno. Ještě téhož dne mi nabídl, že

zřídí velké družstvo, které by ode mne převzalo »Politik«, dům a tiskárnu, abych prost starostí o hmotné věci mohl se výhradně věnovati politické správě podniku.« Skrejšovský návrh ten v prvé chvíli zamítl. Dne 9. listopadu 1876 obdržel od Dra Riegra tento list: »Milý příteli! Mějte na paměti, že tu budete míti co činiti s družstvem vlasteneckým, které, podnikne-li věc, neučiní to k tomu, aby na Vás co získalo a Vás utisklo v nouzi způsobem lichvářův, ale aby Vám pomohlo. Kdyby leda některá podmínka pro Vás byla obtížná na oko, vždyť oprávněni jsme Vám nečiniti křivdy krutým jejím prováděním. To dáváme na uváženou. Hlavní věc je teď neprotahovati to.« Skrejšovský nyní svolil, smlouvy byly sestaveny, a družstvo převzalo od Skrejšovského dům, »Politik« a tiskárnu. Přenesení stalo se na jméno Thierhier.

Slyšme nyní, co se proti tvrzením Skrejšovského namítalo. V brošurce, kterou družstvo »Politik« proti obžalobám Skrejšovského vydalo, pravilo se: »Je nepopiratelným skutkem, že p. Sk. splátky na statky Zruč a Zbraslavice uhrazoval toliko penězi vlasteneckých ústavů úvěrních, kteréžto peníze z větší části podnes nejsou zaplaceny. Ostatně nebylo při té koupi žádného značného nebezpečí; bylyť statky ty koupeny v ceně přiměřené a lesy nalézaly se v dobrém stavu, tak že je mohl p. Sk. v krátké době za tutéž cenu prodati. Kdyby byl p. Sk. Zruč a Zbraslavice jenom s odporem a z pouhé obětavosti koupil, nebyl by po uzavřené koupi chabrusové musil kupovati ještě statek Hodkov, nebyl by jej značně přeplatil a s dalšími vydluženými, tudíž cizími penězi nákladné, nevýnosné stavby podnikl, což činil, snaže se Hodkov udržeti co rodinné sídlo.« O prodeji jinde praví se v brošuře: »Celý závod byl nám od J. S. Skrejšovského u převzetí dluhů v úhrnečné částce 385.000 zl. prodán. Dům i knihtiskárna byly již při uzavření smlouvy kupní skoro úplně pasivní; aktivní byl jen časopis »Politik«. Kdyby byli naléhající dlužníci Skrejšovského sáhli na dům a na knihtiskárnu, nebyli by dostali nic; naproti tomu mohl býti časopis »Politik« před 9. prosincem 1876, než totiž přešel v majetek družstva, pro dluhy p. Skrejšovského každý okamžik s úspěchem exekutivně sekvestrován. Rozpaky Skrejšovského se množily, a tak odhodlali se vynikající členové národní strany konečně k tomu, časopis »Politik«, o jehož zachránění jim v první řadě šlo, pro národní stranu získati. I započato k účelu tomu se Skrejšovským vyjednávání, z kteréhož vyšla pak smlouva ze dne 9. prosince 1876. Účelem toho bylo především, zachovati žurnál politické straně a zároveň také pojistiti p. J. Skrejšovskému, o jehož jmění tenkráte již sotva mohlo býti opravdově mluveno, užitečný obor působnosti a slušné zaopatření jeho rodině. Přiznal se sám J. S. Skrejšovský 2. května 1878, že smlouva od žádné strany nemůže býti považována za jednání spekulační, poněvadž pohnutky, kterými se uzavírajíce tuto smlouvu řídily, měly převahou ráz politický. Rovněž jest nepopiratelné, že žádný člen družstva neměl při svém přistoupení nějaký zisk na zřeteli, že se nikdo do družstva nevtíral, nýbrž že musili všichni obětavostí a odvoláním se k jich vlastenectví býti pohnuti k tomu, aby přistoupili, a že jednotlivci zpěčovali se přistoupiti již z pouhé bázně, aby nepřišli s panem Sk. v obchodní styk.«

Podotknouti dlužno, že Skrejšovskému podepsáním smlouvy byla vyměřena gáže 4000 zl. Zajímavo je, že výbor družstva uložil Skrejšovskému, aby vyhledal osoby, které by chtěly přistoupiti k družstvu. Skrejšovský dopsal m. j. také knížeti Jiřímu Lobkowiczovi a dostalo se mu této odpovědi: »Vážený list Vašnostin ze dne 13. t. m. nepřekvapil mne, an mi již před časem jak kníže L., tak též i hrabě M. o nehodě, Vaše Blahorodí bohužel zastihší, jakož i o praktikách, jimiž se ohroženému závodu pomoci zamýšlí, obšírné vyprávěli. Pamatujete se ještě, že jsme již před lety v podobné záležitosti spolu vyjednávali a že jsem již tenkráte na tom stál, že bych se nikdy nezúčastnil podniknutí, které by směřovalo buďsi k zakládání, buďsi k podporování časopisu, který by mi nepodával spolehlivých záruk, *že chce a bude dle oboru svého upřímně zastávati zájmy církve katolické.* Setrvám i dnes na stanovisku tomto, jelikož přesvědčen jsem, že se i jako Čechové i jako Rakušané neubráníme četným vnějším a ještě nebezpečnějším nepřátelům domácím, pakliže rozhodně a mužně neopřeme se o nezvratné základy církve. Nechci žádnému vnucovati své přesvědčení, bude to ale snad každému pochopitelno, že mi svědomí nedovoluje vstoupiti do sboru, který má za účel podporovati listy, kteréž v otázce, na niž největší váhu kladu, jiným směrem jdou. Potřebuji tedy záruky mnou za nevyhnutelnou uznané a nelze mi — ačkoli toho z jiných ohledů velmi lituji — přání Vašnostině vyhověti a nemohu — však jen mimochodem řečeno — to při té příležitosti zamlčeti, že se tak zvané »naše«, totiž staročeské listy věru zvláštní šetrností ku šlechtě vůbec, tedy i k naší straně nevyznamenávají. Připouštím, že jest mezi šlechtou českou bohužel mnoho členů povinností svých si nevědomých, ano snad i některých, již až za zrádce vlasti považovati se mohou — jakým však právem pro podobné odrodilce ku př. »Politik« z 8. prosince ve feuilletonu »Die Prager Maler-Academie« nadepsaném nám všem může vytýkati, že ve šlechtě vůbec vyhasla ideálnost a že skoro nikdo již jako před 80 léty není schopen značných obětí přinésti pro vlast a národ, nelze mi pochopiti.«

Odpověď Skrejšovského ze dne 18. prosince 1877 zněla: »Vaše Jasnosti! Mám před sebou ctěný list V. J. a pocit, který se mne zmocnil při opětném přečtení jeho, nutí mne při všech starostech a nezasloužených ranách odpověděti dle povinnosti a povolání svého, jemuž jsem povždy věrně sloužil v přesvědčení, že to, co činím, pochází ze srdce zájmům národa věrně oddaného. Odmítáte, Jasnosti, veškeré účastenství v zachování mého podniku i mé osoby pro nedostatek jinak upřímného zastávání katolické církve. Není mi povědomo, v čem jinak to spočívati má, abych mohl posouditi, jsem-li schopen podati nějakou záruku vůbec; avšak jednal jsem posud ve veřejnosti tak a zachoval jsem v listech mnou řízených beze všech záruk tolik šetrnosti ke katolické církvi a jejím přívržencům, že jsem listům svým po světě zjednal predikát »feudálních« a »klerikálních« orgánů, jakkoli jsem od tak zvaných feudálů a klerikálů ničehož nepotřeboval, ani nežádal. V tom tedy jest patrně nějaká nesrovnalost, a kdybych byl člověkem bez zásad a přesvědčení, pak bych musil sám sobě škodolibě říci, že se mi tak dobře děje. Nechtěje býti excesivným ani

v liberálnosti, ani v katolicismu, nahlížím, že se nehodím naprosto pro chválu jedněch ani druhých. Nevím též, čím bych byl národu svému prospěl, kdybych byl vlastníkem listu à la »Vaterland«[1]) a kdybych psal každý den výhradně o katolických interesech. Jaký vliv »Vaterland« na náš lid asi má, ráčíte, Jasnosti, dobře věděti, a místo čestné, které dnes v národě zaujímá »Politik«, by nezaujal »Vaterland«, kdyby jí více nebylo. Pro sebe však nebudu zakládati žádný list. Národní strana naše nečiní nikdy rozdílu náboženského ve věcech čistě politických, aniž je obyčejem katolickým, ptáti se trpícího po vyznání víry, pakli mu chceme pomoci. Račte tedy odpustit, Jasnosti, nejsem-li přesvědčen o podstatnosti důvodů, z nichž ráčíte odmítat veškeré účastenství v jednání mých politických přátel o zachování osvědčeného bojovníka. Kdybych byl r. 1872 uvážil, že agitace v kurii velkostatkářské patří do oboru naší šlechty a že jako prostý bojovník nemusím míti účastenství v podnicích tak drahých, šlechtě k platnosti pomáhajících, nemusil jsem dnes, jsa cizou vinou tísněn, apelovati na pomoc jiných. Beru si z toho naučení, že člověk ani v nejšlechetnějších cílech nemá zapomínati, že žije mezi lidmi. Jest mi velice líto, že mi Jasnost vytýká obsah feuilletonu ze dne 8. prosince. Jest veřejné mínění o tom, že šlechta česká praničeho pro duševní zájmy našeho národa nečiní; to mínění nepochází ale z naší žurnalistiky a věřte mně, Jasnosti, že jestli se mně nepodaří zachránit časopisy mé národu tak vydatně sloužící, že beze všeho přičinění cizého vzejde jeden výkřik po celé zemi, jak se stalo, že tak nepatrná pomoc nebyla hledána v kruzích, jež národ čítá k svým. To vše lze psáti na vrub žalostných poměrů v Čechách, kde není ani solidárnosti národa, ani solidárnosti šlechty a kde se má za to, že postavení církve nemůže býti jiné, než postavení národa.«

Tyto zákulisní události zůstaly širší veřejnosti s počátku neznámy. Již mělo se za to, že záležitost Skrejšovského jest vyrovnána a že nehrozí žádná roztržka. Tu však, když dne 17. listopadu r. 1877 uveřejněno osvědčení českých říšských poslancův, odůvodňujících své nevstoupení do říšské rady, Skrejšovský odsoudil i v »Brousku« i v »Politik« osvědčení toto co nejrozhodněji. V »Brousku« napsal dne 18. listopadu: »Myslíme, že posledním osvědčením poslanců našich — z pera pana hraběte Clama-Martinice — a odmítnutím tak velkou většinou rajchsrátu dospěl běh naší politiky k obratu. Od této chvíle bude asi všechno naše konání a jednání bráti se jiným směrem, jiným duchem, než doposud, od této chvíle budeme se snažit o dosažení cílů našich jinými cestami a jinými, a to rozhodnějšími prostředky než doposud. My nesmíme již ani jedinou chybu více udělat a osvědčení takového rázu, jakéž podali poslancové čeští k říšské radě v posledních dnech, bude také asi dojista poslední!«

A ještě rozhodněji vyslovil se v »Politik«. Dne 18. listopadu r. 1877 uveřejnil v »Politik« článek »*Změna*«, v němž napsal: »Kdo má dobrý sluch a paměť jemu přiměřenou, bude s námi úplně souhlasiti a konstatovati, že jsme na straně zástupců našeho národa při

[1]) Německý klerikální a feudální list vídeňský.

veřejných jejich projeveních vždy slýchali mluvu otevřenou a rozhodnou, že jsme viděli cit a smýšlení našeho národa věrně se obrážeti v této mluvě, a že jsme se s opravdovým uspokojením rozehřávali slovem, které bylo vysíláno do politické arény jakožto hlas českého národa. Čeští poslanci skládali v těchto projeveních svým voličům povinný hold za jejich vytrvalost, trpělivost a důvěru. Čím déle náš boj trval, tím byla mluva vřelejší, ona byla teploměrem našeho smýšlení a nikdo nesmí říci, že pozoroval, jak vstoupá a mizí. Národ, strana, representace, která vede oposici, jako my v Čechách oposici děláme, musí jasně před sebe vidět, musí znáti konečný účel, jejž stopuje, a je-li tomu tak, pak nemohou nastati žádné případy, které by ji svedly s nastoupené dráhy anebo její síly ochromily. Oposice v Čechách stojí plných šestnáct roků v ohni a my neznáme žádné země a žádného národa na všem širošírém světě, který by tak nezvratně setrval na tomtéž místě, vzdoruje všem mravním a hmotným škodám, který se svůdné politiky prospěchářské důsledně vzdaloval. O takovém národě nemůže se přece mysliti, že by náhle opustil nastoupenou cestu a přeskočil do jiných kolejí, a proto nesmí se očekávati, že dnes, po všech těch změnách a politických událostech v Čechách národ náš jinak myslí a cítí, než jak myslil a cítil od více než desítiročí, což nalezl v prohlášeních svých poslanců a proč jsa věren svému přesvědčení, podstoupil více sty ty krušné boje.

Také tentokrát zaslalo 32 říšských poslanců českého národa vídeňskému sněmu prohlášení, které sice obsahuje ohražení proti »novotám« a rozšířením, jimiž se právě vídeňský rajchsrát zanáší, ve kterém se však zároveň blíže objasňuje stanovisko poslanců říšských v otázce vyrovnací. Páni poslanci litují, že dosavadní instituce neposkytují žádné věcné zásady životné státní jednoty Rakouska; litují, že je Rakousko ochromeno ve své moci na venek; vyslovují obavu, že bytí rakouského mocnářství je ohroženo; konstatují, že se jim zbraňuje dáti na rajchsrátě v korektní formě výraz přesvědčení českého národa; vyciťují, že jsou ochotni působiti pro vyrovnání legálním způsobem; připomínají, že je vyrovnání nalehavější, než kdy jindy a vyslovují politování, že nemohou nic jiného činiti, než projeviti tímto svou poctivou vůli. Vyrovnání, dohodu možnými učiniti a jim bránu otřevříti jest úlohou oněch, kteří mají moc.

Když jsme toto prohlášení četli, stěží jsme mohli pochybovati, že se s rakouské strany hned obě ruce nevztáhnou a nejloyálnější všech prohlášení, která kdy od krbu českého vyšla, na rukou nositi nebudou, neboť i ministerstvu Auerspergově a straně Herbstově musí nekonečně lichotiti, že po šestnáctiletém ignorování českého národa bylo takového výsledku docíleno. Zajisté žádný z těchto mužů den před tím cos podobného neočekával, nikdo ve dvanácté hodině nezasluhoval takového vstříc vyjití.

O čem jsme pochybovali, přece se přihodilo. Ani čísti nechtěli pánové tento akt, a jen zakročení jednoho z poslanců, bývalého českého místodržitele, dlužno přičísti, že se pánové dali připravit o malou půlhodinku k přečtení této listiny. Dále se navrženým vy-

rovnáním zabývati nikomu na mysl nepřišlo, ani baronu Kellerspergovi ne, který aspoň chtěl vyslechnouti obsah tohoto prohlášení.«

Tím postavil se Skrejšovský ovšem zřejmě proti politice českých poslanců. Ale tehdy byly ještě »Politik« a »Brousek« jeho soukromým majetkem. Tím větší vzrušení způsobilo, když v »Politik«, která byla již majetkem družstva, uveřejnil dne 1. ledna 1878 článek: »*Rubikon české oposice*. Prošlo 10letí, od jehož výsledku očekávaly všecky národní živly a politické strany zlepšení vnitřních poměrů rakouského státu, jímž r. 1867 bylo sděleno, že organismus říše jedině tím churaví, že uherské ústavní právo se nesrovnává se svobodnými institucemi »okolních zemí J. Veličenstva«. (Viz ministerský reskript ze dne 4. února 1867 k místodržiteli hr. Rothkirch-Panthenovi.) Byla by to neodpustná opovážlivost, kdybychom chtěli dnes se stanoviště blaha rakouského státu zkoumat, zdali a jakým způsobem se podařilo za minulých deset let srovnat organismus říše s ústavním právem uherským, a jak veliký jest přírostek moci, jíž se z onoho »rozvoje« uherského ústavního práva říši dostalo. Skromné postavení, jež jako atomy skoro zbytečného českého živlu v tomto státě zaujímáme, opravňuje nás nejvýš jenom k přednesení mínění *o našich* záležitostech, k prohlédnutí našich českých interesů a jen ty nám tkví na mysli, co uzavíráme desetiletí, na jehož počátku jsme byli strženi k soutrpnosti.

Není to blahá upomínka poutající nás na desítiletí 1867—1877 a proto tážeme se nestrojeně a s upřímnou vlasteneckou myslí: budeme v oné politice pokračovat? strpíme ještě jednou deset let taktiky, která jest sama v sobě zavřena a z úzkého prostoru zemského práva našeho nevystupuje, aby strženy byly překážky, které jsou rozvoji našemu v cestě? Po desíti letech pasivní oposice mohou snad naši politikové úsudek pronésti nad dobou prošedší se všemi svými chybami i předsudky, prospěchy i škodami, a proto buď přáno místo myšlence, co máme opravovat, co dohánět, čeho se varovat, abychom opět 10 let marně neprožili z těžkých bojů nenabyvše žádného poučení. K tomu třeba prohlédnout, co jsme za 10 let vykonali.

Období 1867—1877 začalo projevem slovanské družnosti, o níž děl Palacký r. 1872: »Neželím, ale žehnám oné chvíli, kdy jsem se odhodlal na cestu do Petrohradu a Moskvy.« — Pouť byla bez odporu následkem domácí politiky Rakouska, Palacký byl na pravé cestě k odvrácení směrů, jichž se on i národ strachoval, ale touto poutí učinil jenom hrubý rys, jehož užiti bylo úkolem praktické politiky. Se stanoviště českého národa byla myšlenka ženiální, nezasloužila si, aby byla poodložena, ba vyžadovala ustavičně práce, k níž bylo v období pasivity hojnost času. Když hr. Beust české poslance pro blahopřání knížeti Gorčakovu v černomořské otázce poctil příjmím »zemězrádců«, byl v ústupkové své politice Čechům blíž, nežli když přijímal s vděkem adresu loyálnosti českého sněmu r. 1870.

Období fundamentálních článků není sice prosto všeho lesku, ale *chřadne úzkým vymezením oborů svých zájmů*, kterýž nyní jako jindy vzdoruje připoutání »veřejného mínění« mimo hranice naší vlasti na sebe a naše poměry. Panuje domněnka, že netřeba naší politice, aby

k dosažení cíle rozšířila svůj obor. Skvělou dobou pasivního občasí byl odpor českého novinářstva, na nějž tím více musíme upozorniti, poněvadž nebyl podporován od stran; pak obětavý volební boj proti německému chabrusu, jemuž není v dějinách rovno, a onen, který neskončil sice vítězstvím oposice, ale měl v zápětí úpadek ústavácké strany, jejíž morální bankrot zakrývá již jen španělská zeď politické autority. Jestli se ústavacká strana rozněcováním nerovností v našem národě nutila, nebylo by nás ochromilo, kdybychom důsledně sledujíce poslední cíl pasivní politiky naproti nesvornosti byli se postavili nadšeni vznešenou, velikou myšlenkou a nebyli popřáli lidu chvíle, aby se obíral podřízenými otázkami. V cizině nepochopují, jak se můžeme pro podřízené otázky rozkmotřit, rozvadit a rozstranit. Je to následek nečinnosti, nezaměstnáváme národ důležitými otázkami, aby celou jeho pozornost upoutaly, naše činnost se rozstřikuje na podřízené věci, kde bývá tolik stran co lidí. Jenom veliká myšlenka sdruží všechen národ a není řídký případ v dějinách, že domácí nepokoje a svády odklizeny byly zahraničními událostmi, při čemž našel národ opět svoji solidárnost. I naše ústrojí se musí zpytovat a pěstovat a vyžaduje té péče a bedlivosti, jako každý stát. Organisační talent národního vůdce stojí za více nežli odborová poslušnost v státní správě, neboť čím méně možno onomu se přiučiti, tím tíže se snášívají jeho chyby. I našemu národu je potřebí v této chvíli družebné myšlenky. To nespočívá v otázce městské ani v otázce obeslání či neobeslání sněmu. Nechceme přec veškerou svou činnost pochovati v divadle, nebo v městském zastupitelstvu a třeba byly odbory ty důležity, družebné myšlenky nemají. »Větší má být moje vlast!« musí míti vznešenější, všem společné cíle, proti zrádcům a zkažené krvi, musí býti heslo, aby nás spojovalo všecky, pokud se vlastní své krve neodříkáme.

Mladočeši uškodili svým odpadnutím našemu organismu nemálo, neboť se obírali podřízenou otázkou. Za nynějších poměrů nemá jich odloučenost žádné oprávněnosti před českým národem. Měla by ji, kdyby se při odtržení byli chopili praporu »nejkrajnější levice« a následky pasivní oposice byli správně určili. Krok jejich byl národní reakcí vpravo, nikoli vlevo, způsobil také zvláštní podívání, že vládní živly byly »radikálním« (tak se totiž nazývali Mladočeši) bližší nežli konservativcům, ač v rakouském vládním aparátě by nikdo cos radikálního nenalezl. Arci toto mladočešství, jež nám v našem boji tolik uškodilo, nelze proti velké myšlence udržet, musilo by se poděkovati, což arci dobrovolně učiniti nechce. Když biskupové, již učení o neomylnosti z rozumových a náboženských důvodů také prudce odpírali, přece jen ono dogma přijali a je i rozhlásili, proč by se Mladočeši nepoddali před myšlenkou, která se srovnává s rozumem a jímá celý národ? Nemají se podrobit, národ nám za to ručí, jakmile pojme v sebe druživou myšlenku, před níž ztrácí se osobní moc člověka, byť byla sebe pevnější. Kde jest ta upevňovací myšlenka? Hledáme ji v důsledcích pasivní oposice. Mnohdy se říkalo, že je pasivní oposice nutidlem, jímž si s použitím politických kombinací k právu pomáháme. Jím si vyvzdorovali Maďaři státní právo, ale jejich pasivní

oposice sahala daleko za meze Pešť-Budína. U nás chtěli dobu obnovení 10letých smluv použíti k politickému výpadu, který měl pasivní politice dáti ráz praktičnosti. Rozpočet ten nebyl nikdy opodstatněn a kdo v něj věřil, stojí tu překvapený, boje se o svou politickou pověst a myslí, že musí opět přikročiti k činnosti, která té chvíle nemá ani té nejmenší naděje v úspěch. Volání k činnosti bylo by souznačné s desorganisací našeho národa, neboť bez trestu se nepřeskakuje od krajnosti ke krajnosti. Počítala-li ale pasivní oposice, že nepřítomností její je rovnováha státu porušena, pak může klidně v povinnosti pokračovati, neboť neuvěřitelný rej Maďarů překáží v orientálské krisi tolik rovnováze Rakouska, že cítí se nutná potřeba ozdravěcí vnitř i vně. Tam patří naše pozornost i činnost, nestrpí ale žádného obojetného a dvojsmyslného postavení. Měla-li pasivní oposice tyto momenty před očima, musí pak umět je vykořistit, národ upustiv od všech vedlejších otázek musí z činnosti svých rádců vidět, kde jest těžiště akce. Dlouhá chvíle jenom a nečinnost tvoří stranictví. Na konci r. 1877 stojíme buď před vzdáním se anebo před nevyhnutelným postupem. Tažte se jen lidu a on vám řekne, že chce ku předu přes Rubikon, a jednota jeho bude opět zpečetěna.«

Mnohem jasnější a určitější byl článek »*Co dělat?*« uveřejněný dne 1. ledna 1878 v »Brousku«:

»Není to obvyklá úvaha novoroční, do níž po způsobu novinářském tuto zakončiti chceme přehled událostí minulého roku a naděje neb obavy naše otevírající nám rok budoucí. Národ český vstupuje r. 1878 na dráhu, která rozhodne o jeho budoucnosti; on zasáhne v tomto roce do hlubin svého osudu, aby z nich vyňal, co zasluhuje po právu přírody, po životní síle a statečnosti své. Není to obyčejný rok, v nějž dnešním dnem vstupujeme, a jestliže i ostatní národové cítí velikost blížících se dějů světových, vstupuje národ náš na rozhraní své domácí politiky též z důvodů soukromého života českého a z poměrů jeho k mocnářství rakouskému.

Bude tomu za několik dní třicet roků, co národ český po prvé po svém dávném vzkříšení položil hlavu svou na váhu dějin Rakouska, a on to učinil způsobem velice loyálním. Pozvednuv hlavy své z hrobu na Bílé Hoře mu připraveného, vydal ihned heslo — na udržení Rakouska. Byl to zajisté skutek neočekávaný, alespoň osudem naším z r. 1620 do r. 1848 nikterak chystaný nebo s ním smíšený. Počítejme tedy s tímto zjevem pouze jako s událostí historickou a postupujme v následcích jeho od r. 1848. Tvůrcem této politiky byl *František Palacký;* on viděl *tehdáž* v zachování Rakouska zachování naší národnosti a položil stranou veškeré křivdy na národě českém páchané. Palacký byl tak přesvědčen o spolehlivosti této zásady naší národnosti, že na ni kladl nečetné naděje své. Poslání duše jeho nevěřilo v politickou nepoctivost, a proto neodolala politika jeho prvnímu již nepřátelskému návalu. Trpce nesl Palacký a s ním celý národ všeobecné politické chyby r. 1848, ale sotva se usmál paprsek svobody na národy r. 1866, byl Palacký opět ochoten zapomenouti na vše, co zkusil sám a s ním celý národ. Stejné příčiny, stejné následky; politika r. 1861, založená na tradicích z roku 1848, skončila r. 1863 rovně tak, jako r. 1849

a nemohla vítězit, jako nebude nikdy vítězit, třeba se k ní národ český ještě dvacetkrát vrátil. Avšak Palacký byl duch veliký a lidem šlechetným a duchům mocným nevadí nikdy přiznání pravdy. Palacký napsal, když po třetí již za doby Hohenwarta politiku svou z r. 1848 a 1861 klesati viděl, že oznámí svůj klam a že, když pronášel zásadu o utvoření říše, byl veden nepochybnou důvěrou ve spravedlnost politickou.

Zmařený pokus politiky české r. 1849, taktéž zmařené její pokusy v r. 1867 a 1871 uvedly národ český na dráhu pasivní politiky, na níž se do dnešního dne nalézá. Co zamýšlel národ český s pasivní politikou — a chtěl v ní setrvati na věky? Pasivní politika měla následující význam. Národ český známými praktikami byl odstraněn z vlivu jemu po právu náležejícího, byl uvržen do menšiny a postrčen. Nuže, když nás nepotřebují, ostaňme v koutku, až nás budou potřebovat, pak vystoupíme, pak povíme, pod jakými podmínkami se hlásíme k společné práci. K takové politice dalo Rakousko samo národu českému patřičného návodu. Ono nás volalo, když se na ně blížila krise zahraniční v r. 1865, ono nás opět volalo z naší pasivity r. 1870, když se Evropa otřásala pod zvučnými kroky německého kancléře, a ono nás musí volat, až mu při novém narovnání r. 1877 přerostou Maďaři přes hlavu a až to s nimi nepůjde dále. *To je celé tajemství pasivní oposice*; ono spočívá na prastaré taktice politické. Užívá-li vládní strana doby míru a doby reakce k tomu, aby nás dostala pod palec, užívá oposice doby politických tření a válek k tomu, aby jí vyrvala, co ztratila. Staré toto politické »jednou jedna« málokdy selže; pokud však čekali naši politikové na dobu nového vyrovnání s Maďary v r. 1877, ukázalo se, že někdy i to staré pravidlo dovede selhat a že v našem případě se ukázalo dvakrát dvě — pět. Rakousko povolivší Maďarům při novém vyrovnání ve všem všudy, se vzdalo raději veškeré naděje na odvržení maďarského násilí, než aby se bylo s námi smířilo a nám povolilo. Rakousko kalkulovalo asi takto: »Budu-li chtít Čechům něco povolit, nebude toho musit býti mnoho, učiním-li to v době, kde jich nepotřebuju; tu oni drahotu ze sebe dělat nebudou a nějaká ta rovnoprávnost v gramatice tomu vyhoví; vždyť je známe.« Kdyby byl tedy národ český spoléhal jedině na vyjednávání s Maďary a konflikty při tom možné, musil by dnes říci, že se jeho očekávání nevyplnila a že buďto musí opět čekat nových 10 let v pasivitě, aneb že musí vstoupiti do aktivity, což by se ovšem s mnohem větším prospěchom bylo provedlo r. 1871. Avšak naděje na rozkol maďarsko-německý v r. 1877 nebyly tak veliké, alespoň co se nás týče, my zmizeli úplně, jak jsme se dozvěděli, že svazek tří císařů r. 1872 v Berlíně uzavřený podmínil udržení německo-maďarské převahy v Rakousku, takže třenice jakékoli nemohly ani vésti k žádné změně v rakouské říši. Proto se obracela od r. 1872 veškerá naše pozornost k poměrům zahraničným a k zrušení svazku tří císařství. A jelikož svazek ten byl uzavřen k rozřešení otázky východní a německo-francouzské, přáli si brzkého a důkladného vyřízení těchto otázek, přesvědčeni jsouce, že jimi bude vyřízena i otázka naše. Národu českému nezbývá tedy koncem r. 1877 z jeho politických

kalkulatur pasivní oposice nic, než východní válka na osvobození jižních Slovanů a její následky pro Rakousko. To jediné nás může vytáhnout z našeho zákoutí a máme tedy r. 1878 jen dvojí cestu před sebou: buďto opustíme pasivitu, pakli jsme zakládali veškeré naděje na smlouvání s Maďary, aneb národ český a především jeho vůdcové obrátí veškerou pozornost, veškerou práci a veškeré síly své k otázce východní, jejíž dosah dnes cítí již i ten poslední politik v národě českém. *My jsme pro cestu druhou.* Věrni zásadám svým a zavrhujíce politické almužny, když národ vede boj o svůj život, chceme, aby jej vedl s onou odhodlaností a vytrvalostí, která jedině dokáže, má-li národ český tolik životní síly, aby směl po zákonu přírody činiti nárok na vlastní život svůj. To, co národ náš potřebuje, to dosáhne toliko velikou obětí, a není-li oběti té schopen, pak mu prorokujme, že ani nedovede zachovat svobodu a samostatnost, kdyby mu ji milostivý osud i do klína položil. Prosme tedy, aby Bůh chránil národ náš především před všemi kuňkaly nemajícími ani dost odvahy, aby pojali budoucnost národa českého s hlediště, jemuž se ve školách neučili. Jako že bychom třeba i s bolestí srdce sledovali národ náš, kdyby ve své většině opustil politiku pasivní, tak také žádáme, aby, když dělá politiku pasivní oposice, dělal politiku takovou, která vede k cíli, a nepustil s mysli otázky, od nichž závisí zdar pasivní politiky. Přátelé naši nám doznají, že jsme v pasivitě nikdy nevyrozumívali nečinnost. Vůdcové oposice pasivní musí nedostatek parlamentární činnosti nahradit lidu činnosti mimoparlamentární, musí národu upravit cestu, aby kalkulace jeho nebyla zmařena a aby nepřátelé jeho nebyli přesvědčeni, že je svrchovaný čas, učinit s národem smír, aneb aby věděli, že nežertuje s pasivitou a že ji nemá za politický spánek. Přiznáváme, že v takové politice nemůže člověk sedět na dvou stolicích, ale to jsou následky pasivní politiky: kdo se jim vyhýbá, nechť vstoupí do činnosti parlamentární a drží se podle receptu konservativních orgánů nábožné oposice založené na trpělivém snášení všeho bezpráví, až se zase spravedlnost k lidskému pokolení dobrovolně vrátí. Po léta již lomcuje otázka »národní činnosti« kruhy našimi. Tomu jednomu se líbí pasivita, jen kdyby nebyla tak ospalá; tomu druhému se líbí aktivita, jen kdyby něco docílila. Buďte spravedlivi sami k sobě, nemamte a nešalte se, obě zásady jsou dobré, jenže jich užíváte obou na nepravém místě. Činnost v parlamentě u nás k ničemu nevede a pasivita ve všem ničeho nedokáže. Až o nás však budou vědět, že jsme mimo parlament činni až k omrzení, pak budou vědět i o národě českém. To je úloha politických vůdců českých v r. 1878, Bože, dej, aby se v ní osvědčila životní síla a statečnost kmene českého, o níž tak mnozí našinci pochybují.«

Tyto články způsobily v celé české veřejnosti pochopitelné vzrušení. Odpověď nedala dlouho na se čekati. Dne 6. ledna uveřejnil »Pokrok« prohlášení podepsané Drem Riegrem. V článku se pravilo: »Právo rozhodovati o samém politickém jednání, jeho době a způsobě musí náležeti jediné autoritě, bez níž není jednoty, ani síly, musí náležeti sboru zástupcův, mezi těmi pak musí platiti zákon většiny, bez jehož šetření není svornosti, není vůbec institucí, ani organismů

svobodných. Kdo proti těmto autoritám podniká boj, je mařitelem svobody, jednoty a síly národní a není-li přímo zrádcem, je aspoň záhubným rušitelem míru. Při takové škodnosti činí se jednání jeho již zpředu podezřelým, a jest tudíž povinností všech opravdových vlastenců, tázati se, pochází-li učení jeho a rady z pramenů čistých, z povahy skrz naskrz bezúhonné a z pouhého vlastenectví, nebo jsou-li jen výrazem mysli rozkvašené, anebo opravdovým výrazem chladného, objektivního uvážení poměrů. Když před 50 lety buditelé našeho národa s pravým hrdinstvím ujali se díla zoufalého a takřka beznadějného, tu ovšem nebylo potřeba zkoumati a v pochybnost bráti ryzí vlasteneckost ryzích úmyslův jejich; při věci naší tehda ještě nebylo lze nabýti majetku ani panování jakéhokoliv, ani cti a slávy, jenom posměchu, pronásledování a mnohonásobných ztrát i obětí dostalo se tehdy předákům národa, a za těmi nechodí mrzké sobectví. Nyní již je proč se ptáti, není-li při činnosti jednotlivce prospěch Nyní věc stojí již postatně jinak. Nyní již je proč se ptáti, není-li při činnosti jednotlivce prospěch vlasti motivem stranným nebo dokonce záminkou úmyslů sobeckých. Nyní již třeba, býti na pozoru a dbáti o to, aby úmysl nečistý nezneužíval úmyslův vlasteneckých a neuvodil jich na cesty falešné, nebezpečné. Rozumí se ovšem, že takoví samozvaní věštcové a správcové osudův národních vystupují vždy s prapory a hesly krásnými a lákavými; nepravost, zbrodně a podvod věru málo by nalezly stoupenců; avšak povinností těch, kteří úmysly jejich prohlížejí, jest, varovati před nimi mysl neostřeženou, a opatrnost káže těm, kteří se nechtějí státi jich obětí, zkoumati přísně jich rady a obmysly. (Pokračování.)

Jan Šafránek.

Jana rytíře de Carro almanach Karlovarský.

Časová vzpomínka.

Naši buditelé mezi úkoly, které podnikali, za důležito pokládali, aby soustavně byla cizina o tom zpravována, že národ náš ani duchovní porobou, dvě stě let trvající, nezanikl, nýbrž že vzkříšen jsa k novému životu pilně pracuje na svém vzdělání a přes ztrátu politické samostatnosti nicméně si buduje vlastní osvětu. Bylo by zajímavo přehledně podati obraz českého snažení, aby kulturní národové západní Evropy také zvěděli o snahách českého národa a jeho poměrech, aby správně poznávali příčiny a následky našeho úpadku, potom nového obrození a dalšího vývoje osvětového. Hojně dokladů sebralo by se z korespondencí J. Dobrovského, J Jungmanna, Šafaříka, Palackého a Čelakovského pro prvé období našeho veřejného života až do r. 1848; také z korespondence *K. A. Vinařického* shledalo by se nejedno vzácné zrnko zejména z dopisů *Jana rytíře de Carro*, jenž po celé čtvrt století (1831—1857) rok jak rok krajany své ve Francii a známé své v Belgii, Hollandsku a Anglii neustával upozor-

ňovati na národ a zemi Českou. Pro jeho práci, při níž se těšil horlivé pomoci našich buditelů, u širších kruhů čtenářstva českého zájem vzbuditi jest úkolem těchto řádků.

Muži tomu věnoval K. A. Vinařický čestnou vzpomínku roku 1843 v Pospíšilových Květech,[1]) kdy dne 24. června řečeného roku vzácný ten učenec slavil památku padesátého výročí svého prohlášení doktorem v lékařství. Carro byl rodákem ženevským, kde dne 8. srpna 1770 se narodil; studia lékařská konal v Edinburce, načež usadiv se ve Vídni (1793) uváděl ve známost očkování proti nákaze neštovičné, která za válek Napoleonových prudce vystupovala. O prospěšnosti očkování Carro tehdy slovem i písmem neúnavně přesvědčoval. On také první užíval jódu při léčení. Těžce onemocněv, nabyl v Karlových Varech úplného uzdravení; z vděčnosti k léčebnému zřídlu usadil se tam a na přání nejvyššího purkrabí hraběte Liebstejnského z Kolovrat od r. 1826 řídil tamní lázně. Vynikl nejen jako znamenitý odborník, nýbrž také jako důmyslný organisátor, uměje zjednávati v cizině přátel svým lázním. Humanista slovem i skutkem, v hovoru, v jednání i činech pravý aristokrat, v osobním styku okouzlující svým věděním i duchaplností, záhy byl středem všeho lázeňského ruchu. Jak o tělesné zotavení lázeňských hostí byl pečliv, tak i neúnavně toho dbal, aby příjemnou zábavu s vážným poučením uchystával tamní inteligenci z ciziny přibylé. Proto pojal úmysl, že bude vzdělané cizince seznamovati se zvláštnostmi země české, že jim sbírati bude látku, z níž by o přírodním bohatství, krásách a přednostech přírodních poučení čerpali a seznamovali se s dějinami, zvyky, tradicemi a literárním životem národa, zemi tu obyvajícího. Již r. 1829 hodlal Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic latinskou ódu na Karlovy Vary vydati v překladě evropských jazyků a v únoru toho roku vyhledal Vinařického, tehdy ještě na Hradčanech, a žádal ho, aby mu ódu tu z latinského jazyka do češtiny přeložil. Přání jeho Vinařický ochotně a dovedně vyplnil. »Osobní seznámení se s tímto klasicky vzdělaným mužem — píše Vinařický — podalo mi první podnět ku překládání spisů Lobkovicových.« Ódu Lobkovicovu na Karlovy Vary vydanou s komentářem jako polyglottu posoudil Fr. Palacký r. 1830.[2]) Je to srovnávací studie básnického výrazu čelnějších národů evropských. Vedle latinského originálu podáno 19 překladů ve 14 různých jazycích. Jako originál měly překlady řecký, český, hebrejský a maďarský verš šestiměrný, ostatní překlady formy hexametrické se zřekly. Za nejdokonalejší překlad vyhlásili znalci převod řecký, druhé místo bylo dáno českému překladu od K. Vinařického. Knihou tou Carro naznačil krásně cíl svého osobního snažení; chtěl, aby lázně byly polyglottou živých národů. K jich vzájemnému se poznávání pracovati, kulturními styky úctu k práci každého národa šířiti učinil Carro programem lázeň-

[1]) Květy, roč. X. 1843, čís. 49, str. 193 a čís. 54, str. 215. Srov. též Vinařického Koresp. II. 485, 496 dopis J. K. Tylovi. Palackého Sebr. spisy III. 237—253 a Riegrův Nauč. slovn. II. 66.

[2]) Jahrbücher des böhm. Museums 1830, I., 2. str. 255 a násl. Viz též Sebr. sp. Palack. III. str. 237—253.

ského karlovarského almanachu,[1]) jejž od r. 1831 až do r. 1857 vydával. Kromě zpráv lázeňských a článečků zábavných sbíral francouzské listy o literatuře ruské a polské, sám přeložil Göthův posudek o obou časopisech musejních (českém i německém),[2]) shledával články lékařské a rád přednost dával látkám, které se k Čechám odnášely. S pomocí Fr. Palackého a K. Vinařického úmysl svůj Carro velmi dobře uskutečňoval a znamenitě se přičinil, že o vlasti naší i národu našem věcné zprávy v rouše zajímavém pronikly do ciziny. Almanach totiž vycházel ve francouzském jazyce. Vydavatel jeho řídil se heslem Horatiovým: »Singula quaeque locum teneant sortita decenter (Ars. Poet. v. 92). První ročník zahájen byl dedikací hraběti Karlu Chotkovi, nejvyššímu purkrabí a náčelníku správy zemské. Má 28 článků. Nás zajímají: stať vydavatelova v čl. XX. (str. 111—118) o novém českém překladě básní a dopisů Lobkovicových. Z ní vyjímáme: »O básních Lobkovicových r. 1570 profesor lipské university Wolfgang Plick se pronesl takto: abyste knihy Bohuslavovy, jaří jinochové, si kupovali, je čítali, poslouchali, vy pak, úctyhodní starci, abyste je ve vážnosti měli a ducha svého jimi nápájeli, dobrotivě vás k tomu povzbuzuji a žádám.« P. Karel Vinařický bibliotekář a obřadník arcibiskupa pražského, jehož ochotě vděčím se již za český překlad ódy »In thermae Caroli IV«, který povolaní soudci prohlašují za nejzdařilejší z polyglotty, uveřejnil nedávno český překlad ód a elegií s některými pozoruhodnějšími listy v prose pod názvem: »Bohuslava z Lobkovic život a spisy vybrané«. V Praze 1831. Spisovatelé čeští prohlašují český převod za věrný a ušlechtilý a ujišťují Vinařického, že se nepotřebuje obávati tvrdých a hořkých výčitek, kterými svého času Bohuslav káral překladatele svých básní do češtiny, jehož jméno se nám nedochovalo«. Článek XXIV (str. 136—167) má obraz literatury polské a zprávy o básnících polského národa, kteří návštěvou poctili Karlovy Vary; čl. XXV. (168—182) je podrobný list o literatuře ruské současné; čl. XXVI. má Goethovu úvahu o literatuře české (183—190), načež v čl. XXVII. podává *K. A. Vinařický úvahu o současné literatuře české* (str. 191—222). Vinařický napsal ji po německu; z rukopisu německého Carro sám přeložil ji do francouzštiny a uveřejnil překlad svůj po srovnání a schválení s rukopisem Vinařického, k čemuž ochotně se podvolil Fr. Palacký. Censuře musil se pokaždé předkládati rukopis originálu v řeči německé, francouzský překlad během tisku revidovati vyhradil si nejv. purkrabí hrabě Chotek sám.

V úvodě se zmiňuje spisovatel, že v českých lázních, mezi nimiž Karlovy Vary zaujímají místo první, slýchati přání hostí, jichž jazyk spřízněn jest s českým, po zprávách o českém písemnictví. Poněvadž vhodného o tom poučení z časopisů získati nelze, doufá, že čtenářům almanachu se zavděčí přehlednou prací. Od X. století byla v Čechách jazykem úředním latina a zůstávala jím s nepatrnými výjimkami ně-

[1]) Almanach de Carlsbad, ou mélanges médicaux, scientifiques et litteraires, relatifs et ces thermes et an Pays. Par le chevalier Jean de Carro, docteur en médecine des facultés d'Edinbourg, de Vienne et de Prague, et praticien à Carlsbad pendant la saison des eaux. 1° Année. Prague 1831.

[2]) Berliner Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik, 1830, č. 58—60.

meckými až do panování Václava IV. O vysokém stupni českého písemnictví svědčí básně z XIII. století v Králové Dvoře Hankou objevené. Za Václava IV. a potom až do r. 1618 nepřetržitě rozvíjelo se české písemnictví a vydáno bylo nespočetně děl historických, lékařských, právnických a theologických, jimiž zjednáno bylo českému jazyku úctyhodné místo mezi jazyky ostatními, jež naše mateřština lahodou zvuku a čistotou slohu tehdy převyšovala. Za tohoto zlatého věku našeho písemnictví zůstalo však písemnictví krásné pozadu za starou dobou. Zato slynulo české řečnictví. Bohuslav z Lobkovic často mluví s obdivem o úchvatné výmluvnosti, kterou se proslavili čeští řečníci při veřejných příležitostech. Český jazyk zavedli si Táboři, Utrakvisté a Bratří do svého církevního zřízení jako jazyk obřadový. Tolik písní a jiných nábožných zpěvů jako Češi neměl žádný druhý národ; hájili kalicha právě tak dobře slovem a zpěvem jako zbraněmi válečnými. Doznal to také Aeneas Sylvius, pozdější papež Pius II., že zběhlostí v písmě sv. vynikaly ženy táborské, kdy knihotisk byl takořka ještě v kolébce. Od Jiřího Poděbradského po Rudolfa II. povýšeno hojně českých spisovatelů a učenců do stavu šlechtického. Český úřední jazyk panoval v Čechách, na Moravě i ve Slezsku; ano současník polský r. 1565 stýskal si, že jeho nejvznešenější krajané se počešťují. Válka třicetiletá zničila květy a plody českého ducha; osud korunovaného básníka věku Rudolfova, Šimona Lomnického, jenž jako šedesátiletý stařec po bělohorské bitvě žebrával na Karlově mostě v Praze, byl obrazem literatury české pobělohorské. Duchaplný a učený J. A. Komenský, jehož duch jako zářivá hvězda v bouři věků nejdéle se držel, zemřel ve vyhnanství; též 30.000 rodin českých, z nich 185 starých rodin šlechtických, zůstavše věrny náboženství evangelickému, odešly z vlasti, která zůstala pustá, válkami zbědovaná a vysílená. Všecky české knihy vydané v letech 1414—1635 prohlášeny za kacířské a jesuita Koniáš, jak sám se chlubil, 60.000 českých svazků knih uvrhl do ohně k zničení. Ze života veřejného čeština vytištěna, cizinci přistěhovalí usazovali se v zemi a ponenáhlu uváděli svůj jazyk do škol, chrámů a úřadů. V chyších veských živořili Čechové, dávali si raději německá příjmení a nedbali svého přirozeného jazyka mateřského. Josef II. po vzoru cizím chtěl různé národy svých říší sloučiti jedním jazykem v jednotný stát; jako císař německý pokládaje němčinu za nejvhodnější prostřek osvětový, zavedl od r. 1774 němčinu do škol latinských a zabránil přístupu k studiím všem, kdož neuměli německy. Ani školy triviální, jež zbyly českému lidu, nebyly prosty útisku německého. Zdálo se, že poslední hodina odbila českému jazyku; ale v tu právě dobu někteří vzdělaní mužové osvícení, dojati nešťastným osudem svého lidu, spojili se k práci pomocné. Durych, Procházka, Pelcl, Tomsa a hlavně Dobrovský, tvůrce slovanského jazykozpytu, oživovali vědomí české vydáváním starých dobrých spisů. K nim se přidružil Kramerius a jiní, kteří psali pro potřebu lidovou. I básnictví se probudilo. První Puchmajer zasloužil si jména básníkova. Z jeho družiny bylo ke třiceti pracovníků a přispěvatelů. Vedle Jana Nejedlého první vzory dokonalého slohu prosaického i básnického podal Jos. Jungmann, jsa zakladatelem vědeckého psaní českým jazy-

kem. Pro českou scénu od r. 1803 neúnavně pracoval Jan Stěpánek. Zalíbení v češtině se vzmáhalo a když po bouřích od západu evropského pošlých císař František národům svým vrátil mír, nastával obrat dekrety z let 1816 a 1818, podle kterých jazyk český připouštěn za součástku školního vzdělání a bez jeho znalosti neměl se nikdo v zemi státi úředníkem. Od té doby zdvojnásobila se píle učitelů češtiny na gymnasiích a pohled na současnou literaturu českou je utěšený. První původní dílo básnické, jímž každý národ byl by povznesen, jmenovati dlužno Kollárovu Slávy dceru (1821—25). Básník v něm opěvá ideál krásy a slávy Slovanstva ve 3 zpěvech, pojmenovaných po řekách: Sála, Labe, Dunaj; každý zpěv má po 50 znělkách. V prvém velebí předmět své lásky, čas štěstí, jehož koncem byla rozluka. V druhém bojuje proti strádání lásky, osudu a neštěstí; v třetím vzpomíná uplynulých šťastných chvil a doufá v jejich návrat. Přes obrazivost přímo vášnivou zachovává všude v obrazech dojímavou jemnost a obestírá ji kouzlem vznešenosti. Jemnosti není na úkor ani plnost výrazu; verš je plynný, rým výrazný a zvučný. Kollár jest Petrarkou Slovanů. Polákova Vznešenost přírody vyniká lahodou myšlenek a vábnými popisy zjevů přírodních; kdyby vesměs byla složena hexametrem a tu onde nově utvořená slova kdyby byla jinak nahrazena, měli bychom dílo vší chvály hodné. Fr. L. Čelakovský vyznamenal se sbírkou písní slovanských (1822—27) a vydav Ohlas písní ruských převýšil všecko očekávání velikého zástupu svých ctitelů. Ohlas písní českých dýše zcela jiným rázem a básník Pomněnek Vatavských dokázal, kterak rozumí a chápe poesii národní. Z výčtu mladších Kamarýt, Kamenický, Chmelenský a zejména mnohoslibný talent Langrův zasluhují zmínky. Vzdělavatelé české povídky, děl divadelních se vypočítávají. I české opeře Dráteník a Oldřich a Božena od J. Škroupa věnováno něco řádků. V snažení naukovém v popředí stojí Palacký, Časopis českého musea a Krok. Jungmannův slovník je výkonem epochálním. K čemu se jinde odhodlávají celé společnosti, na bedra svá béře jediný učenec a vzorně provádí.

Srovnáme-li díla ta, jimiž Čechové vystupují na veřejnost, se spisy jiných vzdělaných národů, musíme přiznati, že mají dosti značnou cenu; zkoušíme-li však nestranným okem nesnáze, které jejich skladatelé překonali, dlužno nám dodati, že české práce jsou hodny pozornosti ostatního světa. Sevřeny jsouce na dvou stranách německými zeměmi Čechy zaplavují se spoustou německých knih, docházejících veřejně i tajně z trhů lipských. Proti tomu činiteli podniká česká kniha nerovný zápas, zejména kdy česká literatura nemá Mecaenů, ani Romanzoffů, ani Czartoryjských . . . Naopak vkus německé literatury, uměle hýčkaný, pomáhá německému jazyku ve vyučovacích ústavech veřejných, ve správě státní a soudní, v obchodním a společenském životě vyšších tříd, u nichž domácím jazykem zemským rozmlouvá se již jen v dětských pokojících. V městech mluví se řečí, která je směsicí češtiny a němčiny a není citu pro ryzost jazyka mateřského. Teprve potomstvo bude se obdivovati nadlidské téměř vytrvalosti vlastenců, kteří z říše zapomenutí vynášejí poklady naší mluvy národní, jež zachována ve své původní čistotě v ústech lidu

venkovského a písni lidové. Jinoch, jakých ještě dosti lze najíti, jinoch, jehož prostou povahu nezkazily prvky městské, zdravý tělem i duchem, vyslovuje v písni své naděje, svá přání, svou radost i hoře s takovou pravdivostí a prostotou, s takovou živostí a citem, že kritik musí v něm vycítiti poetu. Naše píseň je tak melodická, jak můžeme očekávati od jazyka a národa hudebního; variace našich písní jsou nejbohatší zdroj pro hudebního skladatele. Podobně dobrota i poctivost českého venkovana vždy má na rtech krásná přísloví, jimiž projevuje svou vlastní, po předcích zděděnou filosofii. A v pohádkách našeho lidu uchováno tolik půvabných tradicí, že pochopitelno, když za dlouhých zimních večerů při záblesku a jiskření smolných draček vnuci pozorně poslouchají vypravování dědečkovo nebo babičino.

Studium vnitřního života českého lidu jest záslužné, neboť v životě tom tkví pramen českého vzdělání, české síly a původní práce české. Nebude žádoucno, než aby ti, kdo z Vídně nebo Drážďan k nám přicházejí, seznali jazyk náš a zblízka studovali mravy i charakter našeho národa, jak toho třeba i jiným spisovatelům tuzemským, kteři přes dlouhý pobyt v této zemi nedali si práce, aby se naučili jazyku českému; vniknou-li pak v povahu národa našeho, aby ve spisech svých nepřidávali a nepřiplétali ostnů do trnové koruny, kterou lid náš byl tak často mučen! Končí výrokem největšího ze spisovatelů: »Když zasloužilí a láskou k vlasti nadšení muži přesvědčují své spoluobčany, že není ctí býti Čechem a neuměti svého jazyka, doufejme, že přijde čas, kdy bude hanbou, špatně jím mluviti a psáti.«

Stať napsána byla v Praze 25. února 1825 — to datum vytištěno. Zakončením karlovarského sborníku je básnické rozloučení se s Karlovými Vary, jež v latinském jazyku a rozměrem šestiměrným složil Vinařického krajan a přítel dr. Ryba.

V druhém ročníku, který má týž formát a zabírá 236 stran, našich věcí se dotýká článek 28. o společnosti pro pěstování kostelní hudby v Čechách, pak čl. 29. o proslulé anglické básnířce Alžbětě Vestonii, která za svého pobytu v Čechách zemřela v Praze dne 23. listopadu 1612, a jejíž náhrobní nápis z kostela sv. Tomáše celý uveden. Vydavatel Carro v článku 30. podal překlad studie Palackého: O mládí Albrechta z Valdštýna[1]) (str. 218—232). Čtvrtý ročník almanachu, za rok 1834, má zajímavou stať o původu plavce a slavného cestovatele Martina Behaima z Norimberka (str. 156—172), kterou vydavatel přeložil z práce Kalinovy;[2]) po ní řadí se Edgara Quineta rozbor básní rukopisu královédvorského[3]) s doplňkem od Fr. Palackého (173—214) a v článku 20. vydavatelem opatřený překlad posudku Johna Bowringa z originálu anglického.

Do ročníku pátého (1835) uchystán byl vydavatelem *Druhý přehled K. A. Vinařického o rozvoji nové české literatury v létech 1831—35*, dopsaný dne 18. února 1835 na Kovani a vytištěný v al-

---

[1]) Vytištěna v německém časop. musej. 1831 ve 2. svazku.
[2]) Kalina v Jaethenstein, Nachrichten über die böhmischen Schriftsteller und Gelehrten. Prag 1819.
[3]) Vzato z Revue de deux mondes. Paris 1831.

manachu na str. 212—233. Spisovatel, zmíniv se v úvodě s potěšením o tom, že cizinci všímají si našeho písemnictví, cení projevy takové tím výše, čím patrněji, že nejbližší naši sousedé, Němci, o naši kulturní práci se nezajímají. K posudkům J. Bowringa a Ed. Quineta připojuje nové doklady, jak roste zájem učené Evropy o český jazyk a jeho písemnictví. Eduard Robinson, t. č. profesor theologie v Andoweru ve Spojených státech amerických, v dubnovém a červencovém sešitě časopisu Biblical Repository r. 1834 pojednal o nářečích slovanských a Jos. Muczkowski převedl z Almanachu Carrova Vinařického první přehled z r. 1831 na jazyk polský. Práce těchto cizinců podávají důkaz, že předsudky proti jazykům a literaturám slovanským ustupují úsudkům spravedlivějším a lépe uváženým. Ano pobádají i spisovatele, aby přátelům ušlechtilé četby, shromážděným kolem víly Karlovarské, pověděl, co Čechové od r. 1831 vykonali pro svou literaturu. Tentokráte obšírně seznamuje cizinu se vznikem Matice české, uvádí spisy jejím nákladem vydané a v radostné náladě hlásí její kapitál 11.920 zl., k jehož výši dovedla trojice mužů Jungmann, Presl a Palacký, úsilnou prací. Pro jazyk český Jungmannův slovník nejdůležitějším spisem. S pýchou a údivem poznávají vrstevníci tento národní poklad a nevědí, mají-li se obdivovati spisovatelově bezpříkladné vytrvalosti, či veliké oběti, kterou po více než 30 let vykonával. Je tu sbírka zákonů ryzosti jazykové, v níž spisovatelé najdou způsoby mluvy nejvíce užívané a různé, spořádané významy každého slova. Nehledě k praktické potřebě v úřadech administračních a soudních nutno doznati, že je to dílo významu evropského, jež míti mají netoliko knihovny slovanské, nýbrž knihovny všech jiných zemí, které o kulturní předáctví závodí.« Z časopisů na předním místě skladatel uvádí Časopis č. musea, jehož redaktor Fr. Palacký neúnavně osvětluje temné dosud dějiny naší vlasti. Předložil v něm dopisy vzácných osobností ze 14., 15. a 16. století; z listů Věnceslava Vlčka z Čenkova patrno, že některé zbraně, kterých se ve válečnictví dosud užívá, jsou původu českého a že způsob českého válčení stal se základem vojenské vědy, jakož i že první návrh, aby spory králů a zemí řešily se soudem mezinárodním, původcem má Jiřího z Poděbrad. Palackému děkujeme za listy a paměti Karla st. ze Žerotína, za historii Pavla Skály ze Zhoře, která v desíti velikých svazcích v knihovně valdštejnské v Mostě byla jakoby zahrabána. Život Záviše z Rosenberka a J. Amosa Komenského z péra Fr. Palackého nesou pečeť jasného úsudku nestranného historika. Kdežto Palacký bádá jen v oboru českých dějin, práce Pavla Jos. Šafaříka obírají se dějinami Slovanstva; jeho veliké dílo klasické Starožitnosti slovanské svědčí, kterak zvláště jest povolán k takovým prácem pro hlubokou znalost všech jazyků slovanských. Chmelenského spis o lénech českých a Antonína Jungmanna o pramenech minerálních vod v Čechách zasluhují zmínky, vedle časové rozpravy o choleře od dra Ryby, v Karlových Varech dobře známého. Druhý naukový časopis Krok, od r. 1821 redigovaný J. S. Preslem, přinesl též rozpravu Palackého z dějin filosofie krásna. V Prešpurku od r. 1831 vydávaný Palkovičem časopis Tatranka, pak časopis katolického duchovenstva od r. 1828 vydávaný redakcí a přispěním dra.

Tomka, Václavíčka, Fr. Pištěka, biskupa Tarnovského, kanovníka Pešiny jsou literární podniky směru nejvážnějšího, proniknuté pravým duchem křesťanské lásky. Škoda zaniklého listu pedagogického, Přítele mládeže, který do r. 1834 vydáván byl Jos. Lib. Zieglerem, děkanem v Chrudimi. Z beletrie dlužno uvésti časopis Českou včelu a Květy. V Květech hlásí se pěkný humoristický talent Tylův; jeho lehký, plynný sloh ledakdy má mluvnické nesprávnosti, v novelách by měl více práce věnovati kresbě povah a studiu přírody. Opravňuje však k naději, že v něm Čechové budou míti povídkáře prvního řádu. Toť obraz nejnovější periodické literatury, jejž zakončuje zmínkou, že od r. 1834 vycházejí dvakráte do téhodne i české politické noviny redakcí Čelakovského. Podávají přehled nejdůležitějších událostí ve světě; přes uznanou zásluhu redaktorovu škoda že jsou málo rozšířeny. — Roku následujícího v 6. ročníku almanachu čteme v čl. X. *Třetí rozhled K. Vinařického* (153—175) napsaný v Kovani dne 22. ledna 1836. Vyličuje rozkvět české poesie; začínaje Kollárovou Slávy dcerou podává přehled epiky (Hollého Svatopluk, Vojtěcha Nejedlého Karel IV., Otokar a Vratislav, Vocelovi Přemyslovci) ke vzpomínce o rukopisu Kralovédvorském řadí sbírky lidových písní slovenských od J. Kollára, moravských od Fr. Sušila a českých od Čelakovského, Kamarýta, Kamenického a Langra, pak almanachy Chmelenského a V. Klicpery, divadelní kusy Štěpánkovy a Tylovy. Dotýká se i překladů básnických, překladů z jazyků klasických a šíře promlouvá o vědecké prose české. Zajímavo, co píše o našem pravopise: »Cizinci uznali vzácnou přesnost našeho pravopisu. Nejslavnější jazykozpytec a orientalista Erasmus Rask uznal, že sykavky, nejnesnadnější to překážka v studiu jazyků východních pro Evropana, nejlépe se vyznačují písmem naším; proto užil značek (s, c, ž, š, z, ř) v pojednání o jazyku arménském (1832). V tom ho následoval i slavný orientalista Fr. Bopp. Rozšířenější a exaktnější znalost řečí slovanských vysvětlila by rozličné historické zjevy věku středního, dosud nevyjasněné. Stěhování národů jest úskalí historické kritiky. Jedna národnost klesá po druhé. Různí panovníci nastupují na zbytcích starých císařství. Armády mohou se zničiti až do posledního vojína, ale národ, rozšířený po veliké prostoře, zaměstnaný orbou, průmyslem a obchodem, nedá se úplně zničiti. Řeč jeho se sice pokazí, ale uplyne hodně času, než přilne k jazyku vítězovu. Úvaha ta měla by povzbuzovati k etymologickému studiu novějších jazyků, neboť z jazykové příbuznosti dovede znalec a vědec osvětliti nejednu stránku starých podání.«

V sedmém ročníku přináší karlovarský almanach zprávu o Aloisu Senefeldrovi, narozeném r. 1777 v Praze, nálezci litografie a článek o meteoritech, nalezených v Čechách; z roku 1838 má kromě listu dra Helda výklad o nových pozorováních mikroskopických od J. A. Cordy, správce zoologického kabinetu v národním museu českém a vydavatelem pořízený překlad Šafaříkovy studie o rusalkách[1]) (str. 199—234), jakož i zprávu o Mozartově pomníku od Emanuela Maxa

[1]) Přehled ten pořízen z německého překladu, jejž Carro si vyhledal, byv Vinařickým upozorněn, v časopise Ost und West.

ve velikém sále universitní knihovny v Praze. V ročníku devátém podal vydavatel překlad studie Fr. Palackého o Blaženě, dceři krále českého Přemysla Otakara I. a Konstancie uherské[1]) a po Opizově článku o kryptogamech v okolí karlovarském umístil ukázky textu a článek o evangeliu remešském (str. 224—238) od prof. Jana Koubka.

Ročník XI. (1841) má čtvrtý přehled K. A. Vinařického o literárních poměrech českých v letech 1836—40.[2]) S uspokojením spisovatel zjišťuje, že od několika let také Němci všímají si našeho života. Celkem lze říci, že také jejich úsudky vyznívají dosti příznivě, kde mají ráz odmítavý, svědčí, že jejich skladatelé nebyli věci znalí. Z různých německých podniků zasluhuje bedlivé pozornosti časopis »Ost und West«, vydávaný v Praze. V Německu jest hojně rozšířen a poněvadž jest umírněný ve svých výtkách jako opatrný ve svých pochvalách, opravuje bludné názory cizinské o kulturním životě v Čechách a též v ostatních slovanských zemích.

Na prvém místě V. podává přehled českých časopisů, z nichž na př. Musejník měl 600, Časopis katolického duchovenstva 1176, Krok 400 předplatitelů; čile se mají k světu: Tatranka, Hronka, Technologické listy, Průmyslový posel, Přítel mládeže, Poučné i zábavné listy pro polní hospodáře a řemeslníky, Česká včela, Květy, Vlastimil, Hudební listy a j. Potom se obrací k básnickým spisům, samostatně vydaným. Máchův Máj vyvolal neobyčejné nadšení. V roční době, kdy všecka příroda dýše nejčistším duchem a životním jarem, básník nás uvádí do žaláře, v němž sténá otcovrah k smrti odsouzený. Večer slyšíme jeho filosofování, v noci pak fantastickou serenádu bytostí zbavených citu a při úsvitě dovídáme se o jeho popravě a současné sebevraždě padlého anděla, jehož miloval. V obrazech těch autor, žák hodný Byrona, hýřil nejnádhernějšími ozdobami a nejskvělejší řečí! Jaká škoda, že tento mladý básník zemřel r. 1836 v květu svého života, dříve než lépe poznal svět i život! Potom Vinařický řadí o Máchově poesii tehdejší úsudky Tomíčkův, Kuzmanyho, Sabiny a Riegra. Za romantikem Máchou staví lyrika Klácela, jehož druhý svazek básní (Brno 1837) příliš jasně ukázal, kterak básník své síly tvůrčí hned v prvém svazku vyčerpal. Jak nadchl se pro velebení pravdy, krásy a dobra povznesl se často až do oblak temného mysticismu, tak náhle klesl v prach všednosti. Klasický epik, pěvec Svatopluka, Jan Hollý, oslavil v nové epopeji o 6 zpěvích zavedení křesťanstva mezi Slovany. Jeho krajané, studenti lycea prešpurského, sebrali své pokusy básnické v almanach r. 1836 na důkaz, že obliba české literatury rok od roku se šíří do Horních Uher. Připomenuv epické skladby Vojtěcha Nejedlého, J. E. Vocela (Přemyslovci) chválí opětné vydání Ant. J. Puchmajera po 45 letech, jehož si zasluhuje pro původnost formální i obsahovou. Na tón prostonárodní uhodil Fr. Rubeš ve svých Deklamovánkách, které ve 4 sešitech byvše vydány svou něžností a bodrým vtipem docházejí obliby. Nejobsáhleji se rozepsal

---

[1]) Fr. Palacký, Literarische Reise nach Italien im J. 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und maehr. Geschichte. Prag 1838.

[2]) Alm. XI. roč. str. 199—246.

o Fr. L. Čelakovském. Ohlas písní českých je pravý typ ducha našeho národa. Stěží jest nějaký odstín v jeho povaze, aby obraz, a to věrný, nám nepodával básník ve svém díle. U českých žen vábí nás tu prostá mysl, veselí, žert, láska ke zpěvu i k práci, u mužů srdečnost, bezstarostnost, veselí, odvaha a energie. Melodie roste samovolně z rytmu slov. Jedním slovem Čelakovský jest pravým českým básníkem. Úvodem k Ohlasu jest úvaha o rázu národní naší poesie. Ohlas do polštiny přeložen Szukiewiczem a vytištěn ve Vratislavi pod dohledem prof. Purkyně. Po Ohlasu Čelakovský předložil veřejnosti Růži stolistou. Prvních 50 básniček odhaluje nám nitro jeho ještě mladistvé duše a druhá polovina, dalších 50 básniček, hloubku a sílu ducha uzrálého na příboji životním. V prvé polovině pěje o žáru svých citů, naději a blahu své lásky, v druhé polovině zjevuje víru, kterou v něm budí pohled na přírodu a vědomí, že vyplnil své povinnosti lidské a občanské. Tam je básníkem, zde filosofem. Jeho živlem není sžírající oheň vášní, nýbrž sladké sluneční teplo, jež s hůry nebes ozařuje idylickou krajinu. Kouzlo básníkova genia skytá tělesnou formu jeho nejabstraktnějším myšlenkám. Nezlomný v neštěstí, plný víry, lásky a naděje, líčí nám soulad světa vnitřního i vnějšího. Střízlivé dvanáctiřádkové metrum, jehož užil, lépe voleno býti nemohlo. Neboť ten rozměr spojuje bohatost a sílu a hodí se dobře k vyjadřování lyrického vzrušení. Čelakovského stolistka září barvou i vůní, stonek je šťavnatý, listy svěží a ostny bodavé. Pochváliv básnické prvotiny Škultétyho zastavuje se u epickonaučného skládání K. V. Slánského, nadepsaného Sněmy zvířat v 5 zpěvích a vyjmenovav řadu překladů básnických prodlévá u tvorby dramatické. Celkem 40 divadelních kusů během 4 let bylo vydáno; nic to divného, uváží-li se, že v neděli a ve svátek mimo tři letní měsíce hrají se české kusy na divadlech v Praze, Brně, Hradci Králové a Plzni. V některých městech sestupují se ochotníci a pořádají divadelní hry ve prospěch různých dobročinných ústavů. Česká opera také vůčihledě se vzmáhá.

Několik slov věnováno rozkvětu krásné prósy. Tylovy novely roznítily zálibu ve čtení, Marek (J. z Hvězdy), Malý, Tomsa a Štulc statečně vzdělávají českou povídku.

Z vážné vědecké práce na prvém místě stůjte Palackého Dějiny české. První svazek vydán r. 1836, prvá část druhého na počátku r. 1839. Ačkoli dosud dílo jest psáno po německu, národ doufá, že autor je přepracuje v naší národní řeči. S pýchou hledíme na věrný ten obraz české minulosti a slávy! Nespokojuje se vypisovati vnější osudy země, nýbrž zkoumá příčiny jejich, líčí zřízení politické, soudní, vojenské i církevní, život národní, průmysl, obchod, umění a vzdělání každé doby. Na vážkách nejnestrannějšího soudu váží všecka svědectví, rozlišuje pravdu od nepravdy, poctivost pak nikdy mu nedovoluje, aby pravdu zatajil anebo ji obměnil. Zvláště povaha Přemysla Otokara II. je mistrná. Palackým vydávaný Archiv český vzbuzuje v nás nedočkavost po českém zpracování dějin. — K Palackého pracím důstojně se řadí Šafaříkovy Slovanské starožitnosti. S dokonalou znalostí evropských jazyků sloučeny tu důkladné vědomosti všech historických věd a jadrná kritika hluboké učenosti, kterou spisovatel pro-

kázal existenci Slovanů v Evropě již za pradávné doby, současnou s ostatními kmeny indogermánskými. Bodjanský překládá Šafaříkovo dílo do ruštiny, Borkowski do polštiny. Bočkův dějepis Moravy, Kollárova studie o Slávě bohyni, Zapův zeměpis Rakouska a pokus o český atlas zavírají přehled prací historických, po němž dotčeno záslužného díla Preslova a Staňkova v oboru věd přírodních.

Úhelným kamenem, ano mezníkem doby zůstává dokončení Jungmannova Slovníku česko-německého, jenž od r. 1835—1839 byl vydáván. Má 5 dílů formátu kvartového, poklad nejméně o 90.000 slovech. Národ, mající takové bohatství slovné, nemůže býti chud myšlenkami. Sobě i svému národu Jungmann zbudoval nehynoucí pomník. — *Almanach z roku 1842* (roč. 12; vydán v Praze) má čl. XII. *str. 206 až 231 Vinařického stať O původu cikánů.* De l'origine des Zigeuner, on soi-disant Bohémiens). Pan K. Gleigh, kaplan král. nemocnice invalidů v Chelsei, ve svém díle, vydaném v Londýně: »Německo, Čechy a Uhry navštívené v r. 1838« tvrdí, že Čechy jsou vlastí cikánů (též »gypsies«) jako na doklad k tomu vypravuje, že procházeje královstvím Českým, potkal se často s lidmi, oblečenými v krátký, hnědý pláštík, se sukovitou holí v ruce, širokým plochým kloboukem na hlavě, s dlouhými vlasy, splývajícími na ramena; vyráběli prý různé předměty z drátu. Žen jejich nebylo viděti a nevědělo se ani, kde bydlí. Český jejich název prý je »torpindras«. Od jednoho z nich byl by si rád koupil pás, mosazí pěkně zdobený, ale jeho majitel nechtěl se s ním rozloučiti.

Čtouce takové líčení máme silné podezření, že vážený cestovatel byl nepochybně mystifikován, nejspíše Němcem, který mu vylíčil slováckého drotara, českého drátaře, německy Drathbinder zvaného, jako typ cikána — Bohémien. Ubozí tací Slováci, bydlící v Uhrách od Trenčína až k úpatí Karpat, nemajíce doma obživy přicházejí na práci do Čech a liší se známou počestností od tak zvaných Bohémiens a jiných tuláků s pletí hnědo-černou. Když je Gleigh viděl v Uhrách, učinil z nich odrůdu cikánskou (variété bohémienne) a dopustil se omylu, který tak často spletl naše německé a latinské pojmenování (Boehmen, Bohemi) s názvem francouzským Bohémiens, názvem opravdových cikánů (Zigeuner, Gypsies).

K objasnění toho omylu podává Vinařický zprávu o původu cikánů, potloukajících se po Čechách, se stručnou připomínkou o jejich mravech a řeči.

Cikánská rasa potulná probíhá celou Europou pod různými názvy. V Multansku, Valašsku, Uhrách a východních zemích slovanských slují cygani, trigani, v Čechách cikáni. Cikán sám sebe nazývá Rom = člověk, nebo Kalo = černý, svou řeč jmenuje romanočil, nebo prostě romano.

Do Uher přišli cikáni z Multánska na počátku XV. století. Česká kronika (Scriptores rerum bohemicarum III. Pragae 1839 pg. 23) vypráví, že cikáni u nás r. 1416 se rozšířili po Čechách a šálili obyvatelstvo. R. 1427 potloukali se kolem Paříže a byli pokládáni za pocestné, kteří se vrátili ze Svaté země. O králi uherském Zikmundovi známo, že cikáni dostali od něho privilegia (Allgem. deutsche

Encyklop. V.). Teď se počítá na 700.000 cikánů po Evropě roztroušených; hlavní jejich jádro je v končinách besarabských, multánských a valašských. Většina učenců pokládá Indii za jejich kolébku, kde prý při ústí řeky Indu lid, nazývaný »Tšingani« bydlí a podobá se svými mravy cikánům.

Spisovatel uvádí potom čtenáře do dávnověku a ze starověkých jmen Kikónů (Cicones, Caycones, Caynici, Zigyani, Zigantes), ze zpráv u Homéra, Herodota, Strabona a Plinia dokazuje totožnost moderních cikánů s thráckými cikóny a maloasijskými zigyány podobností jejich tělesných vlastností, jejich způsobu života, řeči a náboženství.

Francouzové rozlišují bohémien (cikán) od Bohéme (Čech); Angličan nazývá Čecha Bohemian, cikána Gyps; Italové si pletou Boemi, bingari a Czechi; Španělé znají toliko Bohemo pro označení Čecha, cikána i cikánštiny. Jak je to možno? Dějiny znají troje obyvatelstvo naší otčiny: Boje, Markomany a Čechy. Naše pleť, mravy a řeč rozlišovala by nás dokonale od cikánů, i kdyby dějinné vzpomínky nepřišly na pomoc. V jazyku španělských cikánů nenajdeme jediného slovanského slova. V každé zemi cikáni vytvořili si zvláštní dialekt, lépe hantýrku, řeč zlodějskou. U nás je cikánská hantýrka směsicí němčiny, hebrejštiny a češtiny. Jako slovo hantieren značí »něco dělati pod rukou« = krásti, podobně španělské jméno bajamano (bajo = pod, mano = ruka) znamená zloděje, který jednou rukou krade a druhou rukou ukazuje odcizený předmět, k němuž upoutává pozornost prodavačovu. A tak podoba slov bajamano a bohémien se slovy k Bojům se nesoucími, Bohemian, Bohéme a Boehme způsobila omyl, osudný našemu národnímu názvu.

Na českém jihu a západě zřídka se potkáváme s cikány; v končinách východních i při řemeslech je nacházíme. Nemohouce již svobodně se potulovati s místa na místo bez průvodu bezpečnostního tu onde se usidlují (na Moravě v západní části jsou i vesnice cikánské, blíže Staré Říše, ve východní Moravě kolem Buchlova). V Čechách ze 4,200.000 duší českých sotva bys 500 napočetl cikánských, ovšem cikánů opravdových. —

Doplněk vydavatelův k této studii Vinařického byl uveřejněn roku 1847 v almanachu (str. 213—228) vzhledem na spis Eduarda Thonveneta La Hongrie et la Valachie, vydaný roku 1844 v Paříži.

Ročník třináctý karlovarského almanachu byl v Praze tištěn poslední. Dvě léta potomní obstarán byl tisk v Mnichově a od r. 1846 až do zániku přímo v bydlišti vydavatelově. V ročníku třináctém čte se pokračování zprávy o remešském evangeliu (str. 216—223), o železničním projektu, k němuž F. X. Zippe mapku vypracoval, a jenž se zabýval spojením uhelné pánve české s Vídní. Dráha projektována z Prahy do Lán u Buštěhradu, odtud přes Radnice do Plzně, z Plzně přes Horažďovice a Písek do Budějovic, pak do Lince, odkud pak konala by se všecka doprava do Vídně po Dunaji. Drobnější příspěvky přírodopisné podali do ročníku toho dr. Glückselig z Lokte, Paliardi z Františkových Lázní a Xav. Fieber z Prahy.

Počínaje ročníkem šestnáctým almanach Carrův tištěn byl v Karlových Varech. Příspěvky české udržují se v něm stále. Pozoruhodnější

práci podal tu dr. Ryba o lázních starých Řeků a Římanů, Carro uveřejnil zprávu o studii K. Vinařického (alm. 1847 čl. 23), že Guttenberk byl původu českého a že se v Kutné Hoře nejspíše roku 1412 narodil.[1]) Carro v ročníku dvacátémtřetím (1853) rozepsal se na základě Klárova článku[2]) o zásluhách hraběte Karla Chotka a připojil zajímavé zprávy o svých osobních stycích s tímto vynikajícím mužem.[3]) Tamtéž (str. 147—160) vylíčil život a práci Fr. L. Čelakovského, byv k tomu hojností poznámek povzbuzen od Vinařického.[4]) Podobně Palacký opatřil Carrovi doplňky k jeho článku o Albrechtu z Valdštýna.[5])

V ročníku vydaném r. 1854 uveřejnil Carro zprávu o královské české společnosti nauk, o jejím vzniku prací šlechtice Borna r. 1769, pak o jejím rozvoji za Josefa II., Leopolda II., Františka a Ferdinanda, jakož i o slavném shromáždění společnosti, které v době poslední korunovace v Praze se konalo dne 14. září 1836. *Vinařický* přispěl mu statí o životě a práci Jos. Pavla Šafaříka (čl. 28, str. 227—235), kterou napsal 29. prosince 1851 v Týně nad Vltavou.

V ročníku dvacátémpátém (1855) věnoval vydavatel čtenářstvu přehled o své práci vědecké a literární a vzpomínaje na rodné své město (v čl. 6. str. 45—61) připojil zprávu o návštěvě Karla IV. v Ženevě. Poslední ročník almanachu (1856) přinesl data o průmyslových stycích Francie s Čechami, byl ohlasem radosti vydavatelovy, že dnem 1. května 1855 spojena byla země česká přes Bavory s Francií otevřením telegrafních stanic v Praze, Ústí, Teplicích, Žatci, Karlových Varech, Mariánských a Františkových lázních. Na konec vydavatel jeho položil si otázku: »Continuera-t-on aprés moi l'Almanach de Carlsbad?« Pověděv, že dovršil 86. rok svého života a od r. 1831 po 26 let pravidelně vydáváním almanachu usiloval podávati návštěvníkům lázeňským vhodnou orientaci rozličnostmi z oboru lékařství, věd a krásného písemnictví, z té duše si přál, aby Karlovy Vary u svých zřídel shromažďovaly rok od roku rostoucí polyglottu intelligence všech národů. Byla to předtucha blízké smrti. Dne 12. března 1857 přetrhla Sudička nit požehnaného jeho života. S ním zanikl Carrův almanach Karlovarský.

---

[1]) Ročníky almanachu karlovarského z let 1848—1852 se v universitní knihovně pražské nenacházejí.

[2]) Prof. Klár vydal v almanachu německém »Libussa« r. 1853 na str. 233 a násl. přehled zásluh nejv. purkrabí hraběte Chotka, jimiž se znamenitý ten náčelník zemské správy proslavil.

[3]) Zajímavý je výčet změn pražských, které nastaly stavbou řetězového mostu, proměnou hradeb na promenádní místa, regulací dobytčího trhu (nyní Karlova náměstí), zavedením omnibusů, úpravou sadů Chotkových, vznikem vilové čtvrti v Bubenči, opravou radnice pražské, zbudováním Františkova pomníku na nábřeží, reorganisací ústavu chudinského a založením opatroven na Hrádku, na Hradčanech, u M. B. Vítězné, v Židovském městě a Karlíně. Kromě Prahy Chotek se zasloužil o výpravu lázní v Teplicích, Karlových Varech, Mariánských lázních a Františkových, o stavbu mostů v Žatci, Jaroměři, Strakonicích a Lokti a j. v.

[4]) Carro přeložil článek o Čelakovském z Bohemie 1852 č. 154—159, k němuž Vinařický přičinil doplňky.

[5]) Článek ten je vyňatkem ze spisu Eger u. Egerland, vydaného r. 1845 od Vincence Proeckla, archiváře chebského. Doplňky pocházejí od Fr. Palackého.

Prof. *Alois Lisický:*

Z dějin zápasu o české slovo.

Všecek život jazykový jest tvoření a dobná obměna pojmů ve spojení myšlenkovém, souběžně s tímto duševním děním pak tvorba slov a tvarová jich úprava ve vazbě větné. Duch lidský přirozeným nutkáním usiluje projeviti se tělovým, smyslovým prostředím, chce býti vnímán, osvojován, pojímán, snaží se zobrazován býti slovem ve tvarech a poměrech jeho nejrozmanitějších. V tomto stálém životě jazyk si vymezil údobí dvojí. V údobí prvém plyne rozvoj jazykový tvořivým životem nenuceným, děním přirozeným, založeným v podstatě člověka vůbec a ve svérázu jeho zvláště. Duch národní snáší národu poklad jazykový rodě kořeny, přípony kmenotvorné a kmeny, přípony ohýbací a tvoře tak slova schopná všeliké obměny, aby vyznačen byl význam pojmův i vztah jejich vzájemný jakostí, kolikostí, dějem, místem, časem, příčinou, způsobem. Touto přirozenou plodivostí snese duch národní za údobí prvého všecku látku původní s její měnivostí, opatří národu zásobu hmoty živorodé, aby z ní jazyk v dobách příštích vážil nejen údy, ale i vodu živou na svůj rozvoj a život další. Slova za tohoto údobí přirozeným rozvojem mimovolně vzniklá vyzněla z duše a povahy národní, s duší a s povahou národní souhlasí, proti nim nehřeší, jsou to slova dobrá, správná, přesná.

Jinak bývá ve druhém údobí životního rozvoje jazykového. Za něho jazyk nové látky ani hláskové ani kořenné ani kmenotvorné ani ohýbací takměř netvoří. Všeho toho má již pohotový poklad z údobí prvého, z něho bere, čeho potřebí, aby život jazykový se rozvíjel dále novými slovy s přibýváním nových poznatkův. Tvorba slov nových se neděje již bez vědomí, nýbrž schválně, vědomě, protože je nezbytná potřeba nutkavá míti velí; a bývá podařena jenom tehdy, dovede-li tvůrce vystihnouti zákony a ducha tvoření z dotavadního života jazykového a jest-li s to, aby podle nich slova nová utvořil. Pakli ne, dostávají se do jazyka slova, která duchu i citu jeho se příčí, a to tím jich víc i horších, čím více porušen osvojovací základ svérázu jazykového a čím více se vtírají vzory cizí. Kde na osvojovacím základě domácím není půdy živné ani zárodky zdravými schopné, aby název cizí z ní vykouzlil slovo rázu národního, pak přijme jazyk slovo cizí utvářeje pouze jeho zevnějšek po svém; kde tu úmysl stůj co stůj slovo cizí nahraditi domácím, kde zárody k němu se pracně shledávají v domácí půdě a vší mocí se v ně vdechuje život: pak vznikají zrůdy, které nikterak nejsou řeči na ozdobu. Takové nestvůry tvorby úmyslné mívají v jazycích své osudy. Také v jazyce českém.

Křesťanství a později vzdělanost středověká přinesly Čechům množství nových předmětů, s nimi nových pojmův o cizích názvech, které se snažili vyjádřiti po česku z pokladu domácího jim známého; kde jazyk český nestačil, kde službu vypovídal, přijali slovo cizí, jemuž mimoděk podle českého ústrojí mluvního, podle českých zákonův o změnách hláskových a tvorbě kmenů dali tvářnost českou.

Tak nám zdomácněla slova, jako biskup episcopus, oltář altare, kříž crux, papež papa, kostel castellum, mnich monachus, klášter claustrum, biřmovati confirmare, orodovati orare a m. j. Ze zásoby domácí brali slova hotová dávajíce jim význam jiný (kněz původně významu Fürst nabylo významu »duchovní«), nebo jimi překládajíce slova cizí, při čemž se spravovali zásadou, že latina — pak i němčina — jest vzor, podle něhož jest každou jinou řeč upravovati. Tím činem nabyla u nás občanského práva slova bytnost essentia, svátost sacramentum, trojice trinitas, očistec purgatorium, prozřetedlnost providentia, dobrodiní beneficium, misericors milosrdný, bezbožný gottlos, bohabojný gottesfürchtig, dobrovolně freiwillig, okamžení Augenblick a j.[1]) Zásada slovo cizí opravdu překládati do češtiny platila i pak, když vzdělanost středověká nanesla spoustu slov cizích z oborů vědeckých a uměleckých. Tehdy bylo oč hlavu orážeti! Tehdy natvořeno mnoho slov obdělaných podle slov latinských a německých, s tím jen rozdílem, že dělána byla ze kmenů nikoliv plných, ale z kusých, ze zmrzačených a nezřídka tak, jakoby tvořitelé mistrem byli měli nějakého Jána Václava Póla. Jazyk přemnoho ze slov těch zavrhl, přijal jen to, co hovělo jeho duchu, jeho potřebě. Z toho, že v češtině tehdy vzniklo mnoho slov z latiny a němčiny přeložených, usuzuje Dobrovský, že Čechové mají co děkovati větším dílem cizím národům za vyšší vzdělání svého jazyka i svých mravův.[2])

Když na svůj čas vysoce vzdělaný ochránce věd Karel I. založil universitu pražskou, vzkvétala a šířila se u nás věda, jejím rozmachem se pak seznamovali Čechové s přemnohými novými poznatky vědeckými o názvech latinských. Byla to touha přirozená, která se jevila v úsilí tyto nové poznatky vzdělanostní objasniti a srozumitelné učiniti slovem českým a tím slovní poklad jazyka českého nejen rozhojniti, ale též obohatiti. Touha učiněna skutkem již za vlády Karlovy, tak nějakých 20 let po založení university. Jakýsi Neznámý, nadšený horlitel povznésti jazyk český, podjal se redakce slovníku, po tehdejším vkusu veršovaného — hrubými dosti — hexametry, kde latinská slova všelikých oborů vědeckých a technických podána výrazy českými dílem dotud známými domácími, dílem nově urobenými. Snad redakce byla, jak lze za to míti při práci tak svízelné, o členech několika, snad, když čerpáno bylo i ze staroslověnštiny, byla na Slovanech, kde za Karla I. kvetla slovanská bohoslužba, snad celý důležitý tento podnik literární prováděn byl jako jiné z podnětu samého Karla dorozuměna s arcibiskupem Arnoštem, neboť oba (Carolus rex, caesar; Arnestus archipraesul) hřivnou svých vědomostí do slovníku přispěli. Kostru nového nomenclatoru i slovní rozvrh podle oborů věcných vzali z nějaké předlohy latinské, česká slova pak vážili ze staroslověnštiny, z usu (sicut habet usus, nunc propria), ze starých glossářů českých (glossarius), ze slovníků lat.-českých (Bohemarius dedit ista vocabula solus, Bohemarius minor),

[1]) Viz Dobrovského Geschichte der böhm. Sprache und Lit. z r. 1792 na str. 56!

[2]) Tamtéž na str. 80.

a kde prameny tyto nestačily, viděla se potřeba tvořiti slova nová. Při práci tak nesnadné osvědčila se zásada dělby práce, proto se potkáváme s mnohými na ni pomocníky, s osobami to tehdy vynikajícími, jako: Urbanus Florianus, Mauritius (Rvačka z Králové Hradce), opat opatovský Neplach, Havel Boleslavský, Albert Pražský, kanovník Sulka z Vyšehradu, Vilém ze Strakonic, biskup olomoucký Jan, Juvenál Bydžovský, Petr Běla, Heřman (v Praze sedmý rok), císař a král Karel, arcibiskup Arnošt.

Nelze tvrditi, že by původce slovníku tohoto byl od přispěvatelů dostal pouze latinská jména a k nim že by byl sám přičinil významy české, jak se domnívá Dobrovský o slovníku Klena Rozkochaného.[1])

Slovník se nezachoval, víme jen, že byl nejspíše — snad jistě — předlohou *Prešpurskému slovníku*, [2]) chovanému v knihovně kapituly prešpurské, *slovníku Rajhradskému*, [3]) uloženému v knihovně kláštera rajhradského a snad i *Nomenclatoru*. [4]) Byla to nejspíš ta »předloha x, která mohla býti originál«, o níž mluví Menčík ve svém úvodu k slovníku Prešpurskému. Z ní mají slovník Prešpurský i Rajhradský svůj původ, ač se formou liší, oba slovníky co nejúžeji souvisí spolu i s předlohou, což patrno z chyb, které v obou se naskytají a již také v původní předloze byly. Ne-li jistě, tedy nejspíš to jest ta hojnější předloha slovníku Prešpurského, kterou také sestavovatel Nomenclatoru podle Prusíka před sebou měl, ze které mnohých slov i mnohých veršů spisovatel vokabuláře prešpurského pominul, kdežto Nomenclator je má.

Spisovatel Prešpurského slovníku o něm pracoval čtyři leta a dokončil jej r. as 1372 nebo 1373, slovník Rajhradský byl dokončen koncem 14. věku. Ten podržel z předlohy formu veršovou, ale vynechal z ní mnohá slova i mnohé verše, než přece ve 2534 hexametrech má 6874 slova; tento veršovanou předlohu rozložil ve slovník neveršovaný, ale zmenšil ji o mnoho slov, neboť má jen 3485 slov, t. j. něco přes polovici slov u vokabuláři Prešpurském.

Slovníky Prešpurský, Rajhradský a Nomenclator dokazují, jak velikou sílu slov nově tvořených měla obsáhlejší předloha jejich, což svědčí o tom, že rozvojem kultury středověké mocný se rozvíjel tlak rozmachu jejímu přizpůsobiti také jazyk český, rozhojniti slovný poklad jeho, bohat učiniti a tím jazyk zvelebiti. Nebylo vyhnutí. Již takměř panický a neposkvrněný zrůdami slovními Bohemarius cítil toho potřebu nové pojmy vystihovati po česku, i když při tom neměl štěstí, jednak dělaje slova nepřiléhavá, jednak ducha jazykového porušuje. Poučují nás o tom slova: vesperus vieředlnice, podnebes ether, seculum stověk, electrum cin, poeta skladař, minister panoše, carmen

---

[1]) Gesch. der böhm. Spr. u. Liter. 1792 v. str. 127.

[2]) Vocabularium latino-bohemicum Posoniense. Vyd. Ferd. Menčík 1892.

[3]) zvanému slovníkem Klena Rozkochaného neprávem do r. 1892. Vydal jej V. Hanka ve Zbírce nejdávnějších Slovníků 1833 podle přepisu Dobrovského učiněného v Olomouci 1789.

[4]) vydanému V. Hankou tamtéž. Viz článek Fr. Prusíka ve Věstníku Král. čes. společn. náuk na r. 1893: Prešpurský slovník lat.-český i poměr jeho k Bohemariu a Nomenclatoru.

písmo, theatrum okol, pannicida suknokraj, organista hudivarhan a j. některá.

Způsob, jakým tito puristé tvořili slova nová, vystopovali Menčík a zejména Prusík:

1. Základem slova českého vzata slabika slova cizího (*Bu*cifalus *bu*bel, ac*tu*la zá*tu*l, *c*liens u*kle*je);

2. Základem slova nového vzat známého slova českého kmen, jímž by označen byl nějaký charakteristický znak předmětu cizím pojmem vyjádřeného (Pegasus nazván vletně či úletně ?), že létá; onyx nazván rvál, protože řecké *ὄνυξ* znamená dráp, jenž rve; agrestis vyznačen slovem Chod, že po způsobě Chodů hlídá pole; chaos měska, kde vše pomícháno; tartarus ztratec; saeculum stověk, horizont obezrot (co lze obezřiti); pellicanus šediper (má šedé peří); gamalion větrožil; ermafrodita zoběnec (obojího rodu); antipedes chodiračec (Rajhr. chybně radčec); Cochitus Plapolet, Flegeton Horúcen, Lethe Zapomnět, ausona horkovoden, leviatan hlavoňák, vipera jedčín (má jed); proselitus přec (zapírá něco); cardianus prvěnin, monarcha paňátko, poeta skladatel, argus zřietel, cancellarius potajnář (Rajhr. potajnec), mathematicus vtipnéř (Rajhr. vtiponář), idiota hlupen, divinator kúzdléř (Rajhr. kouzdlec), gramaticus slovočtan, corrector treskták, rhetoricus ukrasník, paralyticus dnozlámanec, furiosus prchanina, zephirus tichovět, machina kolsvět (Rajhr. kolo-) a m. j.

3. Cizí výrazy rozkládali v kmeny, z nichž obyčejně prvý překládali do češtiny ostatních si nevšímajíce (Amazones Mile-tníci cf. ama-re; her-culices vis-oň cf. haer-eo; Eu-frates dobř-oň cf. *εὖ*; Europanus Dobřeňan; achates bezdrak cf. a = bez; public-anus zjev-ník cf. publicus; te-sta-mentum u-sta-v cf.-sta-re.

4. Tvořili předkládajíce podle skutečného nebo domnělého významu původních kmenů cizích: potestas mocba, quies odtich, fraxinus jasan (cf. frango), chiliarcha tisan (cf. *χίλιοι* tisíc), pilosus chlupnáč, hydranus vodnáč, tiliana lipatka (plod lípy), lector čtitel, accusator návinovník, publicus zjevnář, notarius znamoták, ordinator zředič, sermocinator řečnař, philosophus mudromil, logicus řečiňan (Rajhr. řečtan), tribunus daňče, stoicus postatelec, sophista mudroněk (Rajhr. mudrovník), altus vysočec, magnus veličec, apetitus požádost (chut), obligatura zavazačka, vigiliae bditvy a m. j.

5. Spojovali zásady. Tak aquilo zčeštili podle zásady 3. (aqua voda) a podle 2. (znak: vítr), tedy vodovět.

Jiné doklady puristické tvorby tehdejši: linea črcha, musa vodna, cometa názrak, Canis psovna (souhvězdí psa), multipedus nozehlák, maerobita jezák, sfinx dvíra, autonomitae zákonatec, Nilus Zruča, delphinus ščěk, rinocerus opřec, aper klovec, camphora polduč, peonium zdlač (kořen pivoňkový), laicus liden, barbarus lítven (cf. lítý), chytra scriba, páněák tetrarcha, patriarcha přetavník, virago mužena, doctor učedlník, posvátna sacrista, diocesis honitva, pontifex knězinec, praelatus knězák, sinodus věca (cf. vęšte), opulentia dobrok, repetitor přeřékatel, dictator skladoň, lectura čteň, studium snažeň, legisperitus dospělec (Rajhr. dospílec), peritus bytec, iracundus hněvotník, nequam zloch, deflorator děvečník, studens snažec, prudens vtipovec,

sodomita psotvař (Rajhr. psovař), venifica travenka, audax udatnec, vexator trapec, tactus dotčenie (hmat), olfactus vonnost (čich), fantasia děnie, gustus okušenie (chut), imitatio násled, periferia obnesenie, loica řečina, armonia zvučba, arismetica početrna, astrologia hvězdnost, metaphisica nadpřiroznila, perspectiva vidna, philosophia mudrona mathematica vtipovnera, magica učnina, zophia mudrona, practica přivykara, iconomica čelednara (hospodářství), poetica skladora, tragedia necnota, elegia milena, satira hrozba, ecloga kozvar, alchimia čstrna (Rajhr. čstna, podle Dobrovského snad má býti čistna), secretaria, tajla, scriptoria spismona, legisperia zákonajla, versificatoria verščina, luxoria jherstvo, sutoria ševstvo, notatoria znamotářstvo, bucolica oráčně, fluxus črvoka (krvotok), extasis (nemoc) výstup, superfluitas (nemoc) opřielišm (snad -šn), pestis přejedina (přes příliš jedu), nutrix dojka, propes odnoha, embrio zrodim, sexus přírod, contractus pojitna, materica mužna, hospita hostenice, jactula (zbraň) vrhel, agriculla zapluhař, archimandrita kněrovec (snad kněz —), senator dvanástník, executio (právnické) dopohon, pulsus zahna (půhon), gravamen obtiežka, satisfactio dostně, habundantia dostvě (či -stvie?), excommunicamen vyobcuj, publicamen zosvěd (dání věděti), praesentatio podávka, cella (v klášteře) poschovna, monasterium mnichovna, ornatus krašlát (ornát), dialogus dvář (dva hovoří), passionale zmučenál, lucerna posviet, laterna posvietna, unctio mazel; hostia obedně (snad oběd —), consuetudo obyčnost, lectorium čtevna, pulpitus zopačen (či -acen?), decalogus desetazn, cathalogus pokrazn, registrum popravna, reverenda širokně, laetare (neděle) družbadlnice letania poprosně, nocturnus nočna, majestas velba, numen velbostvo, (či vel-božstvo?), introitus nástopník, capitolium hlavona, ympnus (hymnus) oslavna, sequentia sledna, praefatio předna, prosa dlúhopa osanna slavnost, parabola pověst, alpha prven (či -eň?), processio výslun (co vysláno = procesí), sacrificium nasvátnost, allegoria jinovna, apocalypsis otajník, prologus prořek, monstrancia ukazovně, melodia sladoň. examen pokusnost, palma rukovstvie, articulus stavnět, emptor utržič, regula pravna, vestiliator šatařník, cisterna sběhnila, argentator postřiebřenec, futura budna, imaginator obrazník, nauta převozník, navigator převozitel, tonsor ostřížko, probra převka, concipa prosák, conscriptor popisač, libraria knižna, rubrica črvlenka, textus opisa; aquilo vodovět (vodovítr), zephirus tichovět, plix vodomyš, centipeda stonoh, icter masočerv, tartarium (strom) vinokal, arbellus (rostlina) sladolík, crispanda (zelenina) janokadeřávek, acomana (zel.) ptakovole, exanimator ducholovec, augur ptakosnec, haruspex ptakohlednec (Rajhr.-děnec), simoniacus duchoprodník (ne-prodav-) sanguineus pravokrevník, colericus pěnohorčec, flemmaticus vodokrevník, melancolius kalostudnek (Rajhr. -denek), nasordus šklebenosec, colera pěnohorka, fleuma vodokrev, melancolia kalostud, beatitudo blahoslavnost, simonia duchoprod, grammatica slovočtena, rethorica mluvokrása, dialectica dvořečina (Rajhr. chybně divo-), musica vodohlasa, geometria zemoměrna, theologia bohomluvna, phisonomia přiroznama, comedia písňotvora (Rajhr. pěsnotvora), mitologia pravopijka, mechanica chlapisturna, dictatoria skladopisnara, philosophia

mudromila, epilencia (nemoc) morosel, apotecarius lékostavník, alleluja bohochvalnost, cherubin spasodan, seraphin bohonosie (či -nošě?), victima vítězobet (snad -bět), illuminamenta zrakosvět, exorcismus prvoklát, bigamia dvojezma, privilegium hamfešt — tedy ne purismus naprostý.

Některá slova ze slovníku Rajhradského: albustum blamořec, Clitropus slunipad, asus hvězdopad, demophison' črtovad, Sardonix boličrňák, arpia strašlík, altio vysohniedek, coredulus srdojiedek, aueparadisus rajikras, arthanthus konistraš, merigo drozilap, melantoriphus rohočil, gimnozophista chudomudrák, pannis všelík, multipes přěnozod (či -ot? Prešp. multipedus rozehlák), drapherus spustonohar, formicalide mravoščiřen (či -eň?), anabula sporlík, trimorde srdojědnie, ableta přiknist, nigromanticus črnoknír, nigromantia črnokniha, peripateticus přěrocesník? (Prešp. přěmocestník), simulator sklamník, impetuosus nálicha, dominator rozpánitel, tranquillitas potichnost, frugalitas poživnost, imignitas křivota, prodigalitas rokotržnost, norma nástroj, trophaeus ostav, elisio letěnie, conclusio sevřenie, teorica přihledna, ethica pravona, politica městopravna, micologia pravopija, fluxus črvoka, puerpera omladila, subsolanus slunosvět, darmus slaninočerv, auctor načinitel. rector přeučitel, magus učňan, sophistria chytrna, ratatoria (snad nota —), znamotastvo (Prešp. nota — znamotářstvo), texatoria tkadlistvo. — Z Nomenclatoru: lucifer sviřednice, gamaleon větžil (Prešp. větrožil), dulcica pěsnotvořek, musopa mucholt, humanitas člověčenství, procurator starosta, mettallum zvonovina (Prešp. a Rozkoch. lesken), dromedarius mimochodník, subsolanus slunovět, eclipsis ujma, vipera jědcě (Prešp. jedčín), tunnicale pestřok.

Některých slov nelze vyložiti, na př. dvojezma bigamia (dvojí stůl, jídlo?), pulpitus zopacen (či zopáčen či jak?), salamandra vlnohatr, Caldeus Přihorpen a j. Již Dobrovský[1]) nechápal, jak může ve Slovn. Klena Rozkochaného (slv. Rajhr.) slouti *mauritanus prapohan*, *Phariseus Chloměnin*, *Sadneaeus Uskr.* Nelíbí se mu překlad *Venus ctitel*, jediné prý se na tuto oběžnici hodí masculinum *milovec*, jak i po česku nazval překladatel cestopisu Mandevilova. Rozkochaný měl prý svízel s tím, aby na sebraná slova latinská našel vhodná slova česká nebo sám aby je urobil[2]), při čemž prý se mu často vedlo tak, jako nebožtíkovi gramatikáři Pólovi ve Vídni, na př. *metallum lesken*;[3]) slova *kov* prý tedy ještě tehdy nebývalo.[4]) Dobrovský se[5]) směje pokusu také všem drahokamům česká jména dávati.

Předloha slovníků Prešpurského, Rajhradského a Nomenclatoru jest bezpečný svědek, že v prvých tak patnácti, šestnácti letech z druhé poloviny 14. věku bylo za Karla I. nejlepších tehdy mužů sdružení puristické u nás, které si vytklo úkol veledůležitý, úkol: jazyk český učiniti způsobilým nástrojem umĕn a věd, aby nepotře-

[1]) Gesch. der böhm. Sprache und älteren Litt. r. 1818 na str. 181.
[2]) Tamtéž.
[3]) I. vyd. Gesch. z 1792 na str. 127.
[4]) III. vyd. Gesch. z 1818 na str. 181.
[5]) V obou vyd. na str. 127 a 181.

buje cizí pomoci stačil tu sám sobě, aby se povznesl na vyšší hledisko časové, aby po nivách vzdělanostních měl potřebný rozhled i obzor co nejvíce daleký, volný a široký. Byl to první veliký zápas o české slovo na poli nejrozlehlejším, jež by českému národu zvěstovalo srozumitelně evangelium vzdělanosti. Proto snahy sdružení toho nejsou na smích, vážný čin dlužno vážně oceniti. Třeba zápas nebyl korunován vítěznou korunou, třeba síly naň nestačily: přece chváliti jest vůli nejlepší mužů těch. Již Hanka se jich zastal proti Dobrovskému na XIII. str. Předmluvy ke *Zbírce nejdávnějších slovníků* (1833) píše: »Znamenitěji jest (než že Rozkochaný ku práci své učené Čechy získal), že již v tom věku o zčeštění vědeckých názvů mužové tito se pokoušeli, a byť se jim vše dle žádosti bylo nepodařilo, předce snažení jejich vždy chvalitebno zůstává, a Dobrovského vyjádření Lächerlich war der Versuch, auch allen Edelsteinen böhmische Namen geben zu wollen jest duchem německým psáno. Kdyby se byli předkové naši nepokoušeli překládati, dosavad bychom snad říkali heliotropium m. slunečnice, centuspica m. stoklasa, substantia m. podstata, a na sta jiných před věky na slovo přeložených slov, kteráž v ústech všeho národa žijí. Jestli posud nám chybějící slovo dobře utvořeno a v obcování opuštěno, zajisté kořeny upne, kdež naproti zle tvořeno, byť zlatými literami tištěno bylo, jako kořene nemající bylinka v život a obcování nevchází, vadne a usýchá.« Tak se uchytly a udržely názvy *Dobropán* Mercur, *Smrtonoš* Mars, *Kralomoc* Jupiter, *Hladolet* Saturn, *Ctitel* Venus zašlo, za ně přijal jazyk *Krasopaní.* Máme dosud slova *kružidlo*, *pisárna*, *bělpuch* pergamenus, *čtverník* quaternus, letora (Rajhr. Prešb. letor) complexio, *báseň* (dříve básn) fabula a j. Chybné *vodověk* m. *vodovět* (změněno později ve *vodovítr*) aquilo se podávalo slovníky až do nové doby (ještě se s ním shledáváme ve Vojáčkově Slovníku česko-lat.-německém z r. 1870); doba obrozenská zápasíc o moderní slovo české hledala útočiště také v Klenu Rozkochaném [1]): za to slova přemnohá jazyk odmítl, protože urážela jeho cit. Dobrovský se díval na slova sdružením vytvořená, jak je znal ze slovníku domnělého Rozkochaného, drobnohledem kritické mluvnice vědecké a neporušenými skly národního ducha jazykového; pak ovšem napsal Durichovi (14. ledna r. 1796), že Rozkochanius byl Pohlii agregius magister, a nazval ho tam člověkem dosti nepatrným, avšak přece na to číhajícím, jakby nových slov po své hlavě nakul, čehož doklady udává tyto: *čtena* litera (ještě v minulém století užívána), *slovočtena* grammatica, *mudromila* philosophia, *pisnara* scriptoria, *chlapisturna* mechanica, *čstna* (snad čistna) alchimia, *početerna* arithmetica, *vodohlas* musica, *vodna* musa, *mluvokrása* rhetorica, *řečina* logica. I Zlobického urážely Rozkochaného slovní výtvory, čemuž dává průchod píše (1. ledna 1790) Dobrovskému, že Clenius . . . hat viele erkünstelte Wörter à la Pohl. Také a zvláště nyní za velikého pokroku vědy jazykové patříme na

[1]) J. Linda překládaje (1823) ilustrovaný slabikář německý, kde vyobrazena rozličná zvířata, nazval jej *Obrazná přirodoznamská kniha.* Slovo *přiroznama* phizonomia našel v Rozkochaném, jejž chodě k Dobrovskému poznal, jen znetvořený tam kmen slova (přiro-) obnovil a opravil (v přirodo-).

nová slova sdružení puristického tak jako Dobrovský a hlásáme, že zásady jich zčešťování neobstojí před kritikou jazykozpytnou« (Prusík),[1]) ba nad leckterou stvůrou se mimoděk s Dobrovským zasmějeme. Leč proto nelze na omluvu Pólovu tvrditi, že »není takovým vinníkem, za jakého jej míváme« (Prusík).[2]) Kdyby mužové, kteří ve 14. věku myšlence povznésti jazyk svým věděním jistě svědomitě přispěli, kritickým rozborem byli mohli vniknouti do ústrojí a ducha řeči naší, jako vnikl do nich Dobrovský, jistě by byli ubohých zrůd slovních netvořili, naopak, byli by jistě jazyk obohatili a přivedli na tu výši, s níž by byl býval s to, aby se stal českým hlasatelem a šiřitelem vzdělanosti vážným, nekarikovaným. Ostatek sami doznávají, že slova nová jsou nejapná, neohebná, neobvyklá (Plura putas gravia, quia nusquam sunt usitata), že tedy jimi porušují zásadu zvyku mluvního; ovšem při tom doufají, že práva občanského časem a oběhem nabudou. Nabyla jen ta, která duchu a citu jazykovému vyhovovala; mnohá, přemnohá jazyk zamítl, bera se za svým rozvojem v před.

Ze slovníků těchto čerpaly slovníky další tak, že z nich brali slova nezměněna nebo změněna. Nebylo-li vhod některé, pokoušeli se o český význam docela jiný; naskytlo-li se slovo cizí nové, tvořili slova česká nová. Viděli to též v Nomenclatoru.

Ze slovníku Velešínova (Lexikon parvum latino-bohemicum) uvádím doklady tyto: accidentalis připadlivý, accentus přiespěv (či -zpěv?) snažný, auctoritas zvěhlasnost, Minerva kněhyrada n. múdrost, Australia Rakúska (cf. Austria!), circumstantia příčina (později okolostojičnost), consubstantialis patri přirovný otci, asperitas stromplnost, fenofalcator senořezec, alleluja bohuslavna (Prešp. bohochvalnost), rethoricus okrasnik (Prešp. u-), sodomita psotař, (Prešp. -tvař, Rajhr. -vař), arismetria početna (Prešp. arismetica početrna) colericus horký suchopel (snad -pal, Prešp. pěnohorčec), colera ohnivost (Prešp. pěnohorka), flegmaticus vodokrevný n. slinavý (Prešp. vodokrevník), melancolicus kalovodý n. vášnivý (Prešp. kalostudenek), flegma vodnost (Prešp. vodokrev), praeses vladař n. súdce (Prešp. pánč či pánec?), majestas velebna (Prešp. velba), sophista mudránek (Prešp. -oněk). [V Prešp. i ve Velešínově slovníku jsou na př. allegoria jinovna, commensalis (Prešp. comessalis) chlebojez, comedia písmotvora (Prešp. písňotvorna)], tragedia necnota, embolismus hrudnec, evangelista dobrozvěst, examinator (Prešp. exani-) ducholovec, orexis žáha, executio dopohon, idiota hlupen, laterna posvietna, legisperitus dospělec, paraliticus dnozlámanec a j. Špatných celkem málo. Snad měl původce slovníku Velešínova tutouž předlohu jako písař slovníku Prešpurského. Také Anonymus latino-bohemicus[4]) si tak vedl jako sestavovatel slovníku Velešínova: auctoritas slovutnost, proverbia pověsti, perseverantia ustavnost, humerale náplecník, autor rojmyslitel

---

[1]) Zásady 2. a 4. platí dosud, ovšem výsledky tvorby podle nich neobstojí.

[2]) Ve Věstníku král. čes. společn. náuk. Rozdíl mezi oběma vytknu při Pólovi.

[3]) V Hankově Zbírce nejdávn. slov.

[4]) V Hankově Zbírce nejd. slovníků.

(dialect. místo roz-, Prešp. načinitel), matematicus měřič (Prešp. vtipnéř), flecmatica vodokrevna (Prešp. -us, -ník), v obou auctor učinitel, alumnus vzchovanec (Veleš. alumpnus sch-).

S Prešpurským a s Rajhradským slovníkem souvisí úzce podle Menčíka[1]) »*Trialog*« rukopisný, chovaný ve dvorní knihovně vídeňské. Pochází z r. 1489. Písař prý neznal jazyka českého, nebo opisoval ze starší předlohy, které příliš nerozuměl. Uspořádání však jest jiné, v prvé části totiž substantiva, v druhé slovesa podle abecedy spořádaná. Menčík tvrdí: Jako Rajhradský slovník jest přeměněný nějaký rukopis, jenž byl předlohou rukopisu Prešpurskému, tak vídeňský Trialog podává text zkrácený nějakého rukopisu Prešpurskému blízkého. Také Dobrovský již znal tento Trialog.[2]) Tím jménem slovníku toho sice nejmenuje, ale jeho Ein lateinisch-deutsch-böhmisches Lexikon vom J. 1489 in der Hofbibliothek zu Wien není než zmíněný Menčíkem Trialog. Čeština v něm podle Dobrovského z větší části špatně psána, čehož uvádí dokladem *lezken* metallum místo lesken.

Trialog nutil Menčíka vzmíniti se o slovníku *Dictionarius trium linguarum* latine, teutonice, boemice potiora vocabula continens, peregrinantibus apprime utilis. Vytištěn ve Vídni 1513 a sestaven podle materií, jenže pořádek leckde jiný než v Trialogu, leč oddíly jdou za sebou jako v Trialogu. Také obsahem oba slovníky se kryjí, jenže Trialog o něco jest obšírnější a co do věci starší, zato chybnější. Také pořádek slov prý se namnoze shoduje. Menčík vyslovuje domněnku, že Dictionarius povstal z přepisu Trialogu, jenom významy mnohé opraveny a upraveny podle zvyku tehdy platného.

Dobrovský píše[3]) o latinsko-německo-českém vocabulariu abecedním v městské registratuře brněnské na konci Catholici magni. Benediktin rajhradský Alexander Habrich mu dodal opis. Dobrovský kárá, že abstrakta a jména umělecká jsou do písmene rabsky a často též nesrozumitelně přeložena nebo vysvětlena opisem: apprehensio první pochop, superstitio nástorna (zastavení nad něčím, pověra, pověrčivost), theologus svatopisák (bohomluven v Prešp.).

Všecky tyto slovníky — Prešpurský, Rajhradský, jejich předloha, Nomenclator, Slovník Velešínův, Anonymus latino-bohemicus, vokabulář brněnský, vídeňský Trialog a Dictionarius — jsou zajímavé slovy novými, tvořenými, aby jazyk český se povznesl na jazyk kulturní, jenž by byl schopen česky hlásati a šířiti vymoženosti osvětové. Spojitost jejich jest jasná ze slov společných, která braly slovaře pozdější ze slovařů dřívějších.

Samostatnou tvorbou nových slov, nezávislý na předchůdcích, chtěl se zablýsknouti původce slovníčku (as o 130 slovech) *Catholicon magnum* latino-teutonico-bohemicum.[4]) Svědkové jeho nejapného a nevystižného tvoření buďtež: analogice znamenitě, auctoritas

[1]) V předmluvě ku Prešp. slovníku.
[2]) Na 157 str. v Gesch. der böhm. Sprache z r. 1792.
[3]) Tamtéž na str. 129 a v Gesch. der böhm. Sprache u. älteren Literatur z r. 1818 na str. 182.
[4]) Ve sbírce nejdávnějších slovníkův od V. Hanky.

dóvodný špruch, armonia schodný zvuk (Prešp. zvučba), benivolentia dobrovolenství, comprehensor stíženec, continuatia ustavnost n. spoludržnost, circumstantia okolkové (Veleš. příčina), ecclesia militans bojevna (či bojevná, t. cierkev?), individuum nedielný byt (psáno bid), intellectus agens činodolský rozum, instantia operis nerozpačnost účinka, longanimitas staržitnost (či stařitnost?), memoria pamět n. ostraha, negotium činodějstvie, negotiator činoděčic n. orodovník, neumaticus pěsnotvoř, processio výšče (cf. příští. Prešp. výslun), perseverantia nezúfalé travství (= trvání), punctus tčené n. nedielná malost, qualitas kteralost, quadrivium čtverocestí, radius bleskot n. popršlek, radius reflexus popršlek zasě ulštící (uleštitý?), sincopacio střědokrácení, trageda hanebný písnotvor (Prešp. a Veleš. necnota), silogismus obrtedlá řeč, superficies vyvinost n. nástornost n. svrchnost (Prešp. a Brněn. vokab. nástornost superstitio. Slovo nástornost superficies má ještě Vojáček v lat.-česko-něm slovníku), theologus svatopisák (také Brněn. vokab., Prešp. bohomluven), testulus přízěvý vják (= viják na přízi, něm. Garnwinde), veneficus jědodělník, veterator starožitný n. svědomý (něm. alterfahren).

»Od znamenitého otce, bratra Jana bosáka z Vodňan vyšel jest mezi lidi dáním božím« abecední latinsko-český vokabulář Lactifer (Mlékodoj, Mlékonoš), neboť nejen větším potravy ale i malým mléka podati se snažil. Řeholní bratří jeho ne pouze duchem ale i vědomostmi chudí tak, že sotva rozuměli praobyčejným úslovím liturgickým, dívali se naň jako na duševního obra, proto ho žádali, aby nadojiv mléka latinského přičinil k němu naší řeči mateřské. Tužbě jejich moci čerpati z bohaté studnice nejrozmanitějších vědomostí zejména v oboru vědecké latiny středověké hleděl Aquensis vyhověti, a tak r. 1508 v Horažďovicích napsal a r. 1511 v Plzni vytisknouti dal zmíněný slovník. Obsahovati měl nejen neobyčejná slova latinská a cizí biblická i mythologická, ale i jejich výklad. Není to slovník pouze linquistický, často jest i naučný a věcný, někdy dokonce etymologický. Vodňanský měl za hodno vynasnažiti se, když všecky jazyky barbarské na latinském se hledí vzdělati a jemu se přiblížiti, aby také Čechové měli vokabulář jako jiní národové, v němž by mohli někdy spočinouti a pousnouti. Prosí nejsladšího Ježíše, zdroje přebohatého: »Nalej moku, jímž slovník Mlékodoj jsa naplněn by skropil a zavlažil vyprahlou půdu, aby konečně bohatým květem slabé svou vůní aspoň osvěžoval i k síle životní povznášel.« Toho úspěchu však nedošel, neboť již na konci věku 16. Dan. Adam z Veleslavína zařadil v předmluvě ke slovaři svému Sylva quadrilinquis Lactifer mezi netvory knižní již samým nadpisem strašné, jež lépe bylo v nejhlubším bezednu pohřbíti než je strkati na veřejnost (portenta librorum vel ipso nomine tremenda, quae satius fuit in imo barathro sepeliri quam protrudere in publicum), když si byl pozasteskl, že za jeho mládí nebylo slovníků pravých, leda by někdo chtěl titulem Dikcionáře ozdobiti Lactifer, Mamotract a podobné obludy. A Dobrovský na počátku 19. věku [1]) cituje odsudek Vele-

[1]) V úvod ke slovníku svému 1802.

slavínův prvou částí vytkl Thamovi, že z Lactiferu bral přemnohé ze zrůd ve svém slovníku.

Obrav si za úkol objasniti česky rozmanité vědomosti podávané vědeckou latinou středověkou, Aquensis stál jako puristé doby Karlovy přede trapnou záhadou a před nesnadným úkolem. Dotavadní plody literární byly ještě větším značně dílem rukopisné, tedy mnohé nedostupné; mluvnický prozkum jazyka ani se nepočal, nauka o tvoření slov byla tudíž v černých jenom tmách: proto cítě potíže svého úkolu z hloubi duše své zvolal: »O Jesu dulcissime, o fons exuberantissime, infunde liquorem!« Práci mu mohl snadnější učiniti jen vzor, kterým mu byli puristé z druhé poloviny věku 14. K nim se také uchýlil: z nich čerpal, jejich zásadami se spravoval tvoře slova nová. (Pokračování.)

Hlad.

...hlad ten dodá srdce přírodě, dřív než ji zcela zničí. Klid a hojnost zbabělce rodí, nedostatek však je matka statečnosti!
Shakespeare v Cymbelínu III. 6.

Hlad jest stálý osten vůle, a nejvšeobecnější zkušeností lidskou; dýchání reguluje se samo, ale hlad svými pocity podněcuje k činnosti, jest pravý oheň života, který svými rozkazy žene k podnikavosti: pud právě tak blahodárný ve vývoji tvorstva jako hrozivý a děsný v boji vzájemném. Již u nejmenšího nálevníka hlásí se nutnost přijímání potravy, dráždí ku pohybu, výběru, novým zkušenostem.

V lidské společnosti byl hlad stále mocným činitelem ve vývoji, nutil k vynálezům, objevům, stěhování, vedl ku vybudování největších prací, ke stavbě pyramid, paláců, továren, burcuje člověka z přirozené lenosti k nutnému shonu potřeb životních. Kde panuje hojnost a lehce dosažitelný nadbytek, jest vzdělanost nemožná. Hlad jest ale též hrozný činitel zločinu, divokých vášní a pramen vší zvrhlosti, kde příkazu přírody stíženo jest vyhověti, vedl až ku lidožroutství, požívání vlastního plemene, vzpourám a zápasům na život a na smrt.

Příroda užívá energického pudu k zajištění pravidelných výkonů, nutných k řádnému chodu životnímu. Hlad ozývá se různými pocity předem v žaludku, hlodavým kručením a stahováním, bolením hlavy, svalovou ochablostí a nervovou podrážděností, konečně i skutečnými bolestmi; příčina těchto pocitů hledá se předem v poruše sensitivních žaludečních nervů, které, »když žaludek mele na prázdno«, potlačují dostatečný příděl krve. Vše tedy, co zvyšuje příval krve do žaludku, potlačuje pocit hladu i bez dodání potravy; vše, co zmenšuje příval krve do žaludku, jako při silném vzrůstu, značném tělesném namáhání a pod., probouzí se hlad a žízeň.

Hlad jest »nejlepší kuchař« se říká; platí to spíše pro předcházející stupeň, chuť (apetit) vykonává volbu v jídelním lístku. Dle

fysiologického pokusu *chutí* vyměšuje se jistá zásoba šťávy žaludeční v žaludku i v ústech, kde sbíhají se sliny, dříve nežli potrava se vnímá; a tento výkon děje se neodvisle na mozku i duševní činnosti. Cit hladu jest však mocný a nutí k pojídání i věcí, které při svobodné volbě shledáváme nechutnými; pojídají se potraviny zkažené, neztravitelné; hlad vedl i ku zjevům lidožroutství; trosečníci zabíli i soudruhy; ve vnitru Afriky, na asijském souostroví, na Nové Guinei i v Australii panoval místy zvyk pojídati zajatce. Zajisté jen z nouze; když na Novou Guineu zaveden byl chov vepřů, zmizelo lidožroutství. Vepř vykonal tu více nežli všechno kázání misionářů.

Žaludek možno ukojiti i naplněním nestravitelných věcí; u primitivních národů brasilských známo jest požívání jistých zemin, prostých skoro výživných látek, které se stupňuje druhdy až k chorobným zjevům; za panujícího hladu hraje ve Finsku úlohu ve výživě kůra stromů z bříz, míchaná moukou a pod.

Cestovatelé jako Livingston, Nachtigal a j. vypravují o podivuhodné resistenci kmenů pustinných při snášení hladu a žízně. Tak lidé kmene *Tubu* vydrží celé dny beze spánku, jídla a vody, aniž ztrácejí obvyktou energii. Dle starého podání sbírají Tubuové, když jest nejhůře, po několikadenním úplném nedostatku potravy vybledlé kosti padlých velbloudů na poušti, rozemílají je na moučku, rozdělají vodou neb krví ze živých zvířat, a připravují tak jedlou kaši; jindy použijí řemenů ze svých sandálů a jiných částí kůže, jež stlučením učiní stravitelnými.

Jak *Pigafetta*, kronikář Magalhaensovy cesty jižním průplavem, vypravuje, zakusilo mužstvo lodní strašlivého hladu, po 3 měsíce trvajícího. Aby se od smrti hladem zabránilo, požívali kůže, jíž rahna potlučena byla, aby lana se neprodřela. Kůži tuto, jsouc stále slunci, větrům a dešťům vystavená, musili po celé dny v mořské vodě máčeti, nežli pražena na žhavém popeli poněkud stala se stravitelnou.

Z bohémského života jest známo, jak lidem někdy stažení řemene kol žaludku musilo nahraditi oběd.

Hlad ukájí se zdánlivě jistými léky a poživatinami, zvlášť narkotickými, jako opiem, nikotinem; látky tyto účinkují na nervy žaludeční chemicky, líh tím, že příval krve k žaludku zvyšuje.

Jest to ovšem klamná náhrada za podstatnou výživu, když má sloužiti k ukojení hladu kořalka; dokazují to namnoze neblahé následky u zchátralého lidu dělného, zvlášť v některých krajinách v Haliči a Rusku, kde v době přísných církevních postů lid ničí se otravou alkoholem k utlumení hladu.

V nejnovější době ukájí se, potřeba-li, pocit hladu lékařsky, potírá-li se požerák *kokainem;* kokain, ochrnující jed, snižuje totiž citlivost sliznice. V jihoamerických Andech žvýkají Indiáni při namáhavých pochodech listy *koky*, keře *Erythroxylon Coca*, v tropické Americe rostoucího; požívání těchto listů činí tělo schopno snášeti značná namáhání a zároveň zmírňuje hlad i žízeň. (Srov. E. St. Vráze. Napříč rovníkovou Amerikou.)

Člověk, jako každý teplokrevný tvor, jest méně schopen déle snášeti hlad nežli nižší obratlovci studenokrevní a mnozí bezobrat-

lovci: žáby, želvy, macarát, čolkové a pod. vydrží třeba celý rok a déle, nemají-li ničeho jiného než čistou vodu. Hadi vydrží dlouho bez potravy, zmije vůbec v zajetí nepřijímá potravy; ptáci žijí 5—28 dní, psi 25—36 dní bez potravy a nápoje. Zdraví lidé nevydrží obyčejně déle jednoho týdne; zřídka přes 14 dní, choromyslní však mnohem déle. Mají-li k požívání vodu, mohou déle vydržeti.

Již *Hippokrates* učil, že děti snášejí hlad kratší dobu nežli lidé dospělí, muži kratčeji nežli ženy, a starci, u nichž výměna látek děje se již velmi pomalu — déle nežli u lidí mladších.

Vedle čilejší neb ochablejší výměny látek působí na pocit hladu i *duševní* stránka. Dostavuje-li se kleslost na duchu, beznadějnost a zoufalství, podléhá tělo rychleji zkáze nežli udržuje-li se mysl v rovnováze a důvěře ve spásu. Svého času nejlépe to dokázali umělci v hladovění, jako americký doktor *Tanner* (1877) jenž za přísné kontroly lékařů podrobil se úmyslnému hladovění po *40* dní a při stále dobré náladě zkoušce dostál. Duševní rovnováha, pevné přesvědčení, že pokus hladovění bez nebezpečí pro vlastní svůj život překoná, nahražovalo mu to, co u šílenců vykoná duševní lhostejnost. Nebezpečnost života při všech utrpeních, zvláště slabosti, jakou hlad působí, zvyšuje vždy duševní alternace a úzkost, která předem působí na zesláblé srdce; nervosní rozčilení zvyšuje vnitřní spotřebu látek, ustrašené tělo se stráví samo sebou. Příklad Tannera i poutníků pouště dokazuje, že nebezpečí smrti z hladu není tak nutné, udržuje-li se vědomí, že spása ještě jest možná. Strach před vyhladověním rozruší tělo více nežli hladovění samo. (Srov. Ranke: der Mensch.)

Nikdo bez pohnutí nečte v Dantově Božské komedii (Peklo, Zpěv XXXIII.) příběh hraběte *Ugolina*, kterého Pisanští odsoudili do hladomorny proto, že zradil prý město a vydal jejich hrady odpůrci. Ale jak rafinovaně zvýšili muka jeho zoufale děsné smrti!

Uvrhlíť s ním společně do hladomorny čtyři jeho mladé syny, kteří na zrádné události byli úplně nevinní, a zde starý otec byl nucen patřiti na muka umírajících drahých synů, z nichž jeden po druhém hynuli, a čím starší byl, tím déle vydržel. Nejmladší, srdci jeho nejbližší, byl první obětí:

»... čtvrtého dne záblesk v naší skrýši.
K mým nohám padl zchvácen Gaddo mladý
řka: Můj otče, proč tvá ruka smrt mou neuspíší?...«

Dle kronikáře *Cardanusa* ostatní synové zhynuli pátého a šestého dne; otec, bolem zkamenělý, dočkal se dne osmého.

Dodatkem některé zjevy při hladovění. Při oněch pokusech fysiologických, které provedli »umělci hladovění«, zjištěno, že pocit hladu trvá jen první dny, později pocit slábne, až úplně zanikne. Celý organismus silně ztrácí na váze, všechny výkony dějí se na útraty látky tělesné. Dr. Tanner vážil na počátku svého postu 71·4 *kg*, při výšce těla 1·60 *m*; tep 88, teplota 370° C. Po ukončení půstu vážil 55·1 *kg*; dostačilo tedy 16·3 *kg* na dosažení výměny látek vnitřním strávením látky tělesné.

Při pokusech na zvířatech bývá úbytek ještě větší; pes ztratil za hladu celých 40% váhy tělesné, a studenokrevní. jako ryby a raci, hubení ještě více. E. Schulz pozoroval nezmara, jenž ponechán při hladu ztratil chapadla a tykadla a pozvolna mu ubývalo velikosti.

Při hladu nastává v těle jakýsi boj jednotlivých částí v mizení; nejdůležitější části vítězí a udržují se nejdéle, čímž vysvětluje se též delší trvání hladovějících při životě.

Všechny části těla nemění se totiž chemicky stejně; předem dojde na tuk a glykogen, škrob a všechny reservní látky; bílkoviny jakožto organický základ buněk se šetří; taktéž nervová soustava a srdce jen málo jsou dotčeny.

U jednobuněčných mizí protoplasma, část jádra a objem se ztrácí. Když rozkrájeli amoebu, zůstala naživu jen část, zachovavší něco protoplasmy a kousek jádra, kousky bez oné části jádra zahynuly. Hladovění jest ve volné přírodě dost rozšířeno. Znám jest půst lososa rýnského i labského, jenž, když táhne proti vodě k trdliskům, postí se celé tři čtvrtě roku, při čemž ztrácí značnou část svalstva, ale vaječník vyvíjí se normálně a vzroste na padesátkrát větší objem, kdežto ostatní ústroje o dvě třetiny se ztrácejí.

Též *monté* (úhoří potěr), táhnoucí proti vodě, dlouho vydrží bez potravy. (V akvariu zůstali mně úhořici, zapomenutí po 2 měsíce; zhubeněli sice, ale byli čilí i ve zkažené vodě.)

Ke zvláštnímu postu odsouzen jest sameček čilské žáby nosaté *Rhinoderma Darwini*. Jakmile samička položí potěr, který hned na to sameček oplodní, počne tento vajíčka bráti do úst, nespolkne je však, nýbrž vsune je do zvukového vaku pod hrdlem, který jest jako u naší rosničky lichý. Ve vaku tom prodělává vajíčko celou proměnu. Vzrůstem pulců roste i vak, vyplňuje celý prostor břišní strany. Teprv když jsou žabky úplně vyvinuty a samostatného života schopny, opouštějí kolébku, kterou jim byly útroby otcovy, jenž pro ten celý čas nebral k sobě žádné potravy, a zhubnul, obětuje se svému potomstvu.

Při metamorfose tráví mnozí tvorové z vlastního těla bez přijímání potravy; tak larva úhoře (leptocephalus) po celý rok, nežli promění se v monté; tak larva *žáby porodnice* (*Alytes obstetricans*), když nabyla volného pohybu ve vodě, dodělává proměnu těla svého, dostávajíc okončiny, na útraty ocásku, který ztrácí. — Pověsti o ropuchách, které v kamenech a dutinách skalních zapadlé třeba po celé století se udržely při jakémsi ztrnulém spánku bez potravy na živu, uvádějí ve starých knihách přírodopisných.

U živočichů v zimním spánku reguluje se potřeba nejnutnější k udržení plaménku života snížením všech pohybů ústrojů, srdce, zaživadel, dychadel, dýchání a spotřebou reservních zásob v těle uložených.

Hlad u člověka zvyšuje se zimou a prací svalovou. Pokusy dokazují, že při namáhavé práci bez dostatečného dosazování potravy část krve se stráví a svalstvo zvodnatí. Práce účinkuje tedy v tomto ohledu jako hlad a zima. Lidé však, kteří při silném výkonu svalů hojně se živí, stávají se krevnatější a svaly jejich se tuží. Při ne-

dostatečné výživě dostavuje se proto, přidá-li se k tomu těžká práce a zima, *nedokrevnost*; při trvalém nedostatku stává se krev chudší na červené krvinky a tekutina krevní vždy vodnatější. Že při této podvýživě trpí celý vývoj a zdar těla i ducha, jest samozřejmo.

Vedle celkového jest též částečný hlad. Potrava jest smíšeninou bílkovin, tuků, uhlohydrátů, vody a solí. Látky tyto však ve mnohých potravinách chybějí. Pro výživu kojence jest mléko mateřské podivuhodný div přizpůsobení zvláštního na potřeby vyvinující se ústrojnosti dítěte. Mléko různých ssavců jest též různého složení: lidský kojenec roste pomaleji nežli hříbátko, toto pomaleji nežli telátko, toto pomaleji nežli psík, a psík pomaleji nežli králík. Dle toho jest i obsah bílkoviny a výživných solí u různých druhů mléka též podstatně rozličný. Rozdíl tento jest tím větší, čím rychleji zvíře roste.

Mléko mateřské obsahuje 56% rozpuštěných bílkovin, mléko kravské jen 19%; svařením jest poměr ještě nepříznivější 90:10 U jiného mléka zvířecího jest chemické složení pro stravitelnost proti mléku mateřskému též podstatně rozdílný. Proto nelze ničím řádně nahraditi kojenci mléka matky. Matka má mléko pro zvláštní potřeby dítěte nejlépe přizpůsobené; dítě z prsu matčina přijímá potravu živou, a přesto sterilisovanou, v malých douškách, pozvolna jak nejvydatnější trávení vyžaduje. Dítě si nepřetíží žaludek, jako když uměle ssaje z láhve. Ani kojná nenahradí matku, neboť dle potřeby kojence mění se automaticky i složení mléka; bytost dítěte a obětavé matky splývají pak v ideální zdar nové bytosti; není většího divu ve vývoji přirozeném (dr. Reinhart).

V potravě lidské scházejí mnohdy látky potřebné, tělo cítí tento partielní hlad. Tak shledáno pokusy, jak působí nedostatek fosforu; v rýži na př. není dosti fosforu pro náhradu jádra a kostí; zvíře pokusné roste sice a přibývá na váze, kosti však zůstávají slabé; pes dostává nohy do O; fosforečné soli se z kostí i vyluhují, nastává onen boj částí tělesných na prospěch nervů.

Že podobné zkoumání má značný praktický význam pro výživu a podvýživu lidu, zvlášť u dorůstajících dětí a mládeže, jest patrno; bez schopnosti a vůle živiti od počátku dítě mlékem mateřským, šíří se tím více různé náhražky; jsou třeba chutné i zážívné, ale chybějí v nich jisté látky, které ve vývoji kostry se hustí. (Viz dr. Al. Lipschütz v Praze 1919.) Trvalá podvýživa širokých vrstev, nepřiměřené náhražky, občasný intermitující hlad poškozují organism více, nežli nepřetržitý, krátce trvající hlad, jak umělci hladovění dokázali.

Dr. *Josef Bečka:*

Otakar Mokrý.[1]

(K desátému výročí smrti.)

V době tuhé politické reakce Otakar Mokrý se narodil 25. května 1853 v Č. Budějovicích, ale po krátkém čase jeho otec byl přeložen do Vodňan a tak se stalo toto jihočeské městečko jeho pravým domovem, kam se vrátil v mužném věku a kde také skonal v přítomnosti svého druha Julia Zeyera. Snad zde působila rodinná tradice; oba rodiče pocházeli z kraje, otec, narozen v Netolicích účastnil se činně jako absolvovaný právník politického ruchu r. 1848, byl zvolen poslancem, což po rozehnání kroměřížského sněmu bylo příčinou, že řadu let byl pod policejní dohlídkou, ač se vzdal politické činnosti a vystoupil ze státních služeb. Byl to muž měkký, citově založený, vznětlivý, jenž však nedovedl odepříti nic tomu, koho měl rád. Jistě tyto vlastnosti přešly na jeho syna, zejména ona citlivost, která přechází u Otakara v melancholii. Smrt matky, dámy krásné, duchaplné a vzdělané, po krátkém zápase se souchotinami a zanedlouho i sestry Marie tento sklon básníkův jen zesilují.

Vedle vrozených vlastností vytváří karakter básníkův výchova a vliv okolí. A tu dlužno zdůrazniti, že, ačkoliv dětem nebylo bráněno v různých i divokých hrách, byly přece vedeny přísně, probouzeno v nich od nejútlejšího mládí vlastenectví, probouzen cit pro krásy přírodní a velmi záhy i smysl pro knihu, což připravilo dříve vypravování pohádek, k nimž se básník později často vrací, čerpá z nich motivy a promítá do vlastního nitra. A už na škole obecné i na dvouletní přípravce projevuje mladý Mokrý slohové nadání.

Prostředí budějovické, kde ztrávil básník osm let na gymnasiu, je pokračováním epochy vodňanské a zde vytváří se již definitivní podoba básníkova, která se později v základu již nemění. Proto jest tato doba pochopení jeho básnické podstaty nejdůležitější.

Nebylo v ní téměř rušivých živlů; škola dala mu vše, co mohla, neboť na gymnasiu, založeném biskupem Jirsíkem r. 1869, vládl duch uvědoměle český a liberální. Blahodárný vliv měl na Mokrého zejména profesor Gustav V. Vostrý, vzorný a nadšený pedagog, jenž se neomezoval při svých výkladech pouze na předepsanou látku. Jemu patří zásluha, že rozpoznal dobře nadání mladého básníka a že systematicky rozvíjel a řídil jeho stylistické schopnosti. Zde je

---

[1]) Literatura je nepatrná: životopisné zprávy přinášejí Heritesovy »Vodňanské vzpomínky«, důležité jsou dva nekrology A. Klášterského ve »Světozoru« 1899 str. 106 a Sv. Čecha (»Za mrtvým přítelem« Květy 1899 I.), pak ocenění A. Nováka v jeho »Stručných dějinách č. písemnictví« a (Vrchlický) v Ottově Slovníku Naučném XVII. (krátký nárys Klášterského v Č. poesii XIX. stol.« díl IV. 295-6 je jádrem toho, co bylo řečeno obšírněji ve Světozoru). Zmínky nalezneme v »Památníku Umělecké Besedy« 1912, v Strejčkových »Lumírovcích«, v Holečkových vzpomínkách a jinde, kde mluví se o tehdejší době.

vysvětlení, proč Mokrý hned od prvních začátků ve své tvorbě si hleděl pečlivě formální stránky. Rovněž z ostatních učitelů působili na něho V. Mourek a pak Fr. Šembera, jenž svými výklady historickými uvedl Mokrého zálibu v domácích dějinách v soustavu.

Tak Mokrý rychle se rozvíjel. Nevyhýbal se obvyklému studentskému životu, zúčastnil se zábav, ale přece jen vyhledával povahy hlubší, jako B. Havlasu, J. Holečka a Fr. Heritesa. V té době stala se mu četba již vášní a přirozeně mocně na něho působila. Z domácích spisovatelů byl to zejména Mácha, jenž okouzloval ho svým světobolem, z cizích Hugo svými »Bídníky« (v překladu Vávrově), a Krasiński »Irydionem«[1]) (v překladu Fričově.)

Rušná doba let šedesátých a začátku sedmdesátých ovšem vliv míti musila. Vzrůstající oposiční nálada v Čechách po prohlášení dualismu, projevulící se bojem žurnalistickým i odchodem českého poselstva, četnými tábory lidu, pouličnimi demonsstracemi proti vládě, poutěmi bělohorskými a okázalými slavnostmi Husovými strhly mladého Mokrého. Odtud pramení Mokrého liberalism i demokratism, později se projevivší i v jeho tvorbě. Ovšem pojímal všechno citově a romanticky, přál si, »aby mohl umříti jako Enjobas«[2]), nescházel při slavnosti v Husinci r. 1869 a v nadšení, které karakterisuje tehdejší jeho spolupůsobení, uzavírá s Heritesem pobratimství věrně podle líčení Chocholouškových románů.

Výlety do blízkého i vzdálenějšího okolí znamenají pro něho přilnutí k přírodě. Cítí se v ní volný, neboť může v ní bez obavy sníti a zapomenouti na realism života. A poněvadž celé okolí bylo nerozlučně spiato s historií, a tato historie zase s politickými boji tehdejšími, kdy prolínají se změny přírodní s historickými reminiscencemi v jeho tvorbě tak, že jich nelze odděliti. Příroda, útěk do minulosti, sen na jedné straně a touha býti bojovníkem za národ, postaviti se pevně do reálního života na straně druhé, svádějí v mladém Mokrém boj a tento dualism zůstal v něm až do smrti. Život ho zraňoval, ale on nedovedl mu dáti úplnou výhost a stvořiti si nový svět ve své fantasii, jako na př. to učinil Słowacki. A rovněž sen nemohl ho úplně uspokojiti, volalo ho něco zpět, aby dále bojoval, a to jej, snílka, přivedlo k tomu, že v mužných letech kandidoval a byl zvolen do sněmu poslancem, aby ovšem po krátké době zklamán a zhnusen se mandátu vzdal.

V prvotinách Mokrého nalezneme všechny téměř složky jeho bytosti: Ohlas bouřlivé doby v bojovném, ale neurčitě formulovaném nacionalismu, v liberalismu přecházejícím v nadšení republikánství, úzký vztah k přírodě, sklon k hloubání a reflexi a zejména melancholii i světobol.

Na veřejnost vystoupil Mokrý jako básník po prvé v almanachu »Anemonky«[3]) r. 1872, ovšem pod pseudonymem (O. Halina), bylť

---

[1]) Sdělení p. Ant. Mokrého.

[2]) Srv. Fr. Herites »Vodňanské vzpomínky« str. 12.

[3]) Anemonky. Básně omladiny jižních Čech. Spořádali Jos. Kálal, Jan Dunovský a Fr. Herites. V Praze 1872. — O vzniku viz Heritesovy »Vzpomínky Vodňanské«, letmo oceňuje L. Quis v Květech 1898 I. str. 680.

tehdy septimánem. Vedle něho přispěli ještě 32 autoři, z nichž stali se známými Herites, Holeček, Aug. Nevšímal, Fr. Rypáček,[1]) Bož. Studničková a Jar. Vrchlický. Celkově sbírka souvisí se starší básnickou generací a to nejen výběrem motivů, nýbrž i jich zpracováním. Tak milostná lyrika, hojně zastoupená, je mdlá, nevýrazná, nepodmíněná bezprostředními zážitky; zpívá sentimentálně o mrtvé milence, o zradě, anebo blahu, při čemž ráda, ale chudě užívá líčení přírody. Motivy vlastenecké zní harašivě a dutě, s nimi souvisí i hojné zpracování motivů jihoslovanských; epika jest již zastoupena šťastněji. Málo kde projeví se svérazný talent, nejvíce ještě u Holečka (»O vzkříšení«). Všem autorům pak je společný demokratický liberalism, odpor k šlechtě i církvi, což karakterisuje rušnou dobu tehdejší.

Ani Mokrý není zde výjimkou. Zastoupen je čtyřmi básněmi, kterých dlužno si všimnouti, poněvadž ukazují cesty, po nichž mladý básník půjde, a zároveň znázorňují jeho vývoj.

Báseň »Řím« měla býti celým cyklem. Básník zří s lítostí zpustlý starý Řím, kde místo centurií prochází jen mnich a odříkává modlitby. Druhý fragment opěvuje staré Římany, kteří dovedli svrhnouti tyrany-krále. V této neumělé, formálně nedokonalé skladbě ukazuje se Mokrého sklon k reflexi, který později jest vždy silnější a silnější, jeho demokratism, jenž nenávidí vládců a s nímž setkáme se později rovněž. Vlastenecký motiv ve verších »Rozleť se volně, písni má« je hledáním, tehdy ovšem ještě marným, osobitého tónu v tomto odvětví básnictví, v němž později nalezl Mokrý šťastné tóny pro své »Jihočeské melodie«. — Zbývající dvě básně, »Mojí lýře« a »Máj« prozrazují mladický světobol; — básník se cítí ve světě opuštěn, krásná příroda jen jeho smutek zvětšuje — a ukazují též na jeden velký. nedostižený vzor, K. H. Máchu. A opět je zajímavo sledovati, jak vrozená melancholie, v těchto prvních začátcích ozývající se prakticky a strojeně, znenáhla nabývá později vlastního výrazu.

V Budějovicích vystoupil Mokrý na veřejnost ještě dvakrát: básničkou »Jak chví se růže«[2]) v třetím ročníku almanachu Ruchu a překladem »Renegáta« Mickiewiczova v III. roč. Pešinových »Obrazů života«. R. 1873, vykonav s Holečkem a Heritesem cestu po Slovensku, přišel po Prahy k studiím právnickým, a ovšem vrhl se do literárního života. Těch deset let (až do r. 1884) znamená dobu největší plodnosti. Pracuje v Umělecké Besedě, vedle básní uveřejňuje řadu povídek, překládá, je kritikem, vydavatelem a redaktorem. Hlavní váhu ovšem klade na verš.

Mokrému podařilo se proraziti záhy. Již r. 1874 čteme v II. roč. Lumíru (č. 8 str. 96) v listárně redakce »O. M. — Mnohoslibné. Báj Tater snad v krátce uveřejníme. Račte nám zaslati více.« A skutečně již v 17. čísle je uveřejněna »Báj Tater« a o něco později řada jiných básní. Od té doby měl otevřeny přední časopisy. Knižně však, ne-

[1]) Pod pseud. Sv. Smutenský.

[2]) Není třeba se šířiti o těchto verších; nemají pro Mokrého významu; zajímavo je však, jak zde podlehl nejen myšlenkově, ale i formálně Hálkovi, jenž i později zůstal mu leckdy vzorem.

hledíme-li k překladům, vystoupil až r. 1880 »Jihočeskými melodiemi«, a většinu svých prvotin shrnul ve sbírku »Básně« o tři léta později.

Dlužno přiznati mladému autorovi značnou dávku autokritiky a svědomitosti, neboť své knihy pečlivě sestavoval. Vypustil vše, co nehodilo se v rámec sbírky svým tónem anebo co pokládal za méně cenné. Kromě toho upravoval a přepracovával původní znění většinou k prospěchu svých výtvorů.

»Básně« jsou rozvrženy ve čtyři oddíly. První (»Pohádky«) a také třetí (»Různé zvuky«) — ovšem kromě několika básní rázu sociálního a vlasteneckého — týkají se nitra básníkova a jsou výrazem jeho smutku. Základní jich tón je elegický a melancholický. Je již karakteristický vstup básníkův, věnovaný zesnulé sestře Marii; pěje tam:

mé srdce pusto — mládí moje v sklonku,
svou poesii — Tebe — marně hledá.

A tento motiv s různými obměnami ozývá se téměř všude. Sklání se nad fontánou v parku, hledá v její tůni marně »nadšení mladistvého nach«, »ztracenou mládí nevinu«, vždy zří v ní jen »bledou, smutnou vlastní líc« (»O staré fontáně«). Je sám, opuštěn, bez útěchy, když otevřel chatu své duše bledé příšeře, žití. Jeho život je »jízda chvatná nad propastí mlžinami« (»Z písní« čas. Ruch 1880). Nadšení umřelo mu v hrudi, je mu smutno jako vodopádu, jenž náhle zmrzl (»Vodopád« v Lumíru 1874), jeho nitro je »bez vášně a zpěvu — lůno němých skal« (»Má poesie«). Jeho duše je tichá jako cella mnicha, jenž nezná radosti; duch básníkův usíná smutně jako trapista ve své rakvi. (»Z duše«). Sní o smrti s nadějí, že zatlačí mu oči bílá dívčí ruka (»Bílá děva«), říše vodníkova zdá se mu krásnější než celý život (»V hlubině«), neboť za hrobem, v podsvětí nalezne klid, dosní tam, co »v bouřném víru žití« nemohl vykonati. (»V říši stínů«.) Podobného rázu jsou i nečetné a jaksi příležitostné básně milostné. Táže se dívky, co ji vábí pustou hloubí jeho duše, »kde jen chlad a umírání« (»Z hlubin«), varuje ji, aby nehleděla v jeho tvář »bledých květů plnou«, aby se nesnažila ozářiti hlubiny jeho nitra, neboť ji »zděsí obraz oloupený krásy«, »bez věnců idól« (»Ó nehleď v tvář mi«). Jindy lká, že ho milenka opouští tehdy, kdy pochoval »luzné rajské světy«, kdy jest jak »zlomená haluz na sežehnutém stromě« (»Ty opouštíš mne«). Z dobrých důvodů Mokrý nepojal do knihy básní, v nichž opěvuje blaho milostné. Mluví zde o štěstí básníka, jenž pohroužil se celý v duši milenčinu, nachází perlu v jejím oku, korál na rtech (»Píseň« ve Světozoru 1878 str. 422), jindy se mu zdá, že je v blízkosti boha, když sklání svou hlavu k její šíji (»Z písní« I. Světozor 1878) a pod. V několika verších dotýká se přírody, jež je mu symbolem síly a života, personifikuje ji; jak se zdá, tyto básně jsou původu budějovického (»Král«, »Jarní píseň« v Lumíru 1874).

Celá řada těchto básní nepřinesla nic nového. Všecky tyto motivy byly již před Mokrým u nás zpracovávany podobným způsobem a mnohdy lépe. Ostatně je zde Mokrý závislý často na knižních vzorech tak, že nelze ještě mluviti o básnické jeho individualitě. Jeho světobol, rozčarování, pustá duše, touha po klidu a smrti na straně jedné a

na druhé straně záchvěvy bázně před ní ukazují na nestrávenou četbu K. H. Máchy. Nenalezneme sice určitých předloh k jednotlivým básním, ale kromě celkového zabarvení slyšíme obraty Máchovi odpovídající: na př. »bez věnců idól«, »hleděl jsem v pouhé nic«, vzpomínky na »ztracenou mládí nevinu« a pod. Vedle Máchy mihne se ohlas i ze Słowackého. Základní myšlenka básně »Na poušti« je vzata z díla »Szanfary« (srv. v. 97 sl.) a »Araba«, kde líčí hrdina dívku stojící v oaze a pak mluví o jejím vztahu k upírovi. Básnické přirovnání duše k celle, v níž píše mnich příběhy na bílém pergamenu, připomíná opět začátek »Mnicha« Słowackého. V motivech milostných a přírodních podlehl pak Mokrý daleko silněji V. Hálkovi. Tak v básni »Jarní píseň«. Mokrý zde líčí, jak příroda vložila si skvostný diadém na hlavu, květy jsou drahokamy, háj a lesy prameny vlasů, a káže zpívati slavíkům: »na moje prsa, člověče, zde mléčná země Kanaan«. Podobně v básni »Král«: básník usedl v mechu jako král na trůně, les mu hraje, tmavý smrk jako otrok ho chladí vějířem, větřík vane jako dobrý dvořenín, básník se raduje a končí: »Tou láskou říš má musí plát, za volnost ručí ptactva sbor, za klid majestát modrých hor. Nuž kraluj, kdo chceš kralovat.« — Toť obdobná myšlenka z Večerních písní (45): »Vy všichni, kdo jste stísněni, již pojďte, pojďte ke mně, zde složte s beder útrap tíž a zapomeňte jemně. Já lásky říš jsem založil« atd. Podobně sledy Hálkovy poesie nalezneme v »Písni« I. (Ruch 1880), »Druhém květu« a »Z písní« (Světozor 1878 1), ovšem spíše v zabarvení a jednotlivých obratech než v obsahu.

Několik básní, k nimž dala podnět básníkova cesta na Slovač, znamená proti předchozím značné plus. Formálně stojí značně vysoko, líčení přírodní je propleteno reminiscencemi historickými a sociálními, v nichž se znenáhla zbavuje Mokrý pozy, která dosavad ho ovládala; ve vybírání nálad, stavbě veršů, básnických obratech, epitetech a podobně lze pozorovati podobu tvořením Sv. Čecha. O vlivu nelze mluviti, ale již ta okolnost, že Čech uvítal tyto básně radostně, sama ukazuje, že oba básníci nebyli si blízcí pouze osobně.

»Italské zvuky« se podstatně liší. I zde zůstává Mokrý tím, čím vždy byl: snílkem a melancholikem, ale odvrhuje vše, co na jeho smutku bylo divadelně uveličeno, co nebylo bezprostředním a upřímným výrazem jeho duševních stavů. Nejlepším toho dokladem je báseň »V lagunách«. Básník se opíjí zvukem mandoliny při milostném zastaveníčku a náhle se mu zdá, že jeho gondola je černá rakev, že šplíchot vln je mluva ze sna těch, co dávno zemřeli. Jaký je to rozdíl na př. proti básni »V říši stínů«! Nachází u moře útěchu, poddává se úplně přírodním dojmům. Mokrý moře miloval a vždy se k němu vracel a tato jeho láska mu dovolila, že setřásl úplně vlivy knižní. Tímto cyklem obohatil českou literaturu, měliť jsme do té doby málo básníků moře. A není bez zajímavosti, že téměř současně (r. 1875-7) vznikla i sbírka Vrchlického »Rok na jihu«. Ovšem jih působil na oba básníky stejného věku různě. Oba zde vyspěli, ale kdežto ve sbírce Vrchlického líčení přírodní je většinou pouze pozadím při zachycování jiných dojmů — milostného vznícení — nebo podkladem hlubokých reflexí, Mokrý neopájí se vášní, nevolá směle

svou radost ze života do světa, nelíčí živelní hnutí moře a s ním spojeného pocitu vlastní síly a nezkrotnosti. Oddává se sladkému snění, v něm zapomíná na starosti z domova. Praví-li v básni »K severu«, že spěchal v záchvatu žhavé touhy na jih, »kde s nebes modré sluje sálá *vášeň* divoká« a kde »ve věčném bacchanálu plynou chvíle života«, nesmíme to bráti doslovně. Neboť vyznává sám, že miluje nejvíce tiché chvíle, kdy slunce dohasíná, kdy moře odívá se v drahokam »jak odaliska východní« (»U moře«).

Omamuje ho poledne, kdy vše v úpalu jako by spalo, kdy se moře pohne jen pod dotekem člunu, kdy zdají se sníti sady i města »Miramare«, »Pohřeb na lagunách«, »Na domě milánském«). Želí, že se musí vrátiti, že je »jako čáp, jenž musí zpátky na visuté hnízdo chatky *mlhavého* severu«, doma zase slyší »šumět moře plné pláče, plné vzlyku, jak zoufalým ňadrem sténá v šedých skalisk těsném šiku«. Rozumí moři; je mu živoucí bytostí, které pláče strašně, když se jí zasteskne, a směje se »tak vášnivě, tak zdivoka, tím ohnivěji smích ten zněl, že pustá pláň jím zvučela, tak bezstarostná, široká«. (»Na moři.«) Lidé zde pro básníka neexistují. Zjeví se jen občas krásná dívčí tvář, spíše vysněná než skutečná, která probouzí hry jeho fantasie, zanáší jej do dávných věků nebo vzdálených krajin. Básníkovi úplně dostačí sen; přízračné jsou pro to verše »Cestou«: odjížděje sní o Murillově Madonně, procitnuv zří v pološeru dívku a neví ani, zda to není vtělení obrazu.

V »Jihočeských melodiích« vrací se Mokrý k rodnému kraji a zde je druhá mocná složka jeho poesie. Myšlenka na tento cyklus vznikla v něm koncem roku 1878 nebo začátkem 1879; neboť srovnáváme-li básně těchto motivů, otištěné po časopisech od r. 1878, s vydáním knižním, nenalézáme téměř změn; zato báseň »Dozvuky II.«, která vyšla r. 1876 v Lumíru pod názvem »Vzpomínka«, byla rázu milostného, což se shoduje i s jinými verši té doby Mokrým uveřejněnými, v knize pak teprve byl jí dán smysl čistě vlastenecký, a rovněž změněna báseň »Rodnému jihu« (Lumír 1878). Zabýval se však tehdy cyklem básní opěvujících výhradně jihočeskou přírodu, jak o tom svědčí dvě básně v Lumíru 1875 (Z *cyklu* »Nad mrtvou Šumavu«, zařazené do J. melodií) a pak »V pralese« (Lumír 1875).

Kritika uvítala tuto sbírku příznivě, jediný Neruda postřehl též základní její nedostatek, přílišnou jednotvárnost, vytýká jednostranný elegický ráz, za nejlepší považuje ty básně, které položeny jsou v kontrastu přítomnost a minulost a nejvýše staví motivy čistě přírodní. Skutečně, Mokrý poddal se úplně svému smutku, oplakává minulost; kniha tím nabývá jednolitého rázu, ale jako celek ztrácí na účinnosti. Každý zjev vyvolává v Mokrém řadu »duhojasných vidin«, jimiž si zdobí přítomnost a tento způsob podávání dojmů opakuje se až stereotypně.

Přirozeně vábí básníka zejména období husitské. Po všeobecném vstupu, kde líčí svůj kraj zahalený v smutek a vybízí jej, aby pozvedl, neboť dal světu světlo, zastavuje se u význačných míst. »V Prachaticích« zří v myšlenkách Husa, nejprve jako mladíka »leskem rajských snění« omámeného a sklánějícího se nad pergamenem

bible, pak jako muže, jemuž v nadšení plane zrak jako hořící keř Jehovův. »Na Libíně« zaráží ho, jak v kostelíku, kde je obraz Husův, oslavována je památka Jana z Nepomuku, vzpomíná Mistra i »U hrobu Jana XXIII.«; »Na hradě Husi« líčí ctižádostivé sny Mikuláše z Husi, jemuž zjevuje se bledý přízrak upáleného mistra jako výčitka. Husitských vojsk a trestající ruky Žižkovy dotýká se »Prachatický dóm«. Chelčický nazývá »noahem dávné víry«, největším bohatýrem ducha, strážcem svatého Graalu-kalicha, »jehož víno žhavorudé vzplá ještě v dějin poháře, až purpur knížat zas jen cárem bude a kovadlinou oltáře«. Do osmnáctého století přenáší nás báseň »Pod panským zámkem«, kde básník líčí, jak znavení a zotročení robotníci, potomci slavných Táborů, se krčí před svými utlačovateli.

Druhá řada »jihočeských melodií«, uveřejněná v »Básních«, znamená krok kupředu. Mokrý rozbil strofickou formu k prospěchu věci, vypravuje klidněji a epický karakter vystupuje silněji. »Husův kámen« přičleňuje se ještě k řadě prvé svým zpracováním: básník líčí krajinu, unáší se vzpomínkou na Husa, jemuž Křišťan předpovídá budoucí osudy. Líčení Husova zevnějšku je nevýrazné a všeobecné (bledé líce, dumavé oko atd.). Báseň »6. července 1415« však má již pevnou linii a tvrdý výraz: líčí starou matku Husovu, skloněnou nad biblí v osudný den; v bouři blesk roztříští a zapálí lípu pod okny a matka je plna zlých předtuch. Nejvýznamnější jest však »Zlatá koruna«. Ke klášteru německých mnichů blíží se Táboři, nesmiřitelný opat Rugerus povzbuzuje ustrašené mnichy k boji ohnivou a nenávistnou řečí, zatím co v tiché podkrovní světničce scházejí se tajní přívrženci kalicha u bratra Michaela. Michel v rozhodné chvíli otevře brány Táborům, je proboden opatem, který sám pak hyne sebevraždou. Básníku šlo o vytyčení kontrastu mezi představiteli Říma, německými mnichy (Rugerus) a přívrženci nové víry, jimž je vůdcem Čech Michael. Tím, že rozdělil oba tábory i podle národnosti, Mokrý ukázal, že husitsví chápe především nacionálně. Vůbec náboženská stránka je Mokrému značně vzdálena, nechápe jí dobře a pojímá husitství ve smyslu své doby. Hus je mu zosobněným odporem proti dogmatismu katolickému, lži a přetvářce. Táboři jsou bojovníky za svobodu svědomí a zejména za samostatnost národní. Proto nás nepřekvapí, že bratr Michael, hlasatel nového učení, zdůrazňuje především, že »jsme *bratři* všichni, *svobodni* a *volni*«, že není pána ani sluhy, jako nějaký revolucionář osmnáctého století! A proto také Mokrý i u Chelčického, kterého pokládá za vyvrcholení tohoto hnutí, zase zdůrazňuje nacionální cítění. Dlužno však říci, že básníkovi se podařilo, ačkoliv šel přímočaře a nahrnul na Rugera vlastnosti špatné i na Michaela dobré, říci to, co chtěl, a chápeme proto uznání soudobé kritiky, která viděla ve »Zlaté koruně« šťastný příslib větší epické skladby. A Mokrý se také k ní odvážil a vydal r. 1885 v Poetických besedách »Na Dívčím Kameni«.

Základem básně je historie sporu Oldřicha Rožmberka s Husity. Oldřich ačkoliv na počátku svého vladaření přál novému učení, z obavy před přílišným vzrůstem Tábora odřekl se kalicha, pronásledoval kněze po obojí, dostal se do bojů s Tábory, konečně byl

donucen uzavříti mír a jen náhodou ušel pokusu otrávení od svého kuchaře. Mokrý vylíčil Oldřicha celkem shodně s historií jako kolísavého, v jádře dobrého, ale pyšného a rozmařilého šlechtice, jenž podléhá náladám a vlivu své družiny. Proti Husitům štve ho zejména krásná jeho milenka Eva, jež uražena kázáním kněze Biskupce, ač ho miluje, žádá jeho hlavu. Jejím protikladem je Oldřichova andělská sestra Anežka. Hlavní osou, kol níž se děj točí, je Biskupec, horlivý kališník, jenž miluje tajně Anežku, ale když je propuštěn jejím přičiněním, koná svou kněžskou povinnost mezi táborským vojskem, obléhajícím Oldřicha v Menšteinu. Vyslechne náhodou rozhovor Evy s vůdcem Husitů Zbyňkem, že Oldřich má býti druhého dne otráven, odchází rozrušen do lesa, sní o Anežce, která náhodou zabloudí v ta místa. Biskupec vše jí sdělí, vyzná svou lásku, ale opět náhodou vyslechne je Eva a obviní kněze ze zrady. Biskupec se přizná, Eva ho ve vězení prosí za odpuštění, vysvětluje své činy láskou k němu a nabízí mu útěk. Biskupec odmítá, rovněž i milost, kterou mu dává Zbyněk, a hyne na hranici. Anežka vše zří s hradeb, Eva s pláčem, tisknouc, k srdci oharek jeho vlasů, jde s Tábory.

Mokrý nesplnil zde očekávaných nadějí, nestačil na širokou epickou látku. Nevýraznost karakteristiky zaviňuje, že v básni je stálé kolísání. Anežka i Eva kresleny jsou všeobecně, jsou to vlastně jen uměle oživené a konstruované dvě ideje, čistota a smyslnost, jež spolu zápasí a kde čistota vítězí. Předmět zápasu, Biskupec, je naprosto pasivní. V prvním zpěvu jeví se jako ideál husitského kněze, pak pod vlivem náhod, jež nejsou dostatečně zdůvodněny, zrazuje, nemá však sil ani prchnout s Anežkou, ani sám vyznati svou vinu. A tak zamýšlený kontrast dvou světů, Rožmberků, panstva se všemi jeho chybami, papeženství a prorada, a Husitů, vyznavačů demokratismu a ryzího češství se silným zabarvením sociálním, omezuje se na pouhou episodu milostnou, v níž ideový základ zaniká. A tak nejsilnější jsou partie lyrické: předzpěv, apostrofa roku 1420, líčení snu Biskupcova.

Báseň je závislá na Sv. Čechovi. Děj má nápadné shody s »Adamiti«, kde podán je rovněž boj smyslnosti s čistotou. Ovšem Čech nepodal pouhá abstrakta, nýbrž snažil se ony ideje zachytiti v životních lidech. Adam je rovněž snílek jako Biskupec, stal se Adamitou, stále však něco hledá, a to něco nalézá v čistotě Jitčině. K vůli ní odhazuje bývalou svou smyslnou milenku Sulamit, odříká se Adamitů, a když je Jitka zabita, vyznává svůj odpor k druhům, odmítá milost u Táborů a hyne na hranici. Jitka odpovídá Anežce Mokrého a Sulamit Evě. Sulamit rovněž je vyznavačkou smyslů, vžene předmět své lásky ve smrt ze žárlivosti, rovněž se pokořuje a hyne s ním na hranici. Ale její činy jsou daleko jasněji a básnicky pravdivěji motivovány. — Vedle Čecha působil i Mácha na scény žalářní a částečně Słowacki v líčení hostiny Rožmberkovy a Oldřicha samého (Jan Bielecki I. zpěv).

Roku 1884 opustil Mokrý Prahu a usadil se jako notář ve Vodňanech. Nerad odjížděl, udržoval literární styky pokud mohl, nemohl si dlouho zvyknouti na odloučenost jihočeského městečka. Útěchu

nalézal ve své rodině, u dvou přátel-literátů, Heritesa a Zeyera, a pak v občasných cestách do světa: k Adrii, do Francie, Německa a konečně i do Cařihradu. Změna prostředí odráží se i v jeho posledních dvou sbírkách.

»Dumy a legendy« (1888) znamenají vrchol jeho tvorby. Ve třech oddílech seskupil zde vše, co nejlepšího dokázal v lyrice i epice. Lyrika je zastoupena všemi odvětvími, které jsme již dříve poznali, v epice vybíral si motivy, které jeho básnickému temperamentu nejlépe odpovídaly.

Reflexe spojuje Mokrého zde úzce s kruhem Vrchlického; nejbližší jest mu K. Kučera, který nevěnoval nadarmo své Básně »básníku dum a legend«, a Fr. Kvapil. Látku mu dává opět milovaný jih, ale zde nepoddává se Mokrý dojmům přírodním jako v »italských zvucích«, není na chvíli dítětem moře. Naopak hluboce přemýšlí, staví proti sobě slavnou minulost a kulturní její památky a dech přírody. Tento kontrast účinně vyzdvihuje a tam, kde odvrací se od velké, ale mrtvé minulosti, a zpívá chválu země, zní jeho slova vážně, slavnostněji a mužněji než dříve. Dostačí uvésti jeden příklad: Básník sedí v krčmě v Columbariu, ticho a vzpomínky působí, že má dojem, jakoby celý svět změnil se rázem v pustý hřbitov — a tu náhle zazní zvenčí tichý, radostný šum granátové větve (»Columbarium«). Na Foru vzpomíná zašlého Římu, vyvolává si obrazy středověku a renaisance, unáší se a velebí sílu, která nedá ničemu velkému zahynouti. — I formálně zde dospěl Mokrý svého vrcholu. Jeho verš je téměř bez kazu, jeho jazyk bohatý a tvárný. Nevidíme již úzkostlivou péči ve výběru literárního slova, která probleskovala dříve. Strofa je široce rozvětvená, verš téměř přetížen obrazy, často se ozývá řečnické zvolání, přirovnání jsou smělá a rozvedená, takže jim nestačí sloka čtyřveršová. Pozorovatelské schopnosti se rozvinuly všestranně.

Druhý oddíl posvěcen je výhradně téměř básníkovu nitru. Tak básník sní u lampy, jeho myšlenky víří jako jepice, než je spálí plamen. Jeho duch marně snaží se chytiti tyto vidiny, stírá jim s křídel jen krásný pel. A tyto jepice — to bylo celé básníkovo mladé snění, jež se mihne ve vzpomínce. (»Při lampě.«) Tato jednolitá smuteční nálada, plynoucí z poznání, že ztracený sen nemůže se již vrátiti, je poněkud porušena retorickým zvoláním k bohu, aby zachránil aspoň trochu z jeho paláce. Ukazují se zde karakteristické složky vrcholné poesie Mokrého: pomocí přirovnání důsledně provedeného vzbuzení nálady v umělých strofách, kde básníkovi slovní výraz nečiní nejmenších potíží, a na druhé straně zřejmý sklon k retorice.

Mokrý vyrostl však i v krajinomalbě. Není zde už jednoduchosti prostředků v líčení kraje, ani pravidelně se opakujících obrazů (řeka vroubená pomněnkami a vrbami, na obzoru hory, lesy, v nichž ozve se hlas ptáka, vesnice ukrytá v zeleni révy). Básník líčí prostory rozlehlejší a konkretněji, zlaďuje barvy lépe. Luka jsou žlutá, valí se po nich šedivé mlhy, slunce si halí tvář, vypadá jako kalné oko nemocného, zasmušilý obzor se sklání k obrubě lesů, pustým krajem poletuje jen chocholouš. A celé toto přírodní líčení jest podkladem k vykreslení duševního stavu básníkova, jenž rovněž cítí, že jeho léto

prchá a bloudí v myšlenkách po říši poesie jako muška, jež »pod troskami zlatých snů a bájí pohřbena hude dál svou píseň tklivou«. Jednotlivé nepatrné zjevy nyní poutají básníkovu pozornost. Škeble, jež uzavřena pevně ve své lastuře rodí v bolestech perlu ve chvíli stesku, a kterou lovec rozevře a oloupenou odhodí na břeh, jest mu stejně důležitým zjevem jako člověk. Pozoruje racka, jenž na jaře vyhledal si družku a v létě hyne, samičkou oplakáván, a zamýšlí se nad záhadou života a praví si:

my k tobě tíhnem v touze bouřné, slepé,
jak racek k tůně sítinám —
my pádíme v tvé stopě čarolepé —
kam povedeš nás — kam — ach kam?

Stejně pozoruje a dumá nad rodným krajem. Někde pokračuje ve svých jihočeských melodiích (Pout Kostnicí, Trocnov), ale více ještě všímá si přítomnosti a skutečnosti, hledí na první zákmity jara o květné neděli a modlí se s rolníkem o požehnání nebes. To jest výsledek tichého života, v nějž Mokrý zapadl, ale jejž chápe a nalézá v něm smysl i krásu. Ač někde zní trpce resignace, přece ještě věří, že jeho kraj procitne, zasvitne-li paprsek nadšení.

Závěrem jest pět legend. Všude se Mokrý obrací ke Kristu a jeho učení. Není snad více věřícím než byl, ale bouřlivý a mnohdy mnohomluvný liberalism mladých let již pominul. Snad také měl vliv styk se Zeyerem. V křesťanství ostatně Mokrý nehledá poklidu duše, ale je lákán jeho poesií. A právě proto, že legenda svým zasněným, melancholickým tónem je mu blízká, obrací se k Římu křesťanskému více než k antickému. Dojímá ho osud Kristův; jako Kristus pláče nad růžemi, které mu dala nevěsta v Káni Galilejské, poněvadž nemá, kam by hlavu složil a je všemi opuštěn (»Růže«), pláče, že vzbudil Lazara z blaženého snění k »života hoři, strádání a bědě«. (»Proč Kristus plakal.«) Kristus je Mokrému lidsky blízký a stejně se obdivuje i prvním učedníkům jeho, kteří hřeší, ale pokorně také za to trpí. (»Domine, quo vadis.« »Svatého Pavla poslední cesta.«)

Tyto látky nejsou u nás nové, ale Mokrý dodržel základní zasněný a klidný tón a přinesl svoje detaily.

Celá tato sbírka určuje místo Mokrého v české poesii jako žáka Vrchlického. Vrchlický skutečně ukázal mu cestu a dal mu i příklad formální; ale vedle něho působili i jiní básníci, zejména Jul. Zeyer, jistě i vzory Vrchlického: Hugo, Leconte de Lisle a rovněž velký mistr polský, Jul. Słowacki.[1])

V »Dumách« jsme pozorovali u Mokrého vážnost a mnohde stísněnost. Mučí se vlastními pochybami o smyslu svého života a trpkne. Poslední sbírka básnická »Jasem i šerem« (1893) jde na této cestě dále a je sebráním posledních trosek.

Nad jiné osvětluje duševní stav básníkův poznámka v pozůstalých papírech z 5. února 1893 pod nadpisem »Měkké povahy«: »Lidé měkké povahy jsou pro lidské štěstí naprosto ztraceni. Bytí jich zde na světě je nepřetržitou řadou bolestí — jsou přissáti citlivým ty-

[1]) Vedle nepopiratelného vlivu formálního prozrazuje »Škeble« i reminiscence na Szaufany.

kadlem na skalnatém dně lidského veletoku — každé zrnko písku vynutí jim slzu-perlu, každé zavanutí vyláká z nich vzdech a sten, podobný šumu, který slýcháme, když položíme škebli k lidskému uchu — na suché písčině lidského pobřeží. Jinými slovy, chceme-li býti duchaplni: jsou to ústřice, které pojídá tvrdá, sobecká, bezcitná lidská společnost na své bohatě obsazené tabuli.[1])

To je vlastně základní ton této knihy, nejednotné jinak. Vyznívá bezútěšně, básník ztratil víru, neskrývá toho a dává své skepsi i bolesti často ráz ironický, ba i útočný. Druhý rozdíl od předchozí sbírky je ve formě. Proti složitým a přetíženým veršům Dum a legend užívá Mokrý prostředků nejjednodušších; umělá strofa je výjimkou, objevuje se nerýmovaný blancvers a pak — jako na začátku — pravidelná krátká čtyřverší, zdánlivě šedá a prostá.

»Ballady a legendy« prvního oddílu pokračují v dumách. Vybírá však látky výhradně české a — což je příznačno — pomíjí dobu husitskou a obrací se k době úpadku. Tak »Salvátorská ballada« líčí půlnoční průvod duchů popravených pánů na Staroměstském náměstí k orloji, který pozorují. Pohne-li se, znamená to příchod lepších dob; ale marně čekají. Podobně »Dva průvody« dotýkají se téže doby, líčí děkovné procesí v Římě za pokoření českých rebelů a pak slavný pohřeb sťatých lebek v Týnu r. 1630. Smutek dýchá i z básně »Sursum corda«; básník sní v noci v chrámu svatovítském, vidí různé výjevy z dějin a nebezpečí odnárodnění, které prosilo, kdyby nebylo pohrom. Stejně sladěna je apostrofa »Týnskému chrámu«. »Pokání sv. Vojtěcha« přechází v ton legendární.

Jestliže se duševní nálada básníkova zřetelně obráží v epických skladbách, tím mocněji proráží v lyrice. Většina se točí kolem záhady života. V »Dumách« básník otázku nadhodil, zde domýšlí to, co tehdy neřekl. V Paříži zří pohřeb a hned na to psí mrchu vezenou na hnojiště a říká si: »kam člověk šel a kam jde pes?« (»Před ústředním hřištěm.«) A odpovídá si bez ilusí: člověk je nešťastnější než moucha hynoucí v pavučinách, neboť v jeho hrudi stále hlodá »němá, marná žití záhada« (»Život«), je lépe polypům na dně moře, neboť ti nevidí sice slunečního jasu, ale také netrpí (»Otázka«). Život je lhostejný ke všemu, jde svou cestou bez ohledu na lidi i dějiny (»Na židovském hřbitovu«), je »studna prázdná, planý vzdech a marná slova« (»Při čtení V. knihy Mojžíšovy«). Stejně bezútěšně dívá se na život národní: Není upřímnosti, není nadšení ani touhy, všude je plno plevele (»U nás«, »Vítr« a j.). Básník mluví drsně, ani příroda ho neutěšuje jako dříve; jde-li svým krajem, všimne si kříže v poli, jenž je útěchou utýraným sedlákům, vidí českou vísku a zase bída jejích obyvatel zaplaší každou radost, a sám nemá víry prostého lidu v boží spravedlnost, neboť — ze zámku je blíže k nebi (»Kříž v poli«, »Českou vískou«, »Černá ruka«). A tak ozve se někdy básník úšklebkem (»Poesie«), ale ten se mu nechce dařiti.

To je jádro knihy. Vedle toho nalezneme básně s motivy přírodními rázu hálkovského (»Píseň«, »Jarní píseň«), objeví se patrné

---

[1]) Za použití pozůstalosti vděčím vdově po básníkovi, pí. M. Mokré.

stopy poesie Nerudovy[1]) (»Poesie«, »Ze sna«, »Bez odpovědi«). Zbytek vyplněn je několika básněmi příležitostnými.

Tím končí Mokrého činnost básnická; k veršům se vrátil ještě pouze jednou, u příležitosti padesátin Sv. Čecha, r. 1896.

Dříve ještě, než pokusíme se shrnouti výsledky badání, musíme stručně přihlédnouti i k ostatním oborům působnosti Mokrého. Próza, shrnutá ve dvě knihy (»Povídky a arabesky« 1884 a »Povídky a drobné kresby« 1886), kromě črt cestopisných a příležitostných, uveřejňovaných v Nár. Listech (1880, 1882, Slov. Sborníku (II., VI.), Květech (zde zejména povídky »U cíle« r. 1890, »Za vidinou« r. 1891), nemá valného významu. Pravidelně jádrem jich jest milostný vztah, násilně rozřešený; vypravování samo, kromě toho, že autor vystupuje v povídkách většinou v první osobě, objevuje zápletky, nachází deník a pod., je přerýváno episodami, které nesouvisí s hlavním dějem. Záliba pro nezvyklé situace karakterisuje Mokrého jako romantika staré školy, někde je patrný vliv Arbesův. Lépe se mu daří krátké náčrtky, které se omezují na krajinu nebo drobné příběhy cestovatelské, ač ani zde nedostihuje svých předchůdců. Opravdové básnické nadání prozrazují některá líčení lyrická, současně však tím dokazují, že Mokrý povídkář nebyl.

Ani kritická činnost (v l. 1875-84) není význačná. Přes to, že zná význačnější kritiky a má značný rozhled, kolísá ve svých názorech, které ostatně odpovídají duchu doby. Zde projevuje se jeho měkkost jako vada, nedovede říci zpravidla bezohledně a nepokrytě pravdu, kromě toho vadí mu doktrinářství, které přejal od kritických stoupenců Osvěty. Podle jich vzoru rozbírá některá díla chladně a mechanicky a dochází závěrů, které jako básník — a někdy dokonce jako kritik — popírá. Tak na jedné straně žádá naprostou nezávislost tvůrčí, zdůrazňuje jako plus vyspělou fantasii, a hned na to jinde schvaluje mravní a vlasteneckou tendenci a jí dílo omlouvá a hodnotí. Cennými však byly jeho překlady a stati z polské literatury, z nichž některé (na př. o Kraszewském) dodnes neztratily svou cenu.

Zapomíná se však neprávem na jeho činnost překladatelskou. Jestliže pomineme několik nahodilých překladů z frančiny (Paul Musset) a polštiny (Starkel, K. Wolski, Mickiewicz, Lenartowicz, B. Grabowski a W. Pol), zbývá zde dílo Jul. Słowackého, k němuž Mokrý přilnul pro některé shodné rysy a jehož si zamiloval tak, že mu posvětil velkou část svých sil. A tak Mokrý první soustavně uváděl k nám tohoto velkého mistra polského, a v tom jest jeho velká, nehynoucí zásluha a obohacení naší literatury. Neboť neobyčejná bujná obrazotvornost Słowackého, jeho schopnost zachycovati měnící se tvářnosti zjevů přírodních, vystihování různých odstínů, barev, třpytů, jeho zvláštní rytmika, zachycující nejen melodii, nýbrž i každý hudební záchvěv, jeho smělé obrazy, sloky stavené s obzvláštní lehkostí a nádherou mohly ulehčiti mnohému příbuznému duchu hledání a ukazovati mu cestu; že tomu tak bylo, jistě ukáže někdy

[1]) Již dříve se hlásil jeho vliv v humoristické baladě »Pan Jindřich Strážský« a »V Meranu«.

bedlivý rozbor děl básníků našich, kteří vystoupili na veřejnost koncem let sedmdesátých.

Sluší ovšem podotknouti, že Mokrý ve svých čtyřech knihách překladů (Básně 1876, 1880, Lilla Weneda, Balladyna) zabývá se výhradně první periodou tvorby Słowackého a nechává úplně stranou období druhé, mystické.[1])

Mokrý chápal překladatelský úkol vážně. Piloval dlouho, přepracovával, než se odvážil definitivního znění. Způsob jeho práce ukazují trosky překladu »Beniowského«, jež byly nalezeny v jeho pozůstalosti: jsou zde tři až čtyři znění jediné strofy. Jeho práce měla krásné výsledky; všechny překlady nemají sice stejné ceny, mají některé nedostatky (na př. někdy neodůvodněná změna interpunkce i rytmu, použití někde polonismů, nebo násilných obratů, aby zachoval rým), málokde však nalezneme místa, kde je pel originálu setřen nebo smysl zatemněn. A tak, srovnáme-li Mokrého s jinými překladateli z polštiny, musíme jej postaviti nejen nad starší (Štulc), nýbrž i nad současníky, kteří mají zvučné jméno (Pokorný, Krásnohorská), vyrovná se Vrchlickému (Dziady Mickiewiczovy); nad ním stojí Fr. Kvapil a zejmena Jos. Sládek, jehož překlad »Konrada Wallenroda« je dosud nedoceněn.

Tak Mokrý, snílek a melancholik, který došel konečně ke skepsi a vědomí vlastní bezmocnosti, na čemž ztroskotal, jeví se nám ve svých protivách jako nevýrazný epigon Máchův, podléhá i později přílišně vlivu Hálkově. Mnoho mu dal, jak bylo ukázáno Sv. Čech, Neruda, Słowacki, v »Dumách« byl mu učitelem Vrchlický, jehož vliv převýšen byl k posledku Zeyerem. Cennými a originálními zůstanou vždy jeho italské zvuky, některé básně reflexivní, v nichž podařilo se mu zachytiti smutek a beznadějnost v akademicky tesaných verších mužně a bez nadsázky. Jeho Jihočeské melodie této výše nedostupují. Ač ukázky jeho epiky můžeme směle postaviti vedle dobrých plodů jeho současníků, přece je patrno, že Mokrý není rozený epik, že prvek lyrický rozleptává pevnou linii a ruší klidný vypravovatelský tón. Není geniem, není razitelem nových cest a majákem, ale v mezích svého talentu pracoval poctivě a ne bez zdaru, takže jeho jméno v dějinách českého písemnictví vždy nalezne svoje místo.

Antonín Bebr:

In margine Beethovenovy sonaty.

Kde město končí, u posledních domů
lká v teskný večer teskná sonata,
co sněžným květem z akátových stromů
je banální ulice zaváta.

[1]) Je přirozeno, že Mokrému náboženský indiferentism nedopouštěl proniknouti touto poesií. Ostatně tento polský mysticism byl nám cizí a karakteristický je úsudek F. V. Friče v Pamětech právě o posledních skladbách Słowackého.

A zasmušile domy řadou stojí.
V nich za okny se rodí dramata:
vždy radost táž a stesk, jenž zle se hojí,
slast prchavá a žal, jenž nechvátá.

A nad střechami domů v dráze mléčné
se démantově lesknou souhvězdí;
o heroické mluví touze věčné
nad ulic rmutem, nad hluchotou zdí.

Mdle, krhavě plá oken rudý zákal,
jímž k výškám hledí lidská doupata,
a jak by někdo usedavě plakal,
zní v ticho noci chmurná sonata.

Poledne na louce.

Hra oblak stříbrných a ptáků vznosný let
v mdlém blankytu až opálově mléčném.
Sám klenby nesmírné problematický střed
na země bedrách letíš nekonečnem.

Tráv šuměním a vůní vzduch je pln.
Vod nad chladem smaragdy vážek planou.
Včel píseň kovová do vzdušných stoupá vln
nad květů oběť zbožně odevzdanou.

A s výšek závratných zní píseň skřivánčí
jak za přípitku náraz zlatých číší.
K té písni ve trávě si vítr zatančí
až zajat písní včel se položí a ztiší.

Jsi marných reflexí a pochybností prost
jak květ, jenž rozvil teprve dnes ráno,
jak pták, jak dítě — prostý země host.
Tvé srdce plá jak v rose vykoupáno.

Josef Kuchař:

Pod akáty a jeřabinami.

(Vesnický románek.)

Osmnáctiletá »Mařenka z mlýna« bylo děvče jako lusk, přímo k pomilování. Aspoň půl kopy hochů haberských za ní se fantilo. A není také divu: postava štíhlá, šelmovské oči srnčí, krásný, dlouhý plavý vlas a tváře krev a mléko. A jak byla čiperná a bystrá! Slovem, byl to roztomilý diblíček, veselý, plný dobroty.

Pohlédla-li »Mařenka z mlýna« někomu do očí, zatočil se s ním celý svět a Mařenka nechtěla mu již z mysli. Nejvíce však pomátla hlavu dvěma nejhezčím a nejbohatším synkům na vsi. Zasněný rusovlasý Jeník Prchalů a odhodlanější černobrvý a modrooký Josef Záruba, dva nerozdílní druhové z nejútlejšího mládí, byli do plavovlasé Mařenky Zárybnické přímo zblázněni. Nadbíhali jí, kde který z nich jen mohl, a Mařenka žádnému z nich se nevyhýbala, ač před ostatními hochy prchávala jako poplašená srna před myslivcem. Padli jí švarní ti hoši jaksi do srdéčka, v němž bylo posud neposkvrněno a svato jako v kostelíčku, zvedajícím se nad vesničkou na návrší mezi mohutnými akáty a jeřabinami. Návrší to táhlo se ode mlýna k západní straně vesničky a bylo nade mlýnem porostlé břízkami a ořeším.

Kdo by myslil, že Jeník s Josefem ze žárlivosti snad se spolu znesvářili, byl by na omylu. Naopak — jakkoli se to zdá trochu podivným — náklonnost Mařenčina k oběma šohajům utužila jen obapolné, vroucí jejich přátelství. Byly to nezkažené povahy, hlouběji založené a lišily se vším všudy od povah ostatní vesnické chasy.

Vyhledávali se nyní častěji, než kdy před tím, a co ostatní chasa většinou po denní práci oddala se v hospodě pitce, hře v karty a na kuželníku, nebo lelkovala na návsi, Jeník s Josefem proseděli v přátelské rozmluvě celé hodiny někde na trávníku na stráni poblíž mlýna na konci vesnice nad potokem, a pohlížejíce do hustých olšových korun, potok vroubících, dolů ke mlýnu a naslouchajíce jednotvárnému jeho klapotu, jenž jim lahodil a v ucho zněl jak opojný rytmus hudební, vypravovali si a snili o Mařence. Každý z nich věděl o ní něco nového, zajímavého, něco příjemného a krásného. Vžili se do toho, lahodilo jim to a těšili se tím.

Nezapomněli na Mařence ani té červené růže ve vlasech, ani té sametové černé stuhy na krku jako padlý sníh bílém. O všem se rozpovídali a všecko vkouzlili v prosté, nezkažené mysli své do rozmilého obrázečku, jejž si v nezkažené duši o vlastnostech Mařenčiných vysnili a nakreslili nejkrásnějšími, nejrůžovějšími barvami.

Někdy dostalo se jim štěstí, že Mařeuka vyhlédla z otevřeného okénka svého pokojíku, obráceného do stráně, a zadívala se do syté bujné zeleni všeho druhu křovin a stromoví, v němž vesele kos si pohvizdoval, anebo pěnice si pozpěvovala. Tu bojíce se, aby děvčete nepoplašili, oba za lískovým keřem tiše se schoulili a stinnými haluzemi, štěstím zářice, pokukovali dolů ke mlýnu do Mařenčina okénka, révou obepnutého, dokud se nezavřelo, a vnadná dívčí tvář nezmizela za jednoduchou, jako sníh bílou záclonou, za níž pozvolna večerní stíny počaly se ukládati.

Vesničtí hoši, kteří měli již svá děvčata a po Mařence nešilhali, často se Jeníkovi a Josefovi vysmáli za zády pro jejich ostýchavé počínání. »Jsou to divní pavouci ten Jeník s Josefem,« říkávali: »Dostanou statky jako malá panství, oba jsou k světu, a přece vyhýbají se mlýnu, jako by v něm strašilo. Obcházejí jako náměsíční, koukají na oblaka a vzdychají jako staré baby. Kdo to jakživ viděl! Snad čekají, až před některým z nich Mařenka sama rozestře bílý

šáteček a padne na něm na kolena a bude pěkně prositi. Ti se dočkají, ha . . ha . . ha . .«

Hlučný smích vesnické chasy byl na posměšná tato slova obyčejnou odpovědí, a vtipy na nepřítomné hlavy ubohých zamilovaných tímto způsobem jen pršely. Dobře, že jich tito neslyšeli. A kdyby jich byli i zaslechli, myslím, že by jich byli mnoho nedbali. Jen když se na ně Mařenka při setkané usmála. To bylo zase jejich blaženou zábavou, a pro tu zapomněli na všecko a pro ni byli by posměváčkům odpustili každý vtip a vůbec každé příkoří.

A Jeník s Josefem potkávali Mařenku ku podivu často: u mlýna mezi olšinami, na návsi, na stráni, na poli, na lukách. Kam sebou jen vrtla, všady byli jí v patách. Nepotkala-li Jeníka, potkala zajisté Josefa, nebo dokonce oba najednou. Ale nikdo z nich se s ní nezastavil. Pozdravil jen, pohlédl jí upřímně do velkých, vesele hledících hnědých očí a usmál se na ni. Pak postanul a hleděl za ní, dokud nezašla. Byla to u těch hochů zvláštní shoda povah; co jeden, to druhý. Však rostli spolu od mládí. Byli takřka jedna mysl, jedno srdce.

Mařenka prostomilým způsobem opětovala vždy úsměv i pohled, že hochům udělalo se z toho vždy u srdce až horko, a spěchala dále svou cestou. Byli by často rádi na Mařenka promluvili, ale netroufali si. Tak je vždy teplé její hnědé, třpytnou vláhou obestřené oči pomátly, že nemohli vypraviti ze sebe ani jediného slovíčka. Ty oči její znaly přímo čarovati; jim oběma alespoň »udělaly«.

Ale, všeho do času. I ostýchavost a netroufalost Jeníkova a Josefova konečně se obrousily. Kromě nadání a na veliký podiv celé vesnice, jíž nesmělost obou šohajů stala se již pořekadlem, Jeník s Josefem objevili se kdysi za letní červnové neděle s Mařenkou náhle před koslelem mezi akáty a jeřabinami. Vyčíhali ji cestou ze mlýna, dodali si kuráže, vlastně podnikavější Záruba se osmělil, a za chvilku byli s ní oba důvěrni. Upřímná prostosrdečnost dívčina byla jim v tom nápomocna.

Bylo právě před hrubou po prvním odzvonění, a na prostranství před jeřabinami a akáty kolem kostela scházela se skoro celá vesnice. Sedláci, selky, synkové, čeleď i děvčata — vše uchýlilo se v různých skupinách do stínu mohutných stromů před úpalnými slunečními paprsky. Čekali na druhé zvonění a polohlasně přetřásali tu zatím různé hospodářské záležitosti a denní události. Odbývali tu zkrátka nedělní besedu, jak na vesnicích obyčejem, a hezky si při tom poklepli.

Že Mařenka s Jeníkem a Josefem v růženci rozličných těch klevet nescházeli, rozumí se samo sebou. Jejich podílu poctivě se jim dostalo. Mluvili o nich staří i mladí, ženy i děvčata. Hoši o nich vtipkovali, děvčata, jež byla by bohaté nápadníky nejraději viděla ve svém středu, žehrala na Mařenku, a starší sousedé kroutili šedivými hlavami nad podivnými námluvami přátelského dvojlístku. Měli o nich na sta domněnek, pochyb a starostí o ně; zkrátka: ves starala se o ně víc, než vlastní jejich rodiče, ba více než oni sami o sebe.

Náhle jako když utne, rozhovory tiše vedené utichly. Skupiny venkovanů pod akáty a jeřabinami zůstaly jako začarovány. Všem bylo, jako když náhle zjeví se vlk za humny, o němž právě byla řeč. A nebylo divu. Na posledních stupních, vedoucích po návrší vzhůru na prostranství kolem kostelíka, vynořily se právě tři hlavy. Jedna prostomilá dívčí uprostřed a dvě mužně sličné po stranách. Prvním pohledem udivení zrakové vesničanů seznali v příchozích »Mařenku z mlýna«, provázenou Josefem a Jeníkem.

Šli, co noha nohu mine, rozmlouvajíce a laškujíce vespolek. Po ostýchavosti ani stopy; jako by s nich přes noc byla spadla. Již z daleka bylo vidět, že všichni tři září spokojeností a štěstím. A jak byli vyšňořeni! Jeník s Josefem vykračovali si v nových černých šatech jako šviháci, a Mařenka měla na sobě těsně přiléhající černý živůtek s vetknutou v něj kytičkou tmavých růží a široký, bílý klobouček slaměný na hlavě, jenž veselému, hezounkému obličeji jejímu, růžově prokvetalému, a vlahým, zářivým hnědým očím jejím rozkošně slušel.

Jakmile se objevili, nastalo pod akáty a jeřabinami všeobecné poštuchování, šepot a šum. Sem tam padlo leckteré utrhačné slůvko, ale většina souhlasila v tom, že by z Mařenky a z kteréhokoli ji doprovázejících hochů musil býti »roztomilý páreček«.

Ač bylo před chvílí odzvoněno již po druhé, vesničané zůstali pod stromy jako do země zavrtáni, dokud zajímavý trojlístek s pozdravy kol nich nepřešel a nezmizel ve dveřích chrámových. Pak jako na dané znamení vše vhrnulo se za nimi do kostela, kde kněz stál již na kazatelně divě se tomu nadmíru, že je dnes v kostele dosud tak prázdno. Ale ve chvíli kostel byl přeplněn.

Jeník s Josefem vytrvali v kostele po celé kázání i po celou mši, ač jindy nebývalo tak jejich zvykem, a po službách božích doprovázeli Mařenku nazpět až k samému mlýnu, jenž uprostřed mohutných olšin dnes svátečně odpočíval.

Staré ženy, kterým, jak se říká, ani čert s kusem neujede, vypravovaly si cestou z kostela k domovu, že pobožnost Jeníkova a Josefova nestála dnes za mnoho. Koukali se prý po celou mši svatou více na Mařenku z mlýna, červenou jak pivoňka a pohrouženou do modlitebních knížek, než na pana pátera a pannu Marii na hlavním oltáři.

II.

Třetího dne, ve středu odpoledne, po zmíněné právě události, o níž v Habru nepřestalo se dosud mluviti, dostal mlynář Zárybnický vzácnou návštěvu. Otec Jeníkův, kmotr Prchal, jehož Zárybnický neviděl již po kolik neděl, zavítal náhle do mlýna. V mlýně z toho byl nemalý poplach. Čeleď sestrkovala hlavy dohromady a šeptala si. Příchod starého Prchala, jenž poslední dobou nějak nápadně zešedivěl, jistě něco znamenal.

Kmotři — Prchal byl Mařence, mlynář Jeníkovi kmotrem — pozdravili se velmi přátelsky, a mlynářka, statná a dosud hezká

čtyřicátnice příjemné tváře s usměvavými důlečky a veselých modrých očí, počala hned snášeti na stůl, kde co měla ve spižírně nejlepšího. Chtěla kmotra přece řádně uctíti. Točila se při tom jako na obrtlíku, a usmívajíc se příjemně, byla samá zdvořilost. Patrně starého kmotra ve mlýně ráda viděla. Ostatně ženský její bystrozrak hned vytušil, za jakou kmotránek přichází do mlýna. A neklamala se.

Když hostitelé i návštěvník usedli, Prchal, vyhublý padesátník přibledlých, vážných tváří s černými knírky pod rovným nosem a šedých, dobráckých očí, vytasil se bez dlouhých okolků, že ho syn Jeník posílá na námluvy. »Co jsem měl, starý tatík, jiného činit,« končil svou vážně pronesenou řeč, »hoch je do Mařenky dlouho již celý pobláznen a jinak dáti nechce. Ostatně, je již v patřičných letech a nebude na škodu, když se ožení. Já beztoho chystám se co nejdříve na vejminek, rád bych si již odpočal; necítím se v dobré kůži. Musil jsem si také pospíšiti, aby mne u vás někdo nepředešel. Nemáte-li tedá, kmotře a kmotra, nic proti nám, teda jen chutě plácněte. Ostatek vyjednáme později, jen když budu míti vaše slovo. Myslím, že se dohodneme; vždyť se známe vespolek již pěknou řadu let.« A Prchal dobrácky nastavil Zárybnickému svou pravici.

»I rád, kmotře, rád, jak by ne, s pánem bohem, ale, což — tento — jestli pak Mařenka... což, abychom ji zavolali,« mlynář ještě jaksi nerozhodně namítl. »Nerad bych jednal proti vůli svého dítěte.«

»Mařenka? Ach, o její slovo, myslím, bude hej,« Prchal vesele a bezstarostně odtušil. »Šelmička Jeníkovi přeje, však jsem to na vlastní oči viděl v neděli na návsi, když ji Jeník do kostela vyprovázel. Házela po něm zamilovaně očima jen což a tulila se k němu. Byl sice při tom také Josef Zárubův, a na něj Mařenka prý se také nehněvá, ale já myslím, kdo dřív přijde, ten dřív mele. Nemám pravdu, mlynáři? Plácněte tedy, kmotře, plácněte!«

Bodrý a starosvětsky vypadající Zárybnický, široké oholené tváře a poněkud masitějších rtů, jimiž chvílemi potrhoval, déle již neváhal. Než mohl však podávanou sobě ruku kmotrovu stisknouti, ozvalo se zvenčí hřmotné zaklepání na dvéře, a na prahu objevil se — soused Záruba.

»Pozdrav pánbůh, mlynáři a mlynářko!« rázně pozdravil a dveře přibouchl a bystře se rozhlédl.

»I kýho šlaka,« vstal udivený a překvapený mlynář, spatřiv příchozího. »Hlele, hlele, hosté se scházejí. I vítám vás, Zárubo, jen dál, jen dál,« a již vedl hosta, vysokého, hřmotného muže v prostředních letech, opálených lící a živě těkajících očí, v nichž bylo znáti odhodlání, ke stolu.

»A podívejme se, soused Prchal,« divil se Záruba, a vida před sebou obtěžkaný stůl, ihned dodal: »Ať mne rarach sepere, tady se mezi vámi něco peče.«

»Ba, peče, sousede, peče,« Prchal srdečně potřásal mohutnou pravicí Zárubovou. »Nač to zapírat, jsem tu na námluvách, a ať visím, neposílá-li tě sem, Zárubo, tvůj Josef za stejnou. — Oč, mlynáři, že mluvím pravdu,« Prchal obrátil se na zvědavého Zárybnického a dal se do hlasitého, trochu nuceného smíchu.

»Na mou duši, trefils, Prchale,« Záruba trochu rozpačitě odpověděl. »Nač bychom toho jako staří přátelé před sebou zapírali. Myslím, že se naše skutky nepotřebují štítiti světla. Ale, u čerta, to bude teď safraportská mela,« dodal po malém váhání, škrábaje se za ušima. »Oběma našim hochům Zárybnický dceru svou přece dáti nemůže, leda by ji v půli rozkrojil. — Ne-li pak, mlynářko, co vy tomu říkáte?« Obrátil se k oslovené, jež udivena dobrácky a vesele hleděla na oba vážené sousedy, blaženě se usmívajíc.

»Inu, je-li v tom vůle boží, milí sousedé,« mlynářka vážně se ozvala, »ať si rozhodne Mařenka sama. Jiná porada je tu těžká! Tuhle kmotr Prchal vás, Zárubo, sice předešel, ale oba jste nám sousedi a přátelé stejně milí, a neradi bychom si některého z vás pohněvali. Kterého z obou hochů holka si vyvolí, toho si měj, a bude bez hněvu. Nechceme, aby Mařka někdy na nás naříkala, že jsme ji do něčeho vnutili, viď, starý? Jak si ustele, tak si lehne.«

»To je moudrá řeč, mlynářko, jináč to také nepůjde, a my se podvolujeme. Hoši se budou musit spokojiti, jak Mařenka rozhodne, jiného jim nezbývá,« hřmotný Záruba odpovídal za sebe i za Prchala, jenž na znamení souhlasu spokojeně pokyvoval šedivou hlavou, popotahuje se za knírek rovněž již šedivějící.

»A kde pak máte Mařenku, mlynářko?« Prchal dodal na řeč Zárubovu.

Mlynářka otevřela dvéře do čeledníku a zavolala na služku: »Bětka, doskoč pro Mařenku. Šije si něco nahoře v pokojíku. Ať sem přijde neprodleně!«

Za chvilku Mařenka vběhla po domácku ustrojená do světnice jako srna. Spatřivši sousedy zarazila se a plaše je pozdravila. Bělounké, prokvetalé líčko její se zapálilo do pivoňkova a jiskrné hnědé oči její se sklopily a skryly plny rozpaků pod dlouhými hedvábnými řasami. Uhodla naráz, proč asi sousedé přišli a proč ji matka zavolala.

»Máte to, panímámo, roztomilou dceru, na mou věru, a jak vyrostla v poslední době, koukejme se,« pravil Záruba, hledě se zalíbením na sličnou dívčici, jejíž zjev světnici naplnil jasem, a kmotr Prchal ujal Mařenku za bradu, koukaje jí zálibně do hnědých šelmovských očí a čtveračil: »No, Mařenko, chtěla-li pak by ses už vdávat? Nic se neupejpej; mně, svému kmotrovi, můžeš se přece svěřiti.«

Mařenka rázem už zase byla svoje a žertem odpovídala: »I proč pak ne, kmotránku. Jen kdybych měla nějakého ženicha.« A vesele se zasmála a ukázala kmotrovi dvě řady bílých, drobných zoubků jako perleť čistých.

»I kýho šlaka! Zatrolené děvče. Jen kdyby prý měla nějakého ženicha, a zatím vodí se do kostela hned s dvěma nápadníky najednou. No, doopravdy, Mařenko, který pak z nich byl by ti po chuti, kterého pak z nich bys doopravdy chtěla?«

Byla-li Mařenka před tím červená v líci jako pivoňka, zapálila se teď i na sněhobílém krku nejkrásnějším červánkem a vážně odmlčela se a zamyslila, popotahujíc rozpačitě cípy sněhobílé zástěrky.

»No, jen pověz upřímně, Mařenko, jak smýšlíš, tuhle sousedé na to netrpělivě čekají,« mlynářka dobromyslně dcerku povzbuzovala. »Jeník a Josef se o tebe ucházejí a sousedé přišli se k nám pozeptat, kterému z obou hochů bys přece dala slovo. Řekni to teda, holka, s pánembohem, bez ostychu.«

Místo odpovědi Mařenka rozpačitě vyškubávala lístky tmavé růže, která před chvilkou ještě zdobila půvabná její ňadra, vtěsňaná do bílého, batistového živůtku. Marně mluvil do ní bodrý mlynář, marně naléhali sousedi, nadarmo domlouvala matka.

»V neděli vám to povím, dnes to na mně nežádejte,« vyhrklo konečně z děvčete, jež sousedy spěšně pozdravivši, vyrazilo jako vítr ze dveří.

»To je divous,« mlynářka ustrnule poznamenala. »Mně se, sousedé, zdá, že bude s holkou perný kus práce.«

Mlynář se rozdurdil. »Nevídáno, safraportská holka! Ta nám to vyvedla! Jako bychom ji chtěli brát na vidle. Tak to vidíte, sousedé, co si teď s ní počneme?«

»I vždyť nic neškodí; co není dnes, bude zítra, kmotře. Holce se musí popřáti času. Uhodili jsme na ni tak z nenadání; však ona si to dobře rozmyslí a pak nám řekne své mínění,« Prchal konejšil nakvašeného Zárybnického.

»Nedivte se, lidičky,« Záruba Mařenku omlouval, »holka se ještě stydí. Mladá krev je mladá krev. A jak jí to pěkně slušelo! Však ona nám šelmička přece jen poví, co na ní chceme zvědět, he, he, he.« —

A Záruba s Prchalem, pohovořivše ještě o ledačems, pomalu se zvedli a měli se na odchod. »Tak teda v neděli, sousedé, znova se tu shledáme. Zatím tu buďte, mlynáři a mlynářko, s pánembohem.« —

Mlynář s panímámou vyprovodili hosty až ke dvěma mocným, košatým lipám, z nichž každá stála na dvoře mlýna po jedné straně vrat, a srdečně se tu s nimi rozloučili.

III.

Mlýn Zárybnického byl postaven na stálé vodě a měl značnou přízeň v celém okolí. Sotvaže stačil zakázkám; mlel takřka ve dne v noci, až klepotem jeho hlučně se ozývala kol celá stráň. Není tudíž divu, že statný ještě mlynář unavenému stárkovi, mládkovi a práškům za dne chvílemi trochu vypomáhal.

Bylo časinko sobotního odpoledne právě před nedělí, v kterou se Mařenka chtěla buď pro Jeníka nebo pro Josefa rozhodnouti. Mlynář právě vyzvedl na zanášce věrtel s obilím, aby je nasypal do koše, ale týmž okamžikem upustil leknutím nádobu, že zrní se rozstříklo kolem po podlaze, a zůstal na chvíli jako omráčen, upíraje ustrnulé zraky na mládka, jenž vyběhna kvapně z mlýnice po schodech na zanášku, mlynáři cosi oznamoval.

»Co... co... cože?« mlynář konečně vykoktal, probíraje se z prvního úžasu. »Prchal že je nebožtík?! Nezbláznil jste se, mládku?«

»Teď právě jsem to slyšel dole na dvoře. Jdu do vozu pro pytle, když se tu žene kolem plotu chalupník Pokorný, až poplašil všecky slepice a holuby. Zahlédl mne, zastaví se a povídá: Ví-li pak už mlynář, že je Prchal v Pánu?! — Jářku: Cože to povídáte, člověče? — Svatou pravdu, příteli, právě běžím tam odtud; skoro půl vsi je shromážděno před statkem. Před chvílí dokonal. Než jsem se ho mohl ještě dále zeptat, odkvapil jako vítr.«

To řka mládek rychle chopil se věrtele na zemi ležícího, nabral jím čerstvého obilí a vsypal je do koše, neboť složení počalo jít na prázdno.

Mlynář zprávou, kterou právě slyšel, celý rozechvěn, jako by z čista jasna bylo vedle něho uhodilo, nechal všeho a seběhna se schodů, zmizel v čeledníku, aby nenadálou zprávu zvěstoval své ženě. — —

Chalupník Pokorný mládkovi nelhal. U Prchalů bylo boží dopuštění. Ještě v poledne hospodář při obědě byl zdráv a vesel a škádlil Jeníka Mařenkou. Sotva však položil lžíci a vstal od stolu, zanaříkal, že je mu nějak nevolno, zavrávoral, a než ho domácí lidé zachytiti mohli, sklesl na podlahu jako podťatý strom a počal chrčeti. Zdvihli ho, stříkali mu studenou vodu do obličeje, jenž zesinavěl — nic naplat: sedlák nevěděl o sobě, tváře jeho byly svislé a oči zůstávaly ztrnulé v sloupu. Poslali nakvap pro doktora i pro kněze, ale než oba přišli, Prchal byl nebožtíkem. Bylať ho ranila mrtvice. Neštěstí sneslo se náhle nad statkem Prchalovým. Nikdo se ho nenadál.

Čeleď poplašená jako slepice přebíhala po statku z místa na místo, nevědouc si rady, a v světnici, přeplněné zvědavci — neštěstí hned se po vsi rozneslo — tlačícími se kolem postele, na níž mrtvý sedlák odpočíval ustrojen, jak byl při obědě, ozýval se srdcelomný pláč a nářek vdovin, kterouž Jeník, sám maje třeba útěchy, s několika sousedy, mezi nimiž byl i starší Záruba a mlynář Zárybnický, marně hleděl potěšiti. Také mladý Záruba, celý ustrašen, později přiběhl, aby ubohého přítele svého potěšil a stál mu v krutém jeho neštěstí po boku.

Chuďas Jeník zapíral se a hrál si na hrdinu, nechtěje matce dělati ještě větší zármutek, ale duše jeho byla hořem tak přeplněna, že by si byl rád s matkou hlasitě zahořekoval a zaplakal. Nenadálá ztráta otce, jejž upřímnou láskou synovskou miloval, krutě sáhla mu v hruď a bolestně ji rozryla. Mimo to pak, srdce maje láskou nemocno, po celý týden téměř potácel se mezi nejistotou a nadějí, jak Mařenka v neděli rozhodne. Byl dnem i nocí takřka v zimničném rozechvění, jehož před tím nikdy nepocítil, dokud s Josefem společně zbožňoval předmět své lásky jaksi jen zdaleka, v pouhém horování a sladkém snění. Avšak nyní mělo se rozhodnouti mezi ním a Josefem; jen jeden z nich mohl ji dostati za ženu. Jeník poznal, že nadešel okamžik, v němž Mařenku najednou a navždy mohl by ztratit. A v takovém vážném, rozhodujícím okamžiku mrazivý dech smrti náhle zavál zcela blízko něho a všecky jeho naděje a sny rázem rozvál do všech úhlů světa. Neboť zda mohly nad teplou mrtvolou otcovou odbývati se námluvy, zda hodily se k sobě pohřeb a svatba?

Jak daleko šťastnějším za to byl Josef! Jej nevázaly teď žádné ohledy, žádné překážky nestavěly se mu v cestu. Příznivá náhoda ustlala mu na růžích. Předejde si nyní zatím Mařenku, je dost odhodlaným a troufalým k tomu, vkrade se jí do srdce a získá ji nadobro pro sebe.

A do srdce Jeníkova začal náhle vkrádati se pocit až dosud nepoznaný, krutý pocit prudké žárlivosti. Pálil ho v prsou jako žhavý oheň a působil mu pravá duševní muka. Až se v nezkaženém srdci svém ulekl, jakou dosavadní jeho upřímně přátelské cítění k Josefovi utrpělo náhle sobeckou trhlinu. Smutek a žal nad ztrátou otcovou a strach o milovanou dívku v duši Jeníkově krutě spolu zápasily a uváděly ji v mučivý stav.

IV.

Nadešla neděle, v kterou chtěla se Mařenka z mlýna rozhodnouti pro jednoho z obou svých nápadníků. Padlo to nešťastně právě v den před Prchalovým pohřbem.

V ustanovenou hodinu nicméně soused Záruba dostavil se do mlýna. Mlynář s mlynářkou přijali ho vlídně, ale trochu zaraženě a zdrželivě. I sám Záruba ztratil nemálo na své rozhodnosti a troufalosti. Všichni jaksi pod dojmem a vlivem nenadálé, nečekané události smutné uznávali nevhodnost doby k námluvám.

Proto však přece mlynářka sama došla k dceři, aby ji uvedla do světnice k rozhovoru. Dlouho se nevracela, konečně přišla — bez Mařenky. Omluvila dceru, že je churavá a smutná, že pro kmotránka pláče a že prosí za odklad na dobu pozdější. Má prý srdce celé stísněné.

»Inu, jaká pomoc; násilím ji nutit nemůžeme. Až se uklidní a vše zas bude při starém, znova se přihlásíme. Snad pak dostaneme z ní, roztomilé šelmičky, moudré slovo, jak se konečně rozhodla,« Záruba jaksi zklamaně poznamenal a po té srdečně s manžely Zárybnickými se rozloučil. — —

*

V pondělí odpoledne byl pohřeb, jakého v Habru již dlouho nepamatovali. Snad celá ves byla v průvodu. Malý hřbitůvek za vesnicí, s nímž hraničily se tří stran zahrady posledních statků, tak že to na něm vypadalo jako v ráji, a k jehož vchodu vedla krátká alej topolová, sotva stačil návalu lidstva, v němž bylo i mnoho lidu přespolního. Byltě starý Prchal nejen jedním z nejbohatších sedláků v okolí, ale obecně ctěn a vážen pro svou dobrosrdečnost, sousedskou snášelivost a rozšafnost. Býval i mnoho let ve vsi rychtářem — teprve v poslední době pro pokročilejší stáří čestného úřadu toho se zřekl.

Největší nával panoval kolem hrobu, vykopaného po levé straně hřbitova poblíž zdi, kterou v těch místech ze sousední zahrady překláněl starý mohutný štěp rozložitými hustými větvemi, plnými bujného listí a nasazených mladých plodů. Kněz s kostelníkem a ministranty sotva se prodral k hrobu, aby mohl zahájiti obřad.

Za žalostivého znění umíráčku s vížky malé hřbitovní kapličky, postavené uprostřed hřbitova, průvod stanul a rakev vnesena na prkna, položená podle hrobu. Vdova, zhroucená bolem a tisknoucí

k uplakaným očím bílý, slzami navlhlý šáteček, podpírána byla s levé strany synem Jeníkem, bledým v obličeji jako křída a plaše kolem sebe pohlížejícím, s pravé strany Mařenkou ze mlýna, klopící ostýchavě uplakané oči a nesoucí pro svého kmotra na rozloučenou v ruce bohatou kytici zahradních květů, propletených nádhernými rudými i bílými růžemi. Všichni oděni byli černým šatem, jenž zvláště štíhlému, pružnému tělu Mařenčinu překrásně slušel, tak že oči všech se zálibou na ní spočívaly. Vypadala jako vtělený anděl smutku. Mezi smutečními hosty hned v první řadě byli rodiče Mařenčiny a také soused Záruba se synem. Na všech bylo znáti, že jsou dojati. Josef svého přítele upřímně ubezpečil hlubokou svou soustrastí.

(Pokračování.)

Písemnictví.

Adolf Heyduk: *Slovensku*. Básník, jenž přežil generaci almanahů »Máje«, »Ruchu« i slavný kruh Lumírovců, vydává ve svých 84 letech jako úžasný projev duševní svěžesti knihu osvobozenému Slovensku, témuž Slovensku, pro něž v dobách jeho poroby, v neutěšených dnech hárajícího rozkolu téměř před půl stoletím rozezvučel svůj »Cymbál a husle« (1876). Tehdy bylo to zjevení, básnicky novou strunou, rázovitou a tak ryze slovanskou, národně horoucí láskou, truchlící, jásající i odpouštějící a doufající. Kniha přiblížila nám Slovensko, na něž v básnictví našem nikdy se nezapomínalo (Hálek již r. 1871 pokořil se přírodním krásám jeho v idylle »Děvče z Tater«), ještě více a intimněji, vyvolala následovníky (Rud. Pokorného) a nikdy již nedala v literatuře české usnouti zájmu o Slovensko, který z poetického stal se naším zájmem životním. Ani Zeyer a Vrchlický neodolali kouzlu Slovenska, prvý ve svých legendách a v dramatické pohádce »Radúz a Mahulena«, druhý nejvýznamněji v krásné básni »Poslání na Slovač« ze sbírky »Na sedmi strunách«. Sám Heyduk vracel se vždy znovu k velké lásce svého mládí, jež zůstala mu láskou celého života, a v »Nových cigánských melodiích«, v ohlasech »Od Tater a Dunaje« i jinde ozývá se stále ta svérázná nota, intonovaná v mládí pod vlivem písně, přírody, dějů i lidí slovenských. Nová kniha, připsaná Hviezdoslavovi, vydaná a básní Hviezdoslavovou »Bratom Čechom«, poznámkami a slovníčkem k ní doprovoděná prof. Fr. Tichým (básníkem Zdenkem Bromanem), obsahuje vroucí láskou prodchnuté vyzvání »Bratřím Slovákům«, trojdílné poslání »Slovensku«, jež ušlechtilý svůj rhétorism stupňuje v úchvatnou modlitbu za Slovensko. Heyduk nadšeně pozdravuje Sokoly-Slováky (»Noc trvala věky, budiž věčné ráno!«), svého času volal o pomstu za Černovou, pozýval k společnému boji a společnému vítězení (»Bratrům Slovákům«), vítá teď zoru nové doby a svobody (»Slovákům), vše s takovou duševní pružností, jakoby vyplněný sen oproštění Slovenska byl dal kmetu-básníkovi nové mládí. Knihy tak přesvědčivých projevů slovanské lásky, tak vroucích výzev a zlatého vlasteneckého srdce nepřečtete bez pohnutí, nepřečtete, abyste se nedali strhnouti jejím mladistvým

žárem. V doslovu otištěná báseň Hviezdoslavova, formální vytříbeností připomínající básnické posvěcení i výmluvnost Vrchlického, myšlenkově obsažná a pevně důvěřující v společnou budoucnost, jest mimo svou cenu čistě básnickou takořka politickým programem bratrství československého. Rozhodně dodává poesii Heydukově, pro Slovensko jen dyšící, se strany slovenské důstojného reliefu. *J. B.*

Lope de Vega: *Sedlák svým pánem.* (České divadlo. Sv. 4.) Nejoblíbenější veselohra geniálního Španěla, jehož úžasná plodnost a lehkost tvoření přecházela v neuvěřitelno, vychází v češtině v převodu toho, jenž u nás v podobném směru vynikl, z péra Jaroslava Vrchlického. Jeho převod však není a nechce ani býti překladem. Je samostatnou úpravou ve snaze, aby hlavní idea co nejvíce vystoupila, ba více ještě, aby celý kus nám přiblížil. Že v obojím směru úsilí se neminulo s výsledkem, svědčí úspěšné provedení veselohry na Národním divadle. Ovšem takovéto přebásnění slouží čistě účelům divadelním. Literatura dala by přednost překladu, který by podal myšlenku v její původní formě. Tím nebudiž však řečeno ničeho na újmu záslužné práci. Vždyť Vrchlický (převod vychází po dvacíti letech!) pracoval přímo pro divadlo, a tu není divu, že chtěje autora u nás popularisovati, odhodlal se k radikálním změnám v díle. Netřeba připomínati, že přebásnění vyniká skvělým veršem. To zaručuje již jméno Vrchlický. V dílo uvádí čtenáře předmluva dra Jar. Boreckého. Výprava knihy trpí některými tiskovými chybami (tak v titulu: Lope de Wega, v předmluvě r. 1899 místo 1889, Mazín místo Marín a j.). *Mol.*

K. Schönherr: *Řezbáři.* Přeložil Ant. Klášterský. České divadlo. Sv. 7.) »Tragédie hodných lidí«, drsných venkovanů, rozvíjí se lapidárními rysy. Boj o život vrhá jednoho proti druhému, ubíjí své oběti jimi samými. Tak všechny osoby jsou loutkami krutého osudu, jehož těžký krok ve všem je cítit, ač, či právě proto, že hra prosta je vší stylisace (pokud to v umění vůbec možno), probíhajíc realisticky věrna přirozenosti. Charakter vyznačený rozdělen jest ovšem osobám měrou nestejnou. Nejaktivnější poměrně jsou tu prodavač Šiman a dr. Walter, nejpassivnější pak řezbář Drastil a jeho žena. Ostatní tvoří stupnici mezi oběma extrémy. Překladatel vhodně nahradil lidový dialekt německého originálu chodštinou, čímž přispěl i k přiblížení díla našemu obecenstvu. *Rad.*

Paul Landormy: *Dějiny hudby.* Přeložil František Jelínek. (Ottova Naučná knihovna. Sv. VII.) Spis Landormyův je pro Francouze dobrá příručka. Vyzvédá z dějin hudby vše nejpodstatnější, ovšem s největším zřetelem a také pochopením pro hudbu francouzskou. Jasnost a přehlednost podání, bystré svládnutí bohatou látkou, vystižení všeho nejdůležitějšího, zdravé úsudky jsou předností autora, který v starších fazích hudby a v moderně francouzské cítí se nejzdomácnělejší. Dějiny hudby jsou mu především dějinami hudby italské, francouzské a německé. Ostatních škol národních dotčeno se jen letmo, co nejstručněji. Nejhůře odnesla si to škola česká, která odbyta větou: »Zaznamenáváme jen mimochodem úsilí Smetany (1824—1884), skladatele dvou smyčcových kvartetů, tria pro

klavír, housle a violoncello, četných skladeb symfonických a osmi oper, mezi nimiž jest Prodaná nevěsta (1863—66); Dvořákovo (1841—1904) a Fibichovo (1850—1900) o vytvoření české národní školy.« Jiní nepochodili ovšem o mnoho lépe, a jestliže na řádky, zase po případě hůř v úsudku. Tak seveřané: »Nezdržíme se také více u skladatelů dánských a skandinávských; jsou to Niels Gade (1817—1890), Svendsen (nar. 1840), Grieg (1843—1907), Sinding (1856), Sjögren, kteří z drahocenných svých národních písní nedovedli čerpati nic, než díla bez mohutnosti a hloubky, prosté salonní skladby, půvabné, ale bez myšlenek a bez citu.« Uvážíme-li, že v tomto paušálním odsudku zahrnut jest i Grieg, skladatel tak velikých a originálních kvalit, vidíme, že hudba česká vyšla tu z ohně francouzského pozorovatele, jemuž především tanou na mysli vedle klassických románské ideály umění hudebního, ještě slušněji. Snad ne proto, že by mu byla neznámou pevninou?... To jsou slabé stránky knihy, jichž si byl překladatel (viz jeho »Slovo k českému čtenáři«) vědom. Ale jsou tu stránky, které nás odměňují, a pro něž překlad, činící jeden z prvých pokusů odpoutati nás od příruček německých, přece nejeví se zbytečným. Nehledíme-li ani k hudbě staré a klassické, které jsou přirozeně dobře stráveny a s náležitým ovládáním látky propracovány, jsou to kapitoly o nové hudbě francouzské, Berliozem počínajíc a školou Césara Francka končíc. Jmenovitě tomuto, Vincentu d'Indy a Debussyovi, na němž zjišťuje vlivy ruské, věnována jsou slova plná pochopení. »Budoucnost patří — jako vždycky — neodvislým,« uzavírá nadšeně spisovatel. »Německo umírá ve své otrocké závislosti na minulosti. Rusko děkuje za svůj příchod do oblasti umělecké svému divošskému opovrhování pravidlem. A Francie si pojistí první místo mezi národy hudebními, poněvadž se postavila v čelo revolučního hnutí.« Impressionismus a symbolismus Debussyův jeví se mu východiskem k obrození hudby. »Nalézti opět naivnost našeho prvotního a původního způsobu cítění pod spoustou běžných výkladů, toť onen nekonečně delikátní úkol, který si tento bystrý umělec předpisuje.« Ale umění to zdá se mu přece jen býti ještě příliš aristokratické. »Jest jisto, že k pochopení poesie Verlainovy, prósy Maeterlinckovy a hudby Debussyho jest potřebí dlouhého zasvěcování: mimo jistý velmi vzdělaný kruh zůstanou taková díla vždycky mrtvou literou.« Proto si přeje umění populárnější. »Největší raffinovanost něhy, lásky, žárlivosti a vůbec citu jest společným majetkem všech lidí, a bráti je za předmět uměleckého výrazu znamená stvořiti dílo populární. Takovým způsobem může, ba má povstati umění populární, umění, které nečiníc ústupků špatnému vkusu a nevědomosti davu, nechce se výhradně zabývati popisováním života věnovaného přepychu, nýbrž zajímá se o vše, co žije, o vše, co přemýšlí a trpí.« Kdyby spisovatel znal dostatečně českou hudbu, nebyl by mohl neuznati, že jeho myšlenka jest již dávno v ní splněna, že jest česká hudba při své vysoké základně umělecké právě úsilím Smetanovým přímo ideál umění demokratického, umění vznešeného, ale mluvícího ke všem. —*q.*

OSVĚTA

Josef Volf:

Za vlády policejního ministra Kempena z Fichtenstammu.[1]

Bachova vláda, podporovaná policejním ministrem Kempenem z Fichtenstammu, zapřisáhlým to nepřítelem všeho českého, ač stála jeho kolébka na české půdě, domnívala se, jak bylo kdesi dobře řečeno, že jsme v Čechách jen rebelanti, buřiči, spiklenci a vůbec lidé, kteří se každého rána modlí vroucně k nebesům: Velezrádo, přijď k nám království Tvé... A aby byl někdo v Čechách podezřelým z velezrády, k tomu nepatřilo mnoho, a aby byl označen jako neloyální, k tomu nepatřilo skoro nic jiného než pouhá česká řeč, trochu horlivěji pěstovaná. Tak označil policejní ředitel Sacher-Masoch *Palackého* r. 1852 jako »jednoho z hlavních vůdců českých revolucionářů«, ač znal dobře, jaké zamítavé stanovisko tento k zamýšlenému květnovému povstání r. 1849 zaujímal, ale nástupce jeho Päumann šel ještě dále: jemu byli neloyálními i oni mužové, kteří se v červenci r. 1852 o to přičinili, aby byl Palacký z výboru Musea král. Českého vyhozen...

Život jednotlivce byl v té době stále v neobyčejně blízkém styku s kriminálem nebo aspoň s vyšetřovací vazbou na Hradčanech, kde vládl neobmezeně vojenský soud. A hlavní zřetel obracován k tomu, nešíří-li se v Čechách agitace uherské strany *Košutovy* z Londýna. Vysloviti jméno velezrádce Košuta ve veřejné místnosti a projeviti nějaké známky sympatie s uherským odbojem, byla velezráda. Tresty byly kruté. Píseň Košutova s refrainem: Eljen Košut byla přísně zakázána a ani dětem nebylo její zpívání dovoleno a prominuto: 2. března 1853 vehnáni na př. v Prešpurce děti do kasáren, obklopeni vojskem, hoši položeni na lavice a profous vyplácel je holí... V Praze byly ovšem sympatie pro Košuta, zvláště u radikálů; vždyť vítáni vyslanci Košutovi, když se roznesla pověst, že jsou v Praze, aby nakoupili zbraň a munici, 26. července 1848 takto: Kupte dobře a také dobře střílejte...

[1]) Článek tento napsán v květnu 1914, nebyl však z censurních ohledů uveřejněn.

Podezřelým ze styků s uherskými velezrádci byl n. př. na Smíchově lékárník *Josef Lerch*, doktor chemie, jenž prý si dopisoval r. 1848 s *Görgeyem*; zadržel ve velezrádném úmyslu posly, vyslané J. J. knížetem Windischgrätzem, odebral jim depeše, a vybízel lid k boji proti vojsku. I po r. 1849 stál podle domněnky policie v tajné korrespodenci s Görgeyem a byl proto nepřetržitě pod přísnou policejní dohlídkou.

Z tohoto pátrání po košutovských vlivech v Čechách uvedu jen některé doklady. Tak zatčeni 27. února 1853 tři posluchači techniky: 19letý *František Peták* z Pičína (okres Příbram), 20letý *Vojtěch Tomec* z Vranovic (okres Rokycany) a 19letý *Václav Slavíček* z Nové Vsi (okres Karlín) »pro rušení vnitřního pokoje státu«, poněvadž pronesl Slavíček v přítomnosti svých přátel ve veřejné vinárně přípitek »rebelu Košutovi«. Dva přítomní dělostřelečtí desátníci to zaslechli a jeden z nich to udal na patřičných místech. Během vyšetřování vyšlo na jevo, že i jeden z těchto desátníků, jménem Rošel, je vinen, poněvadž se bratříčkoval se Slavíčkem, jemuž se představil jako bývalý posluchač techniky, třeba že mu vytýkal nepřípustnost jeho jednání. V bytech zatčených vykonána prohlídka a u Slavíčka nalezeno několik sešitů písní »revolučního a krajně nemravného obsahu«, jakož i dopisy na Kufsteině uvězněných kněží *Ondřeje Krásného* a *Antonína Husáka*. To stačilo, aby policejní ředitelství podalo 2. března obšírnou zprávu o celé příhodě do Vídně a aby zatčení byli odevzdáni vojenskému soudu na Hradčanech.

Nebo jiný případ: 21. července 1853 zatčen za podezřelých okolností v Rejkovicích u Hořovic *Jan Mráček*, zvaný *Leopold Livinský*. Četnictvo se domnívalo, že je revolučním emisařem Košutovým a odevzdalo jej proto ihned vojenskému soudu na Hradčanech; do Vídně pak podána o tom zpráva. Odtamtud psal pak nejvyšší policejní ministr Kempen 7. srpna na sborové velitelství, že má býti Mráček odevzdán do Vídně, potvrdí-li se podezření, že je nástrojem revoluční strany maďarské v Londýně, neboť podle nejvyššího rozhodnutí z 26. prosince 1851 patřila všechna vyšetřování v korunních zemích rakouských, týkající se velezrádných piklů Košutovských, do Vídně. Když pak ve Vídni veškerá akta prostudována, shledáno, že Mráček není ve spojení s uherskými uprchlíky v Londýně a proto upuštěno od jeho převezení do Vídně. V relaci na pražské policejní ředitelství připomínal však Kempen velice přísně, aby sebe menší podezření bylo ihned do Vídně oznámeno.

Velice přísně vyšetřován v Nymburce mistr klempířský *Ludvík Rubinger*. Byl vládě velice podezřelý: již r. 1848 a 1849 se dostal několikráte do nepříjemných styků s úřady a prohlídky domovní byly u něho velmi časté, aniž by bylo při nich něco závadného objeveno. Tu upozorněno konečně četnictvo, že obdržel Rubinger maďarský dopis. Následovala prohlídka, Rubinger dodán i s dopisem do Prahy a vyšetřován až do 21. prosince 1853, kdy vojenský soud dospěl konečně k úsudku, že jde o zcela nezávadný list, a že Rubingrovi nelze pranic dokázati. Neohroženost Rubingrovu ukazuje nejlépe jeho veřejné ohražení, jež uveřejnil 1. září r. 1848 v Praž-

ském Večerním Listu. Propuštěn z vězení ohradil se proti pověstnému baronu Kotzovi z Dobrše takto: »Ochrana svobody osobní proti libovolnému zatýkání jest pojištěna nařízením ministra domácích záležitostí od 28. března r. 1848 a přislíbením veřejného jednání. Jak se to tedy srovnává, když mne boleslavský krajský, baron Kotz, na žádost několika ziskuchtivých udavačů pět neděl libovolně ve vězení držel, a *proč?* Chtěl také nějakou radost onoho spiknutí (t. j. domnělého spiknutí, jež vyvolalo bouře svatodušní) v městě Nymburku pohledávat, aby si trýzněním poctivých a svobodomyslných mužů Bůh ví kde snad nějaké zásluhy získal? Proč jsem byl ve vězení, pro zločince ustanoveném, snad že jsem pokojně neposlouchal, když náramná bouře z rozšklebených jícnů dělových hromové rány na Prahu metala, takže mírumilovný lid náš, zděšený a pomatený nad takovým počínáním ruce spínaje, a nechť ke cti mu to slouží, velmi ochotně síly své k tomu cíli propujčiti chtěl, aby se nehody odstranily a mír a pořádek v zemi naší upevnil? To v nás dlouhým vězením udusiti hodláte?! Vězte, že to chlouba moje, že jsem si horlivěji počínal, že jsem bojácnější vybízel a nepřátelům svobody naší, kteří se tomuto našemu jednání protivili, vyhrožovati se osmělil.« Tak svobodně a neohroženě psal muž, jehož probuzenskou činnost vylíčil F. Schulz v »Osvětě« ve své črtě: »Z doby předbřeznové.« Policejní vláda jej nenáviděla proto tak silně, poněvadž se domnívala, že se jí Rubinger, kde jen může, vysmívá. Stavila jej do jedné řady s *Proškem* z Prahy, jejž takto označila: »republikán první třídy; kdekoliv se vylíhne nějaký novinářský článek proti c. k. vládě, odběhne s ním ihned do kruhu svých politických přátel v hostinci *Pěkného* v Jilské ulici, kde bývala později Mensa academica — společnost zde se scházející byla vládě vůbec trnem v oku — kdež jej s hlasitým výsměchem předčítá, vysvětluje a odůvodňuje.« A proto je pochopitelna definice »rebelanta«, jak ji podává »Pražský Večerní List«: rebelantem je, jak vůbec známo, u úředníků každý, kdo více politicky vzdělán jest než oni, kdo miluje lid nižších tříd a o jeho vzdělání se stará, kdo čte časopisy, kdo je Čech a nenávidí Thuna a Windischgrätze, kdo na české žaloby českou odpověď u úřadů žádá, kdo se vyskytne v národním šatě..., kdo tlačí na zničení aristokracie a byrokracie — ten je u nich rebelant!

K Pěknému chodil zvláště jeden spisovatel, zažraný Čech ne sice bez vzdělání, přece však velice prostá, ba přímo ordinární duše, vydávající se za soukromého tajemníka hrab. Lva Thuna, toho času ministra; byl nejváženějším hostem v této společnosti, kdež udával všechny možné novinky, říkaje, že je zvěděl od Thuna.

I takový *Ferdinand Mikovec,* pořadatel oblíbených »kocovin« v r. 1848, byl nebezpečnou osobou. Jest prý zasvěcen ve zdejší vlastenectví, hrál r. 1848 důležitou úlohu ve Svornosti, vydal více českých básní a vyhledává prý stále tajné schůzky. A *J. B. Prachenský,* tehdy jurista, nebyl lepší. Jest ryzí Slovan, velmi prozřetelný a chladný, jenž vše tiše pozoruje, co se kolem děje; proto prý ho těžko vyzkoumati. Z toho důvodu nemohl Prachenský dlouho dosíci jmenování advokátem.

Jak známo, byl i *Frant. Lad. Rieger* v podezření, že je ve styku s uherskou emigrací, pročež zařaděn taktéž mezi neloyální osobnosti. Bylo mu vytýkáno, že se za svého pobytu v Paříži zúčastnil politické konference u knížete *Adama Czartoryského,* při niž byli přítomni hrabě *Ladislav Teleki z Szeku*, k smrti odsouzený vyslanec revoluční vlády uherské v Paříži, dále bývalý peštský advokát *Szarvady Frigyes*, tehdy legační sekretář revoluční vlády a později nástupce hrabě Teleki a konečně *Ferenc Aurel Pulszky*, uherský agent. Jednalo prý se tu o svržení Habsburků s trůnu. Dále podezříván Rieger ze styků s *Felixem Czaplickým*, jenž byl r. 1849 zprostředkovatelem korespondence mezi hrabětem Telekim v Paříži, emisarem *Ignacem Kisielnickým*, zdržujícím se brzo v Paříži, brzo v Berlíně, odkudž prý poslal 540 pušek do Haliče, prý pro národní gardu ve Lvově, a mezi *Ludvíkem Košutem* (podle policejního udání).

Bylo nebezpečno zazpívati si na ulici i národní popěvek. Pivem neb vínem rozjařená mysl nebyla omluvou. To zažila na př. veselá společnost mladých lidí, která vykročila v pozdní hodině večerní 16. dubna r. 1853 z hospody »Špetinka«, stojící u Strahovské brány. V této společnosti byli sochař *Josef Heidelberk*, tovaryš jeho *Jindřich Votoček*, tiskař *Alois Fiala*, kreslič *Frant. Císař*, technikové *Václav Radimský*, *Alois Fischer* a *Václav Fykl*, medik *František Berger*, kandidát učitelství *Jan Erben*, ševcovský tovaryš *Ferdinand Císař* a malířský tovaryš *Antonín Císař*. Vyšli z hospůdky v dobré náladě a pěli plným hrdlem národní písně. Na Hradčanech je však zadržel policajt Ant. Čapík »pro hlučný zpěv národních písní a rušení nočního klidu«, odvedl na strážnici a zde je podrobně prohlédli. U Votočka nalezli dopis bývalého katolického kněze *Josefa Kordiny*, tehdy protestantského kazatele v Prusku, jenž se zdál policii »po stránce náboženské v nejvyšší míře povážlivý«. Z toho souzeno ihned na zapovězené styky s kněžími-odpadlíky, podniknuta důkladná prohlídka bytů uvězněných a policie se domnívala, že odkryla opět jednu »tajnou společnost«. Nezjistila však přes veškeré pátrání a vyslýchání nijakých zjevných a určitých známek takové společnosti. Policejní ředitel pražský mohl 24. dubna do Vídně pouze tolik oznámiti, že u pěti zatčených nalezeny v bytech rozličné revoluční tisky a projevy. Proto odevzdáno prvých pět zatčených (Heidelberk, Votoček, Fiala, Fr. Císař a Radimský) vojenskému soudu na Hradčanech, ostatní propuštěni na svobodu. A teprve po šesti týdnech je propustili, když tito vlastenci, jak je Fr. K. Krouský, jeden z uvězněných pro májové spiknutí r. 1849, ve svých vzpomínkách nazývá, svými veselými písněmi své spoluvězně dobře pobavili.

Písemný styk s kněžími od katolické církve odpadlými byl často podnětem k zatčení. Policie pátrala bedlivě hlavně po dopisech bývalého premonstráta *Jetmara*, jenž žil v Berlíně, *Juránka*, *Kodyma*, *Klejzara*, *Löbla*, *Novotného*, »oběti nesnášelivosti hierarchické, která jej přinutila za hranicemi raději žíti nežli v Praze ostrým šípům neuprositelné pomsty jejich býti vystavenu« (Havlíček), *Šrámka*, *Vorlíčka* a j. Na popud z Vídně počali si všímati i dopisů bývalého katolického faráře v Praze *Václava Vondry*. Vondra působil na ně-

kolika místech v Čechách (srv. Pr. Več. List 1848, str. 616), než přišel do Prahy, měl pro svou milou povahu všade plno přátel, s nimiž si horlivě dopisoval i po svém vystoupení z církve a oženění se. Odešel, snad na popud Lamblův, do uherského Banátu, a potom do Grocké v Srbsku, kde si zřídil vzorné hospodářství, a psal odtud svým přátelům, jak je tu půda úrodná, daně nevelike a politická svoboda značná. Jednání Vondrovo, »majitele hospodářství v knížetství Srbském«, jak se podpisoval, nelíbilo se však civilnímu a vojenskému guvernérovi v Temešvaru, jenž žádal na nejvyšších místech, aby rakouský konsulát v Bělehradě zakročil, a Vondra aby byl ze Srbska vypovězen.

Podobné obavy vzbudil u guvernéra i knížecí stavitel inženýr *Nevole*, známý tvůrce velkolepého paláce srbského milionáře Míšy Anastasijeviće, otec Dr. Nevole, jenž dlel vedle sl. *Volfové*, vychovatelky knížecích dětí, a vedle Dr. *Otta*, výtečného lékaře knížecího již před r. 1848 v Srbsku a jenž dal podnět k českému osídlení krajiny kolem Vlašky v Srbsku. Usiloval společně s jmenovanými o to, aby Čechové vystupovali všade jako praví Čechové bez hanlivého přívlastku »Švábové«, což se mu do značné míry podařilo. Guvernér si stěžoval Kempenovi, že Němci nenalézají v Srbsku působením Čechů skoro ani živobytí, a žádal proto za rychlé zakročení, ale marně.. Pravou rukou inž. Nevole byl podle udání guvernérova jakýsi soustružník a dýmkář *Smutek*, jenž rozuměl všem řemeslům.

Také písemný styk s kněžími internovanými, s *Košutem*, s *Krásným*, s *Husákem* a j. byl nebezpečný. Pocítil to na př. budínský purkmistr *Frant. Cífka*, jenž uveden mezi osobami státu nebezpečnými s touto karakteristikou: Byl r. 1848 a 1849 nejdůvěrnějším přítelem P. Husáka až do jeho zatčení a dostal se proto také do soudního vyšetřování. Tedy pouhé přátelství stačilo k podezřívání z neloyálnosti! A zde další doklady: Továrník na Plzeňsku *Fr(antišek) V(anka?)* má v policejním zápisníku tyto vlastnosti: je ryzí Slovan, ctitel pražského Košuta, nepřítel duchovenstva, revolucionář, ale veliký tajemnůstkář a opatrník; stojí pod ostrou policejní dohlídkou. A o mlynáři *Kašparu Čermákovi* z Tochovic se praví: vytrvalý to radikál a ultračech, dobrý řečník, pobuřoval r. 1848 obyvatelstvo proti vládě, jest věrný přívrženec odsouzeného Ondř. Krásného, jest svobodomyslný a schopen všeho zlého. A podobně se mluví o vinopalníkovi a hospodském *Jiřím Bubeníčkovi:* je helvita, horlivý přívrženec Bedřicha Košuta z Prahy, člen radikální ultračeské strany, vládne co zámožný muž proletariatem a jest nepřítel vlády.

Mezi duchovními bylo neloyálních a radikálních živlů velice mnoho. Uvedu jen některé. V Jičíně působil od r. 1820 jako katecheta na gymnasiu *Jan Maria Sidon* (1792—1868), radikálnědemokratický duch, jenž se zúčastnil r. 1848 živě veškerého politického ruchu. Na zakročení hrab. Lva Thuna dán r. 1850 mimo službu a r. 1851 zcela sesazen. Konsistoř hradecká zbavila jej nad to kazatelství u sv. Ignáce. V Plzni to byl kaplan *Jan Bernard*, jenž se r. 1848-9 přidržel všech podvratných směrů a mluvil i proti vládě; měl sice hluboké vzdělání vědecké, ale byl prý zcela ve vleku

své vášně a ctižádosti. Podobný mu byl kaplan *Václav Záruba*. Podezřelým byl i premonstrát *Josef Smetana*, profesor na plzeňském gymnasiu. Jeho účast na rejdech plzeňských demokratů jest prý notorická, ale nelze ji při jeho nejkrajnější opatrnosti a zdrželivosti přesně prokázati; každým způsobem sledoval hlavně český národní směr ve svém snažení. V Oseku na Rokycansku působil farář *Václav Boleška*, zjevný přívrženec Havlíčka a jeho politicko-národních ideí; po boku stál mu věrně jeho kaplan *Jos. Schnepp*, veřejný ctitel Havlíčkův. V Přešticích kaplanoval *Josef Pekárek*, mnohostranně vzdělaný ultračech, jenž byl v l. 1848—9 velice činným členem Slovanské Lípy a jenž prý přispíval Havlíčkovi do Slovana; je prý to velice nebezpečné individuum, jež baží jen po vyšších úřadech. Nebezpečným byl i kaplan *Frant. Příkosický v Zeměchu*, dříve kaplan v Břeskovicích, jenž prý r. 1848 popouzel svými svobodomyslnými řečmi lid venkovský ku neposlušnosti proti vrchnosti a k tažení do Prahy; chtěl prý mezi venkovským lidem založiti podobný spolek jako byla Slovanská Lípa a měl prý za tím účelem s nepřátely vlády schůzky a jednání v jednom hostinci v Borovech. Ve Vlašimi politisoval r. 1848 velice mnoho kaplan *Josef Kollrus*, ultračeský kaplan, jenž působil svým vlivem hlavně na mladé muže; po r. 1849 žil tiše v ústraní, jsa ve svém jednání velice opatrný, ale je zcela jisté nepřítelem vlády. V Třeboni působil kaplan *Karel Fiedler*. Byl nepřítelem poměrů, jaké v katolické církvi tehdy panovaly, a celá jeho mysl se nesla za reformou církevní. Hned na počátku revolučního hnutí r. 1848 připojil se k pokrokové straně, zřídil v domě občana Špitalského čtenářský kroužek pro politickou četbu a přednášel tu svým přívržencům. R. 1850 podal osobně proti ligurianům v budějovické konsistoři protest a r. 1851 vešel ve spojení s pověstným pražským hospodským Petrem Fastrem. Radikál, ultračech a nespokojenec byl kaplan v Týně *Jan Chrašťanský;* provinil se hlavně za svého kaplanování v Netolicích. Takový byl i kaplan v Pelhřimově *František Krása*, nadšený to Košutovec a šiřitel Havlíčkových spisů, vyslovený radikál.

Nespolehlivým byl také *Antonín Wiesner*, kaplan provinciální trestnice svatováclavské v Praze. Policejnímu ministru Kempenovi zaslána o něm ke konci r. 1852 »zpráva důvěrná«, v níž obviněn Wiesner z politických provinění, jichž se r. 1848 dopustil. Proto obrátil se Kempen přípisem ze dne 8. ledna 1853 na místodržitele Mecséryho, žádaje jej o vyšetření, pokud se údaje ty zakládají na pravdě. Místodržitel odpověděl 9. března v podstatě asi toto:

Udání, jež Vaši Excelencí stran politického chování kaplana A. Wiesnera r. 1848 došla, zakládají se úplně na pravdě. Odjel v červnových dnech r. 1848 do Benešova jako emisař Ultračechů, měl tam pobuřující řeči, byl zatčen a vojenským soudem vyšetřován, ale propuštěn na svobodu. Od té doby jest ve svém chování a ve svých projevech velice opatrný a v politických záležitostech zvláště zdrželivý, a ačkoli nemůže býti předpokládáno, že by byl svoje názory změnil, nemohlo býti přece zjištěno, že by ještě nyní se snažil, v soukromí v rodinách své české separatické ideje rozšiřovati. Jeho

styk omezuje se pouze na několika málo osob; nejčastěji navštěvuje vdovu Teizmannovou, nájemkyni trestnické kantýny. Ohledně další otázky, pokud jest ponechání P. Wiesnera v jeho nynějším postavení vhodné, musím bezohledně projeviti svůj názor, že jeho chování r. 1848 a jeho zatčení značně mu ztěžuje plnění jeho duchovenských povinností; neboť osoby, jeho správě svěřené, jsou z největší části ti nejzatvrzelejší a nejurputnější zločinci, kteří jeho život znají a nemají proto k němu ani úcty ani vážnosti, jež je v tomto povolání nutna, mají-li míti domluvy blahodárný účinek. Vždyť se Wiesnerovi jednou přihodilo, že mu jeden trestanec, jemuž předhazoval zatvrzelost se slovy, že se z něho nestane nikdy řádný člověk, odpověděl: jako se také z Vás nestane nikdy farář. Za těchto okolností považuji za nutné P. Wiesnera z trestnice odstraniti. Poněvadž se však vyjednává o odstranění světských duchovních ze správy trestnic vůbec a nahrazení jich mnichy, myslím, že může zůstati až do skončení této záležitosti Wiesner ve svém úřadě. Kdyby se však toto jednání protáhlo nebo kdyby nevedlo k zamýšlenému cíli, neopomenu se obrátit na konsistoř se žádostí, aby byl Wiesner odstraněn a použiji k tomu všech prostředků, jež jsou mi po ruce. Kempen s tím souhlasil a poznamenal, kdyby snad mimo nadání konsistoř činila obtíže, aby to Mecséry oznámil do Vídně, aby se celá záležitost cestou ministerstva vyřídila. A s tím souhlasil i ministr Thun, jenž se o Wiesnera zajímal.

»Nebezpečnou osobou« byl vládě Bachově také pastor české evangelické obce helvetského vyznání Bedřich Vilém Košut, rodem z Černilova, odkudž vyšlo v první polovině 19. stol. několik rázných evangelíků helvetského vyznání do světa. 9. prosince 1847 potvrdilo jej gubernium v jeho pastorském úřadu, ale činnost jeho byla vládě vídeňské trnem v oku. A v osobě seniora a náměstka superintendenta Kubeše v Kšelích našla prý pomahače, jak tvrdí Fričův Čech. Zdá se mi však, že Kubeš tak daleko nešel. Příčiny vystoupení vlády proti Košutovi byly jiné. 21. března 1852 byl se svého úřadu sesazen, poněvadž prý se dopustil od r. 1848 mnohých deliktů. Obžaloba tvrdila — a pražský místodržitel Mecséry to do Vídně svob. pánu Kempenovi z Fichtenstammu, nejvyššímu šéfu policejnímu, 29. června 1853 také psal — že rozséval Košut v Praze sémě nesnášelivosti a nesváru, hlásaje opovržení k jiným náboženstvím, že budil nespokojenost se stávajícím státním i církevním zřízením a že přechovával u sebe v bytě revolucionářské, státu nebezpečné, nábožensky povážlivé nebo zcela zapovězené brožury, ba že je se svým kostelníkem i rozšiřoval. Byl jím *Matěj Pešek* z Letek na Rakovnicku, 42 let stár, ženat, otec 4 dětí, povoláním ševcovský tovaryš, jenž ponechán 8 měsíců ve vyšetřovací vazbě, než mu byl sdělen rozsudek přísežných přísedících vojenského soudu na Hradčanech, jehož nejdůležitější členové byli předseda podplukovník Jan Schuster šl. ze Schussheimu a hejtman-auditor Lenzendorf. Rozsudek tento, vynesený 27. června 1853 na rozkaz velícího jenerála poln. podmaršálka hrab. Clam-Gallase zněl, že jest Pešek pro polehčující okolnosti a vzhledem k své 8měsíční vazbě podle § 537 státn. zákl. zák. I. díl a podle

dvorn. dekretu z 20. dubna 1809 č. 888 odsouzen k tomu, aby nahradil in solidum výlohy, vzniklé jeho vyšetřovací vazbou.

Konfiskace těchto zapovězených tisků provedena u Košuta 8. března 1852 a pastor uvězněn 24. března t. r. Odsouzen byl současně se svým kostelníkem, jenom že jej stihl mnohem přísnější trest: byl odsouzen k internování v Celovci. Vše se sběhlo takto:

Místodržitel Mecséry psal Kempenovi, že pastor Košut sledoval od r. 1848 vytrvale v náboženském i politickém směru velice nebezpečné cíle a že jest právě pro velezrádu a pro přechovávání politicky i nábožensky nebezpečných spisů ve vyšetřování u pražského vojenského soudu. Vyšetřování toto bude však pro nemožnost konstatovati dokumentárně velezrádné rejdy Košutovy v nejbližší době uzavřeno, a Košut bude pro chování nebezpečných knih odsouzen, při čemž mu bude vyšetřovací vazba započítána jako odpykaný trest. Jakmile by byl však propuštěn, tropil by zas neplechy, jež se trpěti nesmějí, mínil Mecséry, a žádal proto, aby byl Košut z Čech vyhoštěn a někde policejně internován. Kempen jej chtěl učiniti zcela neškodným a internovati jej v některé provincii italské, ale Radecký se tomu vzepřel a navrhl Kempenovi Kufstein v Tyrolsku jako vhodné místo pro podobné provinilce. Kempen se na to dotazoval 1. dubna 1853 tyrolského místodržitelství, které místo by se v Tyrolích nejlépe pro Košuta hodilo. Konečně se rozhodl pro Celovec a přednesl 18. května 1853 svůj návrh na nejvyšším místě, kdež navržená resoluce schválena. — To vše se stalo ještě před vynesením rozsudku nad Košutem. (Dokončení.)

Adolf Srb:

J. S. Skrejšovský.

(Pokračování.)

V novější době užíváno tu a tam častěji hesla »činnost« proti autoritě veškeré representace národní. Důvody, proč toto obeslání rady říšské a sněmu zemského pokládá se na ten čas a při nynějším řádu volebním za nebezpečné právům národa našeho, vysloveny jsou v deklaraci celým národem přijaté v jiných projevech zastupitelstva národního dosti jasně. Avšak ne každá činnost musí národu býti spasnou, ano, každý poctivý vlastenec musil by národ varovati, kdyby se měl k radě lidí, vydávajících osud jeho tak lehkovážně v šanc, jako svůj vlastní, vydati na cesty dobrodružné. Jsou lidé, kteří jim (poslancům strany staročeské) chtějí vyčítati jakousi přílišnost ve smýšlení rakouském. Naši zástupcové chtěli vždy zachovati Rakousko co organismus federativní, co stát států, v němž by i historický a svrchovaný národ český měl zajištěnou existenci svou a úplně svobodné vyvinutí národnosti své při rovnoprávnosti se sousedy a krajany německými. Rakousko nám tedy nebylo nejvyšším cílem samým, tím nám bylo blaho národa našeho, a Rakousko, zřízené dle

přirozené a historické povahy své co spolek státoprávní, chránící různé menší národy své, osazené mezi velikými národy jinými, v samosprávě a při vzájemném práva šetření, pokládali jsme vždy za vhodný prostředek k cíli svému. Po cestách dobrodružných osud národa v nebezpečenství vydávati nebude nikdo, jenž má k němu lásku pravou a svědomí. Nemáť, bůh ví, národ náš mnoho co ztratit a jediná odvážná hra ztracená mohla by se státi jeho záhubou. Úkolem poctivých zástupců národa jest hájiti zájmy jeho nezištně a pevně, užíti přízně doby s odhodlaností mužnou, ale též s moudrou rozvahou a svědomitou opatrností.«

Na to odpověděl Skrejšovský dne 9. ledna:

»Jakoby odpovědí na náš novoroční článek přináší »Pokrok« dlouhé pojednání o politice národní, v němž, abychom málo slovy mnoho řekli, se prohlašuje větší politická činnost v Čechách za zbytečnou a provádí se důkaz, že jsme projevením sympatií k bojujícím Slovanům sečinili vše a nových programů že netřeba. My směli a bez dalších polemik můžeme ponechat úsudek o této věci českému lidu i veliké většině našich poslanců, neníť hnedle druhého předmětu u nás, o němž by bylo větší sjednocenosti, jako o tom, jsme-li spokojeni s tím, co činíme a nemáme-li, když i ne nových programů, tedy aspoň nové práce zapotřebí. O tom tedy by bylo zcela marné šířiti slov; my nepatříme k těm, kteří svou vlastní spokojenost pokládají za spokojenost všeobecnou, a zabýváme se také poněkud tím, co jiní o věci smýšlejí. Předložte jenom dnes celé obci národa českého otázku, potřeba-li u nás rychlejšího proudění krve, a budete vidět, co vám ta nejvyšší autorita jeho, totiž sbor zástupcův, odpoví, bude-li chtít jednat v sjednocenosti se svým lidem, od něhož závisí, pak budete vidět, zdali my rušíme svornost našeho kmene a strategického postavení našeho? Kde je vlastně to rozhraní moudré politiký národní a dobrodružných cest? Řídí se snad dle osob aneb dle poměrů a odhodlanosti? »Prager Abendblatt« nám rozhodně řekne, že byl Černajev dobrodruh; nedivili bychom se, kdyby to »Pokrok« řekl též, a což ti dobrodruzi v té Hercegovině, kteří lehkovážně »dali v šanc osud svůj a veškerého lidu«, a což ten dobrodruh Ristič, který vedl celý národ v záhubu proti přesile, aby si vydobyl práva k ruské ochraně a na podíl. Ti dobrodruzi balkánští, kteří ze samé ctižádosti okrášlili nečetné turecké šibenice, vykoupili svým dobrodružstvím národ z turecké poroby. Je vidět tedy, že jedno dobrodružství se velice doporučuje a druhé haní. Nechceme tedy věcí, o nichž se nedá dobře ani mluvit a jichž politikové nemají ani užívat. Nevíme ostatně, kdo by u nás v Čechách byl dělal nějaké dobrodružství. V Paříži jsme už dávno nebyli, v Moskvě ještě déle, Berlína se bojíme, s Italií nic nemáme, toť je přece tak bohabojný život, že se »Pokroku« musí zcela líbit. K čemu tedy tolik povyku? Vždyť nikdo nic nedělá a k tomu ovšem není žádného programu zapotřebí. Patrně hájíme naproti »Pokroku« myšlenky, jimž se vyhýbají lidé na svá záda vždy opatrní, a nechť vyřídí to »Pokrok« sám svou logikou, hledá-li u lidí, »vydávajících svůj osud v šanc«, úmysly sobecké a politické výhody. Avšak jděme dále; ne-

hodí se pro každou otázku evangelium o sobectví; s námi ku příkladu nechtěl nikdy nikdo vyměnit naše »sobectví«, ačkoli ostalo nás bylo dost výtečných »šparmeistrů«. Hlavně nás však zajímala v »Pokroku« úvaha o dobrodružných cestách, poněvadž pozorujeme, že naše nazývají obyčejně dobrodružstvím, co dělá drobet více práce. Zdejší uřední plátek také hned pochopil, co prý to dobrodružství má znamenat a jak se nám z Vídně telegrafuje, praví tamní jeden list, že dle »Pokroku« máme hrát vlastně oběma rukama na bříše mlýnek, aby to nebylo dobrodružství. Poněvadž Poláci udělali tu a tam nešťastnou revoluci, má »Pokrok« za to, že je vše dobrodružstvím, co vykročuje z meze nečinné oposice. Což pak může národ, jmenovitě v takovém postavení, jako národ český, čekat doma, až k němu někdo přijde a jej pozdraví? Národ český musí vyhledávat spojenců, přízně a splítat osudy své s národy jinými, aby jim byl příjemným pomocníkem, ale nikoliv žebrákem čekajícím na okolojdoucí, a tlačíme-li na to, je to snad politika dobrodružná? Bylo to snad dobrodružné, když naši čelní politikové jeli ostentativně na Rus, když pan Dr. Rieger odevzdal v Paříži císaři Napoleonu memoriál, poukazuje na důležitost práce povzbuzující k dobré mysli a udržení národního vědomí? Pod prsty nám mizí a ztrácí se nám národní organismus, poněvadž ho neoživujeme žádnou vyhlídkou v lepší budoucnost, poněvadž ho vidíme upadat v resignaci, aniž bychom ho povznesli a novou myšlenkou elektrisovali. A tomu se bráníme z tak šlechetných důvodů, jako jiní hájí tiché očekávání, co nám osud přinese. Onoť je sice velmi laciné, ale v Čechách již moc otřepané, podezřívati jiných obvyklými frázemi o poctivých snahách, úmyslech sobeckých, falešných prorocích atd., jak u nás bývá obyčejem, ale tím se politické otázky nevyřizují a v slušných kruzích se hledí vždy k věci. Možná, že před 50 lety byla zásada, jak »Pokrok« ujišťuje, aneb o tom mnoho věděti nebude, a co dělali naši dědekové, to my dělati nemůžeme; tehdáž člověk z vlastenectví nezbohatl, ale také nezchudl, jak nám zajisté i *zakladatelé* »Pokroku« dosvědčí. My na takové povídání o praktické politice moc nedržíme a proto přihlížíme spíše k potřebám nynějším, za něž odpovídati budeme my a nikoli naši předkové.«

Nyní vystoupil »Pokrok« proti Skrejšovskému již zcela otevřeně a rozhodně. Po prvé dne 17. ledna 1878: »Pravá příčina k osvědčení ze dne 6. ledna čerpána z našeho života politického, v němž za posledního půldruhého léta počínaly jeviti se směry a tendence, jež se nesrovnávaly se směrem politiky české, vytknutým v tolika enunciacích národních poslanců na sněmu samém i mimo sněm vydaných. Dr. Rieger neměl při tom na zřeteli rozkol mladočeský, nýbrž ty pokusy, které čelily k tomu, aby politika národní strany dostala se na dráhu novou, aby se vzdala dosavadního programu svého a dosavadních tradicí svých, aby se zřekla státoprávního podkladu, na němž dosud byla stála, a aby vsadila osud národa českého na jedinou kartu zahraničních zápletek, aniž by při tom měla za základ něco jiného, než mlhovité fráze o Rubikonu a p. Mělť Dr. Rieger při tom na zřeteli útoky, které činěny byly v tak zvaných staročeských listech proti

četným a závažným třídám v národu našem; měl na zřeteli proskripce jednotlivých osob, útoky, které hrozily nejednou rozrušiti ještě více národ náš a ztenčiti státoprávní stranu českou čím dále tím více, až by se tato rozpadla v atomy a až by za korektně smýšlející považováni byli jen ti, kdož bez odporu a reptání podrobují se diktátu jednotlivce, jenž udílí milost a nemilost dle choutek a potřeb svých. A pokusy ty trvaly, jak praveno, již po více než půldruhého roku. Nejdříve došlo na Moravany, zejména na poslance sněmu moravského, a obecenstvo naše pamatuje se ještě živě na vášnivé útoky, o nichž konečně Dr. Rieger prohlásil v »Pokroku«, že neoprávněno jest přičítati je na vrub národní strany české a sboru důvěrníků, jenž nemůže zabraňovati, aby ten neb onen žurnál nepsal dle svého způsobu, avšak že za to nebéře zodpovědnost. Křižácká tažení proti Moravanům, jež zahájila »Politik«, nejsouc jinak podporována, zanikla beze stopy, avšak zůstala po nich trpkost moravských kruhů, která jeví se nyní i při šetrném a bratrském dotýkání se taktiky politiky moravské. Za nedlouho započal v »Politik« a v »Brousku« nový boj proti duchovenstvu, jež bylo vždy vydatným spolubojovníkem národa českého na půdě národního a státoprávního programu; ač tvrzeno bylo, že boj ten nečelí proti celému duchovenstvu, toto přece útoky takovými tak bylo rozechvěno, že uznal Dr. Rieger opět toho potřebu, prohlásiti stanovisko národní strany státoprávní vůči duchovenstvu v řeči své, již měl roku loňského v Liběchově a jíž ztišil rozechvění a pocit nejistoty tak závažného faktora v národě českém. I boj ten, po jehož původu pátrati nechceme, scvrkl se později v hašteření s kanovníkem Karlachem a záložnou Svato-Václavskou. Následoval pak opět nový spor s historickou šlechtou, která stála a stojí s národní stranou společně na sněmě, později i mimo sněm v hájení programu státoprávního, a zavdán tím podnět k přečetným stížnostem, jež ukonejšeny byly teprv veřejným prohlášením Dra Riegra ve schůzi poslanců českých do říšské rady v loni na podzim konané v Praze za souhlasu těchže poslanců, dle něhož se nezměnilo nic v státoprávním programu národní strany, tak že články programu tomu odporující nejsou výrazem smýšlení poslanců českých a sboru důvěrníků.

Krátce po té nastaly útoky na vážené osobnosti a spoluobčany naše za příčinou neodebírání losů pro stavbu Národního divadla, jež přiměly Dra Riegra k tomu, že ve schůzi divadelního výboru vyjádřil se, že nelze schvalovati, aby se losy obecenstvu vnucovaly revolverem. Celá tato činnost v časopisech »Politik« a v »Brousku«, o nichž valná část čtenářstva se domnívala, že tlumočí mínění Dra Riegra, musila míti a měla za následek, že rozličné kruhy v národě našem, místo aby vždy těsněji k sobě přilnuly, byly takřka rozháněny a rozdrobeny, čímž poškozena dávná snaha předních mužů národa našeho, spojovati v lůně národní strany všecky třídy a vrstvy lidu našeho. Na místo snahy spojovací nastoupila činnost opravdu rozrušující, destruktivní. Dejme tomu, že nebylo možná, spojiti všecky ty kruhy v jedno těleso přesně a ve všem stejně smýšlející, to však také vždy bude nemožným, a Dr. Rieger za souhlasu převelké většiny našeho národa nejednou se prohlásil v ten smysl, že především potřebí být a pak

teprve, jak být, a že třeba dříve společnými snahami domáhati se žádoucího postavení politického, načež národ náš bez nebezpečí spíše rozcházeti se může v strany za příčinou různých názorů politických. Za poslední doby však jevil se v listech oněch směr, dle něhož radilo se národu našemu, by spásu svou hledal jen mimo hranice a zvláště na oné straně, z níž národ náš doznával vždy největšího ohrožení, i vyvinul se pravý kultus »železného kancléře«, jenž nepřetržitě kvetl i tehdáž, když v tomtéž listu Rusko vypovídáno bylo do Asie. Ustavičně tu čtenářstvu namlouváno, že nadobro se rozpadl spolek trojcísařský a že následky toho bude brzy pozorovati, kdežto skutečné události vydávaly vždy zřetelnějších důkazů o opaku tvrzení takového, čímž lid musil býti darmo maten a v divné pochybnosti uveden. Po těchto předchozích krocích nastalo zjevné vystupování. Když totiž poslanci do říšské rady podali své poslední osvědčení k předsednictvu téže říšské rady a rázněji než kdy ohradili práva tohoto království žádajíce, by spravedlivé zastupování národa českého a národů slovanských v Rakousku nabylo patřičného vlivu na zahraniční politiku říše, tu »Politik« zlehčovala toto osvědčení podepsané všemi poslanci do rady říšské s Drem Riegrem v čele. Po všech těchto událostech sbor důvěrníků zplnomocnil Dra Riegra, aby v době, již za vhodnou uzná, prohlásil, že netlumočí »Politik« a »Brousek« v uvedených směrech politiku a program sboru důvěrníků jemu sborem poslanců českých vykázaný a aby o tom vhodným způsobem prohlášení vydal. S novým rokem šly časopisy »Politik« a »Brousek« ještě o krok dále. Uveřejněny v těchto časopisech články, v nichž již bez obalu hlásán nový směr a program, jenž došel i souhlasu »Národních Listů«: tu uznal Dr. Rieger toho potřebu, aby s osvědčením svým předstoupil před národ.

Skrejšovský ovšem neváhal s odpovědí. »Pokrok« pravil, že se u nás za posledního půldruhého léta počínaly jeviti směry a tendence, nesrovnávající se se směrem politiky české a s manifesty národních poslanců. Na to odpověděl Skrejšovský: »Rádi bychom věděli, kde ten »Pokrok« půldruhého léta byl, že naproti těm tendencím nevystoupil. Jestliže »Pokrok« půldruhého léta nespal, bylo jeho povinností, aby se těm tendencím opřel a řekl, že nejsou národní. Což myslí, že to čtenářstvo »Politiky« a »Brousku« nemá citu národního a čeká teprv na »Pokrok«, aby mu ve své moudrosti vyložiti ráčil, co je národní a co je protinárodní? Nechť nám někdo jedním z našich článků dokáže, že jsme se odchýlili od národní politiky naší, a my se přiznáme, že je chyba na naší straně. Pevně stojíme ještě dnes na půdě deklarace i na půdě manifestace českých poslanců k ruskému národu, tvořícímu nejnovější směr naší národní politiky. Jestli se jiní nyní za tuto manifestaci k ruskému národu stydí a již opět v jinou stranu tíhnou, to není vinou naší; my se nepotácíme s jedné strany na druhou. Lež je tedy, že jsme se vzdali podkladu naší národní politiky. »Brousek« naopak patří k nejrozhodnějším orgánům staročeské strany, a chcete-li mu něco vytýkati, pak mu vytýkejte spíše, že nemiluje zahálku a ospalost a že tlačí na rozhodnější jednání, aby národ český se za to své trápení konečně

také něčeho dopracoval. To nám smíte vytýkati, však to je v povaze »Brousku«, založeného k nadvládě strany v době, kdy ospalostí »Pokroku« padal jeden mandát za druhým a nebylo více okresů bez hrozícího nebezpečí. Je prý to nenárodní, sázíme-li osud národa na jedinou kartu zahraničních zápletek. Jednáme zcela moudře; z vnitřních zápletek jste nám nic nepřinesli, proto jsme řekli o novém roce: teď nám nezbývají než zahraničné zápletky. Povězte nám, od kterých vnitřních faktorů vy očekáváte spásu, možná, že se dáme poučit. Snad od Kellersperka neb Taaffe? Jen nám to řekněte, aby to nebylo mlhavé.«

Dále obviňoval »Pokrok« Skrejšovského, že činil vášnivé útoky na celé třídy obecenstva, a sice za prvé na Moravany, tak že se tomu musil Dr. Rieger opříti a říci, že neoprávněno jest přičítati je na vrub národní strany.

Na toto obvinění odpověděl Skrejšovský: »Naši čtenáři se snad upamatují, co to s bratry Moravany po smrti pana Palackého bylo. Někteří z nich přišli k pohřbu a chtějíce se zde zasaditi o obeslání říšské rady, pracovali především na smíření s Mladočechy, ovšem trochu nešikovně. Domnívajíce se, že Skrejšovský je závadou tohoto smíření, počali zde proti němu agitovati, což ovšem vyvolalo odpor. Z nešikovného smiřování se stala rvačka, pány Moravany vyvolaná, o níž se »Pokrok« vyjádřil dne 26. června 1876: »Moravské listy některé rozepisují se za poslední době až příliš o smíru stran v Čechách. Způsob, jakým se to děje, svědčí o tom, že neznají poměry u nás a tón řeči jejich jest takový, že sotva přispíval by k tomu, čeho listy ty u nás v Čechách snad docíliti by si přály. Obracejí-li se znovu k panu Skrejšovskému, jako by on byl původcem domácích svárů, obracejí se na adresu nepříslušnou.«

Skrejšovský cituje pak článek Dra Riegra ze dne 22. července 1876, v kterémž se ho Dr. Rieger vřele ujímá. »Pokrok« vytýkal dále, že Skrejšovský štval proti duchovenstvu. Na výtku tu odpověděl Skrejšovský: »Dvě věci jsou, které pobouřily národ náš proti — ne duchovenstvu, nýbrž proti politické straně katolické.[1]) První byla brojení římské kurie proti Rusům, druhá list poslanců českých Aksakovu, od Dra Riegra sepsaný . . . Co se nás týče, my toliko vystoupili proti zatahování našich katolíků do Vídně k utvoření zvláštní strany politické a učinili jsme tak po právu: neboť se z toho vyvinul onen skandál, že v tom okamžení, kdy poslanci naši poslali manifestaci ruskému národu, šel jiný poslanec (kníže Jiří Lobkovicz) s deputací českou k papeži do Říma, kde je papež varoval před federalismem.«

Další výtka Skrejšovskému byla, že vyvolal spor s historickou šlechtou. Skrejšovský se obhajoval: »Když čeští poslanci zemští vydali list k Aksakovu, vystoupili proti této akci všichni vynikající

[1]) Dne 30. května 1877 přijal papež Pius IX. deputaci z Čech, kterouž vedli knížata Jiří a Marie Lobkowiczové, a vyslovil se: »Pro spásu a blaho Rakouska jest naprosto nutné, aby zanechalo všech výstředností, co se týče federačního státu.« Dne 29. května 1877 uveřejněna Riegrova adresa k Aksakovu. Orgán šlechty české »Vaterland« uveřejnil proti němu ostrý článek z péra hraběte Jindřicha Clama-Martinice.

šlechtici čeští, a hrabě Clam-Martinic nazval od Riegra psanou adresu ve »Vaterlandu« fanatickým skutkem a politickou přepjatostí. Páni v »Pokroku« mají dobrý žaludek, oni to snesli od pana hraběte, my ale se ujali usnesení našich poslanců a strhla se polemika s »Vaterlandem«.

Skrejšovskému vytýkáno, že činil útoky na vážené osobnosti, které nechtěly odebírat losy na Národní divadlo. Skrejšovský odpověděl: »V sezení výboru sboru pro vystavění Národního divadla 2. října 1877 přednesl odbor loterní zprávu, že obecní zastupitelstva po celých Čechách se ujala prodeje losů a že tedy i pražské obecní zastupitelstvo by mělo býti požádáno o nějakou alespoň podporu. Pod předsednictvím pana Dra Riegra usneseno jednohlasně, aby se poslalo každému z pánů obecních starších aspoň 50 losů, a když se tak stalo a když p. páter Nykles[1]) ty losy vrátil, teď, národe, odsuď »Politiku« a »Brouska«, že to panu páterovi neschválily.«

Skrejšovský obviňován dále, že dělá zahraniční politiku na vlastní vrub, že chválí »železného kancléře«, kdežto vypovídá Rusko do Asie. Skrejšovský se hájil: »Článek o té výpovědi do Asie se potkal s velikým souhlasem pana Dra Riegra, který byl zrovna jako my všichni dopálen nad ruskou diplomacií před dvěma roky, poněvadž se nechtěla ujímat Jihoslovanů. Mizerné toto podezřívání zasluhuje tím ostřejší pokárání, an pan Dr. Rieger hrozil sám ve Vídni dynastií Hohenzollernskou, alespoň to všade vypravoval, a my to všichni schvalovali.«

Nakonec vytýkáno Skrejšovskému, že zlehčoval vyjádření českých poslanců. Skrejšovský odpověděl: »Řekli jsme, že jsme dělávali rozhodnější politiku a nečekali jsme, že vyjádření na říšskou radu odporuje usnesení českých zemských poslanců. V jarní loňské schůzi usnesli se totiž zemští poslanci, že se podá manifestace k ruskému národu, a za druhé, že se uloží říšským poslancům, aby podali protest na říšské radě proti vyrovnání a současně též manifestaci ve prospěch Slovanstva. Vyjádření to (protest na říšské radě) pracoval pan hrabě Clam-Martinic, a tu se nedivíme, že manifestace slovanská mu zůstala v péře a že usnesení zemských poslanců bylo zmařeno v této části. Vysloveno místo manifestace pouhé politování nad tím, že Rakousko v tak rozhodné době je ochromeno vnitřním rozštěpením ve své akci. To je opak toho, co zemští poslanci chtěli; kdyby Rakousko dnes nebylo ochromeno vnitřními boji, bylo by snad vystoupilo proti Rusku, a toť přece nechce žádný upřímný Slovan.«

Výbor družstva »Politik« zaslal dne 5. ledna Skrejšovskému dopis, v němž kárá způsob psaní jeho. »Jelikož jste — pravilo se v něm — Blahorodý pane, postoupil vlastnictví »Politik« družstvu, kteréž vesměs náleží straně národní, a jelikož Jste se zavázal, při redakci zachovati směr politický od výboru přijatý, musilo to všecky členy družstva nemálo překvapiti, když jste nedávno zavrhoval spis k radě říšské usnesením poslanců zemských žádaný a jednohlasným usnesením důvěrníků i poslanců říšských schválený a když Jste nyní

[1]) Farář u sv. Štěpána.

opět v úvaze novoroční vystoupil s novým programem politickým, káraje při tom poslance a vyčítaje jim, že neznají uhoditi na cestu pravou. Nechtěje diskutovati možnost a prospěšnost návrhů Vašich, podotýká výbor toliko, že takové vystupování v listě od celé národní strany zakoupeném je nemístné, a nemohl Jste ani na okamžik býti v pochybnosti, že nejednáte v tendenci výboru družstva, ano že tím porušujete zjevně smlouvu, kterouž Jste se zavázal říditi se co do tendence listu přesvědčením družstva. Výbor cítí se tudíž i povinen i oprávněn, Vám nesouhlas svůj s řečenými články projeviti a Vás rozhodně žádati, abyste napříště v »Politice« takového vystupování proti celé straně národní a proti směrům družstva i výboru jeho zanechal, aby nebyla dána příčina ke sporům a kravalům, kteréž by neposloužily zajisté ani zájmům národním, ani Vám osobně.

Z usnesení družstva »Politik«: P. M. Fischer, V. Tierhier, Em. Skramlík, Wellat, Dr. Prachenský, Jos. Klička.«

Skrejšovský odpověděl na to listem Dru. Prachenskému: »Obdržel jsem včera list vyhotovený sice, jak v něm stojí, za usnešení družstva »Politik«, ale považuji přípis ten toliko za soukromý list podepsaných pánův a jedině takto mohu k němu odpověděti. Kde se jedná o můj poměr k družstvu, tam platí toliko kontrakt a nic jiného, a já z toho kontraktu musím odmítnout oprávněnost obsahu onoho listu. Jinak je, když mně osobně řekneš, že se mnou nesouhlasíš v politických věcech, a jinak, když se mně to sděluje »oficielním« přípisem. V prvním případě mám příležitost, Tě upozorniti na okolnosti a snad i vyvrátiti mylný náhled, zkrátka, kde nejsme ani jeden ani druhý neomylným, vyměniti náhledy a obapolně se opraviti. Jinak je to, když nějaký tribunál vydá hned rozkaz, aniž by slyšel adresáta, a odmítne tím ihned veškeré objasnění a diskusi. To je proti smlouvě naší, do výboru správního patřím též já a mám býti slyšen. Avšak není dosti na tom, že se porušilo kontraktní právo, já se ptám, kým? Pravíte v přípise, že se »výbor družstva sešel dnes« atd. Výbor se nesešel, ani předseda, ani místopředseda nebyli přítomni, toliko pánové Wellat a Tierhier byli v klubu, k nimž se přidružil p. Dr. Rieger, který ani zlatkou k družstvu nepřistoupil a jehož interes je zcela jiný, než interes můj. Já tam mám, milý příteli, celé jmění a existenci své rodiny a nemohu dovolit, aby někdo bez přiměřeného materielního práva na můj úkor jednal. V takových poměrech přestává veškerá politická sentimentálnost a já se držím kontraktních práv, jimž zjednám platnost.

Avšak, drahý příteli, dejme na okamžik právo stranou a řiďme se pouze slušností. Nejsem, jak víš, úřadníkem družstva, nýbrž kontrahentem a mám dnes v společném jmění ještě více, než všichni páni dohromady; nebude tedy nikdo žádat, abych se vzdal přiměřeného vlivu na list a řídil se interesy výhradně cizími. Jaké vlastnictví to je, na něž se odvolávám, to nahlédneš z mého poměru k věřitelům. Když někdo žaluje, nežaluje Vás, nýbrž mne, a družstvo mne tak často nechává žalovat, ano ono dopouští, abych pro jeho povinnosti byl mařen na celém ostatním svém jmění, neberouc si ani tolik práce, aby s věřiteli promluvilo a mne chránilo. Máš to za slušné, v takových poměrech stavět se jednostranně na práva

vlastnictví, o nichž na druhé straně nikdo z Vás vědět nechce? Hledám-li správní výbor k urovnání finančních poměrů, řeknou mi páni, že nemají předsedu, místopředsedu a nesejdou se, abych mohl býti zatím za jejich dluhy exekvován; ale kde se jedná o článek v »Politice«, tu pojednou je výbor kompetentní a hlásí se k právům vlastníka. Po právu i po slušnosti cením tedy stejně skutek tak nápadný, vyvolaný dva měsíce po uveřejnění článku, zcela nezávadného, jejž chci hájiti před celým světem a tedy i přede všemi poslanci.

Jděme v rozbírání přípisu dále. Protokolem ze dne 2. listopadu přijal správní výbor resignaci Tvou na místo předsedy i na členství ve správním výboru. Dopis Tvůj s obojí resignací mám u sebe. Správní výbor se ihned usnesl o tom, že požádá pana Dra Klaudyho, aby do družstva vstoupil. Místopředseda mne ihned vyzval, abych společně s ním došel k Dru Klaudymn o vyřízení našeho usnešení. Tak se také stalo, po dlouhém prošení se Dr. Klaudy hlavně k vůli Fischerovi dal přemluvit a svolil ke vstoupení, načež byl zvolen za předsedu a nejen pro družstvo budoucí, nýbrž bez ohledu na naše upravení, neboť jsme byli bez předsedy. Tu pojednou podepíšeš »důtku« opět jako člen výboru, jsa patrně na omylu, neboť dle protokolu družstva je to formální chybou oprávněnosti, ačkoli mi je Dr. Prachenský bez výborství milejším soudcem než s tím výborstvím. Přípis se odvolává na politické »tendence družstva«, jež prý mám znáti. Hlavní tendencí našeho družstva je, abyste přišli k penězům, a jsou mezi mými věřiteli lidé bez »tendence«. Já se také nebudu nikdy držeti dle nějakých tendencí, často hrozně divných, nýbrž dle smlouvy, která praví, že se má projednat a ustanovit za mé přítomnosti směr listu, a to se nestalo; naopak byly odbývány ode doby zmíněného článku tři schůze, nikdo nic neřekl, až tu pojednou přijde přípis z iniciativy nečlena [1]) psaný a podepsaný bez mého slyšení od pánů schůze se ani nezúčastnivších. Má se snad ustanovoval směr »Politiky« tak, že se pošle do kontoáru k panu Skramlíkovi, nebo do závodu k panu Kličkovi, nebo na Smíchov k panu Fischerovi, aby podepsali kritiku mých článků, aniž bych byl vysvětlil zajisté promyšlené pojednání? Tak lehce já politické práce nedělám a přeji si, abych se vší seriosností ustanovovai směr listu, vždyť snad nejsem začátečník v těch věcech a nepracuji bez důvodů. Pracují-li s rozvahou, tím žalostnější je, že páni podpisatelé zmíněného přípisu kritizované články ani před sebou neměli a nečetli, což vysvítá z úplně překrouceného obsahu v listu uvedeného. Stojí tu mezi jiným doslovně: »vystoupil s novým programem politickým, káraje při tom poslance a vyčítaje jim, že neznají uhoditi na cestu pravou«. Kde to stojí? Když budete libovolně přepisovati mé články, pak ovšem přestává veškerá diskuse, jako nemohu k tomu odpovědít, pravíte-li o »Politice«, že byla »od celé národní strany zakoupena«. Z národních důvěrníků tam nemá nikdo krejcaru, vyjma Tvou osobu jako mého věřitele. Co jsem si do spolku nesehnal sám, to tam není, leda z interesu věřitelského. Dříve ří-

---

[1]) Dra Riegra.

kali páni: My ti chceme pomoci — a tu pojednou místo pomoci se hrá o mou osobu a za mými zády. Nahlédneš zajisté, jaký dojem to musí na člověka soudného učinit. Sloužíme-li tím zájmům národním, nevím, ale v zájmech národních leželo dohodnutí a ne odstrkování. Nemohu smlčet o způsobu, jakým se vkládají pánům Fischerovi, Skramlíkovi, Kličkovi a Wellatovi slova do úst, o nichž oni ničeho ani netušili. Jakž by byli mohli páni podepsat naproti mně věci zcela nesprávné? Dokládají totiž, že jsem zatracoval vyjádření českých poslanců usnesením zemských poslanců žádané a jednohlasným usnesením důvěrníků přijaté. Patřím též mezi důvěrníky poslanců a není pravda, že důvěrníci toto vyjádření jednohlasně přijali. Důvěrníci ani je neviděli, naopak dělaly se s ním tajnosti, poněvadž hrabě Clam-Martinic do něho vložil opak toho, co zemští poslanci k mému návrhu jednohlasně žádali. Já učinil návrh v sezení zemských poslancův, aby se uložilo poslancům říšským: 1. protest proti uherskému vyrovnání; 2. manifestace ve prospěch Ruska. A když Dr. Havelec se tázal, co se stane, nepodepíše-li těch několik aristokratů manifestaci ve prospěch Slovanstva, řekl celý klub, že se bude jednat tak, jak se s minoritou jedná. Avšak hrabě Clam-Martinic zmařil usnesení zemských poslanců co do slovanské politiky, nahradiv to opačným smyslem; důvěrníci vyjádření viděli toliko, pokud jsou poslanci na říšské radě, a nemohli se o něm usnášet. Předložilo se tedy pánům z družstva »Politik« k podpisu něco, co se nezakládá na pravdě a co já znám lépe ze svého povolání. Však oni by nebyli podepsali, znajíce pravdu a kdyby se bylo šetřilo práva mého, že jen u přítomnosti mé jedná výbor o věcech redakčních. Neuznávaje tedy, že byl správně výbor pozván, že správně mohl uzavírat a že tedy přípis mně doručený je platnou emanací správního výboru, odpovídám k němu toliko jako k soukromému listu a právě Tobě, jenž jsi z výboru vystoupil a jako právník a poslanec posoudíš oprávněnost mých námitek. Všem pánům však psáti nemohu, nemaje tolik času. Doufaje ve Tvou přátelskou náklonnost jsem atd.«

Proti tvrzením Skrejšovského uvádí družstvo »Politiky«, že politickou »důtku« nenapsal Dr. Rieger, nýbrž že listina tato stylisována jiným členem výboru a sepsána v sezení výboru. Dále že jest patrno, proč nebyl Skrejšovský pozván do této schůze výboru. Veřejná slušnost, na kterou se tak často odvolává, vyžadovala toho, aby nebyl ve schůzi výboru a nehlasoval onen člen, o jehož osobní záležitosti právě se jedná. K listu Dru Prachenskému podotýká družstvo: »Jest pravda, že Skrejšovský své politické články nezasílal do kontoáru k panu Skramlíkovi, nebo do obchodu s dřívím panu P. M. Fischerovi na Smíchov, nebo do pivovaru, ale že tam velmi často zasílal své směnky k podpisu. Nechtějíce se šířiti o těchto úsměšných slovech, ponecháváme zdravému soudu obecenstva, zdali svědčí o ušlechtilém vzdělání a ryze demokratickém smýšlení nebo spíše o nejhrubším a nejbezohlednějším nevděku.«

K rozhodnutí Skrejšovský vyličuje poměr k družstvu takto: »Co mělo pojíti z poměru, kterýž postaven pod ochranu politického prá-

telství a způsoben slibováním vydatných podpor a zaručováním. Když za několik měsíců začali z něho kořistiti způsobem takovým, že mi bylo líto, že jsem se spíše nedohodl se svými věřiteli, nežli se svými politickými přáteli.« Oznámil jsem tedy, že užiji ve smlouvě vyhraženého sobě práva k opětnému ujetí celého závodu a zvu pp. interesenty ke schůzi. Družstvo dalo k zaplacení dluhu 62.500 zl., byl jsem tedy dle smlouvy povinen, tolikéž zaopatřit a zaplatit. Při domě měl jsem já a moje choť v zemských deskách dle zvláštní smlouvy zanešené právo zpětné koupě (výkupu) a musil jsem ho v brzce užít, protože zřízenec družstva V. Tierhier beze vší přičiny způsobil s jedním z mých úředníků konflikt, jemu v krámě rozházel všechna čísla novin a peníze, při čemžto jen proto nepřišlo do rvačky, že se před domem nashromáždily davy lidu. Takový poměr nemohl a nesměl jsem dále trpět, zavolal jsem tedy notáře, vysvětlil jsem mu na domu vtělené právo výkupu a žádal jsem jej, aby oznámil V. Tierhierovi notářsky, že užívám práva výkupu a žádám za návrat domu pod smluvenými výminkami. Sotva že notář oznámení to odevzdal, začal dělat Tierhier výkupu obtíže, dům pronajal jistému Brandeisovi, který prý jest jeho švakrem, na 9 let a nájemnou smlouvu dal vtělit do zemských desk. K charakteristice toho skutku připomínám, že jest p. Brandeis advokátním solicitatorem, jehož věru nenapadlo, najímati celé domy, z nichž nájem ani neplatí ani nevybírá. Ještě významnější jest, že se Tierhier bez svolení družstva neměl odvážiti k pronajatí domu, neboť ho nekoupil pro sebe, nedal naň ani krejcaru peněz ze své kapsy, a ve smlouvě stálo výslovně: P. V. Tierhier nespravuje koupený dům na vlastní účet, neboť uzavřel společenskou smlouvu s větším družstvem atd. Když ale Tierhier přece dům na 9 let pronajal, musilo býti družstvo s ním dorozuměno, a protože družstvo, jak mi výbor tvrdí v listě od Dra Riegra sepsaném, skládá se z celé národní strany, jde z toho, že celá národní strana byla s Brandeisem srozuměna a chtěla mne a moji choť líčenou smlouvou o naše právo připravit.«

Jinak líčí věci ty družstvo »Politiky«, a sice: »Pravda, že pan Skrejšovský použil kontraktně vymíněného práva svého stran zpáteční koupě domu; p. V. Tierhier měl dle všeho své dobré právní důvody, proč vyzvání tomu nevyhověl bez odkladu; Není však pravda, že zástupce družstva způsobil beze vší příčiny s jedním úředníkem Skrejšovského konflikt. Skrejšovský, jenž se znenadání tváří apoštolem slušnosti, štval tenkráte bez ustání ve svém »Brousku« proti národní straně, ale družstvu zůstával dlužen bezmála 10.000 zl. za tisk »Brousku« a dal prodávati »Brousek« v místnostech, v kterýchž se »Politik« prodávala. Pan V. Tierhier se této neslušnosti opřel a zamezil rázností svou prodej »Brousku« v oné místnosti, při čem arci jest jen taktu p. Tierhiera děkovati, že nedošlo k násilnostem. P. V. Tierhier uzavřel jakožto knihovní vlastník domu č. p. 901-II. dne 13. ledna 1878 s Vilibaldem Brandaysem o nájem domu smlouvu, která byla dne 14. ledna 1878 do desk vtělena. Teprve dne 15. ledna 1878 — tudíž o celé dva dny později bylo p. Tierhierovi prostřednictvím m. deleg. soudu dodáno notářské oznámení manželů Skrejšovských,

že zpáteční koupi provésti míní. Když p. Tierhier dům na 9 roků pronajal, nemusilo býti s ním družstvo srozuměno a také nebylo, a poněvadž družstvo neskládá se z celé národní strany, jde z toho logicky, že celá národní strana nebyla s Brandaysem srozuměna, aby Skrejšovského a jeho manželku líčenou prý smlouvou o jeho právo k zpětné koupi připravila. P. V. Tierhier jest povinen, jakmile bylo právo zpáteční koupě všech od Skrejšovského převzatých předmětů řádně, t. j. po zaplacení peněz, jež bylo družstvu složit, uskutečněno, vrátiti předměty ty prodávajícím, a náleží pak Tierhierovi, aby nájemnou smlouvu s Brandaysem zrušil a knihovně vymazati dal.«

Skrejšovský uvádí, že nabyl přesvědčení, že za takových poměrů to dále jíti nemůže. A skutečně spěly věci rychle k rozhodnutí.

Dne 16. a 17. ledna uveřejnil »Pokrok« dva články, v nichž činnost Skrejšovského co nejrozhodněji odsuzoval. V článcích těchto uváděl:

»Smířlivost Dra Riegra a neumořitelná jeho shovívavost k názorům jiných je v našich kruzích politických vůbec známa a i od politických odpůrců jeho uznána. Ona jest příčinou, že při všeho druhu rozmíškách vždy opět k jeho zprostředkování se utíkáno. Aby uvaroval vypuknutí půtek v táboře národním, snášel často přehmaty, ano i osobní urážky mnohých, takže mu to až často vytýkáno za chybu, že tak dopustil mnohému nesprávnému směru vyrůsti k síle takové, že se stal národu škodným a mohl již jen těžce býti přemožen. Téže shovívavosti, která leží v povaze jeho, držel se Dr. Rieger i v chování svém k chefredaktoru »Politiky«. Dr. Rieger co náčelník strany národní pokládá zajisté za povinnost svou, zachovati národu každou sílu, kteráž by mu mohla posloužiti platně. A že chefredaktor »Politiky« co žurnalista obratný, řízný, schopný může prokázati platné služby věci, které chce sloužiti upřímně, o tom nemohl Dr. Rieger pochybovati; on též tomu rozuměl, že povahy tak násilně bojovné a nepoddajné nedají se mistrovati, že se řídí přece vždy interesem svým, a že se jim musí dopřáti svoboda pohybování se, pokud síla jich nepůsobí patrně na škodu věci veřejné a národní. V těchto názorech Dra Riegra lze spatřiti výklad jeho chování se k chefredaktoru »Politiky«, kteréž tento nyní za schvalování celé činnosti své vystavovati se nerozpakuje, ač mu známo, že mu nejednou činěny výčitky a raděno k mírnosti. My do soukromých hovorů se pouštěti nebudeme, aniž bychom chtěli vynášeti na veřejnost a užívati sdělení v důvěře učiněných a jednotlivých osob se dotýkajících, co zbraně polemiky své — způsob ten jest nejvýše gladiatórský, nikterak slušný a rytířský. Avšak, že »Politik« proti poslancům moravským začala boj, kterýž na Moravě dělal zlou krev, že tam z redakce onoho listu posíláni agitátoři, že osobní stížnosti proti jednomu poslanci do polemiky zapředeny, jest vůbec známo. Že Dr. Rieger vstoupení moravských poslanců do říšské rady neschvaloval, je ovšem pravda a on neopomenul toho, vysloviti jim to důtklivě, doloživ konečně, že nemohou-li dokonce podstoupiti boj

i v Čechách dosti těžký, ať konečně jednají dle přesvědčení svého, že my Čechové jim v tom žádného násilí činiti nemíníme. Mezi tímto výrokem a způsobem, jak »Politik« útoky své na Moravany vedla, jako by se tu jednalo o boj s nepřítelem tábora úptně protivného, je ovšem rozdíl značný. To Moravané sami dobře vědí a proto také právě u Dra Riegra opět a opět na chefredaktora »Politiky« stížnost vedli . . . A tak bylo po více než rok, že chefredaktor »Politiky« nenalézal se již ve shodě s důvěrníky. Nic mu nyní nepomůže snaha jeho, dokažovati, že s Drem Riegrem, s důvěrníky, ba i s »Pokrokem« držel stejný směr. Moravané, šlechta, kněžstvo sami mu nejlépe poví, od koho byli uráženi. Kdo teda způsobil různice v národě? Jestliže chefredaktor »Politiky« nalézá se posud v souhlase s celým národem a zejména se sborem důvěrníků, nač tedy vynesl nový program o novém roce, nač dříve již postavil se co karatel poslanců do říšské rady za příčinou posledního jejich osvědčení? On praví, že s ním přetrženo obcování osobní a po výkladu se netázáno. Měl-li co říci k vysvětlení, nebyla mu cesta ani osobní, ani veřejná zamezena. Ale kterak dá se ospravedlniti zjevný útok jeho na celý sbor důvěrníků? Nepravili jsme nikde, že by byl celý sbor důvěrníků učinil usnesení o vyjádření Dra Riegra. Dr. Rieger vykonal toliko to, co mu již dříve usnesením důvěrníků hylo uloženo, ano, uradil se s některými sám o obsah, který v sezení důvěrníků 12. t. m. byl ne od některých, nýbrž ode všech důvěrníků schválen — ti, kteří se vysloviti nemohli, projevili svůj souhlas jinou cestou — až na jednoho, který schválení své odepřel z jiných příčin. Buď stojí p. Skrejšovský na odpor vyjádření Dra Riegra, tudíž i sboru důvěrníků, anebo musí vyjádření Dra Riegra uznati a usnesení důvěrníků se podříditi. Nemůže-li, pak již není v jednotě se stranou národní a pak ovšem způsobil jediný diferenci, již nazval politicky neoprávněnou. Jakmile má p. Skrejšovský nový a jiný program, než celá strana národní, postavil se sám mimo ni . . . V klubu českém, na jehož hlas p. Skrejšovský nedávno ještě kladl tak velkou váhu a jejž vyhlašoval vždy za soubor intelligence a elity české společnosti, bylo počínání jeho u přítomnosti více než 60 členů zdejších i venkovských jednohlasně odsouzeno. Celá národní strana stojí, jako vždy, pevně při sboru důvěrníků a doufá v další rozšíření svorností v národě — tu není žádné desorganisace. Ale nechť p. Skrejšovský uváží, že se se džbánem chodí tak dlouho pro vodu, až se poláme a že jest v obecenstvě jakási porota mravní, která sahá dále, než zákonové sami. Pověst mravní činí si každý člověk sám, i nebývá ona horší ceny jeho.«

Nemohlo býti pochybnosti, že Skrejšovský na tyto články odpoví svým způsobem. Ve své brožuře napsal: »Ostří útoku Dra Riegra proti mně opíralo se o finanční moje rozpaky, v nichž jsem se octnul pro své exponované postavení. Tento způsob útoku musí se Dru Riegrovi prominout, neboť neměl nikdy podílu ve svízelích české žurnalistiky a myslil snad, že všecko to, co stojí politická agitace a tisk, padá s nebes. Shromáždil okolo sebe osoby, které se dívají na politický život z nejméně škodné a nejvýhodnější stránky,

kde se člověku nemůže více přihodit, nežli že ho zvolí do sněmu nebo do obecního zastupitelstva, aneb mu dají nějaký úřad nebo jiné zaopatření. Tento druh obětavých vlastenců měl pro potřeby života politické strany vždy zvláštní brejle a neupře uznání cizím zřetelům, dokud se nabízejí zdarma. Článek »Pokroku« byl tak založen a proveden, že oni páni určitě mohli čekat na odpověď v »Politik«. Mimo to doneslo jim individuum zvláštního charakteru, že píši právě — bylo to večer dne 17. ledna — odpověď do ranního listu »Politik« . . . Pánové sešli se ve vinárně,[1]) aby se ohnivou debatou roznítili k činu, který měl velmi smutné následky a straně staročeské navenek více uškodil, nežli všecky kotrmelce za posledních let. Co se páni u Meningra radili, jak by svůj úmysl proti mně v tiskárně provedli, psal jsem článek, v němž jsem si od patronů »Pokroku« pro příště i všelikou chválu zakázal slovy: »Nemůžeme vědět, zdali »Pokrok« po svém dvouletém obyčeji při každé pochvale nechystá zároveň nůž, aby svému uznání zjednal »trvalé platnosti«. Netušil jsem, píše ona slova, že za dvě hodiny se již splní. Co se u Meningra dělo, to se svým časem objasní, pokud však nyní vím, nebyl u Meningra kromě p. P. M. Fischera a pražského purkmistra pana Skramlíka ani jediný člen družstva »Politik«, a porad těch účastnily se kromě Dra Riegra našemu podniku naprosto cizí a obskurní osobnosti, které v družstvu nemají ani krejcaru peněz. Pan purkmistr Skramlík pravil druhý den před svědky, že odešel, když mu bylo proti mysli, že se víc než dvě hodiny jednalo jenom o mé osobě.«

Naproti tomu líčí družstvo »Politik«: »Není pravda, že u Meningra stalo se a mohlo se státi nějaké usnesení proti Skrejšovskému; rovněž tak není pravda, že k nim zavdal podnět Dr. Rieger. Byloť sice ve společnosti politických stoupenců, kteří se byli dne 17. ledna večer u Meningra sešli, o prudké polemice Skrejšovského mluveno, ale usnesení nemohlo se státi, již proto ne, že asi nebyli členové družstva co členové svoláni a mimo to nebyli v úplném počtu přítomni. Rozumí se, že v oné společnosti pokládáno za neslušné, že pan Skrejšovský, ačkoli ve službě družstva, od něhož byl placen a v jehož intenci byl dle smlouvy povinen list řídit, přece neustával psáti proti družstvu, proti sboru důvěrníků, ba i proti celé straně národní. Dr. Rieger byl jedním z prvních, kteří místnost opustili a zrazoval docela od zakročení v tiskárně a odcházeje připomenul, že se svět zajisté proto nezboří, když článek ten vyjde . . . Dr. Rieger shromáždil skutečně kolem sebe skoro vesměs osoby, za jichž služby a pomoc p. Skrejšovský při rozličných »finančních operacích« skoro bez výminky žádal a kterých se mu i dostalo . . .«

Dne 18. ledna 1878 bylo obecenstvo vzrušeno zprávou, že se v noci v domě »Politiky« sběhla krvavá událost. Skrejšovský střetl se s V. Tierhierem a tento nalezen byl na chodbě u schodů v tratolišti krve bez vědomí. Vylíčíme událost tu později dle soudního jednání. Článek, jejž Skrejšovský dne 18. ledna v »Politice« uveřejniti hodlal, zněl:

---

[1]) U obchodníka s lahůdkami Meningra v Železné ulici.

»*Nepovolaní mravokárci.* V »Politik« ze dne 15. ledna vylíčili jsme, tuším, dopodrobna povahu vzniklého u nás sporu, neboť jsme se nespokojili s pouhou odmluvou, ale sestavili jsme po řadě všecky otázky, které za poslední dvě léta náš veřejný život rozněcovaly, a dokázali dílem z vlastních slov »Pokroku«, dílem z jednání Dra Riegra, že není žádné nesrovnalosti, jíž by se mohla lecjaká roztržka omluviti, a jest tedy mrzkostí, chtít nynější vystupování proli Skrejšovskému omlouvati dvouletými prý rozmíškami, o nichž dříve nikdo nevěděl, nikdo se nezmínil a jimž od samotného Dra Riegra psané články odporují. »Pokrok« cítí tíži odporu, který ve vlastních slovech jeho leží, nerozpakuje se ani na okamžik a ospravedlňuje vlastní odpory s nevídanou bezcharakterností. Prohlašuje bez obalu, že jeho tehdejší souhlas nebyl opravdový a pan Dr. Rieger vysvětloval napsanou chválu jiným způsobem a jenom proto se jí na odpor nepostavil, aby nezpůsobil různice. »Pokrok« poskytuje světu rozkošnou podívanou, jakým způsobem se spravují naše politické záležitosti! Chefredaktor dvou značně rozšířených listů, bez nichž se vliv národní strany jenom opatrně může měřiti, jest dvě léta v ustavičném spojení s náčelníkem strany, jedná s ním o každé důležitější běžné otázce a ač nedychtí po shnilé oficiositě pro své listy, stojí přece rozhodně po boku národní strany a její poslanců, bedlivě střehá všecky zájmy národa a po tomto ustavičném mnohaletém spojení neví, na čem je s náčelníkem oné strany. Slyší, jak předseda poslaneckého klubu hlásí se k jeho politice, nenalézaje v ní žádného odporu se svými náhledy.

»Pokrok« ale najednou žádá, že to bylo jen tak na oko, úplná dvě léta nechtěl prý Dr. Rieger dělat spory a nebyl spokojen. To je v politické straně něco neslýchaného! Kdo po těch slovech má právo Skrejšovskému nebo jinému řediteli politických deníků vytýkati, že v té neb v oné otázce oddán byl jinému náhledu, nežli byl onen, jejž náčelník strany pečlivě skrýval, aby to jen nikdo nezaslechl. Politický vůdce nemá jen práva na autoritu, ale i povinnost vésti a co více jest, býti přímým a otevřeným. Ať si »Pokrok« na tom zakládá, že má vždy dvě karty v rukou a že jest zcela v pořádku, když naše jednání naproti straně »Vaterlandu« nebo »Čecha« zatracuje, ale zároveň i nám za pravdu dává, pak se ale musí spokojiti s desorganisací, která tu právě panuje. Opakuje se tu tatáž komedie jako r. 1873/74. O nový rok 1873 stalo se přičiněním dvou uvězněných majitelů novin smíření. Ten rok v létě ujaly se »Nár. Listy« otázky o obeslání sněmu. Tomuto záměru nepostavil se nikdo na odpor ani v klubu důvěrníků, ani v jeho orgánech; však praví »Pokrok«, že v tom není žádná tak velká moudrost, pustiti se hned do hádky, a když již několik měsíců »Nár. Listy« o obeslání sněmu beze všeho odporu jednaly a půl Čech se k myšlence té přidalo, tu najednou praskla puma, poslanecký klub roztržen a český národ v nejdůležitějším interesu smrtelně poraněn. Štěstí, že byl majitel tohoto listu uvězněn, jinak by byla vina všeho toho svedena na něho, ač kořen svůj měla v lehkovážném projednávání politických otázek. Ať si tedy »Pokrok« o tom, jak se důležité politické věci

vyřizují, píše dle své chuti, neboť kde se k takovému dvojsmyslu a obojetnosti přiznají, jest vše možné a vysvětlují se všecky rozmíšky v národní straně. Naproti takovému vyznání se, že dvě léta páni schvalovali, s čím srozuměni nebyli, aneb že psali uznání své se zamlčením hlavní myšlenky, zakazujeme si zdvořile všecku další chválu »Pokroku« a jeho patronů, neboť nemůžeme viděti, zdali »Pokrok«, který včera o našem chefredaktoru vypravoval, že jeho obratnost v publicistice, jeho rozhodnost a schopnosti mohou prokázati věci, již zastupuje, dobré služby — zdali »Pokrok« po svém dvouletém obyčeji nechystá zároveň nůž, jímž chce uznaným přednostem politického přívržence zjednati platnost. Oželíme tak dobře chválu, jako jest nám lhostejna hana od orgánu, který sice připouští, že si netroufal pro politické prý různice v nejdůležitějších otázkách provésti výměnu náhledů, ale opovážil se z divadelní kandidatury Maýrovy udělati počátek politické krise. Jinak se to státi nemohlo, nežli že mu jeho spojenci dodali kuráže anebo ho zabezpečiti před velikou škodou, vždyť se již staví na paty a nafukuje, což prozrazuje, že má sukkurs. »Nic naplat,« praví totiž »Pokrok«, »dokazujte si, jak chcete, že jste se od národního programu neodloučili« — ztratili jsme před ním milost a nenabudeme jí, kdybychom se krájeli. Co si v tak osudné chvíli počneme! S jektajícími zuby zkrušeni stojíme před »Pokrokem«, nemohouce ani slova ze sebe vyraziti, a on ve své oficiozitě nás nemilosrdně odpuzuje, jako bychom byli někde před Canossou. To je faktum! A proč nám to všechno nespomáhá? »Pokrok« je rád, že se nás zbyl, nyní je úplně sám, nikdo mu nemůže překážet, má svatý pokoj a to je jeho programem. Teď jest jen ještě pohromadě loyální »mravná rakouská oposice«, dobrodruhové jsou vyloučeni a nová organisace provedena. Třeba to »Pokrok« ani tak neobaleně nevyřkl, ví přece každý vrabec na střeše, že se již po několik měsíců agitovalo proti našemu chefredaktoru a chopili se ho z materielní stránky, aby mu listy jeho vyrvali. Odpustili bychom oněm pánům, kteří jednou se zmínili o »slušném rytířském boji« naproti »gladiatorskému«, tento politický poklesek, kdyby byli tak skromní a starali se jen o svoji pověst, své jméno, své interesy, své zboží, oni jsou však tak sprostí, že finanční záležitosti jiných lidí vplétají do svých politických diskusí a přes ramena dívají se na ty, z jejichž politické činnosti a obětavosti trávili po dlouhá léta. Kdo činí se soudcem ve věcech jmění, kdo nazývají je »Skrejšovského finančním systémem«? Podívejme se na ty pány trochu blíže. Česká žurnalistika pracuje pro národní matadory více již než 16 let. Za tu dobu zkusila a vytrpěla vše, co může zaujatost a pronásledování tisku vynalézt. Na 60.000 zl. ztrát jen z kaucí, mnoholeté vydržování uvězněných redaktorů a jejich rodin, zastavení listů, konfiskace, stěhování novin i s tiskárnami do vzdálených měst poznamenávají cestu ziskuchtivosti, po níž kráčeli v Praze majitelé novin. Prostičký svět vida, jak se množí pánové i bez »Wertheimek« roztahují se svou normální cenou, bude myslit, že snad strany zaplatily tento hon protičeské žurnalistice. Bůh chraň! Jen majitelé novin, Grégr a Skrejšovský, vedli tuto oposici českých stran na svůj vlastní řád, a drzí chlapci si dnes dobírají jejich »fi-

nanční systém«. Stojíme před staročeskou stranou; kolik že má listů, tážeme se, jež by nebyl Skrejšovský zahájil s obětmi, jež jenom ideálem se ospravedlní. »Národní Listy« arci byly od Dra Riegra založeny, ale již za rok staly se k vůli několika tisícům dluhů vlastnictvím Dra Grégra, načež zůstal Dr. Rieger radší bez orgánu. Co se stalo s jeho později založeným »Národem«? »Finanční systém« tohoto druhého Riegrova listu dělal, jak známo, ještě několik let po své smrti v novinách škandál, těch trochu předplatitelů jeho musilo převzíti mladočeské »Národní Listy« a dáti jim náhradu. Staročeská strana byla zas mnoho let bez orgánu a nevynalezla žádný finanční systém, aby jako velká strana měla i svoje noviny. Skrejšovský smiloval se nad tou mizerií, založil na své vlastní útraty »Pokrok«, který patří do doby Kollerovy, přestěhoval se i s tiskárnou do Chrudimě, vrátil se a v trudných $3^1/_2$ letech pohltil 106.000 zl., aby národní straně jako životaschopné noviny za 25.000 zl., náhrady to za ztráty z kauce, byl přenechán. Od té doby má strana staročeská list, který se ale ve volebním boji ukázal tak neobratným, že založen byl »Brousek« jenom k vůli agitacím, aby stál proti Mladočechům a ústavákům. Rozesílán jsa jenom za náhradu poplatků, které se státu odvádějí, pohltil v krátké době 45.000 zl. a konal služby, které uznány byly, za peníze — Skrejšovského. Jestliže Skrejšovský vzdor těmto obětem, vzdor chabrusu, vzdor dvouletému vězení, vzdor svému účastenství při každé agitaci si zakazuje kritiku od lidí, kteří bez těchto obětí by bývali dávno již jinými živly udáveni a zahlazeni — z nichž většina se může honositi, že jakživa svoji existenci za národní věci nedala v šanc, ba kteří dříve písemně chtějí míti zajištěno, že se jim dobře povede, nežli vystoupí přímo v oposičním směru — záleží příčina tato na velikém rozdílu dvou lidí, z nichž jeden pracuje, druhý pak tyje. Vzbouří se v člověku krev, když vidí, jak se skuteční blatošlapové, kteří ani k politickému životu ještě nepřičuchli a klopot jeho nezkusili, tlačí do popředí, aby nepřišli se svým úsudkem pozdě ve věcech, o nichž nikdy ani neslyšeli, a kteří jsou méně »tvrdošíjní«, zato ale ihned hotovi k útěku, jakmile se jim v dáli zjeví drsná a obtížná stránka politického života. Proti takovému »mustehafizu« pomůže jenom ta jediná obrana: nechte je hospodařit jenom krátký čas a jejich »finanční systém« zasáhne celý národ na nejslabší straně a svým kalem jej zreorganizuje. A teprv až lid sám uvidí, sám prsty své položí do rány, tak teprv zví, co je strana bez odhodlaných, obětavých přívrženců. Tím končíme výměnu náhledů, která nám byla vnucena a jíž nevyhnouti se bylo naší povinností, neboť se jednalo především o to, do jistých temných poměrů uvésti více světla. Zdali to bude našim odpůrcům vhod, anebo najdou-li upokojení ve výsledku lehkovážně způsobeného boje, nám na tom nesejde. Bojujíce s poctivou zbraní a otevřeným hledím neštítíme se žádné kritiky, ať pochází s kterékoli strany a z jakéhokoli úmyslu. Stojíce na půdě práva, jež jsme si těžkými tresty na osobní svobodě i penězitými obětmi vykoupili, vyčkáme trpělivě soudu svých čtenářů, až se ukážou následky mermomocí způsobených různic.« (Dokončení.)

Antonín Bebr:

Odjezd.

Loď k odjezdu již připravena,
sta šátků vlaje na pozdrav.
Kol boků lodi stříká pěna
a vítr zpívá, hvízdá, sténá
a vane v bezejmenný dav.

Teď jak by břeh se zakolíbal
a utrh' vzdaluje se vzad.
Zrak všech jak naposled by líbal
lem země, jak by k ní se shýbal
tkví upřen na vše, co měl rád.

Vzduch vlhký, slaný v tváře vane.
Už dávno zmizel země lem.
Kol modré vlny rozehrané,
jen širé moře rozhoupané
a tichá hloubka nebe v něm.

Co měl jsem rád, co v nenávisti,
to navždy dělí spousta vod.
A srdce mé se zvolna čistí
od lásky rmutu, nenávisti;
je připraveno na život.

Už není, co by milovalo,
už není nenávisti v něm.
Nechť dřív se vášní spalovalo,
teď je jak moře: pochovalo
v své hloubce celou starou zem.

Prof. *Alois Lisický:*

Z dějin zápasu o české slovo.

(Pokračování.)

Komenský-li, vynikající znalec řeči české, do jejíchž tajů i života hluboko a na všecky strany byl vnikl, novými slovy svými Dobrovského donucoval kárati je jako špatně tvořená;[1]) zoufal-li takořka V. Stach v předmluvě ku překladu Giftschützových »Počátků k veřejnému vykládání pastýřské theologie« (1787) nad »*naším na větším díle neuloženým jazykem*«, do něhož již mnohé myšlenky, ba celí spisové nemohou pohodlně býti přeloženi, ač písemnictví

[1]) Jestli Rosův slovník výpis z Pokladu Komenského, pak lze míti za to, že i slova špatná v Rosově slovníku pocházejí od Komenského; ne-li všecka, tož aspoň jich část.

toho jazyka ode dávna se honosilo výbornými spisy bohoslovnými a četnými již o tom jazyku mluvnicemi; jestliže škola Jungmannova, tvoříc český moderní jazyk básnický a německý ze základu jazyka literaturou dochovaného, ze základu jazyka lidového, ze základu jiných jazyků slovanských, svízelnou prací narobila slov nevhodných, ba chybných až více než dosti, jakkoli zákony tvoření přesně vytčeny měla Dobrovským; dosud-li jazyka našeho duch není s to, aby vystihl a vyjádřil všecky nové pomysly a pojmy všelikých oborů naukových svým rázem a bezvadně, třeba na jeho vzdělání praktické i theoretické svědomitá byla vynaložena péče (jak malomocen, jak chud, jak ubohý vidíme náš jazyk ve vědeckých spisech lékařských!): jak měl na úsvitě 16. věku horažďovský bosák, i když naň bratří hleděli jako na bohatýra vědy, nechybovati a netvořiti slov, která jsouce špatná povaze jazyka našeho nebyla na ozdobu, nebo jsouce nevystižná přese správné tvoření nebyla na potřebu! Na zmírnění jeho viny jest uznati, že si nevedl tak zbrkle jako puristé doby Karlovy a ne vždy neopatrně, raději než slovo podávaje výklad vědeckého názvu cizího nebo překladu se ani neodvažuje, pak že nesprávných a nevhodných proti dobrým, přesným a výrazným jest počet nepatrný.

Dokládám se těmito příklady: střevohled intestina bestiarum aspiciens, postavconoši ceroferarii, shromaždník accumulator s. agregator, připomocník administrator, čistnařstvo alchimia (Prešp. čstrna, Rajhr. čstna); alchimista jest ten, kdož se s tiem obierá (Prešp. čistnař); jinovka alegoria (též Prešp. a Veleš.), rozšiřič ampliator, svrchomluva anagogicus modus procedendi in teologia, staružitnost anteritas i. e. antiquitas, předmluvce qui primo loquitur; antropofagi se neodvážil překládati, čtena litera (též v Prešp., Rajhr.), svačelna (snad svlá —) apolutum (locus, ubi vestes abluende exuuntur), poběhlec od dobrého apostata, vodopil aquibibus, vodověk (Prešp.) n. vietr puolnoční aquilo, jednovočci arimaspi, učenie počtuov arithmetrica (Prešp. početrna, Veleš početna), škryptoral cultellus scriptorum, verštat artificina, ptakoštěk augurium, zlatopísař aurigrafus, zlatennice aurilogium, dvúženatec bigamus, vodonoš calcula, početník calculator, důvodna cateristica i. e. determinata; večeřadka cenaticus, ad cenam pertineus; marnochlubna cenodoxa; teklík ciatus, quoddam vas ad bibendum; připaska n. zástěra cinctorium, rukohled chiromantia, čtvero průčelé světa quatuor climata mundi (čtvero stran světových), přibočník collator; spoluposel collega, simul cum aliquo missus; pravopěsna comedia (Prešp. a Veleš. písňotvora), krajínin compatriota, skladatel compilator, spoluvožralice compotatrix, srovnánie hlasuov concentus i. e. concordancia in cantu, souložka concuba; soused krajenek confinis, vicinus; připodobný, podobník conformis; přispojený conjugus, přispojenie conjugatio; Bohomysl contemplativus, qui moratur in contemplatione; spolupomezný conterminalis; sousedství přisedlý, dotčitý contiguitas, vicinitas; votočný convexus, votočnost convexitas i. e. rotunditas, všeho držec cunctiteneus, zahrob cumulus, krminoš dapifer, posedený od ďábla demoniacus, druhé svadbenie bigamia (Prešp. dvojezma), třieslo diafragma, dvojimluvna dialectica

(Prešp. dvořečina), rozmlúvánie mezi dvěma dialogus (Přešp. dvář), pruohledčivost diafanitas, pruohledčivá věc diafanum, těkař diffugus, dvořečna diplonia i. e. duplex locutio (složeniny s dvo- v Prešp. a u Póla); dviduchý (také u Póla) diplonius, duplicatus; dvojník duplicator, dvuvažní dipondius, dvojhlas diptongus, vobecnice n. hostinice (toto u Póla) hospitium, rozdvojnost discordia, pytlovař dodatiatorium, daronosič donifer, kopenictvo equestris dignitas, voběručník equimanus (kdo oběma rukama stejně pracuje), mravnomluvna ethica, etymologia jest vyjádřenie neznámé řeči jinú známú, dobrozvěst evangelista (Prešp. a Veleš.), drač exactor (výběrčí nespravedlivé daně), půhončí n. dohanitel executor, fantasticus někto v myšlenkách, divočec ferus, vobilna frugifera terra, vohnivo fugillus (křesadlo, ocílka), geographus kto vo zeměch piše, zeměčar geomantia, vodočar hydromantia, větročar aëromantia, vohněčar pyromantia, geometria jest uměnie k vyměření země, vostaružný senilis, vodnotelnost hydrofoba, historia zpráva starých činuov, vypis hystoriographia, historicus kto vypisuje starodávní věci, strupilost sicca scabies, svodčivý n. převrhlý perversus, nedomněný inspinatus (nenadálý), útok n. náskok n. přikořizna insultus, vohnivo n. výhně ignearium. (Viz vohnivo nahoře!) Slova kružidlo, nálevka, letora (v Prešp. letor), tlumok, nevěstka, otrov a j. máme dosud.

Dictionarium Petri Dasypodii (Rauchfussa), učence německého, jenž složil slovník řecko-latinsko-německý (1534), pak latinsko-německý a německo-latinský (1537), vedlo Jindřichohradečana Tomáše Rešla (Reschelia), faráře jarošovského, aby in usum et gratiam studiosae inventutis bohemicae vydal *Dictionarium latinobohemicum* (impressum Olomucii I. 1560, II. díl česko-latin. 1562). Upravil slovník svůj dosti věrně podle slovníku Rauchfussova, věnoval jej Vilémovi z Rožmberka a napsal jej na naléhání některých přátel mládeži, která na nové škole krumlovské byla vzdělávána. Krumlovan Christophorus Hecyrus napsal úvodem k Rešlově Dictionariu Epistolam ke všem v českých krajích milovníkům věd, v níž vynáší výtečnost a prospěšnost tohoto slovníku a pod níž básní vychvaluje novou krumlovskou školu. Tam považuje Rešlův slovník za první všech mezi latinsko-českými. Ad. Voigt tvrdí,[1]) že neprávem, jelikož mu, jak se zdá, neznám byl Lactifer. Hecyrus má Rešeliův dikcionář za první všech jeho výbornými přednostmi, nikoliv časovým pořadím.

D. A. z Veleslavína doznává ve předmluvě k vokabuláři Sylva quadrilinguis (1598, že píše jej byl podporován Rešlovým zpracováním diktionáře Dasypodiova. Chvála tato může platna býti jen v slovníku latinsko-českém z r. 1560. Odsudek Veleslavínův, že v Rešlově slovaři podána jsou jediné slova jednoduchá, nikoliv i složená, a že jsou vyložena přečasto hodně zmateně i nepořádně jediným slovem, nikoliv také synonymicky, smí platiti pouze o díle česko-latinském z r. 1562. S tímto úsudkem Veleslavínovým souhlasí také Adauctus Voigt,[1]) za to uznává o I. díle,[2]) že tam český výklad slov latinských

[1]) Na 270 str. svých literárních rozhledův Acta litteraria Bohemiae et Moraviae. Volumen I. 1775.
[2]) Tamtéž na str. 267.

jest docela přirozený a důkladný, chválí pak, že uvádí na jedno slovo latinské mnoho synonymních slov českých.

Komenskému se Rešlův dikcionář nelíbil, neboť v české Didaktice mu vytýká slov tvrdost a nevlastnost, že často leda věchtem se díra zastrčila, ledacos ledakams. Má tu na mysli nejspíše díly oba. Bohuslav Balbín v Miscellaneích[1]) se zmiňuje, že Rešl vydal Diktionarium bohemico-latinum r. 1562. O lepším daleko díle latinsko-českém r. 1560 Balbín nemluví, neznal ho. Že hřešil slovními novotvary proti duchu české řeči, Rešl neušel výtce Dobrovského (slova vodovítr a hubivítr vytýká.[2]) Zato Dobrovský doporučuje Rešlovo slovo vodička za vodopijan utvořené Komenským špatně podle německého Wassertrinker.

Rešlův slovník jest dobrý a cenný, původce jeho se tam osvědčil znalcem mluvy lidové,[3]) ze které hojnou měrou čerpal; ale kde tvořil slova nová sám — opatrně jako Lactifer, leč ne tak často — chtě český jazyk zbaviti slov cizích, tam viděti, že mluvou lidovou nevnikl v ducha řeči české. Některé výrazy nové čerpal z Vodňanského. Puristů ze 14. věku neznal, nebo znaje jimi se nespravoval. Svědectví o tom vydávají zejména slova špatná nebo nevystižná: voskojedec n. červík v vosku, kadedlnice n. nádoba obětní, moře puoložitost (hladina mořská), bezceckyně Amazones, samotník n. pousteník, smirnost analogia, nepodobnost anomalia, apocope jest ukrácení slova při konci, poběhlec apostata, poběhlství apostasia, hubivítr n. vostrovítr n. vodovítr aquilo, obrazník n. podoba exemplar, ptakohledění auspicium, pronikavý n. proskakující papír, vypijavý písek (vodu vpíjí), knihavý mol, řezák n. rytec, uborek n. kalamář, kníhonoš, vlnočesač, mučednice (mučírna), pořádné vyčitávání catalogus, vozhřivka n. ryma, zastavač n. rukojmě, pěnohorkost cholera, pěnohorký cholericus, světlomuška cicindela, provodník comes, comoedia dlouhým opisem vykládá, nerovná hlasitost n. nesvornost discrepantia, letní vejsedka cryptoporticus (v česko-lat. slovníku arkýř n. vysádka), třišpičatý tricuspis, puol vostrovu (poloostrov), Valachstvo (Valašsko), jídlonoš dapifer, desátník decanus i decurio, diameter vykládá dlouhým opisem, dlouhotrvalost diuturnitas, odpočivadlo n. hosténice dormitorium, přidané jméno epitheton, půležitost superficies, novměsíc defectus lunae, vejhodka n. prak funda, mléka pitelé galactopotae, slovce litera, kráčavej gressibilis, koštování v umění progymnasma, srovnání hlasův n. jednohlasnost n. libé znění harmonia, jednostejnozvučný homophonus, čára n. okrouhlost na nebi horizont, vodnotelnost hydrops, vodnotelný hydropicus, vlčenec n. prasinec december, svítedlnice laterna, svitednice lucerna, logica umění pořádného mluvení a o všech věcech rozhodnutí, dlouhočekání, nadívanice n. koblasa, světlanosič lucernarius, řezač obrazní (řezbář), kolovratní hudec lyristes, kolovratec hudební lyra; skládání n. veršové, kteříž se mohou k kolovratci zpívati lyricum carmen; velikomocnost maiestas, chodcovství (žebrání), chodcuji (žebrám), nalezitelkyně, vlasatá žíla nervus, pravidlo

[1]) Bohemia docta. Ed. Raphael Ungar 1776, na str. 300.
[2]) Ve Vorberichtu ke slovníku svému.
[3]) Č. Zíbrt ve Sborn. histor. IV.

uhelní norma, čtvernošpičatý, jedožráči, obrazník n. řezáč (řezbář), phlegmaticus vodokrevný, ohnižil salamandra, svatáček sanctulus, trestání skládané satyra, obrazník n. rytec sculptor, syntaxis slov v hromadu spořádání, synonyma mnohá slova jednu věc vyznamenávající, mlčečky n. tiše, nazpět postoupám, dům dívací theatrum, theologia mluvení n. řeč o Bohu; theologus někdo, kdo o Bohu mluví; kadedlnice n. kadidlnice thymiaterium; břenčadlo, co má zvonček tintinabulum, pes carminis (stopa veršová) se neodvažuje překládati; vymatečný n. rozvazečný extricabilis, co muož rozvázáno býti; nevymátečný n. nerozvázečný inextricabilis, provotelka n. mladá jalovička, bílolist centunculus (rostlina), mytedlna n. lázně balneae, znamení n. forma character (znak).

Nejen tím se podobá Rešl Vodňanskému, že nemoha utvořiti slova českého objasňuje slovo cizí výkladem, nýbrž i v tom, že nehověje naprostému purismu cizí slovo zdomácnělé ponechává samo, nebo je uvádí vedle českého. Tak u Vodňanského nalevka n. trychtieř, škryptoral cultellus scriptorum, verštat artificina, u Rešla trychtýř n. nálevka, štokfiš, poetka (básnířka), láhvice n. flaše, herink, pyklink (uzený sleď), grunšpát, pantofle n. trepky, kalamář, penál, plejvejs a j. Slova u Rešla, j. trepky, knihovna, spisovatel, obalka, lékař, pád casus, mužatka, ženkýl, láhvice a m. j. jsou naší řeči vhod dosud.

Proti špatným slovníkům, za jaký považoval Vodňanského Lactifer, čelil Dan. Adam z Veleslavína slovníky svými z r. 1598. Jest to napřed *Sylva quadrilinguis* vocabulorum et phrasium bohemicae, latinae, graecae et germanicae linguae, kde slova seřazena jsou podle abecedy. Má krom indexu germánských slov 1115 stran v 4°. Práci podstoupil na radu M. Mikuláše Alberta, jenž byl pravověrné školy na Moravě správce přebedlivý. Vzorem mu byla Sylva synonymica quinquelinguis (germ., lat., graec., hebr., gall.) M. Elfrici Emmelii Wombacensis, scholae Alzenanae rectoris (z r. 1592). Slova latinská, řecká a německá vzal ze Sylvy Emmeliovy, slova česká jednoduchá i složená jsou Veleslavínova. Neboť vzácnou radou jsa veden, spravuje se Emmeliem, usiloval k ostatním třem jazykům přičiniti synonymní rčení našeho jazyka českého, aby každému byl zřejmý obapolný jeho poměr s druhými jazyky i bohatost, ušlechtilost a skvostnost, kterýmiž vlastnostmi sotva kterému jinému uhýbá. Neboť Veleslavín nesouhlasí s těmi, kteří proti němu jako sveřepému sočí, jej jako nuzný a chudičký do úzkých mezí těsnají, pohrdavě si ho nevšímají jako nejapného a takměř nezpůsobilého vysvětlovati věci. Nadšen velebí Daniel Adam: »Jazyk český zajisté, jak jej nyní vzdělán máme, spanilý jest, sporý jest, lahodný jest, vážný jest, velebný jest i přezručný a velevhodný vykládati veškeru látku jak v bohovědě tak ve filosofii«, a radí, jak jej dále pěstovati: »Jestliže bychom my Čechové chtíce jazyk český šlechtiti, pilovati, rozhojňovati a rozplozovati napodobovali horlivost starých Řekův a Latiníků třeba po příkladu německých sousedův a občanů našich: již od nějakého času by se k nám byla přistěhovala a do vlasti naší by byla přešla veškera moudrost řecká i latinská zároveň se svými původci věčné paměti hodnými. Mluvil by s námi mateřskou řečí naší bůh

mudrců Plato, hovořil by s námi o přírodě, mravích a umění veleučený Aristoteles; přednášel by o obci pospolité a na soudu veřejně by řečnil Cicero neobyčejně výmluvný; vypravovali by děje včela attická Xenophon, Herodot, Livius, Plutarch, Caesar; pěli by básně Homer, Hesiod, Pindar, Virgil, Horác, Ovid; provozovali by veselé i smutné hry Terentius, Plautus, Sophocles a Seneca, vykládali by zákony císař Justinian, Papinianus i jiní práva zástupcové; učili by umění lékařskému Hippocrates a Galenus. Slovem, veškerý sbor mudrců, řečníků, básníků, dějepisců, věhlasných právníků, lékařův a veleučených lidí, co jich koliv dosud bylo, prodléval by s námi, s námi se bavil, nám by si zvykal rozuměti a my bychom se učili rozuměti jemu«. A želí: »Leč vidíme, že opak se děje; osudem-li či nedbalostí naší, těžko bude rozluštiti. Příležitostí věru na zdokonalení řeči české tolik se nám v tomto věku naskytuje, kolik se nikdy za věků předešlých našim praotcům nenaskytlo.«

Toto jazykové vyznání Veleslavínovo se zálibou ve svých obzorech literárních vytiskl Mik. Ad. Voigt[1]) posuzuje Sylvu, na níž chválí přesnost i hojnost slov českých na slovo latinské. Dobrovský pak vyznáním zkráceným zakončil 5 období českého písemnictví,[2]) při čemž slova o přednostech řeči české dal silněji vytisknouti. Dodal: »Přání Veleslavínovo bylo by se snad časem všecko splnilo, kdyby opatření českých stavův o jazyce českém na sněmě r. 1615 nebyla bývala zmařena povstáním brzo na to vzniklým.« Za 10 let na to[3]) jím porážel a vyvracel upřílišněné mínění Rosovo o slovním bohatství našeho jazyka[4]) řka, že Veleslavín soudil o bohatství tom o mnoho skromněji, a žil přeee ve zlatém věku české řeči.

Podle Veleslavína zdobí jazyk náš přednosti znamenité, leč nedospěl ještě přednosti té, aby byl obratným a zvučným nástrojem všelikých věd i umění, aby byl výstižným a srozumitelným hlasatelem veškeré vzdělanosti časové. O takové vzdělání jeho jest pracovati, doba jest přízniva. V rozsahu požadavku tohoto zahrnut ovšem i požadavek slovního purismu, aby totiž jazyk tu byl pohotový svým slovem českým národnímu duchu jazykovému hovějícím. Po té stránce měly pomoci slovníky Adamovy. Jazyk i Veleslavínův zněšvařen byl tehdy silou slov cizích, takže slovníku, v němž by slova latinská, řecká a německá vyjádřena byla správným slovem českým, bylo na očistu potřebí jak soli. Slovníky svými Veleslavín vykonal na tomto poli dílo záslužné, než přece ne takové, aby se byl úplně zhostil vad předchůdcův i současníkův. Slova cizí, slova česká nevystižná nebo chybně tvořená nebo neobratně v Sylvě i v Nomenclatoru[5]) nás o tom poučují dostatečně: apateka n. lékařský krám, břichopásek n. řitopásek parasitus, cuchtmistr magister morum ac disciplinae, předcítiti praesentire, předzvěděti praecognoscere, cititedlnost n. cite-

[1]) V Acta litteraria Bohemiae et Moraviae. Volumen I. 1775. str. 279.
[2]) Geschichte der böhm. Sprache u. Litteratur 1792, str. 191.
[3]) Ve kmenosloví před svým slovníkem sub 57.
[4]) V Čechořečnosti na str. 391.
[5]) Nomenclator quadrilinguis boem.-lat.-graec.-germanicus věcně uspořádaný. 1598.

dlnost n. čich sensus, každodenně, díkčinění, dílnice (dílna), divočina (divoká zvěř i zvěřina), přestupník n. zločinec, kometa hvězda s ocasem, knihárna n. drukárna, kadidlnice n. kuřidlo, předložený praefectus n. praeses n. praepositus, předloženým (!) býti praeesse n. praesidere n. praepositum esse, *od*vislé uši, knihař n. kněh(!) tlačitel, knihář (knihkupec), knihovna (knihkupectví), kometa n. hvězda ocasatá n. vlasatá, ložnice n. hostinice, kompast slunečné hodiny, krásomluvnost n. výmluvnost n. orátorství eloquentia n. facundia, krásomluvný, poeta skladatel veršů n. rythmů n. rymovník, verš n. rym n. smyšlení poetské poëma n. carmen n. versus n. oratio metrica n. ligata, versus n. carmen scribere n. facere verše psáti n. rymovati n. rytmy aneb rymy dělati. — Z Nomenclatoru: ammonyacum, utřelá cesta via trita, komedya veselá hra n. kratochvile, tragedia smutná hra n. smutná kratochvíle, poëma n. carmen smyšlené rytmy, carmen píseň, kniha denní n. kalendář, communicatio Gemeinschaft zdílnost (společná vlastnost), proselytus převedený na víru, fabule n. rozprávka apologus, literát pisař grammaticus literator, intymací patent, litera slovíčko, sylaba složení liter, linyal pravidlo, veliká kniha volumen, sebraná kniha collectanea, výklád jiné knihy commentarius; pandectae kniha, v kteréž se o všem něco najde; kvitancí propuštění z dluhu, list otevřený patent, koncipista kterýž notule píše, sumování n. složení sum v jedno additio (sčítání), ujímání menší sumy od větší subtractio (odčítání), množení multiplicatio, rovnání počtů proportio, dvoudný n. druhodenný zweitägig, ploska n. položitost n. povrchnost superficies Fläche, církl n. kolo Zirkel, musica umění zpěvu, prodrobování hlasu das Coloriren im Gesang, srovnání hlasů consonantia, zubitrh Zahnbrecher, Balbierhaus bradýřů dům, svrchnice n. potnice n. párna sudatorium, zuvadlna Abziehstube, plvače Jetter (pleč), plevačka Jetterin (plečka), střebívejce ova sorbilia, komora lehací Schlafkammer, vestibulum plac přede dveřmi n. přístup k domu a j. Z vojenství má mnoho slov cizích.[1])

Ctihodný kněz Jiří Konstanc z tovaryšstva Ježíšova vydal r. 1667 k libosti milovníkův čistoty a dokonalosti češtiny *Brus jazyka českého* (Lima linguae bohemicae) neb spis o poopravení a naostření řeči české. Mluvě na str. 160. o slovech cizích učí, že slovy cizími bez potřeby mluviti nemáme; hanba prý to naše, jestliže plášť mantlíkem, radní dům rathauzem, vozataje formanem, vrchní síň mazhauzem, krunýř pancířem, zástěru šorcem, ubrusec tyštuchem atd. nazýváme; avšak jako Latiníci řeckých, Němci latinských, vlašských, francouzských a j. užívali a užívají, tak my místně a před osobami v tom zběhlými a tomu zvyklými můžeme, a někdy máme, slov cizích užívati, obzvláště v nedostatku vlastně českých. Tak přede dvořáky můžeme říkati koruna, sceptra, tryumfy, maršálek, kanclíř, hofmistr, purkrabí; před vojáky kyrys, mustrovati, plundrovati; před učenějšími měšťany monarchia, historia, policia, konšel, rychtář, purkmistr, politikus; v doktorských věcech puls, nerv, podagra, klister, pilule, purgací, dystyllovati; v právních tribunál, apellací, proces, replika, duplika, prokurátor,

---

[1]) Již Veleslavín píše chybně nebyti lekavým, bohatým býti, bydleti a j.

krýda, majestát; v církevních apoštol, evangelium, epištola, anjel, fariseus, patriarcha, pašie, misál, postyla, katedra; před studenty theologie, theolog, filozofie, filozof, magister, retoryka, gramatyka, regule, figura, fráses, forma, ton, notovati, rektor; v počtýrských aritmetyka, addicí, subtrakcí, multiplikací etc.; v impresorských faktor, secar, trukař, pres, vynklhák, korrektura, forma, dyvizorium, exemplář etc.

Na jedné straně hanba to naše, mluvíme-li bez potřeby slovy cizími, na druhé straně, zvláště nemajíce slova českého, můžeme a někdy se nevyhneme ku vědeckým, živnostenským a stavovským odborníkům promlouvati obvyklými v jejich oboru slovy cizími. Tedy purismus, ale ne naprostý, purismus omezený odborností. Přes to Konstanc porušil tuto kompromisní nauku zčešťuje některé mluvnické názvy latinské. S překlad jedněch nebyl, jako komposicí a derivací, casus (již u Rešla pád), adjektiva se comparují, pronomen, participialia, praeposicí, adverbium, conjukcí, interjekcí; o překlad jiných se pokusil tak, že substantivum nazval jméno samostatné, adiectivum jméno nesamostatné, deklinaci formou skonávání, conjugací skloňováním, numerale slovem početním, verbum slovem (sloveso), modus indicativus jest mu způsob rozpřávějící, imperativus z. rozkazující, optativus z. žádající, coniunctivus z. spojující, vertere obraceti (překládati). Jinde, nevěda kudy kam, si pomáhá rozkladem; tak: de construtione o dobrém jedná částky řeči s druhou skládání, de prosodia o dobrém sylab pronášení.

U národů jiných uznali ve věku 17. potřebu zakráčeti důrazně o čest pohrdané mluvy mateřské, zbavovati ji cizích slov a nahrazovati je domácími, jež bylo teprve větším dílem tvořiti. Tak zejména v Němcích po vzoru vlašském vešla v oblibu společenstva a tovaryšstva jazyková o divných názvech, a to ve Výmaru *Plodonosné společenstvo* (1617) nebo-li *Palmový řád* (1651), brzo nato Rümplerova *Upřímná společnost jedlová* ve Štrasburku, Filipa Zesena hamburské *Družstvo německého smýšlení* (1643), rok nato Harsdörffer a Klaj zarazili v Norimberce společnost nejproslulejší, t. *Korunovaný řád květinový* nebo-li *Tovaryšstvo ovčáků nad Pehnicí.* Vznešení páni i knížata, učenci i básníci se sdružovali na očistu, velkolepost a ušlechtilost rodné mluvy, již nadšeni velebili. Nelze si mysliti, aby móda jazykových družstev jejich účely a cíli nebyla z Němec zachvátila Čechův. Podléhali té módě mužové smýšlení vlasteneckého z lásky k českému jazyku, jejž ne lhostejni viděli klesati, hynouti a krčiti se, nadějíce se, že puristickým tříbením jazyku svému pomohou, že jej povznesou, k vážnosti dopomohou, ne-li ku právům. U nás ovšem tovaryšstva jazyková ustavovati se nemohla; nebylo na to členstva, ani vznešených pánův, ani knížat, ani šlechty, ani bohatého měšťanstva, ani učencův, ani básníkův. Jen vlastenečtí jednotlivci vidouce za sebou větší a větší pořád poušť a před sebou lada, pomýšleli na rádlo, jímž by poušť i lada bylo lze přeměniti v pěknou rolí úrodnou, jiní aspoň jsouce horoucí českého národa milovníci a nadšení ctitelé jeho minulosti velebili milovanou řeč českou, její dokonalost a velkolepost a ušlechtilost, hájili jejích práv i smývali s ní hanu chudoby, drsnosti a nešvarnosti, Bohuslav Balbín († 1688), který se

svých rozsáhlých prací z vlasteneckých dějin ani neodhodlal psáti po česku, v latinské *Rozpravě na obranu jazyka slovanského, zejména českého* (1672) rozhorlen rázně odmítá výtku Misobohémovu, že jest jazyk český spleť z řečí národů rozmanitých; že prý to drzé utrhání a lživé, jazyk český že má ráz svůj, třeba v něm slova cizí. Slova cizí mají snad jazyky všecky: latina, španělština, francouzština, vlaština, zejména pak němčina, kde v řeči dvořanův a lidí elegantních není téměř jediné věty, která by neobsahovala slova francouzského nebo vlašského, a ještě prý se to tam za krásu považuje! Bez cizích slov se prý němčina neobejde, zejména v oboru vojenském se jí nedostává slov vlastních, jimiž by věc náležitě vyjádřila. Čechové s Němci často se stýkali, není tedy divu, že řeč česká přijala významy německé, zejména v řemeslech a zboží. Než to dělali také Němci stýkajíce se s národy jinými, že věci, jež od těchto národů poznali, označili jmény u národů těchto běžnými. Balbín se odvažoval na jakoukoliv sázku, že v němčině jest slov cizích desekráte více než v češtině, kromě řemesel a zboží. Pět let nato (1677)[1]) hájí proti Crantziovi jazyka českého výtky, že pochází z německého. Má-li slova cizí nějaká, vysvětliti jest snadno tím, že jsou slova cizí ve všech jazycích, neboť sousedství, cestování, obchod způsobují toto míchání slov cizích do jazyka. Jazyka slovanského tak starobylá jest pamět, tak velebná plnost a jasnost, že mu lze vysloviti pojmů co nejvíce, ba snad na pozemském prostranství, v němž vládne, nade všecky téměř jazyky vyniká.

Litomyšlský děkan Tomáš Jan Pešina z Čechorodu († 1680) napsal malého *Předchůdce moravopisu* (1663) česky, aby ukázal, že upřímný ctitel své vlasti a pravý Čech a za svou řeč že se nestydí, leč objemný *Mars moravicus* (1672) již toho hoden nebyl. Řeč v Předchůdci pokažena, a kde tam Pešina slova nová tvořil, neměl zdaru (na př. spisatel a spisovatel, které v Thesauru Rosově).

Proti vlastencům, kteří jazyk velebili a vynášeli, hájili ho, ale nezvelebovali, nezdokonalovali, netříbili ho, nečistili ho cizích slov píšíce latinsky, byli takoví horlitelé, kteří si vytkli ještě úkolem nezbytným zprostiti řeč českou nešvary cizotné, zbaviti ji hanby nestačiti svým slovem. Úkol to jistě záslužnější, ale také trudnější, úspěchem záludný. Tito zápasníci za české slovo, za ryzost a soběstačnost domácího pokladu slovního byli z řady skladatelů mluvničních a slovníkových. Václav Jan Rosa († 1689) velebil jazyk český za všeliké přednosti jeho v latinské předmluvě ke svému dílu *Grammatica linguae bohemicae*, česky *Čechořečnost* nazvanému (1672), i v textu jeho. Na str. 391. usoudil Rosa nadšen, jak bohat jest český jazyk slovy, že neuhýbá jazyku žádnému, ani řeckému ne. Jakékoli mají řeč řecká nebo latinská obory vědění, všecko v nich může jazyk český vyjádřiti a podati slovy vlastními. Dobrovský nemínil tohoto soudu Rosova bez podmínky podepsati, protože prý jest jednak nedosti určitý, jednak zřejmě přílišný, a stavěl proti němu pravý, daleko skromnější soud Veleslavínův v předmluvě k Sylvě. Od věku Veleslavínova až do doby Rosovy česká řeč opravdu nic prý nezískala dále jsouc vzdělávána,

[1]) V Epitome historica rerum bohemicarum, pag. 71.

leda něco nových a cizích slov, nýbrž spíše prý správnosti a čistoty ze známých příčin pozbyla, protože ponenáhlu přestávala býti řečí jemnějšího styku ve vyšších a mravnějších vrstvách občanských téměř jen lidu vesnickému a prostředním měšťákům jsouc zanechávána. Nové pokusy Rosovy o slova nová na str. 346—356 a zvláště ve 4. díle jeho Čechořečnosti nejsou prý důkaz, že by se byl spravoval řádnou naukou o tvoření jmen, jak ji vymezil Dobrovský.[1])

Řeše v praefaci záhadu nových slov, Rosa nerad viděl v řeči slova cizí, protože prý jsou na hanbu a svízel. Proto i terminy technické označoval svými novými slovy českými, čímž zahájil v životě jazyka našeho druhé období purismu na obzoru širším, období nového chorobného, scestného cízení a tříbení jazykového, které za sto let dostoupilo Pólem vrcholu. Zda Rosa puristickými snahami svými splnil, co provésti chtěl, ukázati totiž vznešenost a lepost řeči naší, zda vnikl v ducha i v cit mluvy české, odvozuje slova prý z platného zdroje jazykového a z pravého významu slovního podle analogie: toho doklad i důkaz buďte tyto aspoň výtvory jeho: allegorie přejinovatelka, anacolutus nenasledovatelka, apocope ukrojilka n. zadobralka, apostropha obrátitelka, bibliotheca spisotelna n. kněhotelna, caesura přetínalka, consonans liquida spařenečka, diaeresis rozdělilka, epigramma šprymopis n. šprymořádek, hyperbola zvejšovatelka n. hrubnatilka, iambus kratodlužka, idiotismus vlastenka n. vlastenečnost, interjectio proházka, ironia usmívka, metonymie dovtípilka, Noclila Luna, onomatopoeia slovnotelka, parabola podobeninost, participium oučastonka, periphrase okolkujičnost, spondeus dvojdlužka n. dlouhodvojka, syncope vyhodilka n. prostředobralka, synekdocha porozumitelka, trochaeus dlouhokratka n. dlokratka, Venus Žižlila, versus vazomluva. Názvy české u Rosy příslovce adverbium, spojka coniunctio, způsob modus, osoba persona, přízvuk tonus jazyku našemu přišly vhod, názvy Rosovy jinotajitelka, souzvučka, dvojzvučka, samozvučka vedly k názvům nyní obvyklým jinotaj, souhláska, dvojhláska, samohláska.

Věren zásadě, že slova cizí jsou jazyku nectí a svízelí, Rosa českými slovy označoval slova cizí v češtině zdomácnělá také ve veledůležité práci své *Thesaurus linguae bohemicae*, slovníku to českolatinsko-německém. Nazval jej podle slovníku Komenského a pracoval o něm 30 let. V předmluvě ke své Čechořečnosti (1672) se vzmiňuje o českém slovníku Komeniově, kde všech českých slov prý původ a rozvoj vykládá. Slovníku Comeniova Rosa tehdy znáti nemohl, neboť již před 16 léty (1656) Komenskému v Lešně shořel; ale znal asi, jak Dobrovský se domnívá,[2]) zachovaný jinde první o dílo pokus, v němž sneseny všechny českého jazyka kořeny rozvětvené odvozeninami a složeninami. O tomto pokuse se zmiňuje Catalogus scriptorum Comenianorum a zdá se, že o tomto pokuse počátečném Rosa mluví. Ještě prý lze v Rosově Thesauru odhaliti stopy, že použil Komenského sbírky slov kořenných. Jisto jest, že Rosa slovníkem zachoval část materiálu Komenským nasbíraného. Originál Rosova vzácného díla

[1]) V kmenosloví ke slovníku svému, stať 57.
[2]) V předmluvě k Tomsovu slovníku.

uložen byl dlouho v pražské tiskárně Rosenmüllerově s jakýmsi pozdějším opisem, na to jej dostal nebožtík (zemřel 31. října 1787) Jan rytíř Neuberk, jenž zkřivenými již podagrou prsty[1]) opsal slovník Rosův ze zvláštní záliby o svůj jazyk mateřský ještě jednou velice čistě a přesně. Dobrovský dí, že to dílo opravdu jest výborné, seřazené podle slov kmenových, pod nimiž jsou vytčena hned slova odvozená i složená, a podává ukázku.

Nás zajímá v Thesauru Rosův purismus, snaha, českým výrazem vyjádřiti slova cizí v češtině obvyklá. Snad některá jsou z materiálu Komenského. Jakým zdarem snaha jeho byla korunována, toho buďtež tyto doklady vzaté z rukopisu universitního: admirál nejvyšší plavní zbrojnosta, apatéka lekarský krám n. lekarská chovárna, appellací odvolárna, appellát odvolát n. odvolaník n. odvolanec, arkýř vejstupek n. vystoupená pavlačka, generalissimus armadnosta n. armádonoš, bibliotéka knihárna n. kněho-chovárna, čaloun obstřena, evangelium dobré zvěstování, fěrtoch předopona n. předostřena n. zástřena, firhaňk obstřena n. zatažník n. zastřeník, hače (Badhemd) zástřena, klášter samotov, klášterník samotník, kometa hvězdá ocasatá (z Veleslavína doporučoval Dobrovský), komnata lehací komora, kronyka letopisové, kronykář letopis, lucerna svícnice, politia polícenost (vzniklo prý z po a z líce), politicus polícenec n. polícenetník n. polícenota, port (lat. portus) lodistanov n. příplavnov n. přistavadlo, kurýr rychlec n. fedrlec n. rychlík n. rychelník, Postmeister poštymístr n. poštonota, komise (commissio) vyřízlivost, drvoprak (= dřevěný prak), pranostyka předzvídajičnost n. předzvídánlivost n. předpovídajičnost n. předpovídanlivost n. hvězdoskoumost n. časoskoumost, pranostykář (astrologus) předzvídatel n. skoumonosta, prevyt záchod n. trativod n. srač n. sronov, colorieren (ve zpěvu) prodrobováti (z Veleslavína, později u Thama), coloratura prodrobilka n. prodrobování, Buchhalter kněhostarosta, Buchhalterei kněhochovárna, punčocha nohanice n. ponožka, puntík bodec n. bodenec n. bodek n. teklík, purkmístr (purkom.) městonosta n. městonoš, purkmístrský městonostský, purkmístrství městonoství n. městonostenství, ráj rozkošna, Rathaus soudovna n. soudcovna, roura (Wasserstube) studna n. studovna, registrator znamenost, Renthaus důchodna n. důchodovna, soumný (těhotný, březí), svojna (kdo svoji jsou), svojátka = svojna, svojský (navyklý), školník (správce školy), špitál hostinec n. dům chudých, Schraubstock šroubon, štokfyš pěnoryba n. špalkovina, takt váha zpěvu n. zpěvokyv, takt dávati zpěvokyvati, taktovník zpěvokyvatel n. zpěvokyvač n. zpěvokyval, tarmark trhomar, tolar dolák, truksas jídlonosta n. pokrmonosta n. jídlonosič n. pokrmonosič, truňk nápojek n. nápitek, triumf radovánky n. vytavítava, Säckler měšečník, realis věcitý n. věcnatý n. věcitelný, Venuše zizlila či (Žižlila?), Abendstern zvířednice, verš obrátka n. básnicky vazomluva n. mluvozpěva n. zpěvořádek n. zpěvohlas n. zpěvona n. zpěvonce, verštat dělárna, zakřišta (zákristije) posvatné (snad posvátna). V Thesauru nebyl tedy Rosa purismem šťastnější než v Čechořečnosti, ducha jazyka českého nevystihl, zákonů jeho rozvoje nepoznal.

---

[1]) Dobrovský v Liter. Mag. von Böhm. u. Mähren, 3. Stück, 1787, str. 179.

Quadrilingue Dictionarium (videlicet bohemo-germanico- et latino graecum una cum phrasibus. In gratiam et commodum studiosae juventutis. In coll. Soc. Jesu, 1683) se vyhlo úplně módnímu purismu. Jsouc zpracováno podle Veleslavínovy Sylvy[1]) má česká slova lze skoro říci vesměs dobrá. Velesl. píše knihař, tady kněhař; Velesl. kadidlnice, zde kadedlnice; u Velesl. knihárna = tiskárna, tuto = Buchladen bibliotheka, což u Velesl. knihovna. (Dokončení.)

Jan Hejret a Josef Hejret:

Z náboženského života Ruské Asie.

I.

Starověrci a sektáři.

Ač málo kapitol z ruské historie poskytuje tak zajímavý obraz jako dějiny ruského rozkolu a sektářství, přece není u nás příliš známo o těchto velikých myšlenkových proudech, které strhly do svých vln téměř celou čtvrtinu velkoruského národa a měly mohutný vliv na utváření kulturních i hospodářských poměrů v rozsáhlých oblastech ruské říše v Evropě a zejména v Asii, kde také stopy blahodárné působnosti rozkolníků jsou nejpatrnější. I v nejodlehlejších krajích kavkazských a sibiřských narážíme při každém kroku na čisté, výstavné vesnice a dvorce starověrců, kteří si svou pracovitostí získali všude velmi dobrou existenci.

Rozšíření rozkolu a sektářství v Ruské Asii jest věcí zcela přirozenou. Persekuce církevní, ani státní, nebyla tu nikdy tak systematická jako v Evropě, byl zde vždy dostatek místa pro ubohé exulanty, vyštvané náboženským fanatismem z evropských gubernií. O dostatek hlasatelů různých proudů náboženských postarala se skvěle sama vláda tím, že posílala za trest do Ruské Asie předáky, zakladatele a věrné přívržence nových náboženských společností, pokud si ovšem nedovedli zajistiti svým bohatstvím trvalý vliv za zkorumpované činovnictvo. Deportace starověrců a různých jiných sektářů byla pro Sibiř i oblasti kavkazské velikým požehnáním: dala asijským koloniím tisíce zdatných pracovníků, vynikajících přičinlivostí a inteligencí velmi značně nad ostatní (pravoslavné) ruské osadníky. A tak získal si mohutný příliv rozkolníků velmi značné zásluhy o rozkvět Ruské Asie.

Jaké byly příčiny rozkolu o pravoslaví a vzniku četných sekt? Velmi rozmanité, ale ne zcela jasné. Značný vliv měly tu rozhodně obdobné myšlenkové proudy v zemích sousedních (bulharské bogomilství, česká reformace se všemi svými výstřelky, zvláště učením Adamitů), uplatnily se tu všechny vlastnosti staré slovanské povahy,

---

[1]) R. 1650 vyšel výňatek z Veleslavína Sylvula trilinguis, ten r. 1671 o řečtinu rozmnožen jako Gazophylacium, toto pak s některými změnami r. 1683 s názvě horním.

jež si libuje v touze po svobodě ničím neohražené a vede vždy k štěpení celků, ať již politických, nebo národních a náboženských. Uplatnily se tu zajisté s poměry geografické, zvláště drsné podnebí kontinentální i nekonečně dlouhou zimou, která nutí k přemýšlení a vychovává vážné charaktery, snad i nestálost ruské povahy, jež pudí mužíky k vystěhovalectví na tisíce verst a zavádí ruské inteligenty do krajních extrémů, jak v politice, tak v poesii a umění. Všechny sekty měly pozadí politické a nalézaly oporu v silném náboženském založení ruského národa, které se jeví dosud v mysticismu ruských spisovatelů a petrohradské vznešené společnosti (Rasputin a podobní sibiřští »svatí« starci). Konečně orientální ráz pravoslaví poskytoval do jisté míry sám o sobě mnoho příležitosti k rozkolu.

Za příčinu prvního většího rozštěpení v pravoslavné církvi pokládají se všeobecně reformy Nikonovy (z druhé polovice XVII. století). Ruská církev tehdejší potřebovala reformu, neboť poměry v ní byly pod vší kritiku. Kněžstvo se opíjelo, vyhýbalo svým povinnostem jako čert kříži, vyrábělo kořalky, v klášterech byla ženská obsluha, zkrátka pravoslaví potřebovalo nutně rozumného reformátora, nějakého Husa nebo Luthera. A našlo jej v Nikonovi, který roku 1652 byl povolán za moskevského patriarchu. Nikon vyvinul na zodpovědném místě úžasnou energii: Opravoval bohoslužebné knihy, přestavoval kostely, tiskl církevní knihy, reformoval bohoslužby. Ač jeho reformy byly většinou formálního rázu a nesahaly nikde na dogmatické základy pravoslaví, přece vyvolaly mezi věřícími silné roztrpčení. Prostý lid viděl v činnosti patriarchově atentát proti pravoslavné víře. Zdálo se mu, že patriarcha sahá na poslední útěchu jich trpkého života. Jejich náboženství nemělo těžiska v článcích dogmatických, nýbrž v obřadech a byzantinské pompě církevních slavností. A můžeme se tomu diviti? Což nesetkáváme se dosud v některých zastrčených krajích západoevropských a středoevropských s oblastmi, kde věřící nevidí v obrazech a sochách pouhé symboly, nýbrž ztělesnění svých svatých, kde v Bohu na oltáři vidí živou bytost?

A nyní přišel Nikon se svými reformami: Poroučí, aby se při mši zpívalo jen dvakráte »Aleluja« (do té doby se zpívalo třikráte!), aby se kříž dělal jen oběma prsty (dosud se dělal třemi!), zavrhuje starý osmiramenný kříž pravoslavný a dává ruské církvi čtyřramenný kříž římský, přestavuje kostely a oltáře, mění formality bohoslužební, zasílá nové bohoslužební knihy všem kostelům a nařizuje popům, aby se holili! A náhodou v celé ruské říši rozzuřily se živly přírodní. Mrazy, bouře, krupobití ničí úrodu a vyvolávají příšeru všeobecného hladu! Tu vzpomíná si lid, že podle apokalyptických zjevení sv. Jana má nastati v nejbližší době konec světa a zjevení Antikrista. Popové čekali již dlouho na příležitost, aby se mohli pomstíti nenáviděnému patriarchovi, který jim zakazoval přísně nezřízený život. Jaký div, že využili okolností, prohlásili Nikona za ďábla z apokalypsy a strhli tak za sebou množství věřících do rozkolu.

Nic nepomohla strašlivá klatba církevního sněmu pravoslavného (1866). Rozkol se šířil celým Ruskem a nalézal opory ve všech konservativních vrstvách, které v něm hledaly opory proti cizáctví, jež zásluhou carů pronikalo mocně do ruské říše. Vláda a církev vystupovaly příkře proti rozkolu, po širé Rusi zaplály hranice. Nic však to nepomáhalo. Rozkol proniká i do nejvzdálenějších guberníí. Předkavkazsko se stává záhy rozkolnickým. Na Sibiři hlásá rozkol protopov Avvakum, úhlavní nepřítel oprav Nikonových, jenž byl vládou poslán do Irkutska hned v prvých dobách rozkolu.

Nastává doba Petrova. Car byl v prvých letech své vlády starověrcům dosti nakloněn, vážil si jejich pracovitosti, která tvořila z bažin, stepí a pralesů úrodné krajiny. Když však starověrci vystupovali proti Petrovým reformám, organisovali veliké bouře proti Němcům a podněcovali všechny nespokojené živly proti carovi, jehož prohlašovali právě tak jako kdysi Nikona za Antikrista, tu nemohl car neviděti v nich mocného politického nepřítele a začal je pronásledovati s bezohledností, jež mu byla vlastní. I nástupci Petrovi vystupovali příkře proti rozkolu, ale marně. Krátká vláda Petra III. přinesla rozkolníkům mnoho úlev: vykázány jim některé kraje sibiřské k osazování. Není divu, že starověrci zbožňovali milostivého cara. Když pak slabý car stal se obětí palácové revoluce, jež vynesla na povrch geniální Kateřinu II., neuvěřil nikdo z rozkolníků zprávě o jeho smrti: Odešel prý v přestrojení na Sibiř a vrátí se opět, a bude souditi všechny křesťany, věrné i nevěrné. Také Kateřina II. nevystupovala příliš příkře proti rozkolu. Bylať úplně pod vlivem francouzského racionalismu a poznala snadno, že starověrci nejsou státu nebezpeční, že smířlivá vládní politika přispěje značně k překlenutí rozporů mezi oficielním pravoslavím a rozkolem a umožní po případě i splynutí obou směrů.

Mírná politika vlády usnadnila však vznik a šíření různých, velmi nebezpečných sekt. Proto musila vláda na počátku devatenáctého století změniti kurs a tak dochází k novému pronásledování náboženských odštěpenců, které bylo sice namířeno hlavně proti sektářům, ale dolehlo stejně krutě i na neškodné starověrce. Za Mikuláše I. dostupuje pronásledování sektářů a starověrců svého kulminačního bodu. Sv. synod dělí »bludaře« na několik tříd, podle nebezpečnosti jich učení, vláda posílá je hromadně do Asie.

Za Alexandra II. nastalo zmírnění persekuce, rozkolníkům dovolen obchod a bohoslužby ve vlastních chrámech. Nejdůležitější mezník v dějinách rozkolu tvoří rok 1905. Vláda uznala rozkolníky za samostatnou církev a postavila je na roveň všem ostatním náboženstvím, státem dovoleným. Dovolila jim užívati úředně názvu »staroobřadníci« a dala jim právo zřizovati si náboženské obščiny (obce). Roku 1905 počínaje, smějí všude konati bohoslužby a jejich kněžstvo osvobozeno od vojenské povinnosti. Mohou pořádati církevní sjezdy, vydržovati si školy, zakládati hřbitovy.

Mezi staroobřadníky setkáváme se opět s různými proudy. Rozeznávají se mezi nimi hlavně dva odstíny: popovci a bezpopovci. Popovci uznávají všechny svátosti a obřady pravoslavné,

pokud nebyly opravami Nikonovými pozměněny, a podrželi proto zřízení kněžské, ač měli vždy velikou nouzi o nižší, ale zvláště o vyšší duchovenstvo. Neliší se tedy od oficielního pravosloví a možnost splynutí není tu nikterak vyloučena. Bezpopovci, do jichž tábora patří daleko největší část ruských starověrců a sektářů, také s počátku nebyli proti kněžstvu. Když si však nemohlí dostatek kněží opatřiti, tu učinili z nouze ctnost, odřekli se popů a následkem toho i některých svátostí a obřadů. V lůnu rozkolníků směru bezpopovského vzniklo v různých dobách mnoho výstředních sekt, které zavrhovaly stát, obec, rodinu, manželství, ba často i život (!). Tak na příklad členové sekty »sožigatělů« (= upalujících se) dobrovolně se upalovali.

V dobách pronásledování umućilo se tak v některých klášterech na sta blouznivců. Podobné směry v rozkolu nutno však spíše zařaditi mezi hnutí sektářské. Ostatně pozbývají úměrně se vzrůstem vzdělanosti půdy a rychle zanikají. Během staletí vzdálili se bezpopovci tak značně od pravosloví, že dnes nelze již pomýšleti na překlenutí protiv mezi těmito dvěma nejmocnějšími církvemi velkoruskými. Rozumové pojímání náboženství zatlačilo u bezpopovců úplně do pozadí slepou víru a dogmatickou ztrnulost úředního pravosloví.

Od rozkolu nutno ostře odlišovati hnutí sektářské: Rozkol vznikl jako reakce proti církevnímu novotaření Nikonově, znamenal tedy původně nejkonservativnější směr v ruské církvi. Sekty šly mnohem dále nežli Nikon, mnohdy tak daleko, že se úplně vzdálily od dogmatických základů pravosloví. Částečně se vracely k starému křesťanství a snažily se uvésti v život různé zásady evangelické, které nezřídka špatně si vykládaly, částečně se snažily uvésti náboženství v soulad s rozumem a odstraniti z bohoslužeb všechnu ztrnulost byzantskou. Mluvíme proto o sektách mystických a racionalistických.

Mezi mystickými sektami nejpozoruhodnější jsou *chlystové a skopci.* Chlystové (lidé boží) byli dříve bludaři velmi nebezpeční. V mnohém upomínají na naše Adamity.

Jest zajímavo, že v některých ruských krajích byli »lidé boží« nazýváni stejným názvem jako výstřední tato sekta táborská.

Věřili, že Bůh se vtěluje v osobu náčelníka jejich církve, zavrhovali manželství, prohlašovali svobodnou lásku za článek své víry a odtud jich náboženské slavnosti a obřady končily se nejdivočejšími orgiemi. Historie přičítá jim strašlivé obětování »neposkvrněného beránka«, jež zaleželo v zabíjení prvorozených synů každého chlystovského párku a pití jejich krve z kalichů při bohoslužbách. Vláda pronásledovala ovšem energicky strašlivou sektu. Stoupenci její byli popravováni. Často jim vyřízli jazyk a takto zmrzačené poslali je na Sibiř. Přes to udržovala se sekta chlystovská při životě velmi dlouho, ovšem ve formě mnohem mírnější a všech dřívějších bestiálností zbavené. Ještě dnes setkáváme se na Rusi ojediněle s božími lidmi. Nemají ovšem kromě jména téměř nic společného s dřívější mocnou sektou chlystovskou.

Z ostatních sekt mystických nejdůležitější a nejpozoruhodnější jsou tak zvaní *skopci.* Sekta tato vznikla v druhé polovině XVIII. sto-

letí mezi stoupenci směru chlystovského, jako reakce proti jeho mravnímu úpadku. Řídíce se slovy jednoho z evangelistů, že užitečnější jest, »aby zahynul jeden úd, než aby celé tělo upadlo v oheň pekelný«, pokládali kastraci za jediný prostředek k vyváznutí z náruče neřesti. Učinili proto »krvavý křest« hlavním článkem své víry. Věří jako chlystové, že Bůh se vtěluje do vyvolených a že duch svatý osvětluje každodenně rozum svých pravých dětí. Obřady pravoslavné nezavrhují, naopak doporučují svým stoupencům návštěvu pravoslavných kostelů, ač jim nepřikládají valné ceny pro spasení. Nestřídmost a opilství jsou mezi nimi věcí neznámou. Vynikají velikou zámožností. Soustřeďují v sobě členy všech vrstev ruského národa, prosté mužíky i bohaté kupce a vlivné úředníky. V minulém století byli skopci ruskou vládou energicky pronásledováni a mnoho jich posláno na Kavkaz, přirozeno, že ani úkaz carský z roku 1905 nepřinesl jim náboženské svobody. Žádná, byť sebe liberálnější vláda nemůže dáti sankci nebezpečnému učení těchto sekt. Jedinou světlou dobou v dějinách chlystů, skopců a podobných náboženských obcí, byla několikaměsíční vláda Petra III. Odtud úcta různých mystických sekt k dobrotivému carovi a víra v jeho božský původ. Nezemřel prý, nýbrž žije na Sibiři pod jménem Kondráta Selivanova. Vrátí se jednou zpět do Moskvy, vsedne na carský trůn a všichni panovníci z celého světa složí mu k nohám své koruny. Skopectví rozšíří se po celé zemi a nastanou opět dnové rajsté blaženosti. Pověst o útěku Petra III. na Sibiř není ostatně v ruských dějinách nikterak ojedinělou.

Také neočekávané smrti Alexandra I. v zastrčeném hnízdě jihoruském mnoho lidí neuvěřilo a i v nejvyšších petrohradských kruzích udržovala se houževnatě domněnka, že carova smrt byla toliko vymyšlena, aby se unavený panovník mohl uchýliti do samoty. Bylo prý to jeho nejvroucnější přání. Odešel prý na Sibiř a tam zmizel beze stopy. Po nějaké době našli na Sibiři tajemného starce jménem Fedora Kuzmiče, který se značně podobal zemřelému carovi jak tělesně tak i povahou a vystupoval všude s neobyčejně aristokratickou elegancí. Dosud jest záhada předmětem vědeckých sporů a vznikla již o ní celá literatura. Také V. Lev Nikolajevič Tolstoj věřil pověsti o carově útěku ze světa a totožnosti jeho s legendárním sibiřským starcem Fedorem Kuzmičem.

Petrohradské vznešené kruhy byly vždy silně nakloněny mysticismu. Snad to nutno přičítati vlivu ciziny, snad nevlídnému podnebí petrohradskému. Nerozumné proudy mystické často nabývaly při carském dvoře velmi neblahých rozměrů. Vzpomeňme si jen na sibiřského světce Rasputina, který svého času vzbuzoval tolik rozruchu v celém světě, porážel ministerstva, hrál významnou úlohu v různých nečistých aférách (i Suchomlinově!), měl rozhodný vliv na politiku slabého cara a výchovu jeho dítek. A vzpomeňme si současně, že tato modla petrohradského dvora neuměla dobře čísti a psáti, že měla za sebou velmi choulostivou minulost. Neboť Rasputin byl ještě v dobách svého pobytu na Sibiři (byl tamním rodákem) mnohokráte trestán pro krádež a zločiny sexuální. Tu teprve vy-

nikne jasně mravní ubohost petrohradského mysticismu z nejposlednějších let carské vlády.

A nyní několik slov o druhé veliké skupině ruských sekt, které stojí na základě racionalistickém, hlavně o tak zvaných duchoborcích (duchovních křesťanech), molokánech a štundistech. Sekty racionalistické začaly se rozvíjeti v osmnáctem století pod vlivem nauk protestantských, jež seznali Rusové na četných svých tehdejších válečných výpravách do Německa. Někteří odborníci rozkolničtí shledávají však v duchoborství mnohem starší vlivy českého učení Husova.

Duchoborství jest založeno úplně na rozumu. To dosvědčí nejlépe několik ukázek z jeho náboženských předpisů: Bůh přebývá v těle lidském. Každý spravedlivý člověk jest synem božím. Božství není možno odděliti od člověka. Hříchu dědičného není. Neuznávají kněží. V nebe a peklo nevěří, obrazy svatých zavrhují. Zamítají vnější obřady a vnější znaky svátostí, zdůrazňujíce vnitřní přesvědčení. Manželství jest jim pouhou smlouvou milenců, potvrzenou souhlasem rodičů. Písmu svatému nepřikládají příliš značný význam. Větší důležitost má vnitřní zjevení a tradice. Nenávidí rozkoše tělesné a zavrhují vášně. Často uplatňovali se mezi nimi zásady komunistické. Neuznávali s počátku světských panovníků, úřednictva, zákonů, vojeuské povinnosti. Proto byli vládou carskou pronásledováni a musili se hromadně stěhovati do Vých. Sibiře a Zakavkazska. Vynikali vždy velikou pracovitosti a spořádaným životem. Během doby musili se vzdáti některých svých zásad, uznati státní zřízení a smířiti se s vojenskou povinností, bylo jim však dovoleno sloužiti bez zbraně na příklad ve vojenských nemocnicích. Mnozí se raději vystěhovali, zvláště do Kanady na radu a přímluvu Tolstého, jehož láska k duchoborcům přivodila posléze vyloučení jeho z pravoslavné církve rok 1907. Tolstoj mimo jiné hlásal: »Třeba pracovati tak, jako pracují duchoborci — klaněti se každému člověku, neboť jest v něm Bůh. Není-li možno tělem, třeba duchem.« Dějiny i původní zásady duchoborců upomínají v mnohém na církev česko-bratrskou.

V takovéto abstraktní formě nemohlo se ovšem duchovní křesťanství rychle šířiti mezi prostými mužíky. Proto vyvinula se na základě duchoborství záhy nová sekta tak zvaných »molokánů«, která učinila mnoho zásadních ústupků pravoslavnému náboženství. Především vrátila se k pravoslavným dogmatickým článkům o Bohu a uznala božský původ Písma svatého (dovolen však jeho volný výklad). Vnější známky svátostí, církevní obřady, ctění obrazů a instituci kněžskou však v duchu racionalistickém zavrhovali. I molokáni vynikali vzornými mravy, zbožností, střídmostí a láskou k práci, již povýšili za dogma. Neuznali však ruských soudů, vojnu příkře zavrhují, a tvoří stále cizí předmět v těle národa ruského. Byli v dřívějších dobách krutě pronásledováni. Roku 1905 konali první všeruský »sjezd molokánů« a zaslali carovi vřelý holdovací telegram. Molokáni (nazýváni jsou tak proto, že pijí v době pravoslavných postů mléko) dělí se opět na řadu drobnějších sekt, z nichž nejpozoruhodnější jsou judejstvujuščije, blíží se dogmaticky značně k židům, a obščije, kteří praktikují starokřesťanský komunismus.

Ostatně mezi jednotlivými sektami nalézáme vždy značné množství odstínů. Náboženské nesnášenlivosti tu však nenalézáme nikdy, snad proto, že sektáři nemají kněží. Bezděky vzpomínáme si na bodrého rozkolnického strýce Jerošku v Tolstého »Kozácích«: »Byl jsem soudruhem všech. Tatar-Tatar. Armén-Armén, voják-voják, důstojník-důstojník. Mně vše to jest jedno, jen aby to byl piják. Očistiti se musíš, od obcování se světem« — praví naši kostelníci — »s vojákem nepij, s Tatarem nejez.« Ale poslyš mullu neb tatarského kadije. Ten praví: Vy nevěrní ďaurové, proč jíte vepřovou? — Každý tudíž svůj zákon zachovává. Ale dle mého jest to vše jedno. Vše Bůh stvořil člověku k radosti. V ničem není hříchu. Vezmi si třeba příklad ze zvířete. Žije i v tatarském rákosí i v našem. Kam přijde tam má i domov. Co bůh dal to i žere. Ale naši praví, že za to budeme žhavý pekáč lízat! Já myslím však, že vše to jest klam.« — »Co jest klam?« »Inu to, co praví kostelníci. U nás, otče můj, v Červené, vojskový stařešina byl mým druhem. Molodec byl jako já. Zabili jej v Čečně. On říkal, že si to vše kostelníci vymýšlejí ze své hlavy: Zcepeníš, povídal, tráva vyroste na hrobečku, toť vše.« A to nemluví mladík s mlékem na bradě, nýbrž sedmdesátiletý stařec! A podobných strýců Jerošků jest v Ruské Asii mnoho.

Náboženské poměry v Ruské Asii nejsou tedy dosud ustáleny, o čemž svědčí nejlépe stálé vznikání nových sekt, často silně zabarvených sociálně. Úřední pravoslaví musí těžce zápasiti o udržení svých posicí. Stálým přistěhovalectvím dostávají sektáři a staroobřadníci nových posil, kromě toho přidávají se k nim houfně vyznavači státního pravoslaví. Sibiřské misionářské sjezdy žádají, aby vláda energicky proti agitaci sektářské vystoupila, nechce-li, aby celá Sibiř a Kavkazsko odpadlo od státního náboženství. Již dnes jsou rozsáhlé oblasti naprostými doménami jednotlivých sekt.

Pravoslaví má však v Ruské Asii mnoho jiných starostí: Hlavní z nich jest zajisté misionářská činnost mezi pohanskými národy domorodými. O jejích výsledcích bylo pojednáno v článcích o jednotlivých národech. Celkově možno však říci, že i tam, kde měla úspěchy, dala domorodcům jen velmi povrchní náboženské vědomosti a často se musila spokojiti jen pouhým pokřtěním. Nepřekonatelnou překážkou byla tu zejména úžasná rozptýlenost domorodců po nekonečných, často těžce přístupných oblastech.

Nakonec ještě několik slov o misionářské činnosti pravoslavné za hranicemi ruskými, zejména v Japonsku, Číně a Mandžurii. Katolíci zřídili na Dálném východě misie, evangelíci je zřizovali, Angličané a Američané rovněž. Rusko nemohlo zůstati pozadu již z politických důvodů, ač mělo dosti práce v rozlehlých svých koloniích. O pravoslavné církvi v Japonsku referoval svého času biskup kiotský Sergej v Kolokolu takto: Ruská misie v Japonsku měla po válce rusko-japonské v svém čele arcibiskupa Nikolaje, kněze obrovského vzrůstu a nadlidské síly duševní, dále zmíněného již biskupa kiotského, 36 kněží japonské národnosti, 120 katechetů a 7 diakonů, kteří vesměs vyšli z misijní semináře. Na 40 hochů jest tam vychováno na kněze. Misionáři pořádají stále náboženská shromáždění ve městech i na

venkově. Účastní se jich i mnoho nepokřtěných pohanů. Roku 1910 bylo v Japonsku na 33.000 pravoslavných. Pravoslaví zapustilo zvláště mezi inteligencí velmi hluboké kořeny. Tak přijal v poslední době pravoslaví rektor tokijské university Saito, vnuk admirála Toga, vítěze čušimského a mnoho jiných. — Za to missie čínské a mandžurské prý naprosto nevyhovují svému poslání a výsledek jejich staleté činnosti rovná se téměř nule.

II.

Není slavný ten, kdo miluje svou vlast, —
ale ten, kdo miluje všechno lidstvo.

Ze svatých knih Babistů.

Co jest babismus? Zajímavý moderní proud v islamu, který chce sblížiti náboženství Mohamedovo s ideály křesťanskými. Jméno dostal podle přezdívky svého zakladatele Aliho Mohameda, jenž nazýván byl od lidu »Bab,« »branou moudrosti«.

Nová sekta islamská prohlásila lásku k bližnímu za hlavní článek svého učení, snaží se uskutečniti rovnost a bratrské přátelství mezi národy, dává ženám rovnoprávnost, uvádí tedy v život myšlenky dosud úplně cizí islamskému světovému názoru. Perská vláda pronásledovala krutě babisty, ale záhy jí nové hnutí náboženské přerostlo přes hlavu. Záhy proniklo reformní učení do nejširších vrstev perského národa, získalo si sympatií inteligentních kruhů, ba i mezi nejpřednějšími hodnostáři perskými. Možno prý směle říci, že větší polovina Iranu vyznává učení Aliho Mohameda, ovšem dosud jen tajně.

Také v Zakavkazsku žije mnoho babistů. Jsou nejpokojnějším a nejpracovitějším živlem mezi zdejšími mohamedány. Ruská vláda nevěnovala dosud pozornosti této zajímavé islamské sektě, ač by podporování babismu mělo býti základem ruské politiky na Kavkaze. Dosud žijí babisté v Zakavkazsku v ústraní. Náboženská propaganda není jim dovolena. A to pokládají někteří ruští odborníci za těžkou chybu ruských úřadů. Kdyby vláda podala nové islamské sektě pomocnou ruku, tu by zcela určitě vznešené zásady Aliho Mohameda záhy zvítězily nad fanatismem musulmanských mulů a v krátké době přijalo by celé islamské Kavkazsko mírumilovné a snášenlivé učení babistů, hlásajících nezištnou lásku k bližnímu a přátelství člověka s člověkem, bez ohledu na víru, národnost a státní příslušenství. Tak by konečně přestaly věčné spory a krvavé srážky mezi mohamedány a křesťanským obyvatelstvem kavkazským. Rusko stalo by se tak protektorem mocného a života schopného směru pokrokového v islamu, který již dnes jest důležitým činitelem v celé Persii a cravděpodobně se rozšíří i do ostatních sousedních zemí islamských. Mohlo by z toho velmi těžiti i pro svou politiku na blízkém východě. (Podle ruských časopisů.)

Josef Kuchař:

Pod akáty a jeřabinami.

(Vesnický románek.)

(Pokračování.)

Zvonek umlkl, obřad započal. Průběhem jeho zavládlo ticho, ale když po skončené modlitbě a konečném výkropu rakev spouštěna do hrobu, propukl všeobecný vzlykot a pláč — i Jeník hořce zaplakal jako malé dítě a za otcem, loučícím se němou rakví na věky, zamlženýma očima lítostně hleděl do hrobu. Když zaduněly první hroudy těžké, vlhké hlíny na rakev, stará Prchalka náhle omdlela a zhroutila se u hrobu, div do něho nespadla.

Všeobecný úžas a pohnutí nastalo kol hrobu; Jeník s Mařenkou s každé strany chopili se ubohé a zvedali ji, co zatím jiní volali po vodě, aby omdlelé postříkali obličej a přivedli ji k vědomí. Jeník s Mařenkou za pomoci jiných zápasili s bezvládným tělem, při čemž mnohokráte třesoucí se jejich prsty vzájemně se náhodou setkaly a dotýkaly. Přes truchlivou vážnost a smutek chvíle ucítili dotekem tím jako v přeletu blažený pocit ve svých srdcích.

Konečně podařilo se zoufalou vdovu vzkřísiti, odvésti od hrobu, k němuž spínala, stále se po něm obracejíc, své třesoucí ruce, a za pomoci mlynáře Zárybnického a souseda Záruby a jeho syna dopraviti domů, kde připadalo jí a Jeníkovi všecko tak opuštěným, osiřelým, prázdným. — — —

V.

Po otcově smrti Jeník chodil jako bez duše. Za otcova vlídného vedení statně na statku vypomáhal a v hospodářství pilně se zaučoval. Dnes tíha celého vedení spočívala na něm, ale vedl si při všem jako náměsíčný. Chasa sama musila mu to ono připomínati, na to ono jej upozorňovati, aby hospodářství škody netrpělo, neboť byla doba žní a všady plné ruce naléhavé práce. I stará matka sama, ač duše její těžce byla rozbolestněna, dovedla se vzmužiti a synovi útrpně a vlídně domlouvala, aby se vzpamatoval.

»Co se to s tebou jen děje, hochu, což pak nejsi mužem?« vyčítavě mu připomínala.

»Maminko, odpusť, srdce mne bolí, nemohu si pomoci. Snad později to přejde samo.«

Ale Jeník se nesvěřil matce, že vedle zármutku po odešlém otci, jejž choval vždy tolik v upřímné synovské lásce, krutější daleko bolest a stesk hlodají na jeho srdci. Hluboce zakořenělá láska jeho k Mařence ze mlýna a trn kruté nejistoty a žárlivosti ryly bolestně v jeho duši a připravovaly ho o klid, spánek i chuť k životu a k práci. Často uprostřed nejpilnější, nejrušnější práce za nějakou záminkou zmizel náhle ze statku nebo z luk a polí a zatoulal se nad mlýnem mezi ořeší do stráně, aby tu nerušen potají vypozoroval, co se ve

mlýně děje a aby aspoň na okamžik zachytil spanilý obličej a zjev Mařenčin, kdyby se náhodou vyklonil z okna.

Štěstí mu někdy přálo, a tu pohlížel blažený Jeník s takovou zbožnou vroucností a s takovým zanícením se stráně dolů do okna, jako by se mu v něm byla otevřela nebesa. Neskonalé blaho rozlilo se mu v srdci, a v hlavě jeho bylo naráz tolik vůně, štěstí, světla, že div radostí nezajásal.

V takových přímo nebeských okamžicích vymizela na nějakou dobu jeho zádumčivost a ustoupila veselejší, spokojenější náladě. Chasa to hned postřehla, libovala si a z upřímného srdce radostnou tu změnu v povaze Jeníkovi přála, neboť jej pro citlivé, všemu dobrému a lidskému přístupné srdce a pro ostatní dobré jeho vlastnosti, po otci zděděné, měla v lásce. I matce, která zatím vytušila, čím syn její ve své duši trpí, neušla výhodná, příznivá ta změna a v duchu jí blahořečila a z ní se radovala. Však chtěla, až přejde doba smutku, v jeho prospěch ve mlýně zakročiti.

Ale za krátký čas bylo s Jeníkem zase všecko při starém; upadal opět do své neveselé, truchlivé zamlklosti. Bylo to zejména v dobách, kdy z nahodilého setkání Josefova s Mařenkou, o němž náhodou z cizích hub se dověděl, domníval se vytušiti, že utváří se mezi Mařenkou a mladým Zárubou za jeho zády vroucnější, něžnější poměr, než mu mohlo býti milo. Tu zatoužil dychtivě setkati se buď s Josefem nebo s Mařenkou, aby té trapné, mučící ho nejistotě učinil konec, ale všady — ve mlýně i u Zárubů i doma u nich bylo tolik neodkladné, naléhavé práce, že na nějaké účelné, nastrojené, okaté setkání nebylo pomyšlení. A také nebylo měkké, trpnější jeho povaze dáno, aby k setkání takovému sám se odhodlal, nebo dokonce je nějak nastrojil. Ale, v čem Jeník nevěděl sám si porady, v tom příznivá náhoda přispěla mu mimo očekávání na pomoc.

K chvále Jeníkově budiž řečeno, že po celodenní úmorné práci, kdy ostatní čeleď unavena odpočívala a si hověla, on, srdcem svým puzen, odebíral se každého večera na hřbitov k otcovu hrobu, aby mu v úctě a lásce synovské a v bolestné vzpomínce vděčně donesl čerstvou kytici zahradních a lučních květin a vroucně nad jeho hrobem se pomodlil. Jednoho večera postřehl na hrobě čerstvou kytici krásných růží. Zarazil se, vzal kytici a líbaje vonné květy jako zkazku něčí upřímné, něžné duše, uvažoval, kdo asi darem tím obmyslil a okrášlil otcův hrob. Vytušil hned, že takového něhyplného ohledu nemohl nikdo jiný býti schopen, leč jedině předmět jeho snů a touhy — Mařenka z mlýna. Či by snad přítel Josef Záruba? . . Toho večera roj pochyb a domyslů trápil dlouho do noci Jeníkovu ustaranou, usouženou hlavu.

Minuly zatím tři dnové a Jeník nesl k večeru po práci na hrob otcův novou kytici. Položil ji vedle povadlé kytice růží a uvažuje v duchu o vratkosti a pomíjejíčnosti všeho pozemského, zahloubal se v teskném rozjímání svém s celou vroucností své trpící duše do modlitby, spínaje zbožně na prsou své ruce. Neslyšel ani lehýnkých kročejů za svými zády. Pojednou ucítil, jak čísi ruka položila se mu zlehka na rámě . . . Kvapně se ohlédl — za ním s líbezným, milým

úsměvem, plným laskavosti a něhy v hnědých očích — stála Mařenka z mlýna, třímajíc v levici nádhernou kytici čerstvých růžových květů.

»To vy, Mařenko, uctíváte tak hrob mého tatínka? Jak mile byl jsem překvapen a jak hluboce mne to dojalo!«

„Bože můj, vždyť to byl můj milý kmotránek a já ho měla tolik ráda!« vroucně odtušila.

»Jak jste dobrá, Mařenko,« měkce hovořil Jeník. »Ani nevíte, jak jste tím ulehčila mému utrpení. Hned jsem si myslil, že to vykonala jen vaše citelná dušička. Děkuju vám za sebe i za maminku,« tklivě vykládal a podával Mařence pravici.

Vlahý, dobrosrdečný třpyt zalil její velké hnědé oči, k němu obrácené, když malou, bílou ručku svou vkládala do jeho mozolné pravice, a na svěžích, jakoby orosených tvářích jejích objevil se lehký červánek.

»Přeceňujete mou upřímnou službičku, kterou prokazují mrtvému z lásky,« skromně se bránila a kladla svou kytici na hrob.

Jeník pohnutím celý se zajíkal, když nakláněje se k rozmilé dívce třesoucím hlasem ze sebe vypravil:

»A nezbylo ve vašem srdci, Mařenko, z té lásky k mrtvému ani jiskřičky pro jeho živého syna, aby neumřel po vás touhou?«

Byla-li líc Mařenčina prve nadechnuta červení, zapálila se pod dojmem Jeníkových slov jako nejžhavější růže... Celá pomatena nevýslovně vroucím pohledem utkvěla na obličeji Jeníkově a s roztomilou, dojemnou rozpačitostí vážně pravila:

»Mluvíte pravdu, Jeníku, že vaše srdce tolik stojí o mou přízeň, že se o ni chcete děliti s mrtvým? Považte, mrtvý dole v hrobě to slyší, je to jako nejsvětější vaše přísaha!«

Jeník sklonil se k hrobu a klada na něj tři prsty své pravice, slavnostním hlasem pronesl: »Přisahám, Mařenko, přisahám. Bez vás nemohu býti na světě živ. Kdyby mohl tatínek mluvit, dosvědčil by vám to.«

»Děj se tedy vůle Páně, Jeníku, Bůh a mrtvý to slyší; mám vás dávno ráda a chci s vámi jít věrně životem, zde má ruka na to. Ani nevíte, jak mi vás bylo líto a jak jsem pro vás trpěla!«

Podala mu pravici. Jeník přímo pobožně k ní se shýbl a slzy maje v očích pokryl ji nesčíslnými polibky...

»A teď s bohem, Jeníku, a na shledanou — musím domů, aby nás nepřistihli a nenadělali z toho zlé řeči.« Pohleděla vroucně a oddaně na něj a odcházela. U vrátek hřbitovních ještě se po něm ohlédla a pokynula mu, pak zmizela v topolové aleji. — —

VI.

S jakým radostným, blaženým srdcem Jeník ze hřbitova kráčel k domovu, těžko vylíčiti. Ty tam byly nyní jeho pochyby, jeho nejistota; žárlivost jeho zaplašily Mařenčiny oddané, věrné pohledy, teplý stisk měkké její ručky, upřímné, vroucí její ujištění, že ho má ráda, že pro něj trpí a chce býti věrnou jeho družkou. Hruď jeho div se blažeností nerozskočila. Byl by se rád se svým štěstím svěřil

celému světu. Vesele, radostně pohlížel kolem sebe; chtělo se mu výskati, smáti se, plakati. Směs nejvírnějších, přímo nebesky blažených a krásných pocitů ho zchvátila.

Odbočil a kráčel teď zvolna polní cestou a všecko, co kolem sebe viděl, celý boží širý svět přicházel mu mnohem krásnějším, vše viděl v jakémsi růžovém, kouzelném světle a zabarvení. I ten skřivan, jenž v jásavém zpěvu čistým, zlehka se šeřícím, vonným vzduchem vznášel se ještě vzhůru k modravým, pomalu zatemňujícím se nebesům, pěl o jeho radosti, zpíval o pohádce jeho štěstí. Kráčel jako očarován, opojen . . .

Kolem něho ukládalo se do polí, do luk znenáhla večerní ticho, jen cvrček ještě hudl v polích, křepelka tu tam jakoby zasněně se ozvala na mezi. Postanul, aby do rozbouřených, rozkoší přeplněných ňader nabral čistého, volného vzduchu, do něhož ze zahrad, luk a blízkých lesů vála směs opojné vůně. Jak bylo vše kol něho nádherné, krásné! Nikdy dříve tak to neviděl, tak to necítil. Rozpřáhl v nadšení svou náruč, jako by celý ten kraj, pozvolna se tmící, přitisknouti chtěl ke své hrudi, kde bylo tak blahem přeplněno, kde rozsvítilo se tolik zářivého světla.

Večerním tichem ozvalo se z blízké kostelní věžky klekání; znělo tak pobožně, vroucně, dojemně . . . Jeníkova duše byla uchvácena. Sňal pokorně s hlavy svůj klobouk, pokřižoval se a počal se modliti. Ještě nikdy v životě nemodlil se večerní »zdrávas Maria« tak zaníceně, tak vroucně. Tam vzhůru, do nebeských krajů, nesla se jeho modlitba . . . Obrátil tam své zanícené zraky . . . hvězda za hvězdou počala se v těch zázračných, nezbádaných výšinách rozsvěcovati. Jeníkovi se zdálo, že ty hvězdy rozsvěcují se také v jeho duši. Takový zázrak způsobila v ní láska . . .

Zvonek dozněl. Jeník skončiv svou modlitbu vzchopil se a odcházel zvolna k domovu. Bylo již hezké přítmí, když rozlehlou zahradou postranními vrátky vkročil do dvora, jehož vrata bdělá chasa byla již uzavřela. Vešel do světnice, kde matka při lampě u kamen ještě něco kutila. Ohlédla se a postřehla hned, že obličej synův celý září, že celý zjev jeho je jako vyměněn . . . Radostí zajásalo jí srdce . . .

»Kdes byl hochu? — a hned sama domyslila se vysvětlení . . . Místo odpovědi Jeník matku zchvátil do náruči a obličej její prudce poceloval. Pak se jí vyzpovídal . . .

Té noci hvězdnaté Jeník snil o samém ráji . . .

Srp měsíce nakukoval zvědavě oknem do světnice na jeho postel. —

VII.

Když nejnaléhavější polní práce trochu polevily, jednoho dne Josef Záruba před večerem přišel nenadále do Prchalova statku navštívit svého přítele Jeníka. Neviděl ho od pohřbu a srdce ho nutkalo pohovořit si s ním zase jednou a stisknout mu přátelsky ruku. Měl toho tolik na srdci, div ho to neutlačilo, a byl by si rád o tom s Jeníkem, jako jindy činili, vyměnil své myšlenky. O tom, co mezi

Mařenkou a Jeníkem se událo, neměl ani tušení. Mařenka s Jeníkem měli štěstí, že nikdo v celé vsi setkání jejich na hřbitově nepostřehl — a oba měli dosti příčin mlčeti o tom prozatím jako hrob.

Jeník vycházel právě ze stodoly, kam toho dne přivezli poslední mandele z polí. Spatřiv na dvoře Josefa, trochu se zarazil, ale hned se vzpamatoval a spěchal karamádovi radostně v ústrety.

»I vítám tě, Josefe, to jsou k nám hosté; to je dost, že si zase jednou na nás vzpomeneš. Pojď dál do světnice, není tam nikdo — maminka je dosud v poli.«

»Však ti, Jeníku, k nám také cesta nezarostla — nějak jsi na mne zapomněl,« Josef pronesl vyčítavě.

»Nezapomněl, hochu, však podle sebe víš, že jsme ze dne ke dni stále jako v kole.«

»Vím, vím, Jeníku, a nemám ti za zlé; ta boží úroda vyžaduje si všechen náš čas a naše síly. Buď Bohu chvála, že se tak letos urodilo.«

»Ba, Bohu chvála, i my nemůžeme si naříkat.« —

Vešli spolu do světnice a usedli poblíž okna, v němž bylo plno květin, ke stolu. Josef rozhlížel se pátravě po světnici a prohodil:

»Nechci ti dělat těžké srdce, Jeníku, ale mně tu přichází u vás smutno, že tu schází hospodář. Moc na tebe, hochu, osud naložil. Když o tom přemýšlívám, je mi tě vždy tolik líto.« A Josef mimoděk položil soustrastně svou ruku na Jeníkovu pravici.

Obličej Jeníkův na chvíli zesmutněl a v srdci přišlo mu nějak měkko; soucit Josefův ho zřejmě dojal.

»Děkuji ti, Josefe, za tvou upřímnost. Měli jsme se odjakživa spolu tolik rádi. Nechci na tobě spáchati hřích a chci i já býti k tobě stejně upřímným. Později by ses toho třeba od jiných dověděl.«

»Co máš, prosím tě, na srdci?« Záruba zvědavě a nedočkavě vyhrkl a v předtuše čehosi nenadálého, snad pro něj nemilého a bolestného, trochu v tváři pobledl.

»Víš-li pak, Josefe,« Jeník jaksi tajemně a důležitě promlouval, »že ubohý můj tatínek umřel pro mé štěstí, že mně je, chuďas, svou smrtí vykoupil.«

»Prosím tě, co to mluvíš?« mladý Záruba se udivil.

»Pravdu mluvím, Josefe, z růží na jeho hrobě vykvetlo mně náhlé, nečekané štěstí.«

»Ale, vždyť pak jste na jeho hrob žádných růží, pokud vím, nevsadili, a kdyby — za tu krátkou dobu nebyly by se ujaly a rozkvetly, a jak mohlo ti z nich vykvést štěstí?« Josef odmlouval a na Jeníka se podíval podezřívavě, spolu soustrastně, jakoby pochyboval o jeho zdravém rozumu. Myslil, že žalem nad úmrtím otcovým snad se zbláznil.

»Ty růže tam, Josefe, v kytici položila Mařenka« . . .

»Cože . . . co povídáš . . . Mařenka? Ona byla na hřbitově? A s tebou?« mladý Záruba zajíkavě hovořil a celý užasl.

»Přišla tam jednoho dne v podvečer položit na hrob svého kmotra kytku růží náhodou v době, když já se právě u hrobu modlil.

Postýskali jsme si, dorozuměli se spolu — a Mařenka mně tam dala své slovo. Takovým způsobem mně z růží na otcově hrobě vzešlo štěstí.«

Při slovech Jeníkových Josef zbledl na smrt. Toho neočekával. V koutcích úst bolestně mu zacukalo, z očí div mu nevyhrkly slzy. Po malém odmlčení ztěžka pronesl:

»Buď ti to její slovo požehnáno, ať ti do opravdy z něho, Jeníku, zkvete štěstí; přeju ti je ze srdce, zasloužíš si je. Ale pro mne to slovo, tobě dané — znamená smrt,« skleslým hlasem malomyslně promluvil.

Jeník se slov přítelových skoro ulekl a počal jej těšiti a věc mu vymlouvati. Ale Josef se náhle zvedl, jako by seděl na řeřavém uhlí, objal prudce Jeníka, a podávaje mu pravici na rozloučenou, poznamenal: »Na mne nedbej, Jeníku, pro někoho z nás Mařenka se rozhodnout musila; oběma nám přece nemohla dáti slovo. Tys přišel dřív, ty dříve meleš. Je vidět, že tě měla přece jen více v lásce nežli mne. Buď šťasten a měj se tu na světě dobře a někdy ve svém štěstí si vzpomeň také na mne.«

A rychle, skoro prudce odcházel. —

Jeník v ustrnutí, celý zaražen hleděl za ním . . . přemýšlel . . . probůh, proč řekl »měj se tu na světě dobře« . . . Co jen zamýšlí ten nerozvážný, prudký člověk! Tolik ho pobouřilo Josefovo záhadné chování, až mu z toho přišlo nevolno. Hruď jeho pojednou naplnila se hroznou lítostí; bylo mu skoro do pláče. Bože můj, což je možno, aby svým štěstím byl Josefovi ublížil? Měl vskutku na ně více práva než Josef? Nespáchal na něm hřích, není snad svatokrádcem? . . .

Tu noc měl Jeník neklidnou a divoké sny ho děslly. Kam dělo se náhle všecko jeho štěstí? . . .

Bezesné chvíle noci Jeník ztrávil modlitbou.

VIII.

Téhož dne po rozhovoru s přítelem Prchalem mladý Josef Záruba přišel hodně pozdě po půl noci domů. Otec z počátku velmi se tomu divil, že syn tak dlouho, jako dosud nikdy nečinil, zůstává mimo dům, a starostlivá, o hocha velice dbalá a pečlivá matka byla o něj přímo plna obav a starostí. Josef sice řekl, že jde navštívit Jeníka, ale když ani po desáté večer ještě se nevracel, otec Záruba, nedočkav sám došel k Prchalovům, kde již všecko spalo, přesvědčiti se, co vlastně se děje. K ustrnutí svému se tu po delším dobývání do statku dověděl, že Josef odešel již před večerem. Co se mezi oběma přihodilo, Jeník zamlčel.

Záruba všecek zaražen nevěděl si rady. Přemýšlel, kam se Josef asi uchýlil a kde by ho měl hledati. V hospodě snad? Tam syn bez otce dosud nikdy nevkročil. Proto přece Záruba zaměřil k hospodě a opatrně a pečlivě nahlédl oknem do jizby. Kromě asi tří sousedů a několika chasníků neuzřel tam nikoho. Kam se tedy, probůh, Josef jen poděl? Či přihodilo se mu neštěstí? Ale kde a jaké? To by přec už byla celá vesnice vzhůru! Hlava se s ním zatočila, a pln

nejpodivnějších myšlenek, pln starostí a obav vkročil na svém statku do světnice a pln sklíčenosti vyličoval matce, jak pochodil.

Ta dala se hned do nářku a počínala spínati ruce. »Ježíši Kriste, co se to jen stalo, cos to na nás ubohé dopustil! Nešťastný hoch, kam se zatoulal . . . co mu to jen vlezlo do hlavy? Co si počnem, kam se poděјeme?« . . .

Záruba konejšil a těšil svou ženu, jak jen dovedl, ač sám potřeboval útěchy. Byl sice člověk ráznější, odhodlanější, hned tak se nepoddal, ale kde jednalo se o jediného syna, změkl, ač chvílemi zachvátila ho zlost nad Josefovým počinem. Jak mohl jen býti tak neprozřetelným a necitelným a připraviti jim takové rozčilení, takovou starost! Ale, což — jestliže nějaký blud, svod — neštěstí . . . Nedomyslil, vykročil kvapně ze světnice a počal burcovati chasu ze spaní. Právě ponocný troubil na návsi dvanáctou, když rozespalá a ustrnulá chasa rozběhla se ze statku na vše strany shánět hospodářova syna. — —

*

A kam se zatoulal mladý Záruba? Vykročiv, či lépe vyřítiv se z Prchalova statku, zaměřil rovnou za ves do polí, položených blíže k lesu, a tam dal se po mezi cestou k lukám a jimi kráčel podél potoka, tekoucího na mlýn, vzhůru mezi olšinami a vrbovím k hrázi rybníka, rozkládajícího se tajemně a mlčelivě stranou skoro u samého lesa. Byl to rybník nevelký, ale velice hluboký, zvláště podél hráze, k lesu obrácené, na níž stálo několik starých, zasmušilých vrb, ohnutých a vydoutnalých. Pro hloubku rybníku říkalo se tu obecně »na jezeru«.

Když sem mladý Záruba došel a na hrázi se zastavil, bylo tu již vlivem blízkého lesa hezky temno, mlčelivo a strašidelno. Jen opodál potok, kolem lesa lučinami tekoucí, v místech mělkých zurčel, šplíchal a bublal přes oblásky, a nad lesem v přeletu zakrákalo zlověstně několik vran, dále nad les tíhnoucích.

Mladý Záruba sňal klobouk s hlavy a šátkem stíraje pot, rychlou chůzí s čela se mu řinoucí, upjatě zahleděl se na tajuplnou, mlčelivou hladinu tmící se před ním vodní propasti. Hlavou vířilo mu na sta myšlenkových neveselých bludiček, tepny na skráni prudce mu bušily, v uších mu znělo, v hlavě hučelo. V prsou mu srdce pracovalo, jako by se chtělo rozskočiti. Takový nevýslovný stesk v něm cítil, taková lítost se mu rozlévala hrudí, jako by byl náhle osiřel, a neměl na celém širošírém světě ani jediné milující duše soustrastné, k níž by se přivinul, jíž by se svěřil se svou bolestí a jí si požaloval, jako by neměl vůbec domova. Všecko, všecinko umřelo mu na širošírém světě! Je na něm sám . . . i jediný, dávný, drahý přítel ho opustil . . . je daleko, daleko na šťastném kvetoucím a světlém pruhu země, jemu, chuďasovi, nepřístupném, je tam s Mařenkou, která ho zapřela, opustila a kterou on měl tak nevýslovně rád, že by každé chvíle byl býval hotov za ni umříti. Co tu tedy bez ní na světě? Je v něm tma a pusto, nic ho tu již netěší . . . zbytečně by tu jen překážel . . . rušil její a přítelovo štěstí . . . ještě by mu oba klnuli.

Oči se mu zamžily, proud horkých, bolestných slz je zalil. Jako obluzen, v hrozné beznaději pokročil až k samému okraji hráze a v tupé zoufalosti zahleděl se do stmělé hlubiny. Jako by z ní volal čísi lákavý, tajuplný hlas... taková divná, celé tělo pronikající bolestná rozkoš divokým vírem jej zchvátila . . . jen dolů za tím hlasem . . . dolů . . . tam zapomene všeho, tam bude věčný klid . . . krok — a již by se byl zoufající Záruba sřítil do hlubiny, když v tom okamžiku zazněla blízko v lese střelná rána. Lesem mocně to zahučelo. Buď myslivec nebo pytlák střelil tu po zvěři.

Josef se otřásl, vzpamatoval; plné vědomí rázem se mu vrátilo. Mráz proběhl mu po zádech a kvapně odstoupil od záludné hlubiny. Bože všemohoucí, kde se to octl, co chtěl to strašného podniknouti. Jak se mohl tak nad sebou zapomenouti! Vždyť není přece ještě všecko ztraceno, snad Mařenka neřekla ještě poslední své slovo. Kdož ví, jak si Jeník její soustrastnou řeč vykládal; on Josef musí ji vyhledati, musí s ní promluviti mezi čtyřma očima. A také otec se ho zastane; ztratí za něho ve mlýně slovo, zítra ho o to poprosí . . . A v tom vzpomněl i dobré, milující matky, tak starostlivé a pečlivé . . . a on jí chtěl zasaditi takovou hroznou ránu k srdci, otci chtěl připraviti takový zármutek! Ano, kdyby bylo všecko ztraceno . . . to by byla jiná . . . to nemohl, to nedovedl by přežíti . . . ale teď ještě neměl příčiny k zoufání.

Tím se mladý Záruba v duši utěšoval, zastyděl se a sešed se hráze, kráčel zvolna podle potoka ke mlýnu, vdechuje plnýma prsoma opojnou pryskyřnou vůni lesa, luk a blízkých polí.

Usmyslil si, že podívá se ještě na stráň nade mlýnem. Neskonalá touha ho pudila, aby pohleděl aspoň, ukryt v ořeší, do Mařenčina okna... snad bude ještě svítiti . . . uzří blažen a šťasten za bílou záclonou ještě její stín . . . snad dokonce otevře okno a vyhlédne ven . . . je takové teplo, taková vlahá, nádherná noc!

A Josef pohlížeje rozjařen kolem sebe do setmělých luk, mimoděk pohlédl i vzhůru k temně modrému blankytu. Tam širo třpytilo se rozsypáno na tisíce zářivých hvězd, mnohé z nich byly velké a nevídané krásy. Josef hleděl v ustrnutí a v nadšení na ten velkolepý, povznášející hvězdný zázrak vysoko nad svou hlavou a mír vcházel opět do jeho duše. Bylo mu na ráz tak volno, tak blaze, tak nadějeplně . . .

Překročil lávku přes potok nade mlýnem a zvolna bral se vzhůru po svahu mezi břízkami a ořeším. Mlýn tiše odpočíval, ze vsi tu onde ozýval se psí štěkot. Konečně octl se na stráni přímo nade mlýnem a pohleděl směrem k Mařenčinu oknu. Div nevýskl, nezajásal. V okně bylo ještě světlo; Mařenka tedy ještě nespala. Kdyby byl tak mohl zblízka nahlédnouti dovnitř! Co jen ještě dělá? Kdyby aspoň uzřel za záclonou její obrysy, její stín! Ale v pokojíku nic se nehnulo, jako by v něm ani nikdo nebyl. Jak je jenom již pozdě? Josef mimoděk sáhl po hodinkách, ale hned vzpomněl, že jich ráno zapomněl doma.

V tom jako na zavolanou . . . hút . . . hút . . . hút . . . ponocný ve vsi odtruboval dvanáctou. Josef se zarazil; tak pozdě již? Ještě

nikdy nezůstal tak dlouho mimo dům. Co jen tomu říkají otec s matkou! Jistě jsou o něj plni starostí. Ale což — nic se nestalo, však je uspokojí vhodnou výmluvou. O nějakou tu hodinku v krásné letní, hvězdnaté noci nebude snad tak zle.

A v blaženém, blouznivem pocitu, rozlévajícím se mu hrudí, dále pozoroval osvětlené Mařenčino okno. Bože, teď jasně zahlédl, jak v něm několikrát sem tam přešel štíhlý, hbitý stín a Josef div opojnou, umdlévající rozkoší nezajásal: — Mařenka teď přistoupila k oknu, poodhrnula záclonu a chvíly hleděla do stráně . . . Josef myslil, že v něžné, sličné, plavovlasé hlavince v okně uzřel své spasení . . . Na to záclona spuštěna, stín se kmitl pokojíkem — a najednou světlo v okně zhaslo. Josef cítil, jako by i v duši jeho bylo se setmělo . . . Déle již nečekal.

Zvedl se a pozvolna a opatrně scházel strmou cestičkou se stráně, překročil lávku nad náhonem a za malou chvíli vcházel do vsi. Právě octl se na návsi poblíž otcovského statku, kde ještě svítili, což v tuto dobu jindy nebývalo, když střetl se tu s Václavem, s jedním z čeledínů, vyslaných po jeho stopě. Vracel se právě a udivil se, když tak znenadání přistihl Josefa — u samého statku. Od něho mladý Záruba se dozvěděl, jaký rozruch způsobila dlouhá jeho nepřítomnost na statku a proč tu teď ještě svítili. Otřásl se pomyšlením, jaké bude doma uvítání.

IX.

Stísněn a s tlukoucím srdcem mladý Záruba v síni se vzmužil a vstoupil do světnice. Jediný pohled ho poučil, že čeledín nepřepínal. Zastal otce s matkou ve velikém vzrušení, matku naříkající a uplakanou.

Jakmile vstoupil, matka proti němu vzpřáhla rozepjatou náruč a hlasem, v němž chvělo se rozčilení, bolest a strach i horečné vzplanutí náhlé radosti z překvapujícího setkání v jedné směsici, srdceryvně zvolala: »Pro Krista, Josefe, co se to stalo s tebou, kdes byl tak dlouho? Tatík i čeleď tě hledali po celé vsi i v okolí, a my tu umírali strachem, že se ti něco přihodilo. Proč jsi nám to způsobil?«

Josef mrkl stranou po otci, jenž na něj hleděl od stolu zamračeně, pln spolu pohnutí, a odpověděl, nářkem matčiným lítostivě dojat a překvapen, hlasem stísněným, cítě svou vinu:

»Nehněvejte se, maminko a tatínku, že jdu trochu pozdě domů. Nepohodli jsme se v jisté věci s Jeníkem a mne to tak dojalo, že musil jsem svému srdci ulehčiti. Zatoužil jsem po samotě a zatoulal se trochu do luk a do lesa. Bylo venku tak milo a krásně, že se mi ani domů nechtělo. Na konec šel jsem se ještě podívat do stráně nade mlýnem, jestli Mařenka ještě svítí. Nespáchal jsem přece nic zlého a ani mně nenapadlo, že by vám moje nepřítomnost mohla způsobit takové starosti a strachy.«

»Máš ty, hochu, nápady, takhle se toulat skoro půl noci po celém kraji a doma o tom dříve ani nešpetnout a ke všemu ještě

chodit potmě okukovat mlýn,« otec bouřlivě zahovořil a přistoupil blíže k Josefovi, rozkládaje rukama. »Jářku, že jste se znesvářili s Jeníkem o Mařenku! Jako bych vás slyšel! Jste oba do ní jako zakousnuti, ještě se spolu o ni poperete,« dobromyslněji pak a jaksi uspokojen a potěšen doložil, že vše tak bez úhony dopadlo.

Josef jevil zřejmé rozpaky a na konec skoro plačtivě vyhrkl: »S Mařenkou je snad už konec, tatínku; Jeník se mně svěřil, že s ním chodí klást růže na hrob svého kmotránka a že si tam spolu dali již slovo. Já myslil, že se mi srdce utrhne, že musím bolestí zemřít. Nemohl jsem vám přece přijít tak rozrušen na oči.«

Záruba s hospodyní překvapeně na sebe pohlédli.

»Ubohý, nešťastný hochu, je to pravda?« ustrnula zklamaně matka.

»To by bylo pěkné nadělení. My si na Mařence tolik zakládáme,« nejvýš udiven zvolal Záruba. »Ale, jen pomalu s tou flintou, ještě nejsme, holečku, tak daleko; kdož ví, co jsi slyšel a jak si to s Jeníkem mezi sebou pletete. Zítra si o tom ve mlýně povíme více. Půjdeš tam se mnou, Josefe, uvidíme! A teď, hajdy, na kutě, ať se na to dobře vyspíme.«

Zatím ostatní chasa vrátila se z obchůzky a zastala udivena a zřejmě uspokojena hospodářova syna doma. Za nedlouho i Zárubův statek jako všecka stavení kolem pohroužen byl do tmy a do spánku.

Nad spící vesnicí bděly jen hvězdy a kotouč měsíce, jenž z lehýnkých mráčků vyplul v dáli nad lesy a všecko kol do kola svým magickým světlem postříbřil.

*

Nazítří odpoledne — byl překrásný den srpnový — Záruba se synem, oba svátečně oděni, zavítali k Zárybnickým do mlýna. Již na dvoře střetli se s Mařenkou, která tu slepicím a holubům sypala zrní. Pozdravili se navzájem a Josef očividně zahořel v tváři a Mařenka zřejmě se zarazila.

»Hle, hle, nastávající mladá hospodyňka při práci,« Záruba žertovně a vesele zvolal, »to je čáka, že budeme míti dnes štěstí. Mlynář s panímámou jsou doma, panenko?«

»Doma, hospodáři,« Mařenka s úsměvem přívětivě odvětila, a vysypavši zbytek zrní, pohlédla ještě stranou zkoumavě na vyfintěného Josefa a zaměřila rychle s ošatkou dovnitř. Poznala hned, co návštěva znamená.

Josef byl by ji zoufale rád na zápsi zastavil, aby s ní pohovořil, ale ňadra měl stísněná a hrdlo jakoby sevřené, že nemohl ze sebe vypravit ani slůvka. Nerozhodnost, ostych a jisté obavy před možným neúspěchem držely ho jako v kleštích.

Ve světnici mlynář s mlynářkou jaksi honosně přijali hosty s mnohými úsměvy, zdvořilostmi a poklonami.

»Přivádím vám s sebou Josefa; ať na vlastní uši slyší, na čem je. Obchází vám mlýn v noci a se stráně kouká Mařence do okna, jestli ještě svítí, ale ve dne si neví rady, kudy do toho, aby se mu Mařenka vyzpovídala.«

»Ale, tatínku« . . . Josef celý zapýřen počal se brániti.

»Mlč, strašpytle,« Záruba ho bodře a dobromyslně okřikl a dále vykládal: »Včera se nám toulal přes půl noc a nadělal nám plno strachu proto, že ho Jeník zastrašil, že prý Mařenka přinesla onehdy nebožtíku Prchalovi růže na hrob, při tom se tam sešla s Jeníkem a dala mu prý již slovo. Josef se nám lítostí nad tím div nedal do pláče. A tak tu jsme, mlynáři a mlynářko, aby se konečně stalo mezi námi jasno. Nač to tak dlouho protahovat. Co má být, ať je s pánembohem!«

Při slovech Zárubových mlynář trhl sebou a prudce pomrkl a obrátiv se na židli celým tělem ke své ženě, na jejímž obličeji bylo zřejmé napjetí, tázal se udiven: »Ty víš něco o tom, Terezko, svěřila se ti snad Mařka? Já tu věc slyším teď od Záruby poprvé.«

»Ani se mi ve snu o tom nezdálo, že by naše dítě mělo za našemi zády takové spády. S mým souhlasem se to jistě nestalo!«

»Vždyť já hned Josefovi říkal,« zřejmě uspokojen Záruba pronesl, »že bůh ví co od Jeníka slyšel . . .«

»Dobře jsem slyšel a rozuměl, tatínku,« mladý Záruba se bránil »Jeník mluvil určitě a říkal mně jistě pravdu, uvidíte,« jaksi sklesle Josef doložil a zadumal se, hledě do podlahy.

»Pravdu se dozvíme hned,« mlynář rozhodně propověděl, tváře se vážně a vstal od stolu, popošed ke dveřím a zavolal do předsíně na děvečku: »Bětka, doskoč pro Mařenku, ať sem přijde hned!« a rozhodnými kroky se vrátil na své místo.

Uplynula jen malá chvilka a Mařenka vkročila do světnice v lehkém, světlém obleku kartounovém, uzardělá, s patrnými rozpaky v líbezné tváři. Letmo a plaše přehlédla celou společnost a zkoumavě na mžik utkvěla velkým svým hnědým okem na Josefovi, jenž se náhle celý vzrušil, pak jasně a zpříma pohleděla na rodiče, očekávajíc, co bude.

Záruba nabral k řeči, chtěje právě něco pronésti, ale mlynář ho předešel a hezky z ostra udeřil na dceru:

»Poslouchej, Mařenko, ty nosíš růže na hrob Prchalův a scházíš se tam s Jeníkem? Kdo pak ti to dovolil?«

»Tatínku, nehněvej se,« celá zapýřená odpovídala zajíkavě dcera, »nesla jsem svému kmotránkovi z lásky jen dvakráte kytici růží na hrob; myslím, že jsem tím nezhřešila. Po druhé jen náhodou sešla jsem se tam s Jeníkem, jenž se na hrobě otcově modlil. Vidíš v tom něco zlého?

Rodiče i návštěvníci významně na sebe pohlédli a pokývli vážně hlavami.

»Dle okolností, má zlatá,« durdil se otec; »o tom nemáš ty práva soudit. Víš, lidské huby jsou zlé. Nemáme nic proti Jeníkovi, jako tuhle nic proti Josefovi, ale měla jsi se vyhnout nahodilým lidským klepům, třeba byly sebe lepší tvé úmysly, když ti to od nás nebylo dovoleno. Víš, že zlí jazykové mnoho zla již způsobili.«

»Už se stalo, tatínku, musíš mně to s maminkou již odpustit. Vždyť z toho nepošlo nic zlého,« polo prosebně, polo čtveračivě Mařenka odpovídala, jako by si něco záludného ponechávala pro sebe.

A její hnědé oči hleděly kolem bystře a vesele. I o Josefa zavadily.

»Povstalo-li z toho něco zlého, či nic, teprv se ukáže. Jářku, co jste hovořili spolu s Jeníkem?« mlynář na dceru naléhal. »Jeník pochlubil se Josefovi, že jsi prý mu u hrobu Prchalova dala své slovo.«

Mařenka při otcových slovech zřejmě se vzrušila; vzpřímila se, oči ji nadšeně zaplály, líce zahořely jí do nachova a vybuchla: »Co mne tak zpovídáš, otče? Byla bych se vám dnes nebo zítra sama přiznala. Nebožtík Prchal byl přece naším dobrým sousedem, byl mým kmotrem a měli jste se s ním všichni rádi a vážili jste si ho. Máte něco proti jeho synovi, když jeho otec je již na pravdě boží? A ten otec, dokud byl živ, ucházel se u nás ve mlýně o mou ruku pro svého syna — a já mu ji, ubohému sirotovi, kterého mně bylo tolik líto, nad hrobem jeho otce slíbila, když mne o ni poctivě a upřímně požádal. Máš něco proti tomu, tatínku?«

Vyznání Mařenčino i její zápal, s jakým mluvila, všecky ohromil, že na chvíli oněměli.

»Vidíš, já to říkal, otče, Jeník mně nelhal!« Josef první žalostivým hlasem celý zhroucen pronesl.

»Inu, děj se tedy vůle Páně! Je rozhodnuto. Nemám proti Jeníkovi námitek, když poctivě o tebe požádal. Vždyť dali jsme ti na vůli, abys mezi Josefem a Jeníkem volila, a jak jsi si ustlala, tak si lehneš,« mlynář jaksi slavnostně a důrazně pronesl, a Mařenčina matka vážností okamžiku jata, přistoupila k dceři, objala ji a políbila. Pak vlhnoucí oči utírala zástěrkou.

»Tak jsme ostrouhali, Josefe; budeš se musit ohlédnout po jiné nevěstě,« Záruba nakysle pronesl a jaksi vyčítavě pohleděl na mlynáře.

»Nehněvejte se na nás, Zárubo, ženskému srdci nelze poroučeti. Sám jste při první návštěvě přiznal Mařence právo volného rozhodnutí, musíte se s tím tedy již spokojiti; že nás tak překvapila. Nutiti ji k ničemu nemůžeme. — A vy, Josefe,« mlynář obrátil se k mladému Zárubovi, jenž tu stál sklíčen, přímo zhroucen a celý zsinalý, »nevěste tak malomyslně hlavu. Jste švarný, hodný, bohatý chasník. Za jednu sto jich najdete. Anežka z Roubalovic statku beztoho po vás dychtí a vzdychá, ví to celá vesnice, a hezká je jako naše Mařenka. Jářku, Josefe, to by byla pro vás nevěsta, jen s chutí do toho.«

»Sakulente, Josefe, mlynář má pravdu. Na to jsem ani nevzpomněl. Pro jednu pannu klobouk na stranu. Chceš-li, zajdeme hned, když už jsme tak v tom, k Roubalovům na námluvy,« Záruba vzpružen vesele zvolal a otočiv se, syna dobromyslně šťouchl do zad. »Můžeš mít svatbu dřív než Mařenka.«

Ale s Josefem nebylo řeči. Sklíčen, zasmušilý a pobledlý zarytě hleděl do podlahy a rozpačitě mačkal svůj klobouk. Ani slovem neodpověděl, jen úkosem mrkl po Mařence.

Mařenka všimla si toho pohledu a pohnuta jeho skleslostí, přistoupila k němu a dojatým hlasem, zavadíc o jeho rameno, promluvila: »Hněváte se na mne, Josefe? Odpusťte mně, nemohla jsem jinak. Dost dlouho jsem mezi vámi oběma v své duši zápasila. Osud smrtí Prchalovou rozhodl. Máte snad tolik Jeníka rád, abyste mu nezáviděl. Přinese vám to v životě štěstí.«

»Nezávidím mu; mám ho rád — až k smrti, však uvidíte. A štěstí? Vy byste, Mařenko, byla bývala mým štěstím,« Josef odtušil, a slzy vyhrkly mu z očí.

Otec soustrastně pohleděl na syna, i mlynářovi byli jeho sklesloslostí i smutkem dojati. »Pojď, hochu, pojď, a nedělej tu babu ze sebe, zastyď se trochu!« Záruba ho pak rázně pobídl k odchodu. Rozloučili se, a Josef sklesle z mlýna se vypotácel.

X.

Tu neděli v pozdní večer na pondělí po posledních námluvách Zárubových ve mlýně přivalilo se na Habr hrozné boží dopuštění. Den nedělní byl překrásný. Nebe široko daleko nad krajem bylo jasně modré, zdobeno tu tam nádhernými zlatými obláčky, skřivani v polích rozkošně jásali pod jasnou oblohou, slunce přímo hýřilo jasem a teplem. Stromy zahrad a alejí vesnických byly ve vrcholcích jako pozlaceny. Z blízkých lesů a lučin kolem vesnice vypařovala se omamná vůně a plnila svým příjemným dechem průzračný, čistý, teplý vzduch.

Zvony na hrubou sezváněly slavnostně, půl vsi v tom nádherném počasí naladěno v jasné mysli svátečně spěchalo návrším ke kostelu, a prostranství před ním pod stinnými akáty a jeřabinami, kde byl milý chládeček, bylo téměř přeplněno. Zvláště chasa, selští synkové a bujné, veselé dívčiny, nastrojené a lepé jako orosený lučný květ, byli tu dnes hojně zastoupeni. Besedovalo se chvíli jako obvykle. a řeč točila se hlavně kolem Jeníka, Josefa a Mařenky z mlýna. Z jich osudů životních pronikly, bůh ví jakým vlivem, temné, neurčité pověsti na veřejnost. Nevědělo se nic jistého, určitého, šuškalo se jen, usuzovalo, dohadovalo. Vyslovován údiv, bylo litováno, odsuzováno... Také perný vtip a úsměšky se šířily, jichž terčem byl mladý Záruba. Z obou těchto junáků však žádný dnes neobjevil se v kostele; za to Mařenka přišla s matkou jaksi ubledlá a zatichlá, a obě usedly v levo do zadnější lavice poblíž zpovědnice. Přibylo tím jen látky k úvahám a domyslům... Ale, v tom se ujednotili všichni, že Jeníka a Mařenku možno považovati již za nastávající manželský párek.

Veselo a svátečno bylo na vsi i po poledni a po božím požehnání až do večera, a odbylo se tu leckterých pěkných zábav a her a podniklo příjemných procházek, kořeněných škádlením a milostnými svody. Všady panovala spokojenost a radost ze žní šťastně probíhajících a z božího požehnání, plnícího stodoly.

Ale večer počaly náhle vyvstávati nad lesy za lukami v tu stranu »za jezerem« černé hrady mraků, z nichž chvílemi prudce se zablýskalo. Mraky rostly a šířily se — z daleka ozval se po blýskavici hluboký, táhlý, hněvný rachot hromu. Vzduch se chladil. Na opačné straně za vsí zapadlo právě slunce za obzorem, a načechrané, zlatorudé červánky jako ohnivá výheň zaplavovaly západní stranu nebeského prostoru. Byl to velkolepý obraz — ty dva protichůdné kraje nebeské! Zkušení hospodáři pozorovali bedlivě to hrůzně krásné divadlo a povážlivě kroutili hlavami.

»Pánbůh nás rač chránit všeho zlého,« bylo slyšeti se všech stran.

»To to ňák hrozí, jen aby to nebyly kroupy! stýskali jedni.

»Nebo — nedopouštěj bože, takhle povodeň,« odpovídali druzí.

»S té strany »od jezera« nikdy to neznamená nic kalého; je vždycky strach, aby se nerozvalily hráze a vodní spousta nezatopila vesnici,« dokládali ostatní.

»S mlýnem by bylo nejhůř, ten je zrovna na ráně,« mnozí usuzovali.

»Ba, bylo by nám všem zle, kdyby vody stouply. Je to tady rovina; jen kostel a stráň nad mlýnem byly by chráněny.«

»Nedopouštěj Bůh, aby tak ve vsi uhodilo a zapálilo; stodoly jsou plny obilí,« tak a podobně starostlivě na všech stranách se tesklivě hovořilo.

Zatím západ úplně setměl a jeho příkré osvětlení, jež před chvílí zaplavovalo blankyt, sneslo se v nepřetržitém bleskotu do rostoucí černavy nad lesy. Mraky valily se stále blíž a zatahovaly jakoby plachtou celá nebesa. Z nich na několika již stranách vyšlehovaly oslnivé plameny blesků a vřelo hluboké, těžké burácení. Růžice na vrcholu kostelní věže zářila téměř nepřetržitě elektrickými jiskrami. Již pohlceno bylo černavou i nebe nad vesnicí. Setmělo se náhle jako v noci a mocný vichr se rozpoutal. Uchvátil divoce košaté lípy na návsi, vrcholy topolů před hřbitovem a koruny stromů všech zahrad a v divokém víru třásl a zmítal jimi, že v hrozném hukotu klátily sebou a prudce se ohýbaly a praštěly. A několikrát za sebou mocně uhodilo.

Obyvatelé vesničtí křižovali se hrůzou a kvapem zavírali dveře chalup a statků a uchylovali se do světnic. Všady rozsvěcovali hromničky a modlili se za odvrácení všeho neštěstí. Ze všech oken a okének vesnických leskla se do burácejícího a zažíhajícího se temna a větrné smršti úzkostlivá, jakoby dušičková světýlka; ani jedno okno nezůstalo neosvětleno.

A bouře stále více se vzmáhala, blesk stíhal blesk, těžké, hněvné burácení hromu třáslo nepřetržitě nebem i zemí. Každým kršícím bleskem otevřela se propast a rázem opět se zavřela a černé tmy se slily. Hustý, drobný déšť začal se snášeti k zemi, za nějakou chvíli lily se proudy vod s rozhněvaných nebes a slévaly se po návsi a v uličkách v hluboké kaluže. I kroupy zavířily, a bylo slyšeti, jak s přívalem vod chrastily po šindelových střechách, jako by přesýpal ořechy. Strašidelný zvuk... Bouře vyvrcholila. Jediná smršť hrůzy: tma, vichr, liják, kroupy, blesky a hromy pojila úzce v hrozném úděsu nebesa a zemi... Obyvatelé vesnice klečeli v nevídané úzkosti na podlahách, a spínajíce ruce, hlasitě se modlili...

Náhle ozvaly se burácením bouře po návsi v tu stranu od mlýna úzkostlivé výkřiky... Volání ustrašené proniklo do světnic blízkých statků a chalup. U Zárubů je zaslechl nejprve Josef a jako splašený vyrazil ven do bouřlivé noci, kršící lijakem. Všady kol něho otvíraly se již dvéře a vrata, a sedláci, čeleď, domkáři, ba i srdnatější ženy hrnuly se uděšeni na náves...

Od mlýna ozývaly se zmatené hlasy a výkřiky: »Voda... pomoc!« a zároveň bylo vidět kmitati se v dáli světla luceren na té

straně, kde z náhonu odbočujícího od potoka, vedena byla podé mlýna voda po »vantrokách« na vodní kola.

Dav vesničanů, Josefa maje v čele, proběhl dálným prostranstvím a vřítil se do mlýna. Tam panovala úzkost a zmatek. Náhonem hnaly se, přetékajíce téměř břehy, spousty kalných vod a řítily se po »vantrokách« k spuštěným stavidlům, a nemohouce zahrazenými otvory po kolech do lednice v hlubinu, lily se v hukotu vrchem po stříšce jako mocný vodopád a odpadním korytem dolů do strouhy a počaly se dobývati i do mlýnice. Mlynář s chasou, pochopivše mžikem nebezpečí, skočili na můstky k stavidlům a počali je zvedati. Stáli na můstcích až nad kolena ve vodě a dravý proud div je neporazil a velice ztěžoval jejich namáhání; vyzvednouti stavidla se jim nechtělo dařiti. V úzkosti své volali do tmy po pomoci. Přišla jim v okamžení, v největším nebezpečí, což bylo jich štěstím. V tom okamžení přiběhl, promočen až do poslední nitě, i Jeník Prchalů...

Spojeným silám podařilo se vytáhnouti stavidla, a dravý proud v mocném rozmachu řítil se uvolněnými propadly po zaklíněných kolech dolů do hlubiny, kde to burácelo, vařilo se a syčelo, až mráz šel po zádech...

Mlýn, — nepřijde-li další mocnější spousta vod — byl zachráněn. Liják již značně povolil, a bouřka v divoké blýskavici převalila se zatím dál za vesnici a táhla někam k horám...

Jeník s Josefem, odcházejíce ruku v ruce, potěšeni a rozradostněni, že také svou pomocí přispěli k záchraně mlýna a drahé bytosti v něm prodlévající, uzřeli z mlýnice pootevřenými dveřmi v osvětlené předsíni ustrašené tváře mlynářčiny a Mařenčiny, jež plny úzkosti tu vyčkávaly, jak hrozící věci pro ně dopadnou. Pozdravili je uctivě, a cítíce tichou blaženost ve svém srdci, octli se na dvoře mezi ostatním davem, jenž živě rokuje, hlučně odcházel. Společné neštěstí, jež hrozilo Mařence i jim, oba v duši nezkažené, upřímné soudruhy z nejútlejšího mládí na chvíli opět těsně sblížilo.

Na návsi se rozcházeli.

»Dobrou noc, Josefe!«

»Dobrou noc, Jeníku, a nech si něco hezkého zdát o Mařence.« Ale poslední slova Josefova zněla trochu bolestně a přitrpkle. Jeník ucítil jejich hrot...

Na promodrávajícím již nebi nade vsí počaly tu tam jiskřiti se hvězdy. Klid zavládl opět v přírodě.

XI.

Nadešla neděle příští a byla tak rozkošná jako právě ta uplynulá. Po hrozné bouři nedělní nezůstaly už nikde stopy, leč že potok lukami kol vesnice pod vrbinami tekoucí byl ještě trochu rozvodněn, a že z náhonu hrnula se voda téměř plnými »vantroky,« takže odpadní koryto nestačilo a musila být vytažena i stavidla, aby peřeje vod měly po zastavených a pákami zaklíněných kolech volný odtok lednici dolů do řečiště. Patrně někde daleko za lesy minule udála se průtrž mračen a nashromážděné massy vod stále ještě odtékaly.

V zdařilou tuto neděli za vyjasněné, svěží a teplé pohody srpnové Habr slavil své obžinky. Boží požehnání sveženo bylo již do stodol, a obyvatelé vesničtí mohli s ním býti jak náleží spokojeni. Všady hojně se urodilo a zlatá žeň požehnaných klasů byla před výmlatem. Mohla si tedy vesnická chasa obého pohlaví dopřáti nějaké té nevinné, čisté radosti, na kterou od samého jara tolik se natěšili.

Hned po ranních službách božích, jež odbyly se tentokráte dost roztržitě, odrostlejší mládež celé vesnice, švarní šohajové, urostlí jako štíhlé jedle, a lepotvárné, vnadné dívčiny zruměněných, zdravých líček a jiskrných očí počnli se se všech stran scházeti k průvodu. Nescházeli mezi chasou ani majetní selští synkové a nastrojené dcerky hospodářů. Všady panoval ruch jako v mraveništi. Zapestřily se v davu i krásné, srdce tak blažící a oku tak lahodící lidové kroje, v něž oděni byli ponejvíce bohatší selští synkové a sebevědomé, honosné dcerky hospodářů. Byl to nejvýš malebný, pestrý obraz, jaký poskytoval rušný průvod, jenž obratně a rychle seřadil se na návsi. I ozdobených chvojím a květinami žebřinových vozů nescházelo. Usazení v nich junáci a veselé, smějící se dívčiny třímali v rukou svých různobarevné, opentlené praporce a žerdi, ověšené kyticemi a pestrými fábory. A podobně byli vyzbrojeni i pěší účastníci průvodu; byla to divukrásná směsice, plná ruchu, plná barev, ladných tvarů, zajímavých pružných postav — jediná učiněná krása! Vše hýřilo svěžestí, rozmanitostí, třpytem, barvami, jako by pestrými, orosenými květy hustě posetá louka byla před trnoucími zraky ostatních obyvatelů vesnice, kteří jako diváci plnili okna, zahrádky a prostranství před chalupami a statky, náhle byla oživla a dala se do rozpustilého reje. A toho rušného pohybu, hovoru, smíchu, zpěvu, výskotu, mávání šátky, praporci, žerděmi! Zapřažení koňové vzpínali se, ržáli, frkali — a do všeho toho v ráz vpadla hlučným, rázným pochodem objednaná hudba. Průvod se hnul a bral se radostně a jaksi slavnostně po návsi, a hlavní ulicí zaměřil pak do polí...

*

Všeobecného veselí nezúčastnili se z bujné, rozradostněné haberské mládeže tři lidé, jež by účastníci průvodu jistě rádi ve svém středu byli viděli: černobrvý a modrooký Josef Záruba, zasněný rusovlasý Jeník Prchalů a plavovlasá Mařenka z mlýna s velkýma, veselýma očima srnčíma.

Josef jaksi zasmušen a zamlklý pozoroval řadící se průvod na návsi z okna rodného statku, jako by v něm chtěl někoho vypozorovati, Jeník s matkou vyšli na zápraží a pohlíželi s radostnou účastí na průvod, když bral se ulicí kol jejich oken, a usmívajíce se vesele, kynoucíma rukama i jednotlivým zavoláním známé účastníky průvodu pozdravovali, horlivě při tom mezi sebou rokujíce. Za to mlýn, stranou vesnice u samých luk vzdáleněji položený, trval něm a jako zakletý; nikdo neobjevil se ani před ním, ani na rozlehlém nádvoří: chasa byla vesměs v průvodu a rodina dlela pohromadě ve své jizbě. Ze všeho bylo patrno, jako by dnes někoho očekávali. Mlynářka odbíhala každé chvíle do kuchyně a dávala děvečce kolem kamen jako na obrtlíku se točící, příslušné pokyny a rozkazy a zase chvíli kutila

sama u plotny. Mlynář pěkně oholen co chvíli jakoby v očekávání a zřejmě netrpěliv pohleděl ke kyvadlovým hodinám, pověšeným nad postelemi na stěně, Mařenka jaksi slavnostně vzrušená byla pilně zahloubána do jakési ruční práce; jen chvílemi úkosem pohleděla na otce a pak ke dveřím. — —

Bylo asi k jedenácté, když ze statku Prchalova vykročili do ulice svátečně oděni Jeník s matkou a zaměřili přes opuštěnou náves ke mlýnu. Bylo to asi sedmou neděli po hospodářově smrti, minula tudíž doba smutku, a Jeník po tom, co se událo mezi ním a Mařenkou, naléhal stále na matku, aby s ním došla do mlýna požádat pro něj o Mařenčinu ruku. Dnešní den zdál se mu k tomu nejpříhodnější. Byl by tak z duše rád účastnil se dnešního všeobecného obžinkového veselí. Bude se odpoledne po obědě při hudbě tančit na sále »U zeleného stromu«, a jej mocná neodbytná touha pudila přitisknouti k toužícím a láskou stonajícím ňadrům nastávající svou rozmilou žínku a oddati se s ní aspoň na pár blažených, sladkých okamžiků vírnému, opojnému tanečnímu reji. A proto dal se po chasníku z mlýna hned včera slyšeti, že přijde dnes s matkou do mlýna požádat o dovolení, aby Mařenka směla s ním súčastniti se obžinkového tance. To znamenalo očividné ohlášení námluv, — a proto to dnešní očekávání ve mlýně...

Jeník cestou cele zabrán byl do myšlenek, točících se kolem účele nynější jeho a matčiny cesty, že ani neohlédl se na návsi do oken Zárubova statku, jako jindy vždy činíval. Byl by se jistě zarazil a udivil; neboť byl by v okně uzřel ustrnulou a bledou Josefovu tvář s vyděšenýma téměř očima, hledícíma s pochopením a porozuměním na něj i jeho matku, v bezpečné tuše, komu as platí dnešní jejich návštěva a co jí je zamýšleno.

Dosud zjitřená rána znova se bolestně otvírala v Josefově trpícím srdci. Bezděky Jeníkovi trpce zazáviděl, cítě živě jeho nastávající štěstí a své odstrčení, svou opuštěnost... Všecko dnes kol něho se radovalo, veselilo, doufalo, jen v jeho srdci hlodal červ beznaděje a žalu, v jeho duši rozvěsil černá svá křídla smutek. Kam poděla se bývalá jeho veselá mysl, jeho růžové naděje, jeho radost ze života? Bylo mu tak nevýslovně měkko a teskno v duši, všeho mu bylo tolik, tolik líto... ztratil všecku víru, všecko doufání v radostnější okamžiky, v blaženější chvíle na tom světě... nejraději byl by se viděl na sáh hluboko pod zemí... tam byl by klid, tam nebolelo by ho srdce, tam bylo by věčné zapomnění... Co chce tu ještě na světě? Snad těžce hřešit, překážet Jeníkovu štěstí, otrávit mu a milované Mařence, jež je pro něj ztracena, život? Mohl by to učiniti, byl by toho vůbec schopen?...

Až hlava se mu z těch myšlenek, jež se mu v mozku divoce jako strašidelné stíny honily, zatočila a rozbolela. Klesl malomocně, těžce na stolici, postavenou blíže okna, zasténal žalostně a podepřev utýranou hlavu do dlaní, mimoděk zamhouřil oči, jakoby utéci chtěl dojmům a svodům z venčí a odpočinouti, uklidniti a ztišiti pobouřené své myšlenky, své prudce tepající srdce. To nebyl již veselý, bezstarostný Josef Záruba — to byl sotva jeho stín... (Dokončení.)

Obzor divadelní a hudební.

Od posledního přehledu v čísle červnovém uplynulo sice čtvrtletí, ale v divadelním světě pražském uměleckého mnoho se nestalo. O affférách, jichž pozadí jest čistě osobní a z nichž otázka umělecká teprve naduta, aby odvrátila pozor od prohnilého jádra, mluviti nechci. Mám však vážné obavy o budoucnost Vinohradského divadla, které již od svých začátků zmítáno bylo tolika bouřemi. Poslední jest nejméně utěšená.

V Národním divadle zakončili předprázdninové období čtyřaktovou hrou *Tovární prázdniny*, kterou anglicky napsal Stanley Houghton a přeložil Karel Mušek. Hra má dosti původní thema i některé dobré figury, časový vtip a satirický šleh. Přece však ten příběh dělnice, vyhodivší si z kopýtka se synem továrníkovým a nakonec prohlašující, že nechce takovou loutku za muže, ač otcové s obou stran a matka svedené uznávají, že jedině sňatek může býti mravním východiskem z erotického dobrodružství, není vypracován tak, aby řešení jeho přesvědčovalo. Ani ne to, že morálka postavena tu vzhůru nohama, jako spíše otřelost sentencí, rozvleklost scén, šeď a chlad většiny postav, až na zdařilé figurky obou otců a starosvětsky poctivé matky dělnice, i různé trapné okolnosti, provázející a posunující děj, ubírají hře na působivosti. Zbudete na pochybách, jak pojmout polovážný a polovýsměšný tón. Nestrhne vás úplně ani ten ani onen. Nemůžete cítiti se světem zbohatlíků, nedobývá si vašich sympathií však ani svět dělníků. Všechno tak polovičaté a cizí, bez řezavé ironie Shawovy, bez jeho jasného, vysokého smíchu, bez jeho bujné eskamotáže s běžnými názory, ač zdá se, že právě tato nová struna, Shawem uvedená do anglického dramatu, nejvíce sloužila autorovi vzorem. Výsledek je mdlý, a nemohou mu pomoci ani tak dobré výkony herců, jako byla matka Hawthornová pí. Hübnerové, Jeffcote p. Hurtův a Hawthorn p. Merhautův.

Léto vyplnila výpravná hra *V záři minulosti*, čili časově předělaná pantomima »Olim«. Ladislav Novák jednak došel poznání, že quasihistorický děj k lepšímu pochopení potřebuje vysvětlujícího slova, jednak že feudální námět s českou royalistickou tendencí nehodí se do republikánského převratu, i demokratisoval jej, pokud vůbec bylo možno. Také skladatel Jindřich Kaàn přizpůsobil se nové úpravě. Neschvaluji zásadně takové předělávky starších kabátů, jež byly ve své původní modě a formě zcela dobré, jež časovým přešitím nestanou se však přece novými. Toť desetkrát lépe pustit se do nové práce. Není však spravedlivo upírati, jak se namnoze dálo, hudbě Kaànově taneční eleganci, archaický půvab a dramatický ráz, jako librettu Novákovu nelze upříti působivých scénických momentů. Krásně vypravena, těší se hra u širšího obecenstva úspěchu.

Podzimní období zahájeno dvěma původními aktovkami. Jana Bartoše dialogisovaná báseň *Primo vere* jest erotická drobnůstka, slavící náladovým, formálně na dnešní versifikaci dosti ukázněným veršem opojení jara. Mladá jeptiška Marie vzdává se mu úplně, takže vytušený stříbrný rytíř Quido nemá s nějakým konfliktem mezi láskou

boží a láskou světskou vůbec se co trudit. V pevnou náruč spěchá mu ne zápasící sama sebou jeptiška, nýbrž roztoužená, vírem erotismu uchvácená žena. Od poetického romantismu této hříčky s troškou perversity (sestra Beata) odráží se realistický, skoro veristicky prudce hozený výjev *Dohra* od Karla Šarliha. Autor nedočkal se již provedení své práce, která jako většina jeho prací čerpá námět z vojenského života. Zadlužený nadporučík má milenku, jež přiměje ho k prodeji mobilisačních plánů, v posledním okamžiku však doví se o smrti svého pravého milence, otráví se, ještě však před smrtí vyzná se nadporučíkovi, že ho nikdy nemilovala, že byl jí pouhým nástrojem. Hra má spád a otřese. Courtelinův *Spletitý případ*, jenž uzavíral večer aktovek, je satirou na právníky a soudy. Táž osoba, jež před chvílí ještě byla nejhorlivějším obhájcem, změní se rázem v nejprudšího žalobce, jak změnila funkci a z advokáta stal se nově jmenovaný státní zástupce. Courteline vyzná se v zadrhnutí komických situací, z nichž srší vtip a pohvizduje si spíše persiflující, nežli kárající bujnost.

Tříaktové drama Karla Scheinpfluga *Mrak*, jež za režie Hurtovy mělo svou úspěšnou premiéru 3. října, sdílí se Šarlihem drsný realism, nemá jeho výbušnosti, ale je psychologicky hlubší, zná analysu povah a prostředí, má ideu. Mrakem jest návrat trestancův, jenž ohrozí štěstí rodinné, úzkostlivě matkou udržované střežením kriminálního tajemství. Za mrtvého pokládaný, společensky mrtvý syn Jan, účastník loupežné vraždy, přestávší si svůj trest, se má vrátiti! Matka omdlévá, stižena novým záchvatem mrtvice, dcera švadlenka a mladší syn student chtějí prchnouti do hlavního města, tento pomocí krádeže šperků, nervosní studentka třese se o svého ženicha, zcela průměrného maloměstského profesora, jen nejstarší dcera Anna, dobrý duch domácnosti, pracující Popelka, typ domácky vychované české ženy, očekává radostně toho, jejž po celá léta žaláře sílila a pro nový život vychovávala svými dopisy. Anna v rozhodné chvíli vyzná tajemství svému nápadníkovi, bohatému vdovci, majetníku knihtiskárny, a je-li v čem její vina, jest to jen, že vyznává vše teprve v poslední rozhodné chvíli. Ženich ji opouští. Ale Anna nežeH jeho ztráty, touží jen po dokončení svého záchranného díla. Oběť její jest však marna: bratr se nevrátí, ranilať jej mrtvice z rozrušení osvobozující chvíle. Mrak se rozplynul, všichni jsou zachráněni, drobným sobeckým jejich cílům opět nic nestojí v cestě. I vdovec nabízí zase ruku Anně. Anna je však ze všech jediná, skutečně velká duše. Odmítá toho, jenž ji opustil v nejrozhodnějším okamžiku života. — Karel Scheinpflug vytvořil v Anně znamenitou postavu. Prostou, dobrou, plnou lásky k okolí, v němž a pro něž žije, pracuje, obětuje se, vše jen pro vlastní uspokojení, nečekajíc odměny. Světlý zjev, glorifikující dobře z českého rodinného života vyhmátnutý typ ženy-hospodyně. Stává se středem hry, zatlačujíc i sám problem zločincova návratu k očištěnému životu. Autor utkvěl na realitě viděného a pozorovaného, nepouštěje se do řešení ani psychologické, ani sociální stránky problemu. Proto drama jeho ke konci pozbývá síly a zevnějšího rozletu, je však přesně pozorovaným výsekem života maloměstské úřednické rodiny, vlekoucí se se svým neštěstím a pokoušejícím se, ne se jím probíti, pouze mu utéci. Ale

i při tomto omezení dramatického úkolu, jeví se práce Scheinpflugova pozoruhodnou ukázkou českého realismu. Hráno bylo velmi dobře, a dlužno vyzvednouti zvláště matku Skálovou pí. Hübnerové, jež jest hotovou pathologickou studií paralysy, a pí. Rydlovou jako Annu, plnou ušlechtilosti, stejně přesvědčivou v obětavosti, bolu i rozhodnosti.

Zpěvohra Národního divadla vypravila po delší době (tuším, desíti let) znovu Ostrčilovu hudební veselohru *Poupě*. Je to krajní vývoj české opery, jehož dosáhl Ostrčil originálním pojetím deklamace českého mluveného slova a to konversačně, zcela jako v životě, prósou mluveného slova. Vzal si za základ nikoli upravené libretto, nýbrž Svobodovu komédii samu, přeložil ji do mluvy hudební věrně, s velikým pochopením veseloherního typu v náladě i tempu, s virtuosní obratností v instrumentaci, jež téměř nikde nekryje hlasů, s melodickou tvořivostí v orchestru, jenž zpívá a laškuje, i když kontrapunktuje, a jenž neztrácí jasné srozumitelnosti, i když nejbujněji prohání se v modulacích. Provedení řízené p. J. Vinklerem bylo celkem svěží. Slyšíce znovu »Poupě«, můžeme jen litovati, že skladatel tvořivosti Ostrčilovy vzdálil se produkce, třeba spíše reflexivní než impulsivní, pro reprodukční umění dirigentské, v němž jinak plně ceníme jeho schopností.

Městské divadlo Král. Vinohrad sáhlo po »Cidovi« k veršované *Komedii lásky* mladého Ibsena, hře zajímavé dnes jen jménem svého původce, kde ještě praktická filosofie životní vítězí nad ideami, kdežto další vývoj Ibsenův dokazoval od stupně k stupni vždy úsilněji právě vítězství idey nad životem praktickým. Byl to celkem jen experiment, z těch mnohých, v nichž si libuje vedení vinohradské činohry místo soustavnosti v uvádění děl z cizích literatur podle hodnoty a umělecké výchovnosti. Při slově výchovnost myslím především na herecké možnosti vinohradské činohry, jež při mnohých experimentech bývá exponována nad své síly. — Pohostinské hry pí. Sedláčkové umožnily provedení Daudetovy kurtyzánské komédie *Sapfo*, provedení v mnohých momentech znamenité. — Tříaktová satirická komedie *Pemza* od Josefa Kaldy má cizokrajný rámec, nevíme proč, tendenci, těžko uhádnouti, jakou. Tak je satirické jádro zabalené do starých situací a rozvláčných hovorů, tak připadá vše nehotové, otřelé! Jen postava vychytralého Relova, jenž je tou pemzou, která vyplave vždy na povrch, zdá se mi nasvědčovati, že autor má vlohu, která by se mohla jednou dopracovati úspěchu. — Podařeným kvítkem českého humoru a zkušené filosofie životní jest F. X. Svobody *Poslední muž*. Domácí tyran, jenž je stále podváděn, aniž by co tušil, jenž svým podivínstvím spřádá kolem sebe celou síť lží, majících za účel činiti život jeho okolí, mučeného jeho pedanteriemi, snesitelnější. Jsou tam situace k popukání, a přece při vší rozpoutanosti smíchu momenty výborně ze života pozorované, nezkřivené, pro něž není za těžko najíti obdoby a doklady snad žádnému diváku a třeba z okolí nejbližšího. Výtečným je p. Zakopal v titulní úloze. — Komédie *Napoleonka* spisovatelské dvojice André de Lorde a Jean Marcele zklamala. Je technicky primitivní, průhledná v zápletkách, ani nevzrušuje svou dobrodružnou stránkou, ani nemá novosti, která by poutala, jsouc mdlou variací »Madame Sans-Gêne.« Dr. *Jaromír Borecký*.

Písemnictví.

Máša Bartošová: *Omyly. Drobné prósy.* Vkusná edice Aventinum otvírá se především mladým autorům. Knihou básní v próse vstupuje do literatury spisovatelka, která od několika let poutá ke svému jménu v časopisech procítěnými verši a krátkými prosaickými obrázky, z nichž patrn smysl pro životní kaleidoskop, všímavost ke všem měnivým jeho přestavám, vášnivé zaujetí věcmi i lidmi. *Omyly* jsou zpovědí nitra citlivého, vášnivého a toužícího, jemuž každé hnutí přírody, šelest listí, dohasínající den, hrnoucí se soumrak, večerní ticho nad Prahou, předtucha jara v jásajících paprscích slunce, modro nebe a rozbouřené vlny moře, i zase vzpomínky, polibky, vyznání, zkrátka vše skýtá podnět k projádření dojmů a zážitků. Jsou tu tóny žhavě erotické a opět ztlumené, zlomené do stesku a chandry, samotářské a v exilu mimo svět se rodící, názvuky na divně všelidskou poesii Tagorovu a zase cosi jako závan z ruských neb severských autorů, jindy hallucinační vidiny, jindy přesné realistické obrázky, nevyhýbající se ani ulici (»Uhlobaroni«), nepostrádající vřelého rodinného citu (»In memoriam,« »Sestřičky,« »Děti«), jenž tak kontrastuje s pessimismem tragiky ženství, tvořícím spodní tón většiny těch delikátních črt. *J. B.*

Al. Mrštík: *Hore Váhom.* Pestré obrazy z pestré země, vymalované s virtuositou Mrštíkovi vlastní. Mosaikou několika črt vystupuje Slovensko před osvobozením. Směšné figurky vetřelců hemží se tu mezi rázovitými postavami z lidu, vše před pozadím velebných Tater s divokou krásou přírodní. A ať už nám kniha staví před oči maďarské konduktory či baču, zírajícího do mlh, nebo kouzlí rty hezké dívčiny, vždy září veselým výkřikem letního slunce, tou bujnou skočnou barev, která víří a směje se na nás z obrazů Úprkových. A mistru tomuto autor vhodně knihu věnoval. *Rad.*

Jens Andreas Friis: *Lajla.* Přeložil *Josef Kořenský.* Belletristickou formou seznamuje norský spisovatel dospělou mládež se životem i zvyky rázovitého nárůdku Laponců, kteří v třetím roce války přihlásili se o právo sebeurčení. Ačkoliv autor podává veliké množství odborných poznatků a poučení, nikterak netrpí tím stránka formální. Vyprávění přenáší se přes ně velmi lehce, aniž by je však zatlačovalo do pozadí; místy zná i napnouti. Čte se velmi plynně. Překladatel provází dílko informativní předmluvou, která nejstručnějšími rysy načrtává obraz Laponska, zvláště v jeho snahách osvobozovacích, jakým ukázal je sněm v Trondhjemu. Ke konci vyčítá několik pojednání o Laponsku a uvádí data o spisovateli. Novellu doplnil pak po stránce výpravné desíti vhodně volenými obrázky, vyvrcholuje tak ušlechtilou snahu, čtenáři co nejvíce vše přiblížiti. *Mtl.*

Oprava: Autorem článku »Hlad« v 8. čísle Osvěty jest p. Boh. Bauše, jehož jméno nedopatřením vynecháno.

R. 1919. ČÍS. 10.

OSVĚTA

A. S.:

Karel Mattuš. — Ant. Ot. Zeithammer.

Odešel ve věku, jehož dožíti je málo smrtelníkům dopřáno, a přece zpráva o úmrtí jeho dotkla se nás všech, kdož blíže jsme jej znali, nevýslovně bolestně. Byli jsme připraveni na odchod jeho a přece svírá se srdce hlubokým žalem a stěží dovedeme se smířiti s pomyšlením, že není ho více mezi námi. — Když dne 22. října v novinách oznámeno, že dr. Mattuš ochuravěl, naplněni jsme byli obavami a přece nevzdávali jsme se naděje, že zůstane nám zachován. Byli jsme bolestně zklamáni; již dne 24. října 1919 skonal.

»Osvěta«, jejíž zesnulý byl upřímným přítelem a vynikajícím spolupracovníkem, ocenila jeho význam u příležitosti jeho 75. a 80. narozenin. Jméno dra Mattuše úzce spjato se všemi událostmi našeho osvětového, politického a národního života od let šedesátých. Byl sloupem staročeské strany a po úmrtí dra Fr. L. Riegra jejím předsedou, ale nikdy nestavěl zájmy strany nad zájmy národa, ano podřizoval je vždy těmto. Do politického života vstoupil již r. 1866, byv zvolen poslancem do sněmu českého. První jeho politický projev spadá do tohoto roku. Dne 23. července prohlásilo okresní zastupitelstvo mladoboleslavské na jeho návod: »že se pevně drží manifestu ze dne 20. září 1865 a zásad v něm vyslovených, o nichž doufá, že po skončené válce uvede veškeré národy Rakouska na cestu dobrovolného dorozumění, jež jedině pravou a trvalou ústavnost zjednati může; že považuje říšskou radu za úkon fiktivní, protinárodní, odporující právům jednotlivých království a zemí, o nichž doufá, že tato říšská rada nikdy již nebude považována za zákonné zastupitelstvo zemí koruny české; že jen s lítostí mohl by viděti v čele vlády muže jediného kmene a s plnou důvěrou očekává od vladařské moudrosti Jeho Veličenstva, že nikdy země koruny české bez zastoupení politického poblíže trůnu nezůstanou; že vláda nahlédnuvši, jaké škody a svízele německý spolek povždy zemím rakouským přinášel, aniž

by k nejmenšímu užitku nám byl kdy býval, zajisté k oprávněným přáním veliké většiny národů svých a zejména obyvatelstva slovanského zemí koruny české přihlédne a provede vystoupení Rakouska z německého spolku.«

Roku 1868 podepsal památnou deklaraci poslanců českých. Když se r. 1878 rozzuřil boj o obeslání českého sněmu, osvědčil dr. Mattuš, že stojí mu prospěch národa nad prospěch strany. V resoluci politického spolku mladoboleslavského prohlásil, že »kdož uvnitř klubu poslaneckého majíce prospěch národa a vlasti na zřeteli, zasazovali se neb zasazovati se budou za obeslání sněmu, nemohou pokládáni býti za méně důvěry hodné, než ti, kdož ze stejných důvodů chtějí se sněmu vzdalovati, že však národ smí od svých zástupců důrazně žádati, aby žádná menšina nenastupovala cesty, ke kterým nedala většina svého svolení«. Dovedl si svou umírněností a svým ryze vlasteneckým smýšlením získati obecné důvěry tak, že když po úmrtí Palackého jednalo se o smír mezi rozvaděnými stranami, byl jedním z oněch mužů, kteří byli požádáni o prostřednictví mezi stranami a zvolen vykonavatelem dotyčného usnesení.

Když poslanci čeští vstoupili r. 1878 do českého sněmu a r. 1879 do rady říšské, náležel dr. Mattuš mezi nejpilnější pracovníky a vynikl svou znalostí ve všech otázkách politických, kulturních a hospodářských a svěřeny mu nejdůležitější referáty ve sborech zákonodárných. Nebyl oslňujícím a uchvacujícím řečníkem, opovrhoval lesklými frásemi a gesty parlamentních a táborových řečníků, mluvil vždy k věci a přesně logicky, nerozehřával, ale přesvědčoval. Řeči jeho byly vždy promyšlené a účinkovaly dokonalou formou i obsahem svým. Po popularitě nikdy se nehonil a nebyl také nikdy populárním, jako jiní, ano nerozpakoval se hájiti i věci nepopulární, jakmile nabyl přesvědčení, že jsou na prospěch národa.

Vyslovil se sám, že v celé jeho činnosti politické byly nejkrušnější chvíle v době tak zvaných punktací r. 1890. V národě českém zdvihl se proti nim nejsilnější odpor, ale Mattuš vzdoroval všem útokům na svou osobu a stranu staročeskou. Když dne 26. ledna 1890 podepsána úmluva punktační, řekl: »Vím, že budeme voličstvem popraveni, nemohli jsme jinak, měli-li jsme zabrániti zlu horšímu.« Roku 1890 vzdal se sněmovní činnosti, ale nebyl nečinným. Po úmrtí dra Riegra stal se předsedou strany staročeské a ač tato byla vyloučena ze všeho politického života, pohlíženo přece k Mattušovi s všeobecnou úctou a úsudek jeho měl vždy velkou váhu. Jeho ideálem byla součinnost všech českých stran jako nezbytný předpoklad konečného vítězství spravedlivé věci naší. Zásluhy jeho jako vrchního ředitele Zemské banky, Národohospodářského ústavu České akademie a jako předsedy »Svatoboru« jsou neocenitelné. Do posledních okamžiků svého života všímal si bedlivě všech potřeb národa českého, jsa vždy dobrým rádcem a přes vysoký věk ochotným a neunavným spolupracovníkem. — Ryzost jeho charakteru, jeho nezištnost

a vlídnost byly od všech stran po zásluze oceněny. I národní odpůrcové naši vzdávali mu úctu. Bylo mu osudem dopřáno, dožíti se okamžiku, kdy prohlášena samostatnost česká, kdy v mnohem vyšší míře dosáhl národ český toho, zač on po celý život svůj bojoval. Dr. Mattuš zůstane vždy zářivým vzorem občanských ctností a ryzího vlastenectví. Zbudoval si pomník »aere perennius«, trvalejší než kov a žula, a pojistil si vděčnou paměť v srdci svého národa.

* * *

Několik dnů po úmrtí svého věrného druha Mattuše odešel dne 13. listopadu 1919 na věčnost *Ant. Ot. Zeithammer*, poslední deklarant, dovršiv právě 87. rok života svého. Klesl do hrobu poslední z oněch našich politických buditelů a vůdců, s jichž jmény úzce spojena jest celá naše politická historie od počátku let šedesátých. Od samého počátku poslanecké činnosti stál v prvé řadě obránců našich politických a národních práv. Byl jedním z prvých, kteří za ně trpěli: nechtěje se podříditi diktátu vlády vídeňské, vzdal se profesury. Věnoval se nyní zcela politice a publicistice a pracoval na obou polích usilovně. Účastnil se horlivě všech podniků národních a osvětových a zaujímal vynikající místo ve správě naši veleobce, jejíž starostou zvolen byl r. 1876, avšak zvolení jeho nedostalo se z politických ohledů císařského schválení. V roce 1871, když se jednalo za Hohenwarta o vyrovnání s národem českým, je členem oné třicetičlenné komise zemského sněmu, která vypracovala památné fundamentální články a byl referentem oné předlohy týkající se změny volebního řádu. Po vstoupení českých poslanců do rady říšské stál Zeithammer opět v prvé řadě a byl zvolen r. 1888 druhým místopředsedou sněmovny. Vynikající účastenství měl též v tak zvaných punktačních předlohách, které považoval za tehdejších poměrů pro národ český za výhodné.

Když staročeská strana v prvých letech devadesátých z politického života byla odstraněna, uchýlil se Zeithammer, ač jeho zvolení poslancem do říšské rady v pražské obchodní komoře bylo nepochybným, do soukromí, nikoli však na odpočinek; psal četné politické články do listů staročeských a pořádal material k historii vyrovnání za Potockého a Hohenwarta, jehož část tiskem vydal. Poslední léta churavěl a nevycházel z domu, bral však vřelé účastenství na všem, co se v našem veřejném životě dálo. »Osvěta« přinesla k jeho 80. narozeninám ocenění jeho z pera nejpovolanějšího, dra Karla Mattuše.

V 87. výročí jeho narozenin dostalo se mu ze všech stran nejvřelejších blahopřání uznávajících význam jeho.

Odešel poslední pamětník a zápasník bojů národa českého za jeho nezadatelná práva. Dočkal se toho, že český národ dobyl si své samostatnosti, avšak nebyl ušetřen toho, aby si právem nezasteskl, že si samostatnost naši takto nepředstavoval.

V závěti své napsal: »Vždy hleděl jsem plniti povinnosti, které nám ukládá Bůh a národ, i teď hleděl jsem podporovati všecky snahy národa v oboru kulturním, hospodářském a sociálním, čelící co možno k největší domokratičnosti. Přál bych si, aby národ náš zachoval se podle těchto zásad v svornosti a podřídil prospěch stran potřebě celku odhodlaně a neporušeně.«

Jako dr. Rieger i dr. Mattuš nedbal nikdy svého osobního prospěchu a odešel v chudobě, což právě v době nynějšího mravního rozvratu ve všech kruzích zvláštního uznání zasluhuje. Národ český zachová mu vždy vděčnou paměť.

Dr. *Josef Svítil:*

Elegie za Karlem Maydlem.

Nespolehlivý říjen, zavítav do kraje v pestré nádheře, oblit zřídlými paprsky stárnoucího Helia, pojednou zvážněl a zesmutněl. Zahalen řasnatým pláštěm syrových mlh posupně vzdoruje větrným chorálům, jež vanouce od břehů vod podsvětních přinášejí v soumračný kraj hořkou vůni asfodelů.

Za tesklivé chvíle, kdy v záři západního slunka tichými ručejemi pršelo k siré zemi zvadlé listí s vysílených stromů, jako stříbrné zvuky Beethovenova adagia ozvala se mi v duši elegie za velikým českým člověkem . . .

*

Karel Maydl jako lékař a chirurg patřil svým trpícím současníkům, jako učenec české vědě, ale jako krásný, harmonický a dobrý člověk náleží pro všecky časy české duševní kultuře. Leč zrovna po této stránce nebyl dosud dostatečně oceněn. Jako bych si přál, aby Maydl chirurg, v odvážném postoji s břitkým nožem v pevné ruce jako Jakob s Jehovou zápasící s potměšilým Thanatem, zvěčněn byl poslušným dlátem Myslbekovým, jako želím, že Maydl, zlatý člověk, nebyl budoucnosti darován citlivým pérem Švabinského, tak přímo zazlívám kruhu nejbližších žáků Maydlových, z nichž mnozí obratně dovedou vládnouti nejen nožem, ale i pérem, že doposud nepokusili se vystihnouti skvělý Maydlův zjev v celém rozsahu bohaté a vlivné jeho osobnosti. Není ještě napsán důstojný životopis muže, na nějž radostno vzpomínati všem, komu dopřáno bylo dýchati v jeho osvěžujícím a čistém ovzduší.

Zasloužil-li Maydl jako učitel chirurgie a operatér vysokých schopností vděku kruhů lékařských i nesčetného zástupu nešťastníků, lpících zoufalou nadějí na jeho ruce jako na posledním útočišti, jako hlasatel lidumilné lásky k člověku, kterou jasným příkladem dovedl vštěpovati střídajícím se četám mladistvých lékařů, zasloužil slavné paměti v celém národě. Žádný klinický učitel české university za oněch dnů — a bylo mezi nimi několik duší v pravdě šlechetných — nedovedl tak neodolatelně k ethickým výším uchvátiti

a takovým účinlivým soucitem provlažíti lehkomyslná, roztěkaná, snad i zatvrzelá srdce svých posluchačů, jako tento bledolící zápasník se smrtí a osudem.

Jsou dva druhy lékařů. Jedni snižují své umění na výnosné řemeslo. Udřeli by se v praxi, jsou dnem a nocí na nohou, ale obdivuhodná jejich ochota zvrhá se nejednou v onu démonickou vášeň, kterou dovedl Molière ztělesniti ve svém »Lakomci«. Druzí mají posvěcená srdce. Rozdávajíce oběma rukama radu i pomoc, obětují altruistické službě svoje zdraví, svou mužnou sílu, zapomínajíce nebo nestačíce zabezpečiti ani skromnou budoucnost své rodině. Je všedním zjevem a žádným tajemstvím, že po smrti oblíbeného a praxí uštvaného lékaře rodina ocitla se na holičkách.

Kletá chtivost zlata nebyla kalným zdrojem neúnavné činnosti Maydlovy. To, co jej denně pudilo z klinického pokoje do síně operační, z domácí ordinace do sanatorií, od lože nemocného na cesty konsultační, byl ethický zákon, který pohrdaje nízkými motivy, velel pracovati k zmírnění lidské bolesti.

*

Na podzim 1891 jmenován byl Maydl, kdysi žák a asistent slavného našeho Alberta ve Vídni, potom tamější mimořádný profesor, nástupcem zvěčnělého Viléma Weise, prvního přednosty české kliniky chirurgické. Při loučení v kruhu vídeňských kolegů a přátel vyznal Albert dle zprávy Eimovy: »Odchází mi pravá ruka.« Hoden byl žák svého mistra.

Českým lékařům a posluchačům zjevil se nový s napětím očekávaný učitel chirurgie ponejprv koncem října na večírku, pořádaném Spolkem českých mediků na Žofíně.

Bývaly to slavné večírky, šumící radostí ze života a kypící kvasem bujaré mladosti. V čele prostranné dvorany pod záštitou poprsí Purkyňova umístěn dlouhý stůl profesorský. Poměr mezi profesory a studenty byl tehdy ze všech fakult university české na fakultě lékařské nejsrdečnější. Pamatuji se dobře, jak nám to zejména právníci záviděli. A tak i onoho večera zasedl k čestnému stolu úctyhodný a sympatický areopag učitelů. Zaleskly se tu aischylovské lebky Chodounského a Strouhalova, produševnělé rysy Kuffnerovy i moravsky otevřený obličej Janošíkův sousedily s ironicky úsměvnou tváří již tehdy prošedivělého při tom však mladistvě svěžího Hlavy, onde otcovsky starostlivá, vrásčitá tvář předobrého Reinsberga, odlišující se dobráckým výrazem od sebevědomé, jemně profilované hlavy Pawlíkovy, za kterou bystře prozíraly živé oči Spinovy z hladké tváře anglického diplomata a skromně se krčily staromodně profesorské, obrejlené obličeje nepěstěných vousů ale zlatých srdcí, Michlův a Schwingův. Ti z mediků, které jako siréna zlákala tvorba literární, neradi tu postrádali nepřítomného Thomayera, k němuž jako k učiteli zvlášť výbornému a literátu originálních postřehů a již tehdy proslulému vzhlíželi s úctou dvojnásobnou.

Světla plála, hudba hrála a mladému adeptovi »Artis crudelis« až hlava šla kolem z toho šumného ruchu, ze záplavy elektrických

světel i z magických kruhů slavozáře, kterou tušil nad hlavami svých profesorů.

V tom živý pohyb u všech stolů.

»Maydl jde!«

Zavzněly slavnostní intrády a již v průvodu spolkových funkcionářů vstupuje ponejprv před český svět lékařský Karel Maydl.

Osmatřicetiletý, rusovlasý muž, nižší postavy, pohybů křepkých a pevných, jemných rysů v tváři, s výmluvným, ocelově modrým okem, krásného, bílého čela, přes něž světle kaštanový vlas trochu šikmo přičesán, vous plavý, nenuceně do tupého hrotu pod bradou splývající.

K elegánu Pawlíkovi přisedl elegantní Maydl. Znali se dobře z Vídně a bývalo je potom často vídati vedle sebe na křeslech Národního divadla. Zjevem i významem oba skvěle representovali českou medicinu.

Hned na onom večírku, kde zaujal nás všecky sympatický zjev nového profesora, nahlédli jsme i do jeho nitra.

Bylo ticho jako v kostele, když spolkový předseda slavnostně ohlásil: »K slovu se přihlásil slovutný pan profesor Maydl.«

Hlasem zvučným a ohebným a s plným zvládnutím jazyka i myšlenky vyznával s letmým odkazem na Viléma Meistra shromážděné obci akademické, že dnešním dnem končí léta učení i cesty za zkušenou; že končí okružní dráhu životní, neboť z Prahy vyšed, — přes Insbruk, kam vedla ho hvězda Albertova, a Vídeň, kam velikého mistra radostně následoval, aby tam svědkem byl jeho triumfu, a kde čekal, až ho povinnost zavolá do vlasti, — vrací se do Prahy, maje zde učiti tomu, čemu sám v šťastných oněch letech měl příležitost se naučiti.

Řečnický výkon Maydlův byl na výši vpravdě akademického proslovu. Překvapil, zahřál, rozradoval skvělou perspektivou — a poučil o pravém opaku ony škarohlídy, kteří předpojatě prorokovali, že nový, z Vídně přicházející profesor bude dojista jazyk český nemilosrdně kolem lámati. Když pak ještě na tomtéž večírku jsme zvěděli o jeho horlivé účasti na spolkové činnosti ve vídeňském Sokole, měl Maydl srdce naše navždy získána. Ukázalo se, že i pravidlo: z Vídně nepřijde nám nic dobrého, připouští čestné výjimky.

Jako proslov na medickém večírku stejně skvělou formou, obsahem i přednesem byla vstupní přednáška v posluchárně klinické.

Uctiv po zásluze památku svého předchůdce, nakreslil Maydl markantními rysy obrovský rozvoj chirurgie v období antiseptickém a vyložil program své nastávající učitelské i operativní činnosti. Té chvíle zrodila se česká chirurgie. Kdo ví, co znamená Maydlem skutečně během deseti let dosažená decentralisace operativní chirurgie po celé vlasti naší, co znamená vybudování četných nových stanic, kde spolehlivé ruce denně krvavě zápasí s nenasytným vrahem porušitelné tělesnosti, kdo zná rozsah a hrůzu lidského hoře i odvahu a pohotovost moderní chirurgie, pochopí a uvěří, že vstup Maydlův do české kliniky byl událostí při nejmenším pamětihodnou. V dějinách české chirurgie byl epochálním mezníkem.

*

Duševními svátky byly chvíle ztrávené v Maydlově posluchárně. Mnohostranný talent a silná, strhující osobnost Maydlova jevila se tu v osvětlení nejpříznivějším. Zjev jeho zářil sebevědomým klidem učence, ovládajícího do krajnosti zamilovanou disciplinu, nadšením učitele, sdělujícího dovedně drahocenné poznatky, laskavostí dobrého člověka, jehož radostná ochota pomáhati kalena byla jenom nezapíraným vědomím konečnosti lidského umění, když v bílé říze vstupoval v čele družiny klinických lékařů do nabité posluchárny, kdež šumělo a hučelo jako v úle. Nastalo utišení veliké, jakmile přistoupil k loži nemocného, o němž měl vykládati, změřiv výmluvnýma očima tichnoucí auditorium. Hleděli jsme na něho s láskou, poslouchali s napětím, a nejednomu z nás tanulo na mysli starověké rčení o šlechetném římském císaři: delitiae generis humani. A když jsme byli svědky toho, s jakým starostlivým zájmem vyptával se náš učitel pacientů z vrstev vyděděných na jejich životní poměry, jak soucitně líčil posluchačstvu těžký existenční boj a nekonečné strádání, čímž nejednou vysvětloval vznik nemoci neb poranění, nežli přikročil k nezbytnému krvavému výkonu, ozvala se mnohým v duchu povědomá slova, jež v Sofoklově tragedii Ismena praví Antigoně: »Máš vřelé srdce ve věci tak mrazivé.«

Otcovská něžnost, s jakou dovedl zacházeti s drobnými dětskými trpiteli, vyplývala přirozeně z jeho nevšední povahy.

»Tak, Márinko, dala mně pac a pusu a půjde už domů s maminkou« — slyším podnes, jak těmito slovy loučil se s útlým děvčátkem, šťasten, že odevzdává jedno lidské poupě zachráněné jeho rodičům.

Kdysi měl býti operován as devítiletý hošík z venkova, jenž před delším časem upadnuv na ledě utrpěl vážné zranění loketního kloubu. Maydl se zřejmou zálibou a srdečným humorem líčil, kterak tento drobný hrdina, zoubky bolestně zatínaje, dovedl před rodiči utajiti nehodu, která ho stihla na klouzačce, až konečně přece mateřským zrakem úraz objeven, když už následky jeho pouze krvavým zákrokem bylo lze napraviti.

Také při vyšetřování choval se klučík velmi statečně. Teprve když už plátěný košík přiložen na obličej a počato s narkosou, vlivem počátečního chloroformového vzrušení jal se hlučně proti zamýšlené operaci protestovati. Tehdy Maydl, jenž stál té chvíle opodál u umyvadla, s úsměvem obrátil se k auditoriu a hlasem žertovně pathetickým zvolal: »Mlč, bohatýre, krev musí téct'!«

Jistě že jiní kolegové zapamatovali si jiné episody podobného obsahu. Při všech takových drobných událostech cítili jsme živě tlouci lidské srdce milovaného učitele.

*

Nebylo shovívavějšího a klidnějšího examinatora nad Maydla.

Bývali na fakultě lékařské examinatoři rozliční.

O jednom se říkalo, že prý se ptává vídeňského kolegy, kolik procent u něho propadá, a dle toho řídí svoje kalkulace. Druhý seděl při zkušebném stole jako balsamovaná mumie egyptského faraona, nejevě nejmenší účasti na osudu tonoucího kandidáta. Jiný, praxí

uštvaný, ve zřejmé únavě sřítil se na křeslo a považoval rigorosum za nutné zlo, o němž si přál, aby už bylo odbyto. Kterýsi se tvářil, jako by mu nejapnou odpovědí osobně bylo ublíženo, vzdychal patheticky a pročesávaje řídký, pěstěný vlas patřil k nebi přes brejle, svolávaje patrně oheň a síru na potícího se zkoušence. Byli i tací, kteří slynuli sžíravým vtipem a dovedli neomylným bystrozrakem vypátrati slabiny svých obětí.

Maydl ani vůči nejubožšímu kandidátu neztratil rovnováhu a nedal se strhnouti s výše své duševní noblesy. Pro ty nejpitomější odpovědi, nad kterými nervosní jeho kolegové vyskakovali ze židle a pan vládní rada Pelc umučeně loupal očima, míval Maydl obvyklou omluvu: rigorosantské pomatení mysli. Říkával to francouzským výrazem.

Při praktiku z chirurgie propadl málo kdo. Maydl tak dlouho opatrně bádal, až objevil jiskřičku, opravňující známku dostatečnou. Také propadnutí při zkoušce theoretické bývalo řídkou výjimkou. Dával tu sice Maydl otázky, které zněly velmi učeně a kandidáta i medické publikum často přímo omračovaly, — ale potom jal se sám vykládati a na kandidátovi bylo, aby aspoň souhlasným přitakáním dal na jevo, že je za jedno s panem profesorem.

Zde několik episod ze zkušební síně:

Kdysi při zkoušce praktické předveden kandidátu X. nemocný s rakovinným nádorem boltce ušního. Když zkoušenec vylíčil předchorobí a popsal příznaky, usoudiv, že léčiti lze přítomnou nemoc pouze operativním odstraněním zachváceného ústroje, otázal se ho Maydl, jak se dotyčná operace nazývá.

»Amputatio auriculae«, zněla správná odpověď.

»A kdo ji první provedl?« — táže se dále Maydl.

Nyní se kandidát hluboce zamyslil. V duchu vyvolával řadu nesmrtelných jmen od ctihodného Hippokrata až po Nelatona, Pirogova, Langenbecka a Billrotha z doby nejnovější — ale o žádném nevěděl určitě, že by byl razil dráhu této operaci.

Maydl se rozhlédl po auditoriu: »Nu, pánové, nikdo nic?«

Po chvíli napiatého rozvažování pověděl s úsměvem: »A přece jste to tolikrát slyšeli. Apoštol Petr v zahradě getsemanské uťal ucho služebníku nejvyššího kněze.«

Medik Y měl při zkoušce na mrtvole vykloubiti ruku v kloubu zápěstním. Postižen zmíněným už »pomatením ducha« volil ke krytí řezné plochy kožní lalok ze dlaně, nevhodný proto, že kůže tu je hrubší a nepodajnější. Když skončil pochybenou operaci, usmál se Maydl a pravil přítomným: »Doufám, až bude pan Y provádět tento výkon na živém pacientu, že si bude počínat šikovněji. Zatím přikrejme velikomyslně jeho poklesek rouškou zapomenutí.« A pokynul sluhovi, aby mrtvý úd odnesl.

Výborné pověsti těšily se zkoušky konané těsně před svátky vánočními. Zajedno nebylo už v síni kritisujícího publika, které se zatím po celé vlasti rozjelo, jednak se věřilo, že ani profesoři mediciny nedovedou odolati vánoční náladě a bývají v jejím ovzduší zvláště k milosrdenství nachýleni.

Při posledním rigorosu před vánocemi 1897 za předsednictví oblíbeného děkana Hlavy dal Maydl kandidátu Z tuto otázku: »Co soudíte o střelných ranách břicha?« Nežli se milý Z. vzpamatoval, nachýlil se k němu prof. Hlava přes zelený stůl a mžouraje okem po Maydlovi poradil zkoušenci: »Řekněte zkrátka, že je díra do břicha.«

Nepamatuji se už, co Maydl na to odtušil, vím jenom, že o střelných ranách výborně odpovídal sám zkoušející, ovšem za svrchované benevolence naprosto souhlasícího kandidáta.

Vánoční nálada se i tentokráte osvědčila. Nikdo nepropadl, naopak, prof. Hlava, když jako děkan oznamoval výsledek rigorosa, žasl, jaké množství eminencí kandidáti onoho dne ulovili. Usmíval se při tom skepticky a jeho obligátní viržinka voněla jako zápalná oběť všem podzemským, jejichž tajemná říše je doménou jeho ponurého umění.

*

Poslední vzpomínka předvádí mi drahého učitele, an sedí v plátěném plášti na bílé lenošce vedle operačního stolu v posluchárně až po nejvyšší kruh amfiteátru nabité posluchačstvem. Počíná se nový semestr a Maydl promlouvá úvodní slovo. Ty kučeravé, vlasaté, sem tam ocvikřené hlavy, mnohé již mladým vousem obrostlé, jejichž planoucí a jiskřivé zraky soustředěny na bledou tvář Maydlovu, jsou hlavy příštích lékařů českých, důležité složky národního života, a Maydl, tehdy předseda nejvážnější lékařské korporace, mluví jim dnes do duše.

Živými barvami nastínil mnohonásobné povinnosti, které ukládá obecenstvo svým lékařům a jež tito — měl tu na mysli předně venkovské praktiky — plniti musejí za nejtěžších mnohdy okolností, beze zřetele k vlastní únavě, ke každodenním starostem, k existenčním svízelům a nadto i proti zlobě a pomluvačné nepřízni lidí, kteří vděčností měli spláceti. Shrnul v celistvý obraz strastiplný život praktického lékaře a pravil:

»Budete denně píti kalich hořkosti — a tážete se mne, co za to všecko vás čeká? Jaká bude odměna? Vezměte do ruky zákony o nemocenském pojišťování, prohlédněte zdravotní zákony zemské, otevřete říšský zákonník — všude ukládají se vám jen břemena přísných povinností a tíživé zodpovědnosti, a je-li, výjimečně, řeč také o odměně, je to jen ponižující almužna. Tak jedná s lékařem stát, tak všecky veřejné instituce, a stejně i soukromé publikum. Ale přes to nezatvrzuj se srdce vaše. Pronésti rmutem života čistý štít idealismu budiž heslem vaší příští činnosti.«

Škoda, že nevěrná paměť nedovede reprodukovati doslovné znění tehdejšího výkladu v celém jeho rozsahu. Poznal by z něho každý, jak hluboce sociálně cítícím člověkem byl slavný náš chirurg. Hybnou silou bohaté jeho činnosti byla vřelá láska k člověku, — nebyl-liž tedy jedním z blahoslavených, o nichž Kristus mluvil na hoře?

Krátce po této přednášce zanesl mne osud daleko od srdce království. A smutné zprávy docházely mne o vzácném našem učiteli.

Rozechvěni a znepokojeni psali přátelé, kterak zákeřná choroba nesmazatelným písmem vrývá rys utrpení do jeho ušlechtilé tváře, jak už jenom sedě v lenošce nošen bývá po klinice, jak hledá úlevy v zahraničním sanatoriu. Všecko jen bolelo a skličovalo.

Konali jsme sjezd lékařů a přírodozpytců, leč na chirurgické klinice místo oblíbeného hospodáře spatřili jsme pouze obraz jeho — a na něm už jen stín někdejšího zjevu Maydlova. Ale po čase paprsek naděje zahořel všem jeho ctitelům. Přišly zprávy, že stav jeho se značně polepšil, že bude přednášeti, a skutečně dostavil se Maydl zas na kliniku, svoje slavné a požehnané působiště. Leč když celý lékařský svět český za radostné účasti široké veřejnosti oslavoval brzy na to Maydlovy padesáté narozeniny, a v posluchárně klinické nejlepší Maydlův žák tlumočil jemu srdečnými slovy lásku žáků a obdiv světa lékařského, přeje zároveň oslavenci, aby rozkvětem další činnosti klidil nové vavříny — zaleskla se slza v oku mistrově a stín zlé předtuchy utvěl na jeho bledé líci. A netrvalo ani půl roku — za srpnového rána v tiché ville dobřichovické zhasil nelítostný anděl smrti pochodeň života, planoucího nezištnou láskou k člověku, života stravovaného žárem soucitu, podlomeného vysilující činností . . .

*

Za slunného odpoledne stanul jsem letos v květnu u hrobu, kam nezapomenutelný náš učitel r. 1903 byl uložen.

Hrob jeho dojímá vznešenou prostotou, jakou působil celý zjev i život člověka, jehož zborcená schránka v něm odpočívá. Mohutná obdélná deska černého mramoru vsazena do architektonicky členěné obruby, jež vezděna do zdi hřbitovní. Na desce vytesalo dláto umělcovo tři bohatě listnaté věnce vavřínové, pod nimi vyzlacenými písmeny napsáno: *Maydl.* Nic více. A také ničeho více netřeba. Toto jméno bylo bohatým programem vzorně vyplněného života, ono je tady slavným a čestným epitafem posvátným ostatkům.

A když jsem uprostřed jarního rozkvétání a plesného šveholu ptačího světa stál nad tichým stánkem, žalostně lituje, co mužných ctností a kolik bohatýrské velikosti pohltil předčasně tento zelenající se hrob, vzpomněl jsem středověkého opata kláštera svatohavelského, jenž stoje nad rakví muže výborného, obrátil se s naivní výčitkou k Pánu života a smrti, volaje roztrpčeně: Vide, Domine, et considera, quem virum vindemiaveris ita!

Viktor Novák:

Nero.

Moc nade všecko je mi drahá,
mně k nohám složí celý svět,
a vrcholem mi všeho blaha
zřít lidstvo bezmocně se chvět.

Je zotročit — má hlavní snaha!
A zsinalý zřít hrůzou ret,
když pod drtivou silou vraha
se chvěje v muce naposled!

Zřít křesťanské psy v beznaději
se svíjet v křeči poslední —
toť dojmy, jež mou duši hřejí;

zřít křesťanů pochodně živé,
ó toho je mé sdce chtivé,
byť noc kol — v něm se rozední!

Salomon.

Co platna všechna moudrost světa,
když srdce touhou zahoří
a věnec lásky sobě splétá
a nový svět si vytvoří?

Co bylo vzácností, je treta,
snů vzpne se strmé pohoří,
kam tužeb — orlů rej hned slétá,
kraj duše celý zamoří!

Je život věru divné Cosi,
jímž marně lámeme si hlavu:
loď, plující kams v širou dál,

lán pole, žnec jejž jednou skosí,
či chata u věčnosti splavu,
tlum jisker, který marně vzplál!

Ahasver.

Smrt marně volám věků řadou,
mně nechce podat míru číš,
staletí v hrob se Věčna kladou —
jen já mu nejsem o krok blíž!

Smrt kosí děcko, dívku mladou,
mne kmeta ne, jejž žití tíž
tak zkrušila, že slzy kradou
se v oči mně den ze dne již!

V nich šílenství již věru hárá
a bolest, hrůza, zoufalství,
a přec dost ještě není stará

ta honba kletým životem,
po rose toužím vyschlým rtem
a srdce únavou se chví . . .

Milota z Dědic.

Již stalo se, co nemělo se státi!
Já zradil svého krále, touhou hoře
po sladké pomstě . . . Nyní celé moře
výčitek vlnami mne svými chvátí.

Nic platno lomit rukama a lkáti,
nic platno Boha vzývat u pokoře,
by aspoň trochu zmírnil kruté hoře,
vše marno, marno — smrt jen klidu dá ti!

Jak starý pavouk v starém hradním sále
zbraň starou svými vlákny obetkává,
tak svědomí mně výčitek svých sítí

mou duši bědnou obetkává stále,
zatím co klesá zemdlená má hlava
a srdce hrůzu viny v mukách cítí . . .

Jan Sajíc:

Rondeau.

Ó, zni mi, zni, ty sladký, jasný zvuku,
mou touhu v krásné světy rozepni
a srdce doprovázej v jeho tluku,
ó, zni mi, zni!

Dej mému žití jásot polední,
vem z duše smutné půlnoční mou muku
a věčným kouzlem rozestři se v ní.

A přiveď na mé čelo měkkou ruku
s tím teplem lásky, o němž nitro sní,
ať zahřeje mé štěstí do rozpuku —
ó, zni mi, zni!

Madrigal.

Smíchem rolniček se smějí
v kráse života, jež zpíjí
vínem touhy, poesií,
pohádkami o naději.

Slavíci v mém nitru pějí,
zlaté hvězdy nebe kryjí,
smíchem rolniček se směji
v kráse života, jež zpíjí.

Rozmary se v snách mých chvějí,
bílé víly věnce vijí,
v nespoutané melodii
život jásá omamněji.
Smíchem rolniček se směji.

Růže.

Dnes v době růží prosycené vůní opojivou,
kdy v srdci kvete rozvášnění sladký květ,
jdeš žitím mým, jsouc provázená melodií tklivou,
jež tryská z nadšení a lásky mladých let.

Ty sama růže jsi, Tys pro mne do nádhery vzkvetla,
Ty pro mne čarokrásnou barvou vždycky pláš,
mé lásky žhavý příval dá Ti teplou vlnu světla
a rosou něhy mé Ty nikdy nezvadáš.

Tys růžový můj keř, jímž básník v touze svojí žije,
Tys plnost barev, vůní, jasu v srdci mém,
Tys růže východní mé vášně, Tys má poesie,
Ty pohádka jsi v životě mém zjasněném.

Jsi vonný keř a růžemi jsi zahalena celá.
Ne keř, jsi nejkrásnějších růží celý sad,
Tvé rty jsou růží záhony, má ústa rozechvělá
květ sladký v lásce trhají z nich tisíckrát.

S Tvých rtíků růžových pel odevzdání líbám dlouze
a přenáším jej na Tvých ňader poupata;
Ty jediná jsi vyplnění žádoucí mé touze,
Tvá vůně celým nitrem mým je rozváta.

Jan Hejret a Josef Hejret:

Němci v Ruské Asii.

Slavného kavkazského dobyvatele generála Jermolova tázal se jednou car, jakou odměnu by si přál za své zásluhy. »Sire« — zněla ironická odpověď — povyšte mne na čin (= hodnost) Němce!« A mnoho pravdy měla v sobě ironická slova generálova. Do války rusko-japonské podporovala carská vláda všude německou kolonisaci,

neboť Němci svou pracovitostí a podnikavostí rychle bohatli a stávali se dobrými poplatníky. Úřednictvo ruské, rekrutované z německých baltických baronů, podporovalo všude své krajany. Teprve nešťastná válka rusko-japonská otevřela vládě oči. Všeobecná nedůvěřivost obrátila se i proti Němcům.

Před vypuknutím světové války tvořili Němci v Ruské Asii řadu kolonií, početně sice nevelikých, ale hospodářský a kulturně velmi pokročilých. Nejsilnější německé kolonie byly na Kavkaze. Zde podle odhadu z roku 1906 žilo na 34.600 Němců. Zvláště silné menšiny německé mají kavkazská města. Tak Tiflis má 2000 Němců, většinou obchodníků, úředníků a podnikatelů. V kavkazských městech bylo téhož roku 9 náboženských obcí lutheránských. Zcela jiného rázu jsou zemědělské kolonie německé v Zakavkazsku. Jsou původu říšsko-německého (z Virtemberska). V jedenácti obcích žije asi 9000 Němců. Mají své zpěvácké spolky a dvě knihovny. Tři stoleti již hájí svou národnost uprostřed moře cizích živlů. Za to některé švábské osady u Tiflisu se poruštily. Vláda poskytovala Němcům korunní statky, když se zavázali vzíti mezi sebe polovinu ruských sedláků. Německé obce jsou řízeny starostou a dvěma přísedícími, volenými na dva roky. Jejich orgánem byl časopis »Kaukasische Post«. V druhé polovině roku 1906 povolila jim vláda spolek: »Südrussisches deutscher Bildungsverein!« Německá říše jest na Kavkaze zastoupena vicekonsulem (Batum) a dvěma konsuly (Tiflis a Baku).

V Ruské Střední Asii tvoří Němci pouze úřednické kolonie. Nejsilnější z nich jest v Taškentě. Celkem žije prý v Turkestanu podle ruského odhadu jen něco málo přes 1000 Němců. Také na území chanátu chivského žil dříve jistý počet německých kolonistů, členů svérázné náboženské sekty menoritů. Po anexi Chivy musili se vystěhovati do Ameriky. (Menorité odpírali ruské vládě vojenskou povinnost.)

Velice zajímavý jest vývoj německých osad na Sibiři. Roku 1906 bylo prý tam přes 10.000 Němců. Němci se začli stěhovati na Sibiř hned po vystavění sibiřské dráhy. Nejdříve přicházeli do měst němečtí inženýři a lékaři, kteří zde záhy velmi zbohatli. Pak se usazovali na Sibiři jednotliví němečtí hospodáři. Záhy seznali Němci, že kolonisaci Sibiře kyne veliká budoucnost a proto se začli sem stěhovati systematicky z Krymu a jižního Ruska. Nebylo ani vzácností, že se přestěhovala celá obec, s farářem, učitelem a všemi osadníky. Zvláště mocné kolonie vytvořili Němci na Obu a Irtyši. V újezdu pavlodarském (oblast semipalatinská) jsou dva veliké německé ostrovy. V újezdu barnaulském drží prý statisíce dësjatin úrodné půdy. O veliké aktivnosti ruských Němců svědčí nejlépe případ Schumanův, jenž zřídil u vznikajícího města Slavgoroda silnou německou kolonii 40 usedlostí. Také v akmolinské oblasti přešlo mnoho půdy do rukou německých.

I v průmyslu, hornictví a obchodě uplatňovaly se před válkou světovou velmi dobře pracovití němečtí kolonisté. Tak na příklad vestfálská firma Libermanova dobývala v Altajských horách (zlato a uhlí) akciovým kapitálem 20,000.000 marek. Ve všech větších městech

byly veliké německé firmy a náboženské obce. Spolek ruských Němců upozornil berlínskou vládu na důležitost obchodních a průmyslových podniků německých v Sibiři, a požádal, aby v Omsku, Tomsku a Irkutsku zřízeny byly německé konsuláty.

Dosud přiděleny byly záležitosti německé v Záp. Sibiři konsulátu moskevskému, pro Východní Sibiř jest německá agentura.

Celkový počet Němců v Ruské Asii bylo možno před válkou odhadovati na 45.000 duší, z čehož asi 2 500 duší bylo německými státními příslušníky.

Světová válka zničila úplně blahobyt německých osadníků. Právě tak jako v evropské Rusi dolehly i v Asii na Němce velmi tísnivé poměry. Jmění jejich bylo v mnoha případech zabaveno, veliké firmy německé musily likvidovati, na příklad i Vladivostocká obchodní firma *Kunst a Albers*. Půda německá byla vyvlastněna, pastoři vypuzeni. Zvláště kavkazským Němcům dal velkokníže Nikolaj Nikolajevič pocítiti svou zášť proti všemu německému. —

Místo Německa na obchodních trzích a báňském průmyslu sibiřském zaujala Anglie. Tři čtvrtiny zlatých dolů sibiřských patří již anglickému kapitálu. Londýnské společnosti Irtisch-Russo Asiatic a Russian Mining Corporations jsou pány v Altajském báňském okruhu, mají své uhelné doly a železnice, z nichž jedna 80 *km* dlouhá vede až k Irtyši. Také v naftovém území vytlačili Angličané úplně německý kapitál. Současně nasadii Japonci všechny páky, aby zmocnili se německého obchodu ve Vých. Sibiři a i úsilí jejich bylo korunováno plným zdarem.

Boh. Bauše:

Dvé zákeřných prostředků válečných.

(Jedovaté plyny a ponorky.)

Dějiny válečnictví vykazují mnohá ukrutenství, k nimž sáhli jak barbaři, tak i »osvícení národové«. Snad přinese Svaz národů energické provádění mezinárodního práva, jak na moři tak na souši, které učiní nemožnými zjevy, jaké zažili jsme během poslední války; vždyť jinak bychom ztratili všechnu víru v nějaký pokrok lidskosti. Němci byli první, kteří v dubnu roku 1915 počali používati smrtonosných plynů k ničení lidí v zákopech.

Byly již různé způsoby k ničení nepřítele. Za starověku jedenkráte pověstní Vandalové použili zvláštní methody zmocniti se oblehaného města. Oblehající barbaři sehnali z celého okolí dobytek a obklíčili hustým kordonem z těchto zvířat město; dobytek povraždili a nechali mrtvoly jeho na místě hníti, sami však ustoupili do čistého ovzduší, střežíce z povzdálí uzavřené město. Netrvalo dlouho a město obležené se vzdalo. Morový zápach, jenž hnilobným rozkladem zdechlin vznikal, přinutil je ke kapitulaci.

To bylo za starověku, v osvíceném století musila pomáhati chemie. Použito onoho známého těžkého žlutozeleného plynu, chloru, zhoub-

ného na dychadla až smrtícího, jenž z chemických továren vynesen na pole válečné, aby rozmnožil pekelný arsenál pomůcek ničivých. Počítalit Němci as se svou pokročilou výrobou chemickou pomocí elektrolyse, která jim poskytla monopol pro vývoz čistého chloru.

Ve Francii před válkou vyráběn chlor ještě starodávným zastaralým způsobem z burelu a síranu měďnatého, což poměrně málo vydalo. Dnes Francie, vyburcovaná hrozící smrtí nepřítelem, rychle se vzpamatovala, a užila svých mocných sil hydroelektrických k nápravě, takže může s úspěchem konkurovati s kýmkoli.

Nutnost bránití se přinutila spojence použiti těchže zbraní a ihned použito četných mohutných dílen k výrobě strašného plynu a jeho sloučenin neméně nebezpečných.

V Dauphiné, v Alpách-maritimních, vznikly veliké moderní závody, kterým jest nyní starati se i o zužitkování výrobků vedlejších mimo energického plynu, jenž snadno se zhušťuje a v železných válcích k účelům technickým rozesílati může. Výroba světová chloru jest ve Francii více než pateronásobná proti dřívějšku.

Výrobky vedlejší, kterých při fabrikaci elektrolysou z mořské soli se docílí, jsou hlavně vodík

$$\left(\begin{array}{l} NaCl \rightarrow Na + Cl \searrow \\ Na + H_2O \rightarrow NaOH + H \searrow \end{array}\right)$$

, chlor tekutý zhuštěný pro sterilisaci a bělidla, chlorové vápno pro desinfekci a bílení, žíravý louh sodnatý pro mydlářství a chemické výrobky a pod. Věru lepší to použití daru božího nežli k nesmyslnému vraždění.

*

Ponorky snad ani tolik prospěchu bezděčného lidstvu nepřinesly. Vynález tento nejzákeřnější pochází z Ameriky. *Robert Fulton*, jenž se svým »Nautilem« čtyři hodiny vydržel pod vodou, domýšlel se, že utvořil něco důležitějšího nežli parní loď (r. 1803).

Ale admirálové tehdy ještě romanticky a rytířsky smýšlející odmítli čertovinu rozhodně. Pokrok v realismu naší doby zbavil se ovšem všech ohledů, běželo-li o zničení silnějšího nepřítele zvlášť na moři.

Lodě ponorné se pozvolna zdokonalovaly a používány hlavně pro ochrannou službu přístavů a průplavů. Nebylo o nich mnoho slyšeti, neboť nehrály před světovou válkou nějakou závažnou úlohu ve válečnictví, a otázky mezinárodního práva na moři nebyly dosti jasné a určité. Možno, že pirátství prováděné ponorkami zmizí nyní docela, odsuzováno jsouc všemi státy dohody, ale za války hrály a měly hráti úlohu rozhodující.

Německo po svém neúspěchu u *Verdunu* založilo svou nejkrajnější naději na námořním osamocení *Anglie*, což chtělo docíliti bezohledným použitím ponorek proti všemu obchodnímu loďstvu na moři. Následky politické tohoto zločinu musily jí býti jasné. Odvážilo se toho i přes hrozbu intervence Ameriky; počítalo s jistým vítězstvím, při kterém by uniklo beztrestně v hodině míru. Vítězství německé

bylo jedinou záchranou proti potrestání, které v poměru ke spáchaným zločinům bylo třeba vyměřiti způsobem odstrašujícím.

Spojenci ze své strany, v čele *Velká Britanie*, neomeškali ničeho, aby všemi prostředky čelili útokům ponorek a zoufalému tomuto rozmachu Germanie.[1])

Vynálezy se množily, nepředvídané pokroky se dostavily: k uzavírkám minovým připojeny hlídky, lovci ponorek a letci útoční se vzduchu; stavěny usilovně nové lodě, by ztráty způsobené ponorkami byly nahrazovány.

Německo patrně nepočítalo s tak čilou protiofensivou a rozmachem stavebním na loděnicích dohody.

Koncem r. 1917 mohl se neúspěch novodobých pirátů s určitostí předvídati, a bankrot ponorek dostavil se nad očekávání se vzpourou německých námořníků a revoltou Spartakovců zároveň s rozvratem morálním celého Německa.

Po celou dobu války nebylo rozhodných bitev námořních. Malíři bitev nemohli by zvěčniti na objemných plátnech kruté zápasy námořních bitev, jako se z dřívějších dob zachovaly; příšerně číhala zkáza neviditelná pod hladinou, v minách podmořských, se vzducholodí a hydroplánů; ostatní válečné operace na moři obmezovaly se na pouhé episody, blokády německého loďstva a boje defensivní proti ponorkám.

Mimo Evropu nebylo v r. 1918 vážnější příhody na moři, leda smělé dobrodružné výpravy něm. lodi Seeadler napříč *Tichým oceánem*. Tento korsár ztroskotal na konec u ostrova Pâques. Padesát osm námořníků posádky bylo dopraveno do Valparaiso korvettou čilskou.

Podnik lodi Seeadler ukázal dohodě nutnost bdíti též v Tichém oceánu; o tento úkol rozdělily se Spojené státy a Japonsko: prvnější na východě, druzí na západě poledníku Havajského. Toto obezřelé zařízení osvědčilo se hned v březnu zachycením německé lodi vyzbrojené mitrailleusami, vyplujvší z přístavu mexického.

*

V Evropě samé jediná značnější srážka námořní sběhla se dne 20. ledna blíže vjezdu do úžiny Dardanelské, kde něm. lodi *Goeben* a *Breslau* napadly britské lodi chránící blokádu. Mimo několik torpedovek a letců byly tu jen dva monitory *Raglan* a *M28*, kteří proti obrněnci s devíti děly 280 *mm* nemohly se udržeti a byly potopeny u ostrova *Imbros* po krátkém boji. Velitel Raglanu, jenž v boji byl zabit, byl druhým synem lorda *Kitchenera*.

Tento úspěch Němců skončil však jich ztrátou ještě téhož dne. *Breslau* najela na minu, když míjela severní baráži u ostrova Imbros, *Goeben* narazila na minu při vjezdu do Dardanel, snažila se uniknout polo pobořena ke břehu, zde však napadly ji torpedovky, ponorky a hydraviony a zničily vítěznou loď nadobro.

---

[1]) Za války docházely nás jen neúplné, jednostranné zprávy o činnosti a úspěších ponorek. Teprv nyní možno si utvořiti obraz, dle odborných zpráv úředně doložených. Přinášíme tímto tresť líčení námořního válčení během r. 1918 dle čas. La Nature čís. červencové 1919.

Francie ztratila 7. září 1918 křižník Dipetit-Thonars ponorkou německou v Atlant. oceánu; posádku až na 13 mužů zachránila divise americká, která konala zde službu hlídkovou. Obrněnec Voltaire, torpedovaný vpředu, mohl ještě dostihnouti přístavu.

Britské loďstvo ztratilo dreadnougt před Gibraltarem, ještě dva dny před podepsáním příměří 11. listopadu.

Veliká činnost uložena ponorkám na zničení veliké přehrady minové, zřízené mezi ostrovy Orkádami (na sev. Anglie) a pobřežím Norvéžska pro ovládání Severního moře; obranu skládala anglická divise loďstva a divise americká. Útoky podmořské několikrát opakované, od 6. února do 16. října 1918 byly vesměs odraženy.

Obrana baráže Orkadské byla důležitá; běželoť o urychlení transportu amerického vojska. Na Atlantickém oceánu byl jediný transport vojska zasažen a počet obětí byl poměrně nepatrný. Vždyť mohli Američané vyloditi 1,700.000 mužů a neztratili při tom více než 291 vojínů. Tento poměr (1·6%₀ z 10.000) jest dost příznivý, porovná-li se s počtem obětí osob civilních, usmrcených při útocích na Londýn a Paříž.

*

Hlavní snaha válčení protiponorkového bylo zatarasiti ponorkám jejich basis a jejich útočení. Zatarasení rozluštěno uspokojivě, ovšem že nemohlo býti úplné. Mělo však účinek dostatečný v poměru vynaložené práce a výloh.

Koncem r. 1917 zřízeny dvě hlavní *baráže*, jedna podél břehů *Hanoveránska* a *Šlesviku*, druhá v *Kattegatu*. Tato byla opuštěna r. 1918, když admiralita německá zbudovala protibaráž u špičky *Jutska*; prvnější byla uzavřena od ostrova *Styltu* k ostrovu *Borkumu*. Obchodním lodím byla ještě zakázána linie severně od čáry zaminované.

R. 1918 zatarasena minami cesta mezi *Orkadami* a *Norvéžskem*, aby uzavřel se přístup ponorkám do Atlantického oceánu přicházejícím od *Skagerraku* neb uniklé ze zálivu *Helgolandského*. Baráže obsahovaly v sedmi řadách miny vzdálené od sebe na 100 *m* v každé řadě. *Spoj. státy*, podníceny snahou chrániti své transporty, se zápalem účastnily se práce této. Nový model min přijat v květnu 1917. 140 dílen privátních pracovalo na výrobě, a zhotoveno denně tisíc min; počátkem října bylo již položeno 250.000 min amerických v baráži orklandské. Dvacet lodí (cargos) zakotvilo 5520 min denně; jediná z nich zasažena byla nepřátelským torpédem.

Cennou službu prokázala *Anglie*, která během války užila více nežli *milionu min*, zhotovených hlavně ve *Francii*. Bezpečnost průlivu *La Manche* zajištěna hlavně mezi *Southamptonem* a *Cherbourgem*; slabým bodem bylo ústí řek zemí neutrálních; baráže nemohla sahat až ke břehu, zde musily působiti jen hlídky a honba na ponorky, které využívaly plně shovívavosti neb bezmocnosti vlád neutrálních a plavby ve vodách nitrozemských.

*

Vláda norvéžská opomenula uzavříti pasáže zakotvením min a západní konec ohrady frízské u ostrova Borkum nalézal se ve vodách

hollandských; Německo zabezpečilo si blahovůli vlády Haagské, kterou neotřásly ani útoky spáchané na lodi hollandské.

Na pobřeží nepřátelském neb nepřítelem okupovaném bylo nemožno ponorkám uzavříti přístav pro bdělou nepřátelskou dělostřelbu, která bránila přiblížení se. Bylo proto nemožno zabedniti hnízdo ponorek, mající basis svou v Bruggách a v Ostende.

Tato hnízda a útočiště zabedniti a tím zničiti basi ponorek bylo nutno, aby zabezpečena byla základna dohody v *Pas-de-Calais*.

Během r. 1918 rozvinuly ponorky z Brugg značnou čilost: 14. ledna bombardovaly *Yarmouth*; 15. února vnikla ponorka do Pas-de-Calais; 21. března dvě německé eskadrilly z *Brugg*, počtem 18 torpedovek, bombardovaly *Dunkerque* a utkaly se s flotilami francouzsko-britskými, které je zahnaly. Tyto výpady z *Brugg* a *Ostende* staly se dohodě nesnesitelnými, ohrožujíce transporty vojska do Calais a v la Manche.

Od ledna 1917 převáženy totiž celé vlaky po lodích nosnosti 850 tun z malého přístavu v Richtborough do Francie; plavidla s vlaky byla vyzbrojena dvěma děly a vyvinovala hojně krycího dýmu.

Za rok 1918 přeplaveno tudy 18.000 vagonů váhy 300.000 tun; několikrát bylo na plavidla útočeno.

Admiralita v Londýně uznala, že ochrana monitory a letadly nestačí, že nutno upotřebiti živé síly proti přístavu v *Bruggách*, že nutno tento zničiti a zatarasiti vodní cesty odtud.

Dva podniky proti *Bruggám* a *Ostende* vedl viceadmirál *Roger Keyes* a zahájeny současně 23. dubna, v den sv. Jiří, patrona Anglie. Mořský průplav Bruggský chráněn jest dvěma hrázemi v polokruhu se táhnoucími, 2487 *m* zdéli zděnými a železnou konstrukcí 300 *m* délky na sloupech spočívající. Na hrázích jsou stavby přístavní, na konci stojí maják, a celá hráz vyzbrojena byla přesilným a četným dělostřelectvem, které bránití mělo rejdu, průplav a vjezd do přístavu.

Smělý útok proveden dvěma křižáky, *Warwick* a *Vindictive*, dvěma obrněnci s posádkou vojska, velikou torpedovkou, naloženou třaskavinami, a třemi starými křižáky, nesoucími cement a torpeda, které výbuchem loď měla potopiti, monitory a lodi k vyvinutí kouřové mlhy ochranné a pod.

Dne 22. večer přistál *Keyes* před *Bruggy*; mohutný kouř kryl postup, jenže vítr se obrátil a odkryl monitory tak, že ztížena byla jejich práce bombardování. O půlnoci přiblížily se lodi hrázi, vystaveny jsouce prudké střelbě nepřátel, dříve než dostihnouti mohly krytí pod hrází. Ale přes pohromy dosáhlo loďstvo hráze, lodníci a vojáci s řebříky vylezli na parapet hráze, a přes trpké ztráty v ohni nepřátelském počali dílo ničení.

Obrovská torpedovka, buksirovaná zatím mezi sloupy hráze železné, zde vybuchla, roztrhnouc hráz v délce 30 *m*. Posádka unikla parníčkem na Warwick. O půl jedné ony tři křižníky s cementem postrčeny a ponořeny do průplavu a trochu před vjezdem, jak to právě šlo, neb první loď byla předčasně potopena. Posádka zachránila se též na Warwick.

Po jedné hodině v noci vojsko znova naloděno; hlavní účel výpravy byl přece jen dosažen, ač s obětmi. Pohřešováno bylo 21 dů-

stojníků a 188 mužů; raněných bylo 29 důstojníků a 354 mužů. Kruté to ztráty, ale výsledek docílený stál za oběti. Upotřebení *Brugg* za basis operací bylo pro Němce ztraceno. Základna ponorek přenesena do *Emden*. Během léta marina německá odzbrojila a odeslala drahou, co po útoku 23. dubna zůstalo v *Bruggách* z ponorek a torpedovek k potřebě.

V *Ostende* měla výprava úkol jen zatarasiti přístav. Dva staré křižníky naloženy cementem, dopraveny z Anglie současně s výpravou na *Bruggy*. Přeskočení větru, které poškodilo manévr u *Brugg*, zkazilo úplně pokus u *Ostende*. Oblak kouře zahnán stranou a oba křižníky octly se v ohni baterií pobřežních; musily býti potopeny dříve, než dostihly vlastní vjezd do přístavu; posádka šťastně ještě na parníčkách zachránila se na břeh Anglie.

Operace nezdařená 25. března obnovena 9. května usilovněji. Výprava vyrazila z *Dunkerque*. Loďstvo půl hodiny bombardovalo baterie pobřežní, které živě odpovídaly, až když zeď husté neproniknutelné mlhy spustila závoj svůj na břeh. Od moře bylo nemožno spatřiti baterie. Se země bylo též jen stěží sledovati pohyby lodí, pohybující se za clonou mlhy. Loď *Vindictive* měla potíž objeviti vjezd do přístavu. Bloudila sem a tam, až se náhle octla u ústí; směle vnikla do vnitra přístavu na 200 *m*, narazila na hráz, a v úhlu 60° s osou průplavu byla potopena, aby ucpala vjezd do přístavu. Zatarasení nebylo sice úplné, ale celkem měl manévr úspěch.

Ztráty byly těžké. Na palubě zbylo 45 živých, které pojaly tři parníky, třetí se opozdil a byl odstřelován. Dostal se nicméně konečně na spasný *Warwick*.

*

Válka pirátů, kterou vláda německá prohlásila počátkem r. 1917, že povede ji bez milosti a bez ohledů proti všemu obchodu námořnímu, nepřátelskému i neutrálnímu, vrcholila během měsíce dubna 1917; tonáže zničená dostoupila 871.000 tun, z čehož třetina lodí připadá na neutrály. 600.000 tun na měsíc za první pololetí 1917, v druhém již jen 300.000 tun. Účinek od té doby klesal, jak ukazuje diagram zkáz ponorkami způsobených od r. 1917 do 1918. Od objevení se *Američanů* účinek *protiponorkové* akce stále stoupal, působení ponorek klesalo.

Obecenstvo námořní nabývalo opět větší důvěry; nejlepším důkazem jest, že pojištění ve *Spojených státech*, které v září 1917 obnášelo 6·5 %, za rok v září 1918 kleslo na 2 %; ve Švédsku z 10 na 3 %.

Německo, které myslilo, že může jen ničiti a nemyslilo na to, že bude musit za to pykati, odhadovalo své ničení, vykonané ponorkami za 4 léta, od září 1914 do července 1918, celkem na 15,000.000 tun. Ztráty Anglické samotny dosáhly prý 9,000 000 tun. Bylo to jen fanfaronství. Ztráty tyto nedosáhly ani 8,000.000 tun, až do samého konce války.

Pro *Francii* obnášela ztráta jak plachetních tak parních lodí 832.000 tun. Hrozné byly scény při potápění nákladních lodí, ve-

zoucích též cestující. Na *Galway-Castlu* našli zachránci mezi tonoucími mrtvolu mladé matky, která nesla dvě děti na ramenou. Scén barbarské ničivosti dopustila se posádka ponorky zvlášť při zničení francouzského parníku *Lyndiany* 16. července 1918, britského parníku *Justicie* a j.

Ponorky používaly se zvláštní zálibou, a proto tím zločinnější, útoků na lodi nemocniční, britské, a na lodi *Červeného kříže*, ač byly označeny zřetelnými světelnými odznaky; tak o půlnoci 4. ledna v průplavu *Bristolském* zničena nemocniční loď *Rewa*, 22. února *Grenart-Castle* s 200 cestujícími, z nichž většina utonula; *Gildfort-Castle*, vezoucí 450 raněných, byl zničen, 27. června *Londonderry-Castle*, loď, která vezla z Kanady 80 lékařů, 14 ošetřovatelů a 164 mužů posádky. Jediná záchranná loďka dostihla břehu a zachránila pouze 24 živých osob.

Rozhořčení ve *Velké Britanii* odpovídalo vážnosti podobných hanebností. Jednota námořníků a šoférů anglických prodloužila bojkot německých lodí na 4 měsíce.

Vláda berlínská hleděla omluviti vykonavatele útoků lží. Uveřejnila, že loď *Londonderry-Castle* měla náklad aëroplánů.

Po červnu nestalo se již ničení lodí nemocničních. Veliká baráž z *Orkad* do Norvéžska jevila patrný účinek. Možno, že též tvářnost blednoucí blízkého zřícení dodala Germanii moudrosti.

Účinek války podmořské na státy neutrální byl rozdílný. Státy skandinavské r. 1918 netrpěly příliš; *Dánsko* ztratilo 225 lodí a 265 dánských námořníků utonulo ponorkami německými.

Těžké ztráty mělo *Španělsko* r. 1918; účinkovaly zajisté na duševní stránku s počátku germanofilské většiny sněmu a populace. Marina španělská ztratila pětinu své tonáže. Sto námořníků bylo usmrceno. Spor mezi Berlínem a Madridem skončil náhradou německými loďmi. Španělsko jest zavázáno Fochovi, jenž dopomohl jim k sedmi krásným parníkům, které zajal definitivně před 1. listopadem 1918.

Hollandsko jevilo se svou dynastií vřele úplnou oddanost Germanii. Kdežto vladař španělský zachovával věrně blahovolnou neutralitu, věren právu a humanitě, zůstávaly přístavy hollandské dlouho přístupny lodím německým unikajícím blokádě. Obchody podél hranic byly ovšem zřídlem zisku, ke kterým dobří Hollanďané nebyli lhostejni. Německu záleželo na šetření Hollandska a jeho mariny. Ale koncem května byla i zde zničena loď *Königin-Regentin* nikoli minou, jak v Berlíně tvrdili, nýbrž ponorkou, jak velitel sám potvrdil. V září rybářské lodi hollandské byly opětovným předmětem útoků. Šalupa *Krumanie* byla zničena dělem, rybář usmrcen beze vší výstrahy; 27. září byla zničena flotila rybářů.

Vláda *haagská* přese vše zachovala poníženou oddanost k Německu. Tu *Spojenci* zakročili ostřeji proti dovozu a vývozu na východ. Věci se změnily vstoupením *Spojených států* do války; když tam vláda zvěděla, že jejich dodávky do Hollandska sloužiti mají vyživování Germanie, zakročila. Zajímavý byl pro ně objev, že bylo užíváno plochých lodí říčních a pinasů Hollandskem k odvážení zboží do

Němec, kde zůstaly, když byly složily potraviny a jiný material dovežený. Lichvě sloužily vydatně cesty vodní a hollandské lodi byly jim účinnou podporou; r. 1918 bylo ve službě 600.000 tun hollandských plavidel říčních k výměně s loďmi německými, patrně s vědomím vlády haagské.

Podniků na obranu proti ponorkám přibývalo. Stálou bdělostí na rutách plavby hlídkami prováděnou ztrácel nepřítel sebedůvěry; procento úspěšných útoků kleslo ze 70% na 50%. Rybáři ozbrojili se děly, jichž výstřel přivolal pomoc, rybářský průmysl počal se zotavovati.

Boj protiponorkový chopil se ofensivy, nastala vytrvalá honba a pronásledování: na povrchu eskadrilami, složenými z lodí hlídkových, velmi rychlých, loďmi jednotlivými, jichž bylo na tisíce, a malými zvanými *sub-chacers*, rychlosti 15—16 uzlů, které ve velkém počtu propůjčily *Spojené státy*. Výzbroj těchto bylo dělo, někdy prostá mitrailleusa, a vypouštěly bomby hlubinné, jichž regulace jest velmi zdokonalená a účinná.

Objevily se též osamělé lodi, *mystery ship*, maskované jako nevyzbrojený křižák. Několik dobře mířených ran srazilo do hlubin neobezřelou ponorku, která se při setkání hned neponořila a nežádala příměří.

Ve vzduchu pak byly v činnosti *hydraviony* a řiditelné vzducholodi. Roku 1918 bylo ve službě 1000 hydravionů na 19 strážných stanicích a 13 stanic letadel na březích Francie, Alžír-Tunisu a Maroka.

Jeden z největších pokroků stal se tím, že nalezen prostředek, *sluchem objeviti blížící se ponorku*, plovoucí pod vodou. Jest několik systemů naslouchátek; ve Francii užívají modelu *Walzerova*, velmi jednoduchého, který zachytí lomoz ponorky ze vzdálenosti 600 *m*. Dvě stě francouzských šalup bylo do konce války opatřeno aparátem Walzerovým. Slyší-li se napřed blížící se nebezpečí, lze se připraviti, a naděje na zničení útočníka vzrostla v poměru 4 : 10. Hlídková loď, jakmile objevila přítomnost ponorky, změnila posici směrem, odkud šramot šroubu nejintensivněji se ozýval; nad ponorkou vystřelí bombu. Útoky noční byly pro ponorky zvlášť osudné, poněvadž v noci *periskop* špatně ukazuje, kdežto naslouchátko nerušeně funguje.

Honba letadly vyžaduje denního světla, ale připouští precisnější vrhání bomby nežli výstřel do dálky z lodi. Při unikání ponorky sluchátkem prozrazené neměla tato jiného prostředku nežli uniknouti do hloubky a zde nehybně čekati, až odpůrce unaven čekáním odpluje.

Od té chvíle poměry posádky ponorek se změnily; místo lovců staly se zvěří honěnou.

Stísněnost od r. 1918 mezi posádkami zavládla a způsobila pobouření u velitelstva. Admiralita berlínská marně snažila se povzbuditi morálku, uveřejňujíc statistiku ponořených obchodních lodí velice přehnanou. Pravda vyšla záhy najevo, ničivá práce ponorek byla v úpadku. 21. září zachycena ponorka s důležitými listinami, které druhý důstojník snažil se hoditi do moře, význačnými pro zločin potopení *Lusitánie*.

5. září uveřejnila admiralita britská jména 159 zabitých neb zajatých velitelů ponorek: z těch 116 bylo usmrceno, 27 zajato, 16 nezvěstných. Dokument tento pobouřil kruhy německé a nebyl ještě úplný, neboť jména za bojů padlých, pak těch, kteří zahynuli zničením ponorek minami, nemohli sem býti pojati.

Německé prameny vykazují počet za války zničených neb odzbrojených ponorek 191:

a sice ve službě neb v konstrukci	40	
vyrobených za 49 měsíců války	**245**; celkem	285
za příměří odevzdáno	94; diference	**191**.

První vzdorovitosti v marině německé vznikly r. 1918 při odvodu do posádek pro ponorky. Zahájili ji sběratelé min; vrátili se unaveni a ztísněni následkem decimování děly a torpédovkami britskými. Když měli znova naloděním službu nastoupiti, odepřeli službu. Bylo jich 150 mužů, řečnilo se na můstku lodi a když jeden z nich byl udeřen do obličeje důstojníkem a odpor vzrůstal, bylo beze vší výstrahy předchozí na ně z vedlejšího parníku na rozkaz velitele vystřeleno; bylo 60 mrtvých, 40 raněných.

Pomocí této brutality mohla kázeň ještě z jara a za léta býti jakž takž udržována, ale propast mezi důstojníky a námořníky se prohlubovala. Když koncem října mělo vyplouti loďstvo »Hochseeflotte«, odepřela posádka, v carré seřaděna. Na revoltu následovala exekuce, 100 vzdorujících vyloděno a na souši zastřeleno.

1. listopadu vztyčen rudý prapor v *Kielu* na lodích; námořníci spolčeni s dělníky arsenálu, zmocnili se města a všech závodů námořních. Po Kielu následoval *Wilhelmshafen*, všechny arsenály a lodi zde kotvící. Skupiny plavců vzbouřených rozptýlili se po zemi, prohlásili vládu sovětů a kázaly evangelium bolševismu.

Tak skončila zákeřná, prokletá, hrdě a sebevědomě započatá válka ponorková.

Josef Páta:

Zajímavá upomínka na rok 1848.

Z neznámého posud listu českého kněze buditele Antonína Marka.

Laskavostí p. T. dostal se mi do rukou neznámý posud dopis libuňského faráře Antonína Marka, horlivého českého vlastence a buditele (1785—1877). Dopis jest neobyčejně zajímavý a cenný jako dokument, psaný do Prahy r. 1848 v době, kdy hřměla v Praze děla, aby umlčela české hnutí revoluční a pražské demonstrace. Svědčí o tom, s jak žhavou duší venkovský vlastenec lpěl na Praze, jak na ni myslil a o ni se chvěl, neboť v ní viděl představitelku celého českého národa a české myšlenky vlastenecké.

Ačkoliv neznáme dnes a nevíme, komu dopis byl určen, přece jest patrno, že byl určen muži, jenž rovněž tak ohnivě vlastenecky smýšlel jako pisatel Antonín Marek a byl politicky činný, neboť se ucházel o poslanecký mandát. A také obsah dopisu není nahodilý, vyvolaný

snad vzruchem okamžiku, bouří zmítající všemi skutečně česky smýšlejícími dušemi, nýbrž důsledkem celého založení i smýšlení Antonína Marka, jež tím znova a znova potvrzuje. Vímeť dnes dobře ze studií profesora Jakubce, že Antonín Marek byl pravým českým vlastencem, hlasatelem ryzího češství i slovanství.[1]) Marek dokonce jest považován za tvůrce české poesie politické i za mocného hlasatele myšlenky slovanské před rokem 1848; již v r. 1833 napsal do časopisu »Jindy a nyní« článek »Slovan«, v němž mluví o jednotlivých Slovanech a dokonce i o Lužických Srbech.[2]) Marek zabýval se i otázkami politickými, jak rovněž náš dopis dosvědčuje. Píšeť v něm následovně:[3])

Velectěný příteli a vlastenče!

Milí bývají listové od známých, když ale přicházejí netoliko od známých, ale i od dobrých ano od nejlepších známých, tu ovšem jsou ještě mnohem vítanější! — Vaše zprávy — teplým příjemným obkladem kryjí rány naše! Ono se bude hojiti to tělo české vlasti! na mnohých místech jest zjízveno, ale duše — ta není vypuzena všemi těmi ohnivými výstřely z něho! Dejž Bůh, aby svornost nebyla toliko názvem jednoho sboru nébrž sponou celého národu vyšších i nižších! aby zvláště na sněmu vládla a vítězila nad tou hydrou, jenž (!) rozevírá tlamu svou ku pohlcení nešťastného Slovanstva. Líto mi jest, že Vám nikde nedopadlo říšské poslanství, an mnoho bezhlavým nehlavcům se toho dostalo. Naše budoucnost jest vždy ještě jajem nedolíhnutým! Bůh ví zdali dobří sousedé od Frankobrodu do svých sítí nás konečně nezaloví, an za to mají, že v jich stavu se proplaváme! — Nedobře, že trčíme jako klín svými Čechy do Německa! Ačkoliv Haličanům se lépe neděje byť nebvli klínem. — O Prahu se vždy ještě bojím, děla stojí na tribunách před celým obyvatelstvem kážíce necekejte! sic pustíme své hromy opět na Vás! Vidíteli, že jsme vladaři a Pánové Vaši! — Aby ta kázeň přestala, musí ministerstvo dáti důkazy své moci, své vrchnější moci nad silou Malostranskou! Těšilo mne, že milostivá Vaše paní choti ve spolku pražských paní také svými slovy, svým hlasem, kterýž jakž se veřejně osvědčuje a vyznává tolik příjemnosti do sebe má — o čest našeho národu se zasazuje. Ale již tuším hrubství tyto šlechetné duše musely vzíti za odměnu. Račíte psáti o nějakém čepci! — Tu bych prosil, aby Milost Paní žádných takových starostí si dokonce nepřipouštěla; Libuň jest na ten čas a věk až do zbytu co se toho týče zaopatřena! a v okolnostech nynějších, které spíše zlé než dobré nazvány býti zasluhují, třeba mysliti toliko na nevyhnutelné a na nejvýš užitečné! — Co se mého stavu týče, již máme chvála Bohu po žních a tedy něco lopot s krku! — Nevím, co se vyjedná u sněmu

[1]) Srovnej spis Jakubcův: Ant. Marek. Jeho život a působení i význam v literatuře české (Praha 1896). Týž psal o Markovi v Ottově Slov. Naučném 16, 1900, 828-829, a v Literatuře české devatenáctého století (Praha 1902) dílu prvního str. 618—630.

[2]) Píšu o tom podrobněji ve svém lužickém spise »Z českého listowanya J. E. Smolerja«, jehož první část vyšla letos v Čas. Maćicy Serbskeje v Budyšíně.

[3]) Píši zde *v* a *ou* místo *w* a *au*.

v ohledu desátku? naši sedláci nehodlají žádného více dávati, ačkoli novější kromobyčejná daň ho v sobě zavírá. Dříve nežli se noví zákonové uvedou a usadí, bude v zemi velmi mnoho nesnází.

Z časopisů máme tu Národ. Nov. — Večerní list — nyní jsem objednal i pražské vládní noviny a Posla z Budče. Jak vypadá svato-Václavský list, posel vídeňský, Vídeňské Noviny (německé) ovšem nevím, ačkoli k tolikerým listům ani času nepostačuje, byť čteny býti mohly. — Poutník se tuším unavil a odpočívá! — Právě nyní co píšu roznáší se pověst, že včera nejen ve dne ale i v noci o desáté hodině střelbu bylo slyšeti: již jsem opět zaleknut, nestrhlo-li se opět cosi v Praze! Musím do Jičína o lepší zprávy. — Zatím líbaje Vás a poručena se čině s mým domem Vaší milé paní choti a Slavínce jsem

Vašnosti upřímný

Anton. Marek

Dne 24. srpna 1848.

* * *

List Antonína Marka je vpravdě cenným dokumentem dobovým. Přenáší nás do rušné doby roku 1848, do období březnové revoluce, do nálady svatodušních bouří, do dějin, za nichž český národ usiloval o určité výhody pro své příslušníky kdy česká myšlenka vlastenecká mocně byla prodchnuta ideou slovanskou, ale kdy po nahodilých demonstracích pražských užito bylo zbraní k potlačení hnutí revolučního. Z dopisu Markova vidíme, že i on byl proti obeslání sněmu frankfurtského jako ostatní Slované, kteří souhlasili s rakousko-slovanským programem Havlíčkovým a Fr. Palackého. A ve shodě českého hnutí revolučního i Marek se leká o osud nešťastného Slovanstva — ovšem patrně zase v rámci rakouského slovanství. Zdá se též podle toho, že se Marek hlásil politicky k straně národně liberální, jejímž tvůrcem a vůdcem byl historik František Palacký.[1]) Ostatně víme z Markova životopisu, že všech těch událostí se horlivě účastnil a na venkově svém vše sledoval. A tím spíše pochopíme slova Markova i jeho obavy, vzpomeneme-li si, že on sám osobně se hlavních dějů účastnil! První poslal příspěvek na akci Slovanské Lípy, mocně byl uchvácen myšlenkou Slovanského sjezdu v Praze a — jakmile byl sjezd stanoven, neodolal a z Libuně do Prahy v posledních dnech zavítal. O sjezdu byl dokonce zvolen za náhradníka do výboru, těšil se přítomnosti četných Slovanů, s nimi obcoval slavným bohoslužbám na Václavském náměstí a ještě i zahájení jednání 2. června byl přítomen. A nepřekvapuje nás nic, že čteme jméno Markovo 1. června v Pražských Novinách jako kandidáta poslanectví na český sněm za vikariát turnovský. To asi v prvním zápalu — pak se kandidatury vzdal, neboť jeho jméno zmizelo z listiny. Odjel zpět do svého zátiší libuňského.

Odjel, ale vzpomínal a v duchu všechno prožíval současně. Ačkoliv mu bylo již 63 let, přece si všímal všeho bystře a cítil duchem

[1]) Srovn. *Zd. V. Tobolka* v cit. Lit. české XIX stol. (Praha 1905, III. 1) str. 502—537 o celé době tehdejší; o Markově účastenství v ruchu politickém r. 1848 píše prof. *Jakubec* ve své knize o Markovi na str. 80 a násl.—

mladistvým, plným ohně a nadšení. Jak sebevědomě znějí slova: »Tělo české vlasti — jest zjízveno, ale duše — ta není vypuzena všemi těmi ohnivými výstřely z něho!« Jak si žádá, aby celý národ byl svorný! Víť dobře, že budoucnost naše je nejistá, ještě vejce nedolíhnuté! Jsme klínem do Německa! Jak trpce se zmiňuje o dělech namířených na vlastenecky zvlněnou Prahu! A hned zase chválí vlastenectví ženy adresátovy, přeskakuje k věcem praktickým, mluví o nových zákonech. Sedláci prý nehodlají dávati nového desátku; — jest otázka, jak se sněm k tomu zachová!?

Ze všeho jest zřejmo, že Ant. Marek i na venkově byl bedlivým pozorovatelem pražského a českého národního života vůbec. Neustrnul na hospodářské činnosti venkovského kněze, třebas také o pole se staral (— »již máme chvála Bohu po žních a tedy něco lopot s krku!« —), ale byl i horlivým čtenářem jak zábavně vzdělávacích tak politických listů. Sám ohlašuje, co četl: Havlíčkovy *Národní Noviny*, které vznikly před březnem roku 1848 a byly prvním orgánem strany národně liberální, jakož i hlavní orgán druhé strany radikálně demokratické »*Pražský Večerní list*«. Nemůžeme se domnívati, že by byl jeho straníkem, ale četl jej patrně proto, aby byl informován všestranně o všech politických událostech, čemuž zvláště Pražský Večerní list vyhovoval. Z téhož důvodu asi také četl vládní *Pražské Noviny*, úřední orgán vládní a konservativní žurnalistiky.[1]) A poněvadž četl i *Posla z Budče*, na více mu ani čas nestačil, ač by byl rád měl i druhé noviny, o nichž se zmiňuje: *list svatováclavský* (míní tím asi *Svatováclavské poselství*, vydávané Pichlem a Fričem v duchu Nár. Novin), *Posel vídeňský* i německé Vídeňské Noviny.

Byla to jistě vážná doba r. 1848, když dovedla tak nadchnouti stárnoucího již vlastence, muže, jenž dychtivým zrakem hltal zprávy z novin o postupu české věci, důtklivě psal do Prahy o novinky, myslil na osud Prahy, v závěru dopisu znova se leká, nestrhlo-li se opět cosi v Praze a oznamuje, že musí do Jičína pro přesné zprávy! A to šlo o zájmy tehdy celkem ještě snad neveliké! Co by psal asi *dnes* o české věci Antonín Marek? Dnes, kdy se řeší otázky velikých národů, kdy se tvoří na bojištích nové dějiny a přece při tom i nejmenší národové si chtějí pojistiti svou budoucnost!?[2])

Adolf Srb:

J. S. Skrejšovský.

(Dokončení části druhé.)

Článek ten uveřejněn nebyl. Skrejšovský píše ve své brošuře: »Páni vyslali V. Tierhiera v průvodu Dra Šolce o půlnoci do sazárny, kde požádal Tierhier od sazečů kartáčový otisk článku a rozbil sazbu, kdežto Dr. Šolc napsal následující noticku: »Über Auftrag des Mandatars des Consortiums der »Politik« wurde dieser Artikel ausgelassen...«

---

[1]) Viz cit. článek Tobolkův 524—533.

[2]) Článek tento byl dodán redakci za války.

Když byla sazba článku rozbořena a výstup neměl konce, šel metteur-en-pages do mé pracovny v druhém poschodí a prosil mne, abych sešel dolů a udělal pořádek, neboť Tierhier prý není ve své obyčejné míře. Právě k vůli tomu ale odepřel jsem zakročiti a radil metteur-en-pagesovi, aby dal zavolati ředitele tiskárny pana Nagla, a chystal jsem se do svého bytu. Zatím mi něco pravilo, že by i pan Nagl se mohl dostat do nepříjemného postavení. Vyšed přede dveře říci odcházejícímu metteur-en-pagesovi, aby pro pana Nagla neposílal, byl jsem od Tierhiera insultován...«

Naproti tomu uvádí družstvo »Politiky«: »Není naprosto třeba okrašlovati tuto ve svých bezprostředních následcích tak smutnou aféru jakousi romantikou, patrně jen v neprospěch nešťastného Tierhiera. Tierhier jakožto vlastník tiskárny nemusil od nikoho býti vysílán; domníval se, bohužel, že ve svém vlastním domě a ve své tiskárně, která hraničí bezprostředně s bytem jeho, nepotřebuje žádné asistence. Není pravda, že se pan Vilém Tierhier odebral s Drem Šolcem do tiskárny, poněvadž Dra Šolce nikdo ze sazečů neviděl a viděti nemohl, ač byl do sazárny vůbec nevstoupil a nemohl tam tudíž také napsati reprodukované řádky. Slova »na rozkaz plnomocníka družstva „Politik" se tento článek vynechává« určena byla k tomu, aby v případu, kdyby v redakci nebylo žádného vhodného článku, otištěna byla. Na pana Skrejšovského brán ohled v ten způsob, že nepřipomenuto, že vypuštěn »štváčský článek« pošlý z jeho pera. A podivno! Panu Skrejšovskému má býti dovoleno, kompromitovati na celých sloupcích »Politik« velkou stranu národní i její vůdce, ale dva řádky, kterými by byl snad mohl býti kompromitován jako redaktor, zdály by se mu zločinem spáchaným na majestátnosti chefredaktorské! Ostatně bylo zcela v jeho moci, shodnouti se mírným způsobem se zástupcem družstva, aby se tyto řádky, jež byly jeho ješitnou víru ve vlastní všemohoucnost tak podrážďily, prostě vynechaly.«

Po události dne 17. ledna 1878 vzat Skrejšovský do vazby vyšetřovací.

Dne 16. dubna propuštěn z vazby, i poslal dne 22. dubna správnímu výboru družstva »Politik« tento list: »Jsa opět s to uvázati se v řízení závodu »Politik«, mám za to, že se poslouží straně i podniku samému, stane-li se to způsobem pro obě strany slušným. Z té příčiny a z ohledu na kontraktní ustanovení o politickém směru časopisu »Politik« dovoluji si tázati se, které pány členy ustanovil výbor k tomu, aby se se mnou dohodli o politické stránce listu.« Na list ten byl jsem od knihvedoucího závodu ústně pozván do výborového sezení. Když jsem tam přišel, seděli tu pp. Dr. Prachenský, P. M. Fischer, Em. Skramlík, Dr. Šolc a Brichta. Průběh »sezení« byl velice slušný a trval asi dvě minuty. P. M. Fischer jako předseda řekl na dotaz můj, čeho si pánové přejí: »My jsme hotovi. Chcete-li do »Politik« psáti, můžete, pošlete to jen Dru. Šolcovi. K vyřízení Vašeho listu nejsme však oprávněni.«

Družstvo »Politik« uvádí proti tomuto tvrzení: »Průběh schůze byl v pravdě velmi slušný a sezení to dotklo se snad pana Skrejšovského

trapně jen proto, že přicházelo se mu druhdy s největší zdvořilostí a ochotou v ústrety, což však po tom všem, co se bylo mezitím mezi družstvem a Skrejšovským sběhlo, naprosto by bylo bývalo nemístné. Pan Skrejšovský posadil se v místnosti, v kteréž schůze výboru odbývána, poněvadž však se byl dostavil o půl hodiny později a výbor o jeho návrzích již se byl usnesl, nezbylo předsedovi panu P. M. Fischerovi, než zvěstovati panu Skrejšovskému usnesení toho smyslu, že výbor pro okamžik služeb páně Skrejšovského přijmouti nemůže, jelikož redakce »Politik« ustanovena byla na základě usnesení valné hromady ze dne 19. ledna, nicméně že výbor svolá v dvaceti dnech valnou hromadu, aby se mohlo o žádosti pana Skrejšovského definitivně usnésti. Pan Skrejšovský na to odpověděl, že je to pouhé odročení jeho návrhu, on však prý odročení nepřijímá, nýbrž že je pokládá spíše za zamítnutí. Psáti pro list příspěvky pod cizí firmou nesrovnává prý se s jeho přesvědčením. Nepodjatý člověk by v tomto jednání výboru zajisté neshledal pranic »neslušného«. O věci bylo již ve smyslu usnesení poslední valné hromady rozhodnuto, že »Skrejšovský nesmí býti chefredaktorem listu, dokud nebude trestní jeho pře definitivně ukončena,« a bylo zajisté jen delikátní, když se panu Skrejšovskému další důvod prostě zamlčel — že jest totiž Skrejšovský dosud v podezření, z kterého jej státní návladnictví viní, že spáchal na zástupci družstva p. Vilému Tierhierovi trestní skutek, jenž může za jistých okolností pokládán býti za zločin a že družstvo již nejen vzhledem k panu Tierhierovi, nýbrž i vzhledem k politické slušnosti naprosto nemůže připustiti, aby někdo, jenž jest z takového skutku obviněn, postaven byl v čelo tak důležitého politického podniku, jako jest časopis »Politik«.

Bez odkladu, a sice dne 2. května vedl švakr Skrejšovského Wolfram proti němu exekutivní sekvestraci a snažil se uvésti Dra Daška jako sekvestora do administrace »Politik«, a když se to nezdařilo, jal se Skrejšovský vydávati německý deník »Epoche« doufaje, že tehdy četné čtenářstvo »Politik« zůstane mu věrným. Zklamal se. O tendenci deníku »Epoche« vyslovilo se družstvo »Politik«: »Co se týče nynější politické tendence, kterouž p. J. S. Skrejšovský v listě »Epoche« zahájil, nutno připomenouti, že ve sboru důvěrníků a v klubu zemských poslanců není takměř ani jediného, jenž by jednání páně Skrejšovského schvaloval a schvaluje-li je některý, nechť vystoupí a vysloví Skrejšovskému svou důvěru. Kdyby jen jediný se prohlásil, že s politickou tendencí Skrejšovského souhlasí, byl by tím podán důkaz, že tento jediný poslanec staví svůj individuelní náhled směle nad mínění celého klubu poslanců, a nejblíže příští volby ukážou, zdali voličové jeho s jednáním tím souhlasí a zdali národ český neprohlásí kantorování celého klubu poslanců, jednajícího ve jménu národa, jak si je p. Skrejšovský osobuje, za jednání čelící proti jeho přímému příkazu.«

Závěrečné líčení pře se Skrejšovským konalo se u pražského trestního soudu dne 10. října. Skrejšovský udával na své obhájení: »Pracoval jsem večer ze čtvrtka na pátek dne 18. ledna ve svém pokoji a psal jsem článek. Článek byl trochu delší a záleželo mi na tom, aby byl bezvadně vytištěn. Dal jsem metteurovi rozkaz, aby mi

přinesl kartáčový otisk. Metteur přišel asi o čtvrt na jednu ke mně a žádal mne o poslední odstavec článku, který však ještě napsán nebyl. Tierhier byl již dole v sazárně, dělal tam skandál, rozmetal hotovou sazbu a čekal na ukončení článku, aby vysázení jeho zamezil. Metteur Hrazánek se mi však o tom nezmínil, vzal mlčky dokončení článku a odešel. Asi po půl hodině zazvonil jsem na Hrazánka, tento přišel a když jsem na něm zpozoroval rozpaky, tázal jsem se, co se stalo. Hrazánek mi řekl, že přišel Tierhier pozdě v noci z hospody do sazárny, hrubě si tam počínal a rozházel některé hotové části článku. Hrazánek pravil: »Nevím, jak se to skončí! Prosím, račte jíti dolů udělati pořádek.« Vyslovil jsem svoji nevrlost a řekl jsem: »Jak si můžete o mně mysliti, že půjdu dolů a dám se s ním do něčeho. Pošlete pro ředitele tiskárny, já půjdu domů!« Zavřel jsem redakční dveře a chtěl jsem se vzdáliti, ale v tom okamžiku mne napadlo, že by mezi ředitelem a opilým člověkem mohla povstati hádka. Pospíšil jsem tedy, abych zavolal na Hrazánka, by pro Nagla neposílal. Když jsem vyšel, vyskočil Tierhier z prvního patra na první schody, jež vedou do druhého poschodí, a zvolal na mne, co tady mám co dělat? Maje pevně za to, že je napilý, řekl jsem mu: »Nikdo s vámi nemluví!« Avšak Tierhier běžel po schodech a zastavil se přede mnou se zaťatou pravicí. Já jsem zcela klidně na něho hleděl jsa pevně přesvědčen, že se neodváží na mne sáhnouti. Netrvalo to ale ani sekundu a již letěla pěst proti mému oku, již jsem, jsa opřen pravou rukou o zábradlí, levicí odrazil. Pěst byla však tak blízka mému obličeji, že mi, jak lékař nazítří konstatoval, byla brada sedřena. Když Tierhier viděl, že se jeho první útok nezdařil, ustoupil o 3—4 schody. Myslil jsem, že chce odejíti, on však se obrátil zády k zábradlí, k němuž se přitiskl. Držel se ho levicí a pokusil se o nový útok na mne. V tom okamžení, když se na mne pravou rukou rozpřáhl a pravou nohu na schod vyzdvihl, vzal pochop a letěl dolů. Toho jsem se arci zděsil tak, že jsem v první chvíli zcela mechanicky beze všeho úmyslu k němu přiskočil a po něm sáhl. Co jsem zachytiti mohl, byl šos, který se přes zábradlí přeložil. Držel jsem pevně, ale šos mnoho nevydal a utrhl se. Tolik však způsobil přec, že nepadl Tierhier střemhlav na hlavu, ale stržen byl trhnutím za kabát k zábradlí prvního poschodí tak, že tu narazil a teprve odtud se odraziv sletěl dolů.«

Tierhier vypověděl: »Dne 17. ledna jsem seděl u Meningra. Vypil jsem tam dvě sklenice piva a jednu láhev vína. Opilý jsem naprosto nebyl. Mluvilo se, že jsou v »Politik« proti nám články. Připomínám, že byly dům a »Politik« psány na mé jméno. U Meningra se tehdy mluvilo, že bývají v »Politik« články proti straně, která list platí a které list patří! Řekl jsem, že si to nedám líbit. Šel jsem od Meningra s Drem Šolcem, jehož jsem vyzval, aby šel se mnou. Šel jsem k Hrazánkovi a tázal jsem se, zdali vyjde článek od Skrejšovského, Hrazánek mi řekl, že jej chef píše. Tu jsem řekl, že je tiskárna moje, že jsem ji koupil a mám tedy zde co poroučet a ukazoval jsem smlouvu, Hrazánek ukazoval mi kartáčový otisk. Ukázal jsem potom na některá slova a řekl jsem: »Prosím ve jménu družstva tento článek vynechat!« Hrazánek šel nato nahoru a přišel zas dolů. Když přicházel dolů, stál

jsem v prvním poschodí u sloupu. Slyšel jsem, že se otevírají dveře, Skrejšovský vyšel a nadával: »Pacholku, co zde máte co dělat?« Já odpověděl: »Tak, to by bylo hezké!« Pak jsem vzal smlouvu a šel jsem nahoru. V tom slyším otevřít dveře dole, a když jsem se ohlíd', dostal jsem ránu, Skrejšovský chytil mne za košili a pak nevím, co se stalo.« Soud uznal za právo: J. S. Skrejšovský zprošťuje se obžaloby pro v §§ 152 a 155 naznačeného zločinu těžkého poškození na těle, naproti tomu jest vinen v § 135 naznačeného přestupku proti bezpečnosti života a odsuzuje k vězení na 4 měsíce.

Skrejšovský nyní útočil ve svých listech »Epoche« a »Brousku« s největší bezohledností na stranu národní a zejména na Dra Riegra, jejž obviňoval ze všech neúspěchů dosavadní politiky staročeské. Uveřejňoval v »Epoche« řadu článků nadepsaných »Pro objasnění a pravdu«, v nichž odsuzoval politiku Dra Riegra a hr. Clama-Martinice jako zhoubnou pro národ český, a žádal, aby z vedení české politiky odstoupili. Potíral a odsuzoval všechno, co po dlouhou řadu let sám zastával. Pojednám o článcích těch v části třetí.

Dne 14. února r. 1879 konáno přelíčení před kasačním soudem za předsednictví ryt. Schmerlinga. Skrejšovský se hájil, že nepřestoupil meze nucené obrany, aniž spustil se zřetele humánost. Na útoky a insulty nejsa připraven učinil, co by každý na jeho místě byl učinil: odrazil dorážející na sebe ruku. Ustoupiti do tmavé místnosti násilníkovi nebylo radno. Nebyl rozčilen a zachytil Tierhiera při pádu. Veliké bezpráví, jehož se na něm (Skrejšovském) dopustili jeho přátelé, žádá smír viny a ten ponechává kasačnímu soudu. Po dlouhé poradě vynesl předseda rozsudek. Zmateční stížnost se propouští a Skrejšovský se prohlašuje prostým viny, rozsudek pražského zemského soudu se zrušuje. V důvodu se pravilo, že se neštěstí stalo náhodou neb vinou útočníkovou. Skrejšovský zůstal však ve veřejném životě českém úplně osamocen, veřejnost se od něho odvrátila a námaha jeho, uplatniti své názory a dosíci bývalého vlivu, neměly výsledku. Oba jeho listy »Epoche« a »Brousek« jen živořily. Na počátku roku 1880 zastavil »Brousek« a počal vydávati velký český list »Slovanské Listy«, ale ani tomu se nezdařilo zapustiti kořeny. Po tomto nezdaru rozhodl se opustiti Prahu, uchýlil se do Vídně a vydával tam německý deník »Tribune«.

Josef Volf:

Za vlády policejního ministra Kempena z Fichtenstammu.

(Dokončení.)

Dne 30. června 1853 musel Košut protokolárně u pražské policie prohlásiti, že souhlasí se svým internováním v Celovci. K uspořádání domácích záležitostí povolena mu krátká lhůta, načež držán ve vazbě u policie, při čemž mu byly povoleny rozmluvy s nejbližšími příbuznými jen v přítomnosti komisaře. V pondělí 4. čer-

vence nastoupí Košut cestu a v úterý večer bude tedy již v Celovci, psal Mecséry 30. června 1853 Kempenovi. Policejní eskortu měl obstarati policejní komisař Nečásek, jenž opatřen také potřebnými penězi, poněvadž Košut u policie prohlásil, že žádných peněz nemá a že se nebude moci v Celovci sám vydržovati. Proto upozorňoval Mecséry Kempena, aby o tom zpravil korutanského místodržitele. 1. července r. 1853 vzato pak Košutovi definitivně zeměpanské potvrzení pastorátu a ve Vídni počalo jednání o ordinátní suspensi s kazatelského úřadu u konsistoře helvetského vyznání. Košut byl tehdy 36 let stár, ženat a otec jednoho dítka.

Všimněme si některých neloyálních učitelů. Byl jím na př. *Josef Šumavský*, recte *Franta*, učitel české hlavní školy v Praze, který se připojil r. 1848 smýšlením i šatem k českému demokratickému hnutí a který zjednal demokratům svobodné rozhodování o arcibiskupské tiskárně; byl dále velice činným ve Slovanské Lípě a agitoval při obecních volbách horlivě pro stranu radikální. Nepokojným živlem byl i *Fr. Vorel*, podučitel u sv. Petra v Praze, jenž dlel r. 1848 a 1849 v prázdninách na Rokycansku; svůj pobyt využil k tomu, aby pobuřoval lid, jezdě s uprchlým potom měšťanem-revolucionářem *Janem Sperlingem* do okolí a poučuje lid o jeho právech. Revolucionářem byl i *Tomáš Koupil*, podučitel v Strakonicích. Hrál r. 1848 vynikající úlohu při zamýšleném útoku na zámek Windischgrätzův Štěkno a na svatodušní svátky ponoukal lid k tažení do Prahy. V Rokycanech působil učitel hlavní školy *Jan Lodl*, jenž byl tajemníkem a horlivým členem Slovanské Lípy, pro niž získával členy, a známým přítelem a přívržencem Havlíčkovým; přednášel v městě i po venkově o nových politických poměrech a přispěl podstatně k zbouření lidu. V tom mu pomáhal MUDr. *Josef Čejka*, profesor v Praze a rodák rokycanský, jenž pobízel r. 1848 své rodáky pobuřujícími listy k povstání; dal prý svým rodákům radu, aby sesadili bez rozpaků vládní úředníky s jejich úřadů a aby vzali sami správu do svých rukou; ostatně sleduje prý Čejka i ve svých studiích výlučně český směr. Podobně se choval i rokycanský městský fysik MUDr. *Karel Brož*, jenž vystupoval r. 1848 a 1849 velice ostře proti vládě a oznamoval zvláště r. 1849 po hospodách vítězné zprávy z červnových dnů z Prahy, až se z toho dostal do prudké hádky s loyálním finančním komisařem Adamcem. A vyučování takové bylo nutné, neboť r. 1848 měly české Rokycany purkmistra, jenž ani české řeči nebyl mocen! O absolventu Budče kandidátu *Pod*... je poznamenáno: Býval učitelem v Slovenské Bystřici, je ryzí Čech, živí se hodinami z literatury a hudby, jest zpěvákem v Měšťanské Besedě, v Cecilce a při Žofínské akademii, uzavřená povaha, často zamyšlen, uvnitř pln nenávisti ke všemu, poněvadž nebyl dosud vzat ohled na jeho vlohy, pročež je podrážděný a ze zoufalství ke všemu odhodlán. A o jiném kandidátu *Ant. N*... se praví: jest to příkrá povaha, živí se hodinami na piano a ve zpěvu, jest člen Žofínské akademie a Cecilky, zpívá často solové partie při věnečkách Měšť. Besedy, jest skrz na skrz Čech, nenávidí všechna nová nařízení a opatření vládní, chová republikánské tendence, jest

satyrický křikloun a přeje si být neodvislým. O budečském kandidátu *Fr. Sch.* se praví, že je »ein echter roher Slave« (pravý surový Slovan), kteroužto charakteristiku má i bývalý mlynář a později technik *J. V.* A o jednom pražském učitelovi se praví: jako učitel není dokonce na svém místě, neboť je svobodomyslný a zároveň tělem i duší Čech; výchova svěřených mu dětí jest naprosto v jeho moci a bylo by proto záhodno, svěřiti tuto školu, navštěvovanou žáky z nejnižších tříd lidu, spolehlivějšímu učiteli. A hle, krátce na to byl učitel bez udání důvodů propuštěn. Vídeň promluvila! O učiteli lidu Dr. *Amerlingovi* poznamenáno: jest jeden z nejdůslednějších ultračechů, jimiž se mohou Čechové vykázati; vystavění české školy v žitné ulici je jeho dílo a otevření její pozdvihlo českou národnost v nejvyšší míře podobně jako jeho spisy populární.

Podle domněnky Sacher-Masochovy byla sídlem revoluce v Praze tiskárna *Medauova.* Ve své zprávě z 2. listopadu 1852 oznamuje Kempenovi, že *Karel Vilém Medau* stojí v čele společnosti individuí, kteří měli r. 1848 a 1849 skoro výhradně radikální tisk v Čechách v rukou a kteří by jistě při obratu věcí opět byli ochotni i pohotově působiti ve stejném smyslu. K této společnosti patří zvláště faktoři a jiní malí a mladí lidé, mezi něž dlužno počítati i *Prokopa Chocholouška*, jehož charakteristika zněla takto: znám co ultračech, řečník lidový, byl také členem Svornosti, jest věrný přívrženec strany převratu a byl také několikráte pro politické pletichy na hradě pražském vězněn.

Velice obávaným občanem byl krejčí *Theilhuber* na Václavském náměstí. Byl prý to demokrat velmi nebezpečné povahy a ultračech, pravé orakulum pro lidi svého druhu, kážící blízkou krisi ve prospěch Čechů a svobodomyslnosti v celém Rakousku; chápe se slova při každé vhodné příležitosti a náleží patrně k té straně, která si obrala za úkol rozšiřovati v lidu nedůvěru k vládě a k jejím opatřením. Mírnější, avšak také nespolehlivý byl krejčí *F.*, zvaný *Hromoslav*, jenž byl znám pro své předsednictví v českých spolcích, a jako věrný soudruh Petra Fastra a podobného braku byl neloyální.

Buřiči, nespokojenci a neloyální úředníci byli i u státních úřadů. Stojí-li ve kvalifikační tabulce jednoho vrchního finančního rady a jednoho ministerského rady poznámka: »praví se, že si oba tito při úpravě stavovských úředníků, kteráž se dála před rokem, nadělali mnoho peněz“, jest to jen chvalitebné, že si policie této korrupce povšimnula. Ale jinde se šlo příliš daleko jako v případě *Julia Reichenbacha*, výpomocného referenta u okresního hejtmanství v Karlíně. Týž byl r. 1848 úředním písařem a vyzýval prý společně s právníkem *Frant. Topkem*[1]), r. 1853 právním praktikantem, v Chrudimi

---

[1]) Srv. o něm Pražský Večerní List 1848, str. 378: Mezi zprávami o propuštění zatknutých na hradě Pražském vynecháno jest náhodou jméno p. Fr. Topka, právníka ze Skuče. Horlivý jinoch ten chycen jest, sbíraje lid v okolí chrudimském, a po mnohém nelidském týrání od místních úředníků do Prahy v železích odvezen. Jistý Werner, vzteklý čechožrout a posud praktikant u krajského soudu v Chrudimi, a jakýsi Dítě, auskultant u tamního magistrátu, rodilý Čech z Přelouče, v té věci obzvláště se vy-

a v okolí lid k tažení do Prahy. Na náměstí chrudimském drželi prý pobuřující řeči a ohrožovali krajského hejtmana Webra, jenž se snažil tažení národních gard do Prahy překaziti, jakož i krajského komisaře Putzlachra; oni prý vypsali dokonce cenu 2000 zl. na hlavu Vincence Karla knížete z Auersperka, jenž musel ze Slatinan utéci, a způsobili vydrancování zámku a bytů myslivců, kde se lid ozbrojil flintami a jinými zbraněmi; na dolu u Lukavic padlo jim do rukou skladiště prachu. Reichenbach stíhán proto zatykačem, zatčen vojenským soudem, ale obdržel brzo amnestii; po r. 1849 byl neobyčejně tichým, což mu však v očích policie mnoho neprospívalo. Neloyálním byl i berní kontrolor *A. Z.*, jenž se snažil r. 1848 lid pobuřovati, líče mu stísněný stav hlavního města a nazývaje vládu perfidní; byl přítelem známého ultračecha a radikála † *Turinského*, okresního soudce. Přátelství s Turinským vrhlo stín podezření i na jeho švakra, kupce *Pavla Výravského* z Libochovic; byl prý jedním z nejhorlivějších přivrženců slovanské strany, šel vůbec za ideami svého švakra Turinského a ještě nyní pronáší prý, ovšem jen v důvěrných společnostech, nepříznivé náhledy o vládě. Vedle Výravského působil v Libochovicích stejně vládě nepříjemný asistent *Jan Karel*, jenž verboval členy pro Svornost, čímž prý na sebe upozornil jako na přivržence strany převratu, a měl protivládní řeči.

Podívejme se do kruhů soudcovských a advokátských, jaké kvalifikační tabulky jim policejní vláda zhotovila. V Plzni byl podezřelým vášnivý a chytrý kancelista u státního návladnictví *Ant. Černý*, bývalý strážmistr a pozdější kancelista krajského úřadu v Plzni. R. 1849 účastnil se v Klatovech protihusarských výtržností a pobádal lid k brannému odporu proti vojsku; proslýchalo se ostatně o něm, že ponoukal již r. 1848 lid k ozbrojenému tažení do Prahy. V Sušici působil notář *Jos. Ambr. Gabriel*, r. 1848 sekretář »Slovanské Lípy«, spisovatel »Jiřinky«, věnované všem nevinným mučedníkům svatodušního týdne; byl také členem Slovanského sjezdu, pro který v Klatovech horlivě agitoval. Nebál se ani horoucího pekla podle svých vlastních slov, neboť miloval Boha, krále a svůj národ československý z celé své duše, jak r. 1848 napsal. V Chebu se provinil advokát *Jul. Gschier.* Po březnové revoluci stal se z něho hlasatel ultraněmecké myšlenky, a on se postavil jako předseda »Německého Spolku« v Chebu v čelo subskripce, která měla umožnit tažení gard do Vídně; při každé příležitosti projevoval bez obalu své revoluční smýšlení. R. 1853 byl prý až nápadně klidný a tichý a vyhýbal se úzkostlivě všem politickým událostem. V Žatci žil horlivý účastník revolučního ruchu r. 1848 JUDr. *Theodor Hassmann*, praktikant u kollegiátního soudu, jenž propagoval tehdy »německý katolicismus«. V Praze působil zemský advokát *Mikuláš Horáček*, jenž zastával v revolučních letech velice horlivě zájmy demokracie v městské radě; byl r. 1851 kandidátem strany národní při volbě

znamenali. Veřejná hanba budiž hanebnému, nezákonnému jednání jejich, a pokuta zasloužená, doufáme, že je oba nemine. Nasavrcký direktor Kohl, který lživým udáním svým čest p. Fr. T. pokáleti hleděl, ať to slovo »zlosyn« nyní nám na sebe obrátí...

místopurkmistra a útočil prudce v obecním výboru proti návrhu, aby bylo uděleno knížeti ze Schwarzenbergu čestné měšťanství před zrušením stavu obležení v Praze. Držel se vytrvale demokratických zásad a má prý pověst rabulistického zištného advokáta. U okresního soudu Sedleckého byl velikým přítelem Havlíčkovým listovní *Václav Janoušek*, jenž organisoval národní gardu v Kamenici; čítával tu po hospodách vládě nepřátelské noviny a stál proto pod policejním dozorem. Roku 1853 se choval vzorně. Nebezpečnou osobou byl kancelista u okresního soudu v Podbořanech *Stanislav Marzin*. Byl r. 1848 předsedou politického spolku v Lipně na Žatecku a má tam dosud značný vliv na obecní záležitosti; má též pověst pokoutního advokáta. Výstředním Čechem byl také *Jan Schütz*, okresní soudce ve Vodňanech, bývalý poslanec říšského sněmu. R. 1848 pokoušel se odzbrojiti vojenskou posádku v Jindřichově Hradci; byl ostatně přítelem Havlíčkovým a toužil vřele po přízni lidu, čímž samým byl vládě nepohodlným. V Kašparských Horách působil vládě nepřátelský *Petr Selibovský*, adjunkt okresního soudu. R. 1848 účastnil se tažení gard do Prahy a na Štěkno a vyzval prý i národní gardu v Sušici, aby vytáhla do Prahy. Proto bylo proti němu r. 1848 u pražského trestního soudu zavedeno vyšetřování pro velezrádu, ale z nedostatku důkazů zastaveno; po r. 1848 choval se vzorně. V Pelhřimově byl rebelantem c. k. notář *Frant. Štekel*, bývalý justiciár, jenž se v době předbřeznové vyznamenával jako stálý oposičník všech úřadů; r. 1848 čítal občanstvu ve školní budově denní listy. Také on upustil po r. 1848 od všech výstředností. V Postoloprtech byl nespolehlivým občanem adjunkt okresního soudu *Karel Schubert*, bývalý auskultant u chomútovského magistrátu, kde se účastnil horlivě všech rejdů tehdejšího magistrátního rady *Rudolfa Steina*. Tento Stein stal se později radou zemského soudu v Mostě. Za svého působení v Chomútově řídil r. 1848 sbratřovací slavnost se Sasy, při níž také řečnil; mimo to byl předsedou čtenářského a zpěváckého spolku v Chomútově a těšil se veliké popularitě. V Mostu se choval vzorně. V Oseku působil radikální soudní adjunkt *Frant. Tschuschner;* r. 1848 byl jako zkoušený rada duší celého odbojného hnutí v Radonicích. Jeho vlivu připisuje se také vyhnání zeměpanské volební komise pro český sněm z města. Byl ultraněmec a nazýván všeobecně jen »německým hochem«; proto způsobilo jeho povolání k soudcovskému úřadu r. 1850 veliké podivení u loyálních občanů. Nebezpečným byl také advokát v Pacově *Čeněk Šembera*, bývalý justiciár. V udání se pravilo, že jest to člověk beze všech zásad, jenž se dává vésti pouze svým osobním prospěchem. Byl poslancem říšského sněmu a byl vlastně již v době předbřeznové nepřítelem vlády. Chválil všade Havlíčka a jeho politické a národní názory. Na obyvatelstvo pacovské vykonával veliký vliv a vláda se domnívala, že by jej jistě v rozhodném okamžiku využil v její neprospěch. »Českým šťouralem a rýpalem« byl také auskultant u kollegiátního soudu v Sušici *Tobiáš Rádl*, jenž bojoval v Praze na barikádách; po r. 1849 choval se passivně.

Nespolehlivým byl také JUDr. *Karel Leopold Klaudy*, bývalý poslanec říšského sněmu za Kutnou Horu, jemuž pražské policejní

ředitelství 1. února 1853 věnovalo zvláště obšírnou kapitolu. Jak známo, náležel Klaudy na Kroměřížském sněmu mezi přední řečníky české pravice. Sacher-Masoch mu vytýká, že se účastnil nejprve debaty při poradě o adrese, kterou chtěl říšský sněm Ferdinandovi V. do Inšpruku zaslati s výzvou, aby se vrátil do Vídně. V návrhu adresy se pravilo: Říšský sněm »prosí« ... Proti tomuto slůvku »prosí« vystoupil mladý, sotva škole odrostlý Klaudy (narodil se r. 1822 v Táboře) a dal návrh, aby slůvko »prosí« bylo vynecháno a návrat císaře aby byl žádán, poněvadž má k tomu říšský sněm právo. Návrh jeho prošel a Klaudy byl tímto vítězstvím ve svém odporu a v sebevědomí jen utvrzen, zvláště když se mu dostalo od demokratických členů sněmu pochvaly, čímž strhnut most, který jej mohl vésti ke konservativcům. Tehdy prý toho využil, aby upomenul na popraviště a později při vjezdu Jeho Veličenstva choval prý se s vyzývavou neomaleností. Demokrati prý vůbec hleděli napodobiti francouzskou revoluci: mysleli, že návrat císaře Ferdinanda V. jest návrat Ludvíka XVI. z Versaillu do Paříže. Klaudy prý se ostatně celé své politické moudrosti naučil z konversačního slovníku, jak ve svých řečích několikráte prokázal. Nemá naprosto žádného skutečného vzdělání a ani karakteru, chce si pouze hráti na demagoga, aby si pojistil nějaké tučné místo. Vystoupil také v debatě o poměru církve a státu a vykládal tu se zřejmou snahou sesměšňovací význam slova episcopus (biskup) ve smyslu církevního radikalismu doslova podle konversačního slovníku *ἐπὶ σκοπὸς* ... že byl přijat do státní služby, je nepochopitelné a smutné zároveň. Jest v nejvyšší míře nespolehlivý, třeba že byl jeho otec presidentem senátu u vrchního zemského soudu v Čechách. Jest to vůbec zlý úkaz: otec béře císařské peníze, za ty vychovává syna a syn uráží Jeho Veličenstvo ... Ze seznamu kandidátů pro státní návladnictví byl bohudíky vymazán, ale ani jeho nynější postavení jako assessor zemského soudu (assessor kollegiátního okresního soudu, jímž byl r. 1850 v Příbrami ustanoven) mu nemělo býti dáno. Nejlépe prý bude, když bude ze státní služby zcela vyloučen; na žádný způsob nesmí býti povýšen. Tato kvalifikace vadila Klaudymu skutečně, jak ze životopisu jeho víme, že se marně po několikráte ucházel o uprázdněná místa advokátská, jež podle platného tehdy řádu uděloval ministr justice.

Mezi veliké nespokojence politické patřil také JUDr. *Ignác Porsch* v Horní Vidimi. Stál pod stálou policejní dohlídkou. Dále advokát děčínský JUDr. *Frant. Klier* a státní návladní v Chrudimi *Frant. Svoboda*, na nějž v lednu 1853 udáno, že kamarádí mnoho s politicky velice kompromitovaným *Václavem Saláškem* a o úřad že se méně stará. Ve Vodňanech považován za podezřelého obecní tajemník *Jan Herynk*. Týž stál již před r. 1848 pro šíření špatných spisů pod policejním dozorem; r. 1848 byl předním bojovníkem české národnosti a zhaněl v mnoha případech nařízení vlády, zvláště omezení tisku.

Z německých kruhů uvedu opět jen některé ukázky neloyálnosti. Špatně zapsán byl *Eduard Zeidler*, rektor evang. školy v Aši, nestálý prý charakter, jenž manifestoval r. 1848 veřejně své demokra-

tické názory. Podobným byl mu kupec a poštovní expedient v Aši *Krišt. Rank*, zjevný demokrat a veliký mluvka r. 1848. V Chomútově byl tajným republikánem purkmistr *Jiří Löw*, v Žatci purkmistr *Karel Petrowitz*, tajný přívrženec demokratických převratů, r. 1848 člen pokrokové strany, v Kadani purkmistr *Karel Regelsperger*, jenž prý měl r. 1848 jako velitel národní gardy v Kadani úmysl napadnouti knížete Windischgraetze a hraběte Thuna; ač měl jen nepatrné vzdělání, svou výmluvností dovedl přece v pravém okamžiku gardy za sebou strhnouti. V Libčicích na Žatecku byl takovým zbůjníkem starosta *Aug. Partsch*, zřejmý přívrženec revoluční strany, často politicky kompromitovaný, jenž ukazoval velice málo dobré vůle plniti úřední rozkazy. V Radonicích, v obci velice revoluční na Žatecku, byl radikálním živlem poštovní expedient *Josef Fink*, jenž byl r. 1848 rozhodným demokratem a jako takový byl ve spojení s radikálním úředníkem Tschuschnerem. Podobně byl i pošt. expedient v Děčíně *Josef Hantschke* r. 1848 demokratem, zakládal spolky a byl ve spojení s notorickým nepřítelem dynastie Dr. Zimmrem. Nebo *Tomáš Gube* ze Šluknova, bývalý setník akademické legie ve Vídni, obžalovaný r. 1849 pro svou brožuru: Politische Klänge nach Böhmen, kde radil k povstání a k občanské válce v cís. kr. státech a k násilnému změnění říšské ústavy. Účastnil se též květnového povstání r. 1849 v Drážďanech.

Podívejme se i mezi rolníky, o jichž neohroženosti r. 1849 nám Krouský a Nár. Listy r. 1864 tolik vypravují. Rolník ze Stupic *J. V.* je popsán takto: měl r. 1848 se Svorností tajné schůzky v Praze, byl nepřetržitě po boku hostinského Petra Fastra, jehož ještě nyní navštěvuje; jeho vliv na obyvatelstvo je veliký a mohl by býti tudíž nebezpečným, kdyby došlo k nepokojům. O rolníku *V. V.* z Vraňan se praví: Jest od r. 1848 znám co buřič a jest pod dohlídkou, protože se tajně schází s představeným *Josefem Kratochvílem* z Mlčechvost. Rolník a představený *J. Polívka* měl r. 1848 a 1849 veliký podíl na rejpání a protivládních pletichách, byl spolčen s pověstným *Morávkem* z Mšena a byl věrným přívržencem redaktora *Havlíčka*; nyní prý je tichý a zastává horlivě svůj úřad, používaje veliké vážnosti v obci. Rolník *Jan Zabranský* z Noutonic jest prý radikál, věrný přívrženec Havlíčka a rozšiřovatel jeho Kutnohorských epištol, pročež je pod pol. dohlídkou. Rolník a představený *Josef Soukup* z Měcholup se provinil, protože byl roku 1848 členem Svornosti, měl i později styky s podobným brakem a udržoval styky s Fastrem, pročež byl pod dohlídkou. Přátelství s Fastrem vytýkáno také měšťanu pražskému *Jos. Maškovi*, majiteli statku; pěstoval prý styky s Fastrem i Morávkem ze Mšena, pobuřoval lid a jest nebezpečný pro svůj veliký vliv na lid. Přítelem Fastrovým byl i domkář *Frant. Bubeník*. r. 1848 člen Svornosti. To platí i o mlynáři *V. Sýkorovi* z Kralup, jenž prý sice hledí vzbuditi dojem, že se změnil, avšak ve skutečnosti je prý to přetvářka. Představenému z Křence *Jos Rathouskému* bráno za zlé, že bouřil r. 1848 s pověstným *Vokounem* v sousedních obcích lid, odbíral revoluční časopisy a vykládal lidu, že jest nepřítelem vlády a všech jejích nařízení; stál pod pol. dohlídkou, ač svůj úřad

zastával řádně. Veřejným nepřítelem vlády byl i německý statkář *Josef rytíř ze Schwarzenfeldu*, jenž 13. června odpustil svým poddaným v Libočanech zcela robotu. Byl ve spojení s farářem *Karlem Fischrem* v Libořicích a účastnil se prý činně povstání v Sasku r. 1849; pod záminkou hospodářských studií navazují prý spolu styky, při čemž mu farář sděluje i přísně důvěrné zprávy svých nadřízených úřadů. Rebelantem byl i sedlák *Keim*, poslanec krumlovský, jenž mluvil doma o hanebnosti vídeňské vlády a dokazoval, že nese veškeru vinu za vídeňské události, a vyhrožoval, že bude ještě mnoho provazů zapotřebí . . . Tak mluvil poslanec, zvolený vůlí lidu proti vůli knížete Schwarzenberka!

To jest jen několik ukázek z velkého počtu »nespokojenců« v Čechách, kteří se líčili jako nebezpečná individua státu i dynastii. A přec prohlásil o Češích jeden z největších radikálů r. 1848 Karel Sabina: Slované musejí dynastii udržet, protože ji zrovna potřebují, sobectví je poutá k ní (Pr. Več. List 1848, str. 544).

Prof. *Alois Lisický:*

Z dějin zápasu o české slovo.

(Dokončení.)

Roku 1705 vydal kdosi v Praze *Slovář český*, o němž se Dobrovský těšil, že vynalezená nově v něm slova, jimiž českou řeč chtěl obohatiti, nebyla přijata.[1]) Za 11 let vyšel Slovář znova u Kašpara Vusína, a Dobrovskému ještě r. 1777 ležel v žaludku, neboť nazývá tehdy kováře Slováře nestoudníkem, protože nadává tomu utrhačů, komu by se jeho prácička nelíbila.[2]) Po předmluvě ke čtenáři Slovář má 18 veršů k utrháčkovi hodně jízlivých:

A jestli se nelíbí Slovář,
ať je z tebe lepší kovář,
na ostro slova ukovej,
budeš mít potah hotovej.
Jestli lépe neumíš
a těm slovům nerozumíš,
styď se, pokudž se vysmíváš,
něb jim mnoho cti ujímáš.
Raději co zlatou kytku
hleď ten Slovář míti v příbytku,
každý den čti z něho pilně,
a starej se o to silně,
aby řeč ta naše česká
byla k vyslovení hezká.
A t. d.

Kdo prvé vydání s nelibostí odsoudil, na koho tedy tyto důtklivé verše jdou, nelze vypátrati.

---

[1]) Böhm. u. mähr. Litteratur auf das Jahr 1780, str. 105.
[2]) Böhm. Litteratur auf das Jahr 1779, str. 256.

Autor vynáší jazyk český, který oplývaje veleobsáhlou hojností slov jest nadobyčejně uzpůsoben vykládati všecky nauky jasně a lepě, jak svědčí Veleslavín svým Dikcionářem (1598) a veleslovutný Václav Rosa v předmluvě k mluvnici své, kdež dí: »Taková jest v jazyce českém hojnot jmen i sloves, že mu netřeba žádnému jinému jazyku se uhýbati, ani řeckému ne. Neboť nic není tak obtížné (ani v samé nadpřirozené vědě metafysice ne), čeho bychom nebyli schopni vyjádřiti srozumitelně i výrazně svou mluvou českou.

Jestliže někdo pociťuje, že by té schopnosti neměl, zejména ten, kdo ani latinou vznešených nauk nepochopil nebo znaje je z paměti vytratil, ten ať obviňuje ne jazyk, nýbrž svou nedostatečnost.

Ukazuje také na Pěšinu, na Balbína (v Epitome, v Miscellaneích, v životě Arnoštově) a na jiné, kteří tiskem rozhlásili pocty a chvály jazyka českého neboli československého. Uvádí vzorem středověké spisovatele, kteří všichni dbali zvláštnosti, sličnosti a ušlechtilosti jazyka českého.

Také se autorovi vidělo přidati něco o překládání na jazyk český na přízeň a ochranu těch, kteří jsou obviňováni od jakýchsi mudráků z nevědomosti nezasluhujíce toho. Jde mu o cizí slova, jež se časem do jazyka českého vplížila. Čtenář to často tím omlouvá, že jich česky vyznačiti nelze. Stává se to snadno člověku, který několik jazyků zná, obzvláště správnímu úředníku, jenž bydlí v metropoli některého království, jakou jest trojí město pražské, kde tolik lidí z rozličných národů se scházívá a kde proto právě některým obyvatelům dlužno býti mnohojazyčným pro svrchovanost města i pro pestrost hostů, že cizí slova mu se do řeči vluzují. Leč to míšení slov cizích do jazyka českého se neděje pro nepostačitelnost jeho. Pravou mimo to příležitost nebo důvod k takovému proměšování jazyků dávají sousední krajiny, které s Čechy všeliké obchody provozují, rovněž svrchovaná Čechů zdvořilost bezmezná. K tomu přidejme vrozenou Čechům nemalou chápavost na jiné jazyky, jichž znalost snadno způsobuje, že jazyk s jazykem se mísí. Čechové tu hřešívají méně často, za to latina hojně řeckých slov používá, o němčině pak jest známo, že velmi rozumně promíšena jest slovy latinskými, italskými, francouzskými i jinými. Tato cizích slov u nás obrana není beze vlivu Balbínova a Konstancova. Ač autor mluvnice této velebí Rosu vysoko a jako autority vážné se ho dovolává, přece v otázce slov cizích nešel za Rosou, jenž cizí slova měl za hanbu a svízel, nýbrž za Brusem Konstancovým.

Mocné ohlasy Rosova novotaření se ozvaly v díle *Grammatica slavico-bohemica* od Pavla Doležala (1746). V kmenosloví lze působení to stopovati i ve tvorbě nových slov na str. 20., 52., 179., 210., 220., zejména však na str. 266.-271., kde pořadem abecedním podává gramatické výrazy latinské s novým slovem českým, které vzal z Rosy nebo nenašed ho tam zrobotil je sám. Seznam ten se mu vidělo podati, aby ukázal, jak odvozováním nebo skládáním lze dělati slova česká co nejkratčeji na usnadněnou žákům, protože jim slova latinská ještě nejsou dosti jasná. Podávám ukázky tyto: casus spadání; v rýmu kámen — plamen jsou hlásky *k* a *l* rytmo-řiditelé, *a* a *e* rytmopůsobitelé; diaplasmus známkodvojec, hendiadys jednodvojitelka, calli-

graphus dobropsací, alcedo mořebouřík, accusativus žalovatlivý, anaphora předopačilka, antepenultima třetopředzadní, apocope utnikonec (smál se mu Dobrovský), archaismus starožitnochval, barbarismus cizomíchavost, carmen n. metrum n. versus zpěvonce, circumflexus pookolec, dativus davatlivec, denominativa zjmenorostlivá, ellipsis ujmozatmilka, frequentativum častotlivé, hexameter šestořadec, infinitivus nedopovětlivý, metaplasmus měnitelnec n. přetvářitelnec, parenthesis mezostojka, participium učastonce, superlatívus nadnášejičný n. nadvyšovatelný, synthesis smyslošetřilka, transpositio přesazujičnost, verbalis slovitlivý a j. Doležalova slova tonus přízvuk, vocalis hláska, diphthongus dvojhláska, anceps obojetná se jazyku zalíbila.

Jestliže Doležal, který přece i podle úsudku Dobrovského (Lit. Mag. 1787; 3. Stück, str. 137.) jazyk český sám zkoumal a pravidla svá z dobrých spisovatelův odvozoval, který v notě na str. 266. veden jsa správným citem jazykovým učil, že německých slov složených (j. Früh-Predigt, Gottes-Dienst, Busz-Gebet, Morgen-Gesänge, Beicht-Vater) nelze napobobovati v češtině, jestliže Doležal plodil slova opravdu obludná, pak se nelze diviti netvorům Pólovým, jenž znal jazyk český jen ze slovníku, nikoli z řeči literaturou dochované ani z řeči v lidu živé, jenž — jak praví Dobrovský (ibidem) — jsa od svého lidu dlouho pryč mnohou věc v otčině své známou a jistě jménem vyslovenou pojmenovati již neuměl, zvláště když řeči lidu toho ani z polu doma se byl nenaučil. Ovšem podivujeme se pak Pólově smělosti, troufalosti a domýšlivosti.

Jak ta zlatá kytka byla půvabná, na to některé doklady: chudodar almužna, hluboznik basa, volovbělka Bleiweisz (olůvko, tužka), oudo pal Brand (zánět), počto-přehlídač Buchhalter, kolotvorník Zirkel (kružidlo), prachočistec kartáč, bijo-strunec Clavicord (klavír), ctnostnice Zuchthaus (káznice), hráčo-známka cíl, křížo-pník Crucifix, hlavohřebík cvok, mastno-list dort, želez-dlaf drát, vozba fůra, takovnice forma, svobodo-stolení Freitafel, bydlo-sluch Hausknecht, zostra-hladíč hoblík, hřebetník kněž. humeral, měsícopis kalendář, listo-hránky karty, líhanice komnata, šatosluh komorník, zlatověn koruna, měšťano-řídík konšel, bělopiska křída, čudníce kuchyně, krmo-várna kuchyně, krmovařík kuchař, světloš lampa, tkalkovec Kunstweber, hnojo-lož Mistbeet (pařiště), líboňka loutna, sklenolej Mundschenk (číšník), citoň n. vonnocit nos, mšejovník ornát, dvíčko pár, hvězdník planéta (oběžnice), přinda plech, spěšnověd Postmeister, slavikov palác, taho-hubka fajíka, krmo-kládka paštyka, potřebo-noš ranec, prostranov rynk, známo-šat livrej, pečo-mřížka rošt, čardáč Linial, žlutavka šafrán, světloň lucerna, zeleno-chrupka salát, popisníce papír, svědo-plaček skrupulant, pyskočistec servit (ubrousek), pivobyt Schenkhaus (pivnice), pivolívka šenkýřka, maso-birna porážka (jatka), leno-rubáš n. spaník (župan), návlačka šňůra, had-laf špagát, řekovnice Sprechhaus (hovorna), slámižok štrosok (slamník), sestro-muž švagr, mládežo-učík Schulmeister, bratrožna švagrová, kniho-vtipník student, chřípo-prach tabák, skočo-učitel Tanzmeister, skákovna Tanzboden, prolívák trychtýř a j. v. Slova odtud obchod, rukávník, přípřež a j. máme dosud. Viz Jiráskova F. L. Věka!

Že původce některá slova česká (as 460) od Latinářův i od Němců vypůjčená Slovářem zase napravoval a ve vlastní českou řeč obrátil k užívání milovníků české řeči, toho jiná příčina prý nebyla nežli ta, že od Němců častokrát musil slýchati, kterak naše řeč jest nedostatečná a pro tu nedostatečnost kterak si mnohá slova z německé řeči vypůjčiti musila. Slovářem chce dokázati, že to nepochází z nedostatku řeči české, nýbrž odtud, že se s Němci stále stýkáme a že řeči své zanedbávajíce se nesnažíme slova cizí po česku vysloviti, čímž se nerovnáme Francouzům, Vlachům a jiným národům, kteří ve dne v noci na to myslí, aby svou řeč zdokonalili a zlahodnili. Dále Slovářem chce dovoditi, kterak naše řeč česká nedostatkem slov netrpí a že jakákoliv slova od Latinářův neb od Němcův vypůjčená vlastně po česku se vysloviti mohou. Snad prý bude tato jeho práce sprostná podpal mnohým, aby něco lepšího na čest jazyka svého na světlo vydali — což dejž, Bože! — a aby všichni ti, kdo v Čechách ještě česky rozprávějí, svůj jazyk u větší vážnosti měli (nebťo jest prý se obávati, aby po letech v českém království místo česky německy všichni nerozprávěli) o to se starajíce, aby k zapomenutí a k vykořenění nepřišel nejen pro čest našich milých předků, ale také pro vzácnost toho našeho slovanského jazyka. Pro vzácnost pravím: nebo ten jazyk slovanský jiní národové tak sobě velice vážili, že nad jiné rozličné jazyky ten a takový sobě oblíbili, jak poznamenal doctor neb učitel Plancius.

Milerádi uznáváme autorovu lásku k jazyku českému a jeho nejšlechetnější snahu povznésti jej i při právu zachovati, milerádi potvrzujeme a schvalujeme jeho přirozené smýšlení slovanské: ale že by cesta po vzoru jiných národů jím nastoupená, rušíc a ničíc jazykového ducha národního, stavujíc přirozený rozvoj řeči a rozsévajíc kocourkovskou sůl, mohla přání jeho vésti k cíli, o tom nelze než právem pochybovati. Slova Slovářova působí přes vážnost věci jako kocourkovské anekdoty, s chutí se jim mimoděk zasmějeme.

Kašpar Zachariáš Vusín vydal r. 1700 (1742 po třetí) *Dictionarium von dreien Sprachen,* teutsch, lateinisch und böhmisch zusammengetragen (díl lat.-něm.-čes. 1706 a 1747, díl česko-lat.-něm. 17? Rok neudán). Ač dílo toto podle Dobrovského[1]) má dosti nedostatků přece prý se Tham z něho mohl lecčemus naučiti. Pro nová slova špatně tvořená Dobrovský Vusína nekárá, ale pro špatné výklady a překlady (boros Borax, burst Borste, letní pták Sommervogel [motýl], mořská vlaštovice Kibitz [čejka], brdo Buxdorn [= Bocksdorn kustovnice]). Jisto jest, že ve Vusínově Dictionáři jsou slova česká dobrá a správná a že sám tvorbě nových slov se raději vyhýbal výkladem, nespravuje se Rosou. Za Dobrovského nebylo již jediného exempláře v knihkupectví, jak tvrdí v předmluvě k Tomsovu Slovníku. Na př. slovo grammatica vykládá »umění čísti a slova znáti«; prosodia zvuk jednoho každého slova; diaeresis rozdělení jedné sylaby ve dví; trochaeus oud verše na dvě sylaby, první dlouhou a druhou krátkou; poesis umění veršův složení; poëta veršovec, skládatel veršův; poëtari

[1]) V úvodě ke Slovníku.

v umění veršův se cvičiti; melodia líbezný spěv, libé sladké spivání a t. d. Jeho zubítrh Zahnbrecher (Velesl. zubitrh), slov-spojení syntaxis, zavázedla impedimenta Reisezeug, předslovo pronomen, pokolení nižádenské genus neutrum a j. sice nesvědčí, že by byl měl vyvinut cit správnosti jazykové; ale slova, která na Vusína svaluje kdosi v Ottově slovníku naučném, nepatří do tvorby jeho, nýbrž do dílny Slováře z r. 1705 a 1716.

Za to *Grammatica linguae bohemicae*, jež vyšla r. 1715 u Vusína od autora nejmenovaného, jde v puristických kolejích Rosou vyjetých úplně. V Praefatio ad lectorem velebí Rosu, že prý vir clarissimus, omnibus disciplinis excultus. Nezčešťuje sice sama terminů mluvnických, ale na str. 142. mluvíc de syntaxi eleganti má Rosovy české převody aphaeresis předobralka, syncope prostředobralka, apocope zadobralka, prothesis předodalka, epenthesis zadodalka, diaeresis rozdělilka, antistaechon známkoměnka, metathesis přestavilka, systole dlouhokratilka, diastole kratkodloužilka, tmesis roztržilka, prosodia dobrovejslovnost. O ostatních figurách ukazuje na Rosu. V kmenosloví psaném podle Rosy překládá basis postavník, Gefangener zajatlivý, genannter jmenovanlivý, tam také straší okolostojičný, písebný, zpěvořečník, sujčiti se (sbratřiti se), Bewegung pohnutnost, činětnost, měšťanosta; pak trefflicher Wein zmužilý víno, Postmeister počtěmistr (Slovář spěšnověd), Federmesser nožejček, wie viel ist an der Uhr co je na hodinách? v Rozmlouváních (dialogi familiares).

Roku 1753 vyšla v Praze z akademické tiskárny tovaryšstva Ježíšova *Amalthea*, jesuitou Frant. Xav. Kropfem německé mládeži pořádkem německo-latinským napsaná, rozhojněna češtinou o tituli *Index locuples latinarum dictionum pro Germanicis et Boemicis vocibus delectarum de omni rerum genere* s českým, s německým i s latinským seznamem slov spojených často ve členy větné neb u věty. V úvodě Ad lectorem český vydavatel vyznává, že nebylo jinak než pojmenovati věci nové, zvláště neznámé starým časům věku zlatého nebo raději pověrčivého, novými také slovy neb aspoň cestou nového zkoumání pořízenými. Tím a původcovou neznalostí češtiny se stalo, že tento jesuitský Index jest také locuples nešvarami, novými slovy totiž proti duchu našeho jazyka urobenými nekale, nebo dobře tvořenými, ale nevystižně, nebo slovy zjinačeného významu. Již Dobrovský pokáral, že český překladatel špatně rozuměl své řeči mateřské, odtud prý tolik nesprávností, tolik slov nově tvořených (chřipoprášek, vlasoprášek, krkonos, zelenohlávek místo zvonek atd.), zároveň odsoudil Thama, že se dal nezřídka svésti tímto špatným překladatelem.[1])

Doklady: vlastenec, měštěnín = mein Landsmann, von meinem Ort; srovnanlivě gleichgiltig indifferenter; slovíčka, která se mezi jiná kladou = interjectiones (u Rosy proházky); moudrost nebeská theologia; vysoké umění mathematica; umělost scientia; literní slovumění literatura; důhlidář castigator, svátkové feriae, leš-papír Fliesz-papier, cizoral Federmesser; plyvajs, psací volovo Reisz-Bley; štu-

---

[1]) V předběžné zprávě ke slovníku svému.

dyrovati studere, složení liter syllaba; foršrift, předpis praescriptum; tažení liter literarum ductus (rys písma), hvězdnatost astra, novoměsíc luna nova, zvyřednice Abendstern, prodloužilost diuturnitas, nosucí hodiny Sack-Uhr, šadvasr Scheidewasser (u Póla lučavka), visucí svícen candelabrum pensile, světlo-noška laterna, ohříštko Glutpfann, oheň zhásuje, rejpák při svíni (u Póla), přeživati wiederkäuen; lezák n. housenka Kraut-Wurm, Raup; střebikrevka sanguisuga, mravenečník Ameisz-hauffen (u Póla brabenečnik), čepě Habicht, pletka Schlinge (u Póla), světlomuška St. Joannes Vögelein, skořepina Muschel, skořipka Schalen, plejtvy Fischohren (u Póla), krevní přítel Blutsfreund (u Póla), strejcenci (bratranci a sestřenice), oženěn (ženat), schovanice (schovanka, pastorkyně), syn zalibený filius adoptivus, židoviny (spánky), ostrovidé oči (bystré), zubí maso Zahnfleisch (dásně), zuby parátko dentiscalpium, svrchekust palatum (podnebí), hltoň (hltan), jedák (jícen), chřtán (průdušnice), křidla (licousy), kostlavý (kostnatý), ukazatel (ukazováček), šnupati prsty (luskati), kutek (kotník), pěnokrevnost (žluč), vodnokrevnost phlegma, votrus (lupy), vychrkek (vyplivek), celo-ouplný gänzlich, oboručňák ambidexter, způsobylost n. způsobnost forma, dlouhoš (obr), čiplý (štíhlý), tekooký (krhavý), studenka (zimnice), tlenivý schwindsüchtig, dloulomý (ochrnulý), zhření ve střevách Fraisz, třený phreneticus, hnatozlom Beinbruch, dívádlo Schauspiel; vyhlidka, prohlidací skla Brillen; prohližecí trouba (dalekohled), skřípení (vrzání, skřípání), chrapavý (chraptivý); šmačný chutný, nesmačný nechutný; trociška pastillus, hřípoprašek (šňupavý tabák), židlý zäh lentus (u Póla židrý), smyšlinka n. vymyšlinka Gedicht; dvorná a ledajakás myšlení phantasia, imaginatio; tuha desiderium, těžkomyslení melancholia, řiditedlnost animus tractabilis, dobročinlivý beneficus, dobrota, dobrodiní beneficium, krvohltavý (ukrutný), svemyslnost Muthwillen, chlubář Prahlhans, čveřiti Lotterpossen treiben, spolu-řadovník Zech-Bruder, spolu-řadovník druh, vypád Ausgang (výsledek), zistkný (výnosný), vysak n. tlumok (snad má býti visák = ranec), novotník novitius, narukavečníček kněžský manipulus, práv nařiditel legislator, volenec říský Kurfürst, nohsleda n. lokaj, skládna desk a spisův archivum, podsedek scriba amanuensis, dobročiňlivost munificentia, soudu přísezný Gerichts-Beamter, hrdlosoudce Bann-Richter, kovy vincula (okovy), šibenka Galgen, likář Arzt, odběhlec (u Póla) n. zběhlec (zběh), neozbraněný unbewaffnet, pobočník (dýka), flintovní parátko Kugelzieher, stínky (cimbuří), spolumezující benachbart, složení n. spojení (poschodí), namětky Dach-Rinne, oustupek porticus, hostinice Liegerstatt cubile (lože), celina Estrich-Pflaster, kolečko sklenné Fensterscheibe, sroň (záchod), vypad cloaca (stoka), domovna (nádobí, náčiní), naklinací stolice Sessel mit Armlehnen, podnužka Fusz-Schämel, nosucí stolice Trag-Sessel, česák (kartáč), scavý hrnec (nočník), koutky Fersen (paty, kotníky), plíšek n. prsní kožich Pelz (u Póla plíška vesta), vlasopletka Paruck (vlásenka), vlasoprášek Haar-Puder, krkonos Hals Tuch, poloobuvka Pantoffel, popasní kabát Wamms (kamizola), činovaté plátno n. cvílink, tenká polivka dünne Suppe, mlaska n. omáčka, pečitý Gebratenes (u Póla), dívočina Schwarz Wildpret (u Póla), drobina n. sekanina Gehäck (o jídle), střebívejce weich ge-

sottenes Ei, lihanec n. bába (kobliha), krmička n. kašička, dětinská kaše Kinder-Musz, prostíce n. slanka Salzfäszlein, připíti zdraví (na zdraví při-), řitopásek parasitus, řitopasiti parasitari, opatření v soli, Salz-Vorrath (zásoba soli), pící med n. medovina, včelník n. opatrovník včel, skladna sena Heu Stadel seník, vedení vody Wasserleitung, příloha Brach-Acker (úhor, úlehle), polojitro (půl jitra na př. pole), milná zahrada Irrgarten, pastviti fressen (o dobytku), dvourohatý, forma v mysli složená Conzept, sčitedlný zahlbar, jednota Einser (jednička), šesterný verš sechs-füsziges Reimen-Gedicht, skladáč Componist, špartytura aneb složení všech hlasův a muzikalných nástrojův Partitur, kozmička Falsett, spolu-srovnalost n. spolu-zvučnost hlasu harmonia, polo-obraz Brustbild, penězoměna Geldhandel, měnní list Wechsel-Brieff, přehraděnička lázenská balneolum, nebraděný ungeschoren, vlasopletek Peruckenmacher, svino-špis Schweinspiesz, přadlině Spinnerin, nítkářská Zwirnerin, Muster des Schneiders spůsobna krejčovská (střih), pláceti flicken (záplatovati), soustro n. soustruh, pačech (malta z vápna a písku), vypuštění Gesims, spůsobna aneb figura, do vně křivý einwerts gebogen, top Schnabel, topatý geschnablet, spolů-hráč Mitspieler, zelená tabule n. pilliar, žerď (tago kulečníkové), píšek n. sedlák Bauer pedes (= pěší), putba poslední n. poslední tažení Todes-Nöthen.

Josef Kuchař:

Pod akáty a jeřabinami.

(Vesnický románek.)

(Dokončení.)

Nemusíme ani podrobně vyličovati, jak byla ve mlýně přijata vdova Prchalová se synem. Hospodyně se objaly a políbily, Prchalová políbila i nastávající svou snachu na čelo, a Mařenka vtiskla uctivě svá ústa na ruku matky svého snoubence. Mlynář s Jeníkem bodře a vesele potřásli si po sousedsku pravicemi. Bez dlouhých okolků obě rodiny k obapolné spokojenosti se domluvily o bližších podrobnostech svatební smlouvy a hovořily pak o hospodářství, o úrodě a božím dopuštění, jež uplynulé neděle zle navštívilo vesnici a bylo by se mlýnu bezmála stalo osudným. Rozumí se samo sebou, že Prchalová se synem na pozvání Zárybnických zůstali ve mlýně přes oběd a že Jeníkovi dán slib o účasti Mařenčině na obžínkové taneční muzice.

Teprve ke druhé hodině s poledne vraceli se Prchalovi potěšeni a spokojeni k domovu. Zvláště Jeník zářil přímo štěstím; nejraději byl by výskal, objímal celý svět a vypravoval každému na potkání, čím nezkažené srdce jeho překypovalo. Teď na vrcholu svého štěstí, kráčeje radostně návsí, podíval se Zárubovům jako v sdílné vzpomínce do oken, nejraději byl by k Josefovi zaskočil, aby se mu svěřil se svým štěstím, ale zavčas si vzpomněl, jak těžce by tím Josefovi ublížil. Onehdejší jeho rozmluva s ním přišla mu na mysl.

Nemohl postřehnouti, jak Josef, jenž stále Jeníka vyčíhával, až vraceti se bude ze mlýna, právě za oknem vstal ze stolice a okamžitě uzřel rozradostněnou, zářící Jeníkovu tvář. Josef byl kryt rohem stěny a okrajem okenního rámu, tak že Jeník nemohl jej spatřiti a jeho smrtelně bledou, usouženou tvář a zoufale kolem bloudící oči, jež jako by se chytaly nějaké záchrany. Byl by vzezřením svého přátelského druha jistě býval ulekán a zdrcen ...

XII.

Již na návsi, když přibližoval se Jeník s matkou nárožnímu rozlehlejšímu stavení, postavenému na pravo do ulice, kde mezi zahradami stál jejich statek, rozléhala se otevřenými okny staveni taneční hudba. Byl to hostinec »u zeleného stromu«, kde uspořádán obžínkový rej. Byl již v plném proudu, a se všech stran spěchali ještě tance chtiví účastníci dopoledního průvodu, nastrojená děvčata i junáci, na sál. Mnozí z nich volali důvěrně na Jeníka a zvali ho dovnitř.

»Přijdu, hoši, přijdu co nejdřív!« Jeník s veselým úsměvem odpovídal a kynul jim přátelsky rukou. A netrvalo ani malou hodinku a Jenik jako vyparáděný šohaj v přiléhajícím a pěkně mu slušícím národním kroji ocitl se před hospodou právě v okamžiku, když k »zelenému stromu« docházela, ustrojená rovněž v lidovém kroji jako roztomilá selka, Mařenka s matkou.

Bože, jak jí to slušelo!

Vypadala jako čarovný zjev z pohádky; všecko na ní jen kvetlo, vonělo, hovořilo, zpívalo ... Jeník mohl na ní zálibou přímo oči nechati. Ještě nikdy nespatřil ji tak opojně svůdnou a krásnou. Takové blahé teplo nesmírného štěstí rozlilo se mu hrudí. Ta dobrá, milá, rozkošná Mařenka, jež na uvítanou tak roztomile na něj pohleděla a se usmála, byl učiněný, zázračný poklad, a on, přešťastný smrtelník, směl ten poklad nazývati svým! Až hlava se s ním zatočila, sladká závrať ho jímala. Blažen a opojen uchytil ji kvapně za ruku, vstoupil s ní do síně a překročil práh taneční místnosti, naplněné hlučící, bujnou, zveselenou chasou a rozdováděnými děvčaty, jichž tváře planuly a oči jen hrály a jiskřily. Právě byla přestala hudba a tanec a šohajové s dívčinami v hovoru, smíchu a laškování mrštně procházeli se sálem. Tu onde stála skupina šohajů a dívek kolem stolu a dílem upejpavě, dílem statečně si přihýbala z naplněných sklenic.

Jakmile otevřely se dveře a Jeník s Mařenkou a s mlynářkou vstoupili a shromážděním byli zpozorováni, naráz ustalo v sále hlučení, procházející se párky postanuly, — ale mžikem po té zabouřilo sálem hlučné uvítání a vše stočilo se kolem Mařenky a Jeníka v jeden nadšený a obdivující se chumel; oba nestačili ani všem tisknouti nabízené, vítající ruce. A hned zase klubko se rozvinulo a sálem jednomyslně, hlučně zaznělo ze všech úst: »Jeník s Mařenkou solo!« A již hudba spustila oblíbenou polku ...

Jeník s pobožnou přímo vroucností ujal něhyplně do náručí svou plavovlásku, jež oddaně se k němu přitulila, a na křídlech kolébavých tónů hudby, užívaje před tolika svědky celého svého umění,

pustil se s ní do tance. Tančil okázale obratně a citupíně, a také Mařenka svým nevinně rozkošným tancem v ničem mu nezadala. Byla to ladná skupina dvou krásných, pružných, obratných těl v harmonickém souladu ušlechtilého pohybu a hudebního rhytmu, a dojem celku zvyšovala ještě oduševnělá krása pestrého lidového úboru, mihotajícího se svými nádhernými barvami a bohatými tvary v kaleidoskopický, pestrý, omamný obraz. Vše dokola bylo uneseno dojímavou krásou pohledu a sálem zabouřil všeobecný tleskot rukou a nadšené volání: »výborně, sláva, na zdar!« A již nedočkavě celé ostatní pestré množství pustilo se vzníceno a rozjařeno zároveň s Jeníkem a Mařenkou do šumného, virného reje, až podlaha a strop se jarostí křepčících otřásaly. Virné kolo pestře se chumelilo, jako by se v něm o překot točily sněženky, ohnivé máky, kopretiny, růže, pivoňky, fialy a karafiáty.

Starší vesnické ženy, jež měly obsazeny lavice kolem kamen blízko dveří, a diváci venku před otevřenými okny, údivem přímo trnuli a bujný, zdařilý rej vesnické omladiny hlasitě si pochvalovali. V nepřetržitě veselé a rozjařené náladě k všeobecné radosti a spokojenosti holdováno tanci stále dychtivěji a roztouženěji . . .

Bylo téměř k večeru. Hudba zněla právě sladkozvukým valčíkem, junáci opojeně tiskli svá děvčata úže k ňadrům toužebně rozvlněným, když tu náhle do hudebního a tanečního veselí a ruchu před okny hostince, pak v předsíni a u dveří sálu povstal náhle neobvyklý, hlučný šum, zmatený ryk a zaznívaly poděšené hlasy — a již ozvalo se úděsnou vřavou do taneční síně volání: »Josef Zarubův skočil ve mlýně do vody pod kola! Již ho nesou po návsi do statku! Je potlučen a snad mrtev!« . . .

Kdyby byl hrom z čista jasna udeřil náhle mezi tanečníky, nebyl by je snad více udivil a polekal. Rázem ustal tanec, utichla hudba, nevyličitelný zmatek zachvátil kde koho. Vše octlo se náhle v zmateném chumli, výkřiky úžasu a hrůzy se ozývaly, děvčata i junáci v divé směsici hrnuli se o překot, div v nastalé tlačenici se neumačkali, ven ze dveří a prchali o závod k Zárubovu statku . . .

Jen tři osoby nevyřítily se s ostatními, ale v nastalé zmatené vřavě hledajíce se o překot vzájemně, přitiskly se k sobě jako poplašená kuřata: Jeník, Mařenka a mlynářka. Všichni tři zesinali na smrt a třásli se jako osiky: »Ježíš Maria! co se to stalo, co to jen Josefa napadlo!« nejvýš vzrušeně Jeník zabědoval ustrašeně, pohlížeje oknem směrem k Zárubovu statku. Mařenka dala se do usedavého, křečovitého pláče a zoufale lomila rukama, mlynářka stála jako solný sloup, bezradná, a chvíli leknutím a hrůzou nemohla ze sebe vypraviti ani slova. Teprve když Mařenka v zoufale lítostivém štkání vrhla se jí na prsa a prudce ji objala kolem krku, vzpamatovala se ze svého leknutí a třesoucím hlasem ze sebe vypravila: »Všemohoucí Bože, to je neštěstí, děti! Pojďte, musíme se tam podívat. Hospodář i hospodyně budou potřebovat pomoci a útěchy.«

A všichni tři vyšli ze dveří úplně opuštěné místnosti, kde zbyla jen hostinská a jeden z hudebníků, hlídající hudební nástroje, a zaměřily po návsi k Zárubovu statku. Zastali jej v stavu hotového obležení; půl vesnice tísnilo se v zmateném chaosu před statkem, na

dvoře, pod okny na záspi, nikdo však nebyl vpuštěn dovnitř. Jen s namáháním prodrali se příchozí hlučícím a živě rokujícím davem k domovním dveřím, a když seznáno, kdo usiluje o vstup, vpuštěni jsou do vnitř. Za nimi však dveře znova pevně uzavřeny a chasa ze statku z rozkazu hospodářova přísně je hlídala.

V světnici čekala je žalostná podívaná. V pravém koutu nedaleko od okna ležel na posteli v promočených šatech Josef v bezvědomí, těžce oddychuje, bledý jako mrtvola, s krvácejícími odřeninami na čele a v tváři, a nad ním skláněl se lékař, vyšetřující jeho stav a snažící se přivésti ho k vědomí, a jemu k ruce usilovali mlynář Zárybnický s čeledínem vysvléci Josefa z mokrých šatů. Matka, lomíc rukama, hořce plačíc a naříkajíc, stála v nohách postele a se srdcem divou bolestí stísněným a se zatajeným dechem pozorovala účinek přičinění lékařova.

Záruba, ten odhodlaný, rázný Záruba seděl zhroucen a schoulen u stolu, hlavu na něj skloněnou podpíraje rukama, a bolestně vzlykal.

Vstoupivší nevěděli, koho dříve těšiti, sami potřebujíce útěchy. Jeník přistoupil k Zárubovi, mlynářka objala se s hospodyní a obě na chvilku spočinuly si plačíce v náručí. Mařenka plaše, ostýchavě a s bázní přistoupila k posteli a s uslzným, úzkostným pohledem zadívala se lítostivě v umučenou Josefovu tvář. Bodlo jí prudce u srdce, když pomyslila, že ona sama je bezděčnou příčinou neblahého Josefova činu. Připomněla si, jak jí ve mlýně řekl: »Vy, Mařenko, byla byste mým štěstím,« a vzhledem k Jeníkovi jak pronesl: »mám ho k smrti rád, však uvidíte.« Uviděla, pochopila...

Obešla ji náhle taková mdloba, v hlavě se jí setmělo, v uších zazvonilo, a nohy počaly se pod ní chvěti a klesati, že byla by jistě v mdlobách se zřítila, kdyby v tom nebyl ji do náruči zachytil Jeník, jenž právě přistoupil k posteli a bědného jejího stavu hned si povšiml. Drže Mařenku pevně a bezpečně kol pasu, zahleděl se s rozvířenými pocity přátelského soucitu, lítostivé útrpnosti i úzkostlivé obavy do mrtvolně bledých, jako by zkamenělých rysů Josefovy tváře, jež jako by mu smrtelným smutkem svým vyčítaly, na něj žalovaly...

Vzpomněl nedávného chování se Josefova, jeho dvojsmyslných, záhadných slov, a teď jim teprve v celé jich hrůze náležitě porozuměl. Ale bylo pozdě. Ostatně, co mohl činiti, aby neštěstí zabránil?.. Byl by musil obětovati sebe... Bylo mu z toho všeho tak úzko, tak bědno v duši, takový rozpor pocitů ho zchvátil, že bylo mu, jako by umučen visel v hrozném utrpení mezi nebem a zemí...

*

A jaký byl pochod celého neštěstí, jež tolik pobouřilo celou vesnici? Josef, jenž viděl Jeníka s matkou vraceti se ze mlýna a jeho rozradostněnou, blaženou tvář, uviděl krátce po té z okna i mlynářku s nastrojenou do lidového kroje Mařenkou ubírati se k obžinkovému tanečnímu veselí do hostince »U zeleného stromu« a uzřel opět i Jeníka, jak se s nimi sešel před hospodou a jak společně ruku v ruce vstoupili s Mařenkou dovnitř. Vžil se celou citovostí své vzrušené, rozbolestněné duše do štěstí blažených okamžiků, jež oba nyní čekalo. Budou si.

spočívati v náručí, vypovědí si vše, co mají na srdci, snad v nestřeženém okamžiku budou se i líbati, přisahati si věčnou věrnost... Krutá bolest žárlivosti, odstrčení a opuštěnosti zalomcovala jeho nitrem, celou jeho bytostí. Nemohl více setrvati ve světnici, kde tíhou duševních muk byl by se udusil — musil ven ze světnice, na čerstvý vzduch...

Vyšel zadními dvířky statku do luk k potoku, jenž byl ještě dosti rozvodněn. Pod starou převislou vrbou, jejíž jedna větev sáhala až k vodě, takže hustá spleť podlouhlých úzkých listů jako vlasy tonoucího splývala po vodě, na mžik se zastavil a bezmyšlenkovitě pozoroval hru kalných vln. Pak se dal cestičkou, jejíž břeh k vodě pestřil se chudobkami, pomněnkami a blatouchy, vzhůru proti vodě ke mlýnu. Zastavil se na chvilku opět u zátočiny, u výmolu, kde s Jeníkem spolu za vederných dnů k večeru se koupávali.

Bylo tu dosti hluboko, i když stav vody v potoce byl pravidelný, — dnes byla tu asi veliká hloubka, neboť voda se tu vprostřed divokým, záludným vírem točila do kola. Nad tůní tou se Josef hluboce zamyslil. Tak ho ta voda tady lákala, jako onehdy propastná tůň »jezera« pod lesem. Ohlédl se mimoděk kolem do kola, jako by se ujistiti chtěl, že ho nikdo nepozoruje. Bylo patrno, že v něm uzrálo pevné jakés odhodlání... Kolem nebylo živé duše, — však přec: od mlýna vynořil se a přicházel cestičkou mezi vrbinami známý Josefovi chalupník, bydlící na konci vesnice.

Josef se zvedl a kráčel mu naproti, potkal se s ním a bral se dále vzhůru, až ocitl se u stoku náhonu od mlýna s potokem v lukách. Překročil můstek a bral se vzhůru ke mlýnu, až stanul blízko u samých »vantrok«, jimiž prudce hnala se voda na kola v lednici. Slyšel šum, sykot, hlučení a hřmění vod, ženoucích se po kolech dolů do hlubiny řečiště.

Vpil se očima v ten prudký, ubíhající proud, až se mu hlava točila, že bezmála ztrácel vědomí a oči jej přecházely... Jen jako v polosnění uvažoval ještě, jak sladko umříti, kde žije Mařenka, takřka před jejíma očima... aspoň pozná, jak velice ji měl rád... bude na něj myslit... vzpomínat... navštěvovat jeho hrob... z lítosti ve vzpomínce nosit mu na něj růže a kytice...

Mdlý, sladký chtíč ho zchvátil přiblížit se co nejrychleji tomu luznému snu, té rozkošné vidině, a voda tak lákala, lákala, jako by v ní plynuly hnědé oči, plavé vlasy... V tom zdálo se mu, jako by skřípěly veřeje dveří, vedoucí z mlýnice k »vantrokům«... Bože, aby mu tak někdo měl překážet...

Chorobný, zimniční chvat ho strhl, nachýlil se, proudící voda se přiblížila jeho hlavě, jakási prudká, neodbytná síla v náhlém zatemnění všech smyslů strhla, srazila ho do hlubokého koryta, do prudce ženoucí se vody, jež ho rázem pojala do svých loktů, obestřela a mžikem blesku svrhla otvorem po kole dolů do hlubiny... Jeho hlavu zaplavila černá tma... svět mu rázem zmizel...

Objevivší se právě prášek, jenž hlídaje ve mlýně vykročil z mlýnice, postřehl ještě Josefovo hrozné poblouzení. Jako šílený hnal se zpět do mlýnice, učinil pokřik a hnal se na dvůr ke strouze. Jeho

křikem přivolán přiběhl mlynář a několik vesničanů, již náhodou kráčeli kol mlýna. Přichvátali ke strouze právě v okamžiku, když voda nesla kol bezduché Josefovo tělo. Ustrnuli úžasem, poznavše mladého Zárubu. Vylovili ho, vykonali prvá opatření ochranná a odnesli do statku. Půl vesnice je doprovázelo.

XIII.

Josefův samovražedný pokus z nešťastné lásky byl pro Habr kromobyčejnou, neslýchanou událostí. Celá vesnice měla na ní nejživější účast a o ničem jiném se téměř ani nehovořilo. Po celé dva následující dny různí jednotlivci, jimž čas a zaměstnání to dovolovalo, docházeli k Zárubovu statku, aby tu přezvěděli, jak je s Josefem, a zprávy své pak, důležitě se tvářice, rozšiřovali po vsi, kde tyto ovšem doznávaly v řečech, výkladech a úsudcích obyvatelů nejrůznějšího zabarvení. Mnozí Josefa litovali a brali vřelého podílu na smutném jeho osudu, jiní ho odsuzovali, ba nescházelo ani posměváčků a dokonce i lidí zlomyslných, kteří neblahý osud ten Zárubovům přáli, jak již, bohužel, na tom božím světě při podobných nešťastných událostech bývá.

»Chudák, ten už asi z toho nevyjde. Je sice živ, ale nemohou ho přivést k vědomí. Je ho věčná škoda; byl to takový hodný a hezký hoch jako panna.«

»Ale bylo mu toho potřeba? To je z toho, že se ta dnešní mládež Boha spouští. Jen zřídka kdy ho bylo viděti v kostele.«

»Moh' mít také trochu více rozumu. Měl vědět, že dva kohouti na jednom smetišti se nesnesou.«

»Prosím vás — vždyť by u těch pyšných Zárubů ani nevěděli, co je zle, kdyby osud nebyl na ně také jednou dopustil,« tak a podobně se mezi lidem mluvilo a usuzovalo.

Třetího dne rozlétla se náhle jako když uhodí na buben, vesnicí zpráva, že je Josef již při vědomí, doktor že se vyjádřil, že je mu líp a že je už mimo nebezpečí. Měl prý otřes mozku, z něhož úplně se vybere. Štěstí veliké, že se neutopil; od toho jen rychlé zakročení ho zachránilo. Také zakázal prý doktor rodičům, aby mu žalostěním a výčitkami nedělali těžkou hlavu.

A po dvou následujících dnech šuškali si lidé na potkání, že Josef si vzkázal pro Jeníka, aby ho navštívil. A bylo to také pravda. Celá ves byla toho žádostiva, o čem mladý Záruba se chce s Jeníkem dohovořiti.

Byla to také veliká, nevyličitelná radost u Zárubů, když Josef po několikadenním přičinění lékařově konečně se probral ze mdlob a otevřel oči. Vypadal celý vyjevený, jako by byl u vidění. Nechápal delší dobu, kde se nalézá a co se s ním dělo. Hluboce pak pohroužen v přemítání vzpomínal a všecko kolem sebe udiveně pozoroval a prohlížel. Rodiče pozorovali ho polo radostně, polo s obavami se zatajeným dechem. Náhle se mu v hlavě rozsvítilo. Tvář se oživila uvědoměním a porozuměním, oči se rozjasnily úplným pochopením. Poznal svůj domov. V tom zahlédl rodiče u svého lože. Tahy v jeho obličeji

se na mžik jaksi bolestně a lítostivě stáhly, a zvedna obě ruce proti nim, tklivým, prosebným hlasem ze sebe vypravil: »Maminko!«

Matka hned se sklonila k jeho tváři, aby ji políbila, radostné slzy roníc. Josef prudce jí objal a dal se do vzlykotu, pak obrátil se k otci, a napřahuje k němu ruku, vroucně pronesl: »Odpusť, tatínku!«

Otec pravicí svon tiskl jeho ruku, levicí hladil ho po čele a po vlasech a rozhodně a pevně pronesl: »Odpouštím, hochu, odpouštím ti tvé provinění, neboť chápu, co jsi trpěl. Ale nes ode dneška oddaně a mužněji svůj osud a důvěřuj v Boha, jenž všecko v dobré obrátí. Každý máme na světě svůj křížek, nehřeš víc a pamatuj, že nejsi sám!«

*

Jeník, radostně poslušen pozvání Josefova, přispěchal k Zárubovům jako na koni. Zpráva, že Josef nabyl opět vědomí a že se mu již dobře daří, naplnila ho radostně blaženým vzrušením. Však byl jeho nepředloženým činem přímo zhroucen, chodil jako bez duše, jako vinník, jenž v trýznivé tísni výčitek svědomí příčinu neštěstí v sobě hledá, sobě ji přičítá, ač ničím toho přímo nezavinil. Jak najednou ta hrozná tíž s jeho beder spadla, jak cítil se zase lehkým jako pták, jak ulehčilo se mu v rozbolavěné duši!

Pln důvěry v šťastný obrat a pln nadějí do budoucnosti vkročil zveselen do Zárubova statku. Hořel žádostivostí spatřiti opět Josefa, vyrvaného tak zázračně z náruči smrti, a vyslechnouti jeho zpověď.

Již u dveří Josef ho spatřil, a s úsměvem ho vítaje, vztáhl k němu přátelsky svou pravici, jakoby v prosbě za odpuštěnou, že mu svou nerozvážností ublížil a na jeho přátelství se prohřešil. Jeník se jí radostně chopil a skloniv se k příteli, políbil jej upřímně na čelo.

Hospodář, chápaje choulostivost okamžiku, důležitého pro důvěrná vyznání dvou spřátelených srdcí, vytratil se nenápadně za jakousi prací ze světnice, a také hospodyně vyšla na dvůr mezi drůbež, aby jí nasypala zrní a dohlédla k čeládce. Jeník s Josefem osaměli.

»Nahnál jsi nám to všem strachu a úzkosti, Josefe,« počal Jeník, »nemůžeš si ani pomysliti, co jsme všichni vytrpěli. Chvála Bohu, že to tak šťastně dopadlo; já vím, že jsi, chudáku, zkusil.«

»Muka, těžká muka, Jeníku; to víš, že pro nic za nic neodvažuje se člověk na smrt.«

»Ale, co tě to jen mohlo napadnout, což nejsi křesťan? Kdyby každý, koho na světě něco trápí, odvážil se proto hned na smrt, jak by to, prosím tě, na světě dopadalo?«

»Tobě se to lehce řekne, když jsi nezkusil, ale dát tě na mé místo. Ty máš Mařenku a její lásku, — já o všecko přišel,« žalostivě hlasem sevřeným zanaříkal Josef.

»Ale, což pak je Mařenka jediná na světě? Není tu na vsi děvčat jako květů? Máš mezi nimi na vybranou; já vím, že by ti žádná nedala košíčkem.«

»Pro mne, Jeníku, je Mařenka jediná na světě. Kdybys mohl sem nahledět, poznal bys, že mám pravdu a co zkouším. Jsem už takový a nemůžu za to,« zkroušeně a spolu odhodlaně Josef vyznával, sahaje si pravicí k srdci.

Jeník se zarazil a pobledl v tváři. Hledě chvíli ustrnule na přítele, zdlouha pronesl:

»Můj Bože, oběma nám nemůže přece Mařenka náležet! Což se ti vřezala, Josefe, tak hluboko do srdce, že mně ji, svému upřímnému druhovi, nemůžeš bez závisti dopřát, když se již sama pro mě rozhodla, — že nemůžeš bez ní býti na světě?«

»Bolí mne to, Jeníku, od tebe, že mne nechápeš a že mne podezříváš. Jak bych ti moh' závidět, tobě závidět! Z celého srdce upřímně ti přeju Mařenku, ale nemůžeš mně míti za zlé, že je pro mne nenahraditelná a že nemobu, jak jsi dobře řekl, býti bez ní na světě. Tím přece nechci ti v tvém štěstí úmyslně překážet.«

»To bych se musil buď já nebo ty vystěhovat z vesnice, neboť jinak by ses odsuzoval k věčným mukám, když bys každé chvíle na potkání Mařenku měl na očích. Jaký by to byl život pro tebe i pro mne, jen to dobře považ, Josefe.«

»Vždyť já se také vystěhuju, Jeníku, ale ne ze vsi — ze světa!« odhodlaně, téměř tvrdě Josef pronesl a posadil se na loži·

Jeník zkameněl. Vytřeštil ulekaně na přítele oči a třesoucím se hlasem vykoktal: »Co to — co to — pro Boha — pravíš? Snad bys nechtěl znova . . .«

»A co mně zbývá jiného? Slyš, Jeníku, tobě se vyzpovídám, že nejsem již rád na světě, vše se mně na něm zprotivilo, vše tu na mne padá. S takovou ranou, jakou já mám v srdci, je život krušný a těžký. Mám za zlé těm lidem, že mne nenechali v svatém pokoji. Mohl být již konec mému trápení.«

Jeník cítil, jak se mu úzkostí sevřela hruď, jak mu v ní prudce zabušilo srdce a krev stoupala k hlavě. Hlasem jakoby uškrceným ze sebe vypravil: »Boj se Boha, Josefe, a nehrej tak se životem. Však jsi si jej nedal a nemáš práva si jej bráti. Jak by ses zodpovídal z takového smrtelného hříchu před soudnou stolicí boží?«

»Bůh je milosrdný, Jeníku, a vzal by mne na milost. On ví, co trpím a že moje muka jsou těžší, než mohou snést mé slabé lidské síly.«

»Bože, můj Bože, vnukni mně dobrou, spasnou myšlenku. Jak ti jen pomoci, co mám učiniti?« zoufale zanaříkal Jeník, sahaje si oběma rukama k hlavě a hledě bezradně a beznadějně na přítele.

»Ponech mne mému osudu, Jeníku, a šetř mé rodiče. Ni slovem se jim nezmiňuj! Zkusí dost ubožáci, až bude dokonáno. A ty se tu měj dobře a buď šťasten.«

To bylo víc, než mohla upřímná, citu plná duše Jeníkova snésti. Celá bytost jeho se přímo hroutila pod tíží Josefových hrozných slov. Bylo vidět, jak v něm pracovala každá ceva, každý nerv, jak mozek jeho usilovně se namáhal. Celý ten zápas zjevně se zračil v jeho napjaté, ustrašené tváři, v jeho těžce pracujících prsou. Pak, jako by se byl na něčem ustanovil, k něčemu odhodlal, zhluboka a těžce si vzdychl, jako by nabíral dechu, a hlasem, přicházejícím jakoby z hrobu, pravil:

»Nestraš a nezarmucuj mě přímo k smrti, Josefe, a měj útrpnost se mnou. Myslíš to vážně a doopravdy, a je to tvé poslední slovo? Nic přede mnou nezatajuj!«

»Jako že je jeden Bůh nad námi, v něhož věřím a od něhož očekávám, že mně tam na věčnosti bude milostiv.« A Josef jako k přísaze vztyčil tři prsty své pravice. Byl velice vzrušen. Hlas se mu třásl, chvěl se celý, a pot v krůpějích stékal mu po čele.

»A nemůžeš žíti bez Mařenky — a nedáš jinak?«

»Nemohu, Jeníku, prosím tě, zapřisáhám — nemuč mne. Ty nevíš, jak to tu v prsou pálí a bolí...!« A Josef dal se do křečovitého vzlykotu.

Jeník byl v tváři bledý jako stěna, hruď jeho těžce se dmula, hlas jeho byl žaluplný a jako zlomen hlubokým pohnutím. Velké milosrdenství, přímo božské slitování probudilo se náhle v jeho srdci. Přemáhaje se nadlidsky, zdlouha a resignovaně pravil, nakláněje se k příteli a klada důraz na každé slovo: »Slyš, Josefe, mám Mařenku tak vroucně, tak nesmírně rád, jako ji máš ty! Mám její slovo, a tolik jsem se natěšil, jak budeme spolu na světě šťastni. Ale život k vůli ní nedovedl bych si přece vzíti! V tom ty jsi, Josefe, nade mnou. Nuže, když tak o Mařenku stojíš a nemůžeš bez ní býti na světě, — měj si ji! Já od ní pro tebe upouštím!«

To řka, Jeník zhluboka a pracně si oddychl, jako by hrozná tíž, jej dusící, byla s něho náhle spadla. Rozpačitě a bolestně se usmívaje, podával Josefovi třesoucí se pravici na dotvrzenou, že míní to upřímně a doopravdy.

Josef v prvém okamžiku zůstal zaražen, nemoha ze sebe vypraviti slůvka. Pak se vymrštil a sklánějícího se k němu Jeníka oběma rukama objal prudce kolem šíje a líbaje ho vášnivě po tváři, jásavým hlasem přerývaně vybuchl: »Opravdu, Jeníku, můj zlatý Jeníku, zříkáš se pro mě Mařenky? Smím ti věřit, neklameš mne? Bože, to je štěstí! A tak nenadálé, nečekané! Jeníku, já se blažeností udusím, ja se zblázním!«

Ale, pak náhle Jeníka z náruči pustil a s tváří zvážnělou soustrastně a lítostivě pronesl: »A co ty, chudáku, si počneš bez Mařenky, nebude tě srdce bolet, nebudeš toho litovat, a co ona tomu řekne, jak jí to vymluvíš, jak to všecko, hochu, nastrojíš, aby s tím byla spokojena?«

»O to se nestarej, to všecko mně přenech, Josefe,« přerývaným hlasem Jeník hovořil, »já si už dovedu poradit. S boží pomocí všecko to překonám, však uvidíš. Jen nikdy tu nezapomeň, že jsem ti život zachránil za cenu — svého štěstí. A prozatím nikomu s ničím se nesvěřuj!« — —

»Jeníku, ty dobrý, drahý Jeníku, ty zlatá duše, ubohý můj mučedlníku!...«

Josef byl velikomyslností Jeníkovou překonán a vykoupen. Tiskna obě ruce k očím, sklonil hlavu hluboce k prsoum a plakal usedavě jako malé dítě...

XIV.

Večer doma Jeník, když chasa práce sproštěná šla po svých, se vším do podrobna ihned svěřil se své matce, která byla užaslá a dojatá vypravováním o vášnivé Josefově lásce k Mařence ze mlýna, za niž byl pevně odhodlán podstoupiti znova smrt. Zhrozila se té strašné myšlenky.

»A myslíš, že Mařenka bude srozuměna a že svolí k takové výměně?«

»Vím, maminko, že by to té věrné, upřímné dušince přicházelo za těžko, že by to byl pro ni krutý zápas a že by se bála lidských řečí, ale já jí ten perný oříšek, tu krušnou úlohu ulehčím.«

»A jak, milý hochu? Co zamýšlíš podniknouti?«

»Vystěhuju se, maminko, z vesnice.«

Matka zůstala při slovech Josefových jako zdřevěnělá.

»Cože, ty se vystěhuješ? A kam, prosím tě, a na jak dlouho?«

»Mám-li Josefovi prospět, abych mu nebyl v cestě, a aby Mařenka, která ho kdys jako mne měla ráda, dala si říci, musím ze vsi zmizet navždy.«

»Ty, ubohé, nešťastné dítě!« matka se zhrozila a spráskla ruce. »A mne tu necháš samotnou a nebude ti po mně smutno?« a dala se do lítostivého pláče.

»Neplač, maminko, vždyť nejdu ze světa!« A Jeník přistoupil k matce a ujal ji do náruči. »Půjdu do světa hledat si štěstí, jako chodí jiní chasníci. Jsem dobrým hospodářem a jistě se v něm neztratím, a ty mně jistě lecčíms přispěješ. Máme tu statek, a ten nesmíš opustit! A máš tu, matko, také tatínka — chtěla bys ho tu nechat samotného, když já za těžkou povinností musím odejít? Vždyť by se mu tu po nás obou stýskalo!«

A matka a syn, držíce se pevně v objetí, a nemohouce se zdržeti, pohnutím a lítostí usedavě vzlykali. »A kdy chceš odejít, Josefe!« matka po chvilce odmlčení vyzvídala, hledíc zamlženýma očima láskyplně na syna.

»Co nejdříve, maminko, jakmile všecko uspořádám a do pořádku přivedu. Jen, prosím tě, zapři se a nikomu nic neprozraď! Celá ves by byla vzhůru, a stížila bys mně tím celý plán, snad dokonce bys jej zmařila.«

»Neměj strachu, synáčku; z lásky k tobě, ty šlechetná, poctivá duše, dovedu se zapříti. A také život Josefův nechtěla bych si vzít na svědomí. Je mi ho, chudáka, líto skoro jako tebe, můj dobrý, drahý hochu. Člověk neví, koho z vás má více litovat.«

»Děkuji ti, maminko, jen buďme hodně zmužilí; učiníme pro Josefa bohumilý skutek, a pánbůh dá nám za něj štěstí. Věř, nešťastný Josef to zaslouží.« A hladil při tom lichotivě ustaranou matčinu dobrotivou tvář a šedivějící její vlasy.

*

Jeník co den konal pilné přípravy k odchodu z domova. Počínal si obezřele, tak že chase v chování Jeníkově nic nebylo nápadno. Některá urychlenější opatření hospodářská, jež mladý hospodář podnikal, kladli chasníci na vrub zvláštní jeho píle a svědomité, obezřelé předvídavosti. Také jakési dopisy Jeník napsal, ale neodeslal jich. Připravil je pouze a uschoval v náprsní kapse svého kabátu.

Devátého dne po svém důvěrném rozhovoru s Josefem, jenž znamenal náhlý, rozhodující obrat v životě obou mladých mužů, Jeník určil k svému odchodu z rodného místa. Večer před tím navštívil na

rozloučenou hrob svého otce. Přinesl a položil na něj kytici pozdních růží — byl již bezmála konec srpna — poklekl u hrobu a dlouho vroucně se modlil. Skončiv modlitbu, políbil a pokřižoval hrob a chvíli ještě u něho postál, zabrán v hluboké přemítání.

Vzpomněl krásného a šťastného okamžiku, pro něj nezapomenutelného, kdy setkal se tu nepředvídaně s Mařenkou, oblaživší ho zde čarovně slibnou přípovědí, že chce mu býti v životě věrnou, oddanou družkou. Srdce hroutilo se mu bolestí, když uvážil, že tento zlatý sen jeho života, tento duhobarvý přelud rozplynul se mrazivým dechem tvrdé skutečnosti v niveč, že tato opojná pohádka mladého jeho života skončila pro něj bez jeho viny tak beznadějně, tak smutně. Ale pak vzpomněl, že tento duhokřídlý motýl štěstí ze světa se neztratil, že obletuje nyní skráně ubohého Josefa, jenž štěstí to vykoupil si svým životem. A tu rozlilo se mu náhle pomyšlením tím neskonalé blaho srdcem, že on sám je tvůrcem nynějšího Josefova štěstí, že jeho hrdinné odříkání, jeho bezpříkladné sebeobětování zachránilo mu život a učinilo mu z něho pro všecku budoucnost ráj. A Jeník vypjal uspokojen a blažen hrdě prsa a odcházel k domovu. Než prošel alejí, ještě několikráte na rozloučenou po hrobě otcově a celém osamělém hřbitově toužebně se rozhlédl...

Druhého dne časně z rána, sotva počalo na východě svítati, Jeník byl již na nohou. Chtěl ranním vlakem z blízkého městečka, asi tři čtvrti hodiny od vesnice vzdáleného, odejeti za Prahu do větší bohaté obce, kde měl blízkého příbuzného. U toho mínil nějaký čas se zdržeti a pak pustiti se odtud dále do světa, aby v něm zkusil své štěstí. Také matka již vstala a pomáhala s těžkým srdcem syna vypravovati na cestu.

Jeník zavolal si z chasy zvlášť oddaného a spolehlivého čeledína, jménem Vojtěcha, a kázal mu zapřáhnouti koníka do bryčky a snésti do ní připravený tlumok. Vojtěch velice se udivil, když uslyšel, že Jeník na dlouho, snad navždy z domova odjíždí. Pověděl to rozlítostněn na dvoře, zapřahaje, ostatní užaslé chase, jež nechtěla, vyslechnouc zprávu, ani svému sluchu uvěřiti. Měliť všichni mladého hospodáře v lásce a těžce nesli, že je tak náhle a nedpředvídaně opouští.

Když pak Jeník s matkou, jež měla oči plné slz a celá se chvěla, vyšel na dvůr, shrnula se chasa kol něho a Jeník se s ní loučil, každému srdečně ruku tiskna. Naposledy objali se s matkou a políbili a spočinuli si chvíli láskyplně v náruči. Matka, nabírajíc lítostivě k pláči, pokřižovala ještě syna na čelo a naposled ho vroucně políbila.

»S Bohem, Jeníku, drahý synu. Bůh tě doprovázej, nezapomeň na mne a často mně piš!«

Jeník usednuv po té, loučením zkrušen a zesmutnělý, do kočáru, pokynul ještě všem upřímně rukou, Vojtěch pobídl koníka — a již bryčka vyjela ze dvora. Mnoho párů zamžených očí tesklivě za ní hledělo, mnoho srdcí bolestně se za ní svíralo, — největší tíhu bolestnou neslo upřímné krvácející srdce matčino. Dlouho hleděla za kočárem, až ztratil se jí mezi zahradami z očí...

Vrátila se do světnice a zdálo se jí, že na ni padá strop a že se za ní zavřel celý svět...

Slunce právě na východě vzešlo v celé své nádheře, když kočár úvozovou cestou mezi polmi a lučinami, lesknoucími se v ranní rose miliony duhově třpytných démantů, blížil se okresní silnici, vroubenou dvojí řadou vysokých topolů a ubíhající do městečka k nádraží.

Tu na chvíli Jeník v kočáře povstal a obrátiv se k vesnici, posledním loučícím se pohledem zavíral do své bolestí jihnoucí duše obraz drahé domoviny, milou vesničku s kostelíkem pod akáty a jeřabinami, se zahradami, polmi, lučinami a potokem, ozářenou právě a pozlacenou vycházejícím sluncem, zavíral do svého srdce a do svých vzpomínek celý svůj tu prožitý mladý, krásný věk a všecky milé a drahé osoby, s nimiž se tu ve svornosti a lásce stýkal a jež v duchu s bolestným loučením opouštěl snad na věky . . . Stálo ho to mnoho drahocenné krve, ode všeho se tak náhle odervat! — —

U nádraží Jeník, přijímaje od Vojtěcha ruční vak, sáhl do náprsní kapsy svého kabátu, a vyndav oba dopisy, o nichž učiněna zmínka, podal je čeledínovi a pravil: »Zde ti svěřuji, Vojtěchu, dva důležité listy. Jeden svědčí, jak poznáš z adresy, Mařence z mlýna, druhý Josefu Zárubovi. Doručíš je spolehlivě oběma a pozdravíš je ode mne. Spoléhám se na tebe; rozumíš? A matce mojí, poctivě a věrně služ!« A Jeník podal mu ruku na rozloučenou.

»Rozumím, hospodáři, a věrně vše vykonám,« Vojtěch tesklivým hlasem, z něhož vyzníval pláč, odpověděl, a shýbna se k podávané mu ruce, vroucně ji na rozchod políbil.

XV.

Chasa brzo rozhlásila po dědině odchod Jeníkův z domova. Na vsi povstal z toho shon jako v nedělní obžínkové odpoledne, když mladý Záruba skočil do lednice mezi kola do mlýnské strouhy. Obyvatelů zmocnilo se ustrnutí, a dokud nepoznána pravá příčina, množství dohadů o tom kolovalo vesnicí, ale většinou dosti správně hádáno a usuzováno na vnitřní souvislost náhlého odchodu Jeníkova s návštěvou jeho u Zárubů a s rozhovorem jeho s Josefem. Pravé světlo padlo do celé příhody teprve, když na veřejnost dostal se obsah dopisů, jež dle přání Jeníkova čeledín Vojtěch doručil mladšímu Zárubovi a Mařence. Poslednější dopis zněl:

Drahá Mařenko!

Až budete tento dopis čísti, jsem již za doly a za horami, vystěhován z vesnice. Je to železně nutný důsledek toho, s čím se mně Josef Záruba po svém samovražedném pokuse mezi čtyřma očima upřímně svěřil. Odhodlal se zemříti pro Vás, Mařenko, poněvadž nechce bez Vás býti živ na světě. Měl za zlé všem, kteří ho zachránili, a ujistil mne svatou přísahou, že hrozný pokus svůj bude opakovati.

Směl jsem, drahá Mařenko, a měl jsem právo na vyznání toto dopustiti, aby Josef pro mne, který mu stojím v cestě, ztratil svůj život a žaloval na mne těžce před soudnou stolicí Boží? A proto Vám, drahá Mařenko, vracím slovo, které Jste mně dala, a s ním to

nesmírné štěstí, jež mne tolik blažilo a činilo můj život tak nadějným a krásným.

Obmyslete velikým tím darem ubohého Josefa, jenž jej nejvíce zasloužil, poněvadž se odhodlal a byl by také vskutku dovedl pro něj zemříti. Abych mu pak nebyl v tom štěstí na překážku, odhodlal jsem se pro Vás oba přinésti oběť mému srdci tak nesmírně těžkou a odejíti na vždy z domova, jenž mně vším tím, co jsem tu za svého života prožil, byl tak neskonale milým a drahým.

Buďte na vždy s bohem, drahá Mařenko, a buďte s Josefem, jenž Vás neskonale má rád, tak šťastna, jak bych se byl já snažil, abyste byla šťastna se mnou. S bohem!

Váš upřímný

Jeník.

A obsah druhého listu, doručeného Josefovi, byl tento:

Milý Josefe, drahý příteli!

Splňuji slovo, Tobě dané, že vše tak uspořádám, aby Tvému zaslouženému štěstí nic nepřekáželo. Odcházím na vždy z domova, abych někde ve světě vyhledal si nový domov a zkusil v něm své štěstí. Doufám, že Bůh mě v mém odhodlání neopustí.

Milý Josefe, měj se na vždy dobře a buď s Mařenkou, které zároveň píšu a vše jí vysvětluju, po celý svůj život hodně šťasten a zařaď mne do štěstí toho milou, přátelskou vzpomínkou. A neopouštěj nikdy mou drahou mamičku, zastupuj mne u ní a buď jí vždy dobrým, přátelským rádcem. Ona moje odhodlání, ač jí srdce těžce krvácelo, schválila a upřímně podporovala. Zaslouží si Tvou vděčnost.

Tvůj vždy věrný, upřímný

Jeník.

Oba listy vydrážďily úžas vesničanů do nejvyšší míry. Veliký obdiv, nadšené uznání neslýchaného sebeobětování, neporovnatelné šlechetnosti Jeníkovy šly od úst k ústům celou vesnicí. Kde kdo vzdal mu čest a chválu, velebil ho a vynášel ušlechtilost jeho povahy; každý věděl o něm něco milého, příjemného a krásného a vzhledem k tomu, co musil, chuďas, v duši své trpěti, div že jej neprohlásili přímo za mučedníka, za svatého. Celá událost mezi Josefem a Jeníkem v své podivuhodné, překvapující souvislosti vyvolala zkrátka na vsi nebývalý, neslýchaný rozruch.

Ale zdrcující přímo ohromení Jeníkův list způsobil ve mlýně. Mařenka v prvém okamžiku myslila, že z něho bude míti smrt. Div neomdlévala, a rodiče, kteří nečekaným, překvapujícím rozuzlením neblahého a politování hodného Josefova počinu nemálo byli rozrušení a v duši své trpěli, nenalezli v prvém okamžiku ani dosti výmluvných slov, aby dceru svou utěšili a nesmírný její žal jí vymluvili. Neprospělo ani poukazování k světlejší stránce Jeníkova dopisu. Ze všeho bylo patrno, jak hluboko zapadl Jeník již do Mařenčina milujícího srdce...

Za to u Zárubů panovala nálada radostná a nadějeplná. S uznání hodnou vděčností oceňovali Jeníkovo šlechetné, sebeobětavé odhodlání

a lichotivě blahořečili mu. Josef, čta list, měl oči plny radostných slz a na konec jej citupluě políbil a se zbožnou přímo úctou jako drahou, svatou památku uschoval.

Ještě téhož dne spěchal do Prchalova statku, ač se před lidmi pro svůj čin zahanbivě ostýchal, a zahrnul matku Jeníkovu nadšenými z duše tryskajícím výlevem nejvřelejších slov uznání, díků a vděčnosti,

A druhého dne zavítal do statku sám Záruba a nabídl opuštěné vdově s pokornou skoro oddaností všecku možnou družnou pomoc v její opuštěnosti.

Tklivé a dojemné zvlášť bylo setkání rodiny mlynářovy s matkou Jeníkovou. Dávné důvěrné styky jejich měly již brzo dojíti těsnějšího spojení, radostně očekávaného příbuzenského svazku — a teď náhle tak neblaze zahrál si s nimi tvrdý, slepý osud; nešťastnou rozlukou tak hluboko jim sáhl k srdci a tolik krásných, radostných nadějí nepředvídaně zkosil a zmařil, světlé a příznivě založené plány obou rodin zkřížil a ztroskotal navždy . . .

XVI.

Trvalo pak delší dobu, než — ostýchavě a ponenáhlu — počalo navazování nových, vřelejších styků mezi mlýnem a Zárubovými. Rodiče Mařenčiny, ač cítili přátelskou soustrast s celou rodinou pro nepředložený, zahanbující čin Josefův, odsuzovaný v zakořenělém předsudku celou vesnicí, nemohli delší dobu zhostiti se nevůle proti mladému Zárubovi, jejž pokládali právem za příčinu zmaření kýženého sňatku mezi Jeníkem a jejich dcerou.

A také Mařenka, ač byla kdysi, než rozhodla se pro Jeníka, velice přátelsky nakloněna Josefovi, takže mezi oběma nápadníky dosti dlouho kolísala v své přízni, měla po svém pevném rozhodnutí za zlé Josefovi, ač jí ho jinak velice bylo líto, že nedovedl mužněji krotiti vzplanutí své milostné vášně, jež na konec vedla k tak náhlé, truchlivé roztržce navždy mezi ní a vroucně milovaným Jeníkem. A v těchto citech svých nalézala oporu v mínění a úsudcích většiny vesnického lidu, nemohoucího se spřáteliti s Josefovým neblahým odhodláním a jeho následky.

Ale čas je ve všech lidských bolestech znamenitým lékařem, a také staré návyky a styky, byť i nepředvídanými otřesy klesly v podvědomí, novými okolnostmi a poměry osvěžují se a stávají se znenáhla nutkavými. A také dopis Jeníkův, jímž Mařence štěstí Josefovo jaksi jako odkaz svůj na srdce kladl a něžnou žádost svou tak tklivě opodstatnil, nemohl se na dlouho u Mařenky minouti svým účinkem. Čím déle o věci v spanilé své duši přemýšlela, tím jasněji chápala, že prohřešila by se těžce na tomto odkazu Jeníkově, kdyby dopustila, aby veliká oběť, kterou Josefovi z čisté, nezištné lásky přátelské přinesl, vyzněti měla u ní na prázdno. Byla by Jeníka a jeho lásky, jeho vzpomínek hodna, kdyby byla méně šlechetnou jeho? . . .

A proto, když asi po osmi nedělích, jako by zachovávané době smutku, jíž předcházely různé vzkazy, při náhodných setkáních vyměněné pozdravy a později i krátké zprvu zdvořilostní, později vřelejší

rozhovory, v nichž stará přízeň Mařenčina znova se přihlásila, hospodář Záruba se synem jednoho nedělního odpoledne zavítali do mlýna k důležité návštěvě, aby odnesli si odtud Mařenčino slovo i přípověď rodičů — uvítání jejich ve mlýně bylo velice vřelé a srdečné. Pochodili dobře: odnesli si odtud obé — i Mařenčino slovo i přípověď rodičů.

A smluveno zároveň, že svatba Josefova a Mařenčina bude příštího května, v měsíci slavíků a rozkvetlého šeříku, hlohu a střemchy. Odklad tento uznali za nutný vůči zlému lidskému mínění, jemuž kratší lhůta byla by se jistě zdála okatou.

*

A ještě jedna událost předcházela svatbu Josefovu a Mařenčinu. Dva měsíce před ní dopsal Jeník matce, aby prodala statek a přijela za ním do dědiny daleko za Prahou, kde se trvale usadil a hodlal se zakoupiti. Jméno dědiny musila Prchalová na přání Jeníkovo zamlčeti. O statek přihlásili se Záruba a mlynář Zárybnický a uchystali jej jako dar nastávajícím novomanželům. Matka Jeníkova byla tomu ráda, neboť do lepších rukou nemohl se statek dostati. Rozloučení vzájemné bylo tklivé; pochováváno v něm mnoho přátelských, milých styků a kus pohnuté minulosti . . .

— — — — — — — — — — — — —

V měsíci květnu, jak ustanoveno, za časného jitra všedního dne před ranní mší svatou vykonán v kostelíku na návrší mezi rozbujnělými akáty a jeřabinami nenápadně a neokázale sňatek Josefův a Mařenčin. Jen málo vesničanů bylo přítomno. Většina pracovala na lukách a polích, mnozí o svatbě neměli ani vědomosti.

Bylo nádherné svěží ráno. Vzduch byl pln vůně rozkvetlých zahrad a lučin, skřivani v polích v čistém, průzračném vzduchu jásali, báň věže kostelíka zlacena byla veselou sluneční záři a jí zality byly i košaté vrcholky akátů a jeřabin. A taková radostná, jasná nálada byla i v duši snoubenců. Nevěsta v bílém svatebním úboru podobala se vtělenému anděli . . .

Po oddavkách přímo z kostela mladí manželé, puzeni vděčností a vzpomínkami, odebrali se na hřbitov k opuštěnému hrobu Prchalovu. Vnadná, líbezná choť Josefova, jíž se vášnivě milující jeho pohledy jako drahého skvostu nemohly ani dosti nasytiti, položila svou nádhernou svatební kytici na hrob, poznamenala jej svatým křížem, a sehnouc se až nízko k němu, pohnutým hlasem pravila: »Můžete odpočívat sladce a klidně, můj milý kmotránku; máte dobrého, hodného a šlechetného syna. Bůh mu dej mnoho štěstí na světě a vám ať svítí světlo věčné! Váš hrob nebude nikdy opuštěn.«

Při těch slovech Josef pokorně, hluboce se sklonil a těžká slza skápla z jeho černobrvých, modrých očí do trávy mezi jeho prsty, loučící se dojatě pokřižováním s hrobem otce, jehož šlechetnému synovi a jeho upřímnému přátelství děkoval za svůj nynější život a všecko vykvetlé štěstí v něm.

Obzor divadelní a hudební.

Národní divadlo vypravilo koncem října pětiaktovou hru *V předvečer války*, jejímiž původci jsou autor románu »Bitva«, Claude Farrère, a Lucien Népoty. Drama jest variací starého thematu nevěry, jemuž námořnické prostředí, Farrèrovi jako bývalému námořnímu důstojníkovi běžné, dokonce námořní bitva, časové zarámování a motiv ženina přiznání se, aby zachránila vojenskou čest klamaného muže a pokáním se očistila, dodávají nových rysů. Hra není ani pevně logicky zdůvodněna, ani technicky virtuosně stavěna, jest však napínavá, až do sensačnosti (výjevy na lodi), a skýtá hercům vděčné úlohy, ať jsou to pouhé drobné šarže, jako admirál p. Hurtův, křivý svědek p. Steimarův, mstící se za odmítnutí, ať obě effektní role protagonistů, pí. Suchánkové a p. Vávry, starého velitele francouzského křižníku s cizoložnou mladistvou chotí Jeannou.

Čtyřaktová hra slavného autora »Povídky o sedmi oběšených«, Leonida Andrejeva *Jekatěrina Ivánovna*, jest typicky ruskou, povídavou a náladovou, neústrojnou a přece v určitých momentech mocně působící řadou obrazů ze života, na nichž nejcennější jest právě vyvolání nálady. Poslanec dumy Stibelev vhání neodůvodněnou žárlivostí, která i k revolveru sáhne, ženu svou k nevěrnosti skutečné, Jekatěrina stává se novou Herodiadou, po zločinné operaci vyvíjí se z ní sexuální psychopathka, klesající za úplné lhostejnosti okolí od stupně k stupni. Pí. Dostálová, jež jest i překladatelkou hry, mírní svou citovostí chorobnost zjevu Jekatěriny Ivánovny. Na dokonalé sehrání kusu bylo by takhle třeba moskevských. Novému režisérovi, p. Vojtěchu Novákovi, dlužno však přiznati píli.

Na Vinohradech sehráli tříaktovou komedii *Candida* od Bernarda Shawa. Shaw staví rád vše vzhůru nohama. Tak i zde: žena, jež jest milována básníkem, chápajícím její duši, volí slabšího, jímž jest její muž, řečný a letitý pastor, který bez ní nevěděl by si na světě rady, kdežto mladý Marchbanks dovede se protlouci životem. Jemná ironie, originalita ponětí, kus vlastního života, zanechavší v díle stopu, jsou přednostmi hry, která byla již dříve na Smíchově provedena. Z představitelů vynikla paní Iblová v titulní úloze.

Veselohrou *O Adrienu* dokazuje Louis Verneuil ve třech vtipných dějstvích starou pravdu, že každá pevnost jest na konec dobytelna, a třeba ve chvíli, kdy bychom se toho již nejméně nadáli. Paní Sedláčkova-Urbanová rozvíjí v Adrieně všechen svůj půvab, p. Zakopal jako přistárlý, ale přece ještě záletný Thomeret nalézá výborné nové detaily známému typu svých veseloherních figurek; dobývačného mladíka podává švižně p. Ludvík Veverka, nová, a zdá se, že dobrá akvisice vinohradského souboru.

Z hudebního repertoaru máme jen zaznamenati nové nastudování *Pohádky o Honzovi*, již Oskar Nedbal vytvořil v mladých, ještě pravému umění posvěcených letech pantomimu dramaticky výraznou a baletně ušlechtilou. Provedení jest opětně, jako bývalo, velmi dobré, hudebně, tanečně i výpravně.

Jakub Seifert. Dne 29. října, v chudém ústraní zemřel ve věku 73 let umělec, jenž býval chloubou naší zemské scény, jeden z těch velikých herců, kteří vyspěvše v Prozatímním divadle, utvořili při vstupu do divadla Národního soubor, jaký nám i Comédie française i nejpřednější dvorní divadla mohla záviděti. Seifert byl toho slavného souboru, vytyčeného jmény Sklenářová-Malá, Šimanovský, manželé Bittnerovi, Šamberkovi, Fr. Kolár, Frankovský, Mošna, Pospíšilová, Pulda, de Pauli, Slukov, Seifertová, prvním milovníkem, bonvivantem, krasořečníkem, lyrickým tenorem činohry. Seifert býval skutečným tenoristou: v aréně na hradbách zpívával v operettách, ale z té doby nemohl jsem ho ještě znáti. Pamatuji se naň z posledních let Prozatímního, z Nového českého a ovšem v plném lesku a slávě z Národního divadla. Tenorový jeho hlas to byl, jenž v prsním rejstříku dodával Seifertově deklamaci tolik něhy a žáru, tolik přesvědčivosti, měkkosti, plamenného pathosu, stupňujícího se až v přízvuky hrdinství. Vyšší jeho rejstříky opět připouštěly humor, ironii, konversační lehkost a škádlivost. Byl to hlas ohebný, harmonický, schopný modulace a všemožných odstínů, především lásky, vášně, ale i družnosti, přátelství, srdečnosti, elegance, velebnosti. Seifert mohl býti stejně pařížským hejskem jako veleknězem a králem. Pojítkem byla tu k hlasovým schopnostem jeho svrchovaná uhlazenost, tu hravá, společenská, rozmarná, tu důstojná, majestátní. Seifert mohl stejně pobíhati jevištěm v hedvábných podvlékačkách, zhlížeti v zrcadlech bezvadný svůj frak a rukavičky, nebo nechati s ramenou splývati hermelín. Při tom nebylo v jeho umění nic dutého, prázdného, pouze vnějšího, formalistního. Mistrně ovládal české slovo, znamenitě deklamoval, měl v malíku českou kalilogii, pod jeho krásným slovem háralo však vždy také vroucí srdce, prýštil hluboký cit. Proto nemusil se omezovati pouze na úlohy konversační a deklamační: jako v bujné frašce a salonní veselohře, jako v společenském dramatu byl stejně na místě v tragédii, v hrách historických, v romanticích i klassicích, všude tam, kde sálala poesie. Méně svědčil mu realismus, ač i ve hrách tohoto směru podal význačné postavy. Uzpůsobovala jej i k tomu jeho charakterisační schopnost, která ostře rozlišovala jednotlivé obory bohaté jeho působnosti, takže bez nadsázky možno říci, že každá jeho figura, neb aspoň každá kategorie jeho rolí měla svůj zvláštní ráz, svůj individuální charakter. Vypočítávati je znamenalo by opisovati repertoar českého divadla. Jen málo bylo her, v nichž Seifert nehrál. Domácí spisovatelé přímo počítali s ním při své tvorbě. Tak Vrchlický, jemuž Seifert dobýval úspěch za úspěchem, jako Alexander, Catullus, Midas, Doria, Pelops, Chrysippos, především ovšem Karel IV.; tak Stroupežnický (havíř v »Paní mincmistrové«) i j. Vrchlický přiznává to v jednom sonetu, věnovaném Seifertovi:

Ty, jehož slovem roste v postavy,
co spalo v hloubi srdce básníkova...

Seifert nebyl dokonalým Hamletem, ač vždy zajímavým, ale byl jistě dokonalým Petrucchiem, Mercutiem, Bassaniem a velmi jímavým Romeem. Byl i výborným Donem Carlosem, Faustem, Jirkou. Spíše, než Musa germánská, svědčila ovšem temperamentu jeho románská.

Chybou by však bylo, domnívati se, že jen Scribe, Sardou, Feuillet, Meilhac a Halévy: také Calderon, Moreto, Hugo, Rostand. Slovem: všecko, kde vane dech velké poesie. Proto byl i jeho Cyrano tak znamenitý.

Seifert v posledních letech strádal. Nedostatečnost pensijního fondu stihla jeho rovněž krutě jako ostatní pensisty českého umění dramatického. Ale strádání to mělo pochopitelně již svůj začátek, třeba zprvu spíše jen morální, kdy neurvalým článkem o »starém železe« sehnán byl po prvé s prken Národního divadla. Byl sice ještě výborným ředitelem Uranie, vrátil se na čas k svému dřívějšímu působišti, ale křídla jeho byla již zlomena. Takový jest osud umělcův, co zatím šosák, neuvědomivší si dosahu slov, která napsal, bez duševní práce v minulosti i v přítomnosti tyje v blahobytu svého jmění dále . . . Snad je to tak nutné, aby nepravdou nestala se věta, že nesmrtelnosti dobývá se jen utrpením. Dr. *Jaromír Borecký.*

Písemnictví.

Prvotiny Svatopluka Čecha. II. *Dramatika a prósa.* Vydal a úvody napsal Ferdinand Strejček. — Pečlivým vydáním Strejčkovým dostává se našemu čtenářstvu do ruky již druhá část Čechových prvotin, a to hlavně pokusů dramatických. (Prósa jen nepatrně zastoupena.) Jsou to většinou fragmenty, ať již proto, že celek se nezachoval, či že básník sám díla nedokončil. Vždy v největším rozběhu dojde mu dech, ač neschází mu nikterak schopnosti k tvorbě dramatické. Zdá se však, že nejvíce vadila mu forma ta poutáním rozletu fantasie v nádherné popisy, jimiž honosí se díla jeho zralosti. V každém směru knížka, zajímavá již tím, že některá themata prvotin jsou předzvěstmi prací pozdějších, osvětluje jednu velikou stránku Čechova vývoje, tu, která zůstala jinak čtenářstvu nejvíce skryta. Proto veřejnost je povinována vděčností vydavateli, jenž s takovou láskou k dílu básníkovu hledí ji se všemi složkami jeho co nejlépe seznámiti. Svými oběma úvody a několika poznámkami velmi dobře informuje. Obsaženo tu sedm dramat: čtyřaktové veršované drama »*Dimitrij*« z r. 1864, úplné a značně romantické, o Dimitru Michajlovičovi, zvaném »Hrozné oči«; z téhož roku veselohra ze života studentského, jejíž začátek ztracen a konec nedopsán; veselohra pro divadlo bez kulis ve Vraném, »*Kdo pak tu přece poroučí*«, a jiná bez začátku a konce, obě z roku 1865; tři fragmentární jednání dramatu »*Svár bratrů*«, nadepsaného též »*Oldřich a Jaromír*«, práce již umělecky založená; prvý výstup prvého jednání veršované veselohry »*Génij*«, satirisující kandidáta básnické nesmrtelnosti, a konečně z r. 1870 dvě neúplná dějství dramatu »*Dimitrij*«, tentokrát o známém Lži-Dimitrovi, vlastně jen tři výjevy, z nichž prvý je dosti účinnou exposicí, druhé dva rovněž divadelně dosti obratně uvádějí do dějství druhého. Co se týče prósy (celkem 4 kusy), zajímá hlavně tím, že zachráněn tu nejstarší Čechův rukopis vůbec, »*Cesta do Krkonoš*« o prázdninách r. 1862, a náběh

k historickému románu z dějin polských, »*Hraběnka Králická*«. Nejhotovější jest však již povídka »*Stužka na památku*«, slzavá ve slohu doby (1863). Několikařádkový začátek humoresky z r. 1867 má namířeno na mladého básníka Jaroslava, jak později v pracích Čechových častěji. *J. F.*

Karel Leger: *O starém lakomci a jiné povídky*. Poetická kniha, dyšící teplem důvěrnosti. Čerpáno tu ponejvíce z venkovského života, z městeček i vsí, jejichž obyvatele nutí autor v různých konfliktech odhalovati své nitro. Psychologická kresba, ať soustřeďuje se na hlavní osobu, zatím co ostatní slouží za rámec nebo k pohybu děje, či všemi se podrobně zabývá, vždy jde více do hloubky než do šířky, plna jemných postřehů, zachycujíc stav myšlenkového rozptýlení nebo vznikání vášní a růst jejich až v tragický konec. Ačkoli spisovatel povahy svých venkovanů (alespoň původem, kde ne přímo usedlostí) zobrazuje s vážným realismem, leckdy rád trochou bizarnosti, až v strašidelnost někdy zabíhající, rozvíří děj, aby tím markantněji charaktery vystouply. Takovým dokladem je hned povídka titulní, poněkud upomínající na Dickensa. Rovněž rád nahodí autor na své příběhy pel vzpomínek. Vždy však je to vřelost vyprávění, kterou dovede své hrdiny tak čtenáři přiblížiti, že musí s nimi cítiti a děje prožívati. A to je veliké umění. *Mil.*

Jan Osten: *Páni a paňáci*. (B. Kočího knihovna Besedy s dobrými autory XX.) Ostenovy humoresky mají na mušce komické zjevy městského života, i vnukají upřímný smích z veselých situací. Spisovatel jeví se v nich dobrým znalcem svých lidí, těch postaviček z hostinců a vináren. Varuje se, překarikováním vzdáliti se příliš od pravdy, i spokojuje se mírným, ale vždy svěžím humorem, jaký přináší život sám. A tak, nevnucuje se, zůstává milým a jemným. *Rad.*

Charles Baudelaire: *Výbor z Květů zla* (Fleurs du mal). II. Přeložil Jaroslav Haasz. Hned v prvních ročnících »Sborníku světové poesie«, ve svazku 39. podali Jaroslav Goll a Jaroslav Vrchlický výbor z Baudelairovy slavné knihy, jež se stala východiskem veškery moderní poesie. Za tehdejšího složení akademie, kdy i renaissanční klassik Ariosto podroben mravnostní censuře, nemohli však podati »Květy zla« celé. Mimochodem řečeno, autor nepřiléhal ani básnickému naturelu obou. Teprve nyní dochází k doplnění onoho prvého výběru. Upřímně vyznáno, ani Jaroslav Haasz není pravý Baudelairovec. Nemá ve své básnické povaze nic z oné nachořelosti, morbidnosti, pohlavní smyslnosti, dekadentní hýřivosti a výrazové sytosti, která vyznačuje »Květy zla«. Ale jeho methoda překladatelská svou pečlivostí a snahou po věrném vystižení smyslu i básnických jemností originálu dovolila mu dosíci převodů většinou velmi zdařilých. Tu a tam zbyl ovšem ještě některý detail nedost uspokojivě řešený (na př. v básni »Don Juan v pekle« žulový závěr »et ne daignait rien voir« — »nic vidět neráčil«). Celek je však dobrý, a můžeme nyní říci, že jako máme svého Huga, máme nyní i svého Baudelaira. *—ϱ.*

Karel Sezima: *Podobizny a reliefy*. Studie o domácí próse soudobé. — Sám jemný psycholog-prosateur, Sezima vedle tvorby

románové a novellistické zabývá se i kritikou krásné prósy. Ukládá ji hlavně v »Lumíru«, ve formě essayí i referátů. Nejvýznačnější ze svých článků pojal nyní do této knihy, kterou rozdělil na »portréty a silhouetty« a na »románové reliefy«. V prvých promlouvá o Josefu Matějkovi, J. K. Šlejharovi, Miloši Jiránkovi, F. X. Svobodovi, K. M. Čapkovi, Růženě Svobodové, Viktoru Dykovi, Jiřím Karáskovi, S. K. Neumannovi, J. S. Macharovi, Ant. Sovovi, Jiřím Mahenovi, Fr. Šrámkovi, Heleně Malířové, Fr. Langrovi, K. Šarlihovi, Ivanu Olbrachtovi, Otomaru Schäfrovi, Janu Opolském, K. Maškovi, Fr. Kohlovi, Boženě Benešové, Rich. Weinerovi a bratřích Čapcích. Projevuje se bystrým analytikem a zvláště autorům své literární skupiny přináší velké pochopení, láskyplný ohled. I kde nelze s úsudkem ve všem souhlasiti, zajímavý a slohově vytříbený je vždy. »Románové reliefy« jsou takořka historií českého románu posledního desítiletí. Nejpřiléhavějším připadá mi tu rozbor Šustova románu »Cizina«, jenž jest zároveň kritikou intellektualismu. Sezima ve svých reliefech rád generalisuje a třídí. Mluví o románu lyrikově, dramatikově, novinářů, učencově, o fysiologii myšlenkového hnutí anarchistického, náboženského, o románech soudobého mládí, impressionistických a monografických, pozorovatelských a symbolisačních, od Sovova »Tómy Bojara« až po Matějkovu »Duši pramenů«. Kniha Sezimova nabádá k přemýšlení, jest zrcadlem snah mladší generace prosatérské. *J. B.*

Rok práce jest název objemné knihy, kterou vydal tiskový odbor presidia ministerské rady Československé republiky. Redaktor dr. Rudolf Procházka praví v úvodě: »Národ československý může tudíž, přehlížeje práci, vykonanou v prvém roce samostatnosti za poměrů jedinečných, nad něž těžších snad žádnému jinému rodícímu se státu nebylo prodělati, hleděti v budoucnost s uspokojením a důvěrou. Ještě nepřišel čas klidu a odpočinku, ještě nejsou překonány všechny obtíže a nebezpečí, velké dílo výstavby republiky ještě ani zdaleka není hotovo a sami dosud neseme na vlastních bedrech veškeru tíži státních úkolů, ale my ji uneseme, s očima upřenýma na příklad, daný našimi bojovníky a pracovníky za hranicemi, spoléhajíce, že svými skutky získáme i ty, kteří dnes ještě stojí zatrpkle stranou. — Spis, který tuto čtenáři předkládáme, obsahuje dokumenty té horečné a pilné, třeba ne vždy zralé a věčnost přetrvající činnosti, vykonané u nás, možno říci, pod vysokým tlakem a v dusném a nervosním ovzduší doby revoluční. Ukazuje, že se pracovalo mnoho, s chutí, energií a nejlepší vůlí, třeba se leckde nedostalo síly. Vyšli jsme z kritického období politické i sociální nejistoty prvního roku po válce silnější, konsolidovanější a sebevědomější, než jsme byli kdykoliv dříve. Tento přehled roku práce republiky může tedy sloužiti k uklidnění kritiků i posílení věřících.« — Kniha obsahuje exposé ministra zahraničních záležitostí dra Ed. Beneše v Národním shromáždění dne 30. září 1919, pak následují výkazy činnosti všech ministerstev a administrace na Slovensku. Jest to kniha, již vydala vláda pro domo sua. — Že by tento přehled mohl sloužiti k uklidnění kritiků a posílení věřících, o tom pochybujeme. *S.*

Národní shromáždění československé v prvním roce republiky. Vydalo předsednictvo Národního shromáždění. (Ročenka 1918—19.) — Nádherně vypravená kniha, s červenými znaky zemí československého státu na bílých deskách, v umělecké úpravě Fr. Kysely, vynikající typografické dílo knihtiskárny »Politiky«, též s francouzským titulem »L'assemblée nationale tchécoslovaque dans la première année de la république«, má býti trvalou památkou oslav prvého výročí a zároveň základem každoroční publikace o činnosti sněmovní. Část literární obsahuje z péra Viktora Dyka »Píseň« o republice »vysněné v porobě«; básník končí přáním:

Ty's narozená z prokletí:
buď příštím požehnáním.

Hviezdoslav zapěl ódicky »Vzpomienku 28. oktobra 1919«, v níž hlásá poctivost, prospěch všeobecnosti, spravedlnost, sklad a lad. Také ze St. K. Neumanna stal se vládní pěvec a v rapsodii »1918—19« velebí boky, prsa, zraky a stehna republiky, jež mají se státi »svazkem dobrotivých ramen, budovou, matkou, ohněm, chrámem lidu.« Z officielních básní pojata sem dále krásná »Panychida« Jaroslava Kvapila mrtvým vítězům. Dr. Antonín Hain a Dr. Přemysl Šámal statí »Před národním výborem« vzpomínají politických porad za války a činnosti Maffie, Dr. Fr. Soukup a Dr. Al. Rašín vypisují práce Národního výboru od 20. července 1918 a zvlášť památné události 28. října. Alois Jirásek zaznamenává »Vzpomínku« na čtveré vzkvétání a odkvétání akátů na nábřeží, až »němý hrad královský vstal za zimního večera z mrtvých, kdy vynořil se z černa vyzářen, kdy zarděly se řady jeho osvětlených oken a svítily nad jásající Prahou. Zvony radostně hlaholily. A socha tvrdého císaře zmizela.« I doufá: »Vysoko jsme zanotili písničku, ale dá bůh, že ji vítězně dozpíváme.« F. V. Krejčí uvažuje o »Republice a demokracii« a dochází k poznání, že »kdo se z požehnání demokracie v našem národě nejvíce raduje, jsou vedle pracujícího lidu hlavně vrstvy t. zv. intelligence.« Následuje pak vlastní jádro knihy, věnované činnosti Národního shromáždění, kde se vypisuje historie jeho prvého roku, uvádějí památné dokumenty, jako poslání presidentovo, odpověď naň, stanoví se úkoly shromáždění, zaznamenávají se vztahy se spřátelenou cizinou (m. j. listy Deschanelovy a Denisovy i s rukopisnými snímky), líčí se splynutí větve slovenské s Čechy v jednotu státní a národní, promlouvá se o Těšínsku, o české menšině rakouské i národnostních menšinách v našem státě. načež probírají se rozpočet, ústava, samospráva, veřejná správa a jednotlivé ressorty její, otázky politické, sociální a kulturní, akce národohospodářské, zdravotnictví, vojenství atd. atd. Seznamem členů Národního shromáždění, doslovem prvého předsedy Fr. Tomáška, podobiznami, z nichž vedle fotografií předsednictva umělecky zajímá Švabinského dřevoryt portretu presidenta republiky, vyobrazeními sněmovny, jakož i snímky poselství italského a adresy zaslané Denisovi končí památná publikace prvého výročí české samostatnosti státní. *B.*

České veřejnosti!

Na počátku padesátého výročí trvání »Osvěty« obracíme se na českou intelligenci s důtklivou prosbou, aby přispěla, by tento nejstarší měsíčník český překonal nynější těžkou krisi. — Redakce vynasnažila se, aby přes nepřízeň doby udržela »Osvětu« na oné výši, na niž ji nezapomenutelný zakladatel její Vácslav Vlček přivedl. Prosíme veleváženě dosavadní spolupracovníky své, aby při nás i dále vytrvali, a zveme nové, by vstoupili v řady naše. — Pro příští ročník máme zabezpečenou celou řadu zajímavých a cenných prací vynikajících spisovatelů. Svou prosbu k spisovatelstvu i obecenstvu nemůžeme lépe zakončiti než slovy zvěčnělého redaktora »Osvěty« Fr. A. Šuberta: »Jest to vzácná obec duchů, které Vlčkova »Osvěta« kolem sebe shromáždila svými spolupracovníky i odběrateli. Nechať roste tato obec svými odběrateli i spolupracovníky, dávajíc stálou a novou sílu »Osvětě«, kteráž je z našich nejdůležitějších literárních pramenů našeho národního vzdělání a důstojným představitelem našich osvětových snah vůbec!«

V Praze, v listopadu 1919.

Redakce „Osvěty".